CLAUDIO RENDINA

Papii

Istorie şi secrete

Din biografiile celor 264 de suverani pontifi de la Roma ies la iveală culisele şi misterele Sfântului Scaun al lui Petru, printre antipapi, jubilee, conclavuri şi concilii ecumenice.

I papi. Storia e segreti
Claudio Rendina
Copyright © 1983, 1996 Newton Compton editori s.r.l.

Papii. Istorie şi secrete
Claudio Rendina
Copyright © 2002, 2003 **BIC ALL**
Traducere: Radu Gâdei

Toate drepturile rezervate Editurii **BIC ALL**.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a Editurii **BIC ALL**.
Drepturile de distribuţie în străinătate aparţin în exclusivitate Editurii **BIC ALL**.
All rights reserved. The distribution of this book outside Romania, without the written permission of **BIC ALL**, is strictly prohibited.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
Papii. Istorie şi secrete/Claudio Rendina; trad.: Radu Gâdei - Bucureşti: Editura BIC ALL, 2002, 2003
896 p.; 20 cm
Bibliogr.
ISBN 973-571-410-8

I. Gâdei, Radu (trad.)

262.13

Editura **BIC ALL** — Bd Timişoara nr. 58, sector 6, Bucureşti, cod 76548
☎ 402 26 00
Fax: 402 26 10
Departamentul difuzare — ☎ 402 26 20
Fax: 402 26 30
Comenzi la: comenzi@all.ro
URL: http://www.all.ro
Redactor: Constantin Vlad
Procesare copertă: Stelian Stanciu
Ilustraţia copertei: Melozzo da Forlì, *Papa Sixtus al IV-lea îl numeşte bibliotecar pe Platina*, 1477

PRINTED IN ROMANIA

Claudio Rendina

Papii

Istorie și secrete

Din biografiile celor 264 de suverani pontifi de la Roma ies la iveală culisele și misterele Sfântului Scaun al lui Petru, printre antipapi, jubilee, conclavuri și concilii ecumenice.

Traducere și note de
Radu Gâdei

ALL

Claudio Rendina (n. 1938, Roma) este istoric, critic de artă, jurnalist și editor. Între 1988-1993 a condus revista *Roma ieri, oggi, domani*. Preocupat de istoria politică, ecleziastică și artistică a Romei, a publicat multe lucrări despre Sfântul Scaun, muzeele Romei, tradițiile și cultura literară a Cetății eterne. Încununarea acestui interes o reprezintă îngrijirea și coordonarea *Marii Enciclopedii a Romei* (Newton Compton 2000).

Opere: *I dogi* (1984), *I capitani di ventura* (1985), *Il Vaticano* (1986), *Pasquino statua parlante* (1991), *I palazzi di Roma* (3 vol., 1992-1993), *La papessa Giovanna* (1994), *Il papa. Sacro e profano* (1995), *Roma dal 1801 a oggi* (1998), *Guida insolita ai misteri, ai segreti, alle leggende e alle curiosità delle Chiese di Roma* (2000).

Cuvânt înainte

Cartea aceasta nu a avut un „principiu" călăuzitor și o desfășurare „istorică" impusă, chiar dacă, în final, ar fi trebuit totuși să le aibă, datorită celor 264 de pontifi de la Roma, prezentați cronologic, începând de la Sfântul Petru și încheind cu Ioan Paul al II-lea, „preafericitul stăpân". A luat naștere pe fragmente, așa cum cred că se întâmplă cu toate cărțile din lumea aceasta, printr-un va urma, care părea că nu-și va avea niciodată un sfârșit. S-a desfășurat astfel, pe episoade, povestirea despre o putere emblematică, în a cărei dublă înfățișare ies în evidență și, în același timp, se contopesc personaje distincte, conducători sau simple unelte ale dezvoltării papalității ca instituție; în acest fel, cartea și-a căpătat substanță proprie.

Însemnările și punctele de vedere necesare unei relatări mai amănunțite, lucruri care, întotdeauna, mi s-au părut plictisitoare, și-au găsit, după o îndelungată gestație, locul ca într-un mozaic, aparținând legendei, poeziei unui Dante sau a unui Belli, pamfletelor lui Pasquino sau colorat prin prezența unui antipapă. Nu a fost însă vorba despre o intenție desacralizantă ci, mai degrabă, o privire asupra „vicarului lui Cristos", asupra laturii sale umane, lăsând uneori la o parte învățătura ex cathedra și dând noi dimensiuni mitului personajului respectiv, fără aprecieri teologice necuvenite.

În acest fel, cartea a avut un „scop" și totodată, un „sfârșit", fără a fi avut, deci, un „principiu" și s-a încadrat în timpul istoric; o succesiune de biografii cu sau fără legătură între ele, după cum a fost concepută fiecare. Referirea permanentă la evenimentele istorico-politice apare, în unele cazuri, în prim-plan, iar în altele doar ca fundal; câteodată, biografia unui papă este prezentată în împletirea ei cu a unuia sau mai multor antipapi, sau a unui împărat, ajungându-se uneori până la o adevărată simbioză între ele; alteori este posibil ca un conciliu sau un conclav să fi creat figura adevărată a unui suveran pontif. O serie de momente narative a părut să amenințe unitatea cărții, dar cred că aceasta a fost și șansa ei. Cred că, în acest fel, ea „a sfârșit" prin a avea, în ultimă analiză, un „principiu" al său, și anume acela de a scoate în evidență suișurile și coborâșurile papalității, momentele sale de sfințenie și cele diabolice, episoadele sale contrastante cu intențiile celui care i-a dat naștere și care a fost, de fapt, principiul său divin.

Este evident faptul că, sub aspect narativ, nu mi-am pus probleme de ordin tehnic, cum ar fi acelea ale succesiunii cronologice stricte a papilor, asupra căreia chiar și cei mai autorizați experți în materie au păreri discordante, datorită lipsei, în unele cazuri, a informațiilor istorice precise. Am folosit Anuarul pontifical și am respectat datele din el, permițându-mi doar să indic anul 30 ca dată a înființării instituției papale și am făcut aceasta pe baza celor mai recente studii asupra vieții lui Isus Cristos. Am respectat și tradiția care-i consideră sfinți pe primii 54 de papi, cu toate că noul Calendar universal al Bisericii i-a eliminat pe câțiva dintre ei, deoarece cultul lor nu avea nici o justificare; am făcut, de altfel, mențiunea respectivă în biografiile lor.

O altă problemă era aceea a termenului „papă", apărut abia într-o anumită perioadă istorică, atunci când s-a afirmat primatul Bisericii de la Roma asupra celorlalte; ar fi trebuit să folosesc la început sintagma „episcop al Romei", pentru ca apoi s-o înlocuiesc (dar când oare, cu exactitate?), atunci când cei care au studiat această problemă s-au pus de acord asupra primului dintre episcopii Romei, care ar fi trebuit considerat primul papă. Am considerat potrivit să mă conformez deciziei lui Grigore al VII-lea de a acorda tuturor precedesorilor săi, începând de la Sf. Petru, titlul de papă, „quod hoc unicum est nomen in mundo".

Ca ultimă preocupare, a fost și ideea unui apendice care să prezinte sinoptic șirul papilor și antipapilor, al jubileelor și al conciliilor ecumenice, dar care să satisfacă dorința cititorului de a cunoaște și curiozități despre lumea papalității. Un aport deosebit în acest sens l-a avut fiul meu, Andrea, căruia îi revine în cea mai mare parte meritul de a fi controlat exactitatea datelor istorice și a documentelor. Evident, bibliografia nu este completă; ea menționează textele, de cele mai multe ori fundamentale, la care am făcut referire în redactarea biografiilor.

În fine, sunt profund recunoscător soției mele, nu numai pentru ajutorul indispensabil pe care mi l-a oferit, ci, mai ales, pentru încurajarea permanentă de a pune la punct această lucrare la care țin atât de mult, atenuând, cu răbdarea sa plină de dragoste, tensiunea normală care intervenea în munca mea.

CLAUDIO RENDINA

decembrie 1982

Pentru această nouă ediție, care apare la zece ani distanță de prima, am procedat la unele completări istorice, precizând unele detalii și amplificând biografia lui Ioan Paul al II-lea; în bibliografie au fost menționate lucrările noi de cel mai mare interes.

mai 1993

Introducere

> ... Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea și porțile locuinței morților nu o vor birui. Îți voi da cheile Împărăției cerurilor și orice vei lega pe pământ, va fi legat în ceruri, și orice vei dezlega pe pământ, va fi dezlegat în ceruri.
>
> Matei 16; 13-19

Capul Bisericii este Cristos și nu papa.
Ioan al XXIII-lea

De la Petru din Galileea și până la Karol Wojtyla, pe parcursul a două mii de ani, piatra nu a cedat, forțele iadului nu au biruit. Și trebuie să spunem că momentele de cumpănă nu au lipsit; multe au fost metamorfozele unei instituții atacate din exterior, contestate în interiorul său, amestecate în viața de zi cu zi până la scandal, ea rămânând plină de viață, în primul rând datorită devotamentului acelor credincioși convinși că promisiunile făcute de Cristos lui Petru erau veșnice. Instituția papală a rezistat tocmai pentru că mulțimea de credincioși care au susținut-o a văzut, înainte de toate, în papă, Biserica. *Ubi Petrus, ibi Ecclesia.*

La începuturile sale, *piatra* a fost supusă la grele încercări în catacombe; marginalizată de templul păgân și de divinul Augustus, uneori răpusă de puterea statului. Mulți papi din această perioadă au murit ca martiri, dar nu și-au renegat credința, iar piatra s-a îmbibat cu sângele lor; altora le-a fost dat exilul sau închisoarea. Și totuși, episcopul Romei reușește să-i păstorească pe credincioșii din comunitatea sa, menține un contact permanent cu alte comunități, chiar și îndepărtate, se impune ca păstrător al unității întru Cristos. Câțiva se pierd pe acest drum, abjură; spaima creează sfinți sau renegați. Tânăra Biserică ivită din bătrânul măslin din Galileea își înfige rădăcinile în inima imperiului, transplantată de la Ierusalim la Roma. *Stat Crux, dum volvitur orbis.*

Prin Edictul de la Milano[1], Biserica de la Roma iese din catacombe și capătă drepturi cetățenești; după trei secole de persecuții, își poate practica public cultul. Statul devine treptat creștin; împăratul ar vrea să primească acea *piatră*, în cele mai profitabile locuri ale palatului său. Criza imperiului crește o dată cu răspândirea ereziilor; forța militară se epuizează în șuvoiul acestora. Dar episcopul Romei rezistă; fără a dori explicit aceasta, capătă o dimensiune cetățenească. La sosirea barbarilor,

autoritatea sa o înlocuiește pe cea a împăratului și papa este *defensor urbis*. Biserica dobândește, în acest fel, o dimensiune universală. *Piatra* a înălțat un edificiu prin care puterea spirituală se afirmă în toată măreția sa; ea este acum *civitas Dei*, creată în sânul cetății oamenilor, călăuză către Împărăția lui Dumnezeu. Autoritatea papei, în cadrul controverselor de natură dogmatică, este recunoscută încă din vremea lui Leon cel Mare; este întâietatea dobândită de tronul apostolic.

Dar *piatra* acestui edificiu sfânt, văzut ca o comunitate a credincioșilor, cu un caracter exclusiv spiritual și făcând parte integrantă din organizarea statală, duce inevitabil la compromis; chiar dacă la început doar în chestiuni religioase, papa se bucură acum de o autoritate asemenea unui *cezar*. Politica și concepția imperialistă se strecoară cu încetul în ierarhiile cele mai înalte ale edificiului. Prin prăbușirea Imperiului de Apus, Roma vede în papă un bastion al civilizației, pentru că Bizanțul este departe și slăbit, cu toate scânteierile de cultură ale lui Iustinian. Dar Grigore cel Mare este unic în integritatea sa de *consul Dei*.

Italia se dezmembrează și supremația pontificală devine o garanție, dar trăsătura sa ecleziastică se transformă. Compromisul constă în falsul *Constitutum Constantini*, în sosirea francilor și donațiile lui Pepin; Biserica își formează un organism politic, descoperă puterea temporală, creează pentru viitor un stat ecleziastic.

„Prin întemeierea acestui stat", a observat cu amărăciune Gregorovius, „se încheia totuși perioada cea mai glorioasă din istoria Bisericii romane, al cărei caracter fusese până atunci pur episcopal și sacerdotal. Biserica a devenit terestră. Papii care, contrar învățăturii Evangheliei și doctrinei lui Cristos, au îmbinat preoția cu demnitățile princiare, nu și-au mai putut păstra puritatea rolului apostolic, iar natura duplicitară și contradictorie a poziției lor i-a împins cu o forță din ce în ce mai mare spre o politică ambițioasă. Din motive materiale, ei au fost obligați să ducă lupte înjositoare pentru a-și păstra rangurile temporale; au purtat războaie civile împotriva Romei și s-au angajat în dispute îndârjite cu puterile politice ale epocii".

Sunt cuvintele aspre ale unei condamnări pe care unii ar vrea s-o atenueze, acordând o pondere mai mare acelor motive materiale care au fost, într-adevăr, ireversibile, din punct de vedere istoric; conform acestei interpretări, papa ar fi fost obligat de împrejurări să domnească temporal, dat fiind că numai prin independență și-ar fi putut apăra libertatea de acțiune politică. Este ceva interpretabil. Dar este, în mare măsură, sigur că, din această dedublare a puterii, a luat naștere o figură emble-

matică a papei. Recurgerea la bule papale, ca aceea a lui Pseudo-Isidor, este, poate, manifestarea cea mai evidentă a unei dorințe de putere care își caută o justificare pe plan politic. Și este o infamie.

Singura soluție este suveranitatea universală, după modelul lui Nicolae cel Mare; este, dincolo de toate, *Dictatus papae* al lui Grigore al VII-lea; este tentativa de creare a unui stat teocratic prin Inocențiu al III-lea, recunoașterea dreptului absolut al papei de a guverna asupra spiritului și materiei, asupra lumii ecleziastice ca și asupra celei laice. Această utopie va dura mai mult de două secole, timp în care, prin goana după putere, papa va face abstracție deseori de îndemnurile la consolidare creștină și, ca urmare, vor apărea voci, neluate în seamă, care vor cere reîntoarcerea la spiritul evanghelic. Prin *marele refuz* este înlăturată orice formă de renunțare la puterea temporală din care derivă captivitatea de la Avignon, schisma din Occident, și, în definitiv, distrugerea unității religioase a Europei.

Papa își pierde credibilitatea; în convingerea generală asupra necesității unei reforme, care nu va fi realizată, la Pisa, la Konstanz, la Basel se impune autoritatea conciliilor. Papa este, în același timp, și antipapă; în confruntarea cu statele naționale, „locțiitorul lui Cristos" își găsește o compensație în figura „suveranului" pontif; este papă-rege. Aceasta nu este „o noțiune juridică abstractă, ci o realitate de zi cu zi", după cum afirmă Paolo Prodi, „prin care supușii-credincioși trebuie, în primul rând, să-și facă datoria pentru a spori puterea absolută a monarhului".

Și mai este consfințirea erotismului și a comerțului cu lucruri sfinte, a crimei și a nepotismului papilor din timpul Renașterii; este Luther, este divizarea lumii creștine. Tronul lui Petru se mai salvează încă o dată prin teroarea Inchiziției, își recapătă întâietatea prin Contrareformă, dar se închistează în propriul Stat, se compromite față de spanioli, francezi și austrieci. Devine astfel, în mare parte, adevărată opinia lui Machiavelli, care punea pe seama puterii temporale a papalității cauza nerealizării unității Italiei și a multor invazii străine. În paralel, atașamentul Bisericii față de Statul papal a determinat, ca reacție, apariția unei conștiințe laice la credinciosul italian; acesta, de atunci și până astăzi, a trăit un permanent conflict între datoria cetățenească și cea religioasă, născându-se în sufletul său un fel de nihilism inevitabil.

Acest sentiment a însoțit metamorfozele radicale survenite în puterea temporală a papilor până la redimensionarea teritorială a Cetății Vaticanului, chiar dacă interesele economice, urmărite de Sfântul Scaun, rămâneau foarte largi. De la conceptul de *Biserică liberă în Stat liber,*

până la Concordatul[2] din 1929 a rămas încă puternică forța materială a papalității; se disimulează, ia alte forme, își investește bogățiile.

Liberalismul și naționalismul, socialismul și comunismul, pe de altă parte, au făcut să apară și să se dezvolte în credinciosul de ieri, nu numai în Italia, dar și din toată lumea, o conștiință laică din ce în ce mai evidentă care, deseori, a văzut prăbușindu-se chiar și propriile sale valori cetățenești, după ce și-a pierdut credința. Este semnificativă declarația, în acest sens, a lui Dino Buzzati, într-un interviu acordat cu puțin timp înainte de a înceta din viață: „Dacă sentimentul religios din Italia s-a epuizat, aceasta se datorează laturii temporale a Bisericii și greșelilor care au derivat din aceasta". Și, amintindu-l pe Pius al XII-lea și evenimentele din cel de-al doilea război mondial, denunță faptul că „dacă papa știa ceea ce se întâmpla atunci la Auschwitz și la Buchenwald, el trebuia să-și ridice glasul într-o condamnare totală, cu orice risc, chiar dacă ar fi fost să fie împușcat și, o dată cu el, toți cardinalii. Chiar dacă ar fi ars întreg Vaticanul. Ar fi salvat astfel Biserica, și toți am fi rămas credincioși. Dacă nu s-a întâmplat așa, este semn că a intervenit oportunismul, problema, mai importantă decât orice, a *subzistenței*. Și unele decăderi ale spiritului se plătesc."

Tema *Vicarului lui Cristos* a lui Hochhuth, oricât ar fi de discutabilă, apasă într-un anumit sens asupra papalității; a fost nevoie de Ioan al XXIII-lea și de Conciliul al II-lea de la Vatican ca să se zdruncine din temelii puterea Bisericii de la Roma. De atunci, *„locțiitorul lui Cristos"* se află în căutarea dimensiunii sale autentice, spirituale și evanghelice, încercând să mărturisească aceasta lumii întregi, într-o încercare de redobândire a credibilității. Iar despre afirmația lui Ioan că „Biserica este a tuturor și mai ales a celor sărmani", așa cum a observat Giancarlo Zizola, „îndemnul este către o comunitate creștină, care pune în centrul ei pe cei oprimați, marginalizați și neputincioși". O utopie?

Ultimele întâmplări nu par să ateste un comportament dezinteresat; Vaticanul apare mereu ca un „stat cu un minister propriu de finanțe, care capitalizează și face să sporească rezervele, mai degrabă decât să trăiască din ziua de azi așa cum prevede Evanghelia", mai subliniază Zizola, explicând că, în ultima analiză, „nu s-a cerut desființarea papalității, ci încetarea puterii sale temporale. Nu sfârșitul unei autorități, ci dispariția metodelor lumești la care recurge această autoritate".

Nu rămâne decât să așteptăm o reflectare concretă a strigătului lansat de Ioan Paul al II-lea: „Să trăim doar din ofrande!" S-ar putea întâmpla ca, de data aceasta, să nu fie vorba doar de simple vorbe.

Karol Wojtyla, „un papă venit din depărtări", atât de asemănător ca nume și ca proveniență cu personajul Kiril Lakota „un papă venit din stepe" din romanul lui Morris West, *În veșmintele lui Petru*, ar putea, într-adevăr, așa cum se întâmplă în planurile acelui papă imaginar, „să schimbe cursul istoriei prin aducerea împărăției lui Cristos în inimile oamenilor, astfel încât ei înșiși să poată instaura o ordine temporală bazată ferm pe adevăr, dreptate, milă și lege morală".

Sf. Petru (după Platina, Viața pontifilor, *Veneția, 1715)*

1. Sf. Petru (30-67)

Se numea Simon (Simion) și era un pescar din Betsaida, pe malul de est al lacului Tiberiada, în Galileea.

După ce s-a căsătorit, s-a mutat împreună cu soția, tatăl, soacra și fratele Andrei la Capernaum, unde erau perspective sigure pentru comerțul cu pește. La Betania, tot împreună cu Andrei, a intrat printre discipolii lui Ioan Botezătorul, care pregătea sufletele oamenilor pentru venirea lui Mesia; era într-adevăr, o epocă în care galileenii erau foarte sensibili la ideea mesianică și, în dorința de a înlătura aservirea față de Roma, aveau nevoie de un conducător. Și a avut loc întâlnirea cu Isus din Nazaret. Era o zi din februarie sau martie anul 28. Isus l-a privit insistent și, după cum povestește Sf. Ioan (1,42), i-a spus: „Tu ești Simon, fiul lui Iona; tu te vei chema Chifa"; numele său s-a schimbat, într-adevăr, în Petru. Fără îndoială că, atunci, acel pescar nu a putut înțelege semnificația și scopul acestei modificări de nume, dar în tânărul nazaritean se afla ceva misterios și tulburător. Cam din ziua aceea a început experiența lui Simion, în care se consolidează treptat credința în Isus-Mesia, asistă la extraordinarele puteri taumaturgice ale acestuia, observă comportamentul absolut nou și fără rezerve pe care tânărul rabbi îl are față de tabu-urile sociale și religioase, ascultă cu încredere profețiile despre o nouă împărăție. În fond, este convins că urmează un Mesia politic.

Isus, după ce își stabilește la Capernaum centrul predicării sale, are raporturi preferențiale cu Simion, realizând pentru el minunea pescuitului relatată de Luca (5,8), eveniment care provoacă în acesta un fel de teamă religioasă înaintea divinității și o exprimă prin fraza: „Doamne, pleacă de la mine, căci sunt un om păcătos!", arătând astfel că începe să înțeleagă caracterul pe deplin religios al lui Mesia pe care-l urma. Și Isus îl liniștește și îl îndeamnă să îndeplinească o misiune în care pescuitul nu era decât un simbol: „Nu te teme; de acum încolo vei fi pescar de oameni!"

Apoi, într-o zi de iulie din anul 29, iată și promisiunea întâietății: Isus urcă din valea Iordanului, ca să meargă la Cezareea, urmat de cei doisprezece apostoli și le cere acestora o mărturisire de credință: „Cine credeți că sunt eu?" Cel care a răspuns în numele tuturor a fost chiar Simion: „Tu ești Cristos, Fiul lui Dumnezeu cel viu". Nu este încă acea credință care se va naște în el după Patimi și Înviere, dar Cristos o atribuie unei revelații a lui Dumnezeu: „Ferice de tine, Simioane, fiul lui Iona, pentru că nici carnea și nici sângele nu ți-au arătat aceasta, ci Tatăl meu care este în ceruri". Și explicând concret vorbele de la prima lor întâlnire îl numește *Petru*, adăugând motivul schimbării numelui prin precizarea că „pe această piatră voi zidi Biserica mea și porțile iadului nu o vor birui. Îți voi da cheile Împărăției cerurilor și orice vei lega pe pământ, va fi legat în ceruri, și orice vei dezlega pe pământ, va fi dezlegat în ceruri (Matei, 16, 13-19)".

În aceste cuvinte, Biserica Catolică recunoaște crearea instituției papale; ele profețesc o misiune care se va exercita până la sfârșitul veacurilor într-o comunitate formată din *pietre vii* și, printre ele, Petru apare ca acela care asigură trăinicia edificiului. El capătă și o putere de decizie în sfera doctrinară printre oamenii supuși voinței lui Dumnezeu; în acest sens, funcția de întâi-stătător nu se putea stinge o dată cu dispariția lui Petru. De aici provine moștenirea pontifilor romani.

Făgăduința rolului de primat este din nou confirmată după Înviere; în urma triplei dovezi de iubire pe care i-o oferă Petru, Cristos îi conferă întâietatea asupra întregii Biserici („Tu să pași oile mele"). Îl numește, în acest fel, ca primul papă: era în luna aprilie a anului 30.

Petru și-a îndeplinit funcția de cap al bisericii în diferite localități. În primul rând la Ierusalim, unde, în 48/49 a avut loc primul conciliu al Bisericii; în Antiohia, unde, conform unei tradiții din secolul al II-lea, a fost episcop timp de șapte ani; poate și la Corint, a cărui biserică este considerată a fi fost „fondată de Petru și Pavel", conform

unei scrisori a episcopului Dionisie din a doua jumătate a secolului al II-lea; în sfârșit, la Roma, de unde, prin tradiție, Petru a condus creștinătatea timp de 25 de ani, din 42 în 67, chiar dacă nu continuu, după cum se poate deduce din prezența sa la Ierusalim pentru conciliul din 48/49 și din faptul că nici Sf. Pavel, în *Epistola către Romani,* din anul 58 nu îl menționează printre creștinii pe care îi salută și nici *Faptele Apostolilor* nu pomenesc despre Petru când se vorbește despre sosirea lui Pavel la Roma în anul 61.

În privința prezenței lui Petru la Roma, mărturiile literare sunt, mai curând, generice (Clement Romanul, Sf. Ignatiu din Antiohia, Clement Alexandrinul, Eusebiu din Cezareea), făcând excepție informația oferită direct de apostol care, în prima sa epistolă, vorbește despre Babilon, [illegible] *Apocalipsă.* Se pare că ar fi venit aici împreună cu soția sa, moartă, conform lui Clement Alexandrinul, ca martiră, și cu fiica sa, căreia i se cunoaște și numele, Petronilla; probabil însă că acest nume aparținea uneia dintre discipolele sale, convertită și botezată de el.

Numeroase sunt și legendele legate de locuri și monumente ale orașului care amintesc de prezența lui Petru la Roma. Primul dintre acestea este închisoarea Mamertină; la începutul scării care duce la celulele de jos ale închisorii, o inscripție în marmură amintește că „de această piatră s-a lovit cu capul Petru, împins de călăii săi, și minunea a rămas". Dedesubt, într-adevăr, piatra este adâncită și pare că ar fi rămas întipărită în ea urma unui cap.

În aceeași închisoare, mai este și o altă inscripție, în spatele unui rest de coloană de marmură: „Aceasta este coloana de unde, stând legați de ea, Sfinții apostoli Petru și Pavel i-au convertit pe sfinții martiri paznici ai celulelor", adică Processus și Martinian, „și pe alți 47 la credința în Cristos, botezându-i cu apa din acest izvor apărut printr-o minune".

Întâmplarea este evocată de Belli[4] în sonetul *Sfântul Petru în temniță*:

> Cel mai grozav lucru care, pe câmpia Vaccină,
> S-a făcut pe timpul lui Nero.
> A fost, mai jos de Capitoliu, o pușcărie
> Unde toți vorbeau latină.
>
> Locul acela se cheamă Mamertin
> Și n-o să mă credeți pe mine, un flecar,
> Dar explicația mi-a dat-o
> Un anume avocat de trei parale.

Acesta este chiar închisoarea în care
L-au adus pe Sfântul Petru înlănțuit
Înainte să-l ducă la noua închisoare.

Și el a făcut să țâșnească acele izvoare
Care de-atâția ani, pe vreme frumoasă sau pe ploaie
Întotdeauna-i plină și niciodată n-a secat.

Biserica Sfinților Nereus și Achileus care, încă din secolul al V-lea se numea *a legătorii*, se pare că ar aminti de *legătoarea*, adică bandajul care acoperea rana de la piciorul Sf. Petru, și care îi căzuse pe când acesta evada din închisoarea Mamertină și se îndrepta în afara Romei. Foarte cunoscută mai este și mica bisericuță, *Domine, quo vadis?* de pe Via Appia, ridicată în locul în care Cristos i-ar fi apărut lui Petru, fugar din Roma, și, la întrebarea apostolului „Doamne, unde mergi?", acesta ar fi răspuns: „La Roma, ca să fiu din nou răstignit", făcându-l pe Petru să se întoarcă și el și să-și accepte martirajul.

Mai este și capela Despărțirii, pe Via Ostiense, unde Petru și Pavel au ajuns, aduși la închisoare, și s-au despărțit, mergând apoi spre locurile în care au fost uciși. Dedicată apoi Sfintei Cruci, capela se afla pe latura stângă a bazilicii S. Paolo, până în 1568, când a fost dărâmată și reconstruită pe latura opusă, unde a rămas, până în anul 1910, anul demolării sale definitive. Un basorelief înfățișa scena despărțirii și purta o inscripție care se află în prezent în biserica Sfintei Treimi a Pelerinilor.

ÎN ACEST LOC S-AU DESPĂRȚIT SFÂNTUL PETRU
ȘI SFÂNTUL PAVEL, MERGÂND SPRE LOCUL
MARTIRAJULUI ȘI PAVEL I-A SPUS LUI PETRU:
LUMINA SĂ FIE ÎMPREUNĂ CU TINE TEMELIE
A BISERICII ȘI PĂSTOR AL TUTUROR OILOR
LUI CRISTOS ȘI PETRU I-A SPUS LUI PAVEL:
MERGI ÎN PACE, PREDICATOR
AL CELOR BUNI ȘI CĂLĂUZĂ A CELOR DREPȚI.

În sfârșit, lanțurile cu care era legat se pare că sunt acelea păstrate în biserica S. Pietro in Vincoli (Sf. Petru în Lanțuri), într-o urnă de bronz aurit. Despre ele se spune că au fost făcute din două lanțuri diferite, care-l ținuseră *cetluit* pe apostol, unul în Palestina și celălalt chiar la Roma; așezate în acea urnă de Sf. Leon cel Mare, atunci când s-au atins unul de altul s-au sudat parcă printr-o minune, formând un singur lanț de 38 de zale.

Se pare că, la Roma, Petru ar fi locuit pe colina Esquilin, în palatul senatorului Pudentius, de pe *vicus Patricius* și ar fi înființat acolo un oratoriu în care le-a botezat pe fecioarele Pudenziana și Prassede. Pe acel loc s-a înălțat mai târziu biserica S. Pudenziana, pe care o veche tradiție o consideră drept cea mai veche din Roma. După o altă tradiție, se pare că Petru ar fi fost găzduit și de soții Aquila și Prisca, pe colina Aventin, și pe locul unde se află casa respectivă a fost construită în secolul al IV-lea biserica S. Prisca.

Legenda cea mai pitorească este, fără îndoială, cea legată de piatra păstrată în biserica S. Francesca Romana din Forum, în care au rămas imprimate urmele genunchilor Sf. Petru, în timp ce-l ruga pe Dumnezeu să-l pedepsească pentru trufie pe Simon Magul, care se înălța în aer; acest zbor este descris în *Regulamentele apostolice* de la sfârșitul secolului al IV-lea de apostol însuși. „Îl întâlnisem pe Simon în Cezareea", își amintește Sf. Petru, „și l-am silit să se declare învins printr-o confesiune publică. El a venit apoi din Orient în Italia și a ajuns la Roma; aici a început lupta împotriva Bisericii, făcându-i pe mulți frați să-și piardă credința prin amăgirile magiei. Într-o zi, a invitat în amfiteatru multă lume pentru orele amiezii și m-a chemat și pe mine: promisese că va zbura. Toți ochii erau ațintiți asupra lui. Între timp, eu mă rugam în sufletul meu. Iată că, ajutat de demon, se ridică spre cer și spuse: «Eu mă ridic spre cer și vă voi aduce de acolo binecuvântarea ca o ploaie peste voi.» Lumea aplauda și îl aclama ca pe un zeu. Eu, cu sufletul și cu mâinile îndreptate către cer, mă rugam la Dumnezeu, în numele Domnului nostru Isus Cristos, să lovească în orgoliul acelui șarlatan, să înfrângă puterea demonilor care-i amăgea pe oameni, împingându-i spre pierzanie, să-l prăvălească pe acel mișel și să-l facă să-și rupă gâtul, chiar dacă i-ar fi lăsat viața. Și am strigat, privindu-l pe Simon: «Dacă eu sunt cu adevărat omul lui Dumnezeu, adevăratul apostol al lui Isus, aducător de grație divină și nu un șarlatan ca tine, ticălosule Simon, poruncesc forțelor răului care sunt părtașe la mârșăvia ta, și te ridică în zbor, să te părăsească imediat. Cazi de la înălțimea aceea și vino să auzi râsetele mulțimii, amăgite de șmecheriile tale». Abia rostite aceste cuvinte, Simon, părăsit de demoni, căzu pe dată în amfiteatru. Își rupse un picior și încheieturile de la degetele picioarelor. Mulțimea spunea: «Singurul Dumnezeu cu adevărat este cel vestit de Petru!». Și un mare număr de oameni abjurară învățătura lui Simon".

Moartea lui Petru a survenit la Roma, în perioada dintre incendiul din 64 și moartea lui Nero din 68; prin tradiție, data a fost stabilită la 27

iunie 67. A fost, într-adevăr, una dintre victimele persecuției ordonate de împăratul Nero, care îi acuza pe creștini de incendierea orașului.

Nu există un document care să indice data exactă, dar, printr-o serie de deducții plauzibile, Margherita Guarducci a ajuns la concluzia că moartea a survenit cu exactitate la 13 octombrie 64. Incertitudinea asupra celor două date se menține și în ultimele *Anuare pontificale.*

Texte apocrife indică locul crucificării sale (cu capul în jos, după cum a cerut el însuși, considerându-se nedemn de a muri la fel ca Isus), „pe locul numit *naumachia,* lângă obeliscul lui Nero, în partea dinspre deal", adică Circul lui Nero de lângă colina Vaticanului. Și a fost îngropat tot acolo, după cum precizează consilierul episcopal, romanul Caius, la începutul secolului al III-lea, scriindu-i de la Roma lui Proclus, un adept al sectei montaniștilor: „Du-te pe colina Vaticanului și pe strada Ostia și vei găsi urmele celor care au întemeiat această comunitate", adică mormintele celor doi apostoli, Petru și Pavel.

În timpul domniei împăratului Valerianus, când a avut loc persecuția din 258, tradiția spune că osemintele lui Petru și ale lui Pavel au fost mutate din mormintele lor inițiale și transportate *ad Catacombas,* adică în cimitirul Sf. Sebastian, pentru a fi puse la adăpost de posibilele profanări. Silvestru I, un secol mai târziu, a pus să fie aduși din nou în locul unde fuseseră îngropați la început, și astfel rămășițele pământești ale lui Petru s-au întors pe colina Vaticanului și au fost închise într-un sarcofag de bronz fixat în pământ; deasupra lui, după cât se pare, Constantin a pus să fie construită bazilica foarte veche a Sf. Petru. Conform legendei, împăratul însuși ar fi scos prima lopată de pământ din groapa săpată pentru fundație și ar fi cărat douăsprezece coșuri în semn de omagiu pentru primul dintre apostoli.

În mai multe ocazii au fost făcute diferite tentative pentru a aduce la lumină mormântul primului papă; el se afla între alte înhumări stratificate, din secolele al II-lea și al III-lea, într-o adevărată necropolă, astfel încât, de fiecare dată, încercările s-au dovedit zadarnice.

Abia în 1939, prin voința lui Pius al XII-lea, au fost efectuate săpături sistematice în mai multe etape și ele au adus rezultate concrete în anii '50, când a fost descoperit, lipit de un zid vopsit în roșu, un mormânt, arheologii stabilind că este vorba de cel la care se referea Caius, pe el aflându-se inscripția zgâriată pe perete *Petr(os)eni,* adică „Petru este (îngropat aici) înăuntru". Cu toate acestea, mormântul era gol.

În 1965, arheologul Margherita Guarducci a reușit să găsească osemintele apostolului, dar nu într-un sarcofag de bronz, ci într-o „cutie de

pantofi"; întâmplarea a căpătat o tentă de anchetă polițistă și acum face parte din istoria arheologică a orașului. Luciano Zeppegno descrie acest episod cu o ironie fină. „Un lucrător la întreținerea bazilicii Sf. Petru i-a spus Margheritei Guarducci că-și amintea faptul că, pe când se făcea descoperirea, primise în păstrare de la administratorul șantierului bazilicii puțin material din cel descoperit în misteriosul mormânt. Materialul fusese pus într-o cutie de pantofi și așezat undeva.

Spiritul de detectiv al arheologului Guarducci a fost recompensat când cutia a fost descoperită într-un depozit din Grotele Vaticanului. În ea se aflau oase umane, oase de animale, fragmente de țesături, pământ, bucățele de tencuială roșie, mici gheme de fire de argint, mici monede medievale. Cercetarea efectuată de specialiști de marcă a lămurit că oasele omenești aparținuseră unui individ de sex masculin, destul de înalt, robust și cu vârsta cuprinsă între șaizeci și șaptezeci de ani; fragmentele de țesături proveneau de la un veșmânt de purpură țesut cu aur; tencuiala era de la zidul roșu de alături; pământul era identic cu cel din mormânt. Guarducci a ajuns la concluzia că osemintele aparțineau Apostolului, luate din mormânt și puse într-o ascunzătoare pentru a le feri de infiltrațiile de apă. Și micile monede medievale? Ajunseseră în ascunzătoare prin crăpăturile zidului, pe unde trecuseră probabil și șobolanii ale căror resturi fuseseră găsite și ele acolo".

Un episod cu tentă parțial polițistă, însă expertizele de laborator efectuate asupra resturilor, combinate cu o largă coincidență a indiciilor, chiar dacă nu a probelor, au dus la confirmarea tradiției, nedezmințită timp de nouăsprezece secole, care spune că, într-adevăr, „Petru este (îngropat aici) înăuntru", adică în subteranele actualei bazilici.

Acestea sunt ultimele necazuri ale lui Petru în ceea ce a devenit, pe parcursul secolelor, orașul *său*, printr-o hotărâre a populației. Primul papă da, dacă vrem să folosim acest termen începând cu el, dar și primepiscop al Romei și ocrotitor al ei, gata să-l orbească din înaltul zidului care împrejmuiește Vaticanul pe dușmanul care ar îndrăzni să profaneze centrul creștinismului, așa cum Procopius ne-a transmis prin una dintre nenumăratele legende despre năvălirea goților din 537. Și Sf. Petru a fost întotdeauna obiect al venerației poporului, ca un semn de recunoștință pentru această ocrotire.

O mărturie în acest sens ne-o oferă și astăzi statuia de bronz care domină, impozantă și severă, nava centrală a bazilicii de la Vatican; se pare că statuia a fost turnată, conform tradiției, din materialul unei statui a lui Jupiter, la ordinul papei Leon cel Mare, în secolul al V-lea;

versiunea cea mai demnă de crezare este că ea ar fi opera lui Arnolfo di Cambio, chiar dacă, recent, au fost exprimate îndoieli și asupra atribuirii acestei statui sculptorului toscan. Rămâne cert faptul că devotamentul romanilor a fost nemărginit și constant pentru statuia Sfântului Petru de la Vatican, apostolul fiind înfățișat în gestul clasic al vicarului lui Cristos, care acordă tuturor binecuvântarea sa solemnă; are piciorul drept ros din cauza atingerii mâinilor și gurilor credincioșilor din atâtea secole.

2. Sf. Linus (67-76)

Linus, fiu al lui Ercolanus dei Mauri, se pare că s-a născut la Volterra, și orașul Tuscia i-a ridicat într-adevăr o biserică în 1480, pe locul în care, conform tradiției se afla casa tatălui său.

Discipol al lui Petru, ar fi predicat în Franța ca episcop la Besançon, înlocuindu-l pe apostol în conducerea comunității romane în perioadele în care acesta lipsea din oraș. A fost ales papă în anul 67, și pe timpul pontificatului său, s-au succedat mai mulți împărați: Nero, Galba, Vitellius și Vespasian.

Din *Liber pontificalis* avem informația că el a fost cel care a recomandat femeilor să intre în biserică numai cu capul acoperit, regulă care a dăinuit mult timp, având în vedere că ea a fost abrogată abia în anii '50 ai secolului nostru; el ar fi adăugat în cadrul slujbei și partea care, până la liturghia aprobată prin Conciliul al II-lea de la Vatican, se numea *Comunicantes*. Tot lui îi aparține și introducerea unui ornament și simbol al jurisdicției papale, o fâșie simplă de lână albă, având imprimate pe ea cruci negre și fiind purtată ca un colier pe deasupra veșmintelor preoțești. Se pare însă că trebuie considerate apocrife cărțile atribuite lui despre martiriul Sfântului Petru și despre disputa acestuia cu Simon Magul.

Comunitatea creștină din Roma, pentru răspândirea și practicarea cultului conform Evangheliei, putea conta pe „prezbiteri" și pe „episcopi", care, la început, se pare că însemnau același lucru, dar, destul de curând, au căpătat semnificația de astăzi. Episcopii erau adevărații conducători ai comunității, țineau slujbe și oficiau sfințiri; prezbiterii, sau preoții, îndeplineau aceste funcțiuni numai cu autorizația episcopilor. Dar și alte persoane activau în cadrul Bisericii în vederea apostolatului: erau, înainte de toate, *diaconii* care administrau bunurile bisericești și-i ajutau

Sf. Linus (după Platina)

pe episcopi și pe preoți; *profeții,* corespunzând acelora care, mai târziu, erau denumiți catehiști sau instructori, ajutați de un grup de persoane mai tinere, numite *dascăli*; în sfârșit, *paracliserii,* care se ocupau cu ajutorarea celor bolnavi și săraci. Aproximativ la fel erau structurate și celelalte două mari Biserici, cea din Corint și cea din Efes.

O comunitate ca aceea a Romei, prin urmare, deja organizată, deși luase ființă de puțin timp, trebuia, în primul rând, să se păzească de anumite spirite agitate strecurate printre adepții care, încă nesatisfăcuți de revelația creștină, îi întinau curățenia, încercând să împace între ele tendințe diferite și uneori opuse.

Linus trebuie că a avut problemele sale cu ereziile,care se manifestau; în afară de aceea a lui Simon Magul, pe care o înfruntase direct Sf. Petru, preluată apoi de discipolul său, Menandru, cea mai spinoasă problemă era cea a ebioniților[5] evrei creștini care respectau legea mozaică, deși îl recunoșteau pe Isus ca Mesia. Situația de marginalizați a acestora din urmă a ieșit până la urmă în evidență, datorită evenimentului cel mai important petrecut sub pontificatul lui Linus: distrugerea orașului Ierusalim, în anul 70, datorită lui Titus, fiul împăratului Vespasian.

Pentru creștini, acest eveniment putea însemna împlinirea profeției lui Isus, care prevestise că din templu nu va mai rămâne piatră peste piatră; era un semn pozitiv al apropierii sfârșitului lumii și, în același timp, al venirii împărăției lui Dumnezeu! Altfel spus, distrugerea Ierusalimului putea fi interpretată ca o răzbunare, „o răzbunare a vechiului păcat", ca să folosim versul lui Dante, expresie a unei mentalități adânc

înrădăcinate în credința creștină, până la Conciliul al II-lea de la Vatican. Evreii erau considerați direct vinovați de moartea lui Cristos, chiar dacă ea fusese necesară pentru ca să se obțină izbăvirea („răzbunarea") de păcatul originar, și astfel Dumnezeu se servise de romani pentru a-i pedepsi.

De fapt, distrugerea Ierusalimului a fost o consecință a unei revolte izbucnite în Iudeea încă din 66, o revoltă care, în mod clar, nu avea nici o șansă de succes împotriva imperiului, astfel încât, mai devreme sau mai târziu, trebuia să se ajungă la o reglare de conturi. Iosephus Flavius povestește asediul orașului cu un realism deosebit, în special legat de episoade cunoscute, ca acela al unei femei numite Maria care, înfometată, și-a ucis și mâncat propriul fiu.

Este un fapt recunoscut acela că, ulterior, creștinii, îndată ce au simțit că, din cauza revoltei lor, evreii căzuseră în dizgrație pe lângă autoritățile romane, nu au scăpat ocazia de a convinge puterea că ei nu fuseseră contaminați de iudaism; încurajați de ramificațiile eretice strecurate printre evreii creștini, s-au separat cu totul de ei și i-au condamnat în mod deschis. Astfel încât ebioniții au sfârșit prin a fi discreditați în ochii romanilor, după cum observă Grant, „exact ca evreii și, din această cauză, s-au risipit într-un mare număr de secte nesemnificative, care nu au reușit să supraviețuiască în lumea modernă. În schimb, israeliții creștini au evitat această pecete impusă de Roma și au devenit forța și tema dominantă a viitorului creștinism". Era, dacă se poate spune așa, o mișcare tactică pur „politică", prima dintre atâtea altele, realizate de creștini pe parcursul îndelungatei lor istorii.

Timpurile erau destul de agitate pentru o răspândire clară a cuvântului lui Cristos și începuseră deja să apară interpretări nu prea apropiate nici măcar de morala creștină predicată de Sf. Pavel; un alt obstacol îl constituiau, în mod clar, persecuțiile imperiale și împotriva acestora „politica membrilor clerului nu putea face decât foarte puțin. Pentru moment însă, după teroarea din timpul lui Nero, se părea că Vespasian s-ar fi mulțumit doar cu distrugerea Ierusalimului și cu exterminarea evreilor, provocând astfel încetarea vieții naționale a fiilor lui Israel.

Cu toate acestea, *Liber pontificalis* îl face pe Linus martir, decapitat de consulul Saturninus, la 23 septembrie 76, și precizează că a fost îngropat în ziua următoare, alături de Sf. Petru. În realitate, există motive suficiente să se creadă că nu a murit ca martir și amintirea lui Linus nu se mai află în Calendarul universal al Bisericii, ci rămâne doar în cel regional.

Sf. Anacletus (după Platina)

3. Sf. Anacletus (76-88)

Până în 1946 un Anacletus atenian era considerat ca fiind al cincilea papă după Sf. Clement, iar al treilea era considerat un anume Cletus, roman, discipol al Sf. Petru. Începând cu *Anuarul pontifical* din 1947, a fost acceptată ideea că acel Anacletus despre care vorbește *Catagolul liberian* este una și aceeași persoană cu Cletus, indicat de *Liber pontificalis* ca succesor al Sf. Linus, începând din anul 76. A trăit sub împărații Vespasian, Titus și Domițian și, așa cum se poate deduce în mod verosimil, a continuat orientarea dată de predecesorii săi comunității creștine din Roma, numind și el episcopi și preoți. Se pare că ar fi obligat pe slujitorii bisericii să poarte părul scurt și că ar fi început lucrările pe un șantier al bisericii Sf. Petru, pe locul unde se afla mormântul primului papă.

În timpul pontificatului său a avut loc erupția Vezuviului; era 24 august 79 și momentele acelui tragic fenomen ne-au fost descrise de Pliniu cel Tânăr în două scrisori către Tacitus, care îi ceruse informații despre felul în care murise unchiul său, Pliniu cel Bătrân, care se apropiase prea mult de torentul de lavă. Ceea ce se poate citi în aceste texte despre suferința locuitorilor din orașele lovite de erupție este sfâșietor: „Am auzit gemetele femeilor, strigătele copiilor, chemările bărbaților: unii strigau căutându-și părinții, alții copiii, alții soții sau soțiile, recunoscându-i după voce; unii își plângeau propria nenorocire, alții pe

aceea a celor dragi; erau câte unii care, de spaima morții, își doreau tot moartea; mulți ridicau mâinile către zei, mai mulți însă strigau că zeii nu mai existau și că aceea era ultima noapte a lumii".

Toate acestea nu puteau însemna pentru creștini, în legătură și cu distrugerea Ierusalimului, decât un ultim semn că trebuiau să aștepte tremurând de neliniște venirea împărăției lui Isus; atunci Roma s-ar fi năruit, împreună cu idolii săi.

Iată însă că, în anul următor, vine o dezmințire: superba inaugurare a Amfiteatrului lui Flavius[6] de către împăratul Titus, cu ceremonii fastuoase și jocuri care au durat 100 de zile și care au costat viața a mii de gladiatori.

Mai mult, pe Câmpul lui Marte, între termele lui Nero și așa-numitul lac al lui Agrippa, Domițian plănuiește construirea unui stadion pentru întreceri atletice și de gimnastică; inaugurarea are loc în jurul anului 85, dacă este adevărat că în anul următor a avut loc *Certamen capitolinum* cu întreceri atletice, de călărie și muzicale și, prin urmare, pentru acea dată, stadionul trebuia să fie utilizabil.

În Evul Mediu, stadionul va deveni *Campus agonis* și apoi *Circus agonalis*, deși un stadion diferă mult de o arenă. Oricum, de la *arenă* s-a trecut la *în arenă* și la *ne-arenă*, și, prin urmare, Navona[7], nume care a fost dat în epoca modernă pieței cu o viață deosebită și intensă, legată de papi ca Inocențiu al X-lea și Clement al XI-lea.

Roma păgână exploata astfel triumfătoare, asistând la luptele de gladiatori din Amfiteatrul lui Flavius și la întrecerile atletice de pe stadionul lui Domițian. Poporul nu cerea altceva decât *panem et circenses*; creștinii fuseseră uitați: Titus era, în fond, tolerant față de ei și chiar Domițian, la începutul domniei sale, nu părea să fie altfel.

Este, într-adevăr, foarte probabil ca papa Anacletus, încetând din viață în anul 88, să nu fi sfârșit ca martir; astfel încât, oricare ar fi fost numele său, Cletus sau Anacletus, a fost până la urmă scos din Calendarul universal al Bisericii.

4. Sf. Clement I (88-97)

Clement era roman, dar de origine evreiască; discipol și colaborator al Sf. Pavel, fusese numit episcop de către Sf. Petru și devine papă în anul 88. Tradiția spune că era fiul senatorului Faustinus, din familia Flaviilor, așadar, rudă cu împăratul Domițian; este posibil ca tocmai

Sf. Clement I (după Platina)

această origine a sa să-l fi salvat în cursul foarte scurtei, dar puternicei persecuții dezlănțuite în 95 de către împărat.

De altfel, *domnia terorii* a făcut multe victime ilustre, printre care consulul Flavius Clementius, soțul Domitillei, nepoata lui Domițian. După Dio Cassius, motivele pentru care asemenea persoane au căzut în dizgrație au fost „ateismul și obiceiurile evreiești", exprimare ce ne face să credem că ar fi fost creștini. Flavius a fost judecat și Domitilla exilată; este important că de la ea vine numele catacombei de pe strada Ardeatină din Roma, o parte a acestei catacombe purtând numele de Cripta Flaviilor.

O altă victimă de marcă a fost Sf. Ioan Evanghelistul, care însă a scăpat cu viață din martiriul cu ulei încins, suferit în apropiere de poarta Latină din Roma, și apoi a fost exilat în insula Patmos, unde și-a scris *Apocalipsa*, dând o și mai mare justificare speranțelor într-o iminentă venire a împărăției lui Cristos.

Un an după aceea, în 96, apare un conflict în Biserica din Corint: un grup de tineri slujitori ecleziastici înaintează mai multor preoți un protest față de modul în care era condusă comunitatea religioasă din oraș. Cu multă fermitate, Clement le amintește protestatarilor că trebuie să se supună autorităților tradiționale ale Bisericii, îndemnându-i să se ferească de falșii învățători; scrisoarea este primită cu un mare respect, și devine un subiect de meditație în cadrul slujbei de duminică. Este primul document care transpune în practică superioritatea episcopului de Roma asupra tuturor bisericilor din lume.

Sub pontificatul lui Clement I, creştinismul face astfel noi prozeliţi şi se extinde din ce în ce mai mult în Orient; la Roma, Clement însuşi se dăruieşte apostolatului său prin care avea să lase poporului un semn prin diferite legende, ca aceea a lui Sisinnius, în legătură cu un miracol înfăţişat în fresca de pe un perete al bisericii S. Clemente, fondată la Roma la trei secole după moartea acestui papă, şi, conform tradiţiei, chiar pe temeliile casei sale părinteşti.

Se întâmplase că sfântul, convertind-o pe o anume Teodora, soţia prefectului Sissinius, ar fi convins-o şi la legământul castităţii, provocând, evident, furia soţului ei. Într-o zi, însoţit de câţiva soldaţi, acesta a urmărit-o şi a surprins-o într-o catacombă, unde Sf. Clement oficia o slujbă. Furios, Sissinius le-a ordonat soldaţilor să-l aresteze pe papă, dar, după cât se pare, Dumnezeu n-a permis aceasta, orbindu-i pe Sisinnius şi pe soldaţi. Teodora şi-a adus soţul acasă şi acolo el şi-a redobândit vederea.

Dar fresca din biserică ne oferă, în porţiunea de sub scena miracolului, o continuare a legendei cu latura comică a soldaţilor care, orbiţi, târâsc după ei o coloană de piatră în locul papei, cu îndemnuri într-o limbă intermediară între latina clasică şi cea vulgară, de la foarte cunoscutul „Fii ai târfelor trădate", până la echivocul „Rupe-i dosul cu parul, Carvoncellus", situaţie la care este aplicabilă sentinţa Sf. Clement: *Duritia cordis vestri saxa trahere meruistis*, adică *Pentru duritatea (de piatră) a sufletelor voastre, meritaţi să târâţi după voi pietre.*

Sf. Clement apare, după Sf. Petru, ca personalitatea cea mai puternică dintre primii papi ai comunităţii creştine din Roma, capabil să inspire vârfurilor puterii imperiale nelinişte în privinţa creştinismului. Astfel încât noul împărat, Nerva, îl exilează pe episcopul de Roma la Cherson; era în anul 97. Pe malul Pontului Euxin, el îşi continuă apostolatul, în timp ce, la Roma, este înlocuit de Evaristus, ceea ce constituie un fel de primă abdicare forţată de pe tronul lui Petru. Clement îi găseşte acolo pe cei două mii de creştini condamnaţi la muncă silnică în carierele de marmură şi-i încurajează în credinţa lor; realizează noi convertiri şi această veste îl înfurie pe noul împărat, Traian, care consideră creştinismul ca fiind o plagă a speţei umane. I se porunceşte să aducă sacrificii zeilor şi, evident, Clement refuză. Este condamnat şi sentinţa se execută: este aruncat în Marea Neagră cu o ancoră legată de gât. Suntem în anul 100, şi iată că se va întâmpla o altă minune, imortalizată şi aceasta într-o frescă din biserica sa de la Roma.

Povesteşte legenda că apele mării se deschideau o dată pe an, permiţându-le credincioşilor, la început, să-şi construiască o capelă pe

locul unde se afla corpul sfântului, iar în anii următori să coboare acolo într-o procesiune, fiind foarte atenți să iasă înainte ca apele să se închidă deasupra lor. Ei bine, s-a întâmplat ca, într-un an, o femeie văduvă să-și piardă acolo unicul copilaș și, în anul următor, să-și găsească feciorașul în viață și sănătos, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

În 869, corpul Sf. Clement a fost adus totuși la Roma de către sfinții Chiril și Metodiu, prin grija papei Nicolae I, și a fost înmormântat pentru totdeauna în biserica sa.

5. Sf. Evaristus (97-105)

Evaristus se născuse la Bethleem, din părinți evrei, care-l trimiseseră pentru instruire în Grecia; la Roma, devenise creștin, fiind convertit de Clement, ca discipol al acestuia. Conform tradiției, a luat locul învățătorului său, în momentul arestării și exilării acestuia la Cherson, devenind capul Bisericii din Roma în 97. Se știu puține lucruri despre el din izvoarele obișnuite și informațiile sunt nesigure și fragmentare, dar este foarte ciudat faptul că Sf. Clement nu mai era considerat în exercițiul funcțiunii, chiar dacă era în exil: poate că trebuie considerat ca primul papă care a abdicat, chiar dacă forțat, fiind exilat.

Anuarul pontifical este de aceeași opinie.

Evaristus a împărțit orașul în parohii sau *tituli,* nume prin care erau indicate locurile sfințite, datorită martiriului unor creștini și în care,

Sf. Evaristus (după Platina)

după ce se punea acolo o cruce în memoria lor, urma să se construiască o biserică. Fiecare „titul" a fost încredințat unui preot și biserica devenea astfel „sediul" personal al unui titular. Era vorba, înainte de toate, despre biserici în formă embrionară și ele urmau să se dezvolte în timp; pentru moment, erau doar locuri de întâlnire, dar ele erau date în grija unor ajutoare ale episcopului, aceștia devenind părtași la responsabilitatea asupra Bisericii din Roma.

În plus Evaristus a hotărât ca la predicile episcopului să asiste șapte diaconi, aceasta pentru a fi o garanție a dreptei sale credințe față de afirmațiile eronate ale ereticilor. De asemenea, se pare că el a fost acela care a recomandat ca slujbele de căsătorie să fie oficiate în public și cu binecuvântarea preotului.

A murit în 105, dar nu este sigur că trebuie considerat martir, și, de asemenea, nu se știe sigur dacă a fost îngropat lângă mormântul Sf. Petru, așa cum afirmă tradiția.

O tradiție din Napoli (Neapole) susține că ar fi îngropat în acest oraș, în biserica Sf. Maria cea Mare (S. Maria Maggiore).

6. Sf. Alexandru I (105-115)

Alexandru se născuse la Roma, dintr-o familie nobilă, în zona *Caput Tauri*; tatăl său se numea Alexandru, ca și el. A fost ales papă în 105, la puține zile după moartea lui Evaristus, fiind foarte tânăr, între douăzeci și treizeci de ani; probabil că a fost pentru prima dată când alegerea unui papă nu s-a făcut prin desemnare testamentară, de la maestru la discipol, după un sistem asemănător celui dinastic, aflat în vigoare până atunci, ci pe baza alegerii episcopilor din Roma, având ca martori preoții și diaconii și ținând seama și de voturile credincioșilor.

Pare să fi avut numeroși susținători la curtea imperială, în persoana prefectului Ermetius sau a tribunului Quirinus, dar aceasta nu l-a ajutat să evite martiriul din 115; atunci a fost decapitat împreună cu Ermetius și cu doi preoți, Eventius și Teodulus. Dar, după o altă tradiție, acest Alexandru, îngropat apoi la mila a șaptea de pe strada Nomentana, ar fi un altul și nu pontiful.

S-ar părea că este exactă informația despre un decret al său de aprobare a folosirii vinului împreună cu apa în cadrul slujbei, ca și introducerea în ritual a agheasmei.

Sf. Alexandru I (după Platina)

Un manuscris descoperit în secolul al XVII-lea și considerat apocrif conținea un fragment din perioada lui Alexandru I, prin care a fost favorizată răspândirea ideii unor înfruntări legendare dintre papă și ereticii gnostici.

În orice caz, era o epocă de aur a imperiului roman și profeția despre venirea împărăției lui Isus părea, de acum, depășită; Traian, în urma victoriilor sale asupra dacilor, punea să-i fie construit propriul Forum, și, în mijlocul acestuia, era înălțată faimoasa coloană în vârful căreia se afla statuia împăratului, înlocuită în 1587 cu cea a Sfântului Petru.

În legătură cu arestările și condamnările ordonate de el în rândul creștinilor, Eusebiu din Cezareea, reproducând, în *Istoria ecleziastică* unele mărturii asupra situației din Orient, observă că, într-un anumit moment, persecuțiile „au crescut atât de mult încât Pliniu cel Tânăr, unul dintre cei mai învățați guvernatori, i-a scris împăratului despre mulțimea acelora care merseseră la moarte pentru credința lor. În același timp, l-a informat că el nu-i considera vinovați de fapte de cruzime sau contrare legilor. Atâta doar că se trezeau în zori pentru a intona imnuri către Cristos ca pentru un zeu; ei respingeau adulterul, crima sau alte fapte de acest fel și făceau totul conform legilor. Atunci, Traian a dat un decret prin care nu mai trebuiau să fie căutate comunitățile de creștini, ci să fie pedepsite doar când se întâmpla ca acestea să fie descoperite. S-a mai domolit astfel pericolul persecuției, care ajunsese la cel mai

ridicat nivel. Pretextele nu le lipseau însă celor care voiau să facă rău. Câteodată era de vină populația, alteori chiar și funcționarii erau aceia care pregăteau capcane."

Această manevră vicleană de a ocoli problema de fond, de fapt lovindu-i în aceeași măsură pe creștini, s-a răspândit în întregul imperiu; este probabil ca în această capcană să fi căzut și Alexandru I însuși, care predica în mod deschis Evanghelia, astfel încât el a murit, dacă nu împreună cu alți tovarăși de credință, așa cum s-a spus, în orice caz martir și îngropat, după aceea, alături de Sf. Petru.

O victimă ilustră a acestor capcane a fost episcopul de Antiohia, Sf. Ignațiu, arestat împreună cu alți doi creștini, Zosim și Rufus, și duși la Roma unde au fost dați pradă fiarelor sălbatice. Aflat în captivitate, câtva timp, în drum spre Smirna, el află că, pentru a-l elibera, creștinii din Roma erau în stare de orice. Dar Ignațiu n-a stat mult pe gânduri și i-a rugat să nu miște nici măcar un deget pentru el, trimițându-le o scrisoare care merită să fie considerată un adevărat testament spiritual al acestor primi martiri, simbol al mântuirii, către care toți credincioșii creștini trebuie să-și îndrepte gândul fără teamă: „Lăsați să fiu jertfit.... lăsați-mă să fiu pradă fiarelor; cu ajutorul lor voi ajunge la Dumnezeu; eu sunt bobul de grâu al lui Dumnezeu; să fiu măcinat între colții fiarelor ca să devin pâinea albă a lui Cristos." A murit la 107 sau 108.

Practic, o dată cu Traian, apare o situație ciudată în domeniul persecuțiilor care va caracteriza timp de un secol și jumătate raporturile dintre putere și creștini, astfel încât aceștia vor putea să-și practice în mod deschis apostolatul, să oficieze slujbele și să se întrunească fără opreliști din partea autorităților.

Le va sta, mai degrabă, deasupra capului sabia lui Damocles a antipatiei sau a dușmăniei care putea duce la acuzații false și la condamnarea la moarte.

7. Sf. Sixtus I (115-125)

Roman, din zona străzii Lata, fiul unui oarecare Pastorius, Sixtus I a fost ales papă în 115, când împărat era Hadrian. Acesta s-a arătat înclinat spre toleranță față de creștini și, chiar dacă, în substanță, a continuat metodele folosite de Traian, atrăgea atenția asupra acuzațiilor false. El îi scria astfel proconsulului din Asia: „Dacă o persoană acuză și demonstrează că un creștin a făcut ceva împotriva legilor, atunci pedepsește conform gravității

Sf. Sixtus (după Platina)

faptei; dar, pentru numele lui Hercule, când cineva se folosește de un asemenea mijloc pentru a calomnia, tu trebuie să decizi în funcție de gravitate și să faci astfel încât vinovatul să fie pedepsit".

Regulile de cult introduse de Sixtus I pare că au fost numeroase: a interzis laicilor să se atingă de potir și de farfurioara pentru anafură, rezervând acest privilegiu numai preoților; a indicat ca episcopii trimiși la tronul apostolic să le prezinte credincioșilor la întoarcere o scrisoare de salut din partea papei, aceasta pentru a menține toate Bisericile în comunicare directă cu Roma. Introducerea intonării de trei ori, în timpul slujbei a rugăciunii *Sanctus*, decizie care i-a fost atribuită lui, pare să fie mult mai veche.

Lui Sixtus I îi revine responsabilitatea pentru primele divergențe concrete dintre Biserica de la Roma și cea din Asia, dacă este adevărat că, în timp ce, în Orient, Paștele era deja celebrat, în Occident această sărbătoare încă nu fusese instituită. Se pare că ține de legendă trimiterea episcopului Pellegrinus în Galia pentru a creștina acest teritoriu.

Lui Sixtus i se atribuie două scrisori apocrife, referitoare la Sfânta Treime și în care se insistă asupra primatului Romei.

N-a murit probabil martir, și datorită acestui lucru a fost scos din Calendarul universal al Bisericii. Se crede că mormântul său s-ar afla în catedrala din Alatri și nu lângă Sf. Petru, așa cum spune o tradiție mai veche; conform unei *Historii* medievale, corpul său ar fi fost mutat în 1132 în ținutul Ciociaria. Orașul Alatri îl sărbătorește însă pe Sixtus I ca patron al său.

Sf. Telesforus (după Platina)

8. Sf. Telesforus (125-136)

Telesforus, grec de origine, se pare că s-a născut la Terranuova, în Calabria, unde a dus mult timp o viață de pustnic. Ajuns la Roma, a fost ales papă în 125, într-un moment în care numeroase erezii amenințau tot mai mult credința creștină. La Roma s-au adunat în acei ani numeroși eretici conștienți de importanța orașului, care ar fi dat un credit mai mare unor eventuale adeziuni la ideile lor. Erezia care prindea o consistență din ce în ce mai mare era cea a gnosticilor, bazată pe ideea că, pentru a purifica și întări ideea de divin, trebuie ca Dumnezeu să fie reprezentat ca fiind infinit, separat de om și de pământ, ca zeu al abisului. Totul este combinat cu acte de magie de felul celor din școala lui Simon Magul. La Roma, asemenea idei erau răspândite de Valentin, originar din Egipt, care reușise să adune un număr de adepți, timp de circa douăzeci de ani, cât a stat în oraș. A scris opere inspirate de o profundă sugestie mistică, în special psalmi și predici.

Telesforus a pus în joc toate forțele sale împotriva acestei erezii și simțul austerității pe care-l purta în suflet, datorită trecutului de sihăstrie, i-a fost probabil de ajutor în asprimea cu care a condamnat-o.

După cum susține *Liber pontificalis*, a introdus postul în perioada de dinaintea Paștelui, prelungindu-l pentru clerici la șapte săptămâni și oficierea slujbei de la miezul nopții de Crăciun. Poate a compus chiar el imnul *Gloria in excelsis deo.*

Sub numele de Telesforus, se pare totuși că se confundă două persoane: papa, despre care s-a vorbit și care a murit probabil în 136 și care, ca sfânt, a fost scos din Calendarul universal al Bisericii, și un alt Telesforus, mort ca martir în vremea împăratului Hadrian, menționat în acest sens de *Martirologul roman.*

9. Sf. Hyginus (136-140)

Atenian, tradiția îl consideră pe Hyginus filosof și, în asemenea calitate, după ce a intrat în clerul comunității romane, s-a făcut remarcat pentru valoarea sa și a fost ales papă în 136.

A continuat organizarea Bisericii din Roma, împărțind ierarhia ecleziastică în diferite ordine, care au dus, probabil, la o distincție mai clară între îndatoririle prezbiterilor și ale diaconilor, înființând și o categorie a subdiaconilor. El pare să fi recomandat un naș și o nașă pentru ceremonia botezului, precum și modul în care trebuia păstrat Sfântul Mir.

Roma acelor ani își adăuga un nou monument grandios: Mausoleul lui Hadrian. Început de acest împărat, în 135, pe locul Grădinilor lui Domițian, pentru a-i servi drept mormânt lui și urmașilor săi, este completat în 139 de Antoninus Pius. Transformat în castel, începând din secolul al X-lea, trebuie considerat un „personaj" important al istoriei orașului, bastion de apărare, fortăreață, închisoare, scenă pentru spectacole

Sf. Hyginus (după Platina)

de teatru și pentru alte sărbători; va apărea deseori în biografiile pontifilor romani, ca martor al unor evenimente când triste, când vesele.

Dar, pentru moment, mausoleul servește doar să ateste gloria împăraților, și, în vârful său nu se afla încă îngerul de bronz; atunci, acolo era o cvadrigă cu statuia lui Hadrian; episcopii Romei din acești ani au, pe de o parte, probleme de supraviețuire și, pe de alta, o mulțime de polemici interne, cauzate de ereziile care răsar de peste tot. La Roma, bântuie încă gnosticismul, cu Cerdonius sosit din Siria și care și-a găsit un adversar pe măsură în vigoarea filosofică a lui Hyginus.

Nu se cunoaște nimic în plus despre acest episcop, mort în 140 fără să fie martir, așa cum tradiția ne spune de obicei; nu mai figurează nici măcar ca sfânt în Calendarul universal al Bisericii, rămânând doar în calendarele de provincie. A fost înmormântat alături de Sf. Petru.

10. Sf. Pius I (140-155)

Primul Pius din cei doisprezece pontifi care au luat acest nume s-a născut la Aquileia, în Friuli, dintr-un anume Ruffinus. Fratele său se numea Erma și probabil că au venit împreună la Roma; Pius, numit preot, a obținut o parohie pe care tradiția o consideră ca fiind cea mai veche biserică din Roma, Santa Pudenziana, despre care s-a amintit în biografia Sf. Petru. Biserica datează însă, mai probabil, din secolul al IV-lea. A fost ales papă în 140.

Fratele său, Erma, a scris *Păstorul*, operă deosebită, care trebuie că a avut o mare răspândire printre creștini. În ea autorul își cheamă frații întru credință la o mai mare și mai serioasă angajare morală pentru a se mai diminua libertinismul obiceiurilor; principalul mijloc prin care se putea realiza reforma morală era, după Erma, izbăvirea de păcate, ca urmare a unei penitențe sincere. Pentru a înțelege semnificația acestei opere, trebuie să nu uităm că, în perioada în care a fost scrisă, Biserica nu avea încă idei precise asupra conduitei față de acei creștini care, după ce obținuseră iertarea păcatelor prin botez, cădeau din nou în păcat. Nu era clară, deocamdată, posibilitatea de a se acorda încă o dată o iertare pentru păcatele săvârșite după botez, prin ceea ce s-a numit mai târziu confesiune, sau reconciliere; această situație ne poate face să înțelegem condiția uneori dramatică în care se găsea conștiința multor creștini.

Tocmai în aceste situații psihologice complexe puteau avea câștig de cauză ereziile care continuau să circule la Roma, unde mai făcea încă

Sf. Pius I (după Platina)

prozeliți Cerdonius, adăugându-i-se și Marcellinus, portavoce a ideologiei lui Carpocrate din Alexandria. Împotriva lor, Pius, după ce a fost ales papă, a dus o luptă îndârjită, ajutat fiind de Sf. Iustin, autor al unui *Dialog cu Trifon,* una dintre nenumăratele polemici cu iudeii.

În spiritul atitudinii lui Iustin față de iudei, Pius I a hotărât ca ereticii din sectele iudaice care se converteau să fie acceptați în comunitate și botezați; era o aplicare în practică a teoriei, conform celui mai deschis spirit al Evangheliei.

A rânduit ca Paștele creștin să fie celebrat în prima duminică de după faza de lună plină din martie, astfel încât data să nu mai fie aceeași cu a Paștelui evreiesc celebrat în ziua lunii pline, dar, în anii următori, această problemă se pare că a dat naștere multor controverse cu Biserica din Asia, încă legată de tradiția ebraică.

Conform lui Petrai, era un om cumpătat și „trăia cu pâine, apă și fructe; a interzis ca pomenile oferite pentru cultul divin să fie folosite în alte scopuri, i-a amenințat cu pedepse aspre pe preoții care trăiau în concubinaj și a fost atât de sever încât administra asemenea pedepse și pentru acei preoți care, în timpul slujbei, din neatenție, ar fi vărsat vreo picătură de mir din potir". Sunt informații luate probabil din surse populare transmise din generație în generație pe parcursul a optsprezece secole, având în vedere că Petrai scria despre ele în 1903, dar ele ar putea proveni mai degrabă dintr-o importantă doză de fantezie a scriitorului.

Pius I şi-a exercitat pontificatul în timpul domniei împăratului Antoninus Pius, care a menţinut în vigoare legile destul de tolerante faţă de creştini şi nici un document nu vorbeşte despre martiriul acestui papă. Însă, în ceea ce priveşte moartea lui, survenită în 155, Petrai ne oferă câteva informaţii originale, ca să nu spunem de-a dreptul fantastice: „probabil că el a fost asasinat de cineva, sau din însărcinarea cuiva care era deranjat de severitatea sa excesivă... Era un papă incomod şi au scăpat de el". Descoperim astfel că Pius I ar fi fost primul papă din istorie *asasinat*, informaţie care este, fără îndoială, o invenţie.

11. Sf. Anicetus (155-166)

Anicetus a venit la Roma din Siria, unde se născuse, şi a intrat în comunitatea creştină datorită colaborării sale cu Iustin în lupta contra ereticilor. Erau din ce în ce mai numeroşi cei care răspândeau noi erezii în Roma acelor ani, şi printre ei se afla Marcion, fiul unui episcop din Sinope, de pe ţărmul Mării Negre, autor al unei doctrine care coincidea în bună parte cu cea a lui Cerdonius. Fusese respins de comunitatea orientală şi episcopul Bisericii din Smirna îl denumise „primul născut al Satanei"; a crezut că la Roma va avea mai mult succes, astfel încât a întemeiat aici un centru personal de cult, puternic combătut de Biserica din Roma.

Anicetus, ales papă în 155, şi-a concentrat toate eforturile împotriva mulţimii de eretici care se aflau în oraş şi a găsit, la fel ca Pius I, un ajutor de nădejde în şcoala pe care o întemeiase Iustin pentru apărarea credinţei în tradiţia apostolică.

A mărit numărul slujitorilor comunităţii prin numirea de noi diaconi şi preoţi, menţinându-se pe o linie de conduită destul de rigidă, confirmând şi întărind dispoziţia dată anterior de Sf. Anacletus în privinţa purtării de către preoţi a părului scurt.

În privinţa liturghiei, a confirmat cele stabilite de Pius I în privinţa celebrării Paştelui, şi aceasta a dat naştere unei prime controverse cu Biserica greacă, ai cărei episcopi, deşi îşi apărau cu tenacitate tradiţia, au hotărât totuşi să poarte discuţii mai întâi cu episcopul Romei, înainte de a ajunge la o ruptură.

Aşa încât în 160, la Roma a venit Sf. Policarp, în vârstă de optzeci de ani, ultimul supravieţuitor dintre discipolii apostolilor; întâlnirea ne este relatată în termeni diplomatici de Sf. Irineu: „Nici Anicetus nu

Sf. Anicetus (după Platina)

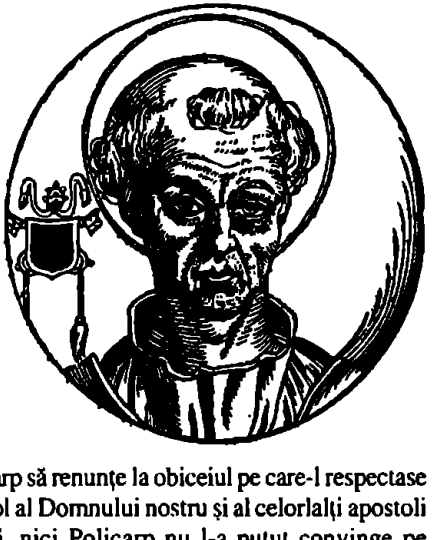

l-a putut convinge pe Policarp să renunțe la obiceiul pe care-l respectase din vremea lui Ioan, discipol al Domnului nostru și al celorlalți apostoli cu care fusese în legătură, nici Policarp nu l-a putut convinge pe Anicetus să accepte acest obicei, Anicetus declarând că trebuie să păstreze obiceiul înaintașilor săi. Cu toate acestea, au rămas în relații frățești și Anicetus, în semn de respect, l-a invitat pe Policarp să oficieze împărtășania în biserica sa, despărțindu-se apoi în deplină pace". S-ar putea spune că fiecare a rămas pe pozițiile sale, dar important era că nu se ajunsese la o schismă.

În 161 devine împărat Marcus Aurelius și sub domnia sa polemica împotriva creștinilor s-a înăsprit, datorită răspândirii ideilor montaniste care combăteau biserica ierarhică prin pretenția că montaniștii erau posesorii unei relații mai directe cu spiritul divin; din acest tip de relație rezultă o formă de asceză amestecată cu manifestări de isterie, fapt ce-i punea din nou într-o lumină nefavorabilă pe creștini față de puterea imperială, ei putând fi acuzați de comportament antisocial și antistatal.

Au avut loc arestări și procese, în Orient a murit ca martir și bătrânul Policarp. Anicetus a primit probabil vestea cu sufletul zdrobit, amintindu-și de acel om atât de bun și de înțelegător, pe care el îl avusese ca oaspete în biserica sa, și cu care se pusese de acord pentru a-i menține uniți pe creștini în ciuda deosebirilor de cult.

Anicetus a murit în 166, dar probabil că nu a fost martirizat; a fost „radiat" ca sfânt din calendarul universal al Bisericii, rămânând în cel regional. Se pare că a fost primul episcop al Romei înmormântat în

catacombele Sf. Calixt. Papa Clement al VIII-lea însă, la rugămintea ducelui Giovanni Angelo di Altemps, a hotărât, în 1604, să-i mute rămășițele pământești în capela palatului Altemps, așezate în sarcofagul de porfir al împăratului Severus Alexander.

12. Sf. Soterus (166-176)

Se născuse la Fondi, în Campania, dar tatăl său era originar din Grecia; acest detaliu pare să-l fi făcut deosebit de interesat de problema raporturilor cu Biserica greacă, îndată după alegerea sa ca papă în 166. A trimis, într-adevăr, Bisericii din Corint o sumă de bani provenită din colecte, pentru a fi împărțită săracilor; scrisoarea de mulțumire a lui Dionisie, episcopul de Corint, către comunitatea romană, face lumină asupra pontificatului lui Soterus, subliniind în special spiritul său de caritate.

„Încă de la începuturile creștinătății, voi ați introdus obiceiul de a-i ajuta în diferite feluri pe frații voștri și de a susține multe biserici din diferite orașe. Voi veniți în ajutorul sărăciei celor nevoiași și oferiți cele necesare fraților care lucrează sub pământ"; ceea ce este o referire la carierele din Cherson, unde Sf. Clement făcuse în trecut mult bine, „menținând vie", preciza Dionisie, „spiritul tradițional al măreției strămoșilor voștri. Episcopul Soterus nu numai că a păstrat acest obicei, dar l-a și amplificat, oferind donații generoase, mângâindu-i cu cuvântul pe frații săi aflați în suferință și tratându-i ca un adevărat părinte".

Prin persoana lui Soterus, Biserica de la Roma pune în practică un sentiment universal de caritate, care nu se mai făcuse simțit până atunci și se arată într-adevăr capabilă să reunească în sine toate celelalte Biserici, gata să le ajute la nevoie, dar, evident, să le și îndrume pe calea indicată prin mesajul evanghelic.

În timpul pontificatului său, s-au răspândit tot mai mult ideile montaniste, dând naștere unor manifestări antistatale, pe care această erezie le stimula. Împăratul Marcus Aurelius și-a continuat din acest motiv acțiunea de reprimare fermă prin procese și condamnări care se extinseseră în tot imperiul; foarte conștiincios față de îndatoririle de stat, el nu se putea lăsa impresionat de seninătatea cu care creștinii își îndurau martiriul. Nu este prea convingătoare informația oferită de Tertulian cum că împăratul ar fi emis la un moment dat un decret de toleranță față de creștini, ca urmare a celor petrecute cu o legiune romană

în 174, în Germania, întâmplare transmisă mai apoi ca „Minunea legiunii care trăsnește". Se povestește că, în timpul unei campanii împotriva cvazilor din Moravia, o legiune romană a fost amenințată de o secetă grozavă, care ar fi făcut să moară de sete toți soldații, exact în momentul critic al atacului dușman. Ei bine, un grup de soldați creștini începură să se roage pentru a chema ploaia și, de îndată, s-a dezlănțuit ploaia atât de fierbinte invocată, însoțită de fulgere care i-au oprit pe barbari, salvând astfel întreaga regiune.

Întâmplarea, imortalizată și în basorelieful de pe coloana antonină[8], unde pot fi văzuți soldații culegând în coifuri ploaia care cade torențial este, indiscutabil, un fapt real, dar ea a putut fi interpretată de putere ca îndurare a lui Jupiter, adică a unei divinități păgâne. Prin urmare, nimic nu ne poate face să credem într-un act de clemență a împăratului, care, mai mult, începând din acei ani și-a intensificat persecuțiile.

Unei asemenea severități, Soterus i-a răspuns cu o accentuată autoritate în exercitarea misiunii de episcop al Romei; deducem cu claritate aceasta dintr-un decret al său, care interzicea femeilor să atingă farfurioara pentru anafură și potirul sau să ardă tămâie în timpul slujbelor. Trebuie spus că diaconii femei constituiau un ordin important în primii ani ai Bisericii. „Categoria clericală a diaconeselor", ne informează Bianchi Giovini, în acel stil care pentru noi sună cam învechit, dar este semnificativ pentru conținutul relatărilor sale, „datează încă de la începuturile creștinismului și exista în același timp sau poate chiar anterior celei a diaconilor. Phebe, trimisă de Sf. Pavel să ducă epistola sa către romani, era diaconeasă la biserica din Cencros; se vede că, încă de atunci, toate bisericile din Grecia aveau asemenea slujbași de sex feminin. Pentru această funcție, erau alese văduve care trecuseră de șaizeci de ani dar, mai târziu, limita s-a redus la doar patruzeci de ani. Ele stăteau la ușa bisericii și supravegheau intrarea credincioșilor, le instruiau pe tinerele catehumene[9], la botez, care se făcea prin cufundarea cu totul a persoanei în apa dintr-un fel de cadă de baie, ajutau femeile să se dezbrace și apoi le îmbrăcau cu veșmântul alb, îl ajutau pe episcop când acesta le miruia și când le atingea cu uleiul sfințit pe cele bolnave, spălau femeile decedate și le puneau în coșciug, erau curieri ai episcopului în caz de pericol, ducând ordinele acestuia acolo unde era nevoie, țineau locul diaconilor la împărțirea pomenilor pentru săraci; este de crezut că hămicia acestor femei era binecunoscută, pentru că băștinașii vorbeau mult despre ele, numindu-le fanatice și considerând creștinismul o superstiție a unor bătrânici. Diaconesele făceau parte din corpul ecleziastic și primeau o

Sf. Soterus (după Platina)

parte din venituri, dar disciplina relaxându-se mai întâi datorită vârstei, apoi primindu-se femei tinere și chiar virgine, sub pretextul că fac legământ de castitate, au apărut asemenea scandaluri încât episcopii, înțelepți, au renunțat să mai primească femei în ordinul diaconilor".

În orice caz, Saba, referindu-se la decizia lui Soterus, subliniază că „decretul referitor la femei... ne face să reconstituim o ambianță în care influența ereticilor mergea cam prea departe și, în disciplina ecleziastică, era mai prudent ca elementul feminin să se afle în gradul de supunere necesar!" În această opinie, lăsând la o parte un fel de antifeminism care transpare, trebuie remarcată referirea la motivațiile eretice și în acest sens este important să amintim de *sinisacte*, așa cum le descrie Bianchi Giovini.

„Grecii le numeau *Sinisacte* pe femeile care îmbrăcau veșmântul și obiceiurile filosofilor și asistau laolaltă cu bărbații la prelegerile academice ale unor maeștri reputați. Apoi, când în primele secole ale creștinismului au prevalat ideile unei iubiri platonice pătimașe fără a implica o concupiscență carnală, erau numiți *Sinisacți* și *Sinisacte* acei bărbați și acele femei care conviețuiau împreună sub disciplina rigidă, platonică și pitagoreană, lăudându-se cu o iubire absolut contemplativă și eliberată de servituțile naturii și ale sexului. Mai mult, acest dispreț obstinat față de legile fiziologice ale iubirii era considerat de ei ca o dovadă de virtute și ca un rafinament în maniera de a depăși poftele cărnii. Creștinii, o dată cu adoptarea unor prejudecăți mistice, au adoptat și ei obiceiurile *Sinisactelor*, numite, de altfel, și *Agapete*, sau femei miloase, sau, de

către latini, *Subintroductae* (subintroduse). Ele erau, de cele mai multe ori, femei tinere, care se ofereau să intre în mod gratuit în serviciul clericilor. Locuiau împreună cu preoții și câteodată, dormeau în același pat cu ei ca să pună, după cum spuneau, la o mai mare încercare concupiscența și să aibă un merit mai mare învingând-o. S-ar putea crede însă că înfrângerile au fost mult mai frecvente decât victoriile".

Bianchi Giovini amintește în plus că „numele de *agapete* sau *sinisacte* era folosit și de către o sectă de eretici, așa-numiții origenieni dintâi, ale căror obiceiuri dezordonate sunt descrise de Sf. Epifaniu în *Erezia* sa", unde se spunea despre adamiți că „unii dintre aceștia se lăudau cu abstinența lor, țineau pe lângă ei câteva fecioare și, până la urmă, se înșelau cu toții".

Dacă origenienii sunt ereticii secolului al IV-lea, adamiții erau deja în plină glorie în vremea lui Soterus, astfel încât apare, în mare parte justificată, atitudinea rigidă a acestuia față de diaconese, tocmai pentru a preveni efectele ereziilor care se manifestau în jur, adică adamiții, nicolaiții[10] și gnosticii. Sau, cel puțin, această severitate ar putea fi înțeleasă față de femei, care, în fapt, erau excluse din ierarhia ecleziastică.

Soterus a murit în anul 174; în Calendarul universal al Bisericii a fost „radiat" din rândul sfinților împreună cu Caius pentru că nici unul dintre ei „nu poate fi inclus sub vreun motiv printre martiri". Rămâne învăluit în mister locul real în care a fost înmormântat. Imediat după moarte, a fost înhumat alături de Sf. Petru sau în catacombele Sf. Calixt; mai târziu, corpul său a fost transportat, în vremea papei Sergiu al II-lea, în biserica Sf. Silvestru, apoi de acolo mutat în cea a Sf. Sixtus, dar o parte dintre osemintele sale se pare că s-ar afla tocmai în Spania, la Toledo.

13. Sf. Eleuterius (175-189)

Născut la Nicopole, un oraș din Epir, este discipolul lui Anacletus, și l-a urmat la Roma, când acesta a fost ales papă. A fost diaconul său particular, și i-a servit de secretar cu ocazia întâlnirii pe care a avut-o cu Policarp cu ocazia controversei asupra Paștelui.

Ales papă la moartea lui Soterus în 175, la cererea lui Lucius, rege al Britanniei, trimite acolo ca predicatori ai Evangheliei pe preoții Fugatius și Damian; acest fapt este destul de îndoielnic. Mai concrete par să fie raporturile pe care le-a avut cu bisericile recent apărute în

Sf. Eleuterius (după Platina)

Viena și în Lyon, în Galia, unde însă, în 177, s-a dezlănțuit teroarea ordonată de Marcus Aurelius. Martirii din Lyon, printre ei aflându-se episcopul Sf. Pothinus, și bine cunoscuta Sfântă Blandina, au relatat povestea lor într-un document care insistă asupra cruzimii suferințelor îndurate de martiri, de la decapitări și până la sfâșierea lor de către fiare sălbatice în amfiteatrul orașului. Anul 177 este teribil pentru creștini și cauza trebuie căutată în creșterea mișcării montaniste și în răspândirea sa masivă nu numai la Roma, dar și în toate provinciile imperiului. Creștinii reacționează trimițându-i lui Marcus Aurelius nu mai puțin de patru scrisori apologetice pentru a sublinia deosebirea netă dintre ei și montaniști și a reafirma buna lor credință față de imperiu.

Cu toate acestea, și Roma a înregistrat o victimă faimoasă între 177 și 178, tânăra Cecilia. Legenda povestește că tânăra romană, deși consimțise să se mărite cu păgânul Valerianus, a hotărât să rămână virgină. Ea a reușit să-și convingă soțul să accepte această condiție a căsătoriei și, mai mult chiar, acesta s-a convertit, împreună cu el devenind creștin și fratele său Tiburtius. Descoperind aceasta, prefectul Amalchius i-a condamnat la moarte. Cecilia trebuia să moară sufocată cu aburii de apă clocotită dintr-un *calidarium*[1], care se mai păstrează și astăzi în capela cu același nume din bazilica S. Cecilia in Trastevere; după trei zile de martiriu ea a ieșit de acolo nevătămată și atunci a fost decapitată.

Biserica a fost construită de papa Sf. Pascal I, chiar pe locul unde se afla casa martirei; vechea fundație mai poate fi încă văzută în subteranele criptei numite a relicvelor. Cecilia a fot înmormântată în catacombele Sf. Calixt și, în 1599, cardinalul Sfondrati, punând să se facă săpături în acele catacombe, a fost găsit corpul intact al sfintei. Era ghemuită, astfel încât nu i se vede fața, iar mâinile erau așezate în așa fel încât de la una se vedeau trei degete, iar de la cealaltă numai unul; era un mod de a-și arăta până în ultima clipă credința, amintind prin acel gest misterul Sfintei Treimi. În acest fel a imortalizat-o Stefano Maderno în statuia care-o înfățișează culcată, aflată sub altarul unde este și mormântul său.

Așa cum se știe, Cecilia este considerată, pe baza unei informații greșit interpretate, conform căreia „inima ei cânta" în ziua nunții, protectoarea muzicii, și, în cinstea ei, academia de muzică din Roma a luat acest nume.

La moartea lui Marcus Aurelius, devine împărat fiul său, Commodus, și intervine o perioadă de liniște, astfel încât Eleuterius se poate dedica în liniște problemelor legate de organizarea internă a Bisericii. Eusebiu din Cezareea afirmă că, într-adevăr, sub domnia lui Commodus „Biserica s-a bucurat de liniște în tot imperiul și cuvântul lui Dumnezeu s-a putut răspândi în voie". Au mai avut loc totuși procese în care au fost inculpați creștinii; cel mai important dintre ele este cel al viitorului papă Calixt, libert al bancherului Carpoforus. Intrând în sinagogă, pentru a cere să i se plătească unele datorii, el a fost acuzat de evrei că le-ar fi deranjat ceremoniile. A avut loc un proces și prefectul Fuscianus a pus să fie biciuit și l-a condamnat la muncă silnică în minele din Sardinia pentru tulburarea ordinii publice. Aceasta se întâmpla în anul 186.

Referitor la atitudinea lui Eleuterius față de montaniști, trebuie spus că ezitarea lui în a-i condamna se explică prin faptul că el ar fi dat curs unei cereri concrete în acest sens pe care i-o trimiseseră creștinii prizonieri în închisorile din Lyon, cerere adusă la Roma de Sf. Irineu, care mai apoi l-a înlocuit pe Pothinus ca episcop de Lyon. Dar această tentativă se pare că nu a avut rezultate pozitive.

Tergiversarea lui Eleuterius nu trebuie considerată ca o acceptare a ereziei; este un comportament diplomatic, politic, dacă se poate spune astfel și poate constitui preludiul luării unei poziții energice, așa cum, de altfel, s-a și întâmplat la puțin timp după aceea.

Eleuterius a murit în 189 și a fost înmormântat în Vatican.

Sf. Victor I (după Platina)

14. Sf. Victor I (189-199)

African de origine, a fost ales papă în 189, într-o perioadă de liniște pentru creștini, în ultimii ani a domniei lui Commodus și primii ai lui Septimius Severus.

Totul a fost posibil datorită unei femei, o oarecare Marcia, una dintre amantele preferate ale lui Commodus și, pe cât se pare, creștină; chiar dacă era gata, evident, să-și sacrifice puritatea morală în numele cauzei creștinismului, într-un spirit de emancipare care, oricum, este surprinzător pentru acele vremuri. Fapt este că Marcia, după ce a devenit soția lui Commodus, a reușit să obțină eliberarea tuturor membrilor comunității, care ajunseseră în închisoare și fuseseră trimiși la muncă în minele din Sardinia.

Cu aducerea la îndeplinire a acestei hotărâri a împăratului a fost însărcinat un preot al Bisericii, eunucul Giacintus care, ajuns în Sardinia, s-a prezentat la procuratorul din insulă cu lista creștinilor care fuseseră grațiați; au fost eliberați însă și alți creștini, care nu se aflau pe acea listă, cum este cazul lui Calixt. Puterea Marciei trebuie să fi fost atât de mare încât papa, care se declarase adversar al numirii de diaconese și era gata să le excomunice pe *agapete* ca eretice, sfârșise prin a se servi de o femeie care se declara creștină, dar în mod evident era o desfrânată, pentru a-i elibera pe frații creștini. Dar aceasta era politica, politică

murdară și, desigur, religia era cu totul altceva. Într-un asemenea caz, extremele se întâlneau sau, mai bine spus, chiar coincideau!

De altfel, tot o femeie a reușit, mai mult sau mai puțin direct, să asigure liniștea episcopatului lui Victor, pe vremea împăratului Septimius Severus: soția acestuia, Iulia Domna. Provenită dintr-o veche familie de preoți din Siria, preoteasă și ea în templul din Emesa, ca fiică a marelui preot Bassianus, era o femeie extraordinar de cultă și capabilă de multă abilitate politică. Domică să se implice în toate formele religioase orientale, nu i-a apărat propriu-zis pe creștini, dar le-a făcut viața mai suportabilă în cadrul celorlalte religii care coexistau la Roma. În continuare, dacă Iulia Domna a reușit să-l facă pe soțul său s-o asculte în unele privințe, este sigur totuși că, începând din 197, politica lui Septimius Severus s-a aflat în totalitate sub influența prefectului Caius Fulvius Plautianus. Acesta era viitorul socru al lui Caracalla și nu nutrea o simpatie prea mare pentru creștini, așa cum s-a văzut clar câțiva ani mai târziu, după moartea lui Victor.

În acest fel, papa, în absența capcanelor și a persecuțiilor, a putut să se dedice în totalitate problemelor liturgice și teologice ale Bisericii, hotărât să rezolve problema celebrării Paștelui și să combată diversele erezii. A trimis epistole către mai multe biserici, punând în discuție tocmai problema celebrării Paștelui; în numeroase întruniri ale episcopilor s-a stabilit de comun acord ca această sărbătoare să aibă loc duminica, după obiceiul roman. Doar biserica din Asia nu era de acord: Policrate din Efes i-a răspuns lui Victor că toți creștinii care aparțineau de acea biserică doreau să păstreze obiceiul de a celebra Paștele în 14 *Nisan*, conform practicii, așa-numite, a zilei a paisprezecea.

Victor a fost tranșant și de neclintit; el i-a declarat pe toți adepții practicii zilei a paisprezecea despărțiți nu numai de Biserica de la Roma, dar și de toate celelalte. Unii au criticat această manieră energică de a acționa a lui Victor, și printre aceștia s-a aflat și Irineu care, de felul său, așa cum se arătase și în cazul persecuțiilor din Lyon, era destul de rezervat și, oricum, avea tendința de a nu condamna niciodată fățiș pe cineva sau ceva. Probabil că intervenția lui Irineu nu a avut nici un efect, astfel încât, chiar dacă mai târziu, bisericile din Asia s-au adaptat și ele obiceiului roman.

Din toată această dispută reiese caracterul energic și sigur pe sine al lui Victor, datorită lui instituția episcopului de Roma căpătând o personalitate deosebită. El trimite ordine, chiar dacă face aceasta după o examinare atentă a problemelor, împreună cu episcopii tuturor bisericilor;

odată luată o decizie, el este de neclintit în aplicarea ei. Este întru totul adevărat, după cum observa Renan, că începând cu Victor I, papalitatea a luat ființă și a luat ființă așa cum trebuia!

Și în privința ereziilor și a disputelor dogmatice, Victor este la fel de ferm. În jurul anului 190, sosește la Roma, din Bizanț, Teodot, care susține că Cristos ar fi un simplu om. Victor îl elimină din comunitate. Teodot face totuși prozeliți și printre aceștia se numără un alt Teodot și Asclepiodos, care reușesc să creeze o comunitate, în fruntea căreia îl aleg pe confesorul Natalis, acesta devenind un fel de *antiepiscop*. El ar putea fi considerat drept primul antipapă; după câțiva ani se întoarce însă pocăit, în sânul bisericii, obținând iertarea lui Victor.

Tot în acei ani se răspândește și o altă erezie, cea a lui Noetus din Smirna; acesta îl considera pe Cristos doar o formă aparentă, un *modus* al Tatălui. Această erezie nu a durat mult, pentru că Noetus a fost condamnat chiar de Biserica din Smirna și excomunicat.

Problema ereziilor nu se rezolvă, desigur, doar prin intervenția lui Victor; vor apărea cu sutele în diferite centre ecleziastice din această perioadă de început a creștinismului; putem fi siguri însă că Victor a murit în 199, dar nu ca martir; a fost înmormântat alături de mormântul Sf. Petru.

15. Sf. Zephyrinus (199-217)

În unele cataloage apare sub numele Geferinus sau Severinus, dar, cel mai sigur, numele său trebuie să fi fost Zephyrinus. Roman, fiu al unui oarecare Abondius, a fost ales papă în 199, în ultima perioadă a domniei lui Septimius Severus și sub Caracalla. Pe timpul primului veniseră pe neașteptate vremuri grele pentru creștini, după anii liniștiți ai protectoratului asigurat de împărăteasa Iulia Domna. Într-adevăr, în anul 202, an în care se împlinea un deceniu de domnie, au fost organizate mari serbări, dar creștinii din multe provincii n-au participat la aceste ceremonii „*pro salute imperatorum*", care erau, de fapt, păgâne.

Împăratul, iritat de comportamentul creștinilor, considerat agresiv față de persoana sa, a emis decrete speciale împotriva creștinilor recalcitranți, provocând un lanț de persecuții care nu s-au domolit decât după un an, atunci când creștinii au revenit la gânduri mai bine, participând la acele ceremonii care nu erau în contradicție cu principiile lor.

Zephyrinus, îndată după alegerea sa, l-a numit ca secretar pe Calixt, şi i-a încredinţat administrarea locurilor de cult puse la dispoziţie creştinilor, de persoane particulare bogate, şi care erau apărate de drepturile garantate privind proprietatea privată. Acelea erau primele bunuri ale Bisericii, care ieşea astfel din clandestinitate, beneficiind de toleranţa imperială, deşi se afla încă la limita legalităţii şi risca, prin această ieşire în văzul tuturor, unele schimbări neaşteptate de atitudine din partea puterii sau chiar a societăţii în sine.

Calixt a fost însărcinat în special cu reorganizarea cimitirului aflat atunci pe via Salaria, mutându-l pe Via Appia, lângă cimitirele deja existente acolo, ale lui Pretextatus şi Domitillei; el l-a conceput astfel încât să poată fi înmormântaţi în acel loc papii în ceea ce s-a numit Cripta papilor, loc de veci al multor episcopi ai Romei între anii 235 şi 314.

În timpul pontificatului lui Zephyrinus se răspândise erezia monarhianismului patripassian, iniţiată de Marcion şi de Noetus, care considerau Tatăl şi Fiul o singură persoană, astfel încât Tatăl era acela care devenise om şi fusese răstignit. Un adversar înverşunat al acestei erezii era Hyppolitus, discipol al Sf. Laurenţiu, care n-a considerat suficient de energică luarea de poziţie a lui Zephyrinus, acuzându-l chiar că a fost influenţat în unele decizii de către Calixt, că era un ignorant, şi că practic, îi favoriza pe monarhianişti.

Despre asemenea afirmaţii Zephyrinus a declarat că recunoaşte un singur Dumnezeu, Isus Cristos, şi, în afară de El, pe nici unul care să se fi născut şi să fi suferit, exprimare care ar trebui legată, ca să devină mai clară, cu declaraţia dogmatică a lui Calixt: Nu Tatăl este cel care a murit, ci Fiul. În toată această chestiune, Zephyrinus se dovedeşte a fi mai mult un om de o mare virtute decât un teolog de mare cultură şi probabil că Hyppolitus avea oarecare dreptate să-l considere un ignorant.

Mai bine zis, după cum observă Seppelt, interpretarea formulei folosite de Zephyrinus în privinţa dumnezeirii lui Cristos şi a unităţii de natură întru Dumnezeu în care se poate bănui sfatul şi influenţa lui Calixt, îi dă în aparenţă, parţial, dreptate lui Hyppolitus pentru că este savant exprimată şi astfel nu face să crească pericolul, care, din păcate, persista, al unei schisme în comunitatea credincioşilor din Roma, provocată de lupta înverşunată dintre cele două tabere. Era vorba aici de o manieră de a proceda foarte diplomatică şi profitabilă; într-adevăr, aranjând lucrurile în acest fel, el şi-a câştigat de partea sa, după cum au recunoscut chiar adversarii lui, majoritatea credincioşilor din Biserica de la Roma care,

Sf. Zephyrinus (după Platina)

dezorientați de speculațiile doctrinare subtile, își doreau doar să se mențină ferm pe poziția lor moștenită prin tradiție.

Este de presupus, în fond, că Hyppolitus ar fi fost animat în întreaga polemică de un resentiment personal față de Zephyrinus, din cauza numirii lui Calixt într-o funcție de prestigiu, la care el însuși aspira. Supărarea sa și animozitatea se vor amplifica în scurt timp, la moartea lui Zephyrinus, manifestându-se prin prima schismă a Bisericii din Roma. Zephyrinus a murit în anul 217 și a fost înmormântat într-un mausoleu modest din cimitirul lui Calixt.

16. Sf. Calixt I (217-222)

Calixt, roman, s-a născut în zona orașului numită *Ravennatio*, adică Trastevere[12]. Sclav al lui Aurelius Carpoforus, o rudă a împăratului Commodus, care a domnit din 180 până în 192, Calixt a avut norocul ca stăpânul său să fie creștin, astfel încât, în spiritul Evangheliei, l-a eliberat și l-a educat în spiritul credinței sale.

Carpoforus a avut mare grijă de viitorul lui Calixt, și i-a dat chiar o sumă de bani drept capital pentru a-și putea deschide o prăvălie de zaraf lângă bazinul public, adică acolo unde, mai târziu, Caracalla va pune să fie construite termele care-i poartă numele.

Calixt a apucat-o pe o cale greșită și a risipit banii; a ajuns până acolo încât a și furat probabil bani de la stăpânul său, dacă, într-o zi, a

fugit în mare grabă din Roma și s-a îndreptat spre Porto, ca să plece în larg cu orice corabie pe care ar fi găsit-o. Carpoforus l-a ajuns din urmă și micul tâlhar, care încercând să scape (sau să se omoare?), s-a aruncat în apă, a fost prins de păr de doi barcagii. Așa încât Carpoforus l-a dus înapoi la Roma, l-a făcut din nou sclav, punându-l să învârtă la pietrele de moară și intenționând să-l lase acolo până la despăgubirea de banii furați.

Se pare că totuși Carpoforus era bun ca un sfânt, iar Calixt un tânăr simpatic și foarte norocos, așa cum sunt mulți escroci, pentru că numeroase persoane din comunitate au intervenit în favoarea lui, și în final, Carpoforus a cedat. Nu numai că l-a eliberat din nou, dar l-a și iertat de orice datorie.

Astfel încât Calixt a avut posibilitatea să intre din nou în afaceri și, cu un simț înnăscut al câștigului, este sigur că activitatea sa *bancară* l-a dus la cămătărie; spre nesansa lui, a avut de-a face cu evreii și, într-o bună zi, căutând un datornic, a intrat în sinagogă, sâmbăta, în timpul slujbei. Întâmplarea i-a fost fatală, pentru că nu numai că și-a luat adio de la banii pe care voia să și-i recupereze, dar a fost și dus la închisoare. Evreii l-au reclamat la prefectul Fuscianus că le-ar fi deranjat ceremonia de cult: a fost biciuit și condamnat la muncă silnică în minele din Sardinia; aceasta se întâmpla sub pontificatul lui Eleuterius.

Acestuia i-a urmat papa Victor I și, mai ales, a apărut Marcia, amanta și apoi soția lui Commodus; în urma unor intrigi de curte, a venit și salvarea lui Calixt. Numele său nu se afla pe lista creștinilor care fuseseră grațiați, această listă fiind încredințată preotului Giacintus, pentru a o prezenta procuratorului imperial din Sardinia. După cât se pare, Victor I nu a fost de acord cu eliberarea sa, considerându-l nedemn de încredere. Când l-a văzut întorcându-se totuși la Roma, ca pedeapsă, desigur, pentru cele ce făcuse, l-a expediat la Antium, cu o misiune de importanță minoră, ca să nu-l mai vadă în ochi.

De la Antium l-a readus papa Zephyrinus în 199, probabil pentru că, în sfârșit, Calixt își pusese capul la contribuție și se remarcase în îndeplinirea unor sarcini administrative; ca urmare, Zephyrinus a început să aibă o încredere oarbă în el. Astfel, Calixt, ca secretar al papei, s-a putut ridica de la domeniul pur administrativ, ajungând sfătuitor în chestiuni delicate, cum era aceea a ereziilor. A fost în dușmănie cu marele poet și scriitor Hyppolitus, apărător al rigorii dogmatice și aspirant la funcții de prestigiu în cadrul Bisericii de la Roma. Se urau de-a dreptul.

Sf. Calixt I (După Platina)

Când, în anul 217, Calixt a fost ales papă, Hyppolitus nu a acceptat înfrângerea, acum definitivă a ambițiilor sale; s-a aliat cu susținătorii săi, cu unii dintre episcopii unor dioceze de lângă Roma și a creat o comunitate separată în cadrul căreia el se declara „succesor al apostolilor și beneficiar al aceluiași har ca al preotului și învățătorului suprem". Era prima schismă din istoria bisericii de la Roma; Hyppolitus devenea un antipapă, primul recunoscut de altfel de *Anuarul pontifical,* și a deținut această *funcție* până la moartea sa din anul 235, sub pontificatele lui Calixt, Urban și Pontianus.

Cu Calixt a fost o luptă deschisă pe planul disciplinei ecleziastice. Hyppolitus și-a acuzat adversarul că a numit ca episcopi, diaconi și preoți aflați deja la a doua sau a treia căsătorie, că a permis câtorva episcopi să se căsătorească și că a fost, în general, prea permisiv față de adulter și de prostituatele care făcuseră penitență publică. La această acuzație adusă de Hyppolitus, s-a asociat și Tertulian, fost mare apologet, dar devenit eretic montanist, care l-a atacat astfel pe Calixt în tratatul său, *De pudicitia:* „Marele pontif, episcopul episcopilor, îi iartă pe adulterini și pe păcătoși. Și care este destinația acestui edict atât de liberal? Ușile lupanarelor în care trăiesc prostituatele? Ei, nu! O va expune în Biserică pe soția fecioară a lui Cristos!"

În realitate, prin comportamentul său, Calixt se îndepărta de o mentalitate rigoristă exagerată, punând în valoare spiritul cel mai curat al creștinismului, făcând astfel un pas înainte pe calea progresului social. Trebuie să-i dăm dreptate lui Calixt și să recunoaștem că

Hyppolitus, dimpotrivă, purtat de ura sa personală, trăda până la urmă anumite expectative de avangardă spirituală care, la început, păreau mai adecvate sfidării autorității. Destinul le-a rezervat amândurora o soartă de martir. Calixt a căzut victimă unei răscoale populare declanșate ca reacție la comportamentul de bunăvoință fățișă față de creștini demonstrat de Heliogabal[13] în întregul imperiu: el își exprimase chiar dorința de a celebra în templul soarelui, ridicat de el pe colina Palatinului, cultul lui Cristos.

Împăratul a sfârșit prin a fi urât de mulțimi și a fost ucis împreună cu mama sa, Iulia Soemia, iar corpurile le-au fost aruncate în Tibru. Aceasta se întâmpla în anul 222; noul împărat, Severus Alexander, n-a fost în stare sau n-a vrut să oprească furia poporului, aceasta dezlănțuindu-se într-o vânătoare de creștini. Calixt a fost luat prizonier împreună cu doi preoți, Calepodius și Asclepiades, și uciși imediat; cadavrele lor au fost târâte pe străzile Romei. Calixt însă a fost aruncat de la fereastra casei sale într-o fântână și apoi omorât cu pietre; fântâna aceea se păstrează și astăzi în grădina fostei mănăstiri S. Callisto, parte integrantă a bisericii cu același nume, într-o latură a bazilicii S. Maria in Trastevere, despre care tradiția spune că a fost înălțată datorită lui Calixt. Nu a fost înmormântat în Cripta papilor, pe care o amenajase în cimitirul care-i poartă numele, ci în cea a lui Calepodius din Via Aurelia.

Sfârșitul lui Hyppolitus, în schimb, este, conform tradiției, legat de papa Pontianus, exilat împreună cu el în insula Sardinia, și doborât de aerul nesănătos și de multele privațiuni, fiind uniți și împăcați prin martiriu, astfel încât corpurile lor au fost transportate împreună la Roma și îngropate cu aceleași onoruri.

Hyppolitus a fost înhumat în cimitirul de lângă via Tiburtina, care a luat numele său; aceasta și pentru că printre ruinele acestui cimitir a fost găsită o statuie fără mâini și fără cap, care se pare că l-ar înfățișa, după cum confirmă lista operelor de artă datorate lui, incizată pe o latură a statuii.

17. Sf. Urban I (222-230)

Informațiile asupra acestui papă sunt destul de reduse, unele documente confundându-l cu un alt episcop neidentificabil, dat fiind, printre altele, că, așa cum aflăm din *Liber pontificalis*, ar fi trăit sub Dioclețian.

Sf. Urban I (după Platina)

Trebuie să fi fost, în orice caz, roman prin naștere și ales papă în 222, sub împăratul Severus Alexander; sub pontificatul lui, după trecerea primei perioade de mișcări populare anticreștine, cărora le cădea pradă Calixt I, creștinismul va avea o perioadă de adevărată liniște. Împăratul avea chiar în palatul său imaginile lui Avraam și a lui Cristos alături de cele ale unor divinități păgâne; aceasta, poate pentru a face pe placul mamei sale, Iulia Mamea, care, potrivit lui Orosius, era creștină.

Severus Alexander a alocat Bisericii un *locus publicus* identificat în zona în care a murit Calixt I și unde a apărut mai târziu bazilica S. Maria in Trastevere; aceasta a însemnat, poate, un fel de despăgubire pentru asasinarea sfântului. În orice caz, Urban I a sporit bunurile pământești ale Bisericii, după cum apare clar din cauza civilă care a fost judecată, în timpul domniei sale, între o asociație a hangiilor romani și comunitatea creștină pentru proprietatea asupra unei clădiri. Se pare că Urban I ar fi fost ucis prin trădare de către prefectul Almenius la 19 mai 230 și corpul său a fost recuperat de mama împăratului, pentru a-l înmormânta în cimitirul Sf. Calixt (S. Callisto). Dar *Liber pontificalis* susține că a fost înmormântat în Cimitirul Pretextatus[14]. O parte din osemintele sale au fost dăruite de papa Nicolae I, în 862, lui Carol cel Pleșuv, și au ajuns la Auxerre, unde Urban a devenit patron al viticultorilor.

Sf. Pontianus (după Platina)

18. Sf. Pontianus (230-235)

Există destul de puține informații despre acest papă, probabil roman prin naștere. Este totuși primul despre care *Anuarul pontifical* începe să precizeze datele consacrării pontificale, 21 iulie 230, ca și cea a demiterii sale forțate: într-adevăr, a fost condamnat la 28 septembrie 235 la muncă silnică în minele din Sardinia de către împăratul Maximin Tracul.

Acesta, ca reacție la concepția conciliantă a politicii duse de predecesorul său, Severus Alexander, pe care el însuși îl asasinase, a ordonat o epurare violentă în cercurile înalte ale puterii; au fost ucise persoane fidele lui Alexander și mulți creștini de la curtea imperială.

După cât se pare, Pontianus trebuie considerat al doilea papă, după Clement I, care ar fi recurs la „marea renunțare", chiar dacă aceasta nu s-a întâmplat din cauza lașității; înainte de a pleca în exilul forțat, a abdicat, astfel încât să permită Bisericii de la Roma să aleagă un episcop care să poată fi prezent în mijlocul comunității.

A murit ca martir în Sardinia în 237, din cauza suferințelor îndurate sau a unei pedepse care îi fusese administrată în detenție; corpul i-a fost adus la Roma de către papa Fabian, care a pus să fie înmormântat în cimitirul S. Callisto.

Sf. Anterus (după Platina)

19. Sf. Anterus (235-236)

Puținele informații asupra lui Anterus sunt foarte vagi. Grec prin naștere, a fost papă timp de puține luni, pe când trăia încă papa demisionar, Pontianus, în exilul său forțat din Sardinia; consacrat la 21 noiembrie 235, a murit la 3 ianuarie 236.

Ar trebui considerat martir, fiind condamnat la moarte pentru că se ocupase de o cercetare de arhivă referitoare la faptele martirilor. A fost înmormântat în cimitirul S. Callisto, înainte de a fi mutat în cripta papilor.

20. Sf. Fabian (236-250)

Era un om oarecare și, într-o zi de ianuarie din anul 236, se întorcea la Roma, venind de la țară, chiar când comunitatea creștină din Roma se reunise pentru a-l alege pe noul papă și confuzia era mare. Dar iată că, după cum povestește Eusebiu, deodată un porumbel asemenea Spiritului Sfânt s-a așezat pe capul lui Fabian. Indiscutabil, a fost ales de Dumnezeu însuși, așa că și oamenii l-au ales papă. Consacrarea sa, după cum ne informează *Anuarul pontifical*, are loc la 10 ianuarie 236.

Odată urcat pe tronul Sf. Petru, Fabian s-a dovedit totuși un bun administrator și, mai ales, a stabilit o sistematizare a Romei creștine.

Sf. Fabian (după Platina)

A împărțit orașul în șapte diaconate sau raioane, numind în fiecare dintre ele un diacon care să aibă în sarcină supravegherea și administrarea spitalelor, azilurilor și a capelelor deja construite sau care trebuiau să se înființeze și fiecare dintre ei se afla în legătură cu preoții care aveau un *titulus*. Practic, era o punere la punct a celor stabilite cu ani înainte de Evaristus. Începând din acel moment, la Roma a început să se facă distincția între cei care aveau un *titulus* definitiv și cei care aveau doar o însărcinare temporară; cei dintâi s-au numit *incardinati*, și mai apoi, cardinali. Ei alcătuiau primul consiliu pontifical, un Colegiu al Cardinalilor în embrion.

O parte din pontificatul lui Fabian s-a desfășurat sub împăratul Filip Arabul (244-249), considerat de Sf. Ieronim ca fiind primul împărat creștin: episcopul de Antiohia, Babila, se pare că i-ar fi cerut chiar o penitență publică, pentru a-i permite intrarea în biserică. Era, în sfârșit, o perioadă de pace, dar, după cum spune Sf. Ciprian, această epocă de liniște a avut o influență negativă, printr-o anumită decădere a moravurilor.

„Erau cu toții porniți pe acumulare de bunuri; uitau de ceea ce făceau creștinii pe vremea apostolilor și de ceea ce trebuiau să facă ei, ardeau de dorința nesăbuită de a se îmbogăți și nu se gândeau decât să adune cât mai multe averi. Dispăruse la preoți caritatea religioasă, la prelați cultul credinței și cinstei; nu mai exista milă în viața creștinilor și nici o normalitate a obiceiurilor; bărbații își pieptănau barba, femeile se sulimeneau,

își boiau ochii, își îngrijeau mâinile și-și vopseau părul. Se foloseau de șiretlicuri și de chițibușuri, ca să-i amăgească pe oamenii de rând; îi uimeau pe frații întru credință prin infidelitate și viclenie. Se împreunau cu păgânii, terfelindu-și trupul lor cel creștin. Jurau pentru orice și-și călcau de îndată jurămintele. Îi disprețuiau cu trufie pe prelați; se înjurau și se urau de moarte. Nu țineau seama de simplitatea pe care o cerea credința, atrași de tot ce era deșertăciune; renunțau la viața lumească, doar în vorbă și nu în faptă; și fiecare se iubea într-o asemenea măsură pe el însuși, încât nu mai era iubit de nimeni". Și iată că, la fel ca o pedeapsă divină, după cum gândeau cei care, în acele vremuri își păstraseră sufletul curat (și Sf. Ciprian era unul dintre aceștia), a apărut o nouă persecuție și ea a fost îngrozitoare. Cel care a dorit-o a fost noul împărat, Decius (249-251). El era convins că toți creștinii erau periculoși din punct de vedere politic, pentru că reușiseră să se strecoare până în cercurile cele mai înalte ale puterii. A dat atunci un decret prin care îi obliga pe toți supușii să se prezinte în fața unei comisii de cinci membri și să aducă o ofrandă zeilor, pentru ca, în felul acesta, să-și dovedească atașamentul față de cultul oficial de stat. Urmau să primească după aceea un certificat numit *libellus*.

Nesupunerea la acest decret echivala cu tortura, confiscarea bunurilor și, în multe cazuri, cu condamnarea la moarte. Reacția creștinilor a fost, în bună măsură, o consecință logică a modului de viață pe care-l adoptaseră în acea vreme, conform informațiilor oferite de Ciprian.

Au fost numeroase cazurile de trădare a credinței prin forme de apostazie[15]. Unii, pentru a scăpa de pedeapsă, au comis sacrilegii: așa-numiții *lapsi*, adică acei căzuți în idolatrie. În plus, bogații au recurs la un șiretlic mârșav: au reușit să-și cumpere un *libellus* de la autoritățile corupte și s-au conformat astfel decretului, dar nu și conștiinței lor. Au fost numiți *libelliști*.

Au existat și mulți martiri; erau vizați, mai ales, episcopii, în special pentru a lovi creștinismul la vârf. Au fost uciși cei de Ierusalim și de Antiohia, Alexandru și Babila; Ciprian a reușit să se ascundă undeva pe lângă Cartagina pentru a putea rămâne totuși în contact cu comunitatea sa. La Roma, papa Fabian a fost condamnat la moarte, executat la 20 ianuarie 250 și înmormântat în cripta papală din cimitirul S. Callisto.

Sf. Cornelius (după Platina)

21. Sf. Cornelius (251-253)

Datorită persecuției ordonate de Decius, nu a fost posibil ca, la moartea lui Fabian, să se aleagă un succesor. Tiranul, după cum scria Ciprian, declară că i-ar fi plăcut mai mult să audă despre moartea unui rival care-i contesta dreptul de a deveni împărat decât despre alegerea unui nou episcop al Romei.

„Locul vacant" se va menține mai mult de un an și în această perioadă, Biserica din Roma este condusă de preoți și diaconi. Apar numeroase polemici, în special împotriva lui Ciprian, episcop de Cartagina, care se ascunsese pentru a scăpa de persecuția lui Decius; deosebit de ostil îi este Novatus, care vine la Roma și face presiuni asupra Bisericii, pentru ca aceasta să-l declare trădător pe Ciprian. Comunitatea romană este destul de agitată și resimte lipsa unui șef. Novatus își găsește un aliat în persoana lui Novatian, un israelit convertit la creștinism și devenit preot, deși propovăduia filozofia stoică. Împreună, ei încearcă să-i atragă de partea lor pe romanii cei mai neajutorați; Novatian are însă o faimă proastă. În timpul persecuțiilor lui Decius, când a fost chemat în ajutorul celor care apărau credința, el a negat că ar fi preot; se spune chiar că ar fi făcut-o pe soția sa să avorteze, lovind-o cu piciorul în pântece.

Decius moare pe neașteptate; suntem în martie 251. Novatian candidează cu nerușinare la funcția de episcop al Romei; tentativa nu-i reușește. Este ales un membru al înaltei aristocrații romane, Cornelius, o persoană

destul de moderată, adversar hotărât al rigorismului pe care-l afișau în aparență Novatian și Novatus.

Novatian nu s-a dat bătut, și, după cum povestește Eusebiu, a ales doi membri din grupul său, care era format din suflete cu adevărat pierdute, și i-a expediat într-o mică și aproape necunoscută localitate din Peninsula Italică, pentru ca să aducă de acolo trei episcopi inculți și necioplițI. Amăgindu-i cu argumente viclene, i-a rugat să vină cât mai repede posibil la Roma, pentru ca prin mijlocirea lor și cu ajutorul altor episcopi să se pună capăt certurilor apărute. Acești oameni simpli și naivi, neputincioși în fața șireteniei acelui ticălos, au fost închiși la sosire împreună cu oameni de teapa sa, care știau dinainte ce trebuiau să facă; la zece seara, după ce fuseseră îmbătați și nici nu mai știau de ei, i-a obligat să-l aleagă episcop printr-un simulacru de scrutin, prin simplă ridicare de mâini.

Prin urmare, Novatian s-a autointitulat papă printr-o acțiune banditească: era, practic, primul antipapă. După obținerea acestui titlu, el negociază pentru a-i atrage de partea sa pe episcopii de marcă, nefiindu-i suficientă doar semnătura acelor beți și face aceasta pe baza unei argumentări *doctrinare* și a unor acuzații aduse papei Cornelius, declarând că acesta fusese apostat în timpul persecuției ordonate de Decius.

A expediat scrisori în acest sens către Bisericile din Orient, dar numai Fabian al Antiohiei a dat ascultare nenumăratelor sale calomnii. Dionysios, episcop de Alexandria, îl somează să renunțe la titlul astfel dobândit, pentru binele Bisericii; Ciprian chiar refuză să-i primească ambasadorii.

Dar, cu toate acestea, existau adepți ai lui Novatian în Italia, Africa, Asia și Galia; la indicațiile antipapei, ei se opun reprimirii în sânul Bisericii a așa-numiților *lapsi*, chiar dacă aceștia făceau o declarație publică de pocăință, așa cum hotărâse Ciprian pentru Biserica din Cartagina. Susțin că ar fi promotorii unui puritanism *avant la lettre*, dar acesta devine o scuză evidentă pentru a susține o cauză pierdută încă de la început. Novatienii, declarându-se singurii interpreți ai mesajului evanghelic, dădeau impresia, oarecum, că se agitau în gol; și totuși există temerea unei schisme și, din acest motiv, se impunea convocarea unui conciliu. Cornelius îl convoacă la Roma: participă șaizeci de episcopi care-l condamnă pe Novatian și doctrina sa; pe de altă parte, este aprobat modul în care a procedat Ciprian cu *lapsi* la Cartagina, cu atât mai mult cu cât și Biserica de la Roma adoptase această soluție. Decizia de condamnare a lui Novatian este transmisă tuturor celorlalte Biserici, dar, cu toate acestea, puritanismul său a

lăsat urme serioase, mai ales în Africa, unde antipapa se pare că a murit, ca victimă a persecuțiilor.

În 252, Cornelius, la ordinul noului împărat, Trebonianus Gallus, este exilat la Civitavecchia, unde moare în luna iunie a anului următor, dar probabil fără să fi suferit un martiriu. În altă ordine de idei, este de neînțeles ceea ce a spus Ciprian despre el sub formă de epitaf: „Nu ar trebui numărat printre confesorii și martirii cei mai iluștri, cel care se vede un timp atât de îndelungat expus mâniei unor miniștri ai tiranului barbar? Un om care era în orice moment în pericol de a fi decapitat, ars, răstignit, zdrobit prin torturi crude și nemaiîntâlnite? Un om care se opunea unor legi formidabile, și care, pe baza credinței, disprețuia supliciile cu care era amenințat? Chiar dacă Dumnezeu l-a salvat, el a continuat să-și dovedească iubirea și devotamentul, gata să se supună oricăror chinuri pentru a-l învinge pe tiran în numele credinței".

Corpul său a fost transportat la Roma abia la treizeci de ani după moarte, în 283, și înmormântat de către o doamnă de la curtea imperială, matroana Lucina, într-o criptă, proprietate a sa din cimitirul S. Callisto.

22. Sf. Lucius I (253-254)

Despre Lucius nu se știe aproape nimic. Ales papă îndată ce ajunsese la Roma vestea morții lui Cornelius, la 25 iunie 253, n-a avut probabil

Sf. Lucius I (după Platina)

nici măcar timpul necesar să se instaleze în funcție, că a fost trimis în exil, nu se știe unde, în luna iulie a aceluiași an. Conform informațiilor din *Liber pontificalis,* a avut totuși timpul necesar pentru a emite un decret prin care fiecare episcop trebuia să fie însoțit de doi preoți și trei diaconi care să depună mărturie pentru comportamentul său.

Împăratul Valerianus, destul de binevoitor față de creștini la începutul domniei sale, i-a permis să se întoarcă la Roma, unde a murit după puțin timp, de moarte naturală, la 5 martie 254. A fost înmormântat în cripta papală din cimitirul S. Callisto. Pentru că nu a murit ca martir, a fost, în consecință, *radiat* din calendarul universal al Bisericii, dar a rămas menționat în calendarele regionale.

23. Sf. Ștefan I (254-257)

Ștefan era un nobil roman, numit la unul dintre cele șapte diaconate înființate de papa Fabian: a fost ales papă în cimitirul S. Callisto, la 12 mai 254, de către preoții titulari și de către diaconii în funcție, care aveau o funcție în cadrul comunității credincioșilor.

Ștefan a fost episcop al Romei într-o perioadă *liniștită* a imperiului lui Valerianus, și a avut posibilitatea de a se dedica problemelor interne ale Bisericii. El a intenționat să proclame o supremație a scaunului episcopal de la Roma asupra celorlalte Biserici, dar se poate spune că a pornit cu stângul: într-adevăr, la prima ocazie nu a prea avut succes.

Se aflase că doi episcopi spanioli, Basilide și Martial, fuseseră demiși din demnitățile lor, fiind recunoscuți de Biserica Spaniei ca libelliști, adică acuzați că ar fi cumpărat acele libellus care aveau valoarea unui certificat de garanție, în vremea persecuției din partea lui Decius. Erau, prin urmare, niște trădători, dar ei s-au adresat Romei și Ștefan, considerând nefondate acuzațiile, a anulat sentința; din punctul lui de vedere erau persoane respectabile.

Biserica Spaniei nu s-a dat bătută, și s-a adresat Bisericii din Cartagina, unde episcop era Ciprian. Acesta a convocat un conciliu, a cântărit cu multă atenție probele și i-a declarat nedemni pe Basilide și pe Martial pentru a ocupa funcția de episcop. A fost însă foarte corect față de Roma, și i-a motivat personal lui Ștefan decizia sa; el a presupus că, probabil, *colegiul* său se înșelase, aflându-se atât de departe de sediile episcopiilor și deci nu fusese bine informat despre adevărata stare de lucruri.

După aceste evenimente, pentru o perioadă de timp, între Roma și Cartagina nu s-a mai vorbit aceeași limbă evanghelică; era normal, pentru că în joc se afla supremația. Aceasta a ieșit la iveală, în foarte scurt timp, o dată cu apariția problemei botezului primit de eretici.

Ciprian îl considera nul și, în practică, prevăzuse ca acela care părăsea o sectă să poată reveni în comunitatea Bisericii numai după ce era rebotezat. În anul 255, a convocat la Cartagina un alt conciliu, care a aprobat punctul său de vedere. Ștefan, primindu-i la Roma pe trimișii lui Ciprian, nu a ezitat să-l combată; a răspuns că era bine să se urmeze tradiția și să fie reprimiți ereticii deja botezați, obligându-i doar la o penitență, dar fără a mai recurge la un nou botez.

În acest moment, Ciprian nu se simte capabil să conteste deschis decizia episcopului de Roma, dar o consideră ca fiind ceva mai mult decât o părere: „Fiecare dintre capii Bisericii", observa el, „este liber să procedeze după cum va vrea și trebuie să dea socoteală numai lui Dumnezeu". Într-un nou conciliu, el confirmă în 256 această luare de poziție a Bisericii din Cartagina și, cu această ocazie, autoritatea episcopului de Roma nu numai că nu este pusă în discuție, dar acesta nici măcar nu este menționat.

Ștefan înțelege că în joc era chiar prestigiul funcției sale și invită toate bisericile să urmeze exemplul Romei; se încinge astfel o nouă polemică. Firmilian din Cezareea i se alătură lui Ciprian și-l acuză pe Ștefan că răspândește o erezie. Dionysos al Alexandriei încearcă să

Sf. Ștefan I (după Platina)

domolească spiritele, dar, pe moment, nu obține mai nimic; chestiunea se va limpezi o dată cu succesorii lui Ștefan, când, în plus, va fi murit și Ciprian. Și atunci a triumfat opinia Romei.

În rest, vin din nou timpuri grele pentru Biserică, și acum nu mai este timp pentru polemici. În august 257, Valerianus, convins de o rudă a sa, Macrianus, că Biserica pune stăpânire pe bunurile statului, emite un prim decret de persecuție a episcopilor, preoților și diaconilor: li se impune acestora să recunoască divinitățile păgâne, putându-și practica doar în particular credința creștină.

Este greu de crezut că Ștefan a reușit să scape de martiriu sau măcar de exil, dar nu se știe nimic exact despre moartea sa de la 2 august 257, oricum suferită la începutul noii persecuții.

A fost înmormântat în cripta papală a cimitirului S. Callisto.

24. Sf. Sixtus al II-lea (257-258)

Originar din Grecia, acest „preot cumsecade și pașnic", cum l-a caracterizat biograful lui Ciprian, a devenit papă la 30 august 257, când persecuția ordonată de Valerianus era în toi.

Încă de la început a fost preocupat de limpezirea relațiilor dintre Roma și Cartagina, tulburate de disputa privitoare la botezul ereticilor, dar comportarea rigidă a statului în relațiile cu Biserica nu a permis rezolvarea problemelor acestui diferend.

Sf. Sixtus al II-lea (după Platina)

În 258 un nou decret a ordonat episcopilor, preoților, diaconilor și credincioșilor laici să abjure sub pedeapsa confiscării bunurilor și a decapitării. La 6 august, Sixt este surprins în timp ce oficia împărtășania în catacombele cimitirului lui Pretextatus: fiind arestat, a fost judecat, condamnat și dus în cimitir pentru a fi decapitat.

Pe drum, după cum aflăm din versurile lui Prudentius, s-a întâlnit cu diaconul Laurențiu, care, văzându-și episcopul dus la locul martirajului, i-a strigat: „Unde mergi, părintele meu, fără fiul tău? Tu, care nu ai făcut nici un sacrificiu fără diaconul tău, acum vrei să mori de unul singur?". Sixtus l-a liniștit profețindu-i „o coroană mai frumoasă"; și această coroană a fost martiriul pe care, după numai patru zile, la 10 august, l-a suferit Laurențiu, fiind ars de viu, așa cum l-au înfățișat după aceea multe picturi.

Sixtus a fost apoi condus în cimitirul lui Pretextatus, unde a fost ucis pe același tron episcopal care a fost ulterior așezat lângă mormântul său din cripta papală a cimitirului S. Callisto.

25. Sf. Dionysius (259-268)

Simplu preot, de origine necunoscută, a devenit papă abia când împăratul Valerianus și-a mai domolit persecuția, fiind mai ocupat cu problemele militare presante de la granița de răsărit a imperiului; într-adevăr, între moartea lui Sixtus al II-lea și alegerea lui Dionysius s-a scurs un an în care tronul episcopal a rămas „vacant", astfel încât noul episcop al Romei a putut fi ales abia la 22 iulie 259. De altfel, Valerianus murea în 260, în războiul cu regele persan Sapor și noul împărat, fiul său Gallienus, a avut față de creștini un comportament opus celui arătat de tatăl său; a revocat decretele, a restituit bunurile confiscate, astfel încât noul papă s-a putut ocupa în liniște de problemele interne ale Bisericii.

Între timp murise și Ciprian, episcopul de Cartagina, la 14 septembrie 259, și problema botezului ereticilor s-a încheiat prin victoria Romei. La această aureolă de supremație, nu mică a fost contribuția lui Dionysius care, prin spiritul său caritabil a pus într-o lumină extrem de favorabilă tronul papal, trimițând ajutoare în bani către bisericile orientale puternic lovite de năvălirile barbare; s-a străduit și ca mulți creștini luați prizonieri să fie răscumpărați, iar bisericile distruse să fie reconstruite.

Alte controverse teologice au apărut însă în acei ani, în special referitoare la Treimea lui Dumnezeu. Sabellius, scriitor din Ptolemais, redu-

Sf. Dionysius (după Platina)

când Treimea la o simplă chestiune de cuvinte, distrugea practic teoria monarchiană pe care Hyppolitus o combătuse cu atâta înverşunare. În conciliul de la Roma din 262, Dionysius a expus în termeni foarte limpezi doctrina Trinităţii şi a condamnat ca eretică poziţia lui Sabellius.

Mai „lumească" este figura unui alt teoretician al Treimii, episcopul de Antiohia, Pavel din Samosata, un intrigant care era legat de regina din Palmyra, Zenobia, aceasta încredinţându-i conducerea treburilor statului, ca guvernator al oraşului. După cât se pare, în contrapartidă, pentru a da satisfacţie veleităţilor „teologice" ale reginei, el a devenit promotorul ideii că Cristos ar fi devenit Dumnezeu în mod progresiv şi prin adopţie. Între 264 şi 268 în Antiohia au avut loc trei concilii cu scopul de a-l declara eretic pe Pavel, dar acesta a reuşit cu multă abilitate să se dezvinovăţească de fiecare dată, până când învăţatul preot Malchion, maestru în retorică, a demascat comportamentul său nu tocmai conform cu demnitatea de episcop.

Pavel a fost excomunicat, demis şi înlocuit cu Domnus, fiul episcopului Demetrianus, predecesor al lui Pavel. Sentinţa a fost comunicată la Roma când Dionysius murise deja şi a fost primită şi aprobată de Felix I; Pavel însă nu a părăsit palatul episcopal, fiind bine susţinut de regina Zenobia. De această problemă s-a ocupat, doi ani mai târziu, împăratul Aurelianus, primul şef de stat roman care s-a interesat de chestiuni administrative referitoare la Biserică: aflat în război cu Zenobia, pentru redobândirea acelui regat pierdut de Valerianus, a cucerit Antiohia şi a

ocupat palatul episcopal, dându-l în grija aceluia cu care „episcopii Italiei și ai Romei ar fi fost în bune relații".

Dionysius a murit la 26 decembrie 268 și a fost înmormântat în cripta papală din cimitirul S. Callisto.

26. Sf. Felix I (269-274)

Felix, probabil roman prin naștere, a fost episcop al Romei aproximativ în aceeași perioadă în care împărat era Aurelianus; a fost consacrat la 5 ianuarie 269.

Perioada de pace pentru Biserică mai dura încă, pentru că împăratul avea alte probleme. Barbarii amenințau la frontiere și el a considerat necesar să asigure orașul prin centura de apărare cunoscută azi sub numele de Ziduri Aureliene; o lucrare grandioasă, din care mai există încă numeroase porțiuni. Această măsură luată de împărat denotă criza militară prin care trecea imperiul în asemenea grad încât apăruse ideea Romei ca „ultim țărm" al unei vaste dominații, aflată acum într-o perioadă de decadență.

Pontificatul lui Felix este învăluit în întuneric; i se atribuie o scrisoare în problema Trinității, pe care ar fi trimis-o episcopului de Alexandria, Maximus; la conciliul din Efes din 431, scrisoarea era considerată un document util pentru definirea dogmei. Textul era acesta:

Sf. Felix I (după Platina)

„Credința noastră despre întrupare este cea transmisă de către apostoli. Credem că Domnul nostru Isus Cristos, născut din Fecioara Maria, este Cuvântul, Fiul cel veșnic al lui Dumnezeu, și nu un om diferit de Dumnezeu și înălțat de Dumnezeu însuși la această demnitate. Fiul lui Dumnezeu nu a ales un om pentru a se uni cu el; nu există două ființe în Cristos. Cuvântul, Dumnezeul perfect, s-a întrupat în Fecioara Maria și a devenit om perfect".

A murit la 30 decembrie 274 și, după *Liber pontificalis*, „a fost îngropat la mila a doua[16] de pe Via Aurelia, într-o bazilică pe care el însuși pusese să fie construită". Aceeași informație este însă dată și pentru antipapa Felix al II-lea, mort în anul 365.

27. Sf. Eutychianus (275-283)

După *Liber pontificalis*, Eutychianus s-ar fi născut la Luni, în Etruria; consacrarea lui a avut loc la 4 ianuarie 275. Oricum, despre pontificatul său, care se desfășoară, în mare parte, în vremea când împărat era Probus (276-282), informațiile sunt aproape inexistente. Se pare că ar fi introdus Offertoriul[17] *(Offertorium)* în cadrul slujbei. Nici informațiile tradiționale, care fac un martir din Eutychianus, nu sunt adevărate. A murit la 7 decembrie 283, și a fost înmormântat în cripta papală din cimitirul S. Callisto; în 1659 însă osemintele sale au fost duse la Sarzana, în catedrala gotică a orașului, unde i-a fost ridicată o impunătoare statuie din marmură.

Sf. Eutychianus (după Platina)

28. Sf. Caius (283-296)

Conform legendei, Caius era o rudă a împăratului Diocleţian, originar ca şi el din Dalmaţia, şi aceasta ar trebui să justifice faptul că, atâta timp cât el a fost episcop al Romei, Diocleţian nu a luat nici o măsură împotriva Bisericii. A fost consacrat la 17 decembrie 283.

Este adevărat că şi împăratul avea printre colaboratorii săi diverşi creştini: după cum ne informează Eusebiu, episcopii obţineau uşor de la oficialităţi permisiunea de a construi biserici şi de a mări suprafaţa cimitirelor.

Se înmulţesc însă, şi ereziile şi se amplifică manicheismul; din Orient ajunge la Roma cultul lui Mithra, care, pentru o anumită perioadă, a făcut concurenţă creştinismului. Biserica Romei îşi sporeşte prestigiul asupra celorlalte, dar, în acele timpuri, autoritatea sa, după expresia lui Duchesne, era „mai mult simţită decât legiferată".

Liber pontificalis, inspirându-se din lucrarea anonimă *Patimile Sf. Suzana*, afirmă că papa Caius ar fi fost decapitat pentru că o îndemnase pe verişoara sa Suzana să facă legământ de feciorie; dar Calendarul universal al Bisericii precizează că „nu există nici un motiv pentru ca Sf. Suzana şi Sf. Caius să se numere printre martiri".

A murit la 22 aprilie 296 şi a fost înmormântat în cimitirul S. Callisto, dar nu în „Cripta papilor". Casa în care se pare că ar fi trăit a fost transformată în biserică şi, în 1631, osemintele sale au fost aduse aici,

Sf. Caius (după Platina)

sub altarul cel mare; când biserica a fost demolată în 1880, pentru a se construi Ministerul de Război din strada XX Settembre, osemintele au fost mutate într-o capelă a familiei Barberini.

29. Sf. Marcellinus (296-304)

Roman după naștere, funcționar imperial, era tribun[18] și notar la Cartagina, unde a legat o strânsă prietenie cu Sf. Augustin, lăudat de acesta pentru religiozitatea sa (*fama et pietate notissimus*); a făcut carieră ecleziastică până când a fost consacrat ca episcop al Romei la 30 iunie 296.

Toate informațiile despre pontificatul lui Marcellinus sunt concentrate asupra ultimilor doi ani, când a avut loc teribila persecuție inițiată de Dioclețian. Acesta stabilise deja sistemul tetrarhic al guvernării: el guverna provinciile orientale, având subordonat pe cezarul Galerius, în timp ce Occidentul îi era încredințat lui Maximian, al cărui cezar era Constantin Chlorus.

Adevăratul vinovat pentru persecuție a fost Galerius, care, în iarna lui 303, după discuții îndelungate purtate la Nicomedia cu împăratul, a reușit să-l convingă că era necesar să lupte împotriva creștinilor. În fapt, Galerius era determinat în această acțiune de un fanatism păgân orb și a reușit, în numele unui tradiționalism exacerbat să-l împingă pe Dioclețian să facă marele pas, stimulând hotărârea acestuia prin incendii de felul celor provocate de Nero.

La 23 februarie 303 a fost incendiată biserica din Nicomedia, dar, după câteva zile, un alt incendiu a devastat palatul imperial; Galerius i-a acuzat pe creștini pentru aceste incendii. Dioclețian și-a descărcat furia pe servitorii de la palat și i-a supus torturilor, dar când a izbucnit un al doilea incendiu, împăratul s-a convins că era necesară o mână de fier.

A emis un decret prin care ordona distrugerea bisericilor și a cărților sfinte, interzicea serviciile religioase și îi obliga pe creștini să abjure. Dioclețian în persoană le-a convins pe soția sa, Prisca, și pe fiica sa, Valeria, care erau partizane ale creștinismului, să aducă ofrande divinităților păgâne; decretul nu prevedea condamnări la moarte, dar prin dovezi falsificate, mulți creștini au fost acuzați ca „incendiatori" sau, dacă nu, vinovați pentru că opuseseră rezistență „forței publice", refuzând să predea cărțile sfinte și au plătit astfel cu viața pentru credința lor. A reînceput vânătoarea de creștini care, din Orient, s-a extins și în Occident.

Sf. Marcellinus (după Platina)

La Roma erau adunate cărțile sfinte, arhivele episcopale erau răscolite, bunurile Bisericii confiscate. Nu se știe exact cum s-a comportat Marcellinus în aceste momente grele; conform adepților ereticului Donatus, el s-ar fi predat autorităților, oferindu-le cărțile sfinte și arzând tămâie pentru divinitățile păgâne.

Sf. Augustin se va strădui să demonstreze că această informație era o calomnie, dar, de fapt, și *Liber pontificalis* va recunoaște că el a adus sacrificii divinităților păgâne, chiar dacă la puține zile după aceea s-a căit, și a fost decapitat din ordinul lui Dioclețian, la 25 octombrie 304. În plus, numele său nici nu figurează pe multe liste ale pontifilor din Antichitate și aceasta ne duce la presupunerea că figura sa nu este dintre cele mai limpezi. În orice caz, mormântul său din cimitirul Priscilla, mai modest desigur decât acela din cripta papală a cimitirului S. Callisto, a constituit obiect al venerației credincioșilor, timp de multe secole. Povestea acestui papă conține, în orice caz, o doză de trădare, chiar dacă a existat o revenire; este omenește de înțeles cum a fost posibil ca și credința, în anumite situații tragice, să aibă momente de cedare sau măcar să bată în retragere. Dioclețian a emis și alte trei decrete împotriva creștinilor; o dată cu cel de-al patrulea, s-a ajuns la execuții în masă. Conform legendei, Agnes, o fetiță de doisprezece ani, a sfârșit într-un bordel înființat pe sub arcadele stadionului lui Domițian, unde fusese condamnată să trăiască din ordinul prefectului Romei.

Sf. Marcellus (după Platina)

30. Sf. Marcellus I (308-309)

Timp de aproape patru ani, la Roma a fost „tron vacant", și, abia la începutul domniei lui Maxențiu, într-o atmosferă puțin mai liniștită, a putut fi ales un episcop în persoana lui Marcellus, un roman, la 27 mai 308. El a trebuit să-și asume sarcina îndrăzneață de a reorganiza Biserica, atât de devastată de persecuții. Trebuiau reconstruite lăcașurile de cult și, după cât se pare, Marcellus a înființat douăzeci și cinci de „titluri" cu limite de jurisdicție bine precizate.

Mai era, apoi, și problema apostaților care doreau să reintre în comunitate; au avut loc adevărate răscoale în oraș, pentru că Marcellus se declarase împotriva acestora și dispus să administreze pedepse aspre în cazul eventualei lor reprimiri printre credincioși.

Această chestiune a degenerat până acolo încât a necesitat intervenția autorității laice și Maxențiu s-a gândit să reinstaureze liniștea, exilându-l pe Marcellus, acesta murind departe de Roma la 16 ianuarie 309. Corpul său, transportat la Roma, a fost înmormântat în cimitirul Priscilla.

Legenda spune însă că Marcellus ar fi fost obligat de Maxențiu la cele mai grele munci în anexele palatului imperial, până când a murit din cauza epuizării fizice. Pe resturile *catabulum*-ului său ar fi fost construită în secolele IV-V biserica mai veche a Sf. Marcellus, din care, în prezent, nu a mai rămas nimic; biserica existentă astăzi pe Via del

Corso la Roma datează, în realitate, de la începuturile secolului al VI-lea, chiar dacă se presupune că ea a fost ridicată deasupra celei paleocreștine.

31. Sf. Eusebius (309)

Succesorul lui Marcellus, Eusebius, era probabil grec. Pontificatul său a fost foarte scurt: patru luni, de la 18 aprilie la 17 august 309.

Și el a murit în exil, din cauza continuării răscoalelor provocate de apostații care doreau să se întoarcă în sânul comunității creștine. Aceștia și-au găsit un susținător în persoana lui Heraclius, cel care este de fapt creatorul unor principii mai elastice în această privință; totuși situația rămânea tulbure, datorită și faptului că Maxențiu înăbușea răscoalele în sânge, nu din rațiuni religioase precise, pentru că acestea nu-l interesau, ci numai în vederea asigurării liniștii publice.

Au fost exilați atât Heraclius, cât și Eusebius; acesta din urmă a ajuns în Sicilia și acolo și-a găsit moartea. Corpul a fost transportat la Roma și îngropat în cimitirul S. Callisto, dar nu în cripta papală. Între timp, Maxențiu confisca o parte dintre bunurile Bisericii și nu a îngăduit alegerea unui succesor, astfel încât Roma a devenit din nou „tron vacant".

Sf. Eusebius (după Platina)

Sf. Miltiades (după Platina)

32. Sf. Miltiades (311-314)

Miltiades sau Melchiades, un preot african, a putut fi ales episcop al Romei la circa doi ani după moartea lui Eusebius, la 2 iulie 311. Abia în acel an s-a constatat o schimbare în atitudinea față de creștinism a vârfurilor puterii, imperiul fiind divizat în două părți: Orientul, cu Galerius și Maximin Daia, Occidentul cu Constantin și cu Maxențiu. Totul a pornit din Orient, unde Galerius fusese cel care declanșase ultima mare persecuție; pe măsura trecerii timpului, văzând rezistența morală a creștinilor, și-a dat seama că a-i persecuta era o acțiune politică nepopulară. Mai întâi de toate, Galerius a fost lovit, în anul 310, de o boală grea, care l-a măcinat treptat; simțindu-și sfârșitul aproape, la 30 aprilie 311, a dat un decret care permitea creștinilor să-și practice religia și să se adune pentru ceremoniile de cult. Era un decret dictat parcă de frica de moarte care-l cuprinsese, din moment ce Galerius spunea în încheierea lui: „Ca recunoștință pentru bunăvoința noastră, ei vor trebui să se roage la Dumnezeu pentru sănătatea noastră". După șase zile, el murea.

La Roma, Maxențiu a adus la îndeplinire decretul și a restituit Bisericii clădiri și bunuri imobile confiscate, permițând printre altele și alegerea episcopului orașului; aceasta s-a întâmplat la 2 iulie. Apoi, a avut loc bătălia de la Ponte Milvio, din 28 octombrie 312: crucea apărută pe cer cu inscripția *In hoc signo vinces* (Sub acest semn vei învinge) și steagul în formă de cruce, pe care niște mesageri misterioși

i l-ar fi înmânat lui Constantin, sunt un rod evident al fanteziei populare. Importantă este de fapt victoria lui Constantin și promulgarea edictului de la Milano, între februarie și iunie 313, aceasta însemnând libertatea oricărui cult religios.

În consecință, figura împăratului devine atât de populară în ochii creștinilor, încât el apare ca un protector al religiei lor; Constantin este prins în acest angrenaj și nu poate, dar nici nu vrea să dea înapoi.

O primă ocazie vine din Cartagina. Episcopul Cecilianus este acuzat de către urmașii lui Donatus din *Casae Nigrae*, unul dintre numeroșii puritani ai acelor timpuri, că ar fi trădat credința în timpul ultimei persecuții, și este demis.

Vor mai avea loc conflicte între cele două tabere adverse și proconsulul pentru Africa, Anulinus, cere intervenția lui Constantin, care nu refuză; dorește totuși, să supună această problemă episcopilor altor biserici, mai precis celor din Autun (Augustodunum), Köln (Colonia) și Arles (Arelate), reuniți la Roma sub conducerea lui Miltiades. Cecilianus și Donatus se vor prezenta și ei, dar însoțiți fiecare de câte zece episcopi care-i susțineau.

Practic, este primul conciliu convocat cu deplina aprobare a puterii laice; el se desfășoară între 2 și 4 octombrie 313, *in domo Faustae in Laterano*, adică în casa împărătesei Fausta, a doua soție a lui Constantin. Este palatul Lateranului, care va deveni reședința episcopului de Roma, fiind una dintre donațiile făcute Bisericii de către împărat.

Conciliul ia sfârșit cu condamnarea lui Donatus și achitarea lui Cecilianus. Miltiades, ca președinte, după ce a anunțat el însuși hotărârea luată, i-o comunică și lui Constantin. Partizanii lui Donatus nu sunt, desigur, satisfăcuți de acest verdict și, odată întorși în Africa, încep din nou să-l conteste pe Cecilianus, provocând încăierări prin piețele orașelor. Dar Miltiades nu poate asista la continuarea acestor dispute, pentru că moare la 11 ianuarie 314, fiind ultimul episcop al Romei care a fost înmormântat în cripta papală din cimitirul S. Callisto. N-a fost, desigur, martir și, ca atare, a fost eliminat din Calendarul universal al Bisericii.

33. Sf. Silvestru I (314-335)

La 31 ianuarie 314 a fost ales ca episcop al Romei un roman, Silvestru, sortit să îndeplinească această funcție timp de peste două decenii; un pontificat îndelungat de la care ar fi fost de așteptat

evenimente importante și informații precise, dat fiind că era un moment istoric decisiv pentru viitorul Bisericii Romei. Acest pontificat a fost însă, după cum a observat Caspar, „cel mai gol din tot secolul", în sensul că Silvestru nu a avut o asemenea personalitate încât să facă față marilor evenimente ale acelui moment; un papă șters, în comparație cu vitalitatea lui Constantin, care s-a angajat personal în îndrumarea Bisericii pe calea adevăratului ei viitor.

S-ar putea spune chiar că Silvestru a fost doar omul de paie al lui Constantin, dacă vreodată acesta s-a servit într-adevăr de el. Împăratul, ca un om de stat autentic și genial, și-a dat seama de forța pe care o va reprezenta de acum înainte creștinismul față de cultura păgână și s-a străduit să înlocuiască sistemele politice păgâne ale statului cu cele creștine, încercând astfel să dea stabilitate doctrinei noii religii. Aceasta l-a făcut ca, în unele cazuri, să se substituie de-a dreptul lui Silvestru, pentru a face să-i fie respectate propriile decizii de șef al statului, dar și să se impună aproape ca un episcop, începând chiar să fie considerat astfel, în special în Orient, unde a fost denumit „Isapostol", adică egal cu apostolii.

După cum amintește Falconi, în realitate Constantin se considera superior Bisericii, „episcop al episcopilor", conform definiției sale, pentru „afacerile externe", care deveneau, mai mult decât niciodată, „interne". În mod logic, el nu a conceput religiozitatea creștină în semnificația ei profund spirituală; a adoptat-o într-un anumit mod datorită unor interese certe, care, din punctul lui de vedere au fost concentrate exclusiv asupra salvării statului. Pentru aceasta, a recurs la asasinat, eliminându-l pe colegul său din Orient, Licinius, și la condamnarea la moarte a câtorva membri ai familiei sale, ca a doua soție, Fausta, și fiul, Crispus.

Evenimentele din viața lui Constantin au fost în definitiv de o asemenea natură încât să anuleze personalitatea lui Silvestru; sigur că această situație nu putea fi valabilă, în cazul unei puteri cum a fost cea a papalității de peste câteva secole. Era necesar ca Silvestru, primul papă al Bisericii recunoscute oficial de stat, să apară într-o lumină egală, dacă nu chiar superioară aceleia a împăratului, astfel încât n-a întârziat să apară o legendă: ea a început să circule începând din a doua jumătate a secolului al V-lea, și datorită ei Silvestru a putut apărea „mare".

Conform acestei legende, Constantin ar fi fost un persecutor al creștinismului, astfel încât Silvestru s-ar fi ascuns pe muntele Soracte; împăratul, îmbolnăvindu-se de lepră, ar fi fost sfătuit de preoții păgâni să se îmbăieze în sângele cald al unor copii uciși; el însă impresionat de plânsetele mamelor, ar fi refuzat un asemenea leac. Într-o noapte i-au

Sf. Silvestru I (după Platina)

apărut în vis apostolii Petru și Pavel, care l-au sfătuit să apeleze la papa Silvestru; acesta, chemat de trei soli să vină în dimineața următoare, a sosit în grabă și l-a cufundat de trei ori pe Constantin într-un bazin, botezându-l și lecuindu-l astfel de lepră. Pentru a-și arăta recunoștința, împăratul a acordat creștinilor libertatea de cult și a ridicat multe biserici. De această legendă mai erau legate și numeroase minuni săvârșite de Silvestru care, printre altele, ieșea învingător dintr-o dispută religioasă cu doisprezece evrei și elibera Roma de un balaur înspăimântător, ferecându-l într-o peșteră cu uși de fier care nu s-ar mai fi deschis decât în ziua Judecății de Apoi.

Toate erau povestioare prin care, practic, era denaturată realitatea unui Constantin botezat din propria voință pe patul de moarte de către un arian[19] și a unui Silvestru foarte departe de a fi avut un cuvânt de spus în disputele teologice ale timpului.

Dar această legendă nu a servit doar ca să facă „mare" figura lui Silvestru; ea stă la baza unuia dintre cele mai cunoscute documente medievale, *Constitutum Constantini*, un fals redactat la Roma în jurul anului 753, prin care Biserica a pretins că o lege a lui Constantin ar sta la baza puterii sale supreme nu numai în plan religios, dar și în cel laic. Tocmai de aceea, Inocențiu al IV-lea, în 1248, a avut grijă să fie imortalizată legenda pe pereții unei capele din biserica Ss. Quatro Coronati din Roma; practic, acele picturi au devenit un mijloc de propagandă, pentru a demonstra superioritatea puterii Bisericii de la

Roma asupra aceleia a imperiului. Într-adevăr, „scenariul" de pe pereții bisericii respective îl înfățișează în imaginea finală pe Constantin care, în genunchi, îi oferă lui Silvestru tiara imperială în semn că îi acordă papei puterea laică asupra Romei și, prin urmare, asupra Italiei și Occidentului.

Și poetul Belli îl descrie într-un sonet pe Sf. Silvestru, în timp ce acesta se grăbea, după ce persecuțiile se terminaseră, să se întoarcă la Roma, părăsind Sant'Oreste, satul aflat pe muntele Soracte; toată această grabă (vai! călare pe o măgăriță!), pare provocată de dorința de a pune mâna pe puterea supremă.

Sân Silvestru, când s-a terminat cu gălăgia
Vrând să vină la Roma pentru lucruri mai vesele,
Îi spuse unei frumoase măgărițe care căra coșuri:
Aleargă, pentru Dumnezeu, nici vântul să nu te-ntreacă!

La care măgărița, lăsându-și jos coșurile
Și nefăcând mai mult de trei pași
Punându-și copitele pe trei pietre
Ajunse pân-aici venind din Sant'Oreste.

Cristoase! Fără pinteni și fără hățuri
Ci doar cu cravașa credinței
Cu fiecare pas zbura șaizeci de mile!

Uite-așa, la naiba, treaba a ieșit bine,
Căci, măgărița asta era un diavol, ori fiica lui,
de-a făcut drumul din trei sărituri, cruțându-și un picior.

Aceasta este legenda și *Constitutum Constantini* este un fals comis cu bună știință, astfel încât și-a pus amprenta timp de secole asupra istoriei Romei și Italiei; biografiile lui Silvestru și a lui Constantin sunt în realitate cu totul diferite.

Silvestru era deja episcop al Romei când, la 1 august 314, Constantin, din cauza răscoalelor provocate de donatiști în Africa, a luat inițiativa convocării unui mare conciliu în Galia, la Arles; au participat la el episcopi cu tendințe opuse, dar nu și Silvestru. Conciliul, pe lângă condamnarea lui Donatus, considerat de toți ca situându-se în afara Bisericii, stabilește câteva puncte ale disciplinei ecleziastice; prelații participanți la conciliu i-au trimis apoi o scrisoare lui Silvestru, probabil inspirată de Constantin, dacă ținem seama de

tonul ei entuziast în chestiunea autorității recunoscute, cel puțin în vorbe, a episcopului de Roma.

„Cerul ar fi dorit, prea scumpe părinte, să fi fost prezent la acest mare spectacol! Ați fi putut contribui ca sentința dată acestor criminali să fie mai aspră! Dacă ați fi fost împreună cu noi, mare ar fi fost bucuria întregii adunări. Dar, întrucât nu puteați părăsi orașul, tronul preferat al apostolilor, unde sângele lor mărturisește gloria lui Dumnezeu, vă spunem că nu am considerat ca singura noastră datorie să discutăm doar subiectele pentru care am fost convocați; pentru că veneam din diferite ținuturi, am crezut potrivit să ne consultăm asupra mai multor probleme care trebuiau discutate, sub oblăduirea Duhului Sfânt și a îngerilor. Și dorim ca dumneavoastră, cel a cărui autoritate este cea mai respectată, să fiți cel care să comunice tuturor Bisericilor ce am hotărât". În Africa, schismaticii nu încetau să atace Biserica: Constantin le-a închis bisericile, dar secta donatiștilor nu s-a dat bătută și, din cauza represiunii violente, au murit martirizați.

În orice caz, împăratul și-a urmat calea: el era adevăratul erou al timpului său și îl vedem angajat în acțiunea de creștinare a statului printr-o serie de decrete. Printre altele, acela prin care doar tribunalul era competent în chestiunile legate de credință, astfel încât sentințele pronunțate de episcopi devin executorii, la fel ca acelea ale tribunalelor de stat. Clerul creștin este scutit de obligația de a presta toate îndatoririle cetățenești; duminica (*Liber pontificalis* consideră că Silvestru este cel care a denumit-o așa), devine, începând din 321, zi de sărbătoare recunoscută oficial.

Se fac numeroase donații pentru cultul creștin: prima dintre toate este *Domus Faustae*, care a devenit apoi palatul Lateranului, reședință a episcopului de Roma, de la Silvestru I până la Benedict al XI-lea și, împreună cu el, bazilica Lateranului, ridicată de însuși Constantin, care i-a oferit și numeroase daruri în statui, candelabre și vase de aur, astfel încât ea s-a mai numit și *Basilica Aurea* sau *Constantiniana*.

După *Liber pontificalis*, la rugămintea papei Silvestru, Constantin ar fi ridicat și foarte vechea biserică a Sf. Petru, deasupra unui templu al lui Apollo, existent acolo anterior, așezând corpul apostolului într-un sarcofag de bronz aurit. Tot ca urmare a rugăminții lui Silvestru, împăratul se pare că a pus să fie construită și bazilica S. Paolo, în timp ce mama sa, Sf. Elena, ar fi întemeiat bazilica S. Croce di Gerusalemme, și ar fi depus în ea o bucățică din crucea adevărată a lui Cristos, descoperită cu prilejul unui pelerinaj în Țara Sfântă.

Tot în domeniul lăcașurilor de cult, pare a data din acea epocă prima structură a bisericii S. Martino ai Monti; aceasta ar trebui să fie *Titulus Equitii*, de la numele unui preot, Equitius, care a ridicat-o din însărcinarea lui Silvestru.

Când Constantin a devenit singurul împărat, el a început și în Orient acțiunea de creștinare, dar a găsit acea zonă a imperiului marcată de tulburările provocate de arieni.

Arius, un preot al Bisericii din Alexandria, predica o doctrină proprie despre Treime; conform acestei doctrine, al doilea personaj era un om oarecare, „adoptat de Dumnezeu, care i-a întrevăzut calitățile". Arius, care practic, nega substanța divină a lui Isus, și-a găsit un adversar viguros în episcopul său, Alexandru, care l-a și excomunicat într-un conciliu; dar doctrina ariană nu a dispărut prin aceasta, pentru că printre partizanii ei s-au numărat episcopii de Nicomedia și Cezareea, amândoi purtând numele de Eusebiu. Alexandru, nereușind să stopeze răspândirea mișcării, i-a scris lui Silvestru, pentru a-l înștiința de cele ce se petrec. Dar Constantin, mai rapid în decizii, l-a trimis la Arius și la Alexandru pe un sfetnic al său, Osius, episcop de Cordoba, pentru a vedea care este situația. Încercarea de a-i împăca a dat greș și împăratul, constatând că trebuiau rezolvate mai multe probleme, a convocat un conciliu universal al Bisericii la Niceea, în Bitinia, acesta fiind primul conciliu ecumenic din istorie.

Eusebiu comentează că împăratul se străduia să „întrunească toți episcopii de pe pământ, pentru a-i opune dușmanului Bisericii cetele de apărători ai acesteia"; cu siguranță, acesta a fost un alt moment în care personalitatea împăratului a eclipsat-o pe aceea a lui Silvestru.

În mai 325, trei sute de episcopi erau adunați la Niceea; pentru a putea fi deschisă adunarea, s-a așteptat sosirea lui Constantin, care a fost președintele onorific, iar președinte executiv a fost episcopul Osius, ajutat de doi preoți, Vitus și Vincentius, reprezentanți ai lui Silvestru, a cărui absență era „motivată", mai mult sau mai puțin, de vârsta lui înaintată. În orice caz, rolul episcopului de Roma apare ca fiind foarte redus.

Arienii au fost condamnați și a fost formulat cunoscutul simbol de la Niceea: „Cred într-un singur Dumnezeu, Tată atotputernic, creator al tuturor lucrurilor văzute și nevăzute". Dar problema Orientului nu luă sfârșit aici, pentru că hotărârile conciliului n-au putut să-i înfrângă pe arieni și ignoranța evidentă a lui Constantin în problemele teologiei își demonstra consecințele.

Înainte de toate, arianul Eusebiu din Cezareea i-a luat locul lui Osius ca sfetnic favorit al împăratului pentru probleme ecleziastice. Astfel, prin inaugurarea solemnă de la 11 mai 330, în vechea cetate a Bizanțului, Constantinopol, împăratul și-a stabilit tronul pentru totdeauna în Orient, în „Noua Romă", sfârșind prin a abandona cealaltă zonă a imperiului și punând, într-un anumit mod, bazele „poveștii" medievale despre „dăruirea" Occidentului episcopului Romei.

Constantin a rezolvat în felul său problemele religioase din Orient: Arius a reușit să ajungă până la el, prin intermediul lui Eusebiu, și să-i prezinte profesiunea sa de credință. Împăratul, prost sfătuit, a crezut că reabilitarea lui ar fi ajutat la instaurarea păcii în Biserica orientală, fără însă a-și da seama de valoarea universală a Crezului de la Niceea; așa încât l-a rugat pe Atanasius, noul episcop al Alexandriei, să-l reprimească pe Arius în biserica sa.

La refuzul acestuia, Constantin, fără nici măcar să-l anunțe pe Silvestru, a convocat, în 335, la Tyr, un conciliu format doar din episcopi arieni: Atanasius este demis. Silvestru nu poate interveni, dar este clar că nu mai avea nici o putere; el moare la 31 decembrie în același an. Este înmormântat în cimitirul Priscilla, în biserica înălțată din inițiativa sa în onoarea martirilor Filip și Felician. Mai târziu, Paul I a poruncit ca osemintele să fie depuse în biserica S. Silvestro in Capite.

34. Sf. Marcus (336)

Roman, ca și Silvestru, Marcus a fost ales papă pentru o perioadă foarte scurtă, de la 18 ianuarie la 7 octombrie 336, și a fost luat în seamă de Constantin probabil și mai puțin decât fusese predecesorul său. Totuși el era deja consacrat ca episcop al Romei când Atanasius a protestat pentru demiterea sa din funcția de episcop al Alexandriei, mergând pentru aceasta direct la Constantinopol: a fost exilat la Augusta Treverorum (Trèves) de împărat care, în schimb, a fost de acord ca Arius, sosit și el la reședința imperială, să fie reprimit în rândul clerului din Alexandria. În ziua următoare, Arius murea.

Liber pontificalis îi atribuie lui Marcus un pontificat mai îndelungat, precum și decretul prin care se rezerva episcopului de Ostia dreptul de a-l consacra pe episcopul de Roma. A înălțat în numele evanghelistului Marcu bazilica *Juxta Pallacinis,* identificată ca fiind actuala biserică S. Marco; au fost descoperite, într-adevăr, resturi subterane din biserica

Sf. Marcus (după Platina)

primitivă cu fragmente de picturi murale și ale unui mozaic pavimental, ca și cripta din secolul al IX-lea, în care a fost depus corpul papei Marcus. Înmormântat în primul moment, la cimitirul Sf. Balbina, de pe Via Ardeatina, corpul său a fost apoi transportat acolo de papa Grigore al IV-lea.

35. Sf. Iuliu I (337-352)

Era probabil un om energic acel roman, Iuliu, consacrat ca papă la 6 februarie 337, care a jucat un rol de primă mărime în apărarea ortodoxiei religioase, reabilitând astfel autoritatea tronului episcopal, aflat până atunci în umbră. A profitat, evident, și de moartea lui Constantin, survenită la 22 mai 337, la puține zile după ce primise taina botezului de la un arian; cei trei fii ai săi și-au împărțit imperiul între ei, făcând destul de dificilă continuarea unei politici ecleziastice imperiale, și dând astfel mână mai liberă autorităților episcopale în rezolvarea controverselor teologice.

Atanasius, episcop de Alexandria, exilat de Constantin, s-a văzut repus în funcție, ca împlinire a dorinței exprimate de împărat pe patul morții: fiul Constantin al II-lea i-a semnalat de la Trèves acest fapt fratelui său, Constantius din Orient, care și-a dat acordul, cu toate că el însuși avea tendințe arianiste. Dar arienii nu au capitulat și i-au prezentat direct lui Iuliu candidatura lui Pistos; Atanasius, pe de altă

Sf. Iuliu I (după Platina)

parte, a scris o serie de scrisori papei și episcopilor din Egipt, reclamându-și drepturile. De fapt, erau în discuție alte nume, dar situația rămânea tot nesigură și explozivă.

Se pune la cale un conciliu la Alexandria și acesta îi este favorabil lui Atanasius; intervine însă Constantius, care anulează hotărârea conciliului, îl trimite pe Atanasius în exil și-l pune în scaunul episcopal pe Grigore din Cappadocia. Atanasius se mută la Roma și, în acel moment, intervine Iuliu. Papa convoacă în anul 340 un conciliu la care participă cincizeci de episcopi și Atanasius este reabilitat total și definitiv. Într-o scrisoare trimisă episcopilor din Orient se exprimă o poziție fermă și se afirmă în termeni clari primatul Bisericii din Roma: „Când apar acuzații împotriva episcopului de Alexandria sau a altor episcopi, trebuie, înainte de toate, după obicei, să ne scrieți nouă pentru ca aici, în spiritul dreptății, să se rezolve toate controversele".

Decizia Romei rămâne totuși doar teoretică pentru că, practic, Atanasius încă nu se poate întoarce la Alexandria; mai mult, episcopii arieni organizează în Antiohia, în 341, un conciliu al lor, care se opune celui de la Roma, provocând incidente la Constantinopol, și încercând să-l atragă de partea lor și pe împăratul Constans. Acesta se întâlnește în aprilie 342 cu Atanasius și se convinge de dreptatea acestuia, devine protectorul său și, de comun acord cu Iuliu, convoacă în anul următor un nou conciliu la Serdica, actuala Sofia.

Acest conciliu, unul dintre nenumăratele organizate până acum, este prezidat de Osius, episcop de Cordoba, pe vremuri consilier al

lui Constantin, apoi înlăturat şi acum din nou în funcţie. Iuliu nu este prezent, dar perfect justificat de data aceasta, tocmai pentru a arăta prin absenţa sa că este imparţial: arienii înţeleg însă că sunt în minoritate şi părăsesc adunarea. Atanasius este reabilitat şi reintegrat total în funcţia sa.

Reglementările canonice stabilite de acest conciliu au o importanţă deosebită, deoarece proclamă jurisdicţia supremă a Bisericii Romei, considerată singura căreia i se recunoaşte dreptul de apel faţă de hotărârile adoptate de concilii şi cel al unei sentinţe definitive. De obicei însă aceste reglementări nu sunt totuşi aplicate imediat, deşi fuseseră considerate obligatorii în aceeaşi măsură ca acelea de la Niceea, şi aceasta pentru că, în partea orientală a imperiului, atmosfera rămânea mai încordată decât oricând.

Pe acest fond tensionat, arienii reuşesc să-l câştige de partea lor pe Constantius şi ia naştere un fel de teroare în Orient: este vorba despre lupte politico-religioase, care nu permit aplicarea hotărârilor luate în concilii. Atanasius aşteaptă moartea lui Grigore pentru a se putea întoarce la Alexandria, astfel că ajunge la scaunul episcopal abia în 346, într-o atmosferă de calm aparent. Câţiva episcopi arieni, reuniţi în anul următor în conciliul de la Milano, îşi retractează acuzaţiile împotriva lui, şi Iuliu se poate considera satisfăcut, pentru că recâştigase câteva poziţii bune în lupta cu erezia care se răspândea din ce în ce mai mult în haosul politic din acele timpuri.

În anul 350, Constans este asasinat de Magnentius în biserica în care se refugiase, această faptă fiind o violare gravă a dreptului de azil. Uzurpatorul nu are însă scrupule religioase; trebuie, în primul rând, să se ferească de Constantius, care reuşeşte totuşi să-l înfrângă în 353, rămânând suveran absolut.

Iuliu a murit la 12 aprilie 352 şi a fost înmormântat în cimitirul Calepodius, unde înălţase o biserică; i se mai atribuie alte două biserici de cimitir, cea a Sf. Valentin de pe Via Flaminia, şi alta de pe Via Portuense, în catacomba *Ad Insalsatos,* un termen cu o semnificaţie incertă.

36. Sf. Liberius (352-366)

Liberius, un roman, i-a urmat lui Iuliu I la 17 aprilie 352 şi a fost foarte curând implicat în climatul luptelor religioase; Atanasius, episcopul de Alexandria, era din nou în centrul acestora. Arienii voiau să-l

anihileze, atrăgând de partea lor și Occidentul, pentru a-l demite pe episcop și, în acest scop, au început să-i aducă noi acuzații proaspăt alesului Liberius. Răspunsul imediat a fost un conciliu convocat la Roma către sfârșitul anului 352, care a apreciat ca nefondate aceste acuzații. Dar arienii, luându-l drept țintă pe Atanasius, voiau să lovească, de fapt, în Crezul niceean, așa că Liberius și-a dat seama că toate acele concilii n-ar fi ajutat niciodată la nimic, dacă nu s-ar fi confirmat totul cu multă autoritate, dat fiind că toate hotărârile marelui conciliu de la Chalkis[20] rămâseseră neaplicate, deși acesta era sub anumite aspecte o confirmare ecumenică a celui de la Niceea.

Astfel încât, în 353, Liberius i-a cerut lui Constantius permisiunea de a întruni un alt conciliu la Aquileia; împăratul a dorit ca acesta să se țină la Arles în prezența sa. A fost un conciliu foarte expeditiv, și împăratul a decis, practic, totul: Atanasius a fost condamnat cu aprobarea tuturor participanților, aceștia fiind intimidați de presiunile lui Constantius. Nici trimișii papei nu au știut cum să reacționeze; unicul care s-a opus a fost Paulinus din Trèves, care a fost exilat apoi în Frigia.

Liberius a deplâns comportamentul episcopilor și i-a scris în acest sens lui Osius, considerând că la mijloc era o formă de trădare; el în persoană nu putea aproba asemenea hotărâri. I-a solicitat lui Constantius convocarea altui conciliu, care s-a ținut la Milano în primăvara anului 355. Împăratul s-a arătat mai decis ca niciodată; ceea ce se stabilise o dată, inclusiv noua condamnare a lui Atanasius, și refuzul de a recunoaște Crezul niceean, trebuia considerat lege și orice episcop care s-ar mai fi opus ar fi fost trimis în exil. Arianismul părea că va trebui să devină o dogmă a creștinismului; lipsea însă sprijinul Romei și Constantius și-a dat seama cât de necesar era acesta dacă voia să iasă el învingător.

În acest scop l-a trimis la Roma pe eunucul Eusebios, dându-i instrucțiuni să-l ia pe Liberius cu binișorul sau să-l amenințe, ca să-l facă să aprobe condamnarea lui Atanasius și recunoașterea arienilor. Eunucul a oferit daruri bogate bisericii Sf. Petru; Liberius le-a refuzat indignat. Orice altă tentativă dă greș și Constantius dă ordin să fie arestat și dus la curtea sa din Milano: totul se face noaptea, pentru că Liberius era foarte iubit de romani și trebuia evitată o revoltă populară.

Între Constantius și Liberius are loc un dialog patetic, în prezența eunucului Eusebios și a episcopului arian Epictet, relatat de Teodoret, episcop de Cir, în cartea sa *Istoria ecleziastică.*

„Trebuie să-l alungi din Biserică pe Atanasius", îi impune Constantius. „Un conciliu l-a excomunicat deja".

„Ca să poată fi aduse la îndeplinire", răspunde Liberius, „sentințele trebuie să fie drepte. Trimite-l pe Atanasius în fața unui tribunal, care să respecte jurisprudența ecleziastică".

„Dar a fost deja condamnat de toată lumea!", insistă împăratul.

„Cei care au aprobat condamnarea sa", răspunde Liberius, „nu cunosc faptele. Unii au acționat din ambiție, alții de frică".

„Dar cine crezi că ești tu", strigă Constantius, „care, de unul singur, iei apărarea unui ticălos împotriva lumii întregi?"

„Chiar dacă sunt singur, nu devine mai mic binele atât de înalt pe care eu îl apăr: credința și unitatea Bisericii. Eu cer ca toți episcopii să subscrie la mesajul Crezului niceean, să fie liberi să se întoarcă la locurile lor și de acolo să facă o judecată dreaptă a lui Atanasius".

Eunucul Eusebios îi reproșează lui Liberius că îl tratează pe Constantius ca pe un Nabucodonosor; Epictet îl ia în râs. Împăratul decide brusc: „Devii arian și te vei putea întoarce la Roma". Dar răspunsul lui Liberius este demn de un mare papă: „La Roma mi-am luat deja rămas-bun de la frații mei. Pentru mine legile Bisericii sunt mai presus de orice altceva; nu le voi trăda niciodată pentru a mai putea trăi la Roma".

Liberius este exilat la Berea, în Tracia, sub supravegherea episcopului arian Demofilus. La rândul său, Constantius dă ordin să se aleagă, dintre trei episcopi arieni, un arhidiacon pentru Roma, Felix, obligându-l printr-un jurământ care implică atât clerul, cât și poporul roman să nu stabilească din inițiativa lor un succesor exilatului Liberius. Practic, Felix a fost un antipapă, pentru că exemplul de fermitate oferit de Liberius a făcut o impresie deosebit de favorabilă poporului, care a continuat să-l considere singurul pontif legitim. Acest antipapă, confundat cu unul dintre martirii cei mai populari ai Romei, este consemnat în *Liber pontificalis* cu titlul de papă, iar în mozaicurile din bazilica S. Paolo este înfățișat sub numele de Felix al II-lea. Așa s-a întâmplat că în numărătoarea papilor care au purtat acest nume, al doilea nu mai apare.

Între timp, în imperiu domnește teroarea: gruparea ariană nu apare nici ea prea unită; Atanasius este exilat; Sf. Ilarion, episcop de Poitiers, are aceeași soartă. Constantius ajunge să-și dea singur seama de impopularitatea lui Felix, când, în mai 357, aflat în vizită la Roma, primește numeroase jalbe, în special de la doamnele nobile ale orașului. Se hotărăște să-l recheme din exil pe Liberius în vara anului 358, cu ocazia unui conciliu ținut la Sirmium; aici papa semnează un document care conținea o formulă nu prea clară asupra naturii Cuvântului, ea atenuând fermitatea Crezului niceean și fiind destul de apropiată de teza

Sf. Liberius (după Platina)

ariană. După spusele lui Atanasius, care în acel moment, bătuse în retragere, Liberius „a devenit slab și a semnat de frica morții cu care era amenințat". Sf. Ilarion și Sf. Ieronim confirmă în scrierile lor acest comportament. Ar fi necesar să se stabilească doar dacă a fost atitudinea unui renegat sau a unui om slab, dar, în orice caz, figura sa nu poate fi reabilitată. „Dacă ne gândim că Liberius, procedând astfel", după cum a observat Falconi, „s-a renegat în definitiv mai ales pe el însuși și întreg trecutul său curat și, cel puțin în vorbe, de neîmblânzit, nu se poate să nu tragem concluzia, o dată cu Duchesne, că a fost vorba despre «o slăbiciune», și, chiar mai mult, «o cădere»". În plus, episcopii reuniți în conciliul de la Sirmium și împăratul îi impun lui Liberius un fel de compromis în vederea revenirii lui ca episcop al Romei, împărțirea conducerii de la egal la egal cu Felix. În acel moment intervin locuitorii orașului, care, după ce-i fac o primire triumfală lui Liberius, îl alungă pe Felix, făcându-l să nu mai dorească niciodată să se întoarcă la Roma. Va muri în exil pe Via Portuense, la gura de vărsare în mare a Tibrului, părăsit de toți, la 22 noiembrie 365; *Liber pontificalis* consideră că „a fost înmormântat la mila a doua de pe Via Aurelia, într-o biserică înălțată la inițiativa lui", la fel ca Felix I.

Episodul triumfului lui Liberius este semnificativ pentru că reprezintă prima intervenție a poporului în viața unui papă; poporul devine astfel un „personaj" destinat să joace în viitor un rol fundamental în diferite împrejurări, reușind să-și impună voința atât în alegerea, cât și în alungarea

unui papă, printr-un sentiment de ură-iubire față de propriul episcop-rege, schimbător de-a lungul secolelor, capabil de sentimente creștine și evlavioase, pe de o parte, și laic-anticlericale, pe de alta. Este limpede că în acești ani nu se poate vorbi despre popor în sens amplu. Nu este, încă, poporul „orașelor-comună" sau cel „burghez", care va ști să se facă auzit prin *pasquinate*[21], prin literați mai mult sau mai puțin anonimi; nu este, desigur, plebea lui Belli sau masa de cetățeni acum în bună parte laicizată și poate indiferentă față de calitățile episcopului „său" sau față de „romanitatea" sa, după cum figura însăși a papei a sfârșit prin a dobândi o dimensiune cu adevărat universală, care poate stăpâni peste întreaga omenire și nu numai peste locuitorii Romei.

În epoca lui Liberius, având în vedere că o parte din populație mai era încă păgână, se poate vorbi pe bună dreptate de comunitate, dar aceasta era foarte mare și capabilă să determine o mișcare populară care, de acum înainte, va fi caracterizată printr-o participare efectivă la evenimentele legate de scaunul episcopal al orașului. Vor apărea tabere, partide, clientele; patricienii vor începe să se amestece cu plebeii; familiile nobile romane se vor diferenția net de „plebe".

Liberius și-a luat din nou în stăpânire scaunul episcopal; revine, cu o autoritate deplină, chiar dacă persistă umbra de josnicie care nu se va putea șterge niciodată; poporul pare să nu-și dea seama de aceasta sau, oricum, sunt fapte ținute secret. Se reiau disputele teologice de la un conciliu la altul.

Două noi concilii, convocate de Constantius, unul la Rimini pentru Occident, un altul la Seleucia pentru Orient, nu au putut clarifica problema ariană; atunci împăratul a încercat să se impună asupra tuturor tendințelor printr-un simbol ambiguu numit simbolul „Nicenic", după numele localității cu același nume din Tracia, care admitea „o asemănare" dintre Tată și Fiu. Era, dincolo de aparențe, un triumf al doctrinei ariene și „lumea, gemând de durere", scria Sf. Ieronim, „a rămas uluită că se trezea din senin ariană"; nu a existat nici cea mai mică reacție.

La 3 noiembrie 361 însă Constantius murea; îi urma Iulian, fiu al unui frate al lui Constantin, care, cu un an înainte, îl înlocuise deja, susținut de armată, ca împărat al Occidentului. El a revocat sentințele de exilare, astfel încât toți episcopii care susțineau ortodoxia credinței au revenit la scaunele lor; Atanasius a fost și el printre aceștia. Într-un conciliu din 362, el a instaurat pacea, declarându-se dispus să accepte reincluderea în comunitate a ereticilor pocăiți.

Această măsură a fost aprobată și de Liberius care a recomandat, printr-o scrisoare adresată tuturor episcopilor din Italia, să procedeze în acest fel; era un mod diplomatic de a face pace cu un episcop care, cândva, se autoizolase. Iulian moare în 363 și urmașii săi duc o politică destul de șovăitoare. Valentinian I este un adept sincer al Crezului niceean; conciliul din Lampsaki, din 364, abandonează formula lui Constantius și-i condamnă pe episcopii arieni cei mai cunoscuți. Îi apără însă Valens, fratele lui Valentinian I și asociat, datorită acestuia, la conducerea imperiului. Situația rămâne instabilă.

La Roma se încheagă acea nouă forță politică menționată în discuția anterioară despre popor: patricienii. În acești ani de început, ei constituie un bastion de apărare a papei. Ne-o confirmă indirect o legendă despre întemeierea la Roma a bazilicii care se va numi apoi S. Maria Maggiore, pe numele său anterior, Liberiana, după numele lui Liberius, care pusese să fie înălțată, așa cum amintește Gregorovius, „pe colina Esquilinului, lângă abatorul Liviei, târgul de vite restaurat în secolul al IV-lea de Valentinian, Valens și Grațian pentru locuitorii cartierului suprapopulat din jur. Conform legendei înălțarea bisericii ar fi legată de o viziune. Un patrician bogat, pe nume Ioan, ar fi văzut-o în vis, în noaptea de 4 august, pe Fecioara Maria, care îi poruncea să construiască o biserică pe locul în care, dimineața, ar fi găsit zăpadă proaspătă. Bogatul patrician a dat fuga la Liberius ca să-i povestească visul și acesta i-a mărturisit că și el avusese același vis. Pentru că, între timp, minunea s-a înfăptuit, Liberius a pus să se traseze pe zăpada căzută miraculos în august planul bisericii și patricianul a dat apoi banii necesari pentru construirea ei".

Gregorovius oferă însă și o explicație plauzibilă a legendei: „noua biserică era, într-adevăr, un monument închinat simbolului niceean și învățăturii ortodoxe a lui Atanasius pentru care Liberius însuși fusese nevoit să îndure doi ani de exil".

Liberius a murit la 24 septembrie 366 și a fost înmormântat în cimitirul Priscilla. Este comemorat în *Martirologio Geronimiano* la 23 septembrie, dar numele său nu mai apare în calendarele ulterioare.

37. Sf. Damasus (366-384)

La moartea lui Liberius, la 24 septembrie 366, alegerea succesorului a făcut ca în sânul clerului și al poporului roman să ia naștere două tabere;

Sf. Damasus (după Platina)

una era pentru și cealaltă contra continuării unei politici conciliante față de ereticii pocăiți și de clerul care îl susținuse pe antipapa Felix al II-lea.

S-au adunat separat, un grup de șapte preoți și 3 diaconi, cărora le convenea blândețea defunctului papă și, în fruntea unui grup restrâns de credincioși, l-au ales rapid în biserica S. Maria in Trastevere pe diaconul Ursinus, consacrându-l, contrar canoanelor, cu participarea unui singur episcop, Paul din Tivoli. Între timp, majoritatea clerului și a poporului îl alegeau, în biserica Sf. Laurențiu in Lucina, pe Damasus, un spaniol dintr-o familie de patricieni.

Partizanii lui Ursinus îi reproșau lui Damasus că i s-a raliat lui Felix al II-lea, când Liberius era în exil și că ar fi fost protejat de nobilele romane. Cele două bazilici au devenit ca niște fortărețe ale celor două tabere; au avut loc încăierări, cu morți și cu răniți, timp de trei zile; cu toate acestea, Damasus a fost consacrat ca papă în bazilica Lateranului, în prezența episcopului de Ostia la 1 octombrie.

„Înflăcărarea lui Damasus în luptă pentru a ocupa scaunul episcopal", povestește Ammianus Marcellinus, „depășea limita oricărei ambiții umane. S-au înfruntat ca două partide politice, ajungând până la o luptă armată cu morți și cu răniți; prefectul, incapabil să împiedice sau să înăbușe încăierarea, a trebuit să se țină departe de mulțime. Damasus a ieșit învingător: după multe atacuri victoria a surâs partizanilor săi; în bazilica lui Sicinnius, unde se adunaseră creștinii, au fost găsiți 137 de morți și a trecut mult timp până ce spiritele să se calmeze. În orice caz,

nu este de mirare, având în vedere splendoarea Romei, ca un premiu atât de râvnit să stârnească pofta unor oameni răi și să ducă la luptele cele mai crude și mai înverșunate. Cine ajunge într-un asemenea post se bucură în liniște de bogăția asigurată prin darurile nobilelor doamne, merge frumos îmbrăcat într-o litieră, ia parte la ospețe la care luxul îl depășește pe cel de la masa împăratului".

De fapt, acest năravi ecleziastic nu este criticat doar de un scriitor păgân ca Ammianus Marcellinus care, firesc, era mult mai exigent în descrierea unor evenimente; Sf. Ieronim, tot referitor la Damasus, al cărui secretar era, își amintește că, încă de pe când era doar un episcop oarecare, încercase să-l convertească la creștinism pe prefectul Romei, Pretextatus, și acesta îi răspunsese printr-o frază care reflecta o anumită mentalitate, devenită, evident, un loc comun: „Fără îndoială, dar în acest caz, vreau să fiu ales episcopul Romei!".

Sf. Ieronim ne mai oferă și alte detalii care ilustrează profunda decădere a moravurilor ecleziastice. „Sunt câte unii care urmăresc să fie consacrați diaconi sau preoți numai pentru a putea face mai ușor vizite femeilor", spune în una din scrierile sale. „Se gândesc doar să se îmbrace bine și să se dea cu mii de parfumuri. Încălțările trebuie să fie perfecte. Își ondulează părul cu fierul încins, degetele le scânteiază de inele și, de frică să nu-și murdărească pantofii, îi vezi mergând ca și cum ar călca doar în vârful picioarelor. Privindu-i cum merg, îți vine să crezi că sunt mai degrabă tineri curtezani decât clerici. Hărnicia și cultura multora dintre ei constau exclusiv în a cunoaște cât mai multe nume, case și nivelul de trai al doamnelor nobile ale orașului".

Prefectul Romei, cel despre care vorbește Ammianus Marcellinus, în legătură cu alegerea papei, se numea Viventius și a fost un fel de Pilat al situației respective: când s-au pornit tulburările, s-a gândit numai la propria salvare, a plecat pentru un timp la țară, așteptând să vadă cum vor decurge evenimentele; când apele s-au mai liniștit, s-a întors în oraș și, văzând că vântul bate înspre Damasus, adică spre grupul cel mai numeros, a recunoscut alegerea lui Damasus și l-a alungat pe Ursinus împreună cu diaconii săi. Dar aceștia nu au cedat și, persistând în schisma lor, s-au baricadat în bazilica Liberiană; la 26 octombrie, susținătorii lui Damasus au luat-o cu asalt, și, după cum ne povestește Ammianus Marcellinus, la sfârșitul luptei au rămas toți acei 137 de morți.

După un an i s-a permis lui Ursinus să se întoarcă la Roma, dar, reîncepând tulburările, împăratul Valentinian I l-a exilat definitiv; el însă nu a renunțat niciodată la pretențiile sale. Mai mult, stabilindu-se

mai întâi în Galia şi apoi, cu permisiunea împăratului, la Milano, a uneltit în continuare împotriva lui Damasus. În anul 370 a reuşit să-l corupă pe un evreu cu numele de Isaac, convertit la creştinism şi apoi apostat, îndemnându-l să-l acuze pe Damasus de crime grave în faţa tribunalului imperial. Maximianus, locţiitor al împăratului la Roma, a trebuit să declanşeze un proces împotriva lui Damasus, adresându-se pentru sentinţă noului împărat, Graţian. În 372, Damasus a fost achitat şi cei care-l acuzaseră, Isaac şi Ursinus, au sfârşit în exil, unul în Spania şi celălalt la Colonia (Köln).

În ciuda acestor acuzaţii care, adevărate sau nu, aduceau atingere demnităţii şi măreţiei funcţiei sale episcopale, Damasus a reuşit, datorită puternicei sale personalităţi, să impună supremaţia Bisericii de la Roma în toată lumea creştină. Conciliile de la Roma, din 369, şi Antiohia, din 378, au stabilit că un episcop trebuie considerat legitim doar dacă este recunoscut ca atare de către episcopul Romei. Folosindu-se de acest drept, Damasus nu ezită să-i demită pe episcopii arieni şi Sf. Ambrozie, episcopul de Milano, dă într-o formulă lapidară esenţa creştinismului pentru Orient şi Occident: „Acolo unde se află Petru, acolo se află şi Biserica". Ceea ce nu era decât o variantă a frazei lui Isus: „Tu eşti Petru şi pe această piatră voi înălţa Biserica mea", după cum această frază va fi reamintită şi de către Damasus în conciliul de la Roma din 382: „Sfânta Biserică de la Roma are întâietate asupra tuturor celorlalte, nu prin hotărârea vreunui conciliu, ci pentru că primatul i-a fost conferit prin fraza rostită de Domnul Nostru şi păstrată de Evanghelie".

În virtutea acestei autorităţi redobândite, datorită şi sprijinului dat de Sf. Ieronim, un mobilizator al maselor, arianismul va pierde treptat teren. Cei doi împăraţi, Graţian şi Theodosius, ducând o politică net ortodoxă şi în spirit ecleziastic, fac ca erezia să nu mai fie tolerată; mergând pe această cale, se ajunge la condamnări la moarte, aşa cum s-a întâmplat la Zaragoza în 380 cu Priscillianus, vinovat de a fi interpretat într-un stil destul de personal Sfânta Scriptură.

În acest climat de dogmatism imperial, Biserica dezbate o serie de probleme importante pentru doctrina sa într-o serie de concilii, ca acela de la Constantinopol din 381, în care s-a afirmat divinitatea Spiritului Sfânt.

Activitatea de creştinare se desfăşoară din plin şi la Roma, unde Damasus este ajutat tot de Sf. Ieronim; rămân celebre conferinţele ţinute de acesta pentru un grup de nobile romane, adunate prin străduinţa patricienei Marcella în casa acesteia de pe colina Aventinului.

Damasus a reușit să dinamizeze cu adevărat comunitatea creștină din Roma, antrenând-o în activitatea structurii ecleziastice, așa cum nu se mai întâmplase niciodată. A continuat opera de construire a bisericilor, începută de predecesorii săi și mărturie stau bisericile Sfinților Nereus și Achilleus ca și *titulus Damasi,* adică S. Lorenzo in Damaso, situată probabil în împrejurimile Curții imperiale în care fusese asasinat Caesar, chiar dacă, ulterior, această biserică a fost demolată și reconstruită în secolul al XV-lea. În plus, a pus mult suflet în restaurarea catacombelor și a fost „poetul martirilor", autor al unor inscripții în versuri care, din inițiativa sa, au fost săpate în piatra mormintelor din diferite cimitire de către un expert caligraf, Iunius Dionisos Filocalius.

Damasus, artist care s-a înconjurat de artiști, a fost pentru acele timpuri un papă mecenat, primul din istorie. Face parte din această latură a personalității sale mai ales faptul că, datorită Sf. Ieronim, s-a preocupat de revizuirea textului latinesc al Evangheliei, o operă unică pentru procesul de creștinare a Orientului și a Occidentului. Este, poate, opera cea mai durabilă înfăptuită sub pontificatul său, pentru că ea va rămâne de-a lungul secolelor ca bază a unui punct de referință comun pentru multe popoare, diferite prin limbă, unite însă prin lectura în limba latină a cuvântului lui Cristos.

Damasus a murit la 11 decembrie 384. Compusese pentru el însuși un epitaf în limba latină care sună astfel:

> Cel care mergea ca pe drum
> pe apele sărate ale mării, care
> semințelor moarte pământești le dă viață,
> care a știut să rupă ucigătoarele legături
> de după întunericul morții, care a putut
> să i-l reînvie Martei pe fratele ei
> la trei zile după ce el murise, cred
> că-l va reînvia și pe Damasus care a murit.

38. Sf. Siricius (384-399)

Siricius, fiul lui Tiburtinus, roman, fusese diacon sub pontificatul lui Liberius și al lui Damasus: a fost ales papă la o dată neprecizată, putând fi 15, 22 sau 29 decembrie 384, nu fără o oarecare opoziție din partea adepților lui Ursinus. Aflăm aceasta dintr-o scrisoare a împăratului Valentinian al II-lea către prefectul său Pinianus: „Salve, dragul meu

Sf. Siricius (după Platina)

Pinianus! Faptul că poporul Romei s-a unit ca să aleagă un foarte bun preot, îl considerăm demn de poporul roman și ne bucurăm că aceasta s-a întâmplat în zilele noastre. De aceea, luând în considerare că a fost ales Siricius, episcop plin de virtuți, ca să conducă preoțimea, pe când necinstitul Ursinus era aclamat, cu consimțământul nostru și cu multă bucurie dorim ca Siricius să rămână în postul său de episcop. Dragul și simpaticul meu Pinianus, este cu siguranță un important semn de nevinovăție și înțelepciune faptul că a fost ales prin entuziasmul tuturor și ceilalți au fost respinși". Ieronim nu-l aprecia prea mult, dar trebuie să ținem cont că el era un critic declarat al clerului roman în general, astfel încât, probabil, aprecierea sa nu este prea dreaptă.

În general, se pare că Siricius s-a simțit imediat angajat pe calea inițiată de Damasus, dacă la două luni după alegerea sa, la 11 februarie 385, îi scria episcopului Imerius din Tarragona o scrisoare considerată prima bulă papală din istorie, adică prima scrisoare a unui episcop al Romei în care este abandonat tonul de simplă amenințare sau de învățătură plină de iubire, totul căpătând caracterul unei legi. În această scrisoare apare stilul „monarhului absolut care conține o formulare fermă a unor ordine sau a unor interdicții, pe un ton plin de emfază și de patetism, fără a motiva juridic deciziile autorității, voința acesteia fiind egală cu o lege care nu mai are nevoie de alte justificări", după cum notează Seppelt, reluând o opinie a lui Getzeny. Această primă bulă papală era, practic, un răspuns la unele întrebări pe are Imerius i le adresase lui Damasus;

acesta, între timp, murise înainte de a-i fi putut răspunde. „Răspunsurile date de Siricius la întrebările lui Imerius", mai observă Seppelt, „sunt sub formă de adevărate ordine, în maniera scrisorilor imperiale; ele nu numai că expun și impun dreptul ecleziastic în vigoare, dar și decid asupra unor cazuri aflate în dubiu, creând astfel un nou sistem de legi. Întrebările lui Imerius priveau în special diferite chestiuni de disciplină ecleziastică pe care Siricius le rezolvă autoritar, menționând că el avea în grijă toate Bisericile și suferea pentru cele care erau asuprite, sau, mai bine zis, apostolul Petru era cel care suferea întotdeauna".

În anul 386, un conciliu întrunit la Roma afirma încă o dată întâietatea episcopului de Roma asupra tuturor celorlalți. O dată importantă în istoria creștinismului este anul 386 pentru că are loc și convertirea Sf. Augustin, care va fi botezat un an mai târziu de Sf. Ambrozie; devenit episcop în Hippona, începând din 397, va fi unul dintre cei mai importanți Părinți ai Bisericii latine. În acei ani, la Roma s-a extins, venind din Orient, mișcarea monahistă[22] sub forma unui ascetism exagerat; în realitate, integrați în viața unui mare oraș ca Roma, călugării au dus o existență dezordonată, trăind numai pentru ei înșiși, fără reguli precise. Dintre ei, a fost celebru pentru câțiva ani un oarecare Iovinianus, care, după ce a dus o viață de călugărie deplină, cu posturi severe și practici mortificante, și-a schimbat radical existența printr-o doctrină absolut personală a desfrâului. Pentru el nu exista nici o diferență între castitate și desfrâu și aceasta pentru că adevăratul creștin nu comite niciodată un păcat, dacă s-a pătruns până în adâncul sufletului de semnificația botezului. Începând din acest punct, totul îi este permis.

Împotriva lui s-au ridicat, prin scrieri devenite faimoase în literatura creștină a acelor ani, Sf. Ambrozie și Sf. Ieronim; condamnat ca eretic și de Siricius, a fost expulzat împreună cu adepții săi.

Siricius a continuat activitatea edilitară începută de Damasus; a finalizat lucrările începute anterior la bisericile S. Clemente și S. Pudenziana și, mai ales, a reconstruit după un plan nou bazilica S. Paolo, după cum amintește o inscripție de pe o coloană din așa-numita *cipollino*[23], păstrată sub porticul de nord: *Siricius episcopus tota mente devotus.*

A murit la 26 noiembrie 399 și a fost, probabil, înmormântat în cimitirul Priscilla, până când Pascal al II-lea i-a mutat osemintele la S. Prassede.

Sf. Anastasius I (după Platina)

39. Sf. Anastasius I (399-401)

Figura lui Anastasius este lipsită de o semnificație majoră, el fiind consacrat la 27 noiembrie 399. *Liber pontificalis* îi atribuie decretul prin care preoții erau obligați să asculte în picioare citirea de către diaconi a Evangheliei, această prevedere fiind sugerată probabil de faptul că între cele două ordine ecleziastice raporturile nu erau dintre cele mai bune. Se pare că ar fi înălțat și o biserică a Sf. Crescentius, dar aceasta nu este clar identificată.

În scrisorile trimise către episcopi se pronunță cu autoritate asupra controverselor existente atunci între adepții lui Origene și cei ai lui Donatus. În anul 400, el condamna operele lui Origene și pe traducătorul lor, Rufinus, care polemiza cu Sf. Ieronim.

O altă problemă amenința însă imperiul în decadență, Roma și întreaga lume creștină la începutul secolului al V-lea: barbarii. În noiembrie 401, Alaric, rege al goților, invadează nordul peninsulei până la Piacenza și amenință Milano, unde își avea sediul împăratul Occidentului, Honorius.

Anastasius I moare la 19 decembrie 401, și este înmormântat pe Via Portuense, deasupra catacombelor Sf. Pontianus, *ad Ursum pileatum.*

Sf. Inocențiu I (după Platina)

40. Sf. Inocențiu I (401-417)

Inocențiu, născut la Albano, este, după spusele lui Ieronim, fiul lui Anastasius I și a fost ales papă la 22 decembrie 401.

Pontificatul lui a reprezentat o creștere importantă a primatului Romei asupra întregii Biserici creștine: o atestă „bulele" sale și din ele transpare personalitatea autoritară a lui Inocențiu, pe care mulți îl consideră „primul papă". În realitate, este perfect exact ceea ce spune, în această privință, Falconi: „el a fost primul papă, într-o fază incipientă și deci greu de stabilit, în timp ce, o dată cu Leon I, caracteristicile și funcțiunile istorice ale pontifului apar într-un stadiu incontestabil al dezvoltării". Așa cum am spus și în introducerea cărții, încă de la Sf. Petru folosesc cu valoare egală cuvintele „Episcop al Romei" și „papă", fapt pentru care problema atribuirii calității de „primul papă" lui Inocențiu I sau lui Leon I o consider neesențială.

În prima perioadă a pontificatului său, Inocențiu a fost impresionat de tragicele întâmplări prin care trecea Sf. Ioan, numit și Hrisostom, adică „gură de aur", desigur pentru calitățile sale deosebite de orator, calități care i-au adus mulți dușmani la Constantinopol, unde era episcop din 398. Deosebit de agasată de tonul auster al predicilor sale era împărăteasa Eudoxia, care și-a găsit un sprijin în patriarhul Alexandriei, Teofil. Acesta, cu prilejul adunării a 36 de episcopi în palatul Quercia, lângă Calcedon (Chalkedon), în Bitinia, în anul 403, reușise să obțină

demiterea și exilarea lui. Rechemat datorită reacției furioase a poporului, a fost exilat a doua oară în Armenia, sub acuzația că ar fi condamnat o serbare organizată la curtea imperială în onoarea Eudoxiei, aceasta simțindu-se, evident, vexată. Intervenția lui Inocențiu a avut loc în urma unor scrisori trimise de Hrisostom și de Teofil, fiecare dintre ele conținând desigur acuzații și justificări; papa era convins de nevinovăția lui Hrisostom și a intervenit pe lângă Honorius pentru ca acesta să convoace un conciliu; împăratul avea însă probleme serioase cu barbarii, care năvăleau continuu în Italia, astfel încât conciliul n-a mai avut loc. Inocențiu n-a mai putut face altceva decât să trimită soli la Constantinopol, dar episcopii săi nici măcar nu au fost primiți, iar situația a rămas neschimbată. Sf. Ioan a murit în exil în 407. În toată această dispută, scrisorile lui Inocențiu n-au servit decât ca o consolare pentru Hrisostom, și, sub anumite aspecte, trebuie să recunoaștem că episcopul Romei suferise un afront serios, cu toate că tratase problema cu fermitate.

Un alt episod important al pontificatului lui Inocențiu a fost jefuirea Romei de către goții lui Alaric, în anul 410: era consecința logică a stării unui imperiu din ce în ce mai vulnerabil, lăsat în seama unor improvizații meritorii, dar ineficace ale generalilor ca Stilicon (care avea să cadă în dizgrație și să fie condamnat la moarte) și la discreția unor împărați incapabili ca Honorius care, la amenințările permanente ale goților nu putea reacționa altfel decât prin frică. Acesta, refugiindu-se la Ravenna, a făcut ca responsabilitatea apărării Romei să treacă asupra Senatului, în mod clar neputincios și care nu avea altă soluție decât să plătească tributuri, așa cum, de fapt, s-a și întâmplat în 408; banii n-au fost suficienți ca să satisfacă pretențiile continue ale lui Alaric care, în afară de aur, voia și teritorii, și printre acestea, Pannonia. Senatul a ajuns până acolo încât a admis ca prefectul Attalus să devină pretendent la coroana imperială, dar acesta nu avea personalitatea necesară pentru a-l detrona pe Honorius și Alaric însuși, deziluzionat, l-a demis.

Apare ideea trimiterii unor soli la Ravenna pentru a-l convinge pe Honorius să accepte cererile regelui got; din această solie, compusă din senatori, face parte și Inocențiu. Este un moment important pentru Biserica Romei, acesta al participării la viața laică, și episcopul său capătă o nouă imagine. Totul rămâne însă în van; Alaric, scos din răbdări de ezitările lui Honorius, dă mână liberă goților săi și, la 24 august, aceștia intră în Roma, și o jefuiesc timp de trei zile.

Cu toate acestea, este posibil ca Alaric care, chiar dacă era arian, rămânea totuși creștin, să-i fi dat lui Inocențiu unele asigurări pentru

eventualitatea că lucrurile s-ar fi înrăutățit. Unele episoade amintite de Gregorovius, provenite din legende și din informațiile istorice ale epocii, ar putea să confirme aceasta: „Alaric dăduse luptătorilor săi libertate deplină de a jefui, poruncindu-le totuși să cruțe viața locuitorilor și să respecte bisericile, în special bazilicile celor doi apostoli, folosite de orășeni ca loc de refugiu".

Când goții au năvălit în casa Marcellei de pe colina Aventinului, ea, „prima călugăriță de origine nobilă, era îmbrăcată în hainele sale sărăcăcioase, și sub loviturile călăilor, i-a rugat în genunchi s-o cruțe pe fiica sa adoptivă, Principia. Sufletul barbarilor s-a înduplecat, și ei înșiși le-au condus pe cele două femei evlavioase la adăpost, în bazilica S. Paolo. Sau, „un barbar got, pătrunzând într-o casă, a găsit o fată care, singură și fără ajutor, păzea niște relicve prețioase așezate una peste alta. Era gata să se arunce asupra prăzii, când cuvintele calme ale tinerei femei l-au făcut să se dea înapoi înspăimântat, pentru că ea îi spusese că poate să facă orice, dar acele obiecte de cult aparțineau apostolului Petru care, cu siguranță, ar fi știut cum să-l pedepsească pe acela care comitea un asemenea sacrilegiu. La auzul acestor cuvinte, barbarul ar fi preferat ca, în loc de acele relicve să fi atins un cărbune aprins: a plecat și, raportându-i cele întâmplate lui Alaric, acesta i-a poruncit să escorteze tezaurul apostolului și pe tânăra fată la adăpostul sigur din bazilica Sf. Petru".

Toate acestea pot făuri imaginea lui Inocențiu ca precursor al lui Leon cel Mare ca *defensor Urbis* – apărător al Cetății, într-o implicare cetățenească a propriei persoane: „Inocentiu a anticipat, prin urmare, chiar și într-o manieră mai modestă", după cum observă Falconi, „același gest pe care l-a făcut legendarul Leon cel Mare, de a merge până în Italia de nord pentru a-l întâlni pe Attila".

La Roma, Inocențiu s-a angajat apoi, după ce a trecut năvălirea barbară, în lupa împotriva ereziei ultimilor manicheiști și a aceleia noi, a lui Pelagius, demascat de Sf. Ieronim; într-un conciliu ținut la Cartagina în 411, a fost excomunicat Celestius, discipolul său. Doctrina pelagiană, care nu recunoștea păcatul originar și considera că important pentru mântuire era doar liberul arbitru, a avut, în ciuda acestor condamnări oficiale, numeroși adepți în Orient și în special în Țara Sfântă, pentru că și episcopul Ierusalimului, Ioan, o privea favorabil. Pelagienii erau caracterizați printr-un fel de fanatism și, din această cauză, s-au dedat la acte de vandalism față de mănăstirile care nu erau de acord cu ideile lor. Însuși Ieronim s-a salvat cu greu dintr-un incendiu provocat cu o asemenea ocazie.

Inocențiu, înștiințat de aceste fapte, a reunit în 417, la Roma, un conciliu care a condamnat pelagianismul.

Trebuie menționată și activitatea edilitară a acestui papă: a construit bazilica Sf. Gervasius și Protasius, înălțată datorită moștenirii lăsate de nobila Vestina și care a fost apoi dedicată Sf. Vitalius; a mai inițiat și decorarea bazilicii Sf. Agnes.

Inocențiu I a murit la 12 martie 417 și a fost înmormântat în cimitirul *ad Ursum pileatum*, împreună cu papa Anastasius I, pe Via di Porto.

41. Sf. Zosimus (417-418)

Zosimus, un preot grec, i-a urmat lui Inocențiu I la 18 martie 417, probabil la indicația acestuia și în urma recomandării lui Ioan Hrisostom; a fost de acord întru totul și Patrocles, episcopul de Arles. Pe acesta din urmă, Zosimus l-a numit, îndată după consacrare, locțiitor al său pentru întreaga Galie.

Pontificatul său a fost scurt și marcat de dificultățile provocate de pelagianism care, cu toată condamnarea totală din partea lui Inocențiu, nu încetase să se manifeste. Mai mult, Celestius, discipolul lui Pelagius, se prezentase la Roma la noul papă, pentru a se supune judecății acestuia și, cu această ocazie, spre a se dezvinovăți de acuzațiile pe care le considera ca fiind false. Era o cursă și Zosimus a căzut în ea. Chestionându-l pe Celestius în bazilica Sf. Clement, acesta i-a declarat că era gata să abjure tot ceea ce fusese condamnat prin conciliul lui Inocențiu; rezultatul acestui comportament nerușinat a fost că papa a considerat drept ortodoxă poziția sa doctrinară.

Zosimus a comunicat aceasta Sf. Augustin și celorlalți episcopi, reproșându-le că se pripiseră judecându-l pe Celestius drept eretic, și i-a chemat la Roma pe cei care-i acuzaseră pe Pelagius și pe Celestius. Episcopii africani l-au implorat pe Zosimus să nu anuleze hotărârile lui Inocențiu, explicându-i că fusese înșelat de Celestius. Papa n-a fost capabil să-și recunoască greșeala și, mai mult, a replicat mânios că tot ceea ce se hotărăște la Roma nu mai trebuie discutat, dar este clar că nici nu a îndrăznit să pună la îndoială hotărârile predecesorului său; de fapt, voia să mențină un fel de *statu quo*, așteptând ca această problemă să se clarifice de la sine.

Clarificarea a venit cu ocazia unui conciliu, ținut în mai 418 la Cartagina, care a condamnat din nou doctrina pelagiană; în același timp,

Sf. Zosimus (după Platina)

Honorius emitea de la Ravenna un decret prin care deplângea propaganda făcută pentru doctrina pelagiană, considerând-o ca o sursă de tulburare a liniștii publice. Celestius nu s-a mai simțit în siguranță și a fugit din Roma.

Într-un asemenea moment, Zosimus nu s-a mai putut eschiva de la o hotărâre definitivă; a făcut aceasta printr-o lungă scrisoare, numită *Tractoria*, în care condamna pelagianismul, definea dogma păcatului originar și sublinia importanța fundamentală și unică a îndurării divine ca singură cale a mântuirii.

Reușind o oarecare reabilitare după o comportare cel puțin imprudentă, Zosimus s-a găsit iarăși implicat într-o nouă situație delicată, prilej cu care a comis din nou o greșeală. Un preot, pe nume Apiarius, excomunicat de episcopul Urban din Sicca, înaintase o cerere de apel la Roma, încălcând dreptul canonic african, care nu permitea asemenea recursuri. Zosimus nu numai că a acceptat apelul, dar l-a trimis la Cartagina pe episcopul de Potenza, Faustinus, cu instrucțiuni pe baza cărora, printre altele, se permitea diaconilor și preoților excomunicați de episcopii africani să facă apel la episcopii Bisericilor învecinate și, în plus, episcopul Urban era amenințat cu excomunicarea dacă nu repara nedreptatea pe care i-o făcuse lui Apiarius.

Era o gravă eroare diplomatică, care, din fericire, n-a primit din partea Bisericii africane o ripostă rigidă în apărarea pozițiilor sale; în caz contrar, s-ar fi ajuns la schismă. În această problemă au fost implicați

și succesorii imediați ai lui Zosimus, Bonifaciu I și Celestin I, și ea s-a rezolvat evident, printr-un refuz față de cererile venite de la Roma, care, după moartea lui Zosimus, au putut fi date uitării sau ignorate.

Este cert că Zosimus a dezamăgit prin comportamentul său, dar observația lui Seppelt este exactă: „Greșelile evidente din timpul scurtului pontificat al lui Zosimus trebuie neapărat puse pe seama modului său de a proceda și a caracterului său gata să ia decizii grăbite și necugetate. Dar pot fi explicate în special prin faptul că el, fiind grec de origine, n-a reușit să-și însușească mentalitatea occidentalilor, atât de deosebită față de cea a orientalilor. La Roma nu s-a bucurat, de fapt, de nici o popularitate, mai mult, până și o parte din clerul roman îi era ostilă și a uneltit pentru a-l discredita la curtea de la Ravenna, lucru de care Zosimus însuși se plângea într-o scrisoare, cu puțin înainte de a muri". A murit la 26 decembrie 418, și a fost înmormântat în bazilica Sf. Laurențiu.

42. Sf. Bonifaciu I (418-422)

Nici nu se încheiaseră funeraliile lui Zosimus, că o mulțime agitată se aduna în fața bazilicii Lateranului și-l alegea papă pe arhidiaconul Eulalius. La puțin timp după aceasta, majoritatea clerului, sprijinită de o mare parte din populație, se aduna într-o bazilică greu identificabilă, numită a lui Teodorus, și-l alegeau pe bătrânul preot roman Bonifaciu: era 28 sau 29 decembrie. Au avut loc revolte populare pentru că nici una dintre cele două tabere nu voia să cedeze. Prefectul păgân Aurelius Anicius Simmacus, care era de partea prietenului său Eulalius, i-a trimis împăratului Honorius un raport prin care îl punea într-o lumină proastă pe Bonifaciu; Honorius l-a sprijinit, desigur, pe Eulalius.

Poporul nu s-a recunoscut învins; se repetau astfel evenimentele de pe vremea lui Damasus și Ursinus. Fapt este că, rămânând valabil decretul lui Honorius, Bonifaciu se retrăsese în bazilica S. Paolo. Acolo, un tribun însărcinat de prefect să-l aresteze pe Bonifaciu a fost maltratat de popor; Simmacus a închis atunci porțile orașului pentru a bloca mișcarea mulțimilor. Susținătorii lui Bonifaciu au trimis împăratului o petiție prin care îi aduceau la cunoștință că episcopul lor fusese ales legal, cu majoritatea necesară, în timp ce pentru alegerea lui Eulalius fuseseră încălcate legile canonice.

Honoriu a hotărât să rezolve disputa printr-un conciliu: părțile s-au prezentat mai întâi la Ravenna și apoi la Spoleto. Dar, în așteptarea

Sf. Bonifaciu I (după Platina)

deciziei, le-a fost interzis celor doi pretendenți să se reîntoarcă la Roma. Bonifaciu s-a supus retrăgându-se la cimitirul Felicitas pe Via Salaria; Eulalius însă, în ziua de Paști, a venit de la Antium la Roma pentru a oficia slujba în Lateran, încălcând astfel ordinul împăratului.

Honorius nu l-a iertat; l-a alungat definitiv din oraș, obligându-l să rămână în regiunea Campania, și l-a recunoscut ca papă pe Bonifaciu, care a fost consacrat la 10 aprilie 419. Împăratul a avut grijă ca, printr-un decret, să clarifice pentru viitor că „în caz de alegeri contestate de pretendenți, nici unul nu va deveni episcop, ci doar acela care va fi desemnat prin noi alegeri, pe baza unui consens unanim".

Pe timpul pontificatului său, Bonifaciu a fost preocupat în primul rând de erezia pelagiană; în practică a respectat deciziile lui Inocențiu I și le-a confirmat. Sf. Augustin, de altfel, l-a apreciat atât de mult pentru aceasta încât i-a dedicat cele patru cărți ale lucrării sale *Împotriva a două scrisori ale pelagienilor*. Poate că Bonifaciu nu ar fi meritat prea mult acest gest; el nu se comportase prea frumos cu episcopul din Hippona, repetând într-un fel greșelile pe care predecesorul său le comisese față de Biserica din Africa.

Se întâmplase că un anume Antonius, sprijinit de Augustin să devină episcop la Fussala, în ținutul Hippona, fusese demis din funcție pentru că autorul *Confesiunilor* își schimbase părerea despre el, dându-și seama că nu făcuse o alegere potrivită. Antonius se dusese la Roma și făcuse apel la Bonifaciu, care i-a acceptat plângerea și i-a acordat reintrarea în drepturi.

Cu atâtea reclamații, scrisori și concilii, relațiile dintre Roma și Biserica africană rămâneau într-un echilibru instabil; Apiarius cu Zosimus, Antonius cu Bonifaciu creaseră o oarecare tensiune; n-a intervenit o schismă, probabil datorită mai mult Bisericii din Africa, decât celei de la Roma. Atmosfera va deveni mai destinsă o dată cu Celestin I.

Bonifaciu a murit la 4 septembrie 422 și a fost înmormântat în oratoriul Sf. Felicitas, pe Via Salaria.

43. Sf. Celestin I (422-432)

Alegerea lui Celestin, un diacon originar din Campania, a decurs în liniște, având loc la 10 septembrie 422. Era un prieten al Sf. Augustin și aceasta a ușurat rezolvarea diferendelor cu Biserica africană asupra lui Apiarius și Antonius; asemenea episoade nu făcuseră cinste Romei, dat fiind că ea se aventurase în apărarea unor persoane care nu meritau aceasta. Celestin a reafirmat în practică autonomia Bisericii africane în chestiuni disciplinare, la care ea ținea mult și aceasta nu a adus prejudicii primatului Romei. Pe de altă parte, după cum observă Seppelt, „evenimentele petrecute la puțin timp după aceea în Africa au fost favorabile Romei, pentru că îi asigurau astfel drepturile pe care le cerea; într-adevăr, la doar câțiva ani de la teribila năvălire a vandalilor, înfloritoarea Biserică africană a fost aproape redusă la zero, pierzându-și marea importanță pe care o avea în cadrul Bisericii Catolice".

Celestin trebuie menționat, în primul rând, pentru rolul important pe care l-a jucat în rezolvarea controverselor privind viața și însemnătatea lui Cristos. În anul 428, Nestorius, bătrânul stareț al unei mănăstiri din Antiohia, și acum patriarh al Constantinopolului, a luat poziție împotriva titulaturii „Mama lui Dumnezeu", acordată Fecioarei, preferându-o pe cea de „Mama lui Cristos". Chiril, patriarh al Alexandriei, i-a reclamat aceasta lui Celestin, care l-a condamnat pe Nestorius cu ocazia unui conciliu ținut la Roma în august 430.

Dar împăratul Teodosius al II-lea a declarat că și el gândea la fel ca Nestorius, fiind sprijinit și de Ioan din Antiohia: s-a ajuns astfel la un conciliu ecumenic, convocat la Efes pentru 7 iunie 431. Din diferite motive, lipseau la apel mulți episcopi din Orient și din Africa, precum și reprezentanții lui Bonifaciu; Chiril a prezidat acest conciliu și a anunțat prima ședință pentru ziua de 22. S-au adunat 150 de participanți, care au

Sf. Celestin I (după Platina)

decis în mare grabă condamnarea lui Nestorius, și proclamarea ca termen legitim „Maria, Mama lui Dumnezeu".

Această măsură aducea a escrocherie și Nestorius, cu sprijinul lui Ioan de Antiohia, i-a înaintat împăratului o reclamație; acesta a hotărât ca într-o nouă reunire a conciliului să se facă o revizuire a cazului. În primele zile ale lui iulie, la Efes au sosit reprezentanții lui Bonifaciu și au participat și episcopii din Orient. A fost reexaminată cauza și s-a dat aceeași sentință ca a conciliului anterior. De data aceasta, Theodosius al II-lea n-a putut să nu aprobe sentința, dar a dorit ca atât Nestorius cât și Chiril să fie demiși. Acesta din urmă a reușit totuși să corupă câțiva curteni și a fost reabilitat.

Nestorius a abandonat lupta, s-a retras într-o mănăstire din Antiohia, apoi a ajuns în Egipt, unde a și murit. Preotul Philippus, șeful delegației de la Roma, a aprobat din punctul său de vedere deciziile conciliului și, în discursul său, a proclamat primatul episcopului Romei asupra Bisericii universale în termeni care deveniseră deja pragmatici; nu-și dădea seama că, în realitate, Orientul îi scăpa din mână Romei. Se înmulțeau totuși creștinii în Occident: în Irlanda era Sf. Patrick, iar în Scoția Paladius. Continua opera de evanghelizare.

La Roma se construia o nouă biserică: un oarecare Petru, preot din Iliria, întemeia pe locul unei vechi *titulus Sabinae*, apărut probabil în casa unei creștine nobile, Sabina, biserica Sf. Sabina; din decorația murală originală a mai rămas astăzi, deasupra portalului principal, o fâșie mare

de mozaic cu o inscripție în versuri atribuită Sf. Paulinus din Nola, conținând numele lui Petru din Iliria și al lui Celestin I. Dar acesta nu a mai putut vedea construcția finală. A murit înainte de terminare, la 27 iulie 432 și a fost înmormântat în cimitirul Priscilla.

44. Sf. Sixtus al III-lea (432-440)

Preot roman și, conform unei scrisori pe care i-o adresare Sf. Augustin, pelagian în tinerețe, Sixtus a fost ales papă la 31 iulie 432 și a fost al treilea cu acest nume.

Sub pontificatul său au fost soluționate și ultimele dispute provenind din deciziile conciliului de la Efes; Ioan din Antiohia, apărător al poziției lui Nestorius, a revenit la gânduri mai bune și s-a alăturat deciziei de la Efes: de fapt, a recunoscut o semnificație identică a numelor, totuși diferite, de Dumnezeu, Cristos, Domnul și Fiul, iar prin contopirea celor două naturi în conceptul de Cuvânt, Fecioara Maria era automat recunoscută ca „Mama lui Dumnezeu". Prin mesaje trimise lui Chiril și lui Ioan, Sixtus al III-lea și-a exprimat bucuria pentru rezolvarea neînțelegerilor. Dar Sixtus al III-lea mai trebuie amintit și pentru numeroasele biserici care s-au construit sub pontificatul lui. Înainte de toate, a fost terminată construcția de la Sf. Sabina, apoi a fost înălțată biserica Sf. Laurențiu în Lucina, numită astfel pentru că era construită lângă

Sf. Sixtus al III-lea (după Platina)

casa nobilei Lucina, chiar dacă a fost reconstruită ulterior de Pascal al II-lea și și-a pierdut structura originală.

Sixtus al III-lea a mai reconstruit și baptisteriul Sf. Ioan, construit mai demult de Constantin sub formă circulară, dându-i apoi forma octogonală care s-a păstrat; semnificativă este inscripția în distihuri compusă de el pentru arhitrava susținută de opt coloane de porfir așezate în jurul cristelniței, inscripție care slăvea botezul pe un ton antipelagian. „Aici se înfăptuiește nașterea unei stirpe sfinte dintr-o sămânță nobilă: Spiritul lui Dumnezeu binecuvântează apele și este creatorul. Nimic nu-i desparte pe cei născuți la o viață nouă; același izvor, același spirit, aceeași credință îi face să alcătuiască un singur întreg. Nu te va apăsa nici vina părinților și nici vreo vină de-a ta. Aici este izvorul vieții care spală păcatul întregii lumi. Ea izvorăște din coasta rănită a Salvatorului prin moarte."

Opera sa cea mai grandioasă a fost, fără îndoială, restaurarea bisericii lui Liberius, deteriorată cu ocazia răscoalelor provocate de alegerea lui Damasus: Sixtus a dedicat-o Fecioarei, în onoarea dogmei decretate de conciliul din Efes, după cum spune inscripția: *Virgo Maria, tibi Xystus, nova tecta dictavi*, și de atunci biserica s-a numit Sf. Maria cea Mare *(S. Maria Maggiore)*.

A înfrumusețat-o cu mozaicuri splendide, reprezentând viața Mariei și copilăria lui Isus și numeroase au fost și obiectele de cult prețioase, printre care un potir de aur de 50 de livre[24], un altar acoperit cu plăci de argint de 300 de livre, un cerb de 30 de livre de argint, din gura căruia curgea apa în cristelniță și un tabernacol[25] de argint de 511 livre, un dar special din partea lui Valentinian al III-lea.

Practic, Roma se refăcea frumoasă și somptuoasă. Dar tot luxul acela era oare un semn de spirit creștin autentic? Girolamo Savonarola condamna această tendință: „Adevărații slujitori ai lui Cristos stau departe de lux. Cineva ar putea să-mi spună că, în Iudeea, Templul era bogat și că acolo masa altarului, cădelnițele, potirele, cupele și toate celelalte obiecte sacre erau din aur. Dar, pentru că Domnul și-a făcut templu din sărăcie, noi trebuie să ne gândim la cruce și să considerăm orice bogăție drept nimic altceva decât noroi".

„Vanitosul cler al Romei gândea însă altfel", observă Gregorovius, „și se străduia să facă din toate bisericile o copie a Templului lui Solomon, și după modelul lui imita pompa luxoasă orientală a obiectelor sfinte și a veșmintelor preoțești; pe parcursul a numai patruzeci de ani se strânsese în Roma o nouă și bogată pradă pentru acei barbari pe care îndrăzneala și norocul i-ar fi readus în oraș".

Sixtus al III-lea n-a mai văzut barbarii are asaltau Roma ca să-i prade bogățiile; a murit la 19 august 440 și a fost îngropat în biserica Sf. Laurențiu din afara zidurilor (*S. Lorenzo fuori le Mura)*. Nu mai apare ca sfânt în Calendarul universal al Bisericii.

45. Sf. Leon I cel Mare (440-461)

Leon, diacon, născut la Volterra, în ținutul Tuscia, a fost în unanimitate ales papă de cler și de popor la 29 septembrie 440. Pontificatul său a lăsat o urmă în istoria papalității, a însemnat o cotitură decisivă prin faptul că a dat scaunului episcopal al Romei acea amprentă caracteristică prin care el putea să-și exprime o fizionomie proprie, adică întâietatea asupra celorlalte Biserici. De aceea, Leon este considerat „primul papă"; Biserica, „neputând", după cum observă Falconi, cu o anumită nuanță oarecum polemică, „să califice, fără a greși, drept umană o instituție pe care ea o proclamă de esență divină, numindu-l «primul papă», l-a numit «mare»". Și este real, continuă cunoscutul cercetător, faptul că „Leon totuși nu a fost «primul papă» doar pentru că nici unul dintre precedesorii săi n-a fost capabil să-și atribuie acest rol și să-l onoreze cu o activitate pe măsură, ci, mai ales, pentru că el s-a depășit pe sine însuși, într-un mod exemplar, devenind un model pentru secolele viitoare, figura ideală a pontifului de la Roma."

Să încercăm, așadar, să vedem punctele esențiale din biografia acestui papă *ante litteram*[26], care a avut de înfruntat cele două amenințări la adresa Bisericii din acele timpuri, erezia și barbarii, printr-o dublă angajare religioasă și cetățenească. Vom începe prin a semnala că, încă de când era un simplu diacon, se făcuse cunoscut în această dublă ipostază sub Celestin I și Sixtus al III-lea, atât prin apărarea ortodoxiei în fața pelagienilor, cât și încheind cu succes, în 439, misiunea care îi fusese încredințată de împărăteasa Placidia de a aplana în Galia o ceartă între generalii Aetius și Albinus. Îndată după alegerea sa, a continuat lupta împotriva ereticilor: a început, înainte de toate, cu secta manicheiștilor și a obținut de la Valentinian al III-lea să fie promulgate legi de o severitate deosebită. Apoi le-a cerut pelagienilor să facă o retractare scrisă pentru a putea fi readmiși în Biserică; în plus, l-a însărcinat pe Turibius, episcop de Astorga, să-i condamne pe urmașii priscilianismului într-un conciliu de la Toledo, pe baza instrucțiunilor dintr-o scrisoare pe care a redactat-o special în acest scop.

Dar erezia care i-a făcut cele mai multe probleme a fost cea a monofiziților lui Eutyches; acest călugăr, stareț al unei mari mănăstiri din apropierea Constantinopolului, a început pe la anul 448 să predice în Orient o doctrină care exalta atât de mult natura divină a lui Cristos, încât ajungea să n-o mai recunoască pe cea umană; era, dintr-un anumit punct de vedere, o poziție opusă aceleia a lui Arius.

Patriarhul din Constantinopol, Flavianus, l-a chemat pe Eutyches la un conciliu în care el și-a reafirmat ideile, acestea fiind apreciate drept indiscutabil eretice; ca urmare, Eutyches a fost exclus din ordinul preoțesc, din funcția de arhimandrit și excomunicat. Călugărul i-a scris lui Leon, cerând un recurs; papa i-a răspuns pe un ton părintesc, afirmând că Roma va clarifica în scurt timp punctul său de vedere. Când însă i-a parvenit de la Flavianus un raport detaliat, n-a întârziat să declare eronate opiniile lui Eutyches și să întărească poziția conciliului.

Dar Theodosius al II-lea, împărat în Orient, îi era favorabil lui Eutyches și voia să-l reabiliteze: a convocat în acest scop un conciliu ecumenic la Efes și acesta s-a ținut în anul 449. Leon, urmând o tradiție de-acum seculară, nu a participat, ci a trimis trei reprezentanți cu scrisori către împărat, către adunare, către călugării din Constantinopol și către Flavianus; cea pentru Flavianus era, fără îndoială, mai importantă pentru că dădea indicații precise asupra dogmei întrupării și asupra dublei naturi a lui Cristos.

Această scrisoare nu a fost totuși citită în momentul deschiderii conciliului, la 8 august; curtea imperială a reușit să influențeze majoritatea episcopilor și să manipuleze fazele întrunirii; reprezentanții papei au fost tratați cu ostilitate și amenințați. Au avut loc acte de violență și au intervenit gărzile; Flavianus a protestat: a fost bruscat și rănit. A reușit să se ascundă undeva împreună cu colegii săi și să-l înștiințeze pe Leon. Eutyches a fost achitat: episcopii rămași în adunare, cu ușile închise, de voie, de nevoie, au semnat actele a ceea ce papa n-a întârziat să numească „hoția de la Efes".

Leon a refuzat într-adevăr să recunoască validitatea deciziei unei asemenea adunări și a protestat la Theodosius al II-lea, cerând convocarea unui nou conciliu. Ca răspuns, împăratul Orientului a promulgat o lege prin care consfințea deciziile conciliului cu pricina: Flavianus a trebuit să ia calea exilului și a murit la numai câteva zile după aceasta.

În februarie 450, împăratul Occidentului, Valentinian al III-lea, împreună cu soția, Eudoxia, și cu mama, Placidia, sosesc la Roma, venind de la Ravenna, pentru un pelerinaj la mormintele lui Petru și al

lui Pavel; papa, după ce a rostit o predică în prezența lor, l-a rugat pe împărat să intervină pe lângă Theodosius al II-lea pentru a grăbi convocarea unui conciliu ecumenic în Italia. Dinspre Orient sosesc doar promisiuni vagi și, în iulie, Theodosius al II-lea moare. Situația se schimbă: văduva, Pulcheria, creștină ortodoxă, se asociază la tron cu senatorul Marcianus, abrogă legile date de defunctul soț, îl exilează pe Eutyches și se declară de acord cu un nou conciliu.

În acest moment totuși Italia nu pare a fi un teritoriu potrivit pentru o adunare ecumenică: Attila cu hunii săi amenință la hotare; Aetius îl învinge în Galia, dar el rămâne un pericol permanent. Era mai bine ca acest conciliu să aibă loc în Orient: este convocat la Calcedon pentru octombrie 451. Participă la el peste 500 de episcopi: Leon este reprezentat de trei ambasadori cărora le revine sarcina de a conduce lucrările.

La Calcedon au fost luate două decizii fundamentale: un decret dogmatic asupra întrupării, legat de Crezul de la Niceea, și acceptarea scrisorii lui Leon către Flavianus, pe care trimisul papei nu o putuse citi la Efes. Comentariul adunării despre această scrisoare este: „Prin gura lui Leon a vorbit Petru!". Este recunoașterea primatului Romei.

Conciliul de la Calcedon este de acord, în plus, ca scaunul episcopal de la Constantinopol să aibă întâietate asupra tuturor celorlalte din Orient, dar Leon refuză categoric acest amendament: „pe baza autorității Sf. Apostol Petru", declară ca fiind fără valoare orice decizie contrară celor hotărâte de conciliul de la Niceea, prin care era recunoscut primatul Alexandriei și al Antiohiei. El consideră că mai important ar fi să ia ființă la Constantinopol o delegație permanentă a Romei și încredințează această misiune episcopului din Cos, Iulian; era, într-un anumit sens, prima nunțiatură apostolică[27]. Între timp, pericolul pe care îl reprezenta Attila devine o realitate pentru Italia; în anul 452, regele hun este la Aquileia. Nimic nu pare să poată opri înaintarea sa către Roma, unde se refugiase Valentinian al III-lea însuși; și totuși „biciul lui Dumnezu" ezită. Este posibil ca numele Cetății să fi avut, dincolo de orice altceva, un anume prestigiu sau, după cum notează Gregorovius, „lucrul cel mai probabil era că acel bărbat superstițios fusese impresionat de moartea neașteptată care-l lovise pe Alaric îndată după cucerirea Romei; după cât se spunea, prietenii săi încercaseră să-l facă să renunțe la intențiile sale, aducându-i ca exemplu soarta conducătorului goților".

În timp ce Attila se afla pradă acestei nesiguranțe, la Roma se poartă discuții interminabile; cea mai logică soluție ar fi fost aceea de a-l rechema

Sf. Leon I cel Mare (după Platina)

pe generalul Aetius, dar, din invidie, pentru a nu face să crească gloria generalului, împăratul Valentinian se opune categoric. Se optează atunci pentru o delegație din care să facă parte toți factorii puterii; Attila a primit această delegație la Peschiera, pe râul Mincio. Făceau parte din ea bătrânul consul Avienus, prefectul Tricetius și papa Leon I. Acesta din urmă a fost, se pare, cel mai important interlocutor; nu se știe ce i-ar fi putut spune lui Attila, fapt este că regele hun s-a retras.

Este posibil ca papa să fi rezolvat acest impas recurgând la același mijloc pe care, mai târziu, l-a folosit și Grigore cel Mare cu Agilulf, adică plătind un important tribut în aur, sacrificând „lăzile cu bani" ale Sf. Petru; este un model de a se comporta, care ar oferi și o explicație a legendei apărute ulterior asupra acestei întâmplări, și care i-a oferit celui care a creat-o posibilitatea de a pune în valoare personalitatea apostolului.

Legenda ni-l prezintă, într-adevăr, pe Attila, care, în timp ce Leon îi vorbea, vede cum apare lângă el un bătrân, și acesta, înfășurat într-o mantie preoțească și rotind o spadă deasupra capului, îi poruncește să se supună îndemnurilor sfântului episcop. Este o legendă care capătă un efect și mai mare prin detaliile artificiale din operele unor artiști ca Rafael și Algardi, pierzându-și în final naivitatea inițială: bătrânul este acum reprezentat de cei doi apostoli Petru și Pavel, plutind în aer în spatele lui Leon care se îndreaptă spre regele hun. Attila se retrage înspăimântat.

În plus, i se atribuie lui Attila o frază „istorică" când acesta își amintește de Leon și de episcopul de Troyes, Lupus, care-l împiedicase, la fel ca papa, să jefuiască orașul: „Știu să-i învinge pe oameni, dar un leu și un lup au știut să-l învingă pe un cuceritor".

Tot în această perioadă apare și o altă legendă, ca un fel de consecință a primei, având ca rezultat exaltarea figurii Sf. Petru ales ca patron spiritual al orașului: Leon, întors din misiunea sa, drept recunoștință pentru ajutorul pe care i-l dăduse cel dintâi dintre apostoli, ar fi pus să fie topită statuia lui Jupiter de pe colina Capitoliului și a folosit bronzul pentru cea a Sf. Petru, care se găsește astăzi în nava centrală a bazilicii din Vatican.

Tot din acei ani ar trebui să dateze biserica înălțată în onoarea apostolului la dorința Eudoxiei, și numită de ea biserica Eudoxiană, devenită mai târziu Sf. Petru în lanțuri *(S. Pietro in Vincoli)*. Într-adevăr, Eudoxia a dăruit acestei biserici lanțurile din închisoarea în care a fost ținut Sf. Petru la Ierusalim, relicvă care-i fusese dăruită de către mama sa, Eudochia; dar la Roma se păstrau cele din închisoarea Mamertină și, când papa Leon le-a pus alături, ele s-au sudat între ele, formând un singur lanț cu 38 de zale, după cum s-a amintit și în biografia primului pontif.

Lăsând legendele la o parte, este un fapt constatat acela că, după ce pericolul trecuse, cetățenii romani au ajuns treptat să nu mai ia parte la numeroasele slujbe religioase ordonate de Leon în onoarea Sf. Petru și pentru a sărbători salvarea orașului; ei preferau să meargă la spectacolele de circ decât să se roage la mormântul apostolului. Leon, pe bună dreptate, i-a mustrat prin una dintre cunoscutele sale predici de dojană.

„Sărbătoarea religioasă la care, din ziua în care am fost pedepsiți și apoi eliberați de suferință, mulțimea de credincioși venea ca să mulțumească Domnului, a fost deja uitată de toți, așa cum se vede după numărul mic al celor de față; aceasta mi-a adus tristețe și supărare în suflet. Îmi este rușine de toate cele ce vă spun acum și totuși nu pot să tac: demonul are mai mulți adepți decât apostolul; și rușinoasele spectacole profane atrag poporul mai mult decât mormintele martirilor. Cine a salvat oare acest oraș, cine a rupt lanțurile sale, cine a îndepărtat de la el măcelul? Jocurile de circ sau îndurarea sfinților?"

Nu știm dacă romanii s-au întors la rugăciunile către patronul lor spiritual; este sigur, mai degrabă, că întreaga societate a Romei din acele timpuri era captivată de jocuri și de vicii, astfel încât era foarte puțin înclinată spre rugăciuni și spre pocăință. Împăratul însuși, a cărui reședință se mutase acum la Roma, nu dădea un exemplu prea

bun şi viaţa sa de desfrâu a fost, chiar dacă indirect, cauza jefuirii oraşului de către vandali.

Valentinian al III-lea a fost asasinat de senatorul Petronius Maximus pentru că o insultase pe soţia acestuia, Anicia; o răzbunare care l-a adus pe acest senator pe tronul imperial. La moartea Aniciei, Maximus a reuşit s-o ia în căsătorie pe Eudoxia, aceasta neştiind că el era asasinul lui Valentinian. Atunci când a aflat adevărul, orgolioasa fiică a lui Teodosius s-a răzbunat în cel mai cumplit mod cu putinţă; l-a chemat în secret din Africa pe Genseric, regele vandalilor şi l-a determinat să intervină. În mai 455, el debarca împreună cu trupele sale la Porto.

Cruzimile săvârşite de vandali erau bine cunoscute; Genseric făcuse din Africa un teritoriu al jafului pentru bandele sale sălbatice, chiar şi bisericile şi mănăstirile fuseseră distruse, iar episcopii ucişi sau luaţi în robie. La Roma s-a răspândit groaza, populaţia era victima unor dezordini fără margini. Maximus era incapabil să schiţeze vreun gest de apărare; şi-a dizolvat Curtea şi le-a dat tuturor libertatea de a căuta scăparea prin fugă. Poporul înfuriat l-a ucis, ciopârţindu-i apoi cadavrul; Genseric înainta pe Via Portuense.

Leon a încercat să mai salveze încă o dată oraşul aşa cum făcuse cu Attila; dar „minunea" nu s-a mai repetat sau poate că Genseric nu s-a mai mulţumit cu un simplu tribut, cum făcuse regele hunilor. Papa n-a obţinut decât promisiunea ca vandalii să nu se atingă de cele trei bazilici mai importante, Sf. Petru, S. Paolo şi Lateranul; au fost 14 zile de jaf, începând din 15 iunie a acelui an.

Jaful a avut loc sistematic în toate zonele oraşului; numeroasele bogăţii din vechile temple păgâne, care încă mai existau, precum şi cele din palatul imperial au fost transportate pe corăbiile ancorate pe malurile Tibrului: statui, vase preţioase din templul lui Jupiter de pe colina Palatinului, ca şi toate odoarele sfinte din templul de la Ierusalim, aduse la Roma de către Titus pentru a-şi glorifica triumful. Genseric a dus ca sclavi în Africa mii de romani, şi printre ei şi pe Eudoxia, cea care provocase toate aceste distrugeri.

După ce vandalii au plecat pe mare, a început o nouă perioadă de reconstrucţie, înceată şi ezitantă sub domnia unor împăraţi care s-au angajat prea puţin în această operă. Leon a fost însă mai activ ca niciodată: după cum scrie Platina[28], „el a fost atât de îndurerat de o asemenea suferinţă, încât s-a dedicat în întregime refacerii tristului oraş şi a bisericilor arse."

Roma îi era, de altfel, dragă, pentru că era orașul în care Petru, după cum spunea el, „prin trupul său, care ne-a fost conducător suprem, își doarme somnul de veci al morții; în Cetatea care, datorită acestui Prinț al Apostolilor, a devenit din învățătoare în greșeli, susținătoare a adevărului; orașul pe care Petru l-a făcut cel dintâi din lume". Numeroasele sale epistole și predici au ca temă centrală figura apostolului, pentru că „așa cum rămâne pentru totdeauna valabil ceea ce Petru a crezut în Cristos, tot astfel va rămâne valabil pentru totdeauna ceea ce Cristos a creat în Petru"; în practică, Leon a aprofundat semnificația simbolică a persoanei primului papă, l-a ilustrat prin cuvântul său, astfel încât a fost personificat ca un descendent al său, apărând în ochii romanilor de atunci ca un nou Petru.

Cu toată „ingenioasa creație poetică" a legendelor, cu toate eforturile pe care el le-a făcut pentru a pune salvarea orașului pe seama apostolilor Petru și Pavel, Leon a fost cel recunoscut ca *Defensor Urbis;* și romanii au gândit că, atâta timp cât trăiește el, pot dormi liniștiți, fără a mai aduce atâtea rugăciuni de mulțumire, după cum s-a văzut, pentru îndepărtarea pericolului lui Attila. Comportamentul lor s-a dovedit, încă de atunci, acela care a fost considerat tipic pentru romani până mai „ieri": Leon a fost primul papă care a constatat personal aceasta și, probabil, a înțeles acest comportament ca un autentic „roman" ce era.

A murit în noiembrie, poate în data de 10, în anul 461. A fost înmormântat în vechea bazilică Sf. Petru; când a fost înălțată cea nouă, osemintele sale au fost așezate de Clement al XI-lea sub altarul dedicat lui, care poartă sculptura din marmură a lui Algardi.

46. Sf. Hilarus (461-468)

Diaconul Hilarus, originar din Sardinia, a fost succesorul lui Leon cel Mare; a fost ales la 19 noiembrie 461. Numele său era cunoscut, fiind reprezentant al papei la conciliul de la Efes, de unde fusese nevoit să scape prin fugă, ca erou involuntar în acea „hoție".

Nu s-a ridicat, desigur, la înălțimea predecesorului său, astfel încât a putut fi considerat „o modestă figură inversă" a acestuia, așa cum l-au numit unii. Puținele documente existente în privința lui contribuie cu certitudine la o apreciere negativă a operei sale „de păstor", dar, din puținele informații pe care le avem, el trebuie menționat măcar pentru

Sf. Hilarus (după Platina)

că este necesar să subliniem importanța „școlii" la care s-a format, adică aceea a lui Leon cel Mare.

Nu trebuie uitată nici comportarea sa față de împăratul Anthemius, în vremea căruia, la Roma, apăruse o comunitate eretică sub conducerea unui oarecare Filoteus; când noul împărat a mers să-i facă o vizită lui Hilarus în bazilica Sf. Petru, papa i-a ieșit înainte, înconjurat de credincioși și nu l-a lăsat să intre, până când nu i-a oferit garanții că gruparea respectivă va fi anihilată.

Hilarus a mai dat dovadă de fermitate și în problemele referitoare la unele încălcări ale canoanelor constatate în Biserica din Galia; în 462 a emis un decret care păstra intacte prerogativele acordate anterior episcopului de Arles față de celelalte din acea Biserică, prerogative care fuseseră contestate, cerându-se ca doar problemele cele mai importante să fie supuse rezolvării de către Biserica de la Roma. Tot astfel, într-un conciliu ținut la Roma în 465, el confirma pentru teritoriul Spaniei privilegiul acordat Tarragonei de a consacra noi episcopi.

O influență incontestabilă în aprecierea negativă a acestui papă o are „necugetata pasiune pentru mecenatism, demonstrată în mod ușuratic de Hilarus în decorarea lăcașurilor creștine ale orașului său", după cum a spus Falconi. A înălțat, înainte de toate, mănăstiri la Sf. Laurențiu *ad Balneum*, la Sf. Ștefan și în localitatea numită *ad Lunam*, precum și două biblioteci în vecinătatea Lateranului, după cum menționează *Liber pontificalis*.

A fost preocupat în mod deosebit de construirea a două oratorii în cadrul mănăstirii Sf. Ioan. Unul era dedicat evanghelistului, pe care Hilarus îl considera protectorul său de pe când, la Efes, în faimoasele zile ale „hoției", își găsise refugiu într-o capelă funerară consacrată apostolului, după cum atestă și inscripția care se mai poate citi și astăzi: *Liberatori suo, Iohanni Evangelistae, Hilarus episcopus famulus Christi.* Pe bolta splendidă, decorată cu un mozaic care încă se mai păstrează, apare în centru Mielul Sfânt, între ghirlande de flori, cu ornamente în formă de coșuri cu fructe între păsările și viță de vie înfășurată într-o manieră grotescă. Celălalt oratoriu, dedicat Sf. Ioan Botezătorul, este caracterizat prin faimoasele „uși care cântă", pentru că vechile uși batante din bronz, învârtindu-se în jurul balamalelor, produc într-adevăr un sunet armonios. Este evident că doar trecerea timpului a făcut ca acum să se audă acest detaliu „sonor"; el se potrivește totuși atât de bine cu opulența ostentativă a decorației anumitor construcții religioase. Să ne gândim că peste o sută de livre de argint au fost folosite pentru altarele celor două oratorii, la fel cum și ușile și mobilierul erau decorate tot cu aur și cu argint.

De aceeași manieră trebuia să fi fost și un al treilea oratoriu, construit de Hilarus în complexul Lateranului; era dedicat Crucii și comunica printr-un portic cu baptisteriul. La începutul secolului al XVII-lea se mai păstrau încă părți importante din el: după cât se pare, înăuntru se păstra un miel de aur sub o arcadă, și ea din aur, susținută de coloane din onix. Culmea acestei neînfrânate manii a grandorii a fost atinsă prin decorația bapstisteriului: la marginea cristelniței, după cum ne informează *Liber pontificalis,* ar fi fost așezate trei sculpturi reprezentând tot atâția cerbi, de treizeci de livre de argint fiecare, și din gura lor curgea apa necesară ceremoniei botezului. Șaizeci de livre de argint ar fi fost folosite pentru un tabernacol sau „tum" împodobit cu delfini, așezat în mijlocul cercului de apă din cristelniță; deasupra lui se afla un lampadar minunat din aur cu zece lumânări, care erau aprinse când ceremonia botezului avea loc în noaptea de Paști. Totul era completat de un porumbel din aur, simbol al Duhului Sfânt, care plutea pe deasupra „apelor unei renașteri".

Mania grandorii care îl caracteriza pe Hilarus nu se oprea aici: *Liber pontificalis* ne oferă o listă impresionantă a obiectelor sfinte de aur și argint cu care el a avut grijă să îmbogățească sacristiile și tezaurele bazilicilor Sf. Petru, S. Paolo și S. Lorenzo; toate acestea, după cum a observat Grisar, „demonstrează râul nesecat de bogăție care se scurgea

spre Biserica Romei de pe urma donațiilor unor familii ale senatorilor de vază și a generozității Curții imperiale".

Biserica romană putea conta, în plus, pe un mare număr de bunuri imobile, „care erau atât de multe încât asigurau un flux continuu de venituri", după cum apreciază Gregorovius.

Dar, în practică, nu era o risipă utilizarea unei asemenea bogății fără margini pentru lucruri care nu aduceau nici un avantaj orașului, în sensul renașterii sale cetățenești? „În timp ce Roma se prăbușea în mizerie și murea", critică cu asprime același Gregorovius, „bisericile se acopereau cu pietre scumpe și bazilicile dădeau pe-afară de comori fabuloase sub privirile unui popor care fusese sleit de puteri în încercarea de a înarma o oaste și o flotă ca să lupte împotriva vandalilor".

Tocmai din cauza acestor excese, persoana lui Hilarus își pierde din valoare, lipsindu-i acel aspect „social" al figurii pe care un papă trebuia să-l aibă și care îl caracteriza pe Leon; folosirea atâtor bogății pentru un aspect exterior al cultului religios din Roma devine un act de acuzare pe care timpul trebuia să-l lanseze împotriva unor papi asemenea ui Hilarus. Devin astfel exacte din acest punct de vedere motivele unei asemenea aprecieri negative și Falconi le enumeră: „dacă generozitatea credincioșilor bogați îi permitea Bisericii să dispună de cantități din ce în ce mai impresionante de bogății, ar fi trebuit ca ea, înainte de toate, să îmbunătățească situația generală a poporului și, mai apoi, ar fi fost mai potrivit să păstreze atâta bunăstare pentru eventuale nenorociri pe care, din păcate, oricine le putea vedea devenind uriașe la orizont."

Hilarus a murit la 29 februarie 468 și a fost înmormântat la biserica S. Lorenzo fuori le Mura.

47. Sf. Simplicius (468-483)

Născut la Tivoli, Simplicius a fost ales papă la 3 martie 468; sub pontificatul său, care a durat 15 ani, s-au întâmplat trei evenimente dramatice din istoria Romei: al treilea jaf, ciuma din 472 și căderea imperiului din Occident în 476.

Jaful a fost provocat de Ricimer, ministru și ginere al împăratului Anthemius, în baza unei înțelegeri încheiate cu senatorul Anicius Olybrius care, după ce se căsătorise la Constantinopol cu Placidia, fiica împărătesei Eudoxia, aspira la tronul Romei. Orașul, în care bântuia foametea și ciuma, a fost apărat de Anthemius și de regele got Bilimer, venit din

Sf. Simplicius (după Platina)

Galia cu războinicii săi, dar s-a predat la 11 iulie 472. Bilimer și Anthemius au fost uciși. Apoi ciuma a curmat în același an viețile lui Ricimer și a proaspătului împărat Olybrius.

A urmat un adevărat haos, cu perindarea unor sărmane figuri imperiale, până la ultimul împărat, nesemnificativul Romulus Augustulus, detronat de Odoacru, căpetenia unor hoarde fără patrie, o amestecătură de rugi, heruli, sciri și turcilingi, care devin stăpânii Peninsulei. La 23 august 476, Odoacru va primi titlul de rege al Italiei, fiind confirmat rapid de Senatul Romei. Împăratul din Orient, Zenon, a tratat cu dispreț aprobarea Senatului, vinovat de a fi grăbit căderea unei părți din vechiul imperiu roman, dar până la urmă i-a recunoscut lui Odoacru titlul de *patricius*. Italia era de-acum în mâinile barbarilor.

Papalitatea nu putea decât să accepte o asemenea situație, deși Odoacru era arian; nu trebuie să neglijăm schimbările în perspectivă care priveau Biserica Romei. Așa cum a observat Gregorovius, „scăpând de împăratul din Occident, papalitatea și-a început ascensiunea și Biserica Romei a crescut puternică peste ruine, înlocuind imperiul. În momentul în care acesta se prăbușea, ea era deja un organism solid și impunător pe care soarta tragică a lumii antice nu putea s-o atingă; mai mult chiar, umplând imediat golul creat prin această dispariție, Biserica a întins o punte care ar fi legat Antichitatea de lumea nouă. Recunoscând dreptul de cetățenie al acelor germani dârji care distruseseră imperiul, Biserica romană și-a găsit elementele vitale care i-au permis să acceadă la statutul de instituție

dominantă, până ce, de-a lungul unui lung și memorabil proces, imperiul din apus a putut să renască, de această dată ca imperiu romano-germanic".

Raporturile cu Orientul sau cu Biserica orientală au trecut în acele vremuri prin momente deosebit de critice. Monofiziții puseseră stăpânire pe patriarhia de la Constantinopol și chiar și scaunul episcopal din Antiohia era în mâinile ereticilor, datorită sprijinului dat de Basiliskos, uzurpator al împăratului Zenon. Situația a devenit mai calmă după moartea lui Basiliskos: Zenon, urcat din nou pe tron, în înțelegere cu Acacius, acesta revenind în funcția de patriarh al Constantinopolului, a dat imediat un decret de unire, numit *Henoticon,* adresat episcopilor, clericilor, călugărilor și credincioșilor din Bisericile orientale care propunea ca model al credinței simbolul niceean, fiind însă echivoc asupra altor domenii; de exemplu, deși îl condamna pe Eutyches, nu făcea nici cea mai mică referire la Calcedon și la epistola lui Leon cel Mare.

Henoticon a ajuns în Occident când Simplicius murise deja; el avusese totuși posibilitatea să constate că lucrurile nu prea erau în avantajul Romei când a primit vestea că episcopul de Alexandria, Talaia, fusese înlocuit, sub acuzația de sperjur, de Petru Mongus care semnase *Henoticon*-ul. Simplicius i-a scris de două ori lui Acacius, cerându-i explicații despre înlocuire, dar acesta nu s-a învrednicit să-i răspundă. Roma fusese, practic, lăsată la o parte în desfășurarea acestor evenimente și este clar că Simplicius nu s-a comportat într-o asemenea situație cu autoritatea de care dăduse dovadă Leon cel Mare. Observațiile lui Falconi în această privință sunt severe dar juste: „Dacă Hilarus amintea prea puțin de personalitatea plină de demnitate a lui Leon, s-ar putea spune pe bună dreptate că Simplicius a fost o jalnică figură, opusă lui. Chiar și un obraznic, dar precaut intrigant, ca Acacius ar fi fost pus cumva la respect dacă el ar fi manifestat o altă vigoare și un cu totul alt caracter. Simplicius plătea cu siguranță polițele pentru faptul că, acum, Roma, fără împărat, devenise și era considerată un oraș îndepărtat de provincie care mai păstra ceva din gloria trecută."

Simplicius ar putea fi înțeles dacă ar fi fost vorba doar de Italia sau de Roma, pentru că acolo a făcut lucruri bune pentru punerea în ordine a patrimoniului pontifical; el a fost înainte de toate un administrator excelent, chiar dacă, din informațiile de care dispunem, nu este foarte clară maniera de a gestiona și amănuntele. A trebuit să se opereze o descentralizare a puterii, cu delegarea pe rând a clerului în îndeplinirea obligațiilor care deveniseră din ce în ce mai multe și mai complexe datorită creșterii numărului de biserici.

În acest domeniu, Simplicius n-a vrut să rămână mai prejos decât predecesorii săi și a continuat activitatea edilitară, aceasta fiind necesară în special după a treia jefuire a orașului, de la care se salvaseră probabil doar bazilica Sf. Petru și zona Vaticanului.

Lui Ștefan, sfântul din Antichitate, i-a fost consacrată o bazilică pe colina Celio, numită apoi S. Stefano Rotondo, care este menționată ca prima biserică apărută dintr-un templu antic păgân, dedicat lui Faunus[29], și o a doua apropiere de S. Lorenzo fuori le Mura. Sfântului Andrei, pe colina Esquilinului, i-a fost consacrată o bazilică numită în secolul al IX-lea cu numele ciudat de *Cata Barbara Patricia,* construită pe o temelie cedată Bisericii din Roma de generalul got Valila și adaptată mai târziu unui lăcaș de cult; a fost demolată la începutul secolului al XVII-lea. În sfârșit, lângă Poarta Sf. Laurențiu a fost ridicată biserica Sf. Bibiana, refăcută apoi de Bernini.

Nimic nou sub soare deci în risipirea marilor venituri bisericești; Biserica Romei continua să-și folosească bogățiile pentru construirea de noi biserici; creștea numărul lăcașurilor de cult, în timp ce populația Romei scădea și părea a fi în criză și tronul pontifical, demitizat de Biserica din Orient; schisma părea iminentă.

Simplicius n-a apucat să vadă toate acestea, a murit la 10 martie 483. A fost îngropat la Sf. Petru.

48. Sf. Felix al III-lea (483-492)

Trecuseră ani buni de când alegerea unui papă nu mai crea dezordini la Roma; se făcea, în mod normal, prin alegerea de către tot poporul care alcătuia comunitatea Bisericii de la Roma și prin ratificarea din partea unui funcționar imperial care controla validitatea în sine a alegerii. Nemaiexistând un împărat al Occidentului, Odoacru și-a revendicat dreptul la o asemenea demnitate ca patrician și rege; l-a trimis la Roma ca ambasador plenipotențiar pe prefectul Cecinus Basilius, primul demnitar al regatului, care i-a convocat pe clerici și pe laici în mausoleul lui Honorius, de lângă bazilica Sf. Petru.

El a fluturat prin fața celor prezenți un decret semnat, după cum spunea, de răposatul Simplicius, pe baza căruia numirea papilor se făcea de atunci încolo cu consultarea delegaților regali. Documentul a fost luat drept bun și, în urma consultărilor, a rezultat ca ales Felix al III-lea, un roman din neamul nobil al Anicilor. Consacrarea a avut loc la 13 martie 483.

Sf. Felix al III-lea (după Platina)

În primii nouă ani ai pontificatului său, s-a bucurat de ajutorul arhidiaconului Gelasius, viitorul său succesor, dând din nou Romei ceva din prestigiul plin de energie pe care nu-l mai avusese de pe vremea lui Leon cel Mare.

Felix al III-lea s-a implicat în problema Bisericii din Orient și a încercat cu fermitate să rezolve tot ce crea discordie între cele două Biserici. Roma cerea în continuare explicații asupra demiterii lui Talaia din scaunul episcopal al Alexandriei și clarificări asupra *Henoticon*-ului. În acest scop, au fost trimiți la Constantinopol doi episcopi, ca soli pontificali, cu epistole către împăratul Zenon și patriarhul Acacius, prin care se cerea o repunere în drepturi a lui Talaia și se atrăgea atenția asupra celor hotărâte la conciliul de la Calcedon; prin scrisoarea către Acacius i se adresau reproșuri acestuia și o invitație de a se prezenta la Roma pentru a da socoteală de comportarea sa.

Acacius n-a renunțat și, în înțelegere cu Zenon, i-a intimidat și a încercat să-i corupă pe trimișii papei care, până la urmă, s-au abținut de la condamnarea sa publică, asistând la slujbele ținute de el și neprotestând la includerea numelui lui Petru Mongus, ca succesor al lui Talaia, în *Diptic*, adică în registrul care conținea numele episcopilor recunoscuți ca ortodocși.

Biserica Romei fusese practic batjocorită prin persoana mărunților săi reprezentanți; îndată ce a aflat, datorită unor călugări ortodocși în credința lor, despre cele întâmplate, Felix a decretat excomunicarea și demiterea trimișilor săi, precum și a lui Acacius. Decizia i-a fost

comunicată acestuia la Constantinopol de un nou trimis. Acacius, în loc de răspuns, bazându-se pe sprijinul lui Zenon, a refuzat să recunoască valabilitatea excomunicării, reușind să-l corupă și pe acest nou trimis al papei. A început astfel ruptura dintre Roma și Orient, printr-o adevărată schismă între cele două Biserici, aceasta numindu-se „acaciană", și durând din 484 până în 519.

De un tratament aparte a beneficiat Zenon; papa nu a vrut să-l excomunice, chiar dacă și el era direct răspunzător pentru *Henoticon*, pentru că îl promulgase. Era vorba totuși, de un împărat, și erau încă departe vremurile medievale în care papa nu stătea să se gândească prea mult înainte de a demite sau a excomunica un împărat, chiar dacă nu se făcea vinovat de erezie. Felix s-a limitat la o dojană părintească, vorbindu-i ca de la tată la fiu. Pentru salvarea sufletului său, l-a sfătuit să se supună în tot ce privea credința în Dumnezeu ordinelor episcopilor lui Cristos: „Încetează, așadar, să crezi că poți fi stăpân mai presus de poruncile aceluia față de care, după voința divină, trebuie să te supui cu devotament evlavios pentru că, altfel, vei încălca porunca divină și-l vei insulta chiar pe cel care împarte dreptatea".

Dar Zenon s-a făcut că nu a înțeles; mai mult, l-a îndemnat pe Teodoric, regele ostrogoților, să-l alunge din Italia pe Odoacru, vinovat că ar fi influențat alegerea lui Felix al III-lea; lupta dintre cei doi a durat mult timp și, în 490, după o bătălie în care învingător a ieșit Teodoric, Odoacru s-a refugiat la Ravenna, rezistând asediului timp de trei ani. Până la urmă, Odoacru a fost ucis și Teodoric a devenit în 493 rege al Italiei, atunci când Zenon murise deja, iar papă devenise Gelasius I.

Felix al III-lea a murit la 1 martie 492 și a fost înmormântat, singurul papă din istorie, în bazilica S. Paolo. Ca sfânt apare în Calendarul universal al Bisericii, însă cu comemorare facultativă.

49. Sf. Gelasius (492-496)

Secretarul lui Felix al III-lea, arhidiaconul african Gelasius, a fost ales papă la 1 martie 492. Cu un caracter ferm și conștient de autoritatea dintotdeauna a Bisericii de la Roma, a continuat încercarea deja începută de predecesorul său de a împăca schisma dintre cele două Biserici, fără a se îndepărta de la ortodoxia doctrinei creștine.

A căutat un sprijin la împăratul Anastasius I, punându-l la curent cu alegerea sa, dar n-a avut de la acesta nici un răspuns. Atunci când Teodoric

Sf. Gelasius I (după Platina)

și-a trimis ambasadorii de la Roma la Constantinopol cu probleme de natură politică, făcându-se și purtător de cuvânt al lui Gelasius în chestiunea condamnării ideilor lui Acacius, răposatul patriarh al Constantinopolului, care provocase schisma, Anastasius și-a exprimat mirarea că papa nu avusese grijă să-i trimită personal o scrisoare.

Atunci Gelasius i-a expediat o epistolă care, prin conținut și prin tonul sigur pe care era concepută, trebuie considerată un punct de reper în ceea ce privește delimitarea domeniilor de acțiune ale Bisericii și ale Statului, ca și întâietatea puterii spirituale asupra celei temporale, principiu de bază al unei doctrine care va caracteriza întregul Ev Mediu.

„Două sunt puterile, mărite împărat", scria deci Gelasius, „care conduc, în principiu, această lume: puterea sfântă a episcopilor și cea lumească a regilor. Între acestea două, puterea cârmuitoare a episcopilor are o greutate mai mare, pentru că ei trebuie să dea socoteală în fața tribunalului lui Dumnezeu chiar și pentru regii cei muritori." Și mai preciza: „Îți este totuși cunoscut faptul că, pentru a te împărtăși din tainele divine, trebuie să respecți preceptele religiei, pe care ție nu-ți este îngăduit să le stabilești, pentru că, în asemenea privințe, depinzi de înțelepciunea preoților, pe care nu-i poți îndupleca să-ți îndeplinească dorințele". Și tot acolo explica: „În domeniul temporal însă, care privește statul, chiar și cei care-l slujesc pe Dumnezeu se supun legilor tale, deoarece știu că puterea imperială ți-a fost dată prin voința divină, pentru ca în lucrurile lumești, orice rezistență să fie înlăturată". Și, în sfârșit,

nu putea să nu afirme din nou primatul scaunului episcopal al Romei: „Şi dacă este nevoie ca toţi credincioşii să se supună episcopilor, care cu dreptate îi împărtăşesc din lucrurile sfinte, cu atât mai mult este necesar ca ei să facă acest lucru faţă de cel pe care Dumnezeu l-a aşezat pe tronul aflat mai presus de toate celelalte, fiind venerat dintotdeauna de Biserica universală, cu sentimente filiale".

Chiar şi numai aceste cuvinte ar putea arunca o lumină favorabilă asupra figurii lui Gelasius I, un papă profund convins de măreţia scaunului său, explicată în termeni atât de clari cum nu o mai făcuse nici un papă înaintea lui; diferenţierea dintre politică şi religie era o clarificare a conceptului conţinut în fraza lui Cristos: „Daţi Cezarului ce este al Cezarului, şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu", şi era suficient, dar viitorul va dezminţi aceste intenţii bune. Credinţa papei ieşea în evidenţă mai ales în opoziţia fermă faţă de *Henoticon*, documentul care provocase schisma; dar schisma a continuat.

Pe parcursul scurtului său pontificat, Gelasius I s-a arătat a fi un apărător până la capăt al purităţii credinţei, decis s-o păstreze neatinsă de nici o pată de erezie şi necontaminată de tradiţii păgâne pe care superstiţiile le-ar fi putut menţine încă vii. Aceasta s-a constatat cu prilejul sărbătorii Lupercaliilor[30], desfăşurată între 15 şi 18 februarie, şi care culmina cu *Februatio*, adică purificarea oraşului de influenţele demonilor. Ataşamentul romanilor faţă de această sărbătoare foarte veche era atât de puternic încât, chiar şi după ce s-au convertit la creştinism, ei nu au vrut să renunţe la ea. Mai mult, aceşti creştini le spuneau episcopilor care condamnau Lupercaliile că foametea şi ciuma ce bântuiau în Roma, ca şi jafurile barbarilor şi căderea imperiului erau o consecinţă a renunţării la vechile sacrificii, care erau aduse zeului Februus[31].

Gelasius I a acţionat hotărât pentru a face să înceteze aceste sărbători superstiţioase, atât de puţin creştine şi mai mult orgiastice, şi i-a trimis lui Andromacus, şef al Senatului şi susţinător al Lupercaliilor, o adevărată dizertaţie teologică pe acest subiect. În ea se hotăra că, practic, nu se putea „sluji la doi stăpâni", adică lui Dumnezeu şi lui Mammona, nu se putea sta la masa Domnului şi la cea a Satanei, şi că Lupercaliile nu aduseseră niciodată vreun bine Romei; mai mult, căderea oraşului trebuia pusă pe seama viciilor populaţiei, a superstiţiilor păgâne şi a ritualurilor sângeroase. După cât se pare, a reuşit să obţină abolirea de către Senat a Lupercaliilor, şi a înlocuit această sărbătoare de purificare păgână cu cea a purificării Madonei, instituind procesiunea Candelorei[32], care a fost fixată pentru 2 februarie. *Liber pontificalis* relatează că Gelasius I a

salvat Roma de foamete; istoria nu confirmă aceasta, dar probabil că orașul a avut probleme de acest fel și că papa și-a pus propriile bunuri la dispoziția populației. Nu s-au mai construit deci noi biserici, cu risipirea banilor pe opere de marmură, argint și aur, ci aceștia au fost folosiți în sprijinul oamenilor, al celor sărmani.

Este cunoscut faptul că lui Gelasius însuși îi plăcea să spună despre tronul său episcopal că era „averea celor săraci", și acesta este un alt motiv pentru care figura acestui papă apare într-adevăr deosebită prin spiritul „franciscan"[33], care-l caracteriza. Așa și-l amintește Dionisie cel Mic în introducerea la culegerea sa de decrete. „Ajuns să conducă Biserica prin voința lui Dumnezeu și pentru binele celor mulți, Gelasius este mai mult un servitor decât un suveran. La meritul castității l-a adăugat pe acela al înțelepciunii. Era cu totul dedicat rugăciunilor, studiilor și uneori scrisului... Sub oblăduirea iubitoare a lui Dumnezeu, el și-a trăit zilele umile ale vieții pământești răbdător și statornic în mijlocul atâtor greutăți, preferând mortificarea și postul în locul plăcerilor, înfrângând trufia prin umilință, atât de bun la suflet și generos cu săracii încât el însuși a murit sărac". Ceea ce s-a întâmplat la 21 noiembrie 496. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

50. Sf. Anastasius al II-lea (496-498)

Roman, Anastasius al II-lea a fost consacrat papă la 24 noiembrie 496. Până la el, toți episcopii Romei se situaseră pe o poziție fermă față de Biserica din Orient, care acceptaseră erezia monofizită a lui Eutyches; Anastasius al II-lea, dornic să pună capăt schismei, s-a arătat gata să facă mari concesii.

Această bunătate conciliantă l-a făcut foarte impopular la Roma și a provocat o dezbinare în rândul clerului și al întregii comunități; o contribuție importantă, fără îndoială, la aceste dispute, a adus-o acea facțiune care se revoltase sub Gelasius I, atunci când acesta condamnase Lupercaliile, și care intenționa acum să revină în forță sub un papă mai slab. Mai trebuie adăugat și faptul că Festus, consulul trimis de Teodoric la Constantinopol pentru a obține recunoașterea sa ca rege al Italiei, i-a promis împăratului că-l va convinge pe papă să semneze faimosul *Henoticon*, respins de predecesorii săi.

De altfel, Anastasius al II-lea, chiar dacă nu a avut cum să-l demaște pe Festus, din moment ce acesta s-a întors la Roma când papa deja

Sf. Anastasius al II-lea (după Platina)

murise, dăduse naștere unor nemulțumiri apărute mai târziu, reprimindu-l în Biserică pe Fotios, un diacon din Tessaloniki[34], care fusese excomunicat pentru că aderase la erezia monofizită.

Amintirea impopularității sale a fost transmisă peste secole de *Liber pontificalis,* conform căreia papa a fost pedepsit prin voința lui Dumnezeu (*nutu divinu percussus est),* tocmai pentru că îl reprimise pe Fotios. Cronicarii din secolele XIII-XIV relatează că el a murit la fel ca Arius, prin ieșirea din corp a măruntaielor. Platina spune că „el, pe când ședea fără grijă ca să-și golească pântecele, i-au ieșit mațele din corp și a murit".

Urmând cele transmise prin această tradiție, Dante a sfârșit prin a-l așeza în *Infern* (XI, 6-9), printre eretici:

> am stat să ne ferim dup-un capac
> al unui larg sicriu ce-avea scrisoare:
> «Pe papa Anastasie-l țin, pe cel
> de Fotie tras pe căi rătăcitoare.
>
> (trad. George Coșbuc)

Au fost unii care, în încercarea de a-l reabilita pe papă, au acreditat ideea că la originea informației din *Liber pontificalis* ar fi o confuzie între papa Anastasius al II-lea și împăratul Anastasius I, acesta din urmă fiind într-adevăr un adept al ereziei monofizite.

Este sigur, în orice caz, că Anastasius al II-lea, adevărate, fiind în totalitate sau doar parțial mărturiile despre maniera exagerat de conciliantă

în care-i trata pe monofiziți, a fost opusul lui Gelasius I. Lipsit de energie și incapabil să susțină acea poziție prestigioasă de care avea nevoie scaunul episcopal al Romei, a fost, prin slăbiciunea de caracter, cauza tulburărilor grave apărute la Roma la moartea sa, survenită la 19 noiembrie 498. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru. În unele calendare apărea ca sfânt, la 19 noiembrie, în altele la 8 septembrie; nu este celebrat în Calendarul universal.

51. Sf. Symachus (498-514)

La moartea lui Anastasius al II-lea, Roma s-a trezit cu doi episcopi aleși de către cele două tabere existente în oraș. Cea ortodoxă, care dezaprobase comportarea conciliantă a lui Anastasius al II-lea față de Biserica din Orient, avându-l în frunte pe senatorul Faustus, l-a ales pe diaconul sard Symachus. Cealaltă tabără, doritoare să aducă o împăcare între cele două Biserici, condusă de consulul Festus, de curând întors din misiunea sa de la Constantinopol, l-a ales pe preotul paroh Laurentius. Ei au fost consacrați în aceeași zi, la 22 noiembrie 498; Symachus în bazilica Lateranului, Laurentius în bazilica S. Maria Maggiore.

Se repetă ciocnirile din anii trecuți, într-o atmosferă de război civil, care provoacă tulburări și încăierări în biserici și pe străzi. Se ajunge la Ravenna, la Teodoric, și acesta hotărăște: va fi considerat papă cel care

Sf. Symachus (după Platina)

a fost ales primul sau care a avut un număr mai mare de voturi. În aceste condiții, favorit este Symachus, care însă este bănuit că ar fi corupt anumite persoane de la curtea din Ravenna, capabile să influențeze hotărârea lui Teodoric; dar, în afară de aceasta, Symachus îi convine regelui, tocmai pentru că era rău văzut de Bizanț, și devine astfel o unealtă aflată în mâna lui pentru a-l face pe împărat să înțeleagă că, în Italia, mai important era regele și nu el.

Întors la Roma, Symachus a convocat la 1 martie 499, în bazilica Sf. Petru, un conciliu la care participau 72 de episcopi italieni: „V-am chemat", spune el, „pentru a căuta o modalitate de oprire a manipulării episcopilor, a certurilor și a mișcărilor populare, ca acelea care au avut loc cu ocazia alegerii mele". Se stabilește, pentru prima dată că era interzis să aibă loc tratative electorale pentru un viitor papă în timpul vieții predecesorului și fără cunoștința acestuia; mai mult, i se acordă papei dreptul de a-și desemna el însuși un succesor. În cazul morții subite a unui papă, fără ca acesta să fi putut indica un succesor, „va fi consacrat acela care va întruni voturile întregului cler, sau, la limită, cel mai mare număr de voturi". După cât se pare, laicii sunt excluși și apare ideea unei „majorități" a voturilor, în dauna „unanimității" dorite la timpul său de Honorius. Laurentius însuși, prezent la conciliu, se declară de acord cu aceste hotărâri și, practic, i se supune lui Symachus; în semn de împăcare, i se încredințează dioceza din Nocera, în Campania.

Aceste reguli ale alegerii papei nu au avut prea mult succes, lucrurile rămânând la fel; pentru moment, laicii vor continua să aibă o anumită importanță, iar papii nu vor obține niciodată dreptul de a-și numi un succesor.

Conciliul din 499 este deosebit de important pentru istoria Romei pentru că, după semnăturile episcopilor care au aprobat decretul, avem informația că posturile de preoți, *titulus*, de la bazilicile existente atunci în oraș erau în număr de 28. Împărțite pe diferitele „cartiere", erau la origine în subordinea unui singur prezbiter sau paroh, dar au fost apoi date în grija a trei sau mai mulți preoți, și cel care se bucura între ei de cea mai mare autoritate era un preot-cardinal, adică principal. Separate de aceste parohii erau, apoi, cele cinci bazilici patriarhale: S. Giovanni in Laterano, S. Pietro, S. Paolo, S. Lorenzo fuori le Mura și S. Maria Maggiore, pe care le conducea direct episcopul Romei; comunitatea lor de enoriași nu ea limitată doar la un cartier, ci era constituită din toți credincioșii din oraș. De asemenea privilegii beneficiau și bazilicile S. Sebastiano și S. Croce di Gerusalemme care, împreună cu celelalte, formau grupul așa-

numit al „celor Șapte Biserici" ale Romei și, în Evul Mediu, erau locurile de vizitare și rugăciune cu ocazia pelerinajelor.

După acest conciliu, Roma părea să treacă printr-o perioadă de liniște; vizita pe care Teodoric a făcut-o în oraș în anul 500 a dat o confirmare oficială a acestei stări de pace. „La intrarea sa în oraș, romanii l-au primit cu onoruri demne de un împărat și l-au salutat cu titlul măgulitor de «noul Traian»", după cum relatează Gregorovius. „Senatul, poporul și clerul, în frunte cu papa, i-au ieșit în întâmpinare încă înainte de a intra în oraș și l-au primit, se pare, la podul peste râul Aniene, sau poate la Monte Mario. Ca o dovadă de înțelepciune, regele arian s-a îndreptat imediat către bazilica Sf. Petru, unde s-a rugat la mormântul apostolului «cu mare evlavie și ca un adevărat catolic». În fine, într-o atmosferă triumfală a intrat în centrul Romei trecând peste podul lui Hadrian".

Donațiile făcute către biserici, reluarea jocurilor de circ și indicațiile date pentru restaurarea unor monumente au fost determinante pentru a intra în sufletul poporului roman: discursul pe care l-a ținut în Forum, deși scurt, a stârnit un entuziasm general. Roma a avut pentru o clipă iluzia că va renaște „mare" și în pace. Dar pacea era departe de a fi durabilă între credincioșii Romei și, îndată ce Teodoric s-a întors la Ravenna, grupul din Senat ostil lui Symachus s-a manifestat din nou și i-a trimis regelui o scrisoare detaliată cu acuzații împotriva papei: era vinovat de a fi celebrat Paștele din anul 501 fără a respecta calendarul ecleziastic stabilit după obiceiul din Alexandria.

Era doar un pretext pentru a-l face să compară în fața judecății regelui la Rimini. Și Symachus a mers acolo, dar, când și-a dat seama că, pe fond, acuzațiile erau de cu totul altă natură și se refereau la relații nepermise cu femei și la risipirea bunurilor Bisericii, s-a întors în grabă la Roma. Ajuns aici, s-a simțit abandonat chiar și de credincioși și, făcându-i-se frică, s-a refugiat în bazilica Sf. Petru.

Teodoric a rămas neplăcut surprins; comportarea lui Symachus i s-a părut o recunoaștere a vinovăției, a convocat la Roma un conciliu care să-l judece și, ca și cum scaunul episcopal ar fi fost deja vacant, l-a numit pe episcopul de Veneția, Petru din Altino, ca „Vizitator", adică un fel de regent al Bisericii din Roma. Acesta s-a aliat imediat cu grupul adversarilor lui Symachus, hotărând să-l cheme pe Laurentius de la Nocera, și a aprobat confiscarea proprietăților ecleziastice pontificale.

Practic, conciliul depindea de modul în care trebuia să acționeze Teodoric; oricum, Symachus a intervenit în prima ședință din mai 501 și s-a declarat gata să se supună judecății, cu condiția ca Petru din Altino

să fie îndepărtat, iar proprietățile confiscate să-i fie restituite. Cererea, înaintată lui Teodoric, a fost respinsă de acesta. Symachus era decis, cu orice risc, să se prezinte, oricum, la a doua sesiune, programată să înceapă la 1 septembrie; dar, pe când mergea de la Sf. Petru către bazilica Sessoriana, unde se desfășura conciliul, a fost atacat de un grup de oameni înarmați care au ucis doi preoți din suita sa, iar Symachus însuși a scăpat cu greu să nu fie ucis cu pietre. Din acel moment nici n-a mai vrut să audă de conciliu.

Pe de altă parte, episcopii, după o nouă perioadă de tulburări în rândul populației, s-au reunit într-un loc numit *Ad palmam,* probabil în apropiere de bazilica Sf. Petru; de data aceasta, ei au hotărât că nici unul dintre ei nu avea dreptul să-l judece pe episcopul Romei, așa cum acceptase toată lumea, motiv pentru care acuzațiile aduse lui Symachus nu puteau să fie judecate decât de Dumnezeu; în consecință tot clerul trebuia să i se supună lui.

Era evident că o asemenea hotărâre va rămâne neaplicată; în practică, dușmanii lui Symachus au învins; bisericile parohiale ale orașului au trecut sub controlul lui Laurentius care, pentru a demonstra legitimitatea pontificatului său, și-a instalat propriul bust în bazilica S. Paolo, alături de portretele în mozaic ale episcopilor precedenți ai Romei. Symachus s-a baricadat în bazilica Sf. Petru și, timp de patru ani, orașul a fost scena unor acte de violență și au avut loc lupte sângeroase.

Pacea s-a reinstaurat abia în 505, când Teodoric a dat ascultare, în sfârșit, dojenilor venite din partea diaconului Dioscuros din Alexandria, trimis la el de către Symachus. I-a obligat pe adversarii papei să-i restituie bisericile și pe Laurentius, în special, să părăsească Roma; acesta s-a supus și s-a retras într-o locuință din provincia protectorului său, Festus.

Schisma din sânul episcopiei romane se sfârșea astfel, dar cea cu biserica din Orient rămânea în continuare în picioare: împăratul Anastasius I se aliase acum complet cu monofiziții și, într-un edict, l-a tratat injurios pe Symachus, acuzându-l de maniheism și declarând nelegitimă consacrarea sa. Papa a răspuns într-o manieră palidă, recurgând, pentru această ocazie, la autoritatea predecesorilor săi: „Respectă-l pe Dumnezeu în noi și noi îl vom respecta pe Dumnezeu în tine. Dacă tu nu-l respecți pe Dumnezeu, cum poți să-i iei locul aceluia pe care-l dezonorezi?... Amintește-ți, împărate, de lungul șir al acelora care, încă de la începuturile creștinismului, au persecutat credința: ei au căzut, dar Biserica, pe cât este de persecutată, pe atât strălucește cu toată puterea sa".

Symachus, în ciuda dezordinilor care au tulburat primii ani ai pontificatului său, a reușit totuși să înfrumusețeze Roma cu noi construcții, și, poate, așa cum observa ironic Gregorovius, „faptul că, din fericire, a scăpat din atâtea pericole, a făcut să crească râvna acestui preot cu conștiința nu prea curată, care, din recunoștință pentru sfinții care-l apăraseră, s-a grăbit să le împodobească bisericile sau să construiască în onoarea lor, altele".

A pus să fie construite, printre altele, bisericile S. Pancrazio de pe Gianicolo și S. Martino ai Monti, pe locul vechiului *Titulus Equitii*, ca și un han pentru străini la Porto, destinat pelerinilor, care veneau la Roma pe calea mării. A restaurat, de asemenea, bazilica S. Paolo, dar cel mai mult a fost preocupat de bazilica Sf. Petru; a pardosit atriumul[35] cu lespezi de marmură și a construit deasupra *cantharus*[36]-ului un tabernacol cu coloane de porfir. În piața care se afla în fața bazilicii a fost săpat un puț, așa cum astăzi, acolo, se află cunoscutele fântâni create de Bernini; au fost lărgite, de asemenea, scările din fața bazilicii și construite clădirile de locuit, ca prim nucleu al palatului de la Vatican.

Symachus a murit la 19 iulie 514. A fost înmormântat la bazilica Sf. Petru.

52. Sf. Hormisdas (514-523)

Când, în ziua imediat următoare morții lui Symachus, 20 iulie 514, a fost consacrat papă un diacon născut la Frosinone, Hormisdas, situația din comunitatea romană era calmă. Hormisdas devenise diacon după ce fusese căsătorit și avea un fiu, Silverius, care va deveni, la rândul său, papă, un caz unic în istoria papalității. Hormisdas a fost ales în unanimitate, chiar dacă nu a fost desemnat de predecesorul său, Symachus; pentru moment, erau lăsate la o parte divergențele care divizaseră până atunci orașul.

În ceea ce privește Biserica din Orient, numeroși episcopi au cerut și au obținut să fie readmiși în comunitatea creștină universală împreună cu Roma; practic, schisma mai exista încă doar prin voința împăratului Anastasius I. Într-adevăr, cât timp a mai trăit el, diferitele încercări pe care le-a făcut Hormisdas pentru a elimina toate adversitățile au fost zadarnice; abia o dată cu noul împărat Iustin au existat condițiile propice pentru a se putea ajunge la împăcare și la o reîntoarcere la ortodoxia credinței, în spiritul conciliului de la Calcedon.

Sf. Hormisdas (după Mistrali, Misterele Vaticanului, *Milano, 1892)*

Împăratul a convocat la Constantinopol un conciliu care a condamnat doctrina lui Eutyches, într-o deplină adeziune la decretele Romei și ale lui Leon cel Mare. În plus, Iustin i-a scris papei, rugându-l să-i trimită ambasadori pentru a putea restabili unitatea religioasă.

Aceștia au fost primiți solemn la Constantinopol și patriarhul și-a pus semnătura pe așa-numita „formulă a lui Hormisdas": „Eu consider că sfintele biserici ale lui Dumnezeu, cea a vechii Rome și cea a noii Rome, ca fiind una și aceeași, tronul apostolului Petru și tronul episcopal al Bizanțului drept unul și același... Sunt de acord cu papa în propovăduirea doctrinei și-i dojenesc pe cei pe care îi dojenește și el".

Aceasta se întâmpla la 28 martie 519; Roma învinsese, schisma luase sfârșit. 2500 de episcopi din Răsărit au semnat această formulă de adeziune față de Roma și ea a rămas apoi punctul de referință fundamental între Bisericile Orientului și Occidentului.

Strădania deosebită a lui Hormisdas pentru a rezolva schisma nu l-a făcut să uite totuși de problemele creștinismului occidental și, în special ale celui de la Roma, unde un grup de călugări solicitau cu încăpățânare ca el să le aprobe o teză fondată pe afirmația „un membru al Treimii a fost răstignit". Formula în sine nu era eretică și circulase și la Constantinopol, unde făcuse ca unele minți înfierbântate să se entuziasmeze, putând da naștere foarte ușor unor interpretări eretice. Hormisdas a încercat încă de la început să calmeze spiritele, dar, în urma argumentărilor insistente ale călugărilor care voiau o aprobare oficială a tezei lor, în anul 521 a combătut-o deschis prin fraza: „Una dintre cele trei ființe divine a îndurat suferința trupească".

După informația din *Liber pontificalis*, la Roma a mai avut de furcă și cu unul dintre nenumăratele grupuri manicheiste: membrii acestuia au fost judecați și condamnați la exilare. Cărțile lor au fost arse public în piața situată în fața bazilicii S. Giovanni în Laterano.

Hormisdas a murit la 6 august 523 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

53. Sf. Ioan I (523-526)

După Hormisdas a urmat, la 13 august 523, bătrânul Ioan, născut la Tuscia; a fost un pontificat scurt, dar mai furtunos decât altele.

Tot în anul 523, împăratul Iustin a dat un edict împotriva ereticilor arieni; de frică, mulți dintre aceștia au abjurat, iar alții au fost martirizați; unele biserici luate de la ei au fost date catolicilor. Teodoric, aflând cum erau loviți frații săi întru credință, s-a simțit vizat și el de edictul lui Iustin.

Furia sa, alimentată și de convingerea că se arătase deosebit de tolerant față de credința catolică, l-a făcut să declare că persecuțiile cărora le căzuseră pradă arienii din Orient vor fi răzbunate prin reprimarea cultului catolic din Italia. Astfel încât, ca un prim avertisment, a pus să fie demolat oratoriul Sf. Ștefan din Verona. Și nu s-a oprit aici.

În adâncul sufletului, el bănuia că Roma uneltea de la distanță împotriva lui; ceea ce, în parte, era chiar adevărat, la anumite niveluri, în Senat.

Sf. Ioan I (după Platina)

Așa că a interzis cetățenilor romani să poarte arme și a început să nu mai aibă încredere nici în anturajul său. Consulul Albinus, care avusese un schimb de epistole cu Iustin, a fost acuzat de înaltă trădare; de aceeași acuzație a avut parte și Boetius[37], vinovat în realitate doar pentru că-l apărase pe consulul roman. Marele scriitor a fost condamnat la moarte și executat; aceeași soartă a avut-o apoi și șeful Senatului, Simachus, socrul lui Boetius.

„Umbrele lor acuzatoare au pătat faima nobilului rege got", observă Gregorovius. „Este posibil, desigur, așa cum au făcut de altfel unii istorici, să fie justificată moartea lor, invocându-se rațiuni de stat: dar un om ca Boetius, cunoscut pretutindeni ca autor al *Mângâierilor filosofiei,* era un acuzator prea autoritar pentru ca moartea sa, chiar dacă a avut loc în perioada cea mai întunecată a istoriei, să nu fie considerată drept o barbarie".

În această furie violentă care îl cuprindea, Teodoric l-a convocat în 525 la Ravenna pe papa Ioan I și i-a poruncit să meargă la Constantinopol împreună cu o delegație compusă din câțiva episcopi și patru senatori ilustri. Misiunea pe care i-o încredința era aceea de a-l convinge pe Iustin să-și retragă edictul împotriva arienilor, să le restituie bisericile și să le permită celor care, de teamă, abjuraseră să revină la confesiunea ariană. Ioan I a refuzat ferm să susțină această ultimă cerere, contrară conștiinței sale de creștin, dar, oricum, el a făcut acest drum.

Constantinopolul l-a primit cu entuziasm, nu ca pe un ambasador al lui Teodoric, ci ca pe un conducător al creștinătății: era de altfel primul papă care venea în capitala imperiului din Orient. A fost condus triumfal în biserica Sf. Sofia, unde a celebrat Paștele din acel an. În ce privește reușita misiunii sale, el a reușit să-l mulțumească oarecum pe Teodoric, care totuși nu s-a simțit pe deplin satisfăcut pentru că Ioan nici măcar nu prezentase cererea referitoare la permisiunea ca arienii nou-convertiți să revină în erezia lor, așa cum ceruse el înainte de plecarea papei.

Consecințele au fost logice: membrii delegației au fost trimiși la închisoare în momentul întoarcerii la Ravenna. Ioan I a murit în închisoare, la 18 mai 526; transportat mai târziu la Roma, a fost înmormântat în zona porticului de la bazilica Sf. Petru, punându-se și o inscripție în versuri ca *victimă întru Cristos.*

54. Sf. Felix al IV-lea (526-530)

În atmosfera de teroare în care trăia biserica din Italia la moartea lui Ioan I, nu a existat nici cea mai mică reacție la impunerea de către Teodoric a unui candidat propriu la tronul papal în persoana romanului Felix, născut în Sannio. Comunitatea din Roma, înspăimântată, l-a consacrat papă la 12 iulie 526 și a fost al patrulea care a purtat acest nume.

La câteva săptămâni după aceea, la 30 august, Teodoric murea și sfârșitul său a fost preluat de legendă în mai multe variante; de la aceea că ar fi murit cu câteva clipe înainte de a fi promulgat un decret prin care toate bisericile catolice ar fi trecut în stăpânirea arienilor până la cea care, după cum relatează Procopius, îl prezintă pe Teodoric ca victimă a unei febre subite cauzate de remușcările pentru moartea lui Symachus, al cărui cap crezuse că-l vedea la un pește mare, servit la un banchet; în sfârșit, a apărut și povestea că sufletul său fusese purtat prin aer de spiritele mânioase ale lui Ioan și al lui Symachus și aruncat în craterul vulcanului din insula Lipari.

Felix al IV-lea n-a dat ocazie clerului să regrete că-l alesese. A întreținut relații bune cu Amalasunta, regenta regelui got Atalaric, copil încă, astfel încât a obținut un edict care îi conferea episcopului Romei dreptul de a judeca disputele dintre laici și slujitori ai Bisericii. În baza acestuia, oricine ar fi avut un diferend cu un membru al clerului trebuia

Sf. Felix al IV-lea (după Platina)

să se adreseze papei, și numai în cazul în care acesta ar fi refuzat să se implice, procesul ar fi putut trece în competența autorității laice. După cum observă Gregorovius, „ideea acestui privilegiu poate fi considerată exceptarea clerului de la judecata laică a tribunalului și ea va constitui în viitor baza forței sale politice".

În plus, Felix al IV-lea a reușit să manevreze cu dibăcie în condițiile existenței în oraș a două facțiuni adverse, una care-i sprijinea pe goți, alta pe împăratul Bizanțului. În acest sens, a fost poate în semn de omagiu față de Biserica din Orient faptul că papa a pus să se construiască la Roma biserica sfinților Cosma și Damian, dat fiind că aceștia au fost primii sfinți de origine orientală cărora orașul le dedica o biserică. „A fost, poate, vorba despre un gest de politețe diplomatică față de împăratul Bizanțului cu care Biserica romană menținea în acele vremuri relații prietenești, observă același Gregorovius, și este posibil, în plus, că s-a dorit să fie măguliți grecii de frica goților".

În orice caz, Felix al IV-lea, pe timpul îndelungatei boli care, până la urmă, i-a adus moartea, a vrut să se asigure împotriva unor eventuale confruntări de după moartea sa. Gândul unei noi schisme în cadrul comunității de la Roma îl obseda și din acest motiv a vrut să se prevaleze de ceea ce hotărâse Symachus la sinodul din 529, adică de posibilitatea ca un papă să-și desemneze un succesor. Așa s-a întâmplat că, în prezența clerului și a Senatului, i-a încredințat însemnele puterii pontificale arhidiaconului Bonifaciu, numindu-l prin aceasta succesorul său; a comunicat credincioșilor această hotărâre a sa, punând câte un anunț în fiecare biserică parohială din Roma și amenințând cu excomunicarea pe cei care ar fi tulburat liniștea Bisericii.

Senatul a amenințat și el cu confiscarea bunurilor și cu exilarea pe oricine ar fi provocat agitație cu caracter electoral atâta timp cât papa trăia încă.

Un mare eveniment al acestor ani a fost și răspândirea în Italia a călugăriei, datorită Sf. Benedict de Norcia (Nursia); la Montecassino, acesta a întemeiat faimoasa abație și a elaborat o regulă de comportare sub deviza *Ora et labora*. Adică activitate și rugăciune, într-un spirit de înțelegere frățească, o alternativă pozitivă spre deosebire de violența existentă în mediul social și ecleziastic din acele timpuri. Pe baza acestei reguli, care a făcut prozeliți în toată peninsula, mănăstirea, este adevărat, devine în general un centru al rugăciunii, dar și un nucleu al organizării economice și culturale, pe deplin caracteristic pentru o perioadă îndelungată din Evul Mediu.

Felix al IV-lea a murit, înainte de a putea înțelege măreața semnificație pe care a căpătat-o călugăria, la 22 septembrie 530. A fost înmormântat la bazilica Sf. Petru.

55. Bonifaciu al II-lea (530-532)

În aceeași zi cu moartea lui Felix al IV-lea, la 22 septembrie 530, un grup restrâns de preoți, decis să-i respecte defunctului ultimele dorințe, s-a grăbit să-l aleagă papă pe cel deja desemnat, arhidiaconul roman Bonifaciu, consacrându-l în bazilica Lateranului. În același timp, în bazilica Iulia, un grup mai numeros de preoți și de laici l-a consacrat ca papă pe Dioscur; erau în conflict două tabere, prima aparținând celor care-i susțineau pe goți și cealaltă a adepților Bizanțului. Biserica din Roma era din nou pradă luptelor și certurilor care însă din fericire, n-au durat decât 22 de zile; într-adevăr, la 14 octombrie, Dioscur a murit, așa că schisma a luat sfârșit. Tabăra susținătorilor Bizanțului a trebuit să i se supună lui Bonifaciu.

Informațiile despre acest papă sunt puține; cea mai mare preocupare a sa pare să fi fost aceea de a-și găsi un succesor. După ce a fost recunoscut ca pontif legitim chiar și de către preoții care-l susțineau pe Dioscur, i-a obligat imediat să semneze un document prin care recunoșteau că încălcaseră decretul lui Felix al IV-lea și promiteau că nu vor mai face

Bonifaciu al II-lea (după Platina)

niciodată așa ceva. În același timp, a emis o sentință de condamnare a lui Dioscur. Apoi a reunit un conciliu în bazilica Sf. Petru, și în acest cadru a prezentat un decret, prin care îl numea ca succesor al său pe diaconul roman Virgilius: i-a obligat pe toți preoții din comunitatea romană să semneze și să jure în acest sens.

În această fază, este posibil să fi existat o reacție din partea Senatului și a Curții de la Ravenna, pentru că, la puțin timp după aceea, a avut loc un al doilea conciliu, la care a participat și Senatul, prin reprezentanții săi, prilej cu care trebuia pus în discuție procedeul folosit de Bonifaciu; după cât se pare, papa a recunoscut că nu avusese dreptate sau, cel puțin, și-a dat seama că abuzase de puterea sa, pentru că, atunci când adunarea era în plină desfășurare, a ars decretul și a evitat astfel să fie judecat.

Întâmplarea a fost un prilej pentru a scoate la lumină faptele de corupție pe care le comiseseră laicii cu ocazia alegerii lui Dioscur și Senatul a avut grijă să emită o lege prin care interzicea membrilor săi orice cadou sau acceptare de bani pentru a obține alegerea unuia sau altuia dintre candidați; decretul a fost trimis spre luare la cunoștință întregului cler din Roma. Prin acest document apare clar cât de frecventă era simonia[38] în anumite cazuri; el suna de asemenea și ca un îndemn adresat clericilor de către laici de a nu se lăsa implicați într-un comportament care nu era demn de persoana unui slujitor al bisericii.

Bonifaciu al II-lea a murit la 17 octombrie 532 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru; a fost primul papă care nu a mai fost declarat sfânt. Acesta a fost prețul abuzului de putere comis de el.

56. Ioan al II-lea (533-535)

Moartea lui Bonifaciu al II-lea, survenită atunci când erau în toi polemicile și scandalurile iscate chiar de metoda care trebuia urmată pentru alegerea unui papă, a determinat ca o scurtă perioadă tronul episcopal al Romei să fie vacant; este probabil că aceasta se datora unor clarificări între părți, adică între cler, Senat și curtea de la Ravenna.

Era un fapt real acela că simonia și traficul de influență deveniseră în rândul clerului modalitatea normală care definea alegerea unui papă și se părea chiar că Sfântul Duh nu prea avea ce căuta în alegerea unuia sau altuia dintre candidați, așa cum se întâmpla pe vremea papei Fabian; Senatul se impusese de-acum ca reprezentant al laicismului și al poporului roman, uzând de dreptul lui de vot în problemele bisericii. Trebuiau

Ioan al II-lea (după Platina)

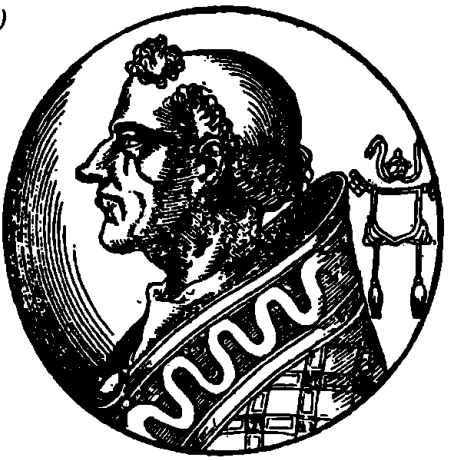

supuse aprobării lui și deliberările din concilii, prin care acestea, sub anumite aspecte, se substituiseră autorității imperiale: prin urmare, nu era un lucru de mirare că anumiți slujitori ai bisericii, pentru a-i corupe pe senatorii cei mai influenți, ajungeau să vândă bunuri ale Bisericii.

Decretul emis de Senat în timpul pontificatului lui Bonifaciu al II-lea, cu scopul denunțării unei asemenea situații, însemna o lecție morală umilitoare a autorității laice către cea clericală. Regele Atalaric a aprobat acel decret senatorial îndată ce a fost ales pentru tronul pontifical un preot umil de la biserica S. Clemente, pe nume Mercurius sau Mercurialus. Numele său nu a părut totuși potrivit cu înalta demnitate, astfel încât el a fost primul episcop al Romei, care, după alegere, și-a schimbat numele. Și a devenit Ioan al II-lea; a fost consacrat la 2 ianuarie 533.

Atalaric i-a trimis lui Ioan o scrisoare în care, pe de o parte, aproba decretul și lăuda libertatea de alegere a clerului și a poporului roman în desemnarea cu demnitate a unui papă, iar pe de altă parte sublinia că se ținea rezervat în ceea ce privea confirmarea și punea la dispoziția demnitarilor imperiali o sumă de bani considerabilă cu care să fie procurate voturile pentru candidatul selecționat de ei.

Într-adevăr, „dacă vor interveni certuri între clerici și laici din cauza unor alegeri și conflictul ar ajunge în fața tribunalului, el ordona ca, pentru cheltuieli rezultate din aceste conflicte, fiind vorba despre episcopul Romei, nu se puteau folosi mai mult decât trei mii de scuzi".

Cum s-ar spune, lăsând simonia la o parte, banii erau întotdeauna importanți, dat fiind că era stabilit dinainte un „fond de cheltuieli" provenind din rezerva regală.

Este clar că ordinul trimis către prefectul Romei, Salvontius, de a sculpta în marmură fie edictul imperial, fie decretul Senatului, pentru a fi expuse pe fațada bazilicii Sf. Petru, nu putea dezamorsa definitiv situația: ar fi fost o iluzie.

În 534, în plus, Atalaric murea; mama sa, Amalasunta, pentru a salva regatul goților, se căsătorea cu vărul său, Teodat, care îi era un adversar declarat. Un climat de nesiguranță domnea peste Italia.

Din Orient, noul împărat Iustinian și-a făcut auzit glasul, pentru moment în probleme de credință, ținând să-i dovedească papei propria sa ortodoxie. A făcut aceasta dând un edict în care-și expunea doctrina despre Treime, conform dogmelor catolice, care nu putea să nu primească aprobarea Romei și, în plus, a trimis prin soli daruri prețioase pentru bazilica Sf. Petru. Roma se pregătea să intre pe orbita Bizanțului.

Ioan al II-lea a murit la 8 mai 535 și a fost îngropat în bazilica Sf. Petru.

57. Sf. Agapet I (535-536)

La moartea lui Ioan al II-lea, a fost ales papă arhidiaconul său, romanul Agapet, fiul preotului Iordanes, adept al lui Symachus, ucis în una dintre încăierările apărute în oraș în timpul schismei. Aparținea familiei lui Felix al IV-lea și avea o casă pe colina Coelius (Celio), în vecinătatea bisericii Ss. Giovanni e Paolo, unde adunase o bogată bibliotecă cu opere ale Sfinților Părinți. A fost consacrat la 13 mai 535.

Primul lucru pe care s-a grăbit să-l facă a fost convocarea unui conciliu, la care a adus documentul de anatemizare a lui Dioscur, luat din arhiva Vaticanului, și i-a dat foc. Prin acest gest, el declara nedreaptă excomunicarea pe care o obținuseră de la Bonifaciu al II-lea partizanii acestuia și, în plus, condamna pentru viitor ideea desemnării unui succesor de către un papă în timpul vieții.

Referitor la alegerea papilor, se va face din nou simțită puternica *longa manus*[39] imperială; de acum nu mai era decât o chestiune de timp. Iustinian recucerise Africa, scăpând-o de vandali, și amenința Italia; Teodat o asasinase pe Amalasunta și împăratul, cu scuza că voia să-i răzbune moartea, pregătea o campanie militară împotriva goților.

Sf. Agapet I (după Platina)

Generalul său, Belizarie, debarca în anul 535 în Sicilia şi o cucerea; el se îndrepta hotărât către Peninsulă.

Teodat, incapabil să se opună militar, a încercat să-i încetinească înaintarea, trimiţând la Constantinopol o solie încredinţată papei, prin care să-l convingă pe împărat să renunţe la intenţiile sale. Agapet nu s-a supus de bunăvoie ordinului de a porni la drum; înainte de toate, neavând bani pentru a plăti cheltuielile de călătorie, a fost obligat să amaneteze veşmintele sfinte ale Sf. Petru.

Ajuns la Consantinopol, a fost primit cu onoruri solemne care îi fuseseră anterior rezervate şi lui Ioan I; dar, oricât a fost de bine primit, el nu a reuşit să-l convingă pe Iustinian să renunţe la campania în Italia; împăratul se pregătea chiar pentru o acţiune şi mai hotărâtă.

Papa a obţinut un succes doar în problemele religioase care au fost totuşi abordate; nu a vrut să colaboreze cu patriarhul Antim, aflat sub protecţia împărătesei Teodora şi înclinat în secret, ca şi ea, către monofizitism. A reuşit să pună în locul lui pe Menas, un călugăr de a cărui dreaptă credinţă era sigur şi l-a consacrat solemn el însuşi în martie 536.

Apoi, Agapet s-a îmbolnăvit şi a murit la Constantinopol la 22 aprilie 536; corpul său a fost transportat la Roma şi înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Sf. Silverius (după Platina)

58. Sf. Silverius I (536-537)

Vestea morții lui Agapet, survenită la Constantinopol, a ajuns la Roma, unde regele got Teodat aștepta în zadar un rezultat favorabil al soliei sale pe lângă împărat; el a impus în mare grabă alegerea subdiaconului din Campania, Silverius, și chiar și acea parte a clerului care nu aproba această alegere s-a văzut obligat s-o accepte. A fost consacrat la 1 iunie 536.

Regatul got se afla la apusul său; Teodat era înlăturat de pe tron de către soldații săi și asasinat în timp ce se refugia la Roma. Noul rege, Vitiges, a considerat oportun să se retragă cu grosul armatei la Ravenna pentru a pregăti o ofensivă mai eficientă împotriva lui Belizarie, care ajunsese deja la Napoli. Silverius a sfătuit Senatul să nu încerce o rezistență inutilă în fața bizantinilor și s-a gândit chiar să-l cheme pe Belizarie la Roma: acesta intra în oraș prin poarta Asinaria în noaptea de 9 spre 10 decembrie 536, în timp ce ultima unitate din garnizoana gotă ieșea prin poarta Flaminia.

Roma revenea din nou pe orbita imperială: „Belizarie s-a instalat pe colina Pincio, de unde", după cum relatează Procopius, „după ce a aruncat o privire asupra orașului încă plin cu toate vechile monumente, a poruncit

imediat să se înceapă aprovizionarea lui și să se treacă de îndată la restaurarea și fortificarea zidurilor". Vitiges se va întoarce cât de curând posibil pentru a încerca să recucerească orașul. Și, într-adevăr, regele got a sosit în primele zile din martie 537 cu 150 000 de oameni și a supus orașul unui asediu care va dura timp de un an. În spatele zidurilor se comitea o nedreptate rușinoasă față de papă, condusă de la distanță de soția lui Iustinian, Teodora, care dorea să fie ales din nou monofizitul Antim ca patriarh al Constantinopolului. Știind că Silverius era de neclintit pe linia de conduită inițiată de Agapet I, împărăteasa conta mult pe influența sa eretică asupra diaconului roman Vigilius, fost nunțiu apostolic la Bizanț și desemnat la vremea sa de Bonifaciu al II-lea ca succesor al său. Acesta era într-adevăr, înclinat să-i îndeplinească Teodorei dorințele, dacă ar fi obținut până la urmă desemnarea ca papă.

El a sosit la Roma cu un plan foarte precis. Ajutat de Antonina, soția lui Belizarie, a reușit să facă drept autentice niște false scrisori ale lui Silverius către Vitiges, în care papa cerea intervenția regelui got pentru a elibera Roma de bizantini. Simțindu-se în pericol, Silverius s-a refugiat în biserica Sf. Sabina de pe colina Aventinului, dar Belizarie l-a convocat la reședința sa de pe Pincio pentru a-i cere să se dezvinovățească. Ajuns acolo, Silverius a fost introdus, împreună cu Vigilius, care, în aparență, se arăta gata să-l ajute în acele momente tragice, în una dintre camerele din interior, unde Antonina se afla lungită pe un pat cu Belizarie așezat la picioarele ei. Femeia l-a copleșit cu insulte pe papă, iar Belizarie nu a vrut să accepte dezvinovățirile lui Silverius; a chemat înăuntru un subdiacon, pe nume Ioan, care, când papa a fost dus în camera alăturată, i-a smuls patrafirul, l-a dezbrăcat de veșmintele episcopale și l-a pus să îmbrace o rasă călugărească. În același timp, un alt diacon, Sirius, anunța clerul că papa fusese judecat ca vinovat și era destituit; Belizarie îl trimitea, retrogradat acum la rangul de simplu călugăr, la Pataros, în Licia. În ziua de 29 a aceleiași luni, clerul, sub presiunea lui Belizarie, îl alegea ca papă pe Vigilius; complotul urzit de Teodora își atinsese scopul.

Silverius a fost apărat de episcopul de Pataros care a făcut plângere la Iustinian; a obținut de la acesta ca fostul papă să fie trimis la Roma pentru a fi judecat din nou. Dar Belizarie, presat mereu de Vitiges, a tras de timp și s-a opus reîntoarcerii sale; Silverius a fost dus în insula Palmaria supravegheat de doi trimiși ai lui Vigilius, și a rămas acolo, ca prizonier, până la moartea sa, care a survenit probabil la 11 noiembrie 537. A fost îngropat chiar în acea insulă.

59. Vigilius (537-555)

Diaconul Vigilius, un roman dintr-o familie nobilă, râvnea, încă din anul 531, la tronul episcopal al Romei, de când Bonifaciu al II-lea îl desemnase ca succesor al său. Nu i se realizase acest vis, pentru că, atunci, în fața opoziției hotărâte a clerului, papa considerase mai nimerit să renunțe. A trebuit să se consoleze cu funcția de apocrisar[40] pontifical la Constantinopol, dar nici cu aceasta nu a fost în pierdere; la curtea lui Iustinian și-a făcut prieteni puternici, cei mai importanți fiind împărăteasa Teodora și soția lui Belizarie, Antonina.

Era de fapt un grup mai mare de persoane foarte apropiate de erezia lui Eutyches și dornice să vadă anulată ortodoxia impusă prin conciliul de la Calcedon. Vigilius le-a făcut jocul, lăsându-i să creadă că, dacă ar fi fost ales papă, ar fi pus în practică aceste așteptări; dar, ambițios cum era, a dat desigur și unele asigurări concrete în acest sens. În acest sens, i s-ar putea atribui ca apocrifă o scrisoare a lui către episcopii monofiziți în care refuza să recunoască doctrina dublei naturi a lui Cristos și recomanda să se păstreze secretul asupra unor idei ale sale pentru ca să-și poată realiza mai sigur intențiile în momentul când va deveni papă.

Împărăteasa a acționat imediat ce s-a ivit o ocazie potrivită, adică atunci când Belizarie a sosit la Roma. Demiterea brutală a papei Silverius a fost pur și simplu un abuz, o mașinație sub semnul corupției, având ca autoare două femei fără scrupule, și al simoniei. Vigilius s-a arătat dispus să-i ofere bani lui Belizarie, pentru ca acesta să acționeze hotărât și autoritar; generalul l-a demis pe Silverius și, la 29 martie 537, a făcut ca noul papă să fie consacrat de Senat și de un cler înspăimântat.

Dar Vigilius, pentru a putea fi recunoscut ca legitim de întregul cler, a trebuit să aștepte să moară Silverius, lucru care s-a întâmplat probabil la 11 noiembrie în același an. Acesta a fost probabil doborât de chinurile și umilințele îndurate și este greu să credem că sfârșitul său nu a fost chiar grăbit, prizonier cum era, pe insula Palmaria, și păzit de cei doi slujitori ai lui Vigilius. *Liber pontificalis* scrie că, din ordinul acestuia, ar fi fost lăsat chiar să moară de foame. Procopius ne dă chiar și numele asasinului, Eugenius, dar ca ucigaș plătit de Antonina: în orice caz, Vigilius ar putea fi acuzat cel puțin de „complicitate la crimă". Prin urmare, el a devenit papă prin simonie și asasinat: a fost un „ticălos", spune Gregorovius. Mai simplu spus, el face parte din seria aceea de papi care și-au vândut sufletul pentru a ajunge la vârful autorității ecleziastice, adică acolo unde ei nu vedeau altceva decât puterea.

Vigilius (după Platina)

În primii ani ai pontificatului său, a arătat că se căiește și a crezut că poate scăpa nepedepsit de cei care-l ajutaseră să ajungă pe culmile puterii. „Cândva am spus lucruri rele și am fost imprudent; acum nu mai pot în nici un fel să-ți îndeplinesc dorința de a pune capăt exilului acelui eretic", a scris el într-o scrisoare către Teodora, care îi poruncea să respecte înțelegerile și să-și țină promisiunea făcută ca, odată ajuns papă, să-l recheme ca patriarh al Constantinopolului pe monofizitul Antim. „Oricât de nedemn m-aș considera, sunt totuși reprezentantul preafericitului apostol Petru, ridicat la demnitatea venerabililor mei precedesori, Silverius și Agapet, care l-au condamnat în trecut pe Antim".

Nu era răspunsul la care se aștepta Teodora; și o femeie ca ea nu era obișnuită să fie tratată astfel. Fusese înșelată și urma să se răzbune la prima ocazie; aceasta a apărut în anul 543, când soțul său, îndemnat sau nu chiar de ea, a dat un decret de condamnare a celor „Trei Capitole", nume care era dat scrierilor lui Teodoros din Mopsuestia și Teodoret din Cir, ca și unei scrisori a lui Ibas din Edessa. Era de fapt un decret împotriva conciliului de la Calcedon, care le recunoscuse ortodoxia[41] atât a lui Teodoret cât și a lui Ibas.

Episcopii din Orient i s-au supus; patriarhul de Constantinopol, Menas, a ridicat problema unei necesare aprobări din partea Romei; nunțiul apostolic Stefanus a condamnat comportamentul său. Iustinian și-a dat seama că totul depindea de Vigilius, dar era decis să rezolve această problemă, fiind în joc autoritatea sa de legiuitor ecleziastic. Astfel încât,

îndemnat probabil de Teodora, a poruncit ca papa să fie adus la Constantinopol pentru a aproba decretul său. Vigilius a fost obligat să-şi părăsească reşedinţa la 22 noiembrie 545; a fost un adevărat *blitz*[42] bizantin. Trupele imperiale, conduse de Antim, au ocupat cartierul Trastevere, înconjurând biserica Sf. Cecilia, unde papa tocmai ţinea o slujbă. Antim şi-a făcut loc prin mulţime şi, ajuns în faţa altarului, l-a somat pe Vigilius să-l urmeze la o corabie care aştepta ancorată pe Tibru: împăratul îi ordona să se prezinte la Constantinopol.

Nu s-a manifestat nici o rezistenţă; romanii au asistat la plecarea aceea neaşteptată a episcopului lor, mai mult, nici nu ştiau ce anume o provocase. Unii cereau binecuvântarea; alţii, cei mai mulţi, îl înjurau şi aruncau cu pietre în el. Pentru aceştia din urmă, plecarea era o fugă din faţa pericolului care ameninţa oraşul, acela al unui alt asediu din partea noului rege got Totila, având în vedere că Belizarie se afla la Ravenna. Vigilius părăsea oraşul, adică pleca să trăiască liniştit la Constantinopol şi ei, înfometaţi şi revoltaţi de nepăsarea lui, îl blestemau cu toată ura lor: „Să mori de foame! Să ai parte de tot răul pe care ni l-ai făcut nouă!".

Vigilius s-a gândit să răspundă acestor blesteme printr-un act de caritate care l-ar fi putut face să recâştige de la distanţă sufletul poporului său; când, în drumul său, a făcut o escală în Sicilia, s-a îngrijit să trimită la Roma câteva corăbii încărcate cu mari cantităţi de grâu de pe bogatele moşii din insulă, care aparţineau bisericii. Dar intenţia sa nu s-a realizat. Acel „mesaj" care, cu siguranţă, l-ar fi reabilitat în ochii concitadinilor săi, nu a ajuns la destinaţie; goţii l-au interceptat la gura de vărsare a Tibrului în mare şi au profitat bucuroşi de el. Vigilius nu va mai avea alte ocazii de acest fel. Se va întoarce la Roma sub formă de cadavru, zece ani mai târziu, fără să se fi reabilitat ca suveran pontif.

A ajuns la Constantinopol în ianuarie 547 şi a fost primit cu onorurile obişnuite cu care fuseseră primiţi şi predecesorii săi; a fost şi îmbrăţişarea lui Iustinian şi slujba solemnă în Sf. Sofia. Vigilius a fost găzduit în palatul Placidiei, reşedinţa oficială a nunţiului apostolic. Toate acestea nu erau însă decât o înscenare; în realitate, papa se afla la Constantinopol cu regim de „domiciliu obligatoriu": „Mă ţineţi prizonier pe mine, a spus el, dar nu veţi reuşi să-l ţineţi prizonier pe apostolul Petru". O frază care ne-ar putea oferi imaginea unei depline demnităţi, a unui papă decis să susţină condamnarea lui Menas transmisă prin apocrisarul său, Stefanus, şi nu să semneze decretul imperial.

Dar izolarea în care va trăi la Constantinopol va fi determinantă pentru a-l face să revină la gânduri mai bune. Fără a avea la dispoziție informații exacte despre ce se întâmpla în Occident și despre împotrivirea episcopilor față de edict, avându-i în jur numai pe episcopii din Orient, în frunte cu Menas, cu toții dornici să-i insufle gânduri eretice, în spiritul bunăvoinței imperiale care inspirase decretul, Vigilius a suferit un fel de spălare a creierului, devenind astfel incapabil să mai reziste la presiunile curții. Așa încât le scrie în mare secret lui Iustinian și Teodorei, cedând insistențelor acestora și este de acord cu condamnarea celor „Trei capitole".

Cu ocazia Paștelui din 548, pe 11 aprilie, a trimis patriarhului Menas un document numit *Iudicatum*, în care se declară de acord cu condamnarea, chiar dacă își menține încrederea în autoritatea de la Calcedon; o formulă de compromis, care dă satisfacție împăratului și Teodorei, care va muri la scurt timp după aceea, dar dă naștere unei reacții logice a episcopilor din Occident. Cei din Italia, Dalmația și Illyricum resping decretul; din Africa sosește chiar o excomunicare a papei.

Vigilius și-a traficat din nou misiunea sa pontificală, dar prin aceste manevre nu mai poate fi crezut de nimeni. Într-un prim moment, el consideră că, poate, ar fi mai important să dea satisfacție întâi puterii imperiale și nu celei episcopale. Apoi se răzgândește.

Își retrage *Iudicatum* și-i propune împăratului să convoace un conciliu ecumenic; Iustinian s-a săturat de toate aceste schimbări de poziție din partea papei și dă un nou decret de condamnare a celor „Trei Capitole", care primește adeziunea episcopilor din Orient. Vigilius are curajul să-l excomunice și împăratul, în fața acestui neașteptat comportament ferm al papei, plănuiește arestarea și demiterea lui. Suntem în august 551. Vigilius se refugiază împreună cu suita sa, din care face parte și episcopul de Milano, Datius, în bazilica S. Pietro in Ormisda; în timp ce oficia slujba, apar gărzile imperiale. Se creează învălmășeală, credincioșii se încaieră cu gărzile; ei îl apără pe papă de sacrilegiul ultrajului. Până la urmă este asigurată siguranța persoanei sale printr-un angajament solemn din partea gărzilor: Vigilius și Datius se întorc la palatul Placidia, dar este același „domiciliu obligatoriu".

În noaptea de 23 decembrie 551, evadează cu peripeții, coborând pe o fereastră și ajungând pe mare la Calcedon. De acolo, la 2 februarie 552, papa dă o enciclică pentru toată lumea creștină, în care descrie persecuțiile suferite din partea acelui nou „Dioclețian", care este Iustinian,

și declară atașamentul său ferm față de credința ortodoxă. Se arată plin de curaj și îl susține și diaconul Pelagius, întors de la Roma, unde Narses, care l-a înlocuit pe Belizarie, l-a învins pe Totila. Iustinian pare să aibă intenții mai bune; se arată umil, i-l trimite pe Belizarie ca ambasador și negociator al păcii, promite garanții.

Vigilius se întoarce la Constantinopol și propune convocarea conciliului în Italia. Iustinian nu poate fi convins și vrea ca el să aibă loc la Constantinopol; atunci, papa decide să nu participe, este bolnav de calculoză[43], dar, de fapt, pentru că doar puțini dintre episcopii occidentali sunt de acord cu acest conciliu, nu vrea să conducă o adunare manipulată de către împărat. Conciliul se reunește totuși la 5 mai 553, sub conducerea patriarhului Eutychius, care era succesorul lui Menas, mort cu un an înainte; se înregistrează o condamnare unanimă a celor „Trei Capitole".

Vigilius îi trimite lui Iustinian un *Constitutum*, compus în mare parte de diaconul Pelagius, prin care consideră nulă orice condamnare a celor „Trei Capitole", exprimată în conciliu. Împăratul respinge acest document și le poruncește preoților participanți la conciliu să șteargă numele lui Vigilius din *Dipticele* tuturor bisericilor imperiale. Și nu se oprește aici: îi trimite în închisoare pe diaconii papei, Pelagius și Sarpatus. Îl izolează definitiv pe Vigilius, obligându-l din nou să capituleze.

Într-adevăr, acesta, singur acum, bolnav, prea slăbit pentru a face față unui martiriu, conștient de amenințarea unei destituiri, retractează totul. La 8 decembrie 553, îi scrie patriarhului Eutychios o scrisoare în care își manifestă adeziunea față de decizia conciliului și, într-un al doilea *Constitutum*, din 23 februarie 553, încearcă să explice motivele care l-au dus la condamnarea celor „Trei Capitole". Este însă, în mod clar, foarte puțin convingător.

Vigilius a ajuns astfel în punctul cel mai de jos, demonstrând că nu este demn de misiunea sa și este adevărat ceea ce spune Seppelt; acestui papă i-au lipsit „fermitatea și tăria de caracter necesare unui înalt demnitar, care este așezat pe un tron atât de important ca al său: fermitate și tărie de caracter care i-au caracterizat pe mulți dintre înaintașii și urmașii săi. Nu avea stofa unui om care să devină martir pentru propriile convingeri, și lipsa măreției de spirit necesare aceluia care îndeplinea o misiune atât de aleasă i-a fost imputată ca o vină".

Comportamentul său de aservire față de împărat i-a adus o palidă satisfacție prin *Pragmatica Sancțiune*, emisă de Iustinian la 13 august 554. Prin ea, papa era inclus în cadrul administrației bizantine a Italiei, prin acordarea pentru episcopi a unei forme de administrare care le

întărea autoritatea față de funcționarii statului și trebuia să ducă la creșterea puterii temporale a papalității.

Cu siguranță, acest „cadou" din partea împăratului nu anulează și nici nu justifică comportarea reprobabilă a lui Vigilius; mai mult, este o confirmare indirectă a modului în care acest papă a sacrificat autoritatea religioasă, pe care ar fi trebuit s-o apere chiar și cu prețul vieții, în schimbul unei puteri iluzorii, în numele căreia nu a ezitat să-și păteze conștiința prin simonie și asasinat.

Înainte de toate, trebuie să avem în vedere că, prin această *Pragmatică Sancțiune*, alegerea papei, dat fiind contextul juridico-administrativ în care acționa pontiful, trebuia să fie confirmată de împărat pentru a deveni efectiv validă.

Evident, Vigilius, după această capitulare necondiționată, a fost liber să se întoarcă la Roma; n-a mai reușit însă să ajungă acolo. Moartea l-a lovit la Siracuza la 7 iunie 555 și a fost înmormântat în cimitirul Priscilla din Roma, unde trupul său a fost transportat. La Roma, nu va apărea amintit în nici o inscripție de cult bisericesc, cu excepția unui text în versuri, pus de el la catacombele Sf. Petru și Marcellinus în care deplângea distrugerea de către goți a bisericilor și a cimitirelor.

60. Pelagius I (556-561)

În privința succesorului lui Vigilius, clerul roman și-a arătat preferința pentru alegerea unui preot pe nume Mareas, dar moartea acestuia, în august 555, a făcut ca alegerea să se oprească asupra diaconului Pelagius.

Bărbat cu calități indiscutabile, îl însoțise pe Agapet la Constantinopol și rămăsese acolo ca apocrisar al lui Vigilius. Când acesta a trebuit să părăsească Roma, Pelagius rămăsese ca locțiitor în timpul asediului lui Totila, din toamna lui 545, până la 17 decembrie 546, zi în care regele got a reușit să intre în orașul aproape pustiu. Pelagius încercase mai întâi să meargă pe calea unui armistițiu, ducându-se să trateze cu regele got în tabăra acestuia; l-a așteptat apoi în ușa bazilicii Sf. Petru și, când l-a văzut rugându-se în genunchi la mormântul celui dintâi dintre apostoli, l-a implorat să cruțe viața romanilor. A obținut aceasta, dar orașul a fost totuși jefuit, deși prada era foarte redusă, pentru că bogăția templelor păgâne și a caselor nobililor era de mult doar o amintire.

Prin comportarea sa, Pelagius menținuse totuși prestigiul tronului episcopal al Romei, dat fiind că Vigilius, chiar dacă obligat de Iustinian,

Pelagius I (după Platina)

îl părăsise pentru a merge în Bizanț. Actualul papă se arătase mândru și credincios principiilor sale și atunci când, întors la Constantinopol, insistase pe lângă Vigilius ca acesta să reziste presiunilor lui Iustinian și să apere în continuare ortodoxia conciliului de Calcedon. Aceasta l-a costat închisoarea; dar și de acolo a continuat să-și susțină ideile, și, într-o scriere în șase volume asupra celor „Trei Capitole", se opusese decretului lui Iustinian și conciliului de la Constantinopol din 553, care le condamna, blestemându-l pe papa Vigilius care, în 554, aprobase hotărârile acelui conciliu și acuzându-l de a fi nestatornic și venal.

Pelagius apărea deci ca un om dintr-o bucată, destinat să devină un adevărat papă, dacă ar fi reușit să iasă din închisoare și să ajungă pe tronul pontifical.

Apoi, după moartea lui Vigilius, eliberat din închisoare și întors la Roma, iată-l revizuindu-și poziția: condamnă cele „Trei Capitole", și se declară de acord cu conciliul de la Constantinopol. O bruscă schimbare la față, care a fost criticată deschis, atunci când Pelagius a fost sprijinit de Iustinian pentru a fi numit papă și a fost consacrat ca atare la 16 aprilie 556, într-o Romă care intrase de-acum pe orbita imperiului bizantin.

„Este greu de afirmat dacă această schimbare de opinii era total sau doar în parte datorată gândului că, doar prin cedare, speranțele pe care le nutrea se puteau împlini", observa Seppelt. În rest, așa cum preciza Duchesne, „lucrurile se schimbaseră în acel moment; aceasta pentru că,

dată fiind aprobarea de către Vigilius a sinodului din 553, aceste era ecumenic şi toţi creştinii trebuiau să i se supună".

Cu toate acestea, zvonul că Pelagius era tipul obişnuit al omului care una zicea şi alta făcea s-a răspândit peste tot, astfel încât noul papă, chiar în ziua consacrării sale, în faţa protestelor venite din Africa şi din Iliria, a făcut o profesiune solemnă de credinţă, declarându-şi adeziunea la cele patru concilii ecumenice şi, în special, la cel de la Calcedon. Ca urmare, în cele opt zile sfinte de după Paşti, deoarece o parte din cler şi din nobilime refuza să fie împărtăşită de el, considerându-l de-a dreptul vinovat de moartea lui Vigilius, Pelagius a proclamat o procesiune solemnă. Alături de protectorul său imperial, generalul Narses, guvernatorul Italiei, în mijlocul cântărilor bisericeşti, a mers de la bazilica S. Pancrazio la cea a Sf. Petru; ajuns aici, s-a urcat în amvon şi, cu mâna pe Evanghelie, a jurat solemn că era nevinovat de crima pentru care era acuzat. Dar lucrurile nu s-au oprit aici.

O puternică dezaprobare a alegerii sale venea din Galia, care, acum, era teritoriul francilor convertiţi la creştinism şi regele acestora, Childebert, i-a cerut papei o declaraţie de credinţă, conformă cu principiile de la Calcedon şi cu scrierile lui Leon cel Mare. Răspunsul punea în lumină modul în care toate polemicile apăruseră din probleme tipic „orientale" şi nu atât de importante încât să afecteze unitatea Bisericii.

„Problemele de credinţă, preciza papa, nu au fost tratate în Orient; din acest punct de vedere, Biserica, de la moartea Teodorei, mulţumită lui Dumnezeu, nu mai are de ce să se teamă. S-a discutat aprins despre unele chestiuni în afara sferei credinţei şi ar fi prea multe de spus pentru a ne opri acum asupra lor"; şi trebuie spus că Pelagius spunea câteva minciuni, sau, cel puţin, era în afară de subiect. Afirma apoi cu toată fermitatea: „Noi aruncăm anatema asupra tuturor acelora care, fie şi cu o silabă sau cu un cuvânt, s-au îndepărtat sau se îndepărtează de credinţa papei Leon, care a fost aprobată solemn de conciliul de la Calcedon. Râvna noastră în credinţă şi dragostea voastră pentru umilinţă să nu se lase tulburate de nici un discurs răutăcios sau de vreo scriere nelalocul ei."

Răutăţile însă continuau să circule, aşa că, scriindu-i arhiepiscopului Sapaud din Arles, a trebuit să se apere de acuzaţiile de „nestatornicie", care i se adresau, ţinând să precizeze că retractările sale proveneau dintr-o analiză mai atentă a faptelor şi a împrejurărilor. Într-adevăr, el riposta: „Duşmanii mei cu siguranţă nu ştiu cât m-a costat, când cu convingerea neabătută am consimţit la acel decret salvator, şi cât am avut de suferit

din partea celor care mă contraziceau din cauza uşurătăţii mele. Trebuia poate să mă înverşunez pe vecie împotriva adevărului, pentru că, din cauza neştiinţei mele, am fost, pentru scurt timp de o altă părere?" S-ar putea spune orice, dar numai convingător nu era.

Mai ales în scrisoarea către Sapaud, cerea ajutor pentru episcopia sa; Roma era ca moartă, pradă a nenumăratelor jafuri şi a unei foamete nesfârşite. Trebuiau bani şi haine pentru locuitori, „pentru că sărăcia şi disperarea din oraş sunt atât de mari încât nici nu mai putem privi, implora el, fără durere şi îngrijorare pe acei oameni pe care, într-o vreme, îi ştiam ca nobili şi bogaţi".

Cel ce vorbeşte astfel este episcopul Romei, omul care se ştie învestit cu noi prerogative prin *Pragmatica Sancţiune* şi care, prin urmare, acţionează ca papă aşa cum acţiona cândva prin acea misiune cetăţenească îndeplinită în timpul asediului lui Totila. Activitatea lui de acum este închinată păcii, după cum observă Saba: „Pelagius I folosea noua legislaţie bizantină în folosul Italiei, înlăturând dezordinea din actul de justiţie, atrăgând atenţia tribunalelor asupra problemelor urgente pe care episcopii le aveau cu clerul, folosind puterea laică împotriva laicilor şi episcopilor răzvrătiţi, îndreptându-i pe călugări, ajutând episcopiile cu «apărători» de încredere, pricepuţi şi loiali. Este un bun administrator, mai observă Saba, al posesiunilor şi averilor papale. Cu iscusinţă, îşi extinde controlul şi asupra posesiunilor din Galia şi din Africa; sfătuieşte, ceartă, pedepseşte şi prin preocuparea sa plină de grijă a recuperat în bună parte, sumele destinate săracilor".

Totuşi în ciuda stării de mizerie în care trăiau romanii, Pelagius a început construcţia unei noi biserici, cea dedicată apostolilor Filip şi Iacob, terminată apoi de urmaşul său, Ioan al III-lea, şi care va fi reconstruită de Clement al XI-lea, şi dedicată Sfinţilor Apostoli.

Aşadar, într-un oraş aflat în stare de ruină încă o biserică; dar, începând de acum, această activitate devine salutară pentru Roma. După cum observă Gregorovius, „construcţia de biserici, care s-a reluat cu cel mai mare entuziasm, a devenit curând singura activitate publică din oraş şi a fost mai ales în folosul categoriilor sărace ale populaţiei care, în acest fel, au avut ce munci şi au primit salarii". Este o realitate faptul că „Roma evolua ca o crisalidă şi se umplea de mănăstiri; ea, care fusese capitala lumii, a devenit oraşul sfânt al omenirii. Preoţi şi călugări construiau aici biserici şi mănăstiri şi dominau întreaga viaţă publică". Roma devenea, neabătut, un oraş clerical pentru că, „dispărând acum toate interesele politice, energia vitală care le mai rămăsese

romanilor se îndrepta exclusiv spre slujirea Bisericii"; aceasta „a reușit să-i convertească la creștinism pe năvălitori și, bine înrădăcinată și apărată în Italia, a dus împotriva Bizanțului o luptă teologică transformată apoi într-o conduită politică prin care a devenit o bogată putere temporală, stăpână peste Roma".

În această perspectivă, Pelagius I a fost primul papă care s-a distins prin folosirea oportunităților „politice", reușind să-și mențină puterea, în ciuda controverselor apărute în jurul pontificatului său, acesta fiind, evident, rodul unui compromis. N-a ieșit din aceasta complet „curat", nu i-a convins pe toți, cu tot efortul său de a-și minimaliza faptele; până la urmă, a apărut o nouă schismă cu episcopiile din Milano și Aquileia, ai căror titulari nu se considerau satisfăcuți de dezvinovățirile pontifului.

Schisma mai dura încă atunci când Pelagius I a murit, la 4 martie 561. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

61. Ioan al III-lea (561-574)

Informațiile despre acest papă sunt puține; fiu al lui Anastasius, un nobil roman, mai era numit și Catelinus, fapt care, dacă acesta ar fi fost adevăratul său nume, ar duce la concluzia că, devenit papă, și-ar fi luat, așa cum s-a mai întâmplat în istoria papalității, un alt nume; a fost consacrat într-adevăr ca Ioan al III-lea. Este posibil și ca acel nume, Catelinus, să fi fost o poreclă.

Ioan al III-lea (după Platina)

Cert este că a terminat lucrările de la biserica Sf. Filip și Iacob, făcând-o reședință de cardinal printr-o bulă care îi delimita parohia. În plus, Laurențiu, episcop de Milano, i-a prezentat omagiul său în anul 572, făcând să înceteze schisma dintre episcopia sa și Roma; mai rămăsese cea cu Aquileia. Evenimentul cel mai important din timpul pontificatului său a fost venirea longobarzilor în Italia, care a început cu regele Alboin în 568; ea nu a fost împiedicată de nimic pentru că în 567 Narses fusese rechemat la Constantinopol de noul împărat Iustin al II-lea.

Liber pontificalis ne transmite despre bătrânul general o poveste diferită, amintită parțial și de Paulus Diaconus, conform căreia Narses a fugit din Roma și s-a dus să trăiască în Campania, refuzând să se întoarcă la Constantinopol; romanii, amenințați de coșmarul unui asediu longobard, l-au convins pe Ioan al III-lea să meargă la Narses și să-l roage să se întoarcă la Roma pentru a o apăra. Se pare că solia a avut rezultate bune; Narses s-a stabilit la Roma într-o casă de lângă un cimitir al cărui nume nu a fost stabilit cu precizie și a asistat la consacrarea episcopilor. În realitate, Roma nu mai avea o armată bizantină stabilă și, prin urmare, legenda ni-l prezintă pe Narses ca „ajutor al tronului papal", iar sarcinile militare erau ca și inexistente.

Între timp, Alboin înainta liniștit; în 569 era la Milano și în 572 intra în Pavia, după trei ani de asediu, făcând din acest oraș capitala regatului longobard din Italia. În același an, totuși, Alboin era asasinat de soția sa, Rosamunda; fusese ucis și noul rege Clefis și timp de zece ani longobarzii au rămas fără un rege, fiind conduși în raidurile lor de către câțiva duci. Faroald, duce de Spoleto, venea în 573 din sud spre Roma și-și așeza tabăra în jurul zidurilor orașului pentru un asediu de lungă durată. Locurile sfinte, mănăstirile și bunurile Bisericii din întreaga peninsulă erau acum lăsate în voia soartei: „Ca o spadă scoasă din teacă, așa năvăleau hoardele sălbatice peste noi", își amintește Grigore cel Mare, pe atunci simplu diacon, „oamenii cădeau peste tot ca secerați, orașele rămâneau pustii, satele distruse, bisericile arse, mănăstirile de călugări și de călugărițe erau făcute una cu pământul. Ogoarele erau pustii și toată țara era vlăguită și părăsită, pentru că nimeni nu mai putea munci; și cei mai avuți dispăruseră și unde cândva locuiau oameni, acum păștea în voie animale sălbăticite".

În această situație dramatică, Ioan al III-lea murea, la 13 iulie 574 și era înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Benedict I (Rev. Fabbria di S.Pietro)

62. Benedict I (575-579)

Datorită prezenței longobarzilor la porțile Romei, orice mijloc de comunicare cu Constantinopolul nu mai era posibil, astfel încât a fost ales papă romanul Benedict I. Adevăratul său nume sau poreclă era, poate, Bonosius, și se pare că el ar fi fost al treilea episcop al Romei care și-a luat un alt nume decât cel de botez. Confirmarea imperială asupra numirii a întârziat să vină și consacrarea lui a avut loc abia la 2 iunie 575. Alte informații despre acest papă nu există, dar este sigur că a avut problemele sale cu barbarii atacatori și cu foametea care continua să bântuie la Roma; după cum relatează *Liber pontificalis*, împăratul Iustin al II-lea a trimis la Porto corăbii încărcate cu grâu din Egipt.

Benedict I a murit la 30 iulie 579 și a fost înmormântat în sacristia[44] bazilicii Sf. Petru.

63. Pelagius al II-lea (579-590)

Roman, fiul unui oarecare Unigildus, got de origine, a primit consacrarea la 26 noiembrie 579 fără a se mai aștepta confirmarea imperială. Starea de asediu sub care încă se mai afla Roma cu longobarzii la porțile orașului, menținea starea de mizerie în care trăiau locuitorii; s-au cerut ajutoare de la noul împărat din Orient, Tiberius, dar puținele trupe trimise nu au putut să rezolve problema.

S-a reuşit mai degrabă să se plătească un mare tribut în aur ducelui de Benevent, Zottus, care s-a retras către teritoriile de dincolo de Lirium şi a atacat mănăstirea de la Montecassino; călugării s-au refugiat la Roma şi au construit o mănăstire în apropiere de Lateran.

Încercuirea longobardă dădea, pentru scurt timp, un moment de răgaz; dar Pelagius al II-lea, văzând că era zadarnic să mai ceară ajutorul Bizanţului, s-a gândit că francii, credincioşi creştini, ar fi putut să-l ajute în locul împăratului. Pentru moment, era o cerere sortită eşecului, dar papa a arătat că era un bun profet, crezând că acest popor ar fi putut să devină un apărător al Romei şi al Italiei, adică şi al papalităţii, lucru de altfel confirmat pe parcursul secolului următor.

Într-adevăr, într-o scrisoare adresată episcopului de Auxerre, el spunea: „Considerăm că Providenţa le-a dat şi regilor voştri adevărata credinţă, aceeaşi cu a suveranilor Imperiului roman, cu acest scop, ca Roma, de unde a izvorât credinţa, şi Italia întreagă să găsească în voi un bun vecin şi apărător".

Schisma cu Biserica din Aquileia nu încetase; năvălirea longobardă pe teritoriile veneţiene făcea ca legăturile să devină dificil de stabilit. În plus, se răceau şi raporturile cu biserica de la Constantinopol, al cărei episcop, Ioan, instigat şi de împăratul Mauricius, se autointitula pompos ca „patriarh ecumenic"; Pelagius a protestat împotriva asumării unui asemenea titlu care aducea după sine puteri mai ample şi, chiar dacă n-a fost ascultat, a interzis adoptarea lui.

Pelagius al II-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

Dar, pentru Roma, nenorocirile păreau să se țină lanț. În 589 Tibrul s-a revărsat: „albia râului era plină de șerpi și odată a fost văzut plutind spre mare unul enorm, asemănător cu un balaur", își amintește Paulus Diaconus dând crezare fanteziei populare. În anul următor a venit ciuma, numită *lues inguinaria*, „moartea neagră" venea din Egipt și a făcut ravagii printre oameni și animale.

Despre acest flagel ne-au fost transmise scene apocaliptice: „Ciumații căzuți pradă delirului credeau că aud prin aer sunete de trâmbițe și li se părea că-i văd cutreierând pe străzi pe demonul ciumei sau fantome care îi molipseau pe toți cei care le ieșeau în cale." Începea să circule din nou zvonul că sfârșitul lumii se apropia. Victimă a ciumei, Pelagius al II-lea a murit la 7 februarie 590. A fost înmormântat la Sf. Petru.

64. Sf. Grigore I cel Mare (590-604)

Grigore, născut probabil în 540, aparținea vechii familii a Anicilor, care dăduse deja Bisericii un papă, în persoana lui Felix al III-lea. Tatăl său se numea Gordianus și mama Silvia; aveau un palat pe colina Aventinului, în vecinătatea bisericii Sf. Saba. Două mătuși din partea tatălui, Tarsilia și Emiliana, deveniseră călugărițe.

Tânărul nobil era destinat carierei politice și a primit pentru aceasta o educație exemplară, datorită căreia el trebuia să ajungă la cele mai înalte funcții în stat; în 572 el devine, fiind numit de împăratul Iustin al II-lea, prefect al Romei. Mai exista încă această funcție supremă a vechii capitale imperiale, cu funcțiuni specifice administrative și juridice.

Dar Grigore nu era mulțumit de această funcție, ar fi trebuit să fie chiar „dezgustat" de ea, după Gregorovius, datorită „mizeriilor politice ale Romei"; și-a întrerupt astfel strălucita carieră politică pentru a se dedica vieții monahale conform poruncii Sf. Benedict. „El, care era obișnuit să treacă pe străzile orașului în veșminte de mătase pline de pietre prețioase", notează Grigore din Tours, „a îmbrăcat rasa călugărească și s-a consacrat slujirii Domnului".

Într-adevăr, a folosit toate bogățiile din casa sa pentru întemeierea unor mănăstiri; prima dintre acestea s-a înălțat în curtea palatului său, pe *Clivus Scauri*, și era dedicată apostolului Andrei; ea mai există încă lângă biserica S. Gregorio. Alte șase au fost fondate în Sicilia, unde familia sa avea mari averi.

Sf. Grigore cel Mare (după Platina)

Grigore ducea o viață bazată exclusiv pe rugăciune și singurătate, sub îndrumarea spirituală a evlaviosului abate Valentin, se supunea unor frecvente posturi și mama sa avea grijă să-i trimită în fiecare zi ceva frugal de mâncare, după cum amintește inscripția de la intrarea în *Cella nova* de lângă biserica Sf. Saba:

HINC COTIDIE PIA MATER MITTEBAT
AD CLIVUM SCAURI SCUTELLUM LEGUMINUM

Puțini au fost anii petrecuți de Grigore în mănăstirea sa; pe atunci papă era Pelagius al II-lea, care a considerat necesar să-l pună la dispoziția administrației ecleziastice pe acel călugăr care căpătase atâta experiență în serviciul statului. L-a consacrat ca diacon, unul dintre cei șapte care administrau cele șapte zone ecleziastice ale orașului; dar scopul lui Pelagius era altul și anume acela de a-l trimite pe Grigore la Constantinopol pentru a cere un ajutor mai substanțial împăratului împotriva longobarzilor. Așa s-a întâmplat că, în anul 579 Grigore a plecat în Bizanț cu funcția de apocrisar; va rămâne acolo până în 586. și-a atras prietenia unor curteni și chiar a unor personaje influente, precum Constantina, fiica împăratului Tiberius, Teoctista și fratele ei Mauricius, care a urcat pe tron în august 582. În esență, „Bizanțul a fost pentru el o școală de politică și de dezbateri teologice", după cum observă Saba; „palidul călugăr roman, în mijlocul luxului de la curtea bizantină, apărea

ca un reprezentant ciudat al unei civilizații și al unei credințe care la Constantinopol nu mai exercitau nici o atracție".

Grigore l-a rugat insistent pe Mauricius să se îngrijească de nevoile Romei, care acum nu mai avea parte nici măcar de un general imperial, și în 584 obține să fie trimis un *dux* pe nume Gregorius și un *magister militum*, Castorius, care au eliberat orașul și au încheiat cu inamicul un armistițiu pe trei ani. Numai că armistițiul n-a fost respectat și Pelagius a insistat pe lângă nunțiul său pentru ca acesta să-l roage din nou pe împărat: „Noi vom fi condamnați la exterminare dacă Dumnezeu nu va înmuia inima preamilostivului împărat", scria printre altele papa. Dar Grigore nu a mai obținut alte concesii, a trebuit să-și dea seama cu tristețe că Bizanțul nu mai avea nici un interes față de Roma și salvarea ei trebuia căutată în altă parte. Este de înțeles că, în aceste condiții, papa a apreciat că apocrisarul său nu este capabil să-și mai continue misiunea de o asemenea dificultate. L-a rechemat la Roma, înlocuindu-l cu diaconul Laurentius, și probabil că Grigore a fost desul de bucuros să se întoarcă la viața monahală; s-a reîntors în chilia sa de la mănăstirea Sf. Andrei, dornic cum era să trăiască în sărăcie și cumpătare, gata să se supună penitențelor celor mai dure, cum ar fi aceea de a dormi pe piatra goală cu un bolovan ca pernă.

Erau ani triști și întunecați pentru Italia: în afară de măcelurile săvârșite de longobarzi, mai erau și distrugerile provocate de violența naturii. „S-au abătut asupra regiunii Veneto, asupra Liguriei și a altor regiuni ploi torențiale: de pe vremea lui Noe nu se mai pomenise un asemenea potop", semnalează Paulus Diaconus; „câmpiile și fermele s-au transformat în mlaștini, iar oamenii și animalele mureau pe capete". Și Tibrul s-a revărsat în 589 și a inundat o parte din oraș; „atât de puternică a fost revărsarea", adaugă Grigore din Tours, „încât construcțiile mai vechi s-au prăbușit și până și grânarele Bisericii au fost distruse și împrăștiate". Era vorba, desigur, despre vechea *Annona urbis*[45] care se afla pe *ripa graeca*[46].

În consecință s-a declanșat o epidemie teribilă de ciumă care a decimat populația orașului; la 7 februarie 590 îi cădea victimă și Pelagius al II-lea. O situație atât de dramatică impunea alegerea imediată a unui nou papă; alegerea s-a oprit în unanimitate asupra lui Grigore, dar umilul călugăr s-a opus din răsputeri acordării acestei demnități. A expediat imediat o scrisoare împăratului Mauricius îndemnându-l să nu acorde aprobarea sa, dar scrisoarea nu a ajuns la destinație; ea a fost înlocuită de prefectul Romei, Germanus, cu o altă scrisoare prin care se cerea, în schimb, confirmarea unei alegeri atât de potrivite.

În așteptarea răspunsului, Grigore nu a vrut să-și asume funcții administrative și acestea au fost îndeplinite de un fel de triumvirat format dintr-un preot paroh, un arhidiacon și un *primicerius*, adică un înalt funcționar ecleziastic cu atribuțiuni de notar. Dar Grigore nu s-a dat înapoi de la ajutorarea religioasă a comunității prin slujbe și rugăciuni; într-o predică rostită la 29 august în bazilica S. Sabina i-a îndemnat pe credincioși la penitență pentru a-și putea pune din nou speranța în Dumnezeu, rugându-se din toată inima și a organizat o mare procesiune de trei zile, descrisă de Gregorovius pe baza cronicilor lui Paulus Diaconus și Grigore din Tours.

„Procesiunea a fost organizată astfel: populația a fost împărțită după vârstă și condiție socială în șapte grupuri, fiecare dintre ele trebuind să se întâlnească în câte o biserică și de acolo să se îndrepte în procesiune spre bazilica S. Maria Maggiore; clericii au pornit de la Ss. Cosma e Damiano, împreună cu preoții din sectorul al șaselea al Romei; starețiii împreună cu călugării lor, de la Ss. Gervasio e Protasio, împreună cu credincioșii din sectorul al patrulea, iar starețele, împreună cu călugărițele și cu preoții-parohi din sectorul întâi, de la Ss. Marcellino e Pietro. Copiii au plecat de la Ss. Giovanni e Paolo al Celio, împreună cu preoții din sectorul al doilea, laicii împreună cu cerdincioșii din sectorul al cincilea de la S. Eufemia și, în sfârșit, toate femeile măritate au plecat de la S. Clemente împreună cu preoții din sectorul al treilea". A fost un cortegiu funebru cu coruri religioase pentru Roma muribundă în mijlocul ciumei care „însoțea cortegiul și secera oamenii, făcându-i să se prăbușească la pământ fără viață; dar, pe neașteptate, o viziune supranaturală a făcut să amuțească rugăciunile și molipsirea. În timp ce Grigore, în fruntea procesiunii, trecea pe podul care duce la Sf. Petru, poporul l-a văzut ridicându-se pe deasupra mausoleului lui Hadrian pe arhanghelul Mihail care, în fața ochilor uimiți ai credincioșilor, și-a vârât spada de flăcări la loc, în teaca sa, ca pentru a arăta că molima se terminase".

Tocmai pentru a păstra în amintire această legendă, mausoleul lui Hadrian și-a schimbat numele în Castel Sant'Angelo; în secolul al VIII-lea a fost construită în vârful său capela dedicată Sf. Mihail și chiar astăzi terasa este dominată de frumoasa statuie din bronz a îngerului care-și vâră spada la loc în teacă, a opta dintr-o serie pe care Benedict al XIV-lea a comandat-o sculptorului german Peter Werschaffelt. În legătură cu această statuie, Gregorovius subliniază că „îngerul care își pune spada la loc trebuie că simbolizează sarcina cea

mai nobilă a preoției, aceea de a aduce prin activitatea sa pace lumii. Din păcate, totuși, el nu li se potrivește întotdeauna papilor, care uneori au uzurpat chiar și puterea spadei"; este o observație polemică, venind din partea unui protestant, dar care se dovedește mai adevărată decât oricând.

După acea mare procesiune, a sosit într-un târziu de la Constantinopol confirmarea imperială a alegerii lui Grigore; el și-a mărturisit din nou ezitările față de înalta misiune care îi era încredințată. A încercat să scape chiar prin fugă, după cum ne povestește o legendă din secolul al IX-lea; plecat în taină din Roma împreună cu câțiva negustori, s-a ascuns prin pădurile din provincia Sabina. Dar romanii au pornit în căutarea lui și un porumbel de foc, ca simbol al Sfântului Duh, sau o coloană de lumină le-au arătat locul unde se ascundea; cel ales a fost condus triumfal la bazilica Sf. Petru, unde a fost consacrat papă la 3 septembrie 590.

Este extraordinar felul în care Grigore s-a arătat deosebit de trist cu acest prilej: „nedorind nimic de pe acest pământ și netămându-mă de nimic, mi se părea că trăiam în vârful unui munte înalt; acum, însă, vârtejul acestei încercări m-a tras în jos, sunt târât de curentul problemelor și mă aflu în bătaia vijeliei". Biserica este o plută în derivă, „barca lui Petru" trebuie redresată pentru a o pune pe calea indicată de Cristos și Grigore este unul din acei papi care nu văd în tronul pontifical „puterea", ci călăuza spre o mântuire creștină a omenirii, convins mai ales, cum era, de apropiatul sfârșit al lumii.

Și astfel, după cum observă Seppelt, „în îndărătnicia cu care refuza să urce pe tronul Sf. Petru nu va trebui să se ia în seamă doar acea modestie convențională, nu întotdeauna sinceră care se putea constata cu prilejul a nenumărate alegeri de episcopi din Evul Mediu. Tristețea lui Grigore și lipsa dorinței de a accepta această funcție deosebit de importantă se datorau în esență faptului că trebuia să abandoneze pentru totdeauna viața solitară din mănăstire, într-o perioadă plină de tulburări care păreau să prevestească apropiatul sfârșit al lumii; sentimentele lui Grigore erau fără îndoială profunde și corespundeau naturii sale sufletești, care îi mai dictase o dată să renunțe pe neașteptate la o strălucită carieră laică".

Grigore a „curățat" în primul rând curia pontificală, îndepărtând mulți laici și diaconi de la care pornise întotdeauna simonia existentă în sediul episcopal al Romei și dând diferite sarcini călugărilor benedictini prin care asigura în jurul său puritatea sentimentelor religioase. S-a dedicat apoi în totalitate orașului său care, așa cum îl descrie într-o predică, „este apăsat de o durere fără margini, este părăsit de locuitorii

săi; sub atacurile dușmane, nu mai este decât un morman de ruine". Dar, în același timp în care pronunță ceea ce a fost denumit „necrologul Romei", el ia și măsuri de apărare: regele longobard Agilulf încetează în 593 asediul orașului în schimbul plății unui tribut anual de cinci sute de livre de aur, acceptând și un armistițiu.

Bizanțul este nemulțumit; soluția este considerată nedemnă. Grigore îi va scrie împărătesei Constantia o scrisoare justificativă exemplară:„De douazeci și șapte de ani trăim în acest oraș înconjurați de longobarzi.Nu este cazul aici să înșir sumele de bani pe care Biserica le-a plătit pentru ca să li se permită romanilor să poată trăi. În câteva cuvinte, este suficient să spunem că evlavioșii împărați au la Ravenna, pe lângă oastea cea mai importantă a Italiei, un capelan care are în grijă asigurarea cheltuielilor zilnice; aici, la Roma, eu sunt acest capelan. Fără a mai pune la socoteală că această Biserică trebuie să mai susțină și clerici, mănăstiri, săraci și populație".

Este evident că, prin acest mod de a acționa, papalitatea ia locul unui „Stat" șubred cum era cel bizantin din Italia acelor timpuri: într-un oraș în care Senatul practic nici nu mai există, papa devine un conducător recunoscut în mod tacit, dar sfera sa de acțiune ar putea în perspectivă să se extindă asupra întregii peninsule. Împăratul Mauricius îl acuză de incapacitate diplomatică; Grigore acceptă cu umilință acuzația în ceea ce privea propria persoană, dar răspunde demn și cu fermitate în apărarea „pământului său", Italia. Realitatea este că „forțat de împrejurări, Grigore fusese nevoit să rezolve probleme mai importante decât acelea care i-ar fi revenit în calitate de episcop al Romei", observă Seppelt, și într-adevăr „trebuise să rezolve probleme economice și politice" nu în calitate de exarh[47] bizantin, senator sau principe, ci de „împuternicit al lui Dumnezeu".

A rezolvat, prin urmare, o problemă fără a avea pretenția că a făcut-o cu prestigiul unui om politic, ci, desigur, cu un simț al realității propriu unui cetățean care, chiar dacă era credincios împăratului, voia pacea „țării sale"; și obține această pace în 598 cu ajutorul noului exarh Calinic care, probabil, și-a dat seama că „nu putea fi oprită desfășurarea și evoluția acelei situații care ducea la independența Romei și a Italiei, într-un moment când, abandonate de către împărat într-o situația critică și neavând mijloace pentru a satisface toate cerințele proprii", conform spuselor lui Seppelt, „trebuiau să îndrăznească să facă un pas important sub conducerea papei".

Grigore și-a asumat astfel, din proprie inițiativă, într-un spirit pe deplin evanghelic, conducerea destinului Italiei. Biserica devine atunci

un imens azil: ea pune la dispoziția celor nevoiași propriile bunuri. La începutul fiecărei luni, papa pune să fie împărțite cereale, haine și bani: practic, posesiunile ecleziastice, provenite din donații ale unor persoane particulare, sunt administrate nu pentru a spori puterea diaconilor și a episcopilor, ci pentru bunăstarea mulțimii. Grigore nu vrea ca „vistieria Bisericii să se spurce cu câștiguri rușinoase", așa cum ține el să precizeze.

Dacă este adevărat, prin urmare, că averile „apostolului Petru" de pe teritoriul Romei cresc, se răspândesc în *Ager romanus* până la provincia Sabina, la Tuscia și altele mai îndepărtate, susținând material acea putere temporală care va constitui istoria însăși a papalității, este indiscutabil că „activitatea lui Grigore I nu are, totuși, ca scop întărirea autorității politice a Bisericii asupra regiunii romane, aceasta fiind mai mult o consecință obiectivă a slăbiciunii puterii imperiale decât rezultatul unei acțiuni politice a papei", după cum explică foarte clar Rosario Villari. „Având în minte ideea sfârșitului lumii", mai explică Villari, „Grigore nu are probleme de dobândire a puterii; el aspiră chiar, în conformitate cu vocația sa monahală, la distanțarea de lume, la convertirea unui număr cât mai mare de necredincioși, la reformarea Bisericii pentru ca ea să devină mai activă și capabilă să ducă la bun sfârșit această sarcină urgentă".

În acest sens, trebuie amintită intensa activitate desfășurată pentru creștinarea anglo-saxonilor și a longobarzilor, în care a primit ajutor din partea Teodolindei, soția lui Autaric și apoi a lui Agilulf, convertită deja la catolicism, chiar dacă, până la urmă, convertirea acestui popor, pregătită de Grigore, a fost completă abia în 653 prin Martin I. Prin strădania lui Grigore I, a devenit definitivă evanghelizarea multor populații și s-a afirmat în Europa o concepție unitară despre viața religioasă și cetățenească, concepție creștin-romană, temelie a civilizației occidentale; și n-ar fi hazardată afirmația lui Carmelo Bonnano că „Grigore dorea o Europă compactă și unită în credință și în lege, în libertate și în respectul față de ființa umană".

Datorită acestei caracteristici fundamental religioase a personalității lui Grigore, era logic ca el să acorde o atenție specială reglementării cultului. Dovadă stau „liturghierul", sau *Sacramentarium Gregorianum* care a formulat oficierea liturghiei și o nouă redactare a cărții de cântări bisericești, *Antiphonarius*; așa-numita „cântare gregoriană" amintește și astăzi de această contribuție a sa la reglementarea muzicii religioase, fapt care a determinat atunci și o perfecționare în *Schola cantorum*. Același spirit evanghelic a inspirat desigur și scrierile sale, între care trebuie menționate *Liber Regulae Pastoralis*, care prezenta

regulile unei vieți ecleziastice corecte, și *Dialogi* în care Grigore a dorit să povestească acele legende care puteau duce la glorificarea sfinților italieni din timpul său, inițiind acea literatură hagiografică ilustrată mai târziu într-o bogată „cultură" italiană, în special de un anumit nivel popular. Această operă a fost totuși aspru criticată pentru că era scrisă într-un stil „extrem de potrivit pentru a convinge sufletul infantil al unor popoare încă foarte primitive", după cum observă Gregorovius, și determinant pentru a consacra o întreagă serie de superstiții chiar prin autoritatea unui atât de ilustru pontif.

Este, poate singurul defect al imaginii acestui mare papă; el trebuie considerat ca fiind în relație cu cultul relicvelor, care în acei ani devenea din ce în ce mai prezent. Împărătesei Constantina, care îi cerea o bucățică din osemintele Sf. Pavel, i-a răspuns că a atinge corpurile sfinților sau a arunca doar o privire asupra lor era un păcat de moarte; el îi relata cazul unui muncitor care lucra la modificarea mormântului apostolului și care după ce-i atinsese osemintele, murise subit. O consola, totuși, promițându-i că-i va trimite câteva fragmente din pânza făcătoare de minuni de la mormântul Sf. Laurențiu, dotată cu virtuți magnetice sau o bucățică din lanțul Sf. Petru, dacă ar fi reușit vreodată s-o desprindă.

„De acest cult", amintește Gregorovius, „se leagă toate celelalte superstiții care circulau în acele timpuri: apariții ale Mariei și ale lui Petru, reînvieri ale morților, parfumul corpurilor, aureolă de sfinți și apariții ale diavolului, toate aceste credințe fiind adânc înrădăcinate în sufletul credincioșilor". Este de mirare „că unor asemenea fantasmagorii le dădea crezare un om ca Grigore".

De altfel, printre atâtea legende la a căror circulație contribuise marele papă, a ajuns și el însuși subiect de legendă, cum ar fi aceea conform căreia a făcut să reînvie osemintele lui Traian pentru a purifica sufletul acestuia prin botez și, murind din nou, Traian, devenit creștin, a putut să-i ia zborul în cer. Dante amintește această credință populară în *Divina Commedia (Paradisul,* XX, 106-117):

> Din iad de unde-o vrere niciodată
> nu vrea ce-i just, și-a scos a sa ființă
> Traian, și-aceast-i fu speranței plată
>
> speranței vii ce-ntreaga ei putință
> o puse-n rugi la Cer, spre-a-l deștepta
> și-așa din nou s-agite-a lui voință.

Slăvitul duh ce-uimi gândirea ta,
pe-un scurt răstimp se-ntoarse-n carne vie,
crezând în cel în care-a-l ajuta.

și-adânc crezând ardea cu-așa tărie
iubirea lui, încât, la moartea nouă
el demn a fost în hor-aici să vie.
(trad. George Coșbuc).

Iconografia tradițională l-a înfățișat apoi pe papa Grigore, care avea atâtea calități încât merita titlul de „cel Mare" cu porumbelul Sfântului Duh lângă urechea dreaptă, ca inspirator al sfințeniei sale. Această imagine este amintită și de Belli într-un sonet faimos, *Un papă dintre cei vechi:*

Era o dată un anume papă sfânt Grigore
Care știa să vorbească și celor în roșu și celor în turcoaz
Știa și toate soiurile de vinuri
Și câte suflete se-aflau în purgatoriu.

Își dădea seama cine era surpat
Deosebea ouăle cu blană de cele cu pui:
Cunoștea timpul și-ți explica totul și chiar
Ghicitorile de la Monte-citorio.

Profețea darul avariției:
Știa să-ți ghicească și ce credință ai
Și știa până și câți ani aveau babele.

Și-aceste frumoase secrete, în concluzie,
I le sufla pe toate la ureche,
Ghiciți cine?... bravo! Un porumbel.

O reputație de taumaturg[48] l-a însoțit în zvonurile populare, printr-un truc pe care îl comporta această însușire, după cum îl ironizează Belli în două strofe dint-un alt sonet, *Ereziile:*

Umbla prin Roma un francmason
Care era papa sfântul Grigore, taumaturgul.
Era un șmecher și un maestru în prestidigitație.

Și-avea o metodă sufletul acela de turc:
Ca să-l cheme pe porumbel la urechea lui
Își punea în ea câteva boabe de porumb.

Lăsând legendele și superstițiile la o parte, Grigore cel Mare a avut o imagine sfântă de suveran pontif, așa cum ar fi trebuit ea să fie conform propriului său ideal: „Adevăratul păstor al sufletelor este curat în gândire, nepătat în faptă, înțelept în tăcere, folositor în vorbă; se apropie de toți cu milă și cu înțelegere, se înalță deasupra tuturor datorită legăturii sale cu Dumnezeu, se alătură cu umilință acelora care fac binele, dar se ridică, prin dorința de dreptate, împotriva viciilor păcătoșilor; în faptele din exterior nu uită de cerințele sufletului, nu neglijează legăturile cu ceilalți".

A fost cu adevărat *servus servorum Dei,* așa cum îi plăcea să se autodefinească și cum, mai târziu, nu întotdeauna justificat, le plăcea și succesorilor săi să fie considerați. „Nimeni altul nu a înțeles mai bine decât el măreția misiunii sale și nu a îndeplinit-o cu aceeași dăruire și curaj", după Gregorovius: „un alt suflet atât de elevat și de generos ca al său nu a mai stat pe tronul Sf. Petru". Este o apreciere care simt că ar trebui extinsă și la alți câțiva și, în perioada modernă, la Benedict al XIV-lea și la Ioan al XXIII-lea.

Grigore cel Mare a murit la Roma la 12 martie 604 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru; inscripția de pe piatra funerară îl numește *consul Dei.*

65. Sabinian (604-606)

Diacon, născut la Blera, în Tuscia[49], Sabinian fusese nunțiu al lui Grigore cel Mare la Constantinopol în jurul anului 595, când patriarhul acelui oraș, Ioan se autointitulase „ecumenic", sfidându-l deschis pe pontiful de la Roma. Sabinian nu fusese prea ferm în condamnarea acestui gest al patriarhului, nerespectând indicațiile primite de la papă prin care acesta îl avertiza asupra pericolului de schismă al unei asemenea inițiative și fusese dojenit de Grigore pentru slăbiciunea sa.

„Mă mir că bunătatea ta s-a putut lăsa înșelată până într-un asemenea grad de ipocrizia lui Ioan și de amenințările diavolești" i-a scris papa. „Nu ar fi trebuit să accepți niciodată să-mi transmiți acele scrisori în care patriarhul își aroga fastuosul titlu de «ecumenic». Nu te teme, disprețuiește din tot sufletul, în respectul adevărului, tot ceea ce apare ca măreț pe lume, dar este împotriva adevărului. Ai încredere în mila lui Dumnezeu cel Atotputernic și în ajutorul apostolului Petru: a consimți la uzurparea printr-un titlu criminal ar fi totuna cu a-ți pierde credința". După aceasta, l-a rechemat la Roma; este evident că nu vedeau lucrurile în același fel.

Sabinian (după Platina)

Fapt este că la moartea lui Grigore, Sabinian a fost ales papă, chiar dacă a fost consacrat abia șase luni mai târziu, la 13 septembrie 604, din cauza obișnuitei întârzieri a aprobării imperiale care trebuia să sosească din Bizanț.

Scurtul său pontificat s-a desfășurat în totalitate în contrast net cu cel al predecesorului său: funcțiile ecleziastice de la curtea papală au fost luate de la călugări și date din nou clericilor titulari. În plus, foametea fiind din nou prezentă, este adevărat că Sabinian a deschis grânarele Bisericii pentru a potoli foamea populației, dar numai cu plată. Ar fi, așadar, de înțeles reacția la o asemenea decizie printre cei mai săraci dintre locuitori. Paulus Diaconus, în *Viața Sf. Grigore,* povestește că o delegație s-a prezentat la papă pentru a protesta: „Stăpâne apostolic, sfântul dumneavoastră înaintaș Grigore, părintele nostru, avea grijă să-și hrănească turma; ne veți lăsa să murim de foame?"

Sabinian, plictisit, a răspuns că Grigore, pentru a fi lăudat și a avea faima de binefăcător, ar fi potolit foamea întregii lumi; era răspunsul unui om ros de gelozie, invidios pentru vorbele frumoase pe care populația le avea încă pentru predecesorul său, pentru acela care-l mustrase și-l destituise dintr-o funcție de prestigiu. Până la urmă Sabinian a început să-l urască pe Grigore cel Mare; în fața unor noi plângeri, a mers și mai departe cu justificările sale, acuzându-l pe acel papă pe care poporul îl considera un sfânt că risipise averea ecleziastică. A ajuns atât de departe cu discreditarea memoriei acestuia, după cum ne semnalează

romanul Ioan Diaconul, încât a ordonat să fie distruse unele dintre scrierile lui.

Dar Sabinian nu putea sfârși bine: o legendă naivă povestește că spiritul lui Grigore i-a apărut în vis dojenindu-l, dar cu blândețe, pentru comportarea sa. Viziunea s-a mai repetat în alte două nopți, dar Sabinian nu și-a schimbat, după cât se pare, comportamentul, astfel încât, a patra oară, Grigore a apărut din nou, de data aceasta mai sever și mai hotărât, și l-a lovit în cap cu cârja episcopală: „La câteva zile după aceea, Sabinian își dădea sufletul în chinuri groaznice".

Dar, lăsând la o parte legenda, Sabinian a murit la 22 februarie 606, probabil de moarte violentă, victimă a unei răscoale populare; orașul a ajuns, până la urmă, să-l urască. Chiar și cadavrul său a fost în pericol datorită furiei poporului înfometat, deoarece cortegiul funebru, pornit de la Lateran, a putut ajunge la Sf. Petru pentru înmormântare doar mergând pe străduțe dosnice, pe lângă ziduri, prin poarta S. Giovanni și pe podul Milvio.

66. Bonifaciu al III-lea (607)

Roman de origine greacă, după cum demonstrează numele tatălui său, Ioannes Kataandiokes, fusese un prieten al lui Grigore cel Mare care îi încredințase diferite emisiuni diplomatice delicate în Antiohia, Corint și în Corsica, până l-a numit apocrisar la Constantinopol. Grigore cel Mare avea mare încredere în calitățile sale, după cum atestă scrisoarea de acreditare trimisă cu acea ocazie împăratului Focas: „Apocrisarul pe care vi-l trimit este cel dintâi dintre apropiații mei și a trăit mult timp în preajma mea. Credința sa, comportarea fără reproș, experiența sa m-au făcut să-l aleg, pentru că l-am considerat demn de funcția pe care va trebui s-o îndeplinească pe lângă voi. A primit numirea de diacon chiar din mâinile mele și în câtva săptămâni se va prezentat în fața bunăvoinței voastre, și cu siguranță, îi veți aprecia meritele". Focas avusese prin urmare prilejul de a-l aprecia pe Bonifaciu, chiar dacă alegerea acestuia a avut parte, cu întârziere, de aprobarea imperială; consacrarea a putut să aibă loc abia la 19 februarie 607. În schimb, obține din partea lui Focas un edict, după cum atestă *Liber pontificalis*, „în care se declara că episcopia apostolului Petru era prima dintre toate Bisericile și trebuia să fie considerată ca neavând bază reală pretenția de întâietate din partea Patriarhiei de la Constantinopol".

Bonifaciu al III-lea (după Platina)

Edictul a fost emis în primul rând pentru că împăratul, o figură autentică de tiran, era într-o polemică aprinsă cu patriarhul bizantin Kiriacos și a vrut să-l discrediteze la Roma; în același timp, Focas, fiind urât în Bizanț, încerca evident să se facă acceptat la Roma.

Foarte puține sunt, în orice caz, informațiile despre pontificatul lui Bonifaciu al III-lea; se pare că într-un conciliu ținut la Roma cu participarea a 77 de episcopi a emis un decret prin care interzicea, atâta timp cât un episcop era în viață, orice activitate electorală pentru alegerea succesorului său; o asemenea acțiune trebuia să înceapă abia la trei zile după moartea sa. Documentele conciliului, din păcate, s-au pierdut.

Bonifaciu al III-lea a murit la 12 noiembrie 607 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

67. Sf. Bonifaciu al IV-lea (608-615)

Alegerea lui Bonifaciu al IV-lea, un preot născut în Marsica, a fost aprobată de împăratul Focas după zece luni; consacrarea s-a făcut la 25 august 608. A fost un pontificat de aproape șapte ani, împovărat de foametea și molimele de-acum cronice dintr-o Romă care nu-și mai putea opri decadența. Și totuși, semnalează Gregorovius, în acele timpuri cenușii „a reapărut din întunericul în care stătuse ascuns timp de atâtea secole unul dintre cele mai frumoase monumente romane: Panteonul lui Agrippa", care se mai distingea încă „printre alte edificii din marmură

distruse iremediabil de inundația din anul 590". Revărsarea Tibrului nu-i zdruncinase temeliile:

„Impunătorul vestibul... se înălța intact cu cele șaisprezece coloane de granit ale sale deasupra cărora se aflau capiteluri corintice din marmură albă; statuile lui Augustus și a lui Agrippa erau încă în picioare în nișele în care Agrippa însuși dorise să fie așezate: trecerea timpului nu putuse încă să sfărâme grinzile de bronz aurit care formau scheletul acoperișului și chiar și plăcile de bronz care acopereau atriumul și cupola mai străluceau intacte".

Noul papă Bonifaciu al IV-lea „privea plin de dorință acea capodoperă a arhitecturii antice care părea să aibă toate calitățile cerute unei biserici creștine" și l-a rugat pe împăratul Focas s-o doneze comunității creștine ca dovadă a legăturilor de prietenie dintre Roma și Bizanț. Focas nu s-a lăsat mult rugat; el ținea să continue ceea ce începuse deja cu Bonifaciu al III-lea, adică să câștige sufletul romanilor, care de altfel i-au fost în curând recunoscători.

„Pentru nenumăratele fapte bune pornite din sufletul său evlavios" în 608 ei i-au înălțat în Forul roman o coloană în fața vestigiilor numite Rostri[50]; a fost scoasă dintr-o construcție antică o coloană în stil corintic înaltă de 78 de palme și a fost instalată pe un piedestal masiv de formă piramidală, cu patru trepte. Deasupra capitelului a fost așezată o statuie a împăratului, din bronz aurit. Și astfel, comentează Gregorovius, „ultimul monument pe care Roma, în spiritul vechilor tradiții, îl înălța în mijlocul vestigiilor sale istorice, era statuia tiranului Focas, mărturie și simbol al aservirii orașului de către Bizanț".

Panteonul a fost sfințit ca biserică de rit catolic în anul următor, la 13 mai 609, în onoarea Sf. Marii *ad Martyres.* Templul „tuturor zeilor" era transformat în biserică „a tuturor martirilor", astfel încât Bonifaciu al IV-lea a scormonit prin catacombele romane până a umplut douăzeci și opt de care cu oseminte ale martirilor care au fost îngropate în cripta de sub altarul noului lăcaș creștin.

Ceremonia de sfințire a fost dintre cele mai solemne: „ușile Panteonului, purtând pe ele semnul crucii, s-au deschis larg", după cum relatează Gregorovius pe baza cronicilor din acea epocă, „și în vasta sală au răsunat pentru prima dată cântările preoților creștini care treceau în procesiune, în timp ce papa stropea cu agheazmă pereții goi de marmură, de pe care fusese dată jos orice urmă a păgânismului. Pe când se intona imnul *Gloria,* ale cărui note răsunau sub marea boltă, imaginația romanilor a văzut ridicându-se în zbor stoluri de diavoli înspăimântați

Sf. Bonifaciu al IV-lea (după Platina)

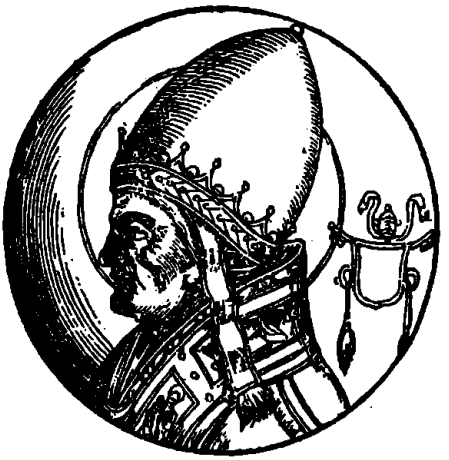

care încercau să iasă afară prin deschizătura din cupolă. Numărul lor era exact acela al divinităților păgâne care sălășluiseră în templu, considerat până atunci de către romani ca un adevărat sediu infernal".

Conform fanteziei populare, deschizătura nu exista de la început în cupolă; ea ar fi fost făcută de coarnele unui diavol uriaș care ieșise din corpul unui posedat. Dar legenda avea și o variantă amintită de Belli în sonetul său intitulat *La Ritonna:*

Biserica asta-i atât de veche, oameni buni,
Că o știe și bunicul bunicei mele.
Păcate are și multe porcării
Că n-ar rămâne alb nici măcar un porumbel.

Odată fusese închinată Madonei
Și asta se știe din rugăciuni.
Dar mai apoi s-a numit Ritonna
Din pricini ce nu știu de-s adevărate.

A fost o minune, a fost; fiindcă odată
Nu erau ferestre și în concluzie
Venea lumină de la ușă.

Dar un sfânt papă, care a fost închis acolo,
Făcu o cruce și imediat în boltă
S-a deschis singur acel ochi de fereastră.

Minunea așa s-a petrecut
Că atunci era zid, că acum este un gol
Ce nu-i pasă de nimic și nici de cutremur.

Sincer vorbind, nu este ușor de stabilit la care „papă sfânt" se referă poetul nostru sau tradiția. Pontificatul lui Bonifaciu al IV-lea, de altfel, nu înregistrează alte evenimente prea importante și, oricum, informațiile sunt destul de trunchiate. A murit la 8 mai 615 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

68. Sf. Adeodatus I (615-618)

Romanul Adeodatus sau Deusdedit, fiu al subdiaconului Stefanus, a fost consacrat papă la cinci luni după moartea lui Bonifaciu al IV-lea, la 19 octombrie 615; de șapte ani împărat era Heracliu, succesorul lui Focas, pe care el îl asasinase. Rege al longobarzilor era Adaloald; populațiile supuse de ei erau destul de liniștite. În schimb, în teritoriile de sub stăpânirea Bizanțului, între 616 și 617 au avut loc răscoale: la Ravenna, unde este ucis exarhul Ioan, și la Napoli. Noul exarh, Eleuterius, restabilește ordinea, exterminându-i în masă pe rebeli și, după cum ne informează *Liber pontificalis*, a fost primit de papă la Roma cu toate onorurile.

Totuși aceste mișcări nu au doar un scop în sine; ele arată, mai degrabă, că este în curs o transformare bine motivată în ce privește situația italienilor, după cum semnalează Gregorovius: „Conștiința națională latină, încurajată datorită Bisericii, se opunea din ce în ce mai conștient dominației bizantine și se ridica împotriva ei cu o frecvență mereu mai mare: guvernatorii greci înșiși aspirau și ei la independență iar, în ce o privea, Biserica de la Roma, care se arătase ca o adevărată susținătoare a acestor mișcări naționaliste, ducea o luptă înverșunată pe plan dogmatic împotriva concepției grecești despre stat și evoluția acestei lupte va avea consecințe serioase pentru întregul Occident".

Eleuterius se va gândi chiar să susțină această „aspirație către independență", organizând în 619 un adevărat „marș asupra Romei", în perioada în care tronul episcopal nu era ocupat datorită morții lui Adeodatus; va fi asasinat de proprii săi soldați.

Adeodatus a avut faimă de „bigot"; legenda îi atribuie vindecarea celor mai grav bolnavi de ciumă, prin simpla atingere a acestora cu buzele, sărutându-le chiar și cele mai groaznice răni. Cu toate acestea, în

Sf. Adeodatus I (după Platina)

ultimul Calendar universal al Bisericii nu mai apare sub nici unul dintre cele trei nume: Deusdedit, Deodatus, Adeodatus. Este sărbătorit în calendarul regional la 8 noiembrie.

Trebuie că a fost animat de un puternic spirit pastoral, cum de altfel ese imortalizat în sigiliul său pontifical din plumb, primul care este cunoscut în istorie; efigia îl înfățișează pe Bunul Păstor cu oițele sale, între alfa și omega, simbol al lui Cristos, început și sfârșit a tot ce există. Se pare că odată cu el au început să fie sigilate documentele pontificale cu acest plumb ca o monedă sau ca o medalie, în limba latină *bulla*, din această cauză documentele numindu-se „bule".

A murit la 8 noiembrie 618, probabil de ciumă, și a fost înmormântat la Sf. Petru: a lăsat prin testament o gratificație în argint fiecărui cleric care participase la ceremonia sa funebră.

69. Bonifaciu al V-lea (619-625)

Originar din Napoli, Bonifaciu al V-lea fost consacrat papă la 23 decembrie 619, după treisprezece luni în care tronul rămăsese vacant, lucru devenit obișnui în acele vremuri. Se sfârșise rău, cu puține luni înainte, „marșul asupra Romei", al exarhului Eleuterius, care, probabil, avusese intenții dictatoriale în ce privește orașul, din ce în ce mai mult lăsat în părăsire. Primirea frumoasă făcută de către Bonifaciu al V-lea îl

Bonifaciu al V-lea (după Platina)

făcuse, poate, să viseze la coroana Italiei; dar soldații care l-au ucis erau mai realiști decât el, fiind speriați de o posibilă intervenție directă a împăratului.

Sunt foarte puține informații despre Bonifaciu al V-lea; a restaurat catacomba Sf. Nicomed de pe Via Nomentana, lângă actuala Porta Pia și a acordat o atenție deosebită Bisericii anglo-saxone, după cum o atestă unele dintre textele scrise de el și păstrate acolo de către venerabilul Beda, printre care o scrisoare trimisă lui Iustus, episcop de Rochester, și apoi de Canterbury, și o alta către creștina Etelberga, regină în Kent, pentru ca să-și convingă soțul, Edwin, să se convertească la religia ei.

O dată importantă din timpul pontificatului său este 622, anul *Hegirei*[51]: Orientul, începând de atunci, avea de-a face cu o nouă mare religie, cea musulmană.

Bonifaciu al V-lea a murit la 25 octombrie 625 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

70. Honorius I (625-638)

Născut în Campania, Honorius, fiu al consulului Petronius, a fost consacrat papă la trei zile după moartea lui Bonifaciu al V-lea, la 27 octombrie 625, alegerea sa fiind aprobată imediat de către exarhul Isac care se afla atunci la Roma.

Aceasta nu trebuie să ne ducă la ideea că împăratul ar fi renunțat la un drept al său, ci că, de fapt, l-ar fi împuternicit cu acesta pe exarh.

Honorius I, cult și evlavios, după cum atestă *Liber pontificalis*, a urmat exemplul lui Grigore cel Mare în ce privește caracterul misionar care a marcat pontificatul său; în încercarea de a ajunge la o convertire completă a longobarzilor, conta mult pe catolicul Adaloald, dar acesta a fost detronat de cumnatul său arian, Ariovald, și totul a trebuit să fie abandonat.

În schimb, a înregistrat progrese activitatea bisericii anglo-saxone; călugărul Sf. Birinus a fost trimis de la Roma în Wessex ca predicator și activitatea sa a fost încununată de succes.

Pe planul doctrinei teologice, în schimb, au apărut noi controverse cu Constantinopolul, al cărui patriarh, Sergiu, a devenit adeptul unei doctrine monotelite care urmărea să împace antagonismele, latente, dar întotdeauna existente în Orient, între ortodocși și monofiziți în ce privea natura lui Cristos.

Monotelismul susținea că, în Cuvânt, după ce acesta s-a întrupat, se constată o singură „operațiune", adică acționează o singură „voință" numită „ipostatică"[52]: ea este divină în raport cu natura și voința divină a lui Cristos, dar în același timp umană în raport cu natura și voința umană a lui Cristos. Practic, voința și acțiunea erau considerate nu ca atribute ale persoanei, ci ale naturii, în contradicție evidentă cu dogma dublei naturi a lui Cristos.

Călugărul palestinian Sofroniu s-a opus teoriei monotelite, precizând că trebuiau admise două „operațiuni" conform voinței lui Cristos. Sergiu a cerut ajutorul papei, susținând că, „în spiritul doctrinei Sfinților Părinți, în interiorul aceleiași persoane nu se pot regăsi două voințe în raport cu același obiect" și că expresia „două operațiuni" era scandaloasă.

Honorius nu și-a dat seama de importanța contradicției teologice și, dojenindu-l pe Sofroniu, l-a liniștit pe Sergiu într-o scrisoare-document: „Noi mărturisim o singură voință a Domnului Nostru Isus Cristos, pentru că în el nu era o voință a trupului și nici una care să contravină voinței divine. În plus, dacă trebuie susținută ideea unei unice sau duble operațiuni, aceasta este treaba erudiților gramaticieni; trebuie, mai degrabă, să renunțăm la termeni inventați care pot provoca nemulțumiri și, mai ales, să nu mai vorbim despre «una sau două operațiuni»". Acesta era un comportament de tip Pilat și, în plus, părea că se adresează unor copii care se jucau cu cuvintele.

Tabăra monotelită a lui Sergiu s-a simțit satisfăcută; cât despre Sofroniu, când a fost ales patriarh al Ierusalimului, s-a declarat pe față pentru ideea dublei voințe a lui Cristos și a denunțat un amestec al

împăratului Heracliu, susținând că el s-ar fi aflat în spatele comportamentului lui Sergiu.

Honorius a trimis atunci a doua scrisoare de clarificare lui Sergiu, scrisoare despre care nu se știe bine cât succes a avut, pentru că ea s-a pierdut. Oricum, Sofroniu a murit la puțin timp după aceea; Sergiu, în schimb, a reușit să-l facă pe Heracliu să publice, sub formă de edict imperial, o „profesiune de credință" despre voința unică a lui Cristos, numită *Ecteză*[53]. Într-adevăr, Honorius nu-și dădea seama ce dezastru provocase prin intervențiile sale „clarificatoare"; Saba se hazardează să-l aprecieze precizând că „Honorius, mărturisind o unică voință în ființa lui Cristos, nu o face cu înțeles eretic monofizit, ci vrea să îndepărteze de Cristos dualismul voinței bune și a celei rele, așa cum se regăsesc ele la omul alungat din paradis".

Personal, consider că Honorius I s-a arătat a fi un ignorant în toată această problemă și, oricum, nu a avut o poziție fermă la momentul potrivit. Este evident că, tocmai din cauza acestui comportament ambiguu, a fost până la urmă considerat eretic. La al VI-lea conciliu ecumenic din 680, de la Constantinopol, care a precizat clar faptul că dublei naturi a lui Cristos îi corespund două voințe sau „operațiuni", doctrina monotelită a fost condamnată ca eretică, adepții săi au fost excomunicați și s-a aruncat anatema asupra lui Honorius I, vinovat că, prin scrisoarea către Sergiu, ar fi contribuit la propagarea unor asemenea idei, chiar dacă, probabil, motivul a fost acela că nu a mers până la capăt cu clarificarea acestei probleme. Lucru care, în orice caz, nu făcea onoare unui papă; faimoasa scrisoare a fost, de altfel, arsă ca fiind periculoasă și scandaloasă.

Honorius trebuie, totuși, menționat pentru activitatea sa în domeniul public, prin aceasta reușind să se reabiliteze în ochii iubitorilor de frumos, dovedind o personalitate „urbanistică". Ar fi suficient să amintim reconstrucția apeductului lui Traian care aducea apă de la lacul Bracciano, distrus de Vitiges, ca și construirea mai multor mori pe colina Gianicolo; importantă a fost și activitatea sa de fondator și restaurator de biserici, pentru care a cheltuit sume serioase de bani din taxele ecleziastice, reluând astfel opera unor predecesori ca Damasus și Symachus.

Înnoirile cele mai costisitoare au fost cele de la Sf. Petru. Altarul a fost placat cu tablă de argint în greutate de 187 de livre; ușa din mijloc a fost acoperită cu tablă de argint în greutate de 975 de livre; deasupra mormântului apostolului au fost așezate două sfeșnice de 272 de livre; acoperișul bazilicii, în sfârșit, s-a înfrumusețat prin montarea plăcilor de bronz aurit, în formă de țigle, luate din templul Venerei, ele fiind un

Honorius I (după Platina)

dar personal al împăratului Heracliu. Tot dintr-o donație imperială, Honorius a adaptat Curia, acum părăsită și pustie deoarece Senatul, practic, nu mai exista la Roma, transformând-o într-o biserică dedicată Sf. Adrian; de atunci, multe monumente păgâne transformate radical au devenit biserici și, după cea a Sf. Adrian, după cum notează Gregorovius, „alte biserici au apărut treptat în toată zona care se întindea de la Capitoliu până la For, și apoi, pe Via sacra, până la Palatin".

În domeniul reconstruirii de biserici atribuite lui Honorius I, trebuie amintită Ss. Quatro Coronati, fostă biserică parohială sub Grigore cel Mare și bazilica S. Agnese de pe Via Nomentana, care avea cândva un mare tabernacol din bronz aurit, acum dispărut, mai fiind încă vizibil doar mozaicul „comemorativ" din absidă[54] care înfățișează pe un fond auriu figura feciorelnică a sfintei, între papii Symachus și Honorius, acesta din urmă ținând în mână imaginea în miniatură a bisericii.

Cu toate aceste cheltuieli, care în mod evident i-au atras recunoștința orașului, el fiind amintit în inscripția de pe poarta placată cu argint de la Sf. Petru ca *dux plebis* sau „conducător al poporului", Honorius I a menținut neatins tezaurul pontifical. Așa cum observă Seppelt, „acest papă a dovedit, evident, un talent excepțional în administrarea bunului public. Gestiunea patrimoniului trebuie să fi fost, în timpul lui, într-o ordine perfectă, din moment ce, datorită acestui fapt au rezultat sume atât de mari încât să permită constituirea unui tezaur considerabil". Acest tezaur ea bine păstrat în *vestiarium*-ul din Lateran.

Honorius a murit la 12 octombrie 638 și a fost îngropat la Sf. Petru.

71. Severinus (640)

Prezbiterul roman Severinus, fiul lui Labienus, a fost ales papă în intervalul tradițional de trei sau cinci zile de la moartea lui Honorius I; dar aprobarea imperială a întârziat să sosească, probabil pentru că noul papă a refuzat să subscrie la *Ecteza* lui Heracliu care era favorabilă monotelismului. A făcut aceasta spre onoarea lui, pentru că s-a dovedit astfel mai circumspect decât predecesorul său în aprecierea substratului eretic al documentului, lucru care îi lipsise lui Honorius I.

Însă acest comportament l-a costat scump: consacrarea sa va avea loc abia la 28 mai 640, după un adevărat jaf în acel tezaur pontifical pe care cu atâta pricepere administrativă predecesorul său reușise să-l adune și să-l mențină întreg. Iată cum s-a întâmplat aceasta:

Exarhul Isac de la Ravenna era într-o situație financiară atât de precară încât trupele bizantine cantonate la Roma nu-și primiseră plata de mult timp. Trezorierul Mauricius, a cărui misiune oficială era cea de administrator al finanțelor Bizanțului, dar care, aflându-se la Roma, ținea și locul de comandant ala acestor trupe, pentru că nu mai exista în oraș un alt *magister militum*, în înțelegere cu unii oameni de vază romani, s-a gândit să pună mâna pe acel tezaur, atrăgându-i în această afacere pe lacomul Isac și, în acest fel, și pe împărat; în fața aurului, nici unul nu s-a dat în lături.

A început prin a-i aduna pe soldați și l-a acuzat apoi pe Honorius I că-și însușise banii trimiși cu regularitate de la Constantinopol, pentru

Severinus (după Platina)

salariile lor; cu acei bani fuseseră construite multe biserici şi nu din donaţiile persoanelor particulare romane. Tezaurul pontifical crescuse peste măsură; ce mai aşteptau pentru ca să-şi ia din el ceea ce li se cuvenea? Trupa s-a dezlănţuit bineînţeles şi a luat cu asalt Lateranul, unde era păstrat tezaurul, apărat aşa cum se putea de slujbaşii pontificali. Asediul a durat trei zile, după care Mauricius a reuşit să pună sigiliul imperial pe tezaur; în acest moment, a vrut să dea o aparenţă de legalitate faptei sale şi l-a chemat de la Ravenna pe Isac pentru ca situaţia să intre sub un control oficial. Exarhul n-a întârziat să se prezinte în calitate de judecător; „inspecţia" sa administrativă a durat opt zile. El n-a făcut altceva decât să alunge din oraş pe cardinalii[55] care făceau pare din administraţia pontificală, aceştia fiind acuzaţi că ar fi provocat pagube statului imperial, a pus mâna pe tezaurul din Lateran şi l-a golit. Trupele şi-au primit plata, dar restul prăzii a ajuns în buzunarele lui Mauricius şi ale altor înalţi funcţionari romani, iar o parte fost expediată şi împăratului Heracliu care, desigur, s-a ferit să-i pedepsească pe autorii acestei hoţii nelegiuite. Severinus a fost consacrat papă cu preţul acestui jaf şi pontificatul său oficial a durat puţin: doar două luni şi şase zile. Severinus a murit la 2 august 640 şi a fost înmormântat la Sf. Petru.

72. Ioan al IV-lea (640-642)

Originar din Dalmaţia, fiu al filosofului scolastic Venantius, diacon al Bisericii din Roma, Ioan a fost consacrat papă, al patrulea cu acest nume, la 24 decembrie 640; în aşteptarea aprobării imperiale, conform tradiţiei, Biserica Romei a fost condusă de un arhidiacon, un preot paroh şi un demnitar superior de la curtea pontificală.

La primirea confirmării din partea împăratului Heracliu, noul papă s-a grăbit să condamne, într-un conciliu ţinut la Roma, monotelismul; apoi împăratul i-a comunicat într-o scrisoare că se dezicea de *Ecteză*, afirmând că o promulgase mai mult pentru a da curs rugăminţilor patriarhului Sergiu. Succesorul acestuia, Pirrus, căuta însă, prin toate mijloacele, să facă propagandă edictului cu pricina care, de fapt, nu fusese încă abrogat; Ioan al IV-lea s-a plâns pentru această atitudine a patriarhului la noul împărat Constantin al III-lea, explicând în termeni precişi doctrina celor două naturi şi voinţa lui Cristos; epistola îl lăuda în fapt pe Honorius, I, dar nu suna prea convingător.

S-a întâmplat, deci, că, între timp, Constantin al III-lea a fost asasinat şi în acelaşi fel a sfârşit şi fratele său vitreg, Heracliu I, în timpul unei

Ioan al IV-lea (după Platina)

răscoale populare care l-a adus pe tronul imperial pe Constant al II-lea. El a fost acela care i-a răspuns papei, asigurându-l că abrogase *Ecteza* și apărase ortodoxia. În raliate erau declarații false.

În rest, sunt puține informațiile despre Ioan al IV-lea care, după cât se pare, s-a ocupat serios de problemele conaționalilor săi din Dalmația, punându-le la dispoziție mari fonduri pentru a le ușura condiția de sclavi în care să găseau sub dominație slavă.

Dalmația îi stătea, cum se spune, la inimă; în fapt, i-a dedicat sfântului național al acelor ținuturi, Sf. Venanțiu, mai ales și pentru că tatăl său purta acest nume, o capelă în baptisteriul Sf. Ioan. Papa voia astfel să lege cu legături cât mai puternice Roma de patria sa, care fusese deseori victima raidurilor barbare.

În capelă se mai pot vedea și acum mozaicurile care-i înfățișează pe cei patru evangheliști și pe opt martiri din Salona; tot aici mai apar, printre alții, și cei doi papi, Ioan al IV-lea și succesorul său, Teodor I, care a completat construcția capelei.

Pontificatul lui Ioan al IV-lea a fost scurt și liniștit; despre război nu ajungeau la Roma decât ecouri. Longobarzii conduși de regele Rothari se luptau în nord cu exarhul și nici marea bătălie de pe râul Scultennum (actualul Panaro), în care au murit opt mii de greci, nu părea să-i fi interesat pe locuitorii orașului.

Ioan al IV-lea a murit la 12 octombrie 642 și a fost înmormântat la Sf. Petru.

73. Teodor I (642-649)

Alegerea lui Teodor I, fiul unui episcop de la Ierusalim, grec de origine, a fost susținută de exarhul Isac și consacrarea a avut loc la 24 noiembrie 642. Alegând un grec, bizantinii credeau că vor avea câștig de cauză în afirmarea *Ectezei* imperiale. Și totuși, Teodor I nu a sprijinit în nici un fel iluzia mișcării monotelite care, în Bizanț, își găsise un fervent susținător în persoana împăratului Constant al II-lea, în strânsă alianță cu noul patriarh Pavel.

Patriarhul Pirrus, căzut în dizgrația împăratului, fusese înlocuit și obligat să părăsească Constantinopolul; totuși, el nu cedează, dorește cu ardoare să-și recapete puterea cu orice preț și caută sprijin la papă. Se preface că ar abjura monotelismul într-un conciliu din Africa, unde se refugiase, și se duce apoi la Roma în penitență la mormântul Sf. Petru pentru a-și oficializa noua profesiune de credință. Teodor I îl primește cu foarte mari onoruri și îi promite tot ajutorul; îi cere lui Pavel explicații asupra demiterii sale și îl roagă să facă demersuri pe lângă împărat pentru ca acesta să primească dovezile în apărarea lui Pirrus.

Acesta înțelege că, totuși, timpul trece fără ca el să obțină ceva, astfel încât își schimbă tactica; își dă seama că soluția cea mai bună este să se împace cu împăratul. Părăsește Roma și se duce la Ravenna la exarh; acolo își retractează abjurarea.

Teodor, aflând de această bufonerie, convoacă un conciliu în bazilica Sf. Petru și-l condamnă pe apostat printr-o ceremonie înfricoșătoare. După cum își amintește Teofanus, papa a mers până în fața mormântului apostolului, a luat potirul sfânt și, lăsând să cadă în cerneală o picătură din „sângele lui Cristos", a înmuiat pana în călimară și a semnat anatema solemnă. Cu același prilej l-a excomunicat și pe patriarhul Pavel, adept convins al *Ectezei,* deși el reușise să-și ascundă adevăratele sentimente atunci când fusese instalat în funcție.

Împăratul Constant al II-lea și-a dat seama că disputa teologică dintre Orient și Occident ar fi putut da naștere unor rupturi ireparabile și în plan politic; simptomul negativ în acest sens era seria de mișcări pentru independență care aveau loc în Italia. Ultima dintre acesta fusese reprezentată de Mauricius, un funcționar de la trezorerie care instigase trupele aflate la Roma împotriva exarhului Isac; revolta eșuase numai datorită abilității exarhului și faptului că forțele de la Ravenna rămaseseră fidele Bizanțului. Italia putea scăpa de sub controlul imperiului și datorită creșterii importanței militare și politice a longobarzilor; regele lor,

Teodor I (după Platina)

Rothari promulgase în 643 și un faimos *Edict* care justifica din punct de vedere juridic cuceririle făcute până atunci. În definitiv, era momentul potrivit pentru a reinstaura liniștea pe plan teologic sau, oricum, pentru a schimba tactica. Astfel încât Constant al II-lea a abolit *Ecteza,* înlocuind-o în 648 cu un alt edict, *Typus,* care nu se ocupa de probleme teologice, ci interzicea de-a dreptul discuția asupra definițiilor contradictorii amenințând cu pedepse foarte grave pe aceia care ar fi încălcat interdicția imperială. De fapt, intenția era de a se pune căluș papei și de a nu-i mai permite să mai ia hotărâri *ex cathedra;* oricine avea păreri „diferite" trebuia să le țină doar pentru sine. Era o decizie absurdă, menită să declanșeze alte resentimente și, desigur, nu-și va atinge scopul.

Teodor I a murit la 14 mai 649, înainte de a fi putut să vadă în acțiune decretul *Typus*. A fost înmormântat la Sf. Petru.

74. Sf. Martin I (649-655)

Născut la Todi și fost nunțiu apostolic la Constantinopol, Martin I a fost consacrat papă în iulie 649, înainte de a fi sosit confirmarea imperială, pentru că, în acel moment, funcția de exarh era vacantă. Nerespectând regulile stabilite, alegerea sa putea fi considerată ilegală, și, prin urmare, decizia clerului roman părea o sfidare la adresa împăratului Constant al II-lea.

Papa a intrat, de altfel, în acțiune imediat și cu mare hotărâre împotriva Bisericii din Orient: a decis convocarea unui conciliu la Lateran pe 5 octombrie 649, cu participarea a 150 de episcopi, pentru a discuta edictul lui Constant al II-lea, *Typus*, prin care întreaga creștinătate era obligată să păstreze tăcerea asupra problemei unicității sau nu a voinței lui Cristos. Conciliul nu a condamnat doar *Typus*-ul, dar și *Ecteza*, precum și orice altă scriere care propovăduia erezia monotelită; se subînțelegea prin aceasta și condamnarea împăratului care voia să astupe gura Bisericii în probleme strict teologice.

Constant al II-lea trecuse deja la contraatac; o dată numit noul exarh, Olimpius, el l-a trimis în Italia cu un scop foarte important și anume acela de a-i obliga să subscrie la *Typus* nu numai pe episcopi, dar și pe cetățeni, și să-l aresteze pe papă dacă acesta s-ar fi opus. Olimpius a ajuns la Roma exact în timp ce se desfășura conciliul și a întâlnit un obstacol în trupele din oraș care nu s-au arătat dispuse să-l urmeze. În această situație, descoperim, după cum notează Gregorovius, „pentru prima dată existența unei armate propriu-zise, organizată sub forma unei miliții[56] și compusă din locuitorii cei mai cunoscuți și din proprietari. Această armată primea din când în când un sprijin bănesc de la Constantinopol, dar era în esență națională și romană. Fără participarea ei, planul exarhului nu era realizabil". Și așa a fost.

Olimpius a încercat atunci să joace altă carte, după cum povestește *Liber pontificalis*, și „părea să fi renunțat ipocrit la urzelile lui mârșave. Într-o zi, când papa oficia solemn liturghia în bazilica Santa Madre di Dio sempre Vergine (de-a pururea fecioară), azi cunoscută sub numele de S. Maria *Ad Praesepe*", sau S. Maria Maggiore, „exarhul a venit să se împărtășească; îi poruncise scutierului său să-i stea în preajmă și să-l ucidă pe papă atunci când acesta se va apropia pentru a-l împărtăși cu anafură. Dar Dumnezeu cel atotputernic, care-i păzește de toate primejdiile pe cei mai credincioși slujitori ai săi, i-a luat pe neașteptate vederea scutierului, astfel încât el n-a mai reușit să-l vadă pe pontif când acesta, ținând în mână anafura, se apropia de exarh pentru a-i da sărutul de pace.

Scutierul a declarat apoi sub jurământ că această orbire neașteptată l-a ferit de groaza de a vedea sângele nevinovat vărsat în timpul oficierii sfintelor taine și de crima înspăimântătoare care ar fi consternat întreaga Biserică a lui Dumnezeu.

Exarhul Olimpius, văzând că mâna lui Dumnezeu îl apăra pe Martin, papă preasfânt, i-a mărturisit ce ordine primise, s-a împăcat cu el și

Sf. Martin I (după Platina)

a plecat din Roma împreună cu armata sa pentru a lupta în Sicilia cu sarazinii care cotropiseră insula". În această misiune, de altfel zadarnică, exarhul a și murit.

Împăratul a trimis un alt exarh, Teodor Calliope, cu ordin strict de a-l aresta pe papă. El a intrat în Roma la 15 iunie 653 în fruntea trupelor cu care venise de la Ravenna; papa, aflat în imposibilitate de a se mișca din Lateran din cauza gutei, a trimis, conform uzanțelor protocolare, câțiva reprezentanți ai clerului să-i transmită omagiile sale la palatul Cezarilor. Exarhul s-a prefăcut întristat de boala papei și a anunțat că, a doua zi, va merge el în persoană să-i facă o vizită; se arăta din cale afară de politicos, pretinzând că este aducător al unui mesaj de prietenie din partea împăratului. În realitate, strategia sa era de a evita eventualele ciocniri cu armata romană, în momentul în care și-ar fi adus la îndeplinire planul. Pentru aceasta, a doua zi fiind duminică, a vrut să prevină și reacția ostilă a poporului care în acea zi de sărbătoare s-ar fi adunat în jurul Lateranului. A amânat vizita pentru luni.

Teodor Calliope și-a pus în practică planul său de acțiune fulger; mai întâi, i-a spus lui Martin că se teme pentru că Lateranul era apărat de armata în ținută de război, iar el venise doar cu intenții pașnice. Papa, încrezător și naiv, i-a permis să controleze peste tot; după ce a făcut aceasta, exarhul a înconjurat palatul cu trupele sale și a intrat în biserică împreună cu suita sa. S-a apropiat de papă, care zăcea pe un pat, în fața altarului principal al bazilicii înconjurate de preoți, și, cu atitudine

complet schimbată, le-a înmânat celor de față un decret imperial prin care se ordona demiterea lui Martin I, acuzat de uzurparea calității de papă, pentru că nu așteptase confirmarea lui Constant al II-lea, și aducerea lui la Constantinopol pentru a fi judecat.

Clerul a reacționat, dar soldații s-au impus repede, probabil fără vărsare de sânge: au tăiat cu spadele lumânările care-i luminau biserica, l-au legat pe papă și l-au dus la palatul Cezarilor.

Exarhul l-a asigurat că va putea lua cu el pe oricine ar fi dorit și mulți preoți le-au încredințat soldaților micul lor bagaj necesar pentru călătorie; papa nu a reacționat și comportamentul său a fost demn de laudă, acceptând ceea ce bănuia că-l așteaptă în Bizanț. Ar fi putut să cheme în ajutor poporul, să alarmeze miliția cetățenească, să provoace un război civil; nu a făcut-o, evident, pentru că acțiunea lui Teodor Calliope a fost foarte rapidă. Dar poate că nici nu a dorit aceasta, tocmai pentru a evita vărsarea de sânge.

În orice caz, exarhul s-a grăbit; în noaptea de 19 iunie l-a urcat pe papă pe corabia ancorată pe malul Tibrului, permițându-i să-și ia cu el numai câțiva servitori. A închis porțile orașului, temându-se că alte persoane de încredere ale papei, dornice să plece împreună cu el, ar fi putut alerta miliția și poporul, și a ridicat pânzele îndreptându-se spre Porto.

De acolo, a început lunga călătorie care a trecut de capul Misenum și a ajuns în diferite insule, printre care Naxos, unde s-a făcut un popas de aproape un an; o călătorie epuizantă, pentru că papa suferea de dizenterie și nu i s-a permis niciodată să coboare pe pământ. Călătorea, practic, ca un prizonier. În zadar veneau preoți și credincioși din diferitele porturi în care se oprea corabia pentru a-i aduce omagiul lor și a-i face daruri. Acestea din urmă au ajuns în totalitate în buzunarele temnicerilor săi. Și era abia începutul martiriului.

Când a ajuns la Constantinopol, la 17 septembrie 654, Roma avea deja de o lună un alt papă, consacrat din dorința lui Constant al II-lea: Eugen I. Evident, Martin nu a avut parte în Bizanț de onorurile rezervate predecesorilor săi; el era considerat de acum un episcop oarecare. A fost imediat întemnițat, fără a avea posibilitatea de a vorbi cu cineva. Abia la 3 luni după sosirea sa a început procesul pentru înaltă trădare, care a fost, în mod clar, o farsă, chiar dacă a avut consecințe tragice.

Martin I voia să-și bazeze apărarea pe probleme de credință, considerând că pentru acestea i se aduceau acuzații neîntemeiate; prefectul Troilus l-a redus la tăcere, comunicându-i că procesul îi fusese intentat

pentru crimă împotriva statului. El era acuzat că l-ar fi convins pe exarhul Olimpius să se răscoale împotriva împăratului şi că i-ar fi chemat pe sarazini în Sicilia pentru a-l ajuta în acţiunile sale împotriva Bizanţului. Martin a răspuns: „În persoana lui Olimpius, l-am îmbrăţişat pe duşmanul meu, care fusese mântuit; sarazinilor le-am dat bani pentru a-i răscumpăra pe creştinii abandonaţi de împărat; ca papă am susţinut credinţa împotriva edictului *Typus*".

Dar sentinţa era deja stabilită: moartea. În aşteptarea executării pedepsei capitale, a îndurat alte suferinţe. Dus în curtea tribunalului pe un scaun, deoarece boala nu-i permitea să meargă şi să se ţină pe picioare, i-au fost smulse de pe el patrafirul şi mantia episcopală. Pe jumătate gol, în frigul pătrunzător, în lanţuri, a fost târât prin oraş până la închisoare.

Patriarhul monotelit, Pavel, bolnav şi el şi pe moarte, aflând de la împărat de la tratamentul la care era supus papa, a avut mustrări de conştiinţă şi l-a rugat pe Constant al II-lea să schimbe pedeapsa cu moartea în cea a exilului. Împăratul i-a satisfăcut această cerere, dar nu şi-a schimbat poziţia nici chiar atunci când la moartea lui Pavel, fiind reales ca patriarh ereticul Pirrus, Martin I a refuzat să-l absolve de anatema pe care predecesorul său, Teodor I, o pronunţase împotriva acestuia.

Martin I a rămas în închisoare până în martie 655; a fost apoi exilat la Cherson, doborât de boală, abandonat de toţi şi, în special, lucru care l-a întristat cel mai mult, de clerul roman care, având un nou papă, nu se mai interesa de el. Martin spera în adâncul sufletului, ca după tradiţie, pe durata absenţei sale, de administraţia pontificală să răspundă un arhidiacon, un preot paroh şi un prelat de rang înalt. Dar clerului roman i-a fost frică să procedeze astfel, şi, cum spune Saba, „este greu să-i fie scuzată slăbiciunea şi lipsa de respect. Când Eugen a fost ales, papa nu fusese încă dezbrăcat în mod barbar de patrafirul pontifical. El reprezenta Biserica, sub povara mizeriilor, a nenorocirilor, a torturilor unui exil pe care l-a suportat cu mare noblete. Clerul roman nu se ridicase la înălţimea sa". Şi Anuarul pontifical îi mai consideră încă demni de funcţiile lor!

Sunt emoţionante scrisorile lui Martin către puţinii săi prieteni din Constantinopol; se plânge că Biserica romană nu-i asigura nici măcar alimentele, deşi ar fi fost în măsură s-o facă. Se roagă totuşi lui Dumnezeu să întărească biserica sa în credinţa cea dreaptă şi să-l ferească de erezii pe locţiitorul său pe pământ. A fost un mare papă care a acceptat martirajul apărând ortodoxia credinţei şi nu s-a compromis în concesii politice.

La 16 septembrie 655, Martin I a murit în exilul său, singur, fără prieteni; corpul i-a fost îngropat mai întâi în Bizanţ, în biserica Fecioarei

din Blacherna. Mai târziu, a fost transportat la Roma și înmormântat probabil în Biserica S. Silvestro e Martino.

75. Sf. Eugen (654-657)

Prezbiter roman, din cartierul Aventin, Eugen I a fost consacrat papă la 10 august 654, din dorința expresă a împăratului Constant al II-lea: Martin I era în drum spre Constantinopol, mai trebuia să fie judecat și condamnat, dar împăratul îl considera deja eliminat.

Asuprirea bizantină n-a întâlnit rezistență, evident, nici în rândurile clerului roman, și nici din partea lui Eugen însuși, care ar putea fi acuzat cu ușurință, dacă nu de trădare, măcar de lipsă de respect pentru un papă, împiedicat să-și exercite misiunea de către împărat, dar care trebuia în continuare considerat suveran pontif de către episcopii și preoții săi. Eugen avea datoria să refuze numirea și să respecte tradiția, prin care, în absența pontifului, după cum Martin însuși mărturisea „ trebuia să preia conducerea episcopiei Romei arhidiaconul, parohul și un înalt prelat". Astfel, pentru mai mult de un an a existat în același timp un papă prizonier și detronat, totuși continuând să fie locțiitor al lui Cristos pe pământ, și un papă dorit de împărat.

Nu există suficiente elemente pentru a judeca modul în care s-a comportat Eugen I. În orice caz, fusese apocrisar la Constantinopol, și această experiență i-a servit probabil pentru a-și da seama ce tulburări ar fi amenințat Biserica în întregul ei, datorită despotismului imperial. Singura circumstanță atenuantă ar putea fi aceea că se temea eventual de alegerea unui pontif monotelit. Cu siguranță, însă, gustul puterii l-a dominat.

La început, într-adevăr, s-a arătat docil; apocrisarii săi în Bizanț au aprobat o nouă formulă, inventată de Pirrus, declarat eretic în trecut de Teodor I, care propunea două voințe distincte ale lui Cristos, dar acestora i se adaugă a treia, ca „persoană". Mult mai grav era că acești apocrisari îl reprimiseră pe Pirrus în comunitatea ecleziastică. Este posibil ca această măsură să fi avut drept scop salvarea vieții lui Martin I, care era însă total împotriva unei asemenea reabilitări a patriarhului. Este greu de crezut, însă, ca apocrisarii să fi acționat cu totul și cu totul din propria lor inițiativă. Mai degrabă, este posibil ca Eugen I să se fi aflat în situația de a se arăta, pentru a folosi cuvintele din *Liber pontificalis*, chiar prea „binevoitor, blând, plin de bunăvoință", nereușind, însă, decât să devină meschin.

Sf. Eugen (după Platina)

Totuși, la moartea lui Pirrus, fiind numit ca patriarh Petru, când acesta i-a trimis papei o profesiune de credință a sa, foarte ambiguă, asupra doctrinei despre voințele lui Cristos, clerul și poporul roman s-au revoltat și l-au sfătuit pe papă să respingă scrisoarea patriarhului. Nu s-ar putea spune că Eugen s-a lăsat ușor convins; a trebuit să se ajungă la o acțiune de forță împotriva lui, amenințându-l că nu va fi lăsat să-și țină liturghia în bazilica S. Maria Maggiore până când nu a promis că va respinge documentul patriarhului.

El a făcut aceasta conștient de riscurile pe care trebuia să le înfrunte; a reabilitat în acest fel un pontificat început sub semnul compromisului și continuat sub cel al supunerii. De altfel, moartea l-a salvat de eventualitatea unui martiriu asemănător cu acela al predecesorului său și pentru care nu avea poate stofa necesară. A murit la 2 iunie 657 și a fost înmormântat la Sf.Petru.

Și să mai spunem că Biserica l-a sanctificat! La treisprezece secole de la moartea sa, Roma i-a consacrat și o biserică pe bulevardul delle Belle Arti, în apropiere de Villa Giulia; donată în 1942 de lumea catolică papei de atunci, Pius al XII-lea, adică Eugenio Pacelli, la a douăzeci și cincea aniversare a consacrării sale ca episcop, ea a fost finisată și inaugurată solemn în 1951.

76. Sf. Vitalianus (657-672)

Vitalianus, născut la Segni, a fost consacrat papă la nici două luni de la moartea lui Eugen I; împăratul Constant al II-lea încerca să restabilească relații bune cu Biserica de la Roma. Cât despre Vitalianus, având temperament destul de conciliant, l-a încurajat în această manieră nouă de comportare, grăbindu-se să-i arate, prin solii trimiși de la Constantinopol, că dorea și el reconcilierea.

Așa că împăratul i-a primit cu bunăvoință pe ambasadorii pontificali, a confirmat privilegiile episcopilor romani și i-a trimis papei un exemplar al Bibliei legat în aur și cu diamante. Vitalianus a fost consacrat la 30 iulie 657.

Pentru a consolida această relație între papalitate și imperiu, Constant al II-lea a venit într-o vizită oficială la Roma, în 663, în același timp cu expediția militară împotriva longobarzilor din sudul Italiei, sortită însă eșecului. Împăratul a sosit de la Napoli, parcurgând Via Appia și papa i-a ieșit în întâmpinare, la șase mile de oraș, împreună cu toți preoții și cu o delegație a orășenilor, cu cruci, steaguri și lumânări aprinse: Constant al II-lea și-a făcut intrarea triumfală în Roma la 5 iulie 663. „Este ușor de imaginat ce emoție a cuprins acel oraș, abandonat de atâta timp, la sosirea Maiestății sale imperiale. Prezența unui monarh bizantin, care avea încă tot dreptul să se considere, «împărat al romanilor», era pentru aceștia un eveniment excepțional", notează Gregorovius.

Cât despre „raporturile lui Constant cu Biserica, deși acestea nu erau fățiș ostile, se mențineau totuși, cu siguranță, foarte încordate; ea suferise din partea împăratului tot felul de umilințe și de ofense care o îndreptățeau să se teamă de el".

Tocmai de aceea papa are o atitudine umilă: „Vitalianus nu a avut îndrăzneala de a se împotrivi împăratului grec așa cum o făcuse episcopul Ambrozie, care, de pe treptele bisericii din Milano îl respinsese pe Theodosius cel Mare, reproșându-i sângele răsculaților uciși. Și totuși, continuă pe un ton de dojană Gregorovius, „văzându-l pe detestatul Constant și-a adus aminte probabil că acesta își ucisese fratele și îl osândise pe papa Martin să moară de foame". În fond, însă, „situația tristă a lui Vitalianus și atitudinea sa servilă în fața împăratului trezesc indulgență și compătimire. Trebuiau să mai treacă multe secole pentru ca acest spectacol al umilinței să poată fi reabilitat prin triumful de la Canossa"[57].

Deși relațiile fuseseră de ambele părți respectuoase, cu slujbe solemne oficiate în cinstea celor doi suverani, imperial și pontifical, ele au rămas

Sf. Vitalianus (după Platina)

doar de fațadă; într-adevăr, Constant al II-lea a părăsit Roma la 17 iulie, după ce își luase o parte din pradă, adică furând ceea ce se mai putea transporta din tezaurele „păgâne" antice; a ajuns până acolo încât a luat și plăcile de fier în formă de țigle de pe acoperișul Panteonului, deja consacrat ca lăcaș creștin.

În plus, când a ajuns la Siracusa, unde hotărâse să-și instaleze cartierul general, pentru a-și relua încercările de a lupta împotriva longobarzilor, dar în realitate pentru a se bucura în liniște de tot ce furase, a dat o lovitură dură scaunului pontifical al Romei. A dispus printr-o lege specială ca, începând de la data de 1 mai 666, Biserica de la Ravenna să se considere autonomă, arhiepiscopul acestei episcopii urmând să primească de la împărat, ca însemn onorific, patrafirul destinat acestei demnități. Apărea în acest fel o nouă schismă, de această dată între Roma și Ravenna: primul care a căpătat această funcție a fost arhiepiscopul Mauro, care, neținând seama de anatema care fusese pronunțată împotriva lui de Vitalianus, l-a excomunicat el însuși pe papă.

Dar, la doi ani după aceasta, în 668, Constant al II-lea era asasinat la Siracusa. Armata îl proclama ca împărat pe Mezecius, iar papa a pus în mișcare întregul clerul pentru ca în Bizanț să fie recunoscut ca împărat Constantin al IV-lea Pogonatul[58], fiul lui Constant al II-lea și moștenitor legitim al tronului. Așa s-a și întâmplat.

Această acțiune a lui Vitalianus, întreprinsă de el în ciuda tuturor samavolniciilor suferite din partea lui Constant al II-lea, l-au determinat

pe Constantin Pogonatul să fie recunoscător pentru totdeauna față de papalitate.

Pentru moment, avantajele nu s-au văzut, pentru că împăratul era prea ocupat în campania militară pentru oprirea înaintării arabilor, cu care a reușit să încheie o pace abia în 668.

Între timp, Vitalianus s-a ocupat insistent de Biserica anglo-saxonă, care s-a alăturat Romei mai mult în privința liturghiei decât în ceea ce privea ortodoxia.

Vitalianus a murit la 27 ianuarie 772 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

77. Adeodatus al II-lea (672-676)

Călugăr roman de la mănăstirea S. Erasmo al Celio, Adeodatus, fiu al lui Iovinianus, a fost consacrat ca al doilea papă cu acest nume la 11 aprilie 672, la trei luni de la moartea lui Vitalianus.

N-a fost un papă de prea mare importanță și sub pontificatul lui nu s-a înregistrat nici un progres în problemele divergente cu Bizanțul și cu Ravenna, unde noul arhiepiscop Reparatus se menținea cu strictețe în autonomia sa, refuzând să se supună papei; de fapt și în *Liber pontificalis* informațiile sunt foarte puține.

Adeodatus al II-lea (după Platina)

A restaurat fosta sa mănăstire de pe colina Celio, o construcție care data din secolul al VI-lea; mai târziu, ea a fost distrusă. La sfârșitul secolului al XVI-lea i se mai vedeau încă ruinele, cu resturi de pictură, în apropierea bisericii S. Stefano. Adeodatus al II-lea a murit la 17 iunie 676 și a fost înmormântat la Sf. Petru.

78. Donus (676-678)

Donus sau Dommus, fiul romanului Mauricius, a fost consacrat papă la 2 noiembrie 676, la aproape trei luni de la moartea lui Adeodatus al II-lea.

Informațiile oferite de *Liber pontificalis* despre el sunt de un interes redus: totuși, în timpul scurtului său pontificat s-a pus capăt schismei dintre Roma și Ravenna. Noul arhiepiscop Teodorus s-a supus papei renunțând la autocefalie, adică la completa autonomie a scaunului episcopal ravenez; totul s-a făcut, însă, datorită împăratului. De fapt, Teodorus nu avea nici cea mai mică intenție să renunțe la anumite privilegii: avea chiar intenția să scoată numele lui Vitalianus de pe lista episcopilor, adică din *Diptic*. Împăratul a respins cu indignare această pretenție și l-a obligat pe arhiepiscop să facă gestul de supunere față de papă.

Constantin Pogonatul era hotărât să curme neînțelegerile dintre Bizanț și Roma și a vrut în același timp să întărească poziția acesteia din urmă

Donus (după Platina)

în Occident, pentru ca ea să fie singura interlocutoare autentică în dialogul cu Biserica din Orient.

Când, mai apoi, începuse să întreprindă acțiuni concrete în vederea acestei împăcări, inclusiv prin convocarea unui conciliu ecumenic, Donus a murit, la 11 aprilie 678.

A fost înmormântat la Sf. Petru.

79. Sf. Agaton (678-681)

Originar din Palermo, Agaton a fost consacrat papă la două luni și jumătate după moartea lui Donus, la 26 iunie 678; conform unei legende, ajunsese la venerabila vârstă de 103 ai, dar era încă lucid.

La 12 august a primit de la împăratul Constantin Pogonatul o scrisoare în care acesta, o dată rezolvate problemele militare, se declara gata să reia proiectul reunificării ecleziastice dintre Roma și Bizanț. El se gândea să organizeze o conferință ecumenică episcopală pentru dezbaterea problemelor existente și eliminarea tuturor controverselor. În acest scop, îi cerea papei să-i trimită la Constantinopol câțiva reprezentanți ai săi, care să cunoască bine toată problematica: erau suficienți trei membri ai clerului și patru călugări din Roma și, în plus, doisprezece mitropoliți și episcopi din Bizanț.

Era asigurată deplina protecție imperială a delegației prin permise speciale de liberă trecere.

Pentru a pregăti corespunzător delegația, Agaton a convocat în Lateran, la 27 martie 680, un conciliu italian și acolo au fost aleși reprezentanții episcopali care trebuiau trimiși împreună cu ambasadorii pontificali în Bizanț, aprobând și documentul sinodal ce urma să fie reprezentat la conferință. În acesta era expusă doctrina celor două voințe și moduri de a acționa din ființa lui Cristos, cu referire explicită la deciziile lui Martin I în cadrul conciliului din Lateran.

Delegația din Apus a ajuns la 10 septembrie în Constantinopol, unde a fost primită de noul patriarh Giorgios, care i-a convocat și pe mitropoliții și episcopii din teritoriile bizantine; ceea ce inițial era prevăzut să fie doar o conferință a devenit până la urmă un adevărat conciliu ecumenic, al șaselea dintre cele desfășurate în Orient. La prima sesiune s-a constatat că erau prezenți reprezentanții tuturor patriarhiilor: ea s-a deschis la 7 noiembrie 680 într-o sală cu tavanul în formă de cupolă, din palatul imperial, *Trullus*, de la care conciliul și-a luat numele de Trullan.

Împăratul prezida ședința, având alături doi prezbiteri și un diacon, tot din Roma, ca reprezentanți ai papei.

Între timp, în Italia se petreceau evenimente „ciudate", după cum povestește Paulus Diaconus. „La Roma a izbucnit o epidemie grozavă de ciumă care a ținut trei luni, din iulie până în septembrie: lumea murea în număr mare și deseori părinții și copii sau frați și surori erau îngropați în același coșciug. Apoi, la fel de violent, boala a lovit populația din Ticino", adică Pavia, „obligându-i pe toți cetățenii să se refugieze unii în munți, alții prin alte părți, astfel încât în oraș, în piețe și pe străzi începuseră să crească iarbă și copăcei. Mulți l-au văzut atunci cu ochii lor pe îngerul bun și pe cel rău, care umblau noaptea prin oraș: și de fiecare dată când, la un semn al îngerului bun, îngerul rău lovea cu un fel de suliță pe care o purta în mână în ușa unei case, până a doua zi murea un om. În final, datorită unei profeții, s-a aflat că molima va înceta îndată ce va fi înălțat un altar dedicat sfântului martir Sebastian în bazilica S. Pietro in Vincoli. Și s-a făcut așa: osemintele sfântului au fost duse în Roma, așezate într-un altar din biserica menționată și molima a încetat".

Mai târziu, romanii și-au însușit această legendă și au legat evenimentele respective de biserica din Roma cu același nume, S. Pietro in Vincoli, unde ciuma este reprezentată într-un tablou atribuit lui Pollaiolo. În plus, în nava stângă a aceleiași bazilici se mai poate distinge cu greu un mozaic din epocă, în care poate fi văzut un Sf. Sebastian bătrân, cu barbă și complet îmbrăcat; în mod sigur nu de acolo ne-a rămas imaginea sfântului cu înfățișare de tânăr legat gol de un copac și străpuns de săgeți!

Între timp, la Constantinopol, conciliul continua: după optsprezece ședințe, s-a ajuns la promulgarea unui decret, la 16 septembrie 681. În el se amintea profesiunea de credință stabilită de cele cinci concilii anterioare și era aprobată în unanimitate doctrina celor două voințe și a celor două energii întru Cristos, care nu se aflau în contradicție cu ele, aprobând și rezoluția sinodală de la Lateran. Evident, și erezia monotelită a fost condamnată, iar legenda amintită de Paulus Diaconus spune că „a căzut peste oameni un număr incredibil de mare de păianjeni cu pânzele lor, semn că greșeala spurcată a ereziei fusese eliminată". Anatema l-a lovit și pe papa Honorius I, acuzat de o prea mare indulgență față de anumiți eretici; scrisoarea sa ambiguă către Sergiu, patriarhul Bizanțului, a fost arsă în public, fiind considerată scandaloasă.

Gregorovius relatează că „acest eveniment, singurul caz în care un papă roman a fost acuzat public de erezie și anatemizat de un conciliu

Sf. Agaton (după Platina)

ecumenic, este unul dintre momentele cele mai importante din istoria ecleziastică" cu atât mai mult cu cât, mai târziu „condamnarea lui Honorius a devenit o armă în mâna celor care combăteau dogma infailibilității papale".

Conciliul i-a trimis o scrisoare papei, rugându-l să confirme deciziile luate. Dar Agaton murise deja, la 10 ianuarie 681 și fusese înmormântat la Sf. Petru: se pare că atinsese vârsta de 107 ani! Tronul papal era din nou vacant.

80. Sf. Leon al II-lea (682-683)

După moartea lui Agaton a urmat o lungă perioadă în care tronul papal a rămas neocupat; aprobarea imperială a noului ales, Leon al II-lea, s-a lăsat așteptat mai bine de optsprezece lui. În conciliul ecumenic de la Constantinopol, printre altele se luase decizia condamnării oficiale a papei Honorius I; era o situație destul de delicată și împăratul dorea ca Occidentul să fie întru totul de acord cu soluționarea ei; din această cauză aprobarea împăratului a întârziat în mod deliberat.

Delegația romană s-a întors la Roma abia în iulie 682; Leon al II-lea a fost consacrat la 17 august și după o lună a trimis împăratului o scrisoare în care declara că aprobă toate deciziile conciliului. În privința lui Honorius I el observa că „acesta nu s-a străduit să păstreze imaculată

Sf. Leon al II-lea (după Platina)

Biserica apostolică în cadrul doctrinei apostolice, şi cu o îngăduinţă inconştientă a permis ca puritatea bisericii romane să fie întinată". În plus, într-o scrisoare către mitropoliţii Spaniei, punându-i la curent cu lucrările conciliului şi invitându-i să subscrie la hotărârile acestuia, preciza că Honorius era vinovat „pentru că nu se străduise să înăbuşe încă de la începuturi, aşa cum se cădea pentru un papă, flacăra ereziei şi chiar a încurajat-o prin neglijenţa sa".

În scurtul său pontificat a reuşit să restaureze două biserici: S. Bibiana şi S. Giorgio al Velabro, *Velabrum* fiind zona mlăştinoasă de pe malul Tibrului care separa cândva colina Palatinului de cea a Capitoliului. Situată în spatele arcului lui Ianus, această a doua bisèrică, deşi restaurată din nou la începuturile secolului nostru, şi-a păstrat structura simplă care-i fusese dată de Leon al II-lea, cu un interior cu două nave, totul emanând un profund spirit de puritate creştină.

Leon II a murit la 3 iulie 683 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, dar Paul V i-a transportat mai târziu osemintele sub altarul din capela Madonei della Colonna din noua bazilică.

81. Sf. Benedict al II-lea (684-685)

Consacrarea lui Benedict al II-lea, un roman, a avut loc la 26 iunie 684, la unsprezece luni de la moartea lui Leon al II-lea; confirmarea

Sf. Benedict al II-lea (după Platina)

imperială a sosit, ca de obicei, târziu. Constantin Pogonatul și-a dat seama că problema confirmării alegerii papilor ducea la multe cheltuieli și pierdere de timp; astfel încât, într-o scrisoare către noul ales a declarat că în această privință renunță la dreptul său și transferă către exarh această îndatorire pe care o avusese el, de la Ravenna totul fiind mai simplu.

Benedict al II-lea a primit acest privilegiu ca o dovadă a faptului că împăratul avea pentru el o adâncă prețuire, până într-atât încât acesta i-a cerut papei să-i adopte pe cei doi fii ai săi, Iustinian și Heracliu, trimițând la Roma ca zălog șuvițe din părul celor doi băieți, ele fiind primite cu mare solemnitate.

În orice caz, confirmarea alegerii papei a continuat să întârzie chiar și din partea exarhului, dar niciodată mai mult de trei luni; trebuiau să mai treacă mai bine de cincizeci de ani, până când, o dată cu papa Zaharia, să se ajungă la o consacrare liberă a pontifului ales de cele trei clase sociale: clerul, armata și poporul.

Celelalte puține informații despre Benedict al II-lea, extrase din *Liber pontificalis*, sunt de o importanță redusă; a murit la 8 mai 685 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

82. Ioan al V-lea (685-686)

Născut în Antiohia și fost nunțiu apostolic, Ioan al V-lea a fost consacrat papă la 23 iulie 685.

Ioan al V-lea (după Platina)

Puținele informații pe care le oferă despre el *Liber pontificalis* nu ajută la cunoașterea personalității sale; se pare că într-un conciliu i-ar fi ridicat episcopului de Cagliari privilegiul consacrărilor de episcopi, care până atunci era autonome, acestea trecând în jurisdicția Romei.

Noul împărat Iustinian al II-lea, fiul lui Constantin Pogonatul, i s-a adresat într-o scrisoare cu apelativul de *universalis papa*; totuși, acest titlu l-a primit doar succesorul său Konon, pentru că scrisoarea a sosit în 687 și la acea vreme Ioan al V-lea murise deja (la 2 august 686) și fusese înmormântat la Sf. Petru.

Ar mai trebui semnalat că, prin acest papă, a început, după cum specifică Seppelt, „o serie neîntreruptă de papi originari din Orient. Acest detaliu atât de important nu-și poate găsi explicația în influența și în presiunile exercitate de curtea bizantină asupra alegerii papilor, din moment ce, în special în aceste decenii, nefericitul imperiu era zguduit de atacurile unor dușmani externi și de tulburările interne. Împărații se succedau la intervale scurte, urcați pe tron și alungați de trupele răzvrătite, iar schimbarea monarhilor la numai câțiva ani distanță era însoțită de asasinate și fapte de o cruzime nemaiauzită. Această succedare haotică excludea, prin urmare, o intervenție decisivă a împăratului în alegerea papilor."

Mai este adevărat și că la Roma se înregistrează o serie de pontificate de o durată foarte scurtă. Gregorovius observă că „rapiditatea cu care, în epoca aceea, papii se schimbau pe tronul Sf. Petru constituie

un fenomen ciudat și îngrijorător. Pontificate de treisprezece ani și mai mult, ca acelea ale lui Grigore cel Mare, Honorius I și Vitalianus, sunt adevărate excepții, pentru că în secolele al VI-lea și al VII-lea papii nu au păstorit niciodată mai mult de doi sau maximum trei ani". Rămâne un mister „dacă viața scurtă a papilor se datora faptului că ei erau aleși la o vârstă foarte înaintată sau altor cauze mai complicate".

83. Conon (686-687)

Pentru alegerea succesorului lui Ioan al V-lea, Roma s-a împărțit în două tabere; clerul îl susținea pe parohul Petru, iar militarii pe prezbiterul Teodoros. Totuși, armata, pentru a împiedica alegerea lui Petru, a ocupat Lateranul și s-a adunat în biserica S. Stefano Rotondo.

N-au existat ciocniri și au început tratative; la un moment dat, clerul a anunțat o nouă candidatură, cea a prezbiterului Conon, al cărui loc de naștere nu se cunoaște, foarte bătrân, și el a fost acceptat, în final, și de către miliari. Exarhul a aprobat și Conon a fost consacrat la 21 octombrie 686.

Era foarte bolnav și, prin urmare, prin alegerea sa se urmărea să se câștige timp; se aștepta doar ca el să moară, știut fiind că ambițiosul arhidiacon Pascal s-a învârtit pe lângă exarhul Ioan Platina pentru a obține pontificatul contra unei promisiuni concrete de o sută de livre

Conon (după Platina)

de aur. Ioan Platina a acceptat oferta şi a dat ordin magistraţilor imperiali, care aveau o influenţă destul de mare asupra poporului, să impună alegerea lui Pascal îndată după moartea lui Conon. În februarie 687 Conon primea o scrisoare de la împăratul Iustinian al II-lea, adresată de fapt predecesorului său; prin ea, împăratul îl informa pe papă că dusese la el în palat documentele celui de-al şaselea conciliu ecumenic, asumându-şi el în persoană responsabilitatea pentru ele. Dar, prin aceasta împăratul înţelegea de fapt să sublinieze că el se considera, după cum notează Seppelt, „adevăratul stăpân al Bisericii". Nu era un semn bun pentru viitor.

Conon a murit la 21 septembrie 687 şi a fost înmormântat la Sf. Petru.

84. Sf. Sergiu I (687-701)

La moartea lui Conon, arhidiaconul Pascal se simţea sigur de alegere datorită banilor promişi exarhului în schimbul aprobării; în schimb, poporul roman a fost dezbinat şi de această dată, opunându-l pe parohul Teodoros celui care părea a fi candidatul oficial. Amândouă taberele, reunite în palatul Lateran, au trecut la alegere: au rezultat doi pontifi.

Situaţia era de neacceptat şi, după cum se întâmplă de obicei, între cei doi pretendenţi a apărut un al treilea, prezbiteriul Sergiu, născut la Palermo şi originar din Siria, care-şi desfăşura activitatea în biserica S. Susanna; a fost ales de magistraţi, de militari şi de o bună parte din cler.

Teodoros i s-a supus fără obiecţii: Pascal, însă, nu a vrut să renunţe şi a trimis mesageri secreţi să-l cheme pe exarh, sigur că acesta era de partea sa. Ioan Platina a apărut pe neaşteptate la Roma; dându-şi seamă că Pascal era susţinut de o minoritate dintre locuitori, abandonat de fapt de magistraţii cărora el îl recomandase, văzând unanimitatea cu care era ales Sergiu, şi-a dat aprobarea pentru acesta. Nu s-a întors însă la Ravenna cu mâinile goale; i-a pretins lui Sergiu cele o sută de livre de aur pe care i le promisese Pascal; doar după ce plata a fost făcută Sergiu I a fost consacrat la Sf. Petru, la 15 decembrie 687. Simonia, mai mult sau mai puţin forţată, era încă stăpână.

Pentru început lui Pascal i-a fost oferită funcţia de arhidiacon; mai târziu, acuzat de practicarea magiei, a fost demis şi trimis într-o mănăstire, unde a şi murit în 682. Sergiu I s-a instalat, aşadar, cu drepturi depline pe tronul papal; era o persoană de o mare cultură, care parcursese întreaga

scară ierarhică clericală până la rangul de cardinal, făurindu-și un caracter autoritar, hotărât în primul rând să ajungă la putere, după cum s-a văzut chiar și prin plata unei importante mite și abia pe urmă să treacă la acțiunea de întărire a rolului centralizator al Romei.

„În el toate doctrinele Bizanțului și-au găsit un oponent hotărât", spune Gregorovius, „demn de predecesorii săi la tronul Sf. Petru: aceeași dorință de a domina îi însuflețea pe toți pontifii romani: Roma însăși o transmisese Bisericii ca patrimoniu spiritual". Și este logic faptul că „orașul însuși se obișnuise să vadă în papă un suveran absolut al său. De altfel, la cine altcineva ar mai fi putut privi nefericitul popor roman, dacă nu la sfântul său episcop care, prin demnitatea cu care era învestit, devenise stăpânul cel mai puternic al Italiei?".

Ciocnirea între papă și împărat nu s-a lăsat mult așteptată: Iustinian al II-lea nu s-a lăsat mai prejos față de tendințele imperial-papale pe care le avuseseră mulți dintre înaintașii săi și a considerat potrivit să dea o orientare personală credinței creștine convocând un nou conciliu ecumenic la Constantinopol cu participarea episcopilor din Răsărit. Papa nici măcar nu a fost invitat: deci conciliul era ecumenic numai în intențiile împăratului.

El a dispus să se desfășoare în același loc în care se ținuse cel din 680, *Trullus*, dar pentru a-l deosebi de acesta l-a numit *Quinisextum*; într-adevăr, el ar fi trebuit să completeze conciliile al cincilea și al șaselea. S-a desfășurat probabil în 691 și a promulgat 102 legi transcrise pe pergamente mari care au fost trimise la Roma papei Sergiu, pentru ca acesta să le semneze pentru aprobare; desigur, papa a refuzat s-o facă.

Deosebit de periculoasă pentru menținerea instituțiilor ecleziastice care se impuneau din ce în ce mai mult a fost abolirea celibatului preoților și diaconilor, în timp ce atribuirea către sediul de la Constantinopol a acelorași prerogative ca ale Romei antice apărea ca o lovitură cu țintă precisă administrată sediului roman.

Împăratul a procedat la fel ca înaintașul său Constant al II-lea și a hotărât să acționeze fără jumătăți de măsură față de această reacție ostilă a papei: mai întâi, el a trimis un înalt magistrat bizantin la Roma, pentru a-i aresta pe episcopul Giovanni di Porto și pe preotul Bonifaciu, consilier al papei. După ce ei au fost aduși în Bizanț, Iustinian al II-lea s-a simțit mai puternic și a trimis la Roma o persoană crudă și nemiloasă, Zaharia, protospătarul, adică un fel de șef de stat major bizantin, cu ordinul de a-l aresta pe papă; Sergiu I era în pericol de a avea același sfârșit ca Martin I. Era anul 692 și vremurile se schimbaseră: în fața ultimei din șirul nesfârșit de jigniri, s-a revoltat populația din „Pentapolis"[59] și din

provinciile alăturate, ca și locuitorii Romei, pentru prima dată indignați cu toții de un asemenea plan considerat o adevărată profanare. Milițiile de peste tot au alergat la Roma pentru a-l salva pe papă; armata de la Ravenna se simțea animată mai mult de sentimente creștine decât de supunerea față de împărat.

Protospătarul Zaharia s-a simțit pierdut; nu prevăzuse o asemenea reacție. Așa încât se comportă de o manieră de-a dreptul ridicolă; călcându-și în picioare toată sălbăticia de care era atât de mândru, a ajuns să se refugieze în dormitorul papei; între timp, armata de la Ravenna intra în Roma prin poarta S. Paolo, traversa întreg orașul, și urmată de o mulțime uriașă, ajungea în fața Lateranului.

În dormitorul papei, ridicolul ajunge la culme: Zaharia se ascunde sub pat și leșină. Sergiu îl ajută să-și recapete cunoștința, îl îndeamnă să nu se teamă și îi spune să aibă încredere în el. Fiorosul ucigaș devenise fricos ca o oaie.

Sunt deschise ușile și Sergiu, așezat pe tronul apostolic, primește omagiile soldaților și ale poporului; intervine în favoarea lui Zaharia, viața acestuia este cruțată, dar este alungat în mod rușinos din oraș.

„Aceasta a fost o zi memorabilă în istoria papalității", comentează Gregorovius; „se vede atunci ce înseamnă puterea și susținerea națională a prestigiului Romei, rod al acelei energii centralizatoare tăcute care concentrase sub autoritatea Bisericii romane provinciile italiene, rezultat al îndelungatelor dispute dogmatice purtate de Occident împotriva Orientului și consecință, în sfârșit, a amestecului imperial brutal în treburile Bisericii romane".

Episodul a avut repercusiuni negative și în Orient; în fond, împăratul făcuse până la urmă o figură destul de slabă; poporul însuși s-a simțit insultat și în 695 s-a răsculat împotriva lui Iustinian al II-lea. Răscoala, condusă de generalul Leontios, a dus la detronarea împăratului, a fost târât pe hipodromul orașului, i s-au tăiat nasul și urechile conform crudelor obiceiuri bizantine și apoi a fost exilat la Cherson. Leontios s-a autoproclamat împărat.

În schimb, în Occident acest eveniment a consolidat într-un mod determinant autoritatea Romei, favorizând creșterea activității misionare. S-au intensificat și legăturile cu francii, pe al căror tron se succedau în acei ani faimoșii „regi leneși", ultimii descendenți ai dinastiei merovingiene. Practic, acolo puterea se afla în mâna „majordomilor", guvernatori ai teritoriilor care constituiau regatul franc: în acei ani, un singur „majordom", Pepin, reușise să se impună asupra tuturor, afirmându-și pro-

Sf. Sergiu I (după Platina)

pria autoritate. Datorită protecției sale, anglo-saxonul Willibrord a început convertirea frisonilor[60], aflați sub stăpânirea francilor: Sergiu, pentru ca acțiunea lui să fie mai eficace și mai autoritară, l-a consacrat episcop și i-a impus un nume latinesc, Clement.

Numeroși regi care se pocăiau veneau în acele vremuri în pelerinaj la Roma, se converteau și, desigur, aduceau și importante donații în aur. După cum observa Gregorovius, acele daruri „au servit papilor pentru a face ca bisericile să devină mai strălucitoare" într-un fel de întrecere în prețiozitate și rafinament, desfășurată între maeștrii romani în mozaicuri și în opere din bronz și artiștii din Constantinopol; „se împodobeau cu coloane până și cădelnițele de aur, iar la pristoluri, adică la tabernacolele de la altare, acolo unde se așază potirul, li se dădea o formă de temple miniaturale din porfir, cu cupole din aur bătut cu pietre scumpe". Sergiu I s-a angajat și el în această operă de înfrumusețare a bisericilor Romei, a dotat, în special, cu numeroase obiecte prețioase biserica S. Susanna, la care fusese paroh, și i-a ridicat Sf. Leon cel Mare un nou mormânt în bazilica Sf. Petru, acesta fiind primul monument funerar ridicat în interiorul bazilicii.

Sergiu I a murit la 8 septembrie 701 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Ioan al VI-lea (după Platina)

85. Ioan al VI-lea (701-705)

La moartea lui Sergiu I, după o scurtă perioadă de interimat, la 30 octombrie 701 a fost consacrat papă grecul Ioan al VI-lea.

De patru ani, împărat devenise Tiberiu Apsimaros care îl alungase pe Leontios; și Apsimaros avea ceva împotriva papei, dar nu sunt clare motivele acestei ostilități personale. Fapt este că l-a trimis la Roma, din Sicilia, pe exarhul Teofilactos, desigur nu cu intenții prea bune față de pontif. Automat, au venit din nou în grabă, din toate provinciile italiene, trupe neregulate, pentru a păzi orașul și pe papă; practic, pentru locuitorii Romei și, în general, pentru italieni, sentimentul de supunere oarbă față de imperiu și de împărat dispăruse, apărând în schimb din ce în ce mai puternic un germene de sentiment național.

Trupele au poposit în afara zidurilor; în oraș, poporul se agita și papa s-a comportat la fel ca predecesorul său. A închis porțile și l-a luat pe exarh sub protecția sa personală; apoi i-a rugat pe cei veniți în ajutorul său să se retragă, mulțumindu-le pentru grija lor față de persoana sa și asigurându-i că nu mai era nici un pericol.

„Comportarea sa echilibrată a arătat cât era de înțelept și de prudent", observă Gregorovius. „În acea epocă, papii încă nu aveau putere temporală, deși exercitau deja asupra Italiei o influență mai puternică decât cea a exarhului. Ei se declarau încă supuși împăratului și în timpul tulburărilor populare acționau cu înțelepciune și cumpătare, arătându-se

dispuși să respecte autoritatea statului; dacă Italia s-ar fi detașat prea curând de Constantinopol, de unde emana autoritatea imperiului roman, aceasta ar fi fost în avantajul longobarzilor, care în acea vreme amenințau serios Roma".

Într-adevăr, longobarzii, chiar dacă părăsiseră arianismul și deveniseră catolici convinși, năvăleau în Campania sub comanda ducelui Ghisulf de Benevent, jefuind și distrugând totul. Papa, mai puțin cu vorba bună, dar mai mult cu bani, reușise să-i facă să elibereze teritoriile ocupate; episcopul Romei se afla în locul unui *dux* bizantin, negociind pacea nu ca om al armelor sau ca politician, ci cu un realism evident, așa cum procedase exemplar cândva, în această privință, Grigore cel Mare.

Ioan al VI-lea a murit la 11 ianuarie 705 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

86. Ioan al VII-lea (705-707)

Ioan al VII-lea, grec, fiul unui oarecare Platon, a fost consacrat papă la 1 martie 705.

Acest pontif a restabilit bunele raporturi cu longobarzii; regele lor, Aribert, a ajuns chiar să restituie Bisericii unele posesiuni de pe coasta Mării Ligurice, ocupate în acea perioadă de longobarzi. Actul de donație a fost scris cu litere de aur și trimis la Roma.

În toamna anului 705, Iustinian al II-lea a reușit să recucerească tronul Bizanțului cu ajutorul bulgarilor și să se răzbune imediat pe Leontios și pe Tiberiu Apsimaros; arestați și duși într-o arenă de circ, cei doi au fost decapitați. Heracliu, fratele lui Tiberiu, a fost spânzurat: patriarhului Calinic i s-au scos ochii.

După aceea, Iustinian al II-lea a reînceput să comunice cu papa, pentru a obține recunoașterea faimosului conciliu *Quinisextum*, refuzat în trecut de Sergiu I, dar s-a comportat mult mai cumpătat. Doi mitropoliți s-au prezentat la Roma cu deciziile conciliului și rugămintea ca papa să accepte acele prevederi care lui i se păreau valabile, menționând ceea ce considera ca nefiind ortodox. Papa, „timid din cauza slăbiciunii omenești", așa cum îl prezintă *Liber pontificalis*, nu a avut curajul să-și exprime deschis părerea și, ca un nou Pilat, s-a spălat pe mâini restituind împăratului toate documentele fără a fi operat nici o modificare. Nu a semnat nimic și practic, nici măcar nu le-a aprobat; a temporizat de frică.

Ioan al VII-lea (după Platina)

Lui Ioan al VII-lea i se atribuie construcția și restaurarea unor biserici din Roma, împodobite cu mozaicuri, unele dintre ele rezistând și astăzi, cum ar fi acelea de la S. Maria Antiqua din Forul roman: în mijlocul navei centrale se află amvonul, din care a mai rămas doar platforma octogonală, purtând pe margine inscripția „Joan, slujitor al Maicii lui Dumnezeu", care se referă la Ioan al VII-lea.

A pus să fie înălțată și o capelă în bazilica Sf. Petru în cinstea Fecioarei Maria, cu diferite mozaicuri, într-unul dintre acestea fiind înfățișat chiar papa: poate fi văzută încă în Grotele Vaticanului. Se pare că în această capelă papa ar fi depus și faimosul văl al Veronicăi, despre care se mai păstrează și astăzi o inscripție comemorativă în Grotele Vaticanului.

Tot al său este și meritul de a fi restaurat mănăstirea de la Subiaco, distrusă de longobarzi în 601.

Ioan al VII-lea a murit la 18 octombrie 707 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

87. Sisinnius (708)

Sirianul Sisinnius a fost consacrat papă la 15 ianuarie 708, dar pontificatul său n-a durat decât douăzeci de zile. Din puținele informații oferite de *Liber pontificalis* aflăm că era atât de chinuit de gută încât nici nu putea mânca singur.

Sisinnius (după Platina)

A avut timp doar pentru a dispune să se construiască niște varnițe pentru refacerea zidurilor orașului mult deteriorate; urmașii săi vor trece la refacerea acestor mijloace de apărare ale orașului.

Sisinnius a murit la 4 februarie 708 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

88. Constantin (708-715)

Lui Sisinnus i-a urmat un alt sirian, Constantin, care a fost consacrat la 25 martie 708. Asistase neputincios la noul val de răzbunări pe care Iustinian al II-lea le-a îndreptat de această dată împotriva Ravennei, ale cărei miliții trădaseră inițiativele Bizanțului în evenimentele recente petrecute cu ocazia apărării papilor Sergiu I și Ioan al VI-lea și al VII-lea, în numele unei ipotetice „autonomii" regionale.

Patricianul Teodoros a plecat, din ordinul împăratului, la Ravenna cu flota din Sicilia; debarcând în oraș a arestat mulți nobili și demnitari ecleziastici pe care i-a pus în lanțuri și i-a dus pe corăbiile ancorate în port. Trecând prin foc și prin sabie orașul, a măcelărit o mulțime de locuitori și a plecat apoi spre Constantinopol. În capitala imperială au urmat numeroase execuții capitale: conducătorul recunoscut al răscoalei, Giovannicio, a fost zidit de viu, arhiepiscopul ravennat Felix a fost orbit și apoi exilat pe malurile Pontului Euxin. Împăratul a comis această ultimă faptă probabil pentru a încerca să-i câștige inima papei,

având în vedere faptul că Felix avusese de gând să se răzvrătească împotriva Romei, dar renunțase ulterior. În orice caz, o asemenea pedeapsă nu putea fi hotărâtă decât de un nebun, dacă ar fi avut drept scop chiar împăcarea cu papa și confirmarea întâietății indiscutabile a acestuia. Fapt este că, după această nouă demonstrație de forță, Iustinian al II-lea l-a invitat pe papă să vină la Constantinopol, pentru a rezolva controversele care mai persistau încă asupra hotărârilor de la conciliul *Quinisextum*. Constantin, energic și curajos, a acceptat invitația doar cu condiția de a beneficia de un permis de liberă trecere; acesta i-a fost acordat. A plecat din Porto la 5 octombrie 710 și a făcut o escală la Napoli; aici l-a întâlnit pe noul exarh Ioan Rizocopos, care, îndată ce papa a plecat mai departe spre Bizanț, s-a dus la Roma și a făcut pe stăpânul, ca un adevărat tiran, pe durata absenței papei. A condamnat la moarte fără proces numeroși slujitori ai Bisericii și acțiunea sa a fost ca o continuare a războinării săvârșite la Ravenna de Teodoros.

Papa a fost primit la Constantinopol cu mare pompă de către cei mai înalți funcționari imperiali; la Nicomedia a avut loc întâlnirea cu Iustinian al II-lea care a făcut chiar *proskynesis*, adică a îngenuncheat în fața papei, i-a sărutat picioarele și a confirmat privilegiile Bisericii romane.

Tratativele au fost îndelungate și rezultatele au fost puține în ce-l privea pe împărat: papa a rămas de neclintit și n-a acceptat decât ceea ce fusese considerat ca valid în conciliile precedente. La începutul lui octombrie a părăsit Constantinopolul și aceasta a fost ultima vizită efectuată de vreun papă în acest oraș; va mai veni acolo, abia după douăsprezece secole, papa Paul al VI-lea în iulie 1967, întâlnindu-se cu patriarhul Atenagoras, dar, desigur, împrejurările erau cu totul altele.

În drum spre Roma, Constantin a făcut un popas la Gaeta și, de acolo, a ajuns la Roma la 24 octombrie 711, după un an de absență dureroasă pentru locuitorii orașului, din cauza acțiunii tiranice îndreptate împotriva lor de către exarhul Ioan Rizocopos care, între timp, plecase la Ravenna. Aici exarhul a și murit, căzând probabil victimă răscoalei declanșate în oraș între 710 și 711.

Căpetenia acestei răscoale era un anume Giorgio, fiu al acelui Giovannicio condamnat la Constantinopol; era un fel de „căpitan al poporului" și a împărțit milițiile orașului în douăsprezece detașamente cu tot atâtea căpetenii, după cum ne relatează *Cronica* incompletă a lui Agnello din Ravenna care, din păcate, nu ne spune mai multe despre modul cum s-a desfășurat răscoala. Este sigur însă că, după ce a devenit

Constantin (după Platina)

împărat, armeanul Filipicos (Philippikos) Bardanes, ucigându-l pe Iustinian al II-lea, victoria a fost de partea Bizanțului.

Noul împărat era și el monotelit și s-a simțit dator să condamne hotărârile conciliului al șaselea, așa-numitul Trullan, dând un decret conform căruia în Cristos nu a existat decât o singură voință; a trimis ambasadori la papă cu această profesiune de credință și, desigur, Constantin a respins-o. A ajuns chiar până la a refuza recunoașterea lui Filipicos Bardanes ca împărat; n-a vrut să aprobe desfășurarea obișnuitei procesiuni de pe străzile Romei ca laudă a persoanei împăratului și nici ca efigia lui Bardanes să apară pe monedele pontificale.

Această opoziție din partea papei a produs o stare de agitație foarte puternică la Roma, cu ciocniri de stradă în cursul cărora au fost ucise mai mult de treizeci de persoane. În realitate, a fost o luptă violentă pe Via Sacra între miliția orășenească, avându-l în frunte pe *dux* Cristoforus, numit mai demult în această funcție de către Iustinian al II-lea și cea condusă de un oarecare Petru, trimis de exarh ca noul *dux*. O procesiune cu steaguri și cu simboluri sacre, condusă de Constantin, a trecut printre combatanți și a pus capăt încăierării.

Important era faptul că papa se simțise atât de puternic încât să refuze să recunoască un împărat; acesta era un eveniment deosebit pentru viitoarea autonomie a papalității. „Refuzul papei de a-l recunoaște pe noul împărat poate fi interpretat ca un prim pas către încercările care au urmat după aceea de a scoate papalitatea de sub influența

imperială", observă pe bună dreptate Walter Ullmann. „Refuzul papei Constantin nu era altceva decât puterea în practică a drepturilor de întâietate reafirmate de papalitate. Pe această bază, decretele emise de un conciliu convocat de către împărat fuseseră condamnate și se opusese un refuz în privința recunoașterii unui împărat care în ochii papalității era un eretic". După aceea, în iunie 713, Filipicos Bardanes își pierdea tronul; îl alunga un ministru autoproclamat împărat sub numele de Anastasios al II-lea, care s-a declarat ortodox și adept al celor hotărâte la conciliul al VI-lea. Autoritatea papei începea să-i facă pe împărați să dea înapoi, aceștia fiind în realitate, de cele mai multe ori, improvizați, speriați că și-ar putea pierde tronul datorită unei impopularități provenite din nerecunoașterea autorității lor de către Roma papală; rolurile se inversau.

Dincolo de toate, noul exarh se declara fidel poziției lui Anastasios al II-lea. Petru rămânea *dux* al garnizoanei imperiale de la Roma cu prețul unei promisiuni de amnistie generală; Cristofor era probabil dat la o parte pentru a-i împăca pe toți. În definitiv, papa se impusese pentru prima dată în fața împăratului. Dar Constantin murea puțin timp după aceea, la 19 aprilie 715; era îngropat la Sf. Petru.

89. Sf. Grigore al II-lea (715-731)

Lui Constantin i-a urmat un roman, Grigore al II-lea; fost subdiacon și bibliotecar pontifical, îl însoțise pe predecesorul său, fiindu-i unul dintre consilieri în timpul călătoriei la Constantinopol, unde se discutase problema recunoașterii așa-numitului conciliu Trullan. A fost consacrat papă la 19 mai 715, când Anastasios al II-lea era deja de doi ani împărat și Liutprand domnea asupra longobarzilor. Prima sa dorință a fost aceea de a continua proiectul lui Sisinnius de a reface zidurile de apărare ale Romei, dar nu a ajuns mai departe de porțiunea de lângă poarta Sf. Laurențiu, pentru că orașul a avut mari probleme din cauza „unei înfricoșătoare inundații a Tribului, care a durat opt zile și pentru a o potoli papa a pus să se facă procesiuni zilnice", după cum notează *Liber pontificalis;* ea a provocat pagube până la zona din jurul Câmpului lui Marte.

Informațiile asupra primilor ani ai acestui pontificat sunt foarte puține, dar este sigur că jurisdicția ecleziastică a episcopilor Romei ajungea până în Italia meridională. Într-adevăr, atunci când, în 717, ducele lon-

gobard de Benevent, Romoald al II-lea, a pus stăpânire pe Cumae, papa l-a rugat pe ducele din Napoli, Giovanni, să recucerească așezarea: operațiunea militară condusă de acesta a avut succes și Grigore al II-lea l-a recompensat cu 70 de livre de aur.

Între timp, în Bizanț, Anastasios al II-lea fusese detronat de Teodoros, la rândul său alungat de generalul Leon Isaurianul, care a urcat pe tron la 25 martie 717, comunicându-i papei profesiunea lui ortodoxă de credință. În aparență, raporturile dintre Roma și împărat erau bune.

Se pare că din acești ani datează reconstituirea faimoasei mănăstiri de la Montecassino. După cât ne povestește Paulus Diaconus „Petronacius din Brescia, purtat de un avânt divin, a plecat la Roma și apoi, din îndemnul papei Grigore, a mers la muntele Cassino: în acele locuri, în preajma sfintelor moaște ale Sfântului Benedict, a găsit câțiva oameni sărmani care locuiau acolo de mai mult timp și s-a hotărât să se oprească; ei l-au ales drept conducător al lor. Pe scurt, cu ajutorul îndurării divine și prin harul Sf. Benedict, după ce trecuseră deja o sută zece ani din ziua în care acel loc fusese părăsit", fiind distrus chiar de longobarzi între 581 și 589, pe vremea lui Pelagius al II-lea, „a devenit starețul multor călugări care alergau către el din clasa nobililor ca și din rândul oamenilor din pătura de mijloc. Astfel, după repararea micilor chilii, au început să trăiască din nou sub semnul sfintei *Reguli* și al faptelor Sfântului Benedict".

Grigore al II-lea nu era totuși interesat doar de problemele comunității creștine din Italia; avea de gând să continue activitatea misionară în țările din nordul Europei.

În 716 venise la Roma ducele bavarez Theodon și purtase tratative cu papa asupra jurisdicției ecleziastice de pe pământurile sale și despre numirea episcopilor germanici. S-a ajuns la o adevărată planificare, dar, din păcate, moartea prematură a lui Theodon a amânat pentru moment toate aceste proiecte.

Activitatea misionară din Germania era din păcate foarte dezorganizată; se desfășura datorită unor tentative, ca aceea în privința frisonilor, complicată prin faptul că acest popor ura instinctiv creștinismul pentru că era religia dușmanilor săi de moarte, francii. Era nevoie de o activitate mai constantă și orientată într-o singură direcție. Atras de misionarism s-a simțit însă călugărul anglo-saxon Winfrith.

Sosit la Roma pentru a se închina la mormântul Sf. Petru, care exercita o atracție deosebită în rândul noilor credincioși, a fost observat cu atenție de papă pentru a vedea sinceritatea intențiilor sale și, treptat, i s-a acordat încredere. La 15 mai 719, un document papal îi conferea

oficial lui Winfrith, botezat din acel moment cu numele de Bonifaciu, misiunea de a-i converti pe germani; nu era stabilit clar teritoriul pe care trebuia să acționeze, lăsându-i-se lui Bonifaciu un larg spațiu de mișcare și fiind autorizat să boteze după ritul roman, dar cu obligația să informeze regulat Roma asupra întregii sale activități de misionar.

Bonifaciu a acționat mai întâi în Turingia și apoi în Hessa, convertind multe persoane, astfel încât apostolatul său a fost eroic, dând naștere și multor legende. În 723 Grigore al II-lea l-a numit episcop.

Toată această înfloritoare activitate apostolică din Occident care caracterizează pontificatul lui Grigore al II-lea a fost umbrită totuși de raporturile cu Orientul.

Împăratul Leon al III-lea, un om foarte energic, în primii ani ai domniei sale, desfășurate între 717 și 741, a fost preocupat de războiul cu arabii, reușind să-i respingă de lângă zidurile Constantinopolului, putând apoi să se ocupe și de reorganizarea internă a imperiului printr-o activitate legislativă complexă. Pentru a pune în ordine finanțele secătuite, a mărit impozitele, extinzându-și aria de autoritate fiscală și asupra teritoriilor bizantine din Italia, așa încât decretele sale au lovit direct Biserica, aceasta posedând mari proprietăți funciare. Grigore al II-lea a refuzat să plătească această mărire a taxelor, având în vedere faptul că în trecut împărații Orientului acordaseră papei reduceri substanțiale.

Problema taxelor nu era decât începutul unui conflict mai serios; de fapt, atunci când Leon al III-lea a început să-și extindă politica și asupra intereselor religioase într-o manieră cezaro-papală, la fel ca mulți dintre predecesorii săi, imperiul a căzut pradă unor noi dezordini și tensiunea dintre Roma și Bizanț a ajuns la culme.

Împăratul fiind convins că pentru soliditatea statului era necesară o uniformitate de credință și o egalitate a credințelor, considerându-se în același timp „împărat și mare preot", i-a obligat pe evrei să se convertească la creștinism. Dar, după cât se pare, un obstacol de netrecut în calea acestei convertiri îl constituia venerarea creștină a simbolurilor sacre, ceea ce la evrei era considerat idolatrie.

Pe de altă parte, după cum pe bună dreptate observă Seppelt, „venerarea simbolurilor, impulsionată prin influența călugăriei care era interesată în acest sens chiar și economic, din moment ce ea se ocupa de confecționarea simbolurilor, se bucura de o largă aderență în rândul populației. Dar popularitatea cultului simbolurilor a dat naștere și multor exagerări și anomalii. Abuzurile au permis apariția unor curente contrarii,

Sf. Grigore al II-lea (după Platina)

sprijinite de sectele existente, în special în partea de răsărit a imperiului, ca acelea ale pavlicienilor și montaniștilor. Acești adversari ai imaginilor sacre care se puteau referi și la interzicerea simbolurilor în Vechiul Testament, precum și la atitudinea ostilă în acest sens a Bisericii antice, aveau adepți chiar și printre episcopi".

Leon al III-lea, îndată ce califul Jesid a dat, în 723, un decret prin care poruncea să fie îndepărtate icoanele din bisericile romane de pe teritoriul jurisdicție sale, s-a gândit că, imitându-l pe calif, dintr-o singură lovitură ar fi rezolvat convertirea evreilor și o îmbunătățire a relațiilor cu regatul arab vecin. În 726 a dat un decret împotriva venerării imaginilor sfinte: ca „exemplu bun", la Constantinopol, el în persoană a dat dispoziții să fie îndepărtată o icoană a lui Cristos considerată făcătoare de minuni.

În fața tulburărilor pe cale le provoca decretul, Leon al III-lea a cerut sprijinul patriarhului de Constantinopol, Ghermanos, care a refuzat să-l aprobe și să-l semneze. Atunci împăratul s-a adresat direct papei, fiind dispus probabil să închidă un ochi în problema taxelor, rămasă până atunci în suspensie, presupunând în mod absurd că papa ar fi acceptat decretul său iconoclast. Grigore al II-lea, însă, informat amănunțit de Ghermanos asupra întorsăturii pe care o luase chestiune icoanelor în Orient, a convocat un conciliu în care a respins decretul și a aprobat venerarea icoanelor; în plus, printr-o bulă papală, a contestat dreptul împăratului de a emite legi în materie de credință.

Leon a ripostat prin alte decrete și a amenințat că-l va destitui dacă nu-i va respecta hotărârea; dar, în acel moment, după cum spune *Liber pontificalis,* papa s-a ridicat împotriva împăratului, trimițând o serie de „epistole pastorale" către episcopii italieni. A fost un întreg cor de adeziuni la cruciada pornită de papă; din Pentapolis până în Calabria, toate teritoriile bizantine au fost zguduite de manifestări de revoltă împotriva împăratului.

Acesta s-a gândit să rezolve problema scăpând de papă și a încredințat această misiune demnitarilor imperiali de la Roma: *dux* Vasilios și trezorierul Giordano, cu complicitatea subdiaconului Lurion, au plănuit să-l asasineze pe Grigore al II-lea, dar complotul a fost dejucat: Giordano și Lurion au fost uciși de populație și Vasilios s-a refugiat într-o mănăstire.

A venit apoi rândul exarhului Pavel, plecat de la Ravenna cu misiunea de a-l aresta pe papă, a trebuit să se oprească la podul Salario, drumul fiindu-i blocat de longobarzii din Spoleto și din Tuscia și a fost obligat să se întoarcă la Ravena, cu coada între picioare. Toate tentativele de a consolida autoritatea imperială în Italia în dauna celei pontificale deveniseră inutile; exarhul, excomunicat de papă, își pierduse prestigiul în Pentapolis. În Italia centrală au fost izgoniți funcționarii bizantini și, în locul lor, au fost aleși *duces* locali.

„Grigore a văzut izbucnind în Italia sentimentul național", după cum observă Gregorovius și „ar fi fost suficient doar un singur semnal pentru a împinge țara către insurecție". Dar pontiful nu a dat acest semnal, nu s-a alăturat acelor răscoale; nu a dorit despărțirea completă de împărat, ci voia doar să-l facă să devină conștient de forța sa. Să mai spunem și că în această manieră politică a concepției papale apărea ceva deosebit de subtil, dacă nu chiar genial. Papa nu se putea alia de exemplu cu un rege longobard, care ar fi considerat Roma o capitală a sa „pentru că aceasta ar fi însemnat", după cum spune Seppelt, „o amenințare clară pentru rolul de conducător al Italiei, acesta fiind prin evoluția istorică atribuit papei".

Altfel spus, rațiunile politice se împleteau cu motivațiile religioase care provocaseră conflictul dintre Biserică și stat; se năștea în acest moment politica specific clericală. Era organizată prima cruciadă pornită de un papă care înălța un stindard cu imaginea lui Cristos având alături, pe de o parte, sfinții, iar pe de altă parte puterea.

De fapt, această dedublare a papalității a rămas imortalizată în două scrisori trimise de Grigore al II-lea lui Leon al III-lea, scrisori a căror autenticitate prezintă unele dubii; ele „exprimă cu atâta fermitate

sentimentul supremației pontifului ca arhimandrit al lumii creștine, încât urmașii lui Grigore al II-lea", după cum amintește Gregorovius „s-au servit de ele ca de niște exemple. În ele se află, perfectă, de-acum în liniile sale esențiale, acea idee a papalității care a fost pusă în practică mai târziu în vremurile lui Grigore al VII-lea sau Inocențiu al III-lea".

Condamnând violențele și răscoalele din provinciile imperiului, Grigore al II-lea îl amenință până la urmă pe împărat: „Toate popoarele apusene privesc cu evlavie străveche către cel a cărui imagine tu, în lăudăroșenia ta, amenințî că o vei distruge, mă refer la Sf. Petru, pe care țările Occidentului îl venerează ca pe Dumnezeu coborât pe pământ. Renunță deci la ce ți-ai propus, furia ta violentă nu poate face nimic împotriva Romei, împotriva orașului, împotriva malurilor sau a corăbiilor sale. Europa întreagă îl venerează pe sfântul prinț al apostolilor; dacă tu vei mai trimite pe cineva ca să distrugă imaginea sa, noi declarăm de pe acum că suntem nevinovați de sângele care va curge și declarăm că el va cădea numai asupra ta".

Tot astfel, lui Leon al III-lea, care afirma că este în același timp „împărat și episcop", Grigore al II-lea îi lămurește, pe deplin îndreptățit, care este diferența între cele două misiuni. „Fiecare dintre noi să-și îndeplinească menirea dată de Dumnezeu". Statul va face ordine cu spada în treburile lumești pedepsind cu moartea sau cu închisoarea; Biserica „neînarmată și fără apărare" va pedepsi cu excomunicarea un suflet păcătos, nu pentru a-l ucide, ci pentru a-l aduce alături de Dumnezeu.

Diferența era, însă, că într-o Italie care se strângea în jurul Bisericii de la Roma, un împărat, în ciuda spadei lui, risca să-și piardă autoritatea față de propriii supuși dacă în numele lui Dumnezeu ar fi fost excomunicat de papă, recunoscut acum ca șef al poporului în rezistența față de abuzurile imperiale. Și, în asemenea situații grele, distincția dintre puterea spirituală și cea temporală aflate în mâinile unui papă dispărea; el ajungea să fie „împărat și preot".

În rest, Grigore al II-lea a fost un exemplu de dedublare; nu l-a excomunicat pe Leon al III-lea. Și totuși, „am fi dorit să-ți dăm o pedeapsă grea", i-a spus, „dar pentru că tu însuți ai atras blestemul asupra ta, aceasta îți este suficientă pedeapsă". Apoi, cu clarviziune și cu moderație, a temperat impulsurile revoluționare ale italienilor, convingându-i că împăratul își luase o porție zdravănă de sperietură; în realitate, papa se temea în primul rând că Roma și Italia vor ajunge în mâinile longobarzilor, de a căror prietenie nu mai era sigur de câtva timp.

În climatul de revoltă antibizantină din Italia, regele Liutprand visa la cucerirea întregii peninsule și s-a aliat în acest scop cu exarhul, înaintând relativ ușor către Roma; după câteva ciocniri îi învinsese pe ducii de Benevent și de Spoleto, aliați ai papei, și își stabilise tabăra la poalele colinei Monte Mario. În această situație, Grigore al II-lea, rămas fără protector, lipsit de apărare, a pus în joc cealaltă fațetă a personalității sale; nu a jucat rolul unui eventual șef al acelui teritoriu care în documentele oficiale, apărea acum ca „ducat roman".

A ales haina modestiei și a mers la tabăra lui Liutprand, ca un nou Leon cel Mare mergând să-l întâlnească pe Attila, și i-a adresat barbarului acele cuvinte capabile să emoționeze până și sufletele cele mai dure. Minunea s-a întâmplat; Liutprand, îngenunchеat la picioarele papei, i-a închinat spada și coroana; a cerut și a obținut propria sa iertare, precum și anularea excomunicării pentru exarh.

„Viitorul papalității ca stăpână a lumii", notează Gregorovius, „a fost decis în acest scurt moment care strălucește în istora Bisericii mai demn de legendă decât întâlnirea dintre Leon și Attila. Cu treizeci de ani înainte de celebrul episod de la Canossa lumii îi era deja clar la ce putere extraordinară și misterioasă ajunsese, începând din această clipă, pontiful roman; omenirea, dezorientată și sălbăticită de ignoranță, s-a închinat în fața preoțimii Bisericii în care respecta singura voință divină existentă pe pământ și a adus laudă șefului său suprem ca unei ființe sfinte, de esență supraomenească".

Exarhul putea în acest timp să reabiliteze puterea imperială în ducatul roman; papa se arăta dispus să restabilească raporturi prietenești cu Bizanțul, după stingerea ecourilor luptei iconoclaste; părea ceva ca un joc. Astfel încât nu s-a dat în lături de la dezamorsarea unei alte încercări de revoltă antiimperială care, în 730, a avut loc la Tuscia romană; ducele Tiberius Petasius, în fruntea unui grup firav de susținători, s-a autoproclamat împărat. Grigore al II-lea i-a dat imediat mână liberă exarhului pentru a-l anihila pe răsculat; aceasta a fost decapitat, iar capul său a fost trimis la Constantinopol. Papalitatea era convinsă că păstrarea unei puteri statale concrete era o condiție imprescriptibilă nu numai pentru propria supraviețuire, dar și pentru a putea s-o administreze cândva ea însăși. Astfel încât, între o ceartă și o împăcare, Bizanțul asigura pentru moment condițiile acestui „joc" politic a cărui miză era puterea. În rest, nu erau decât vorbe de clacă.

Grigore al II-lea a murit la 11 februarie 731 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

90. Sf. Grigore al III-lea (731-741)

Ca succesor al lui Grigore al II-lea a fost ales în unanimitate de cler și de popor un preot de origine siriană care a urcat pe tronul pontifical la 18 martie 731: Grigore al III-lea.

Împăratul Leon al III-lea și-a dat imediat aprobarea și, în sufletul său, spera să fie un pontificat mai conciliant decât al predecesorului său. Grigore al III-lea însă, i-a răspuns prin scrisori foarte explicite, confirmându-i adeziunea sa la linia începută de Grigore al II-lea și pe un ton atât de răspicat încât nunțiul care trebuia să i le înmâneze împăratului, preotul Giorgio, nu a îndrăznit să-și ducă la bun sfârșit misiunea și s-a întors tremurând la Roma, cu scrisorile nepredate. Papa l-a obligat să plece din nou și să-și îndeplinească însărcinarea; a fost oprit în Sicilia de către ducele imperial și arestat; a rămas în închisoare timp de un an și, când a fost eliberat, a fost trimis la Roma pentru ca papa să „priceapă" ceea ce era de priceput.

Între timp însă, papa își luase măsurile de siguranță oficială față de Leon al III-lea; a convocat un conciliu la 1 noiembrie 731 în bazilica Sf. Petru și, cu această ocazie, a fost dat un decret de excomunicare a iconoclaștilor. Constantin, *defensor urbis*, a fost însărcinat să prezinte la Constantinopol hotărârile conciliului, dar a avut aceeași soartă ca Giorgio; a fost arestat și întemnițat în Sicilia. Leon al III-lea nu voia să țină seama de mesaje și de mesageri pe probleme religioase, pentru că își dădea seama că aceasta pot fi adevărate capcane pentru a-l discredita în ochii supușilor în calitatea sa de credincios creștin și, în consecință, de împărat.

Tot ceea ce era conceput la Roma nu trebuia luat în seamă în Orient: politica iconoclastă a împăratului nu trebuia să fie tulburată. Dacă nu reușise să-i convertească pe evrei, cel puțin făcuse ca raporturile cu arabii să devină mai bune. Mai rămăsese în suspensie în privința Bisericii și plata impozitelor; Leon al III-lea a rezolvat problema dintr-o singură mișcare, confiscând toate posesiunile ecleziastice din Sicilia și Calabria, care produceau anual 35 000 de piese de aur.

Grav păgubită, Biserica a încercat să recupereze paguba din altă parte, cumpărând în Tuscia romană Castel Gallese care, după cum se poate afla din *Liber pontificalis*, a fost adăugat la *sancta res publica*, o expresie ambiguă care, după Gregorovius, „poate însemna atât ducatul pe care papa începea să-l revendice ca patrimoniu al Sf. Petru cât și *Sacrum Romanum Imperium*". Ese evident că „printr-o clarviziune plină

de subtilitate, papii au perpetuat formele statului roman și originile, de altfel incerte, ale puterii lor asupra Romei sunt o dovadă validă a iscusinței lor diplomatice. Ei își datorau dominația condițiilor haotice în care se afla Italia, slăbiciunii împăraților bizantini precum și calităților proprii, ca abilitatea și forța".

Achiziția ținutului Gallese, care garanta legătura dintre Roma și Ravenna, era rodul unor tratative secrete între Grigore al III-lea și ducele de Spoleto, Trasamond, care, la fel ca ducele de Benevent, Godescalcus, încerca să-și dobândească independența față de regele Liutprand, folosindu-se de dezordinea politică din Italia; este clar însă că, pe termen lung, doar papa a fost acela care a obținut din aceasta un avantaj. Liutprand a înțeles nu numai că fusese trădat de ducii longobarzi, dar și că papa făcea un joc dublu periculos: decis să nu se lase înșelat, a plecat în 730 de la Pavia, îndreptându-se către Italia centrală, cu scopul de a-l pedepsi în primul rând pe Trasamond. A cucerit ușor Spoleto, dar ducele se refugiase la Roma sub protecția papei, care a refuzat să i-l predea lui Liutprand. Regele longobard și-a revărsat furia prin raiduri lungi prin Campagna romană, prădând, ucigând și cucerind în plus și castele importante ca Ameria, Orte, Bomarzo și Blera: a instalat în aceste locuri șefi militari care amenințau Roma printr-un eventual asediu și s-a întors la Pavia.

Trasamond, după ce pericolul trecuse, a reușit să recucerească Spoleto, dar a refuzat apoi să-l ajute pe papă să elibereze cele patru castele de sub stăpânirea șefilor militari instalați acolo de Liutprand; Roma rămânea amenințată de coșmarul unui asediu.

Grigore al III-lea a hotărât să se adreseze francilor, unde Carol Martel moștenise de la tatăl său, Pepin, autoritatea de unic „majordom", făcându-și un titlu de glorie din victoria în bătălia de la Poitiers din 732, care încetinise înaintarea arabă în Europa.

În 739, papa i-a trimis soli cu daruri bogate; scopul era acela de a obține un ajutor militar concret împotriva longobarzilor. Ambasadorii săi au fost primiți cu toate onorurile, dar cererea lor în acest sens nici nu a fost luată în considerare. Analist politic lucid, Carol Martel avea motive personale și politice care îl opreau să intervină în problemele italiene", notează pe bună dreptate Seppelt; lăsând la o parte sănătatea sa precară, „nu avea nici o intenție să renunțe la relațiile de prietenie cu longobarzii, înrudiți cu neamul său". Papa și „ducatul" său rămâneau amenințați de coșmarul longobard, dar acea tentativă momentan eșuată nu fusese o manevră greșită. „Dacă inițiativa grăbită a papei pe lângă Carol Martel

Sf. Grigore al III-lea (după Platina)

nu a avut succesul sperat", spune Seppelt, „rămân pentru totdeauna o onoare și un merit al lui Grigore faptul că a avut viziunea decisivă și plină de consecințe a unei alianțe a papalității cu regatul franc; la puțin timp după aceea acest proiect a putut fi realizat".

În alte domenii, Grigore al III-lea a continuat activitatea misionară a predecesorului său, încredințându-i lui Bonifaciu misiuni din ce în ce mai importante care au dus la crearea unei Biserici bavareze, astfel încât Bonifaciu avea în 738 puteri depline de vicar apostolic în Germania. Toate acestea au fost posibile în înțelegere cu Carol Martel, care a contribuit cu permise de liberă trecere și cu ajutoare financiare la opera lui Bonifaciu; în acest mod, el l-a făcut pe papă să înțeleagă că, deși nu-l putea ajuta din punct de vedere militar, era dispus să colaboreze întru totul la orice inițiativă cu caracter religios.

În 741, Grigore al III-lea îi trimitea o a doua solie, oferindu-i cheile Sf. Petru și propunându-i titlul de *consul,* datorită căruia Roma trecea cu totul sub jurisdicția sa militară. Papa părea ajuns la disperare, îl numea apărător al Bisericii dar, practic, îi oferea stăpânirea peste un oraș care de fapt era sub jurisdicția imperială. Pentru Carol Martel, acceptarea unei asemenea demnități ar fi însemnat, prin urmare, dușmănia Bizanțului dar și a longobarzilor; răspunsul n-ar fi putut fi decât negativ.

De fapt, când acest răspuns ajungea la Roma, Grigore al III-lea murise deja, la 28 noiembrie 741 și fusese înmormântat în bazilica Sf. Petru. Carol Martel murea la o lună după aceea.

91. Sf. Zaharia (741-752)

Zaharia, grec, de fapt originar din Calabria, fiind născut la Santa Severina, a fost ales papă la câteva zile după moartea lui Grigore al III-lea; benedictin, devenise diacon principal sub pontificatul predecesorului său. Pentru prima dată nu s-a așteptat confirmarea exarhului și consacrarea a avut loc la 10 decembrie 741.

În acea vreme, Italia mai era încă pradă expedițiilor cu scop de jaf ale lui Liutprand, începute din timpul lui Grigore al II-lea și al III-lea; în momentul acela, el avea de gând să recucerească ducatul Spoleto și să pedepsească Roma pentru că îl protejase pe Trasamond.

Zaharia era izolat; din partea francilor, pentru moment, nu se putea spera mai nimic. După moartea lui Carol Martel, fiii săi Carloman și Pepin cel Scurt își împărțiseră funcția de „majordom" pe diferitele regiuni ale regatului, dar se certau deseori între ei, chiar dacă autoritatea lui Pepin părea mai decisă, dat fiind că reușise să-l impună ca rege „trântor" pe preferatul său Childeric al III-lea. În orice caz, cei doi nu aveau timp să se mai gândească și la papă.

Noul împărat Artabard (Artavasdes) nu mai manifesta interes pentru teritoriile bizantine din Italia și cu atât mai puțin avea în minte să-l ajute pe papă, care nici măcar nu așteptase aprobarea lui pentru a putea fi consacrat.

Pontifului nu-i rămânea decât să înceapă tratative cu Liutprand. Zaharia voia să intre din nou în posesia celor patru castele din Campagna romană; regele a promis că i le va restitui cu condiția unei campanii militare comune a armatei romane, aflată acum la ordinele papei și nu a exarhului, și a trupelor sale împotriva lui Trasamond, ducele de Spoleto.

Zaharia a acceptat, încălcând astfel un angajament luat față de Trasamond de predecesorul său; l-a sacrificat fără ezitare pentru interesele Bisericii. Iar ducelui, părăsit de toți, i-a fost cruțată viața de către Liutprand cu condiția să se călugărească; așa s-a și întâmplat.

Liutprand a cucerit și Beneventul și de aici s-a întors în Tuscia, fără a restitui papei faimoasele castele. Atunci Zaharia a pornit în primăvara lui 742 de la Roma pentru a merge să ceară ceea ce i se promisese; întâlnirea dintre cei doi a avut loc la Terni, în biserica Sf. Valentin, și Zaharia a reușit ce-și propusese.

Nu numai că a recăpătat Orte, Ameria, Bomarzo și Blera, încredințate, conform documentului oficial, nu împăratului ci papei, dar

Sf. Zaharia (după Platina)

a mai obținut și alte donații: provincia Sabina și ținuturile Narni, Osimo, Ancona, Numana și Valle Magna, toate proprietăți longobarde. Ducatul roman se extindea; ducele-papă, pentru a pecetlui împăcarea, în cadrul unui banchet oficial a încheiat cu longobarzii o pace de douăzeci de ani. După cât se pare, Zaharia era de o elocvență deosebită, iar disponibilitatea lui Liutprand a fost ciudat de mare; astfel încât, după cum spune cu ironie Gregorovius„fiecare înghițitură a lui Liutprand de la banchet l-a costat câte o bucățică de pământ cedată; și totuși, bătrânul rege, ridicându-se de la masă, spuse afabil că nu-și amintea să mai fi mâncat vreodată ceva așa de gustos".

Papa era de-acum pe deplin convins că și-a făurit o țară pe pământ; acum trebuia s-o apere și s-o facă respectată. Liutprand i-a oferit ocazia să facă o dovadă în acest sens. La câteva luni după acel prânz faimos, regele longobard s-a gândit să-și recupereze paguba suferită prin donații pe seama Pentapolisului, cucerindu-l și asediind Ravenna. Exarhul Eutychius i-a cerut papei să medieze acest conflict și acesta a părăsit din nou Roma, lăsând conducerea în grija patricianului Stefanus, pentru a se întâlni cu Liutprand.

De această dată a trebuit să meargă la Pavia, la 28 iunie, și regele s-a dat din nou bătut în fața darurilor oratorice ale pontifului, restituindu-i totul exarhului și ridicând asediul Ravennei. Probabil, Liutprand ajunsese la sfârșitul puterii sale, atât de autoritară cândva, forța i se epuizase și nu mai putea reacționa; și, într-adevăr, a murit curând, în 744.

Pe tronul longobard a ajuns Ratchis, duce de Friuli, care a confirmat pacea de douăzeci de ani încheiată cu Liutprand; dar acest rege era foarte blând și și-a dat seama că nu era făcut pentru politică și pentru războaie. În 749 s-a călugărit la Montecassino.

Rege al longobarzilor a devenit fratele lui, Aistulf (Astolf), mult mai energic, așa încât a reluat planul de cucerire a Pentapolisului; a ocupat Comacchio și Ferrara, iar în 715 și Ravenna. Zaharia nici măcar nu s-a mai gândit să-i țină o „cuvântare" și noului rege; a înțeles că nu era cazul, a acceptat căderea exarhatului și a început să fie îngrijorat de faptul că, de la Ravenna la Roma, se deschisese acum calea unui atac longobard asupra ducatului său. Trebuia să încerce din nou pe lângă franci, unde acum Pepin cel Scurt administra singur regatul aspirând în secret la tron. În 747, cu doi ani înainte de longobardul Ratchis, Carloman simțise și el chemarea către Dumnezeu; mergând la Roma, îmbrăcase rasa călugărească și se retrăsese mai întâi la Monte Soratte, construind acolo o mănăstire, și apoi la Montecassino.

A judeca și „a face conversație" cu două persoane, regele și ministrul său, ar fi fost totuși extrem de greu chiar și pentru Zaharia. Dar Providența divină i-a dat o mână de ajutor și în curând avea să i le dea pe amândouă, pentru ca o îndoială teribilă îl chinuia pe „majordomul" Pepin și anume dacă putea sau nu să încalce jurământul de credință făcut regelui său Childeric al III-lea, să-l detroneze și să devină el însuși suveran, întemeind o nouă dinastie. Pepin a hotărât în 751 să rezolve această problemă printr-un conciliu și l-a trimis la Roma pe Burkhardt, episcopul de Würzburg și pe Folred, abate la St. Denis, pentru a-l întreba pe papă, a cărui autoritate morală și religioasă era recunoscută în mod incontestabil, dacă era posibilă anularea legământului sfânt făcut unui rege care, practic – au ținut să precizeze cei doi ambasadori – nu mai avea nici o putere. În acest fel ar fi venit în întâmpinarea dorinței poporului franc, care se simțea abandonat în lipsa autorității unui rege adevărat.

Ideile prezentate de ambasadori parcă erau pregătite special pentru a-i sugera lui Zaharia un răspuns, deși acesta nu avea nevoie de sugestii; Ravenna căzuse, împăratul își vedea de treburile lui în Orient, iar privirile lui Aistulf erau ațintite asupra Romei. Papei îi era necesar de urgență un ajutor militar pentru a-și apăra ducatul și Pepin nu ar fi refuzat să răsplătească o favoare atât de mare ca aceea pe care Zaharia se pregătea să i-o facă. Papa a declarat, după cum relatează *Annales Francorum*, că „era de preferat ca titlul de rege să revină aceluia care dispunea efectiv

de putere și nu celui care era neputincios"; el își încheia răspunsul chiar cu ordinul ca Pepin să fie încoronat ca rege.

Apărea atunci în cadrul papalității, după cum observa Saba, „conștiința unei autorități supreme care putea confirma un rege dorit prin puterile unui întreg popor", astfel încât papii „și-au afirmat după aceea, cu prețul unor lupte înverșunate, dreptul de a interveni în acordarea sau pierderea coroanelor".

Se înrădăcina în acest fel conceptul ungerii unui rege, preluat din Biblie: încoronarea unui rege devenea o consacrare divină, prin care oricine ar fi fost ales devenea, după cum se va declara cu câțiva ani mai târziu, rege „prin mila lui Dumnezeu". Era momentul unei politici monarho-clericale creștine. Și mi se pare prea blând modul în care Walter Ullman judecă întreaga problemă, afirmând că „pentru a aprecia într-o manieră adevărata inițiativă papală este necesar să lăsăm la o parte cele mai riguroase norme morale ale secolului XX și să judecăm conform concepțiilor de la jumătatea secolului al VIII-lea, potrivit cărora nu era condamnabilă sancțiunea dată cu ușurință de papalitate".

Adevărul este că Zaharia, printr-un asemenea răspuns, nu vorbea ca un om al Bisericii; declara ca fiind nul un jurământ sfânt, din motive strict politice care trebuiau să asigure papalității protecția militară a ducatului său. Astfel, Childeric al III-lea a ajuns, cum era la modă, într-o mănăstire și Pepin cel Scurt a fost încoronat pe câmpia de la Soissons de către episcopul Bonifaciu între septembrie 751 și februarie 752. Zaharia a murit la puțin timp după ce obținuse acest succes, la 22 martie 752, și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

92. Ștefan al II-lea (752-757)

Ca succesor al lui Zaharia fusese ales un prezbiter numit Ștefan, care însă a murit înainte de a fi fost consacrat și de aceea nu figurează pe lista papilor. La o nouă alegere a ieșit un diacon cu același nume, și acesta a fost Ștefan al II-lea, consacrat la 20 martie 752.

Regele longobard Aistulf, stăpân acum în locul exarhului, hotărâse să cucerească întreaga Italie și își începuse marșul către sud cu intenția de a cuceri Roma; o solie a papei, avându-l în frunte pe fratele acestuia, diaconul Paul, a reușit să-i oprească în iunie înaintarea, obținând reînnoirea unei păci de douăzeci de ani încheiată cu ani în urmă de Liutprand cu ducatul pontifical. Dar, după un an, Aistulf a regretat

această concesie și a pretins să-i fie plătit un tribut anual. N-a servit la nimic a doua solie condusă de stareții de la Montecassino și de la Sf. Vincenzo din Volturno; nici măcar nu au fost primiți.

Între timp își făcea simțită prezența la Constantinopol noul împărat Constantin al V-lea, prin câteva mesaje care cereau restituirea teritoriilor ocupate de longobarzi; Ștefan l-a trimis pe solul imperial la Aistulf, însoțit tot de fratele său, Paul, dar nici această solie nu a adus nici un rezultat. În acest moment, Aistulf cerea ca Roma să i se predea necondiționat și amenința cu masacrarea locuitorilor dacă ar întâmpina o ripostă militară. În ciuda acestui du-te-vino al soliilor, printre care trebuie semnalată și una a papei către împărat cu cererea de ajutoare militare, ultima dintre ele eșuată ca și cele anterioare, situația devenea mereu mai dramatică; nu mai era suficient timp pentru o rezolvare pașnică, dată fiind atitudinea fermă a lui Aistulf, dar această temporizare era intenționată. Era în anul 753; Ștefan avea asul în mânecă, dar cartea trebuia jucată în locul și la timpul potrivit, ținând cont de toate împrejurările. Tragerea de timp în fața lui Aistulf făcea parte din joc.

Un alt element pe care conta era poporul, răspândind în rândurile lui o stare de alarmă, desigur perfect justificată, dar o făcea după toate regulile cerute prin tradiție: o frumoasă predică, în maniera lui Grigore cel Mare, pentru a sublinia pericolul în care se aflau locurile sfinte ale orașului și o procesiune de-a lungul străzilor, având în frunte o cruce enormă având expus pe ea documentul prin care sperjurul Aistulf se angajase să respecte pacea. Toate acestea se făceau pentru a crea în rândul locuitorilor Romei o atmosferă de profundă emoție care să-i facă să accepte, cu toată amărăciunea, un *patricius* străin, creștin dovedit, dar cu o forță militară capabilă să-i apere; cine altul ar fi putut fi decât regele franc Pepin? De aici, trimiterea, la începutul anului 753, în mare secret, printr-un pelerin care se întorcea de la Roma în patria sa francă, a unei scrisori, din păcate pierdută, în care papa îi cerea lui Pepin să aibă o discuție particulară cu el. Între timp, însă, cu toate aceste preparative diplomatice pentru întâlnire, cancelaria pontificală nu stătea degeaba; Ștefan al II-lea voia să se ducă la întâlnirea cu Pepin, pentru o cerere concretă de ajutor militar împotriva lui Aistulf, dar nu în vederea reconstituirii unui exarhat în Italia, adică a unei puteri bizantine fragile, de pe urma căreia papalitatea nu avusese parte decât de dispute religioase și de amestec militar. Papa ar fi dorit acele teritorii ocupate de Aistulf ca proprietăți ale Sf. Petru pentru că așa prevedea un vechi document imperial, *Constitutum Constantini.*

Ștefan al II-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

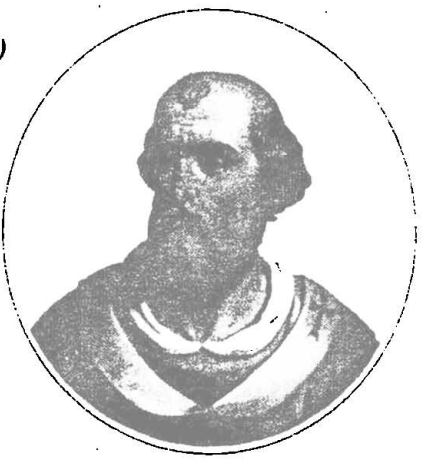

După cum este cunoscut, acest document este un fals și meritul de a fi demonstrat aceasta pentru prima dată le revine lui Nicolaus Cusanus și lui Lorenzo Valla; în privința redactării, sunt de acord cu Seppelt că „locul în care a fost plăsmuit trebuie căutat la Roma" și că a apărut exact în „perioada anterioară călătoriei papale în regatul francilor". Documentul se prezintă sub forma unui edict al împăratului Constantin adresat papei Silvestru și succesorilor săi; în el, după o descriere a bolii lui Constantin, despre care s-a vorbit în biografia Sf. Silvestru I, și vindecarea împăratului datorită papei, se menționează hotărârea lui Constantin de a conferi reprezentantului lui Cristos „puterea", indicată ca *principatus potestas*, și de a înălța tronul Sf. Petru mai presus de tronul terestru în demnitate și onoare imperială.

Biserica este considerată un stat religios de sine stătător, în care suveran este Cristos, întemeietorul său, împărat ceresc, reprezentat pe pământ de papa, el având aceleași atribuțiuni ca împăratul secular. Prin urmare, coroana imperială aparținea papei, iar el nu-și dorea s-o poarte, oferindu-o lui Constantin: de aici proveneau numeroase teritorii dăruite de împărat și din ele trebuia să ia naștere statul Bisericii; palatul Lateranului cu toate însemnele demnității imperiale și *potestas*[61] asupra orașului Roma, provinciile Italiei și întregul Occident. Aceasta pentru că împăratul Constantin își rezerva pentru el Orientul cu capitala la Bizanț, unde se muta cu aprobarea papei, deoarece nu considera că ar fi drept ca un împărat pământean să-și exercite propria *potestas* în orașul

care aparținea împăratului ceresc. În sfârșit, numirea unui *patricius Romanorum*, care asigura apărarea militară a acelor teritorii, era de competența papei. Acest fals document trebuia să constituie baza juridică a revendicărilor pe care Ștefan al II-lea intenționa să i le prezinte lui Pepin cu ocazia proiectatei călătorii, cerând un „drept" cuvenit ca reprezentant al lui Cristos pe pământ.

În vara lui 753 sosea răspunsul lui Pepin, prin intermediul abatelui Drottedang din Gorizia; se arăta total dispus la dialog pentru a afla care sunt dorințele papei. Mai mult, la puțin timp după aceea, i-a trimis la Roma pe ducele Autaric și pe episcopul de Metz, Crodegang, pentru a-l escorta și însoți pe Ștefan al II-lea pe durata călătoriei.

La 14 octombrie 753, papa a plecat de la Roma, dar a considerat oportun să treacă mai întâi prin Pavia, îndeplinind astfel nenumăratele cereri pe care le primise de la împăratul Constantin de a servi ca mediator pe lângă Aistulf în vederea restituirii teritoriilor bizantine. Ștefan al II-lea știa foarte bine că aceste cereri erau cu totul inutile și, de fapt, nu avea câtuși de puțin intenția să pericliteze ceva pentru care se apucase să fabrice documente false.

Popasul la Pavia avea scopul de a ascunde de ochii Bizanțului adevăratele sale intenții; de altfel, Aistulf nu a îndrăznit să-l împiedice să-și continue călătoria. Motivațiile oficiale se nășteau din probleme de politică internă ale lui Pepin, pentru a căror rezolvare papa făcea un gest de caritate, astfel că Aistulf nu se putea opune, considerându-se încă aliat al francilor. Oficial, Ștefan al II-lea mergea în Franța pentru a-l consacra a doua oară pe Pepin: era necesar să reducă la tăcere resentimentele unor categorii ale populației france care mai vedeau încă în Pepin un uzurpator. Pontiful ar fi fost în stare să sfințească în mod oficial orice.

La 15 noiembrie 753, papa a părăsit Pavia și a fost întâmpinat la graniță de solii regelui. Folred, abate la St. Denis și ducele Rotard: i-a venit apoi în întâmpinare și prințul Carol. Întâlnirea dintre Pepin și Ștefan a avut loc la 6 ianuarie 754 în castelul regal de la Ponthion, la sud de Châlons-sur-Marne; regele i-a ieșit în întâmpinare, închinându-i-se și oferindu-se să-i conducă de hățuri calul, după cum prevedea ceremonialul de la curtea bizantină. Au început discuțiile. La Ponthion, papa, cu *Constitutum Constantini* în mână, i-a cerut ajutor lui Pepin pentru a reintra în posesia teritoriilor Sf. Petru, chemându-l în apărarea Bisericii; regele a făcut un jurământ solemn. Dar, după cum notează Seppelt, „partener efectiv de negociere al lui Pepin este Sf. Petru, care trebuie considerat ca entitate comună cu urmașul și reprezentantul său. Era,

deci, chiar prințul apostolilor, Portarul Cerului, care-l investise pe Pepin să-i apere prerogativele personale și privilegiile Bisericii sale."

Obligația pe care și-o luase Pepin nu era de neglijat, în special pentru că însemna să rupă alianța cu longobarzii; împotriva unei eventuale revanșe bizantine, ar fi avut ca justificare *Constitutum Constantini*. În orice caz, regele a trebuit să supună hotărârea sa aprobării nobililor franci.

Ștefan al II-lea și-a stabilit reședința la mănăstirea St. Denis și a așteptat să vadă ce se întâmplă. Pepin a purtat tratative în două întâlniri: în martie la Berny-Rivière-sur-Aisne și în aprilie la Quierzy, și aici s-a decis totul.

În realitate, Astulf începuse să bănuiască ceva și îl convinsese pe fratele lui Pepin, Carloman, care se călugărise, să meargă la regele franc ca ambasador al său pentru a-i aminti că trebuia să respecte alianța cu longobarzii. L-a trimis acolo pe bietul călugăr care a fost și arestat de papă pentru că părăsise fără încuviințare mănăstirea, și și-a sfârșit zilele în mânăstirea închisoare de la Vienne.

Tratatul de la Quierzy a fost redactat într-un document oficial numit *Promissio Carisiaca* adică „Promisiune de donație a lui Pepin" care, din păcate, s-a pierdut. Se poate intui, în orice caz, că ea, în afară de confirmarea promisiunii de protecție de la Ponthion, prin apărarea Bisericii de la Roma, enumera cu exactitate teritoriile care beneficiau de această protecție. După cum aflăm din *Liber pontificalis*, în biografia papei Adrian I, Pepin ar fi dăruit Sf. Petru „Corsica și orașe și teritorii aflate la sud de o linie care merge de la Luni la Parma, la Reggio, la Mantova și la Monselice, incluzând Tuscia longobardă și exarhatul de Ravenna și în plus, Veneția și Istria și ducatele Spoleto și Benevent". Trebuie spus că acest teritoriu foarte întins nu a aparținut niciodată în întregime statului pontifical, chiar dacă, după cum notează Caspar, a constituit totuși „sfera de interese a Curiei papale". În realitate, tratatul de la Quierzy consfințise cucerirea de către franci a regatului longobard, prin redarea către Sf. Petru a posesiunilor răpite de la Biserica Romei și a acelora care aparțineau împăratului, adică exarhatul și Pentapolis.

Tratatul a fost consfințit oficial la 28 iunie 754 la St. Denis: Ștefan al II-lea a oficiat „ungerea" solemnă a lui Pepin, a soției sale Bertrada și a celor doi fii, Carol și Carloman. Pepin era recunoscut „rege prin mila lui Dumnezeu", mirul sfânt dădea noblețe „sângelui" său sanctificat prin amenințarea cu excomunicarea pentru oricine ar fi îndrăznit să aleagă un rege care nu făcea parte din același neam cu cel carolingian.

În plus, papa le-a conferit lui Pepin și fiilor săi demnitatea de *patricius Romanorum*, titlu care consfințea promisiunea de la Ponthion. În acest moment trebuia să se treacă la acțiune împotriva longobarzilor; adevărul este că Pepin a încercat să rezolve problema pașnic, transmițându-i lui Aistulf prin trei solii la rând că trebuia să restituie teritoriile ocupate, Văzând că toate încercările eșuează, în august 754 Pepin a plecat în Italia însoțit de papă. După trecerea munților, ciocnirea a avut loc la Susa și Aistulf, învins, s-a retras la Pavia cerând să negocieze pacea.

Aistulf a promis sub jurământ că va restitui „Romanilor" exarhatul și Pentapolis, ca și teritoriile pontificale ocupate. Pepin l-a escortat pe papă până la Roma și s-a întors apoi în regatul său, convins că și-a îndeplinit misiunea. Aistulf însă nu și-a respectat jurământul făcut și a pornit imediat o invazie a ducatului roman. Ștefan al II-lea a trimis o scrisoare pe un ton foarte iritat lui Pepin, în numele Sf. Petru, acuzându-l că a lăsat Roma neapărată, exprimându-și teama că a fost înșelat și făcându-l naiv pe Pepin pentru că avusese încredere în promisiunile lui Aistulf. Se mai plângea și de faptul că făcuse o călătorie atât de periculoasă pentru a consacra o persoană care era atât de puțin recunoscătoare; încheia amintindu-i că în ziua judecății va trebui să dea seamă în fața lui Dumnezeu și a Sf. Petru că nu-și respectase promisiunea făcută.

În acest timp, Aistulf înainta cu toate forțele de care dispunea; părea că voia să cucerească nu numai Roma, ci și întreaga Italie. La 1 iunie 756, longobarzii veneau către oraș din trei direcții: șoselele Salaria, Latina și Trionfale. Satele din calea lor erau jefuite fără milă, asediul dura de 56 de zile și Pepin nu dădea nici un semn de viață. Ștefan l-a trimis la el pe abatele Vernerius, reamintindu-i în alte scrisori cât de disperată era situația Romei. Tonul era și mai aprins și papa declara că fusese inspirat chiar de Sf. Petru în demersurile sale. Încheia amenințând cu excomunicarea: „Dacă în continuare, deși noi nu credem aceasta, vă veți face vinovat de tărăgănare sau veți găsi scuze și nu vă veți supune în grabă avertismentului nostru de a elibera acest oraș, poporul care locuiește în el, Biserica apostolică încredințată nouă de Dumnezeu și de cel mai mare senior ai ei, să știți că din voința Sfintei Treimi, în virtutea harului apostolic pe care ni l-a dăruit Domnul nostru, nu veți avea parte, pentru că nu v-ați supus nevoilor noastre, de împărăția lui Dumnezeu și de viața veșnică."

Riscul era enorm. Pepin s-a hotărât să se întoarcă în Italia. Simpla veste că francii sunt pe cale să sosească l-a făcut pe Aistulf să ridice asediul Romei și să se îndrepte spre nord, pentru a-l respinge pe inamic

încă de la graniță; nu a reușit să facă față, a depus armele și s-a predat; i s-a permis să rămân stăpân doar peste Pavia; toate celelalte teritorii pe care le ocupase au fost date papei. Este de menționat faptul că, între timp, se prezentaseră la Roma trei ambasadori ai împăratului Constantin al V-lea care, neluând în seamă tratatul de la Quierzy,și chiar și *Constitutum Constantini*, i-au prezentat cu candoare lui Pepin cererea suveranului lor de a reintra în posesia teritoriilor bizantine recucerite de regele franc. Pepin i-a lăsat cu gura căscată pe soli, răspunzând cu toată francheța că el întreprinsese două expediții în Italia pentru a recuceri acele teritorii din iubire pentru Sf. Petru, căruia îi aparțineau și pentru mântuirea propriului său suflet; le-a precizat, de asemenea, că nici toate averile lumii nu l-ar fi putut convinge să-și încalce cuvântul dat Sf. Petru, reafirmându-și în încheiere intenția de a încredința papei toate aceste teritorii.

Care erau teritoriile în discuție? În afară de acelea ale exarhatului, *Liber pontificalis* le înșiră pe orașe, într-un număr mai redus decât acela care se presupune că ar fi fost stabilit la Quierzy. Sf. Petru devenea stăpân peste Ravenna, Rimini, Pesaro, Cesena, Cattolica, Fano, Senigallia, Jesi, Forlimpopoli, Forlì, Castrocaro, Montefeltro, Arcena, Monte di Lucaro, Serra dei Conti, Castello di S. Marino, Sarsina, Urbino, Cagli, Canziano, Gubbio, Comacchio, Narni, Roma și zona înconjurătoare sau Campagna romană. De data aceasta, Aistulf nu a mai avut nici o posibilitate de scăpare; fiecare teritoriu a fost preluat de reprezentantul lui Pepin, abatele Fulred, cu cheile orașului și cu zăloguri sau ostatici. Cheile au fost predate împreună cu noul document de donație al lui Pepin către Confesiunea Sf. Petru și totul a devenit proprietate veșnică a reprezentantului apostolic și a tuturor urmașilor săi. Era în vara lui 756: Statul pontifical luase ființă.

La puțin timp după aceea, Aistulf murea și Ștefan al II-lea îi dădea această veste lui Pepin într-o scrisoare de-a dreptul nedemnă de un papă, pentru tonul infam cu care lovea într-un mort. Acel „tiran, discipol al diavolului, care a vrut să sugă sângele creștinilor și să prade bisericile lui Dumnezeu", scria el printre altele, „a fost străpuns de pumnalul divin și aruncat în hăurile infernului".

Ca nou rege longobard a fost ales Desideriu, duce de Tuscia, care, văzând în ce timpuri trăia, a considerat potrivit să aibă relații prietenești cu papa; așa încât i-a dăruit câteva orașe care mai erau încă longobarde ca Bologna, Imola, Osimo, Ancona, Faenza și Ferrara. Ștefan al II-lea le-a acceptat cu bunăvoință, fostul rege

longobard Ratchis, ieşit din mănăstire pentru a-şi cere drepturile la tron ca urmaş al fratelui său, ameninţat cu excomunicarea, a reflectat la situaţia creată şi a îmbrăcat din nou rasa călugărească. Ştefan al II-lea începuse să fie temut de către suverani, o dovedeşte şi tonul din ce în ce mai aprins al scrisorilor sale: de aici şi comportarea ca atare a unor oameni ca Desideriu şi Ratchis.

Şi totuşi, lăsând politica la o parte, acest papă a reuşit să se gândească şi la ceva religios în domeniul edilitar. A restaurat bazilica S. Lorenzo şi alături de atriumul de la Sf. Petru a înălţat o clopotniţă şi a pus să fie acoperită cu aur şi argint. A mai construit, tot în vecinătatea bazilicii Sf. Petru, capela Sfintei Petronilla, considerată fiica pescarului Simon-Petru din Galileea, sanctuarul acesteia fiind dedicat lui Pepin, fiu adoptiv al Sf. Petru. Din acest punct de vedere, lucrările edilitare se implicau şi ele în politică. A mai pus să se construiască şi un important număr de hanuri pentru pelerini; aici religia şi turismul au mers braţ la braţ în scopul unei înfloriri economice a noului Stat pontifical. Ştefan al II-lea a murit, la apogeul puterii sale politice, la 27 aprilie 757 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

93. Sf. Paul I (757-767)

Sentimentul puterii, trăsătura predominant politică pe care o capătă tronul lui Petru, face ca la moartea lui Ştefan al II-lea să reapară tabere care se luptă între ele cu ocazia alegerii noului pontif.

Ştefan al II-lea era încă pe moarte când partidul filobizantin, dornic să restabilească raporturi amiabile între papă şi împărat, propunea un candidat al său în persoana arhidiaconului Teofilact; opus acestuia era fratele muribundului, diaconul Paul, care îi stătuse alături pe întreaga durată a pontificatului. El a avut până la urmă câştig de cauză: se considera că doi fraţi care se succedau în această demnitate vor asigura o identitate de vederi. Paul I a fost consacrat la 29 mai 757.

Noul pontif i-a comunicat într-o scrisoare lui Pepin alegerea sa, gratificându-l pe *patricius Romanorum*, ca „nou Moise şi David": regele i-a răspuns printr-o scrisoare de felicitare, cerându-i să devină naşul fiicei sale Gisella. Gestul de a-i trimite o şuviţă din părul fetiţei era un semn concret al favorului regal pe care i-l acorda. Pepin a scris, însă, o scrisoare şi nobilimii şi poporului roman, îndemnându-i să rămână credincioşi Sf. Petru, semn evident că regele aflase de germenul de

Sf. Paul I (după Platina)

nemulțumire care încolțise în rândurile poporului și ale clerului față de politica filofrancă pe care, cu toate acestea, pontiful intenționa s-o continue. Răspunsul la scrisoare a fost redactat probabil de un notar pontifical, pentru că tonul în care a fost concepută este servil și oficial: în substanță, romanii îl recunoșteau în mod oficial pe papă ca pe un *dominus* al lor și-l onorau pe rege ca pe un protector al pontifului.

Raporturile cu longobarzii decurgeau, în schimb, într-o atmosferă de mare nesiguranță; cedarea orașelor Bologna, Imola, Osimo și Ancona, promise ca donație lui Ștefan al II-lea, nu avusese încă loc și, în plus, regele Desideriu voia să-și regleze anumite vechi conturi rămase în suspensie cu ducii de Spoleto și de Benevent. Primul, Alboin, a fost întemnițat: celălalt, Liutprand, a fugit din Benevent și s-a refugiat la Otranto. Desideriu l-a ales ca duce de Benevent pe vasalul său Arichis și, după ce a ajuns la Napoli, s-a întâlnit cu ambasadorul imperial Giorgios: au început tratative pentru o alianță longobardo-bizantină care trebuia să se opună aceleia franco-pontificale. Dar Bizanțul nu era prea dornic să rupă relațiile cu francii.

În pofida situației existente, Desideriu a venit la Roma, invitat aici de Paul I; papa încerca să calmeze nemulțumirile regelui longobard și în același timp îi amintea de cedarea celor patru orașe. Desideriu a dat un răspuns evaziv: mai mult, el a cerut eliberarea ostaticilor pe care Aistulf trebuise să-i trimită, la cererea lui Pepin, ca garanție a acordului încheiat. Papa s-a prefăcut că este de acord și, după ce a scăpat de

Desideriu, i-a trimis lui Pepin o scrisoare în care se plângea de pagubele produse de longobarzi și-i recomanda să nu-i elibereze pe ostatici.

Situația părea fără ieșire. Desideriu continua să-și păstreze orașele și posesiunile Bisericii; Paul continua să-l dojenească pe Pepin, chiar dacă nu avea puterea de convingere a fratelui său. Regele longobard făcea încă pe stăpânul în Senigallia și-și instala un șef militar într-un castel din Campania. Bizanțul, care nu abandonase încă speranța de a recuceri Italia imperială, operațiune pe care ar fi putut-o realiza în dauna nou-apărutului Stat pontifical, prefera să aștepte să vadă cum vor decurge evenimentele, evitând orice conflict deschis cu Pepin. Intenționa, mai degrabă, să creeze cât mai multe dispute religioase cu Roma; într-un conciliu ținut la Constantinopol în 754 s-a reînnoit condamnarea venerării imaginilor sacre. Mai mult chiar, trecând ca de la egal la egal peste punctul de vedere al papei, Constantin al V-lea a trimis ambasadori la curtea lui Pepin cu misiunea de a-l convinge pe regele franc să aprobe, în ce privește Occidentul, hotărârile acelui conciliu. Dar Pepin nu a dat nici cea mai mică atenție acestei chestiuni; i-a mărturisit din nou lui Paul I nestrămutata sa credință și într-un conciliu din 767 a aprobat venerarea imaginilor. Cu doi ani înainte, prin medierea unor soli franci, neînțelegerile cu Desideriu fuseseră și ele aplanate printr-o restituire reciprocă de drepturi juridice; schimbul urma să se realizeze prin comisii mixte și doar pentru orașe din zonele de frontieră. Paul I și-a manifestat interesul, ca și fratele său, față de construirea de edificii religioase, legându-și numele în special de construirea mănăstirii S. Silvestro in Capite și s-a gândit și la mormântul propriu; a fost înmormântat în oratoriul Sfintei Fecioare care a fost construit la ordinul lui în Vatican. A murit la 28 iunie 767. A fost sanctificat în secolul al XIV-lea.

94. Ștefan al III-lea (768-772)

Ambiția de a cuceri tronul pontifical, de-acum înainte un simbol fără echivoc al puterii, a dezlănțuit cu forță aspirații nu numai în rândul clerului, al prezbiterilor, al diaconilor și subdiaconilor, dar chiar și printre laici; apărea ideea că ar putea deveni papă până și un cetățean oarecare. Au ieșit la iveală curente aristocratice și populare aflate în luptă pentru apărarea unor interese materiale; Paul I era grav bolnav în mănăstirea S. Paolo și deja începuseră certurile pentru succesiune.

Adevăratul urmaș al lui Paul I s-a putut stabili abia după treisprezece luni de la moartea lui; a fost o perioadă de adevărat „loc vacant", în timpul căreia în vârtejul tulburărilor din oraș s-au succedat pe tronul Sf. Petru doi uzurpatori autentici, considerați după aceea antipapi.

Ducele de Nepi, Toton, împreună cu trei frați ai lui și cu o bandă de oameni înarmați, îndată ce au aflat că Paul I trăgea să moară, s-au grăbit spre Roma, angajându-se într-o serie de tratative cu nobilii din oraș pentru a-l impune pe tron pe unul dintre frați, Constantin; înaltul prelat Cristofor, care trebuia să fie vicar papal pe durata lipsei unui suveran pontif, s-a trezit nepregătit și în imposibilitate să se opună forței laice. Îl lăsase agonizând pe papă pentru a încerca să organizeze o alegere conform canoanelor, dar în realitate s-a ascuns împreună cu fiii săi; era înspăimântat. Paul I a murit asistat doar de cardinalul său, Ștefan, la 28 iunie 767, și, a doua zi, Roma avea deja un nou pontif.

Toton i-a adunat în palatul său pe cei mai mulți dintre locuitorii de vază ai Romei și, sub amenințare bandelor înarmate, a determinat alegerea fratelui său Constantin, conducându-l după aceea la palatul Lateran. Exista inconvenientul că acest Constantin era un laic obișnuit, dar Toton nu și-a pierdut cumpătul; l-a obligat pe episcopul din Preneste, Giorgio, să-l primească în rândul clerului și să-l avanseze, pe rând, la rangul de subdiacon și diacon în oratoriul Sf. Laurențiu. Așa încât, în duminica următoare, la 5 iulie, în bazilica Sf. Petru, același Giorgio putea să-l consacre ca papă.

Era clar că alegerea fusese ilegală, în special pentru că la ea nu participase clerul, acesta având prioritate absolută în ce privește votarea; cu toate acestea, Constantin, permanent îndrumat de fratele său Toton, a avut neobrăzarea de a-i comunica alegerea sa lui Pepin, reafirmând prietenia „predecesorilor" săi față de el. Regele franc n-a răspuns la o asemenea scrisoare și nici la a doua în care Constantin îl ruga să nu dea ascultare eventualelor calomnii care i-ar fi fost aduse la cunoștință asupra lui. Pepin își dădea probabil seama că se petrecuse ceva în neregulă, dar n-a vrut să intervină.

Reacția a venit chiar din interiorul bisericii; vicarul Cristofor și fiul său Sergiu, paracliser pontifical, au organizat o conspirație. S-au prefăcut că vor să se călugărească și Constantin, foarte bucuros că plecau din preajma lui doi dușmani declarați, le-a permis să părăsească Roma și să se retragă la mănăstirea S. Salvatore. Cei doi au ajuns însă la Pavia și i-au relatat lui Desideriu despre situația scandaloasă care exista în privința tronului papal; regele longobard, dornic să se implice într-o alegere

pontificală, le-a dat în ajutor o mică oaste și i-a pus sub protecția credinciosului său slujitor, Valdipertus. Grupul a ajuns la Roma la 28 iulie 768 trecând pe podul Salario, iar în ziua următoare a intrat în oraș prin poarta S. Pancrazio. Au fost câteva ciocniri armate pe străzi, în cursul cărora ducele Toton a fost ucis de Gratiosus, cumnatul lui Sergiu, acesta fiind ales, ca recompensă, *dux* al ducatului roman. Constantin s-a refugiat împreună cu celălalt frate, Passivus, în palatul de la Lateran, dar orice rezistență era zadarnică. Amândoi au sfârșit în închisoare.

Totuși ciocnirile au mai continuat; Valdipertus i-a adunat la 31 iulie pe cei din tabăra longobardă și au mers la mănăstirea S. Vito de pe colina Esquilin; prezbiterul Filippus a fost luat, dus la Lateran și consacrat papă. Este organizat chiar și un banchet oficial pentru demnitari ecleziastici de rang înalt și pentru laici, dar a doua zi pontificatul său luase deja sfârșit. La 1 august Cristofor s-a impus în calitatea sa de înalt prelat al Bisericii și a cerut îndepărtarea lui Filippus. Acesta, fără a crea dificultăți, s-a retras în mănăstirea sa de pe Esquilin și banda de longobarzi s-a trezit înconjurată de clerici și oameni din popor furioși, decișî să mănânce totul în cale, într-un amestec de fanatism pseudo-religios și răzbunări personale.

Uzurpatorul Constantin, târât pe străzile Romei, spurcat și batjocorit de dușmanii săi, a fost închis în mănăstirea Cellanova de pe Aventin și la 6 august a fost demis. Episcopilor și cardinalilor pe care-i consacrase el, le-au fost scoși ochii; aceeași soartă a avut mai târziu și Constantin din inițiativa personală a lui Gratiosus. Pentru alegerea papei s-a reușit să se cadă de acord asupra candidatului propus de Cristofor; el era prezbiterul-cardinal Ștefan, paroh la biserica S. Cecilia, care nu se amestecase în agitația anterioară și, mai mult decât toate, îl asistase de unul singur pe Paul I când papa era în agonie. Ștefan al III-lea a fost, prin urmare, consacrat la 7 august 768; dar agitația din oraș nu s-a potolit imediat. Și prezbiterul Valdipertus, ce încercase să aducă pe tronul pontifical un om care în mod evident se bucura de încrederea longobarzilor, a căzut victimă setei de răzbunare a romanilor; refugiindu-se în Panteon, a fost dibuit ascuns după statuia unui sfânt, aruncat în închisoare și ucis cu sălbăticie. Acest episod n-a făcut decât să agraveze situația în acest început al pontificatului lui Ștefan al III-lea; el s-a gândit, prin urmare, să-i scrie lui Pepin, rugându-l să trimită câțiva episcopi ai bisericii franc la conciliul pe care îl proiecta în Roma pentru a clarifica din nou problemele juridice privitoare la alegerea pontificală. La scrisoare au răspuns fiii lui Pepin, pentru că acesta murise la 24 septembrie 768;

Ștefan al III-lea (după Platina)

Carol și Carloman s-au îngrijit de trimiterea la Roma a doisprezece episcopi, printre care se afla și Turpin din Reims.

Conciliul s-a deschis în Lateran la 12 aprilie 768; în prima sesiune a avut loc, timp de două zile, procesul lui Constantin, care s-a terminat prin maltratarea acuzatului. Acesta, deși fusese orbit, se apărase cu abilitate, denunțându-i și pe alți episcopi, ca Sergiu și Ștefan din Napoli, ajunși la rangul de episcopi de la simpli laici. Era un adevăr; dar a fost un lucru care a provocat ura multor preoți și ei s-au aruncat în plin conciliu asupra lui Constantin, l-au lovit cu sălbăticie, l-au călcat în picioare și apoi l-au târât afară din sală. Deși nu se cunoaște ce soartă a avut după acest episod, este ușor să ne închipuim ce s-a mai întâmplat; toate acestea, desigur, nu puteau da prestigiu și solemnitate unei adunări prezidate de un papă. Evident, conciliul a ars în mod demonstrativ documentele oficiale ale falsului pontif, iar în ce privește alegerea pontificală s-a hotărât să se interzică participarea laicilor, lăsându-le acestora doar dreptul de a aclama.

Ștefan al III-lea își făcea în realitate doar iluzii că ar fi „curățat" mediul ecleziastic de la Roma: adevărații stăpâni ai orașului rămâneau Cristofor și Sergiu. Făcând parte din familii nobile, puteau conta pe un mare număr de susținători: erau persoane dispuse să lupte până în pânzele albe pentru supremație, mai ales acum, când aveau la dispoziție forțele militare și puteau să se folosească de papă după cum voiau, considerându-l o creație a lor.

Ștefan al III-lea și-a dat seama că intrase într-un cerc vicios; fiii lui Pepin se certau între ei pentru împărțirea regatului și, deci, nu avea de sperat prea multe de la franci. Nu voia să fie o simplă marionetă în mâinile celor doi păpușari, Cristofor și Sergiu, așa că s-a hotărât în secret pentru o reapropiere de longobarzi; ca intermediar pentru tratative a servit Paulus Afiarta, șeful partidei longobarde din Roma. Desideriu și-a anunțat pentru anul 769 un pelerinaj la Roma, dar însoțit de un grup numeros de soldați; aflând aceasta, Cristofor și Sergiu au dat ordin să fie închise porțile și cu sprijinul lui Dodon, un apropiat al lui Carloman, au chemat populația să se pregătească de un eventual atac. Regele longobard a sosit la Roma abia în vara lui 771 și l-a invitat pe papă la o discuție în afara zidurilor orașului; Cristofor și ceilalți nu s-au opus, dar stăteau de veghe. Planul lui Desideriu prevedea o insurecție provocată de Afiarta cu scopul de a-i elimina pe Cristofor și pe Sergiu, dar aceștia i-au luat-o înainte și au atacat prin surprindere palatul Lateran; Ștefan al III-lea a rămas extrem de calm și a reușit să liniștească populația care, cu spadele scoase din teacă, devenise amenințătoare.

A întors astfel situația în favoarea sa, discreditându-i pe cei doi capi ai răsculaților, și a putut să se retragă nevătămat în bazilica Sf.Petru, sub escorta longobardă a lui Afiarta. Populația, schimbătoare ca întotdeauna, s-a simțit luată în râs; până și Gratiosus i-a părăsit pe cei doi și i s-a alăturat papei. Văzând ce întorsătură periculoasă iau lucrurile, Sergiu a încercat să fugă urcându-se pe ziduri; soarta lui și a lui Cristofor era pecetluită. Afiarta a fost nemilos; Sergiu a fost sugrumat, iar Cristofor a murit în urma maltratărilor suferite.

Ștefan al III-lea i-a trimis o informare precisă asupra evenimentelor lui Carol, care se plânsese de modul în care fuseseră tratați susținătorii francilor; i-a relatat despre atacul armat săvârșit de Cristofor, Sergiu și Dodon ca „aliați ai demonului" și despre amenințarea persoanei sale sacre, salvată prin intervenția lui Desideriu, care va ceda până la urmă toate teritoriile Sf. Petru.

Cu siguranță, Carol nu putea fi mulțumit de felul în care decurgeau evenimentele; fiind aliat și înrudit cu Desideriu, căsătorit cu fiica acestuia Desiderata, iar sora lui Gisella căsătorită cu Adalgis (Adelchi, eroul tragediei lui A. Manzoni), nu putea admite ca acesta să-l înlocuiască în rolul de *patricius Romanorum*. Dar papa Ștefan al III-lea însuși a avut de suferit de pe urma acestei răsturnări politice de la Roma în favoarea longobarzilor, pentru că Desideriu nu și-a respectat promisiunile și a refuzat să restituie posesiunile Sf. Petru.

Ştefan al III-lea nu se dovedea a fi un politician abil; administrarea provinciilor care aparţinuseră cândva grecilor nu decurgea bine nici ea. Funcţionarii pontificali, *duces* sau *magistri militum*, oricare ar fi fost, nu reuşeau să controleze noile teritorii.

Dar a apărut, totuşi, ceva în avantajul papei; la 4 decembrie Carloman murea şi Carol rămânea singurul suveran; în plus, el se despărţea de Desiderata.

Era o căsătorie pe care papa nu o văzuse niciodată cu ochi buni, nu atât pentru că regele Carol era deja căsătorit, ci în primul rând pentru faptul că, aşa cum Ştefan al III-lea îi amintea într-o scrisoare, jurase că, în calitate de *patricius*, să fie prieten pentru prietenii papei şi duşman al duşmanilor lor (în acest caz, longobarzii); aşadar, el ar fi comis un sacrilegiu.

„Dacă vreo persoană ar îndrăzni să acţioneze împotriva îndemnurilor noastre, să ştie că din voinţa stăpânului meu, sfântul prinţ al apostolilor", îşi încheia el scrisoarea, „va fi încătuşat în lanţurile anatemei, izgonit din împărăţia lui Dumnezeu şi condamnat să ardă în focul veşnic împreună cu diavolul şi cu cortegiul său, laolaltă cu toţi ceilalţi oameni fără Dumnezeu".

Căsătoria aceea durase, totuşi, doar un an şi Carol a repudiat-o pe Desiderata, desigur nu dintr-un capriciu sau de teama pedepselor iadului, ci din cauza interesului; acesta a fost, poate, unicul act politic genial al lui Ştefan al III-lea. Această căsătorie a eşuat chiar la cererea pontifului; astfel, prin manevrele sale iscusite se sfărâma alianţa dintre franci şi longobarzi, Biserica romană avea din nou relaţii foarte strânse cu Carol, iar Desideriu era sortit prăbuşirii.

Ştefan al III-lea nu a trăit destul de mult ca să poată asista la consecinţele triumfale pe care le pregătise. A murit la 24 ianuarie 772 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

95. Adrian I (772-795)

La 9 februarie 772 era consacrat în unanimitate papa Adrian I; roman dintr-o familie nobilă care avea un palat pe Via Lata, fusese diacon sub pontificatul lui Ştefan al III-lea.

Prima măsură luată la începutul pontificatului său a fost aceea de a-i rechema la Roma pe toţi susţinătorii taberei filofrance a lui Cristofor şi Sergiu exilaţi de Afiarta, şef al partidei longobarde pe timpul lui Ştefan

al III-lea; el își manifesta în felul acesta intenția fermă de a menține în vigoare politica de bună înțelegere cu francii. Într-adevăr, când ambasadorii lui Desideriu s-au prezentat la el pentru a-l felicita cu prilejul alegerii, Adrian le-a făcut o serie de reproșuri și le-a cerut restituirea imediată a teritoriilor Sf. Petru.

Desideriu și-a dat seama că era inutil să insiste pentru o alianță cu papa și că se impunea o manieră bazată mai mult pe forță. În primăvara acelui an, Gerberga, văduva lui Carloman, sosea cu fiii săi la Pavia și-i cerea lui Desideriu s-o susțină în reclamarea drepturilor ei privind acea parte a teritoriului în care soțul său domnise și care fusese confiscată de către Carol. Desideriu i-a primit cu brațele deschise și i-a luat sub protecția sa, sperând să provoace între franci un război civil. În acest scop i-a cerut lui Adrian I s-o încoroneze pe Gerberga și pe fiii acesteia și, în urma refuzului logic al papei, a trecut la acțiuni miliare: a ocupat ducatul de Ferrara și a asediat Ravenna, care, desigur, a cerut ajutor papei.

Cel mai potrivit pentru a-l convinge pe rege să înceteze asediul a părut a fi Paolo Afiarta, care ar fi avut tot interesul să-și reabiliteze tabăra sa în ochii Romei printr-un succes diplomatic; Adrian l-a trimis chiar pe el ca ambasador, dar, în secret, intenționa să-l lichideze.

Îndată ce el a plecat a fost organizat un proces împotriva capilor partidei filolongobarde care participaseră la asasinarea lui Sergiu; unii au fost condamnați, alții exilați, printre ei aflându-se și Afiarta, judecat în contumacie. Trupurile lui Cristofor și Sergiu au fost deshumate și reînmormântate cu onoruri în bazilica Sf. Petru; practic, au fost reabilitați postum.

Sentința i-a fost comunicată episcopului Leon din Ravenna pentru a organiza arestarea lui Afiarta îndată ce acesta, la întoarcerea din misiunea de pe lângă Desideriu, ar fi trecut prin exarhat și pentru a-l exila apoi într-o localitate oarecare din Grecia. Dar Leon a mers chiar mai departe de sentința procesului de la Roma; arestându-l pe Afiarta la Rimini, a făcut în așa fel încât el să fie judecat și condamnat și de magistrații din Ravenna. În aparență, Adrian l-a mustrat pe episcop pentru „zelul" său exagerat, dar în realitate aceasta i-a convenit de minune; eliminându-l pe șeful taberei prolongobarde, papa îi lua lui Desideriu și ultima posibilitate de a-și mai exercita influența la Roma.

În spatele acestei reabilitări a lui Cristofor și a lui Sergiu se pot ghici, însă, primele semne ale nepotismului papal; de fapt, afirmarea la Roma a taberei filofrance însemna, practic, și ascensiunea familiei lui Adrian I. Rudele sale primeau cele mai importante funcții în stat și în

magistratură; unchiul Teodat, fost *consul* și *dux*, devine un foarte important prelat. Printre *iudices*, adică „miniștri ai palatului", cărora le erau încredințate cele mai importante sarcini administrative și juridice, se aflau și nepoții papei, Teodor și Pascal, acesta din urmă devenind înalt prelat după moartea lui Teodat. Erau primele manifestări ale nepotismului, ale acelei plăgi a clientelismului familial care va caracteriza mult timp istoria statului pontifical.

Transformarea papalității de la caracterul său spiritual originar la cel politic comporta și această notă negativă, la fel ca în oricare dintre statele monarhice: puterea era o afacere de familie.

Reacția longobardă a fost logică: Senigallia, Montefeltro, Urbino și Gubbio au fost ocupate. Naivă și ridicolă a fost delegația trimisă de Adrian la Desideriu și formată din douăzeci de călugări din Farfa în frunte cu starețul mănăstirii, care s-au aruncat plângând la picioarele regelui, implorându-l să nu-i aducă pagube Sf. Petru. N-au fost considerați demni de nici un răspuns; Desideriu voia să aibă o discuție între patru ochi cu Adrian. Papa i-a comunicat că-l va întâlni doar după restituirea tuturor teritoriilor vechi și noi ocupate de longobarzi; regele nici n-a vrut să audă de așa ceva și a amenințat din nou că va porni asupra Romei.

În acest moment, papa a considerat necesar să trimită ambasadori la Carol; acesta era ocupat să lupte împotriva năvălirilor și jafurilor care-l amenințau dinspre Saxonia și, prin urmare, nu cunoștea exact situația existentă în Italia; trimișii papei s-au întâlnit cu regele franc la Diedenfogen și i-au comunicat că Desideriu nu restituise teritoriile cuvenite Sf. Petru. Dar și regele longobard se gândise să trimită o solie la Carol, declarând că reclamațiile papei erau lipsite de temei, pentru că totul fusese restituit și nu era vorba de nici o invazie.

Între timp, Desideriu își începea marșul asupra Romei; Adrian s-a pregătit pentru apărare, dar a considerat mai nimerit să facă uz de autoritatea religioasă a persoanei sale, recurgând la metodele care uneori funcționau.

A trimis în întâmpinarea regelui longobard pe episcopii de Albano, Preneste și Tivoli pentru a-i interzice, sub pedeapsa excomunicării, să treacă granițele ducatului roman. Desideriu voia, poate, doar, să-l intimideze pe papă, sau efectiv, i-a fost frică de anatemă; fapt este că el s-a retras în regatul său. La scurt timp după aceea, a sosit la Roma o delegație franco din care făcea parte și consilierul regelui, Albin; Carol dorea să se lămurească dacă Desideriu cedase sau nu papei orașele, așa

cum declarase. Şi solii au trebuit să constate că, deşi afirmase contrariul, regele longobard nu-şi respectase obligaţiile asumate şi cotropise şi alte teritorii; Adrian i-a pus la curent pe soli şi cu cererile făcute de Gerberga şi de fiii săi.

Ambasadorii franci au mers atunci la Pavia, dar Desideriu a refuzat să restituie teritoriile şi s-a menţinut pe poziţii chiar şi când i s-au oferit 14 000 de florini de aur de către o nouă delegaţie, în cazul că ar fi satisfăcut solicitările papei. De fapt, Carol ar fi vrut să evite războiul, dar ameninţarea care rezulta din pretenţiile la moştenire, venite din partea fiilor lui Carloman, era poate lucrul care îl îngrijora cel mai mult. Este convocat la Geneva comitetul celor doisprezece pairi[62] (pe care legenda i-a numit apoi palatini), proveniţi dintre personalităţile cele mai energice şi inteligente din teritoriile france, şi s-a hotărât că nu mai rămânea decât războiul ca ultimă soluţie.

Campania militară a început în septembrie 773 şi a fost concepută după o strategie nouă, combinând manevrele pe două fronturi; o coloană militară venind prin pasul Saint-Bernard, de-a lungul râului Dora, a ajuns la Ivrea, iar grosul armatei condus de Carol, după ce a trecut de Moncenisio, s-a îndreptat spre Torino. Desideriu, cu trupele concentrate ca întotdeauna în jurul oraşului Susa, când şi-a dat seama că era încercuit, n-a mai avut timp să-l înfrunte în câmp deschis pe inamic şi s-a retras în fortăreaţa Paviei care a fost imediat asediată. Desideriu conta pe ajutor din partea lui Adalgis, care adunase trupe de la Verona; împreună cu ele erau Gerberga şi fiii săi. Carol l-a învins într-un loc deschis şi l-a pus pe fugă; neputând să intre în Pavia, Adalgis caută refugiu spre Constantinopol, iar Gerberga, resemnată, se bazează pe cumnatul său.

Carol, dându-şi seama că asediul Paviei se prelungeşte prea mult, cheamă la el pe soţia sa Hildegarda împreună cu copiii; după ce trece iarna, el decide să petreacă sărbătorilor de Paşti la Roma. Traversează Tuscia cu o parte din armată şi soseşte la Roma la 2 aprilie, în ajunul Paştelui; autorităţile miliare, judecătorii şi căpeteniile miliţiilor i-au ieşit în întâmpinare la Novas, la sud de Bracciano. În apropiere de Monte Mario se strânsese pentru a-l întâmpina o mulţime imensă de oameni care agitau ramuri de palmier şi de măslin, aclamându-l pe *patricius Romanorum*. Carol a coborât de pe cal şi a parcurs pe jos ultima porţiune de drum înconjurat de pairi, până la bazilica Sf. Petru.

În atrium se afla, pentru a-l întâmpina, papa; cei doi s-au îmbrăţişat şi apoi au intrat în biserică ţinându-se de mână, în timp ce preoţimea cânta: *„Benedictus qui venit in nomine Domini"*. Carol şi suita sa au

îngenuncheat la mormântul prințului apostolilor, mulțumindu-i pentru victoria obținută datorită ajutorului său; apoi Carol și-a exprimat dorința de a se închina în cele Șapte Biserici ale Romei, iar papa și-a dat acordul. La 6 aprilie, după încheierea tuturor slujbelor solemne de Paști și a vizitelor religioase, au fost abordate în bazilica Sf. Petru și problemele politice.

După cum aflăm din *Liber pontificalis,* Adrian a ținut un discurs incisiv în care, în substanță, îl ruga pe suveranul franc să-și mențină promisiunile de donație de la Quierzy. Carol l-a însărcinat pe notarul Itterius să redacteze un document identic cu cel semnat de tatăl său, cu lista exactă a teritoriilor și l-a semnat împreună cu pairii săi; cu documentul așezat pe altarul sfântului Petru, au jurat solemn că își vor îndeplini obligațiile cuprinse în el. Carol trebuia să doneze tot ce fusese promis în trecut de Pepin, adică aproape întreaga Italie și câteva provincii care, în realitate, nu fuseseră niciodată cucerite, ca Veneția, Corsica, Istria precum și ducatul Benevent. Textul acestei „Donații a lui Carol cel Mare" s-a pierdut, la fel ca și acela al lui Pepin, și în privința existenței lui reale au apărut după o vreme îndoieli, ele dispărând treptat de-a lungul timpului.

De altfel, ceea ce s-a întâmplat imediat după semnarea acestui tratat a dat naștere unei situații diferite, spre nemulțumirea logică a papei și, prin urmare, „promisiunea" trebuie că a ținut tot atât. Se știe că regele Carol, după plecarea din Roma, a reușit, în sfârșit, în iunie, să cucerească Pavia; el i-a dus pe Desideriu și pe soția acestuia ca prizonieri pe teritoriul franc, determinând astfel sfârșitul domniei longobarde în Italia și, după aceea, a ocupat el însuși tronul dinastiei înfrânte. La 10 iulie, la Pavia, și-a pus coroana de fier, căpătând de atunci titlu de „rege al francilor și al longobarzilor", pe lângă acela de *patricius Romanorum.* Acest ultim titlu era acceptat când papa era de-acum eliberat de pericolele care-l amenințau și, a atare, nu mai trebuia legat de cel de *defensor.*

Altfel spus, Carol, ca rege al longobarzilor, intrase în posesia acelor prerogative care într-o vreme aparțineau exarhului de la Ravenna; el era deci un fel de *patricius*-exarh, așa că „misiunea de protector asumată de regele francilor și al longobarzilor s-a transformat printr-o anumită logică de fier într-o supremație față de papă și de tânărul Stat pontifical", după cum observă Seppelt. Dovada practică a schimbării de situație a fost faptul că regele Carol s-a întors în regatul său fără a fi început să-și pună în practică donația. Restituirea lentă, treptată, a teritoriilor atribuite Sf. Petru era motivată prin convingerea apărută în concepția lui Carol că „aspirația spre o extindere teritorială și mai mare nu mai avea un

motiv logic pentru a exista din cauza schimbării fundamentale a relațiilor politice cu fostul regat longobard".

Adrian I a fost probabil foarte mâhnit pentru acest patrimoniu al Sf. Petru și n-a făcut decât să-i scrie în continuare lui Carol, repetându-i neîncetat plângerile sale. O serie de scrisori care, după cum notează Gregorovius, „se citesc cu cea mai mare silă, într-atât sunt de mari lăcomia pentru bunuri pământești și teama de a nu le pierde, pe care le conțin; în timp ce creșterea puterii temporale este definită cu nerușinare ca «înălțare a Bisericii», mântuirea spirituală este promisă ca un echivalent al donațiilor de pământuri și de oameni, iar fericirea cerească este legată de sacrificarea bunurilor materiale. Dorințele frivole se ascundeau în spatele unui mormânt acoperit cu acte de donație, scrisori, excomunicări și jurăminte, și în spatele numelui unui sfânt apostol care când trăia nu dorea să posede nici o bogăție, și care, după moarte, nu cunoscuse, și cu atât mai puțin dorise lucruri pământești".

Adrian a avut primele necazuri cu episcopul Leon din Ravenna care, îndată ce Carol a părăsit Italia, a pus stăpânire pe diferite orașe ale exarhatului, izgonindu-i pe funcționarii pontificali și instalându-i pe ai săi; intenționa să creeze un stat episcopal ravennat în numele Sf. Apollinarie, patron al Ravennei, ca o replică la Statul Sf. Petru. Leon și-a apărat personal cauza la curtea lui Carol, care l-a susținut; la moartea sa, în 777, exarhatul a rămas sub controlul francilor.

O altă dezamăgire a papei a venit de la Spoleto, oraș declarat independent sub ducele Hildebrand care a recunoscut supremația lui Carol; în plus, ducele longobard Reginald din Chiusi a pus stăpânire pe Città di Castello și pe alte zone din Tuscia; de asemenea, ducele longobard Arichis al Beneventului atâța orașele din Campania la revoltă împotriva papei. Adrian ajunsese la disperare și-i trimitea misive retorice lui Carol: „Așteptăm pe înălțimea voastră, dulce ca mierea, la fel cum pământul pârjolit de secetă așteaptă ploaia". Regele, impresionat de asemenea scrisori, îi comunică ideea unei vizite la Roma, după terminarea războiului cu Spania. Vizita va avea loc de Paști, în 781.

Primul moment al întâlnirii a fost consacrat botezului celui de-al patrulea fiu al lui Carol, Pepin, al cărui naș va fi chiar papa; la fel ca pe vremea lui Pepin cel Scurt și a lui Paul I, naș al Gisellei, acest eveniment a consolidat imediat relațiile dintre papă și regele franc. S-a trecut apoi la stabilirea posesiunilor teritoriale ale Statului pontifical. I-a fost recunoscută papei proprietatea asupra ducatului roman, exarhatului, Pentapolisului, provinciei Sabina, dar Adrian a trebuit să renunțe la

Adrian I (după Platina)

pretențiile asupra Tusciei și ducatului Spoleto, care rămâneau sub jurisdicție francă. Cât despre Benevent, Carol a fost de părere că trebuia văzut cum decurg evenimentele, pentru că Arichis era un protejat al Bizanțului și Carol via să rămână în relații bune cu acesta; la Roma a primit chiar o solie din partea împărătesei Irina, regentă a fiului său minor, Constantin, pentru care cerea mâna fiicei lui Carol, Rotrud. Tratativele, încheiate curând, au dus la perfectarea căsătoriei, după care Carol a părăsit Italia.

Regența Irinei a fost importantă pentru Biserica Romei; ea s-a declarat în favoarea cultului icoanelor și în 785 l-a invitat printr-o scrisoare pe papă să participe personal la un conciliu pe care ea și fiul său doreau să-l convoace la Constantinopol, special pentru a se împotrivi iconoclasmului. Papa a fost entuziasmat de această inițiativă și a trimis doi reprezentanți ai săi. Conciliul a fost deschis la 17 august 785 la Constantinopol, dar o rebeliune a trupelor imperiale, susținută de câțiva episcopi iconoclaști, a dus la amânarea începerii lucrărilor și la schimbarea locului de desfășurare. După încetarea răscoalei, conciliul a fost convocat din nou la Niceea pentru septembrie 787; el a condamnat hotărârile conciliului iconoclast din 754 și a aprobat cultul icoanelor. A fost refăcută astfel unitatea ecleziastică dintre Roma și Biserica din Răsărit.

Aceste ultime evenimente nu i-au picat bine lui Carol; jignit pentru că nu fusese invitat la conciliu, măcar în virtutea titlului său de *patricius*

Romanorum, s-a considerat dat la o parte, el, cel mai puternic suveran al Apusului. Mai mult decât atât, în informarea despre conciliu care i-a fost trimisă, tradusă din greceşte în latineşte de către papă, se folosea greşit termenul „adorare" a icoanelor în loc de „venerare"; greşeala a fost exploatată de Carol, care a intrat imediat în acţiune pentru a pedepsi afrontul suferit.

Mai întâi a rupt logodna dintre fiica sa Rotrud şi fiul împărătesei Irina, iar apoi a trecut, să spunem, la represiune; încă din 786 îl obligase pe ducele Arichis din Benevent să-i plătească un tribut dacă voia să-şi păstreze în continuare ducatul şi să-i trimită ca ostatic pe fiul său Romuald. Apoi, când o armată imperială condusă de Adalgis a fost pusă, în anul următor, la dispoziţia lui Arichis pentru a reintra pe deplin în posesia ducatului, în virtutea unei noi alianţe cu Bizanţul, Carol a declanşat o altă campanie care i-a pus pe fugă pe bizantini. Arichis şi fiul său Romuald au fost ucişi şi la cârma ducatului a venit celălalt fiu, Grimoald, care la început s-a arătat de partea lui Carol; dar, pe când acesta era prins de alte probleme cu saxonii şi nu părea să se mai intereseze de Benevent, cerut în permanenţă şi inutil de Adrian I, a trecut de partea Bizanţului.

Mai greu de suportat pentru Roma au fost iniţiativele lui Carol luate în compensaţie faţă de conciliul de la Niceea, vrând să-şi demonstreze cu claritate supremaţia în Occident, nu numai din punct de vedere politic, dar şi religios.

Mai întâi, a pretins dreptul de a confirma alegerea episcopului de Ravenna, uzând de calitatea sa de *patricius*, precizând că, altfel, importanţa unui asemenea titlu s-ar fi redus la zero. Dar Adrian s-a apărat bine, cu o fină abilitate diplomatică: Sf. Petru era şi el înveşmântat în haină purpurie şi, în calitate de prinţ al apostolilor, se opunea lui *patricius* Carol. Opoziţia faţă de Sf. Petru era riscantă; pentru moment, era mai bine să se renunţe la o asemenea dispută.

În ce privea „adorarea" icoanelor nu avea intenţia de a da înapoi; Carol a pus să se redacteze „cu voia lui Dumneze" o serie de documente intrate în istorie sub numele de *Libri Carolini*, în care era combătută cu sarcasm decizia conciliului de la Niceea, fiind refuzată „adorarea" icoanelor, care ar fi trebuit să servească doar la împodobirea bisericilor. Făcând după respectivele documentele un rezumat, i l-a trimis lui Adrian pentru ca aceste să-l aprobe, recunoscând nulitatea conciliului de la Niceea; papa a refuzat şi a răspuns cu calm şi fermitate că la Niceea nu fusese aprobat nimic anormal, ci se aplanase o veche controversă care separa două Biserici.

Carol nu s-a dat bătut și a convocat rapid un conciliu la Frankfurt pe Main în 794, la care Adrian nu putea să refuze trimiterea a doi episcopi care să-l reprezinte. Cei prezenți au fost de acord cu recomandările făcute de Carol cum că icoanele nu trebuiau „adorate" și au anulat toate deciziile conciliului de la Niceea. Delegații pontificali au trebuit să se supună; de această dată papa n-a reușit să mai facă nimic și a trebui să se plece în fața celui mai tare. Singura consolare a fost condamnarea în conciliu a adopționismului, o erezie răspândită în acei ani, care susținea că Cristos, omul, nu era decât un fiu „adoptiv" al lui Dumnezeu. Adrian a refuzat totuși să aprobe cererea lui Carol de a excomunica pe Irina și pe fiul său.

În chestiunea icoanelor, la Frankfurt se pornise de la o interpretare neclară a termenului „adorare" ca „venerare", dar totul devenise o scuză pentru a afirma cât de mare era autoritatea politică a Occidentului față de cea a Orientului, într-atât de puternic încât putea face legea chiar și în disputele doctrinare. Această imixtiune a lui Carol în domeniul ecleziastic nu se va opri aici.

Adrian se apropia de sfârșitul lungului său pontificat, pe timpul căruia avusese posibilitatea de a se ocupa de ducatul roman și din punct de vedere social, manifestând un interes activ față de locuitori și înnoind chiar aspectul orașului, astfel încât se poate vorbi de o adevărată „Roma a lui Adrian I". Gregorovius îl definește pe acest papă ca „restauratorul și înnoitorul orașului" și amintește opera sa de refacere a malurilor Tibrului după inundația din 791, ca și reconstruirea zidurilor care au fost întărite așa cum erau odată. Importantă a fost și repararea multor apeducte, obținându-se o distribuire mai rațională a apei în diferitele zone ale orașului, cu ramificații în special în zona Claudia.

Liber pontificalis mai amintește și că, prin tot ceea ce a făcut pentru biserici, Adrian I îi depășește cu mult pe predecesorii săi; prin el, Roma începuse să capete acea imagine monumentală de oraș creștin care trebuia s-o înlocuiască treptat pe cea păgână. În bazilica Sf. Petru, a renovat scara cea mare din atrium și cele două laturi alee porticului, a adăugat clopotniței ridicate de Ștefan al II-lea două portaluri din bronz, a refăcut mozaicurile, a împodobit pardoseala cu plăci de argint, a acoperit cu aur cizelat altarul și a înlocuit statuetele de argint de pe mormântul apostolului cu altele din aur.

A reconstituit porticurile de la S. Giovanni in Laterano, a pardosit cu marmură atriumul de la S. Paolo, a refăcut cele trei nave ale bisericii S. Giovanni a Porta Latina și, în sfârșit, bazilica S. Maria din *Schola*

Graeca, numită astfel de comunitatea greacă atunci când aceasta, fugind de persecuțiile iconoclaștilor din Orient, se stabilise în zona din preajma malului Tibrului, în spatele templelor păgâne Fortuna Virilis și Vesta. Înfățișarea acestei ultime biserici s-a schimbat mult și se poate vorbi despre o adevărată reconstrucție, cu trei nave, așa cum este și astăzi, și un atrium, precum și cu minunate restaurări interne care i-au dat un nume nou, acela de S. Maria in *Cosmedin,* adică „bine împodobită".

Mai trebuie menționată și preocuparea lui Adrian I pentru organizarea mai eficientă a proprietăților funciare ale Bisericii din Campagna romană; mai demult, papa Zaharia prevăzuse să se construiască ferme agricole, *domus cultae,* dându-le în grija unor coloni pentru a repopula acea zonă deseori bântuită de malarie. Adrian I a înființat și alte asemenea ferme pentru a stimula dezvoltarea agriculturii și creșterea animalelor; cea mai celebră a fost *Capracorum,* în zona Veio, pe un teritoriu care aparținea familiei lui Adrian I. Ferma producea grâu și struguri și dispunea de un mare număr de porcine: toate produsele acelei ferme erau dirijate către Lateran, fiind destinate săracilor. O operă de caritate măreață, realizată de acest papă care, practic, înființase o adevărată cantină pentru săraci.

Adrian I a fost, indiscutabil, o personalitate complexă și asupra lui, tocmai din acest motiv, au fost emise judecăți contrarii. Implicat profund în politică și inițiator al primelor forme de nepotism, a considerat, fără îndoială, papalitatea ca o sursă a puterii. Din acest punct de vedere, nu a făcut totuși dovada unui prestigiu deosebit, nu a fost un dur, ba chiar a ajuns la umilință și servilism, după cum o atestă scrisorile către Carol.

Momentul istoric, însă, era deosebit de dificil și consider corectă părerea lui Seppelt după care „nu se poate nega faptul că Adrian a știut să facă față situației cu o inteligență abilă și nici nu pot fi trecute cu vederea rezultatele deosebit de importante obținute pentru el însuși și pentru Statul pontifical. Într-adevăr, o insuficientă maleabilitate diplomatică, un comportament imprudent în situații care păreau fără ieșire și o încăpățânare inflexibilă ar fi adus pagube ireparabile papalității".

Adrian a murit în ziua de Crăciun a anului 795 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru; pe mormântul său a fost așezată o placă de marmură trimisă de Carol cel Mare, având săpată în ea cu litere de aur o inscripție redactată de călugărul Alcuin. Ea poate fi citită și astăzi, fixată pe peretele atriumului bazilicii Sf. Petru, în stânga portalului.

Sf. Leon al III-lea (după Platina)

96. Sf. Leon al III-lea (795-816)

La o zi după moartea lui Adrian I, a fost ales în unanimitate ca papă un roman, preot cardinal la biserica S. Susana, Leon, care a şi fost consacrat la 27 decembrie 795, fiind al treilea cu acest nume. Îndată după alegere, el a trimis o scrisoare de înştiinţare lui Carol, nu pentru a primi de la acest o aprobare a alegerii, ci pentru a-l asigura de fidelitatea şi supunerea lui, după cum dovedeau şi darurile onorifice care o însoţeau: cheile de la mormântul Sf. Petru şi steagul oraşului Roma. Acele daruri voiau să însemne că papa vedea din nou în el autoritatea proprie unui *defensor* al religiei creştine cu ajutorul armelor, reprezentată prin steag, dar şi pe aceea de păzitor al mormântului apostolului cu altarul confesiunii pe care Carol, în 774, jurase şi făcuse o „promisiune de donaţii".

Leon al III-lea nu făcea de fapt altceva decât să întruchipeze în Carol cele mai frumoase aşteptări în vederea afirmării conceptului de *Mater Ecclesia*, ca simbol al puterii care în acei ani era relansat cât se putea de concret, cel puţin în intenţia cancelariei pontificale, tocmai pentru consolidarea puterii temporare a papalităţii. O demonstraţie clară a interpretării pe care papa înţelegea s-o dea raportului dintre cele două puteri, religioasă şi politică, dar în spiritul unificării lor în cadrul Bisericii întemeiate de Cristos, Leon al III-lea a oferit-o prin mozaicul executat la cererea lui între 796 şi 800, pe cele două laturi ale unei nişe dintr-o

sală mare, *Triclinium*, a palatului Lateran. Pe una din laturi este înfățișat Cristos care, șezând, îi încredințează Sf. Petru cheile, simbol al puterii religioase, și lui Constantin steagul, însemn al puterii politice; pe latura opusă, în schimb, Sf. Petru, așezat îi încredințează patrafirul papal lui Leon al III-lea și steagul lui Carol cel Mare. În fruntea acestor doi deținători ai puterii era, prin urmare, Sf. Petru, cu persoana căruia era identificată *Mater Eclesia*, adică aceea care acordă „puterea", de fapt ea fiind chipul însuși al „puterii".

Dar Leon al III-lea se înșela gândind că găsise pe „credinciosul palatin": Carol cel Mare era la apogeul puterii sale și această existență concomitentă a doi poli de putere, ecleziastică și politică, reprezentați de papă și de împăratul Constantin, care ar fi trebuit să recunoască în definitiv o putere unică, aceea a Sf. Petru-*Mater Ecclesia*, depășea cu mult puterea lui de înțelegere. În mintea lui, această situație se ciocnea de supremația efectivă pe care o deținea și, în pofida respectului față de Sf. Petru, el tindea să reunească în mâinile sale întreaga autoritate, atât religioasă cât și politică.

Toate acestea au fost expuse clar de el în scrisoarea adresată papei prin intermediul trimisului regal chemat de Leon al III-lea la Roma pentru a primi jurământul de credință și de supunere al poporului roman, abatele Angilbert de la St. Riquier. In timp ce regele își expunea recomandările pentru o bună păstorire a Bisericii, adăuga: „Stă în sarcina noastră să apărăm în orice situație Sfânta Biserică a lui Cristos, cu ajutorul iubirii divine și cu armele, împotriva atacurilor păgânilor și distrugerilor făcute de necredincioșii veniți din afară, dar și să întărim în interior afirmarea credinței catolice. Voua totuși, Preasfinte Părinte, vă revine misiunea, la fel ca pe vremuri lui Moise, să ajutați armata noastră cu mâinile ridicate asupra ei, pentru ca, prin bunăvoința lui Dumnezeu invocată în rugile voastre, poporul creștin să fie întotdeauna și peste tot victorios împotriva dușmanilor sfântului nume al lui Dumnezeu, iar numele Domnului nostru Isus Cristos să fie slăvit în întreaga lume".

Apare ca un fapt clar convingerea lui Carol că influența efectivă a papei trebuie să se limiteze la rolul exclusiv al mitropolitului cel mai important al Bisericii; dar Carol este acela care, atras total de latura religioasă a misiunii sale oficiale, se angajează să propage și să apere credința creștină.

El este acela care îi încredințează lui Leon al III-lea sarcina de a se ocupa de intrarea Bisericii printre avari, pe care-i supusese; dar centrul de unde trebuia să fie condusă misiunea va fi Salzburg, pentru că

aceasta era voința lui Carol. Amestecul său în domeniul ecleziastic va fi permanent după acel conciliu de la Niceea, ținut fără ca el să fi fost consultat; tot Carol îi poruncește papei să convoace un nou conciliu la Roma, în 798, pentru a condamna iarăși adopționismul pe care Felix de Urgel continua să-l apere, deși erezia fusese pusă la index prin conciliul de la Frankfurt din 794.

S-a cristalizat de-acum la Carol ideea că papa rămânând șeful spiritual al Bisericii, regele, și numai el, trebuie să fie apărătorul Bisericii în interior ca și în exterior; este o lovitură dată aspirațiilor temporale ale papalității. De altfel, a avut loc foarte devreme o demonstrație a cât de necesară era supremația politică a regelui franc pentru papă.

La Roma, acea parte a nobilimii care era înrudită cu precedentul papă Adrian I suporta cu greu să vadă că noul pontif era atât de supus în relația cu Carol, punând aceasta pe seama unui temperament slab. Înalții prelați Pascal și Campulus încercaseră să profite de pe urma ambițiilor manifestate de *iudices* și începuseră să răspândească pe seama lui Leon al III-lea acuzații de sperjur și de desfrâu; unele zvonuri au ajuns până la curtea lui Carol, dar arhiepiscopul Arno din Salzburg l-a asigurat pe Alcuin, credinciosul consilier ecleziastic al regelui, că erau numai calomnii.

Văzând că regele nu ia nici o măsură împotriva papei, Pascal și Campulus s-au gândit să organizeze un adevărat complot care prevedea eliminarea lui Leon al III-lea și luarea puterii. Ocazia potrivită a fost găsită în tradiționala procesiune organizată de papă la 25 aprilie din acel an 799 la sărbătoarea de Sf. Marcu pe traseul dintre Lateran și S. Lorenzo *in Lucina*. Papa mergea călare și complotiștii l-au atacat pe dealul pe care se afla mănăstirea S. Silvestro; l-au dat jos din șa și au încercat să-i scoată ochii și să-i smulgă limba, dar învălmășeala a fost atât de mare încât cei doi n-au reușit decât să-l târască în curtea interioară, dându-l pe mâna preoților greci. Acesta era o dovadă că tabăra filobizantină a clerului era de partea complotiștilor. La căderea nopții, l-au mutat la S. Erasmo al Celio, dar de aici papa a reușit să fugă grație ajutorului unora dintre oamenii săi de mare încredere, printre care camerierul Albin; l-au coborât cu o frânghie pe lângă zid și l-au dus, maltratat dar în viață și în siguranță, la Sf. Petru. O mare parte din cler și dintre locuitori s-a strâns în jurul bazilicii și complotiștii n-au reușit să intre; și-au descărcat până la urmă furia prădând casele lui Albin și ale rudelor papei.

A intervenit apoi ducele Vinicius de Spoleto care se afla din întâmplare la Roma; a doua zi l-a dus pe papa la loc sigur, în orașul său. Între

timp, vestea despre acest atac a ajuns la Carol, care era în luptă la Paderborn cu saxonii; Leon a vrut să meargă la el. Regele, îndată ce a aflat că papa intenționa să se refugieze sub protecția sa, i-a trimis în întâmpinare o delegație cu arhiepiscopul Ildibald din Köln și cu fiul său Pepin. L-a primit cu cele mai mari onoruri; în același timp sosea de la Roma un „memoriu" al complotiștilor cu toate acuzațiile aduse. I se cerea să judece conduita papei.

Carol s-a adresat credinciosului său Alcuin, care avea probabil informații primite de la arhiepiscopul Arno, de această dată el confirmând parțial acuzațiile. Într-o serie de scrisori, Alcuin i-a comunicat totuși regelui că nimeni nu putea judeca tronul episcopal al Romei și preciza că el considera ca dăunătoare, pentru binele Bisericii, o demitere a papei; ar fi însemnat să-l discrediteze, în timp ce lui Carol însuși îi era necesar un pontif demn de toată încrederea. Între altele îi scria: „Până acum au existat în lume trei puteri: locțiitorul Sf. Petru, astăzi insultat și maltratat în mod nelegiuit; împăratul, laic, stăpân al noii Rome (*Constantinopol*), care într-o manieră la fel de barbară a fost alungat de pe tron și în locul lui a fost pusă o femeie; și, în sfârșit, demnitatea regească a lui Isus Cristos care v-a fost încredințată pentru a susține creștinătatea. Ea este acum superioară tuturor în înțelepciune și putere. Așadar, în voi se află salvarea creștinătății. Trebuie pentru aceasta să vindecați mai întâi capul (*Roma*); după aceea vă veți gândi să vindecați și picioarele (*saxonii*)".

Erau cuvinte cu bătaie lungă; cel care scria era un teoretician al statului „teocratic" pe care-l vedea instaurat prin Carol cel Mare. Într-adevăr, făcând aluzie la evenimentele din Constantinopol, unde împărăteasa Irina, îndepărtată de la tron din ordinul fiului său Constantin, reușise, începând din 797, să se impună la rândul ei asupra fiului și, punând să fie arestat, orbit și închis într-o mănăstire, se proclamase împărătească, Alcuin de fapt îi arăta lui Carol că tronul imperial fusese uzurpat și trebuia considerat ca fiind „vacant". În plus, scaunul pontifical nu ar putea rezista decât datorită sprijinului lui Carol, îndreptățit să acționeze datorită stindardului imperial pe care acum Dumnezeu i-l încredința.

Desigur, era necesar să se acționeze cu cea mai mare prudență; tratativele de la Paderborn din toamna lui 799 dintre papă și rege au rămas secrete, dar semnificația evenimentelor este clară.

Leon al III-lea se întoarce la Roma însoțit de un cortegiu numeros de episcopi franci și pairi ai regatului franc; primirea este triumfală. Diplomația franică acționase eficient printre cler, nobili și locuitori ai

orașului, punându-i în inferioritate pe acuzatori. Pentru moment, nici un proces; episcopii adună documentele pentru anchetă și le trimit lui Carol împreună cu căpeteniile revoltei, duși pe pământ franc pentru a se evita tulburările. Nu se dă nici o sentință; va hotărî Carol când va veni la Roma.

Și Carol, după ce va rezolva problemele cu saxonii, va sosi în noiembrie 800 împreună cu fiul său Carol și cu o suită impunătoare de episcopi și soldați, aducându-i cu ei și pe acuzatorii lui Leon al III-lea; celălalt fiu, Pepin, își continuă marșul spre sud pentru a elibera de sub ocupația lui Grimoald ducatul de Benevent.

La 23 noiembrie papa i-a ieșit în întâmpinare la Nomento, la douăsprezece mile de Roma, împreună cu clerul, poporul și armata, apoi s-a întors în oraș: a doua zi Carol și-a făcut intrarea solemnă în bazilica Sf. Petru, în mijlocul unei mulțimi de prelați care aplaudau. La 1 decembrie, clerul, nobilii și orășenii franci și romani au fost convocați de rege la convorbiri și s-au adunat cu toții la Sf. Petru.

Carol a luat cuvântul precizând că a venit la Roma pentru a reinstaura ordinea în cadrul Bisericii; va asculta protestele orășenilor împotriva papei și apoi va decide dacă Leon al III-lea era vinovat sau nu. Judecata sa era indiscutabilă și papa ar fi apărut în fața tribunalului format din regele-judecător ca un supus oarecare. Era programat astfel; apoi, pe parcursul dezbaterilor care au continuat pe durata a trei săptămâni, timp în care, pe de o parte acuzatorii nu reușeau să-i aducă regelui probe concrete, iar pe de altă parte nici persoana însăși a papei nu apărea de altfel prea limpede, s-a conturat poziția pe care se situau episcopii franci, asupra cărora își exercita, evident, influența Alcuin, deși de la depărtare, el preferând să rămână în mănăstirea sa de la Tours. Ei erau convinși că tronul apostolic nu putea fi judecat, el fiind „în fruntea tuturor Bisericilor lui Dumnezeu, deoarece noi înșine suntem judecați de El și de reprezentantul lui pe pământ", după cum au ținut ei să precizeze.

Leon al III-lea și-a dat seama că singura cale de scăpare era să se supună jurământului de nevinovăție, așa cum făcuse Pelagius I în fața lui Narses; această posibilitate fusese prevăzută și ea la Paderborn. Și astfel, la 23 decembrie, în prezența lui Carol și a pairilor săi, în fața unei mulțimi imense, formată din preoțime și din oameni din popor, cu Evanghelia în mână, papa l-a chemat ca martor pe Dumnezeu „în fața judecății căruia toți trebuie să vină", că nu săvârșise și nici nu pusese să fie săvârșite crimele de care era acuzat. Jurământul de nevinovăție a fost considerat suficient pentru a demonstra că Leon al

III-lea nu se făcea vinovat de nimic; în consecință, dușmanii săi au fost recunoscuți ca vinovați de crimă de lezmaiestate și condamnați la moarte.

Sentința nu a fost totuși executată datorită intervenției papei, care, desigur, se temea că pedeapsa capitală ar fi făcut ca unele categorii ale populației să devină și mai ostile față de el; complotiștii au sfârșit în exil pe pământ franc.

Două zile mai târziu, în noaptea de Crăciun, s-a ajuns la ultimul act al scenariului: Carol, prezent la slujba din bazilica Sf. Petru, abia își sfârșise rugăciunea rostită în genunchi și dădea să se ridice în picioare, când Leon al III-lea i-a pus pe cap o coroană splendidă de aur și poporul aflat de față a strigat tripla urare ce însoțea de obicei încoronarea imperială: „Lui Carol, preacuviosul August încoronat de Dumnezeu, marelui împărat aducător de pace, viață lungă și victorii!". Acea mulțime nu a fost, desigur, „inspirată de Dumnezeu și de preafericitul Petru, Păzitorul Cerului", după cum afirmă *Liber pontificalis*; și nici papa, prosternându-se în fața lui Carol pentru a-i aduce un omagiu rezervat cândva vechilor împărați, nu luase pe nepregătite o asemenea hotărâre istorică; și cu atât mai puțin ne putem gândi că regele Carol era nepregătit pentru a primi acea coroană.

Nu se susține ideea unei improvizații având ca protagonist un papă umilit care își ia revanșa asupra regelui atotputernic printr-o demonstrație a supremației Bisericii asupra puterii politice, garanție în același timp a unui prestigiu mai mare al puterii spirituale asupra celei temporale. Nu convinge nici Einhard când îl prezintă pe Carol atât de contrariat de actul săvârșit pe neașteptate de papă, încât, dacă ar fi avut cea mai mică presimțire, în noaptea aceea nici nu ar fi intrat probabil în bazilica Sf. Petru; este un mare „actor" care își joacă rolul până la capăt.

Chiar dacă acest episod este controversat și, practic, irezolvabil, personal cred că încoronarea a fost pregătită încă de la Paderborn, sub îndrumarea unui teoretician ca Alcuin, și că papa nu a găsit o soluție mai bună pentru a-și salva tronul și, de fapt, a-l consolida. Într-adevăr, actul înfăptuit de papă „a conferit episcopului Romei un prestigiu inegalabil și o poziție deosebită care va avea consecințe extrem de variate", după cum observă Seppelt, pentru că, în realitate, „doar viitorul a scos la iveală efectele deosebit de importante ale încoronării imperiale" înfăptuite de papă. Pentru moment, Leon al III-lea și-a plătit în felul acesta păcatele pentru că totul trece „în mâinile lui Carol; acesta rămâne personalitatea conducătoare, așa cum fusese și înainte de 800, care

intervine pe cont propriu și cu cea mai mare energie inclusiv în treburile interne ale Bisericii, ba chiar, prin încoronarea imperială este întărită din ce în ce mai mult caracteristica teocratică a guvernării".

În ce privește Bizanțul, la început Carol nu a fost îngrijorat prea mult că titlul s-ar putea să nu-i fie recunoscut acolo. Explicația oficială oferită de el a fost consemnată în *Annales Laurissenses*: „Întrucât în Orient tronul imperial era vacant și bizantinilor nu le convenea să fie conduși de o femeie, papei Leon al III-lea i s-a părut a fi nimerit, cu aprobarea unanimă a înalților prelați care s-au reunit la Roma, ca și a întregii creștinătăți, să-l proclame împărat pe Carol, rege al francilor, care guverna atât Roma, unde Cezarii își avuseseră dintotdeauna sediul, cât și alte teritorii din Italia, Galia și Germania".

În fond, Carol făcea ca responsabilitatea pentru toate cele întâmplate să-i revină papei, dar voia să precizeze caracteristica titlului pe care îl primise și limitele de competență ale acestuia. „A fi împărat nu însemna altceva decât a fi un rege «de lux» care domnea peste mai multe națiuni", conform intențiilor lui Carol cel Mare, după cum notează Ullmann, motiv pentru care „el își propunea să fie în Occident ceea ce era împăratul în Orient. Scopul său era acela de a ajunge la paritate sau la coexistență cu imperiul din Orient".

Ambasadorii pe care i-a trimis la Constantinopol în 802 trebuiau să prezinte aceste lucruri; dar ei n-au mai găsit-o pe Irina, detronată și exilată în insula Lesbos, ci pe un alt uzurpator, Nicefor, care a refuzat să recunoască noul titlu al lui Carol. Cu aceasta, totul a intrat într-un con de umbră.

În continuare, Carol ce Mare făcea acum pe stăpânul în Occident și supremația sa asupra Statului pontifical ieșea în relief într-o manieră evidentă, subminându-l pe Leon al III-lea până și în domeniul pur ecleziastic: problema teritoriilor pontificale, mai ales, nu a fost niciodată clarificată. Fiul lui Carol, Pepin, a primit titlul de rege al Italiei și nu s-a arătat prea receptiv la cererile papei; o nouă călătorie a lui Leon al III-lea, în vizită la Carol cel Mare în 804, a lămurit probabil raporturile dintre regatul Italiei și Statul pontifical, dar nu există mărturii documentare despre acea întâlnire.

În domeniul pur teologic, o ocazie pentru împărat de a-și demonstra superioritatea asupra papei a apărut în legătură cu simbolul reprezentat de cuvântul *filioque*, care la franci și în Spania era introdus în „profesiunea de credință", la articolul despre procesiunea Sfântului Duh, vrând să exprime descendența celei de-a treia persoane din Tată și din Fiu; Bisericile din Roma și din Orient nu folosiseră niciodată acest termen. Au

început să-l folosească în Orient călugării franci din mănăstirea de pe Muntele Măslinilor din Ierusalim în 808, provocând dezordini în noaptea de Crăciun între comunitățile greacă și francă. Călugării greci se adresaseră papei pentru a decide în controversata problemă, dar Carol cel Mare a intervenit și i-a pus pe teologii săi să dea lămuriri precise în această chestiune pentru a discuta despre ea într-un conciliu convocat la Aachen în noiembrie 809.

S-a hotărât introducerea termenului *filioque* și Carol i-a comunicat aceasta papei prin intermediul unei delegații de episcopi. În 810, Leon al III-lea a prezentat decizia respectivă în fața unei adunări care a confirmat în totalitate crezul de la Niceea și Constantinopol„ în Spiritul Sfânt... care purcede de la Tatăl", dar s-a opus introducerii sintagmei „și de la Fiu" pentru a nu provoca o controversă cu Biserica din Orient. Episcopii franci care făceau parte din delegație s-au supărat și papa nu a putut, desigur, să-i oblige să renunțe la obiceiul care exista în țara lor. De-abia după mult timp cuvântul *filioque* a fost, de fapt, introdus și în liturghia Bisericii de la Roma. Carol cel Mare și-a văzut în sfârșit recunoscută, în 812, demnitatea imperială de către Bizanț, unde urcase pe tron noul împărat Mihail; aceasta însă l-a costat scump. De fapt, totul s-a petrecut la încheierea unui război care fusese declarat între timp de Bizanț, ca soluție pentru înlăturarea oprimării france, împotriva lui Pepin, regele Italiei și care s-a desfășurat în principal în laguna venețiană și în Istria. Bizantinii s-au mobilizat la maximum și au reușit să învingă. Carol cel Mare a recunoscut stăpânirea bizantină asupra Veneției, Istriei, orașelor-port din sudul Italiei, Siciliei, Peninsulei Balcanice și Asiei Mici; Mihail l-a recunoscut pe Carol ca împărat al „imperiului romano-creștin din Occident".

Acum însă Carol cel Mare este bătrân; mor cei doi fii ai săi, Pepin și Carol, și consideră nimerit să lase imperiul singurului fiu care-i rămăsese, Ludovic, pe care îl încoronează el însuși. Carol cel Mare moare la 28 ianuarie 814 și este înmormântat la Aachen.

Lui Leon al III-lea nu-i venea să creadă că era adevărat; s-a gândit că i s-a luat o greutate din spinare și a făcut imediat un plan pentru a se elibera de apăsarea dominatoare a împăratului și a-și redobândi autonomia. Mai întâi si-a îndreptat toate forțele spre a se răzbuna pe adepții lui Pascal și Campulus, nu pe aceștia în persoană pentru că se aflau de mult timp în exil.

Pe de altă parte, susținătorii lor, aflând de moartea împăratului, au urzit un complot pentru a-l asasina pe Leon al III-lea.

Au fost însă descoperiți, judecați rapid sub acuzația de lezmaiestate și condamnați la moarte; numeroasele sentințe au fost executate imediat. Ludovic, aflând despre cele ce făcuse papa, l-a trimis la Roma pe nepotul său, Bernard, noul rege al Italiei, pentru a face cercetări; la rândul său, papa a trimis și el o delegație la împărat pentru a prezenta și a justifica sentințele.

În orice caz, în 815, situația de la Roma era tulbure; în fiecare zi aveau loc ciocniri între taberele adverse; și colonii din Campagna romană erau în fierbere. În acest timp papa se îmbolnăvea; Bernard reușea să calmeze revolta dând puteri depline ducelui de Spoleto care s-a încartiruit cu trupele sale în Roma și au avut loc alte execuții capitale.

Leon al III-lea moare la 12 iunie 816. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

97. Ștefan al IV-lea (816-817)

Diaconul Ștefan, fiul lui Marinus, roman dintr-o familie nobilă, a fost ales papă la doar zece zile după moartea lui Leon al III-lea și a fost al patrulea pontif cu acest nume; a fost consacrat la 22 iunie 816.

Prima sa acțiune a fost să-i comunice împăratului Ludovic vestea alegerii sale, cerându-și scuze, prin solii trimiși, pentru graba cu care fusese consacrat; i-a transmis și un jurământ de credință din partea

Ștefan al IV-lea (după Platina)

poporului roman. Motivele grabei erau legate de situația de la Roma, destul de încordată în raporturile dintre nobilime, cler și popor, pe de o parte și diferitele tabere aflate în dispută între ele, pe de altă parte; împăratul și-a dat seama de aceasta și a acceptat cu plăcere dorința exprimată de papă de a-l întâlni, tocmai cu scopul de a-i lămuri anumite aspecte ale situației din oraș și din Statul pontifical.

Călătoria are loc în septembrie 816 și întâlnirea se desfășoară la Reims; Ștefan al IV-lea a fost primit cu toate onorurile. Papa și împăratul au avut o serie de convorbiri în care, cu siguranță, s-a discutat în primul rând situația Statului pontifical, cu privilegiile și imunitatea garantate pentru Biserica romană de predecesorii lui Ludovic. Papa a reușit să obțină grațierea pentru înalții prelați care trăiau în exil pe teritoriile france, dându-le posibilitatea să se întoarcă la Roma; evident, Ștefan a reușit să-l convingă pe împărat că aceasta era o mișcare diplomatică bună, pentru că astfel erau atrase anumite pături ale populației contrare dominației france și se putea spera o reîntoarcere la calm.

Dar evenimentul fundamental al călătoriei l-a constituit încoronarea de către Ștefan, în catedrala din Reims, a lui Ludovic și a soției sale Ermengarda; era vorba despre o a doua încoronare care urma după cea dorită, în urmă cu trei ani, de tatăl său, Carol cel Mare. Aceasta, avea însă două caracteristici importante.

Primul element interesant ca simbol este faptul că la ceremonia respectivă s-a folosit coroana împăratului Constantin pe care papa o adusese cu el; autentică sau nu, acea coroană dădea prilejul unei referiri ulterioare la „Donația lui Constantin", cu toate consecințele care derivau din faptul că papa i-o ceda lui Ludovic.

Al doilea element, aș spune esențial, al încoronării a fost „ungerea", care pentru Carol cel Mare nu se făcuse. Ludovic fusese numit de Ștefan al IV-lea „al doilea David" și „unsul lui Dumnezeu". Prin această ceremonie, papa stabilea o legătură între împărat și divinitate; Ludovic era beneficiarul unei intervenții divine, al unui har obținut prin intermediul papei. Ungerea îl deosebea atât de mult pe împăratul Occidentului de cel al Orientului, acesta din urmă nefiind niciodată uns pentru că descindea direct din vechii împărați romani, încât făcea din el „fiul preferat al Bisericii romane" într-un raport filial prin care, după cum observă Ullmann, „împăratul devenea apărătorul militar al papalității, acesta fiind considerat «izvor» și «mamă» a Bisericii universale", adică era „atletul lui Cristos" menit să „apere și să protejeze Biserica, aceasta

fiind o comunitate întru Cristos, în general, și papalitatea, ca organ al conducerii Bisericii, în particular".

Această ungere pe care papa o acordase unui credincios fidel era, de fapt, o sfințire și, ca atare, Ludovic nu ar fi putut acționa contrar obligațiilor unei sfințiri; era o mișcare politică abilă care făcea ca autoritatea imperială să servească *Mater Ecclesia*. O manevră politică deja schițată de Leon al III-lea, dar pe care Ștefan al IV-lea reușise s-o aducă la îndeplinire, chiar dacă, pe moment, nu putea s-o exploateze.

La trei luni după întoarcerea sa la Roma, a murit la 24 ianuarie 817. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

98. Sf. Pascal I (817-824)

La o zi după moartea lui Ștefan al IV-lea, la 25 ianuarie 817, romanii l-au ales pe noul pontif și au căzut cu toții de acord asupra starețului de la mănăstirea S. Stefano, Pascal, care a fost primul papă cu acest nume, fiind consacrat în douăzeci și patru de ore.

Ca eveniment foarte rar pentru papii din Evul Mediu, ne-au parvenit nu mai puțin de trei portrete ale lui Pascal I. Longilin, cu tonsură[63], ochii mari, apărând astfel, cu o fizionomie aproape identică în cele trei mozaicuri vizibile încă în bisericile din Roma restaurate complet sub pontificatul lui: S. Cecilia in Trastevere, S. Prassede all' Esquilino și S. Maria in *Domnica* sau „della Navicella".

Consacrarea lui Pascal I, efectuată și mai repede decât cea a predecesorului său, demonstrează felul în care clerul roman încerca, profitând de orice ocazie, să se opună amestecului imperial în alegerea papei. Și, la fel ca Leon al III-lea, Pascal I s-a gândit imediat și el să-l informeze pe împărat că o asemenea grabă avea ca motiv doar evitarea altor candidaturi și a controverselor dintre taberele care existau dintotdeauna în Roma; alegerea a fost, în orice caz, reglementară. Solul trimis a fost reprezentantul său Teodorus care s-a reîntors la Roma nu numai cu felicitările lui Ludovic, dar și cu un *Pactum cum Paschali pontifice*.

Era vorba de un fel de diplomă emisă de împărat și care o repeta pe aceea acordată cu un an înainte lui Ștefan al IV-lea; acest pact însă a căpătat cu timpul o importanță mai mare, intrând în acea serie de documente din istoria pontificală care au fost falsificate abil, așa încât a fost considerat ca fiind pe același plan cu „Donația lui Pepin", cu toate

adaptările necesare pentru a favoriza lărgirea cadrului Statului pontifical. Papa primea în dar de la Ludovic cel Pios nu numai Roma cu ducatul din jur și cu toate teritoriile deja dăruite și răsdăruite de Pepin și de Carol cel Mare, dar și Calabria, Napoli, Corsica, Sardinia și Sicilia; toate acestea fără a da cea mai mică atenție Imperiului Bizantin, sub a cărui suveranitate se aflau totuși Napoli, Calabria, Sicilia și Sardinia. Prin urmare, ceva nu era în regulă.

Un lucru foarte important era, mai apoi, și libertatea deplină pe care împăratul o acordase romanilor de a-l alege și a-l instala pe papă, scutindu-i de confirmarea imperială care până atunci era considerată ca necesară. Era suficient ca, după alegere și consacrare, să-i fie trimiși câțiva ambasadori care, făcându-i un raport precis, să reînnoiască tratatul de credință deja existent.

Tocmai această ultimă prevedere a făcut ca autenticitatea *pactum*-ului să fie pusă la îndoială; când, la puțin timp după aceea, împăratul a pus piciorul în prag în chestiunea dreptului său de a lua parte la alegerea pontificală, papa nu a făcut apel la nici un *pactum*, pentru că, evident, o asemenea clauză nu exista. Ea va ieși la suprafață cu ocazia pontificatului lui Grigore al VII-lea și, evident, în acele vremuri, va trebui scoasă la iveală interpolarea acestui document, care de fapt nu fusese altceva decât o reluare a unor vechi promisiuni de donații din partea francilor, niciodată îndeplinite în întregime.

Ludovic avea, cu toate acestea, probleme mai importante la care să se gândească, de exemplu cea a reorganizării imperiului; așa că, în iulie 817, el a convocat la Aachen o adunare a nobililor din imperiu, cărora le-a cerut să aprobe acel document cunoscut în istorie sub numele de *Ordinatio imperii*. În el titlul de împărat era încredințat primului născut Lothar, primind imediat stăpânirea imperiului, în timp ce altor doi fii le era acordat titlul de rege: Pepin în Aquitania, Gasconia, Marca[64] Spaniolă și Burgundia; Ludovic în Bavaria, Carintia și Marca Orientală. Nu se făcea vorbire despre Bernard, ca fiu al lui Pepin, frate mai mare al lui Ludovic cel Pios, deja rege al Italiei, și care spera să moștenească măcar acest titlu; el însă era considerat în serviciul direct al împăratului.

Desigur, această *Ordinatio* nu-i putea fi pe plac lui Bernard ca și multor demnitari laici și ecleziastici care vedeau cum Italia era redusă la rangul de provincie imperială; chiar acești demnitari au fost cei care l-au instigat pe Bernard să se răscoale pentru a deveni independent. Printre ei se afla șambelanul Eginhard, consilierul regelui, Egideus, contele Reginerio, episcopul de Cremona Valfold și arhiepiscopul de

Milano, Anselm, care își vedea amenințată demnitatea sa de primat episcopal. Papa s-a limitat doar să ia cunoștință de *Ordinatio* care-i fusese trimisă de Ludovic și părea că nu ia în seamă atmosfera de revoltă ce se răspândea în Italia. În realitate, Bernard spera ca și verii săi, Pepin și Ludovic, să-i împărtășească nemulțumirea, dar ei, în fața marii armate strânse de tatăl lor la Châlons din toate zonele imperiului, n-au mai considerat oportun să-și înfrunte părintele și l-au abandonat.

Bernard și-a dat seama că era pierdut și a alergat la Châlons pentru a-i cere iertare unchiului, împreună cu complicii săi; Ludovic i-a întemnițat și i-a trimis la Aachen. În 818 s-a desfășurat în acest oraș un dublu proces: unul intentat clericilor și celălalt lui Bernard. Primii au fost judecați de un conciliu format din episcopi care i-a condamnat pe episcopii de Cremona și de Milano la pierderea titlurilor ecleziastice și la închiderea în mănăstire; Bernard a fost mai întâi condamnat de către judecătorii laici la moarte și apoi la închisoare pe viață, la care se adăuga obișnuita scoatere a ochilor. Această ultimă pedeapsă se pare că a fost executată cu o „tehnică" atât de barbară încât Bernard a murit la puține zile după aceea.

Ludovic s-a căit amarnic pentru felul în care acționase și i-a grațiat complet pe toți complicii nepotului său ca și pe episcopi; Anselm s-a putut întoarce la Milano și s-a retras în mănăstirea Sf. Ambrozie. Nu există informații dacă papa a făcut ceva pentru a ușura soarta rebelilor, fie ei din rândul ecleziaștilor, fie din al laicilor.

În orice caz, situația de la Roma din acei ani este ca învăluită în beznă; timp de doi ani tronul Italiei nu fusese ocupat de nimeni, apoi Ludovic s-a hotărât să-l încredințeze lui Lothar, dar l-a trimis totuși în Italia abia în 822 pentru a vedea și a înțelege care era situația în țară din punct de vedere administrativ și judiciar. S-a oprit la Pavia și Pascal l-a rugat insistent să vină la Roma pentru a fi încoronat și a fi uns la fel ca tatăl său.

Lothar, după ce a obținut aprobarea din partea lui Ludovic, se declară de acord; este primit cu toate onorurile și, în ziua de Paști a anului 823, este încoronat în bazilica Sf. Petru și aclamat ca un Augustus al poporului roman. Pare o ocazie potrivită pentru Curia pontificală ca să reafirme principiul conform căruia Roma este baza imperiului, iar ungerea de către papă dă încoronării o semnificație divină, astfel încât să-l pună într-o lumină favorabilă pe Pascal, care i-o acorda. Numai că papa, ca de obicei, amesteca lucrurile, așa încât a declarat că din acel moment Lothar avea autoritate și asupra poporului roman; a

Sf. Pascal I (după Platina)

fost o greşeală fatală. Lothar a vrut să dea imediat un exemplu de autoritate, luând o decizie într-o dispută pe care mănăstirea din Farfa o avea cu Curia pontificală pentru dobândirea unor bunuri. El a hotărât că era vorba despre o însuşire nejustificată şi toate bunurile în litigiu au fost înapoiate mănăstirii.

După cât se pare, puterea temporală a lui Pascal primise o lovitură urâtă; clerul roman a fost revoltat de comportarea lui Lothar, în timp ce nobilimea filofrancă îl susţinea, până într-un asemenea grad încât a pus la cale o revoltă împotriva Curiei. Capii acestei mişcări erau înaltul prelat Teodor şi un alt funcţionar ecleziastic, Leon, ginerele său; reacţia ecleziastică a fost promptă şi dură. Cei doi au fost arestaţi, orbiţi şi decapitaţi. Vestea a ajuns iute ca fulgerul la Aachen şi n-a fost primită favorabil, chiar şi numai pentru faptul că Teodor fusese în 821 nunţiu papal la curtea imperială; împăratul a hotărât să trimită un grup de judecători pentru a efectua o anchetă. În ceea ce îl privea, papa, care fusese acuzat pe faţă de a fi ordonat, sau măcar sugerat, uciderea celor doi, de a fi comis, practic, un abuz de putere, lucru permis numai împăratului, i-a luat-o înainte lui Ludovic, trimiţându-i ambasadori care au declarat că Pascal era nevinovat şi că era gata să se supună unei anchete.

Judecătorii imperiali au plecat spre Roma unde au ajuns în august 823, dar au aflat cu mare uimire de la papă că el refuza să se supună vreunei judecăţi, pentru că era inadmisibil şi împotriva oricărei tradiţii

să fie judecat episcopul de Roma. A fost însă al treilea papă care s-a supus spontan jurământului de nevinovăție; el jura în fața lui Dumnezeu că era nevinovat. Dar, în același timp, i-a blestemat pe cei condamnați ca fiind vinovați de înaltă trădare, declarând că moartea lor fusese un act de dreptate. Judecătorii imperiali s-au întors la Aachen și împăratul a considerat nimerit să suspende ancheta și să lase lucrurile în voia lor.

Pascal I a avut o contribuție importantă și în activitatea specifică de „om al Bisericii" și a adăugat la aceasta și o preocupare socială atunci când, în mănăstirea S. Prassede construită de el, i-a adăpostit pe grecii fugari din Orient, persecutați ca antiiconoclaști. În plus, o legendă ni-l evocă pe când alerga în cartierul Romei locuit de anglo-saxoni, distrus de un incendiu care se extinsese și la o galerie din bazilica Sf. Petru, și trecând desculț prin flăcările care erau pe cale să cuprindă toată biserica; automat incendiul s-a stins, ca și cum ar fi acționat o mână divină.

Un merit al său este și regăsirea osemintelor Sf. Cecilia, pentru care restaurase biserica din Trastevere. Oricât se străduise, Pascal I nu reușise să le găsească în catacombe și s-a gândit atunci că longobarzii le furaseră. Dar are o viziune, după cum relatează *Liber pontificalis*, în toiul unei slujbe de duminică, în Confesionalul Sf. Petru; dintr-o dată i-a apărut o figură îngerească de fată, chiar Sf. Cecilia, care îl îndemna să mai caute și în cimitirul S. Callisto. Căutarea a dat rezultate și sfânta, înfășurată în giulgiu țesut cu fir de aur, împreună cu soțul ei Valentin, martir ca și ea, și-a aflat mormântul în bazilica înălțată pentru ea.

Pentru acest aspect socio-religios al personalității sale, aspect care rămâne marginal față de cel politic, nu poate fi acceptată opinia lui Bargellini care-l caracterizează pe Pascal I ca „un mare papă, pentru că era sfânt în proiectele sale și sfânt în realizarea acestora". S-ar putea spune mai degrabă că el a avut o comportare ambiguă care a demonstrat tocmai duplicitatea puterii sale sau, mai bine spus, după cum observă Gregorovius, el „a fost victima contradicției dintre cele două puteri, temporală și spirituală, care se concentrau în persoana lui". Era un fapt care i-a atras până la urmă ura romanilor, dacă aceștia nu au permis ca trupul său să fie înmormântat în bazilica Sf. Petru, neconsiderându-l demn de această onoare; a fost înmormântat, probabil, în S. Prassede. A murit la 11 februarie 824.

99. Eugen al II-lea (824-827)

La moartea lui Pascal I, ciocnirile declanşate de funeraliile sale au dus la adevărate lupte de stradă între cele două tabere opuse care încercau fiecare să impună un candidat propriu la tronul Sf. Petru. Clerul şi populaţia îl susţineau pe un oarecare Sisinnius, dar nobilimea, declarat filoimperială, a reuşit să-l impună pe prezbiterul superior roman de la parohia Sf. Sabina de pe Aventin, Eugen, datorită şi sprijinului venit pentru această tabără din partea lui Wala, consilierul de la Roma al lui Lothar.

Eugen al II-lea a fost consacrat în mai 824 şi vestea alegerii a fost trimisă împăratului Ludovic prin intermediul subdiaconului Quirinus, reînnoind cu această ocazie obişnuitul jurământ de credinţă şi pactul de prietenie. Dar, la Aachen, informaţiile despre dezordinile apărute fuseseră raportate în amănunţime şi exista temerea, pe bună dreptate, că ele ar fi putut continua şi după consacrarea papei. Era necesar să fie înlăturate cauzele nemulţumirilor şi să se instaureze energic ordinea la Roma; de fapt era vorba de a se asigura din punct de vedere juridic drepturile imperiale în Statul pontifical. În acest scop, în august 824, împăratul l-a trimis din nou în Italia pe Lothar, acesta ajungând la Roma în august al aceluiaşi an.

Prima măsură pe care a luat-o a fost o anchetă riguroasă asupra tuturor faptelor petrecute în timpul pontificatelor lui Leon al III-lea şi Pascal I, după care s-au luat unele măsuri aplaudate de locuitorii Romei: familiilor celor condamnaţi la moarte li s-au restituit bunurile confiscate, iar cei care emiseseră sentinţele au fost exilaţi.

Ancheta a dezvăluit însă relele care apăsau peste oraş şi proasta guvernare din partea clerului; Eugen, deşi vedea cum se lovea în mod direct în Curia pontificală, nu s-a putut opune acestor măsuri energice, sacrificând chiar şi persoane care-l susţinuseră în momentul alegerii sale; fundamental era acum să se reinstaureze pacea în Statul pontifical.

Pentru a remedia administrarea pontificală dezastruoasă din Roma, la 11 noiembrie din acelaşi an, în bazilica Sf. Petru, Lothar a promulgat o faimoasă constituţie prin care se stabileau raporturile juridice dintre Statul pontifical şi imperiu, precum şi drepturile cetăţenilor. *Constitutio Lothari* cuprindea nouă articole şi prevedea inviolabilitatea tuturor persoanelor care se aflau sub protecţia împăratului şi a papei; interzicea aducerea de pagube în Campagna romană şi pe teritoriile proprietate a Bisericii; dispunea ca întreaga administraţie papală să fie supusă unui

Eugen al II-lea (după Platina)

control legal prin instituirea a doi *inspectori*, unul imperial și altul pontifical, cu domiciliul în Roma, care trebuiau să raporteze anual împăratului despre activitatea fiecărui funcționar al statului în parte. Erau modificate și regulile după care se făcea alegerea papilor, readmițându-se participarea laicilor și confirmarea de către împărat înainte de consacrarea celui ales, după cum specifica jurământul pe *Constitutio*, la care Lothar i-a obligat pe toți romanii.

Aceste prevederi reprezentau o culme a puterii imperiale în cadrul Statului pontifical; erau anulate dintr-o dată toate concesiile largi existente cu puțini ani înainte în *Pactum Ludovicianum* și, în fapt, împăratul din Occident îl înlocuia pe cel din Orient în afirmarea unei suveranități totale asupra papei privitor la exercitarea puterilor administrative și juridice în Statul pontifical. „Promit în fața lui Dumnezeu cel Atotputernic, pe aceste patru sfinte Evanghelii, pe această cruce a Domnului Nostru Isus Cristos și pe moaștele Preafericitului Petru, prinț al apostolilor", a jurat poporul roman împreună cu clerul și cu nobilii, „că începând din această zi voi fi credincios împăraților Ludovic și Lothar pentru tot restul zilelor vieții mele, după puterile și priceperea mea, fără înșelăciune și intenții rele, în plus față de credința ce i-o port stăpânului apostolic; și că nu voi fi de acord, cu toate forțele și priceperea mea, ca, la Roma, alegerea pontifului să nu fie făcută conform dreptății și legilor canonice și că nu voi fi de acord ca acela care va fi ales prin votul meu să fie consacrat înainte ca el, în prezența reprezentantului imperial și a poporului, să

depună același jurământ pe care l-a făcut în scris papa Eugen, din proprie voință și spre binele tuturor".

Lothar putea în acest moment să părăsească mulțumit Italia; era sigur că făcuse un lucru bun. Dar această hegemonie a împăratului, atât de clar exprimată în constituția proclamată și consfințită prin jurământul solemn, nu a durat mult. Și ocazia i-a apărut papei tocmai datorită comportamentului nesigur al împăratului, când acesta a trebuit să se ocupe din nou de problema iconoclastă, pusă din nou pe tapet în Orient. Susținător al politicii iconoclaste era noul împărat Mihail al II-lea Gângavul care, după ce reintrodusese vechile legi împotriva cultului icoanelor, a căutat să-l atragă de partea lui și pe omologul său din Occident, Ludovic, trimițându-i în 824 o solie. Scopul acesteia era de a-l convinge să intervină pe lângă Eugen al II-lea pentru acceptarea răspândirii iconoclastiei și în Occident. Ludovic a acționat într-o manieră diplomatică neobișnuită pentru un împărat, cerându-i lui Eugen permisiunea de a redacta pentru bizantini un document conținând opiniile episcopilor franci asupra acestei chestiuni; era deja o cedare și Eugen a consimțit cu bucurie. Și-a dat seama că, astfel, Ludovic îi recunoștea o anumită autoritate în probleme cu caracter strict eclaziastic.

Așa că, în noiembrie 825, a avut loc la Paris o conferință a episcopilor franci care a reactualizat opinia exprimată încă de pe vremea lui Carol cel Mare, opusă net conciliului de la Niceea din 787, de această dată adăugându-se declararea totalei ignoranțe a papei asupra problemei în discuție; după ei, papa trebuia să adere la „adevărul" lor. Ludovic nu s-a simțit în stare să-i impună papei concluziile conferinței, dând astfel o nouă dovadă de „pioșenie" și recunoscând în practică prestigiul episcopului de Roma. S-a limitat doar să-i trimită lui Eugen o dare de seamă succintă asupra lucrărilor, lăsându-l de fapt pe el să decidă în consecință; răspunsul lui Eugen al II-lea nu ne este cunoscut, dar se poate bănui care a fost din faptul că în 826 papa a convocat la Roma, în Lateran, un conciliu la care au participat 62 de episcopi.

Acolo nu s-a discutat problema iconoclastiei, pentru că era evident că în privința ei fusese deja exprimată o opinie precisă, ci au fost aprobate nu mai puțin de treizeci și opt de canoane din dreptul ecleziastic, care nu comportau nici pe departe eventualitatea unei aprobări imperiale; printre altele, conțineau dispoziții asupra pregătirii preoților, asupra nivelului de trai al preoților titulari și al călugărilor, referindu-se apoi și la alegerea episcopilor și la îndatoririle acestora. Se prevedea în plus că, în toate parohiile și oriunde ar fi fost nevoie,

să se treacă la învățarea scrisului și cititului pentru a putea fi înțelese Sfintele Scripturi; era vorba despre o instituție importantă care stătea la baza viitoarei structurări a învățământului strict ecleziastic existent în Italia de-a lungul secolelor. Dar acest conciliu, după cum observă pe bună dreptate Seppelt, „demonstrează, de asemenea, felul în care papalitatea mergea pe calea unei reforme ecleziastice energice, încercată deja, cu mult zel, de Carol cel Mare". Era o lovitură serioasă dată laicizării parțiale a Statului pontifical, așa cum încercase s-o facă Lothar sau, în orice caz, amestecului imperial în chestiunile ecleziastice.

Eugen al II-lea a murit în august 827 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

100. Valentin (827)

Valentin era roman, fiu al unui oarecare Leontius, din cartierul Via Lata; se știu foarte puține lucruri despre el, dar pontificatul lui nu a fost, probabil, mai lung de patruzeci de zile. Nu se cunosc datele alegerii, consacrării și morții, oricum totul s-a petrecut între august și septembrie 827.

Fusese ales cardinal diacon de către Pascal I: dar era un om la locul lui, nu-i plăceau funcțiile înalte și, cu atât mai puțin, puterea pontificală.

Valentin (după Platina)

Asa încât, când în Lateran s-a auzit o voce de sus, aparținând nu se știe cui, dar considerată ca venind de la Sfântul Duh, care spunea: „Preasfântul arhiepiscop Valentin este demn de tronul apostolic!" poporul, clerul și nobilimea s-au repezit în bazilica S. Maria Maggiore unde el se afla cufundat în rugăciuni. A căzut ca din cer, a refuzat spunând că nu este demn de această funcție, s-a declarat incompetent pentru o asemenea misiune; a fost purtat însă în triumf la Lateran și așezat pe tron. A fost consacrat după aceea în bazilica Sf. Petru.

Sărmanul Valentin era însă o persoană bolnăvicioasă, slab și, probabil, inima nu i-a rezistat unei asemenea solicitări. N-a fost timp nici să i se comunice împăratului vestea alegerii sale; a dispărut ca un meteor, prea „evlavios" pentru vremurile acelea. A fost probabil înmormântat la bazilica Sf. Petru.

101. Grigore al IV-lea (827-844)

Roman, dintr-o familie nobilă, prezbiter la biserica S. Marco, Grigore a fost ales în unanimitate, la moartea lui Valentin, dar consacrarea a avut loc abia după confirmarea imperială, respectând dispozițiile emise de Lothar. A fost, începând din 827, al patrulea papă cu acest nume, dar nu se cunoaște data precisă a consacrării.

În primii ani ai pontificatului său, Lothar ținea sub control administrarea Statului pontifical; totuși erau ultimele scânteieri ale autorității imperiale, pentru că imperiul se clătina datorită neînțelegerilor interne, iar problemele legate de menținerea puterii de către fiii lui Ludovic cel Pios au fost atât de importante încât Roma părea să fi ajuns pe planul al doilea ca interes.

Ordinatio imperii din 817 a fost pusă în discuție atunci când Ludovic cel Pios, căsătorit a doua oară cu Iudita, a mai avut un fiu, Carol, pentru care, evident, suverana se străduia să găsească un regat; această preocupare a ei i-a făcut pe fiii din prima căsătorie să se revolte împotriva tatălui lor. Între 830 și 833 au avut o mulțime de ciocniri care s-au soldat chiar și cu o detronare temporară a împăratului; conflictul a devenit un adevărat război și a culminat cu o concentrare de forțe lângă Colmar, în Alsacia.

Lothar a cerut în acest moment lui Grigore al IV-lea să medieze situația, pentru a reinstaura pacea și înțelegerea; era perioada Paștelui din 833. Papa a acceptat cu plăcere, venind la Ludovic cu o atitudine de „răzvrătit", după cum observă Gregorovius, lucru de care și-au dat seama

Grigore al IV-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

și episcopii franci care îl apărau pe bătrânul împărat; într-adevăr, Grigore al IV-lea se gândea să exploateze ocazia ivită pentru a se putea impune în fața Bisericii france și apoi, după aplanarea conflictului, să emită pretenții de ordin temporal. Probabil că atitudinea sa a fost interpretată ca o amenințare cu excomunicarea, atunci când papa i-a amintit unsului lui Dumnezeu că nu respectă un act săvârșit sub inspirația lui Dumnezeu cu șaisprezece ani înainte; totuși s-a înapoiat la Roma fără succes. Episcopii i-au amintit papei de jurământul său de fidelitate față de împărat; l-au amenințat că ei vor refuza să i se supună dacă făcea jocul fiilor rebeli.

Este adevărat ceea ce spune Gregorovius: acest prinț al Bisericii „chemat să-și asume cea mai nobilă misiune a preoției, adică aceea de a calma firile rebele prin limbajul iubirii și de a aduce pacea pentru principi și popoare, arătase că nu se gândea decât la el însuși și nu urmărea decât propriile sale interese meschine". Și, întors în Italia, a început să se îndoiască dacă făcuse totuși bine acceptând invitația lui Lothar. Dar acesta nu l-a abandonat într-o asemenea împrejurare, pentru că nu-i convenea ca un papă să-și piardă prestigiul în fața celorlalți episcopi.

Oamenii săi de încredere ca Agobard din Lyon, Wala din Corbie și Pascasius Radbertus, promotori ai menținerii regatului Italiei, au apărat drepturile papei împotriva lui Ludovic și l-au sfătuit pe Grigore să le scrie episcopilor franci o scrisoare pe un ton ferm și autoritar, cu o vicleșie duplicitară prin care se sublinia că, pentru episcopi, puterea papală trebuia considerată întotdeauna superioară celei imperiale pentru

că, se preciza printre altele, „voi ar fi trebuit să știți că misiunea caracteristică a papei de a conduce sufletele este mai importantă decât faptele terestre ale împăratului". Era, în orice caz, o modalitate diplomatică de a-l scoate pe papă din încurcăturile politice în care fusese implicat ca o „marionetă", simbol al unei puteri care, în anumite momente, apărea ca o diversiune lipsită de consistență; ar fi trebuit să fie o lecție pentru papă, pentru ca el să rămână doar om al Bisericii și atât. El însă n-a înțeles aceasta și, inclusiv din cauza comportamentului său, Colmar a fost supranumit și „tabăra rușinii".

Între timp, dezmembrarea imperiului continua așa cum dicta politica la nivel înalt; Ludovic s-a trezit izolat prin trădarea apărută chiar și în rândurile armatei sale, fiind nevoit să se lase în voia fiilor. A fost închis de Lothar la Soissons, în mănăstirea Sf. Medard, iar fiul său Carol a fost și el închis în mănăstirea din Prüm. După împărțirea imperiului, cei trei frați au fost peste puțin timp din nou în conflict, pentru că lui Ludovic Germanicul i s-a făcut milă de tatăl său, excomunicat la Compiègne de un conciliu de episcopi fideli lui Lothar; a reușit să-l elibereze și să-l repună pe tronul imperial.

În acest moment, Grigore al IV-lea a redevenit om al Bisericii, nu a putut să stea deoparte și a dezaprobat comportarea lui Lothar, îndemnându-l să aibă milă de tatăl său, la fel ca fratele său Ludovic, făcându-i cunoscut, mai ales, că excomunicarea nu avea valoare efectivă, după felul în care fusese emisă; era doar un motiv de deprimare pentru tată. Lothar i-a răspuns să nu se mai amestece în treburi administrative ale imperiului, l-a tratat cu dispreț și până la urmă a ajuns să se răzbune pe bunurile Bisericii, prădând și ucigând pe teritoriile Statului pontifical.

După moartea lui Ludovic cel Pios în 840, a început un adevărat război între cei trei frați și papa nu a știut de partea cui trebuia să se situeze; până la urmă, a așteptat rezolvarea definitivă și aceasta a venit în 843 prin faimosul tratat de la Verdun. Imperiul lui Carol cel Mare s-a destrămat, împărțindu-se, practic, în diferite grupări etnice; Germania, Italia și Franța au început să aibă trăsături naționale proprii. Lui Lothar, ca împărat, i-a revenit întreg regatul italic cuprinzând și Roma, iar el l-a numit rege pe fiul său Ludovic al II-lea.

Practic, Grigore al IV-lea nu a jucat nici un rol în aceste evenimente; el fusese folosit doar ca mediator în neînțelegerile intervenite între suverani, doar din cauza scopurilor egoiste ale acestora, și de fiecare dată când încercase să emită anumite mici pretenții sau să ceară despăgubiri se alesese cu satisfacții mărunte de ordin spiritual, pe bună dreptate,

dar rămăsese pe dinafară în ceea ce privea jocul politic, și aceasta tot pe bună dreptate. Ca exponent al puterii, adică, nu a avut nici o greutate.

Dincolo de toate acestea, situația statului său era nesigură pentru că rămăsese fără apărare; dinspre sud amenințau sarazinii care cuceriseră Sicilia și Grigore al IV-lea se temea că vor ataca pe mare, astfel încât a întărit fortificațiile de la Ostia. De fapt, acolo a construit o cetate nouă pe locul celei vechi, înconjurând-o cu ziduri solide, dotând-o cu mașini de luptă pe metereze și botezând-o Gregoriopolis, dar, după aceea, ea a revenit la vechiul nume. Lothar și Ludovic al II-lea vor trimite, oare, în caz de pericol, soldați sau papa ar fi trebuit să se mulțumească doar cu puținele trupele milițienești care existau?

Grigore al IV-lea a mai adus și alte servicii orașului său, punând să fie reconstruit *Aqua Traiana*, adică apeductul Sabatino, restaurat cândva de Adrian I, dar apoi din nou ruinat. În plus, a reconstruit multe case din Campagna romană, distruse cu ocazia răscoalelor din timpul pontificatului lui Leon al III-lea, mai importante între aceste construcții fiind Galeria din Portuense și colonia agricolă numită „a Dragonului", lângă Ostia, o clădire frumoasă împodobită cu porticuri care poate fi considerată prima vilă papală de la Roma. În sfârșit, a dat o nouă înfățișare bisericii S. Marco, unde el fusese prezbiter; de la acea restaurare au rămas mozaicurile din absidă în care apare chiar figura papei printre Cristos și sfinți.

Grigore al IV-lea a murit în ianuarie 844 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

102. Sergiu al II-lea (844-847)

La moartea lui Grigore al IV-lea, cea mai mare parte a clerului și a nobilimii l-a ales ca succesor pe Sergiu, arhiprezbiter titular la biserica S. Silvestro. I s-a opus diaconul Ioan care, susținut de o mare mulțime de locuitori ai orașului, a fost dus la Lateran și, punând stăpânire pe palat, a fost urcat pe tronul papal. Nobilimea a organizat însă milițiile, a mers la bazilica S. Martino unde se refugiase Sergiu și l-a proclamat papă, formând un cortegiu care l-a dus până la Lateran. Ioan, părăsit de susținătorii săi, a fost închis; la Roma, în ziua aceea de sfârșit de ianuarie 844, după cum consemnează *Liber pontificalis*, a căzut multă zăpadă și acest eveniment a fost considerat de bun augur. Ioan, condamnat la moarte, a fost, prin intervenția lui Sergiu, doar exilat.

A urmat, imediat după aceea, consacrarea lui Sergiu al II-lea în bazilica Sf. Petru, fără a-l informa pe împărat şi a mai aştepta aprobarea acestuia; ca motive erau situaţia tulbure apărută cu ocazia alegerii şi deci dorinţa de a rezolva rapid lucrurile, dar şi ideea că puterea imperială era în declin.

Totuşi Lothar nu a privit aceasta cu ochi buni şi l-a trimis în primăvara lui 845 la Roma pe fiul său Ludovic, regele Italiei, cu o întreagă suită de nobili şi de prelaţi, printre care Dragon, episcop de Metz, arhicapelan imperial. Este logică atenţia cu care papa l-a primit cu toate onorurile, trimiţându-i în întâmpinare, la nouă mile de oraş, pe *iudices* şi pe alţi reprezentanţi ai clerului, dar, în acelaşi timp, a vrut şi să se asigure împotriva oricăror surprize. I-a comunicat lui Ludovic că era mai nimerit să-şi lase armata campată în afara zidurilor, ceea ce s-a şi făcut, probabil în zona aşa-numită Prati Neroniani.

Când l-a văzut sosind la bazilica Sf. Petru, l-a aşteptat pe trepte şi l-a îmbrăţişat; dar nu i-a permis să intre până când regele nu i-a declarat că venise la Roma spre binele Statului pontifical şi al Bisericii, obligându-l să facă o declaraţie prin care, în mod automat, Ludovic recunoştea suveranitatea papei asupra bunurilor ecleziastice, din care făcea parte şi bazilica. A avut loc după aceea intrarea solemnă în acordurile imnului *Benedictus qui venit in nomine Domini*; practic, Sergiu al II-lea a reuşit să obţină tot respectul datorat unui papă ca şi cum acesta ar fi avut aprobarea imperială. A fost un succes personal, chiar dacă, evident, i-a fost atrasă mai târziu atenţia, în cursul convorbirilor avute cu Ludovic al II-lea, că în viitor nici un papă nu va mai putea fi consacrat fără să fi primit aprobarea imperială.

Odată rezolvată această chestiune, la 15 iunie 845 papa l-a uns pe Ludovic şi l-a încoronat ca rege al Italiei; după aceea, acesta a ridicat pretenţii care, din punct de vedere juridic, nu erau de competenţa lui. Cerea din partea persoanelor de vază romane un jurământ de fidelitate; ele însă au refuzat, apărate fiind de Sergiu al II-lea, care a afirmat cu curaj: „sunt de acord ca romanii să presteze un jurământ în faţa stăpânului lor suprem, împăratul Lothar, dar nici eu, nici patricienii romani, nu vom permite vreodată ca acelaşi jurământ să fie făcut în faţa fiului acestuia", care nu era decât regele Italiei. Şi Roma nu putea fi considerat un simplu oraş al regatului italic.

A eşuat, prin urmare, încercarea lui Ludovic de a pune Roma şi papalitatea sub jurisdicţia regală; Sergiu al II-lea a căutat să îndulcească raporturile, acceptând să-l numească pe Dragon vicar apostolic în Galia

Sergiu al II-lea (după Platina)

și Germania. Dar, în definitiv, a demonstrat o certă abilitate politică în administrarea puterii sale, din care n-a lipsit totuși o formă clară de nepotism, legată de o scandaloasă vânzare de episcopate sub semnul unei rușinoase simonii. În special, fratele lui Sergiu al II-lea, Benedict, episcop de Albano, a ieșit în evidență prin abuzurile foarte grave comise asupra enoriașilor din dioceza sa.

Populația a sfârșit prin a interpreta ca pedeapsă divină raidul întreprins de sarazini asupra Romei în august 846. Aceștia, în număr de zece mii, au acostat la gurile Tibrului cu o forță compusă din 75 de corăbii; fortificațiile din Ostia nu reușiseră să-i oprească. La 25 august, sarazinii erau la Roma; partea din oraș de pe malul stâng al Tibrului era apărată de zidurile așa-numite aureliene și grosul armatei a reușit să respingă atacul. Hoardele de pirați s-au revărsat atunci pe malul drept al Tibrului și puținii soldați franci care-și aveau tabăra în Borgo au trebuit să cedeze; bazilicile Sf. Petru și S. Paolo au fost jefuite.

Lothar și Ludovic nu s-au mișcat să vină în ajutorul Romei; a venit în grabă doar Guido de Spoleto, care, împreună cu miliția orășenească, a reușit să-i învingă pe sarazini la Civitavecchia și să-i arunce în mare. Acum însă prețioasele tezaure ale celor două bazilici se aflau în mâinile piraților; numeroase *domus cultae* din Campagna romană fuseseră distruse. Prestigiul imperial fusese înjosit într-o asemenea împrejurare; sfânta protecție a apostolului Petru nu funcționase.

Lothar și-a dat seama că Statul pontifical îi scăpa din mână; a încercat să remedieze situația printr-o colectă organizată în întreg regatul

pentru restaurarea bazilicilor deteriorate şi prin organizarea unei campanii militare împotriva sarazinilor care, pentru o perioadă, au fost respinşi din Italia de sud.

Roma avusese de suferit, dar acel jaf venea să întărească afirmarea puterii temporale a papei; suna ca o denunţare a dezinteresului imperial care îşi va arăta roadele prin crearea unei viitoare autonomii efective a Statului pontifical.

Sergiu a murit la 27 ianuarie 847, după cum spune Gregorovius, cu „inima zdrobită" din cauza situaţiei oraşului său, căzut pradă foametei şi sărăciei sau din cauza unei puteri prost apărate; inima altor papi avusese ocazia să tresalte de mulţumire văzând o Romă bogată şi puternică. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

103. Sf. Leon al IV-lea (847-855)

La moartea lui Sergiu al II-lea, alegerea noului pontif s-a îndreptat spre Leon, cardinal la biserica Ss. Quatro Coronati, roman, fost subdiacon pe vremea lui Grigore al IV-lea şi preot paroh sub pontificatul lui Sergiu al II-lea. Alegerea a fost făcută în mare grabă şi, chiar dacă împăratul a fost înştiinţat, este cert că nu s-a aşteptat confirmarea pentru a-l consacra; romanii se temeau de o altă năvălire a sarazinilor şi doreau să aibă cât mai curând un nou papă.

Consacrarea lui Leon al IV-lea a avut loc, prin urmare, abia la 10 aprilie 847 şi Lothar nu şi-a exprimat nemulţumirea, conştient probabil că era vinovat faţă de acei locuitori ai oraşului lăsaţi cu nu mult timp înainte în voia sorţii, când erau victime ale jafului comis de sarazini.

În plus, Roma a fost, la începutul acelui an, lovită de un cutremur şi apoi de un incendiu care a distrus cartierul locuit de anglo-saxoni, deja devastat sub Pascal; bazilica Sf. Petru, ca şi atunci, a fost în pericol de a fi distrusă de flăcările care ajunseseră să mistuie porticul. S-a repetat minunea înfăptuită de Pascal I; conform credinţei populare, Leon al IV-lea a reuşit să oprească flăcările doar prin simplul semn al crucii. Amintirea incendiului din Borgo a fost imortalizată într-o frescă a lui Rafael executată în una dintre încăperile Vaticanului, care s-a numit apoi „Sala incendiului".

Rămânea însă ameninţător pericolul sarazinilor, care reapăruseră şi asediau Gaeta: era clar că, mai devreme sau mai târziu, se vor întoarce la Roma, atraşi de prada pe care o luaseră cu ocazia precedentei expediţii.

Sf. Leon al IV-lea (după Platina)

Trebuiau luate măsuri de protecție printr-o reparație generală a zidurilor de apărare, lucrare care a fost executată între anii 848 și 849, folosind o parte din colectele ordonate de Lothar cu trei ani în urmă, după primul jaf al sarazinilor; papa însuși supraveghea lucrările și încerca să le grăbească. Toate porțile erau întărite, dublate cu bare groase de fier și au fost reconstituite cincisprezece turnuri de pază; în special două dintre ele, aflate lângă poarta Portuense, au fost mutate în așa fel încât între ele să poată fi întins un lanț puternic.

Între timp, sarazinii se apropiau, și, după o escală în Sardinia s-au îndreptat spre Porto; era în anul 849 și papa a făcut un apel către orașele-port Napoli, Amalfi și Gaeta, ca să-și unească flotele într-o alianță, nu numai pentru a apăra Roma, dar și pentru a proteja propriile lor schimburi comerciale aflate în pericol datorită raidurilor piraților arabi. Pactul a fost încheiat și a rămas ca un eveniment memorabil din istoria medievală; comanda i-a fost încredințată lui Cesarius, fiul ducelui de Napoli, care a plasat flotele reunite la intrarea în portul Ostia. Leon al IV-lea le-a dat binecuvântarea solemnă și s-a întors plin de încredere la Roma.

Victoria a surâs creștinilor, dar a fost favorizată și de o teribilă furtună venită prin surprindere, care a distrus o mare parte din flota sarazinilor; multe dintre echipaje au fost capturate. După acest eveniment, și el imortalizat într-o altă frescă a lui Rafael, aflată tot în „Sala incendiului" din Vatican, Leon al IV-lea i-a comunicat lui Lothar că era necesar să se ridice la Roma încă un zid care să protejeze zona de pe malul drept al Tibrului, adică zona Vaticanului, înconjurând complet cartierul.

Așa a luat naștere „Cetatea Leonină", o lucrare grandioasă, pentru a cărei finanțare au fost folosite toate averile publice ale Bisericii, nu numai de la Roma, dar și din mănăstiri; împăratul Lothar, evident, nu a putut să nu declare o creștere a contribuției sale, ca *defensor* la nivel înalt, acum, chiar dacă doar cu vorba, al apostolului Petru. *Civitas Leonina* a fost terminată în 852, iar inaugurarea, cu mare pompă și cu o procesiune de-a lungul întregii lungimi a zidului, a avut loc la 27 iunie, în același an.

Lucrările la fortificații s-au extins și în împrejurimile orașului, astfel încât au fost refăcute toate zonele lovite de năvălirile sarazinilor: Ostia, Porto, Centocelle, Tuscia, Orte și Ameria. Desigur, a fost dată o nouă strălucire bazilicilor Sf. Petru și S. Paolo, dotându-le cu alte odoare prețioase, semn că tezaurul Bisericii era chiar fără fund; în special altarul cel mare de la Sf. Petru a fost acoperit din nou cu plăci de aur, fiecare în greutate de 206 livre, încrustate cu pietre prețioase. Pretutindeni se puteau vedea vase, sfeșnice și potire din aur cu o mulțime de pietre prețioase.

În 850, Lothar i-a cerut papei să-l încoroneze ca împărat pe fiul său Ludovic; ceremonia încoronării a avut loc în ziua de Paști și a constituit, tocmai pentru că, în cadrul ei, coroana era oferită de pontif, o confirmare a unei atribuțiuni ecleziastice și a prestigiului exclusiv al papei. *Constitutio Constantini* continua să fie un model: „Decretele pseudo-isidoriene" care erau elaborate chiar în acei ani, vor acorda în plus Bisericii privilegii care să o separe complet de imperiu, ducând la concretizarea definitivă a unui Stat pontifical pe baza conceptului de *Mater Ecclesia*.

În ultimii ani ai pontificatului său, Leon al IV-lea a convocat două concilii la Roma, în 850 și 853, în care a fost excomunicat și demis Anastasius, cardinal și preot paroh la biserica S. Marcello, pentru că își abandonase biserica și se stabilise în dioceza din Aquileia; antipapă în vremea lui Benedict al III-lea, va fi reabilitat ca bibliotecar al Vaticanului sub Nicolae I și Ioan al VIII-lea.

În 855, Daniel, *magister militum* al Romei, dornic să-și extindă propria putere în oraș, i-a prezentat personal lui Ludovic un denunț împotriva uneia dintre căpeteniile armatei și consilier pontifical, Grațian, acuzându-l că uneltea în scopul reîntoarcerii Statului pontifical pe orbita bizantină. Ludovic a venit imediat la Roma și Leon al IV-lea l-a primit cu același fast și a încercat să clarifice lucrurile, asigurându-l că Grațian nu plănuia nimic: cu toate acestea, împăratul

a insistat să-i confrunte pe cei doi, și, efectiv, Daniel nu a reușit să-și probeze acuzațiile, recunoscând în final că inventase totul. A fost o gafă din partea taberei imperiale și Ludovic s-a întors la Pavia, lăsându-l pe *magister militum* în mâinile lui Grațian pentru a fi condamnat la moarte; papa a intervenit pentru el și i-a salvat viața.

În același an au sosit la Roma Ethelwulf împreună cu fiul său Alfred, viitorul rege al Angliei, pentru ceremonia de ungere; această caracteristică a tuturor regilor devenise atât de cunoscută, încât toți doreau ca titlul să le fie recunoscut prin mila divină. Era un element în plus în mâna papei pentru a proclama prioritatea autorității ecleziastice. Suveranul englez adusese numeroase daruri și a contribuit din plin la reconstruirea cartierului anglo-saxon distrus de incendiu.

Leon al IV-lea a murit la 17 iulie 855 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru; numele său a rămas legat de *Civitas Leonina*, și, în acest sens, își merită supranumele de „Restaurator al Romei". Dar, în afară de aceste realizări edilitare, pontificatul său are o importanță fundamentală pentru viitorul Statului pontifical datorită elaborării acelor „Decrete pseudo-isidoriene", pe care le-am menționat anterior, și a căror redactare s-a făcut în dioceza din Reims, chiar sub pontificatul lui Leon al IV-lea, chiar dacă primul papă care a beneficiat concret de ele a fost Nicolae I.

Este vorba despre o *summa* de decrete pontificale, un amestec de documente, reale sau inventate, atribuite la început lui Isidor din Sevilla, un cunoscut teolog al Bisericii, mort în 636, tocmai pentru ca ele să capete o mai mare autoritate. Această culegere de documente a fost însă alcătuită, între 847 și 852, de un grup de falsificatori care au adunat toate decretele, începând cu cele mai vechi, manipulate cu măiestrie, până la cele ale lui Grigore al II-lea, hotărâri ale conciliilor cu diferite interpolări, precum și, evident, *Constitutum Constantini*.

Scopul principal al contrafacerilor era de a ataca jurisdicția laică și monarhică, dând decretelor un aspect juridic. O culegere deci de „drept canonic" ale cărei legi, după cum observă Gregorovius, „situau puterea imperială mult sub demnitatea papilor și chiar sub cea a episcopilor și înălțau, în același timp, papalitatea atât de mult deasupra acestora din urmă, încât o făceau să nu mai depindă de hotărârile sinodale, dându-i putere de judecată supremă asupra mitropoliților și episcopilor, ale căror funcții și autoritate, scoase de sub influența împăratului, erau supuse astfel numai voinței papei. Într-un cuvânt: ele duceau la o dictatură a pontifului asupra lumii ecleziastice."

Cu asemenea legi, devenea mai greu decât oricând pentru un suveran „să acționeze în cazul unor acuzații împotriva episcopilor", notează Seppelt, și papa devenea un „puternic protector și apărător al episcopilor". Ideea de bază a numitelor „Decrete pseudo-isidoriene" era exprimată în aceste cuvinte:

„Episcopii trebuie să se refugieze pe lângă papă ca pe lângă o mamă, pentru a putea fi susținuți, apărați și eliberați". Totul trebuia deci să se lege de imaginea Sf. Petru, văzut ca un simbol al *Mater Ecclesia*, căreia toate forțele laice și religioase trebuiau să i se supună. Și astfel, după cum observă Ullmann, „Pseudo-Isidor a fost pentru papalitate o adevărată mană cerească, pentru că opera conținea, în limbaj juridic, exact ceea ce această instituție afirma cu valoare de postulat de atât timp"; era vorba despre asigurarea unei documentații fundamentale ireversibile pentru crearea unui Stat clerical.

În acest moment este interesant de observat cum o legendă a introdus în șirul papilor, după moartea lui Leon al IV-lea și înainte de Benedict al III-lea, o femeie; faimoasa papesă Ioana. După această legendă, care s-a perpetuat în numeroase elaborări, literare și istorice, de la Boccaccio la Platina și la Lawrence Durrell, mi se pare inutil să mai prezint aici una dintre nenumăratele sale variante; este semnificativ și suficient să reproduc sonetul lui Belli intitulat chiar *La Papessa Giuvanna*:

Chiar c-a fost femeie. Șorțul și l-a azvârlit
Mai întâi de toate și s-a făcut soldat;
După aceea preot, dar îndată și prelat,
Apoi episcop și chiar și cardinal ajunse.

Și când Papa-bărbatul trăgea să moară
Și-a dat ortul popii, zic unii, otrăvit,
Pe ea Papă o făcură și-n grabă o purtară
La Sf. Ioan s-o pună pe tron papal.

Aici se-ncurcă rău ița comediei și totul
Vă spun îndată cum s-a petrecut
Că un prunc pe tron atunci ea a născut.

De-atunci un alt tron au pus și ăsta, găurit,
Să pipăie pe dedesubt ușor, să vadă
Dacă Pontifu-i Papă sau Papesă.

Trebuie stabilit, înainte de toate, de ce a apărut această legendă; o explicație destul de convingătoare ne oferă Cesare D'Onofrio în cartea sa intitulată chiar *Papesa Ioana*. Din diferitele motive pe care le oferă el, cel care consider că trebuie în special semnalat este că legenda are o legătură directă cu conceptul de *Mater Ecclesia* „introdus și «mimat» în cadrul slujbei de alegere a papei folosind două impunătoare scaune specifice pentru femeile care nasc", numite generic „de porfir", dar în realitate de marmură roșie, „pe care, în timpul ceremoniei de învestitură, noul ales, când i se înmânează cheile evanghelice simbolice, trebuie să ia poziția unei femei care naște", ceremonial care avea loc în palatul din Lateran și s-a păstrat în vigoare de la începutul secolului al X-lea până în 1566; „apariția aceasta nefastă a ideii unui papă-femeie provine de la ciudata slujbă a alegerii care cuprinde și momentul celor două jilțuri găurite".

Această legendă a fost inventată în perioada de după afirmarea conceptului de *Mater Ecclesia*, tocmai pentru a-l demitiza; în ce privește epoca în care este posibil să se fi născut legenda, D'Onofrio înclină pentru „sumbrele vremuri din primele decenii ale celui de-al X-lea secol, atunci când Roma și papii au fost la discreția unor femei fără scrupule, ca Teodora și, mai ales, ca fiica sa Marozia, „prostituate nerușinate": o asemenea atmosferă era dintre cele mai favorabile pentru apariția unei legende ca aceea a „femeii-papă".

În ultimă analiză, legenda populară este în mod clar de factură anticlericală; prin inventarea acelei rușinoase metode de a pipăi cu mâna pe sub scaunul de porfir, după cum amintește Belli, pentru a vedea dacă papa este într-adevăr bărbat, ea încearcă să discrediteze primatul pontifului care, desigur, nu poate fi altfel decât „bărbat", cu adevărata semnificație de „putere bărbătească".

Legenda nu reușește însă să-și atingă scopul; „puterea" papală nu se va prăbuși și Urban al VIII-lea se va gândi s-o întruchipeze pentru eternitate prin geniul lui Bernini care a creat cele patru coloane din marmură neagră ale baldachinului de bronz dedicat Sf. Petru în bazilica din Vatican. O serie de șase figuri feminine în diversele faze ale nașterii va reprezenta conceptul de *Mater Ecclesia*, iar „pruncul" papei-femeie va fi reabilitat printr-un nou-născut surâzător; este acesta un exemplu unic în artă de exprimare fericită a „chipului puterii", după o idee dragă lui Sabatino Moscati.

Benedict al III-lea (după Platina)

104. Benedict al III-lea (855-858)

La moartea lui Leon al IV-lea, clerul și populația l-au ales în unanimitate ca papă pe romanul Benedict, cardinal prezbiter la S. Callisto; de această dată i se trimite împăratului decretul de alegere semnat după cum era necesar, cu scopul de a obține aprobarea. Au fost însărcinați cu aceasta Nicola, episcop de Anagni, și *magister militum*, Mercurius.

În timpul călătoriei, cei doi au avut o întâlnire la Orte cu Arsenius, episcop de Gubbio, unul dintre capii taberei imperiale, care a reușit să-i convingă să susțină în fața împăratului Ludovic candidatura nepotului său Anastasius, cardinalul demis de Leon al IV-lea și refugiat după aceea la Aquileia. Arsenius i-a asigurat pe cei doi soli că Anastasius era bine văzut la curtea imperială, astfel că i-a convins, poate și promițându-le unele sume de bani și, odată ajunși în fața lui Ludovic, chiar dacă i-au înmânat protocolul alegerii lui Benedict, l-au susținut pe Anastasius.

Împăratul a vrut să se lămurească și i-a trimis la Roma pentru a efectua un control al alegerii pe conții Bernard și Adalbert; aceștia s-au întâlnit la Orte cu cei doi trimiși romani care plecaseră spre casă înaintea lor, cu episcopii Rodoald din Porto și Agathon din Todi, precum și cu Anastasius venit împreună cu unchiul său Arsenius. Grupul format astfel l-a ales pentru tronul pontifical pe Anastasius și a plecat spre Roma.

La cinci mile de oraș, în apropierea bisericii S. Leucio, el s-a întâlnit cu mesagerii lui Benedict, prelatul Adrianus, comandantul armatei,

Grațian, și ducele Gregorius, trimiși de papă pentru a afla răspunsul adus de solii imperiali; au fost puși în lanțuri și grupul i-a purtat după el, prin Prati Neroniani, intrând în forță în Cetatea Leonină. Pe când Benedict aștepta desfășurarea evenimentelor în Lateran, la 21 septembrie 855, Anastasius intra în bazilica Sf. Petru, unde nu s-a limitat să facă bucățele pânza pe care erau reproduse deciziile celor două concilii ale lui Leon al IV-lea conținând excomunicarea sa, dar, în culmea furiei, a deteriorat și icoanele lui Cristos și a Fecioarei. Apoi, urmat permanent de susținătorii săi, s-a dus la Lateran, unde Benedict stătea așezat pe tron, avându-i în jur pe clericii care-i rămăseseră fideli; o ceată de soldați aflați sub ordinele episcopului de Bagnorea a intrat în biserică, l-a luat pe sus de pe tron pe Benedict, i-a smuls patrafirul și l-a încredințat sub pază celor doi cardinali demiși la vremea lor de Leon al IV-lea.

Vestea s-a răspândit în tot orașul și populația s-a înfuriat aflând de profanarea comisă de Anastasius, ca și de modul în care fusese tratat Benedict; Roma era agitată și trimișii imperiali au convocat pentru 25 septembrie o adunare generală în Lateran, dar își dăduseră deja seama că poziția lui Anastasius era destul de precară. Într-adevăr, în plină adunare, credincioșii, avându-i în frunte pe episcopii de Ostia și de Albano, s-au declarat în favoarea lui Benedict care fusese ales conform canoanelor ecleziastice; solii imperiali au trebuit să cedeze și să-l alunge pe Anastasius din Lateran.

Benedict a fost eliberat imediat și condus în procesiune până la bazilica S. Maria Maggiore, călare pe calul lui Leon al IV-lea; consacrarea lui a avut loc la 29 septembrie. Ajuns în sfârșit papă, el a fost foarte generos cu dușmanii săi, aceasta și pentru că nu voia să-și facă dușmani în tabăra imperială; i-a iertat pe toți și Anastasius a fost reprimit în comunitatea ecleziastică, ca stareț al mănăstirii S. Maria in Trastevere.

Era sancționat astfel un mare insucces al împăratului Ludovic; acesta devenise, cu o zi înainte de consacrarea lui Benedict al III-lea, singurul împărat. Lothar, după ce împărțise imperiul celor trei fii ai săi, devenise călugăr la mănăstirea din Prüm, lângă Trier, unde a și murit, la 28 septembrie 855. Ludovic al II-lea a primit astfel Italia, Lothar al II-lea teritoriul care s-a numit mai apoi Lotharingia, iar Carol, Provence.

Pontificatul lui Benedict al III-lea s-a scurs destul de liniștit; el nu avea, desigur, personalitatea lui Leon al IV-lea și, cu atât mai puțin, pe aceea a succesorului său, Nicolae I. A fost un om blând, chiar dacă l-a amenințat cu excomunicarea pe preotul german Hukbert, cumnatul lui

Lothar al II-lea, pentru că era autorul unor acte de violență împotriva unor mănăstiri. Era un om simplu și credincios legămintelor sacre, ca atunci când a mustrat-o pe Ingeltrude, soția contelui Boson, care fugise împreună cu amantul său și se refugiase la Lothar al II-lea.

În realitate, Benedict al III-lea nu și-a dat seama că împăratul suferise un teribil afront în influența pe care o pretinsese întotdeauna asupra treburilor interne ale Bisericii și că însăși autoritatea imperială era amenințată; nu și-a dat seama, ori n-a avut curajul să profite de situația creată pentru a submina și mai mult prestigiul imperial prin creșterea celui pontifical, ducându-l spre o autonomie definitivă. Se vor îngriji de aceasta „Decretele pseudo-isidoriene", dar mânuite de persoane mai energice.

Benedict al III-lea a murit la 17 aprilie 858 și a fost înmormântat în fața ușilor bazilicii Sf. Petru; mormântul său, după cum spunea epitaful, era chiar „demn de plâns".

105. Sf. Nicolae I cel Mare (858-867)

Nicolae I, descendent dintr-o familie nobilă romană, fiul unui anume Teodor, se născuse pe la 800; subdiacon sub Sergiu al II-lea, diacon în timpul lui Leon al IV-lea și consilier al lui Benedict al III-lea, ajunge papă în virtutea „spiritului de rezistență" care, exprimat cu sinceritate prin marea figură a lui Grigore cel Mare și în cea episodică a lui Valentin, pare în acest caz să reflecte un calcul politic.

Dintr-o întâmplare, Ludovic al II-lea abia părăsise Roma, unde făcuse o vizită din nu se știe ce motiv, când a aflat de moartea lui Benedict al III-lea; era o ocazie unică pentru împărat de a fi prezent la alegerea noului pontif. Așa că s-a întors din drum și, când marea adunare a electorilor s-a reunit la mănăstirea S. Silvestro, a reușit să dirijeze voturile înspre diaconul Nicolae, care însă nu era de față. Atunci „s-au repezit cu toții la bazilica Sf. Petru, unde el încerca să se ascundă", povestește *Liber pontificalis*, „pentru că nu se considera demn de o asemenea misiune. Cei prezenți l-au convins totuși să iasă din bazilică, l-au dus la palatul Lateran și în entuziasmul general l-au urcat pe tron?; la scurt timp după aceea, l-au condus din nou la Sf. Petru și l-au consacrat în prezența lui Ludovic al II-lea. Era la 24 aprilie 858.

Alegerea lui Nicolae I răspundea fără îndoială dorințelor împăratului, chiar dacă diaconul avea mulți dușmani în rândul clericilor, care l-ar fi

Sf. Nicolae I cel Mare (după Platina)

preferat în locul lui pe preotul-cardinal de la S. Marco, Adrian, sortit să-i devină succesor, dar acesta, văzând încotro se îndreaptă preferințele lui Ludovic al II-lea, renunțase să mai candideze. În acest sens, „spiritul de rezistență" manifestat de Nicolae capătă o semnificație „politică" pentru a beneficia de consensul general, ca urmare a mult lăudatei sale modestii. În orice caz, evenimentele care au urmat imediat după consacrarea sa fac loc presupunerii că între împărat și noul papă intervenise o relație strânsă de prietenie personală.

După *Liber pontificalis*, Ludovic al II-lea, după ce a părăsit Roma, a făcut un popas în apropiere de S. Leucio, în zona numită astăzi Tor di Quinto, și a primit vizita lui Nicolae I, cu tot alaiul format din prelați și din nobili. Împăratul i-a ieșit în întâmpinare și, pe o porțiune din drum, a condus de frâu calul papei, însoțindu-l până la cortul său. Acolo au stat de vorbă și, la sfârșit, papa a primit numeroase daruri, s-a urcat pe cal și s-a întors în oraș; Ludovic al II-lea, călare și el, l-a însoțit până ce, ajunși lângă ziduri, a descălecat și a mai mers puțin la dreapta papei, ținându-i din nou calul de frâu, ca și cum ar fi fost un rândaș al său. Este un gest care amintește pe acela al lui Constantin din mozaicul existent în biserica Ss. Quatro Coronati: „cu o asemenea comportare trufașă, în fața unui împărat el însuși dispus la umilință", după cum notează Gregorovius, „Nicolae I și-a început pontificatul".

Trebuie să precizăm că a fost un pontificat scurt, de numai nouă ani, dar intens și fundamental; el a reprezentat imaginea unui papă în postura

de conducător în fața căruia regi, împărați, episcopi și preoți trebuiau să se supună. Lumea întreagă trebuia să primească ordine exclusiv de la papalitate; suveranul putea avea puterea politică, dar trebuia să răspundă pentru aceasta în fața papei, la fel ca un episcop sau un preot în domeniul religios. „Întreaga orânduire socială și religioasă a lumii depindea de papalitatea de la Roma: era concepția lui Nicolae I despre rolul acestei instituții și el a condus în acest sens", după cum observă Walter Ullmann.

I-a fost părtaș în această operă de concentrare politico-religioasă a comunității mondiale, reflectând misiunea hegemonică pe care Roma trebuia s-o dobândească, acel Anastasius, excomunicat cândva de Leon al IV-lea, antipapă al lui Benedict al III-lea, dar apoi complet reabilitat. Devenise bibliotecar al Vaticanului și se poate presupune că el a fost acela care i-a prezentat „Decretele pseudo-isidoriene", despre care am vorbit în biografia lui Leon al IV-lea; „Nicolae I a văzut în ele armele cele mai eficace în lupta sa împotriva regilor și a sinoadelor", cum spune Gregorovius. A folosit acele documente vechi, conștient, în mod cert, de faptul că ele erau în bună parte false, dar le-a dat coerență prin felul în care le-a folosit, completându-le, după cum se poate constata din numeroasele extrase ale decretelor sale, intrate, într-o perioadă ulterioară, în componența dreptului canonic. Din această muncă în grup, a lui Nicolae I și a lui Anastasius, cum s-ar spune, brațul și mintea, și profitând în plus și de slăbiciunea descendenților carolingieni, conceptul de *Mater Ecclesia* s-a afirmat concret în dubla sa semnificație politico-religioasă și, notează Gregorovius, împăratul „a trebuit să se mulțumească doar cu rolul de spectator la victoria papei". Este clar că Nicolae I nu a reprezentat totul și în mod definitiv în afirmarea acestei noi poziții, dar el a fost, fără îndoială, creatorul papalității medievale; conducători ai acesteia au fost papi ca Grigore al VII-lea sau Inocențiu al III-lea.

Toate acestea își găsesc o explicație în faptul că, după cum precizează Seppelt, „nefiind posibilă o separare între Biserică și Stat, după criteriile moderne, s-a menținut conceptul unității de neclintit dintre Stat și Biserică", adică al unui Stat clerical. Pentru că, desigur, nu se poate vorbi despre autonomia unui stat când acesta „era obligat să respecte în toate acțiunile sale principiile creștine și ecleziastice", astfel încât „obligațiile impuse de legile temporale vor înceta să mai aibă vreo valoare, îndată ce se vor confrunta cu domeniul ecleziastic, devenind în acest moment contrare voinței lui Dumnezeu sau legilor etice creștine".

O aplicare concretă a acestui concept exista în condamnarea „divorțului", ca să folosim un cuvânt modern, dar care atunci era

definit mai ales ca „repudiere" a soției de către soț, chiar dacă nu erau rare cazurile de „părăsire a domiciliului conjugal" de către femei. În trecut, chiar și Benedict al III-lea avusese ocazia de a o condamna pe Ingeltrude, pentru că îl părăsise pe contele Boson; Nicolae I a avut posibilitatea să aplice rigoarea sfintei căsătorii în ce-l privea pe Ludovic al II-lea, nepotul împăratului. Este bine totuși să precizăm că acest caz trebuie privit într-un context în care, după cum observa Gregorovius, era „o perioadă de barbarie și nu exista o opinie publică capabilă să se opună puterii abuzive a principilor".

Cu alte cuvinte, nu exista o concepție laică precisă asupra căsătoriei și, prin urmare, „comportarea lui Nicolae în scandalul care implica familia regală a fost foarte nobilă și hotărâtă; puterea preoțească apare la el ca forță morală care pedepsește viciul și salvează virtutea".

Se întâmplase că Lothar al II-lea o repudiase pe soția sa, Teutberga, de la care nu avusese copii, pentru a se căsători cu o nobilă, Gualdrada, cu care el convietuise anterior și de la care avusese trei copii, dorind acum ca aceștia să devină legitimi. Convocase un conciliu la Metz cu episcopii care erau de partea lui și aceștia au fost de acord să considere ca justificată intenția regelui. Au fost implicați în această încurcătură cei doi ambasadori pontificali, dintre care episcopul de Porto, Rodoald, era ușor de corupt.

Deciziile conciliului au fost trimise la Roma prin intermediul arhiepiscopilor de Köln și de Trier; Nicolae, pus deja la curent cu evoluția evenimentelor, a refuzat să-i primească timp de trei săptămâni, apoi i-a convocat la un sinod organizat de el la Vatican și a declarat nule hotărârile de la Metz, considerând-o pe Gualdrada drept o simplă concubină și excomunicând-o, iar pe Teutberga ca singură soție legitimă. Cei doi arhiepiscopi, Günther și Teutgard, au fost și ei excomunicați și demiși, pentru că nu apăraseră un legământ sacru, stimulați de cine știe ce promisiuni de teritorii făcute de Lothar.

Arhiepiscopii i-au cerut împăratului Ludovic al II-lea să intervină, acuzându-l fățiș pe Nicolae I că făcea un abuz de putere; împăratul, convins de cei doi arhiepiscopi, a plecat la Roma, împreună cu soția sa, Engelberga și cu o mică armată, aducându-i cu el și pe cei doi excomunicați. Era hotărât să pună la punct lucrurile cu acest papă care, dintr-o dată, se părea că face pe stăpânul. Nicolae I s-a îngrijit de primirea lui, pregătind un „decor" funebru; era în februarie 864 și a ordonat ca Roma să intre în doliu, cu procesiuni și posturi. Așa l-a primit orașul pe împăratul său și papa nici nu s-a gândit să-l salute măcar, izolându-se la Lateran în rugăciune și făcându-l pe Ludovic al II-lea „ticălos și primejdios".

Procesiunile se ţineau lanţ pe străzile Romei, şi una dintre ele a fost chiar atacată de câţiva baroni ai lui Ludovic, exasperaţi de refuzurile papei de a-l primi pe suveranul lor; mulţi preoţi au fost bătuţi, iar crucile şi steagurile au fost distruse. S-a zvonit chiar că papa, simţindu-se ameninţat în Lateran, se urcase într-o barcă şi urcând pe Tibru se refugiase în bazilica Sf. Petru, postind două zile întregi; situaţia nu era, desigur, de acceptat şi a fost nevoie de toată diplomaţia împărătesei Engelberga pentru a se ajunge la mediere între papă şi împărat.

Ea a reuşit să pună la cale întâlnirea lor, dar nu s-a obţinut decât o împăcare între ei doi; în rest, nu s-a schimbat nimic. Arhiepiscopii au rămas în continuare excomunicaţi. Lothar a trebuit să rămână împreună cu Teutberga, deşi chiar şi regina însăşi îl implorase pe papă să revină asupra deciziei sale şi să îndeplinească dorinţa lui Lothar, din moment ce acea căsătorie nu-i aducea decât calomnii peste calomnii, dintre care ultima era că ar avea relaţii incestuoase cu fratele său. În caz că nu punea în aplicare deciziile papei, pe Lothar îl pândea pericolul unei excomunicări; în ce-o privea pe Gualdrada, care fusese excomunicată, ea dorea să se prezinte în faţa judecăţii la Roma. Ludovic al II-lea i-a dat dreptate papei şi a plecat spre casă. Disputa se încheiase, cel puţin la nivel oficial, şi toată povestea acestei căsătorii, după cum observă Ullmann, rămâne ca semnificativă „în sensul că, pentru prima dată, papalitatea a judecat un rege care s-a trezit pe neaşteptate ameninţat de o excomunicare, soartă îndulcită doar prin moartea papei", dat fiind că el şi-a reluat imediat relaţia cu Gualdrada; „cu toate acestea era un semn prevestitor".

Nicolae I a fost expresia tipică a absolutismului unui papă; în timpul pontificatului său, Roma însăşi a trăit în pace, fără dispute între nobili şi clerici. El a reuşit, de altfel, să le ţină piept episcopilor la fel ca şi monarhilor, reuşind să se opună cu hotărâre naţionalismului crescând al bisericilor din diferite ţări, ca atunci când, în 861, l-a obligat pe Hinkmar, arhiepiscop de Reims, să-i redea lui Rothadus, episcop de Soissons, puterea pe care i-o revocase în calitatea sa de mitropolit al Franţei. Un episcop nu putea fi demis fără asentimentul Romei.

La fel de ferm s-a manifestat şi faţă de arhiepiscopul de Ravenna, Ioan, care se străduia să obţină pe teritoriul său o autonomie totală; el se comporta ca un adevărat tiran cu laicii şi cu slujitorii Bisericii, acumula averi, excomunica episcopi, încasa tributuri. Excomunicat de Nicolae I, s-a gândit să rezolve situaţia cu sprijinul lui Ludovic al II-lea; papa a respins automat intervenţia imperială, nu i-a primit pe trimişii lui Ludovic, iar acesta, până la urmă, l-a abandonat pe arhie-

piscop și totul s-a sfârșit cu victoria categorică a lui Nicolae I. Lui Ioan i-a fost ridicată excomunicarea și a fost reintegrat în funcție doar după ce a semnat un angajament prin care se obliga să se prezinte anual la Roma pentru a da seamă de comportarea sa: i se interzicea să mai ia bani de la laici și de la episcopi și trebuia să-și rezolve vechile conflicte, prezentându-se în fața tribunalului din Ravenna, din care făcea parte și un reprezentant al papalității.

Nicolae I a fost un adevărat suveran universal și în acțiunea de evanghelizare din Bulgaria; susținător principal al acestei activități misionare a fost episcopul de Porto, Formosus, viitor papă, și acesta, împreună cu episcopul Paulus al Populoniei, a reușit convertirea în masă în rândul bulgarilor care, cu sprijinul regelui lor, au fost convinși să primească doar preoți din Occident și să-i refuze pe cei greci; supușii înșiși și-au ales un arhiepiscop al lor. Regele bulgarilor a fost entuziasmat de activitatea misionară a Romei, pentru că ea a fost însoțită de alcătuirea unei adevărate constituții care a rezolvat multe dintre problemele acestui popor, unele dintre ele de-a dreptul puerile, punând astfel bazele unui Stat clerical propriu-zis.

Această constituție, purtând numele de *Responsa,* stabilea un număr de legi civile destinate educării acelei națiuni apărute cu puțin timp în urmă și a fost redactată pornind de la o serie de probleme ridicate de populație și de regele său, asupra unor probleme cu caracter economic, juridic și social: de la felul în care trebuia celebrată căsătoria la modul în care trebuia să se îmbrace un cetățean, de la felul în care trebuia judecată o infracțiune la conceptele de sclavie și de libertate. Este evident că Nicolae a interpretat totul într-o manieră evanghelică și a fost astfel formulată o adevărată Constituție de stat inspirată de Biserică; în practică, a reușit să creeze un fel de „provincie" a Statului Bisericii la o mie de mile distanță de Roma. De fapt, menținerea controlului în această provincie era, în mod evident, dificilă; astfel încât ea a intrat, încă din 870, pe orbita Bizanțului.

Lupta cu Bizanțul, dusă de Nicolae I, a fost și ea aspră și grea, susținută în mod onorabil de el, dar destinată ireparabil să ducă, după moartea sa, la acea schismă care a însemnat separarea totală a Bisericii de la Roma față de cea din Orient. Odată terminată lupta pentru icoane, se părea că, în sfârșit, cele două Biserici trăiau într-o coexistență liniștită sub patriarhul Metodiu. La moartea acestuia, în 846, succesorul său, Ignatios, fiul împăratului Mihail I, era dornic să mențină bunele raporturi cu Roma, respectând întâietatea papei, aceasta și datorită influenței

determinante a mamei sale, Teodora. Necazurile sale au început atunci când Bardas, fratele Teodorei, a complotat împotriva surorii sale care asigura regența, incluzându-l printre conspiratori și pe nepotul împărătesei, Mihail al III-lea, acesta punând mâna pe putere în 856. El, foarte tânăr, desfrânat și beţiv, se lăsase dominat de unchiul său, care era adevăratul șef al statului. Printre altele, patriarhul Ignatios l-a acuzat pe Bardas de incest, pentru că trăia cu văduva propriului său fiu, și l-a obligat să renunțe la slujba de împărtășanie cu prilejul Bobotezei din 858. Atunci Bardas l-a convins pe nepot să facă o epurare generală; mama și surorile trebuiau să fie închise într-o mănăstire și Ignatios să se supună unei asemenea inițiative care avea, în realitate, doar efect ecleziastic. Patriarhul s-a opus detronării brutale și claustrării împărătesei și a fost demis din funcție.

Această funcție i-a fost încredințată lui Fotios, om de geniu, care îndeplinea diverse funcții de stat, dar era un simplu laic; într-o scurtă perioadă de timp, fusese primit în preoție de către un episcop excomunicat, Grigore Asbestas, și fusese învestit în diferite demnități ecleziastice mai mici sau mai mari, culminând cu cea de patriarh al Bizanțului. Totul era făcut prin violarea clară a celor mai elementare norme ale dreptului canonic; dar Fotios, după ce primea o funcție, nu mai avea nici o intenție de a o părăsi. A convocat imediat un conciliu, compus din subalterni care-i erau fideli, a ratificat oficial demiterea lui Ignatios și l-a excomunicat. Aceeași soartă trebuiau s-o aibă toți cei care îl urmaseră pe fostul patriarh, iar toate posturile de episcopi, devenite astfel vacante, au fost ocupate de susținătorii lui Fotios; garda imperială i-a venit în ajutor pentru a înăbuși câteva încercări de opoziție prin maltratări și alte acte de violență.

Evident, Ignatios a apelat la papă; Fotios n-a stat nici el degeaba și a trimis o delegație de episcopi la Roma cu numeroase daruri, declarând că Ignatios renunțase pe neașteptate la funcție și că el trebuise să accepte numirea în locul lui în urma presiunilor împăratului și ale comunității ecleziastice din Bizanț. O serie întreagă de declarații false, prezentate abil de trimișii imperiali.

Nicolae I a vrut să se lămurească și l-a trimis la Bizanț, pentru a desfășura o anchetă, pe episcopul din Anagni, Zaharia, și pe cel din Porto, Rodoald, care fusese deja corupt la Metz de către Lothar al II-lea; aici n-a stat mult pe gânduri pentru a se lăsa din nou corupt și l-a implicat în *afacere* și pe colegul său. S-a ajuns la falsificarea scrisorii papei pe care ei trebuiau s-o aducă, și o adunare de episcopi din 861,

desfășurată sub autoritatea trimișilor imperiali, a confirmat demiterea lui Ignatios și a aprobat alegerea lui Fotios. Simțindu-se puternic în urma hotărârilor sinodale, Fotios a început să-i persecute pe călugării fideli lui Ignatios și a luat contactul cu episcopii occidentali admonestați de Nicolae I pentru abateri disciplinare, pe care papa îi dădea mereu ca exemplu negativ într-o serie de decrete. Fotios urzea o conspirație împotriva papalității și papa a reacționat în felul său.

El i-a excomunicat pe cei doi soli trădători și apoi, într-un conciliu reunit la Roma în 863, l-a condamnat pe Fotios, obligându-l să predea simbolurile patriarhale. A fost un du-te-vino de delegații între Bizanț și Roma; în aparență, Fotios se arăta dispus să respecte tot ce decidea papa, dar pe ascuns acționa altfel, până când a dat cărțile pe față și a convocat un conciliu la Constantinopol, în vara lui 867, sub autoritatea împăratului Mihail. Martori falși și acuzatori plătiți au defilat prin fața adunării care ar fi putut arăta a orice, dar nu a conciliu ecleziastic; și Fotios, în încheierea lucrărilor, l-a declarat demis pe Nicolae I din funcția de episcop al Romei și l-a excomunicat.

Este inutil să spunem că sentința nu a fost dusă la îndeplinire, în special pentru că împăratul Mihail a fost asasinat și noul împărat, Vasile I a considerat mai potrivit pentru binele păcii să-l destituie pe Fotios și să-l reabiliteze pe patriarhul Ignatios. Papa aflase de sentința pseudo-conciliului și sesizase pericolul care pândea lumea creștină, amenințat chiar și la baza tronului lui Petru; s-a preocupat, deși bătrân și bolnav, de organizarea unor concilii în cadrul diferitelor Biserici ale Occidentului și din toate a reieșit un consens unanim pentru unitatea Bisericii sub conducerea Romei. Susținători ai acestei carismatice afirmații a întâietății au fost cei mai mari teologi ai epocii ca Ratramnus din Corbie, Eneas din Paris și Scotus Eriugena, care au opus înșelătoriei și forței, armele de care se servise Fotios pentru a distruge unitatea lumii creștine, apărarea unanimă a credinței și a forței apostolice, pe care totuși Nicolae I le-a putut aprecia doar parțial, după cum nu a putut lua cunoștință nici de schimbările survenite la Constantinopol o dată cu venirea la putere a noului împărat.

Într-adevăr, el a murit la 13 noiembrie 867, poate tocmai din pricina acestor evenimente, nu prea convins la sfârșit că a realizat pe deplin ceea ce plănuise; este o realitate faptul că, prin moartea sa, dispărea un papă care „poruncea regilor și tiranilor și îi supunea prin personalitatea sa impunătoare, ca și cum ar fi fost Stăpânul lumii", după cum îl caracterizează Reginon din Prüm. Misiunea evanghelică a lui Petru se politizase

şi acest testament lăsat de papă va avea urmaşi. Nicolae I putea să se odihnească pe vecie, liniştit din acest punct de vedere, în bazilica Sf. Petru, unde a fost înmormântat.

106. Adrian al II-lea (867-872)

Tot într-un climat plin de ciocniri între cele două tabere adverse existente la Roma, una imperială şi alta autonomă, care se putea defini ca „nicolaită" pentru că susţinea ideile lui Nicolae I, clerul şi populaţia Romei au căzut relativ repede de acord cu preotul-cardinal de la S. Marco, romanul Adrian, fost candidat la funcţia pontificală în precedentele alegeri. Destul de vârstnic, timid, a fost preferat în unanimitate pentru spiritul de deosebită caritate care îl caracteriza, dar se înţelege că nu avea temperamentul predecesorului său. Este adevărat că această alegere a fost contestată de reprezentanţii imperiali prezenţi la Roma, care au protestat pentru că nu fuseseră invitaţi la ceremonia de votare; clerul şi populaţia s-au manifestat în deplin acord cu această ocazie, explicând că împăratul avea doar dreptul de a-şi da consimţământul, dar aceasta nu aducea după sine şi obligaţia ca alegerile să aibă loc sub supravegherea trimişilor săi. Nu mai are importanţă; Ludovic al II-lea, care se afla atunci în sudul Italiei pentru a lupta împotriva sarazinilor, a făcut cunoscută confirmarea sa, astfel încât, la 14 decembrie 867, Adrian al II-lea a fost consacrat.

Marele său spirit de caritate s-a manifestat foarte curând prin acordarea unei amnistii clericilor pedepsiţi pentru diverse abateri; au fost astfel reprimiţi în comunitate şi unii prelaţi corupţi ca Zaharia, episcop de Anagni, şi Teutgard din Trier, excomunicaţi în trecut de Nicolae I. Această blândeţe şi indulgenţă a permis, chiar în primele zile ale pontificatului său, apariţia unui act de violenţă săvârşit în Roma de ducele de Spoleto, Lambert; când acesta a intrat cu armata sa în oraş, l-a jefuit cu sălbăticie, confiscând bunuri ale nobililor şi permiţând chiar oamenilor săi să violeze şi să răpească fete din rândul nobilimii romane. Papa, de obicei neajutorat, a trimis scrisori de protest împăratului, a ameninţat cu excomunicări în stânga şi în dreapta, dar în fapt lui Lambert totul i-a mers bine în continuare pentru că, după ce a terminat cu jaful, a plecat nepedepsit din Roma. În acel moment, Ludovic al II-lea nu avea nici mai mică intenţie să lase teritoriile din sud pradă incursiunilor

Adrian al II-lea (după Platina)

de jaf ale sarazinilor, așa că a amânat orice reglare de conturi; într-adevăr, abia în 871, dar pentru alte motive, Lambert a fost demis.

Realitatea este că Adrian al II-lea era un caracter slab, nefiind în stare să apere nu numai Roma, dar nici pe el însuși și propria sa „familie"; într-adevăr, Adrian, înainte de a fi fost admis în ordinele ecleziastice, se căsătorise cu o anume Ștefania și avusese o fiică. După ce a devenit papă, a logodit-o cu un nobil roman, dar Eleuterius, fiul episcopului din Orte, Arsenius, îndrăgostindu-se de ea, a răpit-o pe fată și pe mama ei, sechestrându-le în palatul său. Papa i-a scris împăratului, rugându-l să-și trimită slujbașii să-l ajute în această situație, în calitatea de om oarecare; era doar un tată care cerea ajutor! Slujbașii imperiali au ajuns la Roma și s-au îndreptat spre palatul lui Eleuterius; când i-a văzut, tânărul și-a pierdut capul și, cuprins de o furie nebunească, a ucis-o pe fiica papei și pe mama ei. Oamenii împăratului au forțat ușile palatului când tragedia se încheiase; Eleuterius a fost prins și decapitat. Un fapt divers obișnuit, cu motivație pasională, încheiat tragic în acea iarnă romană a anului 868 sau o răpire pe fundalul unui conspirații politice pentru un nou atac la tronul pontifical, condus de episcopul Arsenius din Orte? Arsenius era același personaj care încercase să-l impună pe nepotul său Anastasius în locul lui Benedict al III-lea, susținându-l ca antipapă. Probabil că încă murea de pofta de a-și vedea nepotul papă și, de această dată, acționase pentru a-i forța mâna noului ales, răpindu-i fiica, și implicându-l pe fiul său, Eleuterius, în vârtejul

unei drame pasionale care s-ar părea că a fost în realitate doar o diversiune pentru a masca intrigi mult mai complexe.

Într-adevăr, cum s-ar putea explica plecarea sa intempestivă din Roma pentru a-i opri sau, măcar, pentru a-i corupe pe trimişii imperiali, tentativă eşuată prin moartea sa? Anastasius însuşi a fost excomunicat, fiind acuzat de complicitate la crima lui Eleuterius, desigur nu pe motive amoroase; un sinod convocat de Adrian al II-lea la 12 octombrie 868 îl condamna la un fel de domiciliu forţat în bazilica S. Prassede. În final, înţeleptul bibliotecar a făcut un jurământ de supunere, reuşind astfel treptat să redobândească încrederea papei.

O demonstraţie clară a slabei personalităţi a lui Adrian al II-lea apare şi în cazul problemelor conjugale pe care le avea Lothar al II-lea, probleme tratate de Nicolae I cu severitate în numele sfinţeniei căsătoriei, obligându-l pe suveran să respecte această legătură sacră şi excomunicând-o pe Gualdrada. Aceasta a fost absolvită de excomunicare, dar cu condiţia să nu mai aibă nici un fel de relaţie cu Lothar; este însă clar că a fost vorba de o cedare a papei, care a fost de acord şi cu cererea lui Ludovic al II-lea de a se întâlni cu Lothar; ei s-au aflat faţă în faţă la Montecassino în iulie 868. Suveranul a jurat şi a jurat strâmb, la fel ca în multe alte ocazii, că nu a mai avut nici o legătură cu Gualdrada, respectându-şi obligaţiile faţă de soţia sa Teutberga, cu toate că suverana însăşi îi declarase papei că ar fi fost mult mai bine să desfacă acea căsătorie şi s-o elibereze astfel de viaţa nefericită pe care era obligată s-o ducă. La Montecassino, papa însuşi l-a împărtăşit pe Lothar şi s-a arătat încrezător, amânând o hotărâre definitivă în problemele conjugale la un sinod care urma să se desfăşoare la Roma. Dar, la o lună după această întâlnire, Lothar murea pe neaşteptate la Piacenza şi cele două femei din viaţa lui se retrăgeau amândouă la mănăstire.

Lothar nu a avut copii, aşa că Ludovic al II-lea devenea moştenitor de drept, dar Carol cel Pleşuv, îndată ce a auzit de moartea sa, a pus stăpânire pe Lotharingia şi, la 9 septembrie 869 s-a încoronat rege şi a fost uns religios la Metz de către episcopul de Reims, Hinkmar, lăsându-i fratelui său, Ludovic Germanicul, teritoriul de dincolo de Meuse şi de Rin până la Utrecht. Papa a încercat în toate felurile să evite această uzurpare a drepturilor împăratului care, ocupat în sudul Italiei, îi ceruse să-i apere drepturile legitime în faţa episcopului de Reims. N-a obţinut nimic; Hinkmar a ajuns chiar, într-o scrisoare trimisă papei, să justifice comportarea politică a lui Carol cel Pleşuv, respingând ceea ce el numea

„ingerințele" papei; acesta trebuia să ocupe exclusiv de treburile Bisericii fără a se amesteca în problemele de stat.

Destul de jalnică poziția pe care se situa papa în fața unui, să zicem „subaltern", care îndrăznise să-i amintească lui Adrian al II-lea care era adevăratul rol al unui papă; cu siguranță, nu ar fi răspuns la fel unuia ca Nicolae I, dar este clar că episcopul de Reims se simțea stăpân în casa sa; practic, el susținea conduita politică independentă a suveranului franc pentru a asigura și autonomia Bisericii france. Emitea către papă maxime franciscane, dar își vedea de propriile interese. Așa încât, Carol nu a renunțat la teritoriile france pe care pusese mâna.

Ludovic a avut propriile lui necazuri, în special în sudul Italiei. Pe când armata sa acționa în mai multe direcții pentru a supune câteva orașe rebele, el se retrăgea în 871 cu soția, curtenii și o mică parte dintre soldați în Benevent ca să se bucure de prada luată în luptele cu sarazinii. Samavolniciile comise față de populație erau numeroase și, din această cauză, ducele de Benevent, Adelchi, a reușit să declanșeze o răscoală care a dus la arestarea împăratului și a celor care îi erau credincioși, confiscând și aurul sarazinilor. Eliberarea nu s-a produs decât după ce împăratul a jurat solemn că nu-l va mai deranja niciodată pe duce.

Astfel, Ludovic al II-lea, cu coada între picioare, a trebuit să plece din Benevent, făcând o figură jalnică; după ce și-a adunat armata, s-a refăcut la Spoleto, unde și-a reglat conturile cu ducele Lambert, și s-a întors apoi la Ravenna.

În anul următor era la Roma și, în ziua de Rusalii a anului 872, un papă mediocru, Adrian al II-lea, și un împărat batjocorit, Ludovic al II-lea, repetau fastul de fațadă al unei ceremonii de un vechi și deosebit prestigiu, ca aceea a încoronării, chiar dacă era a doua oară pentru Ludovic, dar, probabil, acum se lega de noile teritorii pe care i le acordase Carol cel Pleșuv din moștenirea lăsată de Lothar.

Un aspect pozitiv al pontificatului lui Adrian al II-lea a fost, la început, raportul cu Orientul, unde venirea pe tron a noului împărat, Vasile I, și reintegrarea în funcție a patriarhului Ignatios în locul lui Fotios, care fusese excomunicat în ultimele luni de viață ale lui Nicolae I, au dus la marele conciliu de la Constantinopol care s-a desfășurat din 15 octombrie 869 până la 28 februarie 871 (al optulea conciliu ecumenic) cu scopul de a elimina neregulile existente în Biserica greacă și de a limpezi definitiv raporturile cu Roma.

Cei trei reprezentanți pontificali și-au dat toată silința pentru a ieși învingători într-o dispută care mai persista încă între episcopii apropiați

lui Fotios sau intimidați de vechea lui putere; ei au reușit ca deciziile luate la Roma împotriva lui Fotios să fie confirmate în unanimitate. La 8 februarie 871, în prezența împăratului Vasile I, a solilor regelui bulgarilor și a ambasadorilor lui Ludovic al II-lea, Fotios și doctrina sa au fost condamnați; au fost demiși chiar și episcopii consacrați de el. Dintr-o dată, se părea că unitatea Bisericii fusese restabilită; a fost însă doar o iluzie sau, mai bine spus, doar începutul unei rupturi treptate și ireversibile.

La trei zile după încheierea conciliului, au apărut primele semne; Vasile I, Ignatios, delegații patriarhilor răsăriteni și reprezentanții pontificali s-au reunit pentru a audia o delegație bulgară care cerea ca apartenența Bisericii bulgare la Roma sau la Constantinopol să fie decisă de patriarhii orientali și nu de către papă. În ciuda obiecțiilor de tot felul prezentate de trimișii pontificali, conferința patriarhilor a stabilit că provincia în care locuiau bulgarii aparține de Constantinopol: Roma nu numai că pierdea o creație a sa, dar suferise și o ofensă din partea patriarhului din Constantinopol, care nu reacționase în nici un fel la cererea bulgarilor.

În felul acesta, Ignatios a consacrat un arhiepiscop pentru bulgari, care, încă din 871, a plecat acolo urmat de un mare număr de preoți greci. Lucrurile nu s-au oprit însă aici: misionarii latini au fost izgoniți; reprezentanții papali au reușit cu mare greutate să recupereze documentele de supunere către papă, semnate la vremea lor de către greci, acestea constituind o mărturie a trădării față de Roma.

Vasile I și Ignatios au încercat să mascheze cumva jignirea, trimițându-i papei daruri și scrisori pline de fraternitate creștină. Adrian al II-lea a mulțumit printr-o scrisoare, dar a deplâns conduita incorectă a lui Ignatios în problema bulgarilor, reafirmând drepturile Romei asupra provinciei respective și amenințându-l pe patriarh cu excomunicarea.

Acest papă, autoritar doar cu vorba, n-a putut face mai mult; l-a oprit moartea la 14 decembrie 872. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

107. Ioan al VIII-lea (872-882)

Ioan, fiul lui Gundus, probabil descendent dintr-o familie longobardă, născut la Roma pe la 820, arhidiacon al Bisericii romane de mai bine de douăzeci de ani, a fost consacrat papă la 14 decembrie 872 și a fost al optulea cu acest nume. Energic, cu multe talente, a fost un adevărat papă-soldat, încercând să readucă papalității prestigiul dobândit în timpul lui Nicolae I.

Ioan al VIII-lea (după Platina)

În acele vremuri tulburi, zguduite de raidurile continue ale sarazinilor, după moartea lui Ludovic al II-lea, din dinastia carolingienilor lipsea suveranul în stare să apere Italia și Statul pontifical. Situația se agrava pentru că Roma a fost sfâșiată de o serie de tulburări interne care au făcut ca poziția papei să fie dificilă; într-o asemenea împrejurare nobilimea romană a fost împărțită în două tabere, una filogermană și cealaltă filofrancă, purtând între ele o luptă deschisă pentru acapararea celor mai importante funcții din stat.

Când Ludovic al II-lea a murit fără să fi avut moștenitori bărbătești, frații săi Carol cel Pleșuv și Ludovic Germanicul aspirau amândoi la coroana imperială și la stăpânirea Italiei. În realitate, Ludovic al II-lea îl desemnase ca moștenitor pe Carloman, fiul cel mare al lui Ludovic Germanicul, și împărăteasa văduvă, Engelberga, în cadrul unei adunări convocate la Pavia în septembrie 875, a susținut cauza nepotului. Dar dorința ei și a defunctului său soț s-a lovit de cea a lui Ioan al VIII-lea, adversar declarat al dinastiei germane a carolingienilor, care s-a grăbit să-l cheme la Roma pe Carol cel Pleșuv cu o suită impunătoare, pentru a-l încorona ca împărat. Suveranul a acceptat fără ezitare invitația și încoronarea a avut loc cu obișnuitul fast în ziua de Crăciun a anului 875, în bazilica Sf. Petru.

„Pentru a cumpăra acest consimțământ al romanilor și al papei, Carol plătise atâția bani încât adversarii lui din Germania îl comparau cu Iugurtha", subliniază Gregorovius; „a trebuit să cerșească, la fel ca un

candidat oarecare, votul patricienilor romani, așa încât papa a putut ajunge să spună într-un discurs oficial – un fapt care nu se mai întâmplase niciodată până atunci – că împăratul roman era o creație a sa". După încoronarea ca împărat, Carol cel Pleșuv a făcut în așa fel încât să fie încoronat și ca rege al Italiei, la Pavia, de către „Cei Mari" ai regatului, dar, în majoritatea lor, aceștia nu au participat la ceremonie. Toate acestea sunt suficiente, în orice caz, pentru a explica modul în care autoritatea pontificală mai reușea încă să se extindă la niveluri înalte, cel puțin în partea de nord a Italiei.

Mai rămâne de spus că, pentru Ioan al VIII-lea, Carol cel Pleșuv a însemnat o mare deziluzie. El nu s-a arătat a fi acel braț drept în care papa își punea atâtea speranțe în lupta împotriva raidurilor sarazine; ambițioasele planuri pontificale au rămas de batjocură din cauza incapacității bărbatului pe care papa se bazase atât de mult. Repetatele sale cereri pentru ajutor urgent contra sarazinilor și a partidei filogermanice din Roma au fost zadarnice. Chiar și acordurile de la Ponthion, care duceau la o revocare a constituției lui Lothar din 824, au ajuns să nu mai însemne nimic. Ioan al VIII-lea trebuia să acționeze singur.

Tabăra filogermană din Roma avea reprezentanți de rang înalt în rândurile ei: printre alții, prelatul Gregorius și ginerele său, Giorgius, care pentru a se căsători cu fiica socrului său, Constantina, o ucisese pe prima soție, nepoata lui Benedict al III-lea, dar fusese achitat de judecători binevoitori și corupți. Mai era și înaltul funcționar, *secundicerius*, Ștefan, și *magister militum* Sergiu, care își repudiase soția și trăia împreună cu amanta sa, Walwisindula. Șef ecleziastic al taberei filogermane era episcopul de Porto, Formosus. Ioan al VIII-lea a convocat un conciliu la Panteon în 19 aprilie 876, amenințându-i cu excomunicarea pe episcopii și pe orășenii de vază din această tabără, în caz că nu se prezentau în fața lui pentru a se dezvinovăți: acuzația era de complot împotriva statului, cu sprijinul lui Lambert de Spoleto care își obținuse din nou ducatul, și de conduită imorală. Acuzații nu s-au prezentat, ba chiar au fugit din Roma și excomunicarea a fost pronunțată solemn într-o sentință dată în bazilica Sf. Petru la 30 iunie.

În ce privește pericolul sarazin, Ioan al VIII-lea a vrut să-l imite pe Leon al IV-lea și a înconjurat cu ziduri masive bazilica S. Paolo și zona din jur, în partea dinspre Ostia; fortăreața a fost denumită Giovannipoli, dar toată construcția s-a distrus, neștiindu-se când și în ce împrejurări s-a putut întâmpla aceasta.

În plus, papa s-a străduit să formeze o ligă între diferiții suverani ai Italiei de sud și în special între cetățile marinare Amalfi, Salerno și Napoli, încercând să le scoată din alianța lor cu sarazinii, dar rezultatele au fost minime. A reușit să-i convingă doar pe Guaifiero din Salerno și Pulcario din Amalfi, dar cu compensații bănești considerabile. Sergiu, ducele din Napoli, nici n-a vrut să audă de așa ceva, pentru că din acea alianță avea avantaje importante; atunci, Ioan al VIII-lea l-a excomunicat și l-a trimis împotriva lui pe Guaifiero din Salerno și, după cum semnalează Gregorovius, „fără să stea prea mult pe gânduri, a pus să se taie capul a douăzeci de deținuți napolitani".

Energia plină de inițiativă a papei a ieșit în evidență și prin constituirea unei mici flote, a cărei comandă a luat-o el însuși; anticipând personalitatea lui Iuliu al II-lea, acest papă-soldat a condus personal operațiunile navale din apropierea capului Circeo. Era în 877. A reușit să captureze optsprezece vase sarazine și să elibereze 600 de sclavi creștini; mahomedanii uciși au fost numeroși. „Aceasta era prima dată când un pontif conducea o bătălie ca amiral", notează Gregorovius.

După aceasta, Ioan și-a adus la îndeplinire răzbunarea împotriva ducelui de Napoli. I-a ordonat episcopului orașului, Atanasius, să-l aresteze, și acesta, deși era vorba despre propriul frate, nu a ezitat să-i scoată ochii cu mâinile lui pentru a-i face un serviciu suveranului pontif, care l-a lăsat mai târziu să moară în închisoare. „Acel fratricid comis de un episcop a fost salutat de el, papa, ca o întâmplare fericită", amintește Gregorovius; „asasinului i-a fost plătit prețul pentru crima sa după cum fusese înțelegerea și i-a fost trimisă o scrisoare de mulțumire. Prin acest gest, cerințele dominației terestre îl îndepărtau pe papă de sfera virtuților apostolice reprezentate prin instituția preoției, iar aceasta, din rațiuni morale, nu se putea împăca în nici un fel cu o asemenea dominație". Și nu se poate spune că istoricul n-avea dreptate.

De altfel, tot acest sânge vărsat nu a servit la nimic; este adevărat că flota bizantină, cam în același timp, a reușit să administreze o înfrângere teribilă celei sarazine în golful Napoli, dar a fost un episod izolat. Liga nu s-a format practic niciodată; amalfitanii și-au bătut joc de papă și, după ce au încasat compensația convenită, și-au reluat relațiile comerciale cu sarazinii. La fel s-a comportat episcopul Atanasius, devenit duce în locul fratelui său; nu a ezitat să încheie cu necredincioșii tratate comerciale care i-au garantat securitatea împotriva atacurilor flotei bizantine. Ioan al VIII-lea a fost astfel nevoit să cadă la pace cu sarazinii și a obținut o anumită perioadă de pace pentru

teritoriul său, doar prin plata unui important tribut anual. „Plata tributului era o chestiune destul de delicată", observă Seppelt, și echivala cu o umilire profundă a papei care putea totuși să declare, pe bună dreptate, că fusese obligat să facă un asemenea pas, din moment ce unii principi creștini se alăturaseră inamicilor lui Cristos".

Între timp, în octombrie 877, Carol cel Pleșuv murea; imediat, Carloman punea stăpânire pe Italia fără a întâlni vreun obstacol și-i cerea papei coroana imperială. Ioan al VIII-lea încerca să câștige timp; se temea, desigur, de o revenire în forță a taberei filogermane din Roma. Dar Carloman, lovit de apoplexie, fusese nevoit să se întoarcă în Bavaria cu o armată decimată de epidemii. În aceste momente, papa era cu adevărat singur și, deși aranjase lucrurile cu sarazinii, se găsea la cheremul primului suveran italian care ar fi avut pofță să profite de situație. Și așa s-a întâmplat.

Ducele Lambert de Spoleto și cumnatul său, ducele Adalbert de Tuscia, ocupau Roma, declarând că acționau în numele lui Carloman pentru a proteja Biserica; practic, papa a fost ținut prizonier, dar cei doi n-au reușit să obțină de la Ioan promisiunea unei viitoare alegeri a lui Carloman, chiar dacă au supus orașul la tot felul de violențe. Lambert și Adalbert s-au întors după o lună în ducatele lor fără a obține altceva decât o înverșunare a papei împotriva lor, ceea ce a dus la excomunicarea solemnă a celor doi printr-un conciliu ținut la Sf. Petru.

În orice caz, situația papei nu era liniștită; el a părăsit Roma și s-a refugiat în Franța, unde în august 878 a convocat un conciliu la Troyes, reînnoind excomunicarea lui Ludovic cel Gângav, fiu și urmaș al lui Carol cel Pleșuv. Dar Ioan al VIII-lea își punea din nou speranțe într-un rege bolnăvicios care, desigur, nu era în stare să-l ajute pentru apărarea Bisericii și a Romei. Astfel încât, după un an s-a întors în Italia, schimbându-și din nou candidatul pe care să-l susțină; de această dată, preferințele sale s-au oprit asupra lui Boson, conte de Provence, numit deja de Carol cel Pleșuv guvernator al regatului Italiei, și ajunsese să-l accepte drept pretendent la coroana imperială, doar ca să nu-l aleagă pe Carloman. Dar și el l-a deziluzionat; la moartea lui Ludovic cel Gângav, în aprilie 879, fiii săi fiind minori, Boson era încoronat ca rege la Lyon de către episcopii din Provence și Burgundia. Papa era dezorientat, căutând zadarnic un protector; Carloman, bolnav, nu mai era capabil să guverneze. Imperiul nu avea conducător, iar titlul de împărat era acum doar simbolic și nu mai oferea nici o garanție pentru papă. Ultimul reprezentant al dinastiei carolingiene care s-a împăunat

cu acest titlu a fost Carol cel Gros şi el a fost cea mai mare nădejde a lui Ioan al VIII-lea; l-a încoronat la Roma în 881. Se aştepta să organizeze măcar o expediţie împotriva sarazinilor, ca să-l scutească de ruşinea tributului, dar Carol s-a întors în nord cu coroană cu tot, lăsându-l în voia sorţii pe papă.

Ioan al VIII-lea şi-a pus atunci speranţele într-un suveran italian şi a început să şi-l apropie pe Lambert de Spoleto, ridicându-i excomunicarea; dar ducele a murit între timp. Urmaşul său, Guido, a risipit toate speranţele lui Ioan; n-a făcut altceva decât să pună stăpânire pe bunurile Bisericii şi să-i întemniţeze pe supuşii care nu erau de acord cu tabăra filogermană, aceasta devenind între timp foarte puternică.

Papa, preocupat în principal de lucrurile terestre, ajunsese să trateze cu mai puţin interes problemele religioase şi nu a avut scrupule să-l recunoască, într-un conciliu ţinut la Roma, ca patriarh al Constantinopolului pe acelaşi Fotios care fusese excomunicat de predecesorii săi, arătând un respect minim pentru ortodoxia credinţei. Este adevărat că spera într-o recuperare a jurisdicţiei ecleziastice asupra bulgarilor; într-o scrisoare trimisă împăratului Vasile şi lui Fotios le propunea acest târg, solicitându-i totuşi lui Fotios să ceară iertare în faţa unui conciliu. Numai că Fotios a tradus de capul său în greceşte documentele şi scrisoarea pontificală, schimbându-le conţinutul, astfel încât ele au devenit o glorificare a sa personală, omiţând chestiunea bulgarilor. Trimişii pontificali au făcut trei drumuri la Constantinopol pentru a limpezi condiţiile înţelegerii propuse; şeful delegaţiei, episcopul Marinus, a dat în vileag până la urmă întreaga înşelătorie şi Vasile l-a ţinut prizonier timp de treizeci de zile la Constantinopol, trimiţându-i la Roma pe ceilalţi soli care fuseseră mai maleabili. Marinus, eliberat în primele zile ale anului 881, s-a întors la Roma şi i-a relatat totul lui Ioan al VIII-lea, care l-a excomunicat din nou pe Fotios şi pe trimişii săi.

Deziluzionat, părăsit, Ioan al VIII-lea a murit la 16 decembrie 882 şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru. Un cronicar povesteşte că o rudă a sa i-ar fi dat să bea otravă şi, pentru că aceasta întârzia să-şi facă efectul, i-ar fi zdrobit capul cu un ciocan. Un sfârşit oribil, dar care face parte, poate, din comportamentul său. „Ambiguu şi fără scrupule, maestru în sofisme şi în viclenie", după cum l-a definit Gregorovius, în nici un caz însă un „geniu diplomatic", incapabil, în realitate, să „reuşească datorită celor mai abile intrigi, printre miile de forţe adverse", a căror

victimă, de fapt, a fost. Este un fapt real că, după cum observă același Gregorovius, acest „papă violent și răzbunător, cum n-au fost mulți, s-a lăsat târât întotdeauna de patimile sale oarbe spre acțiuni negândite și pripite; de aceea, tot ce a întreprins a eșuat". Aș spune chiar că a încercat imposibilul și n-a reușit „să stăpânească haotica situație italiană", așa cum făcuse Nicolae I, inimitabilul său model.

108. Marinus I (882-884)

Marinus I, originar din Gallese, a fost ales papă la 16 decembrie 882. Aflat în slujba Bisericii încă de la vârsta de doisprezece ani, fusese consacrat subdiacon de către Leon al IV-lea, și diacon de Nicolae I; prezidase cel de-al optulea conciliu ecumenic în care fusese condamnat Fotios și a rămas pentru totdeauna un adversar înverșunat al acestuia. Devenit arhidiacon, fusese consacrat episcop de Cere, în Etruria, de către Ioan al VIII-lea și îndeplinea funcția de trezorier al Bisericii romane. Fusese șeful delegației care, la Constantinopol, se împotrivise reintegrării în funcția de patriarh a lui Fotios și, din această cauză, fusese aruncat, din ordinul împăratului Vasile, în închisoare. Dar raportul prezentat după aceea lui Ioan al VIII-lea dusese la reînnoirea excomunicării pentru nedemnul patriarh.

Alegerea sa ca papă, în împrejurări pe care nu le cunoaștem cu precizie, constituia primul caz de transferare a unui episcop în scaunul de la Roma, dar aceasta nu a provocat, se pare, neînțelegeri în rândul clerului; singurul care n-a fost de acord a fost, desigur, Fotios, care s-a folosit de această abatere de la regulă pentru a-și motiva refuzul de a-l recunoaște ca papă. Era doar un pretext pentru a se răzbuna cumva pe neîmblânzitul său adversar. Dinspre partea împăratului Carol cel Gros însă nu a fost nimic de obiectat; dar cei doi s-au întâlnit la mănăstirea din Nonantola, lângă Modena, și au purtat acolo tratative destul de amicale, din moment ce Marinus provenea din tabăra filogermană.

Au fost grațiați episcopul Formosus și toți cei care participaseră la complotul împotriva lui Ioan al VIII-lea; Formosus a fost reintegrat în scaunul său episcopal de la Porto. În plus, a fost reconfirmată condamnarea lui Fotios. Pe de altă parte, împăratul l-a demis pe Guido de Spoleto sub acuzația de înaltă trădare în complicitate cu împăratul bizantin și a ordonat contelui Berengarius să ocupe ducatul. Guido

Marinus I
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

s-a refugiat în sud pentru a încheia o alianță cu sarazinii în vederea unei viitoare revanșe.

După cum relatează *Annales Fuldenses*, la Roma au avut loc ciocniri între taberele adverse și în timpul acestora a fost ucis supraveghetorul palatului pontifical, Gregorius, unul dintre capii taberei filogermane și formosiene.

Nu ne-au rămas alte informații despre Marinus I, decât doar că în timpul scurtului său pontificat, sarazinii au incendiat mănăstirea de la Montecassino; știm, de asemenea, că el a avut bune relații cu regele Angliei, Alfred cel Mare.

A murit la 15 mai 884 și a fost înmormântat în porticul bazilicii Sf. Petru.

109. Sf. Adrian al III-lea (884-885)

Roman din zona Via Lata, Adrian al III-lea a fost ales papă la 17 mai 884, probabil în timpul unor tulburări ivite între cele două tabere care stăpâneau Roma în acea vreme. Cea care a pierdut a fost tabăra filogermană, dacă dăm crezare cronicarului Benedetto din Soratte, conform căruia Adrian al III-lea însuși a fost acela care l-a orbit pe Giorgius, ginere al acelui Gregorius asasinat sub Marinus I, iar soția sa, Maria, fusese scoasă goală pe străzi și bătută cu nuiele.

Sf. Adrian al III-lea (după Platina)

Cronicarul Martin Polono îi atribuie lui Adrian al III-lea două decrete care trebuie menționate, chiar dacă este greu să credem în autenticitatea lor, pentru că ar constitui, într-un moment atât de critic pentru imperiu, o revenire la flacăra puterii temporale papale printr-o nouă punere în practică a „Decretelor pseudo-isidoriene". Se pare că Adrian al III-lea ar fi stabilit ca instalarea suveranului pontif să se facă fără a mai fi necesară prezența trimișilor imperiali și ar fi decis ca, la moartea lui Carol cel Gros, care nu avea urmași, coroana să revină unui principe italian.

Era un fapt real acela că situația critică a imperiului, având pe tron un neputincios cum era Carol cel Gros, a favorizat apariția unor asemenea speranțe la ducii și marchizii italieni, în special la Berengarius și Guido, acesta din urmă fiind din nou iertat de împărat și reinstalat în ducatul său la sfârșitul anului 884.

Când la sfârșitul acelui an a murit Carloman, regele Franței, Carol cel Gros a decis să pună la punct situația internă a imperiului și pentru aceasta a convocat în anul următor o adunare la Worms, la care l-a invitat și pe Adrian al III-lea. Acesta a pornit la drum după ce încredințase conducerea orașului episcopului Ioan din Pavia, care avea și funcția de reprezentant imperial; ajuns însă la San Cesario, lângă Modena, a murit în septembrie 885 și a fost înmormântat în mănăstirea din Nonantola.

110. Ștefan al V-lea (885-891)

Roman de origine nobilă, fiu al unui anume Adrian de pe Via Lata, cartier din cele mai aristocratice din Roma, Ștefan al V-lea a fost ales și consacrat în mare grabă, îndată ce s-a primit vestea morții lui Adrian al III-lea în septembrie 885, fără a se mai aștepta aprobarea imperială.

Dat fiind că la Roma se afla totuși episcopul Ioan din Pavia, în calitate de reprezentant imperial, această grabă a provocat nemulțumirea împăratului Carol cel Gros, care i-a trimis la Roma pe cancelarul său, Liutvard, împreună cu câțiva episcopi cu misiunea de a-l demite pe pontiful nou ales. Înainte de plecarea lor însă au sosit solii pontificali care i-au înmânat împăratului decretul de alegere, din care rezulta că Ștefan fusese ales corect și conform regulilor stabilite.

Ștefan al V-lea fusese totuși ales prin votul a treizeci de preoți cardinali și diaconi, avându-l în frunte pe Formosus și, chiar dacă în oraș continua confruntarea dintre cele două tabere, este clar că în acest moment factiunea filogermană părea să aibă câștig de cauză. Tot Formosus a fost acela care l-a consacrat pe noul papă.

Se pare că Ștefan al V-lea, îndată ce a fost ales, a mers împreună cu suita sa de episcopi și diaconi în camera Tezaurului din Lateran, ca să respecte tradiția de a face donații în bani clerului și mănăstirilor, precum și cantinelor pentru ca acestea să împartă pâine și carne săracilor. Spre marea lui uimire, a văzut că hoții furaseră tot; el însă a ținut să respecte tradiția și a apelat la averea sa personală.

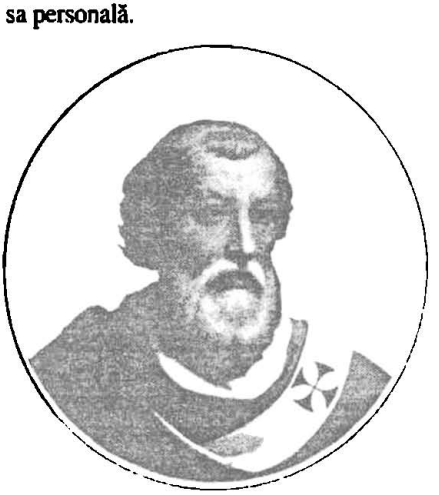

Ștefan al V-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

Nu este de mirare că se jefuise atâta, evident, în perioada în care tronul papal era vacant: asemenea jafuri erau la ordinea zilei în climatul de anarhie care domnea între o alegere și alta și, deseori, chiar atunci când exista un pontif. Luxul de la curtea pontificală și episcopală în general, într-un contrast izbitor cu morala creștină, incita la furt populația înfometată, care, de fiecare dată când murea un papă, prăda într-un entuziasm nemărginit tot ceea ce trebuia de fapt să fie destinat pomenilor pentru săraci.

Tot în domeniul jafurilor, la începuturile pontificatului lui Ștefan al V-lea au apărut din nou sarazinii, ieșind din cuibul lor de pe râul Liri, mai precis în porțiunea acestuia numită Garigliano; papa a cerut zadarnic ajutorul împăraților din Occident și din Orient. L-a ajutat Guido de Spoleto, probabil cu speranța vagă a obținerii coroanei imperiale; sarazinii au fost învinși pe râul Liri și această victorie a oferit o clipă de răgaz Romei. Între timp, evenimentele la nivel imperial se precipitau. În noiembrie 877, Carol cel Gros era detronat de populațiile germanice prin adunarea de la Trier și în locul său era ales fiul lui Carol, Arnulf; în ianuarie 888, Carol murea și Italia se afla fără rege și fără împărat. Ambițioșii duci italieni se dezlănțuiau; în Germania, stingându-se dinastia carolingiană, apăreau de peste tot pretendenți la diferite tronuri.

Eudes, conte de Paris, devenea rege al Franței; lui Boson îi revenea Provence și lui Rudolf, Burgundia; în Germania, Arnulf nu a avut contracandidați. În Italia, disputa a avut loc între Berengarius, marchiz de Friuli, nepot din partea mamei al lui Ludovic cel Pios, și Guido, duce de Spoleto și Camerino, a cărui forță se datora susținerii de către numeroșii săi vasali din Italia meridională. Berengarius se încoronase la începutul anului 888 la Pavia, ca rege al lombarzilor, profitând de o absență temporară a lui Guido, căruia arhiepiscopul Folque din Reims, ruda sa, îi fluturase pe dinaintea ochilor iluzia unei posibile coroane a Franței. Întors în grabă în Italia, l-a învins în două bătălii sângeroase pe rivalul său, și în 889, la Pavia, s-a încoronat ca rege al Italiei.

Dar, ceea ce îl atrăgea mai mult pe Guido era coroana imperială; conceptul de imperiu era în acele vremuri superior oricărei forme de naționalism. Gregorovius subliniază clar: „Existau diferite tabere, lombardă, din Spoleto, toscană care, sub un anumit aspect, s-ar fi putut numi naționale; nu era vorba însă o națiune în sens politic și social, deoarece lipseau nu numai toate elementele care o caracterizează: comunitatea de interese, de limbă, de literatură, dar și, bineînțeles, unitatea

Formosus (după Platina)

politică". Și totuși, Guido a reușit să ajungă la coroana imperială, a obținut-o în bazilica Sf. Petru în februarie 891, el care fusese un vasal al carolingienilor!

Este posibil ca Ștefan să se fi gândit că scopul predecesorilor fusese în sfârșit atins atunci când punea coroana imperială pe capul unui favorit al Bisericii? Realitatea este că „măreția imperială... se redusese la o umbră", după cum observă Gregorovius, și papa ca și noul împărat parcă se jucau cu o coroană mai mare decât ei, o coroană de mucava în jocul intrigilor politice ale ambițioaselor familii nobile italiene.

Ștefan al V-lea a murit la 14 septembrie 891, în același an în care murea și Fotios, demis de aproape cinci ani de către noul împărat al Orientului, Leon al VI-lea. A fost înmormântat în porticul bazilicii Sf. Petru.

111. Formosus (891-896)

Născut la Roma, pe la 816, Formosus a fost consacrat papă la 6 octombrie 891. Era un om legat de Biserica Romei printr-o lungă serie de evenimente, care îl văzuseră șef ecleziastic al taberei filogermane și prieten cu ducii din Spoleto încă din perioada în care era excomunicat de către Ioan al VIII-lea, pierzând din cauza aceasta episcopatul de Porto; iertat de excomunicare de Marinus I și repus în funcția de episcop,

trăise liniştit sub cele două pontificate succesive, râvnind în adâncul sufletului la încoronarea tuturor ambiţiilor sale: tronul pontifical.

Este clar că Formosus a devenit papă datorită sprijinului dat de tabăra filogermană, prin cel mai important reprezentant al ei, Arnulf al Germaniei, şi de favoritul său Berengarius, recent învins de Guido în cursa pentru coroana Italiei şi pentru cea imperială. Locuitorii din ducatul Spoleto se ataşaseră de acea tabără şi se identificaseră cu ea într-o manieră oarecum naţionalistă; tabăra filofrancă nu mai avea acum nici un cuvânt de spus în evenimentele din statul pontifical şi din Italia în general. Şef ecleziastic al acestei grupări filofrance din Spoleto era diaconul Sergiu, contracandidat al lui Formosus la alegerile pontificale, devenind astfel un înverşunat adversar al său. Probabil că alegerea lui Formosus a fost de fapt rodul unui compromis între cele două tabere, dat fiind că papa, în primăvara anului 892, a reînnoit încoronarea imperială a lui Guido la Ravennna şi în acelaşi timp l-a încoronat împărat pe fiul său Lambert. Practic, unui papă filogerman îi corespundea o dinastie imperială autohtonă care până la urmă se consolida ereditar.

Formosus şi-a dat seama destul de repede că puterea de moment a locuitorilor ducatului Spoleto nu putea constitui o garanţie pentru ca Biserica Romei să-şi păstreze teritoriile şi privilegiile; puterea temporală era într-un serios pericol. Se ştia că Guido, încălcând deseori graniţele Statului Bisericii, făcea dese raiduri de jaf pe teritoriile care făceau parte din patrimoniul Sf. Petru, şi că la Roma conflictul dintre cele două partide putea duce la izbucnirea unor ciocniri sau răscoale neaşteptate.

Aşa încât, în 893, Formosus s-a hotărât să-i trimită lui Arnulf o delegaţie cu rugămintea de a veni în Italia şi a elibera Statul Bisericii de „tirania răilor creştini", acuzaţie generică îndreptată către toţi suveranii italieni. Regele Germaniei a dat curs cererii şi în primăvara anului următor a trecut Alpii; acţiunea sa de intimidare a „răilor creştini" s-a limitat doar la nordul Italiei, unde Milano şi Pavia şi-au deschis larg porţile înaintea lui, iar marchizii Adalbert şi Bonifaciu din Toscana s-au declarat vasalii săi. El a considerat că era suficientă această expediţie pentru a restabili liniştea, fără violenţă şi fără a-i lovi direct pe Guido şi populaţia din Spoleto, principalii „tirani" împotriva cărora papa ceruse ajutor. Astfel că, de Paşti, s-a întors în Germania, lăsându-i lui Guido posibilitatea de a încheia alianţe cu suveranii pe care-i speriase, şi de a pregăti, poate, noi planuri de cucerire împotriva Statului Bisericii. Moartea l-a lovit însă pe acesta la scurt timp după aceea, ca

urmare a unei hemoragii survenite în apropiere de râul Taro; fiul său, Lambert, s-a prezentat atunci la Roma în fața papei pentru a primi de la el confirmarea titlului imperial.

Formosus era cu mâinile legate; tabăra din Spoleto făcea presiuni în vederea unei confirmări solemne; cea filogermană nu avea forța necesară să se opună. Papa a tras de timp, s-a prefăcut că se resemnează în fața acestor împrejurări și apoi s-a declarat dispus să-i reînnoiască lui Lambert ceea ce, de fapt, îi recunoscuse *in pectore* cu trei ani înainte, la Ravenna; între timp totuși trimisese o nouă delegație la Arnulf, care, de această dată, a plecat din Bavaria cu o puternică armată hotărât să ajungă la Roma și să-l elimine nu numai pe Lambert, dar eventual și pe Berengarius, pentru ca apoi să-și aproprieze titlurile de rege al Italiei și de împărat.

Gruparea din Spoleto s-a simțit trădată; Formosus făcuse un gest care urma să determine o ură veșnică împotriva lui. De altfel, nu s-a așteptat sosirea lui Arnulf fără a se organiza o puternică apărare: Lambert s-a baricadat la Spoleto, iar mama sa, energica Ageltrude, ridica la luptă tabăra de la Roma, care susținea Spoleto. Diaconul Sergiu și nobilii Constantin și Ștefan l-au făcut prizonier pe papă și au pus stăpânire pe Cetatea Leonină, hotărâți să respingă atacul lui Arnulf și sperând că forța lor va fi și mai mare dacă-l țineau prizonier pe Formosus în Castelul Sant'Angelo.

Sufletul acestei îndrăznețe isprăvi era chiar văduva lui Guido, Ageltrude, care știuse cum să creeze în sufletul taberei din Spoleto o angajare care nu se mai întâlnise până atunci împotriva „barbarului" cotropitor; oamenii acestuia, din Roma sau din Spoleto, erau animați de un spirit laic și naționalist. Forțele dușmane erau însă superioare; pe scurt, au reușit să intre în oraș prin poarta S. Pancrazio și să-l elibereze pe papă, în timp ce Ageltrude reușea să fugă spre Spoleto.

Arnulf și-a făcut intrarea în oraș la câteva zile după ce rebelii se predaseră necondiționat, iar papa fusese reinstalat cu toate prerogativele sale. Clerul și nobilimea i-au ieșit în întâmpinare pe podul Milvio, primindu-l ca pe un eliberator; Formosus îl aștepta, conform tradiției, pe treptele din fața bazilicii Sf. Petru, l-a condus înăuntru și, renegându-l pe Lambert, l-a încoronat ca împărat. Toate acestea se petreceau în februarie 896.

Jurământul pe care întreg poporul roman trebuia să-l presteze în fața noului împărat, inspirat sau nu de Formosus, era atât de plin de ură împotriva taberei din Spoleto, încât s-ar putea spune că era ca un epitaf

al lui Formosus sau, în orice caz, a constituit mai târziu o bază pentru capetele de acuzare formulate împotriva lui. *Annales Fuldenses* îl reproduc astfel: „Jur, pe toate tainele lui Dumnezeu, să-mi închin sufletul, legile și credința lui Formosus, stăpân mie și papă, pentru toate zilele vieții mele, să fiu credincios împăratului Arnulf, și niciodată să nu mă însoțesc cu vreo altă persoană pentru a unelti împotriva lui; să nu ajut niciodată pe Lambert, fiul Ageltrudei sau pe mama sa în obținerea de putere și de glorie și niciodată, prin unelțiri sau prin tratative, nu voi preda acest oraș lui Lambert, mamei sale sau slujitorilor lor".

Nu au fost execuții capitale; cei doi nobili, Constantin și Ștefan, au fost exilați în Bavaria. Arnulf și Formosus au dat dovadă de înțelepciune și de mărinimie sau de siguranță că erau stăpâni pe situație. Arnulf a mai rămas la Roma doar cincisprezece zile; l-a lăsat acolo ca guvernator pe vasalul său Farlodus, s-a îndreptat spre Spoleto ca să nimicească apărarea pregătită de Ageltrude și Lambert, dar nu a mai reușit să ajungă până acolo. A fost lovit pe drum de paralizie și a trebuit să se întoarcă imobilizat în Bavaria.

Această întâmplare a dus la o răsturnare neașteptată a situației din Italia; Formosus era acum singur, fără protecția împăratului său german. Tabăra toscană aliată cu cea din Spoleto a reînceput să se agite la Roma și în oraș s-au declanșat multe dezordini și răscoale. Papa Formosus a murit, probabil otrăvit, la 4 aprilie 896; a rămas înmormântat doar nouă luni în Vatican. De acolo a fost deshumat în vederea acelui faimos proces macabru, cunoscut sub numele de „conciliul cadavrului".

112. Bonifaciu al VI-lea (896)

În climatul haotic instalat la Roma după moartea lui Formosus, tabăra toscană aliată cu cea din Spoleto a pus mâna pe putere și pe tronul pontifical, începând astfel o perioadă mai întunecată decât altele din istoria papalității, în care pe tronul Sf. Petru s-au succedat mai mulți papi, de cele mai multe ori fără nici o urmă de religiozitate. „Statul ecleziastic", așa cum observă Gregorovius prin efecte stilistice adecvate, „a căzut pradă mâilor de mâini hrăpărețe și până și prestigiul spiritual al papilor n-a mai fost decât o formă goală lipsită de o putere efectivă. O ceață sinistră învăluia Roma de atunci, iluminată rareori de raze de lumină timide și nesigure care, ici-colo mai apar din vechile cronici ca să vorbească despre această epocă obscură; un scenariu înspăimântător

Bonifaciu al VI-lea (după Platina)

din care se detașau puternici ai zilei și baroni, acum denumiți consuli și senatori, papi ticăloși și violenți care sunt recrutați din rândurile acestora, femei strălucitoare prin frumusețe, feroce și desfrânate, și odrasle imperiale care apar și se luptă între ele pentru ca apoi să dispară în neant. Și toate aceste fantome trec în mare viteză prin fața ochilor, se fugăresc una pe alta, înghesuindu-se într-un vârtej agitat".

La moartea lui Formosus a fost ales papă Bonifaciu al VI-lea, un roman, excomunicat de două ori de Ioan al VIII-lea, pe când era diacon și preot; n-a păstorit decât cincisprezece zile, din 11 până în 26 aprilie 896, când a suferit un atac mortal de podagră. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru. Pontificatul său trebuie consemnat, practic, doar pentru că a fost al doilea dintre cele mai scurte din istoria papilor.

113. Ștefan al VI-lea (896-897)

După moartea lui Bonifaciu al VI-lea, partida naționalistă a celor din Spoleto nu a pierdut timpul și a ales imediat un candidat al său, Ștefan, roman, fiu al prezbiterului Ioan; a fost consacrat în aceeași lună aprilie a anului 896. Fost episcop de Anagni, fusese consacrat chiar de Formosus, căruia îi devenise apoi un înverșunat dușman.

Lăsându-se, evident, condus de șefii celor din Spoleto, probabil că nu se pricepea prea mult la politică pentru că, la început, l-a recunoscut

pe Arnulf ca împărat; dar Ageltrude l-a făcut imediat să înțeleagă cum trebuia să se comporte, astfel încât și-a schimbat pe dată optica și l-a recunoscut ca împărat pe Lambert, care-și stabilise sediul la Pavia, și s-a supus întru totul puterii nemăsurate a acelei femei care l-a făcut să comită una dintre faptele cele mai mârșave din istoria papalității.

Era în februarie 897; Lambert s-a întâlnit cu mama lui la Roma și l-a obligat pe papă să pregătească un proces solemn pe seama lui Formosus. Acesta îndrăznise să renege casa de Spoleto, aducând prin trădare în Italia un rege barbar, așa că trebuia judecat pentru a-și primi pedeapsa cuvenită. Că era mort și îngropat de nouă luni nu conta; Ageltrude și fiul său nu puteau să se oprească în fața unui mormânt astupat și sfințit. Clerul roman trebuia să-l judece pe infamul pontif care trădase cauza națională! Fără discuție, există ceva din „fascismul" orășenesc în toate acestea și ne oferă măsura josniciei la care s-a coborât un papă purtat de o ură anticreștină sută la sută și de interesele pur pământești ale unei femei perverse.

Liutprand și alți cronicari evocă acest episod într-o formă mai mult sau mai puțin bogată în detalii; folosind diferite surse, Gregorovius este acela care reușește să prezinte evenimentele sub aspectul lor cel mai realist și dramatic și, probabil, cel mai captivant din punct de vedere narativ.

„Cardinalii, episcopii și mulți alți demnitari ecleziastici s-au adunat în bazilica din Lateran", povestește istoricul german. „Cadavrul pontifului, scos din mormântul în care zăcea de multe luni, a fost îmbrăcat cu odăjdiile papale și așezat ca și cum ar fi fost viu pe un tron din sala de conciliu. Avocatul papei Ștefan s-a ridicat în picioare și, adresându-se înspăimântătoarei mumii, alături de care stătea tremurând un diacon cu rolul de apărător, i-a comunicat capetele de acuzare. Atunci papa în viață l-a întrebat pe mort cu o furie dementă: «Cum ai putut, ca prin ambiția ta nebunească, să uzurpi tronul apostolic, tu care erai deja episcop de Porto?. Avocatul lui Formosus a bâiguit ceva în apărarea acestuia, atât cât îi permitea groaza să spună; cadavrul a fost recunoscut ca vinovat și condamnat. Sinodul a semnat actul de demitere, l-a condamnat pe papă pentru vecie și a decretat că toți cei cărora el le acordase grade preoțești, trebuiau reconfirmați. Odăjdiile au fost smulse de pe mumie; cele trei degete de la mâna dreaptă, cu care latinii binecuvântează, i-au fost tăiate și, cu urlete sălbatice, cadavrul a fost târât afară din sală, pe străzile Romei și aruncat în cele din urmă în Tibru, în strigătele unei imense mulțimi".

Ceva care ține de legendă există totuși în această comedie macabră; Saba observă pe bună dreptate că Gregorovius vorbește despre *mumie* și

Ștefan al VI-lea (după Platina)

explică: „Trebuie să ne gândim, într-adevăr, fără a presupune că ar fi vorba de un caz de adevărată mumificare, cum s-ar fi putut ca un cadavru de circa nouă luni să rămână intact în vederea răzbunării rușinoase a nemiloșilor săi judecători".

Pentru ca nimic să nu lipsească din groaza provocată de aceste evenimente funeste, vechea bazilică din Lateran s-a prăbușit; o pedeapsă divină? E probabil că acest conciliu al cadavrului a avut loc printre ruinele bazilicii, deja prăbușită datorită unui cutremur anterior; în acest caz, decorul de ruine ar fi făcut ca spectacolul să fie și mai tenebros și conform cu realitatea din jur.

În orice caz, acel conciliu, cu toate variantele pe care le poate avea în scrierile cronicarilor, reflectă starea de barbarie în care se afla Roma în secolul al X-lea. Legenda ne oferă informații în plus, acestea fiind alimentate și de întâmplări miraculoase care ar fi avut loc în legătură cu cadavrul lui Formosus, toate contribuind la o reabilitare a papei după înjositorul proces.

Cadavrul său, purtat pe o distanță de aproape douăzeci de mile de apele Tibrului, se mai afla, după cât se pare, pe malul fluviului, încă întreg și compact după trei zile; răposatul pontif, apărut în vis unui călugăr cumsecade, i-a arătat acestuia locul unde se afla și l-a rugat să-l îngroape. Teodor al II-lea, papă în 897, i-a adunat, într-adevăr, mai târziu osemintele și le-a îngropat cu o ceremonie pompoasă între mormintele apostolilor.

Este limpede că toate aceste legende de reabilitare au luat naștere pe baza unei neașteptate revolte populare, care s-a dezlănțuit la puține luni după acel eveniment macabru; o răspândire a indignării a favorizat reîntoarcerea fulgerătoare la putere a partidei filogermane care a învins rapid și a îndemnat poporul să se răzbune. Consecințele le-a suferit însuși Ștefan al VI-lea; a ajuns în închisoare și a fost strangulat în august 897. A fost totuși îngropat și el în bazilica Sf. Petru.

Mai târziu, Sergiu al III-lea, prieten al său și dușman înverșunat al lui Formosus, i-a ridicat un monument funerar cu o inscripție care exprimă ura profundă împotriva lui Formosus și povestește sfârșitul tragic al lui Ștefan al VI-lea.

114. Romanus (897)

Roman, succesor al lui Ștefan al VI-lea, a domnit doar patru luni, între august și noiembrie 897.

Nu se știe aproape nimic despre el; s-a născut în Gallese și probabil a devenit papă cu sprijinul partidei filogermane. Pe linia ideologiei acestei tabere a condamnat faptele predecesorului său și a reabilitat figura lui Formosus.

Sfârșitul său este învăluit în legendă: se spune că ar fi fost demis și închis într-o mănăstire.

Romanus (după Platina)

115. Teodor al II-lea (897)

Teodor al II-lea, urmaşul lui Romanus, a domnit doar douăzeci de zile, în decembrie 897, astfel încât pontificatul său este al patrulea între cele mai scurte din istoria papilor.

Unii spun că se născuse la Roma, alţii că era originar din Grecia, urcat şi el pe tronul pontifical prin sprijinul partidei filogermane, care avea, desigur, un număr important de susţinători printre alegători, dar nu mai era în stare, după alegere, să-şi protejeze propriul pontif.

În decursul pontificatului său atât de scurt, a reuşit să convoace un conciliu care a revizuit procesul lui Formosus; documentele acestuia s-au aflat la baza conciliului mai complex pe care l-a ţinut succesorul său, Ioan al IX-lea. Conform legendei, Teodor al II-lea a pus să fie îngropat cadavrul lui Formosus, regăsit ca prin minune de un călugăr, în mormântul său din bazilica Sf. Petru.

Nu se cunoaşte nimic despre moartea sa, dar a fost îngropat în bazilica Sf. Petru.

Teodor al II-lea (după Platina)

116. Ioan al IX-lea (898-900)

Ioan al IX-lea, fiul lui Rampoald din Tivoli, unde s-a născut în jurul anului 840, i-a succedat lui Teodor al II-lea în ianuarie 898. Car-

Ioan al IX-lea (după Platina)

dinal-diacon, aparţinea ordinului benedictinilor şi era de origine germanică; a fost probabil unul dintre candidaţii partidei filogermane şi ca atare a convocat un conciliu la Roma, în primăvara anului 898, pentru reabilitarea definitivă a papei Formosus.

Mai întâi a fost anulat „conciliul cadavrului" şi au fost date pradă flăcărilor toate documentele emise de acesta: episcopii de Albano, Porto, Velletri, Gallese, Orte şi Tuscania au cerut iertare, arătând că fuseseră obligaţi să facă act de prezenţă la acel conciliu, prin ameninţări îngrozitoare şi au fost deci iertaţi. Însă episcopul din Cere, Sergiu, preoţii Benedict şi Marinus, ca şi diaconii Leon, Pascal şi Ioan, organizatori ai josnicului spectacol, au fost excomunicaţi şi trimişi în exil. De asemenea, au fost repuşi în toate funcţiile lor episcopii, preoţii şi clericii consacraţi de Formosus.

A mai fost recunoscut şi faptul că ungerea ca împărat a lui Arnulf fusese smulsă prin viclenie lui Formosus şi a fost declarată nulă; în consecinţă, a fost recunoscută ca valabilă încoronarea precedentă a lui Lambert de la Ravenna. Evident, acest canon al conciliului i-a fost dictat lui Ioan al IX-lea de o manevră diplomatică abilă. Pentru că fusese sprijinit în alegerea sa ca pontif de partida filogermană, el a considerat înainte de toate că Arnulf, încă bolnav, nu putea constitui o garanţie în apărarea Statului Bisericii şi, la limită, nici un pericol, şi i se putea contesta autenticitatea titlului imperial. Mai oportună era o reapropiere de Casa de Spoleto, luând în considerare faptul că,

incontestabil, Lambert domina în Italia, fără a avea motive să se teamă de rivalul său Berengarius.

Așa încât Lambert și Ioan al IX-lea s-au întâlnit la Ravenna, unde papa a prezidat un alt conciliu de 74 de episcopi în vara aceluiași an; el a abordat spinoasa problemă a alegerii papale, care, în ultimul timp, dăduse naștere unor violente ciocniri între facțiunile opuse. A fost repusă în vigoare constituția lui Lothar din 824, cu recunoașterea din nou a Statului Bisericii și a dreptului de suveranitate asupra lui din partea pontifului. Lambert, în calitatea sa de împărat recunoscut oficial de către papă, a promis restituirea bunurilor acaparate ilegal și a garantat apărarea patrimoniului Bisericii.

Erau reînnoite, așadar, vechi promisiuni, erau împrospătate unele drepturi și garanții nerespectate niciodată, se visa la perioade de pace: conduita lui Lambert părea corectă, și la fel apărea și Ioan al IX-lea, prin faptul că avea încredere în Lambert, chiar dacă, practic, papa nu avea de ales.

Dar visul s-a risipit în octombrie al aceluiași an, când tânărul și puternicul Lambert a murit subit, dintr-o banală cădere de pe cal, în pădurea de la Marengo, care va deveni faimoasă peste 900 de ani printr-o mare bătălie. Lucrurile s-au schimbat din nou radical în Italia și pentru papă. Berengarius s-a considerat singur și unic câștigător; a venit în grabă de la Verona la Pavia, unde mulți vasali l-au recunoscut ca un demn candidat la titlul de rege și împărat. Moartea lui Arnulf, în noiembrie 899, părea să-i ușureze o dată în plus ascensiunea; a reușit să-și asigure prietenia lui Adalbert al Toscanei și a încheiat o alianță cu Ageltrude, văduva lui Guido și mama lui Lambert. Dar un eveniment neașteptat a răsturnat planurile ghinionistului Berengarius: invazia ungurilor din august 899, în fața căreia el a încercat în zadar să se opună. Armata lui este nimicită la 24 septembrie lângă Brenta și această înfrângere a făcut să-i scadă mult prestigiul de pretendent la coroana imperială. În același timp, răsărea steaua unui nou pretendent, Ludovic de Provența (Provence), care se lăuda cu o origine prestigioasă, fiind nepot al faimosului Ludovic al II-lea; era, practic, unul dintre mulții descendenți ai neamului carolingienilor. Ioan al IX-lea și-a văzut pe neașteptate prăbușindu-se toate speranțele de pace și de conviețuire senină între papalitate și imperiu; vor fi acestea susținute de către noul pretendent la coroana imperială? N-a mai avut ocazia să afle, pentru că a murit în ianuarie 900. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Benedict al IV-lea (după Platina)

117. Benedict al IV-lea (900-903)

Roman, fiul unui anume Mammolo, Benedict al IV-lea a fost consacrat papă în ianuarie sau februarie 900; primit în preoție de Formosus, a fost înclinat să urmeze politica lui Ioan al IX-lea. În orice caz, nu a reușit să urmeze o linie autonomă și s-a trezit implicat în problemele mai vechi cu sarazinii la sud și în cele nou-apărute cu ungurii la nord, căutând apărare la cel pe care conții și episcopii italieni îl considerau cel mai puternic și demn urmaș la coroana imperială: Ludovic de Proventa.

Încoronarea lui Ludovic al III-lea ca împărat a avut loc la Roma în februarie 901 și, după cât se poate constata din unele documente redactate de el, și-a exercitat drepturile imperiale în oraș, numind *iudices* persoane dintre cele mai de vază ale orașului, ca Theophilactus și Crescentius (Crescenzio), nume importante în jurul cărora se va polariza viața politică romană din anii următori. Ludovic al III-lea a contestat puterea lui Berengarius în Italia, dar apoi a traversat din nou Alpii, lăsându-l pe papă fără apărare și Statul Bisericii ca teritoriu al disputelor și luptelor dintre facțiuni și familii. Se știe destul de puțin despre Benedict al IV-lea, considerat de cronicarul Flodoard un om blând și cu o comportare strict preoțească și poate nepotrivit să trăiască într-o epocă sortită să profaneze sfințenia Bisericii. A murit în iulie 903 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Leon al V-lea (după Platina)

118. Leon al V-lea (903)

Lui Benedict al IV-lea i-a urmat Leon al V-lea, consacrat în iulie 903, într-o atmosferă de lupte fățișe. Era născut la Ardea[65]. A rămas pe tronul pontifical doar o lună, pentru că a fost înlăturat de Cristofor, prezbiter roman de la biserica S. Damaso; nu se știe exact dacă acesta nu a pus mai târziu să fie ucis. În orice caz, Leon a murit în închisoare în septembrie 903, și în luna următoare Cristofor a fost consacrat papă; din această cauză este considerat antipapă.

Pontificatul său a durat până în ianuarie 904, când s-a întors la Roma fostul episcop de Cere, Sergiu, care, timp de șapte ani fusese exilat și excomunicat de către Ioan al IX-lea; cu sprijinul lui Theophilactus a pus stăpânire pe tronul pontifical printr-o adevărată acțiune de comando și l-a obligat pe Cristofor să devină călugăr sau, după cum spuneau unii, a pus să fie strangulat.

119. Sergiu al III-lea (904-911)

Sergiu al III-lea, descendent al unei familii nobile din Roma, înrudită cu conții din Tuscolo, fusese consacrat ca subdiacon de papa Marinus, diacon de Ștefan al V-lea și apoi episcop de Cere de către Formosus; principal promotor ecleziastic al „conciliului cadavrului", fusese exco-

Sergiu al III-lea (după Platina)

municat și exilat de Ioan al IX-lea. Reîntors la Roma datorită ajutorului acordat de Alberic, marchiz de Camerino, Sergiu se urcase pe tronul pontifical printr-o adevărată acțiune de comando, având aprobarea familiei lui Theophilactus. Practic, tronul era vacant, pentru că Leon al V-lea murise în închisoare în septembrie 903, după ce fusese detronat de prezbiterul Cristofor, consacrat ca papă de o parte a clerului, însă considerat antipapă.

Sergiu al III-lea este primul papă care ajunge pe tronul pontifical prin voința unei puternice familii nobile romane, care-l avea în frunte pe însuși Teophilactus, *dux et magister militum*, ca și *sacri palatii vesterarius*, adică o persoană care concentra în mâinile sale puterea militară și pe cea a administrației pontificale. Determinând consacrarea ca papă a lui Sergiu, la 29 ianuarie 904, el a reușit să țină practic în mână și tronul pontifical. Demnă de el era și consoarta, Teodora, femeie energică, capabilă să se impună și pe plan politic, intrată în istorie ca prostituată de lux, la fel ca și cele două fiice, Teodora a II-lea și Marozia.

De această familie a depins pentru o vreme papalitatea, aflată într-o situație înjositoare, de neîmpăcat cu principiile creștinismului, astfel încât această perioadă tulbure din istoria sa, după spusele lui Baronio, este definită deseori ca epocă a domniei prostituatelor și a pornocrației.

Sursă a acestor informații dezonorante pentru Biserică, care nu sunt probabil lipsite de temei, este în primul rând Liutprand, episcop de Cremona, care îi atribuie lui Sergiu al III-lea o legătură amoroasă cu

nobila Marozia; din această relație se pare că s-a născut un fiu, viitorul papă Ioan al XI-lea.

Asemenea informații sunt considerate demne de crezare în opinia lui Baronio și a lui Duchesne și, adevărate în totalitate sau parțial, cu siguranță că nu ne-ar permite să descoperim în acest papă calități apostolice.

Totuși în 905 Marozia se căsătorea cu Alberic, înlocuindu-l în patul ei pe Sergiu, într-un fel de recompensă pentru ajutorul acordat amantului său, sigur de-acum de tronul pontifical.

Alberic, un autentic *homo novus* al Romei, își croia calea către culmea acelei puteri care, actualmente în mâinile lui Theophilactus și ale Teodorei, ar fi putut deveni a sa și a Maroziei.

Sergiu, dușman de moarte, după cum s-a văzut, al lui Formosus, a anulat tot ceea ce fusese stabilit de predecesorii săi în apărarea acestuia, ajungând chiar să declare nulă alegerea ca papă și, ca atare, fără valoare toate consacrările efectuate de el. Toate acestea au provocat un adevărat haos în comunitatea ecleziastică a Romei și nici un preot sau episcop nu s-a mai simțit sigur de propria sa consacrare; Sergiu și susținătorii săi puteau să-i șantajeze în permanență.

În zona limitrofă orașului s-a format totuși un partid de opoziție față de tirania pontificală a lui Sergiu al III-lea și de cea a familiei lui Theophilactus; o opoziție limitată la scrierea de pamflete care circulau clandestin, constituind treptat o formă de rezistență spirituală împotriva regimului, ea putându-se transforma oricând într-o adevărată răscoală armată. Printre numeroasele pamflete apărute trebuie semnalat cel al clericului franc Auxilius și o anonimă *Invectiva in Romam pro Formoso papa.*

Dar regimul clerico-aristocratic era prea puternic pentru a putea fi răsturnat doar prin asemenea mijloace, eficiente de altfel doar la niveluri de cultură tot aristocratice și, cu siguranță, nu în rândul populației sărace; fără a mai pune la socoteală faptul că Sergiu al III-lea era un om fără scrupule și decis să-și apere poziția tot așa cum și-o cucerise.

Și totuși mai sunt unii care au încercat să apere un asemenea papă, cum ar fi Saba care, încetând să se bazeze pe scrierile lui Gregorovius, amintește unele opere de caritate menționate într-adevăr de istoricul german, dar printre rândurile unor pagini care nu sunt niciodată o apărare sau o dezvinovățire a monstrului, ci doar o apreciere a faptului că era o mână forte. Asemenea opere de caritate reies dintr-o bulă din 906 care atestă că el a dăruit sume de bani din patrimoniul Tusciei episcopatului din Silva Candida, ai cărei locuitori fuseseră aproape toți exterminați de

sarazini. Mai este și o altă bulă prin care se dăruiesc Eufemiei, stareță a mănăstirii Corsarum, unele sume de bani ca despăgubire pentru pagubele produse de necredincioși acestui lăcaș. În sfârșit, este vorba de reconstrucția bazilicii Lateranului, pentru care s-au făcut, desigur, noi donații în obiecte de cult. În orice caz, aceste gesturi nu pot șterge ticăloșia care caracterizează figura lui Sergiu al III-lea.

În acest moment, papalitatea nici nu mai avea măcar nevoie de protecția imperială; se apăra singură. Ludovic al III-lea continua să beneficieze de titlul de împărat, dar el, ca personaj, nu mai avea nici o semnificație pentru Statul Bisericii; a trebuit să înțeleagă și el acest lucru până la urmă, și, într-o încercare de a-și recupera prestigiul pe care-l pierduse, sau pe care, în realitate, nu-l avusese niciodată, a trecut din nou Alpii. Dar, învins de Berengarius la Verona, este orbit de acesta și trimis înapoi în patrie; nici de această dată nenorocosul Berengarius n-a reușit să obțină coroana, pentru că a întâmpinat o puternică împotrivire chiar din partea aristocrației romane care nu mai voia să știe de vreun împărat.

Sergiu al III-lea a murit la 14 aprilie 911 și a fost înmormântat în bazilica „sa" din Lateran.

120. Anastasius al III-lea (911-913)

Anastasius al III-lea, roman dintr-o familie nobilă, i-a urmat lui Sergiu al III-lea și a păstorit între aprilie 911 și iunie 913.

Anastasius al III-lea (după Platina)

Nu se ştie mare lucru despre el; cronicarul Flodoard îl laudă pentru blândeţea şi probitatea de care dădea dovadă. Trebuie menţionat totuşi că, sub pontificatul său, s-a realizat convertirea normanzilor conduşi de regele lor, Rollon, eveniment care va avea o oarecare influenţă asupra evoluţiei ulterioare a papalităţii.

Cu siguranţă încă o victimă a regimului lui Theophilactus, nu s-a distanţat prea mult de politica predecesorului său. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

121. Lando (913-914)

Lando, originar din Sabina şi fiu al unui oarecare Tainus, i-a urmat lui Anastasius al III-lea, păstorind între iulie 913 şi februarie 914. Nu se ştie nimic despre el şi este logic să ne gândim că s-a adaptat perfect la regimul aristocraţiei laice romane; nu exista altă scăpare pentru papalitate.

Aşa cum observă Gregorovius, „Theophilactus şi apoi Alberic, sau mai bine zis femeile lor, care şi-au menţinut pentru mult timp puterea asupra oraşului, au marcat o nouă epocă în istoria Romei." Şi, cu o demonstraţie de retorică, foarte eficace de altfel, istoricul german adaugă: „Istoria papilor, în care, ca într-o mănăstire sau ca într-un templu, ar trebui să intre doar femeile sfinte, a primit din cauza acestor femei intrigante şi dezmăţate un caracter net profan. Astfel încât Biserica romană din acea vreme devenise un bordel."

Lando (după Platina)

122. Ioan al X-lea (914-928)

Ioan al X-lea, născut pe la 860 la Tossignano, lângă Imola, fusese consacrat ca diacon de către episcopul Petru din Bologna; devenit apoi intendent al arhiepiscopului din Ravenna, Cailone, venea deseori la Roma, probabil pentru a îndeplini diferite însărcinări de secretariat pe lângă curtea pontificală. Astfel, după cum ne informează Liutprand, devine amantul Teodorei, soția lui Theophilactus. Acesta l-a sprijinit în cariera sa ecleziastică; a fost numit de Sergiu al III-lea episcop de Bologna și, la moartea lui Cailone, după cât se pare survenită prin „mijloace violente", obține funcția de arhiepiscop al Ravennei, pe care a deținut-o timp de nouă ani, din iulie 905 până în martie 914, când a fost ales papă.

S-a repetat deci cu Ioan al X-lea excepția unui transfer de episcopat, care fusese contestată la Formosus ca o crimă gravă; cu Ioan însă a intrat în normalitate. Alegerea sa pontificală a fost dorită de Teodora și de soțul ei Theophilactus, chiar dacă Ioan al X-lea nu a fost niciodată un curtean slugarnic. Ambițios și fără prejudecăți, a fost ultimul papă care a reușit să-și impună propria sa personalitate, desigur într-un sens în totalitate politic, înaintea unei lungi serii de papi-fantoșe aflați în mâinile aristocrației romane.

O demonstrație clară a acestei tentative extreme pe care a întreprins-o pentru a se opune aristocrației orașului în scopul apărării puterii temporare a fost refacerea autorității imperiale în persoana unui suveran italian, acel nefericit Berengarius care aspira de atâta timp la coroană. Mai trăia încă în Provența orbul Ludovic, dar autoritatea sa nu însemna nimic pentru Italia și pentru Biserică; favorizând partida naționalistă, Statul pontifical putea obține o protecție împotriva unor eventuale atacuri interne sau externe. Așa s-a făcut că, în noiembrie 915, Berengarius sosea la Roma, primit cu ceremoniile solemne obișnuite; i-au ieșit în întâmpinare Petru, fratele papei, și fiul consulului Theophilactus, reprezentând cele două puteri ale orașului. Papa l-a întâmpinat pe principe conform tradiției, pe treptele din fața bazilicii Sf. Petru și, după ce Berengarius a jurat să asigure protecție Bisericii, ușile de la intrare s-au deschis larg. Încoronarea a avut loc în primele zile ale lui decembrie; pentru a treia oară, repetând trădarea față de un împărat care nu fusese detronat, un nobil italian primea coroana imperială.

Berengarius era totuși un suveran fără personalitate, fără vederi largi și și-a asumat doar cu vorba datoria de a proteja Biserica; pe de altă parte, Ioan al X-lea trebuie că-l cunoștea bine pe împăratul „său" și

Ioan al X-lea (după Platina)

tocmai din acest motiv îl alesese. Prefera un împărat al casei, care nu l-ar fi încurcat în acțiunea sa de recuperare a bunurilor Bisericii, unui străin plin de surprize. În plus, această numire servea la redeșteptarea unui sentiment pseudopatriotic, perfect convenabil lui Ioan al X-lea pentru planul de a rezolva, o dată pentru totdeauna, problema sarazinilor care veneau din sud și încălcau sistematic teritoriile pontificale, devastând Campagna romană și Sabina.

În virtutea acestui sentiment național, papa a organizat o alianță împotriva sarazinilor. Berengarius n-a participat direct la campania militară, dar a pus la dispoziția papei trupele toscane ale marchizului Adalbert, ca și pe cele din Spoleto comandate de Alberic, soțul Maroziei. Ducii de Gaeta și Napoli au fost convinși să renunțe la tratatele comerciale cu necredincioșii, fiind răsplătiți cu titlul încă prestigios de *patricius* și cu acordarea unor teritorii. Sarazinii, alungați din Sabina și din Campania, s-au adunat pe malul râului Garigliano și aici au fost învinși în iunie 916; episodul a fost definit de Gregorovius drept „cea mai glorioasă realizare națională a italienilor din secolul al X-lea, așa cum fusese cândva victoria de la Ostia". Italia centrală era în sfârșit eliberată de pericolul sarazin.

Totul se traducea într-un triumf personal al lui Ioan al X-lea, după cum amintește același Gregorovius: „Întoarcerea lui Ioan al X-lea la Roma a fost asemănătoare cu a unui învingător în războaiele punice. Cronicarii nu vorbesc despre serbările organizate în oraș în semn de recunoștință, nici despre intrarea triumfală a învingătorului precedată

de prizonierii sarazini; ne putem însă închipui că a intrat pe una dintre porțile de sud și înaintând solemn, în mijlocul entuziasmului populației, alături de marchizul Alberic și în fruntea nobililor duci și a consulilor Romei, și ne imaginăm de asemenea că Alberic, aclamat de toată suflarea orașului cu ovații puternice, a cerut și a obținut de la pontif premiul promis. Este probabil că Ioan nu l-a recompensat doar material, ci i-a oferit și rangul de consul."

În urma victoriei de la Garigliano, continuă istoricul german, „Alberic a cucerit la Roma o poziție extraordinar de influentă. În anii care au urmat, nu știm totuși care i-a fost activitatea și nici unde și-a avut reședința. Nu avem informații nici despre senatorul Teophilactus. Se spune că fiul lui Alberic s-a născut în palatul pe care-l avea familia pe colina Aventinului și nu trebuie exclusă eventualitatea ca aceasta să fi fost reședința marchizului devenit consul. Cât timp la putere a fost Berengarius și orașul s-a supus docil guvernării pontificale, papa fiind prieten al împăratului, Alberic nu și-a putut duce la îndeplinire ambițiile pe care și le propusese; mai mult, timp de cinci ani el a fost principalul susținător al papei", după care, îndemnat de soția sa, Marozia, a încercat să dea lovitura decisivă pentru cucerirea puterii.

Un semnal al schimbării situației s-a înregistrat între 921 și 924, când nobilii din Tuscia și Lombardia, conduși de Adalbert, marchiz de Ivrea, care totuși era soțul Gisellei, fiică a lui Berengarius, s-au ridicat la luptă împotriva împăratului, chemându-l în acest scop din Burgundia și pe regele Rudolf; Ioan al X-lea a văzut atunci prăbușindu-se acea unitate națională în care-și pusese atâtea speranțe. În replică, Berengarius, simțindu-se incapabil să se opună noului pretendent la coroana sa, i-a chemat în ajutor, căzând pradă disperării, pe teribilii unguri. Nordul Italiei devine teatrul jafurilor și al bătăliilor; Rudolf a considerat mai nimerit să se întoarcă în țara sa. Pavia a fost incendiată de unguri, iar Berengarius sfârșea prin a fi asasinat în 924.

Italia cădea din nou în haos. După moartea lui Berengarius, Rudolf i-a moștenit titlul, dar ca rege al Italiei nu a reușit să înlăture starea de anarhie în care se afla teritoriul italian: „orașele erau date pradă flăcărilor și, pe ruinele lor, cruzii unguri celebrau adevărate bacanale," adaugă Gregorovius în cunoscuta lui notă retorică, „locuitorii se refugiau în locuri pustii și sălbatice; între regi, vasali și episcopi se dezlănțuiau conflicte înspăimântătoare pentru acapararea unor fărâme de putere; femei atrăgătoare cu figuri care exprimau o exaltare nerușinată păreau să conducă, la fel ca niște bacante, acele feroce orgii infernale."

Într-un asemenea climat, Alberic, întărâtat de soția sa, Marozia, și-a încercat lovitura de forță; după câte ne informează cronicile, a reușit să pună stăpânire pe Roma și să-și impună pentru scurt timp puterea, până când Ioan a reușit, cu sprijin popular, să reia frâiele puterii și să-l alunge, neputând totuși să facă nimic împotriva Maroziei, care, cu foarte multă inteligență, se ținuse departe de complot. Alberic se pare că s-a refugiat la Orte, chemându-i în ajutor pe unguri, dar sfârșind, la fel ca Berengarius, în castelul său ca victimă tocmai a hoardelor maghiare.

Între timp, nobilii italieni, ostili inertului Rudolf, l-au chemat în Italia pe Hugo al Provenței, oferindu-i coroana; principalul susținător al acestui schimb de gardă a fost fratele său vitreg, Guido, marchiz de Toscana. În iulie 926, Hugo a fost ales la Pavia ca rege al Italiei și la Pisa a primit și omagiul respectuos al unui sol pontifical. Ioan al X-lea nu se mai simțea în siguranță și căuta la noul străin un ajutor împotriva adversarilor interni, din Roma și din Statul pontifical, aceștia fiind, după moartea lui Teophilactus, a Teodorei și a lui Alberic, Marozia și puternica sa clientelă.

Ioan al X-lea s-a întâlnit la Mantova cu Hugo și i-a oferit coroana imperială; dar Marozia nu stătea degeaba. Cu șiretenie, și-a oferit mâna lui Guido al Toscanei; căsătoria îi dădea Maroziei acea forță militară care, poate, îi lipsea.

Ioan al X-lea a înțeles că, de acum înainte, trebuia să conteze doar pe propriile sale forțe și pe fratele său Petru; el i-a încredințat acestuia, după moartea lui Alberic, conducerea orașului, numindu-l consul al romanilor. Dar, când s-a ajuns la înfruntarea cu trupele lui Guido și ale Maroziei, care asaltau Lateranul, Petru n-a putut face altceva decât să ceară ajutor ungurilor; aceasta însemna, evident, sfârșitul. Conform informațiilor vagi ale cronicarilor adunate de Gregorovius, Petru, „chemându-i pe unguri și venind cu ei la porțile Romei, se reîntâlnise cu fratele său în Lateran. El a căzut ucis chiar sub ochii papei și soldații lui Guido l-au târât afară și pe Ioan care, din ordinul Maroziei, a fost închis după aceea în Castelul Sant'Angelo."

Era în mai 928. Aflându-se în vârtejul incontrolabil al unei războaie inexorabile, Ioan al X-lea, înflăcărat de dragostea pentru o femeie, Teodora, cădea victimă a urii unei alte femei, Marozia, mai ales că aceasta era fiica amantei sale.

În povestea nobililor din Tossignano, se poate citi că Guido a fost acela care l-a sufocat pe papă cu o pernă și că aceasta a fost continuarea implacabilă a unei vechi dușmănii de familie; tatăl lui Guido, Albert

cel Bogat, se pare că pusese la cale mai înainte uciderea lui Petru, fratele lui Ioan. Asasinarea papei a avut loc între mai 928 și primele luni ale anului 929.

123. Leon al VI-lea (928)

Într-o Romă dominată de Marozia, care se autointitula pe bună dreptate *senatrix și patricia*, o adevărată stăpână temporală a orașului, pontifii care au urmat, după Ioan al X-lea, la tronul lui Petru erau de fapt creația ei; o ajuta în acest sens soțul său, Guido căruia, desigur, i se atribuise titlul de consul.

Leon al VI-lea, fiu al prelatului Cristofor, a fost consacrat în locul lui Ioan al X-lea, când acesta probabil că mai tânjea în închisoare, în mai 928; nu se știe nimic despre el, în afară de faptul că a trimis o enciclică episcopilor din Dalmația pentru a-i îndemna să se supună, întâi-stătătorului lor, Ioan, arhiepiscop de Spalato. Platina ne spune că întreaga sa viață a fost modestă și sfântă, dedicată cu totul slujirii lui Dumnezeu, atât cât o îngăduiau acele timpuri așa de corupte. A murit în decembrie 928 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Leon al VI-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

124. Ștefan al VII-lea (928-931)

Romanul Ștefan al VII-lea, fiul lui Teudemondus, a fost, la fel ca predecesorul său, o creație a Maroziei. Aceasta, chiar în anul consacrării lui Ștefan, a rămas văduvă după al doilea soț al său, Guido, mort probabil după ce-i făcuse soției sale ultimul cadou; acela de a-l asasina pe Ioan al X-lea, dacă este adevărat că acesta se afla încă în închisoare când Roma avea deja un nou papă.

Și despre acest pontif, ales în decembrie 928, se știe destul de puțin și nu contribuie, desigur, la conturarea biografiei sale cele câteva informații despre unele privilegii acordate de el în favoarea câtorva mănăstiri. A fost un alt papă-marionetă în mâinile Maroziei, care nu avea drept scop decât de a-și putea vedea fiul, Ioan, pe tronul pontifical. Totuși, figura acestei femei, atât de criticată pentru conduita sa libertină, are o anumită importanță.

Dincolo de pasiunile sale amoroase, de adulterele și de numeroasele sale căsătorii, iese în evidență la ea, după cum a observat Falco, o voință hotărâtă să impună bărbătește respectarea propriilor sale ambiții, pentru a pune capăt la Roma anarhiei feudale și a întemeia pe fondul dezordinii generale o puternică forță civilă care să anuleze puterea temporală a papilor. Greșeala sa a fost aceea de a-i folosi pe papi ca pe niște marionete; greșeală pe care nu a mai comis-o soțul său, Alberic, acesta acționând pe linia unei conștiințe politice cetățenești, lăsându-le papilor misiunea de

Ștefan al VII-lea (după Platina)

a-şi desfăşura activitatea religioasă, menţinând numai în acest scop instituţia papalităţii.

Ştefan al VII-lea a murit în februarie 931, lăsându-i locul lui Ioan, fiul Maroziei. A fost înmormântat în Grotele Vaticanului.

125. Ioan al XI-lea (931-935)

Între februarie şi martie 931, Marozia l-a adus pe tronul pontifical pe Ioan al XI-lea, fiul pe care-l avusese din legătura sa cu Sergiu al III-lea; el ar fi trebuit să se nască deci cam prin 906. Sunt unele voci, ca de exemplu Saba, care susţin categoric că Ioan al XI-lea ar fi fiul Maroziei cu Alberic I; personal, consider credibilă opinia lui Seppelt: „Clevetitorul Liutprand nu este singura sursă de informaţii asupra datelor privind naşterea nelegitimă a noului papă, aşa încât această nelegitimitate poate fi admisă cu o oarecare îndreptăţire."

Nu se cunoaşte nimic despre cariera ecleziastică a lui Ioan al XI-lea, aceasta având, evident, durata suficientă pentru a putea deveni papă; chiar şi pontificatul său, de fapt, nu are un istoric, şi el l-a îndeplinit în umbra ultimilor ani de viaţă ai mamei sale şi ai începutului puterii fratelui vitreg, Alberic al II-lea.

Rămasă văduvă, Marozia s-a gândit imediat la o a treia căsătorie, în persoana lui Hugo, rege al Italiei, om cu un temperament asemănător cu al său, în stare să scoată la mezat episcopate şi abaţii, încredinţându-le neruşinaţilor săi curteni. Cu o conduită pur libertină, a fost lăudat pentru aceste virtuţi de către „poetul său de curte", Liutprand, episcop de Cremona, care l-a definit ca „filosof" pentru măiestria cu care era capabil să-şi ascundă propriul desfrâu în spatele obiceiurilor cavalereşti extrem de rafinate; om politic fără scrupule, nu s-a dat în lături să se folosească de ocazia oferită de Marozia de a deveni stăpân al Romei. Şi Marozia ardea de dorinţa de a schimba titlul de *patricia şi senatrix* cu acela, desigur mai nobil, de regină.

Această căsătorie ar fi fost însă o uniune între doi cumnaţi, pentru că Hugo era fratele lui Guido, al doilea soţ al Maroziei; legile canonice considerau incestuoase asemenea căsătorii. Evident, papa ar fi trecut fără nici o dificultate peste asemenea oprelişti şi ar fi binecuvântat noua căsătorie a mamei sale, chiar şi dacă aceasta ar fi fost împotriva legilor Bisericii. Dar Hugo i-a uşurat misiunea, fabricând documente false; a inventat alte date de stare civilă privind naşterea lui Guido şi a

Ioan al XI-lea (după Platina)

celuilalt frate, Lambert, duce de Toscana, care, pentru a atesta propriile sale date s-a supus judecății lui Dumnezeu și a ieșit învingător. Dar aceasta l-a nenorocit, pentru că Hugo l-a orbit, și, după o astfel de rezolvare a situației, rămas din fericire între timp și văduv, a plecat spre Roma ca să-și celebreze căsătoria cu Marozia. Hugo a ajuns cu armata sa la porțile Romei în martie 932; a intrat în oraș cu un alai de cavaleri și căsătoria a fost oficiată în Castelul Sant'Angelo, cu binecuvântarea lui Ioan al XI-lea, fiul miresei.

După nuntă ar fi trebuit să urmeze încoronarea ca împărat, dar ceea ce pentru Marozia trebuia să reprezinte culmea aspirațiilor sale, cel mai înalt țel pe care și l-ar fi putut dori, s-a transformat pentru ea într-o catastrofă. În timpul festivității, Hugo s-a purtat arogant, tratându-i de sus pe nobilii din oraș și sfârșind prin a-l jigni pe tânărul Alberic al II-lea, fiul Maroziei și al lui Alberic de Camerino; l-a pălmuit în public.

Alberic, care începuse să nu mai vadă cu ochi buni acea căsătorie, pentru că îi strica planurile de dobândire a puterii asupra Romei, jignit de moarte prin acel gest, a ieșit furios din Castelul Sant'Angelo și a chemat poporul să se adune. Cuvântarea sa a fost un îndemn la revoltă împotriva insuportabilei tiranii a unei femei ca Marozia și a noii stăpâniri a lui Hugo, un barbar devenit civilizat, descendent al acelora care fuseseră într-o vreme sclavii romanilor.

Poporul atâta aștepta; a luat armele și, după ce a baricadat porțile, pentru ca armata lui Hugo să nu mai poată intra, a luat cu asalt castelul. Regele, incapabil să se apere, s-a hotărât să fugă; a coborât pe o frânghie

de la înălțimea clădirii și a ieșit din oraș, îndepărtându-se în grabă împreună cu armata sa. Lăsa baltă și soție, și mult râvnita coroană.

Orașul era în sărbătoare; dintr-o singură lovitură, poporul scăpase și de rege, și de împărat și putea dispune de papă așa cum voia: își cucerise independența. Alberic a primit titlul de *princeps atque omnium Romanorum senator*; prima sa decizie a fost aceea de a-și închide mama într-o mănăstire și de a-l ține în Lateran pe fratele vitreg sub o supraveghere strictă. Acesta rămânea în funcție ca papă, dar fără a mai beneficia de putere temporală; Marozia a ieșit pentru totdeauna de pe scena politică. Va muri peste puțin timp, pe la 936, închisă într-o chilie.

Roma devenea o republică a celor bogați; din donațiile teritoriale care constituiau Statul Bisericii, romanii au vrut să creeze un stat liber care, după cum notează Falco, „a fost în stare să devină expresia unei aristocrații de Curie, a unei dinastii locale, a unui principe, care cu o mână forte elibera Roma de amenințarea musulmană, o scăpa de ambițiile și toanele regilor și ale împăraților, îi asigura calea către siguranță și măreție". Se năștea un fel de Romă laică, în care existența papilor era doar tolerată, fiindu-le acordată libertatea de acțiune numai în domeniul religios; din punct de vedere politic, le era rezervat doar dreptul de a data documentele conform anilor de pontificat.

Pe de altă parte, toate actele cu caracter strict juridic, economic și politic erau semnate cu formula „Noi, Alberic, prin mila lui Dumnezeu, umil principe și senator al tuturor romanilor"; chiar și pe monedele bătute în acele timpuri a fost gravat numele său.

Ioan al XI-lea a murit în decembrie 935 și a fost înmormântat în bazilica S. Giovanni in Laterano.

126. Leon al VII-lea (936-939)

Leon al VII-lea, roman, probabil călugăr benedictin, i-a succedat lui Ioan al XI-lea și a fost consacrat papă la 3 ianuarie 936.

Sub pontificatul său, Hugo, după ce încercase să-și refacă prestigiul, atacând Roma, tentativă eșuată din cauza unei molime care-i lovise armata, a încheiat pacea cu Alberic, ca mediator servind Odon (Eudes) din Cluny, marele abate reformator al călugăriei occidentale. Ca garanție a păcii, Hugo i-a acordat lui Alberic mâna fiicei sale Alda, cu care, într-adevăr, principele roman s-a căsătorit, pentru că nu reușise să obțină mâna unei prințese grecești.

Leon al VII-lea (după Platina)

Sub pontificatul lui Leon al VII-lea, Alberic a susținut, inițiator fiind Odon din Cluny, reforma diciplinei călugărești benedictine, care intrase într-un proces de decădere, devenind, după cum ne informează cronicile vremii, un fel de protector al mănăstirilor, dat fiind că în afară de reformă inițiase și o acțiune de reconstrucție a acestor lăcașe. Au renăscut astfel abația[66] S. Paolo, mănăstirile S. Agnese și S. Andrea din Roma, precum și cele din Subiaco și Nepi. Palatul lui Alberic de pe Aventin a fost dăruit abatelui din Cluny și transformat într-o nouă abație care a primit numele de S. Maria.

Este evident totuși, că, în această activitate de reformă a vieții călugărești și de reconstruire a mănăstirilor și a abațiilor, Alberic nu acționa exclusiv din motive religioase; scopul său era acela de a-i alunga din Campagna romană pe baronii care locuiau pe teritoriile mănăstirești și pe vasalii acestora care ocupau proprietățile agricole ale mănăstirilor; toată această populație putea deveni periculoasă pentru el, așa că voia să creeze în locul ei comunități religioase liniștite.

Recunoscător pentru toate acestea, Leon al VII-lea l-a numit pe principele Romei „mărinimosul Alberic, fiu spiritual iubit și principe glorios al romanilor"; n-a fost capabil sau n-a știut să spună mai mult. Leon al VII-lea a murit la 13 iulie 939 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Ștefan al VIII-lea (după Platina)

127. Ștefan al VIII-lea (939-942)

Ștefan al VIII-lea, roman, preot paroh la biserica Ss. Silvestro e Martino ai Monti, a fost consacrat papă la 14 iulie 939.

Pontificatul său nu cuprinde nimic esențial, decât doar continuarea activității de reformă a călugăriei, prin acordarea de privilegii mănăstirii din Tolla, lângă Piacenza, și abației din Lorena.

Legenda spune că s-ar fi născut în Germania și ar fi fost victimă a unei răscoale populare, ocazie cu care a fost mutilat și obligat să se ascundă la un schit. Acest fapt este puțin credibil pentru că ar presupune o greșeală a puterii absolutiste a lui Alberic care, mai mult decât orice, n-ar fi permis ca un străin să poată fi ales pontif.

Ștefan al VIII-lea a murit în octombrie 942 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

128. Marinus al II-lea (942-946)

Marinus al II-lea, roman, a fost consacrat papă la 30 octombrie 942 și a murit în mai 946. Nu se cunoaște nimic despre el, în afară de ce relatează despre el călugărul Benedict din Soratte: i se supunea orbește lui Alberic și era un bărbat blând și pașnic.

Marinus al II-lea (după Platina)

A continuat opera de reformare a sistemului călugăresc care, după cât se părea, reușea să-i țină ocupați pe pontifii ca el, desigur evlavioși, dar cu o palidă personalitate.

Au fost acordate privilegii pentru diferite mănăstiri, ca aceleа din Fulda și Montecassino.

129. Agapet al II-lea (946-955)

Roman prin naștere, Agapet al II-lea a fost consacrat papă la 10 mai 946; sub pontificatul său, tronul episcopal al Romei a început treptat să-și reia contactele de odinioară cu alte țări, datorită și unor schimbări la nivel politic care apăruseră în Italia și în Europa.

Rege al Germaniei devenise Otto I din casa de Saxonia, al cărei prestigiu din ce în ce mai mare făcea ca orizontul posibilităților sale să se întindă dincolo de granițele regatului; despre situația italiană, destul de confuză, îi parveneau regelui cereri și apeluri de tot felul, pe care era greu să le refuze.

La moartea lui Hugo de Provența, coroana Italiei revenindu-i fiului său Lothar, acesta guverna sub tutela lui Berengarius, marchiz de Ivrea, nepot al lui Berengarius I. Berengarius fusese bănuit pentru neașteptata moarte, din 950, a lui Lothar, cu atât mai mult cu cât, imediat după aceea, el s-a proclamat rege. Văduva lui Lothar, Adelaida, ținută ca prizonieră

Agapet al II-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

de către Berengarius într-un castel de pe lacul Garda, a găsit un mijloc pentru a-i trimite lui Otto o cerere de ajutor, oferindu-i și mâna sa.

Otto nu a scăpat ocazia care i se oferea: a coborât în Italia în 951, l-a învins pe Berengarius și s-a încoronat rege al Italiei; deosebit de fastuoasă a fost căsătoria sa cu Adelaida. Evident, însă, ținta finală era coroana imperială, astfel încât, la sfârșitul toamnei acelui an, Otto i-a trimis de la Pavia la Roma pe arhiepiscopul Frederic de Mainz și pe episcopul Hartbert de Chur, cu cererea explicită către papa Agapet al II-lea de a oficia ungerea și încoronarea sa ca împărat. De la Roma a sosit însă un refuz net; este clar că Alberic era acela care răspunsese celor doi ambasadori ai lui Otto.

Noul rege al Italiei n-a putut face presiuni asupra papei; în primăvara anului 952, a trebuit să se întoarcă în Germania, obligat de o nouă invazie a ungurilor, pe care a reușit să-i oprească abia în 955.

Între timp, Italia rămăsese în voia sorții; la Roma, puterea lui Alberic a mai durat doar până în 954, când acesta a murit. Îndată ce și-a dat seama că sfârșitul îi este aproape, el s-a dus la bazilica Sf. Petru și, în fața altarului Confesiunii, le-a cerut nobililor romani și clerului să jure că, la moartea lui Agapet al II-lea, îl vor alege papă pe fiul său, Octavian. Alberic își dădea seama că separarea puterii temporale de cea spirituală nu va mai dura mult timp; se temea de intervenția lui Otto I, care își dăduse în vileag aspirațiile la coroana imperială. Își

punea ultimele speranțe în fiul său, pentru ca măcar puterea asupra Romei să rămână în familia sa.

Agapet, suflet blând, dar plin de demnitate religioasă, nu era o persoană capabilă de intrigi politice cu ocazia alegerilor pontificale, ușor de manipulat prin simonie. N-a îndrăznit să protesteze și nici să-l obstrucționeze pe Octavian în perioada care s-a scurs între moartea lui Alberic, la 31 august 954, și propria sa moarte, din decembrie anul următor. A fost înmormântat în bazilica S. Giovanni in Laterano.

130. Ioan al XII-lea (955-964)

La moartea lui Agapet al II-lea, clerul și nobilimea romană au respectat jurământul făcut lui Alberic al II-lea și l-au ales papă pe fiul său, Octavian, născut probabil în 937. Acesta, în perioada dintre moartea tatălui său și cea a predecesorului, obținuse puterea civilă asupra Romei prin însărcinarea de *princeps* și *senator*; avea probabil între optsprezece și douăzeci de ani în momentul alegerii pontificale și probabil că nu avea nici o educație ecleziastică. De altfel, în pregătirea alegerii sale ca papă, s-a prevăzut ca el să beneficieze de o carieră rapidă printr-un șir de numiri până la aceea de diacon sau de preot.

Consacrarea sa a avut loc la 16 decembrie 955 și a fost al doilea papă din istorie, după Ioan al II-lea, care a renunțat la un nume de botez princiar atât de faimos, pentru a-l adopta pe acela de Ioan al XII-lea. Prin el, puterea temporală și cea spirituală se contopeau din nou în persoana unui pontif; revoluția din 932 nu avusese un alt efect pentru cel care o declanșase, Alberic al II-lea, decât acela de a urca pe tronul papal un alt reprezentant al nobilei familii care va fi mai apoi cunoscută drept a conților de Tuscolo.

Chiar dacă devenise păstorul spiritual al creștinătății, Ioan al XII-lea nu s-a gândit nici o clipă să-și schimbe modul de viață cu care se obișnuise încă de mic copil și pe care îl continuase, desigur și mai intens, ca *princeps*; a continuat să trăiască printre plăceri fără limită și palatul din Lateran devenise un adevărat bordel, după felul în care papei îi plăcuse să se înconjoare de femei frumoase și de băieți frumoși, într-o depravare complet străină de interesele ecleziastice.

Se povestește că, asemeni lui Caligula care numise ca senator un cal, și Ioan al XII-lea, fiind beat, a numit diacon un grăjdar, după cum nu și-a făcut nici un scrupul atunci când a consacrat ca episcop un băiețel de

zece ani, ca dovadă a iubirii ce-o avea pentru acesta sau când dăruia odoare sfinte prostituatelor, chiar dacă acestea erau din lumea bună.

În plus, făcea pe omul politic versat și a vrut să-și consolideze puterea printr-o mare ispravă militară, încercând să-și extindă dominația și asupra Italiei meridionale; cu trupe romane, toscane și din Spoleto a început un soi de cruciadă pentru a recuceri unele posesiuni din patrimoniul Sf. Petru de la seniorii din Benevent și Capua, dar campania s-a dovedit a fi un eșec, obligându-l să încheie o pace umilitoare.

Nu a renunțat și, abandonând de-a dreptul politica echilibrată a părintelui său, și-a pus în cap să reconstituie Statul Bisericii în granițele sale din nord, încercând să cucerească exarhatul. Aceasta însemna să pornească împotriva lui Berengarius și a fiului acestuia, Adalbert, care își consolidaseră puterea în Italia de nord și amenințau acum regiunile Emilia și Romagna, să părăsească tabăra naționalistă și să se pună imprudent în fruntea taberei filogermane, poziție care i-ar fi adus în Roma antipatia unei mari părți a nobilimii.

Decis să facă aceasta, convins că găsește în Otto al Germaniei un fidel apărător al idealurilor creștine și al Statului Bisericii, în 960 i-a oferit oficial printr-o solie coroana imperială, inițiativă pe care au susținut-o și câțiva conți din nordul Italiei adversari ai lui Berengarius. Otto a acceptat cu plăcere oferta și a promis ambasadorilor pontificali că va apăra posesiunile Bisericii, ca o reînnoire a vechilor înțelegeri dintre împărații carolingieni și suveranii pontifi. La 31 ianuarie 962, el a ajuns la Roma și și-a instalat ca de obicei tabăra împreună cu armata sa în zona numită Prati Neroniani; la 2 februarie și-a făcut intrarea în Cetatea Leonină și a fost primit la Sf. Petru cu fastul tradițional: în aceeași zi, Otto și soția sa Adelaida au fost încoronați. Refăcut în acest mod, imperiul trecea în mâinile casei de Saxonia.

După încoronare s-a încheiat un tratat, celebrul *Privilegium Ottonianum* din 13 februarie 962: prin el împăratul Otto îi confirma lui Ioan al XII-lea și succesorilor săi toate drepturile și averile pe care Biserica le obținuse pe baza precedentelor tratate; în plus, papa făcea un jurământ de credință față de împărat, promițând că nu-l va trăda niciodată, prin adoptarea concepției naționaliste reprezentate de Berengarius. Nobilimea și locuitorii Romei au făcut și ei jurământ de credință, supunându-se din nou autorității imperiale. Era însă limpede că populația, obișnuită cu autonomia pe care i-o oferise regimul lui Alberic, nu va tolera o asemenea supunere; de altfel, poziția lui Ioan al XII-lea era mai ambiguă decât niciodată.

Ioan al XII-lea (după Platina)

Așa se face că, după plecarea lui Otto, Ioan al XII-lea nu putea să nu asculte de sfaturile fruntașilor orașului care făceau presiuni pentru o schimbare radicală a poziției față de împărat. Ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, papa a încercat să ia legătura cu Berengarius, dar scrisorile i-au fost interceptate; tabăra imperială veghea cu atenție asupra Romei și, în primăvara anului 963, i-a trimis o delegație lui Otto, care se afla la Pavia, informându-l despre toate, subliniind comportarea imorală a papei și starea de părăsire în care ajunseseră locurile sfinte ale orașului. Se pare că Otto ar fi comentat veștile despre viața desfrânată a papei printr-o frază batjocoritoare: „Papa este încă un băiețandru și se va potoli doar luând exemplu de la oamenii cumsecade". Această frază exprima disprețul pentru o Biserică atât de decăzută.

Otto a trimis soli la Roma pentru a fi ținut la curent cu situația, și s-a îndreptat spre San Leo ca să-l asedieze pe Berengarius. În vară, sub zidurile castelului, Otto a primit vizita trimișilor pontificali și aceștia i-au înmânat un protest prin care era acuzat că invadase un teritoriu ca San Leo, aparținând Bisericii. Împăratul le-a arătat scrisorile interceptate și l-a acuzat și el pe papă că trădase pactul încheiat cu el în urmă cu un an; totuși s-a arătat dispus să ierte acele rătăciri tinerești ale lui Ioan al XII-lea, trimițându-i apoi vorbă acestuia că era gata să se supună „judecății lui Dumnezeu" pentru a fi dezlegat de acuzația de invazie pe care i-o aduseseră trimișii pontificali și astfel să nu fie pusă la îndoială buna intenție a intervenției sale în San Leo.

Trimişii imperiali, trataţi nepoliticos de papă, i-au relatat lui Otto că fiul lui Adalbert, fugit din San Leo, căutase ajutor în sud la sarazini, cerând totodată şi intervenţia Bizanţului; după aceea se instalase la Roma, împreună cu papa, în fruntea taberei naţionaliste.

În acest moment, Otto n-a mai ezitat; a părăsit San Leo şi s-a îndreptat în grabă spre Roma. Tabăra naţionalistă îşi ocupase poziţiile de luptă în Cetatea Leonină şi Ioan al XII-lea, impozant, cu coif şi platoşă, inspecta rândurile armatei împreună cu Adalbert; tabăra filoimperială se afla între zidurile de la Giovannipoli. Otto s-a unit cu ea, gata să-şi atace inamicii dincolo de Tibru; dar aceştia au dispărut pe neaşteptate. Ioan al XII-lea nu s-a mai simţit în siguranţă şi, adunând în grabă tezaurul Bisericii, a fugit în Campagna romană împreună cu Adalbert, adăpostindu-se în castelul din Tivoli şi de acolo în Corsica. Era în 2 noiembrie 963; Otto lua în stăpânire oraşul.

La patru zile după aceea, împăratul a convocat la Sf. Petru un conciliu la care au participat, în afară de câţiva episcopi din Italia de nord, susţinători ai împăratului, şi episcopii din Tuscia şi din ducatul roman, ca şi clerul şi reprezentanţi ai nobilimii şi ai locuitorilor Romei. Conciliul trebuia să-l judece pe Ioan al XII-lea şi a fost, de fapt, un proces împotriva papei, dorit în mod special de către împărat.

Papei i-a fost trimisă o citaţie cu învinovăţirile ce i se aduceau, printre care cele mai importante erau următoarele: „Aflaţi deci că nu puţini, ci toţi, laici şi slujitori ai Bisericii, v-au acuzat de crimă, sperjur, sacrilegiu, de incest cu rude ale dumneavoastră şi cu două surori... că aţi închinat o urare diavolului şi, jucând zaruri, i-aţi invocat pe Zeus, Venus şi alţi demoni". Ioan al XII-lea nu s-a prezentat în faţa judecătorilor săi şi, evident, a declarat că el considera nul acel proces, făcând aceasta printr-un răspuns superficial care nu avea, desigur, tonul cuvenit unei scrisori pontificale: „Am auzit că vreţi să vă găsiţi un alt papă; dacă faceţi aceasta, vă excomunic în numele lui Dumnezeu cel atotputernic, astfel încât să nu puteţi face numiri de preoţi şi nici să celebraţi slujbe". Mesajul a stârnit ilaritate printre episcopi care şi-au bătut joc de tonul „vulgar" al exprimării.

Ioan al XII-lea, fără a fi fost apărat, a fost judecat ca vinovat de înaltă trădare şi demis din funcţia pontificală pentru comportarea sa, considerată nedemnă de un papă. În locul său, Otto a impus alegerea unui laic, protoscrinarul[67] Leon, consacrat la 6 decembrie sub numele de Leon al VIII-lea.

Ioan al XII-lea, chiar şi din îndepărtata Corsica, a reuşit să stârnească două răscoale; prima, din 3 ianuarie 964, a fost înăbuşită în sânge de

Otto, care, la zece zile după aceea, a trebuit să părăsească Roma pentru a se înfrunta cu Adalbert la Spoleto; cea de-a doua, izbucnită imediat după plecarea lui Otto, l-a izgonit pe Leon al VIII-lea; acesta s-a dus după protectorul său la Spoleto, în timp ce Ioan al XII-lea se întorcea la Roma hotărât să se răzbune. El a convocat în mare grabă, la 26 februarie, un conciliu în bazilica Sf. Petru, la care au participat doar şaisprezece episcopi, dintre care unsprezece semnaseră demiterea sa. Ei, ca o ultimă încercare de apărare a vieţii lor, au declarat că fuseseră obligaţi să se supună împăratului; în acelaşi mod s-au comportat şi cardinalii. Procesul împotriva lui Ioan al XII-lea a fost declarat nul, fiind demis şi papa Leon al VIII-lea.

Ioan însuşi s-a dezlănţuit asupra celor mai înverşunaţi adversari ai săi, punând să li se reteze nasul şi limba, în timp ce Otto se afla la Camerino împreună cu pontiful dorit de el; abia după sărbătoarea Paştelui a pornit spre Roma. Era târziu de-acum să mai poată tranşa definitiv problema cu Ioan al XII-lea: în timpul călătoriei i-a parvenit ştirea morţii acestuia. Ea a survenit la 14 mai 964; conform lui Liutprand şi vorbelor din popor, a fost ucis de diavol în timp ce se afla în pat cu o femeie adulterină, o oarecare Stefanetta. Dar, în acest caz, diavolul ar fi putut fi chiar soţul înşelat, care îl surprinsese cu soţia lui şi-l aruncase pur şi simplu pe fereastră. În schimb, după alte surse, Ioan al XII-lea ar fi murit lovit de apoplexie.

În orice caz, era un sfârşit conform cu existenţa sa desfrânată, chiar dacă era vicar al lui Cristos; ca om politic, a ilustrat până la capăt contradicţia existentă în sufletul său între condiţia de principe şi cea de papă, incapabil să dea o expresie distinctă puterii sale, ca o morişcă mişcată de vânturi, lipsită de acea promptitudine a simţului oportunităţilor care justifică uneori anumite schimbări de orientare politică. A fost înmormântat în bazilica S. Giovanni in Laterano.

131. Leon al VIII-lea (963-965)

Leon al VIII-lea era un simplu laic; locuia pe *clivus Argentarii*, adică pe „colina Marforio". Protoscrinar, participase la delegaţia trimisă de Ioan al XII-lea lui Otto pentru a reclama invadarea de către acesta a teritoriilor Bisericii, pe când asedia castelul de la San Leo.

A ieşit pe neaşteptate la rampă cu ocazia conciliului-proces pe care Otto al III-lea l-a convocat la Roma pe 6 noiembrie 963 şi, după ce s-a

Leon al VIII-lea (după Platina)

hotărât demiterea lui Ioan al XII-lea, a fost ales de împărat ca papă, chiar dacă era un laic, datorită curăteniei moravurilor sale și pentru probitatea sa dincolo de orice dubiu, acela neputând urca pe tronul pontifical, în locul lui Ioan al XII-lea, decât o persoană absolut cinstită.

Ca și cu alte ocazii, „handicapul" de a fi laic a fost depășit pe parcursul a două zile: ales la 4 decembrie, a primit printr-o procedură sumară de la episcopul-cardinal de Ostia, Sicon, diferitele ranguri de custode, lector[68], paracliser, subdiacon, diacon și preot. Așa încât, la 6 decembrie, a fost consacrat papă.

Este clar că această alegere nu se bucura de sprijinul populației, mai ales pentru că era impusă de împărat; așa că Otto s-a gândit ca, la început, să-l ajute îndeaproape pe papă, pentru a opri eventualele mișcări populare. Într-adevăr, după ce trecuseră sărbătorile Crăciunului, la 3 ianuarie 964 a avut loc o adevărată răscoală a populației, stimulată indirect de Ioan al XII-lea din îndepărtata Corsică, unde se refugiase cu ajutorul unor intermediari ai săi de încredere din rândul persoanelor de vază din oraș. Vaticanul a fost luat cu asalt, dar armata imperială i-a respins cu ușurință pe atacatori, răsturnând baricadele ridicate de aceștia pe podul Sant'Angelo și declanșând un adevărat măcel.

Masacrul a fost întrerupt doar datorită lui Leon al VIII-lea, care spera să câștige de partea sa inima populației care-i era făți ostilă. A doua zi, romanii l-au rugat fierbinte pe Otto să-i ierte și au jurat pe mormântul Sf. Petru să se supună lui Leon. Papa a vrut să-și dovedească

bunele intenții și a pus să fie eliberați ostaticii; Otto a mai rămas la Roma încă zece zile și, simțindu-se liniștit în ce privește siguranța papei, a plecat spre Spoleto ca să atace acel oraș în care se stabilise Adalbert.

În realitate, „lăsa orașul pradă furiei, și pe papă ca pe un miel în mijlocul haitei de lupi", notează Gregorovius. „Sângele vărsat pe 3 ianuarie n-a fost uitat niciodată; el a făcut să crească ura împotriva străinilor, iar romanii, a căror insurecție fusese atât de brutal reprimată, îndată ce și-au văzut ostaticii liberi iar împăratul plecat, s-au grăbit să-și satisfacă setea de răzbunare".

Într-adevăr, ei l-au chemat înapoi pe Ioan al XII-lea, în timp ce Leon al VIII-lea reușea cu mare greutate să fugă, refugiindu-se la Camerino, în preajma împăratului. Această soluție l-a salvat de la o moarte mai mult decât probabilă, dar l-a făcut să piardă pontificatul, pentru că Ioan al XII-lea, îndată ce a intrat în oraș, s-a instalat din nou în scaunul pontifical, și, în conciliul din 26 februarie, l-a demis. Pe de altă parte, moartea lui Ioan al XII-lea, la 14 mai, nu a putut rezolva totul, căci demiterea a rămas în picioare. Poporul roman, într-adevăr, l-a sfidat încă o dată pe împărat; nu a vrut în continuare să-l recunoască pe Leon ca papă și, prin unul dintre nenumăratele concilii, clerul și nobilimea romană l-au ales papă, la 22 mai 964, pe Benedict al V-lea. Otto nu voia, evident, să recunoască un papă dorit de romani și a asediat Roma; orașul s-a predat la 23 iunie 964 și, în aceeași zi, era convocat un conciliu care-l demitea pe Benedict al V-lea.

În acest moment, este logic să ne întrebăm ce valoare putea avea acel conciliu, ca și cel din 26 februarie, amândouă convocate de papi care fuseseră demiși; evident, aceeași valoare pe care o avusese și cel din 963 prezidat de împărat. În *Anuarul pontifical*, se consideră că Ioan al XII-lea a domnit până în ziua morții sale; atunci însă, nu ar trebui considerată ca valabilă demiterea sa și nici consacrarea lui Leon al VIII-lea, care, în schimb, este considerat papă din 6 decembrie 963 până la moartea sa, de la 1 martie 965; pe de altă parte, dacă demiterea lui Leon al VIII-lea nu este recunoscută, Benedict al V-lea nu poate fi considerat papă, *Anuarul* menționându-l însă ca fiind în funcție de la 22 mai 964 până când a murit, la 4 iulie 966, dată la care, după cum vom vedea, fusese deja ales succesorul său Ioan al XIII-lea. În realitate, problema este foarte încurcată; mi s-a părut normal să respect datele din *Anuar* și deci cu atât mai puțin, să nu-l consider pe Leon al VIII-lea ca antipapă, așa cum se hazardează s-o facă unele documente, chiar și dintre cele contemporane. Această mențiune poate ajuta, dacă nu la altceva, măcar la lămurirea

acelora care şi-au pus, poate, întrebări în acest sens, că uneori este extrem de dificil, chiar şi la nivel oficial, să fie recunoscut un papă sau un antipapă, iar folosirea unui termen sau a altuia poate fi uneori gratuită.

Conciliul din 23 iunie îşi are o poveste a sa; mi s-a părut că ar fi semnificativ s-o prezint în biografia lui Benedict al V-lea, şi din acest motiv îi atrag atenţia cititorului asupra ei; în ce-l priveşte pe Leon al VIII-lea, voi menţiona că Otto, după ce a rezolvat chestiunea demiterii lui Benedict, a dat un decret în acest sens, adică asupra alegerii pontificale, prin care romanii erau obligaţi să renunţe la orice drept electiv. Papa s-a resemnat şi s-a supus; practic, prin acest decret nu se mai putea vorbi de „alegeri libere" şi papalitatea devine „un fel de *Reichkirche* anexată imperiului", după cum observă Knowles; pentru o anumită perioadă, cel care era ales pentru tronul pontifical trebuia să dea socoteală de conduita sa împăraţilor germani. Otto, bazându-se pe acest decret, a plecat de la Roma la 1 iulie, luându-l cu el şi pe demisul Benedict al V-lea, lăsându-l pe Leon al VIII-lea într-o relaţie încordată cu locuitorii oraşului şi doar moartea l-a scăpat pe papă, din fericire, de această grijă, la 1 martie 965.

132. Benedict al V-lea (964-965)

Benedict al V-lea, cardinal-diacon şi om deosebit de erudit, meritând apelativul de *grammaticus*, a fost ales papă de cler şi de locuitorii Romei a doua zi după moartea lui Ioan al XII-lea. Romanii au săvârşit prin această alegere un act de sfidare faţă de împăratul Otto care, după ce-l demisese pe Ioan al XII-lea prin conciliul de la 6 noiembrie 963, îşi impusese propriul său candidat în persoana lui Leon al VIII-lea. Romanii nu au vrut să-l recunoască şi l-au considerat demis prin conciliul de la 26 februarie 964; voiau un papă „al lor" şi l-au ales pe Benedict, siguri că el va apăra libertatea Bisericii şi a Romei faţă de abuzurile imperiale.

Manifestând o siguranţă ostentativă, poporul roman şi-a trimis propriii săi ambasadori la Rieti, unde se afla Otto, pentru a-l informa despre alegere, cu rugămintea de a o ratifica. Răspunsul lui Otto nu putea fi decât unul negativ; cu toate acestea, Benedict al V-lea a fost consacrat la 22 mai.

Otto a trecut la asediul Romei cu grosul armatei şi, practic, a învins-o prin înfometare. La 23 iunie, porţile oraşului au fost deschise; locuitorii se temeau de o pedeapsă foarte serioasă, care însă n-a venit. A fost o

Benedict al V-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

iertare mărinimoasă, însoțită de convocarea imediată a unui conciliu în Lateran, prezidat de Leon al VIII-lea, și în fața căruia Benedict al V-lea a apărut în postura de acuzat.

El a fost adus în sala de conciliu îmbrăcat în odăjdiile pontificale; arhidiaconul l-a întrebat cu ce drept se autoînvestise ca papă, din moment ce trăia încă papa Leon al VIII-lea. A fost acuzat în acest fel de violarea jurământului față de împărat, jurământ în baza căruia nu putea fi ales nici un pontif fără consimțământul imperial.

Răspunsul lui Benedict al V-lea a fost scurt și implorator: „Dacă am greșit, fie-vă milă de mine!". Se pare că Otto s-a lăsat înduioșat de acel reprezentant al Bisericii care, îngenuncheat, cerea milă și-i îmbrățișa picioarele; până la urmă l-a apărat de un Leon al VIII-lea peste măsură de furios. Acesta, apropiindu-se de Benedict, i-a smuls patrafirul și, apucându-i cârja pontificală, i-a rupt-o; ca să-i facă pe plac împăratului, care intervenise în favoarea lui, l-a lăsat cu funcția de diacon, trimițându-l însă în exil.

Otto l-a luat cu el în Germania atunci când a plecat din Roma la 1 iulie 964 și l-a trimis în exil la Hamburg, unde Benedict a trăit sub supravegherea episcopului Adaldagus. A murit la 4 iulie 965 și a fost înmormântat la Hamburg, dar în 999 Otto al III-lea s-a îngrijit ca osemintele sale să fie transportate la Roma cu toate onorurile cuvenite reputației de sfânt pe care o dobândise.

Ioan al XIII-lea (după Platina)

133. Ioan al XIII-lea (965-972)

La moartea lui Leon al VIII-lea, romanii nu au mai îndrăznit să convoace un conciliu pentru a-l alege pe noul papă, dar au trimis totuşi o delegaţie la Otto, lăsând la latitudinea acestuia desemnarea unui succesor; şi-au manifestat totuşi dorinţa de a-l menţine pe tronul pontifical pe Benedict al V-lea, aflat în exil la Hamburg. A existat astfel o perioadă liberă între două pontificate, pentru că împăratul se găsea, evident, într-o anumită încurcătură, în ciuda faptului că nu voia în nici un fel să cedeze presiunilor romanilor. A ieşit din încurcătură la 4 iulie 965, când Benedict a murit; Otto a trimis acasă delegaţia romană şi la Roma au sosit reprezentanţii săi, episcopii Otgerus de Speyer şi Liutprand de Cremona.

Alegerea a căzut asupra episcopului de Narni, Ioan, probabil fiu al Teodorei a II-a, sora Maroziei; educat la Lateran, parcursese toate treptele carierei ecleziastice, ieşind în evidenţă cu ocazia procesului intentat lui Ioan al XII-lea în care fusese acuzator public, dar sfârşind apoi prin a semna şi demiterea lui Leon al VIII-lea. Intrase, în plus, în relaţii strânse cu familia Crescenzi care, de atunci, va dobândi o mare influenţă în Roma, înlocuind-o în acest sens pe cea a lui Theophilactus. A fost consacrat la 1 octombrie 965 sub numele de Ioan al XIII-lea.

Nu era, practic, bine văzut de populaţie şi de o parte a nobilimii, tocmai pentru că fusese ales la indicaţia împăratului; aşa încât a încercat să

intre în relații din ce în ce mai strânse cu familia Crescenzi, pentru a-și asigura un sprijin în interiorul orașului și în jurul lui. În acest sens, senatoarei Stefania i-a dăruit moșia Palestrina și l-a ales pe nepotul ei, Benedetto, soțul Teodorandei, fiica lui Crescenzio, ca guvernator al provinciei Sabina.

Un semn palpabil al nemulțumirii populare s-a înregistrat la puține luni după consacrarea lui; la 15 decembrie s-a declanșat o conjurație urzită de prefectul orașului, Pietro, de contele Roffredo și de prelatul Stefano; papa a fost arestat și închis în Castelul Sant'Angelo; de aici l-au dus afară din oraș, într-un castel al lui Roffredo. Ioan al XIII-lea a reușit însă să evadeze, singur sau ajutat de altcineva, punându-se sub protecția contelui Pandolfo din Capua.

Revolta avea un caracter evident democratic, pentru că printre participanți apar pentru prima dată reprezentanți ai categoriilor defavorizate din rândul locuitorilor Romei; dar această nouă tentativă de a răsturna puterea pontificală s-a sfârșit tragic. Îndată ce Otto a venit, în toamna anului 966, în Italia, s-a produs o sciziune în rândul răsculaților: Giovanni, fiul lui Crescenzio, a trecut de partea papei; Roffredo și Stefano au fost uciși, iar Pietro a reușit în primul moment să scape prin fugă. Ioan al XIII-lea trecea între timp prin Sabina însoțit de o escortă formată din soldați capuani și de acolo intra în Roma la 12 noiembrie 966: acea efemeră republică democrată durase ceva mai mult de zece luni.

La doar câteva zile după aceea, Otto își făcea intrarea în Roma și, de data aceasta, nu mai era dispus la acte de clemență față de răsculați, așa încât orașul a fost jefuit. Reprezentanții populației în conducerea orașului au fost spânzurați, iar mulți susținători ai lor au fost orbiți. Prefectul Pietro a fost găsit într-o ascunzătoare din Campagna romană și închis în celulele din Lateran; împăratul l-a predat papei pentru a fi pedepsit după cum voia acesta. Ioan al XIII-lea a pus să fie atârnat de păr de *Caballus Constantini*, adică de statuia ecvestră a lui Marcus Aurelius; dar caznele la care a fost supus nu s-au oprit aici. Dat jos de pe statuie și despuiat, Pietro a fost urcat pe un măgar, cu fața spre coada acestuia, de care era legat un clopoțel cu două sfori, ca niște hățuri, până la mâinile condamnatului; pe cap i s-a fixat un burduf de piele împodobit cu pene și încă două atârnate de picioare. Într-un asemenea hal a fost purtat pe străzile orașului; după o astfel de batjocură a fost trimis în exil în Germania. Cadavrele lui Roffredo și Stefano au fost dezgropate și aruncate pe câmp în afara zidurilor Romei; a fost o represiune crudă, pentru care doar papa a fost recunoscător împăratului și care a făcut să crească ura romanilor față de Otto și pontiful instalat de el.

Otto a mai ținut sub stăpânire Italia încă șase ani, astfel că ura locuitorilor de la toate nivelurile, nobili sau plebei, nu a avut cum să mai răbufnească și să aibă parte de răzbunare. În anul următor, într-un conciliu la Ravenna, împăratul restituia Bisericii exarhatul și alte posesiuni învecinate cu acesta; era un cadou în vederea apropiatei încoronări imperiale, la care Ioan al XIII-lea a consimțit cu mare bucurie. Ea a avut loc în Roma, la 24 decembrie 967 și de față era și fiul noului împărat, viitorul Otto al II-lea, pe vremea aceea având doar doisprezece ani, el alegându-se cu titlul de Cezar, special înființat pentru această ocazie.

Otto I dorea să dea strălucire dinastiei sale, înrudindu-se cu împăratul din Răsărit, și s-a gândit la o căsătorie între fiul său și prințesa Teofano, fiică a răposatului Roman al II-lea și nepoată a actualului împărat Nicefor. Acesta nu vedea totuși cu ochi buni această căsătorie, pentru că nu putea fi de acord cu Otto, care prin politica sa îi favorizase pe ducii de Capua și Benevent, într-un contrast fățiș cu dominația bizantină din Italia meridională; Ioan al XIII-lea a complicat lucrurile când a trimis la Nicefor o delegație personală pentru a ușura misiunea ambasadorilor imperiali, care, sub conducerea lui Liutprand, nu reușeau să perfecteze această căsătorie. Papa pleda pentru îndeplinirea dorinței „iubitului său fiu", Otto I adresându-i-se lui Nicefor cu simplul titlu de „împărat al grecilor"; acesta, furios din această cauză, a sfârșit prin a-i ține un timp prizonieri pe delegați și a întrerupt definitiv toate tratativele matrimoniale. După cât se pare, diplomația nu era tocmai punctul forte al lui Ioan al XIII-lea.

Otto a reușit totuși să realizeze „visul" de dragoste al fiului său; în 969 Nicefor era asasinat în una din revoltele care deveniseră obișnuite la vârful puterii bizantine și uzurpatorul tronului, Ioan Tzimiskes, s-a gândit cum să-l mulțumească pe împăratul Occidentului, poate și pentru a evita ca prințesa să mai poată emite pretenții, de altminteri justificate, la tronul Bizanțului.

Căsătoria dintre tânăra Teofano și Otto, băiatul de șaptesprezece ani, a fost celebrată de Ioan al XIII-lea la Roma la 14 aprilie 972: Otto I, bătrân acum, a văzut împlinită prin acea căsătorie reconcilierea simbolică dintre Occident și Orient. Dar fastuoasa ceremonie și serbările grandioase erau o manifestare doar aparentă de bucurie și de liniște în relațiile dintre cele două Biserici. Capua și Beneventul fuseseră alese să devină „metropole", formate dintr-o serie de dioceze cu drept de vot, care constituiau o *lunga manus* a Romei în extinderea ei către sud, zonă aflată, tradițional, sub jurisdicția patriarhului de la Constantinopol: acesta

a ripostat ridicând la rang de arhiepiscopie sediul episcopal de la Otranto, cu cinci dioceze în subordine, tocmai pentru a evita influența Romei, ajungând să impună în regiunile Puglia și Calabria ritul grec, interzicându-l pe cel latin.

Ioan al XIII-lea avusese totuși posibilitatea de a extinde din nou interesele universale ale papalității, făcând să crească activitatea misionară: episcopul de Tuscolo, Egidius, a fost trimis în Polonia, un teritoriu convertit de curând la creștinism, pentru a intensifica propaganda creștină printre slavi și unguri. Dacă această intensificare a activității misionare este un moment luminos pentru Ioan al XIII-lea în exercitarea funcției sale religioase, cu siguranță nu se poate afirma că, prin personalitatea sa politică, a reușit să se opună împăratului și obligațiilor impuse de acesta; practic, nu împărtășesc opinia lui Seppelt care susține aprecierea altor istorici că Ioan al XIII-lea trebuie „reconsiderat, deși cu multă modestie, și trecut în rândul precursorilor marilor papi, apărători, din secolul al XI-lea până în al XIII-lea, ai drepturilor Bisericii împotriva puterii imperiale". În realitate, activitatea sa antiimperială este chiar prea modestă, aș îndrăzni să spun de-a dreptul inexistentă; mai mult, el a demonstrat că, fără sprijinul lui Otto I, n-ar fi reușit să se mențină pe tronul Sf. Petru.

A murit la 6 septembrie 972 și a fost înmormântat în bazilica S. Paolo de pe Via Ostiense.

134. Benedict al VI-lea (973-974)

Benedict al VI-lea, roman, fiul unui oarecare Hildebrand, de origine germană, diacon al cartierului *sub Capitolio*, a fost ales imediat după moartea lui Ioan al XIII-lea, dar confirmarea de la împărat a întârziat să sosească, pentru că Otto se afla în Germania, astfel încât a fost consacrat abia la 19 ianuarie 973.

Numit, desigur, de tabăra imperială, alegerea sa nu putea să nu provoace nemulțumirea populației și în special a taberei naționaliste, a cărei căpetenie de atunci făcea parte din familia Crescenzi, anume un fiu al Teodorei a II-a și deci probabil, frate cu Ioan al XIII-lea. Cât timp a mai trăit Otto I, Benedict al VI-lea a reușit să se impună autoritar în fața acestei familii, dar moartea împăratului, survenită la 7 mai 973, a făcut să se declanșeze imediat o răscoală al cărei conducător a fost însuși acest Crescenzi.

Benedict al VI-lea (după Platina)

Benedict al VI-lea a fost închis în Castelul Sant'Angelo și demis chiar de răsculați, care l-au urcat în iunie 974 pe tronul pontifical pe unul dintre complotiști, diaconul Franconus, fiul unui anume Ferruccio, sub numele de Bonifaciu al VII-lea. Mai trăia încă Benedict al VI-lea, dar el a fost strangulat în închisoare la o lună după aceste evenimente; unele cronici spun că ar fi fost asasinat de însuși Bonifaciu al VII-lea, prezentat ca un adevărat „monstru".

Este considerat antipapă și puținele informații despre evenimentele din acea perioadă nu precizează dacă după alegerea sa a urmat o consacrare efectivă sau a fost pur și simplu o acțiune de comando înfăptuită cu ajutorul vreunui preot. Este adevărat că Bonifaciu al VII-lea n-a considerat, pentru moment, oportun să se comporte ca un reprezentant autentic al Bisericii și, în aceeași lună iulie în care a murit Benedict al VI-lea, a fugit cu gloata lui de susținători spre Constantinopol, luând cu ei și tezaurul Bisericii. Patriarhul din Constantinopol a fost destul de bucuros să-i primească, considerând că asemenea revolte la Roma nu făceau decât s-o discrediteze și să-i scadă importanța.

Crescenzio apare și el în istoria Romei; trimisul imperial, contele Sikko, a reușit doar în câteva săptămâni să restabilească ordinea în oraș și rebelii au fost pedepsiți. Se pare că totuși Crescenzio a reușit să fugă într-o mănăstire, ducând apoi o viață liniștită, departe de evenimentele politice ulterioare din oraș. A murit în mănăstirea Sant'Alessio, la zece ani după aceste întâmplări, după cum atestă o inscripție din biserica mănăstirii respective.

135. Benedict al VII-lea (974-983)

După ce ordinea a fost restabilită la Roma, nu era uşor pentru trimisul imperial şi pentru tabăra filogermană să găsească un succesor al lui Benedict al VI-lea; din Germania, Otto al II-lea îl indicase drept candidat din partea sa pe un om cu adevărat sfânt, Maieul de Cluny, dar acesta nu s-a simţit în stare să se angajeze la asemenea niveluri politico-religioase şi a refuzat. Abia în octombrie s-a găsit, în sfârşit, un candidat, evident, bine văzut de tabăra imperială, în persoana episcopului de Sutri, care a fost ales cu numele de Benedict al VII-lea.

El a convocat imediat un conciliu şi acesta a emis o sentinţă de condamnare a lui Bonifaciu al VII-lea, a cărui alegere era considerată ilegală. Nu se putea altfel, şi era începutul unui pontificat în general liniştit, menţinându-şi soliditatea timp de circa nouă ani, cu toate că, mai mult de cinci dintre ei, Otto rămăsese departe de Italia. Benedict al VII-lea era un om integru din punct de vedere moral şi s-a străduit mult pentru a duce mai departe reforma sistemului monahal, abandonată în ultimul timp de predecesorii săi, atraşi deseori de alte interese, în special lumeşti; a fost preocupat între timp şi de restaurarea unor mănăstiri, ca aceea a Sf. Bonifaciu şi Alexius de pe Aventin, şi, în strânsă colaborare cu tânărul Otto al II-lea, a stimulat activitatea misionară în ţările germanice şi slave. A acordat privilegii noi arhiepiscopilor de Mainz şi Trier şi a fondat dioceza de la Praga, căreia i-au fost subordonate Boemia şi Moravia.

Benedict al VII-lea (după Platina)

Este aproape sigur totuşi că unele revolte populare trebuie că au existat şi sub pontificatul lui Benedict al VII-lea şi probabil că el a căutat să scape prin fugă, cerându-i lui Otto al II-lea să intervină; într-adevăr, în toamna lui 980, acesta a coborât în Italia şi s-a întâlnit cu pontiful la Ravenna, sărbătorind împreună Crăciunul. A ajuns împreună cu papa şi la Roma în ziua de Paşti a anului următor, însoţit de mama sa, Adelaida, şi de soţia sa, Teofano, de Hugo Capet, duce al Franţei şi de Conrad, regele burgunzilor.

„Nici un cronicar din acea epocă nu afirmă că Otto i-ar fi pedepsit pe cei care se răsculaseră în 974", notează Gregorovius. „Doar unele informaţii ulterioare relatează că, urmând exemplul lui Caracalla, el a dat pe treptele bazilicii Sf. Petru un banchet la care i-a invitat în mod viclean pe romani şi că, după ce a decapitat pe câţiva dintre ei, i-a obligat pe ceilalţi să continue ospăţul". Este vorba, poate, doar despre o legendă, dar este o dovadă a faptului că, în orice caz, prezenţa împăratului la Roma crea un climat de teroare în rândul locuitorilor; în acelaşi timp, legenda calma spiritele prea înfierbântate ale unor eventuali rebeli. În iulie, Otto al II-lea a părăsit Roma pentru a se îndrepta către sudul Italiei, unde îl aşteptau luptele cu sarazinii şi cu bizantinii.

În septembrie 981, Otto al II-lea a prezidat şi un conciliu în care Benedict al VII-lea pronunţa o condamnare solemnă a simoniei, dar care a servit şi episcopiilor germane pentru ca, datorită sprijinului imperial, să creeze numeroase dioceze, pe baza repartizării diferitelor teritorii, în frunte cu cea din Merseburg, acum practic desfiinţată. Motivaţiile cu caracter misionar mascau în realitate interesele private ale episcopului Gisiler, care reuşise să-l convingă pe Otto de scopul apostolic al intenţiilor sale. Conciliul nu a aprobat în unanimitate decizia, totuşi aceasta a trecut; atât de mult însemna voinţa împăratului.

După aceea Otto a părăsit Roma, plecând din nou în sudul Italiei unde voia să oprească o nouă invazie sarazină şi mişcările expansioniste bizantine; n-a reuşit şi intenţiile sale au eşuat în urma bătăliei de la Stilo din 982. Reîntors în nordul Italiei, împăratul părea să-şi fi pierdut siguranţa de altădată. Încoronarea la Verona, în iunie 983, a fiului său, Otto, de trei ani, ca rege al Germaniei şi al Italiei trebuia să dea strălucire imperiului şi să demonstreze vasalilor germani şi italieni că forţa dinastiei saxone încă nu slăbise. După ce a dat această gură de oxigen euforiei manifestate de tabăra imperială, Otto al II-lea a organizat din nou o expediţie în sudul Italiei, dar a trebuit să se oprească la Roma, pentru că moartea lui Benedict al VII-lea, la 10

iulie 983, făcea ca prezența sa să fie necesară pentru alegerea noului papă. Benedict al VII-lea a fost înmormântat în biserica S. Croce di Gerusalemme.

136. Ioan al XIV-lea (983-984)

Otto al II-lea l-a desemnat ca succesor al lui Benedict al VII-lea pe cancelarul său italian, episcopul Petru din Pavia care, în decembrie 983, a fost consacrat papă sub numele de Ioan al XIV-lea, al treilea din istoria papalității care își lua un alt nume decât cel de botez. Aproape concomitent cu consacrarea, Ioan al XIV-lea rămânea fără protectorul său: la numai douăzeci și opt de ani, Otto al II-lea murea subit în urma unei boli scurte, la Roma, în palatul imperial de lângă bazilica Sf. Petru, la 7 decembrie. Era înmormântat în bazilică, fiind singurul împărat dintr-o dinastie germană decedat și înhumat la Roma.

Este clar că moartea neașteptată a lui Otto al II-lea a fost fatală noului ales, Ioan al XIV-lea; probabil că el, la căpătâiul împăratului, își presimțea propria lui soartă. Nu putea spera, desigur, nimic de la un băiețaș de trei ani aflat încă sub tutela mamei sale și amenințat în Germania de forța armată a ambițioasei sale rude, Henric de Bavaria, care a pus mâna imediat pe titlul de rege al Germaniei. În primăvara lui 984, Teofano a părăsit Roma cu suita care-i rămăsese credincioasă

Ioan al XIV-lea (după Platina)

și cu fiul său, hotărâtă să-i apere drepturile: nu putea, desigur, să conteze pe papă.

Căderea lui Ioan al XIV-lea a survenit rapid; de la Constantinopol s-a întors imediat Bonifaciu al VII-lea, chemat, poate, de tabăra filobizantină din Roma. Cu consimțământul familiei Crescenzi a putut, evident, să ocupe din nou tronul Sf. Petru; Ioan al XIV-lea a fost închis în Castelul Sant'Angelo în aprilie 984 și acolo a fost ucis prin otrăvire, în august. Bonifaciu al VII-lea nu a reușit însă să-și mențină mult timp pontificatul; se pare că setea lui de răzbunare l-a împins să comită o serie de crime și de violențe, ca aceea de a fi pus să i se scoată ochii cardinalului Ioan, un dușman înverșunat al său. Astfel încât, după unsprezece luni de pontificat a devenit de nesuportat chiar și pentru familia Crescenzi, al cărei cap devenise fiul lui Crescenzio, Giovanni (Ioannes Crescentius), și a fost eliminat în august 985. Cadavrul său a fost profanat în cadrul unei răscoale populare, târât pe străzile Romei și, în final, aruncat la picioarele statuii ecvestre a lui Marcus Aurelius. A doua zi, servitorii săi au reușit să-l îngroape creștinește în bazilica Sf. Petru.

137. Ioan al XV-lea (985-986)

Ioan al XV-lea, un roman din cartierul al șaselea, *Gallina alba*, fiu al unui preot pe nume Leon, a fost consacrat papă în august 985, în împrejurări pe care nu le cunoaștem. În orice caz, familia sa era în dușmănie cu cea a Crescenzilor, astfel încât se poate presupune că a fost vorba despre o alegere dorită de tabăra imperială, împotriva voinței naționaliștilor, cu toate riscurile care derivau de aici.

Giovanni Crescenzio acaparase, într-adevăr, puterea temporală și căpătase titlul de *patricius*, dar conduita sa față de pontif era de o toleranță deosebită, în limitele cuvenite, adică în domeniul strict religios. Giovanni voia să fie reprezentantul Senatului și al poporului roman și înfrunta, înainte de toate, puterea imperială, întruchipând parcă din nou personalitatea lui Alberic al II-lea. Era nevoie însă de multă șiretenie: altele erau timpurile și întreaga Italie nu mai făcea nici o încercare de a-și cuceri autonomia. În special Roma nu putea spera altceva decât menținerea unei puteri laice alături de cea pontificală, dar nu se putea, desigur, să se debaraseze de autoritatea imperială; drepturile acelui băiețaș saxon au fost respectate, și orașul a dat o dovadă în acest sens atunci când regenta Teofano a venit în Italia în 989.

Ioan al XV-lea (după Platina)

A fost primită cu mari onoruri, poporul a omagiat-o, și titlul de împărătească nu i-a fost contestat; ea i-a obligat pe romani să recunoască prin jurământ drepturile imperiale ale fiului său și, în aceste condiții, i-a confirmat lui Giovanni Crescenzio titlul de *patricius*. După oficierea slujbelor de pomenire a soțului ei, la Crăciunul din 989 Teofano a părăsit Roma pentru a se întoarce în Germania.

Cu multă diplomație, pusese în ordine raporturile dintre nobilimea romană și papă, salvând interesele imperiale; această coexistență a puterilor avea să se rezolve în paguba, dacă nu a pontifului, atunci a Bisericii din Roma, care s-a discreditat în fața comunității creștine, ducând până la scăderea respectului nutrit de credincioși față de tronul lui Petru.

Pe de o parte, papa instaurase un fel de nepotism și dăruia rudelor sale bunuri ale Bisericii, favorizându-i, în plus, pe cât îi era posibil; pe de altă parte, Giovanni Crescenzio subordonase actul de justiție intereselor familiei sale, operând un adevărat trafic cu sentințele. Starea de profundă decădere din episcopia Romei apare menționată într-un fel de filipică[69] pronunțată împotriva papalității de către episcopul de Orléans, Arnolf (Arnoul), într-un celebru conciliu episcopal francez ținut la Reims în 991. El fusese convocat datorită dificultăților apărute când în Franța au venit la putere Capețienii[70], prin urcarea pe tron a lui Hugo Capet, în împrejurări legate de alegerea ca arhiepiscop de Reims a unui tânăr cleric credincios carolingienilor, Arnolf.

„Oh, Roma, demnă de milă, tu ai adus în tăcere strămoșilor noștri lumina Părinților Bisericii, dar prezentul nostru a fost întunecat de tine

cu tenebre atât de urâte încât amintirea lor nu va putea dispărea vreodată. Într-o vreme ne veneau din acel oraș măreții Leon, marii Grigore, ca să nu mai vorbim de Gelasius și de Inocențiu care îi depășeau în elocință pe toți filosofii pământului. Ce se întâmplă însă în zilele noastre? L-am văzut pe Ioan, poreclit Octavian, bălăcindu-se în noroiul patimilor și complotând chiar împotriva lui Otto care fusese încoronat de el. El a fost izgonit și Leon, un neofit, a devenit papă. Împăratul Otto a plecat de la Roma și Octavian s-a întors acolo; l-a alungat pe Leon, i-a retezat nasul diaconului Ioan, împreună cu trei degete de la mâna dreaptă și cu limba; lacom de sânge, a măcelărit multe persoane de vază; puțin după aceea, a murit și el. În locul lui, romanii l-au ales pe învățatul Benedict, dar, după câtva timp Leon, neofitul, a pornit împreună cu împăratul împotriva lui, l-a asediat și l-a capturat; l-a demis apoi și l-a exilat în Germania. Împăratului Otto i-a urmat un alt împărat, tot Otto, care se distingea printre toți ceilalți principi prin darurile sale războinice, de înțelepciune și de știință. Între timp, la Roma, pe tronul Sf. Petru urca Bonifaciu, pătat încă de sângele înaintașului său; a fost un monstru înspăimântător, ale cărui mârșăvii le-au depășit pe cele ale tuturor muritorilor. Alungat și condamnat de un mare sinod, s-a întors la Roma când Otto murise și, încălcându-și jurământul făcut acestuia, l-a aruncat de pe turnurile orașului pe papa Petru, un om distins care fusese episcop de Pavia: l-a demis și l-a ucis după ce-l ținuse într-o temniță mizerabilă. Și unde a stat scris vreodată că nenumărații slujitori ai lui Dumnezeu, răspândiți în toată lumea și dăruiți cu știință și cu calități, trebuie să fie împilați de asemenea monștri lipsiți de cunoaștere umană și de cea divină, o adevărată rușine a omenirii?"

Cuvântarea putea fi interpretată, la limită, și ca un act de revoltă care punea din nou în discuție faimosul primat al Romei, având în vedere faptul că papa ajunsese să apară ca „Anticristul care, șezând pe tronul din templul lui Dumnezeu, apărea ca un zeu păgân în ochii poporului? „De fapt, acești episcopi francezi au avut ocazia să atace direct „tirania" prin care era guvernată Roma atunci când delegații trimiși de conciliu și cei ai regelui Hugo nu au fost primiți de Ioan al XV-lea așa cum o impunea rangul lor, pentru că, după cum li s-a comunicat, nu aduseseră daruri pentru *patricius* Giovanni Crescenzio. Ei au răspândit apoi informația că, la Roma, nimeni nu putea fi ascultat dacă, înainte de aceasta, contra unei sume corespunzătoare de bani, nu primea consimțământul „tiranului".

De altfel, raporturile dintre Ioan al XV-lea și *patricius* au fost în impas în 995, într-un asemenea grad încât papa a fost obligat să părăsească

Roma și să se refugieze în Tuscia, la marchizul Ugo și, de acolo, să-l invite pe tânărul Otto să vină în Italia pentru a primi coroana imperială. Acesta a plecat cu o suită numeroasă în februarie 996 de la Regensburg, și romanii s-au grăbit să-l cheme înapoi pe papă, împăcându-se cu el. Papa îl aștepta cu nerăbdare și cu o mare dorință de răzbunare pe eliberatorul său, dar a murit în martie 996, înainte ca acesta să fi sosit.

Ioan al XV-lea a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru sub un epitaf care-l lăuda ca „distins învățat" și care suna fals atunci când spunea despre el că, pentru a obține ceva, nu se folosise de „teroare, câștig sau favoare din partea cuiva".

138. Grigore al V-lea (996-999)

Alegerea succesorului lui Ioan al XV-lea s-a lăsat așteptată timp de câteva luni, aceasta pentru că Otto al III-lea coborâse în Italia și romanii nu voiau să riște să-l supere pe tânărul rege și viitor împărat. Giovanni Crescenzio a considerat oportun să nu tulbure apele și, satisfăcut pentru cât reușise să acapareze pentru sine și pentru familia sa, aștepta să vadă cum decurg evenimentele. A avut grijă să trimită ambasadori la Ravenna, la tânărul Otto, cu mesaje politicoase care-i mărturiseau acestuia nerăbdarea romanilor de a-i cunoaște voința în privința alegerii viitorului pontif.

Grigore al V-lea (după Platina)

În această privință, decizia lui Otto era deja luată: alegerea căzuse asupra vărului Bruno, capelanul său, un tânăr preot de 24 de ani, cu o bună cultură și cu un caracter hotărât. Însoțit la Roma de arhiepiscopul de Mainz, Bruno a fost primit cu mari onoruri, desigur, nu spontane. Pentru prima dată, un bărbat de origine germană urca pe tronul lui Petru și nu numai aceasta însemna ceva, dar și faptul că, de pe vremea sirianului Zaharia, romanii se obișnuiseră să vadă pe tronul pontifical mai ales papi de origine romană, cu excepția a șapte papi care se născuseră, oricum, în apropierea orașului lor. Patriotismul lor local primea o lovitură și orgoliul le era rănit.

Consacrarea lui Bruno a avut loc la 3 mai 996 și el a căpătat numele de Grigore al V-lea; de atunci, toți papii și-au schimbat numele de botez, pentru a da alegerii pontificale semnificația unei a doua nașteri.

Abia după instalarea vărului său, Otto al III-lea a sosit la Roma cu scopul principal de a fi încoronat ca împărat, ceea ce s-a întâmplat în bazilica Sf. Petru la 21 mai. Dar, după patru zile, Otto și Grigore al V-lea au convocat în vechea bazilică un conciliu care trebuia să pună pentru totdeauna ordine în viața orașului; a fost, practic, un conciliu care a căpătat caracterul unui adevărat tribunal.

Romanii rebeli, care îl alungaseră pe Ioan al XV-lea, au fost chemați în judecată, dar comportarea lor supusă a făcut ca sentința judecătorilor să fie blândă. Nu a fost nici o condamnare la moarte; capii, ca Giovanni Crescenzio, condamnați la început la exil, au fost după aceea grațiați prin dorința expresă a papei care, în încercarea de a îmbuna sufletul orășenilor, a obținut de la Otto o clemență totală față de acuzați. Giovanni Crescenzio a jurat credință, iar Otto și Grigore au considerat că erau stăpâni pe situație și puteau face asemenea gesturi mărinimoase, care însă au constituit o adevărată gafă politică.

Într-adevăr, în iunie, după plecarea din Roma a lui Otto al III-lea și reîntoarcerea sa în Germania, în oraș s-a organizat imediat o conspirație împotriva pontifului german, avându-l drept căpetenie pe Giovanni Crescenzio. Grigore al V-lea a fost acuzat pe față pentru corupția înalților funcționari civili, cu toții fiind susținători ai împăratului, cu scopul precis de a impune un regim despotic. Revolta s-a declanșat la 29 septembrie 996 și papa a fugit. Giovanni Crescenzio știa bine că, foarte curând, Otto al III-lea va fi prezent la Roma pentru a înăbuși răscoala, așa încât s-a organizat în Castelul Sant'Angelo, întărindu-l prin toate mijloacele de care dispunea, inclusiv prin masarea aici a unui mare număr de oameni înarmați, decișî să nu cedeze.

Între timp, Grigore ajungea la Pavia, și acolo convoca un conciliu la începutul anului 997, când diferite decrete referitoare la Biserica germană; se simțea în siguranță, datorită sprijinului vărului său, și nu-i era frică. În privința situației de la Roma, s-a limitat la a-i îndemna pe episcopii germani să confirme excomunicarea pronunțată de el împotriva lui Giovanni Crescenzio și să recunoască în continuare supremația tronului Sf. Petru. Printre altele, a comunicat că, în calitatea sa de episcop al Romei, împotriva deciziilor conciliilor provinciale, va susține cu tărie „Decretele Isidoriene" sau Pseudo-isidoriene, cum erau mai aproape de realitate numite, menționate în biografia lui Leon al IV-lea și care, de la Nicolae I până atunci, nu găsiseră un papă capabil să se folosească de amplele posibilități oferite de acestea în cadrul luptei pentru putere.

Prin urmare, Grigore al V-lea se simțea, pe bună dreptate, învestit cu toată forța misiunii sale și considera starea de revoltă de la Roma ca fiind trecătoare; era o chestiune de doar câteva luni și depindea de intervenția lui Otto care nu se putea lăsa mult timp așteptată, ea producându-se imediat după ce atacul slavilor ar fi fost respins de Germania.

Între timp, Crescenzio își recăpătase titlul de *patricius* și se îngrijise să dea romanilor un alt papă, pe calabrezul Ioan Philagathos (Giovanni Filagato), un favorit al împărătesei Teofano, ales episcop de Piacenza, care se aliase cu răsculații, trădând tabăra imperială. Fire ambițioasă, a prins din zbor ocazia oferită de Giovanni Crescenzio, devenind papă sub numele de Ioan al XVI-lea în aprilie 997; în mod clar, este considerat un antipapă.

Lăsând puterea temporală în seama lui Crescenzio, el ar fi trebuit să reprezinte puterea religioasă și a căutat să obțină sprijin de la împăratul din Orient și de la patriarhul din Constantinopol; a rămas însă singur pentru că Orientul nu a vrut să riște un război inutil cu Otto al III-lea.

Acesta, la sfârșitul lui 997, scăpând de problemele sale cu slavii, a venit în Italia: s-a întâlnit cu vărul său la Pavia și acolo au sărbătorit împreună Crăciunul. Au pornit cu calm spre Roma, unde au sosit în februarie 998: au găsit porțile deschise larg și zidurile neapărate. Doar Castelul Sant'Angelo era ocupat de Crescenzio, decis să reziste până la ultima picătură de sânge. Antipapa Ioan al XVI-lea fugise înspăimântat în Campagna romană; găsit de cavalerii imperiali, a fost dus târâș la Roma cu capul ferfeniță. Din ordinul lui Otto, i-au fost tăiate nasul, limba și urechile, iar ochii i-au fost scoși; în halul acesta a fost încarcerat într-o mănăstire, unde trebuia să i se oblojească rănile în așteptarea judecării lui definitive. Aceasta a avut loc în martie, când Grigore a

convocat un conciliu în Lateran și Philagathos a fost adus așa cum arăta, mutilat și îmbrăcat în veșmintele pontificale. În plin conciliu i-au fost smulse de pe el odăjdiile și a fost dus în batjocură pe străzile orașului, călare pe un măgar cu fața spre coada acestuia, așa cum se întâmplase cu prefectul Petru pe vremea lui Ioan al XIII-lea.

Continua și asaltul Castelului Sant'Angelo; marchizul Eckard din Meissen, care conducea această operațiune, a reușit să cucerească fortăreața la 29 aprilie 998; Giovanni Crescenzio a fost decapitat pe meterezele castelului. Cadavrul lui, aruncat de la înălțimea zidurilor, a fost apoi atârnat de o spânzurătoare la poalele colinei Monte Mario.

Din unele cronici aflăm că mai întâi i-au fost scoși ochii, apoi i-au fost tăiate membrele, iar trupul ciuntit i-a fost dus în derâdere pe străzile Romei. Monte Mario a fost rebotezat de germani *Mons Gaudii*, dar pentru romani el a rămas *Mons Malus*; „eroul" lor a fost apoi înmormântat în biserica S. Pancrazio de pe Gianicolo. Grigore al V-lea și Otto al III-lea s-au folosit de toată forța lor pentru a-și impune dominația asupra Romei și s-au opus energic aroganței nobililor din Sabina, înrudiți cu familia Crescenzi, care s-au fortificat în mănăstirea Farfa aflată de partea imperiului.

Dar Otto, după conciliul din 998, a fost năpădit de remușcări și a peregrinat prin mănăstirile din sudul Italiei în căutarea liniștii interioare.

Grigore al V-lea nu a avut, probabil, asemenea probleme și în toate împrejurările și-a menținut o fermitate demnă, deși era încă destul de tânăr. Ni se pare corect ce a scris despre el Seppelt: „Primul papă german din Evul Mediu a demonstrat prin modul său de viață și prin activitatea sa că se contopea pe deplin cu reforma ecleziastică și, ceea ce era și mai important, că avea în el ceva din spiritul unui Grigore cel Mare sau al unui Nicolae I, chiar dacă relațiile de rudenie și recunoștință îl mențineau în raporturi strânse cu împăratul; Grigore era decis să salvgardeze cu toată energia sa, mai mult, cu dăruire tinerească impetuoasă, drepturile cuvenite tronului apostolic în cadrul Bisericii universale. Așa s-a întâmplat și când s-a ocupat de disputele ecleziastice de la Reims, când neînțelegerile din episcopia franceză puseseră într-un serios pericol prestigiul tronului apostolic. În plus, papa, cu ocazia unui sinod de la Roma (sfârșitul lui mai 996), a declarat fățiș că Arnolf era arhiepiscopul legitim de Reims și nu a ezitat să-l considere ca intrus pe Gerbert, protejat al împăratului", care va fi, de altfel, urmașul său pe tronul S. Petru.

Grigore al V-lea a murit la vârsta de numai 27 de ani, la 18 februarie 999, și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Silvestru al II-lea (după Platina)

139. Silvestru al II-lea (999-1003)

La moartea lui Grigore al V-lea, romanii nu au mai îndrăznit să urce pe tronul pontifical un candidat al lor, ci au aşteptat venirea la Roma a împăratului şi a celui ales de el, pentru sfârşitul lui martie 999; acesta era Gerbert, care făcea parte din suita sa, având funcţia de consilier. A fost „un geniu care a dat strălucire epocii sale", spune Gregorovius, şi este adevărat; de altfel, marea erudiţie a acestui pontif, în special în ştiinţele exacte, a pus într-o asemenea încurcătură gloata de ignoranţi şi de superstiţioşi, încât se credea că nu o dobândise pe cale naturală. În tradiţia populară a rămas cu porecla de „papă mag", care ajunseşe pe tronul pontifical datorită unui „pact cu diavolul", şi astfel au apărut legendele.

Născut între 940 şi 945 în Auvergne, la Belliac, a fost, probabil în 952, primit călugăr în mănăstirea de la Aurillac, apropiată de casa părintească; pe neaşteptate, obosit de viaţa monahală, a părăsit mănăstirea, atras de tainele culturii religioase arabe şi a mers în Spania.

La şcoala călugărului Hatto din Vich, în Catalonia, a primit primele rudimente de cultură islamică, filtrată prin învăţăturile creştine, dar nu a ezitat să meargă şi la prelegerile învăţaţilor musulmani din regiune pentru a prelua de la ei, în formă nealterată, secretele artei magiei. „Însă, de aceşti învăţători înţelepţi nimeni nu se putea apropia decât dacă îşi abjura credinţa", observă Mario Bacchiega în recenta sa biografie

a lui Silvestru al II-lea. „Învățații arabi îi cereau discipolului să se supună unei inițieri înainte de a-i împărtăși secretele, de a-l introduce în cercetările ermetice, în cunoașterea formulelor pentru vrăji. Doar foarte puțini și doar cei bine pregătiți și inițiați aveau acces la ele. Gerbert a fost apostat. Evident, nu va spune nimănui pe tot parcursul vieții sale nimic despre această deosebit de importantă experiență pentru că, în secolul al X-lea, nimeni nu l-ar fi înțeles vreodată" și ar fi fost judecat drept eretic. El parcurge acea experiență misterioasă în mod conștient, pentru a avea o „dovadă lucidă de libertate morală și religioasă" și „a ajunge la gnoza liberă"[71].

Frecventându-l astfel pe unul dintre acei înțelepți, Gerbert s-a lăsat purtat într-o aventură cu iz de legendă, povestită de cronicarul englez William de Malmesbury: el „discuta cu filosoful și primea de la el cărți pe care le copia. Lua notițe... voia cu orice preț să-și procure... rugăciuni, pomelnice, nume de divinități, protecții... utilizate de către învățătorul său". S-a întâmplat ca înțeleptul să aibă o fiică și între cei doi tineri să se lege o poveste de dragoste; Gerbert dorește cu ardoare să vadă o carte pe care magul o ține în permanență sub pernă și atunci „într-o seară, fata pe care o iubea își îmbată tatăl" și tânărul aspirant la rangul de mag ia cartea și fuge cu ea. Este fugărit la nesfârșit de maestru care, trezindu-se, îl urmărește pe elevul hoțoman fără încetare: fiecare dintre ei consultă stelele, unul ca să descopere urmele, celălalt pentru a se ascunde, până ce Gerbert ajunge pe malul mării și *ibi per incantationes diabolo accersito, perpetuum paciscitur dominium*. Încheie „un pact cu diavolul", jură că-i va fi pentru totdeauna recunoscător dacă îl va ajuta să treacă dincolo de mare; și Gerbert se salvează. "Nu există nici o îndoială asupra sacrilegiului său", se pronunță Malmesbury; dar diavolul face parte din cronica medievală și, practic, este subconștientul său. După cum observă Bacchiega, realitatea este că lui Gerbert „îi plac flăcările ca unei salamandre" și acest pact „este pur și simplu un rămășag cu el însuși... un moment intermediar necesar pentru a continua o evoluție care va înlătura piedicile din calea afirmării personalității".

Călit astfel, el reușește să „vadă din nou stelele", începându-și cariera ecleziastică; în 970 se află în suita lui Hatto la Roma, unde are ocazia să fie apreciat de Ioan al XIII-lea și de Otto I, acesta încredințându-i educația fiului său. La câțiva ani după aceea, se află la Reims, chemat de arhiepiscopul Adalberon, pentru a deveni profesor de filosofie și faima sa se răspândește în Europa. Între Crăciunul lui 980 și ianuarie 981, cu ocazia unui nou drum la Roma împreună cu arhiepiscopul său, va avea

o dispută științifică în public, la Ravenna, cu călugărul Otrik, un alt filosof apărut în acea vreme în școala de la Magdeburg, component al suitei lui Otto al II-lea, în timpul expediției acestuia în Italia, unde își va găsi, în ciuda tinereții, moartea. Gerbert va ieși învingător din disputa filosofică; în timp ce Otrik își va pierde speranțele într-o numire ca episcop de Magdeburg, el va fi chemat din 983 să conducă mănăstirea cu rang de abație de la Bobbio, lângă Piacenza.

Nu rămâne mult acolo; este în permanență persecutat și, la moartea lui Otto al II-lea, fuge la Pavia, refugiindu-se în preajma împărătesei mame, Adelaida. Aici o cunoaște pe Teofano, tânăra văduvă, regentă peste puțin timp a fiului ei Otto al III-lea: este o întâlnire importantă pentru viitorul lui Gerbert care, datorită Teofanei, va ajunge să aibă succesul dorit.

Pentru moment, Italia nu-l interesează, astfel încât se întoarce la prietenul său, arhiepiscopul Adalbert din Reims, devenind aici un susținător politic ai regilor germani din dinastia ottonienilor, deține catedra de filosofie, adună documente rare în bibliotecă, își construiește un Golem, după cum povestește cronicarul Raoul de Longchamp. Gerber închisese un demon într-un craniu de aur și îi punea întrebări deosebit de dificile; Golemul răspundea printr-un semn făcut cu capul. *Inde est quod locus ille inexpositus, saltus Gerbertus appellatur:* răspunsul pe care i-l dădea demonul era numit „saltul lui Gerbert".

După cum a explicat clar Bacchiega „Golemul devine nucleul unui ritual concret de inițiere magică și mistică efectuată cu scopul de a-i da adeptului o cunoștință secretă"; dar, în particular, el „este figura umană concretă realizată prin puteri magice de natură vocală". Este conștiința însăși a lui Gerbert, într-un fel de autohipnoză, cea care vorbește și răspunde. Întrebându-l pe Golem, el a avut, probabil, într-o frază reprodusă de călugărul Elgard din Fleury, cheia întregului său destin: *scandit ad R Gerbertus in R post papa viget R.* Cu litera R încep într-adevăr numele celor trei locuri fundamentale ale carierei sale eclezіastice: Reims, Ravenna, Roma.

În 991 este episcop de Reims, datorită lui Hugo Capet care, într-un conciliu convocat în acel oraș, îl demite pe episcopul în funcție, Arnolf, fără a mai aștepta un răspuns din partea papei Ioan al XV-lea; dar, în conciliul următor, de la Monson, din 995, este obligat de legatul pontifical să se supună hotărârii de suspendare a numirii, în așteptarea unor decizii definitive ale papei; acestea vor confirma suspendarea și excomunicarea care deriva din ea. Un an mai târziu, Arnolf este reintegrat în funcția sa.

Gerbert se refugiază la Magdeburg, la curtea lui Otto al III-lea, devenind profesorul și consilierul acestuia: de acolo pornește reabilitarea sa totală; în 998 este arhiepiscop de Ravenna; în anul următor se afla pe tronul lui Petru. Gerbert este consacrat papă sub numele de Silvestru al II-lea la 2 aprilie 999; începând cu această dată, apostazia și excomunicarea dispar în neant.

O nouă ordine mondială, o cotitură istorică așteaptă lucrarea sa pontificală; Otto al III-lea visează ca printr-o *renovatio imperii Romanorum* să dea lumii un exemplu de iubire și de putere în spiritul justiției divine. Roma este capitala lumii, așa cum Biserica romană este mama tuturor celorlalte Biserici; de la Roma, reprezentanții puterilor supreme, împăratul și papa, uniți în fapte, ar fi trebuit să readucă pacea în lume și să conducă popoarele pe calea lui Dumnezeu. Otto al III-lea și-a stabilit sediul pe Aventin ca pentru a contempla vechea cetate imperială și și-a asumat rolul de protector al papei, ținând totuși Biserica sub un control riguros pentru a putea garanta demnitatea tronului apostolic.

Anul 1000 nu va însemna deci sfârșitul lumii; va fi, mai degrabă, un moment al marilor transformări în care Biserica, și, prin reflex, întreaga omenire, își vor regăsi puritatea de la origini. Aceasta însemna o anulare a tuturor donațiilor imperiale de la Constantin până în acel moment, adică sfârșitul vechii puteri temporale, totul fiind însă înlocuit cu noi donații; o spoliere simbolică deci, după care urma o nouă acordare de teritorii printr-o autentică *renovatio*.

În această atmosferă ecumenică, Silvestru al II-lea dă un nou avânt propagandei creștine, în special în Polonia și în Ungaria. Otto al III-lea l-a eliberat pe ducele Poloniei de vasalitatea care-l lega de imperiu și papa a întemeiat atunci dioceza de Gniezno; de asemenea, împăratul i-a trimis coroana regală ducelui maghiar Waik care, convertit la creștinism, căpătase numele de Ștefan. Ungaria devenea autonomă și era donată tronului apostolic din Roma; acolo a fost întemeiată dioceza de Esztergom (Gran). În fine, Silvestru al II-lea a lansat un apel, fiind în acest sens primul papă din istorie, pentru eliberarea Sfântului Mormânt de sub ocupația musulmanilor care, deseori, împiedicau pelerinajele și vizitele creștinilor în Țara Sfântă; dar Europa nu era, încă, pregătită pentru o cruciadă.

După ce a trecut anul 1000, visele au început să se risipească; după ce a trecut groaza pentru sfârșitul de mileniu, au revenit în atenție problemele dintotdeauna. Germania avea nevoie de împăratul său; papa trebuia să rămână singur. Provincia Sabina s-a răsculat, la fel ca altădată și Silvestru, care se afla la Orte, fiind amenințat direct, a fost nevoit să se adăpostească la Roma, unde atmosfera nu părea să fie diferită.

Otto s-a întors, a vorbit frumos populației și a reușit să mai calmeze spiritele cele mai înfierbântate, dar cuvintele n-au ajutat la nimic; răscoala a izbucnit din nou și împăratul a fost convins de Henric de Bavaria să părăsească Roma împreună cu papa în februarie 1001. Era o adevărată fugă; Gregorius din Tuscolo era căpetenia răsculaților și mișcarea s-a extins în toată Campagna romană.

Otto s-a îndepărtat și mai mult: a sărbătorit Paștele la Ravenna, împreună cu papa și cu noul abate de la Cluny, Odillon, care a încercat să-i redea împăratului încrederea în acele idealuri de reînnoire mistică, abandonate de la o vreme. Otto al III-lea era cuprins acum de o dorință de răzbunare față de Italia de sud și de Roma: a cucerit Beneventul, dar, pornind spre Roma, nu a reușit să treacă de Paterno, lângă Civitacastellana. Silvestru îl urma ca o umbră, dar poate că acum îi apărea mai clar decât oricând că toate idealurile de *renovatio* se risipiseră; la 23 ianuarie 1002, Otto al III-lea murea. Era înmormântat la Aachen, alături de Carol cel Mare.

În situația tulbure de după moartea împăratului, Arduin din Ivrea a reușit să devină regele Italiei; în Germania, în iunie, urca pe tron Henric al II-lea de Bavaria, adept al idealurilor lui Otto al III-lea, dar aflat acum în imposibilitatea de a restabili autoritatea imperială în Italia.

Silvestru al II-lea nu i-a supraviețuit mult timp împăratului său și legenda continua să vorbească despre așa-numitul „papă mag" chiar și în ultima perioadă a vieții sale; la întrebarea concretă pusă Golemului în privința morții sale: „Voi muri înainte de a ține slujba la Ierusalim?" el ar fi răspuns negativ. Silvestru și-a zis atunci că putea să doarmă liniștit, pentru că depindea doar de el dacă să meargă sau nu în pelerinaj la Ierusalim; s-a întâmplat însă că el mergea deseori pentru a oficia slujba la biserica Sfânta Cruce a Ierusalimului (din Roma). Așa s-a făcut că, la 12 mai 1003, zi fatidică indicată de Golem, lui Silvestru al II-lea i s-a făcut rău după ce oficiase slujba și a înțeles că acesta însemna sfârșitul; răspunsul Golemului se adeverea.

A chemat în jurul-lui clerul și a poruncit să-i fie pus cadavrul pe un car tras de boi și să fie îngropat acolo unde se va opri carul; dorința i-a fost respectată. Carul care purta sicriul s-a oprit în atriumul bisericii din Lateran și chiar acolo a fost înmormântat. Cu toată această poveste, este probabil ca Silvestru al II-lea să fi murit asasinat.

Dar legendele despre el nu se opresc aici; s-a transmis, astfel, din generație în generație, că, din mormântul său, atunci când un papă este pe moarte, iese o anumită cantitate de apă; când se apropie moartea unui

cardinal, sarcofagul se umezește doar puțin. Toate acestea până când, în 1684, mormântul a fost deschis: trupul lui Silvestru a fost găsit încă intact, îmbrăcat în odăjdiile pontificale, cu brațele încrucișate pe piept și purtând pe cap tiara[72]. A fost o imagine care a durat doar o clipă; la contactul cu aerul totul a devenit cenușă și din interior au ieșit efluvii parfumate de la îmbălsămare. A fost acesta un ultim semn de magie.

140. Ioan al XVII-lea (1003)

Haosul domnea la Roma încă din ultimele luni ale pontificatului lui Silvestru al II-lea; la moartea sa, nobilimea își disputa tronul pontifical, dar puterea era, practic, în mâinile lui Giovanni Crescenzio, fiul aceluia care trecea acum ca erou în tradiția populară și care avusese acel sfârșit tragic pe bastioanele Castelului Sant'Angelo.

Puterea sa de *patricius* s-a întins pe circa zece ani, extinzându-se și la Spoleto și Camerino, în timp ce rudele lui dețineau supremația în provincia Sabina. Se știe foarte puțin despre papii care i-au urmat lui Silvestru al II-lea, ei fiind aleși prin voința acestui nou stăpân al orașului.

Primul a fost romanul Siccone din importanta familie cu același nume, consacrat papă în iunie 1003 sub numele de Ioan al XVII-lea, care a murit în primele zile ale lui decembrie; nu se cunoaște locul unde a fost înmormântat.

Ioan al XVII-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

Ioan al XVIII-lea (după Platina)

141. Ioan al XVIII-lea (1004-1009)

Se știe destul de puțin despre acest papă: roman, se numea Fasano, a fost ales la sfârșitul lui decembrie 1003, dar consacrat în ianuarie anul următor sub numele de Ioan al XVIII-lea.

Pare să-și fi început activitatea într-o manieră pe deplin religioasă, sprijinind acțiunea misionară printre slavi și trimițându-l pe Sf. Bruno să evanghelizeze ținuturile rusești; raporturile cu Biserica din Orient s-au înseninat pentru un timp și patriarhul Sergiu a inclus numele lui Ioan al XVIII-lea în *Dipticele*[73] sfinte.

Sub pontificatul său, Henric al II-lea de Bavaria a venit în Italia și l-a înfrânt pe Arduin, iar la 14 mai 1004 a fost încoronat la Verona ca rege al Italiei de către arhiepiscopul de Milano; la Pavia a izbucnit o răscoală populară împotriva lui Henric și acesta, pentru a o înăbuși, a incendiat orașul.

Ioan al XVIII-lea putea spera, dacă a făcut-o vreodată, dar zadarnic, ca împăratul să intervină la Roma; Henric a fost chemat înapoi, în Germania, unde avea probleme interne și Italia a rămas pradă dezordinii, în timp ce la Roma continua stăpânirea familiei Crescenzio.

Ioan al XVIII-lea a murit în iulie 1009 în abația S. Paolo unde se pare că se retrăsese pentru a deveni călugăr; acolo a și fost înmormântat.

Sergiu al IV-lea (după Platina)

142. Sergiu al IV-lea (1009-1012)

Puține sunt și informațiile despre acest papă; se numea Petru, dar era poreclit și Bot de porc (*Bucca porca* sau *Os porci)* și era episcop de Albano. A fost consacrat papă la 31 iulie 1009 sub numele de Sergiu al IV-lea.

La începutul pontificatului său, la 23 septembrie 1009, a avut loc un eveniment ale cărui consecințe aveau să fie determinante pentru istoria viitoare a raporturilor cu Orientul: profanarea de către musulmani a Sfântului Mormânt, pe care Silvestru al II-lea visa să-l apere, prevăzând în sufletul său, ca mag, că avea să fie distrus.

Califul Egiptului, Hakim, a pus să fie jefuite Locurile Sfinte și i-a persecutat pe creștini și pe pelerini. Aceasta l-a determinat pe Sergiu al IV-lea să devină susținătorul unei cruciade, asemeni intenției lui Silvestru al II-lea, trimițând în 1010 tuturor popoarelor creștine o scrisoare prin care-i îndemna pe suverani să răzbune cele întâmplate la Sfântul Mormânt; considera util în special aportul republicilor marinare în vederea formării unei mari flote care să debarce în Siria. Mai direct interesată în urma acestui apel ar fi trebuit să fie Franța, care avea un fel de protectorat asupra Sfântului Mormânt, încă de pe vremea lui Carol cel Mare. Apelul său nu a fost însă ascultat. Sergiu al IV-lea a murit la 12 mai 1012 și a fost înmormântat în bazilica S. Giovanni in Laterano; în primăvară murea și Giovanni Crescenzio și odată cu el înceta și dominația acestei familii asupra orașului.

Benedict al VIII-lea (după Platina)

143. Benedict al VIII-lea (1012-1024)

La moartea lui Sergiu al IV-lea, neîmblânziții membri ai familiei Crescenzi, cu sprijinul clerului, l-au ridicat în tronul pontifical pe romanul Gregorius; dar cei din familia conților de Tuscolo au venit cu un candidat al lor, Theophilactus (Teofilatto), fiu al contelui Gregorius și fratele lui Romanus, care va deveni papă sub numele de Ioan al XIX-lea.

A avut loc o adevărată ciocnire armată, și Theophilactus a ieșit învingător asupra rivalului său; a fost consacrat de un laic la 18 mai 1012 sub numele de Benedict al VIII-lea.

Gregorius s-a simțit nedreptățit și s-a dus în Germania la rege ca să-și revendice drepturile; Henric i-a ascultat cererea și l-a asigurat de sprijinul său. Dar și Benedict al VIII-lea și-a trimis solii la regele Germaniei și al Italiei, care s-a declarat de partea lui, mai ales că papa îi promisese coroana imperială. Gregorius a fost lăsat în voia sorții ca antipapă fără ca, ulterior, să se mai știe ceva despre el. Henric al II-lea a venit, într-adevăr, în Italia, cu o suită numeroasă de episcopi, nobili și prelați, și, în 1014 se afla la Ravenna, după ce sărbătorise Crăciunul din 1013 la Pavia cu soția sa, Cunigunda.

La 14 februarie, Benedict îl încorona ca împărat la Sf. Petru pe Henric; acesta era în cele mai cordiale relații cu papa, oferindu-i o diplomă care reproducea, practic, ceea ce fusese deja acordat de Otto lui Ioan al XII-lea. Ea conținea și dreptul rezervat împăratului de a controla

alegerea pontificală pentru ca ea să se desfăşoare după legile canonice stabilite. Era o măsură îndreptată împotriva nobilimii romane, în special împotriva familiilor Crescenzi şi cea a conţilor de Tuscolo, din care făcea parte şi papa.

La opt zile după încoronare, o răscoală violentă a tulburat liniştea acelor momente; fusese pusă la cale, fără îndoială, de Arduin, dornic să-şi recapete coroana Italiei. Împăratul i-a pedepsit pe vinovaţi, dar şi-a dat seama că poziţia sa la Roma nu era pe placul romanilor: era considerat, în continuare, un străin. S-a întors în Germania, rămânând totuşi în relaţii prieteneşti cu papa şi cu familia celor din Tuscolo care se arătase ca fiind aliată a taberei imperiale, chiar dacă doar pentru că aşa îi dictau interesele.

Benedict l-a pus pe fratele său, Romanus, în fruntea oraşului, dându-i titlul de „consul şi senator al romanilor"; tatăl său a fost numit „prefect naval". Dominaţia conţilor de Tuscolo era totală şi cei din familia Crescenzi au trebuit să se supună papei; Arduin, mai apropiat de Crescenzi, şi-a dat seama că visul de a mai căpăta coroana Italiei se spulberase: s-a călugărit în abaţia de la Fruttuaria, unde a murit în 1015.

Un pericol extern permanent pentru Statul Bisericii era reprezentat de sarazini, care ameninţau acum Salerno şi debarcaseră în Toscana, trecând Pisa prin foc şi sabie; Benedict al VIII-lea s-a ocupat în 1016 de organizarea unei flote conduse de tatăl său, în timp ce el însuşi s-a pus în fruntea armatei şi a repurtat o mare victorie. Sarazinii s-au refugiat în Sardinia, dar flota, aliată cu cele ale republicilor marinare Pisa şi Genova, a reuşit să-i scoată de acolo definitiv pe păgâni şi să elibereze insula, aceasta devenind o colonie a Pisei.

Un alt pericol care venea dinspre sud îl reprezenta expansiunea grecilor; în 1020, papa s-a dus la Bamberg şi l-a îndemnat pe împărat să respingă pericolul grecesc. Henric a promis şi s-a ţinut de cuvânt. A venit în Italia în 1022, a năvălit în regiunea Marche şi a zdrobit rezistenţa grecilor. Normanzii ducelui Melo au fost recompensaţi pentru ajutorul dat în această campanie cu terenuri din regiunea Campania, iar nepoţii lui Melo au fost numiţi conţi şi vasali ai imperiului. Papa însuşi încheia cu acel mic grup de normanzi o alianţă care se va dovedi utilă pentru Statul Bisericii.

În ciuda acestor obligaţii militare şi cu caracter temporal, Benedict al VIII-lea s-a consacrat cu ardoare reformei Bisericii. În 1018, nereuşind să convoace un conciliu ecumenic, a organizat unul provincial, la Ravenna; a fost important pentru că a promulgat o serie de canoane fundamentale

pentru o reformă a obiceiurilor în rândul clerului, în special, pentru respectarea celibatului și pentru lupta fățișă contra simoniei. Multe canoane au rămas, din păcate, doar pe hârtie, cu toată strădania lui Benedict al VIII-lea și a lui Henric al II-lea, acesta din urmă îngrijindu-se să transforme în legi ale statului unele dintre aceste norme; papalitatea trebuie să fi avut ceva „demoni" în casa ei, pentru că, după Benedict al VIII-lea, va recădea în cea mai întunecată barbarie, din nou pradă familiilor nobile romane, dintre care ieșea, deocamdată, în evidență cea a conților de Tuscolo.

S-a pierdut în vânt și grandiosul proiect la care Benedict al VIII-lea și Henric al II-lea visaseră și anume de a proclama, împreună cu regele Robert al Franței și cu Rudolf al III-lea de Burgundia, o pace universală ca aceea visată de Silvestru al II-lea și Otto al III-lea.

Moartea a împiedicat realizarea acestui plan; papa a murit la 9 aprilie 1024 și împăratul în același an, în iulie. Benedict al VIII-lea a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

144. Ioan al XIX-lea (1024-1032)

În ciuda luptei duse împotriva simoniei și pentru sfințenia instituțiilor ecleziastice atât de apărate de Benedict al VIII-lea, la moartea sa a urcat pe tronul pontifical un laic, fratele său, Romanus. Deja consul și senator al romanilor, cu voturi cumpărate sau smulse cu forța, primind sau nu,

Ioan al XIX-lea (după Platina)

cu obișnuita rapiditate, diferitele grade din ierarhia ecleziastică, el a fost consacrat papă între aprilie și mai 1024. Și-a menținut funcția de senator, iar fratele său, Alberic, a primit titlul de consul.

Convins că tronul pontifical era un tron ca oricare altul, se pare că a fost tentat să vândă primatul pontifical patriarhului din Constantinopol; episcopii italieni și comunitatea benedictină s-au revoltat fățiș împotriva acestui plan, motiv pentru care, desigur cu regret, Ioan al XIX-lea a trebuit să-i comunice pretendentului, Eustatios, că nu se putea face nimic în acest sens. Din acel moment a început despărțirea definitivă dintre Bisericile din Orient și din Occident, iar numele papilor n-au mai apărut în *Diptice*.

După moartea, în iulie, a lui Henric, incertitudinea care domnea în Germania din cauza succesiunii la tron a dus la reapariția marilor speranțe pentru suveranii și nobilii italieni. Existența taberelor adverse nu permitea afirmarea unui interes național unitar și astfel, când Conrad al II-lea Salicul a fost ales în septembrie rege al Germaniei, puternicul episcop de Milano, Aribert, s-a grăbit să-i prezinte omagiile sale, ceea ce însemna protecția episcopiei împotriva nobililor lombarzi care-i puseseră gând rău. Conrad susținea, în plus, și faptul că regele Germaniei era automat și rege al Italiei, și Aribert n-a stat prea mult pe gânduri să-l recunoască și în această calitate, invitându-l să primească de la el coroana de fier: ceea ce s-a și întâmplat în primăvara anului 1026.

Ioan al XIX-lea l-a omagiat și el pe împăratul nou ales și toate orașele din nordul și centrul Italiei, chiar și cele mai ostile, i s-au supus în cele din urmă. Continuându-și călătoria, Conrad a sosit la Roma împreună cu soția sa, Gisela, iar papa i-a încoronat solemn în bazilica Sf. Petru la 26 martie 1027, în prezența regelui Burgundiei, Rudolf al III-lea, și a regelui Angliei și Danemarcei, Knud (Canute). Desigur, festivitățile care au urmat după încoronare au fost, ca de obicei, marcate de încăierări între grupuri de locuitori de vază romani și germani; cronicile vorbesc despre „îngrozitorul carnagiu al romanilor", la sfârșitul căruia poporul a trebuit să implore milă împăratului.

În timpul șederii la Roma, Conrad, pe lângă acordarea obișnuitelor privilegii pentru mănăstiri, a emis și un decret în care, având în vedere disputele existente permanent între judecătorii longobarzi și cei romani prin aplicarea când a dreptului longobard, când a dreptului roman, s-a prescris ca, la Roma și în teritoriile înconjurătoare, să se aplice acesta din urmă. Dreptul roman devenea, astfel, simbol al legii, conform unei tradiții milenare.

La începutul lunii aprilie, împăratul s-a deplasat către Italia de sud pentru a reconfirma unele posesiuni şi apoi s-a îndreptat către nord.

Ioan al XIX-lea a guvernat Roma în mod paşnic, dar, practic nu a avut nici o autoritate pe plan internaţional şi a sfârşit prin a-şi exercita puterea doar între zidurile Romei, deoarece în afara lor toate deciziile sale erau blocate de către împărat. O dovadă concretă a disprețului pe care Conrad îl nutrea faţă de el a fost oferită, de exemplu, când papa i-a reînnoit abatelui din Reichenau privilegiul, acordat de Grigore al V-lea, de a se folosi de cărţile de rugăciune speciale pentru episcopi în cadrul slujbelor cântate. Împăratul a ars în public, cu prilejul unui conciliu, documentul papal, dându-i satisfacţie astfel episcopului de Konstanz, care îi reclamase existenţa unui asemenea privilegiu acordat abatelui.

O faptă de mecenatism a existat în pontificatul său; l-a protejat pe Guido d'Arezzo, inventatorul noilor note muzicale. În rest, Biserica nu pierdea mare lucru atunci când Ioan al XIX-lea a murit către sfârşitul anului 1032. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

145. Benedict al IX-lea (1032-1044)

La moartea lui Ioan al XIX-lea, papalitatea, ca şi oraşul, păreau o chestiune exclusivă a familiei conţilor de Tuscolo; aveau în mâini puterea totală şi, cu un împărat tolerant cum era Conrad al II-lea, Alberic al III-lea, noul cap al familiei din acel moment, nu se mai temea de nimic. Corupând grupul de clerici care mai puteau conta încă la Roma, nu i-a fost greu să-l impună pe tronul lui Petru pe fiul său, Theophilactus, care a primit numele de Benedict al IX-lea; tronul episcopal al Romei putea fi, după cât se pare, cumpărat la fel ca un episcopat oarecare, pierzând total acea trăsătură apostolică proprie prin tradiţie tronului lui Petru.

Benedict al IX-lea a fost consacrat la sfârşitul anului 1032, după alte surse în luna ianuarie a anului următor; este sigur că noul papă era om foarte tânăr, poate nu de doisprezece ani cum au susţinut unii, dar nepriceput şi lipsit, în orice caz, de acel curriculum ecleziastic care ar fi putut justifica, măcar parţial, o alegere a sa. Nu era decât al doilea fiu al consulului Alberic al III-lea din familia conţilor de Tuscolo şi era suficient. Fratele său mai mare, Gregorius, era distins, în acelaşi timp, cu titlul de senator, evitându-l diplomatic pe cel de *patricius* care l-ar fi putut supăra pe împărat, şi aşa prea îngăduitor.

Benedict al IX-lea
(după Platina)

Conform unuia dintre succesorii săi, Victor al III-lea, Benedict al IX-lea a fost hoț și asasin, primul ajungând să spună că îi era rușine să vorbească despre viața scârboasă și mârșavă a acestui predecesor al său. Aceeași groază îl cuprinde și pe Desideriu din Montecassino când povestește nelegiuirile comise de acest papă. Este clar că, așa cum notează Gregorovius, „prin Benedict al IX-lea papalitatea a ajuns la punctul cel mai de jos al decăderii morale. În acea vreme, Roma se afla, probabil, într-o stare mai rea decât în timpul lui Ioan al XIII-lea și, poate, această stare ar depăși în orori și perioada familiei Borgia, dacă am putea face o comparație exactă între aceste epoci".

Teroarea celor din Tuscolo exercitată asupra Romei era bine consolidată și nu pare credibilă informația că, în iunie 1036, poporul s-ar fi răsculat încercând să-l ucidă pe acest papă pe care-l considera nedemn de funcția sa. Benedict al IX-lea ar fi reușit atunci să scape fugind la împărat, care tocmai venise în Italia pentru a pune la punct o problemă spinoasă a imperiului: valvasorii[74] se răsculaseră împotriva despoticului arhiepiscop al Milanului, Aribert, care voia să transforme dioceza sa într-un fel de stat pontifical milanez. Papa s-a întâlnit cu împăratul, dar numai ca să-l pună la punct pe Aribert.

În prima clipă, Conrad a vrut să acționeze de unul singur și, în 1037, a hotărât să-i susțină pe valvasori, acordându-le dreptul de moștenire a feudelor. Aribert a refuzat să se supună și Conrad a asediat orașul Milano; nereușind în acțiunea sa militară, a convocat din proprie inițiativă, fără

ajutorul papei sau al altor funcționari ai bisericii, un conciliu la Piacenza; l-a declarat decăzut din drepturi și a numit un succesor pe care, evident, poporul nu l-a acceptat.

În acest moment, împăratul i s-a adresat lui Benedict al IX-lea care s-a manifestat atât de sigur pe poziția sa încât a socotit că poate să-și permită să părăsească oricând orașul, fără teama unor eventuale atacuri.

Întâlnirea lor a avut loc la Spello, în martie 1038: Aribert, din poziția sa de arhiepiscop, se comporta ca un reformator al Bisericii și critica viața scandaloasă a pontifului. Conrad avea nevoie de intervenția papei, așa că l-a făcut să înțeleagă că ar fi nimerit, pentru interesul amândurora, să-l excomunice pe arhiepiscop. Benedict a fost destul de fericit să arunce anatema asupra încăpățânatului Aribert.

Conrad și-a continuat expediția în Italia, mergând în sud, pentru a instala acolo garnizoane în cetăți fortificate, dată fiind situația mereu precară pentru Statul Bisericii, în care singura noutate era prezența normanzilor instalați în diferite locuri: cu această ocazie împăratul a dat ținutul Aversa în grija lui Rainolf.

Când în țara sa bântuia o epidemie de ciumă, Conrad a trebuit să se întoarcă acasă și, în Germania, s-a molipsit și el, murind în 1039 după ce-i asigurase tronul fiului său, Henric.

Au trecut câțiva ani până când noul rege al Germaniei să vină în Italia, nu numai pentru a cunoaște teritoriile peste care domnea, dar și pentru a restabili, dacă se poate spune așa, o anumită ordine morală în cadrul Bisericii. Henric al III-lea, spre deosebire de tatăl său, se simțea inspirat de Dumnezeu într-o activitate reformatoare care, sub anumite aspecte, se alătura aceleia moralizatoare deja existentă în multe medii ecleziastice, dar care nu reușea să găsească un sprijin la niveluri înalte; Aribert fusese unul dintre ultimii care suferiseră consecințele acestei acțiuni.

Benedict al IX-lea continua să rămână pe tronul pontifical, acoperindu-l de rușine; și totuși, mergea peste tot, afișând fără jenă, din când în când, o falsă demnitate pontificală. În 1040 era la Marsilia pentru sfințirea bisericii St. Victor și pentru a participa la un conciliu care proclama o lege filantropică a păcii lui Dumnezeu, *Tregua Dei*, ea contrazicând, desigur, comportamentul unui asemenea papă din care nu răzbătea deloc sentimentul unei dreptăți divine.

Dar la sfârșitul anului 1044 și la începutul anului următor a venit și pentru Benedict al IX-lea momentul unei prime reglări de conturi; o răscoală populară l-a alungat din Roma și l-a înlocuit cu un nou papă,

Silvestru al III-lea. Ia sfârșit aici primul pontificat al lui Benedict al IX-lea și el este singurul papă din istorie care este considerat, după cum atestă *Anuarul pontifical*, ales de trei ori, dând naștere unei serii de contradicții în lista papilor, așa cum am mai menționat și în cazul lui Ioan al XII-lea, Benedict al V-lea și Leon al VIII-lea, schițând biografia acestuia din urmă.

Într-adevăr, Benedict al IX-lea, care reușește să se întoarcă la Roma în 1045, alungându-l pe proaspăt instalatul Silvestru al III-lea (considerat de mulți antipapă, dar recunoscut de *Anuarul pontifical* ca papă legitim), nu face altceva decât să-și continue pontificatul; nu fusese încă demis de nici un conciliu. Așa încât, în același an în care reintră în posesia tronului pontifical, după doar o lună îl vinde fără nici o ezitare preotului paroh Giovanni Graziano, acesta devenind papă sub numele de Grigore al VI-lea, iar el abdicând după aceea fără probleme. Și acesta ar fi al doilea pontificat al său.

În timp ce Benedict al IX-lea se retrăgea la pensie, continuând viața aventuroasă în castele sale din Tuscolo, Henric al III-lea sosește în Italia în 1046, însuflețit, cum am mai spus, de o voință nestrămutată de a reforma Biserica romană. Conciliul convocat de el la Sutri, la 20 decembrie 1046, îi va demite pe toți papii existenți atunci, alegându-l ca nou papă pe Clement al II-lea.

Familia conților de Tuscolo nici nu s-a gândit să protesteze, a stat liniștită atunci când Henric al III-lea a venit la Roma ca să-l instaleze pe pontiful dorit de el; în acest mod, ei l-au ținut ascuns pe Benedict al IX-lea care, de la Tuscolo, urmărea modul în care decurgeau evenimentele, așteptând ocazia favorabilă pentru a pune stăpânire din nou pe tronul pontifical.

Aceasta a apărut cu promptitudine atunci când, la întoarcerea lui Henric al III-lea în Germania, în octombrie 1047 Clement al II-lea a murit și el, ca un uliu, s-a năpustit din nou asupra tronului pe care l-a ocupat până în iulie, anul următor, alungat doar de trimișii imperiali care îl instalau pe Damasus al II-lea. Și acesta a fost al treilea pontificat, recunoscut oficial de *Anuarul pontifical*; chestiunea este destul de tulbure și în acest caz, astfel încât unele documente îndrăznesc să califice al doilea și al treilea pontificat ca fiind ale unui antipapă, același Benedict al IX-lea.

Abandonând definitiv tronul pontifical, acest papă extravagant s-a retras în castelele sale din Tuscolo; după unii cercetători, ar fi intrat în mănăstirea de la Grottaferrata, lângă Frascati, unde ar fi fost și îngropat. Sincer vorbind, este greu de imaginat că o persoană ca el s-ar fi putut

îndrepta; este mai ușor de presupus că s-a transformat dintr-un papă petrecăreț, într-un călugăr la fel de petrecăreț. Este sigur însă că moartea sa, survenită în jurul anului 1050, a coincis cu sfârșitul tiraniei exercitate de familia conților de Tuscolo asupra tronului pontifical în care reușiseră să urce nu mai puțin de cinci papi, chiar dacă ei au continuat să aibă o importanță a lor în istoria orașului până spre sfârșitul secolului al XII-lea.

146. Silvestru al III-lea (1045)

Așa cum am mai spus și în biografia lui Benedict al IX-lea, între sfârșitul anului 1044 și primele zile ale anului următor, o răscoală populară l-a alungat pe acest papă. Susținătorii săi se baricadaseră în Cetatea Leonină și populația Romei i-a asaltat timp de trei zile; informațiile despre acest episod sunt destul de puține; se vorbește și de un cutremur care ar fi făcut și el un adevărat masacru printre răsculații conduși, printre alții, și de contele Gherardo di Galeria.

Romanii au declarat în cele din urmă că se săturaseră de Benedict al IX-lea și că îl voiau ca papă în locul lui pe episcopul Sabinei, Ioan; am putea bănui că familia Crescenzi, care era stăpână peste Sabina, a avut un oarecare amestec în această răscoală. Ioan a fost consacrat papă la 20 ianuarie 1045, dar alegerea l-a costat destul de mulți bani, pentru că au fost plătiți răsculații și, mai ales, contele Gherardo di Galeria. Silvestru

Silvestru al III-lea (după Platina)

al III-lea nu avea totuși nici un sprijin militar și Benedict al IX-lea a reușit să-l alunge, îndată ce calmul se reinstaurase în oraș; aceasta s-a întâmplat la 10 februarie al aceluiași an. După un pontificat de numai 22 de zile, Silvestru și-a găsit adăpost în fortăreața din Sabina și a continuat să se autointituleze papă. *Anuarul pontifical* îl consideră în funcție până la data sus-menționată; demis în mod oficial prin conciliul de la Sutri din 20 decembrie 1046, i s-a permis probabil să se întoarcă la dioceza sa. După aceasta nu se mai cunoaște nimic despre el.

147. Benedict al IX-lea (1045)

După alungarea lui Silvestru al III-lea, Benedict al IX-lea, așa cum s-a menționat în biografia sa, și-a reluat activitatea ecleziastică și acest al doilea pontificat al său, început la 10 aprilie 1045, a durat doar 21 de zile. Acesta era timpul necesar pentru a-l excomunica pe Silvestru și pentru a-și vinde tronul care, probabil, devenise ceva prea greu pentru el; aceasta s-a întâmplat la 1 mai, în schimbul unei donații corespunzătoare către apostolul Petru și printr-un contract în toată regula prin care Benedict declara că abdicase în favoarea lui Giovanni Graziano, preot paroh la biserica S. Giovanni a porta Latina.

Mijlocitor al contractului se pare ca a fost același conte Gherardo di Galeria care îi făcuse rost de un pontificat și lui Silvestru al III-lea: se spunea că i-ar fi promis mâna fiicei sale lui Benedict al IX-lea, dar apoi, din înțelepciune, și-a retras promisiunea.

148. Grigore al VI-lea (1045-1046)

Giovanni Graziano, probabil descendent din familia Pierleoni, preot paroh la biserica S. Giovanni a porta Latina, care avea reputația unui om foarte credincios, a cumpărat de la Benedict al IX-lea tronul pontifical și a fost consacrat papă, la 5 mai 1045, sub numele de Grigore al VI-lea.

Alegerea sa a fost salutată în afara Romei ca un eveniment excepțional; Pier Damiani, marele călugăr care a realizat o reformă generală a Bisericii în spiritul reîntoarcerii la idealurile originare ale papalității, evident fără a fi la curent cu acel târg care-l adusese pe Grigore al VI-lea pe tronul pontifical, i-a scris exultând de satisfacție că, în sfârșit, „porumbelul se

Grigore al VI-lea (după Platina)

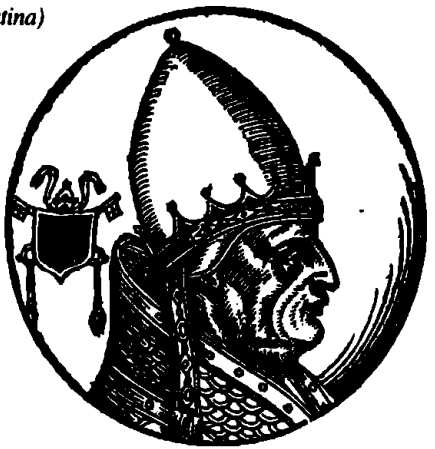

întorsese la arcă aducând ramura de măslin". Este posibil ca Grigore al VI-lea să fi recurs la simonie, considerând că acesta ar fi fost singurul mijloc pentru a elimina un papă atât de nedemn, și că ar fi avut, efectiv, cele mai bune intenții de a readuce papalitatea la acel nivel al prestigiului și al onorabilității pe care îl pierduse de mult timp. O garanție în acest sens ar fi faima de evlavios pe care și-o dobândise până atunci, precum și, indirect, faptul că îl avusese drept capelan pe Hildebrand de Soana, cel care era destinat să realizeze în următorii ani o cotitură istorică în evoluția papalității și a lumii creștine.

În mai multe ocazii a trebuit să conducă personal trupe armate pentru a restabili ordinea în orașul peste care domnea o confuzie totală, după cum amintește Gregorovius citându-i pe cronicarii epocii: „Drumurile erau pline de tâlhari; pelerinii erau de regulă atacați și jefuiți; bisericile orașului se ruinau și preoții se țineau de petreceri. În fiecare zi se întâmplau crime care făceau ca străzile să fie nesigure; chiar și în bazilica Sf. Petru nobilii romani obișnuiau să dea năvală cu spada în mână ca să prade acele ofrande pe care mâini evlavioase le așezau pe altare".

Când, mai târziu, în toamna lui 1046, a venit în Italia Henric al III-lea, vestit pentru faima sa de reformator ecleziastic, și a fost încoronat imediat ca rege al Lombardiei, ținând apoi un conciliu la Pavia cu episcopi germani, burgunzi și italieni, pentru a discuta bazele unei reforme concrete a lumii ecleziastice, Grigore al VI-lea a avut grijă să-l întâlnească la Piacenza. Voia să trateze cu el în nume personal, să-i discrediteze pe

Benedict al IX-lea şi pe Silvestru al III-lea; dar Henric al III-lea, deşi i-a acordat toate onorurile cuvenite unui papă, s-a arătat neîncrezător şi a amânat orice decizie în privinţa acelora pe care Grigore al VI-lea îi considerase antipapi în conciliul pe care-l convocase la Sutri.

Acest conciliu s-a reunit la 20 decembrie şi i-a convocat pe cei trei papi; s-au prezentat doar Silvestru al III-lea, el fiind demis, chiar dacă, foarte probabil, i s-a acordat permisiunea de a-şi păstra dioceza ca episcop, şi Grigore al VI-lea. Acesta, recunoscut ca vinovat de simonie în urma mărturiei sale spontane, a fost considerat nedemn de această funcţie şi i s-a propus să abdice. Condamnat la exil în Germania din ordinul regelui, a fost încredinţat spre supraveghere episcopului de Köln, Hermann; şi „pe malurile Rinului" a murit în 1047, asistat până în ultimele clipe de capelanul său, Hildebrand. Nu se ştie unde a fost înmormântat.

149. Clement al II-lea (1046-1047)

La 23 decembrie, Henric al III-lea a convocat la Roma un alt conciliu, pentru a fi judecat în contumacie şi Benedict al IX-lea, care nu se prezentase la Sutri şi el a fost, desigur, demis. A doua zi, regele, cu consimţământul clerului şi al populaţiei a ales ca nou papă un saxon, episcopul de Bamberg, Suitgerius, din neamul prinţilor de Morsleben şi Honburg; el a fost consacrat la 25 decembrie 1046 sub numele de Clement al II-lea.

Clement al II-lea (după Platina)

La câteva zile după aceasta, probabil ca prim act oficial al pontificatului său, noul papă german îl încorona ca împărat, în bazilica Sf. Petru, pe Henric al III-lea, cu solemnitatea obișnuită și cu multe jurăminte reciproce de credință și apărare a Bisericii; singurul lucru sigur este că împăratul își asigurase dominația asupra tronului pontifical. Va alege în această demnitate trei papi germani la rând și, în linii mari, obligația de apărare a Statului Bisericii se va limita doar la această măsură. Nu se dăduse în lături nici de la a adăuga titlului obținut de împărat pe acela de *patricius Romanorum*, având astfel la dispoziție prerogativa desemnării la viitoarele alegeri pontificale a unui candidat pe care să-l propună spre votare clerului și poporului roman.

Cu ajutorul lui Henric, Clement al II-lea a reușit totuși să organizeze un mare conciliu la Roma în ianuarie 1047; prin acesta a fost prevăzută pedeapsa cu excomunicarea pentru obținerea prin simonie a rangurilor ecleziastice. Spiritul reformist părea să ia naștere. Papa nu se simțea totuși în siguranță la Roma și, atâta timp cât Henric a mai rămas în Italia, s-a ținut în prejma lui ca o umbră; împăratul a încercat în primul rând să-i supună pe cei din Tuscolo, care au rezistat totuși în castelele lor bine apărate și, după aceea, a mai întârziat în sud, ajungând până în Capua și Benevent pentru a consolida și acolo autoritatea imperială. La venirea primăverii, Henric al II-lea s-a întors în Germania și papa a venit după el și acolo; trebuiau să opereze împreună o reformă ecleziastică și în acele teritorii.

Când, în toamnă, Clement al II-lea s-a întors în Italia, decis să-i înfrunte de unul singur pe cei care îi amenințau tronul papal, sigur fiind că avea spatele asigurat în mod temeinic, a murit la Pesaro la 9 octombrie 1047, probabil otrăvit de mesagerii lui Benedict al IX-lea.

Este singurul papă din istorie care a fost înmormântat în Germania, în catedrala din Bamberg, unde el fusese episcop.

150. Benedict al IX-lea (1047-1048)

Benedict al IX-lea a recucerit tronul pontifical îndată ce a primit vestea morții lui Clement al II-lea: s-a instalat la 8 noiembrie 1047 și a fost al treilea pontificat al său, recunoscut oficial de această dată de *Anuarul pontifical*.

L-a ajutat mult în această acțiune de recucerire a puterii Bonifaciu al II-lea al Toscanei, dornic să-și dobândească independența față de împărat;

căsătorit cu Beatrix, fiica ducelui Lotharingiei, el era totuşi legat de Germania. Năzuia însă la rangul de *patricius* al Romei, titlu pe care Henric şi-l însuşise odată cu acela de împărat, desemnându-l pe Bonifaciu ca *missus*[75] imperial. El însă a sprijinit şi a tolerat noua alegere a lui Benedict al IX-lea tocmai pentru a-i dovedi lui Henric al III-lea puterea sa şi a reuşit să se opună dorinţelor acestuia timp de opt luni. Tabăra filogermană de la Roma i-a dat de veste împăratului, propunând ca alternativă candidatura arhiepiscopului de Lyon, Alinardus, care era bine văzut de romani.

Henric a făcut ca, la 25 decembrie, să fie ales la Pöhlde episcopul de Brixen, Popponus, şi l-a trimis în Italia la Bonifaciu, poruncindu-i trimisului său să-l conducă la Roma pe papa desemnat şi să-l îndepărteze pe Benedict al IX-lea.

Marchizul a refuzat, însă, hotărât să-l facă să înţeleagă pe Henric cât de puternic era, aşa că Popponus s-a întors în Germania la împărat. Într-o asemenea situaţie, Henric l-a ameninţat explicit pe vasalul său ca va lua măsuri severe dacă nu-i va executa ordinele, astfel încât Bonifaciu a fost obligat să-l conducă pe pontiful german la Roma, în timp ce Benedict al IX-lea era alungat definitiv de ambasadorii imperiali la 17 iulie 1048. Era punctul final al celui de-al treilea pontificat al său.

151. Damasus al II-lea (1048)

Poppo, născut în Bavaria şi episcop de Brixen, ales la Pöhlde, la 25 decembrie 1047, a fost consacrat papă la 17 iulie 1048, sub numele de Damasus al II-lea: începând cu această dată, *Anuarul pontifical* îl consideră în exerciţiul funcţiunii.

Pontificatul său foarte scurt, de numai 23 de zile, nu i-a permis să înfăptuiască mare lucru; probabil că nu se simţea prea bine la Roma, un oraş mare şi cu multe probleme care-şi aşteptau rezolvarea. Regreta, probabil, micul său sat din Tirol în care era episcop, aşa încât s-a mutat la Palestrina, moşie a Bisericii, aflată sub dominaţia familiei Crescenzi, duşmani ai familiei conţilor de Tuscolo; şi-a putut petrece astfel liniştit vara, departe de arşiţa care, împreună cu malaria, se năpustiseră asupra Romei.

A murit însă pe neaşteptate la 9 august, lovit până şi acolo de malarie sau, după cum cred alţii, de otrava trimisă de Benedict al

Damasus al II-lea (după Platina)

IX-lea, care totuşi pierduse de-acum orice nădejde de a mai accede la tronul pontifical.

Damasus a fost înmormântat în bazilica S. Lorenzo fuori le Mura.

152. Sf. Leon al IX-lea (1049-1054)

Între moartea lui Damasus al II-lea şi alegerea succesorului său, o bună bucată de timp tronul a rămas „vacant", pentru că Henric al III-lea nu găsea o persoană care să-i convină pe deplin sau care să accepte povara unei asemenea funcţii; ea era mai dificil decât niciodată de dus la îndeplinire, în atmosfera de primenire a Bisericii care era dorită de mulţi, după cum aceeaşi era şi dorinţa împăratului.

Alegerea sa a căzut în final asupra episcopului de Toul, alsacianul Bruno, rudă a conţilor de Egisheim-Dagsburg, născut pe la 1002, o persoană animată de o dorinţă evlavioasă de schimbare; unii biografi menţionează că el a acceptat, cu condiţia ca alegerea sa să fie confirmată la Roma de cler şi de către populaţie, pentru a se feri de acuzaţia că s-ar fi aflat în mod nelegitim pe tronul pontifical. Indiferent dacă această informaţie era adevărată sau falsă, este simptomatic faptul că sosirea sa la Roma, în februarie 1049, sub un aspect deosebit de umil, şi-a atins pe deplin scopul; acela de a fi pe placul locuitorilor

Romei, care se obișnuiseră în ultimul timp să se răscoale împotriva episcopului lor.

Bruno a fost primit ca un sfânt popular, care s-a îndreptat în mijlocul mulțimii, într-o procesiune care a trecut prin Porta Latina; alegerea sa a fost primită într-un entuziasm unanim. La 12 februarie 1049, Bruno era consacrat papă sub numele de Leon al IX-lea.

Pentru a înfăptui grandioasele proiecte de reformă, cărora voia să le dedice pontificatul său, a adunat în jurul său cele mai proeminente figuri ale lumii ecleziastice de atunci, începând cu Hildebrand de Soana care, devenind călugăr la Cluny după moartea lui Grigore al VI-lea, fusese chemat de Leon al IX-lea pe lângă el încă de când pleca în călătorie spre Roma. A fost numit subdiacon și i-a fost încredințată abația de la San Paolo. El va fi un reformator autentic al Bisericii, s-ar putea spune cu misiunea de „ministru plenipotențiar" pe lângă alți patru papi, sau de „secretar de stat" conform denumirii moderne a funcției.

Ceilalți colaboratori chemați la Roma de noul papă au fost: călugărul Umbertus de la mănăstirea din Moyenmontier, care l-a însoțit apoi mereu în călătorii, fiindu-i deseori și ambasador; arhidiaconul Frederic de Lorena, care va deveni mai târziu papă sub numele de Ștefan al IX-lea, angajat ca bibliotecar; abatele Hugo Candido; toți aceștia nu aveau obligații politice și erau dornici să contribuie la reformarea situației clerului și a papalității. Erau oameni cu care el a pus bazele organismului numit mai târziu „colegiul cardinalilor", acesta fiind aproape ca o corporație care-l sprijinea necondiționat pe papă în conducerea treburilor ecleziastice.

A mai existat și sprijinul altor personalități ca abatele Hugo din Cluny, arhiepiscopul Alinard al Lyonului și Pier Damiani, stareț la Fonte Avellana, lângă Gubbio; deși aflându-se departe de Roma, ei au avut schimburi permanente de idei cu Leon al IX-lea, care își înfăptuia opera proiectată prin numeroase călătorii, astfel încât în cei cinci ani ai pontificatului său n-a stat la Roma decât câteva luni, pentru că voia să intervină personal acolo unde era nevoie în cadrul misiunii apostolice a Romei, ținând concilii în Italia, Franța și Germania, putând fi considerat de aceea primul adevărat „papă călător" din istorie.

În primul său conciliu ținut la Roma, la puține săptămâni după ce fusese consacrat, reînnoind decretele lui Clement al II-lea împotriva simoniei, a demis o mulțime de episcopi vinovați chiar de simonie; a insistat mult în special asupra canoanelor privitoare la viața matrimonială a preoților. A vizitat apoi nordul Italiei și într-un alt conciliu, la Pavia,

a întărit decretele de la Roma; de acolo s-a îndreptat către Germania şi s-a întâlnit cu Henric al III-lea la Köln, pronunţând anatema împotriva ducelui Geoffroy (Godefroi) de Lorena şi contelui Baudouin (Balduin) de Flandra pentru că se răsculaseră împotriva împăratului.

În octombrie al aceluiaşi an 1049 era deja la Reims pentru a sfinţi biserica St. Remy şi a prezida un conciliu în care a stabilit douăsprezece reguli pentru combaterea simoniei şi a concubinajului la preoţi pe teritoriul Franţei. După acesta a urmat conciliul de la Mainz, ţinut împreună cu Henric al III-lea, în care au fost reluate regulile împotriva concubinajului preoţilor şi a simoniei în diocezele germane. Au mai urmat şi altele, cu scopul de a ţine sub control situaţiile care apăreau în diferite zone, fiind ca un fel de inspecţie a moralităţii lumii ecleziastice şi, în acelaşi timp, a celei publice.

Leon al IX-lea a trebuit să se ocupe şi de erezia canonicului din Tours, Berengarius, care nega prezenţa lui Cristos în cadrul împărtăşaniei; excomunicat mai întâi printr-un conciliu de la Roma, din aprilie 1050, a fost condamnat şi prin alte concilii ulterioare, până ce Berengarius s-a prezentat în faţa unui conciliu ţinut la Tours în 1054 sub conducerea lui Hildebrand de Soana şi a acceptat formula catolică, renunţând la ideile sale eretice.

Sub pontificatul lui Leon al IX-lea s-au reluat discuţiile asupra schismei cu Biserica din Răsărit provocate de noul patriarh, Mihail Cerularios; acesta i-a acuzat de erezie pe creştinii care participau la liturghia de rit roman şi a ordonat închiderea mănăstirilor şi bisericilor latine din Constantinopol. Leon al IX-lea a protestat în ianuarie 1054, atrăgând atenţia asupra toleranţei manifestate în Italia faţă de mănăstirile greceşti şi de liturghia care se oficia acolo. Împăratul Constantin al IX-lea s-a arătat, spre deosebire de patriarh, mai binevoitor şi cu mai mult respect faţă de papă, astfel încât Leon a trimis la Constantinopol o solie pentru a pune la punct neînţelegerea; ambasadorii papali au fost însă primiţi cu răceală de Cerularios şi de călugări, deşi împăratul a avut grijă ca ei să primească toate onorurile cuvenite. Leon al IX-lea încetase deja din viaţă când, la 16 iulie, ambasadorii săi îl excomunicau pe Cerularios printr-un conciliu ţinut în biserica Sf. Sofia, iar patriarhul a ripostat excomunicându-l şi el pe papă. Schisma continua şi devenea din ce în ce mai pronunţată.

Dar Leon al IX-lea nu s-a ocupat doar de reforma ecleziastică; a ajuns până la urmă şi el, un om pătruns total de caracterul religios al îndatoririlor sale pontificale, să se ocupe de puterea temporală. Ocazia

i-a oferit-o indirect Henric al III-lea care, la Worms, în 1052, dăruia Bisericii din Roma orașul Benevent și alte câteva sate din Italia meridională. Era un stimulent pentru extinderea influenței pontificale spre sud, acolo unde, după ce puterea bizantină slăbise, începea să se afirme cea a normanzilor.

Aceștia constituiau un indiscutabil pericol permanent pentru un oraș ca Beneventul, pentru că Henric al III-lea le cedase o parte din ducat; locuitorii orașului se simțeau lipsiți de apărare și se temeau că, mai devreme sau mai târziu, vor cădea din nou sub dominația lor, așa că i-au cerut papei să intervină. Este adevărat că normanzii întreprindeau raiduri prin împrejurimile orașului, dar acestea aveau totuși ca scop principal apărarea teritoriilor obținute prin bătălii și diferite alte sacrificii, în contrast cu papii care se prevalau de acte de donație imperiale, considerate de către normanzi ca niște simple uzurpări.

În această situație, Leon al IX-lea s-a văzut obligat să ceară ajutor militar împăratului care, în februarie 1053, revenea în Italia împreună cu o armată destul de modestă, formată din germani și aventurieri, chiar dacă se afla sub comanda unui brav militar ca Geoffroy (Godefroi) de Lorena. În plus, a adunat milițiile de pe teritoriile italiene și se arăta încrezător în succes, mai ales pentru că normanzii, excomunicați între timp pentru că atacaseră ținuturi ale Bisericii, s-au arătat dornici de a evita o ciocnire militară, preferând să rezolve conflictul printr-un tratat de pace de felul alianței încheiate în urmă cu câțiva ani cu Benedict al VIII-lea. Richard de Aversa și Robert Guiscard ar fi fost de acord să-i jure credință papei și să plătească un tribut Bisericii; vroiau de fapt să evite, ca niște creștini adevărați cum se simțeau, o înfruntare cu acela pe care îl considerau înainte de toate un locțiitor al lui Cristos.

Papa nu a vrut însă să ducă tratative, încredințat că victoria nu-i poate scăpa; îl aștepta în schimb o înfrângere usturătoare, la 18 iunie 1053, la Civitate, în provincia Capitanata, la sud de Gargano. A fost luat prizonier. La cinci zile după bătălie, normanzii l-au dus la Benevent, dar l-au ținut acolo pe toată durata iernii. A fost o înfrângere care a dăunat enorm faimei de papă sfânt și demn de tot respectul dobândită de Leon al IX-lea; părintele tuturor creștinilor ridicase sabia împotriva unor credincioși convinși ai lui Cristos. În mintea oamenilor din popor se putea înrădăcina cu ușurință credința că acea înfrângere era ca o pedeapsă a lui Dumnezeu.

Hildebrand de Soana nu a putut să fie aproape de papă în asemenea momente nefericite, fiind reținut la Tours ca să prezideze acel conciliu

Sf. Leon al IX-lea (după Platina)

care a reușit să-l readucă pe calea cea bună pe ereticul Berengarius. La 12 martie 1054 Leon al IX-lea este eliberat în sfârșit de cei care-l ținuseră prizonier; le-a ridicat excomunicarea și, practic, normanzii au obținut recunoașterea cuceririlor lor teritoriale, chiar dacă modul în care s-au petrecut lucrurile nu reiese prea clar din documentele vremii.

La 3 aprilie papa ajunge la Roma; este un om dezamăgit, bolnav și, simțindu-și sfârșitul aproape, a cerut să fie dus în Lateran unde a murit la 19 aprilie 1054; a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

153. Victor al II-lea (1055-1057)

Pe când se afla încă în Franța, Hildebrand a primit vestea morții lui Leon al IX-lea și s-a grăbit să plece în Germania pentru găsirea unui succesor; în același timp, nobilii din Roma au trimis și ei o solie la Mainz, în încercarea de a face ca alegerea să cadă asupra unui adversar al reformei ecleziastice. N-au reușit: Hildebrand le-a luat-o înainte, izbutind în plus să dirijeze opțiunea lui Henric al III-lea asupra uneia dintre propriile sale rude, Gebhardt, conte de Dollnstein-Hirschberg, episcop de Eichstadt. Acesta a acceptat tiara papală, dar cu condiția ca împăratul să se oblige să ajute Sfântul Scaun în recucerirea bunurilor care-i aparțineau și să nu-l abandoneze, așa cum făcuse de curând cu Leon al IX-lea; obținând sacrosancta promisiune, pe care Henric nu a

Victor al II-lea (după Platina)

putut în nici un caz să și-o țină din cauză că a murit în anul următor, Gebhardt a plecat spre Roma.

La 16 aprilie era consacrat papă sub numele de Victor al II-lea și, în iunie, cu ocazia unui conciliu ținut la Florența, primea de la Henric al III-lea titlul de locțiitor imperial; era de fapt un mijloc ca oricare altul folosit de împărat pentru a se degaja de o asemenea responsabilitate, dând în plus o strălucire și mai mare puterii temporale pe care urma s-o aibă pontiful.

Victor al II-lea, în timp ce îi lăsa lui Hildebrand sarcina de a continua reforma, în special în Franța, unde se constatase numirea în funcția de episcopi a unor clerici nedemni de aceasta, încerca prin propriile sale puteri să rezolve problema acelei apărări militare pe care Henric al III-lea părea că nu i-o putea oferi. A găsit soluția prin Godefroi de Lorena, Bărbosul, fratele arhidiaconului Frederic.

Godefroi se răsculase cândva împotriva lui Henric și, din această cauză, îi fusese luat ducatul Lorenei Inferioare; căsătorindu-se cu Beatrice, văduva lui Bonifaciu de Toscana, mort în 1052 într-un accident de vânătoare, devenise cel mai puternic senior din Italia. Împăratul încercase să-l înlăture, dar nu reușise; în schimb le luase cu el în Germania, ca ostatice, pe soția sa, Beatrice, și pe fiica vitregă, Matilda. La moartea lui Henric al III-lea, în octombrie 1056, Victor al II-lea a devenit regent și, urmând sfaturile clarvăzătoare ale lui Hildebrand, a rezolvat în primul rând problema lui Godefroi; a convins-o pe

împărăteasa Agnes să încheie pace cu el și să le elibereze pe cele două ostatice, redându-i, în plus, și Lorena.

După aceste acțiuni de restituire și de eliberare, Victor a părăsit Germania, lăsând regența în grija arhiepiscopului Hanno al Kölnului, dar cu scopul de a o determina pe Agnes să devină regenta fiului său, Henric, de numai șase ani. La întoarcerea sa în Italia, într-un conciliu ținut la Florența, îl desemna ca *patricius* pe Godefroi, iar pe fratele acestuia, fost stareț la Montecassino, îl făcea cardinal la S. Crisogono in Trastevere.

Probabil că oboseala drumului și înaltele răspunderi la nivel imperial l-au șubrezit în asemenea grad pe Victor al II-lea, încât a murit pe drumul de întoarcere spre Roma, la Arezzo, unde se oprise pentru a rezolva un conflict între episcopii din Arezzo și din Siena. Era la 28 iulie 1057; locuitorii din Ravenna s-au împotrivit transportării corpului său la Eichstadt, astfel încât a fost înmormântat la Roma, probabil în biserica S. Maria in Cosmedin.

154. Ștefan al IX-lea (1057-1058)

Moartea lui Victor al II-lea coincidea cu afirmarea din plin în Italia a casei de Lorena, capabilă să se opună dominației imperiale asupra tronului pontifical; nobilimea, clerul și poporul au căzut de acord în alegerea ca papă a cardinalului Frederic. A fost o opțiune spontană pentru o personalitate în care ei recunoșteau indirect un om persecutat de către împărat: a fost consacrat la 3 august 1057 sub numele de Ștefan al IX-lea.

Știrea a fost primită cu mare iritare la curtea imperială, pentru că drepturile rezervate ei în privința alegerii pontificale fuseseră, în acest caz, ignorate complet. Pe de altă parte, împărăteasa Agnes nu avea forța necesară pentru a se putea impune și a acceptat până la urmă cu plăcere alegerea deja făcută, mai ales că nunțiul apostolic, în persoana lui Hildebrand, i-a prezentat scuze într-o manieră de o rafinată diplomație. Acesta din urmă era cel care dirija cu adevărat „noul drum papal", atât la nivel religios cât și la nivel strict politic; Ștefan al IX-lea avea o încredere oarbă în el, fiindu-i datori, el și familia sa, pentru ceea ce obținuseră până atunci.

Papa a făcut în așa fel încât să-l atragă în acțiunea de întărire a Bisericii pe Pier Damiani, numindu-l cardinal-episcop de Ostia.

Ștefan al IX-lea (după Platina)

Ștefan al IX-lea și-a continuat astfel opera de reformă ecleziastică, dar nu a neglijat în același timp nici proiecte de ordin temporal; probabil că îi aparține în exclusivitate lui și nu lui Hildebrand proiectul de creare a unui regat italian pentru fratele său Godefroi, eventual în dauna normanzilor. Este posibil ca, pentru a finanța formarea unei armate, să le fi cerut călugărilor de la Montecassino să cedeze Romei tezaurul mănăstirii; după care a hotărât să se întâlnească la Florența cu fratele său, probabil tocmai pentru a concretiza unele proiecte cu caracter temporal. Se gândea la un acord cu bizantinii pentru a-i prinde pe normanzi între două focuri; nu este sigur dacă nu se gândea chiar la coroana imperială pentru Godefroi. Este cert însă că aceste proiecte, care au rămas de altfel nerealizate din cauza morții sale neașteptate, au fost elaborate de el, bazându-se pe activitatea lui Hildebrand și a lui Pier Damiani, ca și a altor persoane implicate, pe vremea lui Leon al IX-lea, în opera de însănătoșire spirituală a Bisericii și a papalității, dar erau, evident, planuri care umbreau personalitatea sa de locțiitor al lui Cristos.

Îndată după sosirea la Florența, a murit, la 29 martie 1058; a fost înmormântat în domul din acest oraș.

155. Nicolae al II-lea (1059-1061)

Imediat după ce a ajuns la Roma vestea morții lui Ștefan al IX-lea, nobilii romani au căutat să-și redobândească drepturile în privința alegerii

pontificale și, conduși de Gregorius din Tuscolo, fratele lui Benedict al IX-lea, au încercat o lovitură de forță. Au năvălit în Roma cu sprijinul unei armate și, la 5 aprilie 1058, l-au pus pe tronul papal pe romanul Ioan (Giovanni), episcop de Velletri, poreclit de popor Mincio, adică „nerodul", aceasta, să zicem, din cauza lipsei sale de personalitate. Pier Damiani, în calitatea sa de episcop de Ostia, ar fi trebuit să-l consacre, dar a refuzat; nobilii l-au desemnat în acest scop pe un preot oarecare din Ostia și Ioan a fost consacrat papă sub numele de Benedict al X-lea. Alegerea și consacrarea erau în mod clar nelegitime, așa încât el este considerat și acum un antipapă; toți cei care făceau parte din grupul clericilor reformatori, în frunte cu Pier Damiani, nu au vrut să-l recunoască și au fost nevoiți să fugă din Roma, așteptând ca Hildebrand de Soana să se întoarcă din Germania și să li se alăture pentru a hotărî asupra unei alte candidaturi.

Toți reformiștii s-au reunit la Siena și aici, la 18 aprilie, cu sprijinul lui Godefroi de Toscana, l-au ales drept candidat la tronul pontifical pe episcopul de Florența, Gerhard de Burgundia, născut la Chevron, în Savoia, pe la 980; imediat a fost trimisă o delegație la Augsburg, la împărăteasa regentă Agnes, care a confirmat alegerea lui Gerhard și l-a însărcinat pe Godefroi să-l însoțească pe noul ales la Roma în vederea instalării sale. Nu era lucru simplu, pentru că nobilimea romană era stăpână pe situație și poporul însuși, chiar dacă nu avea o mare simpatie pentru Mincio, nu părea dispus să accepte un papă impus indirect de curtea imperială; trebuia acționat cu tact, folosindu-se la nevoie chiar armele adversarilor, mergând până la corupție dacă era necesar. Gerhard a fost ales legal și a primit numele de Nicolae al II-lea; el a convocat imediat un conciliu la Sutri, prin care Benedict al X-lea a fost demis și excomunicat. Între timp, la Roma, Hildebrand, prin intermediul lui Leon Baruch, fiul unui evreu creștinat, rudă a sa pe linie maternă, punând în joc sume importante de bani, a reușit să declanșeze o insurecție populară la care s-a alăturat și o parte din nobilime; Benedict al X-lea a fost obligat să fugă sub protecția lui Gherardo di Galeria. Nicolae al II-lea putea în sfârșit să intre în Roma însoțit de ducele Godefroi și să fie consacrat în bazilica Sf. Petru la 24 ianuarie 1059. Toate aceste evenimente demonstraseră încă o dată cât de urgentă era reforma sistemului alegerii pontificale pentru a fi eliminate toate ilegalitățile și evitat amestecul extern în lumea ecleziastică, schimbare de a cărei necesitate reformiștii erau profund convinși. Tocmai în acest scop a fost convocat în Lateran un conciliu, în aprilie 1059, cu participarea a 113 episcopi,

Nicolae al II-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

aproape exclusiv italieni; cu acest prilej, după reînnoirea condamnării lui Benedict al X-lea, a fost proclamată interzicerea căsătoriei preoților și a simoniei, precum și un nou decret pentru alegerea pontificală. Toate aceste decizii au fost incluse de Nicolae al II-lea în bula papală *In nomine Domini* din 13 aprilie 1059, care se pare că a fost, atât în formă, cât și în conținut, opera cardinalului Umberto, chiar dacă nu poate fi neglijat nici faptul că o puternică influență în publicarea acestui document se pare că ar fi avut și Hildebrand de Soana.

În substanță, decretul restrângea corpul electoral doar la cardinalii-episcopi, în timp ce cardinalii care nu erau episcopi ar fi putut doar să-și exprime susținerea față de cel ales, iar clerul de rang inferior și populația nu beneficiau decât de posibilitatea acordului, ceea ce, în ultimă analiză, nu avea o prea mare importanță. Votul hotărâtor devenea cel al cardinalilor-episcopi. În plus, decretul avea în vedere eventualitatea ca alegerea pontificală să aibă loc și în afara Romei, oriunde ar fi considerat necesar cardinalii-episcopi, în acest caz participarea clericilor mărunți și a laicilor fiind și ea considerabil redusă numeric. În fapt, populația Romei ajungea să fie exclusă de la luarea acestei decizii și singura consolare rămasă romanilor era un fel de drept de preferință în alegerea candidatului dintre cei „demni și capabili" care erau născuți în Roma; alegerea se efectua „de către toți slujitorii Bisericii". Împăratului îi revenea un rol de mînimă importanță în cadrul

operațiunilor elective; i se recunoștea, pur și simplu, un drept generic la considerație și la respect. Nicolae al II-lea a comunicat întregii creștinătăți toate aceste prevederi ale conciliului, îngrijindu-se ca bula papală să fie cunoscută peste tot.

Prevăzând că vor avea de luptat până la ultima picătură de energie, în primul rând, cu împăratul, și apoi cu diferiții săi vasali, ca și cu nobilimea romană, oamenii noi ai Bisericii au ajuns la hotărârea îndrăzneață de a schimba total și cursul politicii papale și și-au pus toate speranțele, în lupta cu cele trei forțe care se ridicau împotriva deciziilor conciliului de la Lateran, în normanzi. Hildebrand, în primul rând, își dăduse seama că acest popor va întemeia mai devreme sau mai târziu, în sudul Italiei, o puternică dinastie, care, dacă era recunoscută în anumite condiții de către papalitate, ar fi devenit un puternic și credincios apărător al Bisericii.

Cu acest scop, Nicolae al II-lea, personal, s-a dus în Italia meridională pentru a încheia o alianță solemnă cu normanzii; la Melfi, unde papa a convocat un conciliu în august 1059, au fost prezenți Richard de Aversa și Robert Guiscard, învingătorii de la Civitate. Ei au primit în posesie din partea Bisericii toate teritoriile pe care, practic, le cuceriseră, mai puțin Beneventul; lui Robert, cu titlul de duce, i-au fost încredințate regiunile Puglia și Calabria; Richard a fost recunoscut ca principe de Capua. În schimb, normanzii au jurat credință ca vasali și au promis solemn că vor ajuta Biserica să-și apere patrimoniul, contribuind militar pentru ca papii aleși să păstorească în deplină liniște.

Desigur, după cum notează Gregorovius, „este surprinzătoare îndrăzneala papei de a ceda unor străini teritorii care nu-i aparțineau sau să le ofere unele care mai întâi trebuiau să fie cucerite". O ipoteză convingătoare propune în mod inteligent Seppelt când, căutând „baza juridică a acestei învestituri", afirmă că „ea poate fi găsită doar în *donația* lui Constantin, de a cărei autenticitate nu se îndoia nimeni atunci, și care, întărită prin plăsmuirile lui Pseudo-Isidor, mai era încă luată în considerare". Aceasta însemna că și reformiștii, care luptau cu atâta ardoare pentru legalitatea și puritatea idealurilor lor, ajungeau să se bazeze și ei pe acte nelegale și false din punct de vedere istoric.

Ca o primă consecință a alianței de la Melfi, normanzii l-au escortat cu o armată pe papă până la Roma, pentru a face să înceteze orice pretenții ale nobililor romani care continuau să-l recunoască drept pontif tot pe Benedict al X-lea. Acesta, asediat în castelul din Galeria, a trebuit să se predea neîntârziat; i-a fost cruțată viața și s-a putut întoarce să

trăiască în oraș, așa cum le-a fost garantat nobililor romani, dar un conciliu, reunit sub indicațiile amănunțite ale lui Hildebrand, l-a radiat din ordinul preoțesc, trimițându-l ca prizonier în biserica S. Agnese; de acolo, Grigore al VII-lea însuși l-a eliberat, de-acum devenit inofensiv, readmițându-l în comunitatea ecleziastică și primindu-l în bazilica S. Maria Maggiore.

La puțin timp după ce încheiase alianța cu normanzii, papa s-a gândit să-și asigure un sprijin și în Italia de nord, prin alianța cu patarinii[76], acea mișcare populară care de câțiva ani, sub conducerea diaconului Arialdo și a subdiaconului Landolfo se angajase în opera de reformare a Bisericii. Ei făcuseră ca sărăcimea să se revolte împotriva preoților căsătoriți și acel protest al „gloatei zdrențăroase", de unde își trăgea numele mișcarea, degenerase în jafuri, provocând în rândul clerului sciziuni pe care arhiepiscopul Guido nu părea capabil să le rezolve. Conflictul a fost aplanat de reprezentanții pontificali Pier Damiani și Anselmo, episcop de Lucca în 1060; mai ales primul dintre ei, printr-un discurs abil ținut în domul din Milano, a reușit să preia controlul situației și să-i oblige pe arhiepiscopul Guido și întregul cler din oraș să depună un jurământ de renunțare la simonie și la căsătorie.

Intervenția oficială a lui Nicolae al II-lea de partea patarinilor cu scopul reformării Bisericii este un moment istoric important: „alăturându-se acestei mișcări de masă, papalitatea a făcut un pas cu adevărat revoluționar", după cum a observat Walter Ullmann. El scoate la iveală în cadrul Bisericii acele obligații sociale originare ale misiunii sale apostolice care apar în contactul cu „straturile laice cele mai sărace și cu clericii orientați împotriva puternicelor forțe conservatoare concentrate la nivelul nobilimii".

În privința raporturilor cu curtea imperială, papa l-a trimis ca sol în Germania pe cardinalul Ștefan, pentru a motiva comportarea Romei față de normanzi și de milanezi, dar el nici măcar nu a fost primit de împărăteasă. În plus, câțiva episcopi apropiați ai curții imperiale au declarat nule hotărârile papei și ilegal decretul cel nou privind alegerea pontificală, refuzând să respecte bula papală emisă de Nicolae al II-lea. Era o revoltă deschisă, care putea duce la o schismă; înainte însă de a putea lua vreo măsură, Nicolae al II-lea murea la Florența la 27 iulie 1061; a fost înmormântat în catedrala acestui oraș.

156. Alexandru al II-lea (1061-1073)

La moartea lui Nicolae al II-lea, o delegație a nobilimii romane, având-l în frunte pe contele Gherardo di Galeria, s-a prezentat la curtea imperială pentru a cere numirea noului pontif; împreună cu ea se aflau și reprezentanții episcopiilor din Lombardia, cerând oficial alegerea cancelarului Guiberto. Dar, chiar înainte de a se fi luat o decizie, la Roma, Hildebrand, sfidând pe față curtea imperială, a pus în aplicare decretul din 1059, i-a convocat pe cardinali și a impus alegerea ca papă a episcopului Anselmo din Lucca; era, de fapt, o persoană bine văzută la curtea imperială și, în același timp, era un exemplu de modul de funcționare a noii metode elective. Hildebrand spera ca, în acest fel, să reușească să salveze poziția reformatorilor. La Roma s-au pus imediat în mișcare taberele opuse, dar noul ales a putut fi consacrat în liniște, sub protecția trupelor lui Richard de Capua, sosit imediat în ajutor, la 1 octombrie 1061, în bazilica S. Pietro in Vincoli: a primit numele de Alexandru al II-lea.

Ca reacție la cele întâmplate, episcopii germani și câțiva dintre cei lombarzi, sub conducerea lui Guiberto, reuniți într-un conciliu la Basel, la 28 octombrie 1061, îi atribuiau copilului de zece ani, Henric al IV-lea titlul de *patricius* și declarau ilegală alegerea lui Alexandru al II-lea, alegându-l ca papă pe episcopul Cadalus din Parma, sub numele de Honorius al II-lea; apărea astfel o adevărată schismă.

Era însă neapărat necesară o recunoaștere generală a lui Honorius al II-lea și trebuia, deci, ca el să meargă la Roma în vederea consacrării; a reușit să ajungă în împrejurimile Romei, sub protecția trupelor lombarde, abia în martie 1062. În aprilie a avut loc o luptă cu trupele romane pregătite de Hildebrand însuși, după care, ieșit învingător, Honorius al II-lea a reușit să intre în Cetatea Leonină și în bazilica Sf. Petru. Totuși n-a rămas acolo decât câteva zile, pentru că a plecat în Campagna romană, în căutare de întăriri pentru o previzibilă confruntare cu normanzii.

La începutul lui mai însă intervenea ducele Godefroi al Toscanei, aflat în relații bune cu ambele părți și având astfel posibilitatea de a aplana conflictul; el a reușit să-i convingă pe cei doi pretendenți la tronul pontifical să se întoarcă în episcopiile lor, așteptând decizia Dietei imperiale de la Augsburg. Între timp, în Germania avusese loc un fel de lovitură de stat a prinților germani, condusă de arhiepiscopul Hanno din Köln, care o îndepărtase de la regență pe împărăteasă și-l luase sub „protecția" sa pe micul rege.

Alexandru al II-lea (după Platina)

Hanno a convocat dieta pentru sfârșitul lui octombrie și a încredințat conducerea anchetei nepotului său, episcopul Burckhardt din Halberstadt; acesta a declarat că alegerea lui Alexandru al II-lea era perfect regulamentară. Imediat după aceasta papa, aflând de concluzia anchetei și fără a mai aștepta o altă decizie a dietei, a mulțumit în felul său celor care obținuseră această recunoaștere, oferindu-i lui Burckhardt arhiepiscopia din Pallium și lui Hanno funcția de cancelar general al Bisericii din Roma. În aprilie 1063, Alexandru al II-lea se instala la Roma, sub escorta trupelor ducelui Godefroi, și convoca un conciliu în Lateran; în cadrul acestuia l-a excomunicat pe Honorius al II-lea și a reînnoit canoanele împotriva simoniei și căsătoriei clerului.

Honorius al II-lea nu s-a dat bătut și, întrunind un conciliu la Parma, l-a excomunicat la rândul său pe Alexandru al II-lea. În plus, datorită unui sprijin financiar substanțial primit din partea nobilimii romane, a reușit să-și reorganizeze o mică armată, să atace Roma și să pună stăpânire încă o dată pe Cetatea Leonină. Alexandru al II-lea, apărat de trupele normande, se refugiase în Lateran; Honorius spera din tot sufletul să primească ajutor din partea curții imperiale germane, dar nu era decât o iluzie, având în vederea ostilitatea de-acum declarată a lui Hanno și a lui Burckhardt.

Cu toate acestea, apelul lui Cadalus nu a rămas fără ecou și s-a dorit rezolvarea definitivă a controversei, în special datorită intervenției lui Adalbert din Bremen, inamic al lui Hanno. A fost convocat un conciliu

al episcopilor italieni și germani la Mantova la 31 mai 1064, prin care Alexandru al II-lea a fost definitiv și unanim recunoscut ca papă legitim. Și totuși, Honorius al II-lea nu a abandonat niciodată și a continuat până la moarte, survenită în 1072, să-și manifeste cu energie pretențiile; nu mai putea însă conta pe o susținere corespunzătoare și astfel schisma din sânul Bisericii din Occident a fost definitiv evitată.

Pontificatul lui Alexandru al II-lea a plasat din nou Biserica Romei în contextul european; în 1066 Anglia, dominată de o facțiune politică adversară a reformei, era cucerită de ducele normand Wilhelm și papa n-a întârziat să aprobe acțiunea sa militară, trimițându-i steagul Sf. Petru ca simbol al binecuvântării sale solemne. Același steag flutura și în fruntea trupelor conduse de Roger I, fratele lui Robert Guiscard, care duceau de peste treizeci de ani o campanie militară pentru cucerirea Siciliei arabe. Au fost strânse relațiile și cu regatul creștin al Spaniei și, în 1065, cardinalul Hugo Candido a fost trimis acolo ca legat pontifical pentru organizarea mai multor concilii împotriva simoniei și a căsătoriei preoților.

Activitatea reformatoare a continuat deosebit de intens în arhidioceza Milano, unde Pataria înregistrase unele perioade de întrerupere ale luptei sale. Din păcate, aici începe să se simtă lipsa contribuției lui Pier Damiani care, sub pontificatul lui Nicolae al II-lea, fusese artizanul unui forme de supunere a orașului Milano față de Roma; el a murit în 1072 și episcopia din Milano risca să ajungă pe orbita intereselor imperiale.

Alexandru al II-lea a trimis stindardul papal noului conducător al patarinilor, cavalerul Erlembardo, dușman al arhiepiscopului Guido, acuzat de a nu fi respectat jurământul făcut în 1060 împotriva simoniei și căsătoriei preoților. În acest mod, papa pecetluia prin binecuvântarea sa susținerea patarinilor în tulburările la care aceștia vor participa, după abdicarea lui Guido, împotriva celor care-i susțineau pe episcopii ce-l aleseseră ca arhiepiscop pe preotul Goffredo, după cum dorise Henric al IV-lea.

La sugestia papei, patarinii, inclusiv cu ajutorul militar al lui Erlembardo și în prezența unui legat pontifical, îl aleseseră, la 6 ianuarie 1072, ca arhiepiscop pe Attone; acesta a fost recunoscut definitiv prin conciliul din Lateran din 1073, care a condamnat alegerea lui Goffredo și comportarea episcopilor lombarzi. Decretul conciliar apare ca fiind formulat astfel încât să anuleze autoritatea lui Henric al IV-lea, chiar dacă numele acestuia nu apare nicăieri în text, și a pus punct problemelor care vor continua totuși mai târziu să alimenteze lupta dintre Henric al

IV-lea și Biserică, adică dreptul la învestitura ecleziastică. Acest drept, pretins de regele Germaniei și exercitat incontestabil până atunci, nu mai era acum compatibil cu noua orientare imprimată de reformiștii Bisericii; atribuirea episcopiilor și a abațiilor unor persoane deseori nedemne de aceasta, chiar și unor laici, de cele mai multe ori prin simonie, nu putea să nu stârnească o împotrivire înverșunată în cadrul sediului episcopal de la Roma. Hildebrand de Soana, un apropiat al tronului pontifical, va fi cel mai tenace susținător al acestei noi linii politico-ecleziastice.

Lupta pentru reformă a făcut ca și situația de la Roma să devină neliniștitoare, în condițiile în care, chiar dacă între taberele adverse din oraș se instaurase un armistițiu, în Campagna romană ele erau gata să intre în luptă pentru că în aceste teritorii papalitatea nu avea prea mare putere. Alegerile pentru cea mai importantă funcție cetățenească de la Roma, aceea de prefect, constituiau singura armă în mâna nobililor pentru a se opune puterii papale. Funcția era deținută în timpul lui Alexandru al II-lea de romanul Cencio, probabil membru al familiei Crescenzi, care aspira în secret la stăpânirea Romei și era mereu gata să profite de orice oportunitate în acest sens. În plus, papa nu mai beneficia de ajutorul eficient al lui Godefroi de Toscana, mort în Lorena; posesiunile sale trecuseră în totalitate în stăpânirea fiului din prima căsătorie, Godefroi (Goffredo) cel Cocoșat, soț al Matildei, singura fiică a Beatricei. Acest personaj feminin va avea o anumită importanță ca protectoare a Bisericii romane sub pontificatul lui Grigore al VII-lea.

Alexandru al II-lea a murit la 21 aprilie 1073 și a fost înmormântat în bazilica din Lateran.

157. Sf. Grigore al VII-lea (1073-1085)

La moartea lui Alexandru al II-lea, chiar pe când se desfășura ceremonia funebră în bazilica din Lateran, la 22 aprilie 1073, este ovaționat ca nou papă arhidiaconul Hildebrand de Soana. Populația este aceea care l-a dorit ca papă, la propunerea cardinalului Hugo Candido, printr-un fel de alegere *per quasi inspirationem*, pe care Hildebrand a vrut s-o refuze; decretul lui Nicolae privind alegerea pontificală nu era respectat și nu se acordase cardinalilor-episcopi prioritate în exprimarea opțiunii. Și, cu toată opoziția sa, aproape că este târât cu forța în biserica

Sf. Grigore al VII-lea (după Platina)

S. Pietro in Vincoli unde este consacrat; va primi numele de Grigore al VII-lea.

Aşadar, Hildebrand se născuse la Soana, actualul Sovana, un sat din comuna Sorano, provincia Grosseto, între 1014 şi 1028, dintr-un meşteşugar oarecare, Bonizione, şi Berta. Datorită unui unchi patern, Lorenzo, stareţ al mănăstirii Santa Maria de pe Aventin, putuse veni încă de copil la Roma, pentru a-şi desăvârşi educaţia religioasă către care se simţea chemat încă de la o vârstă fragedă. Dar călăuză în viitoarea carieră scolastică îi fusese preotul paroh de la biserica San Giovanni a porta Latina, Giovanni Graziano, căruia i-a devenit capelan o dată cu alegerea acestuia ca papă sub numele de Grigore al VI-lea.

După pontificatul lui Leon al IX-lea care-l voise alături de el, rechemându-l de la Cluny, unde se retrăsese la moartea lui Grigore al VI-lea, fusese colaborator direct al altor patru papi, sfătuindu-i decisiv în toate acţiunile politice şi religioase întreprinse de aceştia, după ce şi la alegerea lor avusese un rol determinant, ducând mai departe acea reformă a Bisericii pe care acum, devenit în sfârşit papă, o va susţine cu o energie neobişnuită. La 30 iunie 1073 a primit consacrarea solemnă.

Primele măsuri ale pontificatului său sunt reprezentate prin numeroasele scrisori pe care le trimite prietenilor săi, ca pentru a le cere sprijinul în îndeplinirea măreţei misiuni ce-i fusese încredinţată: le scrie abatelui Desideriu de la Montecassino, abatelui Hugo de la Cluny, Beatricei de Lorena, regelui Danemarcei, exprimându-le tuturor intenţia

lui fermă de a lupta pentru libertatea Bisericii. Lui Henric al IV-lea, ajuns acum la vârsta de douăzeci și trei de ani, îi scrisese probabil pentru a-i face cunoscută alegerea sa, lămurindu-l totodată că nu va fi un papă maleabil, hotărât cum era să pună ordine în cadrul Bisericii prin excomunicarea preoților simoniaci și căsătoriți. Despre aceasta aflăm indirect dintr-o scrisoare adresată lui Godefroi cel Cocoșat, soțul contesei Matilda de Toscana, prin care își exprima dorința de a colabora cu regele Germaniei pentru a pune în regulă proprietățile Bisericii și modul în care se făceau învestiturile ecleziatice. Dacă el va acționa în spiritul dreptății, făcând cinste tronului său, cu atât mai bine, altminteri profeția lui Isaia, „Blestemat să fie acel om care scoate din sânge spada Domnului", va cădea asupra lui și nu asupra papei.

Henric al IV-lea a ratificat totuși alegerea lui Grigore al VII-lea, se arată în aparență supus, dar în sufletul lui este convins de supremația imperială cu care se simte deja învestit. Între timp, papa trimite peste tot convocări pentru primul său conciliu, care începe în prima duminică din post, în martie 1074. Cu acest prilej, se hotărăște fără nici un echivoc că toți clericii acuzați de simonie trebuiau să se considere excluși din cadrul Bisericii și că acei episcopi care au obținut cu bani unele beneficii trebuiau imediat să renunțe la ele, sub pedeapsa excomunicării. Henric al IV-lea, căruia i-au fost comunicate toate aceste decizii conciliare printr-o delegație la care se alăturase și mama sa Agnes, se angajează să restituie toate bunurile uzurpate și-și dă acordul pentru întrunirea unui conciliu care să controleze situația din teritoriile aflate sub autoritatea sa.

În realitate, convocarea acestui conciliu va fi tergiversată la nesfârșit. Înaltul cler german intră în fierbere; este o reacție generală, cuprinzând amenințări cu moartea din partea clericilor înșurați contra episcopilor și stareților care intenționau să pună în aplicare normele venite de la Roma; încep să circule calomnii pe seama papei.

Grigore al VII-lea ripostează cu fermitate printr-un alt conciliu, în februarie 1075, și suspendă cinci episcopi consilieri ai lui Henric, care împiedicaseră aplicarea legislației pontificale în Germania și convocarea conciliului pentru controlul învestiturilor ecleziastice. După cum ne informează cronicarul milanez Arnolfo, Grigore al VII-lea a emis și o hotărâre precisă privitoare la interzicerea învestiturii, luându-i lui Henric al IV-lea orice drept de a acorda episcopate, așa cum făcuse până atunci, amenințându-l în caz contrar cu excomunicarea. Era debutul concret al așa-numitei „lupte pentru învestitură" între papă și împărat, cu o sciziune între cele două puteri; condițiile în care putea fi restabilită pacea au fost

prezentate de către Grigore al VII-lea într-o serie de canoane reunite în celebrul *Dictatus papae* apărut în martie același an.

Principiul fundamental din *Dictatus papae* este supremația Bisericii de la Roma și a episcopului său asupra celorlalte Biserici și asupra imperiului, într-o manieră politico-ecleziastică bazată, practic, pe *Donația* lui Constantin. Într-adevăr, numai papa poate conferi însemnele imperiale, după cum, tot lui îi revine dreptul de a-i demite pe împărați și de a-i dezlega pe supuși „de jurământul de credință făcut față de cei nelegiuiți". Și, desigur, doar papa are dreptul de a acorda funcțiile ecleziastice, ca și de a-i condamna pe episcopii nedemni de misiunea lor, în calitate de reprezentant pe pământ al lui Hristos și urmaș al Sf. Petru în puterea nelimitată de „a lega și de a dezlega" acordată apostolului chiar de Cristos. Raportul dintre stat și Biserică era, practic, complet inversat; nu mai este împăratul cel care-l alege pe papă, ci papa este acela care-l numește și-l demite pe împărat.

Dacă *Dictatus*, pe de o parte, însemna fundamentarea teoretică a rolului de primat infailibil și unic al lumii ecleziastice creștine acordat episcopului Romei, pe de altă parte, „zdruncina din temelii realitatea socială a acelor timpuri", după cum a observat Walter Ullmann, „atacând sistemul proprietății laice a bisericii, adică dominația laicilor asupra clerului". Era prin aceasta un gest de sfidare, datorită afirmării, în concepția despre stat, a supremației puterii clericale asupra celei laice.

Henric al IV-lea a acceptat această provocare; era obligat s-o facă, datorită prestigiului său și existenței însești a imperiului, puse într-un serios pericol. Continuă să acorde învestituri contra unor compensații materiale; ba chiar, neluând în seamă amenințările papei, intervine și în treburile interne ale clerului italian. Îl instalează ca arhiepiscop de Milano pe capelanul său, Tedaldo, în locul lui Attone care era deja de doi ani titular al arhidiocezei; îl sprijină deschis pe arhiepiscopul de Ravenna, Guiberto, în jurul căruia se formează un fel de partid de opoziție al clerului italian, orientat împotriva lui Grigore al VII-lea, făcând o serie de prozeliți chiar și la Roma.

Se ajunge la un complot, condus la vârf de Guiberto și de Hugo Candido, acesta din urmă devenit dintr-o dată adversar al lui Grigore al VII-lea, tocmai el care fusese la originea alegerii sale atât de rapide de către popor; cel care trece la acțiune este prefectul Cencio. În noaptea de Crăciun a anului 1075 el intră în bazilica S. Maria Maggiore, pe când papa oficia slujba; ajunge până la altar, îl doboară la pământ pe Grigore, îl rănește și reușește să-l scoată din bazilică, făcându-și loc prin mulțime

cu ajutorul unui grup de oameni înarmați, închizându-l apoi într-un turn. Populația este însă indignată și, după primele ore de dezorientare și de spaimă, acționează și-și eliberează a doua zi episcopul; plecând din turnul în care fusese închis, Grigore liniștește mulțimea care vrea să-l linșeze pe Cencio și pledează pentru iertarea acestuia. Se întoarce la S. Maria Maggiore și reia slujba din momentul în care ea fusese întreruptă; Cencio reușește să fugă în Campagna romană. Îl urmează cardinalul Hugo Candido, care este demis; împreună, se refugiază în Germania la curtea lui Henric al IV-lea.

La începutul anului 1076, papa îl invită pe Henric al IV-lea să vină la Roma pentru a se dezvinovăți, fiind amenințat în caz de neprezentare cu excomunicarea. Drept răspuns, regele convoacă o adunare a principilor și a episcopilor la Worms, pe 24 ianuarie: Grigore al VII-lea este acuzat în principal de Hugo Candido, în opinia căruia papa nu este decât un ambițios care vrea să-i răpească Italia lui Henric al IV-lea, uneltind în acest scop împreună cu Matilda de Canossa[77], prin vrăjitorie și raporturi păcătoase. Mulți episcopi nu pot crede așa ceva, dar Henric se simte autorizat să-l declare pe Grigore nedemn de tronul pontifical și îi trimite o declarație de nesupunere semnată de episcopii germani, document aprobat ulterior și de cei lombarzi, reuniți la Pavia și la Piacenza. Papa răspunde cu excomunicarea solemnă a lui Henric într-un nou conciliu convocat în Lateran la 22 februarie, în prezența împărătesei Agnes și a Matildei de Canossa; excomunicarea îi lovește, în afara regelui, și pe episcopii rebeli din Germania și Italia.

Sentința este, desigur, primită cu iritare la curtea lui Henric; opinia publică este de partea papei. În plus, un fel de mânie divină pare să-i pedepsească pe vinovați: mor pe neașteptate numeroși inamici ai papei, printre care arhiepiscopul de Utrecht și romanul Cencio. Principii adversari lui Henric au profitat de aceasta pentru a se răscula; exista pericolul unui război civil. Singura salvare este iertarea papală; principii, reuniți la Tribur în octombrie, îi prezintă lui Henric această alternativă. Ei susțin că îl vor mai recunoaște drept rege al lor doar dacă va obține de la papă revocarea excomunicării; fixează o nouă întâlnire de confirmare sau de demitere a regelui, la Augsburg, pentru 2 februarie, anul următor. Henric nu știe ce decizie să ia, nu vrea să cedeze; dar, când află în decembrie că Grigore era deja pe drum către Augsburg, se hotărăște să treacă Alpii împreună cu o armată și se îndreaptă spre Roma.

Grigore nu știe prea bine în ce postură intenționează să se prezinte regele în fața sa; când află de plecarea lui, papa se găsește la Mantova.

Se refugiază la contesa Matilda, în castelul acesteia de la Canossa, într-o zonă a munților Apenini care se afla în regiunea Emilia.

Henric ajunge acolo în dimineața zilei de 25 ianuarie 1077 și cere să fie primit. Grigore nu-l lasă să intre; îi primește în castel doar pe soție și pe fiu. În zadar intervin pentru rege Matilda, abatele Hugo din Cluny și soacra sa, Adelaida; regele va trebui să rămână timp de trei zile și trei nopți în zăpadă și viscol. Abia într-a treia zi Grigore se hotărăște să-l primească în capela castelului și să-i asculte cererea de iertare: printr-o ceremonie solemnă îl reprimește în comunitatea credincioșilor și-l împărtășește. Umilit, regele declară că acceptă fără comentarii condițiile papei, jură să se dezvinovățească în fața Dietei de la Augsburg, jură supunerea autorității regale față de cea papală. În adâncul sufletului însă el se gândește deja la răzbunare.

Îndată ce se întoarce în Germania, încearcă să-și recâștige tronul; populația îi este acum ostilă, iar cea mai mare parte dintre principi, cu toată iertarea papei, nu-l mai vrea ca rege. Într-adevăr, ei se adună la Forchheim, la 15 martie, trecând peste hotărârile Dietei de la Augsburg, și-l aleg rege pe cumnatul său Rudolf, duce de Suabia, și arhiepiscopul Siegfried îl încoronează la Mainz. Germania este acum divizată în două și Grigore încearcă s-o reunifice. Din păcate pierde prețiosul ajutor ca mediator din partea împărătesei Agnes, care moare la Crăciunul din 1077; tratativele inițiate de papă nu-și găsesc o concretizare. Henric îl învinge în două bătălii pe Rudolf, iar Grigore al VII-lea îi reproșează că împiedicase, la vremea ei, adunarea Dietei de la Augsburg și că nu respectase jurământul de la Canossa; într-un conciliu ținut la Roma la 7 martie 1080 îl excomunică din nou, confirmându-l ca rege pe Rudolf.

Această a doua excomunicare nu are însă efectele celei dintâi; Henric al IV-lea reacționează imediat și convoacă la Brixen, la 25 iunie 1080, un conciliu cu toți episcopii germani, punându-l pe papă sub acuzare; protagonist este același Hugo Candido care, de această dată, vorbește despre pontif ca despre un asasin simoniac și eretic. Grigore al VII-lea este demis, și în locul său este ales arhiepiscopul Ravennei, Guiberto, sub numele de Clement al III-lea, care trebuie considerat fără îndoială un antipapă.

Situația devenea dramatică pentru Grigore care, în nordul Italiei, nu poate conta decât pe Matilda de Canossa; el sfârșește prin a se agăța de ultima posibilitate de salvare care-i mai rămânea, aceea a infidelilor normanzi, deveniți de mult timp vasali ai Bisericii. Robert Guiscard,

excomunicat prin conciliul din 1074 pentru că ocupase un teritoriu papal, Beneventul, este contactat prin intermediul stareţului de la Montecassino, Desideriu; se ajunge la o întâlnire, la Ceprano, la 29 iunie 1080, la care Robert este reprimit în comunitatea credincioşilor şi primeşte în stăpânire teritoriul pe care-l cucerise deja. Este o renunţare definitivă a Bisericii la sudul Italiei, dar ea câştigă, cel puţin teoretic, un aliat puternic; Robert îşi reînnoieşte jurământul de fidelitate faţă de papă. Acelaşi lucru îl face şi principele Giordano de Capua, fiul lui Richard. La 15 octombrie, într-o nouă bătălie de pe malul râului Elster, Henric îl învinge pe Rudolf care, de altfel, moare pe câmpul de luptă; poporul şi principii continuă totuşi să-i fie ostili în ciuda acestei victorii şi a antipapei care trecuse la excomunicarea lui Grigore. Trebuie să vină la Roma, s-o cucerească şi să-şi elimine duşmanul dacă vrea să obţină o victorie definitivă. Henric încearcă aceasta într-o primă etapă în februarie 1081, ajungând până sub zidurile oraşului: a reuşit să-l izoleze pe papă, corupându-l pe Giordano de Capua şi neutralizând indirect eventuala intervenţie a lui Robert Guiscard. Doar Matilda de Canossa îl ajută pe Grigore, mergând până la topirea tezaurului din capela sa pentru a redresa situaţia economică a Romei asediate. Romanii, practic singuri în jurul episcopului lor, reuşesc, după o lună de asediu, să-l facă pe Henric să se retragă. Dar, după doi ani, regele este din nou la Roma şi reuşeşte să pună stăpânire pe Cetatea Leonină, iar Grigore se refugiază în Castelul Sant'Angelo; ajutoarele de la Robert nu sosesc şi mulţi episcopi lombarzi îl recunosc ca papă pe Clement al III-lea. La 21 aprilie 1082, Henric îşi face intrarea triumfală în Roma; nobilii romani i-au deschis practic porţile oraşului şi, cu o vagă promisiune că-l vor obliga pe Grigore să-l încoroneze ca împărat în anul următor, reuşesc ca în decembrie să-l facă să plece din Roma. Dar, la începutul anului următor, Henric este din nou la Roma şi, de data aceasta, intră netulburat pe poarta San Giovanni; neluându-l deloc în seamă pe Grigore al VII-lea, baricadat în Castelul Sant'Angelo, la 24 martie 1084 îl consacra solemn ca papă în Lateran pe Clement al III-lea şi, după zece zile, îl pune pe acesta să-l încoroneze ca împărat.

În acest moment intră în scenă Robert Guiscard; în realitate, el primise cererea de ajutor din partea papei cu doi ani înainte, în timp ce era ocupat cu înăbuşirea unei insurecţii bizantine şi abia acum putea să se îndrepte spre Roma în fruntea unei puternice armate. Henric al IV-lea, avertizat de Desideriu de la Montecassino, devenit de-acum un intermediar permanent în confruntările din acei ani între cele două forţe,

și-a dat seama că nu se putea opune în mod rezonabil forțelor normande și, la 21 mai, abandonează Roma, îndreptându-se spre nord; Clement al III-lea se oprește la Tivoli, așteptând să vadă cum vor decurge evenimentele. El se consideră adevăratul papă.

La 27 mai, prin poarta San Giovanni intră în oraș normanzii și Roma este jefuită; acesta este prețul pe care Grigore al VII-lea trebuie să-l plătească pentru salvarea sa. Romanii încearcă să se opună, dar sunt masacrați. În noaptea de 30 mai, un uriaș incendiu, extins de la Colosseum până la Lateran, mistuie biserici, monumente, case; mânia creștinilor normanzi care-l răzbunau pe propriul lor papă se abătuse asupra orașului și doar o treime din el mai rămâne în picioare. Grigore l-a rugat insistent pe Robert să pună capăt masacrului și regele normand s-a supus în cele din urmă, dar papa nu se putea aștepta ca el să se poată instala la Roma printre locuitorii care, desigur, îi urau pe asemenea eliberatori. În concepția lui Robert, dacă trebuia să-și retragă trupele, era necesar să-l ia cu el și pe papa al „său", pentru a fi sigur că nimeni nu-i va face vreun rău și pentru a-l proteja; în realitate este prizonierul său, chiar dacă îl „găzduiește" la Salerno.

Grigore al VII-lea nu mai are susținători, a pierdut practic bătălia în numele justiției divine; romanii l-au abandonat cu totul, s-au simțit, pe bună dreptate, trădați și întâmpină cu bucurie vestea întoarcerii de la Tivoli a lui Clement al III-lea. Marele pontif, dotat cu o puternică personalitate, cuprinzând și „un dram de voință demonică", dacă vrem să-l citățm pe Ullmann, este acum înfrânt și singur; Matilda este și ea departe.

Moare la 25 mai 1085 în biserica S. Matteo din Salerno. Ultimele sale cuvinte se pare că au fost: „Am iubit dreptatea și am urât mârșăvia, de aceea mor în exil". A fost înmormântat acolo unde murise, îmbrăcat în odăjdiile pontificale, într-un sarcofag din secolul al III-lea; din 1953, osemintele sale au fost mutate într-o urnă nouă din biserica S. Matteo.

Sfârșitul său a fost, probabil, consecința faptului că a țintit prea sus în idealul său teocratic; a fost un papă care, după canoanele datorate lui din *Dictatus*, voia să facă din Europa un stat ecleziastic roman, în care fiecare țară în parte trebuia să se considere un fel de moșie a Bisericii, în serviciul papalității, și toți suveranii pământului să devină supuși docili ai pontifului; acest papă a sfârșit la mila unui vasal al său. Desigur, lupta lui înverșunată cu simonia și cu imoralitatea clerului, calitate prin care a devenit cu adevărat mare, nu merita un asemenea sfârșit; în primul rând, el nu a fost înțeles de către popor căruia, în ultimă analiză, încercase

să-i dea o conștiință proprie de sine. Într-adevăr, datorită lui Grigore al VII-lea, „chemat să devină judecător al conduitei clerului", după cum a observat De Stefano, „poporul a început să-și făurească o conștiință religioasă mai independentă și mai responsabilă. Pe acest teren va încolți destul de curând erezia populară de inspirație evanghelică. Și tocmai în această mai mare experiență religioasă și socială trebuie căutat germenul evoluției ulterioare a conștiinței cetățenești a poporului, semnele prevestitoare ale unei noi clase sociale". Grigore al VII-lea nu-și putea, evident, imagina, ce consecințe va avea asocierea sa cu masele populare, dar, chiar din acest îndemn la nesupunere în fața puterii laice reprezentate pe atunci de imperiu, putea apărea mai târziu, printr-un neîmplinit vis teocratic, o conștiință laică în Italia; era, de fapt, chiar acea stare de spirit cu care poporul, încă de pe când trăia Grigore al VII-lea, întâmpina cu bucurie la Roma un antipapă.

158. Victor al III-lea (1086-1087)

Desemnat sau nu de către Grigore al VII-lea printre posibilii săi succesori, după informațiile contradictorii pe care ni le furnizează contemporanii săi, starețul de la Montecassino, Desideriu, născut la Benevento, a fost candidatul la tronul pontifical propus de principele Giordano de Capua. La început el a refuzat categoric, ajungând chiar să protesteze formal pe lângă susținătorii săi, printre care și Matilda de Toscana, pentru ca, în final, să se recurgă la soluția unui conciliu de alegere a noului papă. Dar, constrâns astfel, a mers la Roma cu ocazia sărbătorilor de Paști ale lui 1086, cedând până la urmă, cu rezerve, la rugămințile cardinalilor; a fost ales la 24 mai în același an și și-a luat numele de Victor al III-lea.

Anuarul pontifical menționează această dată ca început al pontificatului său, dar în realitate între ziua alegerii sale și întronarea efectivă s-a mai scurs un an; validitatea alegerii a fost contestată de Roger, fiul lui Robert Guiscard, printr-un complot care s-a urzit în Roma la patru zile după alegere, ducând la o ciocnire armată între cele două tabere adverse. Desideriu nu era însă omul care să lupte pentru a-și menține un tron pe care-l acceptase de nevoie; dacă exista cineva care să i se opună, cu atât mai bine! Fără ezitare a plecat din Roma și a ajuns, pe mare, la Terracina; acolo a renunțat la însemnele pontificale și s-a întors în mănăstire, decis să nu-și mai schimbe

Victor al III-lea (după Platina)

hotărârile. Între timp, la Roma apărea din nou Clement al III-lea și se instala în Lateran.

La presiunile principelui Giordano, în martie 1087, Desideriu a convocat un conciliu la Capua, dar nu în calitate de papă, ci ca locțiitor al episcopului Romei în Italia meridională, pentru a discuta despre alegerea unui nou papă. Erau prezente acolo toate căpeteniile normande care acum păreau să fie de acord cu candidatura lui Desideriu și, de această dată, bătrânul abate nu a mai reușit să refuze tiara la care ținea atât de puțin. Practic, a fost reales și convins să accepte abia după ce normanzii s-au angajat să-l scoată din Vatican pe Clement al III-lea; aceasta s-a petrecut la 9 mai 1087, zi în care Desideriu, adică Victor al III-lea, a fost, în sfârșit, consacrat solemn în bazilica Sf. Petru.

Dar astrele nu păreau să fie favorabile pontificatului său, așa cum se întâmplă când cineva primește fără plăcere o misiune; Roma continua să fie tulburată zilnic de ciocniri între facțiunile rivale, aceasta și pentru că antipapa Clement al III-lea reușise să se baricadeze în Panteon, iar Victor al III-lea nu avea o fire războinică. La opt zile după consacrare s-a înapoiat la Montecassino; le dăduse satisfacție susținătorilor săi, devenise papă, dar nu putea renunța la liniștea pe care numai mănăstirea i-o putea oferi. Totuși Matilda a venit încă o dată la el și l-a convins să revină, amintindu-i probabil că era de datoria lui să nu părăsească tronul lui Petru.

Victor al III-lea a ascultat-o pe contesă, dar numai pentru a rămâne în liniște pe insula Tiberina[78]. Clement al III-lea devenise stăpân peste zona dintre bazilica Sf. Petru și Castelul Sant'Angelo și avea de partea sa un trimis imperial pe care Henric al IV-lea, aflat în imposibilitatea de a părăsi Germania, îl delegase pentru a-l avea în grijă pe pontiful „său". Victor al III-lea s-a îmbolnăvit și la sfârșitul lui iulie se reîntorcea în mănăstirea sa, de unde a convocat pentru sfârșitul lui august un conciliu la Benevento; cu această ocazie s-a hotărât să ia o poziție oficială, la fel ca Grigore al VII-lea, împotriva lui Clement al III-lea și a reînnoit excomunicarea acestuia, aprobând și noi canoane împotriva simoniei. Probabil tot în această împrejurare a lansat un apel către suverani și către orașele italiene pentru un fel de cruciadă împotriva sarazinilor din Africa; această acțiune, la care au participat orașele Pisa, Genova și Amalfi, a dus la cucerirea câtorva orașe, printre care și Mehdia.

Victor al III-lea își simțea totuși sfârșitul aproape și s-a întors pentru totdeauna la Montecassino, unde a murit la 16 septembrie 1087, după un pontificat efectiv care durase ceva mai mult de patru luni. De fapt, Desideriu nu avea caracterul și temperamentul acelui pontif de care era nevoie în acele vremuri, pentru că se născuse călugăr și voia să rămână la fel; obligat de împrejurări să primească înalta misiune pontificală, a fost, în practică, unul dintre papii cu cea mai slabă personalitate din acea perioadă. A fost înmormântat în mănăstirea sa; beatificat de către Biserică, prăznuirea sa a fost confirmată în 1887.

159. Urban al II-lea (1088-1099)

La moartea lui Victor al III-lea, Roma se afla încă în mâinile antipapei Clement al III-lea și, așa cum s-a întâmplat după pontificatul lui Grigore al VII-lea, și de această dată tronul a rămas „vacant" timp de mai multe luni până să se ajungă la o nouă alegere, dorită, evident, mai ales de către reformiști.

Abia la 8 martie 1088 a avut loc la Terracina o adunare la care au participat circa patruzeci de membri ai clerului, cardinali, episcopi și stareți de mănăstiri; clerul roman era reprezentat de Giovanni din Porto, iar populația prin prefectul Benedetto. Erau respectate întocmai prevederile decretului pentru alegerea pontificală din 1059, chiar dacă adunarea avea loc în afara Romei, și s-a procedat la alegerea, la 12 martie, a lui Eudes de Lagery, episcop de Ostia; el era consacrat în aceeași zi sub

Urban al II-lea (după Platina)

numele de Urban al II-lea. Era un francez născut pe la 1042 la Châtillon-sur-Marne dintr-o familie de cavaleri; fost arhidiacon în catedrala de la Reims, intrase apoi în mănăstirea de la Cluny. Grigore al VII-lea îl ridicase la rangul de cardinal, încredințându-i scaunul episcopal de la Ostia și ținuse întotdeauna la mare preț sugestiile lui privitoare la reformă, trimițându-l chiar, în acest scop, ca ambasador în Germania.

Într-o scrisoare scrisă chiar în ziua alegerii sale și trimisă principilor și episcopilor germani care-i susținuseră candidatura, își exprima intențiile de a urma linia trasată de Grigore: „Resping ceea ce el a respins; condamn ceea ce el a condamnat și îmi însușesc ceea ce i-a plăcut lui; confirm și aprob ceea ce el a apreciat ca fiind drept și catolic și gândesc și eu așa cum a gândit el; sunt în totalitate de acord cu el". Și nu se putea ca, încă de la începutul pontificatului său, să nu întâmpine dificultăți enorme.

Reușea să ajungă la Roma abia în noiembrie 1088, escortat de armata normandă, rămânând totuși blocat pe insula Tiberina, pentru că tot restul orașului se afla în mâinile lui Clement al III-lea; nu și-a părăsit tronul, ca Victor al III-lea, fiind sigur că alegerea sa fusese perfect legală, convins că se afla în drepturile sale chiar și atunci când antipapa îl excomunica printr-un conciliu ținut în bazilica Sf. Petru la începutul anului 1089. Dar Urban știa bine că totul depindea de Germania și l-a însărcinat să-i apere interesele în acest teritoriu pe episcopul de Konstanz, Gebhard, numindu-l în aprilie 1089 legat apostolic și fixându-i obiectivele diplomatice prin scrisoarea de învestire: reînnoirea exco-

municării lui Henric al IV-lea, Clement al III-lea și a tuturor celor care îi susțineau, administrarea de pedepse conform cu vinovățiile stabilite în termeni strict juridici. Scrisoarea arată cât de prudent era Urban, înclinat instinctiv nu doar spre a reprima, ci, în același timp, spre a stimula un sentiment de viață creștină în numele dreptății.

Dar poziția lui Henric se îmbunătățea în asemenea grad în Germania încât, după ce fusese înfrântă rezistența armată, cea mai mare parte dintre episcopi era acum de partea lui, iar el se pregătea să coboare spre Italia; Urban i-a chemat în ajutor pe normanzi, dar n-a obținut decât promisiuni evazive și a trebuit să se refugieze sub protecția lor, atunci când, în 1090, Henric s-a îndreptat către Roma, hotărât, în primul rând, să distrugă singura persoană care mai reușea să-i stea împotrivă în nordul Italiei, contesa Matilda.

Aceasta, devenind văduva lui Godefroi cel Cocoșat, se căsătorise, cu un an înainte, cu tânărul Welf al V-lea, fiul ducelui de Bavaria, în speranța că, prin unirea Bavariei cu Toscana, se constituia un bastion de apărare a papalității. Dar Welf, îndată ce a aflat de donația pe care Matilda o făcuse Bisericii cu doi ani înainte de căsătorie din averea sa personală, și-a părăsit soția; așa încât, datorită unei căsătorii care ar fi trebuit să fie în sprijinul papei, acesta nu a beneficiat de altceva decât de furia lui Henric.

Bătăliile au fost la început favorabile împăratului, care a cucerit Mantova și alte fortărețe de dincolo de Pad; apoi însă Matilda a reușit să iasă victorioasă la Montebello și la Canossa. Această ultimă victorie a contesei a concentrat în jurul ei entuziasmul multor orașe lombarde care s-au angajat din nou în lupta împotriva lui Henric; ecoul gloriei sale a ajuns și dincolo de Alpi. S-au refugiat la ea fiul lui Henric al IV-lea, Conrad împreună cu cea de-a doua soție, Prassede, dezgustați amândoi de politica imperială. În jurul acestor personalități lua ființă încetul cu încetul o adevărată Ligă a orașelor din Nord, cuprinzând Milano, Cremona, Lodi și Piacenza, având-o în frunte pe Matilda care a luat, ea în persoană, comanda trupelor reunite.

Henric al IV-lea, cu titlul său de împărat atât de puțin glorios dobândit, datorită unui antipapă, pierdea pe neașteptate teren și se baricada la Verona. Între timp, Urban al II-lea reușea să se reîntoarcă la Roma și să se instaleze, în sfârșit, în Lateran. Nu normanzii fuseseră aceia care l-a ajutat, ci banii adunați de abatele Geoffroy de Vendôme, printr-o colectă făcută în Franța, într-un spirit de „cruciadă" care începea să se răspândească în acea vreme. Cu banii obținuți se putuse organiza o

armată condusă de Hugo, conte de Vermandois, care a reușit să elibereze complet Roma printr-o serie continuă de lupte, încheiate abia în 1096; lui Clement al III-lea nu-i mai rămăsese decât Castelul Sant'Angelo, acesta fiind și el cucerit doi ani mai târziu de Pierleone, comandant al forțelor orășenești fidele papei. Urban al II-lea avea acum posibilitatea de a-și continua opera de reformă fără a mai avea, cel puțin pentru moment, grija apărării tronului pontifical.

Ea s-a desfășurat în toată Europa, întâlnind totuși unele dificultăți în Anglia și chiar în patria sa, Franța, unde regele Filip I încuraja simonia și, în plus, își părăsise soția, pe Berta, pentru a se căsători cu Bertrada, contesă de Anjou. Îl obligase pe episcopul de Senlis să binecuvânteze această a doua căsătorie, dar în octombrie 1094, Yves, episcopul de Chartres, obține de la legatul pontifical, cu ocazia conciliului de la Autun, excomunicarea regelui; cu toate acestea, Filip și Bertrada nu s-au supus voinței pontificale decât în 1104.

În Anglia, regele William al II-lea s-a manifestat deosebit de ostil față de Anselm, arhiepiscop de Canterbury, din cauza atașamentului acestuia față de papă și a intransigenței sale în chestiunea învestiturilor; Anselm a venit în Italia pentru a reclama comportamentul regelui, dar obține, în conciliul de la Bari din 1098, ca William să nu fie excomunicat, aceasta pentru a menține o situație de compromis care, se spera, ar fi putut duce, mai devreme sau mai târziu, la o poziție favorabilă a Bisericii, fără a-și face din suveran un dușman.

În afară de reformă, Urban al II-lea era sortit să-și lege numele de prima cruciadă; pe lângă lupta învestiturilor, pentru a aduce Bisericii o unitate efectivă mai era necesară o motivație ulterioară care să angajeze întreaga comunitate creștină într-o misiune religioasă universală. Ce motivație mai puternică putea exista dacă nu aceea de a elibera Sfântul Mormânt de necredincioșii musulmani?

Ea a fost prezentată cu întreaga sa oportunitate într-un conciliu memorabil, ținut la Piacenza între 1 și 7 martie 1095, cu participarea a două sute de episcopi și cinci mii de slujitori ai Bisericii din Italia și Franța; erau prezenți ambasadorii împăratului din Răsărit, Alexie, care, amenințat de turci la Constantinopol, îl ruga pe papă să trimită ajutoare „împotriva necredincioșilor pentru apărarea Sfintei Biserici". Era o posibilitate concretă de a depăși schisma, dar papa a insistat la Piacenza pentru ca toate Bisericile din Răsărit să fie eliberate de pericolul musulman: Sfântul Mormânt trebuia să constituie locul unde trebuia să înceapă o mare acțiune.

În asemenea momente cruciale concepția teocratică a lui Grigore al VII-lea, preluată și dusă mai departe de Urban al II-lea, devine efectiv operă misionară și urmărește crearea unei psihoze de masă, alimentată de o mereu reînnoită fervoare religioasă. Trebuia, deci, să fie transformată în ceva concret printr-o organizare precisă care să-i transforme pe soldații obișnuiți în luptători ai lui Cristos, participanți la un „război sfânt" pentru cucerirea lumii de către creștini. În acest scop, Urban al II-lea pleacă în august 1095 la el în Franța.

De la Piacenza papa se îndreaptă către Cremona, unde Conrad, de curând încoronat ca rege al Italiei de către arhiepiscopul de Milano, îi prezintă omagiul său; de acolo, la Le-Puy-en-Velay, unde se întâlnește cu episcopul de Monteil și organizează un mare conciliu pentru 18 noiembrie la Clermont. Într-un discurs fascinant, papa, descriind nenorocirile prin care trecuse Ierusalimul, cu profanarea Locurilor Sfinte din Palestina de către turci, și ilustrându-și cutremurătoarea pledoarie cu imagini luate din Biblie, a îndemnat lumea creștină să-și încingă spada și să pornească împotriva turcilor; lumea creștină și-ar fi putut răscumpăra păcatele plătind un asemenea preț pentru că „Dumnezeu dorește aceasta!". Acesta a fost strigătul de luptă al cruciadei.

Acțiunea trebuia dusă la îndeplinire de către principi creștini și cavaleri, reuniți într-o armată considerată *militia Christi*; ea reprezenta într-un anumit fel descătușarea unor energii reprimate până atunci, puse acum în serviciul unui ideal religios care oferea recompense și privilegii, acestea devenind pentru cruciați, după trecerea primelor momente de entuziasm, impulsul determinant al plecării la luptă. În afară de acordarea unei indulgențe pentru iertarea tuturor păcatelor, pentru că și cruciada trebuia să fie, ea însăși, un fel de pelerinaj, cruciatului îi mai erau acordate scutiri de taxe și impozite, ca și o amânare a îndeplinirii îndatoririlor cetățenești. „Armistițiul lui Dumnezeu" devine lege ecleziastică universală, sub a cărei protecție au fost asigurate bunurile cruciaților.

Restul face parte din istoria Europei și, ca atare, a recuceririi economice a Mării Mediterane, prin care visul lui Urban de unire a celor două Biserici și recucerirea Locurilor Sfinte erau menite să eșueze într-o aservire față de consolidarea unui imperialism comercial în Orient.

Urban al II-lea a murit la 29 iulie 1099, înainte de a fi putut afla despre succesul primei cruciade, într-o Romă tulburată din nou de lupte interne cu eternul și omniprezentul Clement al III-lea, care-l obligase

din nou să trăiască în castelul fortificat al lui Pierleone. A fost înmormântat în cripta bazilicii Sf. Petru, alături de Adrian I; beatificat de către Biserică, prăznuirea sa a fost confirmată în 1881.

160. Pascal al II-lea (1099-1118)

Succesorul lui Urban al II-lea a fost cardinalul Raniero, preot la biserica S. Clemente din Roma, dar născut la Blera (Viterbo) pe la 1050; fost călugăr la Cluny, fusese, sub Urban al II-lea, legat pontifical în Spania. Alegerea sa, la 13 august 1099, în biserica în care era paroh, după care a urmat, a doua zi, consacrarea la Sf. Petru, a beneficiat, probabil, de un larg consens, datorită ajutorului nu numai militar, dar și financiar al ducelui normand Roger. Fapt este că acesta a reușit să-l izgonească pe antipapă de la Albano, unde Clement al III-lea se refugiase, obligându-l să se retragă până la Civitacastellana; acolo a murit la 8 septembrie 1100, după ce fusese antipapă pentru nu mai puțin de patru papi, acum părăsit de Henric al IV-lea, datorită autorității regale pe care o dobândise în Italia fiul său Conrad, susținător al papei legitim.

Totuși nobilii orașului, printre care își face apariția pentru prima dată Pietro Colonna, reprezentant al celei mai puternice familii din Roma medievală, nu dezarmează; îl acuză pe față pe papă de simonie și aleg un alt antipapă în persoana cardinalului de la Santa Rufina care și-a luat numele de Teodoric. El a fost însă luat imediat prizonier de normanzi și închis în mănăstirea Cava dei Tirreni, unde a murit în 1102. A fost ales un al doilea antipapă, episcopul Alberto al Sabinei, care a fost și el închis de normanzi în mănăstirea S. Lorenzo din Aversa, unde și-a aflat sfârșitul destul de repede.

Pascal avea, practic, ajutor suficient pentru a-i elimina din primele momente pe acești antipapi lipsiți de sprijinul imperial, dar, în orice caz, pontificatul său era sortit, ca și acela al predecesorilor săi sau al succesorilor săi imediați, găsirii de soluții pentru a se menține în viață într-o Romă cufundată în haos „în care se țineau lanț răscoalele populare, fugile și exilările papilor, reîntoarcerile lor triumfătoare, noile lor căderi, uneori tragice și, din nou, nelipsitele reveniri", după cum evocă Gregorovius tabloul orașului în acea vreme.

După aceste evenimente care îi consolidaseră pentru moment puterea, Pascal al II-lea, în conciliul ținut în postul Paștilor din 1102, a reînnoit excomunicarea lui Henric al IV-lea, iar adunarea a jurat în plus credință

și supunere papei. În iulie murea Conrad, și Henric al IV-lea, în tentativa de a-și redobândi pozițiile atât în interiorul cât și în exteriorul Germaniei, a anunțat în 1103, în Dieta din Mainz, intenția sa de a organiza o cruciadă care, pe linia spiritului religios al epocii, promitea o pace generală în imperiu pe timp de patru ani. Papa nu și-a schimbat însă comportarea și și-a dat seama că promisa cruciadă a lui Henric al IV-lea nu era decât o înșelătorie. Acesta mai trebuia, peste toate, să mai sufere și o altă deziluzie amarnică; al doilea fiu al său, Henric, pe care-l propulsase ca rege al Germaniei, tocmai pentru a-l opune fratelui său, Conrad, dar cu prețul unui jurământ de credință față de tatăl său recunoscându-l pe acesta ca împărat, se revoltă pe neașteptate, în 1104, trecând de partea principilor care erau dușmanii tatălui său. Se ajunsese la un război civil, în care Henric al IV-lea a fost înfrânt, făcut prizonier și obligat de către fiul său să renunțe la titlul de împărat. Va muri în 1106, la Liège, unde se retrăsese după ce fusese eliberat de cei care-i rămăseseră credincioși, uneltind cu ei, în zadar, să se răzbune.

Între timp, Pascal avusese și el probleme cu noul rege al Angliei, Henric I, care intrase din nou într-un conflict serios cu arhiepiscopul de Canterbury, Anselm, pe chestiunea învestiturilor. Amândoi își trimiseseră reprezentanții la Roma la Pascal, care, desigur, a refuzat să-i acorde regelui permisiunea de a face învestituri. Consecința a fost că Anselm a fost exilat, iar bunurile Bisericii confiscate în 1104.

Apărea la orizont și un al treilea antipapă și propunerea lui venea, ca de obicei, de la nobilii romani, susținuți de această dată de fiul lui Henric al IV-lea, înclinat acum să moștenească pretențiile tatălui lui față de Biserica de la Roma, după o politică aparent conciliantă la început, care îi servise doar pentru a-i atrage de partea sa pe principii și pe episcopii germani.

La 18 noiembrie 1105, tabăra imperială reușea să-l aleagă ca antipapă pe preotul paroh Maginulf, care a luat numele de Silvestru al IV-lea; acesta nu a reușit să-și mențină poziția la Roma și s-a retras la Tivoli, împreună cu marchizul Guarniero din Ancona, care-l ajutase din punct de vedere militar, așteptând să vadă cum se desfășoară evenimentele.

Consolidându-și puterea la Roma, Pascal al II-lea a putut lega relații diplomatice cu Henric al V-lea: acesta nu omisese, de fapt, să-și declare devotamentul față de Biserică. La conciliul ținut la Nordhausen în mai 1105, mărturisise, ipocrit, că nu se ridicase împotriva tatălui său din lăcomie pentru putere, ci ca să reconcilieze întreaga Germanie cu Roma, el însuși fiind primul dintre supușii credincioși ai papei. Numai că, în

Pascal al II-lea (după Platina)

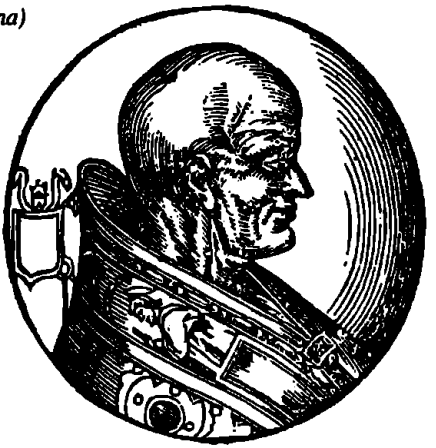

conciliul de la Guastalla din octombrie 1106, unde erau prezenți ambasadorii lui Henric al V-lea, și a fost promisă acordarea unei amnistii generale pentru toți cei care fuseseră condamnați de autoritățile regale în timpul luptelor dintre Henric al IV-lea și Biserică, nu s-a ajuns la un acord concret și Henric al V-lea a continuat nestingherit să împartă învestituri.

Pascal al II-lea a căutat, atunci, în Franța un sprijin împotriva tânărului rege al Germaniei, încercând să rezolve conflictul încă existent cu regele Filip I, provocat de a doua căsătorie a acestuia cu Bertrada, ambii fiind excomunicați; tratativele dintre cele două părți, desfășurate în primăvara lui 1107, la Châlons-sur-Marne, n-au dus la nici un rezultat, iar proiectata întâlnire dintre papă și rege s-a anulat.

S-a rezolvat însă problema cu Anglia, ca urmare a unor tratative îndelungate dintre Henric I, Anselm și o delegație pontificală, precum și prin medierea reginei Matilda, contesă de Blois, care-l admira pe sfântul arhiepiscop de Canterbury; Pascal a acceptat până la urmă declarația de vasalitate din partea episcopilor, cu condiția ca regele să renunțe la a mai face învestituri. A fost încheiat în acest sens un concordat[79] la 1 august 1107 între rege și arhiepiscop, în cadrul unei adunări la Londra a baronilor și a episcopilor; în baza acestuia, nici un preot nu mai putea primi învestitura cu cârja[80] și inelul[81] iar în compensație, preoții vor putea fi consacrați doar după ce vor fi depus mai întâi jurământ de credință regelui.

În schimb, Henric al V-lea continua să acorde învestituri, afirmând totodată că dorește să ajungă la un acord și considera că modalitatea cea mai potrivită ar fi fost să-l întâlnească pe papă în Italia. În acest scop, a pornit la drum spre Roma, însoțit de o armată impunătoare, în august 1110. Dată fiind aparenta bunăvoință a regelui, s-a ajuns la un acord la Sutri, la 9 februarie 1111, în baza căruia regele renunța la învestituri, iar papa ordona episcopilor să restituie bunurile și plocoanele primite până în acel moment; la 12 februarie, în bazilica Sf. Petru, după încheierea acordurilor negociate, trebuia să aibă loc încoronarea.

S-a întâmplat însă că episcopii au protestat, pentru că nu aveau intenția de a-și pierde pozițiile de prim rang din imperiu și s-a ajuns la o adevărată încăierare între părți, gata să degenereze într-o vărsare de sânge; regele a luat situația sub control militar, i-a arestat pe papă și pe cardinali, decis să obțină din nou dreptul la învestitură, precum și încoronarea imperială.

Papa a așteptat în zadar timp de două luni ajutor din partea normanzilor, după care a fost nevoit să cedeze; s-a ajuns la rușinosul acord de la Ponte Mammolo, din 11 aprilie 1111, în baza căruia papa îi acorda regelui dreptul de a-i învesti cu cârjă și inel pe episcopi și pe abați, înainte ca aceștia să fie consacrați canonic, cu condiția să nu fie aleși prin simonie, ci doar prin bunul plac al suveranului. Șaisprezece cardinali au ratificat prin jurământ promisiunea papală; cât despre Henric al V-lea, acesta l-a eliberat pe papă, făcând ca el să primească și omagiul lui Silvestru al IV-lea, care era astfel demis. La 13 aprilie, în bazilica Sf. Petru, papa îl încorona pe Henric al V-lea ca împărat.

Acest privilegiu în ce privea învestitura a fost contestat, mai ales în Italia și în Franța; isprava papei a fost atât de dur pusă sub acuzație, încât el s-a gândit la un moment dat chiar să abdice. Dar, în conciliul de la Lateran, din martie 1112, el s-a aflat în mijlocul acestui climat de reacție prin care se făcea apel la demnitatea tronului papal grav compromisă. El a declarat că în acea împrejurare cedase doar pentru că fusese obligat, dar adunarea i-a cerut o mărturisire formală de credință, prin care să renege privilegiul acordat și să declare că se va conforma principiilor înaintașilor săi Grigore al VII-lea și Urban al II-lea. Acordul din 1111 a fost declarat nul.

În alte concilii s-a manifestat în continuare această poziție inflexibilă, și papa a fost de mai multe ori criticat; în cel din septembrie 1112, condus de arhiepiscopul Guy din Vienne, s-a hotărât anatemizarea împăratului și, pe un ton amenințător, i s-a cerut lui Pascal să confirme

anatema; el a declarat însă că nu-şi poate călca jurământul făcut, aşa încât nu a fost pronunţată nici excomunicarea. Conduita sa era contradictorie şi, în timp ce dădea deplină libertate de acţiune ambasadorilor săi, el, personal, nu se expunea în nici un fel; atunci însă când episcopul de Palestrina, Conon, reprezentant pontifical la un conciliu din Ierusalim, s-a pronunţat din nou pentru excomunicarea împăratului, papa a trebuit, inevitabil, să se implice atunci când în conciliul următor, de la Lateran, din martie 1116, Conon i-a cerut papei să aprobe ceea ce el hotărâse de unul singur.

Papa şi conciliul au ratificat excomunicarea, fără ca totuşi să se fi pronunţat în mod expres numele împăratului, şi au condamnat privilegiul imperial referitor la învestituri. Toate acestea se petreceau pe când Henric al V-lea intra în Italia; după moartea Matildei de Toscana, el venea să ia în stăpânire vastele proprietăţi ale acesteia, în virtutea dreptului de moştenire, ca ruda cea mai apropiată, cu toate că, pe când trăia, contesa donase averea sa Bisericii. Papa nu a ridicat obiecţii pentru că avea pe atunci alte probleme. Într-adevăr, la aflarea veştii că Henric al V-lea urma să sosească, la Roma se declanşaseră ciocniri sângeroase pentru alegerea noului prefect, funcţie în care papa voia să instaleze un membru al familiei Pierleone; a trebuit totuşi să cedeze şi să-l accepte pe Pietro, fiul precedentului prefect, susţinut de cea mai mare parte a nobilimii care era şi proimperială.

Pe când Henric al V-lea se apropia de Roma, Pascal al II-lea se refugia la Montecassino; demonstrându-şi încă o dată incapacitatea de a apăra hotărârile luate în concilii, înşelând astfel încrederea şi aşteptările cardinalilor, el fugea, pur şi simplu, cuprins de spaimă. Nobilimea i-a întâmpinat cu mari onoruri de Paşti, în 1117, pe Henric al V-lea şi pe soţia sa Matilda; arhiepiscopul de Braga, Maurice Bourdin, aşa cum se obişnuia la marile sărbători bisericeşti, le-a pus pe capete coroanele imperiale. Cardinalii au refuzat să participe la asemenea ceremonii.

Şi, de această dată, Pascal al II-lea şi-a recuperat puţin din demnitatea pierdută, excomunicându-l, într-un conciliu ţinut la Benevento, pe arhiepiscopul de Braga. Era însă mult prea puţin pentru ca personalitatea lui să nu rămână, în linii generale, ambiguă şi mereu sub semnul slăbiciunii, şi, pe bună dreptate, nici măcar un mausoleu nu aminteşte de pontificatul său.

Pascal al II-lea trebuie totuşi lăudat pentru că a reluat la Roma lucrările edilitare, restaurând diferite biserici; de menţionat este în special reconstruirea bazilicii Ss. Quatro Coronati, distrusă de incendiul de pe

vremea lui Robert Guiscard; a sfințit-o cu puține zile înainte de a fugi din Roma.

Abia la începutul anului 1118 a putut să se întoarcă, punând stăpânire pe Castelul Sant'Angelo, pe când începuseră din nou tulburările în cursul cărora a și murit, la 21 ianuarie 1118. A fost înmormântat în bazilica Lateranului.

161. Gelasius al II-lea (1118-1119)

La doar trei zile după moarte, lui Pascal al II-lea i-a fost desemnat ca succesor, la 24 ianuarie 1118, cardinalul diacon Giovanni Caetani, dintr-o familie nobilă din Gaeta, din care, după unii cercetători, ar proveni ramura Caetani din Anagni care a dat papalității un reprezentant al său în persoana lui Bonifaciu al VIII-lea. Giovanni fusese călugăr la Montecassino, dar venise ulterior la Roma chemat de Urban al II-lea, pentru a ocupa funcția de cancelar al Bisericii și fusese un colaborator fidel al lui Pascal al II-lea, luându-i apărarea când a fost acuzat de slăbiciune și de simonie.

Alegerea sa se făcuse în mare secret, într-o mănăstire de pe colina Palatinului, fiind prima dată când aceasta se petrecea aproape sub forma de „conclav", adică *cum clavi*, sub cheie, în timp ce în oraș se dezlănțuiau dezordinile; Giovanni Caetani abia a avut timpul să-și aleagă numele de Gelasius al II-lea, că partidele potrivnice numirii sale au reușit să

Gelasius al II-lea (după Platina)

năvălească în biserica respectivă, conduși de Cencio Frangipane. Acesta l-a tras afară pe bătrânul papă, maltratându-l, în timp ce tovarășii săi îi băteau pe cardinalii de față, totul fiind o adevărată expediție de pedeapsă. Gelasius al II-lea, pus în lanțuri, era închis în turnul familiei Frangipane; în încăierările care au urmat, susținătorii papei au ieșit învingători și s-a ajuns la o împăcare între prefectul Pietro și Pierleone, pretendentul la această funcție. Papa a fost eliberat și s-a putut instala în Lateran, dar pentru scurt timp.

Vestea despre aceste evenimente a ajuns, desigur, la urechile lui Henric al V-lea, care se afla în nordul Italiei; el a venit în grabă la Roma, la 3 martie, și Gelasius s-a gândit să fugă, refugiindu-se la Gaeta și refuzând propunerea făcută de vicleanul împărat de a se întoarce la Roma. Acolo, el a fost consacrat, la 10 martie. Între timp, Henric, instigat în primul rând de Frangipane, considerându-l demis pe papă pentru că își părăsise tronul, a procedat cu două zile înainte la alegerea unui antipapă, în persoana arhiepiscopului Maurice Bourdin, excomunicat anterior de Pascal al II-lea, care și-a luat numele de Grigore al VIII-lea. La alegerea antipapei, Gelasius riposta la 9 aprilie de la Gaeta cu excomunicarea împăratului și a lui Grigore al VIII-lea.

Bătrânul Gelasius al II-lea se apăra într-adevăr bine și, îndată ce Henric al V-lea a părăsit Roma, a revenit în grabă să-și reia locul, decis să li se opună lui Frangipane și familiei sale. Aceștia n-au întârziat prea mult să atace; au năvălit înarmați în biserica S. Prassede în ziua de 21 iulie, pe când papa oficia slujba, dar n-au reușit să se apropie de el. Ca într-un episod rocambolesc, bătrânul Gelasius, purtând încă odăjdiile sfinte, reușea să încalece pe un cal și să fugă din Roma.

Nu putea însă călări și fugi în continuare ca un tinerel și, de aceea, obosit și bolnav, s-a decis să se îndrepte către Franța, însoțit de o parte din membrii colegiului cardinalilor, pentru a ține un conciliu la Vienne, acesta urmând să clarifice o dată pentru totdeauna situația internă din Roma și să-i garanteze persoana și demnitatea pontificală. Nu a reușit să mai facă aceasta pentru că moartea l-a lovit la 28 ianuarie 1119 la Cluny, unde a și fost înmormântat.

162. Calixt al II-lea (1119-1124)

Se pare că, atunci când era pe moarte, Gelasius al II-lea îl indicase cardinalilor săi, care-l însoțiseră în Franța, drept succesor al său pe

Calixt al II-lea (după Platina)

episcopul de Palestrina, Conon; acesta însă a refuzat funcția și a propus candidatura arhiepiscopului Guy de Vienne, care a fost ales cu aprobarea unanimă a cardinalilor prezenți la Cluny, la 2 februarie 1119, și consacrat șapte zile mai târziu, la 9 februarie, în orașul său episcopal, sub numele de Calixt al II-lea.

Cardinalii rămași la Roma au comunicat aprobarea lor, la fel și poporul și clerul roman; noul papă, descendent al unei familii de conți din Burgundia Superioară, părea o persoană potrivită pentru a face față situației. Nu era călugăr și avea vederi largi, precum și deosebite calități diplomatice și politice, în care-și punea toate speranțele pentru a pune capăt luptei învestiturilor dintre papă și împărat. În această privință, primele semne bune au apărut imediat în Dieta imperială din 1119, convocată la Mainz, care l-a recunoscut pe Calixt ca papă legitim și, în consecință, l-a lăsat în voia sorții pe antipapă; episcopii germani au promis în plus că vor participa la conciliul convocat de papă la Reims.

De fapt, Calixt al II-lea nu a fost preocupat pe moment să ajungă la Roma, unde Grigore al VIII-lea a continuat să ocupe tronul pontifical; acest papă fantomă menținându-se doar datorită certurilor interne dintre nobili, și și-a dedicat toate forțele conciliului de la Reims, inaugurat la 20 octombrie 1119.

După inaugurare, papa a vrut totuși să aibă cât mai repede o întâlnire cu regele pentru a-și da seama personal de existența unor bune intenții din partea lui Henric al V-lea, și, în acest scop, i-a trimis doi soli pentru

a cerceta terenul; în realitate, ei şi-au dat seama de starea de neîncredere reciprocă dintre cele două părţi, şi Calixt a considerat inutil să mai aibă o întâlnire cu Henric.

Conciliul şi-a continuat lucrările; după ce s-a comunicat că eşuarea tratativelor se datora împăratului, a fost aprobat în unanimitate un canon care interzicea unui laic să efectueze învestirea în funcţiile de episcop şi de abate.

După încheierea lucrărilor conciliului şi după ce a vizitat diferite episcopii din Franţa, punându-şi în valoare personalitatea în ochii Europei, Calixt al II-lea a decis să ajungă la Roma, unde a intrat la 3 iunie 1120 şi a fost primit triumfal, în timp ce Grigore al VIII-lea fugea, refugiindu-se la Sutri.

Asigurându-se de bunele intenţii ale nobililor romani, s-a hotărât să nimicească rezistenţa antipapei; trupele pontificale conduse de cardinalul Giovanni din Crema au reuşit, în aprilie 1121, după opt zile de asediu, să-i convingă pe locuitorii din Sutri să-l predea pe antipapă. Dus în lanţuri la Roma, el a fost apoi închis la mănăstirea din Cava dei Tirreni, unde a şi murit, fără însă a fi renunţat vreodată la pretenţiile sale.

Calixt al II-lea şi-a îndreptat din nou toată atenţia şi eforturile spre realizarea unui acord cu Henric al V-lea şi a intensificat tratativele care au făcut ca, în toamna lui 1121, doisprezece principi importanţi să fie câştigaţi pentru cauza papală şi aceştia, reprezentând cele două tabere germane, au pus la Würzburg bazele preliminare ale unui acord. Ele au fost prezentate delegaţiei pontificale conduse de cardinalul-episcop Lamberto de Ostia: tratativele au avut loc la Worms şi, în sfârşit, la 23 septembrie 1122, a fost proclamată împăcarea, ea fiind consfinţită prin aşa-numitul concordat de la Worms.

Prin el se stabilea că învestirea cu putere spirituală a episcopului, reprezentată prin cârjă şi inel, revenea în exclusivitate papei; împăratului îi revenea, în schimb, învestitura de tip feudal. În Germania, aceasta din urmă avea loc înainte de consacrarea episcopală, spre deosebire de Italia, unde episcopul trebuia să fie mai întâi consacrat. Documentul mai consfinţea şi dreptul împăratului de a fi prezent la alegerea episcopală; acesta a fost punctul cel mai aprig contestat de către elementele cele mai intransigente din Biserică, dar trebuia să se ajungă la un asemenea compromis care, în fond, reflecta o comportare împăciuitoare de ambele părţi. Dar unul dintre scopurile reformei gregoriene fusese atins, adică eliminarea dreptului de proprietate ecleziastică legat de funcţie.

O consecință demnă de menționat a concordatului a fost convocarea celui de-al nouălea conciliu ecumenic în Lateran, în martie 1123, primul care a avut loc în Occident. Nu a fost promulgată cu această ocazie nici o dogmă nouă, dar au fost confirmate și ratificate definitiv toate canoanele deja emanate prin conciliile precedente. Au fost condamnate simonia, căsătoria preoților și folosirea laicilor în administrația ecleziastică, au fost, în plus, confirmate legătura sfântă a căsătoriei, „Armistițiul lui Dumnezeu" și toate privilegiile promise cruciaților. Au fost date norme juridice referitoare și la raporturile dintre călugări și episcopi.

În concluzie, concordatul și al nouălea conciliu ecumenic au confirmat solemn și în manieră definitivă primatul Bisericii Romei, reprezentat prin papă, împotriva oricăror încercări de autonomie venite din partea marilor Biserici naționale și a episcopiilor. Întreg poporul creștin este condus, *ratione peccati*, în chestiunile de religie sau de morală, de călăuza supremă care este papa. În acest sens, concepția teocratică a lui Grigore al VII-lea triumfase; toate puterile civile vor da socoteală în fața papei. Era o lovitură, chiar dacă nu mortală, dată sufletului laic, care nu se va ridica la o nouă viață decât pe urmele reformei, în căutarea unei conștiințe religioase independente, pentru moment pierdută.

Calixt al II-lea nu a mai trăit mult după acest conciliu și nu a avut timp să se bucure de acest semnificativ triumf; a murit la 13 decembrie 1124, și a fost înmormântat în Lateran, alături de Pascal al II-lea.

163. Honorius al II-lea (1124-1130)

Încă din ultima perioadă a pontificatului lui Calixt al II-lea, cele două familii romane, Frangipane și Pierleoni, care își disputau funcția de prefect, reușiseră să infiltreze chiar și în sânul colegiului cardinalilor apărători ai taberelor respective, punându-și astfel în valoare autoritatea în vederea alegerii unui pontif. Decretul electoral din 1059 scosese la iveală toate lipsurile sale și nu fusese în stare să elimine influența elementului laic.

La moartea lui Calixt al II-lea, tabăra Pierleoni reușește să determine alegerea candidatului său, cardinalul preot Tebaldo Boccadipecora, care și-a luat numele de Celestin al II-lea; dar acesta abia acceptase nominalizarea, când un grup aparținând taberei Frangipane, condus de cardinalul Aimeric, intră în Lateran și-l demite prin forță pe noul papă. Acesta nu ezită mult: renunță imediat, inclusiv pentru faptul că,

Honorius al II-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

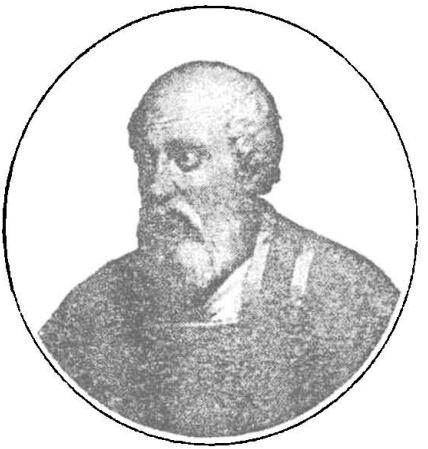

în încăierarea produsă primise câteva răni, în urma cărora va muri peste câteva zile. Cardinalii iau act de renunțarea lui și-l recunosc ca papă pe candidatul taberei Frangipane, Lamberto, episcop de Ostia, la 15 decembrie 1124.

Lamberto, născut într-un mic orășel din apropiere de Imola, Fiagnano, cardinal sub pontificatul lui Pascal al II-lea, partener de exil al lui Gelasius al II-lea, fusese executor al concordatului de la Worms, adică unul dintre consilierii cei mai abili din diplomația pontificală sub Calixt al II-lea. El a fost consacrat la 21 decembrie 1124 sub numele de Honorius al II-lea.

Cei cinci ani ai pontificatului său s-au scurs liniștiți la Roma, sub controlul efectuat de familia Frangipane, și Honorius și-a îndreptat toată atenția asupra problemelor internaționale, neglijându-le pe cele interne. Curia însăși era în mâinile cardinalului Aimeric, care avea o mare influență în consacrarea unor noi cardinali, cu toții susținători ai familiei Frangipane.

În Germania, după moartea lui Henric, din primele luni ale anului 1124, o dată cu stingerea dinastiei de Franconia, urcă pe tron Lothar de Saxonia, care se arată a fi cooperant în relația cu papalitatea, contrar celuilalt pretendent la coroană, Conrad de Hohenstaufen; când o delegație germană vine la Roma pentru a obține aprobarea de către papă a noului suveran, într-o adevărată schimbare de raporturi între papalitate și imperiu, Honorius își dă consimțământul, ceea ce implică și promisiunea coroanei

imperiale. Membrii familiei Hohenstaufen sunt excomunicați în 1127, de Crăciun, de către episcopii germani, și papa confirmă în anul următor această excomunicare. Multe orașe din nord îl recunosc însă pe Conrad care, coborât în Italia, este chiar încoronat de Anselm, arhiepiscopul de Milano; rezultatul este că, într-un conciliu ținut la Pavia de legatul pontifical pentru Lombardia, arhiepiscopul de Milano este excomunicat și, în acest fel, încoronarea lui Conrad nu mai are nici o valoare.

Mai problematică era situația în sudul Italiei unde, în iulie 1127, murise Guglielmo, duce de Puglia; contele Roger al II-lea de Sicilia, care moștenise de la tatăl său o Sicilie acum complet eliberată de arabi, năvălise în acele teritorii, considerându-se unicul moștenitor natural, din moment ce singurul care i-ar fi putut contesta acest drept era Bohemond al II-lea și acesta participa la cruciada din Palestina, unde a și murit un an mai târziu. Roger al II-lea este excomunicat la început de Honorius, pentru această acaparare a unor teritorii, considerată condamnabilă în numele suveranității feudale pontificale, în virtutea căreia acele teritorii ar fi trebuit, în cele din urmă, să se reîntoarcă în posesia Bisericii.

Apoi, papa se angajează într-o acțiune militară împotriva lui, acțiune de altfel prost organizată, din care iese înfrânt împreună cu aliații săi; până la urmă trebuie să-i recunoască drepturile asupra feudelor și Roger al II-lea devine, începând din 1128, duce de Puglia, Calabria și Sicilia.

Era aceasta, pentru Honorius, ca și pentru alți papi de aceeași factură, experiența amară a neplăcerilor pe care le putea cauza posesia unor bunuri temporale; mergând pe această cale, el s-a trezit implicat, cu „ajutorul" familiei Frangipane, în numeroase conflicte împotriva nobililor posesori de castele din Campagna romană.

Când și-a simțit sfârșitul aproape, a cerut să fie dus în mănăstirea fortificată San Gregorio de pe *Clivus Scauri*, unde a murit în noaptea de 13 spre 14 februarie 1130, în timp ce taberele Pierleoni și Frangipane își disputau deja candidaturile pentru tronul pontifical, așa încât, în ziua în care era înmormântat în Lateran, tot acolo se instala succesorul său.

164. Inocențiu al II-lea (1130-1143)

La moartea lui Honorius al II-lea reizbucnește conflictul dintre familiile Pierleoni și Frangipane; în noaptea de 13 spre 14 februarie 1130 se iscă un mare scandal.

Murea un papă, și cei șaisprezece cardinali care aparțineau taberei Frangipane, conduși de cardinalul Aimeric, alegeau în grabă un alt pontif în persoana cardinalului Gregorio Papareschi, printr-un fel de „conclav" ținut într-o încăpere ferecată din fortăreața familiei Frangipane, noul pontif primind numele Inocențiu al II-lea.

Ceilalți paisprezece cardinali, puși în fața faptului împlinit, refuză să recunoască validitatea unei asemenea alegeri și, la câteva ore după aceea, adunați în biserica San Marco, procedează la alegerea cardinalului Pietro Pierleoni, care primește numele de Anacletus al II-lea. Alegerea sa este întărită și prin consimțământul dat, peste puțin timp, de unii cardinali din grupul care-l alesese deja pe Inocențiu al II-lea, și, în acest moment, Anacletus ajunge să beneficieze de majoritatea colegiului cardinalilor, precum și de aprobarea reprezentanților poporului și ai nobilimii, de la familiile Tebaldi până la Stefani.

Cu toate acestea, nici unul dintre cei doi papi nu se arată dispus să renunțe la consacrare; amândoi sunt consacrați în aceeași zi, 23 februarie, Inocențiu în Lateran, refugiindu-se apoi în mare grabă în fortăreața de pe Palatin a familiei Frangipane, și Anacletus în bazilica Sf. Petru, cu toate onorurile și cu susținerea populației, care-l considera un papă al ei. Se pare că Roma își manifesta astfel încrederea doar față de Anacletus al II-lea, și aceasta datorită puterii pe care familia Pierleoni o deținea în administrația orașului; pontiful lor se putea considera liniștit, se putea așeza pe toate tronurile papale din bazilicile din oraș și putea pune mâna pe tezaurul Bisericii, în timp ce Inocențiu al II-lea trebuia să plece.

În cadrul acestei schisme apărute inevitabil în sânul Bisericii Romei, ies în evidență defectele unei proceduri electorale în care se strecurau interese non-ecleziastice, pentru că însuși colegiul cardinalilor era manipulat din exterior de elemente laice. De asemenea, rămânea de văzut cu care dintre cei doi lumea creștină va fi de acord; dar, în această privință, nu mai era Roma aceea care decidea, ci statele europene și, din păcate, nu pe baza unor criterii strict religioase, ci declarat politice. Mai ales că acest conflict dintre cei doi pretendenți nu era dictat de interese pur creștine, astfel încât, după cum observă Ullmann, „discursurile publice pe seama fiecărui papă s-au axat pe un schimb de injurii și de atacuri josnice, în acest sens tabăra lui Inocențiu fiind deosebit de virulentă, având în centrul polemicii ei, într-un spirit prea puțin creștin, originea evreiască a lui Anacletus al II-lea".

Germania, Franța, Anglia și mare parte din Italia, precum și ordinele călugărești îl recunosc ca papă pe Inocențiu al II-lea, iar sărmanul „papă

Inocențiu al II-lea (după Platina)

al Ghetoului" ajunge să găsească sprijin doar la nesigurii normanzi. Anacletus al II-lea îi oferă lui Roger al II-lea, în schimbul propriei sale recunoașteri, încoronarea ca rege, și ducele normand nu lasă să-i scape ocazia; după ce, în septembrie 1130, între cei doi se încheie o alianță defensivă și ofensivă, în ziua de Crăciun a aceluiași an, un cardinal-ambasador îl unge la Palermo pe Roger al II-lea ca rege al Siciliei, Pugliei și Calabriei.

Între timp, Inocențiu al II-lea se afla în Franța, unde își găsește un consilier în abatele Bernard de Clairvaux, datorită căruia reușea să obțină sprijinul lui Ludovic al VI-lea al Franței și al regelui german Lothar, la care merge în vizită la Liège, în martie 1131. În conciliul de la Reims, ținut în octombrie din același an, Inocențiu al II-lea este recunoscut ca papă legitim de Anglia și de Spania și, concomitent, Anacletus al II-lea este excomunicat. În conciliul următor, de la Piacenza, în aprilie 1132, este recunoscut de toți episcopii și seniorii din Lombardia, cu excepția arhiepiscopului de Milano. În anul următor, Lothar descinde în Italia pentru a-l instala pe Inocențiu pe tronul pontifical de la Roma și pentru a primi, în schimb, coroana imperială; o delegație trimisă de Anacletus, primită de Lothar la Viterbo, rămâne fără rezultat, pentru că episcopii germani au îndepărtat ezitările regelui, amintindu-i de angajamentele luate la Reims.

În aprilie, Lothar ajunge la Roma, dar Anacletus al II-lea nu se dă bătut, baricadându-se în Castelul Sant'Angelo; regele și Inocențiu își

fac intrarea în oraș, fiind bine primiți de susținătorii familiei Frangipane, dar poporul nu-i aclamă pe noii-veniți. Papa se instalează în Lateran, iar Lothar este găzduit pe colina Aventinului; se ajunge și la încoronarea imperială. Grandioasa procesiune desfășurată între Aventin și bazilica San Giovanni nu are solemnitatea altor ceremonii și încoronarea însăși, la 4 iunie 1133, este celebrată cu un fast moderat. Atingându-și scopul urmărit, Lothar se întoarce în Germania și-l lasă în voia sorții pe Inocențiu, într-o Romă atașată întru totul lui Anacletus; nu înseamnă nimic faptul că, la nord de Tibru, Inocențiu era recunoscut de seniorii și episcopii italieni, cărora li se alăturase chiar și arhiepiscopul de Milano, prin conciliul de la Pisa din 1135. Roma, Campagna romană și Italia de sud a lui Roger îl susțin în bloc pe Anacletus și sunt gata chiar și pentru o ciocnire armată. Trebuie convins Lothar de necesitatea unei expediții militare care să anihileze puterea regelui normand; un apel în acest sens îl trimite Inocențiu principilor din Puglia, adversari ai dominației lui Roger și este utilă încă o dată intervenția lui Bernard de Clairvaux, care îl face pe împărat să creadă că este de datoria sa să scoată Italia de sud de sub dominația unui uzurpator și s-o alipească imperiului.

În urma acestui îndemn, Lothar se abate asupra Italiei ca un uragan, devastând zonele în care se aflau soldați normanzi, ajungând până la Bari, oraș pe care-l cucerește printr-o baie de sânge; Inocențiu al II-lea, alături de el, binecuvântează această acțiune. Roger se refugiază în Sicilia, principii normanzi dobândesc o glorie neașteptată și posesiuni pe care nici nu le visaseră, iar Inocențiu se poate întoarce liniștit la Roma, unde episcopul Petru de Porto și Bernard îi pregătiseră un teren favorabil în cadrul Curiei papale și al colegiului cardinalilor. Cu toate că Lothar moare, în decembrie 1137, papa nu trebuie să se mai teamă de o nouă ciocnire cu Anacletus al II-lea refugiat în Castelul Sant'Angelo; Roger are și el probleme cu recucerirea regatului său și nu se mai poate gândi la el. Mai mult, la 25 ianuarie 1138, Anacletus murea, scoțându-l din încurcătură pe Inocențiu. Noul antipapă, pe care cei din familia Pierleoni se grăbiseră să-l aleagă în persoana cardinalului Gregorius, sub numele de Victor al IV-lea, nu are o evoluție demnă de remarcat; ales în martie, la 29 aprilie este convins de Bernard să renunțe la numire și să se pocăiască, recunoscându-l ca papă pe Inocențiu al II-lea. În mai, cei din familia Pierleoni cad și ei de acord să-l recunoască.

Inocențiu putea, în sfârșit, să se dedice reformei religioase și să convoace, în aprilie 1139, al zecelea conciliu ecumenic, cel de-al doilea desfășurat la Lateran. Este un punct final pentru schismă; se abrogă

hotărârile lui Anacletus, aceasta însemnând excomunicare pentru Roger și condamnarea doctrinelor călugărului Arnaldo din Brescia. Acesta, expulzat din Italia, găsește adăpost și înțelegere în Franța din partea lui Abélard, promotor al unei credințe întemeiate exclusiv pe o amănunțită examinare critică a tot ceea ce se afirma. Ideile sale constituiau un atac la „adevărul revelat", punând astfel în discuție conceptul tradițional de credință, și trebuiau condamnate ca eretice. Este ceea ce se întâmplă la conciliul din Sens din 1140, printr-un rechizitoriu pronunțat de Bernard de Clairvaux; Abélard apelează în zadar la papă, pentru că acesta confirmă verdictul și ordonă să nu se mai vorbească niciodată despre această chestiune. Între timp, Roger făcea presiuni în sud pentru a-și recuceri teritoriile pierdute și pentru a-i fi recunoscut titlul monarhic; este o luptă înverșunată căreia principii, slabi din punct de vedere militar și politic, creați artificial de către Inocențiu, nu știau și nu puteau să-i facă față. În iulie 1139, papa trebuie să cedeze și să confirme în beneficiul „augustului și vestitului suveran" și al urmașilor săi regatul Siciliei, Puglia și Calabria, incluzând și Capua, care era, în acest fel, luată de la ducele normand, în ciuda protestelor acestuia. Atunci când lui Roger i se va închina și ducele bizantin din Napoli, în Italia meridională va lua naștere un regat aflat complet sub dominație normandă.

Ultima perioadă a pontificatului lui Inocențiu al II-lea a fost marcată de răscoala din orașul Tivoli, care dorea o administrație municipală autonomă față de Roma; era o problemă de drept civil, și forțele laice romane s-au simțit obligate să se implice, vrând să-i pedepsească pe răsculați prin distrugerea orășelului; asediul a avut loc în 1142 și locuitorii s-au predat, dar nu romanilor, ci papei, jurându-i acestuia credință. Văzând aceasta, Inocențiu s-a opus răzbunării dorite de supușii săi; consecința acestui refuz a fost o insurecție violentă a populației Romei care, recăpătându-și spiritul democratic care dusese cândva la revolta condusă de Alberic, a reinstalat vechiul Senat pe colina Capitoliului și a decretat din nou, chiar dacă doar vremelnic, sfârșitul puterii pontificale asupra Romei. Se instaura o adevărată republică în spiritul cetățenesc-comunal care se răspândea din Lombardia în întreaga Italie; era o dată istorică pentru redeșteptarea spiritului laic într-o Romă papală.

În toiul acestei agitații, Inocențiu al II-lea murea, la 24 septembrie 1143; era înmormântat în Lateran, dar, după șapte ani, rămășițele sale pământești erau mutate în bazilica S. Maria in Trastevere, pe care el o restaurase și o împodobise cu mozaicuri.

Celestin al II-lea (după Platina)

165. Celestin al II-lea (1143-1144)

Într-o Romă republicană, condusă de burghezie şi de mica nobilime, apărată de locuitorii de rând, alegerea noului pontif pare să treacă pe planul al doilea; ea este doar în atenţia marii nobilimi şi mai prezintă interes numai prin semnificaţia ei religioasă. Aceasta depindea exclusiv de cine urma să îndeplinească funcţia respectivă.

Noul papă este ales la două zile după moartea lui Inocenţiu al II-lea şi nu provoacă dispute în colegiul cardinalilor; era vorba despre cardinalul Guido, născut la Città di Castello, un fost discipol al lui Abélard, dar care se îndepărtase de ideile acestuia, imediat ce ele fuseseră considerate eretice. Este consacrat la 3 decembrie 1143 sub numele de Celestin al II-lea.

Acest pontificat nu cuprinde evenimente deosebite, dată fiind situaţia Romei şi durata efectivă foarte scurtă, de numai trei luni. Trebuie totuşi amintit că el este primul papă din faimoasa profeţie a lui Malachia[82], arhiepiscopul irlandez din Armagh, mort în 1148. Celestin al II-lea a murit la 8 martie 1144, în mănăstirea S. Cesario de pe Palatin, unde se refugiase, probabil, sub protecţia celor din familia Frangipane, pentru a se feri de eventuale agresiuni din partea nelegiuiţilor „comunarzi"[83].

A fost înmormântat în Lateran.

Lucius al II-lea (după Platina)

166. Lucius al II-lea (1144-1145)

Ca succesor al lui Celestin al II-lea, este ales cardinalul bolognez Gerardo Caccianemici, fost cancelar al lui Inocențiu al II-lea și legat pontifical în Germania pe lângă regele Lothar; sub numele de Lucius al II-lea, a fost consacrat la 12 martie 1144.

Decis să înfrângă Comuna, îi cere ajutor lui Roger, îndemnând în același timp marea nobilime romană să-l ajute în această acțiune, promițându-le că astfel își vor putea redobândi moșiile aflate actualmente sub controlul republicii democratice, în fruntea căreia se afla Giordano Pierleoni, fratele antipapei Anacletus al II-lea. Încă din 1144 fusese emanată o constituție municipală și se acreditase ideea de a-l exonera definitiv pe papă de toate funcțiile de natură temporală, detronându-l.

Lucius al II-lea, văzând că era inutil să mai ceară ajutorul lui Roger, i se adresează lui Conrad al III-lea al Germaniei, acesta fiind primul din dinastia Hohenstaufen, excomunicat cândva de Honorius al II-lea; este clar că suveranul, chiar dacă a primit cu bunăvoință delegația pontificală, nu are tragere de inimă pentru a veni până la Roma ca să sprijine un papă în care nu are încredere. El primește cordial și delegația republicană care vine să-i ceară o recunoaștere oficială a Comunei din Roma; n-a făcut nimic mai mult.

Trebuia, cum s-ar spune, ca romanii să-și rezolve singuri problemele interne.

Așa s-a întâmplat că Lucius al II-lea, cu puținele trupe care-i erau credincioase, s-a hotărât să asedieze Capitoliul, conducându-le personal, ca un adevărat papă-soldat; dar o piatră aruncată de pe zidurile fortificației l-a lovit în cap și, la puține zile după aceea, a murit, la 15 februarie 1145, în mănăstirea San Gregorio, unde fusese transportat de cei din tabăra familiei Frangipane.

A fost înmormântat în Lateran.

167. Eugen al III-lea (1145-1153)

În aceeași zi în care murea Lucius al II-lea, 15 februarie 1145, în plină desfășurare a conflictelor de tot felul, cardinalii se întrunesc în mare grabă, într-un loc secret, în mănăstirea de lângă biserica San Cesario de pe Palatin, pentru a alege un nou papă. Și de această dată a fost un fel de „conclav", o alegere cam pe ascuns și sumară, de această dată *propter metus senatorum et populi romani consurgentis ad arma*. Alegerea cade asupra abatelui de la mănăstirea Ss. Vincenzo ed Anastasio de la Tre Fontane (*ad aquas Salvias*), originar din Pisa, aparținând, poate, familiei Paganelli din Montemagno, care și-a luat numele de Eugen al III-lea.

El are posibilitatea de a se instala netulburat în Lateran, dar senatorii îi barează drumul spre bazilica Sf. Petru în vederea consacrării, pentru că refuză să recunoască noua constituție republicană a orașului. Eugen

Eugen al III-lea (după Platina)

al III-lea este, practic, obligat să părăsească Roma și să se refugieze în ținutul Sabina, ca să ajungă la vechea mănăstire de la Farfa, unde este consacrat la 18 februarie 1145. În așteptarea evenimentelor, își mută sediul la Viterbo.

Între timp, la Roma populația își descarcă furia milenară, jefuind turnuri și palate aparținând nobililor și cardinalilor, și ajunge chiar să desființeze și prefectura, considerată ca fiind reprezentativă pentru puterea imperială, alegând un *patricius*, cu puteri lărgite, ca reprezentant al Senatului și al poporului, în persoana lui Giovanni Pierleoni. De la Viterbo, Eugen al III-lea îl excomunică pe *patricius* și organizează un fel de ligă a nobililor din toată Campagna romană cu scopul de a izola orașul. Atunci romanii, în primele zile ale lui decembrie, cad la o învoială cu papa; îl vor repune în exercițiul funcțiunii pe prefect, îl vor demite pe *patricius* și se vor închina pontifului care, la rândul său, admitea să fie păstrată Comuna, dar cu învestitură pontificală. În aceste condiții, Eugen al III-lea poate reveni în Roma în ziua de Crăciun a anului 1145.

Se ajunsese la un compromis care nu putea dura timp îndelungat; era vorba despre o Comună subordonată, practic, autorității Bisericii, și republicanii cei mai fervenți nu puteau tolera o asemenea situație. Scânteia unui nou conflict a venit din Tivoli, care se răsculase din nou împotriva Romei; romanii cer distrugerea orășelului, dar papa nu admite decât demolarea zidurilor fortificate.

Eugen al III-lea nu reușește să trăiască într-un oraș în care prezența sa provoacă o tensiune continuă: în martie 1146 el se întoarce din nou la Viterbo, apoi, în anul următor, în Franța, de unde regele Ludovic al VII-lea va pleca în curând în cea de-a doua cruciadă. Papa o anunțase cu doi ani înainte, acordând participanților obișnuita indulgență generală într-o reînnoire a „Armistițiului lui Dumnezeu". Dar, cu toate că fuseseră mobilizate forțe impunătoare, această cruciadă va sfârși în 1148 printr-un eșec total. La Roma, Comuna își desfășura activitatea din plin, cu Giordano Pierleoni căpetenie a milițiilor orășenești; ea parcă renaște când sosește la Roma Arnaldo din Brescia, reîntors pe neașteptate din exil. La Viterbo, Eugen îl absolvise de excomunicare, cu condiția să declare că se supune autorității pontificale și să ducă o viață de pocăință. Însemna prea mult pentru el și, îndată ce papa a ajuns în Franța, Arnaldo și-a făcut apariția în public pentru a-și manifesta entuziasmul republican.

Fascina publicul din mari adunări populare prin abilitatea sa oratorică deosebită, luând drept țintă a discursurilor bogățiile și huzurul cardinalilor

și ale papalității, definindu-l pe papă „nu un om apostolic, ci om în carne și oase". Atâtată de discursurile lui, animozitatea latentă a populației romane față de Eugen al III-lea devine ostilitate fățișă; Arnaldo, cu un deosebit talent de organizator, se dovedește a fi un adevărat conducător, găsind ecou în rândurile clerului inferior, mai deschis către reformele purificatoare ale Bisericii în sens revoluționar, și ale burgheziei care începea treptat să ia naștere. Comuna îl atrage cu totul în serviciul său; se conturează astfel ideea unei republici romane stăpână a lumii și independentă atât față de papă, cât și față de împărat.

Către sfârșitul anului 1148, Eugen al III-lea se întoarce în Italia, merge la Viterbo și de aici, la începutul anului următor, se aventurează în împrejurimile Romei, fiind primit la Tuscolo de contele Tolomeo; îi strânge în jurul său pe vasalii credincioși Bisericii, precum și mercenari, datorită sumelor uriașe de bani pe care le strânsese în Franța. Încheie o alianță și cu regele normand Roger, și, cu ajutorul trupelor acestuia, încearcă să intre în Roma; republicanii reușesc să respingă atacul.

Eugen al III-lea cere atunci ajutor de la Conrad al III-lea, supraviețuitor al cruciadei, dar este absurd să spere în intervenția acestuia, chiar cu iluzia unei coroane imperiale, dat fiind că papa se aliase, chiar dacă inutil, cu regele Roger, iar acesta încheiase o înțelegere în dauna lui Conrad cu dușmanul acestuia, Welf al VI-lea.

Mai multe șanse a avut cererea pe care i-o adresaseră romanii de a interveni în ajutorul unei republici dispuse să se pună, la urma urmelor, sub protecția imperială pentru a anihila definitiv puterea temporală a papilor. Aceasta era, poate, o ocazie unică, de care înaintașii lui Conrad nu beneficiaseră niciodată; așa încât, după ce-l învinge pe Welf în 1150, Conrad se încumetă, în septembrie 1151, să descindă în Italia. Eugen al III-lea, care colindă prin zona muntoasă a regiunii Lazio, între Segni și Ferentino, îi trimite imediat soli și reușește să încheie un acord cu regele german la Segni în ianuarie 1152; trădând în totalitate cauza lui Roger, reușește să tragă foloase depline din expediția lui Conrad, invitându-i chiar și pe principii și episcopii germani s-o susțină, cu scopul evident de a-i asigura acestuia coroana imperială. Dar la 15 februarie Conrad al III-lea moare.

Nu trecuse nici o lună când, la 5 martie, urcă pe tronul Germaniei nepotul lui, faimosul Frederic Barbarossa; atât Eugen, cât și romanii se întrec în a-și asigura prietenia acestuia, fiecare oferindu-i coroana imperială. Dar regele german prefera să fie uns ca împărat „prin gratia lui Dumnezeu", ajungând în martie 1153, la un tratat cu papa,

semnat cu jurământ la Konstanz. Barbarossa se obligă să nu încheie nici un fel de pace cu Roma sau cu normanzii, fără consimțământul papei; promite să restabilească la Roma puterea pontificală, inclusiv cea temporală, desființând republica. În schimb, papa îi asigură coroana imperială.

La aflarea veștii despre tratativele care trebuiau să ducă la pactul de la Konstanz, republica de la Roma declară nulă constituția negociată cândva cu papa, decretând una nouă care prevedea un împărat, doi consuli și o sută de senatori; ea nu a putut fi pusă în aplicare din cauza refuzului lui Frederic de a o susține. În tabăra democratică apare o fisură; unii se gândesc, poate, la un nou împărat, în timp ce alții, mai moderați, susțin necesitatea unui acord de pace. Această stare de lucruri face posibilă reîntoarcerea la Roma a lui Eugen al III-lea pe la sfârșitul anului 1152; se încearcă astfel să se întârzie cât mai mult posibil sosirea lui Frederic, care se decisese acum să răstoarne republica; Arnaldo din Brescia speră că tratatul de la Konstanz nu va fi aplicat și permite întoarcerea în oraș a dușmanului său.

În orice caz, Eugen al III-lea nu va putea asista la realizarea concretă a acelui tratat; moare la Tivoli, la 8 iulie 1153, dar este înmormântat în bazilica Sf. Petru. Beatificat de Biserică, prăznuirea zilei sale a fost confirmată în 1972.

168. Anastasius al IV-lea (1153-1154)

Ca succesor al lui Eugen al III-lea, a fost ales la 12 iulie 1153 cardinalul din Suburra[84], bătrânul roman Corrado, fost paroh la biserica S. Anastasio și episcop la Santa Sabina; a fost consacrat în aceeași zi sub numele de Anastasius al IV-lea.

Senatul n-a protestat și nici nu s-a amestecat în alegere, deși a fost prezent la operațiunea votării; de fapt, Anastasius nu s-a gândit niciodată să atace constituția și a avut un pontificat liniștit, dedicat exclusiv problemelor religioase, fără a face presiuni asupra lui Frederic pentru înfăptuirea pactului de la Konstanz.

A ratificat numirea lui Wichmann ca arhiepiscop de Magdeburg, care fusese deja făcută de Frederic prin nerespectarea concordatului de la Worms; în plus, trimiterea unui cardinal ca ambasador pontifical în Germania a eșuat, așa încât toate acestea au contribuit, probabil, la răcirea raporturilor dintre Frederic și papalitate.

Anastasius al IV-lea
(Rev. Fabbrica di S. Pietro)

Ținând cont de toate acestea, republica își găsise, poate, în Anastasius al IV-lea un papă ideal, dar această conviețuire pașnică a durat puțin, pentru că moartea pontifului, la 3 decembrie 1154, i-a pus capăt. A fost înmormântat în Lateran.

169. Adrian al IV-lea (1154-1159)

A doua zi după moartea lui Anastasius al IV-lea, a fost ales papă englezul Nicholas Breakspear, fost cardinal de Albano și legat pontifical în Norvegia; a fost consacrat, la 5 decembrie 1154, în bazilica Sf. Petru, cu numele de Adrian al IV-lea. Va rămâne singurul englez din istorie care a devenit papă.

Conform mărturiei directe a cronicarului Ioan din Salisbury, o nemăsurată avariție, concretizată într-o sete de putere, i-au caracterizat cariera ecleziastică anterioară urcării sale pe tronul pontifical; odată ajuns papă, se va pocăi, conștient de îndatoririle pe care noua funcție i le impunea. Dante Alighieri a atribuit în mod greșit acest mod de viață plin de lăcomie al cardinalului englez lui Adrian al V-lea, devenit papă în 1267, așezându-l în *Purgatoriu* (XIX, 97-145); este o adevărată confuzie între doi pontifi, confuzie pe care și Petrarca a comis-o în *Rerum memorandarum liber* (III, 95), numai că el și-a dat seama totuși de greșeală și a corectat-o într-o epistolă (*Rerum familiarium*, IX, 25-

28). În orice caz, Adrian al IV-lea, căindu-se sau nu pentru trecutul său, n-a părăsit nici ca papă acel gust pentru mărire care-l caracterizase până atunci; după cum notează Gregorovius, l-a luat drept model pe Grigore al VII-lea și „a vrut să pună în aplicare principiul papalității ca stăpână universală".

Adrian al IV-lea a intrat imediat în conflict cu republica romană; Senatul a refuzat să-l aprobe și el n-a aprobat Senatul. În dorința de a răsturna republica prin punerea în aplicare a pactului de la Konstanz, încheiat de Eugen al III-lea, aștepta intervenția lui Frederic. Între timp, romanii luau legătura cu Guillaume (Guglielmo) I, care-i urmase la tron lui Roger în Italia meridională. Adrian era pe cale să se izoleze în bazilica Sf. Petru, iar în oraș creștea ostilitatea împotriva Bisericii și a preoților; un cardinal era atacat și înjunghiat pe Via Sacra. Adrian a interpretat acest incident ca o crimă împotriva Bisericii și a lansat interdicția asupra Romei.

Aceasta însemna un fel de blestem divin trimis asupra orașului, prin care încetau automat toate serviciile religioase, nu se mai făceau împărtășiri și morții nu mai erau îngropați în cimitirele sfințite. Populația, credincioasă în adâncul sufletului, n-a rezistat mult în asemenea condiții; perspectiva de a se ajunge la Paștele din 1155 fără oficierea unor slujbe religioase îi îngrijora pe locuitori. S-au revoltat amenințători împotriva Senatului și acesta a fost nevoit să accepte cererea papei; condiția era ca Arnaldo din Brescia să fie exilat pentru ca interdicția asupra Romei să fie ridicată. Călugărul acela care, timp de nouă ani, își pusese în slujba libertății orășenești entuziasmul și talentul organizatoric, trebuia să părăsească Roma. A rătăcit o vreme prin Campagna romană, dintr-un castel într-altul, găsindu-și, în sfârșit, adăpost la viconții din Campagnano care „îl cinsteau ca pe un profet" în castelul lor.

Adrian a scos Roma de sub interdicție, a celebrat Paștele în Lateran, după care s-a îndreptat spre Viterbo. Asupra orașului se abătea o altă problemă: sosirea lui Frederic Barbarossa, care, din luna octombrie a anului trecut, intrase pentru prima dată în Italia. Cum va proceda oare? Va merge direct către Roma și va sprijini republica, luând-o sub protecția sa, sau va respecta pactul de la Konstanz și-i va reda papei puterea temporală?

În iunie 1155, Frederic se afla deja în Toscana, după ce reinstaurase puterea imperială în orașele lombarde; Adrian, pentru a-i sonda intențiile, i-a cerut să i-l predea pe Arnaldo din Brescia. Regele n-a întârziat să-i facă pe plac; a trimis trupe la Campagnano, l-a arestat pe unul dintre

Adrian al IV-lea (după Platina)

viconți și, folosindu-se de el ca ostatic, a obținut ca Arnaldo să-i fie predat. Preluat de reprezentanții papei, călugărul a fost condamnat la moarte prin spânzurătoare de către prefectul orașului; cadavrul său a fost ars și cenușa aruncată în Tibru.

Odată înlăturată orice urmă de neîncredere din partea papei, Frederic a putut porni asupra Romei; papa se temea de normanzi și dorea pacea. Cât despre Frederic, el dorea coroana și, pentru aceasta, a intrat în oraș la 18 iunie, fără a recurge la arme, în fața populației, care nu s-a bucurat pentru sosirea sa, dar nici n-a avut forța de a se opune. În aceeași zi, la Sf. Petru, papa l-a încoronat ca împărat.

Atunci, pe neașteptate, romanii și-au regăsit mândria și s-a pornit o revoltă nebunească și fără șanse; a fost mai mult o luptă de gherilă, cu atacarea soldaților germani izolați, a preoților sau cardinalilor susținători ai cauzei imperiale. Drept consecință, a urmat o represiune sângeroasă; totuși romanii au reușit să se refugieze în dosul zidurilor și, în cele din urmă, au ieșit învingători. Frederic nu era aprovizionat cu cele necesare și ei au refuzat să-i furnizeze alimente; astfel că, la numai o zi după încoronare, împăratul a trebuit să părăsească Roma, luându-i cu el pe papă și pe mulți dintre cardinali.

Până la sfârșitul lui iulie, el a mai rămas împreună cu suita de înalți prelați pe dealurile din Albano, părând că intenționează să reia ostilitățile și să-l reinstaleze pe papă într-o Romă pacificată, dar vasalii săi germani erau împotriva continuării acestei expediții în Italia și a unei probabile

confruntări cu normanzii. Astfel încât Frederic s-a întors în Germania cu tot cu coroană, lăsându-l în voia sorții pe Adrian al IV-lea.

Între timp, normandul Guillaume amenința dinspre sud și trecuse prin foc și sabie Beneventul; dar scopul său nu era acela de a ajunge la Roma ca să apere o republică pentru care nu manifesta nici un interes. Voia doar să scape de excomunicarea pe care papa i-o administrase de când intrase în posesia teritoriilor tatălui său, și manifestase o susținere tacită a Comunei din Roma. Suveranul normand și-a atins scopul în iunie 1156; a fost iertat de excomunicare și recunoscut în toate drepturile sale de rege, papa scăpând astfel de acest coșmar.

Lui Frederic nu i-a fost pe plac acel acord, chiar dacă, până la urmă, în octombrie 1156, i-a asigurat lui Adrian al IV-lea întoarcerea la Roma; cu aur și cu amenințări, Guillaume a reușit să-i facă pe romani să se supună și aceștia, mânați și de ura împotriva lui Frederic, au ajuns la o înțelegere cu papa. De atunci, un conflict înverșunat îl va despărți pe împărat de Adrian al IV-lea și de succesorul acestuia. A fost zadarnică și proclamația pe care împăratul a adresat-o tuturor supușilor imperiului, cu scopul de a discredita autoritatea pontificală, folosindu-se de ideea că puterea sa imperială îi venea doar de la Dumnezeu, fără intermediari; cine l-ar fi urmat, ar fi dobândit o autonomie în exercitarea propriei puteri, oricine ar fi fost: duce, conte sau Comună.

În baza acestei proclamații, Frederic venea în Italia pentru a doua oară, în 1158. După ce obligase puternicul oraș Milano să-i jure credință și să-i garanteze supunerea cu ostatici, a ținut lângă Roncaglia o dietă, la care au fost chemați să participe marii feudali, episcopii și reprezentanții orașelor-comună. Cu această ocazie s-a hotărât că toate drepturile statului, în orice colț al imperiului, inclusiv la Roma, nu puteau fi exercitate fără consimțământul împăratului. În timp ce papa răspundea dietei, proclamând solemn dreptul Sf. Petru de a conferi cele mai înalte funcții statale și îi refuza lui Frederic dreptul de a trata direct cu romanii, considerați supuși exclusiv pontificali, aceștia începeau, în primăvara lui 1159, tratative cu împăratul, pentru recunoașterea Senatului și, eventual, pentru încheierea unui acord cu papa în problemele ecleziastice. Dar delegația imperială, venită special în acest scop la Roma, n-a găsit o cale de înțelegere cu Comuna.

Ca să complice și mai mult lucrurile, se adăuga și moartea papei, la Anagni, la 1 septembrie 1159: era îngropat în cripta din bazilica Sf. Petru. Adrian al IV-lea murea într-un deplin dezacord cu împăratul, demonstrându-și până la capăt extraordinara sa capacitate, după cum

remarcă Gregorovius, de a-i înfrunta „pe cei mai puternici suverani ca și cum ar fi fost nu egali, ci mult superior acestora. La calitățile sale naturale se adăugau un orizont larg de gândire și o experiență de viață pe care și-o dobândise datorită unei extraordinare tării de caracter pe lângă care, alături de orgoliu, își făcea loc, uneori, și moderația". În esență, a fost un politician, „bărbat abil, cu simț practic și inflexibil" și, pentru a-și atinge scopurile, nu a ezitat să-și părăsească tronul apostolic pentru a căuta consolidarea puterii temporale și în afara orașului; într-adevăr, aflat în imposibilitatea de a domina Roma, a reușit totuși să „slăbească aristocrația din Campagna romană, servindu-se de ea pentru a realiza cele ce-și propusese".

170. Alexandru al III-lea (1159-1181)

La moartea lui Adrian al IV-lea, colegiul cardinalilor-episcopi era vizibil divizat în două fracțiuni, una filoimperială, având-l în frunte pe cardinalul Ottaviano, și o a doua declarat autonomă, condusă de Boson, nepotul lui Adrian al IV-lea. După trei zile de dezbateri în bazilica Sf. Petru, nu se ajunsese la o hotărâre în unanimitate, așa încât, la 7 septembrie, partidul mai puternic îl alege pe sienezul Rolando Bandinelli, un faimos teolog și expert în canoane, crescut la școala bologneză de drept a călugărului Graziano. Fusese numit cardinal-diacon la Ss. Cosma e Damiano de către Eugen al III-lea și apoi cardinal-preot la biserica S. Marco.

Alegerea sa nu este agreată însă de cardinalul Ottaviano, susținut de alți doi cardinali-preoți; în timp ce noul ales își îmbrăca mantia papală, Ottaviano a smuls-o de pe el și a pus-o pe propriii săi umerii. Un senator indignat îi smulge mantia intrusului, dar Ottaviano reușește să și-o recupereze cu ajutorul capelanului său. În învălmășeală, și-o aruncă pe umeri pe dos, făcându-se de râs în fața colegiului; râsetele însă lasă loc răscoalei.

Bande de oameni înarmați intră în bazilica Sf. Petru și-l aclamă pe Ottaviano ca papă; clerul inferior, populația și cea mai mare parte dintre senatori își exprimă consimțământul. Rolando Bandinelli împreună cu susținătorii săi se baricadează într-un turn din cartierul Trastevere, în timp ce o lungă procesiune îl însoțește pe Ottaviano către Lateran. Datorită celor din familia Frangipane, Rolando se adăpostește la Ninfa, unde episcopul de Ostia, cardinalul Ubaldo îl consacră papă sub numele

de Alexandru al III-lea, la 20 septembrie 1159. De acolo, pontiful se îndreaptă spre Terracina, punându-se sub protecția regelui normand Guillaume.

Ottaviano, rămas stăpân peste o bună parte din Roma, datorită sprijinului multor familii nobile, el însuși fiind un nobil din familia Monticelli, descendentă din Crescenzi, era încrezător într-un viitor sprijin imperial, astfel încât a acționat cu mult calm. Înainte de toate, consideră oportun să părăsească Roma, în care băntuiau răscoalele, și să meargă la Farfa, unde este consacrat la 4 octombrie, sub numele de Victor al IV-lea, nume sub care, de altfel, fusese consacrat precedentul antipapă, în 1138. Apoi rămâne în așteptarea unei hotărâri a împăratului, prin care numirea sa să fie recunoscută pe plan european.

Și împăratul se situează, într-adevăr, de partea lui Victor al IV-lea, fără a se sinchisi câtuși de puțin că fusese excomunicat de Alexandru al III-lea și, mai mult, nu se deranjează să dea un răspuns scrisorii care-i fusese trimisă de cardinalii săi electori. Le interzice, chiar, episcopilor din imperiu să-l recunoască pe unul sau pe altul dintre pretendenți, și anunță, pentru ianuarie 1160, un conciliu la Pavia prin care să se rezolve controversa.

În acest scop, împăratul descinde pentru a treia oară în Italia, dar deschiderea conciliului întârzie, pentru că Barbarossa este ocupat cu asediul orașului Crema care rezistă cu înverșunare; după cucerirea orașului, împăratul poate deschide conciliul de la Pavia, la 5 februarie, dar Alexandru al III-lea nu participă, recurgând la norma juridică prin care Biserica romană nu trebuia să fie judecată de nimeni. El, ca jurist experimentat, consideră oportun să se mențină în limitele drepturilor sale, arătând întregii lumi creștine că este convins de dreptatea sa. Declară, de asemenea, contrară dreptului ecleziastic convocarea de către împărat a unui conciliu. Victor al IV-lea se prezintă, în schimb, în fața acestei adunări compuse doar din cincizeci de episcopi germani și lombarzi, fiind declarat papă legitim la dorința lui Barbarossa; Alexandru este excomunicat ca schismatic.

Reacția la acest amestec scandalos al împăratului în chestiunile ecleziastice este destul de amplă; arhiepiscopul de Salzburg se opune schismei și mulți episcopi din Italia de nord trec de partea lui Alexandru al III-lea. Conflictul religios capătă în multe orașe italiene un colorit politic, printr-un curent de ostilitate față de împărat, simbol al acestei atitudini devenind Alexandru. Arhiepiscopul de Milano îi excomunică, în februarie, pe Frederic și pe antipapa susținut de el; la 24 martie, papa

confirmă de la Anagni excomunicarea, dezlegându-i pe supușii imperiali de jurământul de credință către Barbarossa. Suveranii din toate statele europene se declară de partea lui Alexandru al III-lea.

Barbarossa, furios, își arată neplăcerea pentru dezaprobarea la nivel european a politicii sale dușmănoase față de Alexandru al III-lea, concentrând forțe militare importante asupra orașului Milano, hotărât să-l cucerească și să-l pedepsească, considerându-l principalul vinovat pentru revolta comunelor din Nordul Italiei împotriva autorității imperiale. După doi ani de rezistență, în 1162, Milano trebuie să deschidă porțile înaintea lui și apoi să asiste la demolarea zidurilor de apărare, împreună cu un mare număr de case.

Între timp, Alexandru convoacă un mare conciliu la Tours, pentru mai 1163; se înregistrează o participare impunătoare a episcopilor din Franța și din Anglia, iar suveranitatea sa pontificală este recunoscută în unanimitate. Victor al IV-lea, cancelarul imperial Rainald din Dassel și abatele din Cluny sunt excluși din comunitatea creștină. Excomunicarea lui Frederic nu este reînnoită, pentru că papa, în adâncul sufletului, speră că, mai devreme sau mai târziu, va face pace cu el.

Între timp, Victor al IV-lea s-a retras în Germania, convocând un conciliu la Trier pentru a da un sens demnității sale pontificale care se clătina serios; Alexandru se poate întoarce la Roma, dar își dă seama că îndatoririle sale nu trebuie să se limiteze doar la propria episcopie. Se simte însuflețit de un spirit pontifical într-adevăr universal, cu atâtea dovezi de recunoaștere care-i parvin de peste tot, și are la suflet în primul rând soarta comunelor din Italia de nord.

La 20 aprilie 1164, moare la Lucca Victor al IV-lea; tabăra imperială se îngrijește să-l înlocuiască imediat cu un aliat credincios al său, cardinalul Guido din Crema, consacrat de episcopul din Liège la 26 aprilie, sub numele de Pascal al III-lea. Noul papă îl canonizează pe Carol cel Mare pentru a-i face pe plac lui Frederic, care voia ca acel suveran să fie slăvit ca un simbol al imperiului german.

Orașele lombarde își formează între timp o nouă ligă la Verona; Milano își reconstruiește zidurile și Frederic descinde pentru a patra oară în Italia, de data aceasta îndreptându-se hotărât spre Roma, unde Alexandru al III-lea se instalase din nou și lansa apeluri de ajutor către toate popoarele creștine, trezindu-i pe normanzii din sud din letargia în care părea că se complac.

Frederic intră în Roma la 22 iulie 1167, dar au loc ciocniri teribile între asediați și năvălitori, după care germanii cuceresc treptat diferitele

zone ale oraşului; Barbarossa poate, în sfârşit, ocupa bazilica Sf. Petru cu ajutorul armelor, şi acolo protejatul său, antipapa Pascal al III-lea, îi aşază din nou pe creştet coroana imperială. Urmează în multe cartiere jaful, incendiile şi moartea, în căutarea zadarnică a lui Alexandru al III-lea, care reuşise să fugă, refugiindu-se la normanzi, la Benevento. Barbarossa triumfă într-o Romă pe care o considera a sa, un oraş al imperiului; apar însă, curând, primele semne prevestitoare de rău, interpretate imediat prin zvonurile populare ca un semn al pedepsei divine. O ciumă grozavă se abate asupra armatei germane, răpunându-l chiar şi pe cancelarul Rainald din Dassel. În paralel cu aceasta, se organizează în oraş o mişcare de rezistenţă condusă de membrii familiilor Pierleoni şi Frangipane care, cu acest prilej, se uniseră în lupta cu un duşman comun. Barbarossa ia calea-ntoarsă.

Începând din acest moment, steaua lui Alexandru al III-lea îşi începe, netulburată, ascensiunea, nu numai pe firmamentul Romei, dar şi al Italiei; Liga Comunelor se întăreşte, extinzându-se mai ales spre nord. Aderă la ea Padova şi Bologna; are loc celebrul jurământ de la Pontida[85].

Alexandru al III-lea este proclamat protectorul ligii; în onoarea sa, va fi întemeiat, între Tanaro şi Bormida, oraşul Alessandria.

La 20 septembrie 1168, moare şi al doilea antipapă, Pascal al III-lea, şi tabăra imperială îi alege imediat un succesor, în persoana abatelui Giovanni din Strumi, de lângă Arezzo, numit cardinal-episcop de Albano de către Victor al IV-lea; el îşi ia numele de Calixt al III-lea.

Barbarossa îl recunoaşte imediat şi vine în Italia pentru a cincea oară, după ce încercase în toate felurile, recurgând la cele mai variate canale diplomatice internaţionale, să-l izoleze din nou pe Alexandru al III-lea şi, mai ales, să-l despartă de Liga Comunelor.

Împăratul este hotărât să distrugă, înainte de toate, oraşul Alessandria; îl urăşte pentru că este simbolul pontifului şi îl denumise „oraşul de paie". Dar, cu toate că-l asediază timp de şase luni, nu reuşeşte să-l cucerească. Lipsit în continuare de ajutorul militar al celui mai puternic vasal al său, Henric Leul, angajat în lupta împotriva danezilor şi slavilor, este înfruntat de armata Ligii la Legnano, pe râul Olona, la 29 mai 1176, în timp ce încerca să se alăture aliaţilor săi. Pedestrimea orăşenească, grupată în jurul aşa-numitului *carroccio*[86], reuşeşte să învingă cavaleria grea germană; Frederic, învins în această bătălie sângeroasă, se salvează cu mare greutate.

Împăratul a trebuit să ajungă la o înţelegere şi i s-a adresat direct lui Alexandru al III-lea, care a negociat cu el în octombrie 1176, la Agnani,

Alexandru al III-lea (după Platina)

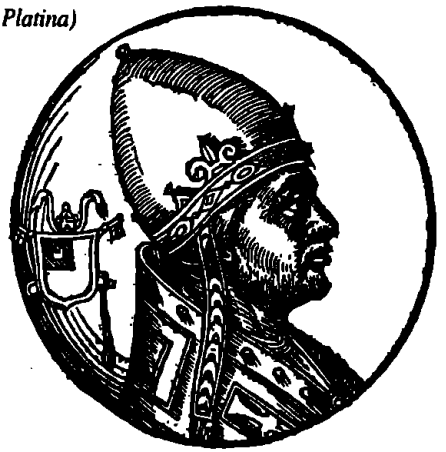

apărându-şi nu numai propriile drepturi, dar şi pe cele ale Comunelor şi ale lui Guillaume al II-lea. Aceste tratative se concretizează, în mai 1177, la Veneţia, unde participă şi ambasadorii plenipotenţiari sicilieni, reprezentanţii Comunelor şi demnitarii imperiali, printre care şi arhiepiscopul de Mainz, Christian.

Alexandru al III-lea este recunoscut ca papă legitim de către Frederic, care-l părăseşte pe antipapă şi promite să apere Biserica; rămâne în suspensie problema teritoriilor Matildei de Canossa, ocupate acum de Frederic, dar dăruite cu mult timp înainte de contesă papei.

Guillaume al II-lea încheie o pace pe cincisprezece ani cu imperiul; cu Comunele se face o pace pe numai şase ani, dar se va ajunge totuşi în 1183 la pacea de la Konstanz, prin care ele îşi vor obţine deplina autonomie.

De la Veneţia, Alexandru al III-lea se îndreaptă spre Roma pentru a-şi lua definitiv în primire tronul, protejat de reprezentantul imperial Christian din Mainz. La 12 martie 1178 intră în oraş şi este primit cu multe festivităţi de locuitorii care-i jură credinţă, nutrind speranţa că vor fi respectate şi la Roma idealurile de libertate comunală apărate de papă în nord. Calixt al III-lea nu înţelege să renunţe la pretenţiile sale şi se retrage la Viterbo, unde Christian din Mainz îl capturează după un asediu în toată regula al oraşului şi-l aduce la picioarele lui Alexandru, la Tuscolo; antipapa îşi recunoaşte vinovăţia şi, la 29 august, declară că

renunță definitiv la funcție. Alexandru îl iartă și-i încredințează conducerea ecleziastică a orașului Benevento.

Câțiva baroni din Campagna romană continuă să caute un antipapă pe care să i-l opună lui Alexandru, în mod evident pentru a le apăra interesele, și îl vor găsi, un an mai târziu, pe Lando din Sezze, care își ia numele de Inocențiu al III-lea. El nu va avea nici o șansă pe plan ecleziastic și va fi închis până la sfârșitul zilelor la Cava dei Tirreni.

Era ultima verigă, de altfel nesemnificativă, dintr-un lung șir, concretizat prin trei antipapi, de tentative ale împăratului de anulare a legitimității unui papă; acesta reușise să se apere printr-o activitate neobosită, trezind pentru prima dată în Europa un entuziasm pseudo-patriotic, așa cum se întâmplase în trecut cu mulți alți papi.

Spiritul religios se combinase demn cu politica și, în același mod, Alexandru al III-lea încercase să se comporte și cu Henric al II-lea al Angliei care, deși îl recunoștea ca papă legitim, intrase în conflict cu el în privința unor privilegii ecleziastice, cu conotații de jurisdicție criminală, apărut între suveran și arhiepiscopul de Canterbury, Thomas Becket. Cele întâmplate cu prilejul acestui conflict au fost de un tragism amar și, în ultimă analiză, au fost o batjocură pentru Biserica Romei. Din 1164, regele reafirmase, prin decretele de la Clarendon[67], supremația puterii laice asupra celei ecleziastice, aceasta ducând la opoziția fermă a lui Becket, susținut, evident, de papă. După o aparentă reconciliere, arhiepiscopul era asasinat în 1170, în catedrala din Canterbury. Papa, într-un conciliu din martie 1171, i-a excomunicat pe asasini și l-a obligat pe rege la o penitență publică, cerând totodată și revocarea decretelor de la Clarendon. Tonul papei nu era totuși de natură să ducă la o ruptură cu suveranul englez și tratativele purtate între timp au dus la o înțelegere care a sunat ca un compromis; în esență, aceasta nu a reușit să compenseze grava ofensă adusă unui înalt prelat al Bisericii.

În mai 1172, în catedrala din Avranches, regele a jurat că nici nu a dorit și nici nu a încurajat asasinarea arhiepiscopului, deși recunoștea indirect și pe departe că o provocase prin decretele de la Clarendon, făcând astfel, involuntar, ca actul criminal să fie săvârșit de câțiva nelegiuiți. În plus, el a jurat credință lui Alexandru al III-lea și succesorilor săi, ca și restituirea bunurilor care aparțineau bisericii din Canterbury.

Era un compromis și nimic altceva; chiar dacă episcopii au fost dezlegați de jurământul depus în virtutea decretelor de la Clarendon, acestea au rămas în vigoare; nu numai atât, dar asasinii lui Thomas Becket au rămas nepedepsiți și au fost chiar păstrați în anturajul regelui.

Biserica îl va sanctifica pe arhiepiscopul de Canterbury; a fost cea mai importantă reabilitare a unei personalități nobile pe care papalitatea nu știuse cum s-o apere, nici în viață, nici după moarte.

Nu numai atât; atunci când, în iulie 1174, în fața mormântului martirului, Henric al II-lea s-a supus ceremoniei de penitență, lăsându-se chiar biciuit de călugării de față, acea scenă umilitoare care ar fi trebuit să devină triumful moral al arhiepiscopului asasinat, a fost până la urmă o eliberare a suveranului de sentimentul de vinovăție și o ocazie pentru a câștiga inima supușilor săi, credincioși, probabil, până atunci doar sfântului lor arhiepiscop.

În orice caz, Alexandru al III-lea are, după înțelegerile de la Veneția, cale liberă pentru afirmarea deplină a gloriei sale, pe care o celebrează oficial prin convocarea, în septembrie 1178, a unui conciliu ecumenic la Roma, al unsprezecelea dintre toate și al treilea din Occident, menționat ca al treilea ținut în Lateran. Conciliul se deschide în martie 1179.

Iau parte la el mai mult de trei sute de episcopi și circa o mie de invitați la lucrări; după ce au fost declarate nule toate numirile și demiterile efectuate de către antipapi, au fost promulgate decrete speciale, ca acelea împotriva duelurilor și turnirurilor cavalerești periculoase, a cametei și, mai nou, împotriva simoniei și desfrâului membrilor clerului. Decizia cea mai importantă este însă cea referitoare la alegerea pontificală, aceasta oferind în ultimele decenii dovada multora dintre imperfecțiunile decretului existent, în vigoare încă din 1059.

În această privință, prin decretul *Licet de vitanda discordia* se stabilește că „dacă, într-o anumită împrejurare, nu se poate ajunge la acordul deplin al cardinalilor în ce privește alegerea... va fi considerat Pontif Roman al Bisericii universale, fără nici o excepție, acela care a fost ales de două treimi dintre cardinali". Era clarificată, astfel, problema numărului de voturi, lăsată în suspensie de Nicolae al II-lea, și se instaura legea celor două treimi, în vigoare și astăzi.

Fundamental este însă faptul că dreptul electoral revine ca o competență exclusivă a colegiului cardinalilor în întregul său, fără nici o discriminare între cardinali-episcopi, cardinali-preoți și cardinali-diaconi; în plus, acest colegiu nu este important doar pentru alegerea papei, ci devine un organ de vârf al Bisericii universale, grupat în jurul persoanei pontifului.

Acesta a fost ultimul moment important al pontificatului lui Alexandru al III-lea care, de altfel, nu a mai putut locui în Roma decât cu intermitențe, din cauza răscoalelor care și-au făcut, ca de obicei, apariția;

respectat în toată Europa, doar la Roma a continuat să fie rău văzut. Nobilii nu au considerat oportun să sprijine un papă care se declarase de partea Comunelor, acestea fiind, în faza lor inițială, adversare aristocrației de orice fel; Senatul, fiind protejat de milițiile înarmate, nu era capabil să asigure respectarea legilor pe care le emana și, cu atât mai puțin, a celor care priveau autoritatea papală.

Alexandru al III-lea și-a trăit ultimii ani de pontificat în exil, în diferite localități din regiunea Lazio; în iunie 1181 era la Viterbo, poate pentru a-i solicita protectorului său, Christian din Mainz, să intervină în Roma. La puțin timp după aceea, a murit, la 30 august, la Civitacastellana.

Transportat la Roma, pentru a fi înmormântat în Lateran, nu a avut parte, în această împrejurare, de un omagiu floral din partea populației, ci de pietre care au fost aruncate în sicriul său, ca semn al unei uri neîmblânzite. Și totuși, poate că nu merita chiar atâta dispreț; el a fost un „papă mediocru și lipsit total de originalitate", după cum a observat Walter Ullmann, „având o mare capacitate de a suporta", care l-a dus până la compromisuri ca acela din cazul răsunător al asasinării lui Thomas Becket, chiar dacă „papalitatea a devenit, după îndelungatul său pontificat, mai puternică, mai respectată și mai plină de viață decât era când el a fost ales pentru tronul Sf. Petru". S-a lăsat implicat, poate fără prea mare tragere de inimă, în Liga Comunelor, portdrapel al unor libertăți pe care nu era dispus să le tolereze Romei, și aceasta ne poate face să înțelegem cum de au trecut romanii de la florile cu care l-au întâmpinat după tratatul de la Veneția, la pietrele aruncate în sicriul său. A fost „primul papă care a beneficiat de o complexă pregătire juridică", primită la școala lui Graziano de la Bologna, și „ca papă, primul obiectiv al lui Alexandru a fost acela de a pune în practică teoria dreptului canonic".

În acest fel, datorită deciziilor sale, s-a ajuns la „consolidarea administrației papale; într-un cuvânt, mecanismul efectiv al conducerii și organizarea acesteia s-au dezvoltat într-o largă măsură", scoțând din joc, o dată pentru totdeauna, spiritul democratic al Comunei.

Pentru aceasta ar mai fi fost de aruncat și alte câteva pietre.

171. Lucius al III-lea (1181-1185)

Ca succesor al lui Alexandru al III-lea a fost ales papă, la Velletri, la 1 septembrie 1181, Ubaldo Allucingoli, originar din Lucca; fost cardinal-episcop de Ostia și legat pontifical în mai multe împrejurări, sub

Lucius al III-lea (după Platina)

Alexandru al III-lea făcuse parte din delegații trimise la Frederic Barbarossa, care-l prețuia mult. A fost consacrat papă la Velletri, la 6 septembrie și a luat numele de Lucius al III-lea.

Pe durata pontificatului său a putut rămâne la Roma doar în iarna din 1181-1182, din cauza conflictelor permanente cu locuitorii orașului, care doreau să pună în practică libertatea comunală printr-un tratat adecvat, în timp ce papa nu era de acord și nu voia să recunoască noul mod de organizare a Comunei.

Mai era și vechiul conflict cu Tuscolo, pe care romanii voiau să-l includă în municipiul lor; când castelul fortificat din localitate a fost asediat, Lucius, care se refugiase la Segni, l-a chemat din Tuscia pe Christian din Mainz, și acesta a reușit să-i împrăștie pe romani cu trupele sale. Dar când la 25 august 1183, arhiepiscopul a murit chiar la Tuscolo de febră tifoidă, romanii s-au întors amenințători sub zidurile castelului și au devastat teritoriul dimprejur, continuând apoi distrugerile în întreaga regiune Lazio. „Ura lor împotriva clerului era sălbatică și barbară", spune Gregorovius; „o dată, când au luat prizonieri un mare număr de preoți din Campagna romană, i-au orbit pe toți cu excepția unuia dintre ei, i-au urcat pe niște măgari și, după ce le-au pus pe cap mitre din pergament pe care erau scrise numele unor cardinali, i-au ordonat celui pe care-l cruțaseră să conducă până la papă acest alai macabru".

Lucius n-a stat mult pe gânduri înainte de a fugi și s-a refugiat la Verona, unde s-a întâlnit cu împăratul, aceasta după pacea de la Konstanz

încheiată cu Comunele; în noiembrie 1184, au dat împreună un decret împotriva ereticilor din acea perioadă, catarii și valdenzii, alungați din cadrul Bisericii și din imperiu. Dispute au apărut și după învestirea de la episcopia din Trier, pentru care fusese ales în majoritate Rudolf din Wied, bine văzut de către împărat, dar minoritatea îl susținea pe Wolkmar, acesta făcând și o reclamație în această privință către papă; tronul episcopal a rămas liber în așteptarea unei anchete. Conflictul între cele două tabere s-a mai agravat și pe chestiunile moștenirii rămase de la Matilda de Canossa, la care Barbarossa nu intenționa să renunțe, ca și a cererii oficiale înaintate de către împărat de ungere ca suveran a fiului său Henric, refuzată de papă. S-a ajuns, din acest motiv, la o ruptură între cele două părți.

Frederic s-a întors în Germania, consolat prin logodna oficială a fiului său cu Constanța, fiica lui Roger al II-lea al Siciliei, o legătură între imperiu și normanzi care prevestea evenimente periculoase pentru Statul Bisericii. Lucius al III-lea își exprima nemulțumirea față de romanii rebeli, excomunicându-i.

A murit la 25 noiembrie 1185 la Verona și a fost înmormântat în domul orașului.

172. Urban al III-lea (1185-1187)

Chiar în ziua morții lui Lucius al III-lea, a fost ales papă, la Verona, arhiepiscopul de Milano, Uberto Crivelli, din familia nobilă milaneză a conților din Dorno și Lamello, fost cardinal-preot la biserica S. Lorenzo in Damaso și apoi episcop de Vercelli. A fost consacrat în domul din Verona, la 1 decembrie, sub numele de Urban al III-lea, și și-a exprimat dorința de a se îngriji în continuare și de arhiepiscopia din Milano.

Sub pontificatul său au continuat disputele dintre papalitate și imperiu și, cu toate tratativele desfășurate, nu au fost rezolvate problemele rămase în discuție, referitoare la bunurile Matildei și la arhiepiscopia din Trier; în plus, însuși Frederic nu respecta în Germania concordatul de la Worms, permițându-și să se amestece în probleme ecleziastice, dând laicilor zeciuiala ce se cuvenea bisericilor, totul fiind agravat de izolarea la care era obligat Urban al III-lea în refugiul său de la Verona.

Papa a suferit însă cea mai mare jignire la 27 ianuarie 1186 când, în domul din Milano, fără a-l consulta pe papă, acesta fiind și arhiepiscopul

Urban al III-lea (după Platina)

orașului, a fost celebrată căsătoria dintre Constanța de Altavilla și fiul lui Frederic, Henric, urmată de tripla încoronare a acestuia din urmă cu coroana de la Arles de către arhiepiscopul de Vienne, cu cea a Italiei de către patriarhul din Aquileia și a Germaniei de către un episcop german. A fost o ofensă pe care Urban al III-lea a vrut, în primul moment, s-o pedepsească prin excomunicarea tuturor, dar apoi și-a schimbat intențiile și, în ultima perioadă a pontificatului său, a încercat să se reapropie de Barbarossa pe căi diplomatice, anunțând că este dispus la noi tratative. Legaților pontificali le-a comunicat că, în ceea ce privea Trierul, era convins de oportunitatea unor noi alegeri și această soluție a fost primită favorabil de către împărat.

Din păcate, problema teritoriilor rămase de la Matilda nu părea să-și găsească rezolvarea; acolo Henric al VI-lea se instalase ca regent și năvălea periodic în regiunea Lazio, găsindu-și aliați pentru aceasta în romani; orice speranță a papei de a se întoarce la Roma era zadarnică.

Urban al III-lea n-a locuit niciodată la Roma și, cu puține săptămâni înainte de a muri, autoritățile din Verona, credincioase lui Barbarossa, l-au obligat să se mute la Ferrara, unde a și murit, la 20 octombrie 1187. A fost înmormântat în domul din acest oraș.

Grigore al VIII-lea (după Platina)

173. Grigore al VIII-lea (1187)

La o zi după moartea lui Urban al III-lea, tot la Ferrara, a fost ales ca succesor al său Alberto de Morra, născut la Benevento. Legat pontifical în diferite țări ale Europei, fusese profesor la Universitatea din Bologna și intrase în colegiul cardinalilor sub pontificatul lui Adrian al IV-lea. Era expert în domeniul juridic și, din acest motiv, fusese chemat la cancelaria pontificală, unde a alcătuit un tratat asupra stilului care trebuia folosit în documentele pontificale. A fost consacrat papă la 25 octombrie 1187 la Ferrara, sub numele de Grigore al VIII-lea.

Scurtul său pontificat, care a durat mai puțin de două luni, a fost caracterizat oarecum prin dorința de angajare constructivă în acțiunea de scoatere a papalității din izolarea în care era pe cale să se scufunde. Pentru aceasta, Grigore s-a declarat dispus să rezolve controversele existente cu împăratul; l-a invitat ferm pe Wolkmar să-și înceteze atacurile îndreptate împotriva contracandidatului său la episcopia din Trier și s-a arătat dispus să-i ofere lui Henric al VI-lea coroana imperială refuzată de predecesorul său. În orice caz, Barbarossa și-a dat seama că, efectiv, noul papă era bine intenționat.

Activitatea sa era însuflețită de un spirit reformator, după cum o atestă un decret foarte sever dat de el împotriva modului somptuos de a se îmbrăca al preoților, a patimei neînfrânate pentru jocurile de noroc și

a altor comportări care nu erau potrivite pentru viața unui om dedicat vieții religioase. Grigore dorea cu ardoare să poată organiza o nouă cruciadă și tocmai pentru a pregăti un teren favorabil în acest scop, în decembrie 1187 s-a dus la Pisa pentru a media o pace între acest oraș marinăresc și Genova, al cărei sprijin putea conta într-o cruciadă.

Înainte de a sosi la Pisa, în trecere prin Lucca, a pus să fie deschis mormântul cardinalului Ottaviano, fostul antipapă Victor al IV-lea, și i-a aruncat osemintele în afara bisericii; un gest reprobabil, care dovedește totodată, spiritul extrem de riguros al acestui papă.

Grigore al VIII-lea a murit la Pisa, la 17 decembrie 1187, fără a fi reușit, la fel ca predecesorul său, să locuiască măcar o zi ca papă printre romanii pe care și el îi excomunicase.

A fost înmormântat în domul din Pisa.

174. Clement al III-lea (1187-1191)

La două zile după moartea lui Urban al VIII-lea, colegiul cardinalilor l-a ales la Pisa pe romanul Paolo Scolari, cardinal-episcop de Palestrina; a fost consacrat în domul de aici, la 20 decembrie 1187.

Primul obiectiv pe care și l-a propus a fost acela de a încheia o pace cu romanii pentru a putea, cât mai repede posibil, ca roman prin naștere, să revină pe tronul pontifical din Roma; într-adevăr, după tratative care au durat foarte puțin, a devenit posibilă, încă de la începutul lui februarie 1188, sosirea la Roma a lui Clement și, la 31 mai, redactarea și consfințirea prin jurământ a unui acord între papalitate și Comună, realizat de Senatul roman în cel de-al XLIV-lea an de la constituirea sa.

Prin tratat era recunoscută suveranitatea papei asupra romanilor, iar Senatul depunea jurământ de credință în acest sens; îi era recunoscut din nou dreptul de a bate monedă, dar o treime din veniturile rezultate astfel va merge la Senat pentru răscumpărarea ipotecilor ecleziastice. Papa se angaja să-i despăgubească pe romani pentru daunele provocate de război și oferea indemnizații financiare senatorilor; miliția romană putea fi folosită de către papă pentru apărarea patrimoniului său, dar contra unei compensații în bani. Nobilimea romană era, evident, obligată să recunoască Senatul și, în consecință, nobilii, pentru a nu rămâne în afara jocului politic din viața orașului, s-au văzut constrânși să-și introducă proprii reprezentanți în cadrul Comunei, pentru a crea o orientare aristocratică a acesteia, lucru care, până la urmă, a schimbat tradiția

Clement al III-lea (după Platina)

democratică a republicii. Constituția din 31 mai 1188, dacă a însemnat un succes important pentru Comuna Romei, recunoscută oficial asemeni celorlalte Comune italiene, a fost un prilej de a oferi nobilimii noi posibilități de a obține întâietatea, confiscând în folosul său cuceririle liberale ale plebei și ale burgheziei.

După rezolvarea problemelor cu romanii, Clement al III-lea și-a îndreptat atenția și către raporturile cu imperiul; după proclamarea solemnă, în aprilie 1188, a celei de-a treia cruciade, cu participarea directă a lui Frederic Barbarossa, care redescoperise în sine responsabilitatea de protector al creștinătății, lăsându-i fiului său regența, Clement al III-lea s-a declarat dispus să-l încoroneze ca împărat pe Henric al VI-lea. Papa și-a precizat intențiile într-o scrisoare trimisă lui Henric în vara lui 1188, pe baza căreia s-a ajuns și la chestiunea arhiepiscopiei din Trier, încă „vacantă"; renunțându-se la pretendenții Wolkmar și Rudolf, a fost ales cancelarul imperial Johannes.

În aprilie 1189, la Strasbourg, el se obliga să restituie papei teritoriile Statului pontifical, fără a se preciza în amănunt situația teritoriilor care aparținuseră Matildei de Canossa. În luna noiembrie a aceluiași an, murea, fără moștenitori, Guillaume al II-lea; Henric al VI-lea, ca soț al Constanței de Altavilla, era hotărât să dobândească Italia meridională și Sicilia.

Numai că, pentru a complica lucrurile, apare pe neașteptate un fiu natural al lui Roger al II-lea, Tancred, care pretinde pentru el Sicilia;

arhiepiscopul de Palermo îl încoronează imediat ca rege, evident cu aprobarea lui Clement al III-lea.

Era nevoie de o intervenţie militară pentru a pune la punct lucrurile, dar era necesar ca un împărat să facă aceasta; astfel că, după ce Barbarossa a murit în decursul cruciadei, în iunie 1190, Henric al VI-lea şi-a trimis mesagerii la papă şi la Senat, pentru ca aceştia să-i pregătească primirea la Roma, în primăvara anului următor, şi să celebreze încoronarea lui în perioada sărbătorilor de Paşti. În ianuarie este pe drum spre Roma; Clement al III-lea se teme că Henric al VI-lea se va răzbuna cumva pentru concesia făcută de Biserică lui Tancred în problema stăpânirii Siciliei. Moartea îl eliberează de această întâlnire neliniştitoare în martie 1191, şi era deja înmormântat în Lateran când regele german sosea la Roma.

175. Celestin al III-lea (1191-1198)

Colegiul cardinalilor, în condiţiile apropierii de Roma a lui Henric al VI-lea, a hotărât în grabă alegerea succesorului, un bătrân de 85 de ani, Giacinto Bobone, roman din familia Orsini. Fiindcă era doar un simplu diacon, a trebuit să fie completată învestirea sa ecleziastică cu treptele necesare, înainte de a putea fi consacrat; aceasta se va întâmpla la 14 aprilie 1191.

Henric al VI-lea se afla deja la Roma şi-şi dorea coroana imperială, dar Senatul şi-a făcut auzită opinia: se va opune încoronării dacă nu va fi îndepărtată garnizoana militară deplasată în urmă cu trei ani pentru apărarea oraşului Tuscolo, pe care romanii voiau să-l supună definitiv. Henric a trebuit să cedeze: la 15 aprilie era încoronat împreună cu soţia sa, Constanţa, şi, a doua zi, germanii se retrăgeau din Tuscolo. Romanii au pornit imediat la atac, distrugând oraşul pe care-l urau atât de mult.

Henric al VI-lea a plecat apoi din Roma pentru cucerirea moştenirii soţiei sale; nu va rezolva însă problema cu ajutorul armelor. Doar moartea lui Tancred, în februarie 1194, îi va permite să preia definitiv coroana întregului regat normand, la Crăciunul aceluiaşi an; la o zi după aceea, Constanţa îi dăruia un moştenitor, faimosul Frederic al II-lea.

În acest timp, Celestin al III-lea îşi îndeplinea în linişte mandatul pontifical la Roma, făcând abstracţie de lupta dintre facţiuni care se întetea acum nu împotriva persoanei sale, ci pentru cucerirea unor locuri în Senat. Plebea avea, desigur, elanul şi forţa, dar nu şi resursele economice

pentru a se impune. Burghezia era „slabă, din cauza lipsei aproape totale a unor corporații care să unească între ele diferitele meserii", după cum observă Gregorovius, așa încât ieșeau, desigur, în câștig nobilii, „cerșetori iluștri care trăiau pe cheltuiala papei, a episcopiilor și a lăcașelor sfinte ale Romei", dar care puteau totuși să dispună întotdeauna de bani. Aristocrația nu a mai pus obstacole în calea Comunei care începea acum să se afirme, dar urmărea, de fapt, s-o acapareze în folosul ei.

„Consulii aflați în exercițiul funcțiunii au început să facă parte din municipalitatea romană", mai notează Gregorovius, „cu intenția precisă de a-i da o orientare aristocratică, și nobilimea și-a trimis reprezentanții să intre în rândul senatorilor; nu le-a fost prea greu să manipuleze alegerea lor. După 1143, Senatul fusese cu precădere format din plebei, dar, puțin câte puțin, magnații reușiseră să se infiltreze acolo până când, începând cu epoca lui Clement al III-lea și a lui Celestin al III-lea, patricienii de viță veche erau în Senat mai numeroși decât burghezii și cavalerii".

Papa a înlesnit, chiar dacă nu intenționat, această infiltrare a „fiilor" săi nobili și Senatul a început să devină o instituție civilă cu amprentă clericală. Statul pontifical își putea astfel reorganiza finanțele și stabili o evidență precisă a încasărilor, după cum atestă *Liber Censuum* al trezorierului Cencio Savelli, viitorul papă Honorius al III-lea, unde erau înregistrate listele cu taxe pe care nenumărații contribuabili le datorau Bisericii romane, provenind din castele, mănăstiri, spitale și sate din Campagna romană.

În martie 1195, Henric al VI-lea plănuia o nouă cruciadă, parcă pentru a răzbuna moartea părintelui său în acea nefericită cruciadă a treia; Celestin al III-lea nu putea, desigur, să lipsească dintr-o asemenea inițiativă sfântă. A anunțat și el, printr-o serie de mesaje adresate diferiților suverani ai Europei, proiectul celei de-a patra cruciade. În același timp însă papa voia să rezolve și problema teritoriilor Matildei de Canossa, unde Henric îl instalase ca guvernator pe fratele său Filip, acesta recurgând în continuare la incursiuni de pradă în regiunea Lazio. Era clar că împăratul visa o anexare a Italiei la imperiu, trecând peste Statul Bisericii.

Oricât de bătrân era, Celestin al III-lea nu era omul care să renunțe; în plus, Curia papală reconsidera tocmai atunci principiile mereu actuale ale formulei *Mater Ecclesia*. Trezorierul Cencio Savelli manifestase un interes deosebit, evident, la indicațiile papei, față de instalarea a două mari uși de bronz la palatul patriarhului aflat în Lateran, una

Celestin al III-lea (după Platina)

dintre ele având, în zona superioară, două statuete reprezentând-o pe *Mater Ecclesia* şezând.

Pe de altă parte, Henric al VI-lea nu voia să rupă relaţiile cu papalitatea; i-a prezentat papei scuze pentru cele ce făcuse fratele său, acesta atrăgându-şi excomunicarea din partea lui Celestin, şi reafirmându-şi credinţa faţă de locţiitorul lui Cristos pe pământ. A făcut şi o propunere de despăgubire a Bisericii pentru teritoriile contesei Matilda: cedarea încasărilor de la casele parohiale cele mai bogate din toate arhiepiscopiile de pe teritoriul imperiului, ceea ce însemna o siguranţă economică demnă de luat în seamă pentru Curie. Papa nu era hotărât dacă să accepte sau nu; exista riscul de a deveni ţinta criticilor, acestea putându-se transforma uşor în acuzaţii de simonie. Mai ispititoare părea o altă ofertă pe care, după unii cercetători, împăratul o făcuse lui Celestin al III-lea: învestitura imperiului prin intermediul unui glob de aur. Semnificaţia ar fi fost că, în acest fel, imperiul ar fi fost declarat o posesiune oferită de papă; falsa Donaţie a lui Constantin ieşea, dintr-o dată, din ilegalitate, Pseudo-Isidor era atestat printr-un context juridic efectiv, iar *Mater Ecclesia* avea un fiu legitim.

Seppelt dă crezare ipotezei acestei propuneri revoluţionare a lui Henric al VI-lea pe care Barbarossa, după cum recunoştea împăratul însuşi într-o scrisoare către papă, nici n-ar fi visat s-o facă; era, prin urmare, o propunere nebunească şi „la prima vedere ar părea uluitor că Henric al VI-lea a putut ajunge să avanseze o asemenea ofertă... Dar era un fapt

cunoscut că în lumea ecleziastică își făcea loc de mult timp ideea că papa conferea învestitura împeriului și, în plus, nu trebuia să pară nedemnă și umilitoare o dependență feudală față de Biserică și mai ales față de papă, care era reprezentantul lui Cristos pe pământ". Pe de altă parte, mai precizează Seppelt, „recunoașterea stabilă efectuată de către papă sub titlul de feudă avea o semnificație pur teoretică. Nu se schimba nimic în poziția dominantă a împăratului față de papă". Mai degrabă, și aceasta era realitatea imediată și viitoare, compensația cerută prin recunoașterea în favoarea dinastiei de Hohenstaufen a unui vast imperiu, întinzându-se între Germania și Sicilia, însemna că Statul Bisericii se șubrezea, devenind fragil în strânsoarea unui vasal extrem de puternic.

Așa încât oferta nu a fost acceptată; Celestin al III-lea a cerut o amânare a învestiturii cu globul de aur, dar este evident că Biserica alesese deja. Era mai bine să se bazeze în continuare pe o serie de documente despre care doar ea însăși știa cât de false erau și să ducă mai departe o politică murdară care, cu timpul, trebuia să-i dea câștig de cauză; era acesta încă un semn al unei anumite credințe și nu mai prezenta importanță dacă această credință era creștină sau nu tocmai.

Henric al VI-lea a rămas neplăcut surprins de această poziție și, pe când tratativele continuau, a murit pe neașteptate în septembrie 1197, când abia împlinise 32 de ani.

La puțin timp după aceea, a murit și Celestin al III-lea, la 8 ianuarie 1198; a fost înmormântat în Lateran.

176. Inocențiu al III-lea (1198-1216)

Alegerea succesorului lui Celestin al III-lea s-a făcut la Roma într-o încăpere amenajată în ruinele de la Septizonio, devenite fortăreață și închisoare, aflate în proprietatea familiei Frangipane; după unii, trebuie considerat primul conclav din istorie. Într-adevăr, după cum observă Giancarlo Zizola, „pentru prima dată, se ține, cu ocazia acestei alegeri, *oratio de eligendo pontifice*[88], și, tot pentru prima dată, sunt împărțite buletine de vot. În același timp însă este o demonstrație evidentă a diferențierii între momentul electoral și cel liturgic, în alegerea papei: alegerea este în mod clar un act laic, politic, după care urmează, în altă parte, ceremoniile sacre".

Suntem în ziua de 8 ianuarie 1198 și este ales cardinalul diacon Lotario, descendent al conților de Segni; născut în 1160, la Gavignano,

Inocențiu al III-lea (după Platina)

lângă Roma, studiase în fragedă tinerețe teologia la Paris și dreptul la Bologna. Întors la Roma, fusese consacrat subdiacon și apoi, de către unchiul său Clement al III-lea, cardinal-diacon la biserica Ss. Sergio e Bacco din For; sub Celestin al III-lea fusese ținut departe de Curie din cauza unei vechi rivalități între familia Orsini, din care făcea parte papa, și cea a conților de Segni.

Deși tânăr, la doar 38 de ani, noul ales, care va lua numele de Inocențiu al III-lea, făcea dovada unei personalități mature, energic și pregătit cu multă conștiinciozitate pentru a primi această funcție de locțiitor al lui Cristos și nu numai, ci convins că trebuia să concentreze în mâinile sale, mai mult decât orice alt om de pe pământ, puterea deplină. Într-adevăr, atunci când el era ales, suveranitatea papei în Roma apusese și mai rămânea destul de puțin din cea a Statului Bisericii; era o situație cu care personalitatea sa nu se putea împăca, astfel încât, chiar înainte de a fi fost consacrat, în bazilica Sf. Petru, la 22 februarie, a fost preocupat de restabilirea puterii papale în Roma. Un obstacol principal îl constituia Senatul, adunare reprezentativă a populației și apărător al drepturilor locuitorilor, și prefectul, reprezentant al revendicărilor imperiale.

În ceea ce privește Senatul, într-o Comună devenită, în mod evident, aristocratică, cu o putere executivă oscilând între oligarhie și monarhie, dacă în 1197 fuseseră numiți 56 de senatori, când a fost ales Inocențiu al III-lea mai era în funcție doar unul. A fost înlocuit cu un altul care a depus jurământ de credință papei.

A fost o adevărată lovitură de forță, la care populația nu a putut sau, mai bine spus, nu a vrut să reacționeze; a fost convinsă, prin marile sume de bani care au fost împărțite, să renunțe pe neașteptate la cucerirea democratică reprezentată de posibilitatea alegerii libere a Senatului, revendicată de papă ca privilegiu pontifical. Lovitura a fost completată cu înlocuirea judecătorilor, *iustitiarii*, aleși până atunci de Capitoliu[89], prin funcționari pontificali. Cât privește prefectul, Inocențiu al III-lea l-a obligat, a doua zi după consacrarea sa, să i se supună și să depună jurământ de vasalitate, devenind, astfel, și el, un fel de slujbaș al papei.

Practic, în cele șase săptămâni care s-au scurs până la consacrarea sa, Inocențiu al III-lea reușise să pună stăpânire pe toată administrația civilă a orașului, punând bazele unei reorganizări efective a puterii, beneficiind, evident, în acest scop și de numeroasele și influentele sale rude. Datorită acestora, el a reușit să coopteze într-un fel de putere oligarhică multe familii nobile romane care au controlat autoritar situația până în mai 1203, când a avut loc o neașteptată răscoală populară și Inocențiu al III-lea a fost obligat să părăsească Roma, refugiindu-se la Palestrina.

Era vorba despre o revenire fulgerătoare a familiei Orsini care, sub Celestin al III-lea se bucurase de prestigiu și de bogăție, iar acum membrii ei se vedeau lăsați la o parte; la aceasta s-a adăugat un conflict mai extins între nobilii care-l susțineau pe papă și familia decăzută Poli. În aceste dispute, a fost repus în discuție dreptul locuitorilor de a alege Senatul și „plebea", condusă de Giovanni Capocci, a readus în atenție idealurile republicane; ea și-a dat însă seama că nu era decât un instrument în mâna nobililor „patricieni" și a preferat în cele din urmă, după o serie de ciocniri din care ieșise uneori învingătoare, să accepte încă o dată banii papei, reîntors în oraș în 1204, și să renunțe la toate revendicările. Pacea dintre toate aceste facțiuni s-a concretizat în 1205; puterea executivă va rămâne în mâinile unui singur senator sau *podestà*[90], numit direct de către papă.

Reorganizarea puterii pontificale în oraș făcea parte dintr-un proiect mai amplu care trebuia să ofere papalității o bază sigură, inclusiv în afara zidurilor Romei, reformând pe cât posibil integritatea Statului Bisericii prin așa-numita „politică a recuperărilor", adică recuperarea teritoriilor considerate ca aparținând papalității și răpite acesteia în mod samavolnic. În acest sens, Inocențiu al III-lea a fost ajutat de prăbușirea surprinzătoare a suveranității germane în Italia după moartea lui Henric al VI-lea și de faptul că a știut să se folosească pentru realizarea planurilor sale de aversiunea înnăscută a italienilor față de

germani, stimulând în scop propagandistic spiritul naționalist care era abia în germene.

Fără dificultăți deosebite, au fost reprimite astfel în cadrul Statului Bisericii ducatul Spoleto și marca Ancona, pe baza unei declarații colective a populației din aceste teritorii care a dorit să se supună suveranității papale, recunoscându-se ca supuși ai vicarului lui Cristos. Încercarea de a include și Romagna, tot pe baza sentimentului religios creștin și pseudo-patriotic, a eșuat totuși în primul rând din cauza comportării arhiepiscopului de Ravenna, care a avut pretenții de autonomie; cu atât mai puțin i-a reușit lui Inocențiu al III-lea să reintre în posesia bunurilor Matildei de Canossa.

În fond, marile proiecte de extindere a Statului Bisericii au fost realizate doar parțial, dar este sigur că, pe teritoriile redobândite, reorganizarea suveranității pontificale a fost solidă și de o asemenea natură încât a scos definitiv papalitatea și proprietățile ei din sfera puterii imperiale.

Fapt este că, la baza tuturor acestor realizări, prin Inocențiu al III-lea lua ființă acea formulare precisă a idealului teocratic dorit în trecut de Grigore al VII-lea, conform căreia papalității îi revenea misiunea dominației absolute asupra tuturor puterilor de pe pământ; teoria devine convingere practică și caută orizonturi mai largi. Termenii de referință sunt aceiași, de la *Constitutum Constantini* la Pseudo-Isidor, dar acum conceptul de *Mater Ecclesia* pare să-și caute motivații ale puterii asupra idealurilor pur religioase și politice.

Se pornește de la premisa că sufletul este superior corpului și că spiritul va domina astfel materia, pentru a dovedi că administrarea lucrurilor materiale trebuie să fie subordonată administrării lucrurilor spirituale, motiv pentru care papalitatea trebuie considerată superioară imperiului, iar împăratul nu va putea primi puterea decât de la papă, tot așa cum luna primește lumina de la soare. Spiritul creștin ajunge să fie din ce în ce mai aservit scopurilor politice; teocrația nu mai este, în ultimă analiză, decât o mască a puterii.

Bazându-se pe aceste principii, Inocențiu al III-lea s-a încumetat să abordeze problema succesiunii la tronul imperial; soția defunctului Henric al VI-lea, Constanța, reușise să obțină încoronarea băiețelului ei de trei ani, Frederic, ca rege al Siciliei, în mai 1198, la Palermo, dar în noiembrie ea murea, lăsând ca dispoziție testamentară ca Inocențiu al III-lea să preia tutela fiului său și regența Siciliei până la majoratul acestuia. Era o armă de temut în mâinile papei și el a acceptat-o cu satisfacție; se

putea considera astfel un arbitru al situației în cadrul vidului de putere care apăruse în Germania, unde persoana cea mai îndreptățită la tron, ca moștenitor legitim, era pupilul său, Frederic. Între timp totuși majoritatea din tabăra susținătorilor dinastiei de Hohenstaufen decisese să ofere coroana Germaniei fratelui lui Henric, Filip de Suabia, iar minoritatea guelfă i-l contrapusese pe ducele Otto de Braunschweig.

Papa nu intervine imediat în această dispută, pentru că și războiul civil era în avantajul pupilului său, și doar atunci când a înțeles că era momentul să-și folosească prestigiul papal pentru a scoate în evidență fără echivoc principiile care stăteau la baza conducerii de către Biserică a societății creștine, a emis o sentință în acest conflict. Dacă majoritatea principilor care îl susțineau, ca și sprijinul din partea regelui Franței, erau în avantajul lui Filip, Inocențiu al III-lea nu-i putea ierta faptul că fusese încoronat, în septembrie 1198, la Mainz, de către arhiepiscopul burgund din Tarantaise, adică de către un prelat străin, care nu avea nici un mandat, ca și excomunicarea încă în vigoare dată de Celestin al III-lea, fără a mai pune la socoteală dreptul pe care și-l aroga de „rege al romanilor", pe baza căruia își anunțase intenția de a veni la Roma pentru a fi încoronat de papă. Otto, deși susținut de o minoritate, fusese însă încoronat în locul potrivit, la Aachen, de către arhiepiscopul de Köln, mandatat de papă pentru aceasta și, în plus, mai era protejat și de regele Angliei, unchiul său; mai mult decât atât, declarase că renunța, practic, la drepturile pe care germanii le aveau în Italia. Favorizându-l pe el însemna să reușească o lărgire a „recuperărilor" teritoriale, cu dobândirea bunurilor contesei Matilda de Canossa, ca și evitarea unei alianțe de temut a imperiului cu Sicilia: Inocențiu l-a recunoscut ca legitim pe regele Otto al IV-lea și i-a promis coroana imperială.

Dar, cu toată intervenția papei, criticată, evident, prin opinii contrare, nu numai de către principi, dar și de către episcopii germani, războiul civil a continuat: Filip a câștigat treptat teren și Otto a rămas izolat, fiind abandonat chiar și de arhiepiscopul de Köln, care, în 1205, a așezat din nou coroana pe capul lui Filip. Acea ungere efectuată cu toate aprobările necesare din partea papei i-a provocat necazuri lui Inocențiu al III-lea care, văzând că situația lui Otto devenea din ce în ce mai precară, a fost nevoit să reevalueze situația și să ajungă la o întrevedere cu Filip. Dar, chiar când tratativele erau în toi, Filip era asasinat la Bamberg, în iunie 1208, probabil de către niște ucigași plătiți ai lui Otto. Se părea că situația se rezolvase și Inocențiu al III-lea se gândea deja că politica sa triumfase; Otto își reînnoise

promisiunile și, în august 1209, se întâlnea cu papa la Viterbo, jurând fals că va renunța la bunurile Matildei și la drepturile asupra fostului exarhat. La 4 octombrie 1209, era încoronat solemn în bazilica Sf. Petru de către Inocențiu al III-lea, mai încrezător ca niciodată. Otto i-a înșelat însă așteptările; în anul următor ocupa unele zone din Italia meridională, trimitea trupe în Sicilia, dădea în administrare funcționarilor germani teritoriile recuperate de Inocențiu, care nu mai putea să se apere altfel decât prin excomunicare, aceasta eliberându-i de fapt pe principii germani de obligația supunerii față de Otto.

Era un eșec al politicii pontificale la nivel imperial și trebuiau luate măsuri de apărare; Frederic avea numai șaisprezece ani, dar era unicul atu care-i mai rămânea papei. Inocențiu a sprijinit deschis candidatura băiatului și, în 1211, principii germani l-au ales formal rege.

Frederic era încoronat ca „rege al romanilor" în 1212, la Mainz, și, un an mai târziu, în Bula de Aur de la Erlau, reînnoia promisiunea făcută cu zece ani înainte de guelful Otto, adică separarea Siciliei de imperiu și faimoasele „recuperări" teritoriale ale Statului Bisericii. Frederic rămânea însă doar un adolescent; o consolidare a poziției sale s-a obținut în 1214, în urma înfrângerii suferite de Otto la Bouvines din partea forțelor aliate ale lui Frederic și Filip al II-lea al Franței.

Timp de mai mult de zece ani, Inocențiu al III-lea acționase asupra vârfurilor puterii imperiale și, cu toată ofensa suferită de Otto al IV-lea, strălucita sa strategie și stăpânirea perfectă a ideologiei teocratice făcuseră ca, până la urmă, personalitatea acestui papă să se impună la nivel european; el devenise un simbol al legii și al ordinii și însemna că papalitatea se putea amesteca, tocmai pentru a consolida această nouă imagine a puterii sale, în politica diferitelor regate.

De fapt, Inocențiu îl obligase, prin interdicție, pe regele Franței, Filip August, să renunțe la repudierea soției sale, Ingeborg, și pe regele Angliei, Ioan Fără de Țară, să se recunoască vasal al Bisericii din Roma; i se supuseseră ca vasali și Petru (Pedro) al II-lea de Aragon, Otto de Boemia, Alfons al IX-lea de Leon și Sancho I al Portugaliei; de asemenea, în 1212, armatele regilor spanioli, încurajate de spiritul creștin, opriseră definitiv, la Las Navas de Tolosa, puternica expansiune arabă. Dar autoritatea feudală a lui Inocențiu asupra monarhiilor europene a fost, după cum observă Falco, „o putere în mare parte iluzorie, bazată pe o credință care lipsea" și trebuia să facă loc unor noi organisme naționale și comunale; „teocrația sa devine, împotriva unei Europe pe care ea o crease, și care devine pe zi ce trece mai

refractară la orice fel de tutelă, un instrument al ordinii și al menținerii stării de fapt".

Într-o Europă construită astfel, nu mai aveau semnificația de odinioară cruciadele și lupta împotriva ereticilor, acestea fiind totuși două probleme care au stat în mod special în atenția lui Inocențiu al III-lea. El a fost unul dintre cei mai mari promotori ai cruciadei a patra, care a luat sfârșit în 1204; dar cruciații, hotărându-se să ajungă în Țara Sfântă pe mare, încheiaseră un acord cu republica Veneției în vederea transportului, și neputând plăti suma mare pretinsă, au devenit până la urmă un instrument al ambițioaselor scopuri ale venețienilor în Orient. În ceea ce-i privea pe eretici, Inocențiu al III-lea a pornit, în general, cu stângul încă de la început, considerându-i totuna cu ereticii din primele secole de existență ale Bisericii; în realitate, ei propovăduiau un mod de viață creștin, în numele Evangheliei și trebuiau considerați ca o consecință logică a acelor mișcări populare pe care, la timpul lor, Biserica le apărase, cum era, de exemplu, Pataria. Umiliții (*umiliati*), spiritualii sau ioachimiții nu puneau în discuție dogme, ci condamnau relele moravuri eclezіastice și laice, lăsând acum la o parte termenii echivoci, acuzând episcopi și suverani, reclamând la cele mai înalte niveluri ale papalității o decădere a spiritului religios și o prevalență a politicii asupra acestuia, chiar dacă ea era de tip teocratic, și totul se petrecea într-o abandonare a mesajului evanghelic. Desigur, unui pontif teocrat de felul lui Inocențiu, aceste mișcări ale sărăcimii nu-i erau pe plac și au fost condamnate de către Biserică; în numele unui spirit ortodox, care, în realitate, reprezenta preocuparea de a stinge un foc viclean, neîmblânzit și mereu amenințător, ereticii vor fi de-acum înainte persecutați prin adevărate expediții de exterminare, urmărindu-se, într-o gravă greșeală politică și religioasă, solidaritatea statelor europene.

De un renume tragic s-a bucurat cea împotriva albigenzilor între 1208 și 1209, numită cu nerușinare „cruciadă" de către Inocențiu, care o pregătise personal, înflăcărând sufletele cruciaților cu cuvintele Sf. Dominic de Guzmán. A fost o adevărată vânătoare de creștini eretici, și cruciatul simțea că luptă ca împotriva unui necredincios, cu cea mai nemiloasă cruzime. Chiar dacă albigenzii ajunseseră să nege adevărurile cele mai sfinte ale religiei creștine, cum ar fi spovedirea și împărtășirea, și în acest caz condamnarea de către papă era de necontestat, a fost o greșeală implicarea lumii politice într-un conflict de natură religioasă. Este un fapt cunoscut că, pentru vasalii regelui Franței, cruciada a fost doar un pretext pentru a îndrepta armele împotriva înfloritorului stat al

conților de Toulouse și papa, după ce a fost înfrântă rezistența adevăraților eretici, nu a reușit să țină în frâu lăcomia cruciaților, astfel încât semnificația religioasă a expediției a dispărut. Mai mult, după căderea orașului Toulouse, Biserica Romei va deveni stăpâna ținutului Avignon.

În definitiv, Inocențiu, în lupta împotriva mișcărilor religioase din vremea sa, a fost însuflețit, indiscutabil, de dorința de a respecta ortodoxismul, încercând în același timp să vină în întâmpinarea acelui spirit al sărăciei și dreptății evanghelice în numele căruia ereticii contestau conduita Bisericii. Reformele de la începutul pontificatului său din Curie și din administrația Romei urmăreau, probabil, să curețe mediile eclezіastice din jurul tronului apostolului Petru de corupție și să le readucă la demnitatea lor inițială. Este însă fapt constatat că, în toate acestea, Inocențiu a fost călăuzit de interese politice care au denaturat spiritul de purificare, dacă el însuși s-a servit de bani pentru a-și atinge scopul: a fost inevitabil învins tocmai de idealurile cărora li se dedicase, din cauza mijloacelor nu tocmai evanghelice folosite pentru a înfăptui universalismul papal.

Într-un asemenea program, spațiul acordat unor mișcări ale sărăcimii era redus; s-au salvat doar aceia care au știut să se mențină în limitele idealizării unei vieți creștine virtuoase, fără a fi preocupați de condamnarea celor care se aflau la vârful puterii, ajungându-se la promovarea unui Regulament și la recunoașterea mișcării lor ca un adevărat ordin religios în sânul Bisericii. Așa s-a întâmplat cu umiliții, catolicii sărmani și cu frații penitenți ai Sf. Francisc de Assisi; permisiunea acordată acestora din urmă de a a-și exercita penitența și predicile „a fost o decizie ale cărei consecințe, atunci, nu i-a fost dat nimănui să le prevadă în toată importanța lor", după cum observă Seppelt. „În fapt, cine ar fi putut să prevadă, atunci, că, prin intermediul Sărăcuțului din Assisi și prin întemeierea ordinului franciscanilor, se va adeveri ceea ce, conform legendei lui Toma din Celano, văzuse Inocențiu al III-lea într-un vis? Un om simplu și umil sprijinea cu umerii săi bazilica Lateranului, care era gata să se prăbușească".

Este evident cât de bine a înțeles Inocențiu spiritul Sf. Dominic: papa a găsit în el „o gândire pozitivă și hotărâtă în aplicarea unor metode adecvate pentru stârpirea ereziei", cum spune Gregorovius; el „se sfătuia cu cei mai contestați eroi ai războiului împotriva albigenzilor... rămânând un simplu spectator la măcelărirea unui popor nobil". Și totuși, „printre atâtea orori, din fața cărora Francisc s-ar fi dat înapoi tremurând de groază, fanaticul spaniol nu a simțit altceva decât o dragoste arzătoare

față de Biserică, nimic altceva decât o deplină umilință în fața ei, pentru că singurul impuls pe care-l avea era o pornire năvalnică de a-i face pe oameni să renunțe la păreri considerate de el criminale". Din acest motiv, nu poate fi considerat decât un fel de mână dreaptă a politicii teocratice duse de Inocențiu al III-lea.

Acest papă a fost, în concluzie, un mare bărbat, plin de putere, care și-a ascuns intențiile printr-o cucerire creștină a lumii, sărbătorindu-și triumful în această direcție prin cel de-al doisprezecelea conciliu ecumenic, al patrulea din Lateran, inaugurat la 11 noiembrie 1215, care a înregistrat un număr record de participanți: mai mult de 70 de patriarhi și arhiepiscopi, circa 400 de episcopi și 800 de abați, pe lângă diferiți ambasadori ai suveranilor europeni, precum și prezența lui Frederic al II-lea în persoană. Rezultatul discuțiilor conciliare, publicat în 70 de canoane care au fost reunite, apoi, integral în *Corpus iuris canonici*, pornea de la aprobarea termenului de „transsubstanțiere"[91], pentru a indica transformarea de substanță, realizată prin împărtășanie, ajungându-se la obligația pentru creștini de a se spovedi și împărtăși cel puțin o dată pe an și la condamnarea diferitelor forme de erezie, printre care a fost inclusă și Congregația Floristă a lui Ioachim de Flora (Gioacchino da Fiore)[92], mort în 1202, și la ale cărui moaște se închinau credincioșii din mănăstirea San Giovanni in Fiore. Era condamnată profeția sa referitoare la o a treia eră a existenței umane, fără Biserică și fără Stat, adică o comunitate a credincioșilor sortiți să trăiască în final într-o societate egalitară și umilă; această teorie constituia o reacție în special împotriva orânduirii ierarhice a Bisericii și, ca atare, a fost considerată eretică.

Conciliul a dat dispoziții precise pentru o nouă cruciadă împotriva turcilor, care ar fi trebuit să pornească la 1 iunie 1217; ea trebuia să se desfășoare sub conducerea directă a Bisericii, pentru a evita obișnuitele influențe politice deviate. Într-adevăr, după încheierea conciliului, Inocențiu al III-lea a plecat, în primăvara anului 1216, în nordul Italiei, pentru a domoli conflictele izbucnite între orașele marinare Pisa și Genova și a induce locuitorilor din aceste orașe un spirit strict religios, aceasta pentru a evita din partea lor o exploatare comercială ca aceea a cruciadei a patra de către Veneția.

În timpul acestei acțiuni misionare, a murit la Perugia, la 16 iulie 1216; a fost înmormântat în catedrala de aici, dar în 1890 Leon al XIII-lea i-a transportat rămășițele pământești în bazilica Lateranului, unde i-a înălțat și un monument.

Honorius al III-lea (după Platina)

177. Honorius al III-lea (1216-1227)

La doar două zile după moartea lui Inocențiu al III-lea, la 18 iulie 1216, la Perugia, colegiul cardinalilor l-a ales pe noul papă în persoana cardinalului Cencio Savelli. Roman, fost canonic la bazilica S. Maria Maggiore, fusese administrator al Sfintei Biserici a Romei, adică era *camerarius*, trezorier, sub Clement al III-lea și Celestin al III-lea, legându-și numele de acel *Liber Censuum*, menționat în biografia acestui ultim papă.

Cencio Savelli a fost consacrat la Perugia, în ziua de 24 a aceleiași luni în care fusese ales, luându-și numele de Honorius al III-lea, dar s-a instalat în Lateran abia în septembrie, fiind primit cu bucurie de romani care, în sfârșit, vedeau ales ca papă un concetățean al lor. Cencio Savelli ajunsese pe tronul pontifical la o vârstă înaintată și dăduse, poate, tot ce avea mai bun din el ca trezorier; nu era dotat cu o energie chiar ca predecesorul său și nu părea cel mai indicat pentru a-i ține piept tânărului Frederic al II-lea. O singură preocupare arzătoare se pare că l-a călăuzit în timpul pontificatului său, și anume realizarea cruciadei anunțate de Inocențiu al III-lea; și el a avut încredere că Frederic al II-lea ar fi putut-o realiza.

Înflăcărat de valoarea unui asemenea proiect și cunoscând aspirațiile imperiale ale tânărului Hohenstaufen, s-a gândit că modalitatea cea mai bună pentru a-l atrage în această acțiune era aceea de a-i oferi coroana

imperială; dar, mai înainte de a-l încorona pe pupilul lui Inocențiu al III-lea, la 9 aprilie 1217, Honorius l-a consacrat pe împăratul din Orient. A fost un lucru excepțional, pentru că niciodată un papă nu încoronase un împărat bizantin, dar și ceva cu totul întâmplător; contele francez Pierre de Courtenay fusese invitat să ocupe tronul din Constantinopol, fiind căsătorit cu Iolanda, sora împăratului Henric, mort fără moștenitori. Contele a fost totuși încoronat în bazilica S. Lorenzo fuori le Mura, și nu la Sf. Petru, printr-un fel de diferențiere față de împăratul Occidentului; plecat de la Roma cu soția și copiii spre Constantinopol, nu a mai urcat niciodată pe tron. În încercarea de a cuceri Durazzo pentru venețieni, a ajuns în închisorile lui Teodoros Anghelos, despot al Epirului, și a murit în anul următor.

Între timp, Honorius începuse să-l îndemne pe Frederic să ia inițiativa în vederea organizării cruciadei; în realitate, o asemenea acțiune grandioasă, care să reunească întreaga creștinătate occidentală, așa cum o plănuise Inocențiu al III-lea, era împiedicată încă de la început de permanentele conflicte dintre Franța și Anglia; cât despre Frederic, el reușise să obțină o amânare a expediției. Toată viața sa, Otto al IV-lea nu se gândise să părăsească Germania lăsând-o pradă dușmanului său; cu toate acestea, chiar și după moartea lui Otto, în mai 1218, Frederic a reușit să mai amâne plecarea, reînnoindu-și obligațiile asumate față de Biserică. În realitate, nici nu avea de gând să și le respecte; cruciada era ultima dintre preocupările sale și Honorius a fost luat în continuare în batjocură. Toate grijile lui Frederic erau îndreptate către alipirea Siciliei la imperiu, sub conducerea sa, contrazicând astfel toate așteptările papei.

În Dieta de la Frankfurt din 1220, fără știrea lui Honorius, făcea ca fiul său, tânărul Henric, să fie ales de către principii germani ca rege al Germaniei; s-a grăbit totuși să-l asigure pe papă că alegerea fusese o hotărâre surprinzătoare a Dietei, luată fără ca el să fi știut, pentru că principii germani doreau ca, pe durata absenței sale din cauza cruciadei, guvernarea regatului să nu fie amenințată de vreun pericol.

De altfel, el anunța și că se va îndrepta cât de curând spre Roma, de unde își va continua drumul pentru a se alătura cruciadei. Îl asigura, de asemenea, pe papă că nu se punea în discuție separarea Siciliei de imperiu și, ca dovadă a bunelor sale intenții, i-a obligat pe nobilii toscani să presteze un jurământ de vasalitate față de papă, pe baza bunurilor care aparținuseră Matildei.

Păcălit de vicleanul Frederic, Honorius i-a oferit acestuia coroana imperială, chiar dacă situația la Roma devenise din nou tulbure; o serie

de răscoale îl obligaseră pe papă, în iunie 1219, să plece din Roma şi să se adăpostească la Viterbo. Comuna încerca să recucerească libertatea de odinioară, profitând de caracterul blând al noului papă, dar Frederic a intervenit energic, profitând de ocazie pentru a-şi etala calitatea de protector al Bisericii. L-a trimis ca ambasador la Roma pe abatele Conon din Fulda, care a citit în public nişte scrisori ale regelui, prin care romanii erau îndemnaţi autoritar să se supună papei. Senatorul Parenzo a dat asigurări că oraşul va rămâne credincios papei, înlăturând orice conflict, astfel încât să permită, înainte de toate, ca Frederic să poată fi încoronat într-un oraş liniştit; Comuna nu dispunea de forţa necesară pentru a se împotrivi voinţei regelui şi astfel Honorius, în octombrie 1220, putea să se întoarcă la tronul său.

Frederic a ajuns la Roma în noiembrie, însoţit de soţia sa, Constanţa, şi şi-a instalat tabără pe Monte Mario; a avut o întrevedere cu legaţii pontificali şi regele i-a trimis papei o declaraţie-document în care se excludea unirea imperiului cu Sicilia, aceasta fiind recunoscută încă drept posesiune a Bisericii, şi se reconfirmau drepturile Bisericii asupra teritoriului dintre Radicofani şi Ceprano, asupra oraşelor Spoleto şi Ancona. Liniştit în acest fel, la 22 noiembrie, Honorius celebra solemn încoronarea imperială a lui Frederic şi a soţiei sale.

La trei zile după aceasta, Frederic l-a păcălit din nou pe papă şi a obţinut o nouă amânare a cruciadei, pentru august 1221; voia să meargă în Sicilia şi, deoarece acest lucru nu-i convenea lui Honorius, împăratul l-a îmbunat oprindu-se la Capua şi acolo, pe lângă că a proclamat de îndată legi noi pentru Italia meridională, i-a reconfirmat papei posesiunea Bisericii asupra teritoriilor contesei Matilde.

Dar şi anul 1121 va trece fără ca Frederic să plece în mult aşteptata cruciadă; regatul Siciliei se afla într-un asemenea haos administrativ şi militar, încât împăratul a trebuit să se ocupe de reorganizarea în profunzime a Statului şi de restabilirea autorităţii regale. O asemenea acţiune era atât de amplă, încât nu i-ar fi ajuns un an; aşa încât, într-o serie de întâlniri, de regulă anuale, cu papa, Frederic a continuat să amâne expediţia proiectată, amăgindu-l pe Honorius cu reînnoirea promisiunilor teritoriale, în realitate niciodată respectate în întregime, cu atât mai mult cu cât, la Spoleto, tabăra imperială îi alungase pe reprezentanţii pontificali.

În tot acest timp, el reuşise să dea o faţă nouă regatului său italian, transformându-l într-un stat bine organizat, în care domnea în mod absolut voinţa regelui; în 1224, întemeiase universitatea din Napoli,

dându-i o orientare pur statală, şi aici se va forma treptat cultura laică a funcţionarilor imperiali. Întreaga structură a regatului se afla sub semnul unui centralism civil al puterii, astfel încât Frederic pusese stăpânire pe bunurile a cinci episcopii fără titulari, izgonindu-i pe legaţii pontificali care voiau să instaleze acolo noi episcopi. Politica sa era, practic, contrară Bisericii şi această manieră de a guverna trebuia, în mod fatal, să treacă dincolo de graniţele regatului meridional şi să se infiltreze pe teritoriile Bisericii, pentru a crea şi acolo susţinători şi a contracara revendicările oraşelor lombarde, care refuzau să respecte drepturile recunoscute imperiului prin tratatul de la Konstanz.

Honorius era, efectiv, un papă mult prea binevoitor şi în interiorul Curiei domnea o atmosferă de gravă neîncredere nu numai faţă de Frederic, care continua cu poveştile sale vânătoreşti, dar, în fond, şi faţă de însuşi papa. Frederic, rămas văduv, se căsătorise a doua oară în 1225 cu Isabella, moştenitoare a regatului Ierusalimului, ca fiică a lui Jean de Brienne; prin acea căsătorie, Curia spera să-l poată determina, în sfârşit, pe împărat să plece, măcar din dorinţa de a-şi redobândi un regat al său de dincolo de mare. În schimb însă datorită socrului său, Frederic a obţinut o nouă amânare a cruciadei, motivând aceasta prin comportamentul ostil al Comunelor lombarde care reorganizaseră Liga; prin tratatul de la San Germano[93], din iulie 1225, împăratul, în prezenţa legaţilor pontificali, a jurat că va pleca în cruciadă în august 1227, în caz contrar suferind pedeapsa excomunicării şi pierderea regatului Siciliei, de care papa putea dispune după cum voia.

Era un angajament ce părea într-adevăr definitiv din moment ce fuseseră puse condiţii care ar fi putut să fie fatale pentru prestigiul împăratului; în plus, la plângerile lui Honorius pentru comportamentul anticlerical din sudul Italiei, Frederic a răspuns prin convocarea, în aprilie 1226, a unei mari diete la Cremona, în care, practic ocolind problema în discuţie, împăratul îşi propunea stabilirea precisă a detaliilor referitoare la pregătirea cruciadei şi eliminarea ereziei care, în ciuda măsurilor luate de papă, se răspândea din ce în ce mai mult în nordul Italiei, unde mai trebuiau restabilite şi drepturile imperiale.

Între timp, papa fusese din nou nevoit să părăsească Roma; Frederic îi răpise lui Riccardo Conti oraşul Sora şi acesta se dusese la Roma, sperând să primească un sprijin din partea pontifului, care nu avea în cap decât cruciada. A găsit înţelegere numai la o mare parte din nobilime şi la senatorul Parenzo, iar poporul a avut din nou ocazia să se răscoale, astfel că papa se refugiase la Rieti. Împăratul, care abia încheiase cu

papa tratatul de la San Germano, a reușit să pregătească întoarcerea lui Honorius, în februarie 1226, înlocuindu-l pe anticlericalul Parenzo cu Angelo de Benincasa, mult mai apropiat familiei Savelli. Papa i-a încredințat lui Jean de Brienne guvernarea teritoriului pontifical de la Viterbo până la Roma, asigurându-și în acest fel o protecție eficientă împotriva unor eventuale tulburări.

În acest timp, Dieta din Cremona nu putea avea loc, pentru că Liga lombardă blocase defileul de la Verona, împiedicând înaintarea trupelor germane chemate de împărat și aflate sub comanda fiului său Henric; în această situație, pentru că trupele de care dispunea Frederic nu puteau face față, el s-a întors decepționat în sud. De acolo, i-a condamnat pe membrii Ligii la exil, găsindu-se și câțiva episcopi docili care au lansat asupra lor și excomunicări; ieșea astfel în evidență totuși lipsa de autoritate a papei, iar Frederic nu voia să întrerupă cu totul legăturile cu Honorius. De aceea, l-a rugat să medieze conflictul cu Comunele lombarde și, tot pentru a-și demonstra bunele intenții, i-a rechemat pe episcopii exilați de el din Sicilia.

Honorius, încă vrăjit de comportamentul împăratului, s-a simțit, probabil, învestit mai mult ca niciodată cu o autoritate pe măsura rangului său pontifical; fusese chemat ca arbitru al unui conflict între imperiu și Comune și visa, poate, în adâncul sufletului, să calce pe urmele lui Alexandru al III-lea. A decis că lombarzii trebuiau să recunoască supremația împăratului și să-i dea acestuia, ca zălog, patru sute de cavaleri care să lupte timp de doi ani în Țara Sfântă. O asemenea decizie n-a avut nici un efect, pentru că era prea generală și conflictul a continuat.

Honorius al III-lea nu era, de fapt, un papă apt să se implice la anumite niveluri politice; a fost, efectiv, un papă devotat misiunii religioase a funcției pe care o deținea, și acesta este un motiv pentru a fi lăudat. Prin dăruirea sa, a favorizat răspândirea rapidă a creștinismului în țările nordice ale Europei, Danemarca, Suedia și Norvegia, printr-o acțiune de misionariat care s-a extins și în Polonia și Rusia; l-a îndemnat pe regele Castiliei să lupte împotriva arabilor, continuând opera de *Reconquista*.

Sf. Dominic de Guzmán și-a văzut aprobat Ordinul Predicatorilor[94] în decembrie 1216 și a rămas apoi la Roma pentru a îndeplini funcția de „Majordom al Sfântului Palat"[95]; Francisc de Assisi, crescând foarte mult numărul adepților săi, a trebuit să treacă la o revizuire și completare a Regulei[96] care, prezentată lui Honorius cu recomandarea cardinalului Ugolino, viitorul papă Grigore al IX-lea, protector al Ordinului, a avut

parte de o aprobare solemnă printr-o bulă papală din noiembrie 1223. Trei ani mai târziu, Sf. Francisc murea.

Honorius nu i-a mai supraviețuit mult sfântului din Assisi; angajat plenar în susținerea cruciadei, n-a mai putut vedea rezultatul eforturilor sale. A murit la 18 martie 1227 și a fost înmormântat în bazilica S. Maria Maggiore.

178. Grigore al IX-lea (1227-1241)

Ca succesor al pașnicului Honorius al III-lea, colegiul cardinalilor reunit în biserica S. Gregorio l-a ales, la 19 martie 1227 pe cardinalul Ugolino, episcop de Ostia. Făcea parte din familia conților de Segni și se născuse la Anagni, între 1145 și 1150; trăise sub pontificatul multor papi și își putuse câștiga o bogată experiență la diferite niveluri.

Inocențiu al III-lea, ruda sa, îl consacrase cardinal; fusese trimis în Germania de mai multe ori, ca legat pontifical, și devenise până la urmă prieten cu Frederic al II-lea. Sub Honorius al III-lea fusese din nou legat pontifical în nordul Italiei și, datorită mai mult intervenției sale decât demersurilor papei, reușise să aducă pacea în multe conflicte dintre Comunele guelfe și ghibeline, grație unei energii care făcea Curia să spere că a găsit, în sfârșit, un papă autoritar, chiar dacă în vârstă de circa optzeci de ani, capabil să-i țină piept împăratului. Pe lângă anumite calități politice, era însuflețit de o puternică evlavie și aceasta îl făcuse să devină protector al ordinului franciscanilor, ajutându-l pe Francisc să obțină, în 1223, aprobarea lui Honorius pentru a doua Regulă.

Consacrat în bazilica Sf. Petru, la 21 martie 1227, sub numele de Grigore al IX-lea, îi scria la trei zile după aceea lui Frederic pentru a-i anunța alegerea și amintindu-i că în august expira necondiționat termenul pentru plecarea în cruciadă; tonul lui Grigore era ferm, dar cordial, ținând cont de o veche prietenie. Frederic știa însă bine cu cine avea de-a face și, de această dată, începuse pregătiri serioase; întrucât sosiseră atâtea trupe din Germania, mulțimea de soldați care se adunase la Brindisi pentru îmbarcare era atât de mare, încât corăbiile nu erau suficiente pentru a-i transporta și, în plus, nu erau adaptate pentru a transporta mijloacele de subzistență. A izbucnit o epidemie și Frederic însuși s-a îmbolnăvit. Aceasta nu l-a împiedicat să ridice ancora, deși a trebuit apoi să se oprească la Otranto, din cauză că boala i se agravase. Se retrăsese apoi la băile din Pozzuoli pentru a-și reveni.

Imediat îi comunicase totul lui Grigore printr-o solie, dar, cunoscându-i antecedentele, este greu de presupus că papa a crezut în boala sa; și într-adevăr, convins că împăratul inventase un alt pretext, Grigore a declarat neîndeplinit tratatul de la San Germano și, la 29 septembrie, l-a excomunicat pe Frederic, denunțând întregii creștinătăți printr-o enciclică[97] sperjururile, slăbiciunea și tirania împăratului.

De aceasta dată însă Frederic nu era în culpă; să zicem că picase prost, iar Grigore acționase cam impulsiv. De altfel, împăratul, într-un comunicat din 6 decembrie, își susținea pe un ton calm „nevinovăția" și anunța că avea intenția de a pleca în mai anul următor. Grigore a continuat să nu aibă încredere în el, și la 23 martie 1228, i-a reînnoit excomunicarea, motivând-o de această dată și prin nedreptățile săvârșite de Frederic în Sicilia, împotriva Bisericii. Ca reacție la poziția fermă a papei, o parte dintre nobili, conduși de cei din familia Frangipane, legați prin interese de împărat, a organizat o răscoală în bazilica Sf. Petru pe când se desfășura slujba, iar Grigore ținea o predică împotriva lui Frederic; răsculații l-au insultat și l-au alungat din biserică. Au fost și încăierări pe străzi și papa a fugit mai întâi la Viterbo, adăpostindu-se apoi la Perugia, de unde i-a excomunicat pe rebeli.

În acest moment, Frederic, special pentru a-l pune pe Grigore în încurcătură, a plecat, în sfârșit, în cruciadă, lăsând guvernarea regatului în seama lui Rinaldo, fostul duce de Spoleto; îmbarcat la Brindisi, în iunie, cucerea fără vărsare de sânge Ierusalimul și Locurile Sfinte și încheia cu sultanul Egiptului, în februarie anul următor, un tratat. Încoronat ca rege al Ierusalimului în biserica Sfântului Mormânt, în iunie 1229 era din nou în Italia.

În timpul cât a lipsit, supușii din regatul Siciliei și din imperiu fuseseră dezlegați de jurământul de credință; dacă în Germania, Henric, fiul împăratului, reușise să dejoace tentativa de a se crea un antirege în persoana nepotului lui Otto al IV-lea, în Italia, Rinaldo fusese învins de trupele pontificale în încercarea de a-și recuceri ducatul.

Friedrich a trecut imediat la înăbușirea insurecțiilor din regat cu ajutorul unei armate puternice din care făceau parte și mulți germani, veterani ai cruciadei, și a înaintat spre granițele Statului Bisericii; aici s-a oprit, cu intenția de împăcare cu papa, printr-o întâlnire de clarificări. Grigore reușise din februarie 1230 să se întoarcă la Roma, chemat chiar de populație care, văzând că orașul era lovit de o revărsare catastrofală a Tibrului și că mai apăruse și o foamete generală, crezuse, superstițioasă, că era vorba despre o pedeapsă divină.

Grigore al IX-lea (după Platina)

Papa era împotriva unei întâlniri cu Frederic, dar, date fiind succesele obținute de el în Țara Sfântă, a trebuit până la urmă să accepte tratativele care au dus la pacea de la Ceprano, din 23 iulie 1230: împăratul a promis să se supună Bisericii în toate chestiunile care duseseră la excomunicarea sa, să restituie bunurile mănăstirilor și ale bisericilor și să recunoască relația de vasalitate a Siciliei față de Roma. La 28 august, Frederic a fost iertat de excomunicare și la 1 septembrie, prin întâlnirea de la Anagni cu papa, reînnoda raporturile, aparent pline de dragoste, dintre papalitate și imperiu.

În realitate, nu era decât un armistițiu: Frederic nu renunțase la visul de a reconstrui un fel de nou imperiu roman și, pentru realizarea acestuia, prima condiție era să exercite asupra întregii Italii un control absolut. În acest scop, a întețit atacurile împotriva orașelor din Lombardia, pentru a asigura respectarea drepturilor imperiale în nord, a reluat incursiunile de pradă pe teritoriul Statului pontifical și a promulgat un cod de legi pentru sud, alcătuit de Pier delle Vigne, care trebuia să stabilească o putere absolută a regelui asupra bunurilor bisericești.

Papa n-a putut contracara printr-o nouă excomunicare aceste fapte; împăratul nu acționa la vedere și operațiunile anticlericale erau întotdeauna mascate de alte interpretări. El acționa duplicitar: în noiembrie 1231, la Ravenna, dăduse împotriva ereticilor o serie de legi mai severe decât cele existente și Grigore nu putea, desigur, să se plângă de aceasta; le dăduse voie însă mai apoi, aliaților săi, sarazinii din Lucera, să jefuiască

o biserică. În aceste isprăvi, el era cel care le comanda, dar nu apărea niciodată printre făptași; cu toate acestea, când, în mai 1234, o nouă răscoală a romanilor l-a obligat pe Grigore să se refugieze în regiunea Umbria, Frederic venise în grabă, etalându-și rolul de protector al Bisericii Romei. După ce i-a învins pe rebeli în octombrie, la Viterbo, a putut să obțină în anul următor supunerea lor definitivă, permițându-i astfel lui Grigore să se reîntoarcă pe tronul său în octombrie 1237.

Deci, doar cu ajutorul împăratului, puterea temporală a Bisericii fusese menținută în Roma, și Grigore nu putea face altceva decât să-i fie recunoscător pentru aceasta, oferindu-i, în compensație, ceea ce putea. Când fiul lui Frederic, Henric, s-a răsculat împotriva tatălui său, amenințându-i, chiar dacă avea doar șaisprezece ani, tronul imperial, Grigore l-a excomunicat și astfel împăratul l-a putut aresta, detronându-l și ținându-l în închisoare până la moarte, în 1242.

În orice caz, după toate acestea, s-a simțit îndreptățit să facă aproape orice mișcare și a început cu o victorie zdrobitoare, în 1237, la Cortenuova, asupra Ligii lombarde; dar, oricât s-a lăudat el cu această victorie și chiar dacă a trimis la Roma, ca pradă de război, faimosul carroccio capturat, n-a fost, în realitate, o predare necondiționată a Comunelor. A creat doar o stare de euforie a taberei imperiale și o nouă fugă a lui Grigore, de data aceasta la Anagni, în iulie 1238; confruntarea dintre guelfi și ghibelini s-a soldat însă curând cu victoria celor dintâi, așa încât, în octombrie, papa putea deja să se reîntoarcă la Roma.

În orice caz, acum Frederic se dăduse totuși de gol; era clar că trimiterea acelui carroccio suna ca o declarație de război. Fără să mai țină seama acum de pacea de la Ceprano, el îi instiga fățiș pe romani împotriva papei, îi aresta pe legații pontificali trimiși pe teritoriul său și împiedica numirile de episcopi. Faptul că avea intenția de a distruge puterea temporală a Bisericii apare limpede atunci când i-a acordat fiului său, Enzo, care se căsătorise cu văduva judecătorului din Torres și Gallura, titlul de rege al Sardiniei, teritoriu revendicat de papalitate pe baza Donației lui Constantin. Marele pericol pentru însăși existența Statului Bisericii l-a făcut pe Grigore să-l excomunice din nou pe Frederic al II-lea, de data aceasta în mod solemn, în duminica Floriilor din 1239.

Noua excomunicare a însemnat începutul unui război pe viață și pe moarte între papalitate și imperiu, printr-un lanț de invective cu ripostele corespunzătoare; unul îl făcea pe Grigore nebun, profet de două parale, necredincios, profanator de locuri sfinte, sânge de babilonean; celălalt

vedea în Frederic bestia Apocalipsului, un eretic care-l considera pe Cristos un escroc impostor. După cum observă Walter Ullmann, „de ambele părți cărticelele, afișele și enciclicele erau capodopere de stil, de expresie și de limbaj. Nu mai era vorba despre tratate erudite și pedante, ci despre scrieri care urmăreau să incendieze sufletele și să creeze atmosfera propice pentru viitoarele acțiuni". Acest război ideologic avea drept centru Roma care, în visurile lui Frederic, ar fi trebuit să devină capitala imperiului, unde să domnească nu un suveran fictiv, ca papa Grigore, ci un împărat autentic, așa ca el.

Desigur, războiul ideologic a fost însoțit de ciocniri armate: Frederic a ocupat zone întinse din Statul pontifical, cu scopul de a izola Roma; Grigore i-a îndemnat pe venețieni să ocupe regiunea Puglia, într-o încercare nereușită de a opri înaintarea spre sud a inamicului, și a convocat la Roma un conciliu pentru Paștele din 1241. Frederic a reușit să-l facă să eșueze, blocând drumurile de acces spre Roma și vânându-i pe clericii convocați; a luat prizonieri peste o sută dintre ei, doi cardinali și numeroși episcopi și arhiepiscopi.

Papa nu s-a lăsat intimidat nici în această situație; i-a îndemnat pe prizonieri să-și îndure cu răbdare soarta, pentru că alte pericole amenințau Biserica dinspre est. Într-adevăr, în lunile acelea se abătuseră peste Europa hoardele de mongoli; Grigore a încercat să îndrepte atenția lumii creștine către pericolul comun, împotriva căruia trebuiau lăsate la o parte toate neînțelegerile personale și să se declanșeze o adevărată cruciadă. Conrad, rege al Germaniei începând din 1237, a proclamat într-o dietă din luna mai o pace generală pe baza apelului papei; cruciada nu s-a organizat însă și, din fericire, mongolii s-au întors în decembrie pe pământurile lor, renunțând să mai înainteze.

Între timp, în august, împăratul poposise la Grottaferrata, invitat acolo de cardinalul Giovanni Colonna, care intrase într-un conflict deschis cu Grigore; era o trădare în cadrul colegiului cardinalilor, o lovitură pe la spate împotriva unui papă aproape centenar, dar încă de neîmblânzit. Ocuparea orașului părea de-acum iminentă când, la 22 august 1241, Grigore al IX-lea murea, ca „un general care moare pe pozițiile de luptă cu fața înspre inamic", după o expresie a lui Gregorovius: „atunci, în mare grabă, au ajuns curierii în tabăra lui Frederic: papa murise!" Pentru el, această veste a fost un motiv de bucurie și, pentru a demonstra lumii că nu Biserica era dușmanul său, ci doar Grigore al IX-lea, a ridicat asediul Romei și s-a întors în țara sa, în vreme ce papa era înmormântat în bazilica Sf. Petru.

Este adevărat însă ceea ce a scris Seppelt: „ca papă, Grigore avea o fire dominatoare, de neobosit campion al libertății și apărător al drepturilor Bisericii, cu o comportare elegantă, ieșind în evidență printr-o extraordinară energie, consecvent și fără limite, ajungând chiar până la o duritate extremă; de neclintit în încrederea sa în Dumnezeu și curajos în fața greutăților și a primejdiilor", după cum o atestă tribunalele Inchiziției înființate de el în 1232, în vederea reprimării ereticilor și încredințate dominicanilor prin bula papală din ziua de 20 aprilie a aceluiași an. Probabil că organizarea acestor tribunale de tristă amintire făcea parte din mentalitatea juridică a lui Grigore, așa cum se poate înțelege, de fapt, din misiunea încredințată dominicanului Raimond de Peñafort, de a reuni într-un „compendiu" de cinci cărți, toate decretele pontificale, denumite de obicei *Liber extra*; el a stat, apoi, la baza tratatelor *Corpus iuris canonici* ale lui Pius al X-lea și Benedict al XV-lea.

„Și totuși, acest mândru ierarh, cu temperamentul său pătimaș, nu era câtuși de puțin insensibil la manifestările sufletești delicate", mai notează Seppelt. „În privința sinceității și profunzimii evlaviei sale, plină de misticism, nu există nici un dubiu. Era legat printr-o admirabilă veneratie și printr-o prietenie sinceră de cele mai mari personalități religioase ale timpului său", cum este deja amintitul Francisc de Assisi, pe care l-a sanctificat el însuși în 1228, ca și Antonio de Padova și Dominic de Guzmán, sanctificați și ei mai târziu tot de el.

În acest dublu aspect al energicei sale personalități se află poate cheia de boltă a puterii de a se opune de la egal la egal lui Frederic, acest om de stat genial, de o ambiguitate machiavelică.

179. Celestin al IV-lea (1241)

Colegiul cardinalilor, reunit în mănăstirea Septizonio din Roma pentru a-l alege pe succesorul lui Grigore al IX-lea a doua zi după moartea sa, la 22 august 1241, conta doar pe doisprezece membri, din care doi mai erau încă prizonieri ai lui Frederic al II-lea care, ridicând asediul orașului, îi luase cu el la plecare. Cei zece nu reușeau să se pună de acord pentru obținerea unei majorități de două treimi, antrenându-se în interminabile certuri între gregorieni și moderați.

Cel care i-a pus de acord a fost senatorul în funcție Matteo Rosso, care, în calitate de conducător al Comunei, i-a închis în Septizonio, hotărât să nu-i mai lase să iasă până când nu-l alegeau pe noul papă;

Celestin al IV-lea (după Platina)

apare astfel primul conclav din istorie în sens cu adevărat tehnic. Situația neprevăzută în care s-au aflat cardinalii nu dăduse posibilitatea de a se pregăti condițiile unei „recluziuni" ce se bănuia a fi de lungă durată: condițiile igienice au devenit în curând de nesuportat, cu duhoarea excrementelor, așa încât unul dintre cardinali a și murit. Cu toate acestea, cei nouă supraviețuitori nu reușeau să găsească o soluție care să permită alegerea potrivită a unui nou pontif și doar atunci când senatorul i-a amenințat că va pune să fie dezgropat cadavrul lui Grigore al IX-lea și va fi arătat romanilor așa cum era îmbrăcat cu odăjdiile papale, a apărut decizia; dar fost vorba doar de un subterfugiu pentru a scăpa de claustrare.

La 25 octombrie 1241, a fost ales în unanimitate un bătrân prăpădit, milanezul Goffredo Castiglioni, fiul uneia dintre surorile lui Urban al III-lea, fost călugăr în mănăstirea din Altacomba, unde scrisese o istorie a regatului Scoției, ridicat la rangul de cardinal ca paroh al bisericii S. Marco și episcop de Sabina.

Ceilalți opt cardinali, conștienți de faptul că noul ales nu mai avea mult de trăit și îngroziți de perspectiva de a se afla din nou sub cheie, au plecat din Roma fără măcar să mai aștepte consacrarea.

Castiglioni s-a instalat în Lateran la 28 octombrie, sub numele de Celestin al IV-lea, dar a murit la 17 zile după alegere, la 10 noiembrie, fără ca măcar să fi fost consacrat, și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru. *Anuarul pontifical* îl consideră ca făcând totuși parte din șirul papilor.

180. Inocențiu al IV-lea (1243-1254)

După moartea lui Celestin al IV-lea au urmat doi ani de „tron vacant", explicabili prin condițiile precare de siguranță existente la Roma, aflată încă sub efectul coșmarului unui asediu din partea lui Frederic al II-lea, prin încercările pe care le făcuseră cardinalii de a obține eliberarea celor doi colegi, încă prizonieri ai împăratului, și prin condițiile dure pe care acesta le pusese pentru eliberarea lor. Cei opt membri ai conclavului din 1241, reuniți la Anagni din februarie 1242, au reușit, după îndelungi tratative, să se pună de acord cu Frederic, sau, mai bine spus, el a vrut să dea până la urmă o dovadă de mărinimie, eliberându-i pe cei doi cardinali care s-au putut alătura celorlalți în iunie, trecând în sfârșit cu toții la noua alegere.

La 25 iunie 1243, fost ales în unanimitate Sinibaldo Fieschi, născut la Genova pe la 1195; fost magistrat în Curie sub pontificatul lui Honorius al III-lea și apoi vicecancelar al Bisericii, ulterior consacrat cardinal de Grigore al IX-lea ca paroh la S. Lorenzo în Lucina. A fost consacrat la Anagni la 28 iunie și și-a luat numele de Inocențiu al IV-lea.

Frederic al II-lea i-a scris de la Melfi pentru a-l felicita, garnisind scrisoarea cu nenumărate elogii asupra originii sale genoveze, orașul fiind prin tradiție credincios imperiului. Inocențiu nu s-a lăsat cucerit de asemenea cuvinte, arătând că este hotărât să înceapă cât mai curând tratative; i-a trimis o delegație condusă de cardinalul Otto, cu cererea imperativă de a-i elibera imediat pe toți prelații care mai erau încă prizonieri. În plus, i-a comunicat că excomunicarea sa era încă în vigoare, așa că îl sfătuia să dea semne evidente de bunăvoință pentru a fi reprimit în cadrul Bisericii; papa nu se grăbea să examineze această problemă într-un conciliu. Cât despre Frederic, aducea în sprijinul său o serie de justificări și plângeri, dar nu-și manifesta totuși intenția de a include în tratative problema Comunelor lombarde; o înțelegere ar fi fost posibilă în chestiunea respectării drepturilor pontificale asupra teritoriilor pe care le deținuse, astfel încât să permită și o revenire în liniște a lui Inocențiu la Roma.

Cu toate aceste neînțelegeri, tratativele nu au fost întrerupte; succesul lor a fost însă amenințat serios de un incident provocat de cardinalul Ranieri, un adversar bătăios al Casei de Suabia, care a atățat o răscoală la Viterbo, oraș credincios lui Frederic și supravegheat de o garnizoană germană. Aceasta se baricadase în castel, în timp ce majoritatea locuitorilor împreună cu trupele pontificale comandate de Ranieri aveau în mâinile lor restul orașului.

Frederic a asediat imediat orașul Viterbo, dar n-a reușit să-l cucerească; cardinalul Otto l-a convins să renunțe, garantând personal securitatea garnizoanei. Ranieri însă vrând să meargă până la capăt, i-a atacat cu brutalitate pe soldații imperiali: chiar și Inocențiu a condamnat comportarea nedemnă a cardinalului și a amenințat orașul Viterbo cu sancțiuni ecleziastice, dar prizonierii tot nu au fost eliberați. După aceea, când împăratul a protestat, papa i-a ripostat că, la urma urmelor, Viterbo era totuși un oraș ce făcea parte din Statul Bisericii. Tratativele s-au putut, astfel, încheia printr-un acord consfințit prin jurământ la Roma, unde Inocențiu putuse între timp să se reîntoarcă, la 31 martie 1244, în Lateran, în prezența ambasadorilor plenipotențiari imperiali. Frederic al II-lea garanta că susținătorii papei nu vor mai fi pedepsiți, iar teritoriile Bisericii vor fi restituite, aceasta fiind o condiție esențială pentru a i se ridica excomunicarea; nu fusese clarificată chestiunea drepturilor imperiale în Lombardia și acesta a fost punctul șubred al condițiilor de pace care a făcut ca, la scurt timp după aceea, ele să devină caduce.

Într-adevăr, atunci când ambasadorii lui Frederic s-au prezentat la papă pentru a afla la ce penitențe trebuia să se supună împăratul pentru a obține ridicarea excomunicării, li s-a răspuns că o condiție determinantă și esențială era restituirea imediată a teritoriilor care aparțineau Statului Bisericii. Partea imperială, evident, a refuzat și Frederic însuși a încercat să repare lucrurile, promițându-i papei o restituire imediată a unei părți din teritorii, rugându-l totodată să se întâlnească personal pentru a pune lucrurile la punct.

Inocențiu a acceptat și, deoarece împăratul își stabilise reședința la Terni, s-a dus la Narni, și, de acolo, în scurt timp, la Civitacastellana, preferând să-l trimită la Terni pe cardinalul Otto pentru a tatona terenul; în realitate, obstacolul îl constituia restabilirea drepturilor imperiale în Lombardia, o cucerire la care Frederic nu voia să renunțe, dar care, în viziunea papei, apărea ca un pericol de moarte pentru libertatea Bisericii și pentru securitatea propriei sale persoane, putându-se afla între două focuri într-o Italie care devenea preponderent „imperială".

Astfel încât, pe neașteptate, Inocențiu al IV-lea a hotărât să pună capăt tratativelor și să intre în război cu Frederic , căutând aliați dincolo de Alpi; la 27 iunie, părăsea Civitacastellana și ajungea incognito la Civitavecchia, unde îl așteptau câteva corăbii genoveze. Ridicând ancora la 30 iunie, ajungea la Genova, unde a zăbovit din cauza unei boli până la începutul lui octombrie, continuându-și drumul către Lyon, unde

Inocențiu al IV-lea (după Platina)

decisese să convoace un conciliu ecumenic, pentru iunie 1245, în vederea judecării lui Frederic al II-lea.

În acest răstimp, în august 1244, Ierusalimul căzuse din nou în mâinile turcilor; patriarhul Albert de Antiohia, dorind să-i împace pe papă și pe împărat, cu care era în relații prietenești, pentru a pregăti atmosfera propice unei noi cruciade, a mediat reînceperea tratativelor. Dar comportarea lui Frederic a făcut ca totul să eșueze: trupele sale invadaseră Statul Bisericii și reluaseră asediul orașului Viterbo. Patriarhul Antiohiei, care reușise să obțină de la Inocențiu promisiunea ridicării excomunicării, a făcut presiuni asupra împăratului pentru ca acesta să renunțe la intențiile sale; Frederic a ridicat asediul, dar cardinalul Ranieri, care îndeplinea în Italia misiunea de controlor pontifical al Statului Bisericii, a reclamat imediat papei cele întâmplate și acesta a făcut un pas înapoi. Totul a fost lăsat pe seama conciliului. Al treisprezecelea conciliu ecumenic s-a deschis la Lyon în ziua de 28 iunie 1245, dar prelații participanți erau în special spanioli și francezi și doar câțiva englezi: subiectul principal în discuție era poziția lui Frederic al II-lea, reprezentat și apărat de judecătorul Tadeus de Suessa. La 17 iulie el era excomunicat și depus din funcția de împărat; a fost considerat vinovat de erezie, de nerespectare a jurământului de vasalitate față de papă și de a-i fi ținut în captivitate pe prelații care se îndreptau spre Roma la conciliul convocat de Grigore al IX-lea. Supușii săi germani și italieni au fost dezlegați de jurământul de credință, iar colegiul electoral a primit ordinul de a organiza o nouă alegere.

Demiterea lui Frederic a făcut o impresie deosebită în Europa din acea vreme și cancelaria fostului împărat a fost mai activă decât niciodată și a răspândit edicte și apeluri către toată creștinătatea pentru ca aceasta să se răscoale împotriva Anticristului reprezentat de Inocențiu al IV-lea: a reapărut imediat atmosfera de război ideologic și militar care caracterizase conflictul dintre Frederic și Grigore al IX-lea, și regele Franței a încercat zadarnic să intervină între cele două părți.

În Germania, noul rege, Henric Raspe, reușea să-l înfrângă pe fiul lui Frederic, Conrad, dar în februarie 1247 murea. În Sicilia era haos, cu răzmerițe și cu comploturi permanente; împăratul rătăcea prin Italia de nord, unde putea conta pe Ezzelino da Romano și pe fiul său Enzo, dar viața sa era în pericol în vecinătatea Comunelor aflate într-o continuă agitație. A reușit să asedieze Parma, dar asediații, la 18 februarie 1248, printr-o ieșire surprinzătoare din cetate, distrugeau enorma tabără de corturi de la Vittoria, ridicată de împărat în apropierea orașului; în lupte și-a găsit moartea Tadeus de Suessa și Frederic s-a salvat cu mare greutate, refugiindu-se în împrejurimile Cremonei. În luna mai a anului următor va pierde și ajutorul lui Enzo, înfrânt și capturat în bătălia de la Fossalta de către bolognezi. În acest moment, s-a refugiat spre sud; nemaiavând încredere în nimeni, a pus să fie orbit cancelarul său, Pier delle Vigne, bănuindu-l că avea înțelegeri secrete cu papa, și l-a azvârlit în închisoare unde juristul, nevinovat, s-a sinucis. Dante Alighieri îl menționează astfel în *Infernul* său (XIII, 58-78).

Frederic era acum singur și nu l-a bucurat nici măcar vestea despre victoriile repurtate de Ezzelino în nord; la 13 decembrie 1250, murea la Fiorentino, în regiunea Puglia, în vârstă de cincizeci și șase de ani. Așa cum el se bucurase pentru moartea lui Grigore al IX-lea, tot astfel s-a întâmplat și cu papa, care și-a manifestat bucuria pentru dispariția „dușmanului declarat al Bisericii creștine", prin intermediul unor scrisori adresate suveranilor europeni, rămase celebre prin tonul disprețuitor față de răposatul împărat și puțin demne, de fapt, de un locțiitor al lui Cristos pe pământ.

Inocențiu al IV-lea părăsea Lyonul după sărbătoarea Paștelui din 1251 și, la începutul lui noiembrie, era la Perugia, unde a mai rămas timp de încă un an și jumătate. Îl aștepta acum confruntarea cu moștenitorii lui Frederic al II-lea: în Germania, Conrad al IV-lea și în regiunea Puglia, Manfred, fiul născut dintr-o legătură a împăratului cu contesa Bianca Lancia, care era locțiitoarea fratelui ei vitreg în Italia. Papa avea intenția de a alipi Sicilia la Statul Bisericii, fiind hotărât să înlăture orice

revendicare din partea casei de Suabia; astfel că, atunci când regele Conrad a descins, în octombrie 1251, în Sicilia, venind din Germania, și primind din mâinile lui Manfred puterea asupra regatului Italiei de sud, fără a întâmpina, de altfel, rezistență din partea fratelui său vitreg, căruia nu-i oferea decât principatul Taranto, papa i-a refuzat vehement pe ambasadorii lui Conrad, care cereau ca acesta să fie recunoscut drept rege al Siciliei și împărat.

Acela a fost momentul în care Inocențiu, înțelegând că nu putea face față doar cu forțele proprii, militare și financiare, puterii dinastiei de Suabia, s-a gândit să încredințeze misiunea de a cuceri regatul Siciliei unui principe străin; eșuând în prima fază tratativele cu Carol de Anjou, cardinalul Ottobono Fieschi, nepotul său și viitor papă sub numele de Adrian al V-lea, a reușit să încheie, în 1253, o înțelegere fermă cu Henric al III-lea al Angliei, în vederea învestirii ca rege al Siciliei a fiului acestuia de nouă ani, prințul Edmond.

Excomunicându-l, în aprilie 1254, pe Conrad al IV-lea, acuzat de a fi comis abuzuri împotriva Bisericii, Inocențiu al IV-lea îi conferea oficial învestitura regală pentru Sicilia prințului englez, la 14 mai, dar, la unsprezece zile după aceea, Conrad al IV-lea murea subit la vârsta de numai douăzeci și șase de ani. Acordul era, pentru moment, abandonat în așteptarea unor noi evenimente, pentru că, prin testament, Conrad își încredințase fiul, de numai doi ani, în grija Bisericii, papa devenindu-i indirect tutore, ceea ce presupunea o viitoare recunoaștere a lui ca rege al Siciliei. Inocențiu al IV-lea trebuia să afle care va fi reacția lui Manfred și pentru aceasta s-a dus la Anagni, aproape de granița Statului Bisericii, unde a primit o delegație germană, condusă de Manfred însuși, care a cerut oficial recunoașterea fiului lui Conrad al IV-lea. Papa a afirmat că va lua în considerare eventualele drepturi ale micului urmaș când acesta va deveni major; pentru moment, bazându-se pe tutela ce-i fusese încredințată de tatăl copilului, cerea să-i fie încredințat imediat regatul. Manfred, care i s-a supus papei fără rezerve, probabil pentru a câștiga timp și pentru a îndepărta pericolul învestirii prințului Edmond, a fost numit reprezentant pontifical în sud, cu dreptul de a administra ținutul Taranto.

Inocențiu al IV-lea își atinsese, în sfârșit, scopul politic: era suveran cu puteri depline asupra Italiei meridionale și a pornit de îndată către sud pentru a-și lua teritoriile în posesie. Pe neașteptate, dar pentru scurt timp, Statul Bisericii devenea imens, așa cum nu va mai fi niciodată de-acum înainte, din Toscana până în Sicilia. În drumul său spre Napoli,

Inocențiu era întâmpinat de o mulțime de oameni entuziasmați și când a intrat în oraș, la 27 octombrie 1254, a avut parte de onoruri cu totul excepționale. Dăduse deja primele dispoziții pentru implementarea administrației pontificale, acordând autonomie unor orașe, împărțind privilegii și favoruri în vederea apropiatei instaurări a suveranității papale, când a aflat că Manfred punea în secret ceva la cale în regiunea Puglia. Organiza răscoale și, mai ales, angajase în slujba sa trupe sarazine, care îi fuseseră credincioase și tatălui său; armata pontificală s-a organizat pentru a rezista la Foggia, dar a fost înfrântă la 2 decembrie. Vestea proastă i-a parvenit lui Inocențiu pe când zăcea bolnav la Napoli, în palatul care îi aparținuse cândva lui Pier delle Vigne; acolo a și murit, la cinci zile după aceea, la 7 decembrie 1254. A fost înmormântat mai întâi în biserica Santa Restituta, dar osemintele i-au fost ulterior mutate în catedrala San Gennaro, într-un fastuos monument funerar ridicat în 1318.

În esență, el a fost un politician și, chiar dacă doar pentru câteva zile, a putut vedea realizat visul unora dintre predecesorii săi; comportamentul său față de ultimii reprezentanți ai dinastiei Hohenstaufen poate apărea, desigur, cam nechibzuit și este un fapt constatat că, în vederea abandonării hotărâte a unei politici filogermane, ar fi fost nevoie de o mai mare coerență, pentru a face față complexelor interese ale regatelor și principatelor, în miezul cărora se lăsase atras papa, acum singur, lipsit de ajutorul împăratului.

O dată cu imperiul, era amenințată cu destrămarea și puterea politică a papalității în contextul european și risca, astfel, să fie compromisă valoarea universală a mesajului creștin transmis de Biserică. O dovadă în acest sens ar putea fi, deja, faptul că apelul adresat la Lyon în 1243 tuturor națiunilor pentru o nouă cruciadă fusese recepționat favorabil doar de regele Franței, Ludovic al IX-lea, ducând la o expediție care s-a soldat cu un dezastru; neurmat de nimeni fusese și apelul pentru o cruciadă împotriva mongolilor. Mai fructuoasă a devenit, în schimb, activitatea misionară a două Ordine, al franciscanilor și al dominicanilor, din Europa orientală până în Karakorum, printr-o serie de inițiative care dovedeau un înalt spirit evanghelic. O pată de neșters rămâne și bula papală *Ad extirpanda*, emisă în 1252, prin care Inocențiu al IV-lea a acordat Inchiziției permisiunea de a folosi în anchete tortura.

181. Alexandru al IV-lea (1254-1261)

În același oraș, Napoli, în care murise Inocențiu al IV-lea, cardinalii s-au reunit pentru a alege un succesor; după numai șapte zile, a fost ales în unanimitate Rinaldo, din familia conților de Segni, născut la Jenne, lângă Anagni, nepot de soră al lui Grigore al IX-lea. Unchiul său era acela care îl numise cardinal diacon și apoi episcop de Ostia; a fost consacrat papă, la 20 decembrie 1254, sub numele de Alexandru al IV-lea.

Încă din primele zile ale pontificatului său s-a văzut că nu putea face față situației: este, probabil, exact portretul pe care i-l face Gregorovius: „un papă care nu avea de-a face cu războaiele, un domn corpolent și cumsecade, drept și cu frica lui Dumnezeu, totuși iubitor de bani și slab de virtute". Este lesne de înțeles cât de complicat i se părea tabloul politic pe care-l avea înaintea ochilor; într-adevăr, „cu o capacitate mediocră, noul papă a încercat să meargă înainte pe calea plină de primejdii începută, prin voința sa neabătută, de Inocențiu al IV-lea", afundându-se într-un labirint din care, fără a avea câtuși de puțin la dispoziție un fir al Ariadnei, nu putea ieși la lumină.

Neștiind cum să i se opună lui Manfred, pe care l-a excomunicat, a făcut propuneri unei jumătăți din Europa pe parcursul unui singur an; pe de o parte, încerca să facă uitate drepturile ereditare ale fiului lui Conrad, dându-i, în februarie 1255, ducatul de Suabia lui Alfons al X-lea de Castilia, nepot al defunctului rege Filip al Germaniei, și susținându-i în candidatura lor la tronul regatului Germaniei mai întâi pe Wilhelm de Holland și, apoi, la moartea acestuia, în ianuarie 1256, pe Richard de Cornwall. Pe de altă parte, repunea în discuție, la 9 aprilie 1255, contractul încheiat cândva, și uitat o vreme, de Inocențiu al IV-lea cu regele Angliei, Henric al III-lea, prin care prințul Edmond era învestit ca rege al Siciliei. De fapt, acest contract, prin plata unui avans din tributul datorat, bani pe care Henric al III-lea îi luase din zeciuiala cuvenită Bisericii engleze, îi oferea papei fondurile necesare pentru a putea continua împotriva lui Manfred un război nesfârșit, soldat cu un nou eșec dezastruos al armatei pontificale.

În Anglia, această înfrângere a dat naștere unei opoziții deschise față de acordul cu papa: regele, aflat în fața unei revolte declanșate chiar în mediile ecleziastice, a trebuit să renunțe la ideea cuceririi militare a regatului Siciliei. Contractul a fost abandonat și Manfred a fost în felul acesta liber să-și facă planuri mai ample, fără a se mai teme de piedici din partea papei.

Alexandru al IV-lea (după Platina)

Alexandru al IV-lea a asistat, într-adevăr, fără a putea interveni, la prăbuşirea a tot ce obţinuse până atunci papalitatea, în urma politicii duse împotriva dinastiei de Suabia; teritorii întinse ale Statului Bisericii erau pierdute şi Roma însăşi nu se mai afla sub stăpânirea pontificală. Acolo guverna senatorul Brancaleone din familia Andalò, originar din Bologna, sprijinit de burghezie, într-un spirit republican renăscut; abia în noiembrie 1255 nobilimea romană a reuşit să schimbe sistemul de conducere printr-un singur senator, realegând în locul acestuia doi senatori. Atunci, pentru scurt timp, papa putuse să se reîntoarcă la Roma. Apoi, între cele două tabere au apărut noi ciocniri sângeroase, în cursul cărora a fost ucis şi senatorul ales de nobili, aşa încât Brancaleone îşi impusese din nou, prin forţă, puterea favorabilă intereselor populaţiei. Papa fugise din nou din Roma, îndreptându-se mai întâi spre Anagni şi, apoi, la Viterbo, în timp ce Brancaleone se răzbuna nebuneşte pe nobili, dărâmând splendidele turnuri înălţate de aceştia, circa 140, care contribuiau şi ele la frumuseţea oraşului.

În acest timp, Manfred concentrase în mâinile sale puterea în Sicilia şi în Italia meridională şi nu avea nici cea mai mică intenţie de a deveni regent al fiului lui Conrad, Conradin, care trăia departe, în Germania, şi căruia, după cât se pare, papa renunţase să-i mai fie tutore. Manfred a răspândit chiar zvonul că băiatul murise şi, la 10 august 1258, a fost ales ca rege de către parlamentul din Palermo, fiind apoi încoronat şi uns de diferiţi arhiepiscopi.

Alexandru al IV-lea a declarat nulă încoronarea lui Mahfred, dat fiind că el era excomunicat, şi a trimis anatema asupra arhiepiscopilor; reacţia ghibelinilor a fost atât de puternică în întreaga Italie, încât papa nu a mai ştiut cum să iasă din încurcătură; Comunele guelfe erau lăsate în voia sorţii şi, în Toscana, au fost învinse în faimoasa bătălie de la Montaperti, din 1260. Teritorii imense ale Statului Bisericii treceau sub controlul lui Manfred, de la marca Anconei până la ducatul Spoleto şi Romagna; Italia de nord devenea, pe neaşteptate, ghibelină, şi chiar Milano, care era prin tradiţie adversar al dinastiei de Suabia, accepta acum stăpânirea lui Manfred.

La Roma, după moartea lui Brancaleone şi o scurtă preluare a funcţiei de către unchiul său, nobilii reuşiseră să numească doi senatori care să-i reprezinte, dar nu s-au arătat dispuşi să accepte întoarcerea papei. În alegerile din 1261, s-a dat o luptă deschisă între guelfi şi ghibelini: cei dintâi, susţinuţi de colegiul cardinalilor, au reuşit să obţină numirea ca senator pe viaţă a lui Richard de Cornwall, ales deja rege al Germaniei, dar ghibelinii l-au propus pe Manfred. Papa şi-a dovedit şi în această privinţă incapacitatea de a reacţiona, hotărând să-şi părăsească tronul şi retrăgându-se din nou la Viterbo; acolo îşi va încheia nesemnificativul său pontificat, reabilitat, pe plan strict religios, doar de recunoaşterea, printr-o bulă papală, a existenţei reale a stigmatelor Sf. Francisc[98], ameninţând, în plus, cu excomunicarea pe acela care ar fi negat aceasta, şi de canonizarea Sf. Clara.

A murit la Viterbo, la 25 mai 1261, fiind înmormântat în biserica S. Lorenzo.

182. Urban al IV-lea (1261-1264)

Cardinalilor reuniţi la Viterbo la moartea luiAlexandru al IV-lea le-au trebuit trei luni pentru a alege un succesor, deoarece nu reuşiseră să întrunească majoritatea în favoarea vreunuia dintre cei nominalizaţi; au căzut de acord, în final, la 20 august 1261, asupra unui străin, francezul Jacques Pantaléon, patriarh al Ierusalimului, prezent chiar în acel timp la Curie pentru unele probleme legate de Locurile Sfinte.

Era de origine umilă; fiu al unui cizmar din Troyes, unde se născuse pe la 1200, îşi făcuse studiile la Paris şi fusese canonic la León şi arhidiacon la Liège. Inocenţiu al IV-lea îl numise episcop de Verdun şi, în calitate de legat pontifical în Germania, se remarcase printr-o intensă

activitate religioasă și diplomatică, astfel încât beneficiase de încrederea luiAlexandru al IV-lea; acesta îl trimisese, în 1255, în Țara Sfântă, ca patriarh de Ierusalim. A fost consacrat papă la 4 septembrie la Viterbo, sub numele de Urban al IV-lea; nu va pune niciodată piciorul în Roma.

Alegerea unui francez era concretizarea unei noi orientări în relațiile politice ale papalității, pregătită deja de Alexandru al IV-lea; problema cea mai urgentă care trebuia rezolvată era cea a Romei, unde, pentru funcția de senator, guelfii îl propuseseră pe Richard de Cornwall, iar ghibelinii pe Manfred. S-a declanșat, evident, o luptă deschisă între cele două tabere, cu ciocniri armate, pe care papa reușea să le controleze de la distanță; apare din nou un fel de „loc vacant" la Senat și o comisie mixtă își asumă guvernarea Comunei timp de mai mult de un an. Între timp, Manfred îi prezintă oficial papei propria candidatură pentru titlul de rege al Siciliei, cu propuneri atractive atât pe plan financiar, în privința tributului anual de vasalitate, cât și pe plan politic, prin recunoașteri teritoriale și un sprijin concret pentru o nouă cruciadă în Țara Sfântă. Acum însă la Curie interesul politic se îndepărtase destul de mult de Casa de Suabia, lăsând la o parte teama că propunerile lui Manfred puteau să nu fie sincere; Urban al IV-lea intră din nou în contact cu fratele regelui Franței, contele Carol de Anjou, pentru a-i oferi acestuia coroana siciliană. În asemenea condiții, la Roma, guelfii renunță să mai susțină candidatura lui Richard și o sprijină pe aceea a contelui francez, reușind să-l aleagă ca senator pe viață în vara lui 1263, fără totuși ca alegerea să-i fie comunicată oficial papei.

Urban al IV-lea se afla la Orvieto și nu avea, în orice caz, nici o putere civilă la Roma, pentru că pierduse învestitura Senatului încă din vremea lui Brancaleone; aici era totuși un joc dublu al lui Carol care, în timp ce ducea tratative cu romanii, acceptă din partea papei și învestitura în Sicilia. Papei nu i-a convenit aceasta, dar existând pericolul instalării lui Manfred, a acceptat până la urmă faptul împlinit și a eliminat din documentele învestiturii un articol care-i interzicea contelui de Anjou să îndeplinească la Roma funcția de senator. A obținut totuși ca această funcție să poată fi păstrată doar timp de maximum cinci ani, cu anulare imediată îndată ce Carol ar fi dobândit tronul Siciliei; din acel moment, papa ar fi putut aspira din nou la o numire senatorială. Neîndeplinirea acestor obligații ar fi dus la excomunicare, interdicție și pierderea regatului; în plus, tributul de vasalitate se reducea la 2000 de uncii[99] de aur anual și era luată în considerare posibilitatea unei iertări totale sau parțiale pentru cele 50 000 de lire sterline solicitate

Urban al IV-lea (după Platina)

de Biserică atunci când Sicilia fusese cucerită. Contractul a fost semnat la 15 august 1264.

Carol de Anjou acceptă, aşadar, numirea ca senator, dar nu se prezintă imediat pentru a intra în funcţie; trimite la Roma, ca locţiitor al său, pe Jacques Gaucelin, cu un detaşament de cavaleri provensali şi acesta se instalează pe colina Capitoliului în mai 1264. După moartea, la puţin timp după aceea, a lui Gaucelin, locul acestuia este luat de Jacques Gantelme, cu sprijinul lui Giovanni Savelli. În zadar un grup de ghibelini face o tentativă disperată de a pune stăpânire pe Comună; Manfred însuşi încearcă să organizeze un complot la Orvieto împotriva papei, dar trebuie să renunţe pentru că toate punctele nevralgice se aflau, în întreaga regiune Lazio, sub controlul episcopilor şi al baronilor guelfi.

Urban se simţea tot în nesiguranţă; contractul trebuia să mai aibă şi aprobarea episcopiilor francezi pentru ca zeciuiala pe timp de trei ani, cuvenită bisericilor, să fie cedată pentru finanţarea acţiunii din Sicilia. În plus, situaţia din Germania părea tulbure: papa nu ştia pe care dintre cei doi pretendenţi la coroană să-l aleagă, pe Alfons de Castilia sau pe Richard de Cornwall, astfel încât a amânat orice decizie până în noiembrie 1265, limitându-se să-i recunoască pe amândoi ca „regi preferaţi ai romanilor", în ciuda faptului că Richard fusese încoronat deja ca rege al Germaniei la Aachen, în 1257.

Urban şi-a petrecut ultimele luni de pontificat aşteptând în zadar ca acordul cu Carol de Anjou să fie ratificat şi, mai ales, ca acesta să vină

în persoană la Roma pentru a-şi exercita funcţia de senator, lucru care i-ar fi putut oferi, în sfârşit, posibilitatea de a se instala în Lateran; continuă, în acest scop, să-l roage pe conte să-şi grăbească sosirea. Între timp, se ocupă de lucruri strict religioase şi anume introducerea în slujirea liturghiei a sărbătorii *Corpus Domini*[100], deja respectată la Liège pe baza unei viziuni a călugăriţei Iuliana din Liège, o discipolă a Sf. Augustin. Toma de Aquino a fost însărcinat cu crearea unei serii de imnuri care să însoţească slujba respectivă, dar *Corpus Domini* nu va face parte definitiv din ritualul ecleziastic catolic chiar atunci, din cauza morţii papei; o hotărâre definitivă în acest sens va fi luată la conciliul de la Vienne, din 1311, prin adoptarea bulei papale a lui Urban al IV-lea.

Aşa s-a făcut că acest papă a murit fără a-şi putea vedea iniţiativele aplicate în practică; la 9 septembrie 1264 părăsise Orvieto de teama unei acţiuni în forţă a ghibelinilor şi, în drum spre Perugia, s-a îmbolnăvit grav. La 2 octombrie 1264, murea la Perugia şi era îngropat, la fel ca şi Inocenţiu al III-lea, în domul din acest oraş.

183. Clement al IV-lea (1265-1268)

După moartea lui Urban al al IV-lea-lea, tronul pontifical a rămas din nou „vacant" timp de patru luni; atât de mult i-a trebuit colegiului cardinalilor, reunit la Perugia, pentru a găsi un succesor. Alegerea s-a oprit până la urmă din nou asupra unui francez, Guy Foulques, născut la St. Gilles, lângă Nîmes, în Provence: practic, un supus al lui Carol de Anjou. Acest detaliu era elocvent în privinţa scopurilor politice care duseseră la o asemenea alegere.

Înainte de a fi devenit călugăr certozin[101], fusese căsătorit şi avea doi copii, fiind un avocat faimos, consilier secret al regelui Franţei, remarcându-se printr-o deosebită abilitate diplomatică; la moartea soţiei, a părăsit totul şi s-a retras la mănăstire. Calităţile sale politice şi administrative nu puteau fi trecute cu vederea de Biserică, astfel încât, numit la început episcop de Le Puy şi apoi arhiepiscop de Narbonne, a fost consacrat în rândul cardinalilor de către Urban al IV-lea, ca episcop la S. Sabina, primind din partea papei numeroase însărcinări diplomatice. Când a fost ales, la 5 februarie 1265, se afla în Franţa, abia întors dintr-o misiune în Anglia şi, dată fiind aversiunea italienilor faţă de înalţii prelaţi francezi, a putut ajunge doar travestit în călugăr la Perugia, unde a fost consacrat la 15 februarie, sub numele de Clement al IV-lea.

Clement al IV-lea (după Platina)

Lui îi revenea îndatorirea de a pune în practică acordul dintre Biserică și Carol de Anjou; la puține zile după încoronarea pontificală, el a dat instrucțiuni precise cardinalului Simon de Brion, care obținuse între timp acceptul episcopilor francezi în privința cedării de către clerul din Franța a zeciuielii, necesare pentru finanțarea expediției în Sicilia. Trebuia convins contele de Anjou să intervină cât mai curând la Roma: era un fapt cunoscut că această expediție necesita, în întregul ei, un efort financiar considerabil și Carol voia să conteze pe o bază economică solidă înainte de a veni în Italia. În acest fel, papa s-a văzut nevoit să solicite și contribuția episcopilor Angliei și Scoției, deși ei mai plătiseră anterior un avans consistent pentru învestirea prințului Edmond și aceasta nu se realizase niciodată. La Roma, situația devenise între timp din ce în ce mai dificilă pentru tabăra guelfă, datorită ghibelinilor autoexilați care se reîntorceau prin surprindere, provocând răzmeriță, așa încât nobilimea guelfă i-a cerut lui Clement al IV-lea să grăbească sosirea lui Carol. O prea mare întârziere ar fi putut pune în pericol controlul asupra situației din oraș.

În cele din urmă, în aprilie 1265, Carol s-a decis să plece la drum, alegând calea apei, pentru a evita o confruntare pe uscat cu forțele ghibeline din Italia de nord; profită, în plus, de o furtună care duce spre larg flota lui Manfred. Contele francez ancorează la Ostia și este primit cu entuziasm de guelfi, la 21 mai; după două zile, intră în Roma prin poarta S. Paolo și preferă să se instaleze în Lateran decât pe Capitoliu. Este o opțiune lipsită de respect și Clement, deși aflat

departe, la Perugia, nu o tolerează, transmiţându-i imediat printr-o scrisoare că era cazul să îndrepte această gafă, părăsind de îndată palatul pontifical. Carol îşi dă seama că este totuşi doar un „credincios" în mâinile papei şi îşi schimbă reşedinţa în palatul de la Ss. Quatro Coronati de pe colina Celio, neconsiderând demn de el să se stabilească la Capitoliu unde se afla instalat locţiitorul său.

Odată rezolvate aceste probleme de găzduire, care aveau totuşi o anumită semnificaţie pentru menţinerea prestigiului cuvenit, la 21 iunie 1265 Carol primeşte la mănăstirea de la Aracoeli însemnele de senator şi, în ziua de 28 a aceleiaşi luni, învestirea ca rege al Siciliei. Ceremonia a fost oficiată în bazilica Lateranului de patru cardinali mandataţi pentru aceasta de papă: proaspătul senator depune jurământul de vasalitate faţă de Biserică şi primeşte steagul Sf. Petru ca simbol al învestiturii. Va renunţa la puterea senatorială în favoarea papei îndată ce întreaga Italie meridională va fi cucerită.

Era nevoie însă de o armată şi pentru a o aduna mai trebuiau bani; un alt proiect în care Clement al IV-lea se angaja predicând împotriva lui Manfred, excomunicat şi declarat eretic, ca într-un fel de cruciadă, dat fiind că suveranul din casa de Suabia beneficia de susţinerea sarazinilor. Banii pentru cucerirea Siciliei, conform expresiei lui Gregorovius, „au fost, în cel mai propriu înţeles al cuvântului, strânşi din pomeni şi din împrumuturi la cămătari", aşa încât papa i-a scris lui Carol, care îl presa cerându-i alţi bani: „Cum poate un papă, altfel decât pe căi necurate, să facă rost pentru el şi pentru alţii de trupe şi de bani?" Într-adevăr, pentru a obţine un împrumut de 30 000 de livre de aur de la negustătorii din Roma, Clement recurge la o ipotecă pe bunurile pe care Biserica le poseda în Roma; poate de aici venea necesitatea unui organism de felul I.O.R.[102], care ar fi evitat o asemenea umilinţă a Sfântului Scaun, incluzându-l totuşi în vârtejul unui sistem capitalist, de pe urma căruia demnitatea evanghelică nu ar fi ieşit mai puţin înjosită.

La sfârşitul lui decembrie 1265, o armată de 30 000 de oameni, formată mai mult din aventurieri dornici de jaf, dar înălţaţi de papă la rangul de cruciaţi, sosea la Roma, venind din Franţa: oraşele din Lombardia o ajutaseră să-şi continue drumul, în timp ce Florenţa, ghibelină, nu o putuse opri, pentru că trupele o ocoliseră, trecând prin mărcile Ancona şi Umbria. La 6 ianuarie 1266, Carol era încoronat în bazilica Sf. Petru ca rege al Siciliei, împreună cu soţia sa, Beatrice, de către cinci cardinali desemnaţi special în acest scop de papă. La 20 ianuarie, el pleca din Roma în fruntea armatei sale.

La 26 februarie soarta războiului se decisese deja: la Benevento, Manfred era învins şi-şi găsea moartea pe câmpul de luptă. Carol de Anjou pusese să fie îngropat sub o grămadă de pietre, lângă un pod de lângă Benevento. Dar arhiepiscopul de Potenza, Bartolomeo Pignatelli, dezgroapă cadavrul din ordinul papei şi îl duce departe, undeva pe malurile râului Liri, lăsându-l sub cerul liber, aşa cum Dante însuşi spune în *Purgatoriul* său, el fiind mort ca excomunicat. Poetul îşi imaginează că regele suab s-ar fi căit în ultimul moment, lăudând în versuri devenite faimoase îndurarea divină cu mult mai eficientă decât condamnarea de către papă (III, 121-135):

Păcate-avui cumplite-n viaţa mea,
dar largi sunt braţele eternei Mile,
încât cuprind pe-oricâţi se-ntorc la ea.

De-ar fi citit în Domnu-aceste file
Păstorul cosentin, cel de Clement
trimis a mă vâna-ntr-acele zile,

mi-ar sta la capul punţii-n Benevent
şi-acum a mele oase neatinse
având ca pază greul monument.

Ci-acum le spală ploi şi-un vânt le-mpinse
afară din Regat pe lângă Verde
şi-aici mi le-a-ngropat cu facle stinse.

Ci-atât cu-a' lor blesteme nu se pierde,
încât să nu găseşti pe Domnul iară,
cât timp speranţa dă vreun mugur verde.
(trad. George Coşbuc).

Carol de Anjou intră ca un triumfător în Napoli, aclamat de popor şi de nobili; Clement al IV-lea primeşte vestea cu mare bucurie, dar îşi va da curând seama că regele Carol nu era o persoană docilă care să se supună voinţei sale. La început, şi-a menţinut funcţia de senator al Romei, renunţând la ea abia la sfârşitul lui mai, iar mai apoi nu a dat nici un ajutor papei care dorea să intre în Roma şi să se instaleze în Lateran.

Romanii au ales doi senatori şi i-au cerut înapoi lui Clement banii împrumutaţi pentru expediţia militară; Carol, pe de altă parte, sărac lipit pământului, se gândea doar cum să acumuleze cât se putea mai mult, apăsându-i cu biruri pe noii săi supuşi şi prădând chiar şi teritoriile care aparţineau Bisericii. Surd la toate mustrările pontificale şi întrerupând

orice contact cu papalitatea, se arăta mai lipsit de scrupule și mai avid de putere chiar decât cei din casa de Suabia; Curia a început să se gândească la felul în care căzuse din lac în puț. Trebuia totuși să facă față chiar și unui asemenea joc murdar; lupta împotriva celor din casa de Suabia nu părea să se fi încheiat, pentru că, din Germania, apare Conradin, devenit major chiar în acea vreme.

Se autointitula rege al Siciliei și mulți prinepi germani i se alăturară; se oferise să-i devină aliat, în primul rând, prințul Henric de Castilia, fratele lui Alfons de Castilia, pretendent la tronul Germaniei. Dușman personal al vărului său, Carol de Anjou, Henric fusese ales ca singur senator la Roma, începând din iunie 1267, într-o renăscută republică democratică, aceasta însemnând, de fapt, o revenire la orientarea ghibelină a orașului. Se plănuia, deci, o nouă expediție a tânărului descendent al casei de Suabia pentru recucerirea regatului italian, asupra căruia el susținea că avea drepturi; Clement organizase deja, în octombrie 1266, la Viterbo, un proces împotriva lui, emițând o bulă papală prin care interzicea prinților germani să-l aleagă rege pe Conradin, amenințându-i cu excomunicarea pe cei care l-ar fi susținut.

În primăvara lui 1267, ghibelinii din Toscana îi cereau tânărului prinț să intervină în Italia, iar papa îi trimitea o citație, ordonându-i să se prezinte în fața lui pentru a fi judecat; excomunicarea părea să nu aibă nici un efect. Pericolul începea să devină îngrijorător și Carol s-a hotărât să întreprindă o acțiune militară în afara regatului său. Se îndreaptă către Toscana și cucerește Florența; papa, chiar dacă doar de nevoie, îi încredințează stăpânirea Florenței pentru o perioadă de șase ani cu titlul de „Aducător al păcii" și, în același timp, îl consideră reintegrat în funcția de senator al Romei, abandonată de el cu doi ani înainte; acum însă Carol nu mai poate spera să se reîntoarcă la Roma, unde vărul său Henric domnește netulburat.

O serie de răscoale izbucnite în Sicilia și Puglia îl susțineau ca rege pe Conradin; rampa de lansare pentru o eventuală expediție militară împotriva regatului angevin ar fi fost, fără îndoială, Roma și Carol îl sfătuiește pe papă să provoace dezordini în oraș și să-l răstoarne pe Henric, dar Clement nu reușește să găsească sprijin pentru planurile sale. Conradin, aflat la Verona din octombrie 1267, în anul următor, la jumătatea lui ianuarie, pleca în marș forțat spre Roma; Carol părăsea Toscana și hotăra să se întoarcă în sud și să aștepte acolo confruntarea decisivă. Mai întâi însă se întâlnea la Viterbo cu papa care reînnoia excomunicarea tânărului suab, extinzând-o la toate căpeteniile ghibeline;

Roma era amenințată cu interdicția dacă, în termen de o lună, Henric nu-i ceda funcția de senator lui Carol de Anjou. Toate aceste încercări disperate ale papei și ale vasalului său erau însă sortite eșecului.

Ghibelinii se întăresc în Toscana abandonată de Carol și, în aprilie, Conradin sosea la Pisa; după o lună își continua nestingherit drumul spre Roma, unde ajungea în iulie și era primit cu bucurie de locuitorii orașului. Împreună cu Henric, trec la mobilizarea trupelor; concentrarea lor este stabilită la Alba Fucezia, pe malurile râului Salto, în apropiere de lacul Fucino. Tot aici are loc confruntarea decisivă cu armata lui Carol de Anjou, la 23 august 1268, aproape de orașul Tagliacozzo.

Învins, Conradin fuge către Roma împreună cu Frederic de Austria și cu alții care-i rămăseseră credincioși, dar nu este primit așa cum se aștepta; ghibelinii erau înspăimântați și guelfii se aflau pe punctul de a prelua puterea. În aceste condiții, prințul suab și-a continuat fuga spre mare, îmbarcându-se la Astura, lângă Nettuno; Giovanni Frangipane, senior al ținutului, îl blochează în larg și-l readuce pe uscat, închizându-l în castelul din Astura împreună cu suita sa. Îl predă apoi lui Carol de Anjou și acesta, după un proces sumar în care prizonierul este declarat vinovat de lezmaiestate, pune să fie executat la Napoli în piața Mercato. Din suita sa, este grațiat doar Henric de Castilia, din respect față de Casa regală spaniolă, el rămânând totuși în închisoare până în 1291. Pentru Conradin și pentru curtenii săi, aflați sub efectul excomunicării, papa nu acordă dreptul la o înmormântare cu slujbă religioasă.

Clement al IV-lea murea la o lună după aceea, la Viterbo, la 29 noiembrie 1268, fără a fi rezolvat, de fapt, o dilemă pontificală care dura de circa zece ani și anume problema alegerii între cei doi pretendenți la coroana Germaniei, Richard de Cornwall și Alfons de Castilia și fără să fi putut urca vreodată pe tronul de la Roma. Carol își reluase, de la 15 septembrie funcția senatorială, numind la Capitoliu o serie de funcționari loiali, dar nu fusese câtuși de puțin preocupat de reinstalarea papei ca locțiitor al Sf. Petru; bazându-se pe cei zece ani de mandat senatorial, el făcea de la Roma planuri în care nu era inclus și suveranul pontif.

Clement al IV-lea, dacă atunci când era laic intrase în slujba regelui Franței, ca papă ajunsese să-l susțină pe fratele fostului său suveran; asupra iluziei sale, poate sinceră dar, oricum, naivă, că interesele Bisericii ar fi putut fi slujite efectiv de Carol, plutește cel puțin bănuiala unui permanent sentiment patriotic, de neșters. Este un fapt real acela că politica filofranceză fusese dusă de el până la capăt; Statul Bisericii se

afla într-o stare jalnică de părăsire şi falsul său supus domnea peste Roma. Se gândea, poate, să repete impolitețea din urmă cu trei ani, reinstalându-se în Lateran, pentru a mai gusta încă o dată plăcerea unei insulte aduse pontifului roman.

Clement al IV-lea a fost înmormântat la Viterbo, în biserica S. Francesco.

184. Grigore al X-lea (1271-1276)

Moartea lui Clement al IV-lea a dus la o nouă perioadă de „tron vacant" care a durat aproape trei ani şi a fost cea mai lungă din istorie. Cei optsprezece cardinali, reuniți în palatul papilor din Viterbo, nu reuşeau să ajungă la un acord; influența partizanilor lui Carol de Anjou era contracarată de grupul majoritar, dar nu în proporție de două treimi, aşa cum era prevăzut, care voia să restaureze imperiul, tronul acestuia fiind încă liber, pentru a modera pretențiile angevine nu prea favorabile papalității, obligată încă să găsească mereu alte soluții alternative în locul tronului care-i aparținea la Roma.

Şedințele colegiului aveau loc pe fondul unor permanente răscoale care izbucneau în oraş; într-o zi din ianuarie 1270, un grup, condus de călugărul franciscan Bonaventura de Bagnoregio, hotărăşte să-i sechestreze pe cardinali în palatul episcopal. Sunt zidite toate ieşirile; rudele prințului Savelli au inițiativa creării unui serviciu de pază, măsură care va deveni ulterior tradițională printr-o funcție specială, aceea de „înalt ofițer al Curții papale"; va deveni, de fapt, decorativă în esența ei şi va fi moştenită în continuare de familia Chigi.

Cardinalii nu dau semne că ar fi dispuşi să nu se mai certe; văzând aceasta, locuitorii din Viterbo dau jos, la sfârşitul lunii mai, acoperişul palatului. După cum ne spune, foarte frumos, Giancarlo Zizola, „este o măsură genială, simbol perfect al revoltelor populare din toate timpurile, îndreptat împotriva tuturor palatelor şi celor care pretind a avea monopolul adevărului, controlul asupra istoriei, posibilitatea înăbuşirii conştiințelor, devenind adevărați posesori ai lui Dumnezeu. Palatul nu mai are acoperiş. Plouă înăuntru. La amiază intră şi soarele. Se aud strigătele amenințătoare ale populației. Aerul proaspăt, vântul destramă uneltirile cardinalilor şi fac inutilă diplomația. Nu mai există noțiunea de extrateritorialitate sau cea de «vârf» al puterii ecleziastice. Din exterior nu se aduc decât pâine şi apă. Doi cardinali se îmbolnăvesc, alții îi

Grigore al X-lea (după Platina)

mandatează pentru alegere pe șase dintre ei", dar nu numai situația din jur este motivul pentru care colegiul cardinalilor ajunge până la urmă la un compromis.

Nu rezolvă situația decât veștile sosite din toată peninsula: Carol de Anjou face pe stăpânul Romei, bate monedă, dă legi în folosul personal și în dauna intereselor Bisericii, dar cel mai important este faptul că sistemul tiranic impus de el în toată Italia centrală a dus la o reacție ghibelină în Lombardia. La Genova guvernul guelf a căzut și Guglielmo di Monferrato, prieten până atunci al lui Carol, se află în fruntea unei grupări ghibeline care susține drepturile lui Frederic de Turingia împotriva lui Alfons de Castilia.

La 1 septembrie 1271, cei șase cardinali împuterniciți de ceilalți, care aveau dreptul să aleagă chiar și o persoană din afara Sfântului Colegiu, iau, în sfârșit, o hotărâre: aleg, în pofida lui Carol, un italian, Tebaldo Visconti, născut la Piacenza pe la 1210, un simplu arhidiacon la Liège, priceput în activitățile temporale ale Bisericii. Totuși noul ales se află la Acra, în Siria, ca urmare a cruciadei engleze a lui Eduard; vor trece încă patru luni până se va întoarce, anunțat fiind de alegerea sa. La 1 ianuarie 1272, debarcă la Brindisi și, după ce este adus la Viterbo, intră la 13 mai în Roma, însoțit de regele Carol care, desigur, nu se putea împotrivi alegerii; după douăzeci de ani, un papă se întoarce la tronul său. Tebaldo este consacrat în bazilica Sf. Petru, la 27 martie 1272, sub numele de Grigore al X-lea.

Când noul pontif urca pe tron, țelurile urmărite de predecesorii săi păreau atinse: Sicilia redevenise o feudă papală sub o nouă dinastie, simbol atât al puterii civile cât și al celei religioase, asupra căreia papalitatea voia să-și exercite drepturile universale. Cu toate acestea, Grigore al X-lea își dă seama că, în realitate, era complet singur: Carol nu se arătase a fi un vasal conform cu așteptările Bisericii, ci, mai curând, un protector periculos și, deseori, sâcâitor. În proiectele papei își face loc ideea refacerii imperiului fără de care Biserica nu mai avea un *alter ego* care să susțină reorganizarea statului său și asupra căruia ea și-ar fi putut exercita propria putere.

Grigore pornește energic la realizarea acestui plan de a reface din ruine Sfântul Imperiu roman și reușește: după moartea lui Richard de Cornwall, la puține zile de la consacrarea papei, Alfons de Castilia spera să obțină coroana imperială, dar Grigore îi comunică limpede că pretențiile sale erau neîntemeiate și, ca atare, le respinge. În același timp, ordonă colegiului elector german ca, într-un anumit interval de timp, să treacă la alegerea unui nou suveran, amenințându-l că, în caz de nesupunere, va oferi imperiul francezilor. La 23 septembrie 1273, adunarea principilor germani îl alegea la Frankfurt pe contele Rudolf de Habsburg: la 24 octombrie el este încoronat la Aachen de către arhiepiscopul de Köln.

Noul rege se grăbește să-l trimită la Curia papală pe cancelarul Otto de Speyer, cu asigurări în privința credinței sale față de Biserică și cu declarația că se va strădui să mențină pacea lumii; totuși Grigore nu ia nici o hotărâre definitivă în problema încoronării imperiale până la conciliul ecumenic de la Lyon, anunțat pentru luna mai a anului 1274.

Încă din primăvara lui 1273, Grigore pornise la drum către Lyon însoțit de regele Carol; în iunie, intra în Florența și găsea orașul pradă necontenitelor răscoale, cu ciocniri violente între guelfi și ghibelini. După încercări zadarnice de a-i împăca, părăsise foarte supărat orașul, proclamând asupra lui interdicția, extinzând-o apoi asupra întregii Toscane, unde locțiitor pontifical era chiar Carol.

Al paisprezecelea conciliu ecumenic se deschide la Lyon la 7 mai 1274 și durează până la 17 iulie: este cel de-al doilea organizat în acest oraș și s-a dovedit a fi de o importanță deosebită. Dacă subiectul principal al dezbaterilor este reunificarea Bisericii din Apus cu cea din Răsărit, punând capăt schismei pentru o scurtă perioadă de timp, în alte 31 de canoane se află numeroase decrete fundamentale, precum acela care hotărăște că episcopul este singurul îndreptățit să oficieze ungerea unui

suveran, precum și un altul care condamnă opinia că Cristos le-ar fi interzis ierarhilor bisericești să fie proprietari de bunuri, apărând astfel Biserica de acuzațiile ce i se aduceau, aș zice pe bună dreptate, în numele unei sacrosancte sărăcii evanghelice.

Deoarece era prezent la conciliu și cancelarul lui Rudolf de Habsburg, într-un consistoriu din 6 iunie Otto de Speyer jură în numele suveranului său că posesiunile Bisericii de la Roma vor rămâne neatinse, renunțându-se la toate revendicările asupra Siciliei, aceste promisiuni fiind reînnoite după încoronarea imperială. De asemenea, conciliul din 16 iulie promulgă decretul *Ubi periculum* asupra alegerilor pontificale, dorit în mod special de Grigore al X-lea: el proclamă obligativitatea conclavului pentru Sfântul Colegiu al cardinalilor. Se stabilește astfel că înalții prelați întruniți în ședința pentru alegere îi vor aștepta pe cei absenți în orașul în care a murit papa doar cel mult zece zile, după care vor fi separați de restul lumii; senatorul, adică puterea locală, trebuia să supravegheze desfășurarea conclavului. Erau prevăzute, în plus, și norme restrictive asupra meselor servite cardinalilor: dacă timp de trei zile ei nu reușeau să ajungă la un rezultat, mesele se reduceau treptat, iar din a opta zi nu li se mai dădea decât pâine și apă; înalții prelați nu primeau nici un fel de salariu pe toată durata conclavului. În zadar au protestat cardinalii, în special împotriva acestei ultime prevederi; clerul inferior aprobă totul în unanimitate. Decretul, cu excepția unor abrogări temporare și a unor modificări ulterioare, în special referitoare la mese și la lipsa salariului, a rămas pentru totdeauna valabil, chiar dacă n-a reușit niciodată să-și atingă scopul fundamental propus, acela de a face ca alegerea noului papă să fie mai rapidă.

Grigore pleacă imediat după conciliu spre Italia și, în această călătorie, se oprește în octombrie la Lausanne pentru a se întâlni cu Rudolf care îi confirmă promisiunile făcute de cancelarul său și consimte la căsătoria fiicei sale Clementina cu Carol Martel, nepotul lui Carol de Anjou. Pacea între papalitate și imperiu fusese obținută și se stabilise și data încoronării imperiale la Roma, pentru 2 februarie 1276. Dar papa nu va mai fi în viață la acea dată.

În decembrie ajungea la Florența; înainte de a intra în oraș, a ridicat interdicția și a oficiat acolo câteva slujbe, dar văzând că orașul încă nu era capabil să ajungă la o stare de normalitate, l-a părăsit, pronunțând din nou interdicția asupra lui. Sosind la Arezzo, Grigore s-a îmbolnăvit și a murit la 10 ianuarie 1276; a fost înmormântat în catedrala orașului.

Expresia folosită de Gregorovius, când îl caracterizează, pare puțin cam retorică: „strălucește ca un Titus al epocii sale". Este totuși indiscutabil că, deși pontificatul său a fost scurt, a fost bogat în inițiative, atât pe tărâm politic, cât și pe cel religios, și Grigore a reușit să iasă în relief ca o personalitate sigură și prestigioasă. El a rămas credincios țelurilor pe care și le-a propus, scoțând la iveală greșelile predecesorilor săi, reparându-le atunci când a fost posibil, dând, în orice caz, o orientare precisă și utilă acelora dintre succesori care vor avea dorința de a acționa eficient și la nivelul cel mai înalt al puterii. Beatificat de Biserică, prăznuirea i-a fost confirmată în 1713.

185. Inocențiu al V-lea (1276)

Așa cum se stabilise prin decretul *Ubi periculum*, Sfântul Colegiu al cardinalilor s-a reunit în conclav la Assisi, în a unsprezecea zi după moartea lui Grigore al X-lea, la 21 ianuarie 1276, și în aceeași zi l-a ales pe Pierre de Tarantaise, Savoia: a fost primul dominican care a devenit papă.

Născut pe la 1225 într-o familie nobilă, intrase de foarte tânăr în Ordinul dominicanilor, îndeplinind diverse funcții și succedându-i Sf. Toma, ca rector al Universității din Paris, unde a deținut și catedra de teologie. Consacrat de Grigore al X-lea ca arhiepiscop de Lyon,

Inocențiu al V-lea (după Platina)

devenit mai apoi cardinal-episcop de Ostia, ca papă nu a continuat politica acestuia: încoronat la Roma, la 22 februarie, sub numele de Inocențiu al V-lea, i-a confirmat imediat lui Carol de Anjou demnitatea de senator și pe cea de locțiitor imperial pentru Toscana.

Rudolf de Habsburg a fost nemulțumit de aceasta; i-a scris papei cerându-i coroana imperială, dar și-a trimis în același timp ambasadori la Roma, pentru a-i cere regelui Carol să depună jurământ de vasalitate: Toscana era o provincie care aparținuse imperiului începând de la dinastia lui Otto, promisă dintotdeauna Bisericii de la Roma, dar niciodată cedată efectiv. Rudolf dorea să-și revendice drepturile asupra acestei regiuni nu pentru a o stăpâni, ci pentru a avea la dispoziție un teritoriu de unde putea submina dominația lui Carol de Anjou, favorit declarat al papei.

O dovadă în acest sens a fost faptul că a ridicat interdicția dictată de Grigore al X-lea și i-a excomunicat pe ghibelinii din Verona și Pavia, situându-se pe o poziție antiimperială clară. Inocențiu nu avea clarviziunea și nici autoritatea și independența predecesorului său; influența puternică exercitată asupra lui de Carol de Anjou, care urmărea să-i determine papei o atitudine inflexibilă față de Constantinopol, folositoare planurilor lui de atacare a imperiului din Orient, punea în pericol apropierea de Biserica orientală, dorită prin conciliul de la Lyon. Așa încât, vor fi inutile demersurile delegației trimise la împăratul Mihail al VIII-lea, pentru concretizarea păcii la care se ajunsese, dacă aceasta ar fi ajuns vreodată la Bizanț; ambasadorii erau pe punctul de a se îmbarca la Ancona când le-a sosit vestea morții lui Inocențiu, la 22 iunie 1276, și s-au întors la Roma.

Inocențiu al V-lea a fost înmormântat în Lateran; beatificat de Biserică, prăznuirea i-a fost confirmată în 1898.

186. Adrian al V-lea (1276)

La moartea lui Inocențiu al V-lea, Carol de Anjou se afla la Roma și, conform decretului *Ubi periculum*, îi revenea, ca senator, misiunea supravegherii conclavului; l-a putut, astfel, manevra după cum dorea. A cerut respectarea exactă a dispozițiilor lui Grigore al X-lea și, deoarece conclavul a durat mai mult cele opt zile prescrise, au fost puse în aplicare și prevederile privind alimentația, oferindu-se cardinalilor doar pâine și apă; această restricție nu a fost însă aplicată decât cardinalilor italieni, în timp ce francezii continuau să primească hrana obișnuită. Tratamentul,

Adrian al V-lea (după Platina)

evident discriminatoriu, i-a exasperat pe cardinalii italieni și șeful lor, Giovanni Gaetano Orsini, viitorul papă Nicolae al III-lea, a ținut minte pentru totdeauna acest conclav; va ști să se răzbune pentru cele întâmplate.

La 11 iulie 1276, a fost ales papă genovezul Ottobono Fieschi, conte de Lavagna; pentru că era italian, răspundea așteptărilor lui Carol de Anjou, fiind un susținător al politicii antiimperiale, așa cum îl învățase unchiul său, Inocențiu al IV-lea, al cărui ambasador în Anglia fusese. Alegerea sa a fost însă o batjocură, pentru că Fieschi era foarte în vârstă și bolnav, iar regele nu va putea conta prea mult pe el, deoarece după 38 de zile murea.

Dante îl așază printre avari în *Purgatoriul* său, cu indicarea precisă a ascendenței sale, acuzându-l de lăcomie pentru bunurile pământești, păcat pentru care se pare că s-ar fi căit în timpul pontificatului (XIX, 100-108):

> Frumoasă între Chiaveri scoboară
> Și Sestri-o gârlă, iar familia mea
> își are titlul dup-acest-apșoară.
>
> Cercai și eu – curată cui o vrea –
> ce grea-i mantaua, vreme cam de-o lună,
> că-i fulg oricare-alt greu pe lângă ea.

Târziu, vai, prinsei mintea cea mai bună,
căci numai după ce păstor eu fui,
văzui că viața-ntreagă-i o minciună!

(trad. George Coșbuc)

Nu reiese din sursele de informare dacă el a fost vreodată avar sau lacom de putere și cu atât mai puțin dacă el s-a schimbat în puținele zile ale pontificatului său; Dante l-a confundat cu Adrian al IV-lea, așa cum s-a arătat deja în biografia pontifului englez.

Fusese consacrat cardinal diacon de unchiul său Inocențiu al IV-lea, așa că a urcat probabil în ierarhia ecleziastică, devenind episcop înainte de a fi încoronat ca papă. În schimb, luându-și numele de Adrian al V-lea, a fost preocupat doar, în aceeași zi în care a fost ales, de convocarea cardinalilor într-un consistoriu în Lateran pentru abrogarea decretului lui Grigore privitor la conclav, atât de sever aplicat de Carol de Anjou, considerând că prevedea „prea insuportabile și, în plus, obscure deliberări". După aceasta, a plecat în mare grabă la Viterbo pentru a fugi de arșița din Roma. La Viterbo a și murit, fără să fi fost încoronat, la 18 august 1276; a fost înmormântat în biserica S. Francesco din oraș.

187. Ioan al XXI-lea (1276-1277)

Trecuseră zece zile de la moartea lui Adrian al V-lea și cardinalii aflați la Viterbo nu se organizaseră pentru a trece la alegerea unui nou papă, așa că *podestà*[103] al orașului s-a gândit să-i închidă în conclav, aplicând decretul *Ubi periculum*. Cardinalii au protestat însă și au spus că decretul fusese abrogat; Carol de Anjou, aflat în împrejurimile orașului Viterbo, pentru a-i atâța pe orășenii nemulțumiți să ceară izolarea cardinalilor, a răspândit zvonul că Adrian al V-lea și-ar fi anulat pe patul morții decizia de abrogare a decretului cu pricina. Cardinalii au dat imediat o declarație oficială care, evident, a dus la o nouă serie de confruntări; abia atunci când ordinea a fost restabilită, Sfântul Colegiu s-a putut reuni, la 15 septembrie 1276, pentru alegerea succesorului lui Adrian al V-lea și, în aceeași zi, a fost ales portughezul Pedro Julião, cardinal și episcop de Tuscolo.

Cunoscut ca Petrus Hispanus, ar fi trebuit să se numească, de fapt, Petrus Lusitanus, deoarece se născuse la Lisabona pe la 1220; era un umanist ilustru, scrisese la Paris un tratat de logică, lucrarea aflându-se timp de două secole la baza studierii acestei discipline. Pasionat

Ioan al XXI-lea (după Platina)

și de medicină și de științele naturale, la fel ca multe alte personalități din acea vreme, interesate în aceste domenii, este de regulă etichetat ca „mag" de către cronicarii contemporani care, „considerându-l când erudit, când ignorant", după cum notează Gregorovius, „îl numesc savant nebun urcat pe tronul sfânt, om nedemn și fără scrupule, iubitor al științei în disprețul călugăriei". O dată cu el, revine în actualitate figura legendară a unui „papă mag" aducându-ne în memorie personalitatea lui Silvestru al II-lea; este evident că ignoranța populară nu se dă bătută și știința încă mai este, chiar și la distanță de aproape trei secole, terenul propice unei fantezii fertile, creatoare de vrăjitorie și activități diavolești.

Petrus Hispanus, consacrat papă la 20 septembrie 1276, sub numele de Ioan al XXI-lea, sărind peste un al XX-lea care nu a urcat niciodată pe tronul lui Petru, era, așadar, un om străin de lumea politico-ecleziastică; prins cu totul de activitatea științifico-literară, nu avea nici un fel de experiență în afacerile Curiei. S-a bazat în această privință pe cardinalul Giovanni Gaetano Orsini care, practic, punea bazele propriului pontificat de mai târziu.

A început prin a-l face să reînnoiască abrogarea decretului *Ubi periculum*, precizând că acesta va trebui înlocuit cu unul mai eficient; decizia a fost aspru criticată de multe episcopii și s-a pus chiar întrebarea dacă putea sau nu să aparțină Curiei dreptul de a abroga un decret emis printr-un conciliu. Totodată, Ioan al XXI-lea numea o comisie de anchetă

a evenimentelor petrecute la Viterbo înainte de alegerea sa, cu scopul de a descoperi vinovații.

Carol de Anjou a avut grijă să reînnoiască jurământul de vasalitate față de papă, dar de la Ioan al XXI-lea nu a venit o declarație explicită de confirmare în funcțiile de senator la Roma și de locțiitor pontifical în Toscana, așa cum făcuseră papii precedenți, chiar dacă nu a fost nici vreun decret de revocare din funcție. În orice caz, era un semn că, la vârf, politica pontificală tindea să se schimbe.

Pe de altă parte, Rudolf n-a avut timpul necesar pentru a începe tratative cu papa înainte de moartea acestuia; același lucru s-a întâmplat și cu noua solie trimisă la Constantinopol. Patriarhul de aici a jurat într-un conciliu, în prezența legaților pontificali, că recunoaște primatul Romei și al religiei catolice, ajungându-se chiar la un acord precis între cele două Biserici în domeniul strict religios; Mihail al VIII-lea nu a mai primit un răspuns la cererile sale către papă de a-i fi oferite unele garanții împotriva tendințelor expansioniste ale lui Carol de Anjou asupra Imperiului de Răsărit. Când legații pontificali ajungeau la Roma, Ioan al XXI-lea murise deja la Viterbo, la 20 mai 1277; a fost înmormântat în catedrala orașului.

188. Nicolae al III-lea (1277-1280)

După moartea lui Ioan al XXI-lea, tronul papal a fost „vacant" timp de șase luni; atât le-a fost necesar celor șapte cardinali care alcătuiau colegiul electoral. Un număr mic, pentru că nu se mai făcuseră numiri de pe vremea lui Grigore al X-lea și, în plus, un al optulea cardinal, Simon de Brion, rămăsese la postul său în Franța. La 25 noiembrie 1276 a fost ales tocmai acela pe care nu și l-ar fi dorit niciodată Carol de Anjou, romanul Giovanni Gaetano Orsini.

Născut pe la 1210, era fiul senatorului Matteo Rosso, faimos pe vremea lui Frederic al II-lea; preot paroh la Sf. Petru, fusese consacrat cardinal de Inocențiu al IV-lea și titular la biserica S. Niccolò in Carcere, desemnat ca protector al Ordinului minoriților și inchizitor general. Fusese în serviciul a nu mai puțin de opt papi, participase la șapte conclavuri și, de pe urma celui de tip „închisoare" din 1276, la care fusese ales Adrian al V-lea, avea unele polițe de plătit lui Carol de Anjou. A fost consacrat la Roma la 26 decembrie 1277, sub numele de Nicolae al III-lea; o dată cu el „urca pe tronul lui Petru un papă a

cărui vocație de dominator a fost, pe bună dreptate", după cum observă Seppelt, „comparată cu aceea a lui Inocențiu al III-lea. Era și el pătruns și profund conștient de demnitatea care trebuia să caracterizeze înalta funcție de reprezentant al lui Cristos și de urmaș al celui dintâi dintre apostoli". Este adevărat, pe de altă parte, și că, fiind membru al unei ilustre familii romane, avea „conștiința originii sale princiare" în domeniul puterii, după cum observă Gregorovius, și, ca papă, a ajuns „să practice un nepotism care a depășit orice limită. El a fost un adevărat «mare» roman, energic și regesc, nedomolit în adunarea de averi, înclinat în totalitate spre mondenități"; este limpede, așadar, că simbolul de locțiitor al lui Cristos a fost, în fond, umbrit de interese materiale. Dorind în primul rând să asigure libertatea și independența Bisericii de la Roma, Nicolae al III-lea a folosit suveranitatea pontificală în scopul obținerii unui avantaj personal, fiind primul dintre papi care a făcut aceasta într-o manieră atât de evidentă, constituind, astfel, un „model" pentru nenumărați succesori ai săi.

Primul obiectiv pe care și l-a propus Nicolae al III-lea a fost acela de a contracara puterea lui Carol de Anjou; pentru aceasta, a stabilit de îndată raporturi cordiale cu Rudolf de Habsburg, invitându-l să confirme înțelegerile stabilite de Grigore al X-lea la Lausanne în 1275, pretinzând însă ca într-un document special să fie precizată extinderea Statului Bisericii, oraș cu oraș, pe baza vechilor acte de donație.

La 4 mai 1278, un delegat al lui Rudolf, călugărul minorit Conrad, semna la Roma documentul respectiv, în a cărui întocmire se pornise de la privilegiul acordat de Ludovic cel Pios și se ajunsese până la diplomele lui Otto I și Henric al II-lea. Rudolf a acceptat totul fără nici o obiecție, având doar o ezitare în privința regiunii Romagna; Nicolae al III-lea i-a comunicat că și aceea era o condiție indispensabilă pentru acordarea, în contrapartidă, a drepturilor imperiale asupra Toscanei, unde până atunci fusese locțiitor Carol de Anjou, dar acesta din urmă prin numire pontificală. În acest fel, anulând în luna mai documentele prin care, în urmă cu doi ani, regiunii Romagna îi fusese impus jurământul de fidelitate, la 30 iunie Nicolae al III-lea intra în posesia acelui teritoriu, instalându-și imediat reprezentanții, aleși dintre membrii propriei familii, și orașul, aflat în mâinile acestora, a trebuit să se supună Bisericii.

Legat pontifical a fost numit nepotul său Latino Malabranca, cardinal-episcop de Ostia, și, cu titlul de conte de Romagna, un alt nepot, Bertoldo Orsini; de asemenea, pentru apărarea militară a angajat trupe din regiunea Napoli, pe care Carol era obligat să le trimită, ca

Nicolae al III-lea (după Platina)

vasal al Bisericii. Romagna a trecut astfel în mod legal în mâinile pontifului.

Tratatul cu Rudolf a dus la slăbirea puterii lui Carol de Anjou; mai întâi i-a fost luată funcția de locțiitor în Toscana, reclamată, pe bună dreptate, de regele Germaniei și mai apoi papa l-a obligat să renunțe la cea de senator. De fapt, legal, mandatul său în această funcție trebuia să se încheie la 16 septembrie 1278, la împlinirea celor zece ani prevăzuți; Carol a venit la Roma la jumătatea lui iunie pentru a declara că renunță la funcție, încercând în acest fel să evite un conflict fățiș cu papa, datorită căruia s-ar fi putut declanșa mai târziu o rivalitate cu Rudolf.

La 11 iulie 1278, Nicolae a dat decretul *Fundamenta militantis ecclesiae*, prin care numirea de senatori ai Romei era reglementată de papă, iar dreptul electoral al locuitorilor orașului rămânea neatins. Puterea în oraș era exercitată de papă, ajutat de cardinali, și se insista asupra faptului că alegerea noilor papi, ca și numirea cardinalilor, trebuia să aibă loc în deplină libertate, fără nici un amestec din partea laicilor. De asemenea, era interzisă pe viitor alegerea oricărui împărat, principe, marchiz, duce sau baron în funcțiile de senator, *capitano del popolo*[104] sau *patrician*, nici pe viață și nici pe termen determinat. Asemenea funcții nu puteau fi ocupate decât de locuitori ai Romei și pe durata maximă de un an.

Decretul lui Nicolae al III-lea n-a făcut decât să sporească ambițiile familiilor nobile romane; cei din neamurile Orsini, Colonna și Savelli

au dobândit forțe noi și, începând de atunci, s-au luptat între ele pentru puterea din Senat și din întregul oraș. Papa însuși, făcând parte din puternica familie Orsini, a fost ales ca senator de către locuitorii orașului, dar el a cedat această funcție, cu acceptul alegătorilor, fratelui său, Matteo Rosso, căruia i-au urmat, în octombrie 1279, Giovanni Colonna și Pandolfo Savelli.

Carol de Anjou și-a găsit o oarecare consolare pentru pierderea funcțiilor sale în pacea pe care, ca intermediar din partea papei, a încheiat-o în 1280 cu Rudolf de Habsburg, într-o recunoaștere reciprocă a suveranității lor regești. În felul acesta, Nicolae al III-lea reușise să obțină în mod abil pacea cu imperiul, recunoașterea suveranității Bisericii și supunerea Capitoliului, ca și limitarea puterii lui Carol de Anjou. În ce privește relația cu Răsăritul, papa nu a acceptat rugămintea lui Mihail al VIII-lea de a-l determina pe Carol de Anjou să rupă alianța cu principii Epirului și al Tessaliei, dar l-a oprit pe acesta să înceapă atacul plănuit împotriva Imperiului bizantin; de fapt, a evitat să facă jocul vreuneia dintre cele două părți, încercând astfel să nu compromită ideea unirii Bisericilor.

Nicolae al III-lea a dus la bun sfârșit un pontificat scurt, dar memorabil, reușind să întemeieze, după expresia lui Gregorovius, „un Sion pentru rudele sale de sânge". Fapt este că, „fiind un adevărat roman, îi plăceau mărirea și luxul și n-a stat mult pe gânduri înainte de a și le oferi, chiar dacă uneori pe cheltuiala Bisericii și a întregii creștinătăți", meritându-și locul printre simoniacii din *Infernul* dantesc, unde poetul îl face să spună (XIX, 70-72):

> și-am fost al Ursei pui, o mână lungă
> și-așa de-avid să-mi văd ursoii grași
> că banii strânși m-au strâns aici în pungă.
>
> (trad. George Coșbuc)

De pe urma acestui gust exagerat al său pentru lux, a profitat de fapt Roma, ca oraș de care Nicolae s-a simțit puternic legat. Cheltuind sume enorme de bani, a renovat bazilica Sf. Petru și a instalat în ea portretele tuturor papilor de până în vremea sa; s-a îngrijit și de extinderea palatului Vaticanului, începând construirea faimoaselor grădini. Practic, el a fost adevăratul creator al reședinței papale de la Vatican.

A reconstruit și bazilica din Lateran, cu refacerea capelei consacrate Sf. Laurențiu, celebra *Sancta Sanctorum*, distrusă de cutremurul din 1207. A pus să se construiască la Soriano, lângă Viterbo, un palat minunat

pe care l-a dăruit mai târziu nepotului său, Orso: acolo a și murit, lovit de apoplexie, la 22 august 1280. A fost înmormântat în capela Orsini din bazilica Sf. Petru.

189. Martin al IV-lea (1281-1285)

La moartea lui Nicolae al III-lea, la Roma au izbucnit răscoale violente, stârnite de cei din familia Annibaldi împotriva familiei Orsini; senatorii în funcție au fost alungați și înlocuiți cu membrii celor două familii, care se aflau în luptă. Răscoalele au avut o consecință negativă la Viterbo, unde colegiul cardinalilor se reunise pentru a proceda la alegerea noului papă, în atmosfera vechiului conflict dintre tabăra filoitaliană și cea filofranceză: Carol însuși se dusese la Viterbo pentru a încerca prin orice mijloace să determine alegerea unui papă care să-i întărească prestigiul. În înțelegere cu el, Riccardo Annibaldi reușise să-l îndepărteze pe Orso Orsini din funcția de *podestà*, pentru a putea controla personal conclavul; conduși de el, locuitorii orașului, de-acum obișnuiți cu asemenea operațiuni, au atacat palatul episcopal, i-au capturat pe cardinalii din familia Orsini, Matteo Rosso și Giordano, și i-au sechestrat într-o cameră, împiedicându-i să mai participe la alegere. În fața unor asemenea acte de violență, cardinalii rămași l-au ales la 22 februarie 1281 pe noul papă în persoana francezului Simon de Brion, cardinal la biserica S. Cecilia. Carol de Anjou își atinsese scopurile.

Într-adevăr, noul ales nu era altul decât legatul pontifical însărcinat de Urban al IV-lea să ducă îndelungatele tratative pentru semnarea contractului prin care Carol de Anjou devenea vasalul papei; era, desigur, o persoană pe care regele putea conta. Nu i-ar fi putut înșela așteptările unul care parcursese o carieră ecleziastică pusă în totalitate în serviciul Franței; arhidiacon și secretar la Tours, apoi trezorierul bisericii St. Martin din același oraș, fusese angajat de regele Ludovic al IX-lea, fratele lui Carol, în funcția de consilier, devenind cancelar și păstrător al sigiliilor. Respectând adevărul, Simon de Brion, conștient, poate, că ar urma să devină un instrument docil în mâinile regelui angevin, recunoscându-se incapabil să țină piept personalității acestuia, a încercat să refuze consacrarea; în mod verosimil, se poate să fi fost sincer și să nu manifeste acel „ritual al reticenței", simptom al falsei modestii la mulți dintre predecesorii săi. Dar a fost, evident, păcălit sau forțat de Carol să accepte, trecând sub influența totală a acestuia, într-o supunere nedemnă; l-a

Martin al IV-lea (după Platina)

lăsat să se folosească de el în cei patru ani de pontificat care au adus Bisericii pierderea a tot ceea ce ea recâştigase prin Nicolae al III-lea.

Noul papă ar fi dorit să fie încoronat la Roma, dar romanii au refuzat să-i satisfacă această dorinţă. Aşa încât, după ce a proclamat interdicţia asupra oraşului Viterbo, din cauza răscoalelor de pe vremea alegerii sale, s-a mutat la Orvieto, unde a fost consacrat la 23 martie 1281, sub numele de Martin al IV-lea; în realitate, era al doilea papă cu acest nume, dar în clasificarea eronată a papilor dintr-o perioadă mai veche, Martin I şi al II-lea fuseseră din greşeală trecuţi ca Martin al II-lea şi al III-lea.

Carol s-a străduit să-i netezească pontifului „său" calea pentru ca acesta să se întoarcă la Roma, cu ajutorul celor din familia Annibaldi, sau mai bine spus, să-şi deschidă lui însuşi drumul pentru revenirea la nivelul cel mai înalt al puterii în oraş. Pe neaşteptate, romanii au dorit ca Martin să se afle printre ei şi-i ofereau chiar funcţia de senator pe viaţă, aşa cum se întâmplase cu Nicolae al III-lea. El însă s-a arătat rezervat faţă de posibilitatea obţinerii unei autorităţi sporite, ezitant şi abia într-un târziu s-a decis să accepte demnitatea de senator pentru ca imediat să i-o transfere lui Carol de Anjou. Renunţa astfel, dintr-o dată, fără nici o justificare, la o cucerire obţinută prin politica energică a predecesorului său şi anume la suveranitatea asupra Romei.

Din acel moment, puterea lui Carol de Anjou şi a partidului guelf au crescut şi mai mult în întreaga Italie; francezii au acaparat toate pârghiile

puterii din Sicilia și până la Pad. Singura excepție a constituit-o Romagna, unde s-a instaurat dominația ghibelinului Guido da Montefeltro, așa că Biserica a pierdut pentru o bună bucată de timp și acel teritoriu.

Martin al IV-lea i-a lăsat mână liberă lui Carol și în politica antibizantină, compromițând acea unire vremelnică intervenită între Bisericile de Răsărit și de Apus; acest papă a demonstrat a fi obtuz în special în această privință. Pentru a susține expediția pe care regele o pregătea în alianță cu suveranii Epirului și Tessaliei, a ajuns până acolo încât i-a acordat lui Carol zeciuiala pe șase ani strânsă de la episcopatele din Sardinia și Ungaria, bani destinați, de fapt, cruciadei, și, în plus, l-a și excomunicat pe Mihail al VIII-lea, ca protector al unei erezii și partizan al schismei. Tocmai el, care se străduise cu atâta grijă să ajungă la un acord în privința unirii, tocmai el care, până în clipa morții, în decembrie 1282, rămăsese credincios tratatului negociat cu Nicolae al III-lea! Reacționase doar prin interzicerea menționării numelui papei în slujbele din biserici, găsind în acest sens sprijin din partea patriarhului Ioannes Beccos, apărător înflăcărat, ca și el, al unirii. Când a urcat pe tron fiul lui Mihail al VIII-lea, Andronic al II-lea, s-a ajuns inevitabil la o ruptură și patriarhul a fost înlocuit cu un adversar al unirii, Iosif: a reapărut schisma și totul s-a petrecut, de asemenea, din vina lui Martin al IV-lea.

Pe neașteptate, totuși, un eveniment foarte grav a blocat planurile de hegemonie ale lui Carol de Anjou: Vecerniile Siciliene. La 31 martie 1282, populația din insulă s-a revoltat împotriva regelui francez, cerând protecția Bisericii și propunându-i lui Martin să devină adevăratul suveran al regatului. Era o propunere ce l-ar fi făcut să-și iasă din minți de bucurie pe Inocențiu al IV-lea, care se străduise atâta pentru a pune stăpânire pe insulă. În schimb, Martin al IV-lea, căruia i se oferise o asemenea ocazie pe o tavă de argint, purtat de slugarnica dependență față de Carol de Anjou și făcându-și iluzii că interesele acestuia coincideau cu cele ale Bisericii, o refuză. În loc de răspuns, a condamnat cu asprime răscoala și i-a excomunicat pe toți sicilienii.

Nu s-a oprit însă aici; când, în aprobarea unanimă, răsculații i-au oferit coroana Siciliei lui Petru de Aragon și acesta a acceptat-o cu multă bucurie, debarcând încă din august la Trapani și luând în stăpânire insula, Martin al IV-lea l-a excomunicat și pe el. A mai emis și o serie întreagă de bule împotriva aragonezului și, în final, a început să predice despre necesitatea unei cruciade pentru recucerirea Siciliei, decis să implice în această acțiune toate Comunele italiene. Com-

portamentul papei devenise ridicol; Curia a început să-l critice în mod deschis.

Papa a continuat însă această politică nesocotită. A considerat ca neocupat tronul Aragonului și l-a oferit în administrare fiului regelui Franței, Carol de Valois; actul de cesiune era emis de Martin la 5 mai 1284. Încercarea de acaparare a acestui regat ar fi eșuat, oricum, un an mai târziu, datorită înfrângerii dezastruoase a flotei franceze de către cea aragoneză comandată de Ruggero de Lauria, același amiral care, în iunie 1284, învinsese în golful Napoli flota franceză, luându-l prizonier pe tânărul fiu al regelui, prințul cu același nume, Carol. În felul acesta, Carol de Anjou, la moartea sa din 7 ianuarie 1285, lăsa un gol în urma sa, după o atât de neașteptată și de superficială revenire pe culmile triumfului.

Cât despre Martin al IV-lea, el comisese deja atâtea greșeli încât nu mai putea face nimic pentru a evita altele. Așa că i-a comunicat lui Rudolf că era mai bine să amâne puțin încoronarea imperială din cauza răzmeriților care izbucneau una după alta la Roma; menținea astfel ideea unei restaurații imperiale. În plus, avându-și reședința la Orvieto, a reușit să-și exprime nemulțumirea, când Giovanni di Cinzio Malabranca a fost ales de populație tribun al republicii; lipsit acum de sprijinul lui Carol de Anjou, se trezise în el un dram de demnitate și s-a plâns că, în acea împrejurare, îi fuseseră lezate drepturile pontificale ca și acelea de senator pe viață, transmise de Carol de Anjou. Plângerea i-a fost ascultată; și el, mărinimos ca întotdeauna, l-a acceptat pe Giovanni di Cinzio, dar numai ca „prefect cu probleme de aprovizionare a Comunei" și a recunoscut consiliul priorilor[105] ales din rândul corporațiilor meșteșugărești; pentru funcția de senator trebuia ca el, personal, să desemneze doi reprezentanți ai săi.

Populația n-a protestat, văzând că, măcar parțial, drepturile îi erau respectate; Riccardo Annibaldi, cel care supraveghease ca un adevărat despot conclavul de la Viterbo, a plătit pentru toți. A trebuit să facă penitență de supunere, din ordinul papei, mergând pe jos și legat de gât cu o frânghie la palatul cardinalului Matteo Orsini pentru a-i cerși iertarea. În acest fel, decretul lui Nicolae al III-lea privind alegerea pontificală a fost din nou pus în aplicare; din fericire, ceva din politica lui nu se pierduse.

Martin al IV-lea a murit la Perugia la 28 martie 1285 și a fost înmormântat în catedrala din acest oraș.

190. Honorius al IV-lea (1285-1287)

Succesorul lui Martin al IV-lea a fost ales surprinzător de repede de către colegiul cardinalilor reunit la Perugia; ieşirea Bisericii de sub îndelungatul protectorat al lui Carol de Anjou şi-a făcut simţite efectele imediat. La 2 aprilie 1285 a fost ales romanul Jacopo Savelli, cardinal la S. Maria in Cosmedin, care a fost consacrat la Roma pe 20 mai sub numele de Honorius al IV-lea.

Noul pontif, născut pe la 1210, era fiul senatorului Luca Savelli şi al Giovannei Aldobrandeschi, din neamul conţilor din Santaflora, şi fratele lui Pandolfo Savelli, care în anul alegerii sale era senator împreună cu Annibaldo. Imediat după alegere, romanii i-au oferit funcţia de senator pe viaţă, pe care el i-a transferat-o fratelui sau Pandolfo. În acest fel, cei doi fraţi deţineau cele mai importante funcţii din Roma; amândoi în vârstă şi suferinzi într-un asemenea grad încât se spune că Honorius nici nu putea sta în picioare şi că, atunci când oficia slujba, se servea de o maşinărie complicată pentru a ridica mâna cu anafura. Spiritul îi era totuşi încă viguros, astfel încât familia Savelli a putut avea o perioadă de supremaţie necontestată; de altfel, papa s-a străduit să obţină pacea Statului Bisericii şi să rezolve problema siciliană.

Pentru a-şi atinge primul obiectiv, Honorius a anulat mai întâi interdicţia prin care Martin al IV-lea pedepsise oraşul Viterbo, a doua zi după alegerea sa, pentru răscoalele care tulburaseră activitatea conclavului. A reuşit de asemenea să pacifice Romagna, acea provincie pe care Guido da Montefeltro o cedase de bunăvoie, începând din 1286, reintegrând-o automat în teritoriul aparţinând Bisericii; Honorius l-a ales pentru titlul de conte al acestei regiuni pe vărul său Pietro Stefaneschi.

În Italia meridională, Carol al II-lea fiind prizonier al aragonezilor, i-a acordat rolul de administrator lui Robert de Artois; în ce priveşte Sicilia, ea părea de-acum pierdută. La moartea lui Petru de Aragon, în 1285, pe tron urcase fiul acestuia Giacomo, încoronat la Palermo în prezenţa mamei sale, Constanţa. Bulele papale de excomunicare a celor doi au fost trecute complet cu vederea.

O situaţie nouă s-a creat pe neaşteptate când Carol al II-lea, ca să scape din captivitatea aragoneză, s-a declarat dispus să renunţe la tronul Siciliei, prin tratatul de la Barcelona, din februarie 1287, în favoarea lui Iacob de Aragon; Honorius însă a declarat nul contractul, cerând casei de Aragon să se supună Bisericii. Şi a început, la fel ca Martin al IV-lea, să dea dispoziţii pentru încasarea aproape de peste tot a zeciuielii, din

Honorius al IV-lea (după Platina)

care trebuiau să se constituie fondurile necesare unei expediții de eliberare a prizonierului.

Honorius a stabilit raporturi prietenești cu Rudolf de Habsburg, care cerea cu insistență să primească la Roma coroana imperială; papa i-a promis-o, fixând chiar și data precisă. Dar soarta nu voia ca pe capul lui Rudolf să fie așezată vreodată coroana lui Carol cel Mare: la 3 aprilie 1287 Honorius al IV-lea murea la reședința sa de pe colina Aventinului, unde pusese să-i fie construit un palat.

Nu a realizat nimic deosebit și, practic, reușise să asigure doar suveranitatea totală a familiei sale, făcând ca posesiunile acesteia să crească. Neamului Savelli, care stăpânea deja munții Latini și teritoriul de la Civitacastellana, i-au rămas ca moștenire de la papă palatul și cetățuia de pe Aventin, ca și un alt palat în cartierul Parione. Honorius al IV-lea a fost înmormântat în Vatican, dar Paul al III-lea a dispus să-i fie mutate osemintele în biserica de la Aracoeli, alături de cele ale mamei sale.

191. Nicolae al IV-lea (1288-1292)

La moartea lui Honorius al IV-lea, cardinalii s-au reunit în conclav în casa defunctului papă, dar n-au reușit să ajungă la un acord; venind vara și o dată cu ea o epidemie de malarie, șase dintre ei au murit și

Nicolae al IV-lea (după Platina)

ceilalți au fugit pentru a nu se molipsi. Singurul care a rămas pe loc în biserica S. Sabina, sfidând pericolul, a fost cardinalul Girolamo Masci; poate ca răsplată pentru statornicia sa, când, după un an de „tron vacant", colegiul cardinalilor s-a reunit din nou, la 22 februarie 1288, l-a ales papă. A fost consacrat în aceeași zi sub numele de Nicolae al IV-lea.

Se născuse pe la 1230 la Lisciano, lângă Ascoli Piceno, într-o familie săracă; călugăr franciscan, devenind apoi și general al Ordinului, legat pontifical al lui Grigore al X-lea în Orient, fusese numit cardinal de Nicolae al III-lea și episcop de Palestrina de Martin al IV-lea. A fost primul papă provenit din rândul franciscanilor, nepăsător față de interesele personale și atașat cu totul ideii de a aduce pacea în lume.

Ca și în cazul lui Honorius al IV-lea, romanii l-au învestit și pe el ca senator pe viață, dar el s-a dispensat imediat de această funcție, încredințând-o pe rând unor membri ai familiei Orsini, mai întâi lui Orso și apoi lui Bertoldo. În primul an al pontificatului său, situația din Roma era destul de tulbure, cu ciocniri frecvente între taberele nobililor care își disputau întâietatea, după ce, o dată cu Honorius al IV-lea, încetase dominația familiei Savelli. Papa s-a retras la Rieti, dar, văzând că familia Orsini nu era capabilă să controleze situația și să aducă pacea, a acordat mai mare încredere familiei Colonna, de care era, de altfel, legat prin relații prietenești.

La început, i-a încredințat lui Giovanni Colonna marca Anconei, numindu-l apoi pe fiul mai mare al acestuia, Pietro, cardinal la S. Eustachio și pe cel mai mic, Stefano, conte al regiunii Romagna; acesta din urmă, cu un temperament foarte violent, a intrat totuși în conflict cu Comunele și cu nobilii din regiune. A avut loc o insurecție, condusă de fiii lui Guido da Polenta, și contele a fost luat prizonier în noiembrie 1290; a fost nevoie, atunci, de toată hotărârea și diplomația episcopului de Arezzo, Ildebrando di Romena, trimis de îndată de papă, pentru a potoli revolta și a-l elibera pe Stefano din captivitate.

La Roma, se instalase triumfal, între timp, în Capitoliu, Giovanni Colonna, numit senator unic; devenind adevăratul stăpân al Câmpiei romane, Nicolae al IV-lea i-a încredințat lui stăpânirea totală a orașului, preferând să-și stabilească reședința la Viterbo, în ținutul Sabina sau în Umbria, având toată încrederea în nobilul său prieten. O demonstrație concretă a puterii absolute pe care o deținea Giovanni Colonna a avut loc atunci când romanii au pornit la un război violent împotriva orașului Viterbo, care refuza să se achite de îndatoririle de vasal al Romei; papa a mediat pacea și ea a fost încheiată și semnată în mai 1291 de senatorul Colonna. Prin aceasta, locuitorii din Viterbo jurau credință Romei și plăteau pagubele de război direct către senator, devenit astfel un adevărat regent pontifical.

Nicolae s-a implicat însă personal în problema Italiei meridionale și a Siciliei: Carol al II-lea, pentru a obține eliberarea din captivitatea aragoneză, renunțase din nou, în 1288, la Sicilia printr-un nou tratat semnat la Oléron cu medierea regelui Eduard I al Angliei. Totuși și de această dată tratatul a fost respins de papă, pe linia politicii lui Honorius al IV-lea; el cerea o eliberare necondiționată a suveranului angevin. Această exigență nu a fost, bineînțeles, acceptată și Nicolae al IV-lea s-a văzut obligat să ceară din nou, din profiturile clerului, cedarea zeciuielii pe trei ani; voia să-l ajute cu orice preț pe Carol să-și recucerească tronul Siciliei de la Iacob de Aragon. A urmat însă un alt tratat, de la Champfranc, și eliberarea imediată a lui Carol, de această dată tocmai pentru a-l pune pe papă în fața faptului împlinit. Nicolae a respins condițiile obișnuite, acceptate de altfel de vasalul său, și a trecut la încoronarea lui Carol al II-lea la Rieti, în mai 1289.

Dar, așa cum Iacob nu găsea sprijin din partea fratelui său, Alfons al III-lea de Aragon, speranțele de a recăpăta Sicilia erau destul de reduse; în plus, s-a dovedit inutil și planul pus în aplicare de Curie pentru a îndepărta Aragonul de Sicilia. Ea a organizat o puternică alianță cu

Franța și cu Castilia, și atunci Alfons, văzând că nici Cortés-urile[106] nu erau de acord să-l sprijine în privința Siciliei, s-a decis să-și abandoneze fratele. Totul a devenit însă zadarnic după moartea regelui Alfons, în iunie 1291: Iacob al Siciliei, ca moștenitor al fratelui său, a reunit în mâinile sale cele două regate, numindu-l pe fratele său mai mic Frederic (Federico), guvernator al insulei. N-au servit la nimic cererile papei de a înapoia Sicilia descendentului dinastiei de Anjou și Iacob a rămas impasibil chiar când a fost excomunicat; problema nu va fi rezolvată decât de papa Bonifaciu al VIII-lea.

Între timp, la Roma, împotriva dominației familiei Colonna începeau să apară reacții violente din partea celorlalți nobili; după cum amintește Gregorovius, „papa începuse să fie criticat pentru că se baza doar pe o singură familie și multe satire fuseseră compuse împotriva lui". Într-un pamflet intitulat *Initium malorum* „era înfățișat ca o coloană, simbol al familiei respective, din care nu ieșeau în afară decât capul și tiara papală, în timp ce lateral se aflau alte două coloane reprezentându-i pe cei doi cardinali Colonna". S-a ajuns la un compromis cu cei din familia Orsini, care aspirau să dobândească din nou funcția senatorială; în 1291 a fost ales Pandolfo Savelli și, în anul următor, puterea a fost împărțită între Stefano Colonna, fostul conte de Romagna, și Matteo Rinaldo Orsini.

Nicolae al IV-lea a dorit să continue opera de înfrumusețare a orașului reîncepută de Nicolae al III-lea și a făcut-o cu mare dăruire, fiind considerat un adevărat mecenat al secolului al XIII-lea. Datorită lui, și-au desfășurat activitatea la Roma artiști ca Arnolfo di Cambio, Pietro Cavallini și Giacomo Torriti. Lor, în primul rând, le-a fost încredințată restaurarea absidei de la bazilica S. Giovanni, cu marele mozaic care a fost creat folosind parțial vechile mozaicuri, și construcția unei noi mari abside la bazilica S. Maria Maggiore. Trebuie menționată de asemenea și atenția pe care a acordat-o papa activității misionare, unde întâietatea a aparținut în special franciscanilor: dintre aceștia s-a distins în mod deosebit Giovanni da Monte Corvino, care a dus mesajul creștin în Asia, ajungând până în India și China. El va deveni primul arhiepiscop din Cambaluc (Beijing) în 1307.

Nicolae al IV-lea a murit la 4 aprilie 1292 în palatul care se construise pentru el lângă S. Maria Maggiore, biserica în care a și fost înmormântat; cu un an înainte murise Rudolf de Habsburg, fără a fi primit la Roma coroana imperială. În Orient cădea Acra, ultima posesiune creștină în Siria, și lua sfârșit atât de jalnic capitolul cruciadelor. Biserica asistase la dispariția inexorabilă a spiritului mistic care dăduse naștere acestor

expediții în numele crucii și, într-o lume care se schimba continuu, va inspira cu înțelepciune diferitelor misiuni religioase fiorul credinței, speranța și mila, dominate totuși, uneori, de puternicul angrenaj al politicii pontificale, asemenea unei *longa manus* a unei puteri imperialiste.

192. Sf. Celestin al V-lea (1294)

După moartea lui Nicolae al IV-lea, colegiul celor doisprezece cardinali s-a reunit în aprilie 1292 de câteva ori la bazilica S. Maria Maggiore, pe Aventin și la S. Maria sopra Minerva, dar n-au ajuns la o înțelegere, trebuind apoi să se dizolve din cauza izbucnirii unei epidemii de ciumă; cardinalul francez Cholet a murit și, după ce pericolul molipsirii trecuse, când cei unsprezece supraviețuitori s-au întâlnit din nou, nu s-au putut pune de acord nici măcar asupra localității în care trebuia să aibă loc alegerea.

Cei din familia Colonna și partizanii lor au rămas la Roma, ceilalți au plecat la Rieti; sub amenințarea unei schisme, au căzut de acord asupra Perugiei ca loc de întâlnire. Au fost prezenți acolo la 18 octombrie 1293, dar neînțelegerile nu fuseseră depășite, așa că lunile treceau fără ca ei să-l aleagă pe noul pontif. Cardinalii nu ajungeau la un consens din cauza veștilor care le parveneau despre răscoalele izbucnite la Roma, calmate doar prin alegerea a doi senatori neutri, ca și a protestelor venite de peste tot din mediile ecleziastice, provocate de gravele inconveniente ce decurgeau din lunga perioadă de tron „vacant".

La sfârșitul lui martie 1294, au sosit la Perugia Carol al II-lea împreună cu fiul său, Carol Martel, intervenind personal în sala de ședință, în care nu ar fi trebuit să fie permis accesul nimănui, chiar dacă nu era vorba despre o încăpere destinată în mod special izolării de restul lumii. Regele cerea ca alegerea să se facă mai repede, pentru că erau în curs noi tratative cu Iacob al II-lea de Aragon, ele putând duce la o renunțare a acestuia la Sicilia, și era necesară aprobarea tratatului de către noul papă. În loc de orice răspuns, regele și fiul său au fost goniți din sala de ședință, în special datorită protestelor cardinalului Benedetto Caetani.

În orice caz însă cardinalii s-au convins că trebuia luată totuși o decizie; cel care i-a scos din încurcătură a fost cardinalul-decan, Latino Malabranca, care a adus la cunoștința colegilor săi predica ținută de călugărul eremit Pietro da Morrone. Într-o adevărată profeție, acesta spunea că Biserica era amenințată de mari nenorociri dacă nu ajungea la alegerea unui nou papă până la 1 noiembrie.

Sf. Celestin al V-lea (după Platina)

Este posibil ca regele Carol al II-lea, întorcându-se acasă, să se oprit la Morrone și, mizând pe dorința fierbinte a sihastrului de a-l vedea ales pe noul papă, să-l fi convins să scrie o scrisoare cardinalului Latino, care-l respecta deosebit de mult pe acest ascet.

Cardinalul, lăudând faptele miraculoase atribuite acelui om sfânt, a propus candidatura acestuia și a susținut-o cu înflăcărare în fața ezitărilor, logice de altfel, ale cardinalilor, văzând în sihastrul de o religiozitate neprihănită persoana cea mai demnă de a deveni locțiitorul lui Cristos pe pământ.

Astfel încât, la 5 iulie 1294, după douăzeci și șapte de luni, colegiul cardinalilor l-a ales în unanimitate papă pe călugărul Pietro Angeleri, menționând în decretul de alegere că acordul la care ajunseseră nu s-ar fi putut realiza decât datorită unui miracol, „aproape ca o inspirație divină". Totuși, după cum observă Seppelt, „nu poate fi trecut cu vederea faptul că aprobarea acestei alegeri din partea unor cardinali ca Benedetto Caetani, un maestru al calculului politic lucid, a fost determinată de siguranța că vor putea avea o influență decisivă în problemele Curiei, dată fiind lipsa evidentă de experiență a sihastrului într-un asemenea domeniu și nepriceperea lui totală în treburile lumești". În realitate, a persistat un dezacord de fond între cardinali, din moment ce nici unul dintre ei nu a vrut să comunice vestea alegerii la schitul său de la Maiella, ci au fost delegați în acest scop trei episcopi care nu făceau parte din colegiu.

Pietro Angeleri se născuse în 1215 la Isernia într-o familie de țărani, fiind penultimul dintre cei doisprezece copii; din fragedă tinerețe devenise călugăr benedictin, dar după ce a fost consacrat ca preot la Roma, preferase să se retragă într-un schit de pe coasta muntelui Morrone, lângă Sulmona. Părăsind pentru o vreme viața de pustnic, își organizase credincioșii într-o comunitate care a fost recunoscută oficial de Grigore al X-lea ca ramură a Ordinului benedictinilor; congregația s-a numit, pur și simplu, „frații lui Pietro da Morrone" și, abia mai târziu, de la numele pontifical adoptat de fondator, călugării s-au numit celestini.

Un entuziasm de nestăvilit a cuprins congregația, atunci când s-a aflat de alegerea lui Pietro în înalta demnitate pontificală; faptul că un umil anahoret devenise papă părea să adeverească profețiile lui Gioacchino da Fiore. Jacopo Stefaneschi, fiul senatorului, a descris în versuri, ca martor ocular, acele momente de entuziasm popular frenetic cu care a fost întâmpinat în grota în care trăia bătrânul pustnic, anunțul alegerii în cea mai înaltă funcție ecleziastică. La început, el a refuzat; a acceptat apoi, dar după o ezitare prelungită, semn al unei adevărate drame interioare, pe care Ignazio Silone[107] a descris-o cu deosebită intensitate în romanul *Aventura unui sărman creștin*.

„Dacă refuz, îmi ziceam, cum ne vom mai putea plânge că Sfântul Scaun, în loc să fie un izvor de pace și de frăție, se lasă târât în conflictele dintre principi și state și dă binecuvântarea sa chiar și armatelor fratricide?", se întreabă sfântul călugăr într-un monolog din opera lui Silone. Și continuă: „Cum vom putea deplânge faptul că învățămintele Sf. Francisc, atât de proaspete în memorie, sunt întinate și urmașii săi cei mai credincioși sunt aduși în fața tribunalelor ecleziastice? Îndată însă ce mai că îmi venea să accept și mă gândeam la îndatoririle care mă așteptau, simțeam că parcă brațele nu mă mai ascultau. Mă întrebam: unde voi găsi știința, înțelepciunea, experiența care îmi lipsesc? În cine voi putea avea încredere în Curia de la Roma?".

De fapt, chiar și atunci, unele nedumeriri mai planau pe deasupra mulțimii celor sărmani care se bucurau, iar Jacopone da Todi nu a împărtășit iluziile confraților săi spirituali, adresându-i noului ales avertismentul care începea astfel:

> Ce te vei face, Pietro da Morrone?
> C-ai venit să stai în rând cu ei.

După care continua mărturisindu-și neîncrederea:

Tagma cardinalilor
jos de tot a coborât;
fiecare dintre ei în parte
doar să se-mbogățească vrea.

Privește la cât câștigă fiecare
și tot mai lacomi sunt;
așa de mare-i setea lor
că n-o astâmpără oricât ar bea.

Privește-i și pe cămătari
ce negru-l fac să pară alb;
de n-o să știi să te descurci,
vom auzi numai de rău.

Cardinalii îl chemaseră pe Pietro la Perugia, dar el i-a convocat imediat la Aquila, pentru că aceasta era dorința lui Carol al II-lea; noul ales căpătase subit o mare încredere în rege, sperând să primească de la el sfaturi prețioase, după ce venise la peștera unde trăia, împreună cu tânărul său fiu, Carol Martel. Alaiul pontifical s-a pus în mișcare spre oraș și exprima atâta umilință, încât fantezia populară l-a comparat cu intrarea lui Isus în Ierusalim: pontiful-pustnic, îmbrăcat într-o sutană sărăcăcioasă, călare pe un catâr dus de hățuri de un rege și de un prinț, prin mulțimea care aclama. La 29 august 1294, Pietro era consacrat în biserica S. Maria di Collemaggio, de dincolo de zidurile orașului Aquila, sub numele de Celestin al V-lea.

Ca papă, acest „sărman creștin" a căzut sub influența totală a regelui Carol, la sfatul căruia a reconsiderat decretul lui Grigore al X-lea privitor la alegerea pontificală, ridicându-l pe suveranul angevin la rangul de „înalt ofițer al Curții papale" pentru viitorul conclav și a numit nu mai puțin de doisprezece cardinali, între care șase erau francezi, patru din Italia meridională, iar doi făceau parte din congregația benedictinilor celestini. A îndeplinit și dorința lui Carol, ratificând tratatul său cu Iacob al II-lea de Aragon, pe baza căruia Sicilia va fi alipită la regatul angevin; pacea va fi semnată în anul următor, o dată cu înscăunarea ca papă a lui Bonifaciu al VIII-lea.

În toamnă, papa intenționa să meargă la Roma, dar Carol l-a convins să mute sediul Curiei la Napoli, deoarece aprecia că aceasta i-ar fi fost de folos în vederea încheierii tratativelor de pace cu Aragonul. Celestin al V-lea și-a stabilit reședința la Castelnuovo și,

într-una din săli, a pus să i se construiască o cămăruță din lemn în care se retrăgea ca să se roage. Își făcea loc încă de pe atunci în sufletul său dorința de a renunța la funcția pontificală și, când a eșuat proiectul de a încredința conducerea Bisericii unui comitet de trei cardinali care să fie un fel de regenți, a împărtășit această intenție cardinalului Benedetto Caetani, specialist în drept canonic. L-a întrebat dacă renunțarea la funcția pontificală era legitimă sau nu și, aflând că, din punct de vedere juridic, ea putea fi luată în considerare, s-a hotărât să facă marele pas.

Carol a încercat în zadar să-l convingă să renunțe; la 13 decembrie 1294, în cadrul unui consistoriu, după ce s-a dat citire unei bule special concepute, în care se accepta abdicarea unui papă din motive foarte serioase, suveranul pontif a pronunțat formula propriei sale abdicări. Documentul și formula fuseseră, desigur, create de Caetani, care vedea în perspectivă propria sa candidatură la viitorul conclav, în virtutea ipocritului ajutor acordat unui sărman papă ce se simțea pierdut, strivit de putere.

Renunțarea sa nu este absolut deloc o dovadă de nepăsare, așa cum a considerat-o Dante, dacă poetul s-a referit cumva la el în *Infernul* său (III, 59-60)[108].

Celestin al V-lea nu „a fugit, de laș, de marea slujbă dată" ci, mai curând, după cum a afirmat Petrarca, trebuie să considerăm „gestul său ca al unui spirit foarte înalt și liber, care nu accepta constrângerile, al unui spirit cu adevărat divin". În realitate, el a renunțat la tronul pontifical în momentul în care și-a dat seama că-i era imposibil să exercite puterea fără a încălca cele mai simple precepte ale moralei creștine, pentru că „a comanda înseamnă a te înrobi", cum spune Celestin într-un alt fragment din cartea lui Silone: „Dorința de a comanda, obsesia puterii este, la orice nivel, o formă a nebuniei. Devorează sufletul, îl tulbură, îl face să fie fals. Chiar dacă dorești puterea «cu scopul de a face bine», mai ales dacă dorești puterea «cu scopul de a face bine». Ispita puterii este cea mai diabolică capcană pentru om, dacă Satan a îndrăznit să i-o propună chiar și lui Cristos. Cu el n-a reușit, a reușit însă cu cei care-i țin locul pe pământ".

Renunțarea lui Celestin al V-lea, demonstrează oarecum, în ultimă instanță, după cum consideră Seppelt, „că șeful suprem al Bisericii mondiale, în afară de a duce o viață ireproșabilă și sfântă, ar trebui neapărat să aibă cultura și calitățile necesare înaltei sale misiuni", în binomul antagonist Biserică politică-Biserică mistică, cheia de boltă a

interpretării papalității, puterea cel mai dificil de exercitat pe acest pământ datorită contradicțiilor pe care le presupune.

„Aventura" acestui papă-sihastru nu a luat sfârșit o dată cu abdicarea; el ar fi vrut să se întoarcă la schitul său, dar vicleanul prieten din ultimele zile ale pontificatului său, Benedetto Caetani, nu l-a lăsat să facă aceasta. După ce a fost ales papă, sub numele de Bonifaciu al VIII-lea, s-a temut că adversarii săi l-ar putea scoate din nou la iveală pe bătrânul demisionar, opunându-i-l într-o nouă schismă; a pus să fie arestat la 16 mai 1295, de către comandantul suprem al armatei regale, Guillaume l'Estendard, după o încercare nereușită de fugă către Orient. Dus mai întâi la Capua și, de acolo, la Anagni, la reședința lui Bonifaciu al VIII-lea, Pietro a fost închis de acesta în fortăreața de la Fumone, lângă orășelul Ferentino, unde a murit, la 19 mai 1296.

S-a răspândit imediat zvonul că ar fi fost asasinat din ordinul lui Bonifaciu; faima de martir a rămas legată de numele său, așa cum o dovedesc o serie de reprezentări iconografice, printre care imaginea în basorelief sculptată pe clopotul cel mare de la mănăstirea S. Spirito de la Sulmona și o frescă din secolul al XIV-lea din schitul S. Onofrio.

Celestin al V-lea a fost înmormântat în mănăstirea Sf. Anton din Ferentino, dar apoi oseminte le sale au fost mutate în biserica S. Maria di Collemaggio, în care fusese consacrat ca papă. Clement al V-lea, la cererea lui Filip cel Frumos, l-a canonizat ca „sfânt confesor" și ca martir.

193. Bonifaciu al VIII-lea (1294-1303)

La zece zile după abdicarea lui Celestin al V-lea, conform rânduielilor gregoriene reinstaurate de papa-sihastru, conclavul s-a reunit la Castelnuovo, lângă Napoli, la 23 decembrie 1294; ședința a durat foarte puțin, pentru că încă din ziua de 24 s-a realizat majoritatea de două treimi și a fost ales cardinalul Benedetto Caetani, care și-a luat numele de Bonifaciu al VIII-lea.

La mijloc a fost, probabil, simonia; Dante era sigur de aceasta, fiind categoric în a-l așeza pe Bonifaciu printre simoniaci și alături de Nicolae al III-lea (*Infernul*, XIX, 52-57) și punând pe seama lui Guido da Montefeltro expresia „Prințul noii lumi de farisei" (*Infernul*, XXVII, 85). Era clar că el era înțeles cu electorii încă de când îl „sfătuise" pe Celestin al V-lea să abdice.

Născut în 1235 la Anagni, aparținea familiei nobile Caetani, descendentă a lui Gelasius al II-lea, o familie care totuși abia datorită acestui papă era destinată să atingă o importanță deosebită în Statul Bisericii, acaparând mari suprafețe de teren și importante mijloace financiare. Specialist în drept, datorită studiilor aprofundate de la Todi și Bologna, parcursese rapid cariera ecleziastică și îndeplinise misiuni de mare încredere la curțile Franței și Angliei și a fost numit în colegiul cardinalilor în 1287.

Ca primă măsură luată în pontificatul său, el s-a grăbit să readucă reședința papală de la Napoli la Roma, pentru a scoate Curia de sub influența lui Carol al II-lea, care îl influențase evident pe neexperimentatul său predecesor. În acest scop, Bonifaciu al VIII-lea a declarat nule deciziile pripite luate de Celestin al V-lea, străduindu-se totuși să ducă la bun sfârșit tratativele deja începute dintre regele angevin și Iacob de Aragon pentru redobândirea Siciliei.

Bonifaciu al VIII-lea a fost încoronat în bazilica Sf. Petru la 23 ianuarie 1295, într-o atmosferă de măreție somptuoasă, în prezența tuturor nobililor romani, a regelui Carol și a fiului acestuia, Carol Martel. Pe deasupra acestei fastuoase ceremonii părea să planeze amenințătoare umbra lui Celestin al V-lea; Bonifaciu al VIII-lea nu se simțea, probabil, în largul său știindu-l pe acesta liber în schitul de la Morrone. Unii ar fi putut insinua că, pe când era un simplu cardinal, Caetani făcuse presiuni asupra acelui „sărman creștin", îndemnându-l să abdice; zvonuri în acest sens începuseră imediat să circule, pornind de la cardinalii francezi adversari ai lui Bonifaciu, ajungându-se chiar la bănuiala că bula de abdicare ar fi fost, de fapt, nulă. Era mai bine să fie înăbușite toate bănuielile și să i se spună naivului pustnic că „un papă care a abdicat nu mai avea nici un drept să fie liber", făcându-l să înțeleagă, după cum bănuiește Gregorovius, „că îndatoririle religioase îi cereau ca, după renunțarea la tiară, să renunțe și la libertate".

Carol al II-lea s-a oferit să comunice acest mesaj, printr-un gest de vasal curtenitor, iar Pietro da Morrone a încercat să scape cu fuga, refuzând, desigur, să se conformeze unor „îndatoriri" exagerate, inventate și impuse lui cu multă viclenie de către Bonifaciu al VIII-lea. Așa cum am amintit deja în biografia sa, capturat la 16 mai 1295 de către comandantul suprem al armatei, Guillaume l' Estendard, și predat papei, și-a sfârșit zilele în fortăreața-închisoare de la Fumone. Bănuiala că ar fi fost asasinat din ordinul lui Bonifaciu persistă și s-a discutat mult timp pe această temă, fără a se putea totuși ajunge la o concluzie sigură;

Bonifaciu al VIII-lea (după Platina)

situația respectivă repetă sub multe aspecte cele întâmplate cu mai mult de șapte secole înainte cu papii Silverius și Vigilius. În orice caz, captivitatea lui Celestin al V-lea, dorită, evident, de papa Caetani, este deja în sine o vină foarte gravă și absolut de neiertat, chiar și numai ea reprezentând o condamnare a acestui papă.

După ce l-a aruncat în închisoare pe Celestin al V-lea, Bonifaciu al VIII-lea s-a simțit, oricum, mai sigur pe tronul său și s-a grăbit să se revanșeze față de Carol pentru serviciul făcut. La 20 iunie 1295, Iacob al II-lea de Aragon renunța prin pacea de la Anagni la drepturile sale asupra Siciliei în favoarea Bisericii, iar aceasta i-o reîncredința lui Carol al II-lea. Dar această transmitere de drepturi n-a putut avea loc în realitate, pentru că sicilienii n-au vrut să renunțe la autonomia lor și l-au recunoscut ca singur suveran pe Frederic, guvernator al insulei de mai mult timp, din momentul în care fratele său, Iacob al II-lea domnea în Aragon. La 25 martie 1296, el era încoronat rege în domul din Palermo; practic, politica pontificală mergea spre înfrângere, care a fost pecetluită prin pacea de compromis semnată în 1302 la Caltabellotta între Robert, fiul lui Carol al II-lea, și Frederic care obținea de la Biserică Sicilia ca vasal cu titlul de rege al Trinacriei[109]. În realitate însă insula nu a mai fost restituită dinastiei de Anjou, fiind alipită aragonezilor, ca avanpost al viitoarei expansiuni spaniole în Mediterana, fenomen pe care papalitatea nu-l va putea împiedica niciodată.

Episodul Siciliei nu constituie totuşi un caz în sine în istoria relaţiilor dintre Biserică şi stat; nu este singurul afront suferit de Bonifaciu în contextul european. El era sortit să încheie bilanţul unor asemenea relaţii într-un mod umilitor pentru el şi pentru Biserică, nu din slăbiciune sau stângăcie a comportării sale, ci din cauza anacronismului ideologiei de care s-a lăsat călăuzit. Într-adevăr, printr-o serie de bule papale apare clar modul în care, în concepţia lui Bonifaciu al VIII-lea, sfera puterii ecleziastice trebuia să se lărgească până la absorbirea celei temporale a principilor, pentru că suveranitatea papală nu putea cunoaşte limite, ea fiind *plenitudo potestatis*, datorită originii sale divine. Era o concepţie specific medievală, dusă până la consecinţe logice extreme, într-o perioadă în care totuşi Evul Mediu se îndrepta către apusul său şi se pregăteau să ia naştere naţiunile.

Totul a început cu publicarea bulei *Clericis laicos* din 25 februarie 1296; ea interzicea laicilor, sub ameninţarea excomunicării şi a interdicţiei, să oblige membrii clerului la plata oricărui impozit sau taxe fără aprobarea Bisericii din Roma, interzicându-le şi acestora din urmă, cu riscul aceloraşi pedepse, să plătească asemenea contribuţii. Bula stigmatiza, pe plan istoric, ostilitatea dintre laici şi clerici şi „se punea astfel marea problemă", după cum spune Seppelt, „dacă, în afară de papalitate, stăpână absolută a bunurilor Bisericii, în virtutea puterii sale jurisdicţionale, nu trebuia să-i revină şi Statului un drept separat de percepere a taxelor de la biserici şi mănăstiri". În ce privea statul, era în joc însăşi existenţa acestuia.

În Germania, noul rege, Adolf de Nassau, temându-se că unii principi şi episcopi s-ar fi putut împotrivi candidaturii sale la coroana imperiului, nu s-a opus punerii în aplicare a bulei papale; în Anglia, Eduard al III-lea nu ar fi vrut s-o ia în seamă, dar a trebuit să cedeze atunci când episcopii au refuzat să plătească noi impozite.

În Franţa, lucrurile au luat o altă întorsătură; regele Filip cel Frumos a ripostat la apariţia bulei prin două decrete care interziceau clericilor şi laicilor să scoată din ţară aur, argint şi pietre preţioase şi interziceau şederea străinilor în regat, ceea ce însemna că era imposibil pentru Curia papală să-şi mai trimită dincolo de Alpi emisarii care să încaseze taxele. Papa a început să fie privit cu ostilitate în Franţa şi au început să circule aici diferite pamflete împotriva lui; episcopii, asemeni cardinalilor în conclav, se revoltau împotriva comportamentului său şi aceasta putea da naştere unor sentimente de autonomie în sânul Bisericii franceze. Bonifaciu şi-a dat, atunci, seama că trebuia să aducă unele amendamente

la legea dată prin *Clericis laicos*; în acest sens, i-a permis lui Filip cel Frumos să încaseze impozitele clerului chiar și fără aprobarea papei, dar numai în cazuri de extremă necesitate. Regele a revocat și el cele două decrete și pacea dintre Franța și papalitate a fost concretizată mai târziu prin canonizarea solemnă a lui Ludovic al IX-lea, bunicul lui Filip, la 17 august 1297.

Această schimbare neașteptată în relațiile cu Franța, soldată cu o cedare umilitoare a Bisericii în favoarea unui stat, se explică prin situația precară în care se găsea papa la Roma ca urmare a exercitării despotice a puterii sale.

El își făcuse, într-adevăr, mulți dușmani în rândul aristocrației romane și, în special printre membrii familiei Colonna; cei doi cardinali Colonna, Giacomo și Pietro, i-au adus critici fățișe în Curie, declarând că alegerea nu era legitimă, pentru că, la rândul său, nici abdicarea lui Celestin al V-lea nu era valabilă. Ei se aflau în fruntea unei opoziții radicale din rândul clerului și al populației nu numai din Roma, dar și din Campagna romană, găsind sprijin și la franciscani; purtătorul de cuvânt al acestora din urmă era Jacopone da Todi care, în una dintre vehementele sale poezii, l-a numit pe papă chiar „noul Anticrist". Lupta s-a concretizat la 10 mai 1297 o dată cu apariția unui memoriu, așa-numitul „manifest al Demnității", semnat de către cei din familia Colonna și de către unii călugări franciscani, prin care pontiful era declarat decăzut din drepturi, iar credincioșii erau îndemnați să nu i se mai supună.

Reacția lui Bonifaciu a fost violentă și promptă; cei doi cardinali au fost destituiți printr-o bulă papală în care erau menționate ofensele aduse de „neamul și de sângele lor blestemat", care ar fi trebuit nimicit „pentru că își ridica mereu capul plin de trufie și de dispreț".

Cei doi cardinali au răspuns la această bulă pontificală printr-un nou memoriu, protestând împotriva comportării nedrepte a papei; Bonifaciu a ripostat confiscându-le averile. De fapt, cardinalii sperau că Filip cel Frumos va interveni, dar regele n-a vrut să complice și mai mult relațiile cu Roma, din moment ce papa îi dăduse satisfacție în problema taxelor ecleziastice.

Cetățile fortificate care aparțineau familiei Colonna au căzut una după alta: Zagarolo și Palestrina au fost distruse. Jacopone a fost închis într-o mănăstire și excomunicat; va fi reabilitat abia după moartea lui Bonifaciu. Cei doi cardinali Colonna, excomunicați, au fost expulzați din Statul Bisericii și s-au refugiat la curtea regelui Filip, de unde au continuat să uneltească împotriva papei; bunurile care le fuseseră con-

fiscate au fost împărțite între cei din familia Caetani și dușmanii lor tradiționali, familia Orsini. În aparență, la Roma domnea pacea; în această atmosferă de răgaz, Bonifaciu al VIII-lea a decis să celebreze primul jubileu din istorie.

Bula papală, așa-numita *Antiquorum habet fidem,* prin care a fost proclamat Anul Sfânt, datează din 22 februarie 1300; ea decreta o indulgență generală pentru toți cei care, în anul respectiv și la fiecare sută de ani, vizitau bazilicile Sf. Petru și S. Paolo din Roma. Evenimentul a fost, într-adevăr, excepțional: toți cronicarii vremii susțin la unison că afluența pelerinilor la Roma a fost enormă. Villani o apreciază la circa două sute de mii.

Despre pelerinajul în masă la Roma vorbește și Dante, mai întâi referitor la „Veronica"[110] și apoi la jubileu; într-un sonet din *Vita Nova* (XL, 24) care începe astfel:

> O, pelerini cu mințile pribege
> și gându-ntors spre cei lăsați acasă,
> veniți de mult departe-precum lasă
> înfățișarea voastră-a se-nțelege.
>
> (trad. Romulus Vulpescu)

și în *Infern,* descriind trecerea unei „mari îmbulzeli", adică procesiunea continuă care intra și ieșea din oraș (XVIII, 28 și 31-33):

> să aibă toți, pe-o latură-a lor frunte
> spre Sanct Angelo câți spre dom mergeau,
> iar pe-altă parte-acei ce merg spre munte.
>
> (trad. George Coșbuc)

Evenimentul a fost pentru Bonifaciu al VIII-lea, lăsând la o parte marile câștiguri financiare din pomeni și din servicii turistice, o refacere a prestigiului său zdruncinat de recentele dispute cu membrii familiei Colonna și de insinuările jignitoare privind legitimitatea pontificatului său. În acest sens, jubileul l-a făcut mai conștient de întâietatea ostentativă pe care o avea față de suveranii ceilalți: „în acele zile a putut trăi, în toată plenitudinea, sentimentul puterii sale aproape divine", după cum se exprimă Gregorovius, „văzând îmbulzindu-se cu miile, din toate colțurile lumii, pelerini care ajungeau până la tronul său, pentru a i se închina în pulbere, ca în fața unei ființe supranaturale". Este adevărat că printre pelerini nu s-au aflat marii suverani, cu excepția principelui Carol Martel, dar Bonifaciu nu a luat în seamă aceasta și și-a jucat

conștiincios rolul, prezentându-se de mai multe ori în fața străinilor veniți la Roma în toată splendoarea însemnelor imperiale, exclamând: „Eu sunt Cezar, eu sunt împăratul". Și Seppelt comentează: „El voia să concentreze în mâinile sale amândouă spadele puterii temporale și spirituale și nu voia să admită că puterea sa era, în realitate, iluzorie". Toate acestea au ieșit totuși la suprafață, îndată ce s-a terminat Anul Sfânt, cu ocazia luptei care a reînceput cu Franța.

Filip cel Frumos reprezenta și el o nouă concepție despre suveranitate: „nu recunoștea pe nimeni mai presus de el", după cum observă cronicarul Pierre Dubois, și aspira la un loc de prim rang în Europa, fără a pune la socoteală faptul că „în regatul său el se considera un adevărat împărat". Nu întâmplător încheiase, în 1299, o alianță de prietenie și de pace cu Albert de Habsburg, noul rege al Germaniei, acuzat totuși deschis de papă de a-l fi asasinat pe Adolf de Nassau, fiind, în plus, invitat la Roma pentru a da socoteală în delictul de lezmaiestate. Un suveran atât de conștient de propria putere și atât de net anticlerical ca Filip nu putea să nu facă pe stăpânul și în raporturile cu Biserica franceză, uzurpându-i bunurile ecleziastice și provocând, astfel, un nou conflict între el și Bonifaciu al VIII-lea.

La 4 decembrie 1301, prin bula *Salvator Mundi*, papa a abolit privilegiile acordate regelui, pe motiv că acesta abuzase de ele, și, a doua zi, într-o alta bulă, *Ausculta fili*, i-a convocat, pentru data de 10 noiembrie a anului următor, la Roma, pe episcopii francezi și pe Filip, la un conciliu în care să se clarifice și să se stabilească, o dată pentru totdeauna, raporturile dintre stat și Biserică. În această din urmă bulă, Bonifaciu exprima clar ideea că doar papa fusese așezat de Dumnezeu mai presus de orice suveran, așa încât nu-i era permis lui Filip să creadă că nu avea nici un superior; el era un supus al papei și în fața acestuia trebuia să dea socoteală de faptele sale.

Filip a pus să fie difuzat în Franța un rezumat al celor două bule papale, un document în bună parte diferit de original și, pentru a-și atinge scopul de a instiga opinia publică împotriva papei, a pus în circulație și o scrisoare de răspuns către Bonifaciu, în realitate neexpediată niciodată la Roma, în care declara că regele în sfera temporală nu se supunea nimănui. În aprilie 1302, Filip convoca la Paris Stările Generale[111] care au aprobat poziția regelui; a fost redactată cu această ocazie o scrisoare către papă, aprobată în unanimitate, inclusiv de către cler; în ea se exprima protestul față de comportarea ofensatoare a lui Bonifaciu față de regele Franței care, în replică, interzicea episcopilor francezi să participe la conciliul de la Roma.

În ciuda interdicției, treizeci și nouă de episcopi francezi au mers totuși la Roma, deși au fost pedepsiți după aceea de Filip cu confiscarea averilor; rezultatul adunării a fost faimoasa bulă papală *Unam Sanctam*, emanată la 18 noiembrie 1302. Ea atrăgea atenția, în termeni dogmatici că „în cadrul puterii Bisericii se pot distinge două spade, cea spirituală și cea temporală; prima este mânuită de către Biserică, iar a doua pentru Biserică, una de mâna preotului, cealaltă de mâna regelui, dar la indicațiile preotului", pentru că „puterea spirituală trebuie să comande și să judece puterea temporală". Astfel încât, „cine se împotrivește acestei puteri spirituale supreme, exercitată de un om, dar primită de la Dumnezeu prin promisiunea făcută Apostolului Petru, i se împotrivește lui Dumnezeu însuși. Trebuie, prin urmare, ca fiecare om care dorește să fie mântuit, să se supună episcopului de la Roma".

În loc de răspuns, Filip a convocat la Luvru, la 12 martie 1303, Consiliul de Stat, în care Guillaume de Nogaret și-a expus amănunțit, pentru prima dată, acuzațiile aduse papei, susținute și prin memoriul cardinalilor Colonna prezenți și ei la Paris; Bonifaciu era declarat papă nelegitim, eretic și simoniac, astfel încât regele s-a considerat îndreptățit să convoace la Paris un conciliu general, care ar fi trebuit să devină, practic, un adevărat proces intentat papei. Era necesar totuși ca acesta să fie prezent în fața adunării, așa că Guillaume de Nogaret a primit de la rege misiunea secretă de a-l aresta și de a-l aduce la Paris.

Bonifaciu al VIII-lea și-a dat seama că situația se agrava și s-a grăbit să-i comunice printr-o scrisoare lui Filip că era pasibil de excomunicare pentru că-i oprise pe episcopii francezi să vină la Roma pentru a participa la conciliu; era, de fapt, o modalitate de a câștiga timp, în așteptarea evenimentelor ulterioare. Oricum, aducătorul epistolei a fost arestat din ordinul regelui și mesajul nu a avut nici un efect. Papa a încercat atunci să obțină sprijinul lui Albert de Habsburg; s-a înțeles cu el și, printr-un consistoriu din 30 aprilie, l-a recunoscut ca rege al Germaniei, și ca monarh peste toți regii de pe pământ, promițându-i și coroana imperială. Era o soluție eficientă pentru a rupe alianța franco-germană și, într-adevăr, Albert i-a promis solemn papei protecție și apărare împotriva tuturor dușmanilor săi; apoi însă când a fost nevoie, această promisiune nu a fost pusă în practică.

La jumătatea lui iunie, a avut loc la Luvru o nouă adunare a Stărilor Generale, un fel de instrucție judiciară împotriva lui Bonifaciu al VIII-lea; Nogaret, plecat la Roma în misiune secretă, era înlocuit, ca acuzator public, de prietenul său Guillaume de Plasian. Papa a fost

acuzat de sodomie şi de asasinarea lui Celestin al V-lea, de negare a nemuririi sufletului şi de a-i fi obligat pe unii preoţi să încalce secretul confesional. Regele s-a declarat convins de necesitatea convocării unui conciliu ecumenic prin care papa să fie destituit; cu toată opoziţia multor membri ai unor Ordine religioase minore, care au ajuns, de altfel, în închisoare, clerul în totalitatea lui şi poporul francez şi-au manifestat adeziunea la hotărârile regelui.

Aflând şi de aceste evenimente, papa, care se afla la Anagni, a respins în cadrul unui consistoriu toate acuzaţiile şi a pregătit o bulă de excomunicare a regelui, intitulată *Super Petri solio,* care trebuia să fie emanată la 8 septembrie 1303, dar, cu o zi înainte de această dată, s-a declanşat un complot şi documentul nu a mai putut fi publicat.

Guillaume de Nogaret, aflat în Italia din primăvara acelui an, luase legătura cu familia Colonna, duşmana de moarte a papei, în fruntea căreia se afla atunci Sciarra; s-a organizat un complot, care se întindea de la burghezia din Anagni până la o parte din colegiul cardinalilor. În dimineaţa zilei de 7 septembrie complotiştii au năvălit în orăşel cu strigătul de „Trăiască regele Franţei şi Colonna!" şi i-au îndemnat pe locuitori să treacă la atacarea palatului pontifical, şi acesta cade, spre seară, în mâinile insurgenţilor. Bonifaciu al VIII-lea, abandonat chiar şi de servitori, s-a îmbrăcat cu odăjdiile rangului său şi, cu tiara pe cap, i-a aşteptat pe agresori aşezat pe tron.

Când Nogaret şi Sciarra Colonna au intrat în sală, i-au cerut să-i reintegreze pe cei doi cardinali Colonna în funcţiile lor, să abdice şi să se predea pentru a-şi salva viaţa: „Iată ceafa mea, iată capul meu!" a strigat papa, respingând indignat condiţiile puse. Dacă se pare că este doar rodul imaginaţiei faptul că Nogaret l-ar fi pălmuit pe papă cu mănuşa sa de fier, este sigur că el a fost maltratat, insultat şi aceasta în special de către Sciarra Colonna, care ar fi vrut chiar să-l omoare. Această comportare a stârnit indignare, chiar şi în rândul adversarilor săi politici, ca Dante care a considerat ofensa ca fiind adresată lui Cristos însuşi (*Purgatoriul,* XX, 86-90):

> văd crinul în Anagni cum scoboară
> pe Crist robindu-l în vicarul său.
>
> Îl văd batjocorit a doua oară,
> şi fiere văd că-i dau, şi-i dau oţet.
>
> (trad. George Coşbuc)

Nogaret nu dorea moartea lui Bonifaciu; era hotărât doar să-l ducă pe papă în faţa regelui său, spre deosebire de Colonna. Această neconcordanţă în intenţii i-a salvat viaţa papei; după ce acesta a fost ţinut trei zile în captivitate, burghezii din Anagni au trecut pe neaşteptate de partea concitadinului lor şi, atacând din nou palatul pontifical, la 9 septembrie i-au alungat pe complotişti şi l-au eliberat pe Bonifaciu.

În seara aceleiaşi zile, papa i-a binecuvântat pe locuitorii oraşului şi le-a iertat greşelile, dar, evident, nu se mai simţea în siguranţă în oraşul său natal; sub protecţia celor din familia Orsini, la 25 septembrie se întorcea la Roma, distrus fizic şi moral, devenit doar o umbră a marelui papă ce se credea. A murit la 11 octombrie 1303, şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, în capela Caetani pe care, la comanda sa, i-o construise Arnolfo di Cambio; ea a fost dărâmată mai târziu, când a fost construită noua bazilică şi osemintele sale şi-au găsit locul de veci în grotele Vaticanului.

Indiscutabil, acel mormânt „este monumentul papalităţii medievale pe care marile puteri ale vremii au îngropat-o o dată cu el", după cum observă Gregorovius; „a fost ultimul papă care a susţinut ideea Bisericii ierarhice dominatoare a lumii". Această manie a grandorii este confirmată şi de mecenatismul lui: în spatele întemeierii universităţii La Sapienza din Roma şi a domurilor din Orvieto şi Perugia, se ascunde o nebunie „de Cezar" care s-a concretizat într-o idolatrie narcisistă.

Nici un papă până la el nu a comandat încă din timpul vieţii să fie imortalizat într-un număr atât de mare de statui din marmură şi bronz, vizibile şi acum la Orvieto, Bologna, Florenţa, Anagni şi în Lateran, fără a mai pune la socoteală fresca lui Giotto, care i-a păstrat pentru posteritate imaginea pe când citea din amvonul de la bazilica S. Giovanni bula papală de proclamare a jubileului. Această manie nu înseamnă doar un simplu păcat al slăbiciunii umane, o ambiţie demodată de a-şi asigura o faimă postumă; este trufie şi orgoliu într-o adevărată divinizare a propriei persoane. Acesta este păcatul cel mai grav în care putea să cadă cel ce, de fapt, ar fi trebuit să fie, după expresia Sf. Grigore cel Mare, *servus servorum Dei*.

194. Benedict al XI-lea (1303-1304)

Răscoale şi ciocniri între cele două tabere adverse au însoţit sicriul lui Bonifaciu al VIII-lea; oraşul era sub arme. De la Napoli venise şi

Benedict al XI-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Carol al II-lea cu fiii săi Robert şi Filip şi cu un număr de soldaţi; până şi Frederic trimisese din Sicilia câteva corăbii care ancoraseră în portul Ostia. Toţi se aşteptau la ce era mai rău, când cardinalii, adunaţi în conclav în bazilica Sf. Petru, la zece zile după moartea lui Bonifaciu al VIII-lea, adică la 22 octombrie 1303, se deciseseră deja asupra succesorului, alegându-l pe Niccolò Boccassini, episcop cardinal de Ostia; el era încoronat la Sf. Petru, la 27 octombrie, sub numele de Benedict al XI-lea.

Născut în 1240 la Treviso, fusese preceptor în casa unui nobil veneţian şi, intrând în ordinul dominicanilor, parcursese întreaga carieră ecleziastică, ajungând la rangul de cardinal sub Bonifaciu al VIII-lea; blând din fire, a fost promotorul cedării definitive a papalităţii în faţa forţelor laice ale statului împotriva cărora luptase predecesorul său.

De fapt, îi lipseau aliaţii împotriva regelui Franţei, neputând conta în acest sens nici pe sprijinul Germaniei. A fost nevoit să facă totuşi ceva pentru a şterge ruşinea care acoperise Biserica în urma ofensei de la Anagni; astfel încât, la 6 noiembrie, a ordonat un proces împotriva complotiştilor de atunci, proces care s-a încheiat la 23 decembrie. A fost însă vorba doar de o farsă, pentru că, practic, cei din familia Colonna au ştiut să se apere cu îndârjire, ajungând chiar să pretindă despăgubiri pentru nedreptăţile suferite din partea lui Bonifaciu al VIII-lea; le-a fost ridicată excomunicarea, cu excepţia lui Sciarra, şi le-au fost restituite

unele teritorii confiscate, chiar dacă pentru a-şi reconstrui cetăţile trebuiau să primească o aprobare specială de la papă.

Cardinalii Giacomo şi Pietro au cerut să fie reintegraţi în funcţie, dar Benedict i-a refuzat; atunci, ei au cerut protecţia lui Filip cel Frumos. Acesta, urmărindu-şi doar propriile interese şi realizarea dorinţei mai vechi de a convoca un conciliu care să condamne tot ceea ce făcuse Bonifaciu al VIII-lea, a reuşit să-l determine pe Benedict să se supună voinţei sale.

Într-adevăr, papa, fără a-i mai aştepta pe trimişii regelui, a abrogat toate decretele date de predecesorul său împotriva lui Filip, promulgând, la data de 13 mai 1304, bule speciale în acest scop. S-a ajuns astfel la o împăcare între Franţa şi Biserică, dar aceste bule, după cum observă Gregorovius, au însemnat „sentinţa de condamnare la moarte a papalităţii ca organism politic; au marcat abandonarea poziţiei dominatoare cu care se putea lăuda în universul creştin, constituind apogeul istoriei sale". De aici începe campania de denigrare totală a papei Caetani sub Clement al V-lea.

În altă ordine de idei, situaţia din Roma continua să fie tulbure, fiind marcată de o luptă înverşunată între familiile Caetani şi Colonna; aceştia din urmă au reuşit să se impună din nou în Capitoliu, unde senatori erau Gentile Orsini şi Luca Savelli. Benedict a considerat că era mai bine să părăsească Roma şi să se retragă la Montefiascone, apoi la Orvieto şi, în final, la Perugia. De aici, a declanşat un nou proces al celor întâmplate la Anagni şi a ajuns la o sentinţă definitivă, prin care erau excomunicaţi Guillaume de Nogaret, Sciarra Colonna şi alte căpetenii; în bula prin care era promulgat verdictul, era inclus tacit şi Filip cel Frumos, ca autor moral al agresiunii. Documentul a fost publicat cu curaj la 7 iunie, dar exact la o lună după aceea, la 7 iulie 1304, Benedict al XI-lea murise deja, poate otrăvit.

„Stând la masă şi mâncând", după cum povesteşte Villani, „un tânăr îmbrăcat şi cu voal, ca o femeie, dându-se drept novice al călugăriţelor de la Sf. Petronilla din Perugia, vine cu un vas de argint în care se aflau smochine frumoase, oferindu-i-l papei din partea stareţei acelei mănăstiri. Papa a primit cu mare plăcere fructele şi, mâncându-le cu poftă, fără să bănuiască nimic, pentru că i le adusese o femeie, s-a lăcomit, a mâncat foarte multe, după care, sătul, s-a îmbolnăvit şi, după câteva zile a murit".

Se pare că moartea i-a fost provocată de pulberea de diamant care fusese injectată în smochine şi, deşi Castiglioni consideră că a fost „o

metodă ciudată de otrăvire", iar Gregorovius observă că „este vorba, cu siguranță de o invenție", nu avem vreun motiv concret pentru a nu crede în autenticitatea asasinării papei de către trimișii lui Nogaret și ai lui Sciarra Colonna, excomunicați cu o lună înainte.

Benedict al XI-lea a fost înmormântat la Perugia în biserica S. Domenico; beatificat de către Biserică, cultul său a fost confirmat în 1736.

195. Clement al V-lea (1305-1314)

La trei zile de la moartea lui Benedict al XI-lea, fără a mai respecta decretul gregorian asupra conclavului, cardinalii se adunaseră deja în palatul arhiepiscopal din Perugia, sperând să ajungă la o alegere rapidă, care să zădărnicească la timp eventuale ingerințe din exterior. Colegiul cardinalilor era totuși divizat în două tabere, cea filoitaliană cu cardinalii Matteo Orsini și Francesco Caetani și cea filofranceză avându-i în frunte pe Napoleone Orsini și Niccolò da Prato, asupra ei ridicându-se amenințătoare *longa manus* a lui Filip cel Frumos.

Certurile dintre cardinali au durat un an întreg, desfășurându-se pe fundalul ciocnirilor armate dintre susținătorii celor două facțiuni la Roma și cam peste tot în Statul Bisericii; s-a ajuns în final la un compromis. Cardinalii filoitalieni vor propune trei candidați dintre care facțiunea filofranceză îl va alege pe noul papă; s-a întâmplat că toți cei trei candidați propuși, deși francezi, erau adversari ai lui Filip cel Frumos; acesta fiind imediat înștiințat, s-a ajuns la o contrapropunere în persoana arhiepiscopului de Bordeaux, Bertrand de Got. Regele l-a chemat de îndată la Paris pe candidatul francezilor și s-a înțeles cu el; după cum ne informează Villani, arhiepiscopul i-ar fi promis regelui, în cazul în care ar fi fost ales, concesii serioase, printre care „toată zeciuiala cuvenită Bisericii în întregul regat pe cinci ani" (VIII, 80). Dante este convins și el că Bertrand de Got, „păstor nelegiuit", dobândise tronul pontifical „cumpărând" puternicul sprijin al lui Filip și din această cauză l-a așezat în *Infernul* său printre simoniaci (XIX, 85-87):

> ...un nou Iason, căci banii-l vor alege,
> și cum cu-acela moale domnu-i fu,
> așa va fi cu el al Franței rege.
>
> (trad. George Coșbuc).

Bertrand de Got, născut la Villandraut în ținutul Gironde, a fost așadar ales la 5 iulie 1305; gascon, studiase la Orléans și Bologna și fusese ales ca arhiepiscop de Bordeaux de către Bonifaciu al VIII-lea. Era însă în relații prietenești cu regele Franței și, dornic să devină papă, s-a supus total dorințelor acestuia; mai întâi, un gest semnificativ în acest sens a fost invitația adresată celor care-l aleseseră de a veni în Franța, pentru că dorea să fie încoronat ca pontif în patria sa.

Ceea ce s-a și întâmplat, la 14 noiembrie 1305, la Lyon, în biserica St. Just, fiind prezenți Filip cel Frumos, Carol de Valois, ducele Ioan al Bretaniei, precum și mulți baroni francezi; Bertrand de Got și-a luat numele de Clement al V-lea.

În timpul procesiunii de după ceremonia consacrării, au avut loc unele incidente pe care poporul le-a interpretat imediat ca semne rele, prevestitoare de nenorociri în perioada imediat următoare; un zid masiv s-a dărâmat din senin în spatele papei care a căzut de pe cal, iar coroana i s-a rostogolit în țărână, cu această ocazie dispărând un diamant splendid care-o împodobea. Valois a fost grav rănit, ducele de Bretania a murit în urma rănilor căpătate, iar doisprezece baroni din suită au murit pe loc.

Aceste întâmplări care prevesteau vremuri grele pentru Biserică nu i-au împiedicat însă pe rege și pe papă să se abată de la ceea ce hotărâseră la întâlnirea lor; tronul papal a fost mutat de la Roma în Franța, mai întâi la Lyon, apoi la Cluny, Bordeaux, Poitiers și apoi definitiv, în Provence, la Avignon. În acest oraș, pontifii vor rămâne pentru o perioadă de circa șaptezeci de ani, perioadă care a intrat în istorie sub numele de „captivitatea (papală) de la Avignon"; papii, oaspeți oficiali ai regelui din Napoli, pentru că acesta era conte de Provence, vor fi, după spusele poporului, supușii regelui Franței, chiar dacă Biserica stăpânea în jurul Avignonului ținutul Venaissin. Este un fapt dovedit acela că toți cei șapte papi de la Avignon, fiind francezi, erau legați în acest fel, foarte puternic, de țara lor de origine.

Se mai poate vorbi și despre absurditatea situației în care un episcop al Romei să se afle departe de dioceza sa, iar Biserica apostolică și romană să-și aibă sediul la Avignon, pe unde pașii nici unui apostol nu călcaseră vreodată. În toată această perioadă, Roma a fost abandonată în voia sorții, pradă luptei dintre diferite tabere politice, iar Statul Bisericii a ieșit complet de sub autoritatea pontificală, afundându-se într-o decadență totală, care făcea ca o reîntoarcere a Curiei papale la Roma să devină imposibilă într-un viitor apropiat.

Prin Clement al V-lea devenise deja evidentă supunerea papalității față de regele Franței. La doar câteva săptămâni după alegerea sa, el îi făcea pe plac lui Filip cel Frumos, numind nu mai puțin de nouă cardinali francezi, rude sau prieteni ai regelui, astfel încât să se obțină o majoritate necondiționată în colegiul cardinalilor și un control efectiv al politicii Curiei; cardinalii Giacomo și Pietro Colonna erau și ei reintegrați în funcțiile și titlurile lor.

Ceea ce îi preocupa însă în mod deosebit pe Filip și pe majoritatea dintre cardinali era organizarea unui proces al lui Bonifaciu al VIII-lea; Clement al V-lea a încercat, pe cât i-a fost posibil, să câștige timp și a reușit să evite apoi condamnarea oficială a papei, dar toate acestea numai cu prețul a numeroase concesii care, și ele, erau degradante pentru personalitatea lui Bonifaciu al VIII-lea. Acest lanț de cedări a început în februarie 1306, când papa a anulat toate măsurile luate împotriva familiei Colonna care, de data aceasta, a reușit să reintre în posesia tuturor bunurilor care-i fuseseră răpite în folosul familiilor Caetani și Orsini. Lui Filip i-a fost apoi dată zeciuiala ecleziastică promisă de papă înainte de alegerea sa; în plus, a fost abrogată bula *Clericis laicos* și, în acest fel, raporturile dintre regele Franței și Biserică vor rămâne aceleași de care suveranul francez se bucura înainte de emiterea bulei respective.

Clement al V-lea credea că se revanșase față de regele său pentru ajutorul pe care acesta i-l dăduse cu ocazia alegerii pontificale, dar se înșela; cu ocazia unei întâlniri din mai 1308 la Poitiers, cei doi au ajuns la o ceartă violentă asupra unor noi pretenții expuse de Filip. Acesta dorea condamnarea lui Bonifaciu al VIII-lea printr-un proces în toată regula și iertarea de excomunicare a lui Nogaret, convocarea unui conciliu ecumenic în Franța precum și desființarea Ordinului templierilor. Acesta din urmă era un ordin cavaleresc care primise regula ecleziastică de la Bernard de Clairvaux pentru o activitate legată de Țara Sfântă; o dată cu încetarea cruciadelor, el își pierduse justificarea practică, dar continuase să prospere, în special în Franța, prin înființarea a numeroase mănăstiri, adevărate depozite pentru comorile adunate de membrii Ordinului. De fapt, după cum observă Ullmann, „pe măsura dezvoltării comerțului dintre Orient și Occident, templierii începuseră să capete rolul de bancheri. În plus, deoarece multe persoane le încredințaseră spre păstrare bijuterii și alte valori, templierii erau pe cale să devină o mare putere economică, dat fiind și faptul că mai dispuneau încă de multe privilegii și imunități". În realitate, Filip dorea să pună mâna pe această bogăție imensă, insistând pe lângă papă

ca acesta să desființeze Ordinul, fiind dispus ca, în schimbul satisfacerii acestei dorințe, să cedeze în privința intentării procesului împotriva lui Bonifaciu al VIII-lea; așa s-a și întâmplat.

Clement al V-lea și-a dat, încă de la început, acordul pentru convocarea conciliului, iar în privința celorlalte pretenții mai avea încă ezitări; în realitate, el a cedat treptat, cu multă dibăcie, tocmai pentru a încerca să salveze, atât cât era posibil, memoria papei Caetani.

În privința templierilor, papa a crezut că va putea ține sub control această chestiune, acordând puteri depline episcopilor și Inchiziției, astfel încât comisiile din cadrul fiecărei dioceze să examineze în amănunțime situația mănăstirilor; în realitate însă el nu a avut mână liberă nici în privința alcătuirii comisiilor, toate fiind, mai mult sau mai puțin, manipulate de Filip. Aceste comisii, recurgând la tortură, au reușit să obțină, de la cei mai de seamă reprezentanți ai Ordinului templierilor, mărturii ale ereziei lor, considerate autentice de Inchiziție, și aceasta a trecut, în consecință, la trimiterea lor pe rug; retractările celor condamnați astfel nu au fost luate în considerare și ei au fost considerați eretici „recidiviști". Apelurile lor către papă au fost zadarnice; Clement al V-lea a reușit doar să amâne o decizie definitivă asupra condamnării Ordinului cu ocazia conciliului, convocat pentru octombrie 1310 la Vienne, dar amânat cu un an pentru că, între timp, Filip și Curtea regală, instigați de familia Colonna, insistau pentru începerea procesului împotriva lui Bonifaciu, mereu amânat de papă și deschis în martie 1310 la Avignon.

Actul de acuzare a fost susținut de Guillaume de Nogaret și de Guillaume de Plasian, care făceau parte din Consiliul de miniștri al regelui și erau autorii tuturor mașinațiilor obscure care duseseră la „ofensa de la Anagni", în timp ce cardinalii Colonna, cei doi dușmani personali ai papei Caetani, făceau pe martorii, evident, nu ai apărării; în acest moment, regele a înțeles că trebuia totuși să-i ofere ceva, cât de puțin, sărmanului Clement și, la o altă încercare a acestuia de a mai tergiversa procesul, a hotărât să renunțe la o ulterioară umilire a papalității. Desigur, nu a făcut-o dintr-un sentiment de pietate, ci, dimpotrivă, pentru a-l obliga pe papă să accepte condamnarea templierilor în cadrul conciliului. Pe de altă parte, la 27 aprilie 1311, prin bula *Rex gloriae,* Clement al V-lea susține că regele dăduse dovadă de bună-credință și de *bonus zelus* în acțiunea sa împotriva lui Bonifaciu al VIII-lea, și-i ridica excomunicarea lui Nogaret; de asemenea, în toate bulele emanate de acel papă, au fost literalmente „răzuite" fragmentele care conțineau critici îndreptate împotriva regelui.

S-a ajuns astfel la conciliul de la Vienne, cel de-al XV-lea ecumenic, care a fost deschis la 16 octombrie 1311, în prezența lui Filip; această adunare trebuia să se ocupe, în esență, de templieri, și a făcut aceasta într-o singură direcție, pe baza proceselor intentate deja de Inchiziție și a raportului întocmit de o comisie episcopală franceză. Prin bula *Vox în excelso*, din 3 aprilie 1312, aprobată în unanimitate de conciliu, a decretat dizolvarea Ordinului, cu simpla justificare că el nu mai putea răspunde scopurilor pentru care fusese creat, legate de Țara Sfântă și de cruciadele devenite acum de domeniul trecutului, scoțând în evidență și faptul că mulți dintre adepți fuseseră catalogați ca eretici. Toate averile templierilor au fost împărțite între călugării ospitalieri și cei ioaniți, dar mare parte dintre ele au ajuns în proprietatea lui Filip cel Frumos, extraordinar de iscusit în găsirea de soluții pentru a beneficia de ultimul cuvânt. Din palatul templierilor de la Paris și-a făcut castel rezidențial; în timpul Revoluției franceze, aici au fost închiși Ludovic al XVI-lea și Maria Antoaneta.

Cât despre Bonifaciu al VIII-lea, procesul lui a fost considerat închis, adică anulat; de-acum însă personalitatea papei Caetani fusese deja terfelită. Conciliul a considerat totuși ca ortodoxă credința sa, astfel încât toate acuzațiile de erezie au căzut și numele lui Bonifaciu nu a fost șters din pomelnicul pontifilor romani. Așa cum ne informează Walter Ullmann, „prețul pe care l-a plătit papalitatea pentru a evita procesul împotriva răposatului Bonifaciu a fost destul de mare: nu există îndoială că reputația sa a avut de suferit enorm în urma acestei povești". În plus, canonizarea lui Celestin al V-lea de la Avignon din 5 mai 1313, dorită în mod special de Filip cel Frumos, a fost o condamnare indirectă a unei decizii a lui Bonifaciu al VIII-lea, și anume captivitatea papei-sihastru; în fond, memoria lui Benedetto Caetani a fost reabilitată doar formal și nu în esență.

Clement al V-lea era foarte bolnav, din ce în ce mai puțin capabil de a acționa măcar pe plan diplomatic; ultimele și cele mai firave speranțe de refacere a Statului Bisericii, el și le pusese, la început, în noul rege al Germaniei, Henric al VII-lea. Apoi, la cererea lui Filip și dând curs apelului venit de la guelfii negri din Florența, care se opuseseră la intrarea regelui în orașul toscan, îndurând asediu și jaf, a devenit un adversar al lui; acesta însă, cu ajutorul regelui Neapolelui, Robert de Anjou, și-a asumat puterea imperială. La moartea lui Henric al VII-lea, în 1313, au dispărut o dată cu el și visurile ultimilor ghibelini italieni sau ale unor idealiști ca Dante, care văzuseră în rege un salvator al unei Italii devenită

pradă anarhiei. Papa îl numise ca locțiitor imperial în Italia pe Robert de Anjou care, de fapt, nu-și urmărea decât propriile sale interese; aceasta a fost ultima dovadă de slăbiciune a unui papă șubrezit, probabil încă de la începutul mandatului său pontifical, de o boală care, acum, devenise incurabilă. Mutându-se spre sfârșitul vieții la Carpentras, a murit la Roquemaure pe Ron, la 20 aprilie 1314; a fost înmormântat la Uzès, dar mormântul i-a fost distrus de-a lungul timpului. La puține luni după aceea, murea și Filip cel Frumos.

Judecata aspră a personalității lui Clement al V-lea a fost în parte reconsiderată de critica modernă; în general, tendința actuală este de a pune slăbiciunea sa de caracter pe seama bolii. Ullmann vorbește totuși despre „lipsa de diplomație, de experiență, de pricepere și capacitate intuitive, aceasta explicând acea adevărată degringoladă a papalității". Dar, dincolo de toate, dacă el nu se afla într-o perfectă condiție fizică încă din momentul alegerii sale, apar și mai grave manevrele obscure pe care le pusese la cale pentru a ajunge pe tronul pontifical, acolo unde, datorită stării sale precare de sănătate, nu putea avea o libertate deplină de acțiune.

În ultimă analiză, toate justificările de acest fel pălesc în fața nepotismului exacerbat care a caracterizat pontificatul său; după cum amintește Seppelt, „nu mai puțin de cinci membri ai numeroasei sale familii au fost primiți în colegiul cardinalilor; mulți alții s-au ales cu funcții de episcopi, iar unii s-au ales cu avantaje deosebite. Rudelor laice le-au fost rezervate slujbe importante în Statul Bisericii; chiar și prin testament, Clement le-a lăsat rudelor o moștenire atât de bogată încât, în vremea succesorului său, acestea au dat ocazie unui proces penibil". Este într-adevăr greu să iei apărarea unui papă de asemenea factură, atât ca politician, cât și ca om al Bisericii; în urma unei evaluări mai atente, par să devină din ce în ce mai credibile numeroasele acuzații venite din partea contemporanilor și îndreptate către acest „papă fără de lege".

196. Ioan al XXII-lea (1316-1334)

La moartea lui Clement al V-lea, colegiul cardinalilor s-a reunit la Carpentras, acolo unde se mutase papa în ultimele luni de viață, pentru alegerea noului locțiitor al lui Cristos. Erau douăzeci și trei, dar numai șase italieni; toți ceilalți erau francezi sau susținători ai regelui Franței. Nici nu putea fi vorba despre alegerea candidatului propus, Guglielmo,

episcop de Palestrina; zadarnice vor fi și eforturile cardinalilor italieni care doreau, mai ales, readucerea sediului papalității la Roma. Fierbinte și emoționant era apelul trimis lor de Dante, care îi îndemna să acționeze în favoarea miresei lui Cristos, pentru Biserică, pentru Roma și pentru Italia; era mesajul ultimului clarvăzător într-o lume creștină învăluită în tenebre.

Conclavul avea loc într-o atmosferă plină de uneltiri, corupție și violență, în care nu-și găsea locul un asemenea mesaj; totul a culminat, la sfârșitul lui iulie 1314, când în palatul episcopal au năvălit bandele înarmate de gasconi, conduse de Bertrand de Got, nepotul răposatului papă, care i-au alungat pe cardinalii italieni, ajungându-se astfel la suspendarea temporară a adunării.

Au trecut doi ani de tratative până când cele două facțiuni să revină din nou la discuții; Ludovic al X-lea, primul născut al lui Filip cel Frumos și moștenitorul acestuia, n-a reușit să le împace. Dar, la moartea sa, fratele său, Filip, a știut să se impună prin forță, închizându-i pe cardinalii prezenți la Lyon, în mănăstirea dominicană, la 28 iunie 1316. A trebuit să treacă însă o lună pentru a se ajunge la alegerea noului papă; la 7 august, alegerea cade din nou asupra unui gascon, Jacques-Arnaud d'Euse, originar din Cahors.

Acesta se bucura, evident, de protecția lui Robert de Anjou, datorită căruia devenise episcop de Frejus și apoi, de Avignon; Clement al V-lea îl numise cardinal de Porto. A fost consacrat papă la 25 septembrie 1316, sub numele de Ioan al XXII-lea, stabilindu-și reședința la Avignon.

Pontificatul său a fost marcat de două probleme care legau între ele disputa cu împăratul Ludovic Bavarezul și neînțelegerile din sânul Ordinului franciscanilor. La moartea lui Henric al VII-lea, o criză profundă apăruse în Germania, datorită certurilor dintre prinții electori, care duseseră la alegerea dublă a lui Frederic de Austria și a lui Ludovic Bavarezul; papa, necunoscând intențiile celor doi adversari, l-a susținut ca locțiitor imperial în Italia pe Robert de Anjou.

În privința franciscanilor, i-au dat mult de furcă tulburările pe care grupul spiritualilor le provoca în liniștea senină a Ordinului; aceștia se făcuseră vinovați în Toscana și în Provence de abuzuri și nesupunere în modul de a se îmbrăca și în alimentație, printr-o interpretare rigidă a Regulei. Papa a emis din această cauză un decret în 1317 prin care grupul spiritualilor era scos în afara confreriei; cei mai mulți s-au pocăit, și puținii disidenți rămași au ajuns în fața Inchiziției, care i-a judecat ca eretici și i-a condamnat la moarte prin ardere pe rug. Tovarășii lor de

Ioan al XXII-lea (după Platina)

idei îi considerau, desigur, martiri și au văzut în papă, care continua să le condamne răzvrătirea, numindu-i disprețuitor „fraticelli"[112], un adevărat Anticrist.

La fel a gândit și Dante care l-a acuzat pe papă că distrugea via Bisericii (*Paradis*, XVIII, 130-132):

> Tu cel ce-azi scrii numai spre-a șterge mâine,
> Socoți c-acei doi principi ce-au murit
> în viia ce-o despoi, sunt vii, stăpâne!
>
> (trad. George Coșbuc)

Versuri în care poetul se referea, evident, la simplitatea și sărăcia apostolilor, trăsături care constituiau esența vieții creștine.

De altfel, tocmai această reacție rigidă a papei la mișcarea spiritualilor a dus la o regrupare a diferitelor curente din cadrul Ordinului împotriva lui Ioan al XXII-lea, într-un conflict denumit generic „polemica asupra sărăciei teoretice", în cursul căruia a fost din nou repusă în discuție chestiunea teologică „dacă Cristos sau apostolii săi dețineau vreo avere, individual sau în comun". De fapt, franciscanii, prin șeful lor spiritual, Michele da Cesena, într-o circulară adresată creștinătății, au declarat că afirmația cum că Cristos ar fi fost sărac corespundea doctrinei catolice. Papa a emis în 1323 o bulă, în care cataloga ca eretică o asemenea aserțiune; Ordinul s-a arătat revoltat și mulți călugări minoriți l-au acuzat la un moment dat pe papă de erezie, condamnând și canonizarea lui

Toma de Aquino, cu ocazia căreia Ioan al XXII-lea proclamase ca apostolică înțeleapta doctrină asupra sărăciei creată de acest dominican.

Toate acestea se întâmplau pe când Ludovic Bavarezul, câștigându-și întâietatea asupra rivalului său Frederic de Austria și considerându-se singurul îndreptățit la coroana imperială, își manifesta intenția de a descinde în Italia și de a-și impune aici propria autoritate. Papa a continuat să-și nege propriile aspirații, hotărât să apere poziția de locțiitor pe care o deținea Robert de Anjou; la 23 martie 1324 l-a excomunicat pe Ludovic, acuzându-l de a fi exercitat o autoritate care nu fusese aprobată de papă.

În acest moment, Ludovic s-a raliat și el la acuzația de erezie lansată de franciscanii minoriți împotriva papei și, prin faimosul manifest de la Sachsenhausen, din mai 1324, a cerut convocarea unui conciliu ecumenic care să-l judece pe Ioan al XXII-lea pentru abuzul de pedepse ecleziastice în scopul realizării propriilor sale interese. Forța cu care Ludovic pornise acest conflict cu papa era destul de mare, nu numai datorită sprijinului primit din partea lumii laice și a clerului german, dar și pentru că un număr considerabil de călugări minoriți i s-a alăturat, iar un profesor ilustru de la Universitatea din Paris, Marsilio de Padova, și-a oferit sprijinul în vederea disputelor teoretice. În lucrarea sa *Defensor pacis*, el contesta, printre altele, primatul lui Petru și susținea că apostolul nu fusese niciodată la Roma, așa încât întâietatea episcopului Romei nu era de natură divină; în plus, papa nu avea nici un drept să aleagă sau să demită un împărat. Unele dintre aceste idei se potriveau foarte bine cu intențiile regelui Germaniei, care a decis să vină în Italia, pentru a pune stăpânire pe teritoriile imperiale și a fi încoronat; expediția a avut loc în 1327 și a fost, desigur, salutată cu entuziasm de ghibelini.

Ludovic a sosit la Roma când, în urma unei răscoale, partizanii lui Robert de Anjou fuseseră alungați; era în 7 ianuarie 1328. La zece zile după aceea, ales de romani ca senator și șef al armatei, era încoronat în bazilica Sf. Petru de către Sciarra Colonna, „în numele poporului roman"; era o încoronare revoluționară, conformă cu principiile laice ale concepției imperiale.

Replica papei a fost promptă; a reînnoit excomunicarea, nu a recunoscut titlul de împărat dobândit de Ludovic și a pronunțat interdicția pentru toți aliații acestuia, laici sau clerici; acum însă Ioan al XXII-lea rămăsese singur. Însuși șeful spiritual al franciscanilor, Michele da Cesena, chemat la Avignon pentru a da explicații asupra atitudinii sale față de decretele pontificale de condamnare a aripii ortodoxe a Ordinului, l-a

părăsit refugiindu-se la curtea lui Ludovic împreună cu William Occam; a fost excomunicat şi el.

Împăratul s-a simţit în acele momente suficient de puternic şi, influenţat de căpeteniile răsculaţilor din Roma, i-a intentat papei, la 14 aprilie 1328, un proces de erezie, după care, la patru zile, a urmat un decret imperial prin care Ioan al XXII-lea era demis, fiind considerat vinovat de lezmaiestate, trimiţându-l în faţa judecării ecleziastice obişnuite, sub acuzaţia de erezie.

După demiterea lui Ioan, a urmat alegerea unui nou papă, la 12 mai 1328, de către un comitet format din treisprezece membri reprezentativi ai clerului roman, în persoana franciscanului Pietro Rainalducci di Corvara, alegere validată printr-un decret imperial. Era în mod clar o alegere ilegală şi cel ales nu putea fi considerat decât un antipapă; Ludovic şi curtea sa, oricum, l-au considerat pontif în toată regula.

El şi-a luat numele de Nicolae al V-lea şi, ca primă măsură, a repetat încoronarea imperială a lui Ludovic cu respectarea ceremonialului tradiţional şi cu obişnuita ungere a proaspătului împărat.

Toate acestea păreau o farsă; practic, marii teoreticieni, adversari ai lui Ioan, nu considerau că împăratul şi antipapa erau personalităţi de prestigiu. De altfel, figura acestui Nicolae al V-lea era ştearsă şi nu a avut susţinători în lumea ecleziastică; de partea sa erau în primul rând minoriţii şi toţi cei excomunicaţi, dar chiar şi el însuşi a ajuns până la urmă să-şi dea seama că juca un rol ridicol. În august 1330, pocăindu-se, se va duce la Avignon, la Ioan al XXII-lea, care l-a iertat; a murit în uitarea generală, în octombrie 1333.

Nici norocul lui Ludovic în Italia nu a durat prea mult; destul de curând, dările prea mari pe care le impusese Romei au provocat o mare nemulţumire şi el a părăsit oraşul, care a reintrat imediat pe orbita lui Robert de Anjou; în decembrie 1329 se întorsese deja în Germania.

Este adevărat că nici Ioan al XXII-lea nu dădea dovadă de o prea mare cultură pe plan pur teologic; în diferite predici şi, în special, în cea rostită de sărbătoarea Tuturor Sfinţilor din 1331, referindu-se la durata în care se realizează „imaginea sfântă" a morţilor aflaţi în graţia lui Dumnezeu, a declarat că ea va apărea nu imediat după moarte, ci la reînvierea corpurilor, în aşteptarea „sub altar" a Judecăţii de Apoi, adică sub mângâierea omenirii de către Cristos.

Era o teză în contradicţie cu ortodoxia tradiţională şi a provocat scandal, dând, până la urmă, dreptate adversarilor săi politici, care-l acuzaseră de erezie; de data aceasta însă chiar şi teologii competenţi din

jurul său l-au contrazis cu vehemență. Ioan s-a străduit să demonstreze, într-o scriere a sa, că era vorba doar despre o părere personală, invitând în același timp la o dezbatere asupra ei; a fost însă doar un subterfugiu. În final, pe patul morții, a trebuit să-și retracteze această opinie proprie în fața colegiului cardinalilor; a salvat, astfel, doctrina, dar nu și prestigiul unei autorități personale de-acum discreditate.

Ulterior, acestui papă i-au mai fost aduse acuzații referitoare și la politica sa financiară; deși era, desigur, necesar să pună ordine în administrarea Bisericii universale, apar totuși mai scandaloase ca niciodată mijloacele folosite de el pentru a spori încasările tronului apostolic. Are meritul de a fi reorganizat cancelaria și de a fi instituit tribunalul Sfintei Roți (della Sacra Rota), numit astfel după *rotatim*, adică rotația judecătorilor care făceau parte din el; dar preocuparea de a aduna fonduri uriașe i-a adus un cor de proteste, fiind acuzat că a sărăcit numeroase biserici, prin sistemul fiscal al unor beneficii pe viață.

În plus, după cum amintește și Castiglioni, „sistemul beneficiilor pe viață s-a dezvoltat enorm și toate birourile și funcțiile parohiale au devenit, cu timpul, prilej de beneficii permanente. Așa s-a făcut că aceste beneficii nu erau atribuite doar clericilor, ci și laicilor, devenind, cu timpul, sinecuri atrăgătoare râvnite de cele mai multe ori de persoane care nu le meritau; au devenit, inevitabil, obiect de târguială și de recompensă. Odată deschisă calea abuzurilor, nu mai era ușor și nici posibil să se mai pună stavilă scandalurilor".

A înflorit, astfel, încă de atunci, birocrația pontificală cu sute de notari, arhiviști și scribi de bule papale, într-o structură extrem de productivă, culminând cu Registrul Camerei apostolice, de fapt departamentul financiar al Curiei papale, cu un mecanism încâlcit al intrărilor și ieșirilor. S-a creat un „sistem" care va fi perfecționat de-a lungul secolelor; Ioan al XXII-lea l-a înființat fără ca personal să aibă vreun avantaj. El a fost prin urmare un „Midas de la Avignon", cum l-a numit Gregorovius, și este o pură invenție ceea ce scrie Villani, că el ar fi lăsat o moștenire de 25 de milioane de florini; în orice caz, Ioan al XXII-lea a exploatat totuși acel „sistem" cu setea lui de centralizare, în interesul rudelor și consătenilor, cărora le-a dăruit funcții și pomeni, într-un nepotism *avant la lettre* care, cu siguranță, nu-i face cinste.

A murit la Avignon, la 4 decembrie 1334, și a fost înmormântat în biserica Notre Dame-des-Doms.

197. Benedict al XII-lea (1334-1342)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Ioan al XXII-lea s-a reunit la Avignon după zece zile şi, la 20 decembrie 1334, îşi încheiase deja lucrările; a fost ales cardinalul francez Jacques Fournier, care, consacrat la 8 ianuarie 1335, şi-a luat numele de Benedict al XII-lea.

Fiu al unui morar din Savardin, în ţinutul Foix, el fusese călugăr cistercian, episcop de Palmiers şi apoi de Mirepoix, după care Ioan al XXII-lea îl făcuse cardinal; având o solidă cultură teologică, se situa neabătut pe linia ortodoxă şi nu admitea nici o erezie. Avea totuşi un caracter destul de diferit de cel al predecesorului său şi, preluând sistemul financiar instaurat de Ioan al XXII-lea, a încercat să elimine abuzurile care se comiseseră până atunci. Străin de nepotism, scrupulos în acordarea de funcţii, în timpul pontificatului său nu-şi va angaja nici o rudă ca funcţionar curial ecleziastic sau laic, limitându-se doar la numirea unui nepot ca arhiepiscop de Arles, aceasta însă numai la intervenţia cardinalilor din Sfântul Colegiu.

Imediat după ce a fost ales, a primit o delegaţie a romanilor, care îl rugau să readucă sediul pontifical în oraşul lor; el a încercat să le îndeplinească această cerere pe deplin justificată, dar colegiul cardinalilor, controlat în totalitate de regele Franţei, s-a opus întoarcerii la Roma. În zadar Benedict i-a trimis direct lui Filip al VI-lea o scrisoare plină de rugăminţi patetice; a trebuit să se resemneze şi să se apuce de marile construcţii care trebuiau să asigure papalităţii un sediu demn de importanţa sa în Avignon.

Lui i se datorează, de fapt, partea cea mai veche a palatului papal, denumită în mod obişnuit Palatul Vechi: „un amestec ciudat de fortăreaţă şi de mănăstire, de închisoare şi de palat, această construcţie greoaie reflecta situaţia Sfântului Scaun din acea vreme", observă Pastor, sau este expresia spiritului auster al fostului călugăr care disprefuia luxul lumesc. Construcţiile care au urmat vor da un aspect mai fastuos şi mai ceremonios palatului papal.

Romanii pierduseră orice speranţă de a-l vedea pe episcopul lor la Roma, cu toate că îi oferiseră titlul de senator şi, în consecinţă, puterea pe viaţă; Benedict le-a transmis supuşilor săi de departe cuvinte frumoase şi bune intenţii, prin scrisori transmise de nunţiul său, astfel încât a reuşit să restabilească pentru o vreme ordinea într-o Romă republicană, dar victimă, ca de obicei, a abuzurilor patricienilor. Statul Bisericii a beneficiat şi el de o perioadă de pace şi multe oraşe s-au supus autorităţii

Benedict al XII-lea (după Platina)

pontificale prin intermediul locțiitorilor numiți de Benedict; acesta însă nu s-a mișcat de la Avignon.

Tratativele pentru o reapropiere a papalității de Ludovic Bavarezul au fost sabotate de Filip al VI-lea, care întrevedea, într-o eventuală pace dintre papă și împărat, posibilitatea readucerii tronului pontifical la Roma; mai mult, suveranul francez s-a grăbit să încheie el însuși o alianță cu împăratul, lăsând la o parte considerațiile de ordin religios, și anume că Ludovic era excomunicat și nu ar fi trebuit să mai fie luat în seamă de nici un alt suveran creștin. Benedict a condamnat comportarea lui Filip, ceea ce a determinat, în plus, și indignarea prinților germani, care au rămas în bloc alături de Bavarez; ei au declarat că el avea dreptul să poarte titlul de împărat chiar și fără aprobarea papei.

Bazându-se pe aceste principii, Ludovic a dat în august 1338 legea *Licet iuris*, în care afirma că împăratul nu poate fi judecat de papă, pentru că autoritatea imperială venea direct de la Dumnezeu. De asemenea, susținut în permanență de un grup numeros de teologi de la curtea sa, a desfăcut, prin autoritatea sa, căsătoria Margaretei Maultasch, moștenitoare a Tirolului și a Carintiei, pentru ca ea să devină, în 1342, soția fiului său; William Occam a justificat o asemenea acțiune prin scrierea sa *Despre puterea imperială asupra căsătoriei*. Benedict a intervenit în zadar pentru a apăra legătura matrimonială și, mai ales, nu a putut urmări rezolvarea acestei controverse care se va soluționa abia sub Clement al VI-lea; a murit la 25 aprilie 1342 la Avignon și a fost

înmormântat în catedrala oraşului, într-un mausoleu splendid care însă a fost demolat în secolul al XVIII-lea pentru că era prea şubred.

Cugetarea care i-a fost atribuită „Papa trebuie să fie asemenea lui Melchisedec, care nu avea tată, nici mamă şi nici arbore genealogic", ne oferă o imagine fidelă a lui Benedict al XII-lea, refuzând puterea personală şi dedicându-se în întregime refacerii autorităţii Bisericii. Deşi s-a implicat în noile construcţii din Avignon, a fost singurul dintre papii din această perioadă care a manifestat grijă pentru sediul papal de la Roma, alocând sume uriaşe pentru o nouă restaurare a Lateranului şi a bazilicii Sf. Petru. Această „iubire" de departe pentru tronul apostolic este menţionată într-o inscripţie de la baza unui bust pe care romanii l-au instalat în onoarea sa la intrarea principală din bazilica Vaticanului şi mutat apoi în grotele de dedesubt.

198. Clement al VI-lea (1342-1352)

Treisprezece zile după ce, la Avignon, murise Benedict al XII-lea, la 7 mai 1342, cardinalii l-au ales papă pe Pierre Roger de Beaufort; născut la Malmont, în 1291; călugăr benedictin din fragedă tinereţe, fusese profesor de teologie la Paris, episcop de Arras şi cancelar al lui Filip cel Frumos. Episcop apoi de Sens şi de Rouen, fusese ridicat la rangul de cardinal de Benedict al XII-lea; a fost consacrat papă la 19 mai, sub numele de Clement al VI-lea.

Foarte ataşat sufleteşte de patria sa, nici nu s-a gândit să se mute la Roma; s-a implicat în completarea reşedinţei de la Avignon adăugând la austerul Palat Vechi un Palat Nou, mai elegant şi mai primitor, dând întregului complex o imagine fastuoasă, demnă de papii mecenaţi ai Renaşterii. Prestigiul şi prosperitatea erau caracteristicile de atunci ale Avignonului care, dintr-un mic orăşel de provincie, devine nu doar capitala creştinismului, ci şi, prin amplificarea schimburilor economice, creşterea populaţiei şi ridicarea nivelului de trai, un mare centru comercial.

Practic, Avignonul avea o dublă funcţie: a fost o a doua Romă, cu o Curie pe deplin eficientă, în urma reorganizărilor efectuate de Ioan al XXII-lea, dar, tocmai din acest motiv, a devenit în acelaşi timp şi un centru al marii finanţe. Nu mai puţin de patru mii de persoane gravitau în jurul curţii papale, precum şi agenţi comerciali din toată lumea şi mari bănci florentine şi sieneze, care-şi înfiinţaseră filiale la Avignon.

Biserica s-a trezit amestecată în tranzacții mai mult sau mai puțin legale, astfel încât a meritat să fie considerată un nou Babilon în *Rimele* lui Petrarca (CXIV, 1-4):

> De Babilonu-în care ura creşte
> se-ntinde răul şi ruşinea moare,
> cuib de durere, maică de-ntristare
> ca să mă apăr, am fugit hoţeşte.
> (trad. Eta Boeriu)

Poetul din Arezzo apărea în proza sa şi mai scârbit în privința reședinței pontificale: „Și mai urât... mi s-a părut acel loc... din cauză că adăpostea acolo toate păcatele şi scursorile lumii întregi", după cum aflăm dintr-o scrisoare către arhiepiscopul de Genova (*Seniles*, X,2) şi adăuga: „Într-adevăr, ca să nu mai vorbim despre altele, niciodată nu şi-au găsit adăpost aici credința şi caritatea şi, despre acel loc, s-ar putea spune, parafrazându-l pe Hannibal, nimic nu este adevăr, nimic nu este sfânt, nimic nu este frică de Dumnezeu, nici sfințenie a jurămintelor, nici credință...".

Petrarca adresa, desigur, atâtea invective reşedinței papale, pentru că era angajat plenar în bătălia pentru convingerea papei să accepte întoarcerea la Roma; dar, oricât de pătimaşă era polemica, acest tablou exprima situația reală din acea vreme.

După cum aminteşte însuşi Castiglioni, „Clement al VI-lea se arătase de o mărinimie risipitoare încă de pe vremea când era cardinal, aşa că a fost un mare noroc pentru creditorii săi că Pierre Roger devenise papă, pentru a-i putea plăti pe toți, adăugând pe deasupra şi cadouri consistente"; slujbaşii de la curtea sa, clerici sau nu, au beneficiat de venituri considerabile, iar cheltuielile totale de administrație au fost enorme. Peste toate acestea, la curtea pontificală se adunau toate felurile de aventurieri, alchimişti, contrabandişti, tăinuitori, dând, desigur, Avignonului o faimă în stare să-l îngrozească pe Dante, dacă ar fi asistat la modul în care, mai mult decât oricând, Biserica „se prostitua".

În ce privea întoarcerea la Roma, pentru Clement al VI-lea discuția era închisă; printr-un document datat din 9 iunie 1384, a cumpărat oraşul Avignon de la regina Ioana a Neapolelui, care-i era un fel de vasală. La Roma, se îngrijise să satisfacă pretențiile populației, încredințându-i lui Cola di Rienzo, care-i fusese trimis în 1343 ca ambasador, funcția de notar al Camerei orăşeneşti. Era o misiune care i-a dat tânărului posibilitatea de a câştiga inimile concitadinilor, educân-

Clement al VI-lea (după Platina)

du-i prin pledoariile sale din Capitoliu în spiritul idealurilor republicane, dar, în același timp, în spiritul respectului, cel puțin la început, față de papa de la Avignon. În felul acesta, Cola s-a regăsit printre căpeteniile democratice ale Romei și a fost declarat în cele din urmă, „prin voința Domnului Nostru Isus Cristos, sever și de temut tribun al libertății, păcii și dreptății pentru sfânta republică romană" în 1347.

Cât despre problema imperială, Ludovic Bavarezul, aflat în conflict cu papalitatea, s-a prefăcut că dorește o împăcare cu Clement, dar acesta i-a convins pe câțiva prinți germani să aleagă un fel de antirege în persoana lui Carol de Boemia, un partizan credincios al papei și oaspete la Avignon, în schimbul jurământului de credință depus de acesta și în perspectiva încoronării care, de altfel, a avut loc în 1346, la Bonn. Oricum, în luna septembrie a anului următor, Ludovic murea și Carol al IV-lea era astfel recunoscut de toți prinții germani; William Occam și mare parte dintre teologii adunați la curtea Bavarezului s-au supus papei, care i-a iertat și le-a ridicat excomunicarea.

Roma „papală" trăia din plin frumoasa și nebuneasca aventură comunală a lui Cola di Rienzo, într-un amestec de megalomanie și de democrație care va fi fatal tribunului; nu a fost pe placul nici al lui Clement al VI-lea și nici al lui Carol al IV-lea episodul cu Cola încoronat drept cavaler în bazilica S. Maria Maggiore, cu șapte coroane simbolizând darurile Spiritului Sfânt și cu globul de argint simbolizând imperiul. Puterea îl amețise și, probabil, îl îndepărtase de la spiritul democratic,

datorită căruia cucerise inimile sărăcimii romane; i-a fost uşor în aceste condiţii locţiitorului pontifical, Raimondo, episcopul de Orvieto, să-l pună într-o lumină proastă, ajungând în final să-l declare demis din toate funcţiile şi să-l excomunice în decembrie 1348.

Fostul tribun, fugar către nord, încerca în 1350 să-l convingă pe Carol al IV-lea să devină promotorul unei înnoiri a umanităţii şi a Bisericii, împărtăşindu-i viziunile profetice ale unui pustnic, prieten al său, fratele Angelo; dar un suveran ataşat papei, cum era Carol, n-a pierdut timpul ascultându-l, şi arhiepiscopul de Praga a pus să fie arestat, expediindu-l la Avignon pentru a fi judecat ca eretic. În august 1352, un tribunal format din trei cardinali l-a condamnat la moarte, dar verdictul nu era definitiv. Datorită apelurilor lui Petrarca, marele său admirator, şi ale romanilor, care îl doreau între ei ca un aducător al dreptăţii pentru un oraş căzut pradă anarhiei în ciuda jubileului din 1350, Cola a trăit ultimele luni de pontificat ale lui Clement al VI-lea într-o captivitate confortabilă şi binevoitoare, chiar dacă purta ca o ameninţare deasupra capului acea sentinţă de condamnare la moarte.

Jubileul din 1350 a fost proclamat de Clement al VI-lea, reducând la 50 de ani, după obiceiul ebraic, intervalul între un An Sfânt şi celălalt, adăugând şi o vizită în bazilica S. Giovanni. Oficial, papa voia să redea puţină linişte spirituală Italiei şi Europei creştine, atât de crunt lovite de ciuma care le bântuise cu doi ani înainte, dar Villani scrie că scopul era în realitate de natură economică, pentru că „datorită sosirii pelerinilor, Biserica a adunat multe bogăţii, iar romanii, prin afacerile făcute, au devenit bogaţi cu toţii". Într-adevăr, dacă Anul Sfânt a oferit Romei prilejul de a se afla din nou în centrul creştinătăţii, nu mai puţin tentantă era şi perspectiva unor afaceri bune pentru locuitorii oraşului atât de vitregiţi de soartă în ultima vreme. Şi, după cum scrie Villani, unii comercianţi au profitat de ocazie, de exemplu, dedându-se la înşelătorii, „măcelarul amestecând şi vânzând cu iscusinţă carnea proaspătă împreună cu cea veche", iar proprietarii de hanuri speculând locurile de dormit, închiriind unul la două, trei persoane, pentru ca, până la urmă, „să-i înghesuie" chiar şase sau şapte într-un pat.

Cu această ocazie, Avignonul avea, prin urmare, în anumite privinţe, o „filială" la Roma, iar faptul că papa a mărit numărul bazilicilor vizitate de la una la trei, incluzând, pe lângă Sf. Petru (S. Pietro), S. Paolo şi S. Giovanni in Laterano, a dus la creşterea numărului de pelerini şi deci a „pomenilor pentru Biserică". Acestea au intrat sub controlul direct al celor doi cardinali trimişi de papă cu puteri depline la Roma,

Guy din Boulogne-sur-Mer și Pietro Ciriaco din Limoges, ca și al locțiitorului pontifical, cardinalul Annibaldo Gaetani din Ceccano, care își stabilise reședința în Vatican.

El a început un adevărat trafic cu iertările acordate pelerinilor excomunicați, astfel că noțiunea de „pomană pentru Biserică", spontană și liberă, devenea o târguială ordinară. Annibaldo și-a atras ura pelerinilor, a fost ținta unui atentat, la care a reacționat prin arestări și tortură, ajungând să instituie asupra Romei interdicția chiar în timpul Anului Sfânt. Clement a înțeles că era cazul să-l înlocuiască și l-a trimis la Napoli, dar cardinalul Annibaldo n-a reușit să scape de moartea prin otrăvire survenită în timpul călătoriei. Totul apare simptomatic pentru modul în care semnificația religioasă a jubileului fusese falsificată, tocmai pentru că minicurtea papală de la Roma reflecta obiceiuri și mentalități ale celei oficiale de la Avignon.

Clement al VI-lea se complăcea în Babilonul său, afundându-se din ce în ce mai mult în decăderea unei curți luxoase și neavând nimic comun cu spiritul apostolic; Castiglioni însuși îi dă crezare lui Muratori care „îl judecă foarte sever pe Clement al VI-lea și nu-l scutește de reprosul pentru lăcomia de bani, viață risipitoare și chiar pentru bănuiala de imoralitate", fiind de acord cu spusele lui Matteo Villani despre acest papă care „și-a ridicat în funcții și și-a îmbogățit fără limite rudele, iar în Biserică a oplosit o mulțime de cardinali combinați amoros cu el, foarte tineri și ducând o viață necinstită și desfrânată, într-o atmosferă de totală infamie" (*Anale*, 1352).

Clement al VI-lea a murit la Avignon, la 6 decembrie 1352, și a fost înmormântat în mănăstirea Chaise Dieu în regiunea Loara Superioară.

199. Inocențiu al VI-lea (1352-1362)

La douăsprezece zile după moartea sa, Clement al VI-lea avea deja un succesor; la 18 decembrie 1352, cardinalii l-au ales pe francezul Etienne Aubert, născut la Mont, lângă Beyssac, în dioceza Limoges. Un canonic foarte învățat, fost episcop de Noyon și Clermont, din 1342 era cardinal de Ostia; a fost consacrat papă la 30 decembrie și și-a luat numele de Inocențiu al VI-lea.

Conștient de autoritatea absolută a puterii sale, el a reinstaurat pe deplin *plenitudo potestatis*; în acest scop, prima măsură pe care a luat-o la începutul pontificatului său a fost să refuze punerea în aplicare

Inocențiu al VI-lea (după Platina)

a unei înțelegeri pe care, sub jurământ, cardinalii o stabiliseră în conclav. Ea prevedea, printre altele, pentru noul ales, clauza de a nu mări numărul cardinalilor din colegiu la mai mult de douăzeci, împărțirea veniturilor curiale în părți egale cu cardinalii, ca și interdicția de a încredința rudelor funcții importante. Colegiul ar fi vrut să impună astfel o formă oligarhică de conducere a Bisericii, în dauna întâietății absolute a pontifului și Inocențiu al VI-lea a fost atent să nu cadă în această capcană, emițând la 5 iulie 1353 bula *Sollicitudo pastoralis*, prin care declara nul acordul.

El a simplificat Administrația Curiei pe linia ideilor lui Benedict al XII-lea și în contradicție cu ceea ce realizase Clement al VI-lea; adversar înverșunat al oricărei forme de mondenitate și sfătuit cu pricepere de șeful Ordinului dominican, a anulat multe învestituri operate de predecesorul său, insistând pe obligația prelaților de a locui acolo unde fuseseră numiți și stabilind în cazul nerespectării acestei îndatoriri pedepse aspre. Avignonul s-a golit astfel de mulți vânători de sinecuri, căpătând în felul acesta un aspect mai apropiat de demnitatea religioasă cuvenită; a fost, de asemenea, foarte sever în privința respectării ortodoxe a Regulii franciscane. Prin aceasta, gruparea așa-numită a spiritualilor a continuat să fie implicată în procesele Inchiziției; papa și-a atras astfel proteste vehemente chiar și din partea prințesei Brigida a Suediei, catolică fervență, care, începând din Anul Sfânt, își stabilise reședința la Roma și îl lăudase la început pe Inocențiu pentru cumpătarea politicii sale.

Maniera de administrare instaurată de Inocențiu și-a dezvăluit, cu timpul, lacunele, prin numeroasele concesii făcute în favoarea consătenilor săi și prin unele tendințe spre nepotism, de care nu a reușit să se ferească, în ciuda severității care părea să-l caracterizeze în momentul instalării sale. Astfel, Inocențiu al VI-lea a sfârșit prin a deveni o deziluzie pentru cei care îl lăudaseră la început; Petrarca însuși, care-l considerase *magnus vir et iuris cultissimus*, și-a schimbat părerea, refuzând postul de secretar oferit de papă.

Acțiunea în care s-a implicat deosebit de puternic, spre cinstea lui, a fost refacerea autorității pontificale, acolo unde se afla tronul ei și puterea milenară, la Roma. Inocențiu era preocupat în permanență de situația haotică din Statul Bisericii, provocată de seniorii locali, care făceau totul după bunul lor plac. Pentru rezolvarea acestei probleme apăsătoare, a hotărât să acorde toată încrederea cardinalului Gil Alvarez Carillo de Albornoz care, în același timp era și soldat, diplomat și jurist experimentat; după el l-a trimis pe Cola di Rienzo, pe care a considerat nimerit să-l elibereze din captivitatea în care trăia la Avignon, grațiindu-l și ridicându-i excomunicarea. Un om ca acesta i-ar fi fost de folos lui Albornoz, dată fiind cunoașterea de către fostul tribun a situației italiene, precum și datorită influenței pe care o putea exercita încă asupra romanilor.

În adâncul sufletului lui Inocențiu își făcea loc din ce în ce mai insistent gândul de a se întoarce într-o bună zi la Roma, dacă Albornoz ar fi reușit să-și îndeplinească misiunea încredințată. Acesta a reușit, deși avea doar o mică armată, să recucerească vechiul sediu pontifical, folosindu-se în primul rând de populația orașului, grație unei legi noi, așa-numita „Constituție Egidiană"[113]. Ea prevedea numirea unui singur senator „străin" pentru o perioadă de șase luni, ajutat în administrarea orașului de un colegiu democratic, format din șapte membri, adevărați conducători ai Comunei, aleși de locuitori. Stăpânirea Romei nu mai aparținea, astfel, nobilimii, ea fiind încredințată populației, din rândul căreia vor apărea, cu timpul, noii nobili. Cola a contribuit în bună parte la realizarea acestei acțiuni, dar erau ultimele episoade ale unui vis republican și Albornoz s-a servit de el fără a-și face scrupule, discreditându-l în ochii populației, atunci când i-a stat în cale și lăsându-l pradă furiei mulțimii la 8 octombrie 1354.

Roma se afla din nou sub controlul papei și, în acest moment, apărea posibilitatea unei încoronări imperiale; Carol al IV-lea a beneficiat de aceasta, la 5 aprilie 1355, ca „împărat al romanilor", dar, după ce a

primit coroana, a plecat cu ea cu tot în Germania. De fapt, conceptul tradițional de împărat nu-și mai avea rostul; jurămintele de protejare a papalității nu mai erau de mult respectate și împăratul, încoronat de un cardinal delegat de un papă care era absent, a considerat că era suficient să-i lase lui Albornoz o armată de cinci sute de cavaleri germani, pentru a-l ajuta în operațiunile militare ce se desfășurau în continuare. De altfel, Carol se simțea îndreptățit prin sângele strămoșilor săi să primească acea coroană; s-a grăbit să-și afirme un asemenea drept în 1356 prin „Bula de Aur"[114], bazată pe *Licet iuris* a lui Ludovic Bavarezul; dreptul papei de a participa la alegerea unui împărat era, practic, anulat. Lua sfârșit, astfel, o epocă.

Între timp, Albornoz își continua acțiunea, ducând o serie de lupte grele din Campagna romană până în regiunile limitrofe, ceea ce a însemnat pentru Curie cheltuirea unor sume enorme de bani; Inocențiu al VI-lea a susținut însă toate eforturile sale în această campanie militară, convins că, în urma ei, prestigiul Bisericii va fi salvat. Toate vechile provincii s-au întors sub autoritatea sa: cu excepția lui Bernabò Visconti, care a rezistat în Bologna, ceilalți seniori, din familiile Este, Ordelaffi și Manfredi, punându-se din nou în serviciul papei ca vasali. Roma, eliberată de dominația nobililor, îl chema acum pe papă, dorind ca acesta să se afle din nou între zidurile ei.

Inocențiu al VI-lea nu rămânea surd la asemenea rugăminți și era pe punctul de a accepta insistentele îndemnuri la marea întoarcere, adresate de Brigida a Suediei și de Petrarca; împăratul s-a oferit, în pofida „Bulei de Aur", să-l însoțească el însuși, dar bătrânețea și sănătatea șubredă l-au împiedicat pe papă să realizeze acest lucru.

A murit la 12 septembrie 1362, la Avignon; a fost înmormântat în mănăstirea Villeneuve-les-Avignon pe care o înființase chiar el.

200. Urban al V-lea (1362-1370)

Succesorul lui Inocențiu al VI-lea a fost Guillaume de Grimoard, dintr-o familie nobilă din Grisac, unde s-a născut în 1310; călugăr benedictin și profesor de drept canonic la Montpellier, fost abate la St. Victor din Marsilia, încă nu fusese numit cardinal. A fost ales la 28 octombrie 1362, pe când se afla la Napoli, ca legat pontifical, așa încât consacrarea la Avignon nu a putut avea loc înainte de 6 noiembrie; și-a luat numele de Urban al V-lea.

O dată cu alegerea lui, posibilitatea revenirii tronului pontifical la Roma a devenit imediat posibilă; Urban cunoștea Italia și nu avea rețineri precum cardinalii francezi în a părăsi pământul patriei sale, având în vedere că regatul Franței nu era în vremea aceea prea sigur, datorită pustiitorului război de 100 de ani. Desigur, papa va lua în considerare această revenire, atunci când Albornoz va fi realizat refacerea Statului Bisericii; Bernabò Visconti era, în ținutul Bologna, ultimul bastion al unui ghibelinism înverșunat. El nu-l recunoștea pe papă ca suveran temporal și pusese stăpânire pe bunurile ecleziastice; pe de altă parte, Albornoz nu reușea să-l învingă pe plan militar. Urban l-a excomunicat, dar împotriva lui trebuiau aplicate alte metode.

Totuși, romanii i-au oferit imediat papei stăpânirea orașului, iar el a confirmat constituția democratică elaborată de Albornoz; totuși dacă la Roma era liniște, nobilimea din Campagna romană se agita și nu s-ar fi calmat, probabil, decât dacă venea la ei pontiful în persoană. Astfel că, în primăvara lui 1363, o delegație romană a mers la Avignon, invitându-l oficial pe Urban al V-lea să se întoarcă la Roma; papa voia însă ca mai întâi să fie rezolvată problema lui Bernabò Visconti. Aceasta s-a întâmplat în martie 1364, datorită intervenției lui Carol al IV-lea; pentru a ceda Bologna, Visconti a cerut o mare despăgubire bănească și Albornoz a fost nevoit să accepte. Marele om de stat care reușise să ducă într-o manieră magistrală la bun sfârșit o asemenea misiune nu a fost lăsat să îndeplinească și acest ultim act; pus într-o lumină proastă la curtea de la Avignon, a fost înlocuit în funcție de cardinalul Ardouin. Papa, pentru a îmbuna nemulțumirea îndreptățită a fostului său locțiitor, l-a rugat să rămână în Italia și să preia funcția de legat pontifical la Napoli.

În acest timp, la Urban al V-lea soseau continuu cereri din partea prințesei Brigida a Suediei și a lui Petrarca; acesta din urmă îi trimitea de la Veneția o scrisoare, la 28 iunie 1366 (*Seniles*, IX,1), în care semnificația religioasă a tronului de la Roma era descrisă cu o excepțională claritate: „Considerați că Biserica Romei vă este ca o soție! Cineva ar putea să obiecteze că soția pontifului roman nu este doar o anumită biserică în sine, ci Biserica universală. Știu, Preasfinte Părinte, și ferească Dumnezeu să vă cer o limitare a puterii, ba chiar eu aș extinde-o și mai mult, ducând-o până la țărmul oceanului. Cred că tronul vostru este peste tot unde Isus Cristos are credincioși, dar aceasta nu înseamnă că nu sunteți legat de Roma printr-o relație specială; oricare alt oraș își are propriul episcop, dar numai unul este episcopul Romei".

Urban al V-lea (după Platina)

Dar, după cum observă Maria Luisa Rizzatti într-o carte a sa despre Avignon, scrisoarea este și „un document de mare interes pentru cunoașterea dedesubturilor acestei dispute pro și contra Romei. O bună parte din scrisoare se referă, cu cea mai mare seriozitate, la avantajele vinurilor italienești. După cât se pare, unul dintre argumentele forte ale cardinalilor francezi (bineînțeles, în discuții particulare) era teama de a resimți lipsa delicioaselor vinuri de Burgundia și Beaune". În această privință, poetul din Arezzo arăta: „Nimeni nu vrea să vă lipsiți de ele; dacă, într-adevăr, nu vreți să vă obișnuiți cu vinurile italienești, nu uitați că Tibrul este întotdeauna navigabil și puteți aduce foarte ușor pe această cale oricâte butoaie de vin de Burgundia doriți".

Pentru a-l implora pe papă să revină la Roma, a venit la Avignon și fiul lui Iacob al II-lea de Aragon, Petru, care renunțase la viața de nobil, intrând în Ordinul franciscanilor; cei trei cardinali italieni, în special, îi cereau aceasta zilnic lui Urban și, o dată cu ei, și prelatul francez Philippe de Cabassoles, prieten al lui Petrarca. Regele Franței, Carol al V-lea, căuta însă să-l facă să renunțe prin orice mijloace, și i l-a trimis la Avignon pe bătrânul său profesor Nicolas Oresme care, într-o cuvântare extrem de bombastică, încerca să-l convingă pe papă că orașul provensal trebuia să rămână sediul papalității pentru că era centrul pământului; cardinalii francezi erau de acord cu această afirmație absurdă.

Urban era de-acum hotărât să facă pasul cel mare; i-a ordonat locțiitorului său din Roma să-i pregătească o reședință potrivită în oraș

și, la 30 aprilie 1367, a plecat spre Marsilia, unde îl aștepta o flotă compusă din 23 de corăbii, trimise de regina din Napoli, de venețieni, pisani și genovezi. Îl însoțeau opt cardinali; șapte vor ajunge la Roma pe uscat, iar alți trei au refuzat să părăsească Franța.

Flota a ancorat la Corneto la 3 iunie; în întâmpinare venise, printre alții, cardinalul Albornoz, care nu putea să nu fie primul care să-i ureze bun venit papei în statul său. Cortegiul a înaintat încet și triumfal până la Viterbo, unde papa a trebuit să se oprească, din cauza epidemiei de febră contagioasă care bântuia în Lazio; victimă a acesteia a fost însuși Egidio Albornoz, care a murit astfel, fără a-l fi putut vedea pe Urban instalat pe tronul lui Petru.

Intrarea papei în Roma a avut loc la 16 octombrie și a fost de o solemnitate excepțională. În sfârșit, în ajunul sărbătorii Tuturor Sfinților, un pontif oficia din nou slujba în bazilica Sf. Petru, lucru care nu se mai întâmplase din vremea lui Bonifaciu al VIII-lea; erau de față seniorii din Statul Bisericii și mulți alți nobili italieni, ca marchizul d'Este, Amedeo al VI-lea de Savoia și Rodolfo di Camerino. Urban al V-lea și-a stabilit reședința la Vatican; palatul fusese restaurat cât se putea de bine, special pentru această ocazie, pentru că întregul oraș era într-o stare jalnică, de decădere și de părăsire. Urban cunoștea, desigur, aceasta, datorită locțiitorului său sau din descrierea făcută de poeții și cronicarii din acea vreme, dar, după cum notează Gregorovius, „spiritul decăzut al orașului i-a apărut și mai trist" printre „ruine și mlaștini... turnuri năruite sau case distruse de incendii sau din alte cauze".

Pentru început, Urban s-a îngrijit de refacerea bisericilor, dotându-le cu odăjdiile necesare; în special, a reconstruit Lateranul și a pus să se construiască sub altarul cel mare un frumos tabernacol gotic din marmură. S-a gândit să perfecționeze administrația orașului și a desființat colegiul celor șapte aleși ai populației, înlocuindu-i cu trei custozi depinzând total de Sfântul Scaun; în acest fel, populația pierdea dintr-o dată tot ceea ce obținuse cândva și democrația de tip comunal dispărea.

Această schimbare a dus la apariția unor nemulțumiri care îl necăjeau pe papă, asupra lui revărsându-se imediat o ploaie de plângeri din partea tuturor cardinalilor francezi, pentru că aceștia, desigur, nu se simțeau în largul lor la Roma; în special, după cum mai amintește Rizzatti, «vinul italienesc... era de calitate proastă, din moment ce, la doar câteva luni de la sosirea aici a curții papale, Urban al V-lea poruncea să se aducă din Franța «*LX buttas vini de Belna (Beaune) et de Grurejo, et totidem vini de Neumaso vel de Lunello, pro uso hospitii*

nostri». Nu era însă doar problema vinurilor: francezii „erau nemulțumiți de orice; până și de muzica instrumentală sau vocală. Italienii, după părerea lor, nu știau să cânte în biserică, ci doar *chevrotaient*, adică behăiau precum caprele". Papa a rămas la Roma toată iarna și, în martie 1368, a primit vizita Ioanei de Napoli și a regelui Ciprului; în mai a plecat la Montefiascone, în căutarea unui aer mai sănătos, ceea ce era, deja, un semn că viața la Roma nu era ideală nici pentru el. În octombrie s-a întâlnit la Viterbo cu împăratul Carol al IV-lea și s-a întors împreună cu el la Roma; o călătorie care amintea vag de vremurile fericite ale unor întâlniri celebre dintre pontifi și împărați, dar care atunci nu a mai trezit entuziasmul nimănui.

Urban a repetat în bazilica Sf. Petru încoronarea lui Carol al IV-lea și a soției sale; după aceea, împăratul și împărăteasa au plecat. Papa spera într-un ajutor militar împotriva bandelor de mercenari care bântuiau prin ținuturile Italiei, dar „Carol s-a comportat ca o căpetenie de tâlhari", spune Gregorovius; a evitat lupta, a corupt diferiți mercenari pe care i-a întâlnit în cale, doar ca să-i lase calea liberă pentru întoarcerea acasă, lăsând în voia sorții Statul Bisericii și pe suveranul pontif. Bula papală emisă în 1366 împotriva unor bande de mercenari care jefuiau prin Statul Bisericii nu putea avea nici un efect.

În octombrie 1368, a sosit la Roma și împăratul din Orient, Ioan Paleologul, pentru a-l saluta pe papă, punând astfel capăt schismei, dar, mai mult, pentru a-i cere cu insistență să organizeze o cruciadă cu participarea principilor creștini, pentru a-l ajuta să-și salveze imperiul, în pericol de a fi cotropit de turci. Nimeni nu a dat ascultare apelului pontifical. În plus, se declanșaseră răscoale la Viterbo, Perugia și în alte orașe din Statul Bisericii; Ludovic, regele Ungariei, s-a oferit să-i vină în ajutor papei cu 10 000 de oameni, dar Urban a refuzat oferta. Viața la Roma în asemenea condiții, vărsând sânge și în pericol de a fi privit cu ochi răi, nu intra în vederile sale; era scârbit de o asemenea situație și, când și-a manifestat intenția de a se întoarce la Avignon, a fost aprobat de toți francezii care-l însoțeau.

În acest moment, n-au servit la nimic noile rugăminți ale romanilor sau profeția tragică a Brigidei de Suedia; o „voce" îi destăinuise că Urban va muri dacă se va întoarce la Avignon și ea i-a povestit această viziune cardinalului Roger de Beaufort, care a refuzat să i-o transmită papei. Atunci, ea s-a dus în persoană la Montefiascone, pentru a-i spune totul lui Urban, dar acesta a rămas surd la cuvintele prevestitoare de rău ale reginei.

La 5 septembrie 1370, papa pornea din Corneto, de data aceasta spre Marsilia şi pe 24 se afla deja la Avignon; la puţine zile după sosire se îmbolnăvea şi la 19 decembrie 1370 murea. Vizionara Brigida prezisese adevărul. A fost înmormântat în mănăstirea St. Victor din Marsilia; beatificat de Biserică, Pius al IX-lea i-a confirmat cultul în 1870.

201. Grigore al XI-lea (1370-1378)

La moartea lui Urban al V-lea, colegiul cardinalilor conta doar pe trei italieni şi un englez; ceilalţi erau francezi. A fost de ajuns doar o singură zi de conclav şi, la 30 decembrie 1370, a fost ales Pierre Roger de Beaufort, nepotul lui Clement al VI-lea, care-l numise cardinal la numai optsprezece ani. Născut la Rosier în 1329, era încă la stadiul de diacon, astfel încât a trebuit să fie consacrat preot şi apoi episcop înainte de a putea fi încoronat ca papă, la 5 ianuarie 1371; şi-a luat numele de Grigore al XI-lea.

La fel ca şi predecesorii săi de la Avignon, Grigore a ridicat la rangul de cardinali exclusiv clerici francezi şi, în special, şi-a favorizat rudele, după regulile celui mai nerușinat nepotism; toate acestea nu ar fi putut uşura revenirea Curiei la Roma. Şi totuşi, încă de la începutul pontificatului, el anunţase ca iminentă o mutare a sa în sediul roman, fixând chiar şi data pentru mai 1372.

Punerea în practică a acestui proiect a fost amânată atât din cauza insistenţei cu care cardinalii francezi încercau să-l facă să renunţe, cât şi datorită grijii regelui francez de a-l menţine pe teritoriul său pe Grigore, vrând să se servească de oficiile sale ca mediator pentru a obţine o pace rezonabilă cu Anglia. De altfel, demersul în acest sens făcut de papă nu a dus la nici un rezultat, după cum n-a avut rezultat nici apelul în vederea unei cruciade care să vină în ajutorul Imperiului bizantin aflat în pericol.

Pe acest front politic, activitatea lui Grigore al XI-lea a fost falimentară, după cum şi Curia a trebuit să suporte un afront din partea împăratului Carol al IV-lea; acesta, folosindu-se de „Bula de Aur", reuşise să obţină din partea prinţilor germani alegerea ca rege al Germaniei a fiului său Venceslas, în vârstă de cincisprezece ani. Curia îi comunicase lui Carol că încoronarea va trebui să aibă loc abia după aprobarea papală; prinţii, indignaţi din cauza acestei pretenţii, l-au încoronat totuşi pe Venceslas la 6 iulie 1367 la Aachen. Cu toate acestea, împăratul, care nu dorea o ruptură cu papalitatea, fiind dotat cu un puternic spirit diplo-

matic și dând dovadă de multă șiretenie, a reușit să facă să-i parvină papei o scrisoare cu o dată anterioară încoronării, în care îl ruga să ratifice alegerea, fără a vorbi, de fapt, de aprobare. Grigore al XI-lea s-a considerat satisfăcut de acest document care, în realitate, era o adevărată bătaie de joc la adresa sa și a trimis în scris consimțământul său.

Poate tocmai din cauza acestor eșecuri politice evidente, Grigore al XI-lea a încercat ca, prin revenirea la Roma, să-și reabiliteze onoarea, implicându-se total în acest plan; fricos din fire, rumega în minte, mai ales, profeția amenințătoare exprimată de Brigida a Suediei cu câteva luni înainte de a muri, în 1373, în urma unui anunț pe care i-l făcuse Fecioara cum că papa, dacă nu se va întoarce imediat la Roma va pierde atât puterea temporală, cât și pe aceea spirituală.

Este adevărat că asupra lui au exercitat o puternică influență nefavorabilă veștile proaste care soseau la Avignon din Italia; locțiitorul papal, Philippe de Cabassoles, episcop-cardinal de Sabina, nu dispunea de agerimea spiritului și fermitatea unei persoane ca Albornoz. El nu reușea nimic într-un stat în care, începând din 1375, pe neașteptate și la instigarea lui Bernabò Visconti, izbucniseră răscoale în aproape toate orașele, ca o dovadă a faptului că administrația pontificală era despotică și ineficientă. Doar Roma s-a ținut deoparte de revoltă; Florența, pe de altă parte, se răsculase.

Grigore al XI-lea a luat măsuri energice; în martie 1376, a pronunțat interdicția asupra orașului, excomunicându-i pe toți florentinii. În plus, a angajat circa 10 000 de mercenari bretoni, sub comanda căpitanului Jean de Malestroit, aflați în apropiere de Avignon, și i-a trimis în Italia în urma noului său reprezentant, cardinalul Robert din familia conților de Genevois, viitorul antipapă Clement al VII-lea. Acesta era un om violent și fără scrupule și misiunea sa urma să fie aceea de a înăbuși toate răscoalele de la Bologna spre sud pentru a-i pregăti papei o întoarcere „liniștită" la Roma.

În fața pericolelor care amenințau în primul rând comerțul său prosper, Florența a decis s-o trimită la Avignon ca ambasadoare pe călugărița dominicană Caterina de Siena, o personalitate de mare prestigiu, destinată să continue într-o manieră ideală activitatea Brigidei de Suedia. A fost primită de papă la 18 iunie 1376 și a avut cu el o serie de discuții, în care a avut ca translator pe confesorul său, fratele Raimondo din Capua, care traducea în latină ceea ce spunea în dialectul sienez acea femeie extraordinară, devenită mai târziu una dintre cele mai cunoscute sfinte ale Bisericii.

După cum o dovedesc numeroasele scrisori pe care Caterina le-a trimis papei la intervale diferite, scoțând la iveală realitățile vremii, datorită unei „providențiale" iluminări, ea îl numea pe Grigore al XI-lea „scumpul meu tătic", cuvânt toscan folosit doar în limbajul de familie, dar exprimând, în același timp, un respect deosebit; știa însă să-l însoțească de fermitate și căldură atunci când îi cerea papei să revină la Roma („Hai, bărbățește!... Trebuie să veniți!"), sau când îl ruga să dea dovadă de milă și clemență, după exemplul lui Cristos, „ca locțiitor al său" în judecarea supușilor săi răsculați pentru că, îi atrăgea atenția, „nu văd că ar exista un alt mod de a vă atrage oițele".

Eforturile ei pentru a salva Florența au fost zadarnice, deoarece, tocmai în acele zile, o altă delegație florentină a provocat o înăsprire a tratativelor care se duceau pentru pace. „Cu toate că activitatea Caterinei ca negociatoare de pace nu a dat rezultatele scontate, succesul său în alte privințe a fost imens", recunoaște Seppelt, „pentru că, datorită mustrărilor neobosite ale acestei binecuvântate și curajoase femei, prezentate papei cu aceeași sinceritate dezarmantă prin care îi cerea și reforma clerului, în scris sau prin viu grai, Grigore al XI-lea, în ciuda tuturor neplăcerilor și obstacolelor, s-a hotărât să revină la Roma, după repetate amânări". Mulți încearcă să minimalizeze succesul obținut de Caterina; motivele revenirii la Roma se pare totuși că ar fi fost de natură exclusiv politică și bazate pe profeția Brigidei. Pe de altă parte, după cum observă tot Seppelt, „mutarea Bisericii în orașul prințului apostolilor se impunea în acel moment, dacă nu se dorea o prăbușire definitivă a puterii papale".

La 13 septembrie 1376, Grigore al XI-lea părăsea Avignonul; după cum se povestește, calul pe care-l călărea nu a ascultat comanda de a porni, incidentul fiind imediat interpretat ca nefast. Ducele de Anjou fusese trimis în mare grabă de fratele său, regele Franței, pentru a-l convinge pe papă să renunțe; mama și cele patru surori plângeau alături de bătrânul său tată, contele de Beaufort care, întinzându-se pe jos înaintea ușii palatului, încerca să-l împiedice să plece. A trecut peste el și orice altă încercare de a-l opri a fost zadarnică. Șase cardinali francezi rămâneau în palatul de la Avignon, custozi ai bazei de sprijin pentru viitoarea schismă din Occident.

De la Marsilia, papa a sosit pe mare la Genova, unde l-a întâmpinat Caterina, și, de această dată, cuvântul ei a fost hotărâtor pentru că, pe neașteptate, Grigore parcă ar fi vrut să se întoarcă din drum. S-a îmbarcat din nou și, la 6 noiembrie era la Pisa, și de acolo, la 5 decembrie, la Corneto, unde Curia a zăbovit mai mult de o lună înainte de a

Grigore al XI-lea (după Platina)

încheia negocierile cu romanii pentru recunoașterea suveranității pontificale asupra orașului. Situația în întregul Stat al Bisericii continua totuși să rămână tulbure și nici trupele de mercenari bretoni nu reușiseră să restabilească ordinea decât în unele zone. În această atmosferă încinsă, la 17 ianuarie 1377, Grigore al XI-lea își făcea intrarea solemnă în Roma, stabilindu-și reședința la Vatican, acolo unde se oprise și predecesorul său Urban al V-lea, când se întorsese, pentru scurtă vreme, pe tronul lui Petru; de atunci, Vaticanul a înlocuit Lateranul ca reședință papală.

Răscoala generalizată de pe cuprinsul Statului pontifical căpăta aspecte tot mai dramatice; de fapt, după cum recunoaște și Castiglioni, „prea strigătoare la cer erau abuzurile și dezordinile pentru ca totul să se poată liniști într-o clipă". Au eșuat și tratativele care au urmat cu Florența, iar cardinalul Robert, umblând cu mercenarii după el dintr-un ținut în altul, s-a hotărât de capul lui să dea o lecție exemplară tuturor rebelilor, atunci când locuitorii din Cesena, disperați de violențele soldaților bretoni din garnizoana orașului, s-au răsculat în februarie, ucigând o mare parte dintre ei. Locțiitorul pontifical a ordonat o represiune sângeroasă și au fost măcelăriți patru mii de locuitori; a fost o acțiune care i-a atras porecla de „călăul din Cesena".

Situația se deteriorase și la Roma, astfel încât Grigore s-a adăpostit la Anagni; se va putea întoarce la Roma abia în noiembrie, când, sub regența lui Gomez Albornoz, a fost recunoscută din nou suveranitatea

pontificală. O schimbare esențială a avut loc totuși doar datorită încheierii păcii cu Bologna și trecerii în serviciul lui Grigore a căpeteniei florentinilor, Rodolfo da Varano. În martie 1378, s-a ajuns, în sfârșit, la un veritabil congres al diferiților reprezentanți ai orașelor pontificale, la Sarzana, sub președinția lui Bernabò Visconti, cu scopul de a readuce ordinea în Statul Bisericii; papa era reprezentat de un cardinal și doi arhiepiscopi, dar tratativele au fost întrerupte datorită morții neașteptate a lui Grigore, la 27 martie 1378.

Cu opt zile înainte, bolnav și conștient că i se apropia sfârșitul, aflat în fața numeroaselor certuri din colegiul cardinalilor, a emis o bulă care putea facilita alegerea mai rapidă a unui succesor; prin ea, cardinalii prezenți la Roma erau autorizați să treacă în cel mai scurt timp posibil la alegerea noului pontif, fără a mai aștepta sosirea celor absenți.

Grigore al XI-lea a fost înmormântat în biserica S. Francesca Romana al Foro; în 1584, populația Romei i-a ridicat un monument în această biserică în semn de recunoștință pentru readucerea tronului papal de la Avignon la Roma, după cum o dovedește basorelieful care înfățișează chiar întoarcerea papei împreună cu Sf. Caterina, între poarta S. Paolo cu zidurile năruite (S. Paolo dalle mura cadenti) și Minerva, simbol al orașului.

202. Urban al VI-lea (1378-1389)

La moartea lui Grigore al XI-lea erau prezenți la Roma șaisprezece cardinali, dintre care nouă francezi, patru italieni și un aragonez; la Avignon rămăseseră șase cardinali francezi, iar un al șaptelea se afla în Toscana pentru a continua tratativele de pace cu Florența. După trecerea a zece zile, colegiul a intrat în conclav la Vatican, la 7 aprilie 1378; la Roma, atmosfera nu era calmă, deși capii administrativi ai orașului dăduseră Curiei garanții că ordinea publică va fi asigurată în cartierul Borgo printr-un grup de locuitori aflați sub comanda căpitanilor tuturor cartierelor, care juraseră să-și facă datoria. Populația și-a făcut totuși auzită vocea, strigând la trecerea cortegiului care se îndrepta spre sala conclavului: „Vrem să fie roman sau italian!"; strigătele au continuat pe toată durata conclavului. Cardinalii au hotărât să aleagă un italian, dar acesta nu era roman și nici măcar unul dintre ei; aceasta a fost ultima dată când o persoană din afara colegiului cardinalilor devenea papă. La 8 aprilie, a fost ales Bartolomeo Prignano, arhiepiscop de Bari, un teolog de marcă, născut la Napoli în 1318.

Urban al VI-lea (după Platina)

Numele celui ales nu a fost totuşi comunicat imediat, pentru că el nu se afla la Vatican, aşa încât printre locuitori a apărut zvonul că ar fi fost ales un francez; oamenii au năvălit în sala de conclav şi cardinalii speriaţi, pentru a trage de timp şi a-i potoli pe răsculaţi, au declarat că fusese ales bătrânul cardinal roman Francesco Tebaldeschi. Populaţia voia să-l vadă urcat de îndată pe tron, şi bietul bătrân s-a opus, dezvăluindu-le adevărata identitate a noului papă; cardinalii s-au făcut nevăzuţi, temându-se de ceva mai rău, dar, zece zile după aceea, la 18 aprilie, cei doisprezece cardinali rămaşi s-au întâlnit în bazilica Sf. Petru cu Bartolomeo Prignano, încoronându-l sub numele de Urban al VI-lea.

Indiscutabil, cardinalii care au participat la conclav nu s-au simţit liberi în alegerea făcută; vedem clar aceasta din comportamentul lor, atunci când au năvălit peste ei răsculaţii. Erau ameninţaţi şi speriaţi; evenimentele care au urmat după alegerea lui Prignano ar fi putut, fără îndoială, să ducă la declararea conclavului ca ilegal; aceasta însă nu s-a întâmplat. Mai mult, cardinalii au comunicat oficial întregii creştinătăţi că încoronarea avusese loc şi, în săptămâna următoare, au participat la consistoriile prezidate de Urban al VI-lea, la care s-au dat noile dispoziţii în vederea conducerii Bisericii; l-au recunoscut, prin urmare, papă legitim, acceptând şi privilegiile substanţiale pe care acesta le oferise lor, în semn de recunoştinţă. Cardinalii rămaşi la Avignon au transmis majordomului de la Castelul Sant'Angelo ordinul de a-i înmâna cheile oraşului lui Urban al VI-lea.

În definitiv, totul părea în ordine; dintr-o dată însă au apărut primele neplăceri, prin cererea formulată de o parte a cardinalilor francezi, de mutare din nou a sediului papal la Avignon; Urban s-a opus cu fermitate. Atmosfera a devenit mai încordată decât oricând; la începutul verii, cardinalii francezi și cel aragonez, Pedro de Luna, au părăsit Curia și s-au îndreptat către Anagni. Urban a rămas la Roma cu cei patru cardinali italieni cărora, în iulie, „secesioniștii" le-au trimis în scris o invitație oficială să li se alăture; motivau această poziție prin faptul că alegerea lui Urban al VI-lea risca să fie lovită de nulitate, pentru că avusese loc sub presiunea mișcărilor populare. Cardinalii italieni s-au solidarizat cu papa; lungile dialoguri de la distanță dintre părți deveneau din ce în ce mai tensionate. Avertismente și apeluri la calm, ca acelea pe care Caterina de Siena le adresase de atâtea ori papei, au fost zadarnice; la 2 august, cardinalii de la Anagni au semnat o declarație oficială prin care se afirma că, la Roma, tronul era „vacant" iar la 9 din aceeași lună proclamau în fața lumii creștine nulitatea alegerii lui Urban, acesta fiind declarat apostat.

Pe plan internațional, împăratul Carol al IV-lea s-a arătat a fi de partea lui Urban, dar regele Franței, Carol al V-lea, și regina Ioana din Napoli erau de partea cardinalilor rebeli care, pentru a se afla în siguranță, s-au mutat la Fondi, sub protecția contelui Onorato Caetani.

Acolo, la 20 septembrie, l-au ales ca papă pe cardinalul Robert din Geneva, „călăul din Cesena", care a fost încoronat în catedrala din Fondi sub numele de Clement al VII-lea.

Cardinalii de la Avignon l-au recunoscut imediat ca papă legitim și l-au invitat să-și ia în primire sediul provensal; lumea creștină s-a împărțit în două tabere. Urmându-l pe Carol al IV-lea, Ungaria, Polonia, Suedia, Danemarca, Anglia, Flandra și Italia, cu excepția regatului Neapolelui, au trecut de partea lui Urban; Castilia, Aragonul și Portugalia au rămas neutre; Carol al V-lea și Ioana de Napoli erau apărătorii neobosiți ai lui Clement al VII-lea care, conform *Anuarului pontifical*, trebuie considerat din punct de vedere oficial un antipapă. Era în curs, în definitiv, Marea schismă din Occident care va lua sfârșit abia în 1415, prin conciliul de la Konstanz.

Înainte de a pleca spre Avignon, Clement a încercat să pună stăpânire pe Roma prin forța armelor; lupta dintre mercenarii săi bretoni și trupele italiene ale lui Urban, conduse de Alberico da Barbiano, a avut loc la Marino, pe dealurile Albani, la 28 aprilie 1379. Clement al VII-lea a fost înfrânt și a părăsit Italia; la 20 iunie, se instala în Avignon, într-o

atmosferă mondenă strălucitoare, asemenea aceleia de pe vremea lui Clement al VI-lea.

Urban al VI-lea nu se simțea totuși în siguranță și s-a gândit să-și întărească poziția în Italia, beneficiind de sprijinul unui suveran fidel, care să nu-i mai permită lui Clement să se întoarcă în Italia. Pentru aceasta, a declarat-o eretică și schismatică pe Ioana de Napoli, pentru că se alăturase antipapei, și l-a invitat pe Carol de Durazzo, care dispunea de o armată bine instruită și numeroasă să pună stăpânire pe regat. Acesta a acceptat cu plăcere; s-a prezentat la Urban, care l-a numit senator roman și l-a încoronat ca rege, sub numele de Carol al III-lea, după care a plecat imediat spre Napoli.

Ioana murea strangulată în 1382, iar Carol reușea să oprească înaintarea ducelui Ludovic de Anjou, care fusese adoptat cu ceva timp înainte ca moștenitor al ei la tron, și confirmat în regatul Neapolelui de Clement al VII-lea. De altfel, Ludovic murea în 1384.

Carol de Durazzo stapânea cu fermitate regatul și-l putea primi cu solemnitatea cuvenită la Napoli pe Urban al VI-lea; dar, între cei doi a început să își facă loc discordia, pentru că regele nu mai accepta să fie vasal pontifical. Papa a rămas la Napoli până în mai 1384, aproape ca un prizonier; a reușit în cele din urmă să se mute la Nocera, convocând aici Curia, pe care o mărise prin alegerea a nu mai puțin de 29 de cardinali. Aceștia au fost totuși destul de curând exasperați de comportarea arogantă și despotică a lui Urban, care își manifesta din ce în ce mai puternic autoritatea absolută în conducerea Bisericii, crezând că în felul acesta se putea feri de eventuale lovituri de stat; această suspiciune continuă i-a făcut pe mulți cardinali să uneltească împotriva lui cu regele Carol al III-lea.

Unii se gândeau chiar să-l ucidă, dar papa și-a dat seama că revolta plutea în aer: într-un consistoriu din 12 ianuarie 1385, i-a certat aspru pe cardinali și a pus să fie arestați șase dintre ei; l-a somat, de asemenea, pe rege să vină la judecată și să-și dovedească nevinovăția. Acesta, neprezentându-se, a fost excomunicat, iar asupra regatului a fost declarată interdicția; suveranul a reacționat punând sub asediu Nocera timp de șase luni.

Eliberat de contele Raimondo de Nola, cu ajutorul mercenarilor bretoni, Urban a rămas, practic, un fel de prizonier al salvatorului său, care l-a obligat să-i plătească o sumă enormă de bani, pentru a nu-l preda la Avignon lui Clement al VII-lea. Până la urmă a fost lăsat liber la Genova, unde s-a putut instala, rămânând însă în conflict fățiș cu

cardinalii din Curie; îi adusese cu el pe acei cardinali considerați autori ai complotului, și aceștia și-au sfârșit zilele în închisoare, uciși probabil din ordinul papei.

Această asprime de monarh absolut, dar, desigur, nepotrivită pentru un locțiitor al lui Cristos, capabil întotdeauna să ierte, i-a anulat sprijinul multor cardinali, care l-au părăsit, refugiindu-se în preajma lui Clement al VII-lea. Trăind mereu cu un sentiment de nesiguranță, nevrotic, lipsit de o susținere corespunzătoare, Urban al VI-lea își schimba mereu reședința ; mai întâi, la Lucca și apoi la Perugia, până când a putut, în sfârșit, să se întoarcă din nou la Roma, unde reușise să cucerească simpatia locuitorilor prin bula *Dominus noster*, din 8 aprilie 1389, datorită căreia se reducea intervalul dintre un jubileu și altul la 33 de ani, în amintirea vieții pământești a lui Cristos, stabilind astfel următorul An Sfânt în 1390.

A fost, practic, singura măsură concretă cu caracter „religios", pe care o lua; n-a avut posibilitatea de a-i vedea „roadele", pentru că a murit la Roma, la 15 octombrie 1389. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, iar sarcofagul său se află actualmente în Grotele Vaticanului.

203. Bonifaciu al IX-lea (1389-1404)

La moartea lui Urban al VI-lea, Clement al VII-lea era încredințat că va obține recunoașterea oficială ca unic pontif, dar la Roma, cei 14 cardinali care-i erau dușmani declarați continuau să-l considere drept un intrus și au procedat la o nouă alegere; la 2 noiembrie 1389, a fost ales napolitanul Pietro Tomacelli, cardinal la S. Anastasia, care a fost consacrat în ziua de 9 a aceleiași luni, sub numele de Bonifaciu al IX-lea.

Primele sale măsuri pontificale au fost cele de calmare a certurilor provocate de Urban al VI-lea în sânul Curiei, acestea aducând după ele căderea în dizgrație a tronului roman pe plan politic; a grațiat pe mulți dintre cei condamnați de predecesorul său, le-a redat titlul de cardinal celor patru cărora acesta le fusese luat abuziv și a făcut pace cu regatul Neapolelui prin recunoașterea regelui Ladislau, fiul defunctului Carol al III-lea. Acesta a promis sub jurământ că-l va ajuta împotriva antipapei; ca răsplată pentru devotamentul său, Bonifaciu al IX-lea a dispus să fie încoronat chiar la Gaeta de un trimis al său și apoi l-a ajutat financiar ca să-l înfrângă pe Ludovic al II-lea de Anjou, care se bucura de sprijinul

lui Clement al VII-lea. În acest fel, papa a reușit să obțină supunerea regatului din sud față de Roma.

A fost o mișcare politică abilă și a urmat alta, nu mai puțin inspirată, prin care a acordat titlul de locțiitor papal seniorilor mai importanți din Statul Bisericii, cum erau familiile Este la Ferrara, Montefeltro la Urbino, Malatesta la Rimini sau Ordelaffi la Forlì; acest titlu însemna pentru ei jurisdicția asupra teritoriilor orașelor respective, în schimbul plății unui tribut anual și al recunoașterii suveranității papei. „Fărâmițarea Statului Bisericii în multe state minuscule ereditare însemna", după cum, pe bună dreptate, observa Gregorovius, „grăbirea procesului de dizolvare, dar, printr-o asemenea măsură, Bonifaciu al IX-lea nu numai că dobândea un important avantaj financiar, dar își vedea recunoscută suveranitatea asupra patrimoniului Bisericii, lucru cu care, de mult timp, nu se putea lăuda nici un papă".

Bonifaciu al IX-lea putea deci să-și ocupe tronul, având spatele asigurat și, de asemenea, dispunea după cum voia de rezultatele puterii; o lovitură profitabilă a fost, în sensul acesta, celebrarea a nu mai puțin de două jubilee. Într-adevăr, după cel deja proclamat de Urban al VI-lea pentru anul 1390, a urmat un altul, în 1400, proclamat de el pentru că declararea Anului Sfânt în amintirea celor 33 de ani ai lui Cristos nu elimina, practic, pe cea referitoare la cei 50; vizitele în bazilici au fost definitiv fixate la patru, cu includerea vizitei la S. Maria Maggiore. După cum observă și Gregorovius, este indiscutabil că „sfânta sărbătoare a jubileului se transformase de-acum într-o manevră speculativă a papei; acesta, prin trimiși care ajungeau până în cele mai îndepărtate sate, vindeau ca la licitație indulgențe pentru tot atâția bani cât ar fi costat o călătorie la Roma". Era pus, astfel, în practică din ce în ce mai mult acel „trafic" care va provoca reacții, în sânul clerului și printre credincioși, în favoarea necesității unei reforme; dacă, până atunci, papalitatea realizase operațiuni financiare în stil mare, acum se mergea de la simonie până la o adevărată târguială fără scrupule.

Faptul că jubileul din 1400 a dus la un fenomen de ascetism colectiv, cu o mulțime de „flagelanți"[115] care soseau la Roma din toate regiunile Italiei, cu o dorință arzătoare de pace, nu reușește să ascundă adevărata față a lui Bonifaciu al IX-lea, care a fost un locțiitor nedemn al lui Cristos și, practic, nu a fost preocupat decât de propria îmbogățire prin exploatarea puterii sale de suveran temporal. De fapt, el a avut permanent o mare nevoie de bani, îndemnat mereu nu numai de o mamă lacomă și de doi frați care au primit, desigur, cele mai importante și

Bonifaciu al IX-lea (după Platina)

bănoase funcții pontificale, dar și de o mulțime de nepoți care s-au înfruptat copios din veniturile ecleziastice. Pentru a da satisfacție acestui vast nepotism al lipitorilor, a ajuns să acorde funcții ecleziastice oricui, contra cost, și să îndeplinească orice rugăminte, dacă i se plătea bine pentru aceasta.

Raporturile cu romanii au fost bune în perioada de după jubileul din 1390, deoarece, ca de obicei, afluența de pelerini a însemnat o afacere bună și pentru locuitori, dar disputele și încercările de revoltă n-au întârziat să apară pe parcurs; abia în 1398, papa a reușit să-și asigure o suveranitate deplină asupra Romei prin suprimarea sistemului republican și reînființarea funcției de senator, în privința căreia și-a rezervat dreptul de a alege persoana potrivită. Mai târziu, Anul Sfânt din 1400 a adus din nou bunăstare pentru toți, dar și o nouă epidemie de ciumă; oricum, pentru a-și consolida puterea, Bonifaciu al XI-lea a dispus să fie restaurat Castelul Sant'Angelo care, ca și în cazul palatului din Vatican și al Capitoliului, a fost transformat în fortăreață. Astfel că, în practică, prin suveranitatea sa temporală n-a urmărit decât să stoarcă bani și să-și apere tronul.

Pe plan internațional, această sete de bani a dus la o scădere a prestigiului tronului apostolic roman, astfel încât, în fața unor nemulțumiri populare, izbucnite în special în Germania, împotriva numeroșilor săi trimiși, care ofereau indulgențe contra unor sume importante de

bani, el s-a văzut nevoit, în 1402, să anuleze numeroase indulgențe colective acordate.

Cu toate acestea, nu a luat prea mult în seamă criticile, convins că nu putea fi tras la răspundere pentru faptele sale, și n-a făcut nimic concret pentru a evita schisma. Când, în 1394, a murit Clement al VII-lea și cardinalii de la Avignon l-au desemnat ca succesor pe cardinalul aragonez Pedro de Luna, acesta luându-și numele de Benedict al XIII-lea, nu și-a dat silința pentru a fi recunoscut ca papă unic; simțea probabil că era rău văzut din cauza scandaloasei sale activități simoniace. De fapt, reuniunea ținută la Paris, în 1398, la propunerea universității din acel oraș și a clerului francez, care suporta cu greu obligațiile financiare impuse de către Benedict al XIII-lea, și cu participarea celor mai cunoscuți teologi, episcopii și starețiі, a votat, este adevărat, o „ieșire" de sub tutela papei din Avignon, dar nu a pus în discuție, pe de altă parte, nici o adeziune față de pontiful roman.

Regele Franței, căruia nu-i convenea un papă aragonez la Avignon, a aprobat hotărârea adunării și a promis că va pune sub asediu orașul din Provence, începând totuși negocieri cu Bonifaciu al IX-lea; acesta însă a optat pentru menținerea acestui *statu quo* atât de profitabil pentru el. Până la urmă, printre suveranii europeni a început să-și facă loc ideea unei demiteri a ambilor pontifi printr-un conciliu ecumenic.

În această situație, Bonifaciu al IX-lea a încercat să-și consolideze poziția în Germania, adică acolo unde politica financiară a papei suferise cel mai grav afront; i-a expus lui Venceslas dorința lui de a-l încorona la Roma ca împărat, acordându-i dreptul de a încasa zeciuiala cuvenită bisericilor din Germania și din Boemia. Asigurarea sprijinului din partea împăratului însemna pentru Curia romană, în cel mai rău caz, o perpetuare a schismei în așteptarea unor vremuri mai bune. Când însă Venceslas a fost demis, în 1400, de majoritatea prinților electori germani și înlocuit cu Robert de Palatinat, papa s-a ținut, la început, deoparte și n-a avut nici o reacție până în 1403 când, dat fiind că poziția lui Robert se consolidase și era considerat acum suveran legitim de toți prinții, a emis o bulă de-a dreptul ridicolă, în care susținea că destituirea lui Venceslas și numirea noului rege avuseseră loc la dorința fermă a pontifului roman.

În acest timp, Benedict al XIII-lea, care scăpase din asediul Avignonului, reușise, în 1403, să se adăpostească la Château Reynard, redobândind un oarecare prestigiu. De fapt, clerul din Franța trecuse, pe neașteptate, de partea lui, cu atât mai mult cu cât întreaga națiune

devenise, prin decret regal, supusă papei Benedict. Aceeași universitate din Paris care luptase împotriva lui atât de înverșunat se apropiase acum de el; dările datorate Bisericii au început să fie din nou plătite, la fel și sumele restante. Este clar că la această nouă ascensiune a lui Benedict către culmile autorității contribuise în bună măsură comportarea, aflată sub semnul traficului ilicit, a lui Bonifaciu al IX-lea, care ajunsese să provoace dezgustul întregii Europe. Papa de la Avignon s-a simțit atât de sigur pe opinia publică internațională, încât a propus o întâlnire cu pontiful roman pentru a soluționa schisma; în acest scop, a trimis la Roma o delegație, în vara lui 1404.

Bonifaciu al IX-lea era bolnav și ambasadorii, după cum relatează cronicarii, l-au enervat în așa măsură încât starea sănătății i s-a agravat; Curia i-a considerat chiar vinovați de moartea lui, survenită la 1 octombrie 1404, așa că au ajuns la închisoare în Castelul Sant'Angelo, de unde nu au ieșit decât pe cauțiune.

În acest fel, lăcomia de bani caracteristică pentru Bonifaciu al IX-lea a fost ca un adevărat testament, ca o „operă postumă" și Gregorovius nu este retoric atunci când afirmă că „și pe patul morții îl chinuia setea de bani". A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, „modest", după cum spune Castiglioni, și apare ridicolă constatarea sa că „abia mai târziu i-a fost ridicat un mausoleu în bazilica Sf. Petru".

204. Inocențiu al VII-lea (1404-1406)

La moartea lui Bonifaciu al IX-lea, Roma a căzut imediat pradă tulburărilor, alimentate în principal de cei din familiile Orsini și Colonna, reveniți în prim-plan, la conducerea taberelor adverse; cei dintâi susțineau Capitoliul, care se afla în mâinile unui frate al defunctului papă, ceilalți pledau pentru o reîntoarcere la idealurile democratice, cerând intervenția lui Ladislau de Napoli pentru o rezolvare democratică a conflictului. În această atmosferă încordată, cardinalii s-au reunit în conclav și, sub amenințarea apropierii regelui Neapolelui, s-au grăbit să-l aleagă ca papă, la 17 octombrie 1404, pe Cosimo Migliorati. Născut la Sulmona pe la 1336, fost arhiepiscop de Ravenna și apoi episcop de Bologna, era din 1389 cardinal la Santa Croce.

Noul ales și-a luat numele de Inocențiu al VII-lea, dar a trebuit să aștepte aproape o lună pentru a fi încoronat; de fapt, chiar dacă fusese ales ca suveran pontif al Romei, nu era stăpân nici la Vatican,

Inocențiu al VII-lea (după Platina)

nici în Capitoliu și nici la Sant'Angelo; toate controlate de răsculați. În plus, populația refuza să-i jure credință, astfel încât Ladislau s-a simțit însărcinat, ca vasal al papei, și cu restabilirea ordinii și autorității pontificale.

El se afla deja la Roma, la 19 octombrie, cu trupele sale și fusese primit sărbătorește de locuitori, cărora le-a declarat că venise pentru a se pune în serviciul papei; în realitate, a manevrat cu iscusință între cele două tabere, neținând seama decât de propriile sale interese. A reușit să obțină, doar după o săptămână, semnarea unui acord de pace între cele două facțiuni; practic, populația se putea bucura acum de atmosfera de libertate republicană existentă înainte de venirea lui Bonifaciu al IX-lea pe tronul apostolic, datorită instalării în Capitoliu a zece guvernatori care-l asistau pe senator, iar Inocențiu al VII-lea s-a putut instala în Lateran. Încoronarea sa a avut loc în bazilica Sf. Petru, la 11 noiembrie. Ladislau, pe lângă numirile în funcții bănoase, obținute pentru protejații săi, cum era aceea de guvernator în Campagna romană, a obținut de la papă promisiunea că nu se va angaja într-o acțiune pentru reunificarea Bisericii din Occident, dacă el nu va fi recunoscut de toți ca rege al Neapolelui.

După plecarea lui Ladislau, s-a făcut auzit Benedict al XIII-lea, care a relansat ideea unei întâlniri cu pontiful de la Roma și a pornit fără zăbavă către Italia, ajungând la Genova de sărbătoarea Paștelui din 1405. Inocențiu a declinat însă invitația, printre altele și pentru că avea din

nou probleme cu romanii, care nu conteneau să se agite și, din această cauză, el nu se putea instala liniștit la Vatican.

Situația s-a complicat în august, când o delegație a populației, formată din 14 locuitori, s-a prezentat la papă și, în termeni fermi, dar și cu insulte, l-au acuzat că nu mișca nici măcar un deget pentru a pune capăt schismei. S-a amestecat și nepotul papei, Luigi Migliorati, o persoană violentă, care a acționat necugetat în apărarea unchiului său și, din proprie inițiativă, având, desigur, mână liberă în acest sens, a pus să fie uciși unsprezece membri ai delegației, aruncându-le cadavrele în stradă. La Roma, reacția populației a provocat un adevărat haos; papa și cardinalii s-au refugiat la Viterbo.

Abia în luna august a anului următor, papa s-a putut întoarce pe tron; date fiind luptele dintre taberele politice, negocierile dintre nobilii din Statul pontifical și noua intervenție a lui Ladislau, Inocențiu și-a îndeplinit mandatul pontifical în condițiuni precare. A fost doar autorul unor excomunicări împărțite în stânga și în dreapta, ridicate apoi în conformitate cu regulile în vigoare, al unor bule pro și contra lui Ladislau, declarat la început ca demis din demnitatea de rege al Neapolelui și reabilitat apoi, culmea, ca un purtător de stindard al Bisericii.

Toate acestea demonstrează lipsa de abilitate a papei în menținerea unei linii politice coerente, ca și o indiscutabilă superficialitate în aplicarea autorității religioase. Pe bună dreptate se întreabă Gregorovius: „Cum putea o prerogativă ca aceea de a lega și dezlega orice să-și mențină forța religioasă, dacă o condamnare solemnă venită din partea Bisericii se schimba, într-o clipă, într-o binecuvântare la fel de solemnă? Morala creștină era, oare, aceea care-l făcea pe papă să condamne? Sau de vină era lipsa unei necesare abilități politice, lipsă care făcea ca gândirea papei să se manifeste ca o frunză în bătaia vântului?"

La 1 septembrie 1406, după ce se întorsese la Roma, ordona o reorganizare a universității La Sapienza, cu înființarea catedrei de limba greacă, și primea în serviciul Curiei umaniști ca Leonardo Bruni și Pietro Paolo Vergerio. Ar fi putut fi un semn al schimbării novatoare în orizontul cultural al Bisericii, dar asemenea inițiative rămâneau singurele note pozitive ale acestui papă; n-a putut sau n-a vrut să facă mai mult, așa încât mentalitatea sa a fost prea pacifistă, ajungând chiar să fie acuzat de ipocrizie, pentru că nu fusese în stare să facă nici cea mai mică încercare de a opri schisma.

A murit la 6 noiembrie 1406 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

205. Grigore al XII-lea (1406-1415)

Cei 14 cardinali prezenți la Roma în momentul morții lui Inocențiu al VII-lea au încheiat, înainte de a intra în conclav, o înțelegere care-l obliga pe noul ales să renunțe la tronul pontifical, îndată ce papa de la Avignon ar fi făcut același lucru, comunicându-i aceasta, în termen de o lună, și lui Benedict al XIII-lea. O delegație trebuia trimisă, în termen de trei luni, la Avignon pentru a începe tratativele de încetare a schismei; în sfârșit, papa va avea o suveranitate limitată și, în orice caz, condiționată de evoluția situației în această direcție. El apărea, practic, ca un personaj care apăra interesele Bisericii, ceea ce era un aspect pozitiv, dar autoritatea sa era potențial îngrădită de cea a colegiului cardinalilor, cel puțin pe o perioadă de cincisprezece luni; acesta era, de fapt, termenul acordat noului ales pentru a ajunge la un acord, după care avea libertatea de a acționa din proprie inițiativă.

Conclavul s-a reunit la 18 noiembrie 1406 și, în data de 30 a aceleiași luni, a fost ales cardinalul venețian Angelo Correr, patriarh latin de Constantinopol: a fost încoronat la 19 decembrie, sub numele de Grigore al XII-lea. În vârstă de optzeci de ani, foarte înalt și foarte slab, numai „piele și os", după descrierea unui cronicar al epocii, avea o înfățișare și un spirit ascetic, după cum o dovedește și tonul „biblic" al expresiilor folosite de el în apelul adresat lui Benedict al XIII-lea și întregii creștinătăți, prin care își exprima dorința vie de pace, chiar și cu prețul unei abdicări. Se declara gata s-o imite pe acea mamă care, conform judecării lui Solomon, a preferat să-și dea copilul pe mâini străine decât să-l vadă mort, hotărât să realizeze unitatea Bisericii „într-o barcă de pescar și cu toiagul de pelerin".

Erau cuvinte înălțătoare, care au impresionat clerul și suveranii din întreaga lume, punându-l pe Benedict al XIII-lea cu spatele la zid; el nu mai putea da înapoi și, chiar dacă răspunsul lui a fost evaziv, a comunicat că accepta o întâlnire, la Savona, cu pontiful roman. Universitatea din Paris, prin vocea marilor săi teologi, considera utilă întâlnirea și susținea necesitatea, în același timp, a unei abdicări. În fața unor asemenea afirmații și considerând că întâlnirea cu Benedict ar fi însemnat o recunoaștere a acestuia ca papă legitim, Grigore s-a răzgândit; rudele sale, în special, trecuseră la o adevărată spălare a creierului bătrânului papă, pentru că, în eventualitatea unei abdicări, își vedeau afectate toate interesele. Așa încât, nepotismul a blocat inițiativele de unificare ale lui Grigore, prea bătrân pentru a mai acționa energic, el căzând imediat pradă unor atacuri

și insulte teribile din partea opiniei publice, printr-o serie de pamflete, cum a fost acea „scrisoare a Satanei" trimisă arhiepiscopului Giovanni Dominici din Ragusa, în care erau satirizate metodele îngrozitoare folosite de rudele lui Grigore pentru a-i limita autoritatea.

De pe urma acestui val de nemulțumire a tras ponoasele mai întâi Benedict, care s-a văzut din nou supus asediului în Avignon, din ordinul regelui Franței; și de această dată, el a reușit să fugă, găsindu-și, în 1408, adăpost în Aragon, și convocând apoi, printr-o bulă, un conciliu la Perpignan. În acel moment, regele Franței a propus ignorarea celor doi pontifi și convocarea, în schimb, a unei întâlniri între cardinalii supuși acestora; proiectul a fost aprobat de mai mulți suverani și s-a concretizat prin convocarea unui conciliu la Pisa, pentru luna martie a anului 1409. El a fost opera a șapte cardinali care se revoltaseră împotriva lui Grigore, pentru că acesta ridicase doi nepoți ai săi la rangul de cardinal, și a altor șapte provenind din grupul de la Avignon și adunați la Livorno, și conceput ca un compromis între cele două părți; practic, prelații din toată lumea creștină erau invitați la un sinod care trebuia să-i oblige pe cei doi adversari să abdice sau, dacă nu, să-i demită.

Grigore al XII-lea a ripostat cu fermitate, dar și cu multă înțelegere, chemându-i la supunere pe cei șapte cardinali rebeli, promițând că va convoca un conciliu ecumenic într-un oraș din regiunea Veneto; a numit apoi zece noi cardinali și, pentru că rebelii nu-și schimbau atitudinea, a trecut la excomunicarea lor. A căutat apoi un loc sigur de unde să-și continue misiunea de pacificare, lucru pe care nu-l putea realiza de la Roma, și s-a mutat, la începutul lui martie 1409, la Rimini, sub protecția seniorilor Malatesta; de acolo, a trimis o scrisoare orașului Florența, deplângând sprijinul acordat de Toscana secesioniștilor, și declarând ilegal un conciliu convocat de cardinali și nu de un papă.

În acest moment, apăruse riscul ca acel conciliu deschis, în noiembrie 1408, la Perpignan de Benedict al XIII-lea, cu participarea a 120 de prelați, să capete o importanță mai mare; confuzia era uriașă, suveranii aprobau când unul, când celălalt dintre concilii, fără a cunoaște cu precizie cele discutate. În orice caz, Robert de Palatinat îl susținea pe Grigore, pentru că vedea în conciliul de la Pisa *longa manus* a regelui Franței; Ladislau de Napoli, în calitate de apărător al Bisericii Romei, profita de ocazie pentru a ocupa orașul părăsit de Grigore, protestând și el împotriva cardinalilor adunați la Pisa.

În acest climat de haos, se deschisese, la 25 martie 1409, conciliul de la Pisa, care până la urmă a crescut în importanță, pentru că toți

Grigore al XII-lea (după Platina)

suveranii se convinseseră că era necesar să-şi trimită câte un reprezentant, putându-se astfel conta pe prezenţa a 10 cardinali din anturajul lui Benedict, 14 din cel al lui Grigore, 4 patriarhi, 80 de episcopi, 27 de stareţi, numeroşi doctori în teologie şi drept canonic, ca şi unii prelaţi care părăsiseră reuniunea de le Perpignan; adunarea era prezidată de decanul cardinalilor din Poitiers, Guy de Maillesec.

Încă din prima zi au fost citaţi în faţa conciliului cei doi papi absenţi, aşteptaţi zadarnic până la 30 martie şi apoi declaraţi nesupuşi faţă de hotărârea conciliului, putând fi judecaţi în contumacie. Poziţia lui Grigore a fost apărată de Robert, regele Germaniei; el a atras atenţia asupra nulităţii unui conciliu care nu era convocat de papă, precizând că o eventuală demitere a pontifului ar fi fost ilegală. Carlo Malatesta l-a apărat şi el pe Grigore, încercând să convingă adunarea să-şi mute locul de desfăşurare a lucrărilor într-un oraş mai convenabil pentru pontiful roman. Nu li s-a dat ascultare: conciliul a fost declarat ecumenic şi a avut loc fuziunea celor două grupuri de cardinali într-un singur colegiu al cardinalilor, acesta refuzând să se supună atât lui Benedict, cât şi lui Grigore.

La 5 iunie, patriarhul din Alexandria a dat citire sentinţei care îi declara pe Pedro de Luna şi pe Angelo Correr demişi din funcţia lor pontificală ca schismatici, fiind excluşi din comunitatea Bisericii, motiv pentru care Sfântul Scaun trebuia considerat vacant. La zece zile după aceea, cei 24 de cardinali au intrat în conclav şi, la 26 iunie, era ales în

unanimitate ca papă arhiepiscopul de Milano, Pietro Filargis din Creta; consacrat în catedrala din Pisa, la 7 iulie, și-a luat numele de Alexandru al V-lea.

Intenția noului pontif, care, conform *Anuarului pontifical* trebuie considerat antipapă, la fel ca Benedict al XIII-lea, era de a prelungi lucrările conciliului pentru a discuta probleme referitoare la o reformă a Bisericii, dar participanții erau obosiți; reuniunea a fost închisă și totul a fost amânat până la următorul conciliu care ar fi trebuit să aibă loc în 1412.

Situația din cadrul lumii creștine se înrăutățise acum; la nivel internațional, deciziile conciliului de la Pisa nu au avut parte de o aprobare generală, așa cum se așteptau cei mai entuziaști dintre promotorii lui; specialiștii în drept canonic și teologii au început să considere acea adunare, ca lipsită de orice fundament juridic, supranumindu-l „conciliabul". De fapt, acum erau trei papi, fiecare din ei având susținători în rândurile clerului și printre suverani; Grigore al XII-lea era susținut de Italia, Germania și Europa de Nord; Benedict al XIII-lea de Spania, Scoția, Sardinia, Corsica și de o parte din Franța; Alexandru al V-lea de cea mai mare parte din Franța și de numeroasele ordine religioase susținătoare ale reformei care se lăsa, încă, așteptată.

Grigore al XII-lea nu stătuse totuși degeaba și, concomitent cu cel de la Pisa, convocase, după cum promisese, un conciliu al său la Cividale del Friuli, lângă Aquileia; în ședința din 22 iulie, el a declarat că suverani pontifi legitimi nu sunt decât cei de la Roma, de la Urban al V-lea la Bonifaciu al IX-lea și la el însuși, iar antipapi erau cei de la Avignon, în speță Clement al VII-lea și Benedict al XIII-lea, ca și noul ales de la Pisa, Alexandru al V-lea. El era dispus totuși să abdice oricând, dar cerea ca același lucru să-l facă și cei doi rivali ai săi, fiind gata să recunoască un alt papă, ales de cel puțin două treimi din cardinalii de la cele trei curți pontificale, reuniți într-un singur colegiu. Recomanda, așadar, suveranilor Robert al Germaniei, Ladislau al Neapolelui și Sigismund al Ungariei să devină adevărații promotori ai unui plan de pace prin care acest scop să fie atins. Evenimentele s-au precipitat însă în Republica venețiană; patriarhii din Aquileia și din Veneția i s-au supus lui Alexandru al V-lea și au încercat să-l aresteze pe Grigore. Acesta a reușit să fugă travestindu-se, în timp ce valetul său care îmbrăcase veșmintele pontificale era molestat de soldații care veniseră să-i aresteze stăpânul, și a ajuns la Gaeta sub protecția lui Ladislau de Napoli.

Roma se afla sub controlul lui Ludovic al II-lea de Anjou, pe care conciliul de la Pisa îl recunoscuse ca rege al Neapolelui în locul lui Ladislau; în felul acesta, în primăvara lui 1410, Alexandru al V-lea putea intra în Roma, unde a fost ovaționat de populația orașului ca pontif roman. Gloria lui a durat însă puțin; cel care trăgea sforile în politica papei „de la Pisa" era, în realitate, cardinalul napolitan Baldassare Cossa, care avea funcția de legat al lui Alexandru al V-lea la Bologna și uneltea pentru a-i lua locul. A fost ușor pentru el să-l atragă la Bologna, unde, la 3 mai, Alexandru al V-lea murea otrăvit, probabil, de Cossa; acesta, printr-un conclav reunit în grabă la 17 mai, era ales ca succesor al papei; era consacrat în ziua de 25 a aceleiași luni sub numele de Ioan al XXIII-lea și, după un an, se instala în Roma, la Vatican.

Pentru Grigore al XII-lea, Roma era acum o adevărată iluzie, dat fiind că, între timp, își pierduse și doi dintre susținători; Robert, regele Germaniei, murise a doua zi după încoronarea lui Ioan al XXIII-lea, iar Ladislau, dându-și seama de abilitatea politică a lui Cossa, purta tratative pentru ca acesta să nu i-l mai contrapună pe Ludovic al II-lea de Anjou, impus prin conciliul de la Pisa. Cei doi s-au pus de acord, declarându-și reciproc suveranitatea: Ladislau îl renega pe Grigore și-l recunoștea pe Ioan ca ales „prin har divin"; acesta îl numea ca magistrat al Bisericii de la Roma și îl copleșea cu diferite beneficii. Grigore era nevoit să fugă din Gaeta pe o corabie venețiană care, ocolind flota lui Cossa, reușea să-l aducă nevătămat la Rimini la Carlo Malatesta, singurul nobil pe care mai putea conta.

La Roma, Ioan al XXIII-lea plănuia o fortificare a Vaticanului construind, după spusele lui Gregorovius, un lung coridor la înălțime care să-l pună în legătură cu Castelul Sant'Angelo, faimosul „Passetto", reconstruit, probabil, ulterior de Alexandru al VI-lea; se relua activitatea Curiei. Totul a durat așa până când și-a făcut apariția în Germania noul pretendent la coroana imperială, regele Sigismund, care, în numele creștinătății a declarat că situația existentă, cu trei papi care nu aveau o autoritate concretă, nu mai putea fi tolerată; atunci, Ladislau a rupt și alianța cu Ioan al XXIII-lea, care s-a refugiat la Florența, în timp ce regele Neapolelui intra în Roma, supunând-o unui jaf prelungit.

La 30 octombrie 1413, Sigismund convoca în mod oficial suverani, cardinali, episcopi, stareți și patriarhi la un conciliu ecumenic care se va deschide la Konstanz, la 1 noiembrie 1414; invitația se extindea și la cei trei papi, reuniunea propunându-și să rezolve schisma, să condamne

noile erezii şi să reformeze Biserica. Ioan al XXIII-lea şi-a însuşit iniţiativa lui Sigismund pentru a da o orientare ecleziastică evenimentului şi, la 9 decembrie, a anunţat convocarea conciliului printr-o enciclică, precizând că el trebuia considerat ca o continuare a celui de la Pisa. Grigore al XII-lea a refuzat să recunoască validitatea unei asemenea convocări; Benedict al XIII-lea l-a imitat.

Ioan era destul de mulţumit de comportarea celor doi rivali şi, primind de la Sigismund asigurări asupra securităţii persoanei sale, a pornit la drum spre Konstanz, făcându-şi, la 28 octombrie 1414, o intrare triumfală în oraş, în fruntea unui alai impunător. Treptat, soseau şi diferiţii reprezentanţi ai Europei creştine, într-un total de 1800 de persoane, printre care teologi, episcopi, arhiepiscopi, patriarhi şi 29 de cardinali, ca şi ambasadori ai mai multor suverani. Conciliul a fost declarat deschis la 5 noiembrie, dar lucrările au început abia după zece zile, pentru a da posibilitate tuturor participanţilor să ajungă la Konstanz; primele şedinţe s-au ţinut sub conducerea lui Ioan al XXIII-lea. Sigismund, încoronat ca împărat la Aachen, la 8 noiembrie, a sosit abia în ajunul Crăciunului şi, prin prezenţa sa, conciliul a căpătat aspectul caracteristic al schimbărilor ieşite din comun.

Cea mai importantă şi mai revoluţionară a fost aceea de a se împărţi adunarea pe naţiuni, exact cinci (Italia, Franţa, Germania, Anglia şi Spania), fiecare secţiune având ca preşedinte un episcop; cealaltă inovaţie, nu mai puţin importantă, a constat în extinderea dreptului de vot la toţi cei prezenţi, mireni sau laici, într-un concept al democratizării Bisericii. Aceasta însemna că autoritatea decizională o deţinea conciliul în plenul său şi nu unul dintre cei trei papi al căror primat era, practic, neluat în seamă, astfel încât, în primele şedinţe, a fost negat principiul divin al suveranităţii pontificale; era o lovitură puternică îndreptată împotriva tronului de la Roma şi a fost în joc însuşi viitorul papalităţii.

Cu toate acestea, Grigore al XII-lea şi-a trimis ambasadorul la Konstanz, pe cardinalul Giovanni Dominici din Ragusa, şi a comunicat adunării că era gata să demisioneze dacă şi ceilalţi doi pontifi ar fi făcut la fel, cerând doar ca Ioan al XXIII-lea să nu mai conducă lucrările conciliului. Adunarea a considerat îndreptăţită cererea lui Grigore şi papa „de la Pisa" şi-a jucat cu măiestrie rolul; la 2 martie 1414, a dat citire unei „cedări", a îngenuncheat în faţa altarului, jurând că singurul lui ţel era pacea Bisericii şi încetarea schismei. A fost o scenă de-a dreptul teatrală, interpretată cu talent, pentru că în jurul persoanei sale începuseră să circule printre participanţi zvonuri negative, şi el nu se

mai simțea în siguranță; ducele de Austria l-a ajutat să fugă, și Ioan și-a găsit adăpost la Schaffhausen, reclamând de acolo intrigile și prejudecățile membrilor acestui conciliu care, în opinia lui, violase prerogativele pontificale.

Intervenise un moment de criză în desfășurarea reuniunii și a fost nevoie de întreaga diplomație politică a lui Sigismund, ca și de autoritatea religioasă a cardinalului Pierre d'Ailly, pentru a împiedica o dizolvare a conciliului; mai mult, în ședința din 29 martie 1415, se atrăgea atenția că toți membrii clerului, deci și papa, trebuiau să se supună autorității unui conciliu ecumenic. A câștigat teren ideea ca toți cei trei papi să abdice concomitent, în caz contrar să fie demiși; s-a început cu Ioan al XXIII-lea pe care burgravul[116] din Nürnberg reușise să-l captureze la Schaffhausen, ducându-l în apropierea orașului Konstanz. La 29 mai el a fost declarat demis, ca simoniac, și condamnat la închisoare; Cossa a cerut să fie iertat și Sigismund l-a dat în paza contelui palatin până la terminarea conciliului. Va trece ca prizonier de la un prinț german la altul, până când noul papă Martin al V-lea i-a redat libertatea, reprimindu-l în sânul Bisericii ca episcop cardinal de Tuscolo; va muri în 1420.

Conciliul s-a ocupat apoi de pontiful din Roma, și Grigore al XII-lea a avut o comportare plină de demnitate; la 15 iunie 1415, l-a însărcinat pe prietenul și protectorul său, Carlo Malatesta, să comunice adunării că va abdica neîntârziat. În plus, pentru a da conciliului o amprentă oficială, cu adevărat ecumenică, Grigore, ca singurul papă autentic, convoca din acea zi conciliul prin legatul său, cardinalul Dominici, făcând astfel ca documentele adoptate după aceea de adunare să fie legitime; de atunci, Biserica a considerat conciliul de la Konstanz ca fiind cu adevărat ecumenic.

La 4 iulie, Carlo Malatesta prezenta actul de renunțare a lui Grigore al XII-lea; în semn de recunoștință pentru acest comportament demn, conciliul îl invita pe demisionar să preia tronul episcopal de la Porto și reprezentanța pontificală din regiunea Marche. Grigore a mulțumit adunării printr-o scrisoare semnată simplu „Angelo, cardinal-episcop"; a murit la Recanati, la 18 octombrie 1417 și a fost înmormântat în domul din acel oraș.

Walter Ullmann vorbește în acest caz despre „victoria conciliarismului" prin care „puterea nu mai era deținută de monarhul papal, ci de către Biserică, reprezentată prin conciliul general" și că „din stăpân cum fusese, papa devenea acum un servitor al Bisericii, un simplu funcționar" într-o suveranitate colectivă. Nu este, în totalitate, exact sau, cel puțin, a

fost vorba doar despre o afirmare temporară a unui asemenea concept, la care Grigore al XII-lea s-a aliniat din propria voință, în numele unității Bisericii, ceea ce este un merit al său. Pe de altă parte, faptul că el s-a simțit dator să convoace din nou un conciliu care se afla în plină desfășurare, dar nul din punctul de vedere al dreptului canonic, și că doar după ce a făcut aceasta și-a prezentat demisia, arată că, în adâncul sufletului, el nu s-a recunoscut niciodată inferior conciliului.

Pe de altă parte, pontiful legitim care i-a urmat la tronul Romei, Martin al V-lea, va pune în valoare acțiunea lui Grigore, neaprobând conciliul în întregul său și renegând în cele din urmă decretele contrare primatului divin al papei; la fel se va comporta și Eugen al IV-lea, confirmând hotărârile conciliului de la Konstanz, așa încât „demnitatea și primatul Sfântului Scaun" roman erau salvate.

Prin urmare, datorită atitudinii nobile a lui Grigore al XII-lea, va fi menținut conceptul pontifului coborâtor din Petru, consolidat în figura papei-rege, care nu se va prăbuși nici chiar în fața reformei luterane și va fi apt să se consolideze prin „contrareformă".

206. Martin al V-lea (1417-1431)

După abdicarea lui Grigore al XII-lea, conciliul de la Konstanz a încercat să ajungă la un acord pașnic cu Benedict al XIII-lea, mediator fiind același împărat Sigismund, printr-o întâlnire la Perpignan, dar papa de la Avignon a rămas „impenitent", decis să reziste în suveranitatea sa chiar și atunci când suveranii spanioli l-au abandonat. În timp ce el părăsea Franța și, de teamă să nu aibă aceeași soartă ca Ioan al XXIII-lea, se instala în castelul fortificat din Peñiscola, în Valencia, adunarea, luând act de refuzul său de a abdica, îl declara, la 26 iulie 1417, decăzut din demnitatea pontificală ca schismatic și eretic. Chiar dacă Benedict al XIII-lea a continuat în mod oficial să se considere papă, conciliul a considerat că schisma era acum încheiată, și s-a ocupat de pregătirile pentru conclavul în care trebuia să fie ales noul papă legitim; în mod excepțional, vor avea drept de vot, în afară de cei 23 de cardinali, 6 reprezentanți ai fiecăreia dintre cele cinci națiuni. A rămas totuși valabilă recomandarea făcută de Grigore al XII-lea ca alesul să întrunească voturile a două treimi dintre cei prezenți.

În seara zilei de 8 noiembrie 1417, cei 53 de electori au intrat în conclav în clădirea Camerei de Comerț din Konstanz; trei zile după

Martin al V-lea (după Platina)

aceea, lucrările erau încheiate. La 11 noiembrie, a fost ales cardinalul-diacon Oddone Colonna, născut la Genazzano în 1368; numit cardinal de Inocențiu al VII-lea, intervenise în conciliul de la Pisa, susținându-l apoi pe Ioan al XXIII-lea până la fuga acestuia la Schaffhausen. Titularizat imediat preot și consacrat episcop, la 21 noiembrie a fost încoronat în catedrala din Konstanz sub numele de Martin al V-lea; în felul acesta, după 39 de ani, Biserica își restabilea unitatea sub un singur suveran pontif.

Martin al V-lea a preluat imediat conducerea conciliului care trebuia să se ocupe acum de problema reformei; asupra acestui punct au apărut unele complicații, în special în privința dreptului pe care îl pretindea Biserica din Roma de a impune noi taxe, motivându-le prin nevoile urgente cauzate de starea de părăsire la care ajunsese în timpul exilului de la Avignon și în timpul schismei; s-a ajuns la un compromis, care stabilea trei înțelegeri separate. Una cu Germania, la care au aderat Polonia, Ungaria și țările din Peninsula Scandinavă; o a doua cu Franța, Spania și Italia; o a treia cu Anglia. Ele stabileau, în general, regulile de alcătuire a colegiului cardinalilor, fixau o limită în ce privea dreptul pontifical de încasare a beneficiilor și a impozitelor, ca și imunitatea judiciară a Curiei. Supunerea față de definițiile dogmatice date de papă trebuia considerată, în compensație, ca un precept pentru toți credincioșii; acesta a fost un punct important pentru reabilitarea pontifului roman.

De fapt, în închiderea lucrărilor, au fost validate oficial toate decretele; cât privește erezia, conciliul își exprimase opinia în primele ședințe din 1415, condamnând scrierile englezului John Wycliffe și, în consecință, și ale discipolului său, Jan Hus. Pentru că acesta din urmă a refuzat să-și retracteze „greșelile", a fost dat pe mâna justiției ecleziastice ca eretic și condamnat la arderea pe rug, la 16 iulie 1415; aceeași soartă a avut-o și urmașul său, Ieronim din Praga, dar ideile lor prinseseră teren, în special în Boemia și vor determina atitudini ireconciliabile, o dată cu Luther.

După încheierea conciliului, la 22 aprilie 1418, în perspectiva convocării unui sinod în 1423, la Pavia, Martin al V-lea a mai zăbovit încă puțin în Konstanz; Sigismund l-a invitat să-și stabilească reședința în Germania, oferindu-i orașele Basel, Mainz și Strasbourg; regele Franței, Carol al VI-lea, insista să revină la Avignon. Papa a refuzat politicos, pe deplin conștient că Roma era adevăratul loc de unde locțiitorul lui Cristos trebuia să conducă Biserica, acolo simțindu-se cu adevărat liber și suveran.

În mai 1418 părăsea Konstanz și, trecând prin Berna și Geneva, ajungea în Italia; la 12 octombrie, era la Milano unde a sfințit altarul principal al catedralei care chiar atunci se construia. A trecut apoi prin Brescia și a ajuns la Mantova, unde s-a oprit timp de trei luni; starea de anarhie în care se aflau Roma și Statul pontifical, ieșite total de sub suveranitatea papei, făcea ca reîntoarcerea sa pe tronul apostolic să devină problematică. Cu toate acestea, în februarie 1419 s-a apropiat și mai mult, sosind la Florența, unde a rămas un an și jumătate; aici a încheiat o înțelegere cu puternicul condotier[117] Braccio da Montone care ținea sub control mare parte a teritoriilor pontificale din centrul Italiei.

Martin al V-lea a trebuit să-i cedeze ca feudă orașele Perugia și Assisi, cu regiunea Umbria, și să-i ofere titlul de reprezentant al Bisericii; în schimb, Bologna revenea sub controlul Statului pontifical și accepta prezența unui legat al lui Martin. Se refăcea și pacea dintre papalitate și suveranii din casa de Anjou; Ioana a II-lea, regină a Neapolelui, ajungea la un acord cu Martin, și trupele napolitane părăseau Roma. La 30 septembrie 1420, papa își făcea intrarea în Roma prin Porta del Popolo, primit cu entuziasm de romani care, după 135 de ani, vedeau, în sfârșit, un papă originar din orașul lor.

Situația Romei era, într-adevăr, mizerabilă, cu case și biserici pe jumătate năruite, cu foametea și molimele care se răspândeau peste tot.

Platina vorbește chiar de „case făcute fărâme, temple ruinate, străzi noroioase, un oraș respingător și abandonat", astfel încât „nu avea un chip al său, nici un semn de viață urbană", totul într-o atmosferă de decadență îngrozitoare. Martin al V-lea și-a suflecat mânecile pentru a reda orașului aspectul normal și, înainte de toate, s-a preocupat să asigure în Roma o circulație liberă, reînființând funcția de *magistri viarum*, adică inspectori stradali care, ca niște adevărați polițiști, trebuiau să curețe străzile de tâlhari și de vagabonzi. A încercat apoi să încurajeze spiritul cetățenesc, introducând obiceiul de a împărți în duminica Floriilor „trandafiri de aur" unor cetățeni iluștri și unor doamne din înalta societate, ca și, la începutul fiecărui an, pălării și spade de onoare înalților funcționari ai orașului.

Dincolo de toate însă s-a îngrijit de restaurarea bisericilor, împodobindu-le cu opere ale unor mari pictori ca Gentile da Fabriano și tânărul Masaccio; au fost, astfel, create frescele de la bazilicile S. Giovanni, S. Maria Maggiore și S. Clemente. A pus, de asemenea, bazele reconstrucției întregului oraș, printr-un plan administrativ bine conceput, care se va amplifica mult sub pontificatul succesorilor săi. S-a străduit să redea Statului pontifical o puternică monarhie unitară, căutând, încetul cu încetul, să facă din Roma centrul acelui conglomerat de municipii și provincii guvernate prin drepturi speciale și legi eterogene; o asemenea acțiune era peste măsură de îndrăzneață și-și va găsi realizarea abia după un secol.

Pentru că nu știa pe cine se putea baza în această operă de reconstrucție politică, s-a servit, în general, de rude, singurii în care putea avea, practic, încredere, asigurându-le puterea prin căsătorii care să-i lege de diferiți seniori din provinciile Statului pontifical. Desigur, a fost vorba despre un nepotism condamnabil, dar, probabil, necesar pe un plan pur tehnic al organizării politice; de fapt, trebuie să subliniem, după cum observă Gregorovius, că „din motive de economie a disprețuit ceremoniile luxoase și splendorile", în asemenea grad încât „întreținea o curte sărăcăcioasă la palatul de la Sf. Apostoli". „Deoarece era un fiu al neciopliului secol al XIV-lea", s-a preocupat de reorganizarea treburilor ecleziastice fără a crea în jurul său „o măreție teatrală", și aceasta este, desigur, spre lauda lui. Nu trebuie uitat, de asemenea, că el are meritul de a fi adus în cancelaria papală alți umaniști, continuând procesul de înnoire culturală, deja început de Inocențiu al VII-lea; cel mai important dintre aceștia a fost Poggio Bracciolini, un descoperitor norocos de manuscrise antice.

A proclamat pentru 1423 al cincilea jubileu, în funcție de cei 33 de ani ai lui Cristos, calculați de la 1390. Acest eveniment și-a menținut, poate mai mult decât precedentele, un aspect cu totul religios, datorită și predicilor ținute de Bernardino da Siena, acestea însemnând un fel de „reevanghelizare" a Romei, în fond, atât de rătăcită, pe de o parte în mizeria fără nici o rază de speranță, iar pe de alta, într-un stil păgân de viață. Martin al V-lea a readus în sufletele credincioșilor sfințenia împărtășaniei și a aprobat înființarea a diferite congregații religioase.

În același an, papa a dat dispoziții pentru desfășurarea conciliului de la Pavia, după cum promisese la Konstanz; la deschiderea lui, la 23 aprilie 1423, în acel oraș se aflau puțini episcopi, din pricina ciumei și, din această cauză, legații pontificali l-au mutat la Siena, amânând deschiderea pentru 21 iulie.

Au apărut conflicte printre participanți, care erau și de această dată în număr redus, și lucrările se desfășurau cu încetineală; prelații au început să părăsească pe rând adunarea, aceasta fiind declarată închisă de legații pontificali, la 7 martie 1424. Fusese, practic, un eșec; Martin al V-lea a comunicat că va convoca un nou conciliu la Basel, în 1431, și a aprobat puținele decizii luate la Siena, decizii care erau, în fapt, o confirmare a celor stabilite la Konstanz, cum ar fi cele împotriva ereziilor husite și de excomunicare a adepților lui Benedict al XIII-lea. Acesta murise în castelul său de la Peñiscola cu un an înainte, la 23 mai, după ce numise patru cardinali.

La moartea sa, trei dintre ei, cu consimțământul regelui Aragonului, au ales un succesor în persoana lui Gil Muñoz, canonic din Barcelona, care își luase numele de Clement al VIII-lea; în 1429 însă acesta a demisionat și le-a cerut celor trei alegători ai săi să-l recunoască drept papă pe Martin al V-lea, care l-a iertat și, generos, i-a oferit episcopia insulelor Baleare, unde va și muri în 1446. Al patrulea cardinal, Jean Carrière, și-a creat în 1425 un papă al său, Bernard Garnier de Rodez, care își luase numele de Benedict al XIV-lea și va muri în 1430; povestea acestor doi antipapi este ridicolă, astfel încât *Anuarul pontifical* nici nu-i enumeră în rândul antipapilor.

Atacuri mai concrete la supremația papală a lui Martin al V-lea au venit însă dinspre Franța, unde, în ciuda războiului cu Anglia, care mai dura și atunci, Carol al VII-lea intenționa să nu mai recunoască o înțelegere semnată la Genazzano, pentru că aceasta limita o bună parte din privilegiile Bisericii franceze în domeniul vechilor drepturi asupra beneficiilor și al jurisdicțiilor; Martin a rezistat la puternicele sale

presiuni, după cum a acționat ferm și în fața climatului de nesupunere care începea din nou să apară în rândurile clerului francez. În perspectiva conciliului de la Basel, la 1 ianuarie 1431, papa l-a numit pe cardinalul Cesarini președinte al adunării, acordându-i și dreptul de a o muta într-un alt oraș, dacă ar fi considerat necesar, pentru ca lucrările să se desfășoare în liniște.

A fost ultima sa decizie importantă; la 20 februarie 1431, murea lovit de apoplexie. A fost înmormântat în bazilica S. Giovanni in Laterano; un basorelief splendid din bronz îl înfățișează pe piatra tombală cu un epigraf care îl numește *temporum suorum felicitas*, un elogiu retoric, dar „nu total nefondat", după cum spune Gregorovius, în primul rând pentru că, în vremea lui, Roma și Statul Bisericii s-au aflat într-o epocă nouă și, sub anumite aspecte, mai umană.

207. Eugen al IV-lea (1431-1447)

Cei paisprezece cardinali aflați la Roma la moartea lui Martin al V-lea s-au reunit în conclav la mănăstirea S. Maria sopra Minerva, la 1 martie 1431; în ziua de 3 îl aleseseră deja pe cardinalul Gabriele Condulmer. Născut la Veneția în 1383, era nepotul lui Grigore al XII-lea, care îl numise întâi cardinal de Siena și apoi la biserica S. Clemente; și-a luat numele de Eugen al IV-lea.

La o zi după încoronarea sa în bazilica Sf. Petru, din 11 martie, el a emis o bulă în care a confirmat o înțelegere pe care colegiul cardinalilor o adoptase prin jurământ, înainte de a trece la alegere. Prin această înțelegere se realiza o limitare a autorității papei, care nu va mai putea lua nici o decizie importantă fără asentimentul cardinalilor; el se angaja, de asemenea, să reformeze curtea pontificală și s-o mute în afara Romei.

Transformarea curții, prima măsură luată în timpul pontificatului său, i-a atras opoziția fățișă a rudelor lui Martin al V-lea, adică a celor din familia Colonna, care voiau să păstreze ca pe un bun propriu Castelul Sant'Angelo, Ostia și alte teritorii; s-au răsculat împotriva lui Eugen care, la 18 mai 1431, i-a excomunicat, lăsându-i fără nici o funcție. Cu ajutorul Ioanei de Napoli, a reușit să facă față situației, dar era clar că familia Colonna îi devenise dușmană.

L-a confirmat apoi pe cardinalul Cesarini în misiunea de a prezida conciliul care urma să înceapă la Basel, chiar dacă, în adâncul sufletului, ar fi vrut să-l convoace într-un oraș italian, ușurând astfel intervenția

Eugen al IV-lea (după Platina)

împăratului de la Constantinopol, Ioan al VII-lea Paleologul, prin care voia să ajungă la încetarea schismei cu Biserica din Orient. Conciliul începea, la 23 iulie, în catedrala din Basel; la început erau prezenți doar mulți stareți și canonici și foarte puțini episcopi, dar asistența a devenit mai numeroasă la deschiderea solemnă din 14 decembrie, sub președinția lui Cesarini, care doar la acea dată a putut fi prezent, fiind până atunci reținut în Germania de problema husiților, invitați până la urmă și ei la conciliu pentru o discuție în plen despre doctrina lor.

Eugen al IV-lea, îngrijorat de această atitudine față de eretici, printr-o bulă din 18 decembrie, declara dizolvat conciliul, mutându-l la Bologna. Cei prezenți la Basel, jigniți de procedeul adoptat de Eugen, au ieșit din bazilică în ziua în care se dădea citire bulei și și-au continuat lucrările sub conducerea unui alt președinte, pentru că însuși Cesarini i-a trimis papei o scrisoare de protest față de ordinul de dizolvare, atacându-i deschis autoritatea. Clericii participanți la conciliu au găsit susținere din partea universității din Paris și a suveranilor Spaniei și Franței, precum și din partea lui Sigismund împreună cu prinții germani.

Mai puternică datorită acestui sprijin, la 15 februarie 1432, adunarea a afirmat, cu o forță mai mare decât a aceleia de la Konstanz, autoritatea conciliului, ca fiind direct inspirată de Cristos, declarând că, din această cauză, papa însuși trebuia să i se supună; s-a declarat că acel conciliu „ecumenic" nu putea fi dizolvat și mutat în altă parte, fără un motiv recunoscut valid chiar de către adunarea respectivă. Au început să apară,

treptat, și alte adeziuni ale unor episcopi în favoarea unei asemenea poziții și adunarea s-a simțit din ce în ce mai convinsă de justețea deciziilor sale; la 20 iunie, s-a decis ca responsabilitatea alegerii unui papă să revină conciliului și nu colegiului cardinalilor. Tronul de la Roma a fost din nou considerat vacant, nunțiul Giovanni da Prato arestat, și Eugen al IV-lea somat să se prezinte personal în fața conciliului.

Sigismund a înțeles că lucrurile căpătau o întorsătură urâtă și, pentru că dorea să fie încoronat la Roma de către Eugen, a devenit un promotor al tratativelor care au dus, la 14 februarie 1433, la un act concret din partea papei: într-adevăr, acesta, în dorința de a nu lăsa ca situația să degenereze într-o nouă schismă, s-a declarat gata să convoace din nou conciliul la Basel, cu condiția să se anuleze tot ceea ce fusese hotărât până atunci. Discuțiile au fost îndelungate, în timp ce Sigismund era încoronat de către papă în bazilica Sf. Petru, la 31 mai, iar la 1 august, proaspătul împărat îl convingea pe Eugen să dea o bulă de recunoaștere a conciliului, cu condiția ca acesta să fie condus de un reprezentant pontifical, iar decretul contrar suveranității papei să fie anulat; în decembrie, el a făcut concesii și mai largi, recunoscând caracterul ecumenic al conciliului.

Pe de altă parte, Eugen avea acum alte probleme; Sigismund, obținând coroana imperială și aprobarea deciziilor conciliare, se întorsese la Basel, în timp ce teritoriile pontificale erau cotropite de Francesco Sforza și Niccolò Fortebraccio aflați în serviciul ducelui de Milano, Filippo Maria Visconti. Mulți cardinali au fugit din Roma din cauza pericolului iminent, iar nobilimea romană s-a răsculat împotriva lui Eugen, care a încercat să-l opună pe Sforza lui Fortebraccio, oferindu-i funcțiile de locțiitor papal la Ancona și de gonfalonier[118] al Bisericii; este clar că papa era derutat.

Familia Colonna a ridicat populația împotriva lui, acuzându-l de trădare, astfel încât Eugen a considerat că era mai nimerit să fugă; în noaptea de 4 iunie, îmbrăcat ca un călugăr benedictin, s-a urcat împreună cu un slujitor credincios în barca unui anume Vitellio, ancorată la Ripa Grande, încredințându-și viața în mâinile unui barcagiu vânjos, pe numele său Valentino. A fost o fugă aventuroasă; câțiva romani și-au dat seama de ce se întâmpla și au dat alarma. Când barca a trecut pe lângă bazilica S. Paolo, poporul a aruncat cu pietre și a tras cu arcurile, dar Eugen era întins pe fundul ambarcațiunii și acoperit cu un scut. Prin manevre dibace, Valentino a reușit să evite o barcă apărută în calea lui la Ostia, încercând să-i bareze drumul și, ajungând în larg,

Eugen s-a urcat la bordul unei corăbii; după câteva zile, a debarcat la Pisa și, la 23 iunie, se afla în siguranță la Florența, stabilindu-și reședința în mănăstirea dominicană de la S. Maria Novella. Roma nu era totuși pierdută; Leone Sforza, fratele lui Francesco, reușea să țină sub control situația din oraș, readucând-o sub suveranitatea lui Eugen, care numea acolo ca locțiitor al său pe Giovanni Vitelleschi, episcop de Recanati, dar și un cunoscut militar.

Din Florența, Eugen relua contactele cu Basel, trimițând acolo doi cardinali, cu propuneri de discutat în conciliu; în fața unor noi manifestații ostile, papa a dat din nou un decret de dizolvare a conciliului, trimițând tuturor suveranilor europeni și o scrisoare prin care îi ruga să-și recheme trimișii de la Basel. În sânul adunării s-a creat o fisură; unii prelați au părăsit-o, iar ceilalți îl somau din nou pe papă să se prezinte în fața judecății conciliului. În acest moment, lui Eugen i-a fost de-ajuns și a considerat dizolvat în fapt conciliul, convocând un altul la Ferrara; el s-a deschis la 8 ianuarie 1438 și era condus de cardinalul Albergati, beneficiind de prezența pontifului care, la 15 februarie și cu aprobarea adunării, a proclamat ca ecumenic conciliul de la Ferrara, excomunicându-l pe cel de la Basel care, practic, nu era susținut decât de regele Franței, Carol al VII-lea.

Cele două concilii și-au continuat, concomitent, lucrările: Baselul l-a suspendat, la 24 ianuarie, pe Eugen din funcția sa; acesta, din păcate, nu mai putea conta pe Sigismund, mort subit în decembrie 1437, lăsând Germania divizată din punctul de vedere al supunerii față de cele două adunări conciliare. La Ferrara, sosea între timp, în martie, Ioan al VII-lea Paleologul, însoțit de un mare număr de episcopi ai Bisericii din Orient; se începeau tratative pentru o încetare a schismei. Apoi, a venit pe neașteptate epidemia de ciumă și conciliul s-a mutat la Florența, în ianuarie 1439; ședințele s-au reluat în februarie și dezbaterile s-au concentrat pe problemele de credință care despărțeau cele două Biserici, ajungându-se, la 8 iunie, la o „formulă" de unire, cu două zile înainte ca patriarhul Iosif al Constantinopolului să moară la Florența în plin conciliu.

A fost recunoscut și primatul universal al pontifului roman, fiind vorba despre o afirmare importantă a acestui aspect, chiar și în fața Occidentului și, în special, a secesioniștilor de la Basel; în august, delegația din Orient, în frunte cu împăratul, se întorcea la Constantinopol.

Conciliul și-a continuat lucrările și, la 4 septembrie, a condamnat ca eretice toate „adevărurile de credință" care fuseseră stabilite la Basel,

unde, în realitate, se ajunsese la un adevărat extremism: la 5 noiembrie 1439, o parodie de conciliu, format dintr-un cardinal, 11 episcopi, 7 stareți și 9 canonici, printre care Enea Silvio Piccolomini, viitorul papă Pius al II-lea, îl alegea ca papă pe Amedeo al VIII-lea de Savoia. Era un laic, dar, la moartea soției sale, renunțase la stăpânirea asupra teritoriilor sale în favoarea fiului său, Ludovic, și se retrăsese în singurătatea de la Ripaglia, în vecinătatea lacului Geneva, ducând o viață de pustnic. S-a simțit măgulit și a acceptat numirea, dornic în primul rând să treacă prin ierarhia titlurilor ecleziastice, abia după aceasta putând fi încoronat, la 24 iulie 1440, sub numele de Felix al V-lea.

La 23 martie, conciliul de la Florența hotărâse deja să-l excomunice și nici măcar Carol al VII-lea al Franței, atât de apropiat celor de la Basel, nu a îndrăznit să-l recunoască drept papă, obligându-i pe supușii săi să i se supună lui Eugen al IV-lea. La fel au procedat ducele de Burgundia și regii Castiliei, Aragonului și Poloniei; evident, âpăreau și primele roade ale încetării schismei cu Orientul, în special prin recunoașterea și acolo a primatului papei, ca episcop al Romei. Sărmanul prinț de Savoia, ultimul antipapă consemnat în *Anuarul pontifical*, depindea complet, desigur, de cei care-l aleseseră la Basel și care i-l dăduseră drept secretar pe Enea Silvio Piccolomini. El a rămas în exercițiul funcțiunii doar atâta timp cât a durat respectivul conciliu, adică până în 1449, într-o manieră din ce în ce mai nesemnificativă, fără susținerea nici unui suveran și contând doar pe neutralitatea lui Frederic al III-lea de Habsburg și a prinților din Germania.

Eugen al IV-lea își întărise mult poziția, dobândind un prestigiu care în Italia nu părea să fie contestat; după recunoașterea ducelui de Milano și încheierea păcii cu noul rege de la Napoli, Alfons de Aragon, papei i se deschidea calea de întoarcere la Roma. Părăsea Florența și se întorcea pe tronul său la 28 septembrie 1443; conciliul și-a continuat lucrările la Roma, ocupându-se de probleme exclusiv cu caracter religios. A avut loc reîntoarcerea în sânul Bisericii de la Roma a sirienilor, maroniților și caldeilor, care abandonau diferite poziții eretice; Eugen al IV-lea își exprima satisfacția pentru aceste succese ale credinței apostolice prin bula *Benedictus sit Deus*, din aprilie 1445, care trebuie considerată ca un fel de consacrare finală a conciliului al XVII-lea ecumenic, unic în istorie, pentru că a avut trei locuri diferite de desfășurare, Ferrara, Florența și Roma și care a fost declarat închis de către papă.

Din păcate, bucuria lui Eugen al IV-lea a fost umbrită de conflictele apărute din nou, pe neașteptate, în sânul Bisericii din Orient; patriarhii

de Antiohia, Alexandria și Ierusalim nu au recunoscut actul de unire încheiat de colegul lor de la Constantinopol, mort la Florența; împăratul însuși a fost amenințat cu excomunicarea și susținătorii unirii au fost persecutați. Astfel, după numai un an de avânt al ideii de credință universală, reapărea, mai încrâncenată decât niciodată schisma din Orient.

În Occident, în schimb, situația părea tot mai favorabilă papei; Frederic al III-lea de Habsburg, în serviciul căruia trecuse, din 1442, Enea Silvio Piccolomini, încetase să-l mai susțină pe antipapă și l-a recunoscut pe Eugen al IV-lea ca pontif legitim, datorită acordării unor numiri de episcopi în teritoriile austriece și promisiunii unei coroane imperiale. Neutralitatea prinților germani a luat sfârșit la Roma abia la 7 februarie 1447, printr-un concordat în care era acceptat decretul de la Konstanz referitor la obligația de a ține cu regularitate concilii ecumenice; realizatori ai acordului erau: Piccolomini pentru prinții germani, legații Carvajal și Parentucelli pentru papă; pentru meritele lor, aceștia din urmă au fost ridicați ulterior la rangul de cardinal.

La puține zile după aceea, la 23 februarie 1447, Eugen al IV-lea murea și era înmormântat la Sf. Petru, așa cum dorise el însuși, alături de Eugen al III-lea; osemintele sale au fost mutate apoi în mormântul monumental ridicat de Pisanello în biserica S. Salvatore in Lauro, pe timpul lucrărilor la noua bazilică din Vatican și acolo a rămas. „A fost un mare și glorios papă; a disprețuit banii și a iubit virtutea; în vremuri de bunăstare nu a fost trufaș, în vremuri de restriște nu și-a pierdut cumpătul; n-a știut ce este frica; sufletul său liniștit se reflecta pe chipul întotdeauna la fel", scrie despre el Piccolomini, care totuși la început fusese de partea celor din Basel și adversar al papei, datorită și funcției de secretar al antipapei Felix al V-lea.

Mai trebuie adăugat că n-a practicat absolut deloc nepotismul, lucru care, în fond, i-a adus o serie de neplăceri pe timpul ședерii la Roma; deși foarte diplomat, a reușit totuși să se impună chiar prin blândețea sa sufletească. Om de cultură modestă, a continuat să deschidă porțile Romei către umaniști, înconjurându-se de literați, unii dintre ei fiind secretarii săi, ca Poggio, Aurispa și Biondo, și chemând în acțiunea de restaurare a bisericilor artiști ca Donatello, Pisanello și Fra Angelico. Lui Filarete i-a comandat sculptura ușilor în bronz de la bazilica Sf. Petru, operă inspirată în bună măsură de conciliul de la Florența, constituind prima afirmare a artei renascentiste la Roma.

Nicolae al V-lea (după Platina)

208. Nicolae al V-lea (1447-1455)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Eugen al IV-lea a avut loc pentru a doua oară în mănăstirea dominicanilor de la S. Maria sopra Minerva; cei 18 cardinali aflați la Roma au intrat acolo în seara zilei de 4 martie 1447 și, după două zile, în dimineața de 6 martie, își terminaseră deja lucrările. Fusese ales cardinalul Tommaso Parentucelli, arhiepiscop de Bologna; născut la Sarzana, fusese numit cardinal doar de trei luni datorită meritelor sale în încheierea concordatului cu prinții din Germania și avea doar 49 de ani.

A fost o numire surprinzătoare, așa încât romanii, convinși că alesul va fi Prospero Colonna, îi jefuiseră acestuia, conform tradiției, bogatele case; aflând numele adevăratului ales, au repetat atacul, de data aceasta în casa noului papă, dar roadele furtului au fost sărace. Orfan de tată, Parentucelli studiase la Bologna, unde fusese secretarul cardinalului arhiepiscop Albergati și, participând la diferite misiuni diplomatice, căpătase o mare experiență politică, dar nu se îmbogățise; era, mai mult decât orice, un pasionat bibliofil, dar cărțile nu prezentau, încă, nici un interes pentru oamenii din popor.

A fost încoronat la 19 martie sub numele de Nicolae al V-lea.

În primii ani de pontificat, n-a făcut decât să culeagă roadele politicii duse de predecesorul său. Felix al V-lea a abdicat din rolul de papă-fantomă, la 15 aprilie 1449, recunoscând legitimitatea papei Nicolae al

V-lea, care l-a tratat cu generozitate; i-a acordat rangul de cardinal și i-a încredințat administrarea sediilor episcopale de la Lausanne și Geneva, unde a murit la doi ani după aceea.

Cu Frederic al III-lea și cu prinții germani papa a ajuns, în schimb, la o nouă înțelegere, mai precisă decât cele două acorduri separate încheiate de Eugen al IV-lea; a fost semnată la Viena, la 17 februarie 1448, datorită abilității cardinalului Carvajal, colegul său de la tratativele purtate cu un an înainte. Această înțelegere a reglementat pentru mai multe secole problemele ecleziastice în statele germanice și a consfințit drepturi importante ale Sfântului Scaun; ea a pus capăt ambiguității care persista în raporturile existente în Germania între persoana papei și conciliu, și recunoașterea suveranității pontifului roman a însemnat o mare victorie a lui Nicolae al V-lea.

El a considerat că unitatea Bisericii pe baza acelui acord era consolidată în Occident; în aparență, așa era. Motiv pentru care, lăsând la o parte toate ideile de reformă, s-a gândit doar să sfințească solemn evenimentul, anunțând la 4 septembrie 1449 un nou jubileu în anul următor. Afluența la Roma cu ocazia acelui An Sfânt a fost cu adevărat imensă, și din toată Europa au venit pelerini pentru a dobândi sfintele indulgențe; dar îmbulzeala mulțimilor a avut, câteodată, consecințe tragice, cum s-a întâmplat într-o zi de decembrie când, pe podul Sant'Angelo, circa două sute de persoane aflate în plină învălmășeală au murit înecate în Tibru sau zdrobite sub copitele cailor.

Dezastre și mai grave a pricinuit și obișnuita molimă de ciumă, care bântuia prin Roma și prin întreaga Italie; Nicolae al V-lea nu s-a comportat prea frumos, părăsind orașul în plin An Sfânt, pentru a scăpa de pericolul unei molipsiri, fugind pur și simplu din 18 până în 25 octombrie. „Curtea de la Roma fugise și se risipise jalnic, ca și cum aici nici n-ar fi existat vreodată vreo curte și vreo Curie", critica situația un trimis al Ordinului teutonic; „cardinali, episcopi, stareți, călugări, toți fără excepție, toți fug din Roma la fel ca apostolii Domnului Nostru în Vinerea Sfântă. Chiar și Sfântul nostru Părinte, papa, a plecat departe de Roma... Sfinția Sa s-a retras într-un castel numit Fabriano... și, după cum se spune, a interzis, sub pedeapsa excomunicării și a pierderii averii și bunăvoinței papale, ca vreo persoană care a trecut prin Roma, de orice condiție ar fi fost ea, să se apropie de Fabriano, în secret sau în văzul lumii". De fapt, interesele financiare legate de sărbătorirea jubileului mergeau înainte fără opreliști și fără prezența locțiitorului lui Cristos; și apoi, pentru a cumpăra o indulgență

nici măcar nu era nevoie să vii la Roma. Era suficient să ai bani pentru că, după cum amintește Seppelt, „în anul jubiliar, papa a acordat multor principi dreptul de a cumpăra indulgențe jubiliare, fără a mai face obositorul drum până la Roma. Dar și tuturor credincioșilor care nu puteau face un pelerinaj la Roma li s-a oferit posibilitatea de a obține indulgențe. Acest lucru a devenit posibil datorită unor bule speciale pentru fiecare țară și pentru anul de după jubileu. Modalitățile de cumpărare a indulgențelor erau stabilite, în afară de situații speciale, în achitarea, ca pomană pentru Biserică, a unei sume de bani, valorând aproximativ jumătate din costul drumului până la Roma".

Toate acestea au contribuit la consolidarea autorității papale la Roma: Nicolae a reușit să stabilească relații bune atât cu familia Colonna, cât și cu familia Orsini și a numit cardinali o serie de adepți credincioși lui. Bologna, rebelă în continuare, i-a recunoscut suveranitatea, fiind imitată și de alte orașe; totul se realizase datorită străduințelor legaților și locțiitorilor pontificali, dintre ei distingându-se cardinalul Bessarion; în tot acest timp ei au contat pe importante mijloace financiare și militare.

Puterea temporală a papilor începuse practic să capete o structură precisă și modernă, o dată cu folosirea încasărilor ecleziastice în scopuri politice; în acest fel, idealul creștin al instituției papale era trădat și, în ciuda bunelor intenții, Nicolae al V-lea, „în ochii apostolilor", conform opiniei lui Gregorovius, „făcea o greșeală, confundând papalitatea cu Biserica și treburile Statului ecleziastic cu cele ale republicii lui Cristos".

Împăratul era sortit să rămână în afara acestei organizări a Statului pontifical; acordul de la Viena era, practic, în această direcție un punct de referință ireversibil și, astfel, n-a mai fost decât un fel de ceremonie mondenă încoronarea imperială pe care Frederic al III-lea și-a dorit-o la Roma, la 16 martie 1452, concomitent cu căsătoria sa cu prințesa Eleonora a Portugaliei, ultimă oficiată de un papă în orașul său. Nu mai avea importanța de altădată, chiar dacă orgoliosul suveran habsburgic a vrut să-și imortalizeze în stema sa literele AEIOU, însemnând, probabil, *Austriae Est Imperare Orbi Universo*. În plus, la 9 mai 1453, Constantinopolul cădea sub dominația turcilor și înceta, astfel, existența imperiului din Orient, ultimul vestigiu al vechiului Imperiu roman.

La Roma, puterea pontificală a fost susținută de un sever regim polițienesc, care se va dezvolta ulterior; prima sa victimă a fost Stefano Porcari, inițiator al unei conjurații care urmărea să reinstaureze o constituție republicană. Insurecția, care trebuia să se declanșeze la începutul lui ianuarie 1453, prevedea arestarea papei sau chiar asasinarea

lui, precum și eliminarea câtorva cardinali. O „șoaptă" a ajuns, la 5 ianuarie, la urechile cardinalului Bessarion și complotul a fost descoperit rapid: Porcari a fost arestat și, după un proces fulger, a sfârșit pe eșafod împreună cu alți capi ai conjurației, Francesco Gabadeo, Pietro de Monterotondo, Battista Sciarra și Angiolo Ronconi. Papa a fost acuzat de cruzime și de încălcare a promisiunilor, pentru că a circulat un zvon prin popor cum că, la început, el promisese să cruțe viața lui Sciarra și a lui Ronconi, dar apoi beat turtă în momentul execuției, n-a mai fost în stare să semneze actul de grațiere.

Au început astfel să apară ceea ce putem considera primele „pasquinate", chiar dacă bustul lui Pasquino[119] încă nu apăruse. Astfel de texte precursoare ale pasquinatelor sunt cele care fac referire chiar la complotul lui Porcari:

> De când domnește Nicolae, papă și-asasin
> la Roma-i mai mult sânge decât vin.

sau cel scris de Antonio Tebaldeo împotriva Curiei:

> Trufia ta se face din zi în zi mai mare:
> nu Dumnezeu e sfânt acolo, ci Bachus și Venera;
> și de-asta cerul în iad îți va face căutare.

Să nu se creadă că judecata exprimată în epigramă era prea severă; fastul ceremoniilor de la curte imita, o dată cu Nicolae al V-lea, modelul celor de la Avignon din timpul lui Clement al V-lea și al VI-lea; s-ar putea spune totuși că, sub pontificatul lui Nicolae, fastul monden a căpătat o semnificație nouă, dată de energiile abia apărute ale Renașterii, forțe care au găsit în el un mare mecenat. Curtea papală s-a îmbogățit cu și mai mulți umaniști, printre care bibliotecarul Vespasiano da Bisticci și marele Lorenzo Valla; prin contribuția lor, Nicolae și-a satisfăcut pasiunea înnăscută, bibliofilia.

A cumpărat manuscrise, a pus să fie copiate și căutate tot felul de documente în țările de origine, creând astfel biblioteca Vaticanului, care încă de atunci număra circa 1200 de manuscrise, în special cu caracter teologic. În acest scop nu a luat seama la cheltuieli, convins de rolul de neînlocuit pe care îl va avea cândva progresul culturii, și n-a pus-o doar la dispoziția clericilor, ci *pro communi doctorum commoda*.

Ca un autentic fiu al Renașterii, s-a angajat într-un mecenatism care a adus faima propriei sale persoane, dar a asigurat și Romei reconstrucția

de care oraşul avea atâta nevoie; de la refacerea zidurilor, distruse de nenumăratele asedii, la noile fortificaţii de la Castelul Sant'Angelo şi la lucrările de restaurare efectuate de Alberti la Fântâna Trevi, cu un bazin lipit de zidul masiv din epoca romană, pe care l-a împodobit cu creneluri.

Punctul de plecare în reconstrucţia oraşului trebuia însă să fie proiectul pe care Leon Battista Alberti i l-a prezentat lui Nicolae al V-lea pentru sistematizarea Cetăţii Leonine, cu construirea unei noi bazilici a S. Petru şi a Vaticanului în întregul său. Papa nu se gândise chiar la o operă gigantică, dar, entuziasmat, a aprobat proiectul chiar dacă moartea lui prematură a făcut ca lucrările atât de grandioase să rămână în faza iniţială.

A fost în continuare atât de pasionat de această realizare arhitectonică fantastică, încât, după cât se pare, a hotărât să înceapă procurarea materialului de construcţie necesar, luându-l din monumentele antice şi ajungând în situaţia proverbială de „a jefui un altar pentru a împodobi un altul". A pus să fie luate blocuri de marmură şi de travertin din Colosseum şi din Circus Maximus, demolând şi zidurile serviene de la poalele colinei Aventin; protestele nu au lipsit şi ele au venit tocmai de la acei umanişti pe care el îi proteja. Un purtător de cuvânt al acestor protestatari a fost Piccolomini într-o epigramă în latineşte care sună astfel:

> Îmi place, Roma, să-ţi privesc ruinele,
> din prăbuşirea cărora răzbate gloria antică.
> Dar poporul acesta al tău, în goana după var,
> topeşte marmura cea tare din vechile ziduri.
> Lume crudă, hai, continuă aşa încă trei sute de ani
> şi vei vedea că pe-aici nici urmă de noblete nu va mai fi!

Când însă la 24 martie 1455 Nicolae al V-lea a murit, viitorul papă Pius al II-lea i-a adus laude în epitaful săpat pe monumentul său funerar, ridicat în bazilica Sf. Petru şi mutat mai târziu în Grotele Vaticanului, ca aceluia care a făcut ca, la Roma, să renască vârsta de aur.

209. Calixt al III-lea (1455-1458)

La 4 aprilie 1455, cei 15 cardinali prezenţi la Roma au intrat în conclav în bazilica Sf. Petru; de pe urma divizării cardinalilor în cele două tabere conduse de familiile Orsini şi Colonna, au ieşit în avantaj spaniolii, care au reuşit să-l aleagă pe un compatriot al lor. La 8 aprilie,

Calixt al III-lea (după Platina)

a fost proclamat papă cardinalul spaniol de la biserica Ss. Quatro Coronati, Alonso de Borja, al cărui nume a fost italienizat în Borgia.

Născut la Játiva, în Valencia, fusese canonic pe lângă Benedict al XIII-lea, dar, recunoscându-l ca papă legitim pe Martin al V-lea, a fost numit de acesta episcop de Valenza; Alfons al V-lea îl chemase apoi la Napoli pentru a-i fi consilier, dar nu fusese de acord cu politica anticlericală a acestui rege, motiv pentru care Eugen al IV-lea l-a ridicat la rangul de cardinal. A fost încoronat papă la 20 aprilie, sub numele de Calixt al III-lea.

Spre deosebire de predecesorii săi, nu s-a interesat de „politica din domeniul cultural", abandonând la jumătatea drumului opera de reconstrucție edilitară și lăsând să mucegăiască manuscrisele din biblioteca abia înființată; singurul său țel a fost acela de a menține ordinea pe teritoriile care aparțineau Bisericii, dar a făcut aceasta imitând într-o manieră nerușinată nepotismul care îl caracterizase pe Martin al V-lea. A-i acorda o justificare, după cum face Castiglioni, prin „necesitatea dură pentru papi de a se înconjura cu persoane devotate și dornice să-i susțină în conducerea statului împotriva micilor seniori uzurpatori de funcții și de teritorii ale statului", ar fi culmea ridicolului.

Singura excepție cu caracter religios la acest nepotism a fost preocuparea activă pentru organizarea cruciadei împotriva turcilor, printr-o serie de bule care chemau creștinătatea să se unească în sfânta

misiune; el a recurs pentru aceasta la vistieria papală, formând o flotă de şaisprezece trireme care nu au făcut, practic, mare lucru. Mai concretă a fost victoria repurtată în iulie 1456 de viteazul Iancu de Hunedoara, care a respins înaintarea turcilor ajunşi până la Belgrad. În rest însă nici unul dintre suveranii creştini nu a răspuns la apelul papei, aşa cum spera el.

Şi astfel, scurtul pontificat al lui Calixt al III-lea a adus numai avantaje familiei sale care va ajunge la apogeu o dată cu Alexandru al VI-lea şi cu fiii acestuia; totul a început când i-a înălţat la rangul de cardinal pe cei doi fii ai surorilor sale, Luis Juan de Mila, fost episcop de Segorbe, şi Rodrigo de Borja y Doms. Luis Juan a fost numit legat pontifical la Bologna, iar Rodrigo, tânărul de 25 de ani, a devenit vicecancelar al Bisericii, căpitan al miliţiilor pontificale şi episcop de Valenza. Un al treilea nepot, don Pedro Luis, fratele lui Rodrigo, a rămas laic, dar a ajuns la cele mai înalte funcţii în Statul pontifical: a fost căpitan-general al Sfintei Biserici, luând în stăpânire Castelul Sant'Angelo şi alte fortăreţe, dar şi prefect al Romei. Era, probabil, favoritul unchiului său şi, cu o asemenea susţinere, a reuşit să-şi numească o serie de prieteni în funcţii „ministeriale" astfel încât „Roma a suferit o adevărată invazie spaniolă" sau, mai bine spus, catalană, dat fiind că „veneau cârduri-cârduri în oraş rude şi susţinători ai acestei familii, precum şi aventurieri în goană după averi", după cum notează Gregorovius.

Evident, era vorba despre o mare „îmbulzeală", deoarece Calixt, după cum a scris un biograf, „a pervertit toate birourile Curiei; a înfiinţat valeţi particulari, responsabili cu arhivarea documentelor, consilieri intimi ai papei în probleme judiciare, subdiaconi, clerici camerişti, încât a creat o curte pretoriană. A numit cam cincizeci de secretari şi, printre ei, notari, muncitori şi un mare număr de ignoranţi. A dezonorat toate îndatoririle Curiei, conferind demnităţi unor persoane nedemne de aceasta". Nobilii şi clerul nedreptăţit şi-au spus părerea despre acest papă nepotist şi despre năvala familiei Borgia în oraş; din acele vremuri datează textul care, în general, este considerat a fi prima „pasquinată" din istorie, chiar dacă a ajuns până la noi fără a fi fost datată:

> Apostolilor săraci o biserică
> le-a lăsat Crist;
> ca pradă pentru bogaţii săi nepoţi
> ea le-a fost dată de bunul Calixt.

Dominația lui don Pedro Luis a luat sfârșit o dată cu moartea unchiului; aflând că papa era pe moarte, în noaptea de 5 august 1458, s-a temut pentru propria viață și, după ce a vândut proprietatea asupra Castelului Sant'Angelo, pentru 20 000 de ducați, grupului de cardinali care-l proteja, grup din care făcea parte și fratele său Rodrigo, a fugit din Roma la Civitavecchia, unde se va opri totuși pentru că se îmbolnăvise de malarie.

Calixt al III-lea a murit la 6 august 1458, nefiind, desigur, regretat de romani care, instigați de familia Orsini, și-au dat frâu liber urii împotriva catalanilor, jefuind casele celor din familia Borgia. Papa a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, dar, mai târziu, osemintele sale, împreună cu cele ale nepotului Alexandru al VI-lea, vor fi mutate în biserica spaniolilor, S. Maria di Monserrato.

210. Pius al II-lea (1458-1464)

Nepotismul lui Calixt al III-lea a trezit îngrijorarea colegiului cardinalilor care, încă din momentul în care papa zăcea pe patul de moarte, a început să se gândească la un acord în privința alegerii, acesta conturându-se în momentul intrării în conclav. S-a stabilit tot ceea ce trebuia să fie programul noului pontif, de la cruciada împotriva turcilor, la reforma Curiei; în primul rând însă se dorea consolidarea competenței membrilor Sfântului Colegiu, în numirea de noi cardinali și în conferirea de dioceze și abații. Conclavul a început la 16 august 1458 în Vatican și după trei zile, pe 19, a fost ales cardinalul Enea Silvio Piccolomini.

Alcătuirea biografiei sale înseamnă, în bună măsură, referirea la autobiografia din *Commentarii*, opera pe care Piccolomini a intenționat „s-o încredințeze urmașilor", după cum notează Falconi, ca un „papă neopăgân" ce-a fost, dorind prin aceasta „să realizeze cea mai bogată și precisă imagine despre el însuși" pentru că „el, și nu altcineva, era adevăratul său idol, adevărata sa divinitate".

Născut la Corsignano, denumit apoi Pienza, lângă Siena, la 18 octombrie 1405, într-o familie de nobili scăpătați, studiase dreptul la universitatea din Siena, trăind o tinerețe zvăpăiată, sub semnul iubirii pentru o anume Angela, cântată în primele sale versuri cu numele de Cinthia. După o peregrinare prin diferite orașe italiene, s-a întors la Siena, unde a avut norocul să-l întâlnească pe episcopul Capranica, intrând în serviciul acestuia ca secretar; s-a aflat în anturajul acestuia la

Pius al II-lea (după Platina)

conciliul de la Basel și a început, astfel, perioada cea mai agitată a vieții lui Piccolomini.

A îndeplinit misiuni diplomatice importante, fiind în slujba mai multor prelați, dar s-a trezit implicat în tentativa de răpire a lui Eugen al IV-lea, exilat la Florența, chiar dacă în *Commentarii* el evită să vorbească despre aceasta. Scăpând de arestare, și-a aflat norocul în preajma cardinalului Albergati, care i-a încredințat o misiune în Scoția, la Iacob I; aceasta a fost o experiență amețitoare pentru tânărul bărbat, plină de aventuri picante, de pe urma cărora a avut doi copii, de la o scoțiană și de la o bretonă „pe care le-a expediat, după aceea, cu cinism, la părinții lor", după cum notează Falconi, dar nu pentru că „se gândea că ar putea nega un lucru atât de mărunt". Fapt este că, fiind un autentic fiu al timpului său, „nu s-a lăsat niciodată ispitit să declare că trecutul lui era fără pată"; prin urmare, dacă Enea Silvio a prezentat acea călătorie în Scoția ca pe o perioadă de „abstinență" între atâtea tentații care apăreau mereu, a făcut-o, după cum observă tot Falconi, pentru că „voia să aducă o dovadă în favoarea sa, cum că, la nevoie, știa să-și domine poftele".

În orice caz, și acele aventuri au făcut parte din bagajul formației sale „diplomatice", așa încât, reîntors la Basel, gata să exploateze fiecare situație favorabilă pentru a ieși în evidență, a reușit să dobândească o poziție privilegiată, datorită abilității oratorice și clarviziunii politice. Când Eugen al IV-lea a dispus mutarea conciliului la Ferrara, el a rămas

împreună cu disidenții de la Basel și a făcut parte din acel conciliu ridicol care a dus la alegerea ca papă a lui Amedeo al VIII-lea de Savoia, antipapa Felix al V-lea. A devenit secretarul acestuia și l-a apărat scriind pamfletul *Libellus dialogorum de generalis concilii auctoritate*; apoi însă, dându-și seamă că Felix al V-lea era un păstor fără turmă, a intrat în serviciul lui Frederic de Habsburg.

A început atunci o perioadă de activitate literară intensă, culminând cu cinica *Historia de duobus amantibus*, dar și de diplomație activă, primind numeroase misiuni; în una dintre acestea s-a împăcat cu Eugen al IV-lea și a devenit de atunci un apărător înverșunat al autorității pontificale.

Datorită isteții sale, a înțeles că aceea era calea pe care trebuia s-o urmeze pentru a-și realiza ambițiile în viitor; din oportunism sau nu, a parcurs toate treptele ierarhiei ecleziastice și, pe parcursul unui singur an, a fost subdiacon, diacon, preot și, în aprilie 1447, episcop de Trieste.

Era o carieră fulminantă, mult comentată, care l-a obligat să-și renege ostentativ scrierile și înclinațiile mondene, dar care l-a propulsat pe treapta cea mai de sus a aspirațiilor sale; mai întâi, a continuat să-și desfășoare activitatea pe lângă Frederic al III-lea și a jucat un rol important în încheierea unei păci definitive între Nicolae al V-lea și împărat, consfințită prin concordatul de la Viena. A primit cu entuziasm, în 1450, numirea ca episcop de Siena, întorcându-se astfel, după mulți ani, pe pământul natal, până când, în 1456, era numit cardinal de Calixt al III-lea, ca răsplată pentru strădania sa în vederea organizării unei cruciade împotriva turcilor. Alegerea sa ca papă, la 19 august 1458, a fost, desigur, rodul mai multor împrejurări, care au făcut ca el să apară în ochii colegiului cardinalilor ca un reprezentant al unor timpuri noi, pentru că nu provenea dintr-o mănăstire și nici nu dădea dovadă de o vocație exclusiv ecleziastică. Avea în spate o viață prestigioasă prin experiența politică și culturală dobândită; va fi un locțiitor al lui Cristos „cu nuanță profană", după expresia lui Gregorovius, „într-o lume devenită mai liberă și mai umană în toate formele sale de manifestare".

La auzul veștii că fusese ales, Enea Silvio Piccolomini a izbucnit în plâns; imaginea de „papă neopăgân" era, într-adevăr, completă în această clipă și cuvintele care au însoțit lacrimile lămuresc situația: „Nu cunoaștem în noi nici un merit prin care să ne fi înălțat până aici, ba chiar ne-am declara nedemni și nu am accepta onoarea care ni s-a făcut dacă nu ne-am teme de judecata celui care ne-a chemat aici". Există în toate acestea „un cinism care aproape că atinge sacrilegiul,

acolo unde", după cum, cu multă inteligență, notează Falconi, „îl implică pe Dumnezeu însuși, el oferindu-i, și numai el, ca autor al alegerii, piedestalul glorificării sale ca papă".

A fost încoronat la 3 septembrie și, ca o aluzie evidentă la *pius Aeneas*[120], a dorit să-și ia numele de Pius al II-lea; alegerea sa a fost salutată cu mare entuziasm de către umaniști, siguri că asistau la o revenire a timpurilor lui Nicolae al V-lea, dar au rămas decepționați. Noul papă nu a protejat nici un artist și și-a atras imediat resentimentele multora dintre ei, ca Filelfo, care-l acuza de zgârcenie. La care el a ripostat spunând: „Repudiați-l pe Enea, acceptați-l pe Pius"; și Pius al II-lea nu voia că, printr-un mecenatism exagerat, să încurajeze vocile acelora care-i aminteau de trecutul lui. S-a limitat să ofere unele posturi umaniștilor în reînființatul colegiu al Referenților din cancelaria pontificală, ei trebuind să alcătuiască extrase din cererile primite și ciorne de scrisori; era totuși o îndeletnicire decentă pentru oamenii de litere. Fapt este că Pius al II-lea a avut în vedere cultul propriei persoane pentru gloria postumă într-un adevărat stil neopăgân; opera sa, *Commentarii*, după cum s-a mai spus, a avut chiar acest scop, adică, după cum spune autorul însuși, Enea Silvio Piccolomini „va fi lăudat și regretat atunci când moartea îl va face să dispară pentru totdeauna. După dispariția sa, va înceta invidia și, odată uitate patimile care înăbușă judecata, va apărea adevărata și aleasa valoare care îl va așeza pe Pius printre pontifii iluștri".

Acesta a fost deci programul său, dedicat în întregime propriei persoane, după cum o demonstrează aspectul magnific pe care a dorit să-l dea orașului natal, prin construirea acelei bijuterii arhitectonice încastrată de Bernardo Rossellino între catedrală și palatele maestuoase, rebotezând localitatea cu numele său pontifical, Pienza, ca și săpăturile arheologice de la Tivoli și începerea construcției castelului de aici, la 1461. O dovadă a personalizării puterii ne este oferită și de nepotismul care l-a caracterizat, prin acordarea titlului de cardinal celor doi nepoți, dintre care unul, Francesco Todeschini, va deveni papă sub numele de Pius al III-lea: amândoi i-au fost de ajutor în confruntarea cu autoritatea colegiului cardinalilor, fără a mai pune la socoteală rudele și consătenii, instalați în posturi nevralgice din Curie și din Statul pontifical, într-o schemă a puterii nu cu mult deosebită de cea a lui Calixt al III-lea.

În ciuda nepotismului, Pius al II-lea are importantul merit de a fi trasat în linii mari „noua" concepție a Statului pontifical; aceștia sunt anii în care Lorenzo Valla a denunțat în fața lumii întregi falsitatea

documentului *Constitutum Constantini*, și un umanist cum era Piccolomini nu putea contesta o asemenea afirmație. În același timp însă se simte dator să combată ceea ce Valla numește „noua tiranie pontificală", adică proasta guvernare a acelor teritorii care, lăsându-l la o parte pe Constantin, formează în orice caz patrimoniul Bisericii, prin donații ale regilor franci și ale altor suverani, până la bunurile Matildei de Canossa; el devine teoreticianul unui Stat pontifical în contextul celorlalte state naționale, renunțând definitiv la depășitele teze teocratice.

Într-un *Tractatus* fără titlu, sub formă de dialog între Enea Silvio, Bernardino da Siena și Pietro da Noceto, se conturează figura papei-rege: „Guvernarea de către un bun preot este mai bună și mai sfântă decât cea a unui bun laic", pentru că primul îmbină în conștiința sa *instructio* preoțească și *praeceptio* regală, garantând o concentrare maximă a autorității care „nu se poate contrazice pe ea însăși". Mai mult, ea evită orice conflict provocat, în general, de fragmentarea puterii și, chiar dacă dă laicilor unele sarcini speciale, eventual contrare spiritului sacerdotal, ca acelea militare, urmărește, practic, o clericizare a aparatului administrativ în întregul său.

O dată cu Pius al II-lea, apare cu claritate figura papei-rege care, pentru a se afirma și a se consolida, va trebui, pe de o parte, să anuleze orice putere militară a seniorilor în diferitele orașe ale Statului pontifical, încercând, pe cât era posibil, să ajungă la o înțelegere cu aceștia și, pe de altă parte, să înlăture orice formă de constituționalism imprimată de cardinali sau de concilii. Pentru acest din urmă punct de vedere pledează faimoasa bulă *Execrabilis*, din 1460, în care era condamnată orice reclamație către concilii împotriva deciziilor pontificale; în schimb, pentru a lupta împotriva feudalilor recalcitranți, se trece de la acțiunea militară, ca aceea folosită în 1461, contra adepților familiei Savelli din Campagna romană, prin forța bombardelor, la utilizarea mult mai eficace a excomunicării și a interdicției, sub o formă care tinde din ce în ce mai mult să identifice dușmanul politic cu dușmanul credinței, așa cum s-a întâmplat cu cei din familia Malatesta, definiți ca „perfizi revoltați împotriva lui Dumnezeu și a credinței apostolice". Evident, acest concept al unui papă-rege absolut ar fi dat, treptat, roade în privința gloriei cuvenite „suveranului pontif", dar Pius al II-lea nu avea timp; el voia să imprime până în străfundurile pământului pecetea prezenței sale și, în căutarea aproape halucinantă a acelei glorii nepieritoare pe care s-o nemurească în paginile din *Commentarii*, s-a aruncat orbește asupra a ceea ce i se

părea a fi unica ocazie favorabilă și rapidă de a aduce laude suveranității sale, realizarea cruciadei împotriva turcilor. Astfel, luându-i locul împăratului, lipsit acum de putere și de interes, a convocat o dietă a tuturor suveranilor creștini, la Mantova, în iunie 1459, dar toate eforturile sale s-au dovedit zadarnice, datorită intereselor diferite ale statelor europene; dieta a fost un eșec total.

Nu s-a dat bătut și, cu un spirit misionar frenetic, s-a gândit să renunțe la cruciadă și să-i convertească pe turci; i-a scris lui Mahomed al II-lea, mizând totul pe forța culturii sale, dar, pentru a-l zgândări și mai mult pe sultan, i-a propus în cele din urmă coroana imperială, ca un nou Constantin. Un amestec de geniu și de dezordine păgâno-creștină trebuie că a tresărit în el prin această idee a convertirii musulmanilor care ar fi fost, cu siguranță, cel mai mare țel pe care și l-ar fi putut propune un papă; dar, așa cum era logic, scrisoarea n-a avut nici un rezultat.

S-a întors atunci la ideea cruciadei și lui Pius al II-lea i-a intrat în cap hotărârea de a comanda, el însuși, această expediție; a predicat în favoarea ei cu toată energia și s-a pretat, într-un amestec de ipocrizie și de fanatism religios, la instigarea participanților la cruciadă, prin expunerea într-o procesiune pe străzile Romei a acelei prețioase relicve pe care ultimul dintre Paleologi o adusese din Orient în 1462: capul apostolului Andrei. Provenea chiar din Patras, locul presupus al martiriului său.

A fost o afluență în masă a pelerinilor către Roma, pentru venerarea moaștelor, cu slujbe la trei și la nouă zile, pentru binecuvântarea expediției împotriva păgânilor; ca o coincidență curioasă, strigătul de luptă a lui Geoffroy de Bouillon în prima cruciadă fusese „Sf.Andrei din Patras!". După rugăciuni, a urmat, la 22 octombrie 1463, publicarea bulei prin care era anunțat războiul sfânt: o recuperare a Orientului din mâinile necredincioșilor, faptă care, în concepția lui Pius al II-lea, reprezenta sacrificarea propriei lui vieți printr-un martiraj, izvor de glorie nepieritoare.

Astfel încât, el în persoană, deși bolnav, gândindu-se că prin exemplul personal putea atrage după sine o mulțime de suverani indiferenți, ca un nou Geoffroy, mânat de un entuziasm pur teoretic, lipsit de mijloace concrete militare și financiare, a luat drumul Anconei, unde se stabilise punctul de întâlnire al flotelor întregii creștinătăți. Dar, când a ajuns acolo, la 12 iulie, n-a găsit corăbiile și armatele la care spera, și și-a dat seama, cu siguranță, că totul nu fusese decât un vis, un castel de nisip clădit din iluziile lui; adică, a mers cu adevărat către ceea ce își dorise

dintotdeauna în adâncul sufletului. Și „a gustat" într-o manieră păgână eșecul tuturor tentativelor eroice.

Prin moartea pe care o simțea apropiată atingea scopul întregii sale existențe, adică accesul la glorie în rândul urmașilor. Pius al II-lea, „păgân până în măduva oaselor", după cum l-a caracterizat minunat Falconi, trăise „până la delir idealul păgân al omului de arme, mai ales prin conexiune cu cultul unei «morți frumoase»... crezul care îl susținuse și-l exaltase încă din tinerețe, datorită lecturilor asidue din clasici" și care, după ce ajunsese papă, devenise *„laitmotivul* tuturor discursurilor sale... miraj de la care, mai ales în ultimii ani de viață, nimic nu a reușit să-l abată". Și, pe dealul de la S. Ciriaco, l-a ajuns acea „moarte frumoasă", la 15 august 1464, pe când la orizont apăreau douăsprezece corăbii venețiene, insuficiente pentru a porni la luptă, dar era un decor demn, prin sărăcia lui, de sfârșitul lui Pius al II-lea.

Trupul său a fost transportat la Roma și înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un monument mutat apoi, în 1614 la S. Andrea della Valle, în biserica apostolului cu al cărui nume Pius al II-lea încercase în zadar să-i îndemne pe creștini la imposibila „sa" cruciadă.

211. Paul al II-lea (1464-1471)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Pius al II-lea s-a reunit în Vatican, la 27 august 1464; alegerea nu a fost agitată, și încă de la primul scrutin, din 30 august, a fost ales cardinalul din parohia S. Marco, venețianul Pietro Barbo, nepot de soră al lui Eugen al IV-lea. Se născuse la 26 februarie 1418, într-o familie de negustori bogați și era destinat unei cariere comerciale, dar unchiul său l-a îndrumat către cariera ecleziastică; avea doar douăzeci de ani când a fost numit cardinal.

După alegere și-a exprimat dorința de a se numi Formosus, dar cardinalii l-au făcut să renunțe la o asemenea idee ridicolă, care amintea de vremurile întunecate ale Evului Mediu papal, după cum nu l-au sfătuit să adopte nici numele de Marcu, pentru că amintea prea mult de strigătul de luptă al venețienilor, „San Marco!"; și-a luat până la urmă numele de Paul al II-lea și a fost consacrat la 16 septembrie 1464. Ca papă, nu a permis prea multe colegiului cardinalilor; în timpul conclavului, cardinalii încheiaseră un acord electoral care, ca de obicei, încerca să reducă în mare măsură suveranitatea pontificală și să dea o importanță crescută Sfântului Colegiu.

Paul al II-lea (după Platina)

Paul al II-lea ar fi trebuit să confirme printr-o bulă papală acordul respectiv, la trei zile după încoronare, dar aceasta nu s-a întâmplat; în schimb, el le-a dat cardinalilor spre semnare un document care, de fapt, anula ceea ce se stabilise în conclav, blocând astfel orice tentativă de instaurare a unei „monarhii constituționale", adică a unei puteri oligarhice. Le-a dat satisfacție, în schimb, cardinalilor prin mărirea ajutoarelor financiare și prin neacordarea în continuare de jurisdicții și magistraturi pentru laici, punând întregul aparat administrativ în mâinile clerului; a cântărit foarte mult în acest sens numirea, chiar în anul încoronării sale, ca guvernator la Castelul Sant'Angelo, a unui cleric, Rodrigo de Arévalo.

A reafirmat, astfel, din plin suveranitatea absolută a papei, evidentă încă din vremea predecesorului său, Pius al II-lea; chiar și tiara[121] care, ca simbol al puterii universale pontificale sub semnul treimii, fusese preferată, începând din secolul al XIV-lea, mitrei, ca simplu simbol al puterii spirituale și episcopale, a beneficiat de o mai mare atenție; Paul al II-lea și-a dorit o tiară de aur bătută cu pietre prețioase, menționată de un umanist anonim în două versuri care-l ridiculizau pe suveranul pontif:

> Capul papei Paul este gol: este cuvenit
> ca de nestemate și de aur să fie acoperit.

De fapt, umaniștii au avut motive să fie nemulțumiți de acest papă: îndepărtarea laicilor din administrația pontificală a adus cu sine și

desființarea colegiului Referenților, creat de Pius al II-lea, astfel că a avut loc o adevărată revoltă a literaților, care se vedeau lipsiți de orice mijloc de existență. N-au folosit la nimic plângerile lor, printre care s-a făcut auzită și cea a lui Platina, viitorul bibliotecar al Vaticanului sub Sixtus al IV-lea; în zadar s-a făcut apel chiar și la Sfânta Roată. „Papa sunt eu și pot, după cum îmi place, să fac și să desfac", va răspunde Paul al II-lea. Când apoi Platina a scris o scrisoare, este adevărat, cam arogantă, lui Paul al II-lea personal, amenințând cu convocarea unui conciliu în fața căruia papa ar fi trebuit să dea seamă de comportamentul său, a sosit ordinul ca el să fie „arestat și pus în butuci". Umanistul a fost salvat de închisoarea și de tortura din Castelul Sant'Angelo doar prin intervenția cardinalului Gonzaga; Platina și-a făcut-o apoi cu mâna lui, făcându-l cu ou și cu oțet pe Paul al II-lea, cu toată obida pe care o purta în el, în opera sa *Vitae pontificum*. Printre altele, el spunea: „A urât atât de mult studiile umaniste și atât de mult le disprețuia și le desfăima, încât pe toți aceia care le creau îi numea eretici. De aceea, îi încuraja și-i îndemna pe romani să nu-i lase pe copilașii lor să piardă prea mult timp cu aceste discipline de studiu, spunându-le că era suficient doar ca ei să știe să citească și să scrie".

Și era adevărat, după cum o confirmă un fragment din scrisoarea lui Lorenzo da Pesaro către ducele Francesco Sforza, citată de Pastor: „Papa le-a interzis tuturor profesorilor din școli să citească din operele poeților latini, din cauza ereziei unora (dintre profesori), care se delectau cu asemenea poezii". Practic, tocmai pentru că Paul al II-lea era un bun cunoscător al artei, după cum o atestă minunățiile pe care le-a adunat în Castelul Sant'Angelo sau construcția splendidă a palatului San Marco (viitorul palat Veneția), și cunoștea bine valoarea culturii, a dus politica tipică a regimurilor absolutiste de a lăsa poporul pradă ignoranței. Pentru a-l îndepărta de preocupări cetățenești, „l-a săturat cu pâine și distracții", după cum notează Gregorovius, mai atent ca oricând la evocarea, pe baza informațiilor din cronici, a condițiilor de viață de la Roma, pe vremea lui Paul al II-lea.

„În oraș a construit grânare și abatoare și, într-un spirit cu adevărat monden, a permis sărbătorirea liberă a Carnavalului" în 1468, după vechea metodă *panem et circenses*; cu acea ocazie, după cum menționează istoricul german, au fost „organizate cortegii bahice, reprezentări mitologice de zeități, eroi, nimfe și genii, iar de la balconul palatului său, papa a dorit să asiste la desfășurarea concursului de alergări, poruncind ca startul acestora să se dea de sub arcul lui Domițian, iar sosirea să se

facă sub ferestrele sale. A fost, prin urmare, cel dintâi papă care a făcut să renască la Roma caracterul păgân al carnavalurilor; puțini au fost totuși aceia care s-au întrebat dacă pentru un papă era nimerit să se comporte ca un Pompei sau ca un Domițian; cardinalul Ammannati însuși, care și-a înălțat glasul pentru a condamna asemenea excese, nu a trezit, probabil, altă reacție decât râsul celor care-l ascultau. Odată încheiate jocurile, papa a invitat populația în fața palatului în care-și petrecea cea mai mare parte din timp; acolo, cei mai de vază cetățeni s-au așezat în fața unor mese bogate, în timp ce viceguvernatorul Vaticanului și alți membri ai Curiei vegheau ca ordinea să nu fie tulburată; în acest timp, Paul al II-lea stătea la balcon și, uitând de demnitatea rangului său, arunca monede plebei care se încăiera pe resturile banchetului. Văzându-i pe senatori, deputați și orășeni atât de ocupați să înfulece bucatele pe care el le oferise, papa putea foarte bine să-și zică în sinea lui că Senatul, ca și poporul, nu erau vrednici de a fi liberi".

Amară această constatare de încheiere a descrierii Carnavalului, dar ea este contrazisă de evenimentele care au însoțit acea sărbătoare devenită tradițională în 1468; a fost descoperit în acel an un complot împotriva papei în cadrul grupului de umaniști de la Academia romană întemeiată de Pomponio Leto, sau, cel puțin, Paul al II-lea a fost convins că literații respectivi, „cu idei și comportament ținând de Roma antică", după cum îi caracterizează D'Onofrio, „partizani ai unei arhetipice și irealizabile libertăți republicane", ar fi unelțit împotriva suveranei sale persoane, astfel încât toți au ajuns la Castelul Sant'Angelo.

„În ce ar fi constat și ce scopuri ar fi avut o asemenea conspirație, nu s-a știut cu claritate niciodată", mai spune D'Onofrio, „aceasta și pentru că personajul care era considerat a fi fost căpetenia, florentinul Filippo Bonaccorsi, ... avertizat la timp, fugise din Roma și-și găsise adăpost în Polonia la regele Cazimir". În cele din urmă, toți au fost eliberați și singura consecință, amară, a fost că Academia romană a fost desființată; de fapt, această întâmplare a fost, după cum conchide pe bună dreptate D'Onofrio, „ultima încercare, palidă și chiar împotriva cursului istoriei, de a se obține o eliberare laică a Romei de sub autoritatea pontificală. De-acum înainte, se poate spune că prea multe proteste în acest sens nu se vor mai face auzite. Totul se va încadra de-acum pe un făgaș din ce în ce mai ortodox și riguros".

Pontificatul lui Paul al II-lea nu ne mai oferă altceva, decât, poate, întărirea puterii în Statul pontifical prin eliminarea familiei „de tâlhari" Anguillara. Papa și-a pus în joc prestigiul internațional printr-o nouă

cruciadă împotriva turcilor, de această dată în sprijinul Ungariei, acțiune eșuată din cauza superiorității zdrobitoare a inamicului, care și-a extins dominația până în Albania, atunci când a murit ultimul apărător al acestei țări, Skanderbeg, care ceruse și el ajutorul papei.

În 1470, prin bula *Ineffabilis Providentia*, Paul al II-lea hotăra definitiv că jubileul va fi celebrat la interval de douăzeci și cinci de ani și se pregătea să profite de acest eveniment în 1475; n-a reușit, însă. A murit pe neașteptate în palatul său San Marco, la 26 iulie 1471, în urma unui atac de apoplexie; Platina lansează însă bănuiala că ar fi fost otrăvit, „pentru că în ziua dinaintea nopții în care și-a dat duhul, el mâncase doi pepeni galbeni mari", lăsând la o parte povestioara populară care spune că ar fi fost strangulat de un spirit închis într-unul dintre numeroasele sale inele.

I-a fost ridicat un monument funerar superb în bazilica Sf. Petru, operă a sculptorilor Mino da Fiesole și Giovanni Dalmata, lăudat de Vasari ca una dintre cele mai frumoase capodopere create vreodată pentru un papă; la construirea noii bazilici, el a fost demontat și doar sarcofagul se mai află în Grotele Vaticanului.

212. Sixtus al IV-lea (1471-1484)

La conclavul care s-a ținut la Roma, în august 1471, au participat optsprezece cardinali care, în primul rând, au întocmit și au semnat un acord electoral; el se baza pe cele stabilite la conclavurile precedente în privința cruciadei împotriva turcilor și a reformei, dar cu scopul principal de a consolida colegiul cardinalilor în confruntarea acestuia cu suveranitatea absolută crescândă a papei. Colegiul nu a reușit să se impună nici de această dată asupra cardinalului Francesco della Rovere, ales la 9 august 1471, și consacrat în ziua de 25 a aceleiași luni sub numele de Sixtus al IV-lea.

Născut la Celle di Savona, la 21 iulie 1414, student și apoi profesor la universitățile din Pavia și Bologna, cardinal în 1467, fusese superior general al franciscanilor; dacă în această calitate milita pentru o reformă, ca papă nu va mai face la fel în domeniul ecleziastic, decât doar pentru a-și atinge unele scopuri politice și financiare.

Cruciada însăși, în organizarea căreia s-a implicat energic la începutul pontificatului, trimițând ca legați o serie de cardinali la diferiți suverani europeni, pentru a le cere să intervină, a fost până la urmă un eșec; flota, organizată cu ajutorul orașelor Veneția și Napoli și pusă sub comanda

Sixtus al IV-lea (după Platina)

cardinalului Oliviero Caraſa, a obținut rezultate destul de neînsemnate în Asia Mică. Insuccesul cruciadei a fost provocat de intrigile favorizate de nepotism, fenomen care în vremea lui Sixtus al IV-lea a ajuns la culmi neatinse până atunci: din această cauză, el s-a trezit implicat într-o politică haotică, aducătoare de mari prejudicii Statului pontifical.

Totalitatea beneficiilor acordate puzderiei de rude, pe care le avea de pe urma celor doi frați și patru surori s-a ridicat la un nivel uriaș; de ele au profitat cam cincisprezece nepoți în diferite grade de rudenie; au devenit imediat cardinali franciscanii Giuliano della Rovere, viitor papă sub numele de Iuliu al II-lea, și nedemnul Pietro Riario. Acesta din urmă, beneficiind din plin de venituri grase provenite de la mănăstiri și episcopate din Split, Sevilla și Valencia, le-a risipit printr-o viață desfrânată, care l-a dus în mormânt la doar 28 de ani. Un alt Riario a fost gata imediat să-l înlocuiască în Colegiu, Raffaele, de numai saisprezece ani, în timp ce un al treilea, Girolamo, fost comerciant la Savona, era înălțat la rangul de conte și se însura cu Caterina Sforza, fiica ducelui de Milano, primind moșia de la Imola.

Chiar Girolamo Riario, total nepriceput în ale politicii, a fost acela care l-a târât pe unchiul său, papa, în războaie și intrigi distrugătoare pentru Statul pontifical: dorința lui Sixtus al IV-lea de a-i crea acestui nepot de nimic un mare principat era cât pe ce să amenințe echilibrul politic italian. Cel mai mare obstacol în calea realizării acestui proiect era Florența; Lorenzo de'Medici, certat cu papa pentru că nu-l ridicase

la rangul de cardinal pe fratele său Giuliano, i-a instigat la nesupunere pe mai mulți vasali pontificali, urmărind, practic, să-l izoleze economic pe papă. Sixtus al IV-lea, pentru a pune în ordine finanțele Curiei, a apelat la banca florentină a familiei Pazzi, pentru a crea Vaticanului posibilitatea unor investiții profitabile; de aici au rezultat procese și condamnări din care papalitatea a ieșit terfelită.

La 26 aprilie 1478, după cum se știe, a avut loc conjurația familiei Pazzi, izbucnită în domul din Florența, prin intermediul a doi clerici; Lorenzo s-a salvat, dar fratele său Giuliano a fost ucis. Revolta populară împotriva familiei Medici, la care spera familia Pazzi, nu s-a declanșat, ci a avut loc o pedepsire a complotiștilor și a familiilor lor.

Cei din familia Pazzi și episcopul Salviati din Pisa au fost spânzurați la ferestrele palatului Signoriei; cardinalul Raffaele Riario care se afla la Florența ca oaspete al familiei Pazzi a fost arestat, dar eliberat ulterior pentru că s-a dovedit că nu avea de-a face cu complotul. S-a discutat mult despre gradul de implicare în atentat a lui Sixtus al IV-lea, dar este greu de presupus că el a fost în necunoștință de cauză față de tot ce se petrecuse, astfel încât este sigur că a existat o complicitate din partea lui, chiar dacă indirectă.

Apar ca logice reacțiile sale la condamnarea arhiepiscopului Salviati și la arestarea cardinalului Riario, ca și pretenția de a i se da satisfacție; bineînțeles refuzată. Lorenzo de' Medici s-a ales cu o excomunicare solemnă, iar Florența a intrat sub interdicție; s-a ajuns și la ciocniri armate, iar Sixtus al IV-lea a rămas într-o izolare teribilă. Salvarea a venit, indirect, de la turci; în 1480, aceștia ajunseseră să traverseze Marea Adriatică și să cucerească Otranto. În întreaga Italie s-a stârnit spaima și toți s-au unit în jurul papei care a iertat Florența de interdicție și a reluat ideea cruciadei; aceasta nu s-a realizat, ci a fost doar un efort comun pentru a-i respinge pe turci dincolo de mare și a elibera Otranto.

Girolamo Riario însă l-a amestecat pe unchiul său în alte aventuri politico-militare; se aliase cu Veneția, promițându-i stăpânirea asupra Ferrarei, de unde va avea grijă să-l îndepărteze pe Ercole d'Este, dușmanul său personal. Acesta a găsit sprijin la socrul său, regele Ferdinand din Napoli, dar armata acestuia era învinsă în 1482 de trupele pontificale și venețiene la Campo Morto în Mlaștinile Pontine. Era clar însă că Veneția devenise atât de puternică încât putea constitui un mare pericol pentru principatul scumpului său nepot, și Sixtus al IV-lea s-a gândit să schimbe linia politică, aliindu-se cu foștii săi inamici și izolând republica din lagună.

În această luptă, dusă într-o manieră nechibzuită pe un plan strict politic, papa a recurs, evident, și la armele ecleziastice, punând Veneția sub interdicție; a fost o farsă. În schimbarea permanentă a scenei diplomatice, marea republică și-a recâștigat sprijinul din partea aliaților papei, iar acesta a rămas din nou izolat și obligat să încheie umilitoarea pace de la Bagnolo, din 1484.

Nu mai puțin haotică era, în acei ani, situația din Roma, tot din cauza lui Girolamo Riario; pentru a susține familia Orsini, a intrat într-un conflict fățiș cu familia Colonna care, împreună cu Savelli, jefuiseră, în 1482, Campagna romană. Au plătit pentru aceasta cardinalii din cele două familii; ei au rămas ca ostatici în Castelul Sant'Angelo timp de un an, până când cei din familia Orsini au reușit să cucerească Albano, alungându-l pe Antonio Savelli, și să pună mâna pe cel mai important membru al familiei Colonna, Oddone, care, deși se baricadase în casa cardinalului, a fost prins și decapitat. Palatul a fost dat pradă flăcărilor.

Concomitent cu această politică dezastruoasă, Sixtus al IV-lea a realizat și o gestiune financiară deficitară; era inevitabil ca, în urma nesăbuitelor cadouri făcute rudelor, a războaielor și a intrigilor, finanțele să ajungă într-o stare de criză înfricoșătoare, în special când a avut loc crahul băncii Pazzi, provocat de complotul descris mai sus. Pentru a face față acestei situații s-a recurs la abuzuri în acordarea de beneficii, prin manevre simoniace, fără a mai pune la socoteală veniturile realizate din vânzarea indulgențelor emise în vederea jubileului din 1475; a avut loc și o creștere sistematică a noilor dări, ajungându-se la obținerea de fonduri dintr-o impopulară scumpire a pâinii.

Încasarea dărilor a fost încredințată Datariei[122], care constituia astfel, alături de Camera apostolică, cealaltă putere financiară importantă a Sfântului Scaun. În concluzie, orice mijloc de a strânge bani i s-a părut normal, așa încât se obișnuia să se spună: „Papa nu are nevoie decât de pană și de cerneală pentru a scoate banii pe care-i dorește".

În ciuda scumpirii pâinii, a reușit să mențină liniștea în rândul populației Romei prin serbări de factură păgână, de la prânzul popular de pe Capitoliu din joia de lăsata secului, la jocurile tradiționale din Agone și pe Testaccio[123], pe cheltuiala comunităților ebraice din oraș; Carnavalul din 1473 a rămas de pomină fiind organizat în onoarea cardinalului Caraffa, pentru palidele sale victorii asupra turcilor, și depășindu-l în strălucire pe cel venețian.

Multe dintre cheltuielile făcute de Sixtus al IV-lea nu au avut însă ca destinație gloria deșartă a nepoților sau distracțiile nebunești ale plebei;

unele dintre ele şi-au găsit un scop concret în lucrările edilitare executate la Roma, ele dând oraşului o nouă frumuseţe. În acest scop, el a înţeles că avea nevoie de opera unor artişti de seamă, astfel încât a stabilit, încă de la începutul pontificatului său, raporturi prietenești cu cercurile umaniste; au fost redeschise Academia din Roma şi colegiul Referenţilor. Personalităţi ca Pomponio Leto şi Platina au beneficiat astfel de o nouă atmosferă culturală la care nu mai sperau.

Platina, căruia i-a fost comandată oficial redactarea operei *Viaţa pontifilor romani*, a fost numit *„custos et gubernator"* al bibliotecii Vaticanului care se construia chiar atunci, bibliotecar fiind episcopul Gianandrea Bussi din Vigevano. Lucrările începuseră încă din 1471 şi au constat în readaptarea celor trei mari săli de la parter, construite cu treizeci de ani înainte de Nicolae al V-lea, împodobite cu picturile lui Ghirlandaio şi Antoniazzo Romano. La moartea lui Bussi, în februarie 1475, şi la terminarea lucrărilor, Platina devine bibliotecar, şi biblioteca este înfiinţată oficial prin bula papală din 15 iunie 1475; evenimentul a fost imortalizat în faimoasa frescă a lui Melozzo da Forlì, din 1477, care a fost destinată să orneze prima sală a bibliotecii. Sunt înfăţişaţi Sixtus al IV-lea pe tron împreună cu cei doi nepoţi, cardinalii Raffaele Riario şi Giulio della Rovere, ca şi Platina care, în genunchi, arată spre epigraful din partea de jos care laudă numeroasele realizări edilitare ale papei.

Acestea au mers de la restaurarea unor biserici vechi la construirea altora noi, printre care trebuie amintită S. Maria del Popolo, ea devenind, în parte, biserică sepulcrală a familiei della Rovere, şi la repunerea în funcţiune a conductei, cândva astupate, denumită Acqua Vergine, aceasta fiind prelungită de la Quirinale până la fântâna Trevi. În plus, refacerea lazaretului de la Sf. Spirit, pavarea principalelor străzi ale oraşului şi podul care, de atunci, s-a numit Sixt; totul era făcut cu gândul de a renova Roma în vederea Anului Sfânt.

Nu poate fi trecută cu vederea Capela Sixtină, construită din ordinul papei, în palatul Vaticanului, special pentru slujbele oficiate de el; cei mai mari pictori ai vremii au fost chemaţi s-o împodobească, de la Mino da Fiesole la Sandro Botticelli, de la Domenico Ghirlandaio la Pietro Perugino, de la Luca Signorelli la Pinturicchio. Michelangelo va completa această construcţie cu capodoperele sale. În domeniul strict religios, Sixtus al IV-lea a făcut destul de puţin; lăsând la o parte jubileul care a însemnat câştigul economic de-acum obişnuit, pierzându-se în fastul noilor opere edilitare, trebuie menţionat faptul că papa a fost preocupat

în mod special de răspândirea cultului Madonei, finanțând sanctuarele de la Genazzano și Loreto; fără a mai pune la socoteală că a dedicat Capela Sixtină Imaculatei Concepțiuni, instituind o liturghie specială pentru sărbătoarea din 8 decembrie, a cărei dogmă va fi proclamată mult mai târziu, de către Pius al IX-lea.

Numele lui Sixtus al IX-lea mai este legat însă și de infama Inchiziție spaniolă, autorizată prin bula din 1 noiembrie 1478; li se acorda suveranilor Ferdinand de Aragon și Isabelei de Castilia dreptul de a numi ca inchizitori acele personalități ecleziastice pe care le considerau valide prin doctrina și înțelepciunea lor. După cum amintește Castiglioni, „activitatea acestor inchizitori degenera destul de curând, și motivele religioase nu erau de obicei decât pretexte pentru vendete politice"; a început epoca *auto da fé*-urilor[124]. Zadarnice au fost unele măsuri ulterioare pentru a pune stavilă cruzimilor și nedreptăților; toate ar putea purta un nume, acela al marelui inchizitor general, Tomas de Torquemada.

Sixtus al IV-lea a murit la 12 august 1484; a fost depus într-un mormânt monumental, considerat capodopera lui Antonio del Pollaiolo, mutat apoi în Grotele Vaticanului. O dată cu el murea primul papă cu adevărat renascentist, adică primul papă-rege, pentru a prelua expresia lui Gregorovius.

Numeroase au fost „pasquinatele" scrise la moartea sa, dar cea mai dură este, fără îndoială, următoarea:

> Sixt, ai murit în sfârșit: nedrept, sperjur, zace-acum,
> acela care pacea a urât-o atât de mult, în pace veșnică.
> Sixt, ai murit în sfârșit: iată că Roma este îndoliată, ea care
> pe când domneai, a suferit de foame, măceluri și nedreptate.
> Sixt, ai murit în sfârșit: tu, care ai adus ură chiar și împotriva
> lui Dumnezeu, coboară acum în întunecatul iad.
> Sixt, ai murit în sfârșit: meșter neîntrecut în toate înșelătoriile
> în escrocherii și în cele mai mari trădări.
> Sixt, ai murit în sfârșit: te plâng într-o orgie de vaiete murdare
> codoșii, sodomiții, târfele și bacantele.
> Sixt, ai murit în sfârșit: ocara și rușinea papalității,
> ai murit până la urmă, Sixt, așa-i?
> Sixt, ai murit în sfârșit: haideți cu toții, aruncați hălcile
> din scârbosu-i trup ca hrană pentru lupi și pentru câini!

Inocențiu al VIII-lea (după Platina)

213. Inocențiu al VIII-lea (1484-1492)

Conclavul care s-a reunit la 26 august 1484 pentru a-l alege pe succesorul lui Sixtus al IV-lea a fost o adevărată sursă de simonie, controlată de șefii celor două tabere din rândul cardinalilor, Rodrigo Borgia și Giuliano della Rovere care, prin promisiuni și corupție, își disputau tiara pentru ei înșiși sau pentru un candidat de-al lor.

Fiecare dintre ei urmărea să-și asigure avantaje personale de pe urma viitorului papă și, în conclav, cel mai înclinat în a acorda favoruri în dreapta și în stânga se arăta a fi Giovanni Battista Cibo; acesta, după cum relatează faimosul maestru de ceremonii, Giovanni Burcardo, prezent la conclav, a ajuns până acolo încât, în noaptea din ajunul alegerii sale, a aprobat o serie de petiții, pe deplin dispus să îndeplinească dorințele tuturor, o dată ales papă. Și astfel, a fost ales la 29 august și, la 12 septembrie, încoronat în bazilica Sf. Petru sub numele de Inocențiu al VIII-lea.

Giovanni Battista Cibo se născuse la Genova, în 1432; tatăl său fusese senator la Roma sub Calixt al III-lea și apoi vicerege la Napoli sub Ferrante (Ferdinand), la curtea căruia și Giovanni Battista primise câteva însărcinări, ducând o viață mondenă. Era o perioadă de adevărat libertinaj întreruptă de bunele intenții ale cardinalului Calandrini, arhiepiscop de Bologna, care l-a orientat către cariera ecleziastică; acea perioadă a lăsat

însă unele urme. Ales episcop de Savona de către Paul al II-lea și cardinal de către Sixtus al IV-lea, Inocențiu al VIII-lea nu a ascuns niciodată existența numeroasei sale progeniturii rezultate, după cât se pare, de pe urma legăturii cu o doamnă din Napoli; erau însă cam mulți șapte copii pentru a putea crede că proveneau de la o singură iubită așa că, în afară de cei doi pe care i-a recunoscut oficial, Franceschetto și Teodorina, ceilalți au trecut drept nepoți la curtea sa. Dar „pasquinatele" au exagerat numărul copiilor la proporții priapice:

> Laudă lui Inocențiu să-i aducem degrabă,
> că obositei sale țări i-a înmulțit copiii.
> Opt bastarzi și opt fetișcane a adus pe lume:
> părinte al patriei îl vom putea numi de-acum înainte.

Este normal ca de la un asemenea papă, ales așa cum fusese ales și cu un trecut atât de libertin, nu se putea spera să demonstreze dintr-o dată acele calități necesare înaltului rang pe care îl avea, cum ar fi fost seriozitatea morală și spiritul religios. Va trebui să admitem doar că avea în grijă o familie și, lăsând la o parte reforma Bisericii, s-a ocupat exclusiv doar de strângerea banilor necesari rezolvării problemelor personale.

Fapt este că, înainte de el, existase un Sixtus al IV-lea și situația financiară a Curiei era mai precară decât oricând, cu multe datorii lăsate de administrația respectivului papă; Inocențiu al VIII-lea nu și-a pierdut cumpătul și, înainte de toate, și-a amanetat tiara și o parte din tezaur la o bancă din Roma pentru a satisface necesitățile presante. Apoi, pentru a obține alți bani, a înființat posturi noi în secretariatul papal, chiar dacă nu era neapărat nevoie de ele, scoțându-le pur și simplu la vânzare; pe lângă abuzul de putere, prin aceasta, mare parte dintre serviciile administrației curiale au intrat pe mâna unor persoane neavenite care își urmăreau, la rândul lor, doar propriile interese, printr-o goană după bani, devenită în scurt timp regula de zi cu zi în cadrul Sfântului Scaun. Toți funcționarii erau corupți, și exemplul cel mai evident a fost înființarea colegiului așa-numit *Plumbatores,* format din cei 52 de slujbași care sigilau bulele papale emise; s-a întâmplat că mulți dintre ei au acționat pe cont propriu, ca niște adevărați falsificatori, punând pe roate o adevărată fabrică de documente false, destinate unui comerț destul de profitabil până ce, în 1489, au fost descoperiți și trimiși pe eșafod.

Ca și Sixtus al IV-lea, și Inocențiu al VIII-lea a dus o politică dezordonată în ce privea Statul pontifical și cele mai mari probleme le-a avut cu Napoli, într-un șir de ciocniri armate și de armistiții; în războiul baronilor, izbucnit în urma guvernării tiranice a lui Ferrante și a fiului acestuia, Alfonso de Calabria, papa s-a situat împotriva familiei de Aragon. A fost neinspirat, pentru că dușmanii au ajuns până la porțile Romei și orașul a fost salvat doar datorită iscusinței militare a cardinalului Giuliano della Rovere și încheierii unei păci temporare în 1486.

Între timp, Inocențiu reușea să convingă familiile Orsini și Colonna să încheie un armistițiu pentru binele orașului și, contrar lui Sixtus al IV-lea, întreținea raporturi cordiale cu Lorenzo de'Medici, concretizate prin căsătoria fiicei acestuia, Maddalena, cu fiul său Franceschetto, căsătorie oficiată cu mare fast la Vatican, în 20 ianuarie 1488.

În sfârșit, spre deosebire de familiile Riario și Borgia, cei din familia Cibo nu au avut nici ambiția, dar nici capacitatea de a tinde către culmi princiare, nedorind decât să trăiască în lux și să dispună de cât mai mulți bani. Franceschetto, de exemplu, a pierdut la jocuri de noroc cu cardinalul Raffaele Riario 60 000 de scuzi, pe care nepotul lui Sixtus al IV-lea i-a folosit la lucrările de construire a palatului său, începute în 1483, una dintre capodoperele arhitectonice ale Renașterii timpurii, devenit apoi palatul Cancelariei. La moartea lui Inocențiu al VIII-lea, Franceschetto n-a stat mult pe gânduri înainte de a vinde familiei Orsini domeniile Cerveteri și Anguillara pe care tatăl său i le oferise în 1490 împreună cu titlul de conte. Teodorina, fiica lui Inocențiu, își dobândise și ea o bună poziție socială, căsătorindu-se cu negustorul Gherardo Usodimare, ridicat ulterior la rangul de trezorier pontifical.

Faptul că prestigiul tronului apostolic a decăzut din ce în ce mai mult pe vremea pontificatului lui Inocențiu se datorează mai degrabă lui însuși decât copiilor săi; el a fost acela care s-a complăcut în a duce o viață mondenă, și rudele sale i-au creat doar ocaziile pentru aceasta, ocazii pe care el nu și-a dat în nici un fel silința să le evite. Astfel încât, în același an în care pusese la dispoziție Vaticanul pentru nunta fiului său, a repetat aceasta și cu ocazia căsătoriei nepoatei, Perreta, fiica Teodorinei, cu Alfonso del Carretto, marchiz de Finale; un cronicar al vremii comentează că a fost „un adevărat scandal spectacolul Sfântului Părinte participând la ospățul de nuntă în compania unor frumoase doamne".

De fapt, însuși colegiul cardinalilor era o adunătură de prelați care numai preoți și episcopi nu erau, în adevăratul sens, religios, al cuvântului;

și nici nu putea fi altfel din moment ce papa numea drept cardinal un fiu nelegitim al fratelui său și, punând într-o situație jenantă colegiul, îl făcea cardinal, la insistențele lui Lorenzo il Magnifico, pe Giovanni de'Medici care, încă de la vârsta de 7 ani, era protonotar apostolic cu beneficiile și rentele aferente. Această ultimă numire făcea parte, de altfel, din tratativele având drept scop căsătoria Maddalenei de'Medici cu fiul papei și a fost satirizată într-o „pasquinată":

Ca s-o căpătuiască pe fata lui Medici
cu fiu-său Franceschetto,
Inocențiu mantia de cardinal
i-o dădea unui băiețaș.
Dacă este adevărat că Sfântul Duh
l-a ridicat pe papă deasupra oamenilor,
de astă dată Sfântul Duh
a procedat ca un codoș.

De bine, de rău, Inocențiu ajunsese la un acord cu Ferrante din Napoli care, văzând că apare la orizont pericolul lui Carol al VIII-lea al Franței cu pretenții la tronul său, s-a gândit să-l îndepărteze pe papă de ideea unei politici filofranceze; alianța a fost consfințită printr-o altă căsătorie, și ea celebrată în Vatican, în primele zile ale anului 1492, între foarte tânăra Battistina Cibo, a doua fiică a Teodorinei, și don Louis de Aragon, nepotul lui Ferrante. De altfel, a fost o căsătorie neconsumată pentru că Battistina a murit foarte curând, iar don Louis s-a preoțit, devenind apoi cardinal.

Prin urmare, printre atâtea căsătorii și obligații mondene, Inocențiu al VIII-lea nu se mai putea ocupa, desigur, de cruciada împotriva turcilor sau de problemele religioase; când și-a făcut timp și pentru acestea, a procedat ca un incapabil ce era. O dovedesc bulele de tristă amintire împotriva vrăjitoarelor, emise la cererea a doi inchizitori dominicani, Heinrich Institor și Johann Sprenger, care întâlniseră în Germania o anumită opoziție în ce privea „vânătoarea de vrăjitoare". Prin cele două bule pontificale, cei doi au fost autorizați să-și desfășoare acțiunile polițienești și să trimită pe rug numeroase femei acuzate de a fi fost posedate de demon și de a fi făcut rău oamenilor prin vrăjitoriile lor. „Era foarte trist că papa pleca urechea la relatarea fantastică a crimelor săvârșite de vrăjitoare, așa cum reieșea din versiunea celor doi inchizitori", observă cu amărăciune Seppelt; bulele papale au stimulat, în special ele, o vastă literatură asupra acestui subiect, intrând apoi în canoanele

învățăturii creștine din acea vreme. Sprenger și Institor au dat tonul unei largi producții de pamflete prin scrierea lor *Malleus maleficarum* sau „Ciocanul vrăjit": „această lucrare blestemată, considerată pe bună dreptate una dintre cele mai periculoase scrieri din întreaga literatură mondială", după cum amintește Seppelt, „explică într-o prolixitate respingătoare modul în care acționează vrăjitoarele, zăbovind îndelung asupra blestemelor și împerecherilor amoroase diabolice și oferind în încheiere instrucțiuni pentru combaterea vrăjitoriei".

În nimic mai mult, de fapt în mai puțin, din domeniul religios nu s-a implicat Inocențiu al VIII-lea, pentru că nu poate fi considerată, desigur, un merit al său, ca spirit „de cruciat" în fruntea Europei, căderea Granadei, ultimul bastion al maurilor în Spania; acest eveniment a avut loc sub pontificatul său, la 2 ianuarie 1492. Cu toate acestea, el a exploatat știrea la Roma, sărbătorind-o ca pe un triumf al armatelor creștine asupra necredincioșilor; sunete de clopot, slujbe de mulțumire și procesiuni nocturne cu torțe, toate au coincis, de fapt, cu Carnavalul din acel an și au fost o ocazie potrivită pentru a face ca această festivitate, devenită dragă populației, prin tradiție, să se îmbogățească printr-o serie de evenimente ca: jocuri în piața Navona, defilare cu măști, lupte cu tauri după model spaniol și reprezentații teatrale străvechi, toate organizate de cardinalul Raffaele Riario.

N-a prea făcut altceva pentru Roma și mecenatismul în spiritul lui Sixtus al IV-lea a scăzut mult; este adevărat că au fost restaurate multe biserici, terminate lucrările la S. Maria della Pace și reconstruită biserica S. Maria in via Lata; pictori ca Pinturicchio și Mantegna au împodobit reședința papală de la Vatican cu frescele lor care, din păcate, s-au pierdut mai târziu. Cu siguranță însă banii au ajuns în primul rând în buzunarele fiilor și nepoților papei, ocupați cu serbări și vânători care au început să-și aibă un lăcaș splendid în Villa Magliana, ridicată pe via Porto.

Inocențiu al VIII-lea a murit la 25 iulie 1492 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un monument somptuos din bronz, operă a lui Antonio Pollaiolo.

•

214. Alexandru al VI-lea (1492-1503)

După funeraliile lui Inocențiu al VIII-lea, 23 de cardinali au intrat în conclav în Capela Sixtină din Sf. Petru, la 6 august 1492; prin scrutinul

Alexandru al VI-lea (după Platina)

din noaptea de 10 spre 11, a fost ales cardinalul Rodrigo Borgia, dar asupra alegerii sale planează bănuiala de simonie. Pentru Pastor, „nu încape îndoială că au contribuit la această alegere anumite manevre simoniace", aceasta fiind și opinia celor mai mulți istorici; puținii apărători înverșunați ai unei alegeri „cinstite" se agita în zadar și, chiar dacă nu invocă amestecul Duhului Sfânt, aduc motivații politice. „A fost ales pentru că era nevoie de un candidat forte... care cunoștea cel mai bine nevoile Sfântului Scaun", afirmă Ferrara, preluând teza lui La Torre care susține că „cererile și promisiunile făcute în cadrul acestui conclav... nu erau considerate de către cardinali ca având caracter de simonie".

Ar fi de-a dreptul ridicol să se considere că o alegere simoniacă s-ar limita doar la bani lichizi, pentru că aceeași valoare o aveau și diferitele beneficii ecleziastice promise de Borgia în conclav și îndeplinite imediat după alegere: postul de vicecancelar și propriul palat lui Ascanio Sforza, principalul său susținător, posesiunile de la Monticelli și Soriano cardinalului Orsini, Subiaco cu castelele aferente lui Colonna, Civitacastellana lui Savelli.

Născut la 1 ianuarie 1431, la Játiva, același oraș natal ca al lui Calixt al III-lea, care îl numise cardinal la doar 25 de ani, fusese vicecancelar al Bisericii din Roma, îmbogățindu-se din beneficii uriașe astfel încât dispunea de o rentă princiară. Pius al II-lea îi reproșase oficial într-o scrisoare viața de libertinaj pe care, de altfel, Rodrigo nici nu-și dădea osteneala s-o ascundă; avea o relație cu o romană, Vannozza de'Cattanei,

care fusese căsătorită de nu mai puțin de trei ori, de la care a avut patru copii, dar de la alte femei necunoscute mai avusese alți trei. Va continua și ca papă să aibă această comportare aflată sub semnul plăcerilor, astfel încât i s-au mai născut doi copii, ultimul către sfârșitul pontificatului, dacă nu chiar după moartea sa. Amanta sa oficială ca papă a fost soția lui Orsino Orsini, frumoasa Giulia Farnese, pe care contemporanii o numeau *concubina papae* sau, în batjocură, „soția lui Cristos"; fratele său, Alessandro, a fost „fabricat" cardinal. Din acest punct de vedere, figura lui Alexandru al VI-lea apare cu adevărat „enigmatică" încât rămâne un mister chiar și pentru ochii celui mai iscusit psiholog", a observat Gregorovius, și este în afară de orice discuție faptul că „senzualitatea sa nedomolită avea un caracter patologic", după cum a remarcat Seppelt; chiar dacă nu a fost primul suveran pontif care să se comporte astfel. Pe tema acestei consacrări a erotismului s-au consumat fluvii de cerneală, dar aici este suficient cât s-a menționat, fără a ne mai opri asupra altor detalii în continuarea acestei biografii; în orice caz, să luăm de bună aserțiunea lui Franco Molinari cum că, practic, Borgia-pontiful „nu a fost decât un om, în sensul de biet om" și să tragem concluzia, împreună cu el, că totuși din acest punct de vedere, „niciodată, poate, tiara n-a mai fost așezată pe capul unui om atât de nedemn de a fi locțiitorul lui Cristos".

Fapt care a avut loc în bazilica Sf. Petru cu un fast extraordinar, la 26 august 1492, și Borgia și-a luat numele de Alexandru al VI-lea; pe baza antecedentelor pe larg cunoscute, a fost țința unei „pasquinate" care scotea în evidență simonia și târguiala, legând numeralul „al șaselea" de o tradiție nefastă. Versurile din latină ar suna astfel:

> Alexandru vinde cheile, altarul și pe Cristos:
> și-i dreptul lui să vândă tot ce-a cumpărat.
> Din păcat în păcat, dintr-o flăcăruie se iscă un pârjol
> și Roma piere sub acest adevărat jug spaniol.
> Tarquiniu al șaselea, Nero al șaselea și tot al șaselea-i și-acesta:
> Din păcate, Roma sub toți acești „al șaselea" a dus-o rău.

Pe de altă parte, existau și unii umaniști gata să parieze într-un distih pe strălucirea pe care Roma ar fi căpătat-o datorită unui asemenea suveran pontif, chiar dacă avea apucături păgâne, nepotrivite pentru un locțiitor al lui Cristos, deci de presupus în cheie ironică. Iată traducerea acestui distih:

Sub Caesar, Roma era măreaţă, acum este grandioasă;
domneşte Alexandru al şaselea. Acela era un om, acesta-i Dumnezeu.

Trebuie spus că, la începuturi, dincolo de donaţiile promise în schimbul alegerii sale, Alexandru al VI-lea reprezenta speranţa într-o însănătoşire a principiilor în virtutea căreia să poată fi restabilită ordinea într-un oraş ca Roma, unde, în timpul scurtei perioade în care tronul era „vacant", se înregistraseră mai bine de 220 de omucideri, şi în măsuri înţelepte în domeniul politicii economice care să ducă la păstrarea păcii în Italia; se părea că s-ar fi pocăit, dar această impresie a durat numai o clipă. „După aceea, apăsarea unei omeniri pline de păcate a înăbuşit toate visurile de redresare morală", după cum notează Molinari, amintind că până şi soarta i-a oferit ocazia de a se reabilita şi a se dedica Bisericii ca un părinte al ei, „când un acoperiş s-a prăbuşit asupra lui acoperindu-l cu un nor de praf şi cu un morman de sfărâmături şi, apoi, când mâna unui ucigaş plătit l-a asasinat pe fiul său, Giovanni, pe care-l iubea cu tandreţe. În amândouă ocaziile s-a arătat hotărât să-şi schimbe viaţa. Promisiunile nu au fost însă ţinute". N-a putut, desigur, să-l clintească Girolamo Savonarola, sortit să ajungă pe rug ca victimă a propriilor sale predici şi a unor evenimente politice mai puternice decât personalitatea sa, chiar dacă aceasta era acaparantă.

Fapt este că, pentru Alexandru al VI-lea, papalitatea şi Biserica au constituit doar un mijloc pentru a-şi îmbogăţi şi promova familia, asigurându-i fiecăruia dintre copii o poziţie socială dominantă; dintre ei, Cesare a fost acela destinat să culeagă roadele cele mai importante încă de la o vârstă fragedă. Numit protonotar apostolic la doar şase ani de către Sixtus al IV-lea, fusese ridicat la rangul de episcop de Pamplona de către Inocenţiu al VIII-lea; dar tatăl abia ales i-a încredinţat arhiepiscopia de Valenza şi, în 1493, l-a admis în colegiul cardinalilor. Fiul preferat, Giovanni, duce de Gandia, a primit, în 1497, ducatul de Benevento, Terracina şi Pontecorvo, devenind, practic, stăpân peste o parte din Statul pontifical: se va bucura de această situaţie destul de puţin, pentru că în acelaşi an va fi ucis în condiţii misterioase.

Lucrezia, imortalizată în romanele foileton, a fost în realitate mai bună decât se spune în general: de exemplu, nu au fost dovedite presupusele sale raporturi incestuoase cu tatăl şi cu fratele ei, Cesare. S-a căsătorit de trei ori; prima căsătorie, cu contele Giovanni Sforza, senior de Pesaro şi rudă cu cardinalul Ascanio Sforza, a fost, într-un fel, una dintre nenumăratele dovezi de recunoştinţă din partea acestuia din

urmă față de Rodrigo Borgia pentru alegerea pontificală. Celebrată cu mare fast în Vatican și binecuvântată de tatăl-papă, conform obiceiurilor instaurate de-acum de Inocențiu al VIII-lea, a fost declarată nulă pentru că „nu fusese consumată" timp de câțiva ani. Așa încât, Lucrezia a putut, din motive politice, dar cu rezultate benefice de această dată, să-l ia de bărbat, în 1498, pe principele Alfonso di Bisceglie, fiu natural al lui Alfons al II-lea de Napoli; și Lucrezia a rămas văduvă după doi ani pentru că soțul ei, tot din motive politice, a fost ucis de către fratele său, Cesare. A treia căsătorie, tot cu substrat politic, cu Alfonso d'Este, moștenitor al ducatului de Ferrara, oficiată prin procură, la 30 decembrie 1501, și sărbătorită cu adevărate bacanale care au durat până la Bobotează, o va purta departe de Roma, și Lucrezia va trăi ca ducesă până la moartea sa, în 1519. Nu trebuie uitat că, de cel puțin două ori, tatăl, trebuind să lipsească din Roma, îi încredințase guvernarea orașului, înnobilând-o astfel ca un vicepapă, sau ca o adevărată „papesă".

Așadar, pentru copiii săi, Alexandru al VI-lea și-a angajat exclusiv politic pontificatul, manifestând calități diplomatice excepționale față de Carol al VIII-lea al Franței care, între 1492 și 1493, își asigurase sprijinul Angliei, Spaniei și al împăratului Maximilian, ca și al seniorului din Milano, Ludovico il Moro, cu scopul de a pune stăpânire pe regatul Neapolelui ca moștenitor al suveranilor angevini. Papa, la început ostil Aragonului, s-a împăcat în 1493 cu Ferrante, concretizând această alianță prin căsătoria fiului său, Goffredo, cu Sancha, fiică naturală a lui Alfons de Calabria, și când, în luna ianuarie a anului următor, suveranul a murit, s-a grăbit să-l instaleze pe Alfons al II-lea ca rege al Neapolelui; încoronarea a fost celebrată la Napoli de către cardinalul Giovanni Borgia. Era o sfidare față de pretențiile lui Carol al VIII-lea și acesta a invadat imediat Italia: Florența a capitulat izgonindu-i pe membrii familiei Medici, iar Alfons al II-lea, în fața primejdiei, a cedat coroana fiului său Ferdinand al II-lea și a fugit în Sicilia. Practic, suveranii aragonezi nici nu erau bine priviți de populație și papa s-a aflat dintr-o dată într-o situație dificilă, agravată de atmosfera de revoltă pe care Colonna și alte familii romane, sprijinite de cardinalul Giuliano della Rovere o întrețineau în Statul pontifical. S-a ajuns chiar să se discute despre o eventuală demitere a papei.

La 31 decembrie 1494, Carol al VIII-lea intra în Roma fără să întâmpine rezistență; Alexandru al VI-lea, baricadat în Castelul Sant'Angelo, transformat într-o puternică fortăreață de Antonio da Sangallo, medita la o schimbare de comportament față de rege. La 15

ianuarie 1495, acorda oficial dreptul de liberă trecere prin Statul Bisericii trupelor franceze, oferindu-l pe fiul său, Cesare, în calitate de cardinal însărcinat cu conducerea trupelor franceze până la granița cu regatul Neapolelui. A fost o mișcare abilă care l-a reabilitat pe deplin pe Alexandru al VI-lea și nu s-a mai vorbit de demiterea sa; mai mult, în consistoriu, Carol al VIII-lea i-a jurat credință papei.

La 22 februarie, regele francez intra în Napoli fără a face uz de arme; Ferdinand al II-lea, văzându-se abandonat de papă, fugise la Ischia și, de acolo, în Sicilia. Dar ușurința cu care Carol al VIII-lea cucerise Italia meridională a demonstrat elocvent tuturor statelor italiene ce amenințare teribilă se profila pentru existența lor; astfel încât, la 31 martie, la Veneția, se încheia o coaliție antifranceză cu participarea papei care își schimba din nou orientarea. Carol al VIII-lea a considerat necesar să se retragă.

A traversat din nou Statul pontifical fără ca Alexandru al VI-lea să se poată opune; armata Ligii l-a blocat pentru scurt timp la Fornovo, dar el a reușit să treacă de blocadă. La Napoli, se întorcea Casa de Aragon prin Ferdinand al II-lea.

Când pe tronul Franței a urcat Ludovic al XII-lea, Alexandru al VI-lea și-a schimbat din nou poziția și s-a aliat cu noul rege; când acesta a reușit să-l alunge pe Ludovico il Moro din ducatul de Milano, anexând teritoriul respectiv la Franța, papa a văzut deschizându-se largi perspective pentru fiul său, Cesare. Acesta renunțase încă din 1498 la titlul de cardinal; eșuând căsătoria cu o descendentă a dinastiei aragoneze și dispărând perspectiva de a stăpâni principatul Taranto, el s-a văzut aproape logodit cu prințesa Charlotte d'Albert, sora regelui Navarrei, prin medierea lui Ludovic al XII-lea care i-a dăruit, în plus, și ducatul de Valentinois, promițându-i ajutor pentru dobândirea unui stat din Romagna.

În acest fel, Ludovic al XII-lea își asigura neutralitatea Statului pontifical în vederea noii expediții pe care vroia s-a pornească pentru recucerirea regatului Neapolelui; și, pe când erau în toi campaniile franceze în Italia, între anii 1500 și 1503, Cesare a acționat în Romagna. Alexandru al VI-lea a căutat să obțină banii necesari pentru finanțarea acestei expediții a fiului său și a recurs la simonie, prin numirea a doisprezece cardinali care au trebuit să plătească suma de bani necesară, precum și la comerțul cu indulgențe, fiind vorba despre jubileul din 1500. Expediția militară a fost în principal opera lui Cesare, acesta neezitând să folosească orice mijloc pentru a-și atinge scopul; ca un

autentic „principe" al lui Machiavelli[125] el a ocupat, pe rând, Pesaro, Cesena, Rimini, Faenza, Urbino și Senigallia, primind de la tatăl său titlul de duce de Romagna; Statul pontifical pierdea astfel o importantă provincie a sa, aceasta devenind un principat ereditar al familiei Borgia.

Planurile lui Alexandru al VI-lea și ale fiului său nu s-au oprit însă aici; obiectivul final era acapararea întregului Stat pontifical și punerea lui sub stăpânirea familiei Borgia. Ei s-au dedicat fără rezerve acestui proiect grandios, confiscând posesiunile familiilor Colonna, Savelli și Caetani, neputincioși în fața situației din Italia, atât de favorabilă scopurilor celor doi. Ducatul de Sermonetta a fost dat fiului Lucreziei, Roderico, care avea doar doi ani, acesta văzându-se astfel înzestrat de un bunic-papă; ducatul de Nepi a revenit celui mai mic dintre fiii lui Alexandru al VI-lea, Giovanni, și el de numai doi ani. Cesare punea mâna pe ducatul de Urbino și Camerino, și cu o abilitate diabolică îi ucidea la Senigallia pe câțiva căpitani ai săi, vinovați de a fi uneltit împotriva lui.

După ce i-au anihilat și pe cei din familia Orsini, prin eliminarea cardinalilor Giovan Battista și exilarea tuturor celorlalți, Alexandru al VI-lea și Cesare intenționau să-și desăvârșească opera prin cucerirea Toscanei; mai trebuiau însă bani, și papa i-a procurat prin alte numiri de cardinali și vânzarea unor posturi proaspăt înființate la Curie. Defectul principal al acestei grandioase acțiuni politice era acela că nu era susținută de o adevărată clasă conducătoare; totul se baza pe rapiditatea de acțiune a unui principe dotat cu „virtutea" machiavelică și gata să exploateze „averea" pe care i-o punea la dispoziție tatăl său. Era clar că întreg eșafodajul se va prăbuși îndată după dispariția unuia dintre cele două elemente care-l susțineau; așa s-a și întâmplat când Alexandru al VI-lea a murit subit, la 18 august 1503. Cesare va continua să-și apere prestigiul și sub scurtul pontificat al lui Pius al III-lea, punându-se inițial de acord și cu succesorul acestuia, Iuliu al II-lea; apoi însă, părăsit de toți, va pierde totul, fiind în cele din urmă arestat de Consalvo de Cordoba, mare căpitan al trupelor spaniole de la Napoli. Prizonier în Spania, se va refugia la cumnatul său, regele Navarrei, dar își va găsi moartea, în 1507, în ultima sa acțiune, asediul castelului de la Viana. Alexandru al VI-lea, în toiul revoltelor care au izbucnit la moartea sa, a fost înmormântat la început în bazilica Sf. Petru, fără o ceremonie deosebită și mutat apoi în subteranele Vaticanului, în așteptarea unei înmormântări conforme cu rangul său. Osemintele i-au fost mutate din nou, ajungând la S. Maria di Monserrato, biserica spaniolă din Roma, unde au rămas abandonate mult timp, fiind definitiv așezate abia în 1889.

Asupra felului în care a murit papa Borgia, cauza oficială fiind malaria, au existat dintotdeauna îndoieli serioase avansate de istorici iluştri ca Guicciardini: papa ar fi murit otrăvit din greşeală, într-unul din nenumăratele comploturi puse la cale de el împreună cu fiul său, Cesare, împotriva cardinalului Adriano Castellesi di Corneto, pe ale cărui averi voiau să pună mâna. Cardinalul îi invitase să prânzească la vila sa de pe colina Gianicolo şi paharnicul, corupt de ei, turnase cantaridină, o otravă pe bază de arsenic, într-un pahar de vin care trebuia să ajungă la amfitrion; dintr-o neatenţie fatală însă l-a băut Alexandru al VI-lea.

Este puţin credibilă această ipoteză, pentru că alte izvoare ne informează că în acea zi Castellesi însuşi era pradă unui atac de malarie, fără a mai pune la socoteală faptul că şi Cesare se molipsise de această boală. Dar un asemenea papă nu putea să nu aibă parte, măcar prin glasul lui Pasquino, de o moarte conformă cu felul în care trăise, după cum aminteşte unul dintre epitafurile anonime scrise în latineşte la moartea lui şi care sună astfel:

> Chinuri, capcane, violenţe, mânie, turbare, linguşeli,
> fiţi purtătoare îngrozitoare de sânge şi de cruzime !
> Aici zace Alexandru al VI-lea; bucură-te Roma,
> de-acum eşti liberă, moartea mea înseamnă viaţă pentru tine.

Un lucru este sigur: Alexandru al VI-lea n-a fost acea uşă de biserică, aşa cum încearcă să ne facă să credem puţinii săi apologeţi, ca Ferrara şi Fusero. După părerea primului dintre ei, a fost „un preot, în sensul cel mai strict al cuvântului: înţelegător faţă de tot ce era omenesc, dar rigid în privinţa privilegiilor seculare ale religiei sale"; după cel de-al doilea, „opera lui Alexandru al VI-lea avea drept scop salvarea unităţii lumii creştine... şi apărarea purităţii sale doctrinare".

Sunt, într-adevăr, afirmaţii gratuite ; singura realizare a pontificatului său care putea inspira religiozitate a ieşit din mâinile unui artist, *Pietà* a lui Michelangelo. Chiar şi apartamentul Borgia din Vatican, cu splendidele fresce ale lui Pinturicchio, pare să evoce o atmosferă de crime neştiute.

Realitatea este că Alexandru al VI-lea a fost „fără scrupule, fără credinţă, fără morală", după aprecierea categorică a lui Gervaso, care îi recunoaşte totuşi „o energie excepţională şi un simţ politic infailibil", motiv pentru care trebuie considerat „un papă sub orice critică", dar, în acelaşi timp, „un foarte mare monarh".

De fapt, „într-o societate în care, după cum spune un cronicar, până și pietrele strigau «reformă!», Borgia a strălucit prin absenteism și dezinteres", după cum observă Molinari, chiar dacă, într-o Biserică umanist-renascentistă, aflată la limita credibilității în ce privește religia, „persoana în sine a lui Alexandru al VI-lea nu este, desigur, cauza determinantă a unei atât de răspândite decăderi morale"; și ca o replică la toate acestea, este valabilă constatarea că „Dumnezeu nu mai era la modă nici măcar în colegiul cardinalilor, dacă un contemporan a putut să scrie că, la Roma, Dumnezeu nu este o trinitate, ci un sfanț"[126].

215. Pius al III-lea (1503)

La moartea lui Alexandru al VI-lea, fiul său, Cesare, deși bolnav la pat din cauza malariei, dar dispunând încă de o armată puternică, ținea sub control situația din Vatican; plănuia deja să pună mâna pe tezaurul pontifical și urmărea să manipuleze decizia conclavului care trebuia să se reunească. La Roma, o dată cu întoarcerea familiilor Orsini și Colonna care încercau să-și redobândească prestigiul pierdut, au izbucnit răscoale care însă nu au avut urmări însemnate. Colegiul cardinalilor se temea în primul rând de o lovitură de stat din partea lui Cesare Borgia și, în orice caz, de influența pe care o putea exercita asupra noului pontif; cardinalii s-au înțeles cu el și au preferat să-i asigure libera trecere prin Statul pontifical, garantându-i că-și va putea păstra posesiunile din provincia Romagna și titlul de gonfalonier al Bisericii, cu condiția să plece din Roma, iar conclavul să se poată desfășura în liniște. Cesare a acceptat și s-a mutat la Nepi pentru a-și continua convalescența.

În aceste condiții, la 16 septembrie 1503, au intrat în conclav la Vatican 38 de cardinali; într-o atmosferă de aprige dezbateri, s-a impus o candidatură de tranziție, în așteptarea unor evenimente ulterioare. La 22 septembrie, a fost ales cardinalul Francesco Todeschini Piccolomini care era, practic, cu un picior în groapă; grav bolnav de gută, se simțea atât de rău încât, după încoronarea de la Sf. Petru, pe 8 octombrie, nu s-a simțit în stare nici măcar să oficieze în bazilica Lateranului. Și-a luat numele de Pius al III-lea.

Născut la Siena în 1439, era nepot de soră al lui Pius al II-lea, care îl numise cardinal la numai 21 de ani; pe timpul îndelungatului său cardinalat se distinsese printr-o comportare demnă și evlavioasă, într-un contrast izbitor cu restul colegiului.

Pius al III-lea
(Rev.Fabbrica di S.Pietro)

Fusese un mecena în oraşul său natal, Siena, al cărui dom îl înzestrase cu o splendidă bibliotecă împodobită cu frumoase fresce create, printre alţii, de Pinturicchio; nu era angajat politic şi aceasta îi uşurase alegerea ca papă.

Candidatura sa fusese susţinută cu tărie, tocmai din acest motiv, de Giuliano della Rovere, care era convins că-l va putea manevra după cum va dori pe acel papă bolnav, în scurtul său pontificat. Dar acest iubitor al păcii nu a înţeles să ia poziţie împotriva lui Cesare Borgia, aşa cum, poate, ar fi dorit cardinalul della Rovere, ba chiar, dintr-o naivă bunătate, i-a permis acestuia să se întoarcă la Roma.

„N-aş fi crezut vreodată să-mi fie milă de duce; şi totuşi, acest sentiment este puternic", avea să mărturisească papa. „Cardinalii spanioli au intervenit în favoarea lui spunându-mi că este grav bolnav şi că nu se mai poate vindeca. Doreşte cu ardoare să se întoarcă la Roma ca să-şi dea sufletul aici; i-am acordat această favoare". Dar Cesare se vindecase şi încă cum! Odată întors, s-a instalat ca un adevărat stăpân în Castelul Sant'Angelo; în zadar familiile Orsini şi Colonna au făcut demersuri pe lângă Pius al III-lea pentru ca acesta să ordone să fie arestat. „Nu-i doresc ducelui răul, a răspuns papa, din moment ce datoria unui papă este să fie milostiv cu toţi oamenii; văd însă că va fi rău de el în faţa judecăţii lui Dumnezeu". În continuare, el a condamnat orice acţiune ar fi fost întreprinsă împotriva „fiului meu drag Cesare Borgia al Franţei, duce de Romagna şi de Valenza, gonfalonier al Bisericii".

Atunci când Pius al III-lea a căzut definitiv la pat, familiile Orsini și Colonna au încercat o lovitură prin forță pentru a-l elimina pe Borgia, dar aceasta a eșuat. La 18 octombrie 1503, papa murea; după opinia unui cronicar al vremii, a fost asasinat cu o otravă care i-a fost administrată, după cât se pare, de Pandolfo Petrucci, senior al Sienei, considerat de papă un uzurpator și tiran al orașului său natal. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un mormânt mutat în 1614, împreună cu cel al unchiului său, Pius al II-lea, în biserica S. Andrea della Valle.

216. Iuliu al II-lea (1503-1513)

Moartea lui Pius al III-lea nu i-a luat pe nepregătite pe cardinali în privința alegerii noului papă; practic, încă din timpul pontificatului lui Piccolomini, despre care se știa că va fi scurt, dată fiind boala sa incurabilă, începuseră manevrele între diferitele grupări pentru a se ajunge la un acord în conclavul reunit la 31 octombrie 1503; în câteva ore, a fost ales cardinalul Giuliano della Rovere.

Personalitate de mare prestigiu, la doar două zile după moartea lui Pius al III-lea îi convocase într-un soi de preconclav la Vatican pe cardinalii spanioli și pe Cesare Borgia, obținând de la ei garanția că-l vor susține în schimbul promisiunii, pe care, de altfel, nu și-o va respecta niciodată, de a-l numi de ducele de Valenza, Cesare Borgia, căpitan general al Bisericii, cu confirmarea posesiunilor sale din Romagna, și asigurându-i pe cardinali de acordarea unor beneficii; în același timp, a reușit să obțină printr-o reuniune separată cu celălalt grup de cardinali adeziunea acestora, desigur în schimbul unor compensații majore. În definitiv, cardinalul della Rovere „intra în conclav deja ca papă", după cum notează Castiglioni, așa cum o arată și votul aproape unanim în favoarea lui încă din primul tur de scrutin: și să ne mai gândim că, la 14 ianuarie 1506, va declara în bula *Cum tam divino* că alegerea simoniacă trebuie considerată nulă, amenințându-i cu cele mai aspre pedepse ecleziastice pe electorii vinovați de simonie.

Giuliano della Rovere se născuse la Albisola, lângă Savona, în 1443; franciscan, fusese ales cardinal de foarte tânăr de unchiul său Sixtus al IV-lea, ca paroh la bazilica S. Pietro in Vincoli, dovedindu-și, încă de atunci, iscusința în domeniul militar. Înăbușise o răscoală în Umbria și-l supusese pe tiranul din Citta di Castello, Niccolò Vitelli,

Iuliu al II-lea (după Platina)

clarificând oarecum perioada dezastruoasă în care se afla politica pontificală din vina lui Girolamo Riario. Pe timpul lui Inocențiu al VIII-lea, a cărui alegere simoniacă i se datora lui, se distinsese din nou ca om al armelor, respingând asaltul aragonezilor, din 1486, asupra Romei; sub Alexandru al VI-lea, după încercarea nereușită de a-l sprijini pe Carol al VIII-lea împotriva papei, se retrăsese într-o poziție defensivă. În momentul alegerii ca papă, cu toate că avea șaizeci de ani, avea un temperament energic și o extraordinară forță fizică; supranumele de „Înspăimântătorul" dat de contemporani se datora, indiscutabil, firii sale năvalnice și dominatoare.

Pe timpul cardinalatului făcuse dovada unor calități de om politic și de militar, dar, cu siguranță, nu de om evlavios; o atestă intrigile sale simoniace și chiar și o comportare libertină, dat fiind că era fericitul tată a trei fete. Ca papă, va abandona asemenea aventuri în căutare de plăceri și, în general, nu va da dovadă de nepotism, limitându-se doar la a face cardinal un nepot, Galeotto della Rovere, care, de fapt, a murit înaintea lui, în 1508. Încoronat papă, la 26 noiembrie 1503, a devenit Iuliu al II-lea.

Statul pontifical se afla într-o destrămare totală; opera de consolidare începută de Pius al II-lea eșuase datorită afirmării familiei Borgia. Totul trebuia luat de la capăt, cu arma în mână, pentru a reclădi, practic, Statul; și astfel, o dată cu Iuliu al II-lea, un papă-soldat, la fel ca unii dintre predecesorii săi, „creștinătatea revine la o vârstă de aur (nu în

sens abstract, ci din punct de vedere istoric și politic)", după cum considera Paolo Prodi, pentru că „nu mai există nici o delimitare între planul religios și cel politic, mai mult, restaurarea Bisericii se realizează prin acțiunea politică". În practică, reforma putea chiar să mai aștepte și datoria papei-rege, la fel ca în cazul oricărui alt principe din acea vreme, va observa cardinalul Bellarmino, era de a păstra puterea chiar dacă, uneori, la nevoie, se putea ajunge și la război: rămâne foarte departe avertismentul apostolic „Cine ridică sabia, de sabie va pieri!".

Să ne amintim de aceste războaie meritorii, începând de la acela cu Veneția care, profitând de starea de revoltă din Romagna împotriva lui Cesare Borgia, ocupase Faenza și Rimini. Pe când Borgia, intrat în conflict cu papa, se îndrepta spre Napoli, devenit posesiune spaniolă, în speranța de a primi un ajutor pentru a-și recuceri ducatul, și, în schimb, ajungea prizonier în Spania, unde va și muri, după cum s-a amintit în biografia tatălui său, Iuliu al II-lea s-a limitat pentru început să trimită asupra puternicului oraș din lagune doar simple avertismente cu titlul de revendicare. Redobândind, mai apoi, Perugia și Bologna, eliberate de sub stăpânirea lui Baglioni și, respectiv, Bentivoglio, glasul său a început să se facă auzit mai ferm; dar, în fața rezistenței înverșunate a Veneției și nereușind să obțină recunoașterea drepturilor sale prin tratative pașnice, a devenit promotorul ligii internaționale întemeiate la Cambrai în 1508, la care au aderat împăratul Maximilian, Ludovic al XII-lea, regele Spaniei și ducele de Ferrara.

Veneția, după o înfrângere severă la Agnadello, în anul următor, a înțeles că însăși existența sa era amenințată de un pericol enorm; a reușit să desființeze alianța, restituind imediat papei orașele din Romagna și ajungând astfel la o pace care constituia pentru ea premisa unei alianțe. Într-adevăr, Iuliu al II-lea nu putea ignora importanța pe care republica venețiană o avea ca bastion defensiv împotriva pericolului turcesc și, în același timp, era convins că o condiție fundamentală pentru a asigura o autonomie efectivă pentru Statul pontifical era anihilarea dominației franceze în Italia; aici, strategia sa politică nu a fost tocmai strălucită. Evenimentele care au dus la alungarea francezilor au avut drept consecință doar înlocuirea lor cu alți străini, spaniolii.

Și a intrat în acțiune Liga Sfântă cu strigătul de luptă „Afară cu barbarii!", căreia Ludovic al XII-lea i-a opus o alianță cu Florența, marchizul de Mantova și ducele de Ferrara, al treilea soț al Lucreziei Borgia, dar, mai ales, convocarea de către rege a unui conciliu la Pisa, pentru septembrie 1511, cu nouă cardinali disidenți, avându-i în frunte

pe Carvajal și Sanseverino. Regele Franței urmărea să creeze o schismă și, de fapt, să-l demită pe Iuliu al II-lea; împăratul Maximilian, supărat pe papă pentru schimbarea orientării politice a acestuia, părea să-l sprijine continuând războiul împotriva Veneției. Iuliu al II-lea a răspuns prin convocarea unui conciliu ecumenic la Roma pentru 19 aprilie 1512, declarându-l nul pe cel de la Pisa și schismatici pe cei care participaseră, toți fiind excomunicați și demiși din funcții.

Cardinalii rebeli au rămas pe poziții atât timp cât au fost susținuți de Ludovic al XII-lea, dar când situația francezilor a devenit precară, și-au mutat miniadunarea mai întâi la Milano, unde au ajuns până acolo încât l-au decretat pe papă suspendat din funcție, apoi la Asti și, în sfârșit, la Lyon, unde „conciliabulul" s-a dizolvat. Până la urmă, au cerut iertare noului papă Leon al X-lea, fiind reintegrați fiecare în funcțiile lor.

Liga Sfântă era înfrântă în acest timp la Ravenna, la 11 aprilie 1512, de către marele Gaston de Foix și papa își vedea zădărnicite proiectele; dar moartea condotierului francez și deschiderea conciliului în Lateran, al XVIII-lea ecumenic, la 3 mai, au coincis cu o neașteptată evoluție a evenimentelor în favoarea Ligii Sfinte. Împăratul s-a decis să recunoască acest conciliu deschis la Roma și l-a abandonat pe Ludovic al XII-lea; în iunie, la Mantova, aliații se bucurau de roadele acestei nesperate victorii, și Iuliu al II-lea obținea Modena, Reggio, Parma și Piacenza, luate de la ducele de Ferrara.

În lumina acestor evenimente, conciliul ecumenic, al V-lea ținut în Lateran, a avut o clară semnificație politică și singurul aspect religios important a fost aprobarea bulei împotriva simoniei emanată de papă în 1506; Dumnezeu știe cât va fi de respectată ! Acel conciliu a fost ultima ocazie a Romei de a evita ruptura care se va produce în scurt timp după aceea în sânul lumii creștine occidentale prin Luther; el însă „a degenerat într-o farsă", după cum comentează cu amărăciune Molinari și nici sub Leon al X-lea nu va avea altă soartă, așa că acesta l-a declarat încheiat în 1517. A fost o altă dovadă că Iuliu al II-lea uitase, cu războaiele sale, de funcțiile speciale ale unui papă care trebuiau să inspire pace și iubire între oameni, să-i reconcilieze într-o unire aflată sub semnul credinței în Dumnezeu.

Celălalt aspect care a caracterizat pontificatul lui Iuliu al II-lea a fost stimularea mecenatului, cu scopul de a înfrumuseța Roma conform unui plan urbanistic precis, începând cu deschiderea frumoasei Via Giulia, prima stradă a orașului care avea un traseu rectiliniu. Trei artiști ai Renașterii și-au lăsat amprenta de nesters a genialității lor:

Bramante, cu proiectul grandiosului plan de reconstrucție a Vaticanului, a cărui realizare va fi asigurată financiar din vinderea acelor indulgențe, sursă de scandaluri nesfârșite; Rafael, cu frescele din sălile palatului lui Nicolae al V-lea, acele Camere care au luat numele artistului; Michelangelo, prin excepționalele opere din Capela Sixtină și monumentul funerar al papei, comandat chiar de acesta. Acest mausoleu, care la origine se afla în bazilica Sf. Petru, a fost transportat în biserica familiei della Rovere, în S. Maria del Popolo și, în cele din urmă, în biserica unde paroh titular era pontiful, S. Pietro in Vincoli; din acest complex face parte celebra statuie *Moise*, în care apare înfățișat însuși Iuliu al II-lea.

Monumentul, la dimensiuni mai mici decât cele prevăzute în proiectul inițial, a fost completat după moartea papei, survenită la 22 februarie 1513; el își păstrează aspectul grandios: acesta să fi fost „paradisul" pe care Sf. Petru, în cărticica anonimă *Julius exclusus a coelo*, i-l recomanda lui Iuliu al II-lea, cerându-i să încredințeze crearea acestuia „unui constructor viguros"? În acea pasquinată, apostolul nu-i deschide, de fapt, porțile cerului, considerându-l vinovat pentru că făcuse din Biserică „sclava puterilor pământești" și încheie cu amărăciune că „de când o asemenea molimă a dat peste ea și o conduce, nu-i de mirare că așa de puțini oameni mai ajung acolo sus, în Paradis".

217. Leon al X-lea (1513-1521)

Conclavul din 9 martie 1513 a durat puțin și a dus la alegerea cardinalului Giovanni de'Medici; nu avea nici 38 de ani, dar faptul că era fiul lui Lorenzo il Magnifico făcuse să fie numit de către Inocențiu al VIII-lea, din motive politice clare, protonotar apostolic la vârsta de numai 7 ani și cardinal la 13 ani; în momentul alegerii ca papă mai era încă doar diacon. Deși foarte tânăr, nu trezea impresia că va avea un pontificat îndelungat, datorită sănătății sale șubrede din cauza căreia, chiar și în sala de conclav, a trebuit să stea culcat pe un pat și să sufere unele intervenții chirurgicale; probabil că și alegerea sa a fost acceptată de colegiu din acest motiv, cardinalii așteptându-se ca dominația familiei Medici asupra tronului pontifical să fie de scurtă durată. Nu a fost o alegere simoniacă, dar se știe că însăși candidatura lui Giovanni de'Medici a apărut datorită acțiunii abile a secretarului său particular, Bernardo Dovizzi da Bibbiena, determinând, evident, compromisuri și perspectiva

unor alianțe de puteri care, deși evitau simonia, erau totuși foarte departe de o „inspirație divină".

Încoronarea lui Giovanni de'Medici s-a lăsat așteptată cam zece zile, timpul necesar pentru a-l ridica pe noul ales la rangurile de preot și episcop; la 19 martie a fost consacrat papă cu numele de Leon al X-lea.

Încă de la primele măsuri luate, s-a arătat a nu avea spiritul bătăios al predecesorului său; de la iertarea acordată cardinalilor care organizaseră „conciliabulul" de la Pisa, la împăcarea oficială cu Pompeo Colonna, cel care încercase să instige populația într-o încercare nebunească de a instaura o republică și o abilă activitate de mediator la Florența, în descoperirea conjurației lui Boscoli și a lui Capponi împotriva familiei Medici, pentru a salva viața lui Machiavelli. Nu a fost statornic în poziția politică; a fost, pe rând, antifrancez, filofrancez și, la sfârșit, filoimperial, comportându-se duplicitar, dar, de fapt, în sufletul său nu se afla decât propria familie. I-a făcut cardinali pe vărul Giulio care va deveni papă sub numele de Clement al VII-lea și pe nepotul Inocențiu Cibo.

Când noul rege al Franței, Francisc I, aliat cu veneției, a recucerit, în 1515, ducatul de Milano, ca și Parma și Piacenza, alipite deja Statului pontifical cu trei ani înainte, l-a lăsat în pace, pentru a începe, apoi, tratative secrete cu scopul de a rezolva toate neînțelegerile existente între rege și papă la Bologna, unde au fost puse bazele unui concordat care să facă ordine definitiv în chestiunea religioasă din Franța; acordul era semnat în 1516 și era, în cele din urmă, singura măsură pozitivă oficializată de conciliul al V-lea ecumenic de la Lateran care continua cu mare greutate până când a fost declarat încheiat de Leon al X-lea, la 16 martie 1517.

În același an, viața pontifului a fost în mare pericol din cauza unui complot urzit împotriva lui în interiorului Sfântului Colegiu, de cardinalul Alfonso Petrucci, fiul acelui Pandolfo, senior al Sienei, bănuit de unii că l-ar fi eliminat pe Pius al III-lea; murise și el, lăsând puterea celuilalt fiu al său, Borghese, dar Leon al X-lea, în 1516, îl alungase din Siena punându-l în locul lui pe Raffaello, un alt Petrucci, episcop de Grosseto, acesta având avantajul că era prieten al papei.

Orbit de ură și dornic de răzbunare, cardinalul Petrucci ar fi dorit să-l ucidă pe Leon al X-lea, dar dându-și seama că strictețea cu care era supravegheat papa nu-i va permite să-și îndeplinească planul, a decis să recurgă la otravă; l-a corupt pe medicul papei, Pietro Vercelli, și l-a convins să otrăvească medicamentele pe care le dădea de obicei lui Leon al X-lea pentru o fistulă de care suferea de mai mult timp.

Dar, o scrisoare adresată secretarului său Antonio de Nini a fost interceptată și complotul a fost descoperit. Cardinalul Petrucci, arestat și judecat, a fost executat prin strangulare în Castelul Sant'Angelo, la 6 iulie 1517; de Nini și Vercelli au fost executați prin sfârtecarea corpului în patru fragmente. Din proces a rezultat că mai erau implicați nu mai puțin de patru cardinali: Riario, decanul Sfântului Colegiu, Sauli, Volterra și Castellanese. Toți au fost demiși și au reușit să scape de temniță doar plătind sume mari de bani; lui Riario i s-a confiscat și palatul care a devenit, de atunci, sediul Cancelariei pontificale.

Văzând că din partea celor treisprezece cardinali care alcătuiau Sfântul Colegiu primea atâtea dovezi de ostilitate și pentru a avea în jurul său numai persoane devotate, Leon al X-lea a numit 31 de cardinali într-o singură reuniune, lucru care nu se mai întâmplase niciodată și nici nu s-a mai repetat vreodată după el. În orice caz, condamnările la moarte pronunțate au anulat dintr-o dată impresia bună creată de actele anterioare de mărinimie și de iertare și chiar și grațierea acordată *sub condicione*, condiționat, celor patru cardinali a fost aspru criticat în Italia și în Germania, aceste reacții adăugându-se la manifestările din ce în ce mai evidente ale nemulțumirii față de scandaloasa vânzare a indulgențelor.

După cum se știe, pentru a aduna fondurile necesare construirii noii bazilici din Vatican, Leon al X-lea inițiase o largă campanie de indulgențe în toată Europa; orice persoană care ar fi făcut o pomană ar fi putut beneficia de o indulgență, mai mult sau mai puțin extinsă, în funcție de suma oferită, aplicabilă chiar și pentru cei răposați. Specularea indulgențelor i-a cointeresat în adunarea banilor și pe bancheri, cum ar fi cei din familia Fugger, și un mare scandal a stârnit comportarea dominicanului Johann Tetzel; el ajunsese să promită salvarea imediată a celor decedați de chinurile Purgatoriului, dacă o rudă în viață plătea un florin!

Și astfel, în ajunul sărbătorii Tuturor Sfinților[127] din acel an 1517, an nefast pentru Leon al X-lea, Luther a afișat pe ușa de la intrarea în biserica Tuturor Sfinților din Wittenberg cele 95 de teze ale sale; la început, papa a crezut că era vorba despre una dintre obișnuitele dispute apărute între călugări și profesorii de la Universitate, limitându-se doar la convocarea la Roma a lui Luther. Când însă călugărul augustinian nu s-a supus convocării și, între 1518 și 1520, și-a expus doctrina aflată sub deviza „liberului examen", Leon al X-lea a condamnat acele formulări ale credinței prin faimoasa bulă *Exurge Domine* din 1520, arsă de Luther în piața publică din Wittenberg spre satisfacția unei mulțimi care aclama

Leon al X-lea (după Platina)

acest gest. Papa a recurs la excomunicare și i-a cerut împăratului nou ales, Carol al V-lea, să acționeze în sensul acestei condamnări. Carol l-a chemat pe Luther în fața Dietei de la Worms, în martie 1521; reformatorul s-a prezentat, și-a expus doctrina, refuzând să retracteze ceva și a fost exilat din imperiu. Își va găsi refugiu la prințul elector de Saxonia și reforma sa va continua să evolueze.

Amintind aceste evenimente, rezultă clar că Leon al X-lea s-a arătat total nepregătit în fața situației grave căreia trebuia să-i facă față, și este exactă afirmația lui Seppelt că „pentru Biserică a fost o mare nesănsă și o fatalitate faptul că pe tronul lui Petru se afla el. Atunci când catastrofa era iminentă, el nu și-a dat seama de gravitatea ei și nu a făcut nimic pentru a o îndepărta, pentru că bunul său simț se pierdea în atâta frivolitate și în intrigi politice".

Într-adevăr, este cunoscut faptul că Leon al X-lea, urcând în apartamentele sale din Vatican, i-ar fi spus fratelui său Giuliano: „Să ne bucurăm de papalitate, pentru că Dumnezeu ne-a dat-o". Și a fost o sărbătoare continuă, după cum spune Gregorovius, „în cel mai ciudat amestec de păgânism și creștinism: baluri mascate și carnavaluri, spectacole de mitologie antică, întâmplări din Roma reprezentate pe scene splendide; pe de altă parte, procesiuni și sărbători bisericești strălucitoare, reprezentații cu Patimile în Colosseum, declamații de poezie clasică pe Capitoliu și alte serbări și discursuri pentru aniversarea întemeierii Romei; și cavalcade zilnice ale cardinalilor; și ceremonii de

primire a unor ambasadori sau a unor principi, cu alaiuri atât de numeroase încât păreau adevărate armate; și cortegii ale papei, atunci când ieșea la obișnuitele sale vânători la Magliana, la Palo, la Viterbo, cu șoimii pe mână, ducând după el haite de câini și bagaje voluminoase, și cârduri de servitori, și anturajul de cardinali, și oratori din toata Europa, și veselul roi al poeților din Roma, și o grămadă de baroni și de prinți, toți făcând o larmă de parcă ar fi fost un alai de bacante".

Locțiitorul lui Cristos se lăsa în voia glumelor și se arăta amuzat de prostiile fără haz debitate de bufoni de curte pe care valetul său, Serafica, avea sarcina de a-i aduce împrejurul său; printre aceștia se aflau Querno care, travestit în Venus, după cum relatează un cronicar al epocii, „îngâna versuri amestecate și bea fără încetare" și călugărul Mariano Feti, referent la Cancelaria apostolică, dar mai cunoscut ca bufon de curte. Formidabil mâncău și băutor, îl înveselea pe papă cu „capriciile" sau bufonadele sale, și îl îndemna să se bucure de viață zicându-i: „Să trăim, sfinte tătic, că toate sunt o glumă". Pentru el, Leon al X-lea care, printre atâția poeți și bufoni, se încumeta să scrie el însuși versuri, a scris cu anticipație un epitaf:

Un călugăr, jos alb și sus negru,
mare mâncău și petrecăreț pe cinste
pe dinafară porc și pe dinăuntru spurcat,
pe când trăia, putrezește-acum în cimitir.

Nu agheasmă și nici psaltire
să nu-i aduci, drumețule, ci doar, dacă vrei
să faci un lucru care mult îi era pe plac,
un vin bun să verși pe-aici și fără nici un gând.

De vei gândi, pierdut va fi , căci el credință
nu prea avu, deși s-a prefăcut a crede;
dar a făcut-o mai mult ca să scape de necazuri.

Fiindcă printre călugări a fost mai mult bufon
nicicum egal cu ei, și s-a legat mai mult de bucătari
decât de cele sfinte, glumind cel mai adesca cu stacana.

Și-n încheiere,
sufletul îi este-n foc, iar faima la pământ:
de vrei să nu mori și tu, fii atent pe unde mergi.

Nu pot fi trecute cu vederea „hetairele", curtezanele, pentru care termenul de „târfe" nu s-ar potrivi, după cum notează Georgina Masson, considerând că, la ele, „arta de a plăcea nu se limita doar la aspectul sexual", pentru că, fiind „instruite în domeniul artelor și, mai ales, în muzică...prin farmecul lor, prin gustul cu care se îmbrăcau, prin conversația inteligentă și spirituală pe care o puteau purta, erau foarte căutate ca invitate la diferite petreceri". La curtea lui Leon al X-lea se bucurau de mare trecere Beatrice Ferrarese, imortalizată, probabil, de Rafael în cunoscutul său tablou, *Fornarina*, și Lucrezia da Clarice, supranumită «Cucoana nu vrea» datorită răspunsului pe care-l dădea, de obicei, insistenților săi amanți, pentru a-și vinde cât mai scump «pielea».

Indiscutabil, desfrâul și decăderea moravurilor au ajuns pe vremea lui Leon al X-lea la formele cele mai abjecte, și „pasquinatele" pe această temă sunt justificate; de exemplu, următoarele, în care a doua este un schimb de replici între două „statui vorbitoare" din Roma, Marforio și Pasquino:

> Vrei să te fac bogat și să profit și eu?
> Dă-mi pentru plăcerea mea băiețandri și fete mari.
>
> MARFORIO: Cum îți merg treburile?
> PASQUINO: Grozav, Marforio:
> ne guvernează lăutarii.

Face parte din acest climat monden și, desigur, nu artistic gustul pentru spectacolele teatrale, considerate expresii tipice ale plăcerii; comediile lui Plaut, *Mătrăguna* lui Machiavelli sau *Ciocârlia* cardinalului Bibbiena, prezentate integral la Vatican, făceau furori nu pentru semnificația lor culturală, ci pentru conținutul lor, pe alocuri picant și scandalos. Aceasta este „Roma lui Leon al X-lea", pentru că „faima care a făcut din Leon cel mai mare dintre pontifii mecenați este exagerată", după cum este nevoit să recunoască și Castiglioni: „ajunsese pe tronul pontifical când Roma devenise deja patria tuturor oamenilor de litere din Europa de atunci" și, deși mediul literar și artistic al orașului a fost întrucâtva stimulat, nu a fost un îndemn cultural venit dinspre papă, ci datorat unui „amatorism al său, ca să spunem așa, de gurmand înrăit, nu de persoană de geniu, inteligentă și luminată".

Nu s-ar putea concepe altfel ca un amărât de poet de duzină ca Baraballo, preot din Gaeta, să poată fi încoronat pe Capitoliu[128], ca un

nou Petrarca, în timp ce Ariosto nu a avut parte de o asemenea recunoaștere. Să mai spunem că Roma a fost scena de manifestare a multor poeți de duzină cum ar fi Camillo Querna „Arhipoetul laureat", Giovanni Gazzoldo și Girolamo Britonio, pricepuți, înainte de toate, să-l înveselească la masă pe papa, între un pahar și altul, la fel ca turma de „bufoni" despre care am mai vorbit. Bine măcar că Britonio a fost o dată bătut cu nuiele, la ordinul lui Leon al X-lea, pentru că recitase versuri „proaste"! Și astfel, literați mai de seamă ca Bembo, Castiglione și Aretino n-au reușit să schimbe acel aspect „histrionic" care, în practică, era singurul la care ținea mecena lor.

Leon al X-lea s-a priceput, în special, să exploateze ceea ce îi lăsase ca moștenire Iuliu al II-lea, cu numeroșii artiști angajați în opera de înfrumusețare a orașului; dintre aceștia l-a preferat pe Rafael care a continuat să lucreze la frescele din Camerele papale, a desenat cartoanele pentru tablourile în formă de tapiserie din Capela Sixtină, a terminat Logiile Vaticanului și și-a găsit timp și pentru a-l imortaliza pe papă într-un portret faimos, în timp ce tabloul *Schimbarea la față*, abandonat, a fost terminat de Giulio Romano.

Leon al X-lea a murit la 1 decembrie 1521; cu câteva zile înainte, putuse vedea rezultatele politicii sale, devenită acum antifranceză, materializate în ridicarea lui Carol al V-lea la rangul de apărător al credinței catolice împotriva luteranismului care se răspândea neîncetat. Revenirea orașului Milano sub stăpânirea familiei Sforza îi permitea Statului pontifical să recucerească Parma și Piacenza și, în vederea acestui eveniment, la Roma se pregăteau mari serbări.

Moartea subită a lui Leon al X-lea la doar 46 de ani a dat naștere zvonului că papa ar fi murit otrăvit, așa încât a fost arestat paharnicul său, Bernabò Malaspina; maestrul de ceremonii de la curte, Paris de Grassis, a insistat ca medicii să facă o autopsie, dar nu s-a făcut nimic și totul a trecut sub tăcere. Pasquino a fost acela care și-a spus cuvântul, inclusiv prin câteva blesteme cu moartea, dintre care cel mai semnificativ este, probabil, următorul:

> Oh, orchestre cu jucăușe note
> plângeți, oh, cântărețule din violă,
> plângi și plângeți, voi, florentini zurbagii,
> în zgomot de farfurii, de polonice și de oale.
>
> Plângeți, bufoni slăbănogi ca niște cucuvele,
> plângeți, mimi și jalnici histrioni,

plângeți, călugări lacomi și spurcați,
ce-ați dat pe gură numai răutăți.

Plângeți-l pe stăpânul vostru, oh, voi, tirani,
și, tu, Florența, plângi, cu toți bancherii tăi
și cu oricare dintre demnitarii tăi nerozi.

Plângi, oștire a lui Dumnezeu, plânge-l pe Petru,
jeliți-vă cu toții, jeliți pentru nenorocirile de-acum,
că s-ar putea să fi murit al zecelea Leon.

Cel pe care toți măscăricii-l îndrăgeau
și-orice ticălos ce-i sta în preajmă,
tiran spurcat, tâlhar și împuțit.

Și ca s-o spun și mai pe șleau,
voi lua de bun, ca să continuu, un gând de-al său
Florența-n primul rând, abia apoi, Biserica și Petru.

Și sigur sunt că e adevărat
că dacă i-ar mai fi fost îngăduită viața,
vindea și Roma, și pe Cristos, și-apoi pe el;

dar, mai presus de toate-acum,
să-l plângă pe Leon toți amărâții muritori
pe care banul cardinali nu i-a făcut.

Înmormântat provizoriu în bazilica Sf. Petru, a fost mutat mai târziu în mausoleul să de la S. Maria sopra Minerva.

218. Adrian al VI-lea (1522-1523)

Au fost necesare 14 zile de conclav, din 27 decembrie 1521 până în 9 ianuarie 1522, pentru a-i găsi un succesor lui Leon al X-lea; era o mare luptă între cele două tabere preponderente, una de partea lui Carol al V-lea, iar cealaltă de partea lui Francisc I. Favoritul împăratului era Giulio de'Medici, dar regele Franței a trimis celor 39 de cardinali un mesaj în care amenința cu o schismă în caz că ar fi fost ales candidatul imperial; Henric al VIII-lea al Angliei făcea presiuni în sprijinul ministrului său, cardinalul Wolsey.

Dacă nu era vorba despre aranjamente simoniace, existau altfel de tratative machiavelice și, fără discuție, decizia conclavului era condi-

Adrian al VI-lea (după Platina)

ţionată; ca să rezolve problema, însuşi cardinalul susţinut de familia Medici a propus candidatura, aparent neutră, a lui Adriaan Florensz, episcop de Tortosa. În realitate, acest cardinal, absent de la conclav şi necunoscut cel puţin în cadrul Curiei, îi fusese profesor lui Carol al V-lea, astfel încât alegerea sa a fost, până la urmă, pe placul împăratului.

Auzind că fusese ales un papă străin, romanii au fost nemulţumiţi: i-au întâmpinat pe cardinalii care ieşeau din Vatican cu fluierături, ocări şi pietre. Într-adevăr, acel conclav care ţinuse atât de mult fusese urmărit de populaţie cu mare entuziasm, făcându-se chiar pariuri pe unul sau altul dintre candidaţi, dintre toate acestea ieşind în evidenţă acela stabilit de curtezana „Cucoana nu vrea" care, după cum spune cercetătoarea Masson, „s-ar fi culcat cu orice bărbat care i-ar fi promis o sută de ducaţi, în cazul în care ar fi fost ales papă cardinalul indicat de ea înainte de alegere. În cazul în care era ales altcineva, «Cucoana» s-a fi culcat trei nopţi pe gratis cu bărbatul care acceptase pariul". Totuşi, nimeni nu se aştepta ca alegerea să cadă asupra acelui olandez, astfel că bătaia de joc a fost dublă: un papă străin şi un câştigător care a încasat toate sumele pariate.

Au apărut rapid „pasquinate" şi, dintre ele, cele mai cunoscute au rămas cele ale lui Aretino care, în timpul conclavului şi îndată după alegere, a scris mai mult de patruzeci; cea pe care o prezentăm mai jos prezintă în termeni limpezi „indignarea" celor rămaşi pe dinafară:

Oh, trădător al sângelui lui Cristos,
Colegiu de tâlhari, care ai dat
măreţul Vatican ca pradă poftelor germane,
cum de durerea nu-ţi sfărâmă sufletul ?

Oh, lume înşelată, oh, secol de durere,
oh, visuri deşarte, oh, gândire vană,
e la pământ ce ne-au lăsat romanii
Şi dat ca pradă poftelor barbare.

şi dacă nu este vreunul care să răzbune
de-ndată umilinţa noastră, bob cu bob,
nedrept e-acela, Petre, ce stă în umbra ta.

Ce mârşăvie nouă sau mai veche
a mai pătat aşa istoria mai veche sau mai nouă?
nedrept e azi şi soarele cu strălucirea lui.

Noul ales se afla la Vittoria, în Spania, când a primit neaşteptata veste: oraşul a fost în sărbătoare, dar noul papă spuse de îndată că avea „multe motive pentru a fi trist" din cauza acestei numiri, conştient de gravele responsabilităţi care îi reveneau: cunoştea bine dezordinea care domnea în Statul pontifical şi, în plus, era convins de necesitatea unei reforme prin care să se remedieze problemele Bisericii. Când, la 9 februarie, a ajuns la Vittoria Antonio d'Estudillo, secretarul cardinalului Carvajal, decanul Sfântului Colegiu, ca să-i aducă oficial numirea, Florensz a acceptat, dar a declarat că o făcea doar pentru a se supune voinţei lui Dumnezeu şi nu din ambiţia de a dobândi puterea; era un răspuns neconvenţional care reflecta integritatea sa morală.

Adriaan Florensz se născuse la Utrecht, în 1459, într-o familie de lucrători, dar, datorită studiilor de la universitatea din Louvain, devenise şi profesor aici, până când împăratul Maximilian I-a ales ca pedagog al fiului său, Carol; numit, apoi, episcop de Tortosa, Leon al X-lea îl ridicase la rangul de cardinal. Şi-a amânat venirea la Roma, zăbovind la Zaragoza până la Rusalii, în aşteptarea corăbiilor care trebuiau să-l ducă în Italia; între timp, Henric al VIII-lea, Francisc I şi Carol al V-lea au încercat să-i câştige bunăvoinţa, invitându-l să le facă o vizită înainte de a ajunge la Roma. El nu s-a lăsat înduplecat de nici unul dintre ei: la 8 iulie a plecat spre Tarragona, a evitat o ultimă invitaţie venită din partea împăratului şi şi-a reluat călătoria pe mare către Barcelona şi, de acolo, spre Livorno.

La 27 august, corăbiile ajungeau în portul Civitavecchia; la Roma, bântuia ciuma și nu se făcuseră pregătiri festive pentru sosirea sa, fiindcă toată lumea se gândea că el nu voia să se expună pericolului contaminării. Noul papă însă s-a îndreptat fără a zăbovi către oraș, primit ca de obicei de cardinali la biserica S. Paolo fuori le Mura și le-a ținut pe loc un discurs prin care îi avertiza asupra seriozității intențiilor sale; știind că o bandă de mercenari veniți din sud invadase Roma, i-a îndemnat pe înalții prelați să nu le acorde ospitalitate în palatele lor, astfel încât justiția să-și poată urma cursul.

Odată intrat în oraș, aflând că se construia un arc triumfal în onoarea sa, care ar fi costat 500 de ducați, a poruncit să se întrerupă lucrările; această decizie, precum și curajul demonstrat prin faptul că își risca propria viață în epidemia care bântuia, au făcut ca populația să întâmpine cu entuziasm încoronarea lui care a avut loc la 31 august 1522 pe scările monumentale din fața bazilicii Sf. Petru, într-o ceremonie lipsită de orice pompă; și-a luat numele de Adrian al VI-lea.

Entuziasmul a durat însă puțin; a doua zi după încoronare, a suspendat ușurarea de post pentru cardinali, impunând o economie riguroasă, provocând astfel nemulțumirea Curiei. A anunțat răspicat că dorea în mod serios să treacă la reformă și a cerut tuturor cardinalilor un ajutor concret în această acțiune; însăși viața de la curtea papală trebuia să devină conformă cu un adevărat spirit ecleziastic. Pentru aceasta, a alungat paraziții și curtezanele, poeții și măscăricii care-și făceau veacul pe acolo.

Nemulțumirea, în special în rândul acestora din urmă, a fost exprimată de Pasquino. De când, în 1501, apăruse lângă palatul Orsini, torsul lui Parion devenise „statuia vorbitoare": pe piedestalul statuii erau afișate satire anonime care-l bârfeau pe papă sau pe cei de la putere, pentru a-i discredita. Erau, de fapt, scrise de poeți la comanda cardinalilor, a altor prelați și a nobililor excluși din cercul puterii; era o voce a Curiei și nu a populației. Se povestește că sărmanul Adrian al VI-lea ar fi vrut să sfărâme acea statuie mutilată pe care romanii își lipeau mesajele lor în versuri și să-i arunce resturile în Tibru; se pare că ar fi fost convins să renunțe de ducele de Sessa care, după cum relatează Giovio, „cu mult tact și iscusință, a spus că nu trebuia să facă așa ceva, adăugând că Pasquino, chiar și de pe fundul râului, cu ajutorul broaștelor, nu ar fi tăcut".

Totuși, Adrian al VI-lea nu merita o asemenea ură, alimentată, evident, de cei care fuseseră îndepărtați de la putere și nu de împrejurări concrete legate de persoana papei. El a avut, poate, „defectul" de a fi

fost prea riguros şi conştient de datoria pe care o avea, iar unui popor obişnuit cu petrecerile păgâne acea integritate morală nu-i suna a bine.

Era profund captivat de gigantica operă de reformă pe care, cu deplină responsabilitate, voia s-a realizeze, dar scurta perioadă în care a păstorit nu i-a fost suficientă, chiar dacă, după cum notează Seppelt, „poate nici măcar un pontificat mai îndelungat nu ar fi fost suficient pentru o schimbare radicală a stării de corupţie existentă de decenii şi decenii". Neîncrezător, nu s-a bazat pe clericii italieni, ci a acordat credit în special unui conaţional, Wilhelm Enkenvoert, numit de el episcop de Tortosa, în locul său, şi consacrat cardinal cu puţine zile înainte de a muri; aceasta a făcut ca starea de tensiune din rândul Curiei să crească, printr-o serie de neînţelegeri care, desigur, n-au făcut decât să amplifice criticile venite din popor.

În plus, Adrian al VI-lea nu a avut nici un interes personal în exercitarea puterii şi a fost complet imun faţă de nepotism; se povesteşte, într-adevăr, că, sosind la Roma câteva rude dornice de a dobândi bogăţii nesperate, papa „le-a poruncit să lucreze în meseriile lor, pentru că el nu devenise papă pentru a oferi averea Bisericii celor din familia sa". Iar ecleziaştilor care reclamau că erau, pe bună dreptate, lipsiţi de o mulţime de înlesniri, le răspundea de obicei: „Papa trebuie să împodobească bisericile cu prelaţi şi nu pe prelaţi cu biserici".

Pe plan internaţional, şi-a concentrat toate eforturile în vederea stăvilirii ereziei în Germania şi în Dieta din Nürnberg i-a îndemnat, printr-un legat al său, pe prinţii germani să rămână uniţi în spiritul condamnării puterii lui Luther, încercând să-i implice pe toţi într-o cruciadă împotriva turcilor care cuceriseră Belgradul şi ameninţau Ungaria; chemarea lui n-a fost ascultată şi legatul pontifical a fost ultragiat. Printre prinţi se aflau deja mulţi luterani şi neutralitatea afişată a papei a fost judecată doar la suprafaţă, fiind considerată filoimperială.

Evenimentele s-au precipitat atunci când, în martie 1523, papa a descoperit în corespondenţa confiscată cardinalului Soderini că Francisc I complota pentru a pune stăpânire pe regatul Neapolelui; Soderini a fost acuzat de înaltă trădare şi întemniţat în Castelul Sant'Angelo. Regele Franţei a rupt relaţiile diplomatice cu papa care, în acest moment, s-a hotărât pentru o adeziune făţişă la liga imperială cu Henric al VIII-lea şi Veneţia; Francisc I cotropea însă Italia când Adrian al VI-lea se îmbolnăvea pe neaşteptate şi murea, la 14 septembrie 1523.

Pentru romani, moartea sa a fost ca o adevărată sărbătoare; la uşa medicului personal, Giovanni Antracino, a fost pusă inscripţia „Liberatori

Patriae S.P.Q.R", adică „Eliberatorului Patriei, Senatul și Poporul Roman". Cardinali, funcționari ai Curiei, curtezane, măscărici și paraziți s-au unit, evident, într-o euforie absurdă, siguri că vor recâștiga terenul pierdut cu viitorul papă.

Fusese înmormântat provizoriu în bazilica Sf. Petru, între Pius al II-lea și Pius al III-lea, și „pasquinata" a apărut și ea acolo: „*Hic iacet impius inter Pios*", adică, „Aici zace un nemilos între doi miloși". O inscripție simplă, dar amară, care a avut totuși un răspuns demn și nobil: „Aici zace Adrian al VI-lea, care a suferit cea mai mare dintre nenorociri, aceea de a domni". O scrisese singurul său prieten fidel, cel pe care a putut conta chiar și după moarte, Wilhelm Enkenvoert; tot el s-a îngrijit în august 1533 să-i mute osemintele într-un grandios mausoleu din biserica germanilor din Roma, S. Maria dell' Anima.

219. Clement al VII-lea (1523-1534)

Au fost necesare peste cincizeci de zile până când cardinalii reuniți în conclav să-l aleagă pe succesorul lui Adrian al VI-lea; cele mai mari șanse le avea Giulio de'Medici, candidat susținut de Carol al V-lea încă de la conclavul precedent, în timp ce masivul grup francez îl susținea pe Alessandro Farnese. Mai mult decât orice însă, determinante pentru alegere erau voturile controlate de Pompeo Colonna, a cărui familie era

Clement al VII-lea (după Platina)

prin tradiție ostilă lui Medici; când cei doi cardinali au căzut la o învoială, lăsând la o parte ranchiuna personală, alegerea lui Giulio de'Medici s-a realizat, la 19 noiembrie 1523.

Noul ales se născuse la Florența, în 1478, fiind fiul lui Giuliano, cel care căzuse victimă complotului urzit de familia Pazzi; vărul său, Leon al X-lea, îl numise mai întâi arhiepiscop al orașului și apoi cardinal. Deși foarte tânăr, dăduse dovadă de calități deosebite în diplomație și în problemele economice, ca vicecancelar al Bisericii din Roma, cu un comportament serios și, în aparență, neprihănit în comparație cu cel frivol și dezordonat al vărului său, papa; așa încât alegerea sa a fost salutată cu entuziasm, chiar dacă unele așteptări au fost destul de curând înșelate și aceasta pentru că Giulio de'Medici s-a dovedit incapabil să rezolve tranșant problemele dificile cărora trebuia să le facă față, A fost încoronat la 26 noiembrie 1523 și a căpătat numele de Clement al VII-lea.

Și-a început în stil mare pontificatul, devenind promotorul unei păci universale; în acest scop, l-a trimis la regii Franței, Spaniei și Angliei, ca ambasador care să expună inițiativa sa, pe arhiepiscopul de Capua, Nicolaus din Schomberg, dar misiunea acestuia a eșuat. Așa că, atunci când, în octombrie 1524, Francisc I a cucerit Milano, Clement al VII-lea a abandonat linia politică filoimperială și a aderat până la urmă, în ianuarie 1525, la o alianță cu Franța și cu Veneția. Acel tratat oferea Bisericii perspectiva de a intra în posesia Parmei și Piacenzei, oferind garanții pentru dominația familiei Medici în Florența, în timp ce papa lăsa să treacă prin Statul pontifical trupele franceze care se îndreptau spre Napoli.

Dar, după o lună, Francisc I era învins și făcut prizonier la Pavia, iar Clement al VII-lea, în fața acestei nenorociri întâmplate aliatului său, s-a simțit pierdut; schimbând din nou linia politică, în aprilie a încheiat cu viceregele din Napoli o alianță care trebuia să asigure drepturile Statului Bisericii și ale familiei Medici asupra Florenței, în schimbul satisfacerii pretențiilor spaniole asupra ducatului de Milano. Tratatul ar fi trebuit să fie aprobat în termen de patru luni de către Carol al V-lea care, evident, în acest moment, nu se putea lăsa orbește pe mâna unui aliat atât de nestatornic. De fapt, în timp ce papa mergea pe această linie, în cadrul Curiei se înfiripa din nou o mare alianță antiimperială; ea a căpătat o forță mai mare când Francisc I, pentru a-și obține eliberarea, a trebuit să accepte condițiile grele ale păcii de la Madrid, din ianuarie 1526, renunțând la toate drepturile asupra Italiei.

În mai s-a ajuns, astfel, la „sfânta" ligă de la Cognac și papa, deși după multe ezitări, s-a trezit din nou aliat cu Francisc I și cu Veneția, precum și cu Francesco Sforza; trebuie spus că, între timp, și Carol al V-lea a încercat să-l câștige de partea sa pe Clement al VII-lea, trimițând, în iunie, la Roma o delegație care a rămas fără rezultat. Ca răspuns, papa a expus într-o scrisoare o justificare vagă a poziției sale oscilante în hățișul politicii internaționale, după care s-a lansat într-o invectivă împotriva împăratului; pe bună dreptate, acesta a fost prea mult și, în septembrie, printr-un document oficial, împăratul i-a adus papei o serie de acuzații violente, denumindu-l „lup" și nu „păstor", și amenințând cu convocarea unui conciliu ecumenic pentru dezbaterea problemelor legate de luteranism.

În aceeași lună, cardinalul Pompeo Colonna, bazându-se pe nemulțumirile Curiei față de acțiunile papei și vrând să-și dovedească sprijinul față de poziția imperială, a trimis o trupă de mercenari la Roma: cartierul Vaticanului era jefuit și întregul oraș cădea în mâinile cardinalului. Papa a trebuit să cedeze, umilindu-se printr-un armistițiu care ar fi trebuit să ducă la readucerea Statului pontifical în tabăra imperială. Pompeo Colonna se retrăgea netulburat spre Napoli, dar, scăpat de asediu, Clement al VII-lea relua ostilitățile, cucerind câteva castele fortificate ale acestuia și destituindu-l din toate funcțiile .

În acest moment, papa n-a mai putut să evite alinierea la politica filofranceză și, când, un an mai târziu, se trezea singur, fără nici un ajutor militar, pentru că și ducele de Ferrara i se alăturase lui Carol al V-lea, iar lăncierii împăratului erau în marș spre Roma, a trebuit să suporte toate consecințele dramatice ale nestatorniciei sale. Trupele germane, indisciplinate, pe care nici comandantul lor, Carol de Bourbon nu le prea putea ține în frâu, s-au aruncat asupra orașului, lacome de pradă; suma obținută din numirea a șase cardinali, care și-au plătit destul de scump numirea, trimisă de urgență lui Carol de Bourbon, n-a reușit să întoarcă din drum trupele imperiale și acestea au atacat Roma la 6 mai 1527.

Carol de Bourbon a căzut în asediu și mercenarii, rămași ca niciodată fără șef, s-au dedat la un jaf rămas de pomină pentru nenorocirea pe care a provocat-o; crime, violuri și tot felul de acte de vandalism au fost catastrofale pentru Roma renascentistă, având în vedere și că multe opere de artă au fost distruse. Nu puțini au fost aceia care, logic, au interpretat acea nenorocire ca o pedeapsă de la Dumnezeu pentru viața scandaloasă dusă de papi și de ecleziaști în centrul de putere al

creștinismului. A fost, pentru tronul lui Petru, un ultim și amar avertisment pentru reîntoarcerea la sănătoasele principii evanghelice, pe care reforma luterană, mult răspândită, o ceruse ferm mai demult. Rezistența papei în Castelul Sant'Angelo a încetat la 5 iunie; o garnizoană imperială s-a instalat aici, ținându-l prizonier pe Clement timp de șapte luni. După negocieri îndelungate, la 6 decembrie a început evacuarea fortăreței: papa a trebuit să scoată mulți bani și, cu complicitatea unor ofițeri, a reușit să fugă din oraș, prin coridorul „Passetto", travestit în vânzător ambulant. S-a adăpostit mai întâi la Orvieto și, apoi, la Viterbo. La Roma a reușit să se întoarcă abia în octombrie 1528, dar orașul era devastat și pustiu; pentru a reface totul va fi nevoie de timp și, mai ales, de o strategie financiară adecvată, precum și de o reconciliere urgentă cu Carol al V-lea.

Aceasta a venit prin tratatul de la Barcelona, în iunie 1529; faimoasa „pace a celor două doamne" însemna un acord între Carol al V-lea și Francisc I și prevedea, în plus, reinstalarea stăpânirii familiei Medici la Florența, ca și revenirea la Statul pontifical a unor orașe pierdute în timpul jafului asupra Romei și din cauza înfrângerilor suferite de liga de la Cognac. Garanție pentru refacerea alianței dintre papalitate și imperiu era o căsătorie între doi „bastarzi": infanta Margherita, fiică naturală a lui Carol al V-lea, și Alessandro de'Medici, fiu natural al lui Lorenzo, duce de Urbino, dar numit de toți „fiul papei", care primea titlul de duce al Florenței. În plus, Clement îl încorona pe Carol ca împărat roman, la 24 februarie 1530, în biserica S. Petronio din Bologna; aceasta a fost ultima încoronare efectuată de un papă.

Cu toată pacea și în ciuda aparențelor, relațiile dintre Clement al VII-lea și Carol al V-lea nu au purtat niciodată amprenta unei încrederi reciproce; mai mult, papa, în ultima perioadă a pontificatului său, s-a arătat dispus să se apropie din nou de Franța. În octombrie 1533 s-a dus la Marsilia pentru a binecuvânta căsătoria strănepoatei sale, Caterina, cu Henric d'Orléans, al doilea fiu al regelui Franței, dar nunta a fost o ocazie pentru a începe tratative cu Francisc I, secrete doar până la un punct, pentru că, atunci când informația despre ele a ajuns la urechile lui Carol al V-lea, acesta, evident, s-a supărat.

Comportamentul ambiguu al lui Clement este de neiertat și a fost stigmatizat de Berni într-o epigramă:

> Un papă făcut doar din saluturi,
> din păreri și din discursuri,

din mai mult, din apoi, din dar, din da,
din poate, dintr-o mulțime de cuvinte fără rost.

Și, desigur, a fost un lucru dăunător pentru Biserica de la Roma, în special pentru că un catolic fervent cum era Carol al V-lea ar fi putut constitui singurul mijloc concret prin care ar fi putut fi stăvilită reforma luterană; o dovadă în acest sens a fost Dieta de la Speyer, din 1526, prin care Carol al V-lea, pe atunci aflat în conflict cu papa, a lăsat luteranismul să se răspândească în Germania, recunoscând, printre altele, și dreptul preoților de a se căsători. Cea de-a doua Dietă de la Speyer, din 1529, pe când relațiile cu papa se îmbunătățiseră, deși a anulat ceea ce se stabilise cu trei ani înainte, nu a mai putut opri, desigur, revolta de mai târziu împotriva Romei; mai mult, prinții luterani, „protestanți" față de anumite decizii, au triumfat definitiv în organizarea Bisericii luterane ca Biserică de stat, prin așa-numita Confesiune de la Augsburg, din 1530.

Dacă se adaugă la toate acestea faptul că, la scurt timp după moartea lui Clement al VII-lea, și Anglia s-a despărțit de Roma prin înființarea Bisericii anglicane, se poate înțelege cu ușurință felul în care acest papă și-a arătat toată neputința în stăvilirea unei situații care devenise deacum catastrofală pe plan religios. Cu siguranță, n-a avut deloc rost nici proclamarea unui jubileu, în 1525, cu toate acele indulgențe atât de rău văzute de omenire; în schimb, cu mare nerușinare, Clement al VII-lea s-a apucat să repete aceleași greșeli făcute mai înainte față de protestul justificat al lui Martin Luther. A fost o adevărată bătaie de joc, după cum explica Francesco Berni;

Deci, cine vrea să se lămurească
asupra nemuririi și vieții veșnice,
să vină la Florența, în crâșma mea.

Tocmai din acest punct de vedere religios, Ranke afirma, pe bună dreptate, că Giulio de'Medici „a fost cel mai nenorocit dintre toți papii care se urcaseră vreodată pe tronul roman", părăsindu-l în cele din urmă când acesta ajunsese „cu o reputație mult deteriorată, lipsit atât de autoritatea spirituală, cât și de cea terestră". Romanii de atunci nu puteau să nu gândească la fel și o confirmă și următoarea „pasquinată":

Tu, care-ai domnit peste această Romă atât de tristă,
în care ape revărsate, flăcări, ruine și ciumă

s-au revărsat și au făcut-o să tacă.
N-aș putea spune dacă ai fost clement sau nu
după cum ți-e numele, pentru că din tine
infernul Eriniilor a scos orice fărâmă de putere.
Vrei să-ți dau un nume ? Ei bine, eu văd în tine
furtul, pojarul, inundația și ciuma ce peste Roma
au căzut pe rând: deci, cadă-asupra ta blestemul meu cel veșnic.

Cu nenorocirea adusă de jefuirea orașului lor, romanii ajunseseră la cele mai grave consecințe ale unei politici dezastruoase duse de acest papă și nu puteau decât să fie îndurerați de aceasta; așa cum n-au suportat de bunăvoie nici noile și apăsătoarele dări la care Clement al VII-lea a trebuit să recurgă pentru a mai remedia într-un fel situația. Trebuie să spunem că se pricepea la politica financiară de înalt nivel; este suficient să ne gândim la înființarea, în 1526, a Muntelui Credinței, „prima obligație financiară publică", după cum notează Mario Caravale, cu „caracteristici moderne foarte importante care așază Biserica în avangarda lumii europene în ceea privește instrumentele de lucru ale unei finanțe ieșite din tiparele obișnuite".

A fost deci priceput mai degrabă în economie decât în politică, judecând în sens mai larg, incapabil, desigur, să ducă la bun sfârșit sarcinile ce-i reveneau unui suveran; ca un merit al său, trebuie amintit de altfel că, pe linia tradiției instaurate de familia sa, a continuat opera de mecenatism și, când a avut posibilitatea, a dirijat către artă unele din veniturile realizate. A asigurat, astfel, o dezvoltare importantă bibliotecii Vaticanului, a inițiat construirea bazilicii Sf. Petru, a fost terminată, datorită lui, curtea interioară de la biserica S. Damaso și, chiar cu puțin timp înainte de a muri, i-a încredințat lui Michelangelo misiunea de crea fresca de pe peretele din fund al Capelei Sixtine, *Judecata de Apoi*, care va fi terminată sub Paul al III-lea.

Clement al VII-lea a murit la 25 septembrie 1534 și a fost înmormântat în Biserica S. Maria sopra Minerva, într-un mausoleu proiectat de Antonio da Sangallo, exact în fața celui al lui Leon al X-lea.

220. Paul al III-lea (1534-1549)

Conclavul care a dus la alegerea succesorului lui Clement al VII-lea a durat doar două zile; la 12 octombrie 1534, a fost ales cardinalul Alessandro Farnese, a cărui candidatură s-a impus imediat datorită

Paul al III-lea (după Platina)

independenței sale față de cele două curente, imperial și francez, și unei anumite autonomii în cadrul Sfântului Colegiu, din care făcea parte de peste 40 de ani.

Se născuse în 1468, la Canino, lângă Viterbo, acolo unde familia Farnese poseda întinse teritorii; a fost încoronat la 3 noiembrie și și-a luat numele de Paul al III-lea. Trecutul său era asemănător aceluia renascentist al multor colegi; demnitatea de cardinal i-o datora surorii sale, frumoasa Giulia, favorita lui Alexandru al VI-lea; după aceasta, dusese o viață lipsită de prejudecăți, aducând pe lume numeroși copii, dintre care nu a recunoscut decât trei, Pier Luigi, Paolo și Costanza. Totuși, după cum menționează toți biografii săi, anul 1513 marchează schimbarea comportamentului său, caracterizat după această dată printr-o mare seriozitate, după cum o atestă și o atenție apostolică deosebită acordată diocezei Parma. În orice caz, avea în sânge acel spirit monden care nu l-a părăsit niciodată, nici ca papă și, datorită lui, Curia putea dormi și visa liniștită la frivolitatea obișnuită: balurile mascate, spectacolele cu măscărici și cântăreți, reprezentațiile cu comedii licențioase continuau să facă furori la curte, spre marea desfătare a papei.

A dat dovadă, desigur, și de un nepotism fără limite și preocuparea sa de frunte în administrarea puterii a fost aceea de a face să crească din ce în ce mai mult grandoarea familiei Farnese. A început prin a numi cardinali doi nepoți: Alessandro, fiul de cincisprezece ani al lui

Pier Luigi, şi Ascanio, fiul de şaisprezece ani al Costanzei, căsătorită cu Bosio Sforza, conte de Santa Fiora. Primul s-a dovedit a fi, pe parcursul anilor, un mare mecena, ducând la bun sfârşit lucrările la palatele Farnese din Roma şi din Caprarola, începute de bunicul său, şi încredinţate amândouă, la început, lui Antonio da Sangallo şi, după aceea, lui Vignola, şi punând să se construiască biserica del Gesù. Al doilea, cunoscut de obicei drept cardinalul de Santa Fiora, nu s-a lăsat mai prejos decât vărul său, punând să se construiască în bazilica S. Maria Maggiore capela Înălţării Maicii Domnului după un desen al lui Michelangelo Buonarroti.

Au fost ridicaţi, de asemenea, la rangul de cardinal fratele mai mic al lui Alessandro, Ranuzio, ca şi fratele vitreg al Costanzei; dar, cel care a beneficiat din plin de favorurile lui Paul al III-lea a fost, desigur, Pier Luigi, probabil primul născut al pontifului, care a repetat pentru el abuzurile comise de Alexandru al VI-lea pentru Cesare, pe spinarea Statului pontifical.

Paul al III-lea l-a numit, înainte de toate gonfalonier al Bisericii şi comandant suprem al trupelor pontificale; apoi, a creat special pentru el un mic ducat, cu capitala la Castro, oferindu-i-l ca moşie ereditară, adăugând la aceasta guvernarea neîntreruptă la Nepi şi asupra ţinuturilor Ronciglione şi Caprarola. În sfârşit, în 1545, i-a încredinţat oraşele Parma şi Piacenza, despărţindu-le şi pe acestea de Statul pontifical, din care făceau parte doar de puţin timp: apărea astfel acel ducat care va aparţine familiei Farnese pentru încă aproape două secole.

Pier Luigi nu avea însă abilitatea machiavelică a unui Cesare Borgia şi guvernarea sa tiranică a dat naştere nemulţumirii supuşilor din ducat; în 1547, el a căzut victimă unei conspiraţii conduse de Giovanni Anguissola, dar iniţiată de familia Gonzaga şi aprobată de împărat, acesta considerând că Pier Luigi ducea o politică filofranceză. Străpuns de pumnale, el a fost aruncat de la fereastră palatului său pentru a instiga populaţia la răscoală; Piacenza va ajunge în mâinile familiei Gonzaga, dar fiul lui Pier Luigi, Ottavio, fugind la timp din Roma, a reuşit să menţină controlul asupra oraşului Parma.

Ottavio a fost celălalt membru al familiei Farnese care a profitat material de pe urma lui Paul al III-lea ca bunic; abia împlinise vârsta de paisprezece ani şi a fost căsătorit cu Margareta de Austria, văduva de nouăsprezece ani a lui Alessandro de'Medici, obligată astfel la o a doua căsătorie cu substrat politic, aceasta fiind dorită insistent de tatăl său, Carol al V-lea; el intenţiona ca, în felul acesta, să-l lege de el pe papă

care, la rândul său, spera să ridice în rândurile înaltei nobilimi cât mai mulți membri ai familie sale. Margareta „nu-l iubea pe Ottavio Farnese și nu-l considera demn de părinții ei", povestește Castiglioni, „în ciuda faptului că Paul al III-lea îl copleșise pe nepotul său cu onoruri și bogății. Pentru a face pe placul tatălui ei, la 4 noiembrie, trebuie că a spus în șoaptă da-ul matrimonial, deși, după aceea, a susținut că nu l-ar fi pronunțat. Îl disprețuia în așa mod pe noul său soț încât nu voia nici să conviețuiască împreună cu el. Neînțelegerea dintre cei doi soți care, după spusele cardinalului Lenoncourt, se aveau precum câinele cu pisica, a devenit de interes public pentru romani, care glumeau neîncetat pe seama acestui subiect."

Mai bună decât toate este următoarea „pasquinată" în latinește care sună astfel:

> Oh, tu, sărăntoaco, ți-ai luat bărbat prea crud,
> da'ce faci tu noaptea în patul pustiu ?
> Mă gândesc că suferi, și ce-aștepți e ca pierdută-n iarbă
> o chestie mică-mică, de inima îți plânge când o vezi.

Dar Paul al III-lea era foarte necăjit din această cauză și insista mereu pe lângă împărat cu tratative îndelungate pe care romanii le comentau cu multă însuflețire și ajunseseră, prin intermediul lui Pasquino, la concluzia că ar exista unele amoruri pontificale senile cu Margareta. Iată, de fapt, cum îi răspunde faimoasa statuie vorbitoare colegului său, Marforio, care îl roagă să-l ajute să găsească vreo măgăriță „pe care s-o călărească în chip de doctor":

> Nu te băga la măgărițe, că sunt scumpe:
> Sfântul Părinte a cumpărat și el una,
> Și-a dat pe ea trei sute de mii, cât i-au cerut.
>
> Apoi, dau mereu din copite, și asta-i una din acelea
> care, atunci când n-au un călăreț pe cinste
> prea lesne nu se lasă călărite.

Și totuși, acest papă „căruia dragostea îi fuge din casă și-i mănâncă sufletul", cum suna un alt vers al lui Pasquino, tocmai pentru că „în viața personală și în nepotismul său, rămăsese sclavul obiceiurilor laice și profane ale Renașterii", după cum spune Seppelt, a „avut la suflet" și reforma; el și-a dat seama de ce anume avea nevoie Biserica și s-a

implicat concret în remedierea situației, chiar dacă, spre sfârșitul pontificatului, a înșelat multe așteptări, fiind amestecat într-o serie de intrigi politice de către fiul său Pier Luigi și de nepotul său, Ottavio, care i-au alterat relațiile cu aliatul său Carol al V-lea.

Adevărate momente de referință în activitatea sa pentru reformă au fost, înainte de toate, sprijinul acordat vechilor Ordine religioase și aprobarea altora noi; teatinii[129], somascii[130], barnabiții[131], capucinii[132] și, mai ales, iezuiții lui Ignațiu de Loyola, care vor avea o importanță determinantă în viața catolicismului în epoca modernă și contemporană, devenind în unele perioade un fel de mână dreaptă a politicii ecleziastice pontificale. Celălalt merit al lui Paul al III-lea este acela de a fi convocat conciliul de la Trento, deschis oficial la 15 decembrie 1545, cu misiunea de a elimina schisma din Biserica din Occident și de a realiza o unire a luptei popoarelor creștine împotriva turcilor. Acest al XIX-lea conciliu ecumenic a fost de o importanță, poate, fără precedent, dar dacă, pe de o parte, a clarificat cu fermitate dogmele doctrinei catolice care erau necesare pentru a combate corupția, devenită cronică de-acum, pe de altă parte nu a reușit să-i recupereze pe luterani și pe anglicani, provocând astfel o ruptură definitivă în sânul lumii creștine.

Deciziile importante luate în acea primă perioadă a conciliului se referă la domeniul credinței și al disciplinei ecleziastice; pornind de la decretul privind obligația de a interpreta Sfânta Scriptură în conformitate cu spiritul Bisericii, contrar deci „liberului examen" al luteranilor, s-au stabilit cu precizie conceptele harului divin și ale libertății umane, ca și doctrina Sfintelor taine, proclamându-le în special pe cea a botezului și a confirmării. Paralel, în domeniul reformei, au fost stabilite calitățile necesare unui candidat la episcopat, reglementându-se și conferirea de beneficii.

Apoi, pe neașteptate, izbucnirea războiului dintre Carol al V-lea și Liga de la Schmalkalden a amenințat să compromită continuarea conciliului; papa, care intrase în conflict cu împăratul din cauza fiului său Pier Luigi, a început să se gândească la mutarea adunării din orașul german și „imperial" Trento într-un oraș din Statul pontifical. Prelații italieni s-au arătat foarte obosiți de activitatea conciliară și reprezentanții lui Paul al III-lea au propus adunării să se mute la Bologna, motivând această propunere prin apariția la Trento a unor cazuri de tifos exantematic; era, evident, doar o scuză, dar propunerea a fost aprobată la 11 martie 1547. Aceasta a fost o gravă eroare care a compromis, într-o manieră hotărâtoare, o reformă generală la care să adere și

luteranii, făcând ca semnele deja evidente ale schismei să devină şi mai puternice.

Carol al V-lea a protestat pe bună dreptate faţă de decizia mutării; victoria sa asupra Ligii de la Schmalkalden ar fi putut să-i îmbuneze pe protestanţi, creând unele posibilităţi concrete de reîntoarcere a lor în sânul Bisericii de la Roma. Se prăbuşea astfel însă speranţa nutrită de împărat de a-i face să participe la conciliu pe protestanţi, pentru că aceştia nu vor mai participa niciodată la o adunare convocată în vreun oraş din Statul pontifical.

Paul al III-lea părea să nu fie interesat de toate acestea, apăsat cum era de moartea lui Pier Luigi; în 1548, el întrerupea conciliul, iar la 13 septembrie 1548 îl dizolva complet, parcă fiind de acord cu prăbuşirea speranţelor pe care acesta era pe cale să le materializeze. Atunci când se va deschide din nou, el va căpăta o altă semnificaţie în sensul conservator al „contrareformei", într-o ruptură definitivă a Bisericii de la Roma de lumea creştină protestatară sub diferite forme.

O iniţiativă care prevestea parcă această rigidizare a poziţiei pontificale a fost înfiinţarea, în 1542, a Sfintei Inchiziţii Romane şi Universale, care avea scopul de a feri de greşeli credinţa catolică, pedepsind cu severitate pe cei care persistau în erezie. Condusă de o comisie de şase cardinali care a primit, mai târziu, numele obişnuit de Sfântul Oficiu, această instituţie i-a avut ca promotori pe Ignaţiu de Loyola şi Gian Pietro Carafa, viitorul papă Paul al IV-lea. „La început, acest tribunal era moderat şi clement, în conformitate cu firea lui Paul al III-lea", după cum observa cardinalul Girolamo Seripando, „mai târziu, în schimb, când numărul cardinalilor care îl conduceau a crescut şi s-a lărgit din ce în ce mai mult jurisdicţia magistraţilor, dar, mai ales, datorită duritătii ca om a lui Carafa, acest tribunal a căpătat un asemenea renume, încât se spunea că nicăieri în lume nu se pronunţau sentinţe mai aspre şi mai crude".

Totuşi Roma lui Paul al III-lea n-a rămas legată doar de evoluţia Inchiziţiei, pentru că este şi meritul acestui pontif aspectul nou al oraşului, după nenorocirea cu jaful din 1527; lăsând la o parte ce au făcut nepoţii lui, trebuie menţionată munca de fortificare a zidurilor de incintă, încredinţată lui Antonio da Sangallo, chiar dacă el s-a îndepărtat de grandoarea planului iniţial, limitându-se în cele din urmă la Cetatea Leonină. Sangallo a construit şi Capela Paolină şi Sala Regia din palatul Vaticanului. Lui Michelangelo însă, care a completat frescele din Capela Sixtină cu *Judecata de Apoi* şi a restaurat piaţa Capitoliului, aşezând în mijlocul ei statuia ecvestră a lui Marcus Aurelius, i-a fost încredinţată

conducerea şantierului catedralei Sf. Petru. Au fost, în felul acesta, modificate planurile anterioare, inclusiv cel al lui Bramante, şi s-a definitivat structura viitoarei bazilici cu grandioasa cupolă.

Paul al III-lea a murit la 10 noiembrie 1549, şi a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un mausoleu, operă a lui Guglielmo della Porta, care a intrat imediat în vizorul lui Pasquino:

> În acest mormânt zace
> un vultur lacom şi rapace.
> El a fost Paul Farnese,
> care n-a dat vreodată, ci doar totul a luat.
> Rugaţi-vă pentru el:
> sărăcuţul, de indigestie a murit.

221. Iuliu al III-lea (1550-1555)

Că nici vorbă n-a fost de reformă, că Duhul Sfânt s-a oprit doar la nivelul unor târguieli politico-clericale, apare clar în cadrul conclavului pentru alegerea urmaşului lui Paul al III-lea. Cei 47 de cardinali participanţi, împărţiţi în două tabere principale, filoimperială şi filofranceză, ca şi într-un ulterior vârtej haotic de curente, în vederea unui târg în toată regula, nu erau, desigur, mânaţi de interese spirituale când adunau voturi din stânga sau din dreapta pentru un candidat sau pentru altul. Mai presus de toate, nu a fost un adevărat „conclav", pentru că legătura cu lumea exterioară a fost netulburată, zăvoarele se deschideau de la sine şi, practic, totul s-a desfăşurat „cu uşile deschise".

Tronul pontifical a rămas vacant de la 29 noiembrie 1549 la 8 februarie 1450 şi Roma a trăit din plin climatul de libertate în care se afla, astfel încât orăşenii organizau tot felul de cortegii mascate care erau o satiră făţişă la adresa cardinalilor reuniţi în conclav; chiar şi în piaţa Sf. Petru, „s-au distrat cu focuri de archebuze şi au construit un car alegoric frumos", după cum povesteşte cronicarul de peste Tibru, Cola Coleine, aşa că guvernatorul oraşului a interzis defilarea măştilor „de cardinali, episcopi sau prelaţi" iar altfel, se administrau pedepse corporale de tipul „trei lovituri cu frânghia în public, în momentul şi locul săvârşirii faptei, fără a mai cerceta despre cine era vorba".

Apoi, pe neaşteptate, a venit anunţul; la 8 februarie a fost ales cardinalul Giovanni Maria Ciocchi del Monte, un roman, şi, de această dată, a fost o mare sărbătoare care a durat până în ziua încoronării, fără ca autorităţile

Iuliu al III-lea (după Platina)

să mai împiedice acea petrecere organizată de romani, mulțumiți peste poate de a vedea din nou, după mai bine de un secol, un concitadin de-al lor pe tronul pontifical.

La 18 februarie, după cum povestește tot Coleine, „romanii au făcut o mare corridă pe Capitoliu, cu șase tauri și au făcut un frumos spectacol comic și au dat o cină bogată în onoarea rudelor papei, și mulți domni și doamne au făcut o frumoasă defilare; au jucat jocul caruselului 40 sau 50 de tineri și 42 de trompete și tobe. Steagul petrecerii a fost azuriu și galben-auriu". Papa, care-și luase numele de Iuliu al III-lea, a asistat cu plăcere la aceste serbări care nu aveau în ele nimic religios; de fapt, prin el, Roma se va întoarce la fastul Renașterii care îi va întâmpina într-o manieră atât de păgână pe pelerinii veniți pentru jubileul început, practic, la puțin timp după încoronare.

Iuliu al III-lea avea 63 de ani dar, dacă până atunci se arătase a fi un om ursuz, destul de rigid în felul în care concepea viața ecleziastică, pe linia studiilor sale serioase de drept civil și canonic și a îndeplinirii corecte a îndatoririlor în cadrul serviciilor administrative a căror responsabilitate i-o încredințase Paul al III-lea, acum, ca papă, părea că dorește să se bucure de putere.

De fapt, în ciuda necesității reformei și a spiritului de înnoire creștină, în plină criză a unui conciliu întrerupt la jumătate, deci și în ciuda „Contrareformei", Iuliu al III-lea s-a delectat cu banchete strălucitoare, înveselite de cohorte de măscărici, la fel ca pe timpul lui Leon al X-lea.

Asista din loggia bazilicii Sf. Petru la corridele organizate în piață și nu s-a sfiit să accepte reprezentații teatrale picante în Vatican. Demnitatea pontificală în sens religios a fost din nou lăsată la o parte; sigur că nu pentru a beneficia de pace spirituală evanghelică, acest papă a pus să i se construiască dincolo de Porta del Popolo o splendidă vilă, în mijlocul unui parc impunător, numită mai apoi Villa Giulia.

Trebuie spus ca a practicat un nepotism fără scrupule și rudele sale și-au găsit, toate, la Roma, posturi bănoase și surse importante de câștiguri, chiar dacă nu s-a ajuns până la nivelul intrigilor internaționale ale celor din familia Farnese. În orice caz, fratele mai mare, Baldovino, a fost numit guvernator la Spoleto și a obținut moșia de la Monte S. Savino de la Cosimo de'Medici; fiul lui Baldovino, Giovanni Battista, a fost numit gonfalonier al Bisericii, dar a murit în războiul din 1552. Stingându-se astfel linia bărbătească a familiei del Monte, Iuliu al III-lea l-a obligat pe fratele său să-l adopte pe un anume Fabiano, un tânăr depravat de cincisprezece ani, îngrijitor de maimuțe, care și-a luat numele de Innocenzo del Monte; este foarte probabil ca el să fi fost chiar fiul papei, pentru că ar rămâne altfel de neexplicat atâta grijă și dragoste pentru o ființă atât de abjectă. Iuliu al III-lea a ajuns până acolo încât l-a numit cardinal, punând Sfântul Colegiu într-o situație jenantă, și i-a încredințat chiar Secretariatul de Stat, chiar dacă doar pe hârtie, pentru că era total incapabil să răspundă de așa ceva.

„Pasquinatele" privitoare la acest fiu-nepot adoptiv, poreclit „Maimuțoiul", s-au răspândit imediat și au afectat, desigur, demnitatea Curiei, după cum o atestă următoarea:

> Îi iubește Del Monte la fel de pătimaș
> pe maimuță și pe servitor.
> El frumușelului tinerel ca o fetiță
> i-a oferit pălăria de cardinal,
> De ce pe maimuță, ca să fie tratați la fel,
> n-o face și pe ea degrabă cardinal?

Iuliu al III-lea, ca papă-unchi îi va trece cu vederea totul; nu însă și urmașii săi. Pius al IV-lea l-a întemnițat în Castelul Sant'Angelo pentru că ucisese două persoane la o petrecere și, când l-a eliberat, i-a tăiat orice rentă, fixându-i domiciliu forțat la Tivoli; Pius al V-lea îi va retrage titlul de cardinal. Destrăbălatul Fabiano-Inocennzo del Monte va avea un sfârșit josnic la doar 46 de ani, fiind pe nemeritate înmormântat într-o biserică precum S. Pietro in Montorio.

Și totuși, lui Iuliu al III-lea, pe cât de lipsit de onorabilitate a fost pe plan personal, îi revine meritul de a fi reluat și continuat conciliul de la Trento. Carol al V-lea a fost foarte mulțumit de inițiativa papei, pentru că, înainte de toate, a văzut că era de acord cu el în unele probleme care fuseseră motiv de litigiu cu Paul al III-lea, așa încât i-a îndemnat pe principii protestanți din imperiu să participe la conciliu; mai era convins, încă, de posibilitatea rezolvării schismei.

Reuniunea s-a deschis la 1 mai 1551 și a stabilit la nivel dogmatic doctrina asupra împărtășaniei, spovedaniei și maslului, dar, prin sosirea protestanților la conciliu, situația a devenit explozivă și, după discuții rămase fără rezultat, speranțele într-o împăcare a părților au dispărut; așa încât, la 28 aprilie 1552, s-a ajuns la o nouă suspendare a conciliului pe termen de doi ani, dar ostilitățile care au apărut în politica europeană au fost de o asemenea natură încât a fost abandonată ideea unei noi convocări a reuniunii.

Noile neînțelegeri dintre Carol al V-lea și papă au fost, din nou, provocate de un Farnese, Ottavio, căruia Iuliu al III-lea îi încredințase oficial ducatul de Parma, iar împăratul nu avea intenția să-i cedeze Piacenza; Ottavio s-a aliat cu Henric al II-lea al Franței și, atunci, papa l-a declarat decăzut din drepturi. S-a declanșat un război și Iuliu al III-lea a cedat în fața amenințărilor regelui francez de a convoca un conciliu național, recunoscându-l din nou pe Ottavio duce de Parma, adăugând la aceasta și Castro.

În schimb, mai în roz pentru Biserica catolică i-a apărut, pe neașteptate, lui Iuliu al III-lea situația din Anglia, o dată cu urcarea pe tron, în 1553, a fiicei mai mari a lui Henric al VIII-lea, Maria; dar visul unei reveniri a acelei țări la Biserica de la Roma a durat foarte puțin, pentru ca, în 1558, o dată cu Elisabeta, totul să redevină ca la început și, de data aceasta, pentru totdeauna. Oricum, papa a murit, la 23 martie 1555, cu iluzia că, în ciuda crizei provocate de conciliul din Trento, schisma se va rezolva favorabil Bisericii catolice.

Deși suferea de gută, Iuliu al III-lea iubea mult viața plăcută pe care o ducea, în special la vila sa din afara orașului, așa încât nici nu se mai gândea că s-ar putea să moară și doar în ultimul moment a fost convins să primească maslul. A fost înmormântat într-un sarcofag modest, în Grotele Vaticanului; contemporanii nu au considerat, evident, că ar fi meritat un mausoleu. Și așa a fost drept, având în vedere că, după cum scria Ranke, „pontificatul său n-a lăsat mai nimic în urma lui".

Marcellus al II-lea (după Platina)

222. Marcellus al II-lea (1555)

Succesorul lui Iuliu al III-lea a fost ales prin aclamații și, apoi, confirmat prin vot secret, la 9 aprilie 1555, într-un conclav destul de scurt și aceasta deoarece, ca o reacție logică la criza reformei, atenția s-a îndreptat asupra unui om care să aibă calitățile necesare pentru a realiza dorita schimbare. Acesta era tocmai cardinalul Marcello Cervini; născut la Montepulciano, în apropiere de Siena, în 1501, era un prelat de mare prestigiu, cu un trecut nepătat, distingându-se prin calități spirituale demonstrate în activitatea de la Secretariatul de Stat și în conducerea lucrărilor conciliului din Trento.

A fost încoronat la 10 aprilie și nu și-a schimbat numele „pentru a explica faptul că noua demnitate nu-l schimbase cu nimic", spune Paolo Sarpi; de aceea s-a numit Marcellus al II-lea.

Reformiștii contemporani autentici așteptau fapte mari de la el și printre ei se poate considera un fel de portavoce cardinalul Girolamo Seripando care se exprima astfel în felicitarea adresată noului papă cu ocazia alegerii: „Mă rugasem să vină un papă care să poată reabilita cuvintele frumoase din rușinea în care decăzuseră; Biserică, Reformă, Conciliu. Prin această alegere, consider că dorința mea a fost îndeplinită; se pare că dorința mea a devenit realitate".

A durat puțin bucuria aceasta, pentru că pontificatul lui Marcellus a fost unul dintre cele mai scurte din istorie; douăzeci de zile de iluzii

pe seama unui papă antinepotist *avant la lettre*, care interzisese rudelor sale să vină la Roma şi îşi anunţase intenţia de a se ţine departe de politică pentru a afirma exclusiv semnificaţia cu totul spirituală a locţiitorului lui Cristos şi a sfătui în vederea păcii popoarele ca un părinte comun al creştinităţii.

O mărturie a simplităţii sufletului său a fost chiar şi încoronarea pe care a dorit-o fără festivităţi, alocând banii prevăzuţi pentru asemenea manifestări în beneficiul săracilor; în plus, a dat imediat ordin ca, la curte, modestia să devină un mod de viaţă, interzicând orice formă de lux şi îndepărtând de la masă toată vesela de aur şi de argint. La slujbele din Săptămâna Mare s-a dus pe jos la bazilica Sf. Petru, cu toate că „era puţin bolnăvior, în special din cauza unei răni ascunse de la picior", după cum notează un cronicar contemporan. Suferea în tăcere, dorind să se poată vindeca; n-a fost însă aşa.

Se părea că era o predestinare ca pontifii animaţi de refacerea Bisericii conform spiritului evanghelic să păstorească atât de puţin timp; se întâmplase la fel cu Pius al III-lea şi cu Adrian al VI-lea. Marcellus al II-lea a murit la 1 mai 1555 şi a fost înmormântat în Grotele Vaticanului într-un modest sarcofag creştin antic, aşa cum fusese propria lui dorinţă. Amintirea acestei figuri exemplare de suveran pontif se păstrează în una dintre cele mai cunoscute compoziţii muzicale ale Bisericii, *Messa* pe şase voci a lui Giovanni Pierluigi da Palestrina, care a fost intonată în bazilica Sf. Petru în ziua de Paşti; singurul lux pe care Marcellus al II-lea şi l-a permis într-un imn de laudă a lui Dumnezeu.

223. Paul al IV-lea (1555-1559)

Succesorul lui Marcellus al II-lea a fost ales în urma unui conclav de două săptămâni petrecute într-o luptă deschisă între tabăra filoimperială şi cea filofranceză; la 23 mai a fost ales cardinalul Gian Pietro Carafa, în ciuda lui Carol al V-lea. Noul ales era un adversar înverşunat al acestuia, dar nu a ajutat la nimic şi nu a folosit la nimic faptul că împăratul, printr-un ambasador al său, le-a transmis participanţilor la conclav „veto"-ul său personal faţă de acea candidatură; se mai povesteşte şi că, unui cardinal spaniol, Francisco Mendoza, care îl sfătuia să nu-şi facă iluzii, pentru că nu era dorit de Carol al V-lea, Carafa i-ar fi răspuns: „Împăratul nu mă va putea împiedica, dacă aceasta este voinţa lui Dumnezeu, să devin papă; ba, mai mult, în felul acesta voi fi şi mai

mulțumit, pentru că voi datora această înaltă cinste doar lui Dumnezeu". A fost ales prin aclamație.

Gian Pietro Carafa, născut la S.Angelo della Scala, lângă Avellino, în 1476, nutrea o aversiune cunoscută de toată lumea față de Spania, poate și pentru ca trăise, pe când era tânăr, la curtea regelui Ferdinand, fiind mai-marele peste capelani și făcând parte din sfatul regelui, și cunoscuse în profunzime o anumită mentalitate dominatoare, ca o a doua natură a acelui popor. Iuliu al II-lea îl numise episcop de Chieti, manifestându-și totuși resentimentul personal față de dominația spaniolilor pe care-i definea, conform celor spuse de către ambasadorul venețian Navagero, ca „eretici, schismatici și blestemați de Dumnezeu, sămânță de iudei și de mauri, cloaca lumii, deplângând starea de mizerie în care se găsea Italia, nevoită să stea la cheremul unei națiii atât de abjecte și atât de primitive". Atârnau greu în aceste aprecieri amarele experiențe ale jafului asupra Romei; catolicismul ostentativ al lui Carol al V-lea i se părea suspect.

Se manifesta în el un spirit pseudonaționalist, în sens pe deplin renascentist, care nu-l va părăsi niciodată, combinat cu o asprime inflexibilă și cu o fermitate deosebită a caracterului și a concepției despre creștinism. Întemeiase împreună cu Gaetano da Thiene Ordinul teatinilor și, după ce a fost numit cardinal de către Paul al III-lea, fusese sufletul Inchiziției din Roma, lăsându-i acea amprentă de rigiditate pe care pontificatul său o va accentua.

Alegerea sa a fost salutată cu entuziasm de tabăra reformatoare care vedea în el persoana ideală în stare să realizeze unitatea de credință a lumii occidentale, prin redeschiderea conciliului, dar va rămâne dezamăgită; Carafa, ca papă, se va lăsa târât de pasiunea politică oarbă în dauna unității întru Cristos a Europei.

Încoronarea lui Paul al IV-lea, acesta fiind numele luat de Carafa, oficiată la 26 mai, a reeditat fastul anilor de demult; curtea s-a îmbrăcat din nou după moda luxoasă a prinților, aurul și argintul au reapărut pe masa pontificală, cu toate că papa personal se supunea, ca un adevărat ascet, unor posturi prelungite. Dar, ceea ce căuta el era formalul, aspectul exterior, stilul bombastic care să impună imediat respectul față de persoana suveranului pontif; așa cum spunea el însuși, regii și împărații trebuiau să se așeze la picioarele lui și să-i asculte sentințele ca niște școlari în fața învățătorului lor.

Un papă-rege apărea în personalitatea celui care, mai presus de orice, nu poate greși, cu tonul de mândrie și de infatuare al aceluia care se afișa

a fi un „conducător", „nutrind, în același timp, un vis măreț și nobil; eliberarea Italiei și a papalității de oprimarea spaniolă preponderentă", după cum scria Castiglioni, pe vremea fascismului, despre acest papă, subliniind cu mândrie că el „urmărea să reunească într-o fascie[133] (sic!) toți principii Italiei în lupta împotriva spaniolilor" și amintind că, dată fiind lipsa mult visatei coaliții patriotice a suveranilor italieni, „cu mândrie în suflet și fără a-și pierde cumpătul, acel pontif naționalist protesta: «Orice ar simți alții, eu vreau să-mi servesc patria; dacă vocea mea nu este ascultată, mă va consola, cel puțin, ideea de a fi îndemnat-o spre o cauză atât de nobilă și sper că, într-o zi, se va spune despre un italian, un bătrân cu un picior în groapă, căruia nu ar fi trebuit să-i rămână altceva de făcut decât să zacă și să plângă pentru păcatele lui, că avea sufletul plin de un asemenea proiect glorios»".

Totul a început atunci când Carol al V-lea a abdicat lăsând tronul Spaniei fiului său, Filip al II-lea, și autoritatea imperială fratelui său Ferdinand I. Acesta a fost imediat recunoscut ca împărat de către prinții electori, desigur fără ca papa să fi fost consultat, așa cum ar fi dorit el, scuturând praful de pe vechile și contestatele drepturi pontificale la acordarea unui consimțământ în vederea numirii. Paul al IV-lea s-a legat, cum se spune, la cap fără să-l doară, și din cauză că Ferdinand s-a angajat, împreună cu protestanții, să rămână credincios hotărârilor păcii de la Augsburg, decretată de Carol al V-lea înainte de a părăsi tronul. Aceasta însemna renunțarea la o credință unică pe cuprinsul imperiului și deci eșecul oricărei alte încercări de reunificare prin redeschiderea conciliului de la Trento.

Paul al IV-lea a declarat în consistoriu că abdicarea lui Carol al V-lea nu avea nici o valoare și deci nu putea exista o moștenire a titlului de către Ferdinand I; nu a cerut însă sprijinul cardinalilor în această luptă antiimperială, convins că numai el, de unul singur, este eliberatorul Italiei. A manifestat încredere doar în rudele care nu i-ar fi acoperit faima de „conducător", și astfel s-a împotmolit și el, care era recunoscut ca animatorul unei reforme riguroase, într-un nepotism fără scrupule.

N-are nici un rost încercarea de a justifica acest nepotism al lui Paul al IV-lea prin motive de ordin patriotic, pentru că faptul de a fi oferit în posesie nepoților teritorii care aparțineau Bisericii, că a promovat un soldat în fruntea serviciului treburilor religioase, că a comis acte de război și a vărsat sânge rămâne foarte departe de spiritul curat al creștinismului. Eticheta patriotică este o mască sub care se ascund motive eclezlastico-personale.

Paul al IV-lea (după Platina)

Și astfel, în mod necugetat, a urmat sfaturile rudei sale preferate, nepotul Carlo Carafa, un condotier fără scrupule numit cardinal la doar câteva zile după încoronare și care l-a ținut în mână pe unchiul-papă și l-a manevrat cum a vrut. Trebuie spus că Paul al IV-lea știa bine ce fel de om era acesta, pentru că *motu proprio*[134] l-a absolvit, când l-a numit cardinal, de crimele comise în timpul vieții desfrânate ca laic și l-a făcut secretar de stat. El a fost cel care a acutizat tensiunea cu Ferdinand I și Filip al II-lea, pornind de la capturarea de către Carlo Sforza, legat al împăratului, a două corăbii franceze aflate în portul Civitavecchia; l-a făcut pe unchi să creadă că, în corelație cu acel *blitz*, adică acțiunea de război fulgerătoare, la Roma fusese organizată o conspirație împotriva lui, susținută de „imperiali", iar sforile erau trase de cardinalul de la Santa Fiora, Ascanio Sforza. Ca dovadă, Carlo Carafa a prezentat niște scrisori trimise împăratului și interceptate de el, în care cardinalul își exprima regretul că nu putuse împiedica alegerea lui Paul al IV-lea. A fost închis imediat în Castelul Sant'Angelo împreună cu secretarul său; în același timp, pământurile „imperialilor" din familia Colonna erau confiscate și date fratelui lui Carlo, Giovanni, care primea și titlul de duce de Paliano. La 15 decembrie 1555 papa semna, în sfârșit, un tratat de alianță militară cu Franța, prin care aceasta se obliga să pună la dispoziția Bisericii o armată de 12 000 de oameni.

Dacă stăteai să-l asculți pe Paul al IV-lea, care era foarte limbut și nu știa niciodată să-și țină gura când trebuia, el se adresa Franței din

oportunism, pentru că popoarele francez și spaniol „sunt barbare amândouă și ar fi bine să stea la ei acasă, iar în Italia să nu se vorbească altă limbă decât a noastră; totuși, spaniolii se țin cu dinții pe acolo pe unde se stabilesc, spre deosebire de francezi care n-ar mai sta dacă n-ar fi legați în vreun fel". Aceasta însemna că, la momentul potrivit, ar fi putut să se debaraseze și de francezi.

Dar Spania a contracarat inițiativa pontificală și, venit de la Napoli, ducele de Alba a intrat, în septembrie 1556, în Statul Bisericii; armata franco-pontificală n-a obținut victoriile scontate și forțele franceze au fost rechemate în Franța pentru că erau necesare în marea bătălie de la Saint-Quentin. Ducele a ajuns până la porțile Romei și toata lumea s-a temut de un nou jaf; datorita intervenției, ca mediator, a Veneției, s-a ajuns la tratatul de pace de la Cave, din 12 septembrie 1557. Paul al IV-lea a fost nevoit să-l recunoască pe Filip al II-lea drept un rege catolic și supus, special pentru a retracta acuzațiile de schismatic și de eretic lansate cândva împotriva suveranului și tatălui său, Carol al V-lea, și pentru a renunța la alianța cu Franța, declarând în același timp neutralitatea Bisericii.

Acesta era rezultatul nepotismului și al politicii pseudopatriotice a lui Paul al IV-lea; destul de slab, fără a mai pune la socoteală că zvonurile privind comportarea imorală a cardinalului Carlo au continuat să circule în interiorul Curiei, iar cardinalul de Lorena le-a acuzat pe rudele papei de homosexualitate, „acel păcat abominabil prin care nu se face nici o deosebire între sexul masculin și cel feminin".

A fost o lovitură pentru Paul al IV-lea; sufletul i s-a umplut de dispreț și amărăciune și, după cum notează Ranke, „i s-au deschis atunci ochii, puțin câte puțin, chiar și asupra condamnabilei comportări a rudelor sale: s-a debarasat de ele printr-un impetuos gest de justiție decis în urma unui conflict interior; din acel moment, s-a reîntors la vechile lui gânduri de reformă: a început să guverneze așa cum se presupusese la început că o va face: a început reforma statului și, mai ales a Bisericii cu aceeași dăruire cu care, până atunci, promovase ostilități și război". În consistoriul din 27 februarie 1559, a condamnat public purtarea nepoților săi, chemându-l ca martor pe Dumnezeu că nu știuse nimic și că fusese înșelat de ei: *Nunc dicendum et scribendum*, a încheiat el, *Pontificatus anno primo* de la alungarea nepoților, an al pontificatului care însă va fi și ultimul. Carlo a rămas cardinal, dar a fost exilat.

De pe vremea păcii de la Cave deci Paul al IV-lea își dedicase toate forțele reformei, dar un papă-duce ca el nu putea crede în puterea

conciliului; nici nu se gândea serios să-l redeschidă. Reforma trebuia să vină direct de la Roma, începând cu extirparea „ereziei simoniace" din interiorul Curiei și dând puteri mai mari Inchiziției, a cărei competență era, la origine, limitată doar la chestiuni de credință. Acest tribunal a început să acționeze cu o severitate nemiloasă, conform directivelor papei care prezida uneori ședințele de judecată. După cum menționează Ranke, Paul al IV-lea „a acordat Inchiziției crudul drept de a aplica tortura, cunoscută în general prin termenul înșelător de «examinare riguroasă»", chiar și numai „pentru obligarea la pronunțarea numelor complicilor. Nu se ținea deloc seama de poziția socială a persoanelor cercetate; au fost târâți în fața acestui tribunal cei mai iluștri baroni. Au fost întemnițați cardinali ca Morone și Foscherari, care ajutaseră anterior la examinarea conținutului unor cărți importante, de exemplu al Exercițiilor spirituale ale lui Ignațiu, pentru că acum apăruseră dubii asupra ortodoxiei lor".

Neîncrederea crescândă a papei devenea patologică și este dovedită chiar și de aceste ultime prevederi care, de altfel, vor fi abrogate de succesorul său; prin această preocupare insistentă de a păstra puritatea credinței se explică, dar nu se justifică, măsurile luate de el împotriva evreilor. La Roma și în alte orașe ale Statului pontifical, aceștia au fost închiși în ghetouri și, ca semn distinctiv, trebuiau să poarte o pălărie galbenă. În 1559, a fost publicat primul *Index Librorum Prohibitorum*, atât de sever încât Pius al IV-lea îl va „reface".

Din această rigiditate pusă sub semnul celui mai obtuz fanatism, va lua naștere „contrareforma"; Paul al IV-lea dăduse în acest sens, chiar și în condițiile impuse de caracterul său puțin dezechilibrat care-l dusese la aventura cu rudele, o lecție strălucită în vederea fortificării din interior a Bisericii de la Roma, lecție pe care Pius al V-lea și-a însușit-o și el.

Și-a făcut iluzii că ar putea să pună lucrurile la punct în privința certurilor din conclavuri, acestea devenind în ultima vreme „deschise", cu o simonie latentă exprimată prin diferite cadouri și presiuni politice; bula *Cum secundum Apostolorum*, din 16 decembrie 1558, a interzis orice fel de tratative asupra alegerii unui pontif în afara conclavului. Nu va ajuta la nimic.

Ultimele luni de viață, petrecute tot sub efectul zguduitoarei descoperiri a modului pervers în care se comportaseră nepoții, au fost percepute de Paul al IV-lea ca o ispășire a vinovăției sale; se povestește că se târa de la un altar la altul, în bazilica Sf. Petru, cufundat în rugăciuni. Chiar și cu două zile înainte de a muri și-a păstrat postul foarte sever de

penitență pe care și-l impusese, și a refuzat puțina mâncare pe care i-o recomandau medicii pentru a se menține în viață. Romanii nu credeau așa ceva și, asemeni limbii ascuțite a unui cronicar contemporan care susținea că papa, mai mult decât mânca, bea mult vin „tare și voinicesc, negru și atât de gros încât se putea tăia cu cuțitul", își băteau joc de el cu replici ca acestea, schimbate între cele două celebre „statui vorbitoare" din Roma:

PASQUINO
Drace, da' puternic mai e vinul din carafa asta !
MARFORIO
Te-nșeli; e doar oțet.

A murit la 18 august 1559 și Roma s-a scufundat în haos; ura acumulată împotriva guvernării dure a papei s-a dezlănțuit într-o furie a distrugerii. Clădirea Inchiziției a fost dată pradă flăcărilor, statuia de marmură a lui Paul al IV-lea, de pe Capitoliu, a fost dată jos; capul, spart și târât pe străzi, a fost aruncat în Tibru. „Pasquinatele" au fost numeroase și, printre ele, și următoarea:

Carafa, urât de diavol și de cer, e îngropat aici –
cadavru putrezit; spiritele din Infern l-au întâmpinat.
A urât pacea pe pământ, rugăciunile ni le-a luat,
a dărâmat biserica și poporul, cer și oameni a jignit;
prieten necredincios, anafura i-a adus nenorocire.
Vrei să știi mai multe.? Papă a fost și-ajunge atât.

Cadavrul lui Paul al IV-lea a fost înmormântat pe ascuns în subteranele Vaticanului ca să fie ferit de furia populației, până când Pius al V-lea s-a îngrijit de înmormântarea lui cu toată demnitatea cuvenită în bazilica S. Maria sopra Minerva.

224. Pius al IV-lea (1559-1565)

Tulburările populare apărute la Roma după moartea lui Paul al IV-lea au făcut ca începerea conclavului să întârzie până la 5 septembrie 1599: va dura aproape patru luni. Au participat 48 de cardinali, printre care se afla și Morone , eliberat din Castelul Sant'Angelo, și Carlo Carafa, rechemat din exil din dispoziția Sfântului Colegiu.

Şi cu această ocazie, nu s-a respectat condiţia „uşilor închise" şi s-au înregistrat intrigi şi compromisuri politice pentru care servea drept cale de comunicare o spărtură făcută în zidul Capelei Sixtine; toate acestea s-au atenuat abia atunci când Filip al II-lea, prin intermediul ambasadorului său, le-a comunicat cardinalilor din conclav că nu-şi va mai exercita dreptul de veto în cazul nici uneia dintre candidaturi. S-a ajuns, astfel, la un acord între cardinalii francezi şi cei spanioli asupra cardinalului Giovan Angelo de'Medici, care a fost ales prin aclamaţie, în ziua de Crăciun 1559.

Romanii au primit cu entuziasm numirea sa, convinşi că se întorceau la epoca de aur a lui Leon al X-lea; Giovan Angelo însă nu era, nici pe departe, rudă cu familia acelui pontif. Se născuse la Milano, la 31 martie 1499, într-o familie modestă care dobândise o oarecare importanţă şi bogăţie pentru că fratele mai mare al lui Giovan Angelo, Gian Giacomo, printr-o strălucitoare carieră militară, obţinuse titlul de marchiz de Marignano şi se căsătorise cu o membră a familiei Orsini, cumnata cardinalului Farnese. Datorită lui, Giovan Angelo devenise protonotar apostolic în serviciul familiei Farnese, primind şi funcţia de comisar general al trupelor pontificale, care participaseră alături de cele imperiale la războiul împotriva Ligii de Schmalkalden. Paul al III-lea îl numise cardinal, dar, nefiind de acord cu poziţia rigidă a lui Paul al IV-lea şi cu refuzul acestuia de a redeschide conciliul de la Trento, Giovan Angelo se îndepărtase de Curie, întorcându-se la Roma doar cu ocazia conclavului. A fost încoronat la 6 ianuarie 1560 şi a adoptat numele de Pius al IV-lea.

Entuziasmul romanilor era justificat în bună parte de sufletul cumsecade al noului pontif care, printre primele decrete emanate, a acordat amnistierea faptelor de vandalism la care locuitorii se dedaseră după moartea lui Paul al IV-lea. În acelaşi timp, el a restrâns aria de acţiune a Inchiziţiei, condamnând făţiş asprimea exagerată a sentinţelor sale. Nu va prezida niciodată şedinţele acelui tribunal; era convins că adevărata reformă trebuia să vină neapărat de la conciliul din Trento, pe care intenţiona să-l reia cu aprobarea tuturor statelor creştine.

În acest scop, a reluat relaţiile cu împăratul Ferdinand I, recunoscând ca valabilă alegerea acestuia, şi cu regele Spaniei, Filip al II-lea, hotărât să lase la o parte toate motivele de conflict de altădată; şi a anunţat lumii, printr-o bulă din 29 noiembrie 1560, continuarea conciliului, începând cu Paştele din anul următor. Totuşi, prima şedinţă avut loc abia la 18 ianuarie 1562.

Pius al IV-lea (după Platina)

Lucrările au continuat în ciuda numeroaselor dificultăți și obstacole și, în special, în ciuda prezentării în plin conciliu a unui manifest-pamflet venit de la Ferdinand I care, deși insista ca, mai întâi, să se discute reforma și, apoi, aspectele dogmatice, recomanda ca imperios necesare acordarea comuniunii[135] sub forme diferite, corespunzând celor două orientări ecleziastice, și dreptul preoților de a se căsători, considerând acest din urmă drept o condiție fundamentală pentru evitarea unei rupturi definitive cu protestanții. Când, după aceea, Ferdinand a hotărât să-și mute curtea la Innsbruck pentru a fi mai aproape de orașul Trento, înconjurându-se de un mare număr de teologi care trebuiau să-l sfătuiască asupra problemelor dezbătute în conciliu, acesta a părut că intră într-o nouă criză. Faptul, mai ales, că teologilor „imperiali" li s-au adăugat cardinalul de Guise, susținător al unei serii de cereri franceze destul de asemănătoare cu cele ale lui Ferdinand I, și contele de Luna, reprezentant al lui Filip al II-lea, a dat impresia că, din acele consfătuiri separate, se contura un conciliu colateral celui de la Trento. Exista pericolul unei viitoare schisme.

Papa a făcut față situației, trimițându-l la Trento, ca președinte al reuniunii, pe abilul cardinal Morone cu misiunea bine precizată de a grăbi mersul lucrărilor și a lua o decizie asupra problemelor dogmatice. Morone a reușit să-l convingă pe împărat de comportamentul loial al papei și să continue cu aprobarea dogmelor, ca puncte de bază pentru elaborarea reformei, a cărei discutare va fi mai complexă. S-a dat astfel

decretul ordinului sacerdotal, al căsătoriei, al purgatoriului, al veneraţiei sfinţilor şi al indulgenţelor care puteau fi acordate numai de către Biserica de la Roma. A fost recunoscută, în sfârşit, superioritatea papei asupra adunării conciliare; nimic altceva nu s-a discutat în privinţa unei „deschideri" către protestanţi. La 4 decembrie, conciliul de la Trento se închidea definitiv şi, dacă el luase fiinţă din ideea unor reformatori de a pune stavilă puterii pontifului roman, n-a reuşit absolut deloc. Puterea papală a fost însă consolidată; toate deciziile conciliare trebuiau să aibă, înainte de toate, aprobarea lui Pius al IV-lea pentru a putea intra în vigoare. Obligaţie care a fost promulgată prin bula *Benedictus Deus*, din 26 ianuarie 1564.

Suveranii europeni nu au ridicat obiecţii la acceptarea decretelor, dar aceasta nu însemna că vor intra în vigoare. Pe de altă parte, pentru protestanţi nu exista alternativă: ori acceptau, ori respingeau, ori în cadrul, ori în afara Bisericii de la Roma.

Prin acest conciliu, indiscutabil, foarte important pentru prestigiul şi disciplina din interiorul ei, Biserica n-a făcut decât să-şi recunoască propriile limite, sfârşind prin a respinge „protestantismul în sine, prin anateme interminabile", după cum notează Ranke; dacă „în catolicismul anterior conciliului exista un element al protestantismului, acum el era definitiv eliminat". A fost o opţiune ireversibilă; s-a renunţat la susţinerea unităţii în credinţă, împărţindu-se creştinismul într-o serie de Biserici separate de Roma, numărul lor crescând pe parcursul secolelor. Biserica de la Roma şi papalitatea au ieşit însă mai puternice din aceste încercări, şi aceasta a fost o mare cucerire politică. Concluzia care trebuia trasă de aici era amară, aşa cum mărturisea Pasquino într-un dialog cu „colegul" său Marforio:

MARFORIO
Din atâta gălăgie
pe care-au făcut-o la Trento,
ce s-a ales, Pasquino ?
PASQUINO
După cum a vrut Dumnezeu,
am rămas ca la anul o mie şi-o sută :
conform obiceiului, nu s-a schimbat nimic.
MARFORIO
Şi-atunci, ce-i cu Reforma ?
PASQUINO
Sst, taci, că doarme !

Pontificatul lui Pius al IV-lea se afla, poate, sub o zodie rea; pe când tronul papal era vacant, fratele lui Carlo Carafa, ducele Giovanni di Paliano, pusese pe cineva să-i sugrume soția vinovată de adulter, și el, în persoană, l-a ucis pe presupusul amant. Ajuns papă, Pius al IV-lea s-a hotărât să acționeze împotriva nepoților predecesorului său, pentru a reduce la tăcere acea familie coruptă; în primul rând, a pus să fie arestați cu toții, de-a valma, și a încredințat ancheta unei comisii de cardinali, adversari ai familiei Carafa, cu excepția lui Ghislieri, viitorul papă Pius al V-lea, care a fost din această cauză trimis ca episcop la Mondovì. Astfel încât, practic, procesul a fost o farsă judiciară soldată cu o condamnare la moarte pentru principalii acuzați, printre care cardinalul Carlo și ducele Giovanni; tânărul cardinal Alfonso a obținut în cele din urmă grațierea. Pius al V-lea va ordona o revizuire a procesului, anularea sentinței și restituirea către familia Carafa a tuturor bunurilor ce le aparținuseră.

Prin acest proces, Pius al IV-lea nu a dat o sentință de condamnare a nepotismului; el însuși a parcurs această cale în pofida mereu invocatei reforme care, pe atunci, „dormea", și a numit în înalte funcții laice și ecleziastice ale Statului pontifical numeroșii nepoți apăruți din familiile cu care se înrudea: Serbelloni, Hohenems și Borromeo. De favorurile cele mai importante au beneficiat cei din urmă, dintre care s-a detașat Carlo, marele sfânt din dioceza milaneză, numit cardinal și apoi devenit om de încredere al papei.

Carlo Borromeo a fost cel care a sugerat restaurația catolică și Pius al IV-lea s-a convins că, în ciuda vieții princiare prin care el dorea ca papalitatea să iasă în evidență, linia rigidă hotărâtă la conciliu avea să fie, începând de atunci, cuvântul de ordine al Bisericii de la Roma; începând chiar cu alegerea conducătorului ei. Și-a amintit de acea „spărtură din peretele" conclavului, de discuțiile netulburate dintre ambasadorii unor suverani și cardinali, și a înțeles că, în special în acest domeniu, electorii trebuiau educați în spiritul unei adevărate discipline a conclavului, refuzând să aibă orice contact cu exteriorul. Acesta a fost scopul cu care a organizat, într-un cadru organic, totalitatea materialelor legislative existente asupra alegerii papale, în decretul *De eligendis*, din 1562.

La Roma, după primele momente de entuziasm, locuitorii n-au tras mari foloase din felul în care papa a gestionat puterea; blândețea și mărinimia lui Pius al IV-lea nu le-au adus mare lucru. Fastul princiar pe care l-a instaurat nu s-a reflectat decât indirect asupra persoanei sale;

totul era în avantajul rudelor și al celor de la curte. Date fiind obișnuitele dificultăți financiare, a trebuit totuși să recurgă la noi dări care au făcut, evident, să crească nemulțumirea în rândul populației, cu manifestații de piață, și papa s-a gândit, la un moment dat, chiar să părăsească Roma și să se mute la Bologna. N-a făcut-o, deși a avut suficiente motive să se teamă de un asasinat.

În 1564, a fost descoperită și o conspirație organizată de un exaltat, Benedetto Accolti, fiul unui cardinal exilat cândva de Pius al III-lea. Acest posedat își predica peste tot ideile aflate sub imperiul fanatismului religios prin care visa la o reunificare a tuturor Bisericilor sub un fel de papă Angelico[136] reprezentat de el însuși; acest plan nebunesc prevedea, înainte de toate, eliminarea lui Pius al IV-lea, din cauza mondenității sale. Reușise să adune în jurul său câțiva adepți care au ajuns, împreună cu el, pe eșafod, în ianuarie 1565.

Pius al IV-lea nu s-a zgârcit la cheltuieli pentru a relua tradiția care vedea în papă un promotor al artei: din acest punct de vedere, Roma a beneficiat de construirea multor opere publice: Michelangelo a transformat Termele lui Dioclețian în bazilica S. Maria degli Angeli și a deschis printre ziduri o poartă nouă a orașului, numită de atunci Porta Pia; au apărut și Borgo Pio, cartierul dintre Vatican și Castelul Sant'Angelo, și vila Pia, pe care Pirro Ligorio a construit-o în grădinile Vaticanului.

Evenimentul monden cel mai important din Roma lui Pius al IV-lea a fost, neîndoielnic, căsătoria dintre Ortensia Borromeo, nepoata lui Carlo, și Annibale Altemps, numit conte de către împărat și senior de Gallarate de către Filip al II-lea; papa n-a vrut să se lase mai prejos și a oferit ca zestre Ortensiei 100 000 de scuzi, sumă pe care succesorul său, Pius al V-lea, a reușit s-o înjumătățească la timp, dat fiind că nu fusese predată toată de la început. Festivitățile au culminat printr-un turnir rămas celebru, organizat la teatrul Belvedere, pe 5 martie 1565, amintit de numeroși cronicari contemporani, ca Alveri și Crescimbeni; au participat la el douăzeci dintre cei mai faimoși cavaleri italieni și spanioli în fața a circa șase mii de spectatori.

Clou-ul serbării a fost seara, când „s-au aprins în același moment nenumărate lampadare atârnate de toate arcurile de triumf, aranjate cu măiestrie și, la scurt timp după aceea, au început să sune toate trâmbițele"; sărbătoarea s-a încheiat cu un ospăț cu peste o mie de invitați, în contrast cu sărăcimea orașului, la sfârșitul căruia „după dansuri și cântece, intonate de o mulțime de orchestre, a fost anunțată hotărârea juriului" și mireasa i-a premiat pe cavaleri.

Pius al IV-lea, deși un iubitor al fastului, n-a păstrat nimic pentru el și, în ultimele luni de viață, și-a recâștigat un pic de partea sa sufletul locuitorilor, făcând numeroase pomeni pentru săraci. A avut întotdeauna un comportament exemplar din punctul de vedere al moralei ecleziastice și a fost profund „pios"[137]. Carlo Borromeo i-a fost apropiat în ultima fază a pontificatului, inclusiv la nivel executiv, atunci când papa începuse să resimtă urmările grele ale penitențelor dure și rigide la care se supunea el însuși; se afla la căpătâiul său și atunci când murea, la 9 decembrie 1565. A fost înmormântat în bazilica S. Maria degli Angeli.

225. Sf. Pius al V-lea (1566-1572)

Cel care a exercitat un control asupra conclavului început la 19 decembrie 1565 a fost Carlo Borromeo: cei 53 de cardinali au respectat izolarea necesară și, teoretic, nu au suferit presiuni politice, conform noului decret emis de Pius al IV-lea. Se face simțită atmosfera restaurației catolice și, în acest sens, marile națiuni rămân pentru moment în afara acestui fenomen, fiind dezbinate de conflicte religioase interne; cardinalii de la Roma sunt, mai mult sau mai puțin, de acord cu Contrareforma, dar ceea ce îi pune pe gânduri este modul în care ea trebuia realizată. Restaurație deplină sau o linie mai conciliantă? Prima variantă are câștig de cauză și Borromeo îl vede ales, la 7 ianuarie 1566, pe candidatul susținut de el, Michele Ghislieri, numit în mod obișnuit cardinalul Alessandrino, pentru că se născuse lângă Alessandria, la Bosco Marengo, la 17 ianuarie 1504. Încoronat în ziua sa de naștere, și-a luat numele de Pius al V-lea.

De origine modestă, pe când era copil păștea oile; apoi, cum se întâmplă întotdeauna, un prieten mai înstărit al familiei descoperă înclinațiile sale și, la 14 ani, îl ajută să intre în mănăstirea dominicană de la Voghera. Respectă cu strictețe regulile și dă dovadă de un zel religios exemplar, în special în ce privește atitudinea față de săraci; din pomenile pe care le primea, păstrează pentru sine doar strictul necesar, studiază, își formează o cultură teologică și, la 24 de ani, este rânduit ca preot.

Chiar dacă devine confesorul guvernatorului orașului Milano, nu-și permite o viață de lux, călătorește pe jos, cu traista în spinare; ca abate al unei mănăstiri se arată foarte sever, situându-se pe poziția vechii doctrine. Este un preot dur și, de la Roma, îndată ce a fost înființată Inchiziția, primește numirea ca inchizitor, la început pentru Pavia și

Sf. Pius al V-lea (după Platina)

apoi pentru Como; sunt zone fierbinți din punct de vedere religios, aflându-se la granița cu Elveția protestantă, și Michele Ghislieri respectă legea cu înverșunare și devotament. Este lovit cu pietre, dar nu se demobilizează; noaptea se simte mai liniștit în casele țăranilor și încearcă să-i evite astfel pe cei care urăsc „inchiziția" sa. Un conte îl amenință că va pune să fie aruncat într-o fântână, iar el îi răspunde că se va întâmpla după cum va voi Dumnezeu.

În 1557, Paul al IV-lea îl numește cardinal și mare inchizitor la Roma; nu-și îndeplinește misiunea cu trufie, deși condamnările pe care le dă sunt dure; după ce le pronunță, se roagă și ține mult timp post. Asprimea sa trezește bănuieli și, sub pontificatul lui Pius al IV-lea, Curia îi devine ostilă; este destituit din funcție și transferat la episcopia din Mondovì, dar nu ajunge acolo. Tâlharii îi fură bagajele și obține permisiunea de a rămâne la Roma. Este bolnav; îl chinuie piatra de la rinichi și se hrănește doar cu lapte de măgăriță; trăiește ca un exilat și, din această stare de izolare îl salvează Carlo Borromeo. Dar pontificatul nu-i va schimba firea: prin el, restaurația pontificală a rigorii catolice este ca și realizată.

Încoronarea se face într-o atmosferă rezervată; sumele destinate festivităților respective vor merge la săraci. Sub veșmintele pontificale, Pius al V-lea păstrează rasa grosolană a dominicanilor; doarme doar câteva ore, pe o saltea umplută cu paie. Va continua posturile cu aceeași rigurozitate, însoțite de întreg ritualul religios, vizitând foarte des cele

şapte Biserici din Roma: „poporul era fascinat când îl vedea în procesiuni, desculţ şi cu capul descoperit, având pe chip expresia curată a unei credinţe sincere, cu barba lungă şi albă ca zăpada", notează Ranke, luând informaţii din cronicarii vremii; „lumea gândea că niciodată nu mai existase un papă atât de evlavios; se povestea că, doar dintr-o privire, convertise nişte protestanţi".

În final, era un papă „viteaz", după cum a spus un biograf al său, şi în el apărea personificarea unui papă religios, lăsând la o parte orice angajare militară; pe deplin încredinţat de puterea supranaturalului, el spunea că Biserica nu avea nevoie de tunuri şi de soldaţi. Armele sale trebuiau să fie rugăciunea, postul şi Sfânta Scriptură. Este clar că, pentru el, contau prea puţin aspectele politice şi n-avea habar de treburile de stat; complet străin de nepotism, a trebuit să fie rugat mult timp de membrii Sfântului Colegiu pentru ca, dată fiind mărturisirea sa că nu avea încredere în nimeni, să numească măcar cardinal pe un nepot al său, dominicanul Michele Borelli. Acesta i-a fost destul de apropiat şi nu a abuzat de puterea pe care o căpătase; spre deosebire de un alt nepot, numit comandant al gărzilor de palat şi guvernator al cartierului Borgo care, pentru că începuse să se comporte ca un fanfaron, a fost degradat de papă şi alungat din Statul Bisericii.

Prin rigoarea sa religioasă a făcut o „curăţenie" generală în Curie şi în Roma fără a ţine cont de nimeni, ca un adevărat om al Contrareformei; după ce a desfiinţat fastul de la curtea papală şi a alungat bufonii care mai rămăseseră şi sub pontificatul lui Pius al IV-lea, nu s-a limitat doar la a da dispoziţii referitoare la Curie şi la viaţa oraşului, ci a dorit şi o aplicare rapidă a acestora. Cardinalii şi episcopii erau obligaţi să locuiască efectiv acolo unde îşi aveau postul şi nu să trândăvească prin Roma; pentru membrii clerului şi pentru credincioşii laici a instituit pedepse severe în caz de nerespectare a duminicii şi a celorlalte sărbători, ca şi pentru înjurături şi concubinaj. A interzis cerşitul, acordând, însă, mari înlesniri pentru adevăraţii săraci şi a desfiinţat carnavalurile; a apărat legătura sfântă a căsătoriei şi i-a pedepsit cu biciuirea pe cei vinovaţi de adulter.

Prostituatele sau curtezanele trebuiau, într-o primă etapă, să se mute din Roma; cele de categorie inferioară s-au supus dar, singure şi fără apărare, îndată ce s-au aflat în afara oraşului, au fost agresate şi jefuite de tot ce mai aveau. Unele, aruncate în Tibru, s-au înecat; altele au murit pe străzi din cauza mizeriei. Atunci, papa s-a răzgândit şi, la intervenţia ambasadorilor străini şi a nobililor, le-a permis celor care

încă nu plecaseră să rămână în oraș, cu condiția să locuiască într-un cartier anume. În caz contrar, era biciuite și alungate.

Roma părea că devenise o adevărată mănăstire; era, însă, logic să se procedeze în acest fel dacă trebuia să aibă loc o restaurație. Inchiziția a avut din nou un palat al său, dat fiind că populația îi dărâmase sediul provizoriu după moartea lui Paul al IV-lea, o dată cu birourile, arhivele, și desigur, și cu temnița. Piatra de temelie a fost pusă la 2 septembrie 1566 și, după trei ani, lucrările de construcție erau încheiate. Pius al V-lea putea pune, cu toată mândria, să se graveze pe marea ușă din fier inscripția programatică referitoare la acel edificiu, pentru că *„haereticae pravitatis sectatores cautius coercerentur a fundamentis in augmentum catholicae religionis"*.

Populația însă, după trecerea primelor momente, nu mai este „fascinată" de acel papă „pios" care stârpește cu biciul relele obiceiuri; se teme de el, pentru că necredincioșii sunt sortiți pierzaniei, iar cine nu se supune sau ridică obiecții, poate fi considerat deja mort. Dacă Pius al V-lea va fi sanctificat, în mai 1712, de către papa Clement al XI-lea, mai sunt și unii care nu gândesc la fel și, conform spuselor lui Giovagnoli, „îl așază între Tamerlan și Dominic Guzmán, ca pe unul dintre cei mai frenetici și sângeroși monștri care au dezonorat specia umană". Pasquino își va vărsa veninul într-o scriere afișată la o latrină construită la Vatican din ordinul papei:

> Pius al V-lea, din compătimire pentru
> Tot ce-avem în burtă și în mațe
> A ridicat ca operă măreață-această budă.

Niccolò Franco a fost acuzat că ar fi autorul și, cu toate că a fost apărat de cardinalul Morone, a sfârșit spânzurat. Poetul latinizant Antonio Paleario, bănuit că ar fi scris următoarele versuri împotriva Inchiziției, va fi ars pe rug:

> Ca și cum ar fi gerul iernii
> Îi arde Pius pe creștini de parcă lemne-ar fi,
> Ca să se-ncălzească el la focul iadului.

Exemplul pontifului i-a făcut pe episcopii și cardinalii din Italia să-l urmeze pe această cale însângerată în diferite dioceze, avându-l în frunte pe Carlo Borromeo; suveranii dădeau și ei o mână de ajutor acestui măcel și Cosimo de Medici primește, ca recompensă, titlul de

mare duce. Reprezentantul casei de Habsburg, un adversar fidel al Reformei, se supără pentru că se considera superior lui Cosimo şi va fi recompensat cu un titlu inventat atunci, cel de arhiduce.

Pius al V-lea nu se opreşte însă la teritoriul Italiei, ci trimite apeluri dincolo de Alpi pentru cruciade şi procese inchizitoriale împotriva ereziei şi-i scrie astfel lui Filip al II-lea, recomandându-i, privitor la eretici, să nu „se împace niciodată cu ei; nici un fel de milă; exterminaţi-l pe cel care se supune, exterminaţi-l şi pe cel care rezistă; prigoniţi până în pânzele albe, ucideţi, ardeţi, treceţi prin foc şi sabie întru răzbunarea Domnului nostru; sunt mai degrabă duşmanii voştri decât ai Lui".

Mai mult, un antimilitar ca el a trimis trupe în ajutorul catolicilor francezi, dându-i comandantului, contele de Santa Fiora, ordinul „de a nu lua prizonier pe nici un hughenot şi de a ucide pe loc pe cei care-i cădeau în mâini", aşa încât, după aceea, „s-a plâns de conte că nu respectase ordinul şi nu omorâse pe dată orice eretic capturat". După cum spune Giovagnoli, „s-a îmbătat" cu măcelurile de la Cahors, Tours, Amiens, Toulouse, iar ducelui de Alba i-a trimis ca recompensă o pălărie şi o spadă sfinţite. Pornirile sale erau patologice, şi nu Dumnezeul iertării, nu Cristos, aşa cum îl văzuse Sf. Pavel, îi conduceau mâna şi mintea, ci răzbunătorul Dumnezeu biblic. Nimeni în afară de el nu ar fi putut să se angajeze în lupta împotriva necredincioşilor turci; a trecut peste toate obstacolele pentru a-i aduce împreună pe veneţieni şi pe spanioli, le-a pus la dispoziţie corăbii şi bani. Şi a urmat victoria de la Lepanto, din 1571; la auzul acestei veşti, el a izbucnit în lacrimi, exclamând: „Doamne, acum îl poţi lua la tine pe robul tău!" Ca amintire veşnică a acestui eveniment, a fixat pentru 7 octombrie sărbătoarea Stăpâna Noastră a Victoriei, chiar ziua bătăliei, pe care Grigore al XIII-lea o va muta în prima duminică a acestei luni ca sărbătoare a Madonei cu Mătănii (Madonna del Rosario).

Persecuţia dusă cu o furie neostoită în ţările occidentale împotriva protestanţilor a avut însă consecinţe tragice în Anglia: Elisabeta şi-a luat în serios rolul împotriva celor care se opuneau Bisericii anglicane şi Maria Stuart a fost întemniţată. Excomunicarea suveranei engleze nu va avea un alt rezultat decât o şi mai violentă persecuţie. Sângele cere sânge, violenţa naşte violenţă; aceasta l-a pus pe Pius al V-lea în faţa unei opţiuni care va fi salutară pentru viitorul Bisericii de la Roma, dar, în acelaşi timp, va fi nocivă pentru unitatea întru Cristos pe care el o dorea atât de mult.

Acest papă, sfânt pentru Biserica Catolică, a păstorit ca un adevărat despot religios şi nu ne mai rămâne decât să ne mirăm o dată cu Ranke:

„Câtă contradicție în faptul că religia nevinovăției și a umilinței, că adevărata îndurare, pot deveni promotoare ale persecuției!". De această contradicție, Pius al V-lea a fost eliberat prin moarte, la 1 mai 1572; înmormântat la început în bazilica Sf. Petru a fost, apoi, mutat de Sixtus al V-lea într-un mausoleu din biserica S. Maria Maggiore.

226. Grigore al XIII-lea (1572-1585)

Conclavul începuse de câteva ore, când lui Alessandro Farnese, care se străduia să obțină tiara, i-a parvenit „rugămintea" lui Filip al II-lea de a renunța la aceasta pentru binele păcii. Deși nu mai funcționa „spărtura din perete", ca la conclavul din 1559, comanda politică a fost recepționată în ciuda decretului sever asupra alegerii pontificale emanat de Pius al IV-lea; Farnese s-a retras și, pe parcursul a douăzeci și patru de ore, la 13 mai 1572, a fost ales papă cardinalul Ugo Boncompagni.

Născut la Bologna, la 1 ianuarie 1502, studiase dreptul în orașul său; devenind, apoi, profesor la aceeași universitate și secretar la Roma al cardinalului Parisio, făcea parte dintre catolicii reformiști și participase activ la conciliul de la Trento. Ales episcop de către Paul al IV-lea, devenise cardinal sub Pius al V-lea, aflându-se în relații foarte bune cu Carlo Borromeo; se pare că acesta ar fi spus: *„Ecce vir in quo dolus non est"*, în timp ce-l desemna drept cardinal. Dar, desigur, trecutul său laic nu era cel al unui sfânt.

Avusese un fiu, Giacomo, și-l recunoscuse; apoi, după ce intrase în viața ecleziastică, nu se abătuse de la o comportare serioasă și ireproșabilă din punctul de vedere al moralei catolice. La fel se va comporta și ca papă, deși n-a avut forța necesară pentru a se impune: dădea legi severe, dar nu știa să le aplice. Indulgent, era cuprins, apoi, de remușcări și revenea cu duritate asupra propriilor hotărâri. Era un papă-șovăială, dar Pasquino a satirizat aceasta încă din ziua alegerii sale: *Habemus papam negativum*. A fost încoronat la 25 mai 1572 și și-a luat numele de Grigore al XIII-lea.

Sub anumite aspecte, romanii au respirat oarecum ușurați în timpul acestui pontificat; Grigore al XIII-lea a dezaprobat, de fapt, rigoarea dusă la extrem, deși a mers pe aceeași cale ca predecesorul său. Nu a intrat în conflict nici cu supușii și nici cu ecleziaștii; a numit o comisie a cardinalilor care să vegheze la respectarea regulilor conciliare și a solicitat nunțiilor pontificali aflați în misiune diplomatică într-o altă

țară să acorde o atenție sporită controlării episcopilor, preoților și diaconilor. Toată activitatea trebuia să se supună Curiei într-un centralism crescând, al cărui reprezentant strălucit a fost cardinalul Tolomeo Galli, fost secretar al lui Pius al IV-lea, și angajat de Grigore ca secretar de stat. A fost primul care și-a luat în serios rolul, în sensul modern al noțiunii.

În acele vremuri, Roma, scăpată din strânsoarea chingilor, devine mai îndrăzneață și inventivă și, după spusele lui Montaigne, „viața și bunurile n-au fost, poate, niciodată mai în nesiguranță decât pe timpul lui Grigore al XIII-lea". Este un oraș „bastard" aflat la cheremul bandiților și al nobililor care se apără cu mâna armată, în timp ce milițiile nu reușesc să se apere nici pe ele însele. Raidurile împotriva bandiților nu ajută la nimic; ducele Piccolomini din Montemarciano ajunge până acolo încât intră în Roma cu o ceată de „bravi"[138], cunoscuți cu toții ca atare poliției, obligându-l pe papă să-i elibereze un permis de ședere în oraș pentru suita sa. Era un exemplu pentru spiritul de toleranță care apăruse; pe de o parte suveranitatea papei prin dogme, pe de altă parte corupția cea mai deșănțată.

Curtezanele decăzuseră, puteau fi numite vulgar târfe și, acum, făceau trotuarul; în plus, se răspândiseră practicile pederaste. După cum povestește Montaigne, în biserica S. Giovanni a Porta Latina exista un fel de confrerie a homosexualilor care se căsătoreau, chiar cu slujbă religioasă, „folosind același ceremonial pe care-l folosim noi la nuntă: se împărtășeau împreună, citeau același text din Evanghelie referitor la căsătorie și, apoi, locuiau și se culcau ca doi soți".

Fapt este că, practic, Grigore al XIII-lea ar fi dorit să păstorească prin blândețe, fără a apela la poliție, încercând să-i facă pe romani conștienți de un fel de ecumenism catolic. Cu această speranță proclamase jubileul din 1575 și, în acest scop, pusese să se construiască diferite școli superioare, colegii, pentru străini; unul german, unul grecesc și altul englezesc. Invitase numeroși studenți din Grecia și-i primise cu pompă pe ambasadorii din îndepărtata Japonie, aceasta fiind rod al activității misionare a iezuiților. Ei erau mâna dreaptă credincioasă a papei în opera de evanghelizare ecumenică; din acest motiv, el a fost darnic în donații pentru colegiul iezuit din Roma care, împreună cu biblioteca și cu muzeul, au constituit acel complex cultural impunător care s-a numit Universitatea Gregoriană.

Pe această cale, Grigore dorea ca „Statul Bisericii să treacă peste granițele romanității apostolice", după cum a observat Sarazani, conferind

Grigore al XIII-lea (după Platina)

Romei aspectul unui oraş cosmopolit, aşa cum îl vedea şi Montaigne; în interiorul oraşului însă continua să se manifeste „o agitaţie furioasă a celor înfometaţi, în ura lor faţă de brigandaj şi faţă de vechile familii organizate ca nişte tabere înarmate".

În felul acesta, intenţia papei a fost zădărnicită; chiar şi fiul l-a trădat. Îl avansase la rangul de guvernator al Castelului Sant'Angelo şi de gonfalonier al Bisericii şi-l însurase cu sora contelui de Santa Fiora, nepoată a cardinalului Sforza, şi-i obţinuse şi numirea ca general al regelui Spaniei. Când, mai târziu, Giacomo a comis greşeala de a elibera din închisoare un fost coleg de universitate, ar fi vrut să-l alunge din Roma, dar s-a lăsat înduplecat de lacrimile nurorii. A văzut, practic, că nici măcar unul din sângele său nu-l înţelegea; acesta a fost motivul pentru care l-a oprit la Orvieto pe fratele său mai mare care se îndrepta voios spre Roma, convins că acolo îl aştepta o mană cerească; i-a poruncit să se întoarcă la Bologna.

Spiritul ecumenic al lui Grigore al XIII-lea a dat greş, practic, şi aspectul cel mai negativ îl dă, fără îndoială, faimoasa noapte de groază a Sf. Bartolomeu, din 23-24 august 1572, în urma căreia speranţele într-o pace religioasă s-au năruit. În realitate, nu motivele religioase au fost acelea care au stat la originea acelei băi de sânge, ci, mai degrabă, cele politice şi personale, impuse de necugetata regină Caterina şi este sigur faptul că papa nu ştia nimic despre această intenţie, aşa că n-a avut nici un rol nici în pregătiri şi nici în desfăşurarea masacrului; în plus,

comunicatul curții franceze vorbea despre descoperirea unui complot împotriva suveranilor.

Contează cum a primit Grigore al XIII-lea vestea, dându-i acelui măcel un aspect pe deplin religios, binecuvântându-i pe autorii materiali într-un *Te Deum* oficiat cu toată solemnitatea la biserica S. Marco și într-o slujbă de mulțumire în biserica S. Luigi dei Francesi, oficiată în prezența sa. A sărbătorit cu o iluminație a orașului ceea ce el credea că este îndepărtarea pericolului care-i pândea pe regii Franței, și a pus să fie bătută o medalie comemorativă a evenimentului, comandându-i lui Vasari ca, în Sala Regilor din Vatican, alături de *Bătălia de la Lepanto* să picteze și fresca *Noaptea Sf. Bartolomeu*. Toate aceste manifestări de bucurie nu pot fi aprobate și, desigur, „zelul sângeros îndreptat împotriva adepților Reformei care totuși erau și ei creștini", observă Gregorovius, „nu-l împiedica pe bunul Grigore al XIII-lea să-l absolve spiritual și fizic pe preotul Guercino, supranumit «regele satelor», de cele 44, patruzeci și patru în cap, de omoruri pe care le avea la activ și nu din motive religioase, ci pentru a jefui și a prăda, pentru a exercita în văzul lumii nobila profesie de asasin".

La fapte egale, măsuri diferite; pentru că trezește uimire și răspunsul pe care nunțiul pontifical în Spania, Filippo Sega, căruia catolicul englez Ely îi propusese un plan pentru a o asasina pe regina Elisabeta, l-a primit de la secretarul de stat, cardinalul Galli, în numele papei: „Oricine îi ia viața pentru a-l sluji pe Dumnezeu, nu numai că nu comite un păcat, ci merită o răsplată, ținând seama, mai ales, de sentința pe care Pius al V-lea i-a dat-o". Se puneau de acord Machiavelli și Sf. Francisc și „nu încape îndoială", după cum notează Gregorovius, „că, prin acest răspuns, se aproba efectiv și pe față asasinatul politic, chiar dacă papa nu-l îndemna și nici nu-l comanda pe asasin".

Mesajul ecumenic al lui Grigore al XIII-lea s-a concretizat, în schimb, în reforma calendarului și încă într-o manieră atât de eficientă încât și astăzi, după mai bine de patru secole, este în funcțiune. Ordinul trimis lumii creștine de a șterge din calendar zece zile pentru ca socotelile astronomice să redevină exacte, a fost recepționat și, tocmai pentru că, treptat, a fost adoptat în întreaga lume, a avut valoare universală care nu s-a pierdut. „S-au supus" imediat doar suveranii italieni, al Spaniei și al Portugaliei, așa încât, 5 octombrie 1582 a devenit 14; în decembrie a fost rândul Bavariei și al zonelor catolice din Germania și din Elveția; între 1586 și 1587, Polonia și Ungaria, apoi și Prusia, în 1610. Izbânda cea mare a venit în 1700 prin adoptarea noului calendar și de către țările

protestante, inclusiv Marea Britanie, atât de reticentă și de conservatoare, probabil cea mai antipapală dintre toate statele germanice.

Aceasta a fost, fără îndoială, acțiunea cea mai pozitivă a ecumenismului lui Grigore al XIII-lea, chiar dacă nu se poate spune în ce măsură compensează o anumită mentalitate josnică, departe de spiritul evanghelic, care a continuat să-l facă să uite de existența iertării. După noaptea Sf. Bartolomeu, prin intermediul cardinalului Orsini, nunțiul său pe lângă Carol al IX-lea al Franței, cum îi mai recomanda suveranului să „insiste cu tărie pentru ca soluția atât de bine inițiată prin remedii dure să nu fie schimbată printr-o inoportună omenie"!? Așa cum asasinatul nu aduce cu sine liniștea, cu atât mai mult nu-și află justificarea pe plan teologic; moartea ar fi trebuit considerată întotdeauna, dacă nu un fenomen natural, cel puțin o decizie a voinței divine.

Pentru Grigore al XIII-lea ea a sosit la 10 aprilie 1585; a fost înmormântat în capela din bazilica Sf. Petru, unde el pusese să fie mutate moaștele Sf. Grigore din Nazianz, și care a fost denumită ulterior Capela Gregoriană.

227. Sixtus al V-lea (1585-1590)

Este, fără îndoială, fantezistă informația conform căreia cardinalul Peretti s-ar fi prezentat în conclav, adus de spate și infirm, sprijinindu-se în cârje, pentru a-și convinge colegii să-l aleagă pe el ca o soluție tranzitorie sau, în orice caz, o persoană lipsită de energie, ușor de manevrat de către Curie. Este sigur însă că a manevrat în fel și chip pentru a fi ales înțelegându-se cu influentul cardinal Ferdinand de'Medici care l-a convins, la rândul său, și pe Luigi d'Este, astfel încât candidatura sa a fost, până la urmă, privită favorabil de toți membrii Colegiului. A fost ales în unanimitate, la 24 aprilie 1585 și încoronat la 1 mai; și-a luat numele de Sixtus al V-lea.

S-a născut la Grottammare, în regiunea Marche, la 13 decembrie 1521, într-o familie săracă, la fel ca Pius al V-lea, și la fel ca el l-a ajutat de mic copil pe tatăl său la lucrul câmpului, îngrijindu-se de creșterea porcilor. Și în viața lui a apărut o persoană sus-pusă care l-a scos din crescătoria de porci; un unchi franciscan l-a dat la școală și l-a îndrumat spre viața ecleziastică. La nouă ani, intra deja printre călugării minoriți din Montalto, în apropiere de satul său, dând la iveală mari calități și arzând etapele carierei. Studiază la Ferrara și Bologna și se impune prin

Sixtus al V-lea (după Platina)

dialectica sa în probleme teologice complicate; în 1552, se află la Roma pentru a ține predicile din timpul postului mare, la biserica Ss. Apostoli. Tonul predicilor este clar, fără retorică, dar ferm și sever în conținut, astfel încât Paul al IV-lea îl remarcă și-l numește inchizitor la Verona. Este de neînduplecat în severitatea sa și nu puțini sunt cei, chiar și din interiorul Ordinului, care îl critică; Pius al V-lea nu poate decât să-l aprecieze fără rezerve și îl numește adjunct al șefului conventualilor, episcop la S. Agata dei Goti și apoi cardinal.

Sub Grigore al XIII-lea, cardinalul Montalto, cum era de obicei numit, a fost ținut departe de Curie; prea critic față de o anumită toleranță a pontifului în privința unor aspecte ale vieții orașului, a știut să-și țină în frâu temperamentul chiar și atunci când a fost asasinat nepotul său, Francesco. Toată lumea știa că asasinul era puternicul nobil Paolo Giordano Orsini, amantul frumoasei soții a lui Peretti, Vittoria Accoramboni; dar cardinalul Montalto, chemat la el de Grigore al XIII-lea pentru a fi întrebat ce pretenții avea, a spus că preferă să renunțe. Timpul va șterge totul. Mărinimie sau răzbunare amânată ?

Când, în zilele în care avea loc conclavul din 1585, cei doi iubiți sărbătoresc căsătoria, convinși că nu mai aveau nici o problemă, se abate asupra lor ca trăsnetul știrea că „sosise cel care făcea ordine", după cum spune Sarazani, și nu numai pentru ei doi, pentru că „vremuri întunecate, aspre și franciscane îi așteaptă pe cei din lumea mondenă, dedați la viciu, jocuri de noroc, dueluri și curvăsărie. Adio, veseliei!" A

început prin a declara ca nu va mai tolera acțiuni de banditism; pedeapsa cu moartea îi aștepta pe toți aceia care purtau arme pe ascuns și pe nobilii și ambasadorii care uzau de dreptul de azil pentru a-i proteja pe bandiți, împiedicând astfel acțiunile polițienești. Cardinalii erau amenințați cu Castelul Sant'Angelo. Nu erau vorbe în vânt; în ziua încoronării, patru tineri atârnau spânzurați de podul Sant'Angelo pentru că fuseseră găsiți cu arme asupra lor.

Paolo Giordano Orsini și soția sa au înțeles că acolo nu mai era de trăit pentru ei și s-au mutat la Bracciano; dar nici acolo nu se simțeau în siguranță, pentru că Sixtus al V-lea proteja doar nobilimea deferentă, cu condiția să meargă pe calea moralei creștine. Vor fi vremuri bune pentru primii născuți din familiile Orsini și Colonna, aleși ca ajutoare ale tronului pontifical, pentru Roberto Altemps care devine duce de Gallese, pentru Alessandro Sforza, duce de Segni, și pentru Giuliano Cesarini, duce de Civitacastellana. Paolo Giordano este un proscris și fuge cu Vittoria la Veneția și, apoi, la Padova. A murit din cauza unei infecții la un picior, scăpând de autoritatea papală care dorea să-l vadă spânzurat, iar Vittoria va sfârși sub pumnalul unui ucigaș plătit de Ludovico Orsini.

La Roma se instaurează, așadar, un regim polițienesc; agenții intră în casele celor puternici și este suficientă o bănuială pentru a ajunge în furci. Cei care se predau nu pot spera să fie grațiați, ei fiind omorâți la fel ca și ceilalți: „Dacă nu s-ar fi prezentat de bunăvoie în fața judecății, tot i-aș fi prins", este comentariul rece al lui Sixtus al V-lea.

Condamnarea la moarte îi aștepta și pe „pești", ca și pe mamele care-și îndemnau fiicele să se prostitueze. Pentru prostituate erau vremuri grele și au fost din nou trimise să locuiască într-o localitate numită Ortaccio; ele nu mai aveau acces pe străzile din centru. S-a făcut curățenie și printre laici, ca și printre ecleziaști. Prin bula din 3 decembrie 1586 îi va compara pe cardinalii aflați în jurul său cu apostolii care formau un fel de coroană lui Cristos și îi pune să jure că își vor da și viața pentru a apăra religia catolică; apoi, fără cardinali cu fiii și cu nepoții lor, și, preferabil, toți să fie italieni. Apare o „Biserică făcută în casă", după expresia lui Sarazani, un „naționalism papal roman", în a cărui organizare Sixtus al V-lea susține cu tărie necesitatea „unui guvern care să preceadă Credința", pentru că, în fond, „Împărăția Cerurilor este departe". Își face loc aici concepția nouă, genială, a lui Sixtus al V-lea prin care papalitatea timpurilor moderne își găsește rațiunea de a exista în ordine, în restaurația politică, în refuzul net al unei Biserici exclusiv evanghelice. Toate acestea datorită lui Luther, o adevărată cauză a schimbării, „un

dușman deci necesar pentru apariția unei reacții", după cum mai notează Sarazani, „pentru că își dăduse foarte bine seama de lipsa de religiozitate a italienilor, intrând în conflict, mai ales, cu curtea de la Roma, tocmai pentru că Roma, cu exemplele sale negative, ne făcuse să ajungem «răi și fără de credință»".

Și astfel, „Luther este pentru Sixtus al V-lea, ca Marx, Lenin și Stalin pentru Pius al XII-lea"; „demonul" este acela care justifică dictatura pontificală și Sixtus vede aceasta chiar și în evenimentele miraculoase care apăreau întotdeauna în cadrul fanatismului plebei. Ca atunci când, ducându-se să vadă un crucifix despre care se spunea că sângerează din răni, a luat o secure și l-a spart spunând: „Ca Cristos te venerez, ca lemn te despic". În lemn au fost găsiți însă bureți îmbibați în sânge; era unul dintre actele sale de „bravadă", de om care se pretinde tare, de „papă cu tupeu", așa cum îl vedem descris în sonetul lui Belli cu trimitere la această întâmplare cu crucifixul, de la care se trage și proverbul: „Papa Sixtus nu i-a iertat nimic nici lui Cristos".

Dintre toți cei care au ocupat acea funcție
De locțiitor al lui Dumnezeu, nu s-a mai văzut
Un papă grozăvindu-se așa, un papă dur,
Un papă cam nebun, asemenea lui Sixt.

Și nu numai că dădea pedepse
Oricui i se-ntâmpla să întâlnească,
Dar nu l-a iertat nici pe Cristos,
Și nici măcar nu a făcut-o mai pe-ascuns.

Să-i mulțumim lui Dumnezeu ce-acum era lovit
Că nu se va-ntâmpla să dea cu biciu-n cineva,
Că ar pune Biserica în mare-ncurcătură.

Pentru că nu va mai veni prea curând așa un papă,
Un altul care să mai aibă poftă să lovească
Și care să se numească Sixt al șaselea.

Reorganizarea birourilor Curiei romane sub semnul unei severități rigide a fost una dintre măsurile cele mai importante luate de Sixtus al V-lea, reușind să dea colegiului cardinalilor acea structură care, în esență, s-a păstrat până în secolul nostru. A înființat cincisprezece congregații, adică departamente, care aveau sarcina de a executa lucrările ce reveneau în trecut consistoriului, astfel încât ponderea conducerii administrative a

Bisericii a fost repartizată mai rațional, chiar dacă șef peste toate era tot papa. Acesta este motivul pentru care Sixtus al V-lea, în virtutea puterii sale absolute, nu a ținut seama de anumite reguli rigide, emanate de el însuși, asupra vârstei minime la care putea fi numit un cardinal, făcând aceasta în beneficiul unui nepot, Alessandro Peretti, care a devenit cardinal la cincisprezece ani și favorizând îmbogățirea unor rude ale sale.

Restabilirea ordinii în Statul Bisericii era condiția necesară pentru ca, ulterior, Sixtus al V-lea să ia o serie de măsuri în interesul supușilor săi; astfel, a făcut să crească producția agricolă, reușind să asaneze pentru o vreme teritorii întinse din Mlaștinile Pontine. Aceasta a însemnat proclamarea devizei „pâine pentru toți", deși reorganizarea finanțelor pontificale a necesitat noi taxe și impozite. Giovagnoli notează ironic că „pentru a aduna bogății pentru ai săi și pentru Biserică, căreia i-a lăsat la moarte un tezaur depozitat în Castelul Sant'Angelo și estimat la circa cinci milioane de scuzi de aur, acest papă cumsecade a impozitat toate articolele alimentare, grâu, ulei, vin, carne, legume și zarzavaturi, pește, astfel încât veniturile statului care, atunci când el urca pe tron se cifrau la 1 746 814 scuzi, la moarte lui urcaseră la 2 576 814, aducând foame, mizerie și disperare populației".

Un ecou al acestei situații îl găsim în dialogul dintre Marforio și Pasquino:

> MARFORIO
> Cum s-o putea trăi, Pasquino, cu alimente atât de scumpite prin impozitele lui Sixt ?
> PASQUINO
> Cine ți-a spus că mai trebuie să trăim sub Sixt? N-ar trebui ca, pe rând, să murim cu toții spânzurați?

Fapt este că, datorită uriașelor resurse, artele și științele au înregistrat un progres important în cadrul mai larg al unei mari dezvoltări edilitare a Romei. Au fost reparate alimentările cu apă ale orașului, apeductele lui Alexander Severus, până la „proba" de apă numită de papă „Fericită", din cartierul Monti: au fost construite case noi pe dealurile pustii până atunci ca Esquilino, Viminale și Quirinale.

Cadrul urbanistic a fost acela care a schimbat radical aspectul orașului, cu demolări și deschideri de noi străzi care, în intenția papei, ar fi trebuit să ușureze accesul pelerinilor către cele șapte Biserici. El ar fi dorit, de fapt, să organizeze pelerinaje periodice la Roma, din toate părțile lumii, inclusiv din America, fiind convins de existența

unei noi concepții, în sens creștin, a noțiunii de *caput mundi*. Noua față a orașului a fost însă schimbată și de ridicarea obeliscurilor din Piazza del Popolo și din fața bazilicilor S. Giovanni in Laterano, S. Maria Maggiore și Sf. Petru, în centrul acelei piețe pe al cărei fundal se va înălța cupola proiectată de Michelangelo, terminată la 21 mai 1590. Aceste obeliscuri vor contribui, într-adevăr, la crearea unui nou centru al creștinătății de o originală splendoare.

Din acest *caput mundi* creștinizat a plecat, împotriva tuturor vicisitudinilor, mesajul său de pace către lumea întreagă; nu ar fi dorit niciodată un război între creștini. În Franța însă continua războiul dintre cei trei Henric și Sixtus al V-lea s-a menținut pe o poziție prudentă, de așteptare. În Anglia, după judecarea Mariei Stuart, a înțeles că Elisabeta era, într-adevăr, mare, în ciuda ereziei sale și, ca atare, de neatins. În sinea sa, a gândit probabil că era păcat că regina aceea era un „demon", ca Luther; dacă ar fi fost catolică, amintește Pastor, ar fi fost preferata lui.

Când Filip al II-lea a mizat totul pe Invincibila Armada, papa, deși era de părere că singura soluție de a o anihila pe Elisabeta era războiul și contribuise la finanțarea acțiunii, era convins în adâncul sufletului că totul se va izbi ca de un zid; el nu avea capacitatea de a crede în minuni, ca Pius al V-lea. El era obsedat de logica unui „sistem" politic care nu se bazează pe rugăciuni, ci pe legea dură a luptei pentru supraviețuire. Și Anglia a supraviețuit.

Acest papă de fier nu putea fi doborât decât de malarie, dar nu a vrut să fie îngrijit de medici; a rezistat pe picioare până în ultimul moment, părăsind patul imediat ce se simțea în stare, pentru a controla personal cum era condusă Biserica. A murit la 27 august 1590, în timpul unei furtuni violente care se abătuse asupra Romei; lumea a spus că Sixtus încheiase un pact cu diavolul și doar așa reușise să ajungă atât de sus și, la încheierea perioadei de timp convenite, Cel Rău venea să-i ia sufletul tocmai pe timpul unui uragan.

O poveste cu tâlcul unui sentiment de ură, ciudată, diferită de aceea care-l înfățișa în conclav rezemat în cârje. A fost înmormântat în bazilica S. Maria Maggiore, biserică pe care o prefera, în mormântul pe care și-l construise în fața mausoleului ridicat tot de el în semn de venerație pentru Pius al V-lea.

Urban al VII-lea (după Platina)

228. Urban al VII-lea (1590)

Sixtus al V-lea nu avusese timp să promulge o lege draconică asupra alegerii pontificale, astfel încât conclavurile care au urmat au continuat să fie mai degrabă „deschise"; un timp, a avut controlul asupra lor regele Spaniei, bazându-se pe renumele său de apărător neobosit al catolicismului. Ambasadorii săi au avut bunul simț să nu se amestece în desfășurarea acelui conclav din septembrie 1590, dar au făcut în așa fel încât Sfântul Colegiu să intre în posesia unei liste de cinci cardinali care ar fi fost doriți de rege. Toți s-au înțeles asupra lui Gian Battista Castagna, bine văzut și de marele duce de Toscana, și el a fost ales la 15 septembrie 1590: își va lua numele de Urban al VII-lea.

Născut la Roma, la 4 august 1521, fusese numit cardinal abia în 1583. Fusese arhiepiscop la Rossano Calabro și, pe plan doctrinar, se situa pe linia lui Carlo Borromeo. După cât se pare, avea o fire foarte miloasă, dacă, îndată ce a fost ales, a pus să fie împărțită averea sa săracilor orașului; dăduse de înțeles numeroaselor sale rude că nu vor putea obține sinecure și nu vor putea duce o viață îmbelșugată, precizând insistent că, în afară de conducerea Bisericii, scopul său principal va fi acela de a-i ajuta din toate puterile pe cei aflați în nevoie.

Malaria l-a răpus după numai 13 zile de pontificat, cea mai scurtă perioadă din istorie; într-adevăr, a murit la 27 septembrie 1590, lăsând confreriei Sfintei Fecioare de la S. Maria sopra Minerva moștenirea

rămasă din partea tatălui, pentru ca banii să fie distribuiți ca zestre tinerelor cu soți săraci. A fost înmormântat în această biserică într-un monument ridicat de confrerie în semn de recunoștință.

229. Grigore al XIV-lea (1590-1591)

Pe timpul cât tronul pontifical a fost vacant după moartea lui Urban al VII-lea, a revenit în atenția generală profeția asupra papilor, a Sf. Malachia; am menționat-o în cadrul biografiei lui Celestin al II-lea, primul dintre pontifii la care acea listă făcea referire printr-o serie de o sută unsprezece sentințe. Putea fi o modalitate ca oricare alta pentru a stârni pariurile asupra viitorului papă care, în noul conclav, se afla pe lista de șapte personalități preferate de regele Spaniei; de data aceasta, presiunile venite din partea ambasadorilor lui Filip al II-lea au fost mai insistente, încălcând toate regulile „claustrării", cu un veto propriu-zis la toate celelalte candidaturi.

A fost ales, în felul acesta, cardinalul Niccolò Sfondrati, născut la Somma Lombardo, lângă Cremona, la 11 februarie 1535. Bolnăvicios încă de tânăr, părea că n-o va duce prea mult și, prin alegerea sa din 5 decembrie 1590, colegiul cardinalilor parcă ar fi vrut să câștige timp. A fost consacrat la trei zile după aceea și și-a luat numele de Grigore al XIV-lea.

Grigore al XIV-lea (după Platina)

Nu era un om pregătit pentru fapte mari; era vorba despre un ascet cu obiceiuri îngerești, prieten cu acel Luigi Gonzaga care va muri de ciumă în iunie 1591. Conștient de nepriceperea sa în treburile de stat, a avut o încredere oarbă în nepotul său Paolo Emilio Sfondrati pe care l-a numit cardinal și secretar de stat; a fost un dezastru pentru politica inițiată de Sixtus al V-lea.

Problemele veneau dinspre Franța, față de care „papa de fier" dusese o politică de așteptare; Grigore al XIV-lea a acordat ligii catolice, susținută de Filip al II-lea, o subvenție de 15 000 de scuzi de aur, l-a excomunicat pe Henric al IV-lea și a trimis în cele din urmă în Franța o armată de mercenari plătită din banii strânși de Sixtus al V-lea.

Din fericire, această acțiune nebunească și împotriva cursului istoriei a fost oprită la timp de moartea lui Grigore al XIV-lea, la 16 octombrie 1591. A fost înmormântat în Capela Gregoriană din bazilica Sf. Petru.

230. Inocențiu al IX-lea (1591)

În conclavul ținut la moartea lui Grigore XIV, Filip al II-lea le-a dat dispoziție ambasadorilor săi să nu se amestece în desfășurarea alegerii, dar cardinalii au înțeles că era mai bine să se descurce ei înșiși, pentru a nu mai apărea presiuni. Au rezolvat lucrurile doar în câteva zile, alegându-l, la 29 octombrie 1591, pe acela despre care știau că era cel mai cunoscut dintre preferații lui Filip al II-lea: Giovanni Antonio Facchinetti.

Inocențiu al IX-lea (după Platina)

Era un alt bătrân, născut la Bologna, la 20 iulie 1519, și care fusese nunțiu pontifical la Veneția pe când se forma liga împotriva turcilor; șubred și el, ca și predecesorul său, nu putea sta prea mult timp în picioare. Era vorba despre încă un pontificat de așteptare. S-a ridicat cu mare greutate din pat pentru a fi încoronat la 9 noiembrie, sub numele de Inocențiu al IX-lea. A revenit în așternuturi, de unde a instigat continuu la război împotriva lui Henric al IV-lea și a trimis peste tot ajutoare bănești.

A murit la 30 decembrie 1591 și a fost înmormântat într-un sarcofag modest în Grotele Vaticanului.

231. Clement al VIII-lea (1592-1605)

Într-o singură privință erau de acord toți cei 52 de cardinali prezenți în conclav după trei papi decedați pe parcursul unui singur an; aceea că trebuiau să aleagă o persoană care să fie înainte de toate aptă din punct de vedere al sănătății pentru un pontificat mai îndelungat. În rest, opiniile erau împărțite asupra politicii dure sau conciliante pe care noul papă trebuia s-o ducă față de protestanți și în ce privea poziția pe care se va situa în relațiile cu Franța. Cardinalii s-au împărțit chiar în două grupuri, unul adunat în Capela Sixtină și celălalt în capela așa-numită Paulină; favorit era cardinalul de Sanseverino, cel mai înfocat susținător al Spaniei, o personalitate nemiloasă a Inchiziției și amestecat în multe afaceri din Franța. Prea multe din fiecare pentru a putea fi ales. Timp de aproape o lună, au avut loc contacte și discuții între cele două grupări și au fost unii, cum ar fi cardinalul della Rovere, care au murit înainte ca lucrările conclavului să se fi încheiat. S-a ajuns la o înțelegere asupra ultimului de pe lista cardinalilor preferați de Spania, Ippolito Aldobrandini, care a fost ales la 30 ianuarie 1592.

Născut în 1536, la Fano, dintr-o familie de origine florentină, adversară a Medicilor, după cum notează Muratori, era considerat o persoană „de mare prestigiu pentru comportare ireproșabilă, inteligență deosebită, cultură și cu maniere alese în societate". Făcuse parte din Sacra Rota și Sixtus al V-lea îl numise cardinal, trimițându-l ca legat pontifical în Polonia.

A fost încoronat la 9 februarie sub numele de Clement al VIII-lea.

Și-a păstrat și ca papă conduita evlavioasă, pe linia dietetico-spirituală trasată de Pius al V-lea; obișnuia să țină posturi foarte dese și severe, se

spovedea în fiecare zi, se reculegea și se ruga la ore fixe ale zilei, oficia slujba în fiecare zi și, după cât se pare, era deosebit de pătruns de semnificația momentului sfințirii. În fiecare an făcea de cincisprezece ori câte un pelerinaj de o zi la principalele biserici din Roma; apogeul l-a atins cu ocazia jubileului din 1600 cu slujbe de penitență și caritate, organizate în mod riguros și stresant, delegând în acest scop comisari care să se îngrijească de găzduire și de aprovizionare, astfel încât în Roma să domnească o atmosferă de seriozitate.

Nici urmă de jocuri și distracții de carnaval! Erau spectacole coregrafice „cu cruci, steaguri și icoane ale sfinților, bogat împodobite", după cum se putea citi în *Afișele* răspândite peste tot, reprezentații dintre care a ieșit în evidență cea sacră dată la 9 mai de Asociația de Caritate de la Foligno care, „la lumina torțelor a străbătut întregul oraș, interpretând scene din patimile, moartea și învierea lui Cristos".

Acel An Sfânt mai trebuia, în intenția papei, să aducă puțină pace între el și romanii care asistaseră la celebrele procese Cenci și al lui Giordano Bruno, amândouă soldate cu condamnări la moarte pe care poporul, aflându-se de partea condamnaților, le considera expresia tipică a unui regim dictatorial.

Așa cum se știe, în decapitarea frumoasei Beatrice Cenci s-a văzut frecvent o eroare judiciară și, aflată între legendă și realitate, nobila romană a fost ridicată la rangul de martiră, devenind eroină a numeroase opere literare, de la cronica lui Stendhal la romanul lui Guerazzi, de la drama lui Moravia la opera foarte recentă a scriitoarei Drudi. De fapt, Beatrice , împreună cu fratele ei, Giacomo, și în înțelegere cu mama vitregă, Lucrezia, l-au ucis pe tată, Francesco, o ființă desfrânată și violentă, fiind condamnată pentru aceasta conform legilor penale de atunci. Faptul că la pronunțarea sentinței au contribuit circumstanțe agravante neașteptate, datorate regimului de semiimpunitate existent pe atunci în cazul nobililor, ca și motive strict politice, cu litigiul asupra bunurilor familiei ajunse în mâinile rudelor papei, toate acestea au dat, desigur, destul de mult de gândit. Pasquino exprima aceasta într-un dialog cu Marforio:

MARFORIO
Ce crime făcuse familia Cenci, după părerea Sfântului Părinte Aldobrandini ?

PASQUINO
Avea prea multe parale.

Clement al VIII-lea (după Platina)

În special condamnarea lui Giordano Bruno, dominican din Nola, fost profesor la Sorbona și autor al unor scrieri net eretice încadrate într-un sistem filozofic panteist, a constituit o dovadă a ceea ce însemna restaurația catolică de atunci fără nici cea mai mică urmă de înțelegere, atunci când condamna pe cel care pronunța un cuvânt, chiar dacă el nu era ortodox, la pedeapsa cu moartea. Mai trebuie spus că Bruno, într-un proces la Veneția, le răspunsese inchizitorilor: „Recuz și regret toate greșelile, ca și orice îndoială asupra doctrinei Bisericii". Apoi, la Roma, a precizat la început că ideile sale fuseseră greșit interpretate de Sfântul Oficiu, ele neavând nici o intenție eretică. În continuare, procesul a durat șapte ani „între interogatorii minuțioase și istovitoare, cu amenințări de tot felul, cu torturi atroce, toate acestea ducând la slăbirea spiritului acelui om", după cum notează Molinari. Este posibil ca el să se fi recunoscut până la urmă eretic, incapabil de-acum să mai reacționeze și să se mai apere, pentru că *Afișul* referitor la condamnarea sa prin ardere pe rug îl califică drept „eretic de necontestat". Este însă aproape sigur, după cum amintește Seppelt, că atunci când „judecătorii din Sfântul Oficiu au emis, în 1599, sentința de condamnare la moarte a lui Giordano Bruno, nu erau pe deplin convinși de vinovăția acestuia".

Așa că Anul Sfânt, care „ar fi trebuit să fie anul iertării", conform expresiei anticlericalului Domenico Berti, l-a văzut arzând pe rug pe

Bruno, la 17 februarie, în piața Campo dei Fiori, acolo unde, în 1889, romanii îi vor ridica un monument, văzând în el un simbol al libertății umane și a opiniilor.

De fapt, lăsând la o parte posturile și rugăciunile, Clement al VIII-lea a văzut, fără discuție, în oameni ca Giordano Bruno elemente periculoase pentru că îndrăzneau să critice modul în care el exercita puterea; și dominicanul nu a fost, în realitate, singura victimă a Inchiziției romane de atunci. Acestui papă, deși atât de ascet, îi plăceau fastul și luxul, neluând în seamă absența acestor trăsături din timpul jubileului, după cum o dovedește și faptul că și-a stabilit reședința „de vară" în palatul Quirinale, neterminat încă, dar având saloanele fastuoase deja împodobite cu fresce splendide. Poate și din această cauză, el repeta atât de des expresia *mea culpa*.

În plus, deși în vremea în care era doar cardinal criticase nepotismul, îndată ce a urcat pe tronul pontifical a numit cardinali doi nepoți, Cinzio și Pietro Aldobrandini, care au preluat în tandem Secretariatul de Stat. Ei doi au fost aceia care, împreună cu cardinalul iezuit Roberto Bellarmino, conduceau cele mai importante treburi ale Bisericii; au beneficiat de venituri mari, ca și în cazul unui alt nepot, laicul Gian Lorenzo Aldobrandini, al cărui fiu nici nu împlinise paisprezece ani când făcea deja parte din Sfântul Colegiu.

Nu mai contează că, mai târziu, Cinzio și Pietro au făcut pe mecenații, primul protejându-l pe Tasso care ajunsese deja un psihopat, poet oficial al Contrareformei cu poemul lui *Ierusalimul cucerit*, iar al doilea ridicând o vilă somptuoasă la Frascati; în orice caz, era vorba despre un mecenatism în folos personal. Nu puteau fi absolviți de infamia lor prin versurile clericale ale unui poet exaltat de nebunia sa bigotă și prin acea construcție foarte costisitoare a lui Carlo Maderno, cu terase care ofereau minunate priveliști panoramice, statui și jocuri de apă, toate acestea ducând doar la o nouă prăbușire a finanțelor Curiei.

Evenimentul cel mai important al pontificatului lui Clement al VIII-lea a fost, fără îndoială, împăcarea cu Henric al IV-lea; abjurarea acestuia din 1593, la Saint Denis, însoțită de jurământul solemn că dorește să trăiască și să moară în sânul Bisericii catolice, apostolice și romane, i-a adus ridicarea imediată a excomunicării din partea arhiepiscopului de Bourges și iertarea pronunțată solemn de papă în bazilica Sf. Petru, doi ani mai târziu. Henric al IV-lea a fost recunoscut rege de către toți francezii; „Parisul merită o liturghie", a declarat suveranul

și aceste cuvinte spuneau totul despre semnificația politică a abjurării sale. Înțelesese acest lucru și Pasquino:

> Henric era anticatolic
> Și, din dragoste pentru domnie iată-l gata
> să devină catolic apostolic.
> Dacă este să-l imite,
> Clement, care-i pontif roman,
> mâine-ar putea să fie turc sau luteran.

Franța redevine o mare putere catolică, contrabalansând forța Spaniei; între cei doi, papalitatea, prinsă în Italia în cleștele dominației spaniole, ar fi putut acționa acum mai liber. În acest scop, Clement al VIII-lea a făcut în așa fel încât între cele două puteri să se facă pace, ceea ce s-a și întâmplat, la Vervins, în 1598; cât despre Henric al IV-lea, el a recompensat Roma, străduindu-se să recâștige pentru Statul Bisericii Ferrara, care încă de pe timpul contesei Matilda de Toscana fusese un teritoriu al Sfântului Scaun, dar unde acum domneau membri ai familiei Este.

Ducele Cesare era decis să-și apere posesiunile chiar și cu arma în mână; apoi, sub amenințarea excomunicării, a interdicției și a intervenției trupelor franceze, în ianuarie 1598, a trebuit să renunțe. A pierdut ducatul, dar și-a putut păstra pământul alodial[39], arhiva, biblioteca și colecția artistică a familiei. Clement al VIII-lea a fost atât de mulțumit de redobândirea acelui teritoriu încât, în ciuda gutei și a costisitoarei călătorii, a vrut să plece la Ferrara cu toată curtea și să rămână acolo până la începutul Anului Sfânt.

Clement nu putea sta locului și, oricând avea posibilitatea, călătorea; nu erau însă călătorii apostolice, ci de plăcere. Pentru a le putea face, dată fiind situația precară în care adusese finanțele Curiei, a recurs, evident, la noi taxe, și întregul sistem fiscal al Statului Bisericii a fost reorganizat; scoțând din funcțiune cele cincisprezece comisii înființate de Sixtus al V-lea, a controlat el însuși situația, chiar dacă s-a bazat și pe dragii săi nepoți. A insistat și pentru aplicarea decretelor conciliului de la Trento și a publicat, de exemplu, un nou „Indice al cărților interzise", tipărind pe de altă parte un mare număr de publicații religioase prin care era răspândită noua doctrină catolică.

În această direcție n-a obținut mare lucru din partea lui Henric al IV-lea; edictul său, de la Nantes, era „un edict al toleranței" și, deși el însemna restabilirea cultului catolic în toată Franța, recunoștea în același

timp libertatea de cult a hughenoților. Clement își făcea iluzii că ar putea instaura în Franța, ca în Spania, o filială a Inchiziției care să stârpească orice formă de opoziție față de catolicism, dar a trebuit să renunțe constatând că suveranul francez se reconciliase cu supușii săi. În timp ce Anglia era iremediabil pierdută, Clement și-a găsit o satisfacție în acțiunile inchizitoriale din Spania, chiar dacă noul rege, Filip al III-lea, era un simplu bigot, lipsit de o mentalitate politică precisă. Erau semnele prevestitoare ale războiului de 30 de ani.

Guta continua să-l chinuie pe papă, obligându-l să stea inactiv, la pat, în ultimii ani; într-o ședință a tribunalului Inchiziției, a fost lovit de un atac de apoplexie și nu și-a mai revenit niciodată. A murit la 3 martie 1605 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, dar Paul al V-lea s-a îngrijit mai târziu să-i înalte un mausoleu în capela Borghese din biserica S. Maria Maggiore, deși lucrările au durat mult și corpul a putut fi mutat acolo abia în 1646.

Este interesant ceea ce a scris despre el Muratori, care a văzut în moartea sa și în stingerea familiei Aldobrandini un fel de pedeapsă divină, reproducând cele spuse de cardinalul Bentivoglio: „A murit papa Clement, a murit cardinalul Aldobrandino (după ce, în timpul lui Paul al V-lea, a avut multe neplăceri); au murit cinci nepoți printre care erau doi cardinali; au dispărut toți bărbații din familie și, o dată cu ei, a dispărut și dreptul la moștenire, precum și măreția neamului lor". Sunt unii care văd în aceasta și un act de dreptate pentru Giordano Bruno.

232. Leon al XI-lea (1605)

Spania era capabilă, încă, să domine conclavul întrunit la moartea lui Clement al VIII-lea, și Filip al III-lea a dat ambasadorilor săi instrucțiuni precise pentru alegerea unui cardinal care să nu se opună politicii sale hegemonie. Era greu să se descurce între 62 de cardinali și au fost unii, ca Bellarmino, care au făcut scandal văzând că, încălcându-se toate regulile, erau acordate voturi și pentru trei cardinali care nu împliniseră încă douăzeci de ani.

„Oamenii cu conștiință", ca el, își puneau speranțele în Baronio care însă era urât cu înverșunare de spanioli pentru criticile sale severe asupra privilegiilor lor în Italia meridională; cu toate acestea, cardinalilor spanioli nu le-au reușit planurile. Francezii, avându-l în frunte pe François de

Leon al XI-lea (după Platina)

Joyeux, s-au aliat cu Pietro Aldobrandini, astfel încât, la 1 aprilie 1605, a fost ales Alessandro de'Medici.

Născut la Florența, la 2 iunie 1535, dintr-o ramură mai recentă a cunoscutei familii, lucrase în cadrul Curiei sub Grigore al XIII-lea ca reprezentant al marelui duce Cosimo; devenise apoi episcop de Pistoia și arhiepiscop la Florența, și cardinal în 1583. Sub Clement al VIII-lea, ca legat pontifical în Franța, contribuise la reducerea influenței hughenote și la consolidarea Bisericii catolice.

A fost consacrat la 10 aprilie sub numele de Leon al XI-lea; s-a instalat în Lateran pe 17, dar în aceeași zi s-a îmbolnăvit. Mai mult n-a putut face; după cât se spune, aparținea acelui grup de cardinali care erau adversari ai vieții mondene și adepți ai vieții ascetice. Ca papă, nu a avut timp să demonstreze aceasta; a murit la 27 aprilie 1605 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

233. Paul al V-lea (1605-1621)

În ciuda marelui număr de decrete pontificale, au continuat acțiunile fără scrupule, comise direct sau indirect de statele catolice, Austria, Franța și Spania pentru alegerea unui papă care să le convină. La moartea lui Leon al XI-lea, Filip al III-lea a reușit doar să împiedice alegerea lui Baronio și Bellarmino care, din nou, se făcea purtătorul de cuvânt al

indignării împotriva unor intrigi. Au fost şedinţe furtunoase timp de opt zile, până la 16 mai 1605, când a fost ales cardinalul Camillo Borghese, care nu făcea parte din nici o tabără.

Născut la Roma, la 17 septembrie 1552, dintr-o familie burgheză originară din Siena, studiase dreptul la Perugia şi la Bologna, practicând avocatura până când, începând o carieră ecleziastică, fusese diplomat în Spania, sub pontificatul lui Clement al VIII-lea, care-l ridicase la rangul de cardinal. Locţiitor papal la Roma şi inchizitor, nu se înregimentase în nici un curent politic, ca să nu-şi facă duşmani. A fost încoronat în bazilica Sf. Petru, la 29 mai, şi şi-a luat numele Paul al V-lea.

Era un reformator plin de zel, decis să ducă mai departe şi neîntârziat hotărârile luate de conciliul de la Trento în privinţa membrilor corpului ecleziastic. De la obligarea, fără nici o excepţie, a cardinalilor de a-şi stabili reşedinţa acolo unde slujeau, la respectarea strictă a izolării în cazul ordinelor care prevedeau aceasta. În acest sens, a ridicat la rangul de ordin religios congregaţia Oratoriului înfiinţată de Sf. Filippo Neri şi cea a clericilor de la Madre di Dio di S. Giovanni Leonardi. A acordat privilegii teatinilor, barnabiţilor, camillinilor şi capucinilor care din acel moment au căpătat o importanţă deosebită în reforma internă din multe ţări europene.

De asemenea, au ajuns la o mare dezvoltare misiunile din America, India şi Africa, cu o concesie specială pe care iezuiţii au reuşit s-o obţină de la papă în privinţa Chinei; acolo, a fost permisă folosirea limbii chineze în oficierea liturghiei, acest eveniment excepţional ducând la o largă răspândire a cuvântului Evangheliei, conform unei concepţii moderne extinse la întreaga lume, adoptată abia după conciliul al II-lea ţinut la Vatican.

Toate aceste iniţiative ne-ar putea face să credem că papa se dedicase exclusiv unei activităţi religioase într-un spirit riguros, este adevărat, dar deschis faţă de nou. În realitate, Paul al V-lea a manifestat treptat „o personalizare crescândă a puterii", conform opiniei istoricului Alberto Caracciolo, sfârşind „prin a merge pe calea absolutismului".

Că nu va tolera nici un fel de critici faţă de acţiunile sale o va dovedi, de fapt, la doar câteva zile după încoronare, condamnându-l la moarte pe un anume Piccinardi din Cremona, autor al unui pamflet împotriva lui Clement al VIII-lea, comparat ca atrocitate cu împăratul Tiberius, deşi lucrarea nu fusese dată la tipărit. Mai târziu, apare conflictul cu Veneţia care, în plus faţă de faptul că interzisese înfiinţarea de mănăstiri pe teritoriul său şi moştenirea de bunuri imobiliare de către ecleziaşti,

Paul al V-lea (după Platina)

fără aprobarea Senatului republicii, refuza să extrădeze doi preoți, acuzați de delicte de drept comun, pentru a fi judecați la Roma. Papa a văzut în aceasta o ofensă adusă autorității sale, o rebeliune a diocezei venețiene față de primatul tronului roman, așa încât a lansat interdicția asupra statului din lagună.

Disputa a devenit ridicolă pentru că la Veneția a continuat să se celebreze liturghia conform vechilor reguli, în pofida decretului pontifical. Mai mult, Ordinele religioase s-au împărțit în apărarea uneia sau a alteia dintre cele două poziții; pe de o parte, Paolo Sarpi, consilier al republicii și supus dogelui, pe de altă parte, teatinii, capucinii și iezuiții avându-l în frunte pe Bellarmino, rămași fideli papei. A fost o aprinsă „luptă a condeielor" care a bulversat Europa catolică, datorită marilor personalități – atât a lui Sarpi, cât și a lui Bellarmino; disputa s-a încheiat doar datorită medierii cardinalului François de Joyeux și a lui Henric al IV-lea.

Paul al V-lea nu s-a dat bătut și, ca să facă față și acestei situații, fiind priceput și în domeniul jurisprudenței, a trimis nunțiilor din diferite state europene directive foarte severe și a alcătuit reguli precise pentru guvernanți într-o *Instrucțiune* privitoare la sarcinile lor; le impunea respectul și colaborarea în luarea unei poziții ferme împotriva oricui ar fi exprimat opinii critice sau ar fi deviat de la linia romano-apostolică. Putea conta orbește pe Spania și pe Casa de Habsburg; se va declanșa în consecință Războiul de 30 de ani.

În domeniul politicii interne, ca economist priceput, după cum apreciază Caracciolo, în fața „multelor și gravelor falimente bancare" în „dorința de a evita un amestec brutal al posesorilor privați de capitaluri în treburile Curiei papale", s-a hotărât „să facă un pas care, la început, nu a prea fost luat în seamă, dar, pe parcursul timpului, a căpătat o importanță deosebită; crearea unei bănci de depozit care să se alăture celorlalte bănci publice în curs de apariție în alte țări".

Aceasta nu va fi însă de ajuns pentru a însănătoși finanțele Statului pontifical, pentru că Paul al V-lea s-a lansat, în plus, într-un nepotism fără limite, iubitor cum era de lux și de artă. Nepotul său, Scipione Caffarelli, a fost numit cardinal la doar 26 de ani și s-a trezit că i se oferea numele și blazonul familiei Borghese; Paul al V-lea i-a încredințat funcții bănoase, așa încât nepotul ajunsese să aibă încasări anuale de circa 140 000 de scuzi. Frații lui Scipione au primit și ei servicii bine plătite și au acumulat bogății uriașe, și astfel familia Borghese a urcat pe o treaptă înaltă în societatea romană, etalându-și cu ostentație luxul și averile. Pasquino denunța toate acestea:

> După Carafa, Medici și Farnese
> acum trebuie să-i îmbogățim și pe Borghese.

O modalitate de a investi toți acești bani a fost aceea de a înființa o galerie de tablouri și sculpturi antice și moderne cu ajutorul căreia au fost împodobite toate palatele și vilele întregii familii; dintre toate edificiile înălțate în acea vreme, cele mai prețioase comori artistice au fost concentrate în vila Borghese de dincolo de Porta del Popolo, pe colina Pincio, clădită la dorința cardinalului Scipione și care ajunsese să fie considerată „un deliciu al Romei".

Dar și papa însuși a vrut să lase în urma lui un semn de generozitate personală prin înfrumusețarea edilitară a orașului, de la lucrările de alimentare cu apă prin sistematizarea izvoarelor Tibrului în scopul împiedicării deselor inundații și prin apeductul care ducea la fântâna așa-numită Paola de pe colina Gianicolo, la construirea Capelei Paoline din palatul Quirinale și la fațada bazilicii Sf. Petru executată după proiectul lui Maderno.

Pentru toate acestea a fost nevoie de sume enorme de bani și, desigur, măsurile luate nu au fost suficiente, fără a mai pune la socoteală faptul că „scopurile politice ale Bisericii au dus la cheltuirea fondurilor publice mai ales pe plan extern", după cum notează Caracciolo; din această

cauză, „totul mergea spre o deteriorare materială de neevitat nici prin eventuale conjuncturi favorabile şi nici prin reformele care s-au preconizat în administraţia publică şi în finanţe". Să ne gândim, de fapt, că, la izbucnirea Războiului de 30 de ani, în 1618, Paul al V-lea s-a angajat să ajute financiar liga principilor catolici, aceasta costând Curia nu mai puţin de 625 000 de florini în doi ani şi jumătate!

Totul se făcea, aparent, pentru un război religios, dar, în realitate, era vorba, sub toate aspectele, de unul politic; iar aceasta, pentru un papă care declarase că nu vrea să se ocupe de politică, însemna să plătească un preţ uriaş pentru falsitatea afirmaţiilor sale. L-a consolat destul de mult victoria din 1620 de la Muntele Alb, din Boemia, pentru că va asigura taberei catolice dominaţia asupra imperiului pentru încă zece ani; cu acea ocazie, au fost înălţate rugăciuni solemne de mulţumire, la 3 decembrie, în biserica germanilor din Roma, S. Maria dell'Anima.

Pentru a rămâne pe un plan religios, nu putem să nu amintim că, sub Paul al V-lea, teologii de la Sfântul Oficiu au condamnat, la 24 februarie 1616, teoria lui Copernic, comiţând una dintre erorile cele mai grosolane din istorie. În special, afirmaţia „că soarele ar fi centrul lumii şi, ca atare, nu se mişca din loc" era considerată „o pseudo-ştiinţă absurdă şi prosteasca, formal eretică" pentru că intra în contradicţie, ca semnificaţie literală, cu Sfânta Scriptură. În plus, ideea „că pământul nu este centrul lumii nefiind imobil, ci deplasându-se cu tot ce se află pe el", trebuia cenzurată ca greşită din punctul de vedere la credinţei.

Două zile mai târziu, marele Galilei, care se grăbise să ajungă la Roma pentru a apăra doctrina lui Copernic, într-o convorbire particulară cu cardinalul Bellarmino, lua act de această poziţie a Bisericii, dar obţinea de la înaltul prelat o declaraţie în care se adeverea că el nu primise nici o penitenţă pentru că luase apărarea învăţatului polonez, ci doar o *denunţare* a Indexului. Un duşman personal al lui Galilei, părintele Seguri, a întocmit un proces-verbal imaginar al acestei „convorbiri private" din care rezulta că Bellarmino îi pusese în vedere savantului să-şi abjure concepţiile, sub pedeapsa închisorii, interzicându-i să le mai susţină şi să le mai răspândească în vreun fel; Galilei ar fi consimţit şi ar fi promis că se va supune acestei „porunci".

Acest document este considerat apocrif şi, probabil, Seguri l-a scris din proprie iniţiativă, inventând astfel o probă care i-ar fi putut deveni utilă în vreo ocazie; şi ocazia a venit când Galilei a fost judecat sub Urban al VIII-lea. Bellarmino va muri în 1621 şi nu va putea depune mărturie în favoarea sa, dacă ar fi dorit vreodată să facă aşa ceva; tribunalul

ecleziastic va comite, astfel, o greşeală de neiertat ale cărei origini datează din vremea lui Paul al V-lea care, prin condamnarea teoriei lui Copernic dăduse tonul aceste acţiuni mârşave.

Paul al V-lea a murit la 28 ianuarie 1621 şi a fost înmormântat în Vatican, dar osemintele au fost mutate ulterior în Capela Borghese din bazilica S. Maria Maggiore.

234. Grigore al XV-lea (1621-1623)

Ambasadorii principilor catolici n-au reuşit nici de această dată să-l urce pe candidatul lor pe tronul pontifical, deşi cel francez şi-a întârziat până în ultimul moment, împreună cu ceilalţi cardinali conaţionali ai săi, sosirea la conclavul care a început la 8 februarie 1621. Sfântul Colegiu era mai hotărât ca niciodată să aleagă o persoană neutră din punct de vedere politic, consacrată numai intereselor Bisericii Catolice. Aşa că alegerea a căzut, la 9 februarie, pe Alessandro Ludovisi.

Născut la Bologna, la 9 ianuarie 1554, într-o familie nobilă, fusese elev al colegiului iezuit din Roma, ceea ce constituia o garanţie a continuităţii pe linie doctrinară. Licenţiat în drept civil şi canonic la Bologna, fusese ales de Paul al V-lea arhiepiscop al acestui oraş şi, apoi, cardinal; nu beneficia de o sănătate de fier şi nu puţini au fost aceia care au gândit că pontificatul lui era unul de tranziţie. Sub anumite aspecte, aşa va fi dacă ne gândim că a păstorit doar doi ani, dar îşi va lăsa amprenta pe unele iniţiative importante; a fost încoronat la 14 februarie 1621 şi şi-a luat numele Grigore al XV-lea.

O dată cu el, binomul papă-nepot al obişnuitului nepotism scandalos nu a întârziat să-şi facă apariţia; a fost rândul lui Ludovico Ludovisi, şi el elev la iezuiţi, ales, la câteva zile după încoronarea unchiului său, cardinal trezorier şi primind o serie de beneficii ecleziastice grase. Marile bogăţii acumulate au fost folosite de Ludovico în cumpărarea ducatului Zagarolo de la familia Colonna, acum sărăcită, în construcţia splendidei vile Ludovisi şi în înfiinţarea, acum la modă, a unei preţioase galerii cu numeroase opere de artă, printre care faimosul „tron Ludovisi". În felul acesta, familia Ludovisi a avut acces la fastul celor mari, după exemplul celor din familia Borghese şi, poate, în urma mustrărilor de conştiinţă pentru marile averi acumulate de pe spinarea sărmanilor contribuabili şi pentru dobândirea necuvenită a unor teritorii ale Bisericii, s-a dedicat unor opere de binefacere. Acelaşi Ludovico a împărţit anual 32 000 de

Grigore al XV-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

scuzi așezămintelor de caritate și, pe cheltuiala sa, în perioada foametei, au existat pe lângă Lateran 150 de locuri de găzduire unde se oferea de mâncare săracilor. În plus, pentru a compensa tot ceea ce luase de la Biserică, a pus să se construiască biserica S. Ignazio, unde liturghia va fi oficiată de către iezuiți; se închidea, în felul acesta, traficul banilor necuveniți. Un papă iezuit îmbogățise un nepot iezuit care dăruise Ordinului o nouă biserică, după cea deja existentă.

Grigore al XV-lea, ales în virtutea caracterului său pașnic și pentru că se situa în afara oricărei influențe politice, a ieșit și el, ca și predecesorul său, din neutralitatea inițială față de țările implicate în Războiul de 30 de ani și a îndemnat forțele catolice din imperiu la ofensivă. Și-a arătat disponibilitatea de a contribui economic, obligându-se să dea împăratului și Ligii catolice circa două milioane de florini în doi ani și jumătate. Fără a mai pune la socoteală că această poziție a sa a dus la neînțelegeri grave cu Franța condusă atunci de faimosul cardinal Richelieu, iar diplomația pontificală a trebuit să facă adevărate salturi mortale pentru a evita riscurile unor noi schisme între statele catolice.

Aceasta s-a întâmplat și datorită faptului că Grigore al XV-lea a știut, în fond, să nu piardă din vedere ceea ce trebuia să rămână sarcina sa primordială, realizarea activității de misionariat; aceasta s-a concretizat prin întemeierea congregației De Propaganda Fide, care a devenit organ central pentru toate teritoriile unde existau misiuni. Ea a fost fondată la 6 ianuarie 1622 „cu convingerea că misiunea cea mai importantă a

Păstorului este răspândirea credinței creștine", conform cuvintelor papei; și, într-adevăr, această instituție a devenit o piatră de hotar în istoria Bisericii de la Roma și o cotitură în evanghelizarea universală. Este o operă de inspirație profund creștină, chiar dacă, desigur, a comportat în același timp o angajare cetățenească pentru realizarea programelor misionare, prin unele compromisuri în teritoriile care trebuiau convertite.

Compromisurile au stat sub semnul martirajului, dar au dus și la un amestec al Sfântului Scaun în problemele interne ale unor națiuni, într-o angajare politică pentru realizarea scopurilor religioase.

Este, de asemenea, meritul lui Grigore al XV-lea faptul că a dat două noi decrete pentru alegerea pontificală care apărea ca o afacere între cele trei mari state catolice de atunci. *Aeterni Patris* din 1621 și *Decet Romanorum Pontificem* din 1622 întăreau caracterul secret și majoritatea de două treimi, stabilind, de asemenea, procedura și formulele de utilizat; totul conform unui ceremonial detaliat. Aceste norme au rămas valabile în substanță până în secolul nostru, dar Grigore al XV-lea și-a făcut iluzii că, în acest fel, a eliminat amestecul marilor puteri catolice în alegere. S-ar putea spune că amestecul lor a căpătat, mai degrabă, un aspect nou și anume dreptul de veto la care vor recurge totuși întotdeauna pentru a se opune alegerii unui candidat inconvenabil. Prin urmare, Biserica de la Roma nu se prăbușea din cauza intervenției puterii laice în alegerea conducătorului ei, pentru că în amonte se menținea unele compromisuri care, în ciuda Reformei sau a Contrareformei, continuau să condiționeze în mii de alte forme funcția sa „pastorală" asupra lumii.

Grigore al XV-lea a murit la 8 iulie 1623 în palatul Quirinale și a fost înmormântat în biserica S. Ignazio.

235. Urban al VIII-lea (1623-1644)

Din cauza canicule de vară și a malariei care se răspândea, cardinalii intrați în conclav în iulie 1623 pentru alegerea succesorului lui Grigore al XV-lea au făcut de toate, însă nu au respectat cu strictețe regulile pe care acel papă le întărise în privința secretului și a neamestecului persoanelor străine de Sfântul Colegiu. Era o confruntare între trei curente politizate în direcțiile separate pe care Războiul de 30 de ani le mai evidenția încă; se mergea înainte prin excludere, sub controlul determinant al Spaniei și puțin a lipsit să nu se ajungă la păruială.

Urban al VIII-lea
(Rev.Fabbrica di S.Pietro)

Apoi, conclavul a început să semene a lazaret, când mai bine de zece cardinali au făcut febră și astfel frica de molipsire i-a făcut pe toți să cadă de acord asupra cardinalului Maffeo Barberini, care a fost ales la 6 august. A fost consacrat pe 29 septembrie și și-a luat numele de Urban al VIII-lea.

Născut la Florența, în 1568, într-o familie de negustori, fusese nunțiu papal la Paris, și Paul al V-lea îl numise cardinal în 1606 pentru meritele dobândite pe pământ francez; această națiune îi va rămâne la suflet și când va fi papă, ducând din această cauză la ultimele erori politice fatale ale Statului pontifical pe plan internațional.

De fapt, Urban al VIII-lea a participat la Războiul de 30 de ani mânat de iluzia că o motivație religioasă l-ar fi putut înțeți, dezvăluindu-și cu această ocazie toată incapacitatea politică în comparație cu marele Richelieu. Acesta, deși era cardinal al Bisericii romane, a urmărit în exclusivitate doar interesele statului francez, aliindu-se cu principii luterani, încetinind restaurația catolică în Germania și provocând, astfel, prăbușirea definitivă a papei de pe poziția sa de arbitru și intermediar între națiunile aflate în conflict armat.

La Richelieu, absolut importantă era doar „rațiunea de stat" față de care Contrareforma trecea pe planul secund, cu scopul de a anihila amenințătoarea putere a Imperiului habsburgic în Europa. Urban al VIII-lea a trimis împăratului și Ligii catolice importante ajutoare în bani, dar s-a lăsat ulterior „înșelat și puternic influențat de politica fără

scrupule a lui Richelieu", după cum observă Seppelt, și, desigur, „atitudinea sa ar fi trebuit să fie alta dacă ar fi subordonat toate acțiunile sale marelui scop al restaurație catolice, în loc să ia o serie de decizii de pe poziția de șef temporal al Statului Bisericii".

Urban al VIII-lea nu-și putea permite aceasta; el a fost, în primul rând, un papă mecenat și a practicat în cel înalt grad nepotismul, așa că a fost meschin în provincialismul concepției sale politice. În rest, era și poet și, încă de când era tânăr, compusese poezii în latinește și în limba italiană, specifice stilului baroc din epocă; a continuat să scrie șlefuindu-și la maximum versurile, dar cu un conținut extrem de precar. Le-a tipărit în 1637 sub titlul *Maphei Cardinalis Barberini*, dar le-a difuzat de pe poziția sa de papă, obținând susținerea poeților pe care-i adunase la curte, în intenția de a iniția o creștinizare a poeziei aducând-o pe aceeași linie cu Contrareforma.

Cei mai apreciați dintre acești poeți au fost Francesco Bracciolini care, în poemul eroi-comic *Bătaia de joc a zeilor* ridiculizase divinitățile păgâne, devenind, astfel, cetățean al Romei, și Giovanni Ciampoli, care în poeziile sale a cântat încoronarea papei și eforturile acestuia pentru a aduce pacea între popoare. Gabriello Chiabrera, din îndepărtata Savona, îl preamărea cu ocazia Anului Sfânt din 1625:

> Marele Urban deschide iar
> ușile Milei și ale Iertării;
> Și ne îndrumă pașii
> acolo unde-l poartă lumina zilei.

Poeții cei mai apropiați papei au fost însă doi iezuiți, polonezul Cazimir Sarbiewski și alsacianul Jakob Balde, care l-au ajutat în revizuirea imnurilor din *Breviarul de la Roma*; după cum notează totuși Castiglioni „remodelarea imnurilor, la care a lucrat personal papa-poet, a avut ca rezultat o formă metrică riguros corectă, dar, deseori, în dauna gândirii și a eficacității primare".

A fost un fel de *divertisment* în ton cu poetica vremii și, sub anumite aspecte, în acest papă era ceva din Leon al X-lea, poet și el și protector al poeților de mâna a doua; și ce plăcere îi făcea să-i găzduiască în reședința sa de vară de la Castel Gandolfo și să le admire inspirația în splendida vilă renovată din temelii de Carlo Maderno! Fiecare își depăna versurile în pacea acelor locuri, pe care papa însuși le lăuda într-un poem în latinește, dedicat prietenului său Lorenzo Magalotti.

Mecenatismul papei Barberini nu s-a oprit însă aici; el a fost cel care a dat Romei o amprentă barocă, văzând în Lorenzo Bernini un artist genial. De la solemnul baldachin din bronz de deasupra mormântului Sf. Petru, cu basoreliefurile de laudă pentru *Mater Ecclesia* cu chipurile unei femei chinuite de naştere şi al copilului care se naşte surâzând vieţii, la desenul din proiectul pentru monumentul funerar care trebuia ridicat în bazilica Sf. Petru pentru Matilda de Canossa şi la mausoleul papei care îşi va găsi locul pe latura dreaptă a absidei din bazilica Vaticanului. Astfel, după 170 de ani de lucrări, Urban al VIII-lea a putut să sfinţească, în sfârşit, în 1621, noua biserică, deşi lucrările vor mai continua pentru ornarea interiorului şi sistematizarea pieţei cu celebra colonadă terminată abia în 1667.

Mai mult, activitatea edilitară a acestui papă nu s-a limitat doar la punerea la punct a bisericii dedicate prinţului apostolilor; numeroase edificii ale oraşului poartă stema cu albine, semn al restaurării de către papa Barberini, dar şi al nepotismului fără limite care l-a caracterizat. El a consfinţit, într-adevăr, ceea ce un cronicar al vremii a denumit cu sarcasm, „serbarea" nepotismului, pentru felul în care a dotat până peste cap cu bani, averi, funcţii importante şi profitabile pe toate rudele sale, astfel încât albinele heraldice ale familiei Barberini, insecte zburătoare care, la origine, erau tăuni, au invadat Roma:

PASQUINO
Albinelor, pe care cerul v-a trimis pe pământ roman
ca să culegeţi tot ce-i mai frumos pe-aici,
arătaţi-vă acum şi ceara,
Şi să gustăm din dulcea voastră miere.
ALBINELE
Lacomilor, ce vreţi?
Ceară barbară şi miere vor fi pentru voi războiul
Şi sângele ce pentru noi se varsă pe pământ.

Urban al VIII-lea i-a numit cardinali pe fratele capucin şi pe doi dintre nepoţi; tatăl acestora din urmă, Carlo Barberini, a primit donaţii atât de mari, încât a putut cumpăra din ele moşii întinse, devenind în scurt timp unul dintre cei mai mari proprietari de pământuri din Statul pontifical: Ranke, Pastor şi Grisar s-au lansat în ample evaluări asupra nivelului sumelor primite de cardinalul Francesco şi de nepotul Taddeo. Nu are prea mare importanţă dacă aceste sume ajungeau sau nu la o sută de milioane de scuzi; este, în orice caz, nejustificat şi reprobabil că

rudele papei au putut primi toți acest bani care erau proprietatea Statului Bisericii. Fără a mai pune la socoteală beneficiile obținute de celălalt cardinal Barberini, Antonio, cu venituri de la douăzeci de mănăstiri mari, de la magistraturi și alte beneficii ecleziastice viagere, precum și banii încasați de mai multe ori de toate rudele prin băncile din Bologna, Perugia și Ferrara.

Construirea bibliotecii Barberini, cu colecția sa de manuscrise prețioase și de tipărituri, a palatului Barberini de la poalele colinei Quirinale și a numeroaselor biserici, totul încredințat unor artiști iluștri precum Carlo Maderno, Pietro da Cortona și Andrea Sacchi, pe lângă deja amintitul Bernini, au creat, este adevărat, Roma barocă, dar poporul a îndurat totul prin diferitele taxe instituite pentru a face față acestor cheltuieli. De fapt, pentru a însănătoși situația financiară nu erau suficiente sumele provenite din indulgențele de la jubileul din 1625 și din alți șapte... Ani Sfinți „extraordinari" pe care Urban al VIII-lea i-a proclamat, astfel încât deține recordul unor asemenea evenimente din istoria papalității.

Și pontiful, prin înființarea atâtor taxe, și-a meritat porecla de „papă impozit":

> Urban al optulea cu barba lui deasă,
> îndată după jubileu, mai arde-o taxă.

A fost un șir de „pasquinate" pe această temă, cum a fost aceea ocazionată de taxa pe vin care procura banii necesari pentru Fântâna Trevi, din zona colinei Quirinale:

> Pentru că Urban, cu taxa lui, a scumpit vinul,
> o să creeze din nou cu apă, poporul din Quirino.

Un alt cronicar al timpului menționează că „prin piețele Romei au fost răspândite mici tablouri și, în fiecare dintre ele, era înfățișat un prelat sărac care cerea de pomană Bisericii pentru a putea trăi. La care Biserica îi răspundea astfel: «Vai de mine, n-am nici măcar un bănuț / tot ce-am avut mi-a luat Barberino»".

Ca să complice și mai mult lucrurile s-a declanșat și războiul provocat de dorința celor din familia Barberini de a pune mâna pe ducatul de Castro și Ronciglione, proprietatea lui Odoardo Farnese; acesta a reușit să-și apere pământurile și, după ce a fost excomunicat,

a pornit cu trupe către Roma, învingând armata pontificală. A fost o ofensă adusă papei și familiei sale, și vasalul l-a biruit pe suveran care a trebuit să-i ridice excomunicarea și să facă pasul înapoi. Cu această ocazie, și-a dat seama cât de important era să întărească „apărarea" Romei și a Statului pontifical conform tehnicilor și mașinilor de război moderne. Au fost adăugate noi bastioane la Castelul Sant'Angelo, au fost construite numeroase fortificații în unele orașe, în Castelfranco, supranumită „Fortăreața lui Urban" și, mai ales, la Civitavecchia care a devenit un adevărat port militar.

Se știe că, pentru a monta piesele de artilerie în aceste fortificații au fost folosite bârnele din bronz din atriul Panteonului, și Pasquino a lovit din nou cu spiritul său mușcător, compunând următoarea frază: *Quod non fecerunt Barbari, fecerunt Barberini,* adică „Ce n-au reușit să facă barbarii, au făcut cei din familia Barberini". Este clar, așadar, că papa și rudele sale erau rău văzuți și această ură l-a făcut pe Urban al VIII-lea să aibă mustrări de conștiință. A înființat o comisie care să aprecieze limitele între care un papă putea dispune după bunul lui plac de încasările Sfântului Scaun.

Unei prime aprecieri, foarte binevoitoare, în baza căreia papa ar fi putut dispune de tot ceea ce dorea și care a fost refuzată de însuși Urban, i-a urmat o a doua care limita la un sfert libera disponibilitate a papei din încasările anuale ale Bisericii. Formularea acestor opinii ale comisiei sunt mai scandaloase ca oricând și arată o dată în plus că Roma nu înțelesese ce însemna, în fond, cinstea și spiritualitatea puterii papale.

Era o infamie și nu-l reabilitează pe Urban al VIII-lea, nici măcar pe plan religios, faptul că a emis unele bule pentru reglementarea beatificării și a cultului sfinților sau pentru a lua poziție împotriva lui Jansenius; în plus, în acest ultim caz se interzicea doar orice apreciere asupra iertării și liberului arbitru, făcând trimitere la hotărârile conciliului de la Trento. Oricum, nu era o luare fermă de poziție.

Infamia îl copleșea, din toate părțile și la toate nivelurile, pe Urban al VIII-lea și el a căutat să se pună la adăpost de criticile populare, de temut întotdeauna, luând măsuri de factură mai veche, adică reluând serbările în stil păgân care l-ar fi putut face să recâștige inimile orășenilor. A fost vorba doar de reînceperea unei perioade de petreceri, cu vânători, jocuri și spectacole teatrale, aceasta însemnând ulterior o lovitură dată finanțelor Statului, infamia Curiei extinzându-se ca o pată de ulei. Într-adevăr, și ceilalți prelați, cum ar fi cardinalii Medici, Borghese și Ludovisi, au continuat să ducă o viață ușuratică, amatori

de jocuri de noroc în care mizau averi întregi. Cardinalii își afișau cu ostentație fastul și luxul, duși de moda vremii, împăunându-se ca niște prinți, deși rămâneau aproape întotdeauna inferiori acestora, ca titluri nobiliare; așa încât au făcut presiuni asupra papei pentru a putea și ei să posede titluri conforme cu înalta poziție pe care o ocupau în societate. Urban al VIII-lea le-a dat satisfacție în iunie 1630; de atunci ei nu au mai fost „Illustrissimi", ci „Eminentissimi"și suna foarte bine titlul de „Eminență"! Ne amintește aceasta sărmanul don Abbondio în *Logodnicii*, pe un ton care aduce a bătaie de joc: „...trebuie să i se spună Eminență: ați înțeles ? Pentru că papa, Dumnezeu să-l apere, a recomandat ca, începând de la jumătatea lunii iunie, cardinalii să aibă acest titlu. Și știți de ce a ajuns la o asemenea hotărâre? Pentru că Illustrissimo, titlu care le era rezervat doar lor și unor prinți, acum vedeți și dumneavoastră ce-a devenit, câtă lume se bucură de el: parcă l-ar suge cu plăcere!".

Un titlu nu șterge infamia unei vieți contrare Evangheliei, după cum recenta reabilitare a lui Galilei, dorită de Ioan Paul al II-lea, nu anulează rușinea procesului pe care faimosul savant l-a îndurat sub Urban al VIII-lea, în 1633; după „examenul riguros", adică după tortură, el a fost obligat să abjure o scriere a sa care purta mențiunea *imprimatur*, adică „bun de tipar", care, în opinia acuzării, fusese obținută în mod fraudulos. Practic, nu comunicase autorităților ecleziastice faptul că Bellarmino, într-un „precept" din 1616, îi interzisese să predea de la catedră sau să susțină public doctrina lui Copernic; realitatea este că, așa cum am amintit în biografia lui Paul al V-lea, Bellarmino s-a limitat doar la o convorbire de clarificare cu Galilei, iar procesul-verbal despre „precept" era un fals. Savantul a murit cu doi ani înaintea lui Urban al VIII-lea căruia îi dedicase, fără ca acesta s-o fi meritat, opera sa *Înțeleptul*; în acel pontif era înrădăcinată neîncrederea în rațiune.

După infamia acestei neîncrederi și a nepotismului cel mai nerușinat, cu toate consecințele unei credibilități reduse pe care papalitatea o avea acum în Europa, nepăstrând pasul cu vremurile, Urban al VIII-lea a murit la 29 iulie 1644, după ce scăpase de două comploturi. Romanii, în sărbătoare, cutreierau orașul, exprimându-și bucuria pentru sfârșitul acestui nepotism de lipitori, cu speranța că va fi ultimul de acest gen. Ar fi dorit să incizeze acest epitaf pe mausoleul papei, operă a lui Bernini: „A îngrășat albinele și a jupuit turma". Alte albine se vor năpusti la putere pentru a se înfrupta din mierea bogăției.

Inocențiu al X-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

236. Inocențiu al X-lea (1644-1655)

Conclavul, întrunit în plină vară a anului 1644, părea a fi dominat de cei din familia Barberini, care puteau conta pe susținerea unui mare număr de cardinali și țînteau în mod hotărât spre alegerea cardinalului Sacchetti; n-au reușit însă. Au apărut neînțelegeri chiar printre ei, și Francesco Barberini era necăjit că nu era bine privit de spanioli; într-o zi s-a ajuns chiar la o încăierare. Soarele puternic îi bătea în cap și, ca de obicei, unora dintre cardinali a început să li se facă rău; au căzut de acord asupra unei persoane care era considerată „o creație" a lui Urban al VIII-lea, chiar dacă era cunoscut ca un dușman al francezilor, Giovan Battista Pamphili care a fost ales la 15 septembrie 1644. Mazarin, succesorul lui Richelieu la conducerea Franței, n-a reușit să prezinte la timp veto-ul său.

Giovan Battista Pamphili, născut la Roma, la 6 mai 1574, fusese avocat de consistoriu și ajutor de judecător la Sacra Rota, apoi nunțiu apostolic la Napoli; îl însoțise pe cardinalul Barberini pe când acesta era ambasador în Franța și lui îi datora numirea de cardinal. Tocmai din acest motiv, familia, îmbogățită sub pontificatul lui Urban al VIII-lea, spera că o va duce bine în continuare. A greșit însă. Îndată ce a fost consacrat papă, la 4 octombrie, sub numele de Inocențiu al X-lea, el a acționat fără întârziere împotriva celor din familia Barberini, atât de

urâți de popor, învinuindu-i de împroprietărire necuvenită; a înființat o comisie de anchetă și a obligat nobila familie să plătească toate cheltuielile făcute pentru războiul de la Castro, considerat un fel de război personal pornit pe seama finanțelor pontificale.

Cardinalii Barberini și-au schimbat în câteva luni poziția politică și s-au refugiat în Franța; fuga lor a fost considerată o recunoaștere a vinovăției. Au fost demiși din funcțiile deținute, iar bunurile le-au fost confiscate. În acest moment s-a făcut auzit Mazarin și regina i-a trimis papei în scris protestul său. Inocențiu și-a dat seama că nu era cazul să meargă mai departe; nu-și putea face din Franța un dușman, având în vedere tratativele de pace care se desfășurau pentru a pune capăt Războiului de 30 de ani, precum și erezia jansenistă care se răspândea în regat.

Papa a lăsat totul să treacă de la el și a trecut cu buretele peste rezultatele comisiei de anchetă ; cei din familia Barberini se vor întoarce în triumf la Roma, iar fratele lui Mazarin a fost numit cardinal. Diplomația papală mai suferise un afront. Apoi, în problema Westfaliei, a fost o ceartă totală; papa fusese, practic, exclus de la îndelungatele tratative. Reprezentantul său, Fabio Chigi, a asistat neputincios la deciziile luate de marile puteri asupra problemelor teritoriale și religioase privind recunoașterea independenței noilor state și problemele imperiului. Congresul recunoscuse oficial erezia și, mai mult, pusese în ordine probleme de drept ecleziastic, atribuind suveranilor și principilor care aderaseră la confesiunea de la Augsburg beneficii ale Bisericii în calitate de feude permanente.

Inocențiu al X-lea n-a putut face altceva decât să protesteze prin bula din 26 noiembrie 1648 contra articolelor care lezau drepturile Bisericii de la Roma și interveneau în conducerea vieții ecleziastice interne. Protestul a rămas însă fără efect. Bula nici măcar nu a fost publicată la Viena; era sfârșitul unui mit. Statul pontifical era ignorat din punct de vedere politic în contextul internațional; vocea suveranului său religios nu mai era considerată în stare să se implice în alegerea unei confesiuni de către cetățenii unui stat străin. Franța catolică semnase tratatele alături de Suedia protestantă; Europa își făurea un sistem exclusiv politic, în timp ce acela religios trecea pe planul al doilea. Catolicii din toată lumea vor continua, într-adevăr, să vadă în papă pe „locțiitorul lui Cristos", dar este cert că vocea sa de atunci intra uneori în contradicție cu o libertate de conștiință dictată de un raționalism care se răspândea din ce în ce mai mult.

O nouă dovadă în acest sens a fost și bula emanată împotriva jansenișților, în 1653; documentul a fost acceptat de toți, toată lumea, inclusiv unii adepți ai lui Jansenius, recunoscând ca exacte motivațiile condamnării celor mai mari universități, de la Louvain și Paris. Unii jansenișți au recunoscut infailibilitatea papei în a aprecia dacă o idee este eretică sau nu, dar au contestat faptul că intențiile lui Jansenius ar fi putut fi declarate ca eretice; era pusă în discuție chiar libertatea de conștiință și, în această direcție, este clar că totul devenea relativ. Controversa a continuat, stimulată de Antoine Arnaud și Blaise Pascal, legându-se de mișcarea de la Port-Royal; doctrina jansenistă a pătruns sub diferite forme în cultură, rămânând activă în unele cercuri intelectuale europene până în zorii romantismului. A existat, la nivelul Ordinelor religioase, o controversă în care erau amestecați iezuiții, dar n-a devenit niciodată o erezie populară și, în realitate, n-a lăsat urme decât în Franța care, în ciuda repetatelor intervenții de condamnare a unor pontifi, a rămas divizată în cele două curente opuse.

Dezamăgit de o Europă prea mare de-acum pentru un suveran temporal atât de mic, Inocențiu al X-lea s-a adaptat situației, a acceptat de bună voie să fie ignorat de marile puteri și și-a orientat politica spre teritoriul închis al Statului pontifical și al Romei. A adoptat moda „noului" nepotism, îndreptându-și atenția către rudele sale pentru a-i îmbogăți și a-i înălța la ranguri înalte ale puterii ecleziastice și laice; cu nepoții cardinali, treburile au mers prost. Nici unul dintre ei n-a fost demn să-i stea alături în exercitarea puterii, dar s-a impus o femeie: Olimpia Maidalchini, văduva fratelui său Pamphilio.

Este sigur acum că relația dintre cei doi cumnați, despre care vorbea malițios Gualdi în cartea sa *Viața doamnei Olimpia Maidalchini*, publicată în 1666, era fantezie curată, „un roman, compus din informații apocrife și fantezii himerice", după cum a observat Ranke. Este însă indiscutabil faptul că această femeie ambițioasă și lacomă l-a dominat total pe bătrânul pontif care, încă din primii ani ai pontificatului său a copleșit-o cu importante donații, de la castelul din S.Martino al Cimino la palatul din piața Navona, unde el însuși se născuse.

Era o personalitate mai puternică decât Curia, așa încât ambasadorii, cardinalii și prelații, pentru a obține ceea ce doreau de la papă, recurgeau la ajutorul ei, ea comportându-se ca o adevărată „papesă":

> Pentru cine vrea ceva de la suveran,
> e lungă și grea calea prin Vatican;

dar dacă omul e isteț,
se duce cu daru' la Doamna Olimpia
Și tot ce vrea primește.
Așta-i drumul cel mai larg și mai scurt.

Așa o caracterizează Pasquino și era adevărat; toți o proslăveau și încercau să-i intre în grații cu daruri bogate. Portretul său se afla deseori prin case împreună cu cel al papei; era considerată un fel de suverană. Prin ea, fastul era asigurat la Roma, pe plan artistic, în viața publică și în moravuri, totul, desigur, în ton cu moda barocă a vremii. O dată cu fastul, au reapărut viciul și desfrânarea, deși doar la nivelul clasei de sus, în așa grad încât, sub protecția ei, târfele au redevenit curtezane respectabile, după cum ne informează un *Anunț* din 30 august 1645. Se poate citi în el că prostituatele „apar în trăsuri la marile evenimente solemne, pentru că Doamna Olimpia, după ce ele îi făcuseră daruri, a binevoit să le ia sub protecția sa, le-a dat voie să pună blazonul Excelenței sale pe ușa lor și le-a permis să meargă fără nici o opreliște cu trăsura, ca și cum ar fi fost niște doamne onorabile".

S-a îngrijit, desigur, și de afacerile proprii, s-a îmbogățit într-o manieră lipsită de scrupule și fără limite, neezitând să exploateze și foametea din anii 1647 și 1648, după cum menționează Pasquino:

De s-ar ridica legile calice
pe grăsime și merinde,
fiecare ar vedea mereu
belșugul cum îi vine-n cale.
Belșug care-a dispărut
pentru că-i prea mult la unii.

Fiul acestei femei, Camillo, nu a avut decât grija să-și aleagă viitorul la nivel înalt. Numit de unchiul său general al Bisericii, comandant suprem al flotei și guvernator al cartierului Borgo, la un moment dat și-a dat demisia din aceste funcții și a preferat să devină cardinal, stând o vreme în preajma secretarului de stat care, pe atunci, era Pancirolli. S-a răzgândit repede și a redevenit laic pentru a se însura cu tânăra văduvă a principelui Borghese, Olimpia Aldobrandini. Mama sa nu prea a fost de acord cu această căsătorie, pentru că viitoarea noră i-ar fi semănat foarte mult ca temperament și se temea că o va concura. Dar Inocențiu i-a dat satisfacție lui Camillo și a acceptat demisia din calitatea de cardinal; singura condiție a fost ca soții să meargă să locuiască la Frascati, aceasta

pentru a o liniști pe „papesă" care nu admitea rivali în dominația ei asupra înaltei societăți din Roma.

Această femeie a ajuns la apogeul prestigiului cu ocazia jubileului din 1650; un eveniment atât de sfânt a fost sărbătorit sub semnul mondenității, conform unui ceremonial care, sub multe aspecte, era creat de ea. „Predica sfântă s-a transformat într-un exercițiu retoric plin de îngâmfare: predicatorii deveniseră adevărați saltimbanci pe scenă", notează Castiglioni, lumea merge să asculte o predică așa cum merge ca distracție la teatru; doamna Olimpia îi cheamă pe toți în palatul său", pe care i-l dăruise papa în piața Navona, „ca să facă jurăminte în fața mult aplaudatului părinte iezuit Oliva și invită să-l asculte dame și cavaleri, care aleargă acolo ca la o distracție pe cinste".

Primirea la pontif se face cu o solemnitate incredibilă: ambasadorul lui Filip al IV-lea va veni cu un alai de 300 de trăsuri, fiecare cu lacheii săi, mauri cu livrele strălucitoare și cai împodobiți.

Apoi a intervenit o criză în relațiile dintre papă și cumnată; el a numit cardinal un nepot de șaptesprezece ani al Olimpiei, Francesco Maidalchini, pentru a lua locul lui Camillo Pamphili. Era totuși un incapabil, și Inocențiu l-a dat la o parte înlocuindu-l cu un alt nepot cardinal, Camillo Astalli, rudă îndepărtată a Olimpiei Maidalchini. Ea a dat în clocot de furie; acel nepot nu-și avea locul în planurile ei. Bătrânul părea să fie sătul până peste cap de ea și a dat-o afară pe ușă. Ea s-a retras la S.Martino al Cimino, o moșie dăruită de papă o dată cu mai multe palate și sate; era un exil regesc.

Astalli a câștigat în importanță, dar nu într-atât încât să-l poată înlocui pe Pancirolli atunci când acesta a murit, în 1651; Fabio Chigi a devenit noul secretar de stat.

Papa l-a chemat atunci la Roma și pe Camillo Pamphili împreună cu soția sa, gata să devină noua „papesă"; ea voia să se amestece în toate, așa încât Olimpia cea bătrână a fost chemată la curte „pentru a menține ordinea casnică", după cum s-a exprimat Ranke. În realitate, au fost numeroase intrigi și scandaluri între cele două Olimpii, pe care Inocențiu le-a răbdat până când „Pimpaccia din piața Navona", cum o porecleau romanii pe Maidalchini, a rămas din nou stăpână, singură și netulburată, spre liniștea octogenarului pontif.

Deci, în timp ce cumnata avea în grijă, cum se spune, cheile casei, papa s-a ocupat de înfrumusețarea Romei. De nevoie, s-a ocupat și de finanțe, trebuind să facă față într-un fel acelei lipitori nesătule pe care o avea în preajmă și pentru toate lucrările edilitare pe care le poruncise în

oraș. În această împrejurare s-a arătat însă „energic, priceput și hotărât, după cum observă Ranke, și i-a obligat pe baroni să-și plătească datoriile". Un model în această privință a fost modul în care a procedat cu ducele de Parma; creditorii săi i se plângeau mereu lui Inocențiu pentru a-l obliga pe Ranuccio Farnese să-și plătească datoriile. Bătrânul a luat măsuri: pornind de la asasinarea episcopului din Castro, pentru care au fost găsiți vinovați funcționarii ducelui, a ordonat ca bunurile familiei Farnese să fie scoase la vânzare. Trupele pontificale s-au dus la Castro pentru a-l lua în primire; era în anul 1649.

Ranuccio s-a gândit că se va putea salva așa cum reușise tatăl său, Odoardo, cu Urban al VIII-lea, dar, de data aceasta, puterile europene aflate acum într-o perioadă de liniște nu i-au permis. Și Castro a fost distrus. Sumele datorate erau atât de mari încât ducele n-ar fi putut niciodată să le plătească; a fost nevoie pentru aceasta de medierea Spaniei.

Au apărut apoi impozitele suplimentare. Doar pentru ridicarea obeliscului din piața Navona, deasupra fântânii celor Patru fluvii a lui Bernini, adică a celor patru izvoare ale apei pure (l'acqua Vergine), s-a fixat o taxă de un bănuț pe livra de carne și de sare și creșterea prețului la grâu, motiv pentru care Pasquino comenta:

> Noi vrem altceva decât fântâni și turnulețe;
> pâine vrem, pâine, pâine, pâine!

Piața Navona și-a pierdut caracterul său țărănesc; fusese până atunci o piață centrală de fructe și legume, iar acum s-a înnobilat cu palatul renovat Pamphili și cu biserica S. Agnese, amândouă opera lui Borromini: a devenit „Curtea Pamphili". Dar multe străzi ale orașului au fost lărgite și sistematizate; planul de refacere urbanistică inițiat de Sixtus al V-lea și Paul al V-lea a fost continuat cu sârg. Un aspect modern l-au căpătat și închisorile; la „Închisoarea Nouă" de pe strada Giulia a fost conceput, pentru prima dată în Europa, un sistem carceră bazat pe norme de igienă și de securitate. Pe Gianicolo, în zona numită Belrespiro, se construise în cele din urmă vila familiei Pamphili; cel care a construit-o a fost Algardi, și acolo a locuit nepotul lui Inocențiu, Camillo, cu soția sa, Olimpia.

Inocențiu al X-lea a murit la 7 ianuarie 1655, după o lungă agonie care a permis rudelor de tot felul să jefuiască și să-și pună bogățiile la adăpost; donna Olimpia a fost văzută până în ultima clipă înșfăcând tot ce putea din apartamentele pontificale. Cadavrul său a rămas trei zile

fără ca vreuna dintre rude să se îngrijească de înmormântarea lui; donna Olimpia, căreia Curia i-a cerut să ia în grijă cheltuielile pentru înmormântare, a răspuns că era o „sărmană văduvă" şi nu se putea achita de asemenea obligaţii. Nici una dintre rude n-a considerat că ar fi avut vreo obligaţie faţă de răposat. Corpul a fost până la urmă dus într-un spaţiu care era folosit ca magazie şi aşezat într-un sicriu provizoriu; mai târziu, nepotul său, Camillo, a mai reflectat şi i-a ridicat un monument funerar în biserica S. Agnese.

Ca de obicei, romanii au respirat uşuraţi, dar voiau, în primul rând, s-o alunge pe donna Olimpia:

S-a terminat cu poftele
acestei escroace
din piaţa Navona:
chemaţi-l acum pe călău !
S-a zis cu poftele.
...A murit păstorul,
dar vaca rămâne:
să ne bucurăm,
scoateţi-i inima.
A murit păstorul.

Alexandru al VII-lea, succesorul lui Inocenţiu al X-lea, va aduce indirect la îndeplinire dorinţa poporului; îndată după alegere, i-a poruncit să plece din Roma şi să se retragă cu domiciliu obligatoriu la S.Martino al Cimino. A fost deschis şi un proces împotriva ei „pentru însuşire necuvenită" a banilor statului; a fost condamnată să restituie ceea ce luase. N-a făcut-o niciodată: a murit de ciumă în 1657 la S.Martino al Cimino.

237. Alexandru al VII-lea (1655-1667)

Conclavul care s-a ţinut între ianuarie şi începutul lui martie 1655 nu a fost unul obişnuit; nu mai era în joc obişnuitul grup al cardinalilor nepoţi ai fostului papă, capabil să controleze situaţia. Astalli, singur, n-a reuşit să-şi alcătuiască un grup de susţinere, pentru că nimeni nu-i era „dator" cu nimic; grupul cel mai numeros de cardinali se simţea, în sfârşit, liber să decidă fără a mai ţine cont de rude. Ei doreau să facă o alegere bazată doar pe motive religioase, de pe o poziţie de neutralitate

Alexandru al VII-lea
(Rev.Fabbrica di S.Pietro)

politică, respingând influențele venite din partea celorlalte state; ambasadorul spaniol i-a supranumit „echipa de intervenție". Practic însă nu știau pe cine să aleagă. Candidatura lui Giulio Sacchetti primea mereu veto-ul Spaniei, așa cum cea a lui Fabio Chigi întâmpina opoziția lui Mazarin; situația s-a clarificat abia atunci când candidatul francez i-a trimis personal o scrisoare ministrului lui Ludovic al XIV-lea pentru a-l convinge să renunțe la veto-ul împotriva secretarului de stat al lui Inocențiu al X-lea. La 7 aprilie 1655, a fost ales, astfel, Fabio Chigi.

Se născuse la 13 februarie 1599 la Siena, într-o familie celebră de bancheri; fusese reprezentant al Sfântului Scaun la Münster, pe durata tratativelor de pace de la sfârșitul Războiului de 30 de ani și, în acea împrejurare îi devenise antipatic lui Mazarin. În plus, nu obținuse atunci mare lucru în urma abilității sale diplomatice și trebuise să asiste neputincios la toate câte se hotărau în dauna Bisericii. Inocențiu al X-lea îl numise totuși cardinal, în 1652, chemându-l la Roma de la Köln, unde era nunțiu, încredințându-i Secretariatul de Stat la moartea lui Pancirolli. A fost consacrat papă la 18 aprilie, luându-și numele de Alexandru al VII-lea.

Era un om cu sentimente religioase profunde, pătruns de un înnăscut simț al umilinței; după cum ne informează cronicile, nu ar fi vrut să meargă în bazilica Sf. Petru pentru ceremonia rituală a închinării cardinalilor și, pe timpul ritualului, a ținut în mâini un crucifix uriaș pentru a arăta că adorația era destinată lui Cristos și nu persoanei lui.

Pentru instalarea în Lateran nu a dorit arcuri triumfale și fast pe străzi; manifesta o pioșenie exemplară și un dispreț total pentru cele lumești, în special pentru putere. Îi ceruse lui Bernini să-i construiască un sicriu care ținea loc de dormitor; pe masa de scris se afla, ca o mărturie despre sine, un craniu. În plus s-a declarat adversar al nepotismului.

A început apoi lumea să-i spună „că nu se făcea ca rudele papei să trăiască precum orășenii de rând", după cum amintește Ranke, că „nu exista nici un motiv ca, la Siena, casa sa natală să nu aibă parte de onoruri princiare", pentru că putea apărea ca o jignire pentru marele ducat de Toscana. Iezuitul Oliva, mare predicator, „a ajuns să spună că papa ar fi comis un păcat dacă nu și-ar fi adunat în jurul său nepoții"; risca, prin urmare, să devină un suflet condamnat. Apoi, trebuia să se adapteze vremurilor, trebuia să dea un exemplu bun, altfel ce papă ar fi fost!

Alexandru al VII-lea a prezentat această chestiune în fața consistoriului din aprilie 1656: era util sau nu pentru bunul mers al treburilor Curiei ca un papă să se servească de rudele sale? Răspunsul nu putea fi decât afirmativ; sistemul funcționa și în domeniul teologic, pentru că Pallavicino l-a sfătuit pe papă să stabilească anumite limite în cadrul cărora rudele puteau accede la funcții. Se repetau scrupulele lui Urban al VIII-lea. În consecință, aparențele fiind salvate, s-a declanșat „invazia" dinspre Siena, adică „procesiunea", cum a numit-o Pasquino, și Alexandru al VII-lea a rămas stupefiat și tulburat mai mult decât, poate, se aștepta. Dacă ne-am gândi că, până atunci, doar „interpretase" un rol, să spunem că, până la urmă, a obținut o confirmare a legalității unei instituții atât de scandaloase și și-a putut pune sufletul la adăpost.

Fratele său, don Mario, a obținut funcțiile cele mai bănoase, de la cea de administrator-general al serviciului aprovizionării populației, la cea de magistrat în cartierul Borgo. Nepotul Flavio, după o ucenicie la iezuiți, devine cardinal și ajutor al secretarului de stat, Giulio Rospigliosi, urmărind în realitate să acumuleze beneficii ecleziastice care, în scurt timp, ajunseseră la 100 000 scuzi. Un alt nepot, Agostino, a fost ales pentru instruirea copiilor din familia princiară Chigi; rămas laic, în calitate de castelan la Castelul Sant'Angelo, a primit, treptat, proprietăți splendide, ca Ariccia și palatul familiei din piața Colonna, însurându-se mai târziu cu Maria Virginia Borghese.

Și astfel, Alexandru al VII-lea, după ce se arătase adversar al nepotismului, n-a mai reușit să reziste, făcând favoruri până și rudelor îndepărtate, cum era administratorul ecleziastic Antonio Bichi, care a

fost numit și cardinal. A fost o adevărată escaladă a îmbogățirii, iar motivațiile „politice" care ar fi trebuit să justifice nepotismul, pentru a-i da, în acest fel, papei posibilitatea de a găsi printre rude un om de încredere în vederea conducerii Bisericii, au fost lăsate la o parte. Nimeni nu avea suficientă autoritate ca să dea naștere unor certuri. Și nici papa însuși nu era interesat de puterea politică.

Au ajuns, astfel, la apogeu congregațiile de stat, abandonate de pontifii anteriori, cu capacitatea de a decide în probleme din domeniul public, de la chestiuni inerente legate de pace și de război, la taxe și la relațiile internaționale. Papa se va îngriji de chestiunile religioase și de operele de caritate, cum a făcut-o, într-adevăr, în mai 1656, când asupra Romei s-a abătut o epidemie de ciumă. Cu un puternic simț al caritații, i-a ajutat pe cei contaminați, a avut grijă de aprovizionarea cu toate cele necesare și, pentru a împiedica extinderea molimei, a pus să se construiască un azil pe insula Sf. Bartolomeu.

S-a putut vedea la papa Chigi dragostea pentru o viață liniștită, pe care o găsea în liniștea de la Castel Gandolfo, unde se retrăgea vara, timp de două luni, dar și în după-amiezele de la Roma când îi asculta pe poeții care-și citeau la curte poemele. A renunțat, probabil, în cele din urmă, la sicriu și la acel craniu pentru a se complace într-o viață ușor mondenă. Acesta a fost și efectul sosirii la Roma a Cristinei de Suedia; după ce renunțase la coroană, se convertise la catolicism. A acceptat cu plăcere invitația venită din partea papei, în 1655, de a se muta la Roma.

Prințesa a avut parte de o primire pompoasă, făcându-și intrarea în oraș într-o caleașcă pe care o proiectase Bernini; papa a primit-o în consistoriu și i-a dat anafura sfințită, schimbându-i numele în Alexandra. Dar această femeie îi va aduce și bucurie, dar și neplăceri lui Alexandru al VII-lea; cultă, orgolioasă și excentrică, a înțeles că va putea domina societatea mondenă din Roma. Nu există dubii asupra sincerității sentimentelor sale religioase, chiar dacă uneori a criticat unele aspecte exterioare de cult, și a știut, în orice caz, să-și pună în valoare poziția, trăind după cum voia. Cristinei de Suedia i se putea potrivi foarte bine faimoasa frază a lui Henric al IV-lea, după cum a subliniat, pe bună dreptate, Cesare D'Onofrio în cartea sa despre ea, *Roma face cât o abjurare.* Cristina a avut de câștigat din convertirea la catolicism, abjurând protestantismul și părăsind plictisitoarea și înghețata Suedie pentru un oraș liniștit și cald ca Roma. Din palatul Farnese, unde și-a stabilit prima reședință, prin amabilitatea ducelui de Parma, Cristina a guvernat, de fapt, viața lipsită de prejudecăți a

orașului, devenind „regina serbărilor din lumea bună romană", după cum menționează Castiglioni; „căutată și primită peste tot cu bucurie, înfumurarea sa n-a mai cunoscut limite. Recepții fastuoase, turniruri, concerte, baluri mascate au fost organizate în onoarea ei de înaltul cler și de nobilimea romană. Studenții de la Propaganda Fide îi prezentau omagiile lor în douăzeci și două de limbi; iezuitul Atanasius Kircher i-a oferit un mic obelisc cu o inscripție elogioasă în douăzeci și trei de limbi; nici universitatea din Roma nu s-a lăsat mai prejos în omagierea ilustrei musafire".

Printre manifestările cele mai fastuoase trebuie amintit Carnavalul din 1656, care a făcut furori printr-o atmosferă de o asemenea imoralitate încât Alexandru al VII-lea s-a căit că a invitat-o la Roma pe acea „oaie rătăcită" care, intrând printre cei din preajma Sf. Petru, ar fi trebuit să constituie un exemplu pentru convertiri în masă. Acestea nu erau decât visuri. În realitate, cardinalii înșiși se învârteau în jurul ei și stăteau cu ea la jocuri de noroc, de la Chigi la Azzolini, acesta din urmă devenindu-i prieten de încredere și, probabil, amant.

A fost și un fel de Mata Hari a acelor timpuri, uneltind cu Mazarin o cucerire a regatului Napoli, dar a fost trădată de scutierul său, Gian Rinaldo Monaldeschi, care a vândut spaniolilor planurile secrete ale femeii; ea n-a stat pe gânduri și a pus să fie ucis. Au fost însă neplăceri diplomatice interminabile pentru Alexandru al VII-lea, atât de domic de liniște, astfel încât a mai răsuflat puțin când Cristina a plecat de câteva ori din Roma pentru a pune ordine în situația sa financiară din Suedia, după moartea tatălui său, Gustav Adolf. La întoarcere, părea mai liniștită, mai puțin excentrică; s-a mutat în palatul Riario și s-a dedicat vieții intelectuale în care și-a găsit, în sfârșit, acele satisfacții pe care nu le avusese în politică. Salonul său va fi frecventat de artiști și de oameni de litere, formând un fel de Academie, precursoare a aceleia faimoase care, la un an după moartea ei, în 1689, va lua numele de Arcadia.

În acest timp, Alexandru al VII-lea, la moartea lui Mazarin, în 1661, a suferit ca „suveran" pontif o altă ofensă pe plan internațional; a trebuit să se întâlnească personal cu Ludovic al XIV-lea și, desigur, totul a ieșit prost. La originea conflictului era, pe de o parte, visul papei de a crea o ligă a statelor catolice împotriva turcilor și, pe de altă parte, acțiunile concrete ale Regelui-Soare pentru a determina Sublima Poartă să pornească războiul împotriva Austriei. Era nevoie de un pretext pentru a-i închide gura papei și a-i scoate din cap apelurile insistente pentru

formarea unei cruciade. Cel care i l-a furnizat Regelui-Soare a fost noul său ambasador la Roma, ducele de Créqui.

Acesta s-a prezentat în oraș în iunie 1662 cu 200 de soldați, pretinzându-i pontifului onoruri mai înalte decât cele rezervate celorlalți ambasadori; a mai cerut și ca imunitatea diplomatică, acordată în mod normal reședinței sale, palatul Farnese, să fie extinsă la toată zona din jur. Suita sa a avut o comportare insolentă și era de așteptat ca, dintr-un moment în altul, să se declanșeze un inevitabil incident diplomatic. Ceea ce s-a și întâmplat în seara de 20 august.

A avut loc o încăierare între câțiva soldați corsicani ce erau în serviciul papei, aflați la post în împrejurimile palatului Farnese, și trei francezi; de la cuvinte s-a trecut la fapte. Numărul corsicanilor s-a îngroșat și câteva lovituri de archebuză au lovit trăsura ambasadorului care se întorcea în palat; a căzut victimă un paj.

Curia i-a dat imediat satisfacție ambasadorului, care însă a profitat din plin de ocazie și a părăsit Roma, declarând că siguranța sa era în pericol și refuzând orice încercare de reconciliere. Reacția Parisului a fost promptă; nunțiul papal a fost expulzat din Franța; Avignon și ținutul Venaissin au fost ocupate și anexate Franței. Se pregătea, de asemenea, o armată pentru o expediție de pedeapsă împotriva Statului pontifical.

A mai îndreptat lucrurile medierea din partea Spaniei, dar s-a ajuns la umilitoarea pace de la Pisa, din februarie 1664. Cardinalul Flavio Chigi, ca nepot al papei, și cardinalul Imperiali, în calitate de guvernator al Romei, vor trebui să meargă la Paris pentru a prezenta scuze oficiale Regelui-Soare; corsicanii nu vor mai fi niciodată angajați în serviciul papei, în ciuda unui proces în procedură de urgență prin care fuseseră condamnați la moarte doi dintre soldații de gardă implicați în atentat; în sfârșit, în fața cazărmii corsicanilor va fi ridicată o piramidă cu o inscripție care să amintească pentru vecie de „crima" lor. În plus, Castro revenea din nou francezilor; aceasta era condiția pentru ca Avignonul să fie restituit italienilor. Pentru papalitate era, așadar, o pace înjositoare și era dovada lipsei de greutate a Statului pontifical pe planul politicii internaționale.

Alexandru al VII-lea s-a putut consola doar continuând să înfrumusețeze Roma. A dispus să fie renovată clădirea universității La Sapienza, să se orneze multe saloane din palatul Quirinale și din vila de la Castel Gandolfo, să fie sistematizată piața Panteonului și a pus să se ridice în piața Minervei obeliscul de pe spinarea unui elefant de marmură. A dus la bun sfârșit și construcția colonadei din piața Sf. Petru. S-a ocupat însă

și de activități militare și financiare, cum ar fi construcția arsenalului de la Civitavecchia și a monetăriei de lângă grădina Vaticanului.

A murit la 22 mai 1667 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, în grandiosul monument pe care i l-a ridicat Bernini. A fost răpus de obișnuita boală a „pietrei la rinichi", care îi chinuise în trecut și pe alți papi; Pasquino a menționat și aceasta:

> Consolează-te Alexandru:
> dacă soarta cea amară
> a pietrelor te-a dus la moarte,
> moarte a tâlharilor și nu a eroilor,
> obiceiul celor fericiți ca tine
> este să plece de pe lume
> alungați de mânia pietrelor.

238. Clement al IX-lea (1667-1669)

Au fost necesare 18 zile de conclav pentru a se ajunge la alegerea succesorului lui Alexandru al VII-lea. În disputa dintre cele două tabere, filofranceză și filospaniolă, a ieșit din nou învingătoare „echipa de intervenție", avându-l în frunte pe cardinalul Azzolini, ei reușind să impună candidatura lui Giulio Rospigliosi, care a fost ales la 20 iunie 1667. Ambasadorul francez s-a lăudat, apoi, că el avusese meritul alegerii, având în vedere că Rospigliosi era pe poziția a doua pe lista candidaților agreați de Regele-Soare; pe de altă parte, și spaniolii l-au recunoscut ca protejat al lor, pentru că fusese un nunțiu foarte bine apreciat la Madrid. Se poate spune însă că el s-a impus datorită unui spirit tradițional de neutralitate, care a dat roade, în ciuda duratei scurte a pontificatului.

Giulio Rospigliosi se născuse la Pistoia, la 28 ianuarie 1600, dintr-o familie nobilă; elev al iezuiților din Roma, își luase licența în teologie la Pisa, unde a și predat după aceea. Intrat în diplomația pontificală, îndeplinise diferite misiuni, găsindu-și și timpul necesar compunerii unor melodrame care avuseseră succes la Roma; ca vicar la S. Maria Maggiore obținuse apoi titlul de cetățean de onoare al Romei.

În 1657, Alexandru al VII-lea îl numise cardinal și secretar de stat. A fost consacrat papă la 26 iunie 1667, sub numele de Clement al IX-lea și a adoptat ca simbol un pelican cu deviza *Aliis non sibi clemens*, adică „Clement pentru alții și nu pentru sine". Această deviză exprima un program de caritate la unison cu expresia lui preferată: „Să

Clement al IX-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

admitem!" Va reduce taxa pe grânele măcinate şi în fiecare zi chema la masa lui treisprezece săraci cărora le servea, câteodată, el însuşi ciorba. Vizitele la bolnavii din spitalul de la Lateran şi spovedaniile zilnice într-un confesional construit special pentru el în bazilica Sf. Petru îl vor face cunoscut ca sfânt şi populaţia îl va respecta profund ca pe un binefăcător al său.

„Era omul cel mai bun care putea exista", observă Ranke, dar „pe lângă că era activ, era plin de intenţii bune; a fost asemuit unui pom cu coroana bogată şi plină de frunze şi de flori, dar nu şi de fructe". Sunt cuvinte care trebuie înţelese cu ponderaţie, dacă sunt citite împreună cu „laudele" scrise de Pasquino cu ocazia alegerii sale:

Va mai avea lumea o comoară de pace,
Şi se vor bucura aleşii lui Dumnezeu de un veac de aur.

Iată, aceasta-i domnia bunicului-papă Clement:
le-a vorbit tuturor cu blândeţe,
a umplut Roma de rude necăpătuite,
scutind de taxe grânele măcinate,

iertând de-a valma păcate peste păcate,
ţinând pe lângă el miniştri ce numai rele fac,
fără a-şi arăta din când în când şi colţii
mereu mulţumit să fie tras pe sfoară.

De fapt, Clement al IX-lea s-a ferit să persecute rudele lui Alexandru al VII-lea, dându-i afară din funcțiile pe care le dețineau. Cei din familia Chigi și-au menținut pozițiile la fel ca toți sienezii din anturajul lor, spre marea ciudă a pistoiezilor care sperau să năvălească în Roma ca să capete ei beneficiile: totul rămăsese așa cum era înainte. „În locul acelei afluențe permanente de străini care-și căutau aici norocul, al acelei continue schimbări de oameni care obțineau sau pierdeau slujbe, intervenise acum o perioadă de liniște prudentă", mai notează Ranke; aceasta pentru că se putea constata o consolidare a puterii acelor familii care „sosiseră" mai devreme și închiseseră accesul celorlalte.

Tronul pontifical era acum înconjurat de o puternică și bogată aristocrație care nu voia să cedeze pozițiile ocupate sau să le împartă cu alții. Și meritul a fost pe de-a-ntregul al „echipei de intervenție" care-l urcase pe tron pe Clement al IX-lea: numirea lui Decio Azzolini ca secretar de stat confirmă această nouă repartizare a puterii. Împărțirea, în prima lună a pontificatului, a peste 600 000 de scuzi între cardinalii și membrii cei mai importanți ai Curiei este o donație care aduce a mită; în alte împrejurări s-ar fi putut vorbi despre simonie. În orice caz, Clement al IX-lea n-a practicat nepotismul sau, cel mult, l-a admis în limitele indicate de acel mare cenzor care era Pallavicino, care recomandase în această privință ca „pe viitor, să nu se dea rudelor papilor titluri de prinți și duci... ca toți banii care se încasau de către Stat, Dataria, din vinderea unor servicii și din alte drepturi ale Tronului Apostolic să se folosească exclusiv în beneficiul spiritualității și spre mulțumirea populației". Și astfel, fratele său Camillo a fost numit general al Bisericii, iar nepoții Giacomo și Tommaso au devenit cardinal și, respectiv castelanul de la Castelul Sant'Angelo, dar toți trei au încasat doar ce li se cuvenea pentru funcțiile lor.

Desigur, membrii familiei Rospigliosi au încercat să-și facă loc și ei în rândul aristocrației romane. Și-au construit o casă splendidă, au organizat petreceri și baluri; au pus pe picioare și un teatru în care au avut loc spectacole strălucite, cum ar fi *Convertirea Sfintei Baldasara*, pusă pe muzică de Anton Maria Abbatini, pe un text despre care se spunea că ar fi aparținut papei însuși, spectacolul beneficiind de decorurile genialului Bernini. În acest fel, familia Rospigliosi a cheltuit averi întregi, dar papa nu le-a cedat bunuri publice sau alte posibilități de a se reface; membrii ei au reușit să se mențină pe creasta valului și datorită căsătoriei unui tânăr din rândul lor cu o moștenitoare bogată din ramura genoveză a familiei Pallavicini.

Dintre „alții" care au profitat de deviza lui Clement n-au făcut deci parte rudele; de aceasta a profitat, în schimb, Roma care a devenit și mai frumoasă, grație ultimelor opere ale lui Bernini, statuilor pentru colonada de la Sf. Petru și podului de acces spre Castelul Sant'Angelo. Au mai profitat, de drept, categorii marginalizate precum evreii, în favoarea cărora papa a acționat abolind barbara „cursă" la care ei erau supuși pentru distracția creștinilor în zilele Carnavalului. Beneficia spiritul de frăție și de pace care, în intenția lui Clement al IX-lea, trebuia să devină de atunci încolo angajamentul „politic" în contextul internațional; aceasta putea fi calea pentru a redobândi în lume o credibilitate religioasă pe care, din vremea Renașterii, papii o pierduseră în mare parte.

Astfel, papa, bine văzut cum era de către Regele-Soare, a putut avea relații mai bune cu Franța și a mai recâștigat din demnitate după umilitoarea pace de la Pisa. Francezii înșiși au îndepărtat piramida ridicată la Roma în fața cazărmii gărzilor corsicane, ștergându-se, astfel, amintirea unui incident diplomatic neplăcut.

În urma acestei reabilitări a diplomației pontificale, a fost posibil ca papa să acționeze cu succes în Franța pe plan religios, atenuând efectul disputelor janseniste prin așa-numita „pace a lui Clement". Regele-Soare a pus chiar să se bată o monedă „în amintirea restabilirii unității Bisericii", deși, în concepția jansenîștilor, semnarea unui document care le fusese impus de Stările Generale a fost un compromis, o acceptare formală a unor decizii doctrinare.

Și, din nou, Sfântul Scaun, atunci când în 1667 forțele lui Ludovic al XIV-lea au pătruns în Olanda aflată sub dominație spaniolă, cucerind rapid cele mai importante orașe fortificate, a devenit mediatorul păcii dintre Franța și Spania la care s-a ajuns un an mai târziu, la Aachen. Papa reușea, în sfârșit, să-l convingă pe Regele-Soare să ajute Veneția împotriva turcilor; trebuia apărată Creta, și papa pusese deja la dispoziție galerele sale. Franța a trimis trupe, dar pe ascuns, pentru că nu voia să strice bunele raporturi cu Sublima Poartă; ele vor lupta sub steagul papal, contopindu-se cu armata papei. Dar spiritul cruciat n-a putut evita căderea Cretei, la 6 septembrie 1669.

Vestea a fost teribil de dezamăgitoare pentru papă; a suferit un atac de apoplexie la sfârșitul lunii octombrie și la 9 decembrie a murit de inimă rea, după cum amintește o „pasquinată" în latinește care tradusă sună astfel:

Tu care-i cauți mormântul, află că aici zace
bunicul Clement. Din cauza Cretei s-a făcut țărână.

Înmormântat provizoriu în bazilica Sf. Petru, a fost mutat de succesorul său într-un mausoleu ridicat de Rainaldi în bazilica S. Maria Maggiore.

239. Clement al X-lea (1670-1676)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Clement al IX-lea s-a prelungit timp de aproape cinci luni; certurile dintre cardinalii filofrancezi și cei filospanioli s-au ținut lanț și au dus la o intervenție directă a ambasadorilor celor doi regi. Cel francez și-a exprimat veto-ul său în privința cardinalului D'Elce, iar spaniolul a procedat la fel pentru cardinalul Brancaccio. La 29 aprilie 1670, a fost ales, până la urmă, un neutru, în persoana cardinalului Emilio Altieri.

Născut la 13 iulie 1590, la Roma, fost episcop de Camerino, fusese mult timp nunțiu apostolic în Polonia, și această țară i-a rămas la suflet și după ce a devenit papă; fusese numit cardinal de Clement al IX-lea, cu puțin timp înainte ca acesta să moară. Era un om simplu, în mod cert nepotrivit pentru preluarea puterii și, din acest motiv a încercat să refuze numirea; a trebuit să se resemneze sub deviza lui *Iesu, tibi sit gloria!*. A fost consacrat papă la 11 mai 1670, luându-și numele de Clement al X-lea.

Ar fi dorit să urmeze linia predecesorului său, dar a eșuat în acțiunile de instaurare a păcii. Apelurile sale în acest sens, când Ludovic al XIV-lea a reluat ostilitățile cu scopul de a cuceri Olanda, au rămas zadarnice. În plus, a apărut o nouă neînțelegere între Sfântul Scaun și Franța, pentru că Regele-Soare profita de nedomolita mișcare jansenistă pentru a se amesteca din ce în ce mai mult în treburile ecleziastice. El dicta asupra „regaliilor", adică dreptul de a încasa sumele rezultate din beneficiile unor tronuri episcopale „vacante"; protestele papei au fost inutile. Singura consolare îi venea din Polonia, unde fusese ales un rege catolic, Jan Sobieski, care a reușit, datorită Regelui-Soare, să depășească opoziția internă la candidatura sa. Papa i-a trimis sume importante de bani pentru că spera ca acțiunile sale militare să oprească înaintarea turcilor; Polonia era un fel de bastion avansat al catolicismului european.

Clement al X-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

În numele acestui spirit cruciat, bătrânul papă a celebrat al XV-lea jubileu în 1675; afluența pelerinilor a fost extraordinar de mare din cauza războaielor care divizau Europa, dar Clement, în totala sa naivitate a sperat că acel An Sfânt ar fi putut să aducă minunea păcii. Era bolnav, dar nu s-a dat înapoi de la oficierea sfintelor slujbe cu o mare evlavie: „dacă, în timpul anului jubiliar, papa a reușit să binecuvânteze mulțimile doar de șapte ori și să viziteze cele șapte Biserici doar de cinci ori, aceasta se explică prin starea precară a sănătății sale", amintește Pastor. „Guta și guturaiul cronic îl chinuiau pe bătrânul de optzeci și cinci de ani. Cu toate acestea, în cea de-a opta sărbătoare a Mătăniilor, el a participat la slujba de la biserica S. Maria sopra Minerva, unde a spus, el însuși, cu voce tare, rugăciunea întreagă a Mătăniilor în fața unei mari mulțimi de credincioși".

Și conducerea Statului pontifical? La așa ceva nu se pricepea; și-a ales un colaborator în persoana cardinalului Paluzzo Paluzzi, al cărui nepot, Paluzzo Albertoni, era însurat cu o nepoată a papei. Asupra celor din familia Paluzzi s-a exercitat nepotismul acestui papă care, neavând nepoți bărbați, le-a acordat lor toate favorurile; Albertoni și-a luat chiar numele de familie al soției, devenind un Altieri.

Clement nu dorea decât să fie imitat în spiritul lui de caritate, și cardinalul Paluzzi s-a arătat darnic în pomeni și reținut în încasarea impozitelor, ajungând fără îndoială să încurce socotelile celor care dirijau efectiv Secretariatul de Stat. Pasquino spunea că, pe vremea aceea, practic,

erau doi papi, unul „pentru a binecuvânta și a sfinți, și celălalt pentru a guverna". Gregorio Leti a scris un sonet intitulat *Care-o fi papă, Paluzzo Paluzzi sau Emilio Altieri*, care începe astfel:

> Nu știu prea bine care dintre ei să fie papa,
> căci primul are puterea și-al doilea are numele.

Tandemul Paluzzi-Altieri s-a îmbogățit, desigur, după cum a vrut, terminând într-un timp record construcția splendidului palat Altieri, poate de frică să nu dispară dintr-o clipă în alta izvorul acestei imense bunăstări.

Aceast moment a venit la 22 iulie 1676; Clement al X-lea a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un monument funerar grandios pe care i-l ridicase, „recunoscător", cardinalul Paluzzi.

240. Inocențiu al XI-lea (1676-1689)

Datorită obișnuitelor certuri, cardinalii au stat timp de două luni în conclav și, în ciuda presiunilor exercitate de Regele-Soare, a fost aleasă, în cele din urmă, la 21 septembrie 1676, o persoană deosebit de ostilă lui, cardinalul Benedetto Odescalchi.

Se născuse la Como, la 16 mai 1611, într-o familie înstărită de negustori și, obținând licența în drept, venise la 25 de ani la Roma, încă laic și cu aerul puțin înfumurat „de tip spaniol" atât de bine întruchipat de Manzoni în multe personaje ale romanului său. Sosise purtând spadă și pistoale, cu intenția de a deveni un „senioraș" în regatul Napoli sau de a îmbrățișa cariera armelor; dacă ar fi rămas „pe acel braț al lacului Como", ar fi devenit un don Rodrigo sau, mai mult, cu calitățile indiscutabile pe care le poseda, un Innominato[140]. Pe Benedetto Odescalchi l-a întâlnit cardinalul „său" înainte de a apuca pe un drum „greșit" și a îmbrățișat, astfel, cariera ecleziastică.

Protonotar apostolic și președinte al Camerei apostolice, sub Urban al VIII-lea, a îndeplinit apoi funcția de comisar în marca Ancona și guvernator al mărcii Macerata. A refuzat să fie plătit pentru sarcinile judiciare pe care le îndeplinea; era „prețul sângelui" și nu voia să-și încarce sufletul cu eventuale păcate.

La 34 de ani era deja cardinal, și Inocențiu al X-lea l-a trimis ca legat la Ferrara, convins de spiritul evanghelic pe care-l arăta tânărul

cardinal. „Să-l trimitem pe preotul săracilor", a comentat papa atunci când i-a încredințat această misiune; și el a alergat cu abnegație în ajutorul celor care sufereau de foame în acel oraș. Ales episcop de Novara, s-a arătat și mai generos față de cei nevoiași și, în același timp, a dat dovadă de o severitate cetățenească și religioasă care amintea vremurile lui Pius al V-lea și Sixtus al V-lea. După părerea unui cronicar al timpului era doar un bigot și Pasquino era convins că n-ar fi meritat să fie ales în conclavul din 1676:

> Odescalchi, grandomanul ăla,
> intră cu speranțe în conclavuri,
> dar nu i se pot da cheile[41]
> aceluia care este doar un bigot.

El a fost însă ales; se spune că ar fi fost nespus de reticent în acceptarea numirii, căzând în genunchi în fața cardinalilor, rugându-i cu lacrimi în ochi să aleagă pe oricare altul. A trebuit să accepte și a fost consacrat papă la 4 octombrie, luând numele Inocențiu al XI-lea. I s-a propus o deviză în care, ca o aluzie la numele ales, scria astfel: *Innocens manibus et mundo corde*. El l-a considerat adulator și l-a înlocuit cu o aluzie la barca Sf. Petru în ruga: *Domine, salva nos, perimus!*

Un papă atât de auster și de rigid în obiceiuri a fost leacul pentru administrarea financiară a Statului pontifical; nu exista un echilibru între venituri și cheltuieli. Deficitul era atât de mare încât pândea riscul falimentului. Inocențiu al XI-lea a reușit să pună ordine în toate prin măsuri drastice de economisire, așa încât, la sfârșitul pontificatului său balanța era pozitivă.

A obținut aceasta și datorită faptului că n-a dat absolut de loc dovadă de nepotism; ar fi vrut ca o asemenea plagă să fi fost eradicată pentru totdeauna și ca toți cardinalii să jure că vor respecta o bulă în acest sens. Sfântul Colegiu însă s-a opus în bloc adoptării unui asemenea decret. În ce-l privea pe el, personal, l-a chemat totuși la el pe unicul său nepot, Livio, fiul fratelui, Carlo, și l-a obligat să-și urmeze studiile la iezuiți pentru a obține, numai prin propriile forțe, o slujbă. Trebuia să-și ia gândul de la daruri și onoruri; ar fi putut conta doar pe ce i-ar fi putut lăsa el, ca unchi, din partea sa de avere. Ambasadorului imperial, care se oferea să fie garantul unor măsuri speciale de protecție pentru familia Odescalchi, i-a răspuns că papa nu avea nici casă, nici familie, ci doar demnitatea pe care i-a împrumutat-o Dumnezeu.

Inocențiu al XI-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

A încredințat Secretariatul de Stat prietenului său, cardinalul Alderano Cibo, în care a avut o încredere oarbă, și, împreună cu el, a pus la punct un program de luptă fără răgaz împotriva abuzurilor și scandalurilor de curte, denunțând orice formă de corupție. Intr-un consistoriu, i-a rugat insistent pe cardinali să renunțe la calești și livrele pentru a duce o viață mai adecvată Bisericii; printr-o serie de legi, așa-numite „inocentine", a redus cheltuielile tribunalelor pentru a elimina orice aparență de venalitate.

Din această acțiune de respectare întocmai a principiilor morale face parte și atitudinea severă a lui Inocențiu al XI-lea împotriva „probabilismului liberal" susținut pe atunci de către unii iezuiți; pentru a înăbuși o anumită tendință contrară regulilor prestabilite, el a reușit să-și procure un sprijin de nădejde în persoana lui Tirso Gonzales, docent la universitatea din Salamanca, devenit apoi general al Ordinului. Preocuparea intensă de a menține puritatea doctrinei în problemele de credință și de moravuri s-a manifestat prin acțiunea fermă declanșată împotriva „quietismului"[142], un curent mistic ce-l avea ca șef pe preotul Miguel de Molinos. Arestat și adus în fața tribunalului Inchiziției, el a recunoscut că învățăturile sale erau greșite și duceau la neglijarea exprimării exterioare a evlaviei; le-a abjurat, dar a fost totuși condamnat la închisoare pe viață. Au fost urmăriți toți adepții săi, printre ei aflându-se și un cardinal, episcopul Pietro Petrucci, autor al unor scrieri inspirate de Molinos; Inocențiu a acceptat ca el să nu apară în fața Inchiziției, l-a lăsat pe mai departe în funcțiile deținute, dar operele

sale au fost trecute în Index. Un proces intentat unui cardinal ar fi fost o rușine pentru Sfântul Scaun.

Sărmanul Inocențiu! Nu știa că era, de fapt, doar un „solist" în această operă de moralizare. Își făcea tot felul de iluzii și n-ar fi trebuit să aibă încredere nici în cardinalul Cibo care era mereu în preajma lui, după cum spune, ironic, Pasquino:

> Odescalchi este un animal înfometat
> care cere de mâncare (*cibo*) mereu, de dimineață până seara.

L-a trădat până și el pentru că, așa cum amintește Giuntella, „a păstrat fără a-i spune papei o pensie din partea regelui Franței", adică, mai mult, din partea dușmanului declarat cu care papa a luptat de la egal la egal.

Totul pornise de la problema „regaliilor", apărută în timpul pontificatului lui Clement al X-lea; Regelui-Soare nici nu-i trecea prin minte să renunțe la acel drept al coroanei. Îl considera inalienabil, fiind susținut și de clerul francez, care se opunea autorității papale într-o nouă manifestare, naționalistă, a spiritului de independență. Această atitudine era exprimată în celebra „Declarație a clerului galican în problema puterii Bisericii", redactată în 1682 de episcopul de Meaux, Jacques Bossuet, aprobată de adunarea ecleziastică și luată în evidență de Stările Generale din ordinul regelui.

Cuprinzând patru puncte, ea susținea independența puterii laice de cea ecleziastică, superioritatea conciliului asupra papei, intangibilitatea tradițiilor canonice franceze și infailibilitatea papei în problemele de credință, condiționată însă de consensul din partea Bisericii universale. „Declarația" era și a rămas un fel de manifest al libertăților galicane pe care Regele-Soare l-a ridicat la rangul de lege a credinței și a fost predat ca doctrină în toate școlile din regat. Dacă papa s-a abținut de la condamnarea definitivă a celor patru articole, este pentru că spera să se ajungă la o rezolvare amiabilă. S-a limitat doar la dezaprobarea lor, refuzând să-i confirme pe candidații la episcopii propuși de către rege și care participaseră la adunarea generală a clerului francez. Mai bine de 35 de dioceze din Franța au rămas vacante, dar candidații nu vor primi numirea și nu vor putea exercita atribuțiunile care-i reveneau unui episcop.

Regele-Soare a vrut să-și demonstreze bunele intenții printr-o dovadă a ortodoxiei sale, dezlănțuind o crudă prigoană asupra hughenoților; se

aștepta ca papa să cedeze în schimbul unui asemenea serviciu adus Bisericii catolice și Inchiziției care, cu siguranță, l-ar fi făcut nespus de fericit pe Grigore al XIII-lea. Răspunsul lui Inocențiu l-a lăsat însă interzis: „Cristos nu s-a servit de asemenea metode; oamenii trebuie conduși la templu și nu târâți cu forța înăuntrul lui". Era, la fel ca în cazul lui Pius al V-lea, un refuz al metodelor de constrângere.

Ludovic al XIV-lea l-a provocat, atunci, pe papă printr-un alt mijloc. Când, într-o bulă din 1687, el a declarat anulată „libertatea cartierului", adică imunitatea diplomatică a unei ambasade extinsă asupra cartierului în care se afla aceasta, Franța a refuzat să respecte acel decret pe care însă alte națiuni îl acceptaseră. Era, de fapt, dictat de rațiuni de ordine publică și cu scopul de a face ca activitatea magistraturii și a poliției pontificale să devină mai eficientă, fiind, prin urmare, mai „protectivă" chiar și pentru ambasadă însăși.

Ambasadorul francez Henri Lavardin s-a dus la Roma cu câteva escadroane de cavalerie, pretinzând arțăgos dreptul de imunitate pe o rază extinsă. „Ei vin cu cai și cu furgoane militare", a comentat Inocențiu, „noi însă vrem să mergem înainte în numele Domnului"; a declarat interdicția asupra bisericii S. Luigi și l-a excomunicat pe ambasador. Regele-Soare a răspuns de la Paris cerând ca toate disputele să fie rezolvate de un conciliu ecumenic, dar, în același timp, a dat ordin ca Avignonul să fie ocupat, iar nunțiul pontifical, Angelo Ranuzzi, să fie împiedicat să se reîntoarcă la Roma; l-a ținut, practic, în stare de arest. A amenințat, de asemenea, că va invada Statul pontifical; dar n-a ajuns până acolo.

Oricum, era o ruptură completă între Franța și Biserica de la Roma, cu o schismă în toată regula, deși nedeclarată pe față și ea nu va înceta prea curând, având în vedere multiplele divergențe nerezolvate. Inocențiu al XI-lea s-a gândit să-l lovească pe Ludovic al XIV-lea, discreditându-l pe plan internațional, servindu-se în acest scop de statele care se opuneau hegemoniei franceze în Europa; el s-a trezit, fără voia lui, aliat cu protestanții.

I-a trimis importante ajutoare bănești prințului Wilhelm de Orania, care devenise comandantul suprem pe Rin pentru apărarea drepturilor imperiului și ale Bisericii împotriva lui Ludovic al XIV-lea; papa nu avea cunoștință de uneltirile englezilor în vederea detronării regelui catolic Iacob și oferirii tronului prințesei de Orania. S-a ajuns la situația contradictorie ca, în timp ce „la curtea de la Roma se trăgeau sforile pentru o alianță care-și propunea, și a realizat aceasta, să elibereze protestantismul din Europa occidentală de ultimul mare pericol care-l

amenința și să garanteze pentru totdeauna confesiunii protestante tronul Angliei", după cum a sintetizat minunat situația Ranke, „protestanții, pe de altă parte, apărând echilibrul european împotriva «puterii exorbitante», trebuiau să contribuie la cedarea acesteia în fața revendicărilor ecleziastice ale papalității».

Fapt este că, în paralel, Inocențiu s-a angajat în una dintre nenumăratele cruciade împotriva turcilor, aceasta având rezultate consistente. Primul dintre acestea a fost obținut în 1683 în bătălia pentru apărarea Vienei, în care creștinii au repurtat o mare victorie, reușind să captureze steagurile turcilor; trofeele au fost aduse la Roma și depuse în biserica nou-construită S. Maria della Vittoria.

Papa a ordonat ca, spre amintire veșnică, Biserica să celebreze sărbătoarea numelui Mariei.

Celălalt succes a venit în 1686 prin eliberarea Budei de către Carol de Lorena care, un an mai târziu, obținea marea victorie de la Mohács, deschizând calea spre eliberarea de sub jugul otoman a unei mari părți din regiunea Balcanilor. Marele eveniment, după cum spun cronicile vremii, a fost salutat prin dangătul, timp de o oră, al tuturor clopotelor din Roma.

Prin urmare, cruciada a avut, pe neașteptate o semnificație pentru statele europene, dar motivele au fost, fără îndoială, politice; în special amprenta catolică pe care a avut-o i-a servit lui Inocențiu al XI-lea pentru a contrabalansa compromisul protestant, într-un *tête-à-tête* cu Ludovic al XIV-lea. Universalitatea unei acțiuni creștine a papei, pe deasupra oricărei doctrine, sau propagandă catolică sub masca unui oportunism politic? Timpurile nu erau coapte pentru prima ipoteză și veleitățile galicane nu erau, în plus, atât de slabe pentru a fi potolite de dangătul sărbătoresc al clopotelor Romei.

Mai probabilă ar fi a doua ipoteză, în care persoana sacră a pontifului contribuia la redobândirea credibilității internaționale a Statului pontifical printr-o vărsare de sânge, chiar dacă sub semnul crucii. Din punctul de vedere al lui Pasquino, a fost vorba despre „ipocrizie", așa cum a spus la moartea lui Inocențiu al XI-lea, din 12 august 1689:

> Eu n-am găsit până acum în vechile cronici
> o asemenea fiară ce sub masca ipocriziei
> să-și mânjească în sângele altora ciocul și aripile.

Alții, ca un anonim citat de Castiglioni, l-au lăudat:

E mort acum Inocențiu, și a murit precum trăi:
înțelept, sfânt, evlavios, puternic și de neînvins.

Pius al XII-lea l-a beatificat în 1956. Este înmormântat într-un mausoleu splendid sub altarul Sf. Sebastian în bazilica Sf. Petru.

241. Alexandru al VIII-lea (1689-1691)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Inocențiu al XI-lea a durat aproape două luni; în plus față de Franța și de Spania, de această dată și Austria și-a trimis un reprezentant. Cardinalii doreau să aleagă mai degrabă un om al Bisericii decât unul politic, și au căzut, până la urmă, de acord asupra cardinalului Pietro Ottoboni; Regele-Soare n-a susținut de la bun început candidatura acestuia, pentru că sprijinise atitudinea lui Inocențiu al XI-lea în problema „regaliilor" și era pregătit să-i opună un veto.

Apoi, când s-a prefăcut că nu ia în seamă unele critici față de rigoarea răposatului papă, și-a atras simpatia Regelui-Soare. În cele din urmă, acesta a sprijinit, chiar călduros, alegerea, mai ales când nepotul viitorului papă i-a garantat ambasadorului francez că unchiul său va avea o atitudine binevoitoare față de dorințele suveranului francez. Ales la 6 octombrie 1689, a fost consacrat în 16 ale aceleiași luni, sub numele de Alexandru al VIII-lea.

Pietro Ottoboni se născuse la Veneția, la 22 aprilie 1610. Venise la Roma la douăzeci de ani în căutarea norocului, se afirmase ca jurist și ocupase posturi importante în Curie, până când Inocențiu al X-lea îl numise cardinal, în 1652. Cu tot prestigiul dobândit, nu-și uitase rudele și orașul natal, trimițând în calitate de cardinal ajutoare bănești ținutului său natal și ajutându-l în afaceri pe fratele său Antonio și pe fiul acestuia, care purta chiar numele său. Nu i-a uitat nici ca papă, într-o revenire triumfală a nepotismului pe tronul lui Petru.

Alexandru al VIII-lea a păstorit doar 16 luni, dar i-au fost suficiente ca să-și îmbogățească într-o manieră scandaloasă rudele, anulând într-un răstimp atât de scurt opera de asanare în acest domeniu înfăptuită de predecesorul său. Într-adevăr, imediat după ce a fost ales, le-a chemat la Roma și le-a numit în funcții extrem de bănoase; fratele a devenit general al Bisericii, iar nepotul, Pietro, la nici optsprezece ani, a fost numit cardinal. În privința acestuia din urmă, Pasquino a spus:

Alexandru al VIII-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Pietro l-a jefuit pe Petru,
ca să-l înțolească pe Pietro.

După aceea, proaspătul cardinal ducea o viață atât de luxoasă încât niciodată nu-i ajungeau banii; între jocurile de noroc și petrecerile pe care le dădea, ca un mare mecena, bătea mereu la ușa unchiului pentru a-i cere alți bani, și acesta nu-l refuza. Se părea că Alexandru voia să-și îmbogățească în mare grabă rudele; dată fiind vârsta sa înaintată, se temea că va muri înainte de a fi satisfăcut toate dorințele acestora. Așa că le repeta, de obicei, îndemnându-i să înhațe cât mai mult:

„Să ne grăbim cât putem, pentru că suntem în ceasul al douăzeci și treilea!".

Latura ridicolă n-a lipsit, așa cum se întâmplă de obicei, la împărțirea funcțiilor; astfel, Marco, fiul unui alt frate al papei, deși cocoșat și schiop, s-a trezit administrator al flotei pontificale, duce de Fiano și s-a însurat cu Tarquinia Colonna, strănepoată a cardinalului Altieri.

Regele-Soare aștepta în acest timp ca Alexandru al VIII-lea să-și mențină promisiunile făcute și-și arăta bunele intenții, restituind Avignonul și renunțând la „libertatea de cartier" în privința ambasadei Franței de la Roma. Papa însă, în afară de a-l numi cardinal pe episcopul de Beauvais, Toussant de Forbin Janson, un apropiat al regelui, nu făcea nimic altceva. Clerul francez murmura pentru că nu fuseseră acordate numirile ecleziastice pentru episcopii care luaseră parte la adunarea din 1682.

După cum amintește Mario Dell'Arco, „Pierre-Philippe de Coulanges i-a luat în derâdere pe conaționalii săi, absolvindu-l pe Alexandru de acuzația că nu-și respecta promisiunile făcute în conclavul prin care fusese ales, și sfătuindu-i să aștepte cu răbdare bulele prin care s-ar fi ridicat interdicția pronunțată asupra clerului francez", prin acest cântecel:

Dacă te grăbești prea mult,
de multe ori dai chiar înapoi;
nu vă mai necăjiți,
așa se proclamă bulele,
bulele, bulele, bulele.

Să nu vă-ndoiți nicicând
de buna credință a lui Ottoboni,
sub domnia acestui papă înțelept și bun
va veni și vremea coacerii bulelor,
bulelor, bulelor, bulelor.

Prelați, noi am fi de părere
să vă economisiți bănișorii,
căci cardinalii nu prea gustă
șmecheria cu bulele,
bulele, bulele, bulele.

Tot Dell'Arco amintește că „acest cântec al lui De Coulanges a făcut înconjurul Romei și Pasquino n-a putut să nu recunoască faptul că spiritualul cavaler și-a bătut joc cu multă finețe de seniorii francezi și de zadarnica lor așteptare a bulelor papale. A vrut să spună și el una și a adăugat versurilor respective această încheiere":

În promisiunile lui Ottoboni
să nu vă-ncredeți prea mult;
eu îl cunosc pe Pantalone
Și voi n-o să rămâneți decât cu cântecul
bulelor, bulelor, bulelor.

Într-adevăr, Alexandru al VIII-lea nu le-a acordat chiar nimic și, cel puțin în această privință, nu s-a abătut de la ce făcuse Inocențiu al XI-lea; mai mult, revenind asupra propunerilor janseniste, le-a condamnat și pe cele din 1690, recomandându-i Regelui-Soare să vegheze cu strășnicie asupra respectării ortodoxiei.

Veneția își continua propria sa cruciadă împotriva turcilor, și Alexandru s-a îngrijit să-și asigure orașul natal și cu ajutoare bănești, în plus față de trimiterea a șapte galere și 2000 de infanteriști pentru campania militară din Albania.

Totul părea că se face în grabă, sub semnul unei condamnabile întreceri cu moartea; Alexandru a mai avut timp și pentru o operă de cultură, cumpărând pe cheltuiala sa, pentru biblioteca Vaticanului, toate cărțile defunctei Cristina de Suedia. A reușit să se facă agreat de țărani; a redus la minimum taxa pe măcinatul grânelor. Pentru aceasta au fost bătute, în onoarea lui, monede cu inscripția: *Re frumentaria restituta.*

Moartea a survenit la 1 februarie 1691 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru. Pasquino a rezumat astfel scurtul, dar densul său pontificat:

> Aici zace un venețian, cel mai iscusit dintre politicieni,
> care, urmaș al lui Petru la Vatican,
> a vindecat nebuni, i-a îndreptat pe șchiopi,
> i-a ridicat pe băieței în funcții și i-a-nviat pe morți.
> S-a născut și a murit sărac, dar a domnit împărățește.
> O moarte a unui om de vin[143].

242. Inocențiu al XII-lea (1691-1700)

Conclavul care a început la 12 februarie 1691 a fost cel mai lung din tot secolul; tronul papal a rămas vacant timp de exact cinci luni și, la Roma, au avut loc demonstrații și revolte pentru scandaloasa prelungire a certurilor din conclav între taberele politice ale cardinalilor, printre care „echipa de intervenție" a neutrilor încerca prin toate mijloacele să se impună. La un moment dat, s-a declanșat și un început de incendiu și, deși doar pentru o scurtă perioadă de timp, lucrările au continuat cu ușile deschise până când s-au întrerupt total; a fost o ocazie nimerită pentru a se aplana neînțelegerile. La 12 iulie, s-a ajuns la alegerea unuia dintre „zeloși", decis totuși să rezolve conflictul cu Biserica din Franța: cardinalul Antonio Pignatelli care a fost consacrat papă la 15 iulie și și-a luat numele de Inocențiu al XII-lea.

Se născuse la 13 martie 1615 în castelul din Spinazzola, în Puglia, dintr-o familie nobilă napolitană, și se simțea deosebit de atașat de Napoli; fusese arhiepiscop aici, începând din anul 1687, după ce fusese trimis în diferite nunțiaturi și devenise cardinal în 1681. Pasquino îl va porecli

Pulcinella, cu obișnuita sa lipsă de politețe, dar și pentru că îl considera un napolitan tipic, cu nasul lung și cu barbișonul pe care îl poartă acea mască[144]. Oricum, va fi ultimul papă care va purta barbă; după el, nu vor mai fi decât figuri rase. Trecutul său era al unui om cu un caracter generos și caritabil față de săraci; nu-i va abandona nici după ce va deveni papă. Va pune la dispoziția femeilor inapte pentru muncă palatul din Lateran, dat fiind că pontifii nu-și mai aveau reședința aici, iar pe bărbații în aceeași situație îi va adăposti în azilul S. Michele din locul numit Ripa Grande. Apoi, cu ocazia epidemiei de ciumă, a cutremurului și a revărsării Tibrului din 1695, a golit tezaurul pontifical pentru acte de salvare și de ajutorare permanentă a acelora pe care îi numea de obicei adevărații săi „nepoți". S-a îngrijit de bolile și de sărăcia lor ca și de instruirea profesională a copiilor acestor oameni. A fost un „papă cumsecade" și, din acest motiv, lumea l-a iubit, înțelegând că găsise în el un adevărat părinte.

Rudele, familia Pignatelli, nici n-au călcat prin Vatican: Inocențiu al XII-lea era hotărât să eradicheze plaga nepotismului și a promulgat, la 13 iulie 1692, o lege în acest sens, *Romanorum decet Pontificem*, a cărei redactare fusese încredințată lui Giovanni Francesco Albani, viitorul papă Clement al XI-lea. Papa l-a însărcinat cu explicarea acestei bule pe Celestino Sfondrati și acesta a scris o broșură în care dezvăluia, pe baze istorice, efectele dăunătoare derivate din dragostea exacerbată a pontifilor pentru rudele lor; era vorba despre *Nepotismus theologice expensus, quando nepotismus sub Innocentio XII abolitus fuit.* Papa nu va mai acorda sub nici un pretext funcții, misiuni sau bunuri ale Bisericii rudelor care, prin urmare, dacă erau ecleziaști, trebuiau să aibă venituri egale cu cele ale prelaților ce nu erau înrudiți cu pontiful. Pe această bulă au jurat Inocențiu însuși și cei 35 de cardinali prezenți la Roma; protestanții au aplaudat aceasta inițiativă, chiar dacă erau spectatori de la distanță. Când, către sfârșitul pontificatului, Inocențiu a trebuit să facă numiri de noi cardinali, prelații i l-au propus pe arhiepiscopul de Taranto ca fiind o persoană foarte demnă de această avansare, a răspuns: „Așa este, dar este nepotul meu!". Și a fost șters de pe listă.

Viața mondenă a Romei s-a resimțit în urma acestei prevederi; multe familii romane se bazau pe noii îmbogățiți care, „în cinstea unui papă", pentru a ieși în evidență, organizau petreceri și chiolhanuri pe cheltuiala unchiului sau bunicului pontif; se plângeau că orașul devenise o adevărată mănăstire. Și, desigur, nu a fost unul dintre cei săraci autorul următoarei

Inocențiu al XII-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

„pasquinate" care se lamenta pentru dispariția nepotismului, acuzându-l în primul rând pe Inocențiu că era un om fără credință:

Ce roade va mai da Sfântul Scaun
de pe urma prigoanei nepoților,
dacă domnește cel ce nu are credință?

Ce bine era când domnea nepotismul,
strălucirea Romei și baza stăpânirii,
ce-acum hrănește cu favoruri jansenismul!

Nu puține critici a suscitat, de altfel, și demolarea, în 1697, a teatrului de la Tor di Nona, după ce-i fusese mărită „capacitatea și se poate spune că fusese reconstruit", pentru că, înainte, era din lemn, „cheltuindu-se mai mult de o sută de mii de scuzi cu doar câțiva ani înainte", după cum amintește ministrul ducelui de Savoia, Giobbe De Gubernatis. Și Pasquino spunea:

Cum asta, cu mâinile tale m-ai făcut
Și-acum, deodată, mă dărâmi?

În compensație, Inocențiu al XII-lea a înființat vama maritimă la Ripa Grande, iar vama terestră a mutat-o în spatele bazilicii lui Antoninus;

tribunalele au fost și ele comasate în Curia Innocenziana, adică în palatul Montecitorio, construit de Carlo Fontana, una dintre creațiile cele mai importante ale barocului târziu.

În substanță, acest papă a fost un om care a aparținut în profunzime Bisericii, concentrându-și toate forțele în vederea reformei religioase a clerului roman, după ce însănătoșise vârfurile puterii prin decretul antinepotist. Le-a ordonat clericilor să poarte haine preoțești și să respecte obligațiile spirituale de două ori pe an. A înființat și o „Congregație pentru disciplina clerului", care să controleze tocmai viața demnă a prelaților; a întâmpinat o puternică rezistență pentru că „lassismul", adică liberalismul, stătea mereu la pândă. Era însă un principiu care trebuia respectat; ori ești preot, ori ești laic. Vremuri grele vor veni în această privință și principiul va fi în pericol.

Spiritul religios al lui Inocențiu s-a răspândit în întreaga lume; s-a înregistrat o creștere importantă a misiunilor din cele două Americi, din Asia și din Africa. Papa a investit și acolo sume importante de bani. Au apărut noi probleme în teritoriile în care se aflau misiuni, în special în China, în încercarea de a adapta tradițiile locale milenare la mesajul evanghelic; au apărut conflicte pe care doar timpul le putea aplana. În orice caz, Inocențiu nu a acceptat niciodată să facă vreo concesie în dauna demnității pontificale a tronului apostolic, ci a încercat întotdeauna să împace lucrurile atât cât era posibil fără nici un compromis. Ceea ce, în parte, nu s-a întâmplat cu Regele-Soare.

Tratativele pentru stingerea diferendului cu Biserica din Franța au durat doi ani; la încheierea acestora, ecleziaștii francezi au trebuit să declare că tot ceea ce se discutase în faimoasa adunare din 1682 nu era, practic, o decizie. „Ingenuncheați la picioarele Sanctității Voastre, declarăm că suntem nespus de îndurerați", au retractat candidații la episcopiile vacante; au obținut astfel numirea din partea Bisericii catolice. Cât despre Regele-Soare, a retras decretul asupra respectării celor patru propuneri galicane și, până aici, toate au mers bine. Dar suveranul a precizat că anulase doar obligația de a le preda în învățământ; n-ar fi putut împiedica prin forță pe nimeni să se declare, dacă voia, adept al acestor propuneri. Și aceasta însemna conciliere.

Compromisul a fost făcut totuși prin faptul că papa a trebuit să accepte extinderea dreptului de „regalie"; este adevărat însă că, în acest fel, Curia recucerise o națiune pe care risca s-o piardă. Se evitase pericolul unei schisme și aceasta însemna deja mult. Desigur, galicanismul rămânea viu și se va face simțit cu toată forța o dată cu

Revoluția franceză și cu Napoleon; atunci, Inocențiu nu l-ar mai fi putut împiedica.

Prin urmare, la nivel european, această acțiune diplomatică a fost privită favorabil și a făcut ca regele Carol al II-lea al Spaniei, neștiind cui să lase ca moștenire tronul, pentru că nu avea copii, i-a cerut papei o părere. Problema a fost examinată de o comisie de cardinali, printre care și Albani, care s-a pronunțat în favoarea fiilor delfinului Franței, soțul Mariei Tereza, sora mai mare a lui Carol al II-lea; opinia comisiei a fost acceptată și inclusă de către rege în testamentul său. Dar nu va fi atât de ușor; moștenirea tronului Spaniei va duce la un război pe care însă Inocențiu al XII-lea nu l-a mai putut vedea.

El și-a încheiat pontificatul în gloria jubileului din 1700; se părea că în Europa ar fi domnit pacea și i s-a părut o ocazie potrivită pentru a face în așa fel încât marile puteri să se întâlnească unite în fața ușii sfinte; a fost cel din urmă vis al acestui „papă cumsecade" care, deși era grav bolnav de podagră, a încercat, cât l-au ținut puterile, să-i primească pe toți pelerinii.

N-a apucat sfârșitul Anului Sfânt; a murit la 27 septembrie 1700. A fost îngropat în Vatican, în sarcofagul modest pe care și-l pregătise din timp; Benedict al XIV-lea îi va ridica însă un monument între capelele Sf. Sebastian și cea a Preasfântului Jurământ.

243. Clement al XI-lea (1700-1721)

Primul conclav din secolul al XVIII-lea, ținut în plin An Sfânt, nu putea să-și prelungească prea mult lucrările printre pelerinii care mai stăteau la coadă în fața ușii sfinte; cardinalii trebuiau să se grăbească pentru că Europa părea gata să fie sfâșiată de noi războaie. Acum, mai mult decât oricând, era nevoie de un papă neutru care să continue opera religioasă de pace inaugurată de Inocențiu al XII-lea; acesta era scopul „echipei de intervenție", dar nu dispunea de majoritatea celor două treimi.

Mai apoi, la 1 noiembrie a sosit vestea morții lui Carol al II-lea; pe 6, Ludovic al XIV-lea îl saluta pe nepotul său Filip al V-lea ca nou rege al Spaniei, prin fraza: „De-acum înainte Pirineii nu mai există" și se înregistra resentimentul, logic, al împăratului Leopold I. Trebuia luată o decizie și s-a ajuns la un compromis cu cardinalii filofrancezi. Pe 23 a fost ales cardinalul Giovanni Francesco Albani, apropiat Regelui-Soare și lui Filip al V-lea, chiar dacă afișa o neutralitate care era, mai degrabă,

un semn al incertitudinii. Va fi numit, de fapt, *cunctator*, adică „temporizator", și acest comportament va costa scump Sfântul Scaun.

Se născuse la Urbino, la 23 iulie 1649, într-o familie nobilă; guvernator la Rieti și la Orvieto, numit cardinal de Alexandru al VIII-lea, îi stătuse foarte aproape predecesorului său în opera de reformă din interiorul Statului pontifical; aceasta era o garanție că era adversar al nepotismului, chiar dacă nu a fost atât de integru ca Inocențiu al XII-lea. Nesiguranța din atitudinea sa a apărut chiar din momentul în care a fost ales; refuza numirea sub o mulțime de pretexte, ca acela că nu ar avea toate gradele ecleziastice. În fond, el prevedea gravele probleme cu care se va confrunta un pontif în noul secol și încerca să se eschiveze; era sincer, nu se simțea în stare să reziste la șocuri. I s-a comunicat că refuzul lui ar fi putut fi interpretat ca un act de refuz la voința lui Dumnezeu, pentru că fusese ales de Sfântul Duh; a trebuit să cedeze. La 30 noiembrie a fost consacrat episcop și, la 8 decembrie, papă sub numele de Clement al XI-lea.

Primele zile de pontificat au fost pline de noblețe și pe linia predecesorului său. S-a prezentat la el fratele lui, Orazio, împreună cu toată familia: „V-ați pierdut ruda de sânge; acum nu aveți în mine decât un părinte comun, la fel ca toți ceilalți credincioși", a fost răspunsul său. A interzis tuturor rudelor să se amestece în treburi politice și religioase, să accepte slujbe sau să dobândească titluri de noblețe. Membrii familiei Albani nu au primit, într-adevăr, nici un bănuț de la Clement al XI-lea; dacă un nepot al său, Annibale, a devenit mai târziu cardinal, ajungând chiar și trezorier, toate acestea le-a obținut prin meritele personale constatate chiar de Sfântul Colegiu. Mai mult, unchiul a avut grijă ca nepotul să nu primească bani mai mulți decât i se cuveneau.

Dar, o dată cu închiderea ușii sfinte a jubileului, pentru Clement a început drama războiului care se dezlănțuise. N-au servit la nimic solii de pace trimiși de pontif la cei trei suverani, aceasta și pentru că însuși Clement îi acordase lui Filip al V-lea ajutoare din patrimoniul ecleziastic. Neutralitatea sa apărea ca fiind echivocă: acea „poziție de părinte universal și de șef al unui stat temporal îl menținea încordat și-i încetinea acțiunile", notează Castiglioni. Apărea, astfel, dilema dintotdeauna, în ciuda ofenselor suferite în trecut pe plan internațional: Clement al XI-lea încerca mereu să acționeze afișând intenții sănătoase și sfinte, dar, în fond, nu știa cum să ajungă să ia o poziție clară.

Statele europene erau acum prea mature ca să mai poată fi deviate în comportamentul lor de unele poziții echivoce și meschine; Austria nu a

Clement al XI-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

pierdut timpul cu Iosif I şi, pentru a face faţă presiunii franceze, şi-a găsit supape de siguranţă în Statul pontifical. Mantova, Parma, Piacenza şi Comacchio au ajuns sub ocupaţie imperială; protestele papei au rămas zadarnice, Franţa nu a venit în ajutorul său. Roma însăşi era ameninţată şi, în ianuarie 1709, Clement a trebuit să semneze un tratat în care-l recunoştea ca rege al Spaniei pe arhiducele Carol.

Era o schimbare de poziţie faţă de Filip al V-lea şi Ludovic XIV, dar în primul rând, era consecinţa incapacităţii politice a papei pe plan internaţional; şi unele „temporizări" se plăteau scump acum. Ambasadorul francez a părăsit indignat Roma; arhiducele Carol, devenit împărat sub numele de Carol al VI-lea, îşi bătea joc de papă nerestituind Comacchio, conform promisiunii făcute de Iosif I prin tratatul din 1709.

De altfel, la Utrecht, acele teritorii pe care papa le considera feude ale sale vor fi date altor suverani fără ca nici măcar să fie consultat. Italia meridională şi Sardinia se îndreptau către Austria; dinastia de Savoia dobândea titlul de regi ai Siciliei. Ducatul de Parma şi Piacenza, care era recunoscut de două secole ca aflându-se sub suveranitatea pontificală, fiind acordat familiei Farnese, acum pe cale să se stingă, cu plata la zi a tributului, rămânea un dominion austriac. Protestele ulterioare ale papei n-au avut nici un rezultat.

Dacă până atunci statul pontifical făcuse faţă confruntării cu principatele din peninsulă, acum prestigiul său „italian" apusese: „autoritatea

pământeană a tronului pontifical era mult zdruncinată în relațiile cu statele învecinate", comentează Ranke, și „era normal ca această situație să se repercuteze în divergențele privind jurisdicția ecleziastică, atât de strâns legate de starea raporturilor politice".

Divergențele vor deveni enorme și Sfântul Scaun nu va avea energia interioară pentru a menține o legătură strânsă cu credincioșii săi din Statul pontifical și din Italia în general; se va răspândi din ce în ce mai mult acel laicism organizat ca un „sistem" îndreptat împotriva Bisericii. Bula *Unigenitus Dei Filius*, din 1713, de exemplu, n-a făcut, prin noua condamnare a jansenișților, decât să readucă în atenție contrastele fundamentale, cu apeluri la convocarea unui conciliu și îndoieli asupra infailibilității pontificale: „la Roma, dacă aruncai o privire asupra lucrurilor în complexitatea lor, dacă priveai în jur, trebuia să admiți că exista riscul de a se pierde totul", observa tot Ranke.

A fost necesar să-și dea seama de aceasta mai întâi chiar Clement al XI-lea care s-a închis în cele din urmă în propriul său stat; a cheltuit pentru pomeni și opere de caritate circa un milion de scuzi din averea sa, urmărind în permanență să câștige, la fel ca Inocențiu al XII-lea, sufletul oamenilor sărmani. În fond, din aceste vicleșuguri făcea parte și autorizația acordată pentru reluarea jocului de loto, existent la Roma încă de pe vremea lui Alexandru al VII-lea, dar desființat ulterior.

Jocul de loto „și-a început extragerile în curtea palatului Pamphili", povestește memorialistul Francesco Valesio, oferindu-ne toate curiozitățile unei extrageri din acele timpuri. „Sub porticul dublu al acelui palat, prin care sunt despărțite cele două curți, se înalță o estradă pe toată lungimea arcului și pe estradă s-a așezat arbitrul-judecător al jocului de loto, care era unul dintre membrii Camerei, pe numele lui Pian Castelli. La dreapta sa se afla o măsuță la care scria un notar, și, de-o parte și de alta a estradei, două urne având geamuri împrejurul lor și în una dintre ele se aflau buletinele albe corespunzând cu numerele biletelor vândute și printre ele se aflau și cele cu premii. Extrăgeau biletele doi copilași, iar cel care le citea publicului era Mattia Matto, un om cam ciudat. Asistau la tragerea loto șase soldați de la Castel, înarmați cu arme care aveau trei țăișuri".

Clement al XI-lea s-a reabilitat în interiorul Statului pontifical prin mecenatismul său; a îmbogățit biblioteca Vaticanului cu multe tipărituri orientale și a dat un mare impuls arheologiei prin primele săpături științifice în catacombe; în Capitoliu a înființat o academie de pictură și de sculptură care să aibă în grijă toate operele artistice din oraș. Cele

mai mari merite față de supușii săi le-a avut însă datorită activității edilitare: de la faimosul cadran solar de la biserica S. Maria degli Angeli, la înălțarea obeliscului din piața Panteonului și la portul Ripetta de pe Tibru. Acesta va fi utilizabil până la construirea podului Cavour, dar această nouă construcție va necesita, din păcate, demolarea lui.

Activitatea edilitară a lui Clement al XI-lea s-a extins și la alte orașe din Statul pontifical: la Civitavecchia a fost terminat apeductul și la Civitacastellana va fi construit un viaduct. Urbino a profitat, în special, de mecenatismul papei, ca loc în care se născuse: de la ștergerea datoriilor orașului la construirea unei școli pentru educarea tinerilor, de la restaurarea palatelor episcopal și ducal și refacerea zidurilor de incintă ale orașului, la întemeierea unei biblioteci publice o dată cu noi privilegii acordate universității care își va menține, de altfel, faima până în zilele noastre.

S-ar putea spune că favorurile pe care Clement refuzase să le acorde rudelor s-au revărsat asupra orașului natal și aceasta a fost, sub anumite aspecte, o variantă a nepotismului. Pasquino nu putea s-o treacă sub tăcere într-una dintre replicile date „colegului" său Marforio:

MARFORIO:
Spune-mi, ce mai faci, Pasquino?
PASQUINO:
Păzesc Roma, să nu se mute la Urbino.

Clement al XI-lea a murit la 19 martie 1721 și a fost înmormântat sub pardoseala corului din bazilica Sf. Petru, așa cum dorise; o simplă lespede de marmură amintește de el.

244. Inocențiu al XIII-lea (1721-1724)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Clement al XI-lea a durat cinci săptămâni și desfășurarea sa n-a fost diferită de ceea ce se instaurase ca obicei încă de la jumătatea secolului al XVII-lea; cunoscutele facțiuni politice, de data aceasta polarizate în jurul Spaniei și Franței unite împotriva Austriei, cu dreptul de exclusivitate sau de veto al respectivilor suverani asupra candidaților mai mult sau mai puțin acceptați și, prin urmare, un conclav frecvent „deschis" în privința legăturii cu exteriorul, după cum amintește o „pasquinată" scrisă cu această ocazie:

Inocențiu al XIII-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

S-a înconjurat cu gărzi marea ușă de la intrare
la toate ușile stăteau supraveghetorii,
s-au zidit ferestrele de la balconul cel mare;
și totuși, ca și cum toți acești bărbați zdraveni
ar fi fost niște fete mari de la pension,
au încălcat secretul prin mii de vicleșuguri
și din ferestre au făcut adevărate vorbitoare.

Cardinalul Fabrizio Paolucci, secretar de stat al lui Clement al XI-lea și filofrancez, a fost îndepărtat prin veto-ul imperial; s-a mers până și pe calea corupției pentru a-l putea alege. La sfârșit, s-a găsit, ca de obicei, o personalitate neutră, Michelangelo Conti, pașnic și evlavios, bolnăvicios și inofensiv, care era pe placul marilor puteri pentru că, astfel, puteau să facă tot ceea ce le convenea; a fost ales la 8 aprilie 1721.

Se născuse la 13 mai 1655, la Poli, lângă Palestrina, și se trăgea din acea familie nobilă din Segni care dăduse Bisericii mai mulți pontifi, dintre care cel mai celebru fusese Inocențiu al III-lea. Guvernator al unor orașe din Statul pontifical, fusese nunțiu papal în Elveția și Portugalia; numit cardinal de Clement al XI-lea, fusese episcop de Osimo și de Viterbo. A fost consacrat papă la 18 aprilie și, în amintirea faimosului său strămoș, și-a luat numele de Inocențiu al XIII-lea.

Nu i-a semănat acestuia; pe lângă boala care-l chinuia mai mult sau mai puțin permanent, nu avea calitățile care să dea un nou prestigiu

tronului lui Petru: „Este mereu adormit", spunea Pasquino. Oricât era de calm și de tăcut, și deși a condamnat nepotismul, nu i-a putut refuza o favoare fratelui său, Bernardo Maria; l-a făcut cardinal. În rest, nimic legat de autoritarism sau de satisfacerea unor interese personale.

L-a repus în funcția de secretar de stat pe Paolucci și a păstrat linia predecesorului său, respectând principiile din bula *Unigenitus*. Iezuiții i-au mai adus câteva necazuri în China, fiind reclamați de misionarii altor ordine religioase și chiar de legatul pontifical pentru Orientul Îndepărtat. Pontiful a încredințat rezolvarea acestei probleme secretarului de la Propaganda Fide, Luigi Carafa, care în 1723 i-a trimis generalului iezuiților o decizie în care-i acuza că fuseseră „instigatorii și autorii arestării misionarilor, pretându-se într-un mod revoltător la a face pe polițiștii și pe temnicerii". Iezuiții au trimis un memoriu de apărare și polemica părea să nu se mai sfârșească; prea mult pentru un papă atât de nesigur pe el. Oricum, Pastor consideră acea decizie ca fiind echivalentă cu un decret, ca un preludiu la „decretul" papal de suprimare a Ordinului, în 1773.

Nimic altceva n-a mai tulburat pontificatul lui Inocențiu al XIII-lea; o formalitate a fost, în 1722, învestirea lui Carol al VI-lea ca suveran în Napoli și Sicilia. Napoli era deja al său încă de la Utrecht și, la Haga, în 1720, dăduse Casei de Savoia Sicilia în schimbul Sardiniei, o altă insulă asupra căreia, încă din sumbrul Ev Mediu, papa își avea propriul drept de suveranitate, neluat, de fapt, în seamă de puterile europene. Ducatul de Parma și Piacenza rămânea teritoriu austriac, cât despre restituirea orașului Comacchio, nici vorbă.

Inocențiu al XIII-lea a murit la 7 mai 1724 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, unde un epitaf, pe bună dreptate modest, amintește de el. După cum la fel de exact pare și ceea ce a scris Pasquino:

> A murit papa Conti
> care n-a făcut bine, pentru că nu a vrut,
> care n-a făcut rău, pentru că n-a putut.

245. Benedict al XIII-lea (1724-1730)

În conclavul care a fost convocat la moartea lui Inocențiu al XIII-lea, favorit era și de această dată Paolucci, secretar de stat sub doi papi; dar ambasadorul austriac, Maximilian von Kaunitz, și-a exercitat

dreptul de veto împotriva lui, intrând aproape cu forța în adunarea „închisă" a cardinalilor. Nimeni nu se mai scandaliza, de-acum, pentru anumite lucruri. „Echipa de intervenție" a zeloșilor a reușit și de această dată să-și plaseze printre candidați un reprezentant; bătrân, căci așa le convenea suveranilor europeni, ca să nu poată fi prea energic, cu toate că era un om auster și plin de evlavie. Este vorba despre cardinalul Pier Francesco Orsini; a fost ales la 29 mai 1724 și consacrat papă la 4 iunie, sub numele de Benedict al XIII-lea.

Se născuse la 2 februarie 1649, la Gravina, lângă Bari, dar aparținea vechii familii romane Orsini, strâns legată, prin tradiție, de tronul pontifical; intrase pe când era foarte tânăr în Ordinul dominicanilor, renunțând la moștenirea ducatului de Gravina, dar, desigur, faptul că se trăgea din celebrul neam i-a facilitat numirea de cardinal la numai 23 de ani. Slujise pe rând în diocezele din Manfredonia, Cesena și Benevento, oraș de care era deosebit de atașat sufletește; îi va rămâne în suflet și după ce va deveni papă.

Benedict al XIII-lea, după cum scria cardinalul Lambertini, „nu avea nici cea mai mică idee de ceea ce însemna guvernarea"; era un ascet și a rămas așa și ca pontif, păstrându-și neschimbat modul de viață simplu și aproape sărăcăcios.

Ocupația sa preferată era să oficieze slujbele religioase și să sfințească biserici: „nu se gândește decât la restaurarea baptisteriilor din Roma, pentru a se putea practica din nou botezul prin imersiune, ca altădată", notează Montesquieu în cartea sa *Călătorie în Italia*. Și, cu această ocazie, literatul francez amintește un amănunt prin care urmărește să ridiculizeze „neobositul" spirit religios al acestui papă: „Acum trei ani, a botezat câțiva evrei și a urmat un ceremonial după obiceiul antic: sufla un vânt tăios și el a rămas timp de trei ore, cu capul descoperit, în ușa de la intrarea în bazilica Sf. Petru; ajutoarele sale n-au rezistat. În ziua aceea, a uitat că dimineața oficiase liturghia, așa că a mai oficiat-o încă o dată; asta pentru că nu se oprește niciodată".

În zelul său profund mistic, a stimulat celebrarea sfinților și, în acest scop, a efectuat o serie de canonizări, printre care cea a lui Giovanni della Croce și a lui Luigi Gonzaga. Deosebit de ferm s-a pronunțat împotriva luxului practicat de cardinali și a interzis purtarea perucilor și a bărbii de către ecleziaști; ei erau obligați să poarte veșminte lungi, dar fără trenă, iar pentru cei care încălcau aceste canoane disciplinare erau prevăzute pedepse grele. Îi aștepta o închisoare special construită pentru ei la Corneto. Le-a interzis și iezuiților să ducă orice fel de

Benedict al XIII-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

polemică. Prin bula *Pretiosus* a reluat ideile din *Unigenitus* și, deși conflictul cu janseniștii continua, mișcarea a început să piardă teren pe plan strict doctrinar.

Zelul său religios a fost răsplătit din plin cu ocazia jubileului din 1725; cu această ocazie, a fost inaugurată impunătoarea scară monumentală din piața Spaniei, pentru a face legătura dintre piața de jos cu biserica Trinità dei Monti. Poet oficial al acelui An Sfânt a fost un membru al Arcadiei[145], un sărman versificator, Bernardino Perfetti, pe care Benedict al XIII-lea a vrut, nici mai mult, nici mai puțin, să-l încoroneze pe Capitoliu.

Și, în atmosfera de austeritate pe care papa a creat-o în Roma cu acest prilej, a desființat și jocul de loto, văzând în el un aspect al păcatului; dacă luăm în considerare profitul oneros al finanțelor publice care patronau acest joc. Pentru femei, mai înrăite în viciu, era prevăzută închisoarea și trimiterea în fața justiției.

În orice caz, aceasta n-a ajutat prea mult și se poate considera că a avut eficacitate doar pe teritoriul Statului pontifical, pentru că romanii au continuat să joace, luând calea altor state și, în consecință, importante sume de bani treceau granițele și se acumulau în vistieriile altor suverani. Roma ar fi urmat să devină un oraș sfânt, iar Benedict al XIII-lea păstorul său, dar n-a fost așa. „O simonie publică domnește azi la Roma", notează Montesquieu; „niciodată nu s-a mai văzut, în conducerea Bisericii, să domnească atât de vizibil delictul. Peste tot, în

funcții sunt puși oameni fără căpătâi". În realitate, de problemele conducerii nu se îngrijea papa, total necunoscător în cele lumești, ci un individ mârșav, pe nume Niccolò Coscia.

Lui Benedict al XIII-lea acest personaj i se părea de neînlocuit încă de pe vremea în care îi era secretar, pe când era cardinal și episcop de Benevento și, de acolo, îl adusese cu el la Roma; îl numise cardinal, încredințându-i toate problemele politice și financiare ale Statului pontifical. Coscia a abuzat de puterea sa, provocând o criză totală în finanțele Bisericii. „Fără nici o îndoială, el a fost unul dintre cei mai mari ticăloși care și-a făcut în cadrul Curiei toate mendrele", observă Seppelt; „în foarte scurt timp, el a pus pe picioare un trafic nerușinat de favoritisme, reușind să pună în funcțiile cele mai importante pe ciracii săi, preocupat în permanență de propria îmbogățire".

Probabil că „pontiful, absorbit cu totul de problemele religioase, nu și-a dat seama de nimic", după cum riscă să creadă Castiglioni, și totuși, această „neștiință" nu-l onorează. Se înțelege că, de altfel, Montesquieu nu putea să nu constate că Benedict al XIII-lea era „tare urât de poporul roman". Romanii nu sunt, probabil, cu toții morți de foame, după cum spune literatul francez, dar este clar că nu puteau fi mulțumit dacă, din vina lui Coscia, cei veniți din Benevento erau preferați înaintea lor. „Toți banii din Roma trebuie să ajungă la Benevento", notează tot Montesquieu, pentru că papa „neavând câtuși de puțin habar de modul în care se fac afacerile în lume... cei din Benevento sunt aceia care îl conduc în slăbiciunea lui, și cum este vorba despre oameni de nimic, ei se folosesc tot de oameni de nimic".

În zadar Sfântul Colegiu a încercat de mai multe ori să-i deschidă ochii papei asupra malversațiilor lui Coscia; din punctul lui de vedere, erau numai calomnii și, astfel, Coscia a rămas netulburat la locul lui până la moartea lui Benedict al XIII-lea.

Este inutil să mai spunem că, la nivel internațional, Statul pontifical a continuat să fie umilit; este adevărat că a reintrat în posesia orașului Comacchio, dar numai după ce făcuse Habsburgilor mari concesii pe plan ecleziastic. Vittorio Amedeo al II-lea de Savoia a fost recunoscut și el rege al Sardiniei, în pofida vechiului drept de suveranitate pontificală asupra insulei, și a obținut, chiar de la Coscia, în schimbul unor recompense consistente, drepturi asupra tuturor diocezelor sarde.

Acestui adevărat „delincvent", după cum îl definește Seppelt, i se va intenta imediat un proces sub Clement al XII-lea; excomunicat și condamnat la zece ani de închisoare în Castelul Sant'Angelo, va reuși să

se descurce, în ciuda condamnării; în plus, fusese condamnat la restituirea tuturor sumelor sustrase și la o amendă de o sută de mii de scuzi. Va participa cu drepturi depline și la conclavurile din 1730 și din 1740, până când Benedict al XIV-lea l-a scăpat de închisoare.

Benedict al XIII-lea a murit la 21 februarie 1730 și, desigur, romanii au ieșit pe străzi; voiau să-l elimine pe Coscia care, prevăzător, fugise împreună cu banda sa. Papa a fost înmormântat într-un mausoleu pompos din biserica S. Maria sopra Minerva. Supușilor săi nu le-a rămas decât satisfacția unui epitaf:

> În acest mormânt se află
> osemintele unui călugăraș:
> mai mult decât i-a iubit pe sfinți,
> i-a iubit pe tâlhari.

246. Clement al XII-lea (1730-1740)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Benedict al XIII-lea a durat mai mult de patru luni; a fost unul dintre cele mai lungi și mai corupte din secolul al XVIII-lea. În afară de taberele politice obișnuite, susținute de diferite state catolice, au mai avut un reprezentant propriu și cei din casa de Savoia, prin cardinalul Albani; cei care se agitau însă cel mai mult erau cei din familia Medici, pe cale de stingere, ca și Farnese.

Anticipând pierderea Marelui Ducat de Toscana, teoretic feudă pontificală, vechea familie florentină încerca să-și asigure favorurile viitorului papă; se pare că, prin intermediul propriilor bancheri de la Londra, Paris și Haga, ajunseseră să cumpere voturi pentru cardinalul Lorenzo Corsini, dintr-o familie florentină bogată. Au reușit, pentru că împotriva bătrânului de optzeci de ani, Lorenzo Imperiali, susținut de „zeloși", a fost exercitat dreptul de veto al reprezentantului spaniol, în timp ce apărea dreptul de exclusivitate pronunțat în primul moment pentru Corsini de Austria și Franța. A fost ales la 12 iulie 1730 și consacrat papă în 16, sub numele de Clement al XII-lea.

Lorenzo Corsini se născuse în Florența, la 7 aprilie 1652; studiase la colegiul roman și dreptul la universitatea din Pisa. Având un unchi cardinal, acesta îi găsise o slujbă în Cancelaria din Roma, dar, la moartea acestuia, tânărul se întorsese la Florența. A fost chemat din nou de Inocențiu al XI-lea, care l-a consacrat preot și i-a dat din nou slujba,

Clement al XII-lea
(Gab. Naz. delle Stampe)

trimițându-l, apoi, ca nunțiu la Viena. Corsini dăduse însă tot ce avea mai bun în el sub Alexandru al VIII-lea, ca trezorier al Camerei Apostolice; Clement al XI-lea îl numise cardinal și, din 1725, fusese episcop de Frascati. Se pricepea, probabil, mai mult la problemele financiare decât la cele ecleziastice, astfel încât ar fi putut fi omul potrivit pentru a remedia situația dezastruoasă în care se aflau finanțele pontificale. Dar, în ciuda remediilor imediate, de la procesul lui Coscia la îndepărtarea din Curie a celor din Benevento, acestea fiind cele mai mari rele ale unei administrații nepotiste, și a celor cu bătaie mai lungă, ca abrogarea concesiunilor, deficitul era prea mare pentru a fi eliminat. În plus, lipseau acum încasările cuvenite Sfântului Scaun din partea unor state, din cauza „regaliilor" smulse ultimilor papi pe teritoriul Franței, în Italia meridională și în Sardinia.

Populația Romei nu credea că dezastrul financiar nu putea fi remediat; el vedea mereu în prelații de la vârful puterii pe adevărații risipitori. Aveau ceva și împotriva noului papă, încă de pe când era doar cardinal și se spunea că ar fi întreținut o prostituată din piața Scossacavalli, o anume Clarice. Așa că Pasquino spunea:

> Când blândul Corsini
> pleacă de la preabinele cel drag
> se consolează prin mii de pedepse
> încât nu mai poate fără ele.

Nu se putea dezice de ea nici după ce ajunsese la tronul pontifical. Tot Pasquino îl ataca astfel:

> Am fost un abate bogat,
> înstărit prelat,
> un sărman cardinal
> și un papă ruinat.

N-au ajutat, desigur, la redresarea situației financiare a statului tipărirea de bancnote sau reorganizarea jocului de loto, care l-a făcut oarecum pe Clement al XII-lea să fie mai bine văzut de populație. Într-adevăr, jocul a fost permis din nou, începând din 1732, anulând pedeapsa cu excomunicarea dată de Benedict al XIII-lea, printr-un decret care preciza modul în care fondurile obținute vor fi investite în opere de binefacere și spre folosul public, pentru înfrumusețarea orașelor și a Statului pontifical. Adică, nici o încasare pentru finanțele publice.

Cât despre motivația acceptării unui joc considerat păcătos de Benedict al XIII-lea, se vorbește despre un fel de taxă indirectă și voluntară plătită de către cetățeanul care voia, pe banii lui, să-și încerce norocul; prin urmare, nici un fel de constrângere din partea Camerei apostolice care va continua să administreze jocul. Prima extragere a noului loto a avut loc la 14 februarie 1732 și s-a desfășurat în Capitoliu, după cum menționează Valesio în memoriile sale: „Se construise o estradă în spatele statuii care se află în capătul scării monumentale, și estrada era împodobită cu damascuri și catifele, și cu tavanul împodobit în același fel." Se aflau acolo câțiva clerici din partea oficialităților. Extragerea a durat între orele 17 și 19 și au ieșit numerele: 56, 11, 54, 18 și 6.

Au apărut apoi și lucrările publice care au fost numeroase. A fost terminată Fântâna Trevi și construcția palatului Consfătuirilor (della Consulta) de pe colina Quirinale și a fațadei bazilicii S. Giovanni in Laterano, având în interior splendida capelă Orsini dedicată Sf. Andrei, protectorul familiei pontifului. De asemenea, pe colina Capitoliului construcția muzeului de statui antice, îmbogățit cu busturi imperiale și inscripții, și a teatrului Argentina, inaugurat, după cum amintește Sergio Delli, „cu *Berenice* de Domenico Sarro, cântată magistral de «sopranistul» Farfallino, pe numele său adevărat Giacinto Fontana". Și în afara Romei: asanarea și ameliorarea hidrografică a văii Chiana, lucrările de alimentare cu apă la Ravennate și noul chei din portul Ancona.

Mai trebuie amintit că, din 1733, papa devenise complet orb și suferințele bătrâneții creșteau mereu, astfel încât, deseori, cădea la pat.

În aceste condiții, nu a putut exercita un control sută la sută asupra tuturor problemelor ecleziastice și temporale; nu avea, la nevoie, pe nimeni în care să poată avea încredere totală. Nepotul său, cardinalul Neri Corsini, nu avea calitățile necesare pentru a-l conduce pe unchiul său; se purta ca un mecena, asemenea papei, și el a fost acela care a pus să se construiască noul palat Corsini, îmbogățindu-l cu tablouri și cu o bibliotecă de valoare. Derularea afacerilor a trecut, astfel, în bună măsură, pe seama funcționarilor Curiei și, în felul acesta, favoritismele și clientelismul au domnit, mai presus de orice.

În asemenea condiții, era logic ca prestigiul Statului pontifical să parcurgă în continuare o curbă descendentă, într-un declin care a devenit evident în cursul războiului polonez de succesiune. „Teritoriile pontificale au fost călcate în picioare și devastate de armatele beligerante care nu țineau seama de drepturile acelui stat neutru. Mai mult, spaniolii ajunseseră chiar să facă înrolări în Roma", după cum amintește Castiglioni, „provocând grave tulburări printre locuitorii care nu mai voiau să știe de războaie și prădăciunile acelor armate străine. La 13 martie 1736, locuitorii din Trastevere, răsculându-se, i-au obligat pe comisarii spanioli să-i elibereze pe soldații pe care-i angajaseră; apoi, s-au îndreptat spre palatul Farnese pentru a da jos stemele lui don Carlos și la palatul Spaniei, unde au fost împrăștiați de milițiile care sosiseră între timp. La Velletri, mânia populației a făcut chiar să fie aruncați de pe ziduri câțiva soldați spanioli".

Consecințele păcii de la Viena, din 1738, au fost defavorabile Statului pontifical. La Napoli și în Sicilia s-a instalat don Carlos de Bourbon; în Toscana, după stingerea familiei Medici, în pofida corupției de care se folosise în conclav, au venit cei din Casa de Lorena. Dispăreau definitiv vechi drepturi feudale ecleziastice; ar fi fost necesare acorduri cu noii suverani în speranța că s-ar mai putea salva ce era de salvat din gestiunea diocezelor. La Parma și Piacenza, rămăseseră tot Habsburgii. Protestele nu mai aveau nici un rost.

Clement al XII-lea nu corespunsese așteptărilor celor care-l aleseseră în speranța că va da un nou impuls conducerii statului, văzând în el mai degrabă un om al politicii și al economiei, decât un simplu slujitor al bisericii. El a început totuși, din acest moment, să se dovedească a fi un adevărat șef spiritual al Sfântului Scaun. Aceasta, desigur, nu pentru că sfințise niște altare la biserica S. Vincenzo de'Paoli; nu atât pentru că trimisese protestanților din Saxonia o scrisoare pe cât de naivă, pe atât de inutilă în care le asigura acestora, în cazul unei reîntoarceri în sânul

Bisericii catolice, posesia deplină a bunurilor ecleziastice secularizate; și nici pentru că ajutase cu sume de bani o nouă cruciadă victorioasă a lui Filip al V-lea împotriva maurilor care ocupaseră orașul Oran.

S-ar putea spune mai degrabă că poziția sa de demn ocupant al tronului apostolic a fost mult favorizată de luarea de poziție împotriva masoneriei; faimoasa societate secretă și-a făcut apariția la Florența, în 1733, și, după doi ani, ajungea la Roma prin propaganda făcută de Tommaso Crudeli di Poppi, autor de versuri anticlericale. Bula de condamnare dată de Clement, *In Eminenti*, a fost proclamată la 28 aprilie 1738 și prevedea excomunicarea oricui ar fi aderat la acea asociație pentru că, așa cum preciza papa, ea reunea oameni din toate religiile și sectele sub aparența că se îndeplineau îndatoriri de etică a naturii, obligându-i prin jurământ și prin amenințarea cu pedepse să mențină secretul asupra a tot ceea ce se hotăra în diferitele „loji".

Puterea masoneriei nu a fost știrbită, desigur, de acea bulă sau de altele aparținând altor pontifi de mai târziu; ele dovedesc, în orice caz, o atitudine adoptată de Biserica de la Roma care părea ireversibilă. Și totuși, cu timpul, va avea loc un „dialog" între cele două părți, ducând, o dată cu Ioan Paul al II-lea, la abolirea excomunicării prin noul cod al dreptului canonic.

Papa a manifestat un mare interes pentru misiuni, în special pentru cele din Răsărit; reprimirea în Biserica de la Roma a 10 000 de copți[146] împreună cu patriarhul lor, și înființarea colegiului Orsini la Ullano, în Calabria, cu bani proveniți din averea familiei sale, pentru a înlesni reîntoarcerea grecilor ortodocși la catolicism, au fost două momente semnificative ale acestei activități evanghelice.

Clement al XII-lea a murit la 6 februarie 1740 și a fost înmormântat în fastuoasa capelă Corsini din biserica S. Giovanni in Laterano; Pasquino poate l-a lăudat oarecum, spunând că „a murit sărac ca un cerșetor". Și este adevărat că, dacă papa Clement a fost vreodată „risipitor", a făcut-o cheltuind din ce-i revenea din partea bogatei sale familii și a făcut-o pentru binele Bisericii.

247. Benedict al XIV-lea (1740-1758)

Conclavul ținut după moartea lui Clement al XII-lea dura deja de șase luni și se părea că va bate toate recordurile precedente. După o ceartă asupra candidaturii cardinalului Ottoboni care se prelungise și se

Benedict al XIV-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

încheiase cu moartea acestuia, la 28 februarie, bătălia se mutase pe două fronturi, unul austro-francez şi altul care implica Spania, Napoli şi Toscana. Un grup de cardinali dorea alegerea lui Neri Corsini şi un altul, a lui Annibale Albani; era imposibil să se ajungă la vreun compromis. Se părea că, până la urmă, se va impune Pompeo Aldobrandini, bine văzut de cele trei puteri, dar lipsea un singur vot.

Continua în felul acesta scandalul dintotdeauna; apoi, în faţa figurilor dezamăgite şi în mijlocul bombănelilor, s-a făcut auzită vocea cardinalului Prospero Lambertini, de o jovialitate care va deveni proverbială: „Vreţi un sfânt: alegeţi-l pe Gotti. Vreţi un om politic: alegeţi-l pe Aldobrandini. Vreţi un om cumsecade: alegeţi-mă pe mine". Pare o „boare de răcoare" pe timp de insolaţie, dar devine o soluţie; nu „parcă prin inspiraţie", mai degrabă „parcă din disperare", la 17 august 1740, Prospero Lambertini este ales în unanimitate. Fiind întrebat, după obicei, dacă acceptă sau nu, răspunde afirmativ şi din trei motive: „Întâi: pentru a nu nesocoti munca voastră; în al doilea rând: pentru a nu mă împotrivi voinţei lui Dumnezeu, pentru că eu nu mi-am dorit niciodată o asemenea onoare; în al treilea rând: pentru a pune capăt acestor adunări ale noastre care cred că au scandalizat lumea prin durata lor".

Prospero Lambertini se născuse la Bologna, la 31 mai 1675; elev al somaschilor la Roma, studiase după aceea teologia şi dreptul. Devenind cleric, se făcuse remarcat ca avocat de consistoriu, făcându-şi practica în biroul judecătorului de la Sacra Rota, monseniorul

Alessandro Caprara. Clement al XI-lea îl numise canonic la Sf. Petru și, de atunci, urmase o carieră strălucită, datorită pregătirii pe care o avea: consilier la Sfântul Oficiu, membru asociat în Congregația Riturilor și rector al universității La Sapienza. Benedict al XIII-lea este însă acela care îl înalță pe cele mai înalte trepte ale carierei ecleziastice: în 1726 este episcop de Ancona, iar în anul următor cardinal; Clement al XIII-lea îl numește arhiepiscop de Bologna.

În acești ani, Lambertini este însuflețit de un apostolat fecund exercitat cu o dăruire totală. Este un păstor care umblă peste tot în dioceza sa, se informează asupra condițiilor în care trăiesc oamenii săraci, ia măsuri pentru a le ușura suferințele: înființează o comisie de ecleziaști care să viziteze și să-i ajute pe infirmi. Nu este un bigot; combate unele aspecte teatrale din oficierea slujbelor religioase și le interzice printr-o serie de circulare. Dorește simplitate și asta îi aduce multe critici. Dar nu este o fire care să ia în seamă totul.

Știe să se facă ascultat și își însoțește neașteptatele izbucniri verbale cu interjecția „Cazzo!", un obicei pe care și-l va păstra și ca papă, în asemenea grad încât va ajunge să spună: „Vreau să sfințesc acest cuvânt și să-l iert de toate păcatele pe acela care-l va pronunța de zece ori pe zi!". Era un semn al spiritului său fără egal, asemenea unui alt om care spune lucrurilor pe nume, pâinii îi spune pâine și vinului, vin: cardinalul Roncalli din secolul XX. Va fi, de fapt, un Ioan al XXIII-lea al secolului al XVIII-lea, după cum a apreciat strălucit Falconi, atribuindu-i „o concepție despre Biserică și papalitate care făcea din el un modest, dar convins precursor al liniei lui Ioan". A fost consacrat papă la 22 august 1740, sub numele de Benedict al XIV-lea.

Paralela Lambertini-Roncalli se potrivește și se justifică încă din raportul pe care cei doi îl aveau cu credincioșii din Roma; papa se comporta cu ei ca un preot oarecare. Benedict al XIV-lea putea fi văzut colindând prin toate cartierele orașului și întreținându-se politicos cu oamenii sărmani; din acest contact direct și-a dat seama nemijlocit de condițiile precare în care trăia poporul și s-a străduit din toate puterile să ferească statul de pericolul foametei. A limitat cheltuielile curții, a micșorat numărul servitorilor, a redus soldele ofițerilor și ale soldaților; chiar dacă nu prin metodele unui economist, ci cu entuziasmul unui improvizator, el a reușit să îmbunătățească finanțele statului. „Eu sunt mai întâi papă și mai apoi suveran", se apăra el în fața celor care criticau unele dintre măsurile adoptate mai mult din motive umanitare decât administrative. Așa s-a întâmplat când, într-o enciclică, le-a permis

țăranilor săraci să culeagă rămășițele de recoltă de pe toate ogoarele din Statul Bisericii, în pofida proprietarilor care nu voiau să-i lase, amenințându-i pe aceștia cu o amendă de 30 de scuzi care urma să fie utilizată tot în folosul săracilor.

O altă dovadă sinceră de caritate apostolică a dat-o cu ocazia jubileului din 1750; conform unui cronicar al vremii „spitalul de la Trinità, destinat încă de la întemeierea sa să-i primească pe pelerinii săraci timp de trei zile la rând, a oferit doar în luna aprilie patruzeci și trei de mii de mese de prânz". Benedict însuși se oprea deseori să stea de vorbă cu pelerinii, intrând în mulțimea care mergea în procesiune la ușa sfântă, lăsând la o parte orice etichetă, abandonând mitra și cârja.

Cu aceeași simplitate trata politica și religia. Într-o perioadă mai dificilă decât oricând pentru Biserică, Benedict nu pierdea din vedere faptul că, prin absolutismul suveranilor, se afirma din ce în ce mai mult principiul religiei de stat, în timp ce, prin răspândirea iluminismului, creștinismul însuși risca o criză existențială într-o lume tot mai laică.

Singura posibilitate de salvare este renunțarea la politica de ostilitate și adoptarea, în schimb, a toleranței într-un spirit de armonie universală; este o „politică a păcii", pe care Falconi o amintește bazându-se pe câteva fraze din scrisorile trimise de Lambertini cardinalului Pierre Guerin de Tencin: "Sabia nu-și are locul în mâna aceluia care, uneori nemeritat, este vicarul lui Isus Cristos", adică papa „este și trebuie să fie neînarmat".

În lumina acestui ideal, nu mai avea importanță faptul că teritoriile Statului pontifical deveniseră câmpuri de bătălie în timpul războiului de succesiune austriac; papa însuși le acorda permisiunea de trecere și, pentru a-și atinge scopul, era chiar bucuros să suporte „martiriul neutralității". Era, desigur, dureroasă pierderea definitivă, la Aachen, a Parmei, Piacenzei și Guastallei, acestea trecând sub stăpânirea lui don Filip de Bourbon, dar era sacrificiul acceptat în numele unui ideal evenghelic, în vederea adaptării la timpurile care erau în plină schimbare. Și, pe această linie de comportament, era normal să apară bănuiala multor persoane de la Curie că, în adâncul sufletului său, Benedict era convins de necesitatea lichidării treptate a puterii temporale a Bisericii. De aici și „justificarea" tuturor concordatelor încheiate cu unele dintre națiunile europene, înțelegeri acceptate după multe ezitări, convins că renunțarea la drepturile temporale va favoriza renașterea spirituală a Bisericii de la Roma. De la concordatul cu regele Sardiniei, numit vicar apostolic pe feudele pontificale răspândite pe teritoriul statului său, la cel cu regele

Neapolelui, prin care se prevedea o limitare a dreptului la imunități ecleziastice; de la acela cu Spania, în care se acorda regelui dreptul universal de patronat, aceasta însemnând că suveranul putea acorda oricui unul dintre cele peste douăsprezece mii de beneficii existente, rămânând la Roma doar cincizeci și două, la cel cu Portugalia prin care Benedict, printr-un decret special, acorda regelui titlul de „rege preacredincios".

Tot acest papă i-a permis împărătesei Maria Tereza să-i tolereze în statele sale pe protestanți, deși îi recomanda să încerce să-i convertească prin blândețe creștinească, și l-a recunoscut oficial pe regele Prusiei, până atunci considerat de Sfântul Scaun doar un simplu marchiz de Brandenburg. În compensație însă acest suveran i-a favorizat pe catolicii din statul său. „S-ar putea spune că el descoperise", după cum a mai observat Falconi, „că originea decăderii prestigiului pontifical se afla tocmai în tendința papilor nu numai de a face , dar și a de se comporta ca suveranii, pretinzând să aibă un control asupra tuturor", ceea ce era, din punct de vedere istoric, o concepție depășită. Nu este vorba aici despre o comportare nesăbuită, este doar circumspecția cuiva care „nu vede în aparatul complex al Bisericii un mecanism al puterii, ci pur și simplu un sistem de resorturi administrative puse în slujba tuturor Bisericilor locale".

Chiar dacă Benedict al XIV-lea a fost ca un meteorit pe firmamentul Bisericii de la Roma, care va reapărea abia două sute de ani mai târziu prin Ioan al XXIII-lea, aceasta nu înseamnă că nu a constituit un șoc pentru papalitate: era „abandonarea rigidului *non possumus*, ochii deschiși în sfârșit asupra realității din jur, recunoașterea apariției unor situații noi după Reforma din secolul al XVI-lea", cum notează Zizola.

Acest papă a avut, de fapt, și o viziune lucidă a problemelor strict ecleziastice, clarificând incertitudini și completând lacune, dar respectând opiniile datorită distincției dintre dogme și teorii. Îl vedem, astfel, desființând unele sărbători religioase obligatorii care, după o lege dată de Urban al VIII-lea, erau în număr de 36, fără a mai pune la socoteală și duminicile; dar îl vedem și făcând presiuni asupra episcopilor pentru ca aceștia să supravegheze mai atent formarea clericilor în seminarii. Aprobă două noi congregații religioase, passioniștii[147] Sf. Paul al Crucii (S. Paolo della Croce) și redentoriștii[148] Sf. Alfonso de'Liguori; se dedică însă cu trup și suflet reformei *Breviarului*, pe care nu va reuși să-l completeze, chiar dacă i-a elaborat doar principiile, rămase valabile și astăzi, cum ar fi acela al limitării numărului de sărbători obligatorii. Nu făcea toate acestea ca un adversar al cultului sfinților; era călăuzit

mai mult de un principiu al credibilității și al funcționalității la care spera că s-ar putea ajunge prin exploatarea acestei venerații.

Din acest motiv, a fost prudent în recunoașterea miracolelor și în canonizări, ca atunci când s-a opus celei a cardinalului Bellarmino; s-a justificat spunând că ar fi putut constitui un „pretext pentru cei care ar dori să ne vorbească de rău". În felul acesta a abolit și Inchiziția în Toscana. În disputele cu iezuiții, a avut o poziție prudentă; va muri înainte de a putea ancheta problemele pe care aceștia le avuseseră în Portugalia, unde se amestecaseră la nivel politico-comercial; altfel, după cum crede Ranke, „probabil că nu ar fi desființat Ordinul, dar l-ar fi supus treptat unei reforme complete și radicale".

A repetat, de asemenea, condamnarea masoneriei și a fost un apărător ferm al legăturii matrimoniale. S-a implicat și în activitatea misiunilor: în urma incidentelor apărute în China, i-a obligat pe toți misionarii să se preocupe de respingerea ritualurilor specifice zonei, considerându-le simple superstiții. În privința Orientului Apropiat, în schimb, a manifestat o mare deschidere; creștinii din Răsărit puteau rămâne credincioși cultului lor, și misionarii latini nu trebuiau în nici un caz să-i oblige să adopte liturghia apuseană.

Toată această activitate apostolică este cuprinsă, de altfel, într-o serie de scrieri și de bule care scot în evidență în special vasta cultura a acestui papă, modernă și precursoare sub multe aspecte. Pontificatul lui Benedict al XIV-lea trebuie considerat, fără îndoială, „un guvern de rutină", conform unei definiții la care Falconi ține foarte mult, așa cum a fost, natural, criticat într-o „pasquinată": *Maximus in folio, minimus in solio.* Fraza circula și într-o variantă mai blândă: *Vir bonus in folio, vir bonus in solio.*

Până la urmă, Pasquino l-a lăudat „filosofic":

> Iată-l pe papa care se potrivește Romei.
> La credință se pricepe atât cât trebuie,
> afacerile tagmei lui le duce înainte
> și știe să ia lumea așa cum este.

În rest, Benedict al XIV-lea nu s-a dat în lături nici de la acțiuni edilitare, atât în scopuri umanitare, cum ar fi mărirea capacității spitalelor de la S. Spirito și S. Gallicano, cât și cu caracter religios. A pus să se construiască biserica S. Marcellino, a renovat fațada bazilicii S. Maria Maggiore, ridicând în interior un somptuos baldachin deasupra altarului papal, iar în mijlocul Colosseumului a pus să se ridice o mare cruce din

marmură, declarând sfânt acel loc prin sângele vărsat de creştini, conform unei tradiţii antice, de fapt, falsă. Evident însă, prin sfinţirea amfiteatrului papa urmărea doar să-l ferească de jafurile ulterioare, făcând să nu mai fie considerat, pur şi simplu, doar o carieră de travertin.

Benedict al XIV-lea a fost un mecena într-un sens nou, ca protector al activităţii oamenilor de ştiinţă şi artiştilor. A demonstrat aceasta dând o interpretare mai liberală bulei *De cadaverum sectione* a lui Bonifaciu al VIII-lea, pentru a da ocazia unui studiu mai amănunţit al anatomiei şi proclamând libertatea sacrosanctă pentru un scriitor de a-şi exprima nestingherit ideile. Rămânând în acelaşi domeniu, al literaturii, a recomandat consilierilor de la Index să examineze cărţile, este adevărat, cu atenţia caracteristică a unor inchizitori, dar şi să le aprecieze cu sufletul eliberat de orice prejudecată, lăsând la o parte naţionalismul şi partizanatul, în spiritul unei adevărate imparţialităţi a credinţei. Este de înţeles, astfel, cum o serie de opere ştiinţifice au fost scoase din Index; se explică, prin aceasta, şi dedicaţia lui Voltaire de pe volumul său, *Mahomet*, oferit papei:

> Lambertinus hic est Romae decus et pater orbis,
> qui mundum scriptis docuit, virtutibus ornat.

Pe plan intelectual, de altfel, recunoaşterea personalităţii sale n-a cunoscut frontiere, datorită numeroaselor schimburi de scrisori chiar şi cu schismatici protestanţi, ruşi ortodocşi sau atei, dezbătând probleme de poezie şi de artă şi recunoscându-i, în fond, pe toţi oamenii ca fii ai lui Dumnezeu, chiar şi cu diferenţele dintre ei, datorate confesiunii sau ideologiei. S-a manifestat atunci ceea ce, în perioada papei Ioan Paul al II-lea din zilele noastre, se va numi „deschidere" către non-credincioşi şi „dialog" cu protestanţii, din partea cărora, printr-un reprezentant de marcă, Benedict al XIV-lea a beneficiat de o recunoaştere oficială. Fiul ministrului englez lord Walpole, s-a ocupat de ridicarea unui monument în onoarea lui, cu o inscripţie care exprima stima anglicanilor pentru „cel mai bun dintre pontifi".

Nu izvorau doar din modestie cuvintele pe care le-a pronunţat înainte de a muri, la 3 mai 1758, în palatul Quirinale, sub deviza *Sic transit gloria mundi*. Era conştient că nu va fi urmat îndeaproape de cei care-i vor succeda pe tronul pontifical: „Eu mă scufund acum în tăcere şi în uitare, singurul loc care mă aşteaptă". Într-adevăr, papalitatea va anula în mare parte, în cele două secole care au urmat, ceea ce realizase el;

stima anglicanilor și dedicația lui Voltaire sau celebra piesă de teatru a lui Testoni de la începutul secolului XX nu vor intra în istorie decât doar pentru a da naștere vreunei „simpatii" timide sau, din contra, multor critici și „antipatii", culminând cu ultimele condamnări ale politicii sale venite din partea lui Pius al XII-lea. Lecția sa pastorală de omenie evanghelică ar fi avut nevoie de niște școlari mult mai maturi.

A contribuit, poate, la discreditarea lui și monumentul solemn funerar pe care cei 64 de cardinali numiți de el i l-au ridicat în bazilica Sf. Petru; acea imagine a sa, teatrală și cu poalele veșmântului fluturând, nu se potrivește deloc cu o personalitate ca a lui, întotdeauna plină de simplitate chiar și în înălțătoarea sa măreție apostolică.

248. Clement al XIII-lea (1758-1769)

La început, conclavul reunit la 15 mai 1758 părea să decurgă liniștit, așa cum păstorise defunctul pontif: Austria și Franța, trecând peste dușmănia dintre ele, se arătau de acord cu Spania și cu celelalte state catolice în a-și dori un papă de tipul „bun părinte", dacă era posibil, chiar asemeni lui Benedict al XIV-lea. Un neutru, este adevărat, dar care să depună o activitate constructivă. A apărut, apoi, conflictul lăsat în suspensie de papa Lambertini, acela asupra iezuiților; Franța, în special, refuza să ia în considerare orice candidatură. Nu-i convenea nici cardinalul Cavalchini, episcop de Ostia, care se arăta un demn continuator al predecesorului său; era făți favorabil iezuiților.

După șapte săptămâni, la 6 iulie, a fost ales un neutru, dar în sensul cel mai retrograd al cuvântului, evlavios, dar bigot, instruit, dar nu cult, pe linia respectării doar a tradiției, după felul în care se luptase pentru canonizarea lui Bellarmino. În fapt, era vorba despre o persoană incoloră, abulică, și care nu luase niciodată vreo poziție tranșantă în problema arzătoare a iezuiților: cardinalul Carlo Rezzonico.

Se născuse la Veneția, la 7 martie 1693, într-o familie venită din Como; studiase la iezuiți, în Bologna și își luase licența în teologie și drept la Padova. Guvernator la Rieti și Fano, fusese, după aceea, magistrat la Sacra Rota la Veneția; în 1737, Clement al XII-lea îl înaintase în rang, numindu-l cardinal-diacon la S. Nicola in Carcere, iar Benedict al XIV-lea îi încredințase arhiepiscopia Padova. Își îndeplinise, indiscutabil, toate aceste sarcini cu un zel neabătut; în orașul Sfântului, padovanii îl supranumiseră „Sfântul" și pe el. Nu era de așteptat din partea lui o

lărgime a vederilor, așa cum ar fi fost necesar în acele vremuri, după lecția pe care o dăduse Benedict al XIV-lea; din punct de vedere politic, avea intenția de a nu ceda în privința drepturilor temporale ale Bisericii de la Roma. În plus, era bolnăvicios, suferind de o boală de inimă ereditară. Mama n-a rezistat emoției atunci când i-a fost anunțată alegerea fiului său; a murit la două zile după aceea. Fiul a fost consacrat papă la 16 iulie și a devenit Clement al XIII-lea.

Pentru venețieni a fost o mare bucurie să vadă un locuitor al orașului pe tronul lui Petru; dioceza Veneției, întotdeauna cam turbulentă și cu tendințe spre autonomie, s-a arătat dispusă imediat să colaboreze cu Clement. Senatul a abrogat cu această ocazie un vechi decret care interzicea venețienilor să se adreseze Curiei pentru rezolvarea oricărei cauze și papa s-a grăbit să mulțumească republicii Sf. Marcu. Pasquino s-a bucurat și el în felul lui:

Trăiască Sf. Marcu, trăiască venețienii,
ei au de-acum un papă național;
Biserica trebuie să-i mulțumească Domnului
că-ntotdeauna știe să despartă binele de rău.

Fiii Adriaticei au devenit acum mai omenoși,
vor sta cuminți la ordinele papei;
de data asta vor deveni și ei creștini,
și foc la Arsenal vor da, de bucurie.

Acum nu se mai teme Sf. Petru c-o să piară;
el crește-n mâna Sf. Marcu și-a fiilor săi;
și încuiată e cu cheia poarta cerului.

E drept de-aceea să se bucure și să se liniștească,
văzând acum corabia sa încredințată
atâtor marinari și barcagii destoinici.

Clement al XIII-lea a avut posibilitatea de a-și arăta spiritul de caritate în anii 1763-1764, când o foamete cumplită a lovit regiunea Lazio și Italia meridională; șiruri de oameni înfometați s-au îndreptat spre Roma de pe pământurile sterpe, și o comisie de cardinali special formată s-a ocupat de ei.

Pentru ajutorarea lor, s-a înființat un nou Munte[149], numit al Abundenței și s-a reușit importul de grâne din alte țări; au fost construite adăposturi provizorii, pentru bărbați la Termele lui Dioclețian și pentru

Clement al XIII-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

femei la mănăstirea S. Anastasia. Când s-a sfârșit foametea, a avut loc o procesiune solemnă de mulțumire lui Dumnezeu, în ziua de 11 iunie 1764, de Rusalii; apoi, sătenii s-au întors la câmpurile lor, având banii necesari pentru a începe o nouă viață. Aceasta a fost, desigur, o acțiune meritorie.

În orice caz, spiritul său religios era foarte bigot, după cum vedem din decretul prin care a ordonat ca goliciunea operelor de artă clasice să fie acoperită în vreun fel. O măsură care a fost criticată inclusiv de Winckelmann, care a trebuit totuși să ducă la îndeplinirea cenzura, în calitatea sa de responsabil pontifical pentru problemele Antichității.

Nimic altceva important nu se mai petrece în cursul acestui pontificat; în problema la zi, cea a iezuiților, Clement al XIII-lea a arătat clar că nu avea personalitate.

A asistat, astfel, neputincios, la izgonirea lor treptată din cele mai multe state europene; din Portugalia, Franța, Spania și Napoli. Și suveranul din Casa de Bourbon al Parmei s-a raliat rudelor sale și, față de el, Clement a avut o reacție neașteptată; și-a retras dreptul feudal pontifical asupra acelui teritoriu, a interzis clerului și laicilor să contribuie la îndeplinirea măsurilor luate de Bourbon împotriva iezuiților. Când însă l-a amenințat pe duce cu excomunicarea, somându-l să-și revizuiască deciziile, acestea fiind considerate nule, deoarece fuseseră emise de un simplu vasal al Bisericii, o parte dintre suveranii europeni și-au manifestat nemulțumirea.

Pe Bourboni îi irita în special acel ton rigid; represaliile au venit rapid, fiind ocupate Avignon, tinutul Venaissin, Benevento şi Pontecorvo. Rămânea deoparte doar Austria; Maria Tereza îi iubea mult pe iezuiţi, dar în imperiul său începuseră să fie puse în aplicare acele principii ale „absolutismului luminat" care vor duce la crearea de fapt a unei adevărate Biserici de stat capabilă să se impună în faţa Romei în mai multe privinţe.

În realitate, papa scăpase complet din mână controlul asupra Bisericii; relaţia de iubire creştină a acelei structuri pe care o crease Benedict al XIV-lea dispăruse. Chiar dacă problema fundamentală care trebuia rezolvată imediat rămânea cea a iezuiţilor, în spatele ei era o Europă nouă care îşi pierdea eticheta creştină şi religioasă, pentru a deveni din ce în ce mai anticlericală.

Suveranii, luând act de atitudinea intransigentă a papei, au hotărât să ceară, o dată pentru totdeauna, suprimarea completă a Ordinului iezuiţilor, adică o confirmare a scoaterii lor în afara legii deja adoptată în statele lor. Şi au strâns rândurile într-un consens deplin. În ianuarie 1769, ambasadorii Spaniei, Franţei şi regatului Napoli au înaintat Curiei o cerere în acest sens; papa a răspuns că va decide totul într-un consistoriu convocat pentru 3 februarie. Amărăciunea sa era mare şi trebuie să fi fost o durere sfâşietoare pentru el să ajungă la această soluţie prin care, fără îndoială, s-ar fi hotărât desfiinţarea Ordinului. Inima sa n-a mai rezistat; a murit în ajunul acelui martiriu prin care urma să treacă, la 2 februarie 1769. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru; rudele i-au comandat lui Canova acel monument funerar care-l înfăţişează îngenuncheat şi cufundat în rugăciune, o atitudine atât de conformă cu evlavia de care dăduse dovadă.

249. Clement al XIV-lea (1769-1774)

Situaţia în care se afla Biserica de la Roma după moartea neaşteptată a lui Clement al XIII-lea era dintre cele mai triste: suveranii catolici europeni se aflau într-o luptă făţişă cu Sfântul Scaun, spre satisfacţia protestanţilor şi a schismaticilor care câştigau teren pe planul opiniei publice. Credincioşii erau dezorientaţi în teismul iluminist care se răspândea tot mai mult; anticlericalii ar fi dorit să împiedice numirea unui nou pontif, pentru că, în orice caz, pentru ei „lucru rău este să ai un papă", după cum scria abatele Ferdinando Galliani.

Clement al XIV-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

În acest climat ostil, la 12 februarie 1769, conclavul s-a reunit la Roma. Cardinalii erau grupați în cele două tabere obișnuite; cea a „Curților" și cea a „zeloșilor", adică a fanaticilor. Conflictul fundamental, desființarea sau nu a Ordinului iezuiților; în sens mai larg, o Biserică dedicată spiritului desființa ceea ce aparținea temporalului, altfel spus, tradiție neabătută într-o „dezordine" mai veche a lucrurilor. Fiecare dintre grupurile de cardinali „curteni" primise instrucțiuni precise în vederea alegerii, cu patru liste de „papabili" și de „indiferenți", „de evitat" și, în ultimă analiză, una „de exclus".

Dezbaterile și certurile au fost dintre cele mai violente; votarea a trebuit să fie repetată de 179 de ori, și conclavul s-a târâgănat timp de trei luni. Evenimentul cel mai epatant a fost sosirea neașteptată, la mijlocul lui martie, a fiului mai mare al Mariei Tereza, arhiducele Iosif, care a cerut și a primit permisiunea de a intra în sala conclavului pentru a-și putea prezenta omagiile tuturor cardinalilor; a fost o năvală cum nu se poate mai nimerită. A avut cu cardinalii discuții care au durat câteva zile și, în cadrul lor, i-a asigurat că împărăteasa mamă, deși atât de bună prietenă a iezuiților, nu va face nici un pas pentru a evita desființarea Ordinului; și-a exprimat cu această ocazie dorința ca noul papă care va fi ales să fie de acord cu această hotărâre de nestrămutat.

Discuțiile dintre ambasadori au continuat toată luna aprilie, durând până la începutul lui mai, neglijând total secretul lucrărilor conclavului, care apărea acum ca o farsă; aceste aranjamente diplomatice coordonate

de diferiți suverani catolici europeni nu se putea să nu-și atingă scopul. A fost ales candidatul care părea cel mai înclinat să contribuie la desființarea Ordinului iezuiților, cardinalul Giovanni Vincenzo Antonio Ganganelli; la 19 mai 1769 el era votat în unanimitate.

„A vorbi despre simonie în numirea lui Ganganelli sau despre un angajament formal asumat de acesta pentru desființarea iezuiților", conform lui Castiglioni, „este o calomnie nerușinată, scornită de dușmanii săi, la mult timp după ce el a murit". „El refuzase să se angajeze în scris" în această privință, crede și Giancarlo Zizola, precizând, totuși: „deoarece cardinalul de Bernis, ambasador al Franței la Roma, îi prezenta un protocol de tip «capitulație» sau «jurăminte», folosite în cazul alegerilor imperiale, candidatul îi garantase verbal că și el considera posibilă și de dorit desființarea. Garanții scrise de acest fel le acordase cardinalilor spanioli".

Giovanni Vincenzo Antonio Ganganelli se născuse la 21 octombrie 1705, la Sant'Arcangelo di Rimini; tatăl era medic, dar a murit după puțin timp, lăsându-l orfan. Viitorul papă și-a făcut studiile la Rimini și la Urbino, unde, la 18 ani, a intrat în Ordinul franciscanilor; se făcuse cunoscut ca un bun predicator de la amvoanele din diferite orașe și Benedict al XIV-lea l-a numit consilier la Sfântul Oficiu. Clement al XIII-lea îl numise cardinal; nu avusese încă funcția de episcop, așa încât a fost consacrat mai întâi episcop, la 28 mai, înainte de a fi încoronat papă, la 4 iunie 1769. Și-a luat numele de Clement al XIV-lea.

În ciuda „compromisurilor" făcute cu ocazia alegerii sale, programul pe care și-l propunea era dintre cele mai îndrăznețe; luându-l ca model pe Benedict al XIV-lea, voia să aducă pacea între Sfântul Scaun și toate guvernele catolice, reușind în felul acesta să obțină din nou credibilitatea persoanei papei, într-un spirit al frăției. A încercat, evident, dar nu și-a dus proiectele până la capăt, aceasta și pentru că s-a înconjurat de prelați necredincioși care au avut în vedere mai mult propriile lor interese, lăsându-se atrași de o comportare ecleziastică „libertină", în spiritul vremurilor.

Intențiile sale erau bune, ca atunci când, în 1770, a dispus să nu fie dată publicității, în joia din Săptămâna Sfântă, faimoasa bulă *In Coena Domini*, care se referea, printre altele, la atentatele împotriva exercitării jurisdicției Bisericii și la violările din partea laicilor a scutirilor și a imunităților ecleziastice. Erau reguli care îi enervau pe suverani, astfel încât aceștia au primit cu satisfacție ordinul pontifical de a nu mai publica bula în cadrul solemn de altădată, chiar dacă, de fapt, ea rămânea în vigoare.

De asemenea, Clement a reluat relațiile diplomatice cu Portugalia, întrerupte când a avut loc un atentat la viața regelui, despre ai cărui autori se bănuia că ar fi fost tot iezuiții; papa a intonat în bazilica Sf. Petru un *Te Deum* solemn pentru pericolul evitat în care fusese suveranul, l-a numit cardinal pe Paolo de Carvalho, fratele primului-ministru, și a înființat în Portugalia noi episcopate. Nunțiul pontifical a fost reprimit la Lisabona.

Tot în numele păcii se adresase și regelui Spaniei, dar Carol al III-lea l-a readus la realitate; ori se desființa Ordinul iezuit, ori era inutil să se mai vorbească de pace. I-au ținut isonul toți suveranii din Europa. Clement al XIV-lea încerca să mai amâne înainte de ajunge la decizia finală; a început să schițeze o reformă a Ordinului. Jumătățile de măsură nu-i mulțumeau însă pe suverani. Mai mult decât orice, pontiful era singur, înconjurat de intrigi și mașinații chiar și din partea unor persoane în care credea că putea avea cea mai mare încredere. Îl ajutau doar să cadă cât mai jos, dând ocazie apariției unor pamflete și satire care nu făceau altceva decât să discrediteze însăși persoana lui Clement și să instige conștiințele împotriva iezuiților.

Pasquino a luat drept țintă întreg anturajul papal, începând cu favoritul papei, monseniorul Bontempi, care era, se pare, de origine săracă:

> Bontempi s-a născut printre lături și farfurii murdare,
> și casa îi era ori grajd, ori magazie,
> s-a dus la mănăstire, și ce rămânea de la pisici
> a mâncat lingând și-apoi slujitorul de la liturghie.

Un alt prelat despre care vorbea toată lumea era cardinalul Alessandro Albani, pe care o „pasquinată" ingenioasă îl prezintă sub numele de don Pasquale cu frumoasa sa Pimpa, adică amanta sa, un fel de altă donna Olimpia, într-un șir de cuvinte cu două înțelesuri „pimpante":

> Când se uită în oglindă,
> don Pasquale țopăie în spatele ei.
> Dacă poartă o mantie la modă,
> el îi potrivește bine trena,
> dacă rochia i se-ncrețește,
> don Pasquale i-o netezește.
> Dacă o muscă îi bâzâie în față,
> don Pasquale o gonește.
> Dacă pe piept un purice îi sare,

el ia cu mâna micul animal.
Când Pimpa-i puțin asudată,
el o șterge și-o usucă.
Dacă-și murdărește pantofiorul,
don Pasquale i-l curăță de-ndată.
Când Pimpa are pâinea-n mână
don Pasquale ține câinele pe-aproape.
Dacă pentru toate câte spun,
mai bombăniți, n-aveți dreptate.
Luați totul exact așa cum este,
Pe Pimpa și pe el nu-i condamnați,
căci niciodată vreun rău n-au făcut,
frumoasa Pimpa și cu don Pasquale.

Având în jurul lui asemenea personaje, Clement al XIV-lea nu putea, desigur, spera să salveze Ordinul iezuiților; prins la înghesuială, a trebuit, până la urmă, să dea acel decret în numele căruia, în fond, obținuse tronul pontifical. După multe tergiversări, n-a mai putut da înapoi. A redactat el însuși scrisoarea papală de desființare, *Dominus ac Redemptor*; schițată în noiembrie 1772, a fost semnată în forma definitivă la 21 iulie 1773 și trimisă iezuiților în ziua de 17 a lunii următoare. Clement a dorit să aibă el însuși controlul asupra aducerii la îndeplinire a scrisorii, pentru a evita eventualele incidente neplăcute; a creat în acest scop o comisie pontificală, dar n-a reușit să împiedice arestările și procesele. Printre acestea, cel mai celebru a fost împotriva generalului Ordinului, Lorenzo Ricci, care a ajuns la Castelul Sant'Angelo, unde a murit înainte de a fi judecat.

Este inutil să mai spunem că toți suveranii europeni s-au arătat pe deplin satisfăcuți; în special Bourbonii s-au simțit obligați să-și exprime „sincerele" lor mulțumiri, restituind papei Avignonul, Beneventul și Pontecorvo, ocupate de ei cândva. Clement nu s-a arătat a fi entuziasmat; trecea, evident, printr-o criză de conștiință. A avut grijă, doar, ca suveranii să dea dispoziții speciale pentru ca foștii iezuiți să nu fie persecutați; ei trebuiau să-și reintre pe deplin în drepturile lor de clerici. În plus, în Rusia și Prusia, două state necatolice, decretul pontifical nu a fost aplicat și aceasta a permis Ordinului să supraviețuiască în acele teritorii până la reconstituirea lui, în 1814.

Ultimul an al pontificatului a fost trist; Clement al XIV-lea își neglijase sănătatea. Atunci când, de Buna-Vestire, s-a dus călare la biserica S. Maria sopra Minerva pentru oficierea slujbei religioase, a fost surprins

pe drum de o furtună, dar n-a vrut să se întoarcă; a rămas cu hainele ude până la sfârșitul liturghiei. Aceasta a agravat herpesul care îi făcuse răni pe față. Lumea spunea că papa era terorizat de „spaime ridicole și superstiții", că avea deseori viziuni. A murit la Quirinale, la 22 septembrie 1774, după o îndelungată agonie; a fost probabil o pură fantezie zvonul care a circulat după aceea, al unei otrăviri, ca și calomnia că autorii trebuie să fi fost, neapărat, niște iezuiți. Aceștia i-au răspuns „dușmanului" lor printr-o „pasquinată" deosebit de veninoasă:

A venit ca o vulpe, mincinos;
a domnit ca un lup, impostor;
a murit ca un câine, nelegiuit.

Alții l-au lăudat, schimbând versurile invectivei de mai sus:

A venit ca un înger, de la Dumnezeu;
a păstorit ca Solomon, ca un înțelept;
a murit ca Sixt, otrăvit.

Corpul său, înmormântat în primul moment în bazilica Sf. Petru, a fost mutat în 1802 de Pius al VII-lea în biserica Ss. Apostoli, într-un superb mausoleu, operă a lui Canova.

250. Pius al VI-lea (1775-1799)

Conclavul pentru alegerea succesorului lui Clement al XIV-lea nu se putea să nu fie furtunos; înfruntarea avea loc tot între „zeloși", adică „fanatici" prin tradiționalismul lor, care doreau o reîntoarcere la intransigența lui Clement al XIII-lea, și „curtenii" antiiezuiți, legați trup și suflet de ambasadorii suveranilor europeni, care se întreceau în a fi cât mai corupți. În toată perioada, de aproape cinci luni, a lucrărilor, au fost multe certuri și insulte care ajungeau și dincolo de ușile conclavului, chiar și când acestea erau închise; și, bineînțeles, acolo era întotdeauna cineva care să tragă cu urechea și să-i relateze totul lui... Pasquino.

Au apărut, într-adevăr, multe „pasquinate" despre diferiți cardinali care erau, pe rând, propuși și respinși; erau răutăcioase în cel mai bun caz, dar, de cele mai multe ori, mârșave. O capodoperă în acest sens a fost o piesă de teatru satirică, intitulată chiar *Conclavul din 1774*, care-i punea la stâlpul infamiei pe cei mai de seamă cardinali. A existat o

reacție la această batjocură grosolană și, la 17 noiembrie, comisia cardinalilor pentru ordinea publică a dispus ca pamfletul să fie ars în piața Colonna. Cardinalul de Bernis a reușit să-l prindă pe autor, închizându-l în Castelul Sant'Angelo; cardinalii italieni au protestat însă pentru că el închisese un preot doar dintr-o inițiativă proprie, fără a avea autorizație din partea vicarului pontifical din Roma.

Odată liniștite apele, s-a ajuns la un acord asupra unuia dintre „zeloși", cu consimțământul deplin al curților europene; cardinalul Giovanni Angelo Braschi a fost ales în unanimitate, la 15 februarie 1775. Cardinalul de Bernis fusese acela care îi garantase lui Ludovic al XVI-lea că, deși făcea parte din grupul celor „de evitat", judecându-l cu mai multă atenție era „înțelept și domic să primească binecuvântarea și protecția principilor" și ca atare nu se putea aștepta din partea lui la vreo decizie pripită. În această privință, avea dreptate; dar, atunci când adăuga că „nu ne putem aștepta de la el la nepotism", greșea.

Giovanni Angelo Braschi se născuse la Cesena , la 27 decembrie 1717, într-o familie nobilă, înrudită probabil cu Ghislieri din care făcea parte Pius al V-lea; la 17 ani era deja licențiat în drept și, datorită experienței sale în acest domeniu, cardinalul Ruffo îl luase pe lângă el ca secretar în episcopia din Velletri. La numai 38 de ani devenise preot, intrând în serviciul ultimilor doi papi Clement, ca trezorier general; cunoscând perfect finanțele pontificale, îi va fi mai ușor când va deveni papă. A fost numit cardinal de Clement al XIV-lea, în 1773, titular la biserica S. Onofrio, dar nu i se încredințase niciodată o episcopie; de aceea, la 22 februarie, a fost consacrat episcop și încoronat ca papă. Și-a luat numele de Pius al VI-lea.

A aplicat imediat un program al pontificatului său care, în multe privințe, trebuia să amintească de fastul renascentist; aceasta începând cu Anul Sfânt pe care Clement al XIV-lea nici nu avusese posibilitatea să-l inaugureze după ce-l proclamase. Jubileul a fost unul petrecăreț, deosebindu-se net de atmosfera tradițională de penitență: de la iluminația artificială aprinsă pe Capitoliu, la petrecerile tradiționale, incluzând o cursă devenită obișnuită, a cailor de rasă „berberă", desfășurată pe Corso. Pelerin de onoare a fost arhiducele Maximilian al Austriei, invitat pe rând de nobilimea romană la baluri și ospețe somptuoase.

Dar Pius al VI-lea este personajul principal al acestui An Sfânt; pentru a face o bună impresie asupra pelerinilor, la recepțiile oficiale se lăsa pieptănat și pomădat, lăsându-și la vedere picioarele mici și grațioase. Un adevărat Narcis, după cum îl ironiza Pasquino:

Pius al VI-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Roma, privește-l pe Pius! Nu este pios: iată ce actor
cu coama-n vânt și cu picior sprințar!

Era, probabil, ireproșabil în demnitatea sa creștină, dar, în realitate, apărea, sub multe aspecte, ca un prințișor dintre aceia de care-și bătea joc Parini în *Ziua*. Se impunea, așadar, chiar și prin aspectul fizic, dacă însuși Goethe îl considera „bărbatul cu cea mai frumoasă înfățișare", când l-a văzut într-o zi oficiind liturghia în capela Paolină. Poate chiar această frumusețe a sa exterioară i-a sugerat diabolicului de Sade să-l reprezinte în *Povestea Julietei* ca demon al ateismului, desfrâului și cruzimii, obligat să facă slujbe negre în bazilica Sf. Petru pentru a-i face pe plac și a-i intra în grații eroinei din *Bogățiile viciului*. Nebunii geniale ale unui ateu convins, dar și ale unui glumeț extravagant cum a fost „divinul marchiz".

Ambițios, Pius al VI-lea ceruse să i se creeze o stemă cu cele mai nobile simboluri ale heraldicii: acvila, crinii, stelele și mitologicul Boreas.[150] Și Pasquino îl sfătuia,

Dă-i imperiului acvila,
crinul francez regelui,
cerului dă-i înapoi stelele:
restul, oh, Braschi, ține-l pentru tine.

Era un apel la reîntoarcerea printre cele omenești pe care vântul lui Boreas le dusese cu el în neant, dar Pius al VI-lea avea „pretenția de a se înfățișa urmașilor ca mecena și binefăcător", amintește Bruno Cagli, și, desigur, nu putea apleca urechea la vocea populară, chiar dacă se ocupa de problemele de fond ale corupției clasei conducătoare, de nedreptatea ridicată la rang de sistem sau de sărăcia plebei.

Dorea să fie mărinimos, dar cu acela care făcea „curte" spiritului său princiar; de aici veneau amabilitățile și favorurile acordate prelaților și nobililor partizani ai politicii sale care urmărea, de fapt, să redea prestigiul, acum mai exterior decât oricând, al Statului pontifical. Astfel s-a ajuns, datorită lui, la organizarea noului muzeu de la Vatican care s-a numit Pio-Clementino, pentru că și Clement al XIV-lea se ocupase de el; Ennio Quirino Visconti îl va descrie într-o lucrare monumentală în șapte volume. A pus, de altfel, să fie ridicate și obeliscurile de la palatul Quirinale, de la biserica Trinită dei Monti și de la Montecitorio și, pe baza vechiului proiect al lui Juvarra, a fost construită noua sacristie a bazilicii de la Vatican, Sf. Petru.

În afara Romei, pe lângă construirea bisericii și a colegiului de la Subiaco, s-a implicat în asanarea Mlaștinilor Pontine; o lucrare de ameliorare funciară care a durat zece ani și a costat un milion și jumătate de scuzi de aur, dar care n-a dat roade decât pentru două recolte. După aceea, au apărut revărsările și inundațiile, zona redevenind mlaștină, ca la început; poetul Monti fusese pregătit să celebreze acea ispravă prin poemul său *Feroniade*, prezentându-l pe papă ca Jupiter, dar nu și-a încheiat opera, ea rămânând neterminată, ca și lucrarea de hidroameliorații. Să mai spunem că, în 1789, papa reușise să reconstituie Via Appia antica, cu monumentele sale, pe o lungime de 34 de mile către Terracina, și o inaugurase cu mare pompă! Avea însă dreptate Pasquino care exprima nemulțumirea cetățenilor față de asemenea cheltuieli exagerate, ca și față de celelalte, pentru biserica din Subiaco și sacristia de la Sf. Petru:

> Mlaștinile, Subiaco și sacristia,
> sunt cele trei neghiobii ale Sfinției Voastre.

Pius al VI-lea a adăugat la mărunta sa imagine de papă renascentist nepotismul, „mărunt", așa cum se cuvenea în acele vremuri, dar tot substanțial. În această privință, Pasquino spunea:

Sunt splendide şi măreţe păşunile Sfintei Biserici
şi de pe ele se poate îngrăşa şi familia Braschi.

Cel care a profitat a fost nepotul Luigi care şi-a construit un castel splendid în piaţa Navona din rodul de pe pământurile ameliorate vremelnic prin proiectul papal. Belli a numit aceasta, într-un sonet, drept ultima minune a Sf. Petru:

Deşi Sf. Petru nu umple butoaiele;
El ultima minune a făcut-o
În vremurile noastre cu palatul Braschi.

Lumea paternalistă şi sărbătorească a acestui papă-prinţ avea însă să primească lovituri mortale. Primul conflict a fost cel cu Austria: Iosif al II-lea a realizat în totalitate reformele care fuseseră preconizate în ultimii ani de domnie ai mamei sale. Începând din 1780, acest stil de guvernare a triumfat; împăratul a supus bunului său plac publicarea decretelor papei şi ale episcopilor şi a hotărât ca administraţia Bisericii să treacă la stat, desfiinţând mănăstirile şi seminariile.

Pius al VI-lea a protestat, dar ministrul lui Iosif al II-lea, Kaunitz, a răspuns că ordinele împăratului nu atacau dogmele credinţei, ci erau doar treburi interne ale statului şi l-a acuzat pe papă de amestec nejustificat. Încurajat de rezultatele bune ale acestei operaţiuni, fratele împăratului, Petru Leopold al II-lea, mare duce de Toscana, a făcut acelaşi lucru, amestecându-se şi mai mult în chestiunile teologice în visul lui de făurire a unei Biserici naţionale. Este clar că, aşa cum uleiul se întinde pe suprafaţa apei, în Europa se răspândea nesocotirea drepturilor Bisericii de la Roma, ajungându-se la negarea primatului acesteia în lumea catolică.

Pius al VI-lea s-a gândi atunci să se pună la adăpost; în 1782 a hotărât să facă o vizită la Viena pentru a-l convinge pe împărat să pună capăt politicii sale antiecleziastice. A fost primit cu mari onoruri, dar s-a întors la Roma fără a fi obţinut nimic; a fost o nouă umilinţă pentru papalitate. Belli aminteşte cu ironia lui dintotdeauna, într-un sonet, de acest eveniment:

O fi mers, poate, la Viena ca să domolească
Trufia unui rege care a mers prea departe.

A ajuns acolo, a vorbit şi i le-a spus pe toate:
Şi, când a terminat de spus, regele german
I-a zis c-o să-i răspundă imediat la toate:

„Dragă Pius al şaselea, mai du-te-ncolo şi mai lasă-mă..."
Atunci papa, auzind toate acestea din gura lui
Cu coada-ntre picioare s-a întors la Roma.

A fost o „Canossă pe dos", după cum a spus tot Pasquino, scriindu-i pe perna pe care îngenunchea, atunci când s-a întors din zadarnica lui călătorie: „Ceea ce Grigore al VII-lea, cel mai mare dintre pontifi, a avut de spus, Pius al VI-lea, ultimul dintre preoţi, a distrus".

O lovitură mortală a primit însă papa cu ocazia Revoluţiei franceze, de la astrul acesteia care era în plină ascensiune, Napoleon. În 1789, de la abolirea privilegiilor clerului la naţionalizarea bunurilor ecleziastice, de la libertatea de cult la alcătuirea clerului din episcopi şi parohi aleşi de popor, fără a mai fi nevoie să fie confirmaţi de către pontif, totul a fost, imediat, pentru Pius al VI-lea, ca o beznă de nepătruns.

Scrisoarea sa oficială prin care condamna legile Adunării Naţionale Constituante a fost arsă în public, în mai 1791, în palatul regal din Paris, în aplauzele revoluţionarilor; în plus, Adunarea legislativă declara, la 14 septembrie, drept teritoriu naţional francez proprietăţile papale, Avignon şi ţinutul Venaissin. Papa n-a avut posibilitatea să se opună torentului care se abătea asupra lui.

La Roma ajungea şi propaganda revoluţionară prin acel republican înflăcărat care era Hugo Basville; n-a sfârşit bine. La 13 ianuarie 1793, anul fatal al regicidului, romanii şi-au dat seama că era ceva putred în toate acestea; au întâmpinat cu pietre trăsura sa. Un asasin necunoscut îl străpunge cu pumnalul. În ochii francezilor, Pius al VI-lea devine duşmanul Revoluţiei; trebuia să fie pedepsit la momentul oportun. De aceasta se va ocupa Napoleon, cu ocazia campaniei din Italia.

Bologna, Ferrara, Ancona sunt în mâinile tânărului general, împreună cu doi cardinali; condiţiile pentru a se ajunge la o pace sunt grele. Se merge de la reparaţii şi amenzi pentru asasinarea lui Basville, la retragerea scrisorii oficiale a papei în care era condamnat modul de constituire a clerului francez; din momentul în care se semnează pacea de la Tolentino, la 19 februarie 1797, condiţiile devin şi mai grele pe planul despăgubirilor financiare şi Avignon, ţinutul Venaissin, Bologna, Ferrara şi Romagna trebuie cedate definitiv. Directoratul cere dispariţia Statului pontifical; Napoleon ar vrea să acţioneze mai lent. În decembrie 1798, soseşte la Roma generalul Duphot cu misiunea precisă de a ridica poporul împotriva guvernului pontifical; la 28 decembrie, revoluţia se declanşează şi Duphot este în mijlocul rebelilor

care strigă: „Trăiască republica! Moarte tiranilor!" Soldații papei trag, și Duphot este ucis; el va fi martirul pe care îl dorea Franța pentru a putea interveni în forță, cu armata. Generalul Berthier ocupă Roma, la 15 februarie 1798, îl demite în numele Directoratului pe Pius al VI-lea ca principe temporal și proclamă Republica romană; apare și jaful, astfel încât multe comori ale Vaticanului și ale muzeelor Romei iau calea Franței.

La 20 februarie, Pius al VI-lea este deportat de la Roma la Siena și dat în custodia marelui duce Ferdinand al III-lea; începe, astfel, martiriul său. Nu se va mai întoarce niciodată la Roma. Este mutat la o mănăstire din Florența, unde va rămâne ca prizonier șase luni; va veni să-și prezinte omagiile regele Sardiniei, Carlo Emanuele al IV-lea, un alt persecutat al revoluției. La 28 martie 1799, Pius al VI-lea este dus la Parma de unde, prin Siena și Torino, ajunge la Briançon: Directoratul se teme că ar putea fi eliberat de cineva. Este mutat din nou, la Grenoble, sleit de puteri, și de acolo la Valence, unde ajunge purtat pe targă.

Moare aici, la 29 august 1799, departe de Roma, într-un fel de martiriu care, desigur, reabilitează pontificatul său monden și petrecăreț sau, cel puțin, îl compensează. Pasquino îl sanctifică, de fapt, când îi scrie următorul epitaf:

> Ca să-și păstreze credința
> Un pios[51] și-a pierdut tronul.

Corpul său a fost depus într-o galerie subterană din Valence, dar Napoleon a dispus să fie îngropat în cimitirul orașului până când, în 1802, a permis ca osemintele să fie transportate la Roma. Grandiosul monument executat de Canova în bazilica Sf. Petru datează din 1822.

251. Pius al VII-lea (1800-1823)

În climatul republican și iacobin care domnea în Italia, la sfârșitul lui 1799 aproape toți cardinalii rămași în viață se stabiliseră la Veneția sub protecția Austriei. Împăratului Francisc I nu i-a venit să creadă că putea manipula în deplină liniște conclavul care trebuia să-l aleagă pe succesorul lui Pius al VI-lea; a dat ordin să li se pună la dispoziție mănăstirea de la S. Giorgio Maggiore și sume uriașe de bani pentru cheltuieli, astfel încât ei să se simtă în largul lor. Punea doar o singură

Pius al VII-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

condiție: „veto" pentru toți cardinalii originari din Franța, Spania, Napoli, Genova și Sardinia.

Conclavul a putut, deci, să înceapă abia la 1 decembrie și au participat la el 34 de cardinali; a fost un început de polemică între curentele tradiționale, al tradiționaliștilor și al moderaților, dar n-a durat mult. La 12 decembrie au sosit instrucțiuni precise de la împărat; voia ca alesul să fie romanul Mattei. A existat o împotrivire la această alegere impusă; în plus, Spania a reușit să-și impună și ea dreptul de exclusivitate. Trebuiau să țină seama de aceasta, deși erau „musafiri" ai Austriei. În final, a avut câștig de cauză elocvența prelatului roman Consalvi, secretar al conclavului, și diplomația cardinalului spaniol Despuig; la 14 martie 1800, s-a ajuns la o unanimitate de voturi pentru cardinalul Barnaba Chiaramonti.

Se născuse la Cesena, la 14 august 1742, într-o familie nobilă; tatăl era conte, iar mama marchiză. Învățase la iezuiții din Ravenna, intrând, apoi, în Ordinul benedictinilor. La Roma fusese abate la mănăstirea S. Callisto; Pius al VI-lea îl numise episcop de Tivoli și, apoi, de Imola, făcându-l cardinal în 1797. Nu era compromis din punct de vedere politic și, de aceea, candidatura sa se impusese în conclav; totuși, împăratului nu i-a plăcut această alegere, așa încât a dispus ca încoronarea să nu se facă în bazilica S. Marco, ci în biserica S. Giorgio Maggiore; ea a avut loc la 21 martie. Chiaramonti și-a luat numele de Pius al VII-lea.

Mai târziu, poate pentru a repara acea nepolitețe și, în orice caz, ca să-l mulțumească, în climatul nou de restaurație care se putea constata în Italia prin căderea diferitelor republici, l-a invitat pe papă să se stabilească la Viena. Pius al VII-lea a refuzat; tronul său era la Roma și acolo voia să meargă; în plus, dacă ar fi acceptat invitația lui Francisc al II-lea, aceasta ar fi însemnat dispariția oricărei posibilități de înțelegere cu Napoleon care, întors din campania egipteană, se impusese în Franța printr-o primă lovitură de stat.

La Roma, Pius al VII-lea a sosit la 3 iulie, chemat acolo de regele Ferdinando al Neapolelui care eliberase orașul de francezi; una dintre primele acțiuni ale pontificatului său a avut loc în august și a constat în ridicarea la rangul de cardinal a lui Consalvi, căruia îi datora, practic, tronul pontifical. Îi încredința Secretariatul de Stat și conducerea unor congregații din Roma; va fi mâna sa dreaptă în domeniul spiritual și temporal.

Dar nici Pius al VII-lea și nici secretarul său nu puteau stăvili năvalnica putere napoleoniană; dacă textul concordatului încheiat la Paris de Consalvi, între mai și august 1801, recunoștea catolicismul roman ca religie de stat în Franța, cu o serie de clauze care îmbunătățeau parțial raporturile existente între Sfântul Scaun și regii din Casa de Bourbon, în etapa următoare el a fost schimbat de către primul consul, mediator fiind cardinalul Giovanni Battista Caprara, trimis la Paris ca legat „adjunct" pentru punerea în aplicare a concordatului. Napoleon a pretins, printre altele, *placet*-ul său, adică bunul său plac în privința publicării documentelor papale și a reședinței din Franța a nunțiilor pontificali. Ca întotdeauna, protestele n-au ajutat la nimic.

Tot astfel, prin concordatul privitor la noua republică italiană, Napoleon a pretins să fie formulat un decret prin care guvernul prelua nu numai administrarea bunurilor Bisericii, ci și întreaga jurisprudență ecleziastică; curentul „suveranului luminat" făcuse de-acum școală. Caprara a făcut tot ce i-a stat în puțință, dar Napoleon a fost inflexibil. Dacă nu, catolicismul roman nu va fi proclamat religie de stat.

Prin urmare, Pius al VII-lea a reușit să mențină, astfel, tronul papal care se șubrezise, așa cum l-a atacat Pasquino, acuzându-l pe papă că s-a complăcut în mod laș să îndeplinească dorințele Franței, dând ca exemplu comportarea de „martir" a predecesorului său:

> Un Pius și-a pierdut tronul
> ca să-și păstreze credința;

Un Pius își pierde credința
ca să-și păstreze tronul.

Apoi, Napoleon a vrut să devină împărat și a pretins ca papa să vină la Paris pentru a-l încorona: la auzul unei asemenea cereri, Pius al VII-lea a fost atât de tulburat încât s-a îmbolnăvit. Pentru el, era de neconceput să-l consacre pe un fiu al revoluției care ghilotinase un rege catolic; și sub ce titulatură, având în vedere că Francisc al II-lea al Austriei considera ca fiind a sa coroana Sfântului Imperiu roman? Sfătuit de Consalvi și de alți cardinali, a sfârșit prin a fi de acord, în speranța că-i va putea smulge lui Napoleon unele dintre clauzele adăugate la concordatul din 1801. Încoronarea a avut loc la Notre-Dame, la 2 decembrie 1804, dar Pius al VII-lea s-a limitat doar la a-i binecuvânta pe noul împărat și pe soția sa; după cum se știe, Napoleon s-a încoronat singur și tot el a fost acela care a așezat coroana pe capul soției sale, Josephine.

Papa n-a beneficiat de nici o concesie și a rămas „oaspete" al împăratului pe durata întregii ierni; a fost, practic, un domiciliu forțat, pentru că permisiunea de a pleca la Roma, solicitată în repetate rânduri, nu mai venea și un presentiment înspăimântător îl apăsa pe Pius al VII-lea amintindu-și de predecesorul său. După cinci luni, timp în care a locuit la Pavillon de Flore, la Tuileries, papa s-a putut întoarce, în sfârșit, la Roma, în aprilie 1805; acasă îl aștepta un dar al împăratului constând dintr-o tiară prețioasă, opt tapiserii, două covoare enorme și două candelabre de Sèvres. Romanii au considerat aceasta ca o plată pentru o ceremonie tradițional religioasă, cea a „ungerii", și s-au simțit datori să-l învinuiască pe papă, acuzat că îl lăudase întotdeauna pe Napoleon ca pe un eliberator:

Dar, Sfinte Părinte, cu ce-am păcătuit?
Voi l-ați uns și noi l-am lins.

Are loc, însă, și ruptura definitivă între papă și dictatorul-împărat; nici Consalvi, nici Caprara n-au reușit să facă nimic pentru a salva Sfântul Scaun. De la Viena, în care intrase triumfător în mai 1809, Napoleon a decretat sfârșitul puterii temporale a papilor, pedepsindu-l astfel pe Pius al VII-lea pentru că nu interzisese accesul corăbiilor engleze în portul Civitavecchia; era o ocazie banală care i se oferea pentru a rezolva definitiv un conflict imposibil de tolerat pe mai departe

pentru prestigiul imperiului său. Statul pontifical urma să facă parte din imperiul francez; Roma era declarată oraș liber în care papa își putea avea sediul doar ca șef al Bisericii. I se acorda o rentă anuală de două milioane și imunitatea palatelor apostolice.

Protestele n-au dus la nimic; generalul Miollis a luat în stăpânire orașul și Pius al VII-lea a recurs la bula de excomunicare a lui Napoleon, care a fost afișată la ușa bisericilor. Reacția împăratului a fost promptă; i-a ordonat lui Miollis să-l aresteze pe papă. Operațiunea a fost executată de către generalul Radet în noaptea de 5 spre 6 iulie, de frica unei posibile reacții populare; pontiful a ordonat gărzii elveține să nu opună rezistență. Era sigur că procedase bine; nu voia să se opună forței cu forța. Era convins că va învinge prin bunătatea la care recursese întotdeauna față de brutalitatea împăratului, pentru că „papii au întotdeauna de partea lor cuvântul", conform unui vers al lui Belli din faimosul sonet *Papii cei mai buni* care evocă episodul respectiv scoțând în evidență, cu ironie amară, iluzia lui Pius al VII-lea:

> În clipa în care a plecat în surghiun
> Ce credeți că le-a spus din ușă preoților?
>
> „Eu plec miel și mă voi întoarce leu".
> De fapt, chiar așa a fost. Mielul cel blând
> A plecat ca o mică sămânță și s-a întors ca ditamai dovleacul.

Papa și cu adjunctul secretarului de stat, cardinalul Bartolomeo Pacca, au fost urcați într-o trăsură care, prin Florența, a ajuns la Grenoble; cei doi prizonieri au fost despărțiți. Pacca ajungea la Fenestrelle, unde va rămâne până în 1815, iar Pius al VII-lea era dus la Savona.

Napoleon voia să-l oblige pe pontif să-și mute reședința la Paris, dar a primit, evident, un refuz net. Atunci împăratul a convocat un conciliu național al episcopilor și cardinalilor care, în intenția sa, ar fi trebuit să abolească toate bulele emanate de papă; ei au declarat cu franchețe că asemenea lucru nu erau de competența lor. Napoleon s-a înfuriat, dar n-a obținut nimic; a dizolvat imediat conciliul.

Avea acum o altă problemă de rezolvat; trebuia să-l pedepsească pe țarul rus, așa că a renunțat la diatribele religioase. Totuși, înainte de a pleca în Rusia, a ordonat mutarea papei la Fontainbleau; va fi ultima etapă a calvarului său.

La întoarcerea din dezastruoasa expediție, Napoleon nu mai era decât umbra marelui dictator; peste puțin timp, marile puteri îl vor birui. Dar, la Fontainbleau, Pius al VII-lea nu știa nimic din toate acestea; în seara zilei de 19 ianuarie 1813, Napoleon a venit la el, parcă spășit pentru tot ce făcuse, l-a îmbrățișat și l-a sărutat de mai multe ori; papa a rămas înduioșat. A reușit, așadar, după cum spunea Belli, să-l facă „ditamai dovleacul", astfel încât, la 25 ianuarie, i-a smuls semnătura pe un nou concordat care ar fi fost menit să-l reabiliteze pe împărat în ochii poporului. Și, pentru a-și dovedi bunele intenții, a pus în libertate treisprezece cardinali care aveau domiciliu forțat. Comportamentul său nu era credibil și când, la bazilica Sf. Petru, a fost oficiat un *Te Deum* pentru a a celebra restabilirea bunelor relații între papalitate și împărat, Pasquino a remarcat aceasta:

> Pe tine, Doamne, te lăudăm
> și în tine avem nădejde,
> dar în Bonaparte
> nu avem încredere.

De altfel, într-o scrisoare scrisă chiar de mâna lui, Pius al VII-lea i-a comunicat, la 14 martie, lui Napoleon că el considera nul acel concordat, renegându-l. Acum, însă, suveranii europeni îl strângeau în clește pe împărat care, în octombrie 1813, la Leipzig, ratase ocazia de a se revanșa. La 23 ianuarie 1814, sosea ordinul de eliberare al lui Pius al VII-lea; la 4 mai, Napoleon ajungea pe insula Elba; la douăzeci de zile după aceea, papa se reîntorcea la Roma.

Vor mai fi și cele „o sută de zile" și papa va trebui să se refugieze la Genova, sub protecția lui Vittorio Emanuele I. Apoi, din 7 iunie 1815, s-a întors, de această dată definitiv, la Roma. Viena îi va restitui în totalitate teritoriile pe care i le ocupase.

Era perioada restaurației; pe plan religios, Pius al VII-lea a reconfirmat Ordinul iezuiților, iar pe cel politic a reinstaurat un regim absolutist.

O răscoală la Macerata, în 1817, a dus la numeroase arestări și la un proces soldat cu unsprezece condamnări la moarte, comutate ulterior în închisoare pe viață: „mișcarea carbonară i-a dat destul de furcă lui Consalvi, care a încercat s-o înăbușe prin forță, fără a recurge, însă, la excese prea grave", după cum notează Candeloro. În orice caz, el „a încercat, prin orice mijloace, să taie toate punțile nu numai cu

noii fermenți, ci și cu tot ce putea aduce cu o cultură organizată", precizează Bruno Cagli, astfel încât „din legile napoleonice nu s-a păstrat aproape nimic. Și totuși, a trecut în ochii urmașilor săi drept pe jumătate liberal". Oricum, pentru a combate mișcarea carbonarilor și toate sectele politico-religioase, Pius al VII-lea a publicat o bulă de condamnare, la 21 septembrie 1821.

În acei ultimi ani ai pontificatului său, după atâtea suferințe îndurate, acest papă a încercat să facă un bine Artelor Frumoase; l-a însărcinat pe Canova să trateze cu Ludovic al XVIII-lea restituirea relicvelor prețioase și a obiectelor de artă, dar n-a reușit să recupereze mare lucru. În 1822 a pus să fie înălțat obeliscul din piațeta de pe colina Pincio.

La 7 iulie 1823, își fracturează un picior și fractura este de nevindecat; la 16 iulie, un incendiu violent devastează bazilica S. Paolo, dar papei nu i s-a spus nimic pentru a nu-i face și mai grea agonia. A murit la 20 august 1823 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un mausoleu splendid, operă a lui Thorwaldsen.

252. Leon al XII-lea (1823-1829)

Conclavul de alegere a succesorului lui Pius al VII-lea s-a reunit în palatul Quirinale, la 2 septembrie 1823; în afară de obișnuitele tabere, a „zeloșilor" și a „moderaților", după cum relatează ambasadorul austriac Apponyi, „ideea dominantă era cea a patimii, a urii și a răzbunării... Umilirea cardinalului Consalvi, distrugerea realizărilor lui devenise, ca să spunem așa, prețul papalității". El era, practic, refuzat de ambele tabere; candidatul conservatorilor era Gabriele Severoli, pentru care Austria a declarat veto, considerându-l adversar al politicii intervenționiste a lui Metternich; acuzația de înțelegere pe plan politic cu carbonarii era, în orice caz, un pretext inventat. Candidatul celeilalte tabere era Castiglioni, dar el era prea fățiș devotat Austriei. Au izbândit „zeloșii", prin cardinalul Annibale della Genga, un conservator independent pe care Pasquino îl cunoștea bine și îi stabilise cota la pariuri:

> Cine vrea ca la tron să se facă ordine
> să se roage să fie ales della Genga.

Născut în castelul familiei nobile Genga, lângă Ancona, la 20 august 1760, studiase la Roma la Academia nobililor. Urcase rapid treptele

carierei ecleziastice sub Pius al VI-lea, care-l numise arhiepiscop de Tyr și apoi nunțiu la Lucerna și Köln; Pius al VII-lea îl numise cardinal, și îl chemase la Roma ca vicar și preot paroh la S. Maria Maggiore. Romanii îl bănuiau totuși că ar fi avut o relație amoroasă cu soția căpitanului gărzilor elvețiene, astfel încât, după ce a devenit papă, a circulat pe seama sa următoarea „pasquinată":

> Văzându-l pe della Genga trecând, un străin
> întrebă: „Acesta-i Sfântul Părinte, nu-i așa?"
> Dar căpitanul elvețienilor care-l auzise,
> îi răspunse: „Sfânt nu, dar părinte[152] da".

A fost ales, așadar, pontif roman la 28 septembrie 1823, și consacrat la Sf. Petru pe 5 octombrie; și-a luat numele de Leon al XII-lea. A fost o urcare pe tron solemnă, cu amnistii și cu concesii menite să câștige bunăvoința populației. Papa a pus să se împartă câte un „paolo"[153] tuturor săracilor care intrau în curtea palatului Belvedere, a acordat o sută de dote, în valoare de treizeci de scuzi fiecare, pentru „fetele de măritat", a împărțit bonuri pentru pâine și carne celor fără nici o posibilitate de câștig, a anulat toate datoriile restante de la Muntele de Pietate.

Pasquino însă îi făcuse deja portretul, și toate acele înlesniri nu mai aveau darul să-i atragă pe supuși:

> Înalt de statură și mic la suflet,
> redus în pricepere și în gândire,
> neîndemnat de stimă și de onoare,
> delăsător și nepoliticos din fire,
>
> cu fața mereu palidă și fără de culoare,
> stă așezat pe tron fără a hotărî nimic,
> având în jur, în fiecare ceas, lichele,
> căci doar printre ele plăcere afla.
>
> Oh, nenorocit popor al lui Quirinus,
> ce-ai îmblânzit cândva o lume-ntreagă,
> coroane și sceptre le risipeai pe toate!
>
> Acum, ajuns sărac printr-o vrăjmașă soartă
> îți duci povara, îmbracă-te în doliu
> și plângi atât cât va trăi Leon.

Au apărut, pe de altă parte, și măsurile extravagante care confirmau o anumită doză de meschinărie din partea lui: „întrucât în taverne, din nimic se înjura și apăreau încăierări, cu răniți", după cum amintește Castiglioni, papa „a ordonat ca ușile acestora să fie închise cu zăbrele. Derbedeii puteau să bea vin, dar stând afară, iar vinul li se dădea printre zăbrele!". A extins mult ghetoul, a desființat comisia pentru vaccinarea contra variolei, și Marforio a protestat:

> Papa ăsta care stă mereu la pat
> în Roma a lărgit ghetoul,
> științele le-a interzis,
> chiar și vinului i-a pus zăbrele
> legea asta vine de la Mahomed.
> Of, ce domnie nenorocită!

Recunoștea el însuși, îndată după ce a fost ales, că nu era un om pe deplin sănătos. Voia să renunțe și le-a spus cardinalilor: „Nu insistați. Sunteți pe cale să alegeți un cadavru." Se spunea că i se făcuse ultima împărtășanie de șaptesprezece ori; una dintre acestea a avut loc chiar după agitația de la încoronare și, pentru că s-a vindecat după ce toți îl crezuseră deja mort în ajunul Crăciunului, s-a crezut într-o minune. Legenda vrea ca episcopul de Macerata, Vincenzo Strambi, prietenul său, să se fi rugat atât de fierbinte lui Dumnezeu, încât și-a oferit propria viață în schimbul aceleia a pontifului care a fost cruțat; Leon al XII-lea s-a făcut bine, iar Strambi a murit în ziua de Anul Nou.

În ce privește conducerea politică a statului, îl dăduse afară pe Consalvi, adoptând în totalitate o linie de comportament complet reacționară; i-a încredințat Secretariatul lui Della Somaglia și a anulat multe dintre reformele legislative concepute de Pius al VII-lea. A însărcinat cu combaterea banditismului un demnitar, cardinalul Antonio Pallotta, dar acesta nu făcea nici o deosebire între delincvenții de drept comun și carbonari. În iunie 1825, a fost descoperit la Roma un sediu al carbonarilor întemeiat de brescianul Angelo Targhini și de Leonida Montanari, din Romagna, medic de circumscripție la Rocca di Papa; au fost ghilotinați în noiembrie, vinovați de „lezmaiestate și rănire gravă", în Piazza del Popolo, după cum amintește o placă de marmură așezată pe peretele cazărmii carabinierilor de azi, a jandarmeriei pontificale de atunci. În aceeași piață, în anul următor, 1826, a avut loc supliciul morții prin lovirea simplă cu ciocanul, adică fără sfârtecare, executată de călăul Mastro Titta asupra lui Giuseppe Franconi, care ucisese un preot cu scopul de a-l jefui.

Leon al XII-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Piaza rea a carbonarilor a fost însă cardinalul Agostino Rivarola, legat pontifical extraordinar, cu puteri nelimitate în Romagna. A trecut la arestări în masă și, la 31 august 1825, a dat personal o sentință împotriva a 508 acuzați, formulată astfel, după cum semnalează Candeloro: „Șapte au fost condamnați la pedeapsa capitală (comutată pentru toți în închisoare pe viață), treisprezece la muncă silnică pe viață, șase la închisoare pe viață, doi la exil definitiv, nouăzeci și patru la muncă silnică sau închisoare pe diferite termene, trei sute optzeci și șase la supraveghere și «interzicerea drepturilor politice», adică supuși unei supravegheri polițienești severe și la o serie de interdicții și de obligații deosebit de grele, ca acelea de a nu putea părăsi orașul, de a se spovedi de trei ori pe lună, de a face în fiecare an penitență timp de trei zile într-o mănăstire".

La un an după aceea, Rivarola a scăpat dintr-un atentat, și papa l-a rechemat la Roma; l-a înlocuit monseniorul Filippo Invernizzi, care a deschis un proces pentru atentat. Acesta s-a încheiat în 1828 cu cinci condamnări la moarte; patru au fost executate, și una, din fericire, comutată în temniță grea pe viață.

Pe calea deschisă în acea vreme de sângele celor care au fost, poate nechibzuit, ca mulți carbonari de atunci, primii martiri ai Risorgimentului[154] italian, Leon al XII-lea s-a simțit în stare să declare din nou un jubileu pe care, foarte prudent, Pius al VII-lea îl evitase în climatul iacobin de la 1800. În schimb, „unul dintre primele gânduri ale papei

Leon fusese de a proclama jubileul universal pentru anul 1825", după cum amintește D'Azeglio, „ceea ce însemna că Roma urma să se transforme pentru douăsprezece luni într-un imens lăcaș de practici religioase. Fără teatre, fără petreceri, fără baluri; în schimb predici, misiuni, procesiuni, slujbe".

Au venit în acel An Sfânt cel puțin o jumătate de milion de pelerini, dar secretarul de stat se afla în stare de alarmă; se temea de „apariția în cartierele Romei a unor conspiratori politici și a unor membri ai societăților secrete care, sub mantia de pelerin, se puteau organiză pentru a plănui omoruri". Și a fost vorba chiar de condamnarea la moarte deja amintită a lui Targhini și Montanari, fără nici cea mai mică urmă de milă creștină care cu atât mai mult ar fi trebuit să se manifeste în climatul de indulgență și de iertare propriu unui An Sfânt. Este de înțeles, atunci, spiritul disprețuitor în care îl evoca Belli:

În sfârșit, mulțumită Domnului, am ajuns
Și în Anul Sfânt! Să ne înveselim:
Papa a anunțat jubileul
Pentru toți creștinii botezați.

Fericit este în acest an tot păcătosul,
Căci nu mai are nimic pe conștiință!
Este de-ajuns să nu fie iacobin sau evreu
Sau altă rasă de câini blestemați.

Se pune-un lanț la purgatoriu;
Și la infern, doamne, în acest an,
Poți face, poți zice, nu pățești nimic.

Mergi cu ceilalți la cele șapte biserici
Pune-ți pe cap un pic de cenușă,
Și intri în paradis după cum vei vrea.

În 1827, la Secretariatul de Stat se schimba demisionarul Della Somaglia cu cardinalul Tommaso Bernetti, care a mers pe o linie puțin mai blândă; și-a dat seama că toate aceste condamnări nu prea erau de folos, pentru că victimele deveneau martiri, făcând noi prozeliți pentru cauza liberală. A fost acordată o amnistie pentru toți cei care au declarat în scris că vor părăsi societatea secretă din care făceau parte; amnistia a fost denumită „spontană", și unii au profitat de ea. Adevărații carbonari au continuat să uneltească; în 1829, va fi descoperit la Roma un alt sediu

și va avea loc un nou proces sub Pius al VIII-lea, soldat cu numeroase condamnări la închisoare pe viață.

Leon al XII-lea a murit la Roma, la 10 februarie 1829 și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru în fața altarului Sf. Grigore cel Mare. Romanii au respirat ușurați, și despre impopularitatea acestui papă vorbește epitaful creat de Pasquino:

Aici della Genga zace
pentru a lui și-a noastră pace.

253. Pius al VIII-lea (1829-1830)

După moartea lui Leon al XII-lea tronul pontifical a rămas „vacant" timp de 50 de zile; cele două tabere dintotdeauna, a „zeloșilor" și a „curtenilor" nu reușeau să ajungă la alegerea unei personalități marcante și au sfârșit prin a alege un papă de tranziție, chiar dacă el era bine văzut de Austria: cardinalul Francesco Saverio Castiglioni. Era bolnav și se credea că nu va trăi nici ca să se poată urca pe tronul pontifical: „gras peste măsură, cu obrajii căzuți, mulțumea populației care-l aplauda, plângând, presupun, pentru a se consola pe sine însuși", comentează D'Azeglio, care l-a văzut la o zi după alegerea sa din 31 martie 1829, în timpul procesiunii de la Quirinale la Sf. Petru.

Belli îl descrie și el în acea împrejurare, într-un sonet mai sarcastic decât oricând, cu figura lui atât de puțin încurajatoare, smerită și leșinată:

Ce mândrețe de papă au găsit! Ptiu!
E mai de respect decât el un rahat.
Ocazie bună pentru tați și mame
Să-și sperie copiii obraznici c-un bau-bau.

Are herpesuri peste tot, dinți nu mai are,
E sașiu și-i tremură neîncetat picioarele,
Aplecat este într-o parte și parcă gata
Să cheme la propria pomană rubedenii.

Uitați-vă la el, ce mutră ca de bal,
Va ține locul lui Cristos printre noi!
Bătrân nebun, îndopat cu carne din cârnați!

Pius al VIII-lea
(Rev.Fabbrica di S.Pietro)

Că bine spuse servitoarea de la bijutier
Când l-a văzut la liturghie: „Of, ne-au făcut-o,
Ne-au pricopsit cu-o arătare de Pontif".

Castiglioni se născuse la Cingoli, lângă Macerata, la 20 noiembrie 1761, dintr-o familie de origine milaneză, din care mai făcuse parte și papa Celestin al IV-lea. Își luase licența la Bologna, dar la Roma se făcuse remarcat ca jurist. Pius al VII-lea și Consalvi îl consultaseră în privința concordatelor cu Napoleon; refuzase să depună jurământ de credință Republicii italiene și Napoleon îl exilase. La întoarcere, își reluase cariera ecleziastică, avansând foarte repede; în 1816 era cardinal și episcop de Cesena. Se muta apoi la dioceza din Frascati; suferea de gută, în special la gambe, și de herpes, după cum este descris și de Belli, dar avea și un furuncul enorm la gât care-l obliga să țină capul aplecat într-o parte. În această stare de epavă umană a fost consacrat papă, la 5 aprilie, la Sf. Petru; a devenit Pius al VIII-lea.

În orice caz, era conștient de propriile limite și a încredințat toate afacerile politice cardinalului Giuseppe Albani, pe care l-a numit secretar de stat; Austria credea că-l va putea manipula pe el și pe șubredul pontif după cum voia, dar n-a fost așa. Singura ocazie pe care au avut-o cei doi de a-l sprijini pe Metternich a fost „monarhia din iulie"; legitimiștii de la Paris sperau că Pius al VIII-lea va solicita o intervenție armată austriacă. A triumfat însă non-interven[ț]ionismul.

Papa a recunoscut ca rege pe „dragul nostru fiu întru Cristos, Ludovic Filip" și i-a recomandat să apere religia și să ofere protecție clerului: politica regelui burghez va da roade într-o Belgie catolică separată de Olanda protestantă. În fond, bolnavul pontif nu greșise. Cu siguranță că n-ar fi fost la înălțimea repercusiunilor revoluționare ale acelei monarhii în Italia, dar moartea l-a scutit de asemenea probleme, lăsându-le pe seama succesorului său.

Era mult prea pașnic pentru a se implica adânc într-un cadru politic atât de complex. Și n-a vrut nici ca rudele să-i creeze și ele alte probleme; așa încât nu le-a dorit prezente la Roma și a scris fraților săi să nu-și facă iluzii de înlesniri și favoruri: "Nici o slujbă, nici un lux, nici o avansare! Să rămânem umili, și gândiți-vă cât de greu apasă pe umerii mei povara dată de Domnul nostru. Nici unul dintre voi, nici din familie să nu plece din locul în care se află".

Sub pontificatul său, în Statele Unite, de numai câțiva ani independente, se forma o considerabilă comunitate catolică; în prima dioceză din noul stat Baltimore, a avut loc primul conciliu din America de Nord. Pe frontul de răsărit, Pius al VIII-lea a obținut din partea Sublimei Porți drepturi cetățenești și libertăți religioase pentru armeni, aceștia având de atunci și un Întâi-Stătător pentru Biserica lor.

Ceva în plus nu mai găsim în biografia acestui papă care, poate, în adâncul sufletului, aștepta moartea ca o eliberare de suferințele fizice. „S-a născut, a plâns și a murit"; astfel îi sintetizează pontificatul o epigramă care se referă la șubrezenia lui Pius al VIII-lea. O confirmă și mai explicit un epitaf destul de asemănător, adăugând: „Și, slavă Domnului, nimeni nu și-a dat seama".

A murit la Roma, la 30 noiembrie 1830, și a fost înmormântat în bazilica Sf. Petru.

254. Grigore al XVI-lea (1831-1846)

În zilele de după moartea lui Pius al VIII-lea, la Roma, câțiva bonapartiști avându-l în frunte pe Charles Louis Napoleon, viitorul Napoleon al III-lea, plănuiau o insurecție; profitând de faptul că tronul pontifical era „vacant", lovitura de stat avea drept obiectiv Castelul Sant'Angelo și alte puncte strategice, pentru a instala în oraș capitala unui ipotetic regat al Italiei, sub domnia „regelui Romei", un fel de *Aiglon*[155]. A urmat o trădare, și conjurația, desigur, nu prea bine

Grigore al XVI-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

organizată, a fost descoperită, la 11 decembrie 1830, și principalii conspiratori arestați; Charles Louis Napoleon a fost expulzat din Roma și s-a refugiat la Florența, lângă mama și fratele lui, Louis.

Intrând în conclav la 14 decembrie, la Quirinale, cardinalii erau decișI să încheie repede această nouă alegere pentru că se simțea nevoia unui suveran pontif capabil să facă față agitației provocate în Statul pontifical de mișcarea revoluționară; în ciuda acestor bune intenții, vor fi necesare mai mult de 50 de zile și peste o sută de tururi de scrutin pentru a se ajunge la un rezultat.

Divizarea cardinalilor era, ca de obicei, între susținătorii unei autonomii politice și cei aflați în legătură cu puterile străine, în special cu Austria ca parte integrantă din Sfânta Alianță, gata să intervină din proprie inițiativă acolo unde un suveran n-ar fi reușit să facă față mișcării carbonare. Cardinalul Albani a fost, și de această dată, purtătorul de cuvânt al austriecilor, gata să opună un veto pentru candidații neagreați de Metternich; candidatura cardinalului Mauro Cappellari a apărut însă pe neașteptate și l-a prins pe picior greșit pe Albani. Deși primise indicații precise de la Viena pentru un veto, dat fiind că, la curtea imperială, Cappellari avea faima unui liberal, el n-a mai avut timp să evite alegerea, care s-a realizat la 2 februarie 1831.

Mauro Cappellari, născut la Belluno, la 18 septembrie 1765, devenise la 18 ani călugăr camaldolez[156]; îndeplinise diferite misiuni în cadrul acelui ordin și se mutase la Roma, în mănăstirea S. Gregorio al

Celio. Devenit general al camaldolezilor, în 1825 a fost numit cardinal de Leon al XII-lea, care l-a numit și la conducerea institutului Propaganda Fide; activitatea misionară va rămâne în atenția lui și după ce va deveni papă, înființând peste 500 de episcopii în America, Asia, Africa și Oceania. A fost încoronat papă la 6 februarie 1831 sub numele de Grigore al XVI-lea.

N-a avut timpul necesar pentru a se instala pe tronul pontifical că a trebuit să facă față consecințelor unei largi mișcări revoluționare care, la 4 februarie, izbucnise la Bologna; fuseseră date jos însemnele pontificale de pe clădirile oficiale și se striga „Trăiască libertatea!", apărând în mulțime și cocarda tricoloră. Adjunctul legatului pontifical, monseniorul Nicola Paracciani Clarelli, care-i ținea locul cardinalului Bernetti, aflat la Roma pentru a participa la conclav, a cedat puterea unei comisii formate din liberali, cu condiția „de a păstra liniștea publică în oraș și în provincie și de a apăra viața și avutul cetățenilor".

Deși pe cale pașnică, puterea temporală cedase, dar trebuia văzut ce atitudine va avea papa; apoi, lucrurile s-au agravat.

Între 5 și 9 februarie, mișcarea s-a răspândit în Romagna, Umbria și Marche; peste tot se formau gărzi cetățenești care purtau cocarde tricolore. Situația lua o întorsătură urâtă; printre agitatori, în primele rânduri se aflau tot bonapartiștii. Louis Napoleon i se adresa papei printr-o scrisoare în care îl invita să renunțe la puterea temporală; conta pe Ludovic Filip și pe neintervenție. Grigore al XVI-lea și secretarul său de Stat, Tommaso Bernetti, se mișcau încet și, deși cu ironie, Belli nu era prea departe de adevăr în *Memoriu către papă*, îndemnându-l pe pontif să ia măsuri împotriva liberalilor, chiar dacă Grigore nu avea nevoie de îndemnuri pentru a acționa:

Papă Grigore, nu mai sta ca fraieru':
Trezește-te din somn, Papă șmecher.
Sfântul Pavel nu ți-a dat ditamai spada,
Și Sfântul Petru două chei ș-un lanț?

Așadar, ai foc și pară, să ardă mâna aia
Toate găștile astea de mincinoși nenorociți,
Zi-le o vorbă tare și descântă-i cu o cruce mare,
Încuie poarta raiului cu lanțul zdravăn.

Arată-ți colții la ei, alungă-i pe toți,
Scoate la iveală o afurisenie papală
Să-i faci ca viermii pe un hoit.

Afurisește, în numele lui Cristos și al Madonei!
Vor tremura atunci toți terchea-berchea aștia
Ce mișună-n palatul prințului Colonna.

Când, la 12 februarie, liberalii au încercat să profite de agitația produsă de Carnaval în defilarea de pe Corso, pentru a provoca o răzmeriță, papa a acționat; mișcarea din piața Colonna a fost reprimată cu ușurință. Locuitorii din partea de dincolo de Tibru, din Trastevere, s-au unit cu milițiile pontificale, oferind, după cum amintește Candeloro, „vii demonstrații de dragoste față de noul papă". Unul dintre ei se pare că i-a spus: „Nu-ți fie teamă, Sfinte Părinte, suntem noi aici". Și el „și-a arătat colții".

Dinspre nord amenință armata austriacă, care nu pune prea mare bază pe capacitatea de represiune a lui Grigore, ocupă Ferrara și Bologna, alungând guvernul „pașnic", revoluționar; la Forlì, moare Louis Napoleon, în timp ce fratele său fugar găsește adăpost la Spoleto, la arhiepiscopul Giovanni Mastai Ferretti, viitorul Pius al IX-lea, un ajutor care va fi răsplătit în 1849 prin doborârea republicii romane și apărarea înverșunată a puterii papale temporale. Ceilalți au fost judecați și condamnați la moarte sau la închisoare pe viață, sentințe comutate în pedeapsa cu exilul.

Grigore al XVI-lea este papă doar de o lună și nu se poate, încă, manifesta în forță; își arată doar „colții" și este suficient. Este în ton cu tradiția care spune că, la începutul pontificatului, trebuia să fie mărinimos și să acorde amnistii, tocmai pentru a-și atrage de partea sa poporul. „Mai mult sau mai puțin, același cântec ca de obicei", conform versurilor lui Belli, într-un alt sonet scris chiar cu ocazia alegerii acestui papă, sonet care se încheie astfel:

Va începe cu iertarea de datorii,
Cu golirea temnițelor de tâlhari,
Cu obișnuita târguială de foloase.

Și-apoi, în trei sau patru săptămâni,
La fel ca toți ceilalți Preasfinți Părinți,
Va deveni, iartă-mă Doamne, ca un câine.

Altceva era însă de făcut, trebuiau reforme pe termen lung; realitatea nu mai putea fi trecută cu vederea. La 21 mai 1831, suveranii Austriei, Franței, Spaniei, Angliei, Prusiei și Rusiei i-au comunicat aceasta papei

printr-un *Memorandum*, cerându-i explicit să facă unele concesii; Grigore nu i-a ascultat însă, fiind convins că era vorba doar de câțiva rebeli fără prea mare importanță. Putea fi chiar adevărat, dar era afară de orice îndoială că un sistem de guvernare retrograd ar fi adus, cu timpul, o criză totală a agriculturii, industriei și comerțului din întreg Statul pontifical.

O dovadă elocventă în acest sens este faptul că deficitul bugetar „se agravează treptat după 1831", după cum precizează Candeloro, și „pentru a-i face față, guvernul a recurs la o intensificare a presiunii fiscale, dar, mai ales, la creșterea datoriei publice. Între 1831 și 1846, guvernul a fost obligat să contracteze nu mai puțin de șapte împrumuturi", dintre care cinci la casa Rothschild din Paris.

Pasquino făcea glume pe seama acestei situații:

> Papa Grigore n-are deloc prejudecăți,
> bărbatu-i priceput și pentru asta,
> mai că mă-ntreb de n-o fi liberal
> și dacă-i vorba să se-mbogățească Statul,
> el nu stă mult pe gânduri, Doamne,
> ia banii de unde poate și chiar de la evrei.

Este clar însă că, prin această politică de creștere a dărilor și taxelor, în 1832 mișcările revoluționare au reînceput, și atunci s-a cerut oficial intervenția armată din partea Austriei, fiind înăbușite în sânge revoltele din diferite zone ale Statului pontifical. Austria își schimbase părerea despre faima de „liberal" a cardinalului Cappellari. Și Franța, care nu dorea ca Viena să domine nestingherită în Statul pontifical, a intervenit și ea, din proprie inițiativă, și Grigore a protestat. Au fost doar vorbe în vânt, pentru că francezii au rămas în Ancona până în 1838, și au sfârșit prin a fi un stimul pentru liberali.

Papa a recurs atunci la crearea unui corp polițienesc special, numit „Comandanți" și „Centurioni", care constituiau un fel de contraspionaj. Era semnul clar al opoziției față de orice schimbare politică; în enciclica din 15 august 1832, *Mirari vos*, erau condamnate libertățile de conștiință, de tipar și de gândire, considerate drept rod „al unei dorințe cinice de a face rău, al unei științe fără rușine, al unei mârșăvii fără limite". De asemenea, la cincisprezece zile după aceea, în *Sollicitudo ecclesiarum*, se reamintea creștinilor că trebuie să urmeze maxima care spune „să se arate supunere față de cei care au puterea". De la această „constituție"

anticonstituțională, adică aparținând unei puteri absolute, nu era de așteptat nimic bun.

S-au declanșat alte mișcări în 1836, toate reprimate de Austria, și Bernetti, dezgustat de amestecul lui Metternich, și-a dat demisia; a fost înlocuit cu cardinalul Luigi Lambruschini, dar această schimbare la vârf nu a influențat cu nimic agitația politică. La Roma a fost descoperită o filială a organizației *Tânăra Italie* din care făceau parte și trei călugări augustinieni; ca să pună capac la toate, și-a făcut apariția și holera, așa încât, din reprimarea mișcărilor revoluționare și în urma epidemiei, au rezultat mii de morți. Marforio și Pasquino comentau cu amărăciune:

MARFORIO
Ce tăcere, ce liniște!
Nu-i așa, Pasquino?
La Roma, totul e tăcere.
PASQUINO
Da, este ca într-un cimitir.

Cu toată această situație grea, Grigore al XVI-lea nu și-a uitat rudele care au avut posibilitatea să se îmbogățească și la situația lor materială pontiful s-a gândit și prin testament, scutindu-i de plata pentru dreptul de succesiune datorată registrului public al moștenirilor. Desigur, a încercat să mascheze acest nepotism sub grija pentru lucrările publice, cum ar fi rectificarea cursului râului Aniene, lucrările de la gura de vărsare în mare a Tibrului și de la portul din Civitavecchia, ca și extinderea cimitirului de la Verano. A vrut să pară că face și mecenatism, impulsionând, în sfârșit, săpăturile de la catacombe și din Forul roman.

În domeniul instituțiilor religioase, și-a liniștit conștiința contrar celor afirmate în enciclica *Mirari vos*; a desființat obiceiul înjositor de a afișa pe zidul bisericii S. Bartolomeo all'Isola listele credincioșilor care nu se supuseseră datinilor de Paști. După părerea sa, voia chiar ca „luarea de Paști", adică obligația credincioșilor de a se spovedi și împărtăși cel puțin o dată pe an, să rămână o chestiune de conștiință personală, fără ca vreun creștin care ar neglija asemenea îndatoriri să mai fie pus „la stâlpul infamiei" pentru aceasta.

Devenea mai pașnic pentru că se gândea, poate, și la el ca „papă-om"; într-adevăr – *vox populi* – avea o amantă. Stendhal confirmă această bârfă într-o scrisoare către ducele de Broglie, în 1835; pontifului „îi place să se recreeze în compania soției lui Gaetanino. Această femeie, să tot aibă 35 de ani, putea să însemne și ceva bine și ceva rău. Gaetanino,

cu patru ani în urmă, nu avea nimic și acum cumpără case de 200 000 de franci". Gaetanino Moroni, fost bărbier al călugărului Cappellari, apoi valet personal al cardinalului Cappellari, devenise adjutant la Cameră pe timpul papei Cappellari și s-a îmbogățit de pe urma unei serii de afaceri și de rente viagere. Soția se numea Clementina Verdesi, și Belli îi spunea „preasfânta târfa", povestind această „legătură" al unui *Papă om*, adică bărbat:

La palatul papei este o grădină
Cu o pădurice, și în ea un pavilion
Cu sofale turcești și cu fotolii,
Și cu sticle de lichioruri și de vin.

Mai este acolo și o cămăruță
Cu o ușă în spatele bufetului cel mare,
Ducând spre-o scară-ngustă, și, în concluzie,
Se-ajunge până-n cartierul lui Ghitanino.

Ghitanino-i însurat: soția sa
E o femeie distinsă și foarte devotată
Locțiitorului Dumnezeiesc, ce leagă și dezleagă.

Oh, nu vreau altceva: și rău am făcut
Ca să spun toate astea aici, unde se observă
Orice și te trezești tratat de criminal.

Palavre. Dar, lăsând la o parte relația cu Clementina, pentru care, ca bun creștin, în orice caz, ar fi avut de furcă în primul rând cu propria sa conștiință, la fel ca aceia care nu „luaseră Paști", Grigore al XVI-lea își făcea viața ușoară ca suveran pontif. Și, „în această atmosferă agitată și dezorientată, în această țară în care nemulțumirea față de guvernare era mai mare decât în oricare altă parte a Italiei", notează Candeloro, „în acest stat condus de un papă de optzeci de ani, a cărui moarte era așteptată de toți cu un sentiment amestecat, de speranțe și temeri, mișcarea moderată a început, în 1845, să pătrundă în mod direct în societatea italiană grație operei lui Massimo d'Azeglio". Cartea sa *Despre ultimele întâmplări din Romagna* discredita guvernarea pontificală, de la care se cerea să treacă imediat la realizarea unor reforme; a apărut și *Manifestul de la Rimini*, elaborat de Carlo Farini, care conținea revendicări efectiv moderate, mare parte dintre ele fiind ulterior acceptate de Pius al IX-lea.

Dar, o dată cu manifestul s-au declanşat şi revolte armate în septembrie 1845, care făceau „mai aspre persecuţiile şi, în acelaşi timp, confirmau neputinţa preoţimii de a susţine un stat modern", va comenta republicanul Aurelio Saffi.

Spiritul revoluţionar se răspândea ca o pată de ulei în Statul pontifical, şi Grigore al XVI-lea asista pasiv la criza care presa asupra unei puteri temporale în descompunere şi subminată de proasta guvernare. Papa nu era capabil să înţeleagă ideile lui de Maistre şi ale lui Lamennais care lăudau posibila funcţie socială a papalităţii; neoguelfismul lui Gioberti nu va vedea niciodată în el un papă ideal, chiar dacă ar mai fi trăit.

Măcinat lent de cancer, Grigore al XVI-lea a murit la Roma, la 1 iunie 1846, „părăsit de toţi în patul plin de murdărie", după cum spune cu ură Giordani, dar „ca un sfânt", dacă ne luăm după afirmaţiile lui Castiglioni. A fost înmormântat în bazilica Sf. Petru, într-un mausoleu grandios, şi cât de rău a fost văzut se poate înţelege din numeroasele „pasquinate" care au circulat cu rol de epitaf. Una dintre cele mai dure este, fără îndoială, următoarea:

A fost brutar, apoi cel dintâi din mănăstire;
ca să-i chinuie pe cei buni a primit tiara.
Nebun, beţiv, şi-a vizitat regatul:
omagiat a fost pe nedrept şi-n schimb n-a dat nimic.

Le-a dat celor puţini ce-a luat de la cei mulţi;
zbirului, spionului le-a acordat onoruri;
o canalie au ales, aşa ca să-i diprenuieşti
şi să nu mai vrei să vezi vreodată câte-un cardinal.

El a lăsat ca-n loc de lege, securea să vorbească;
ori era prilej de râs pentru noi, ori ne făcea de ocară;
a deschis şi-o şcoală de datorii şi de camătă.

Un nou Sardanapal, preafericit pe tron,
îl adora mai mult pe Bachus, şi mai puţin pe Crist,
zace aici, şi duşmanilor nu le-a lăsat loc de iertare.

255. Pius al IX-lea (1846-1878)

Conclavul care trebuia să aleagă succesorul lui Grigore al XVI-lea se reunise la 14 iunie 1846, la Quirinale. Cu toate că majoritatea în

rândul cardinalilor era de tendință reacționară, situația fiind extrem de gravă, a învins opinia celor ce voiau ca noul ales să fie un om nou, care să nu fi fost compromis prin măsurile luate în precedentul pontificat. Au avut loc, astfel, doar patru tururi de scrutin și, între Gizzi, sprijinit de câțiva liberali, și Lambruschini, secretar de stat al lui Grigore al XVI-lea și susținător al unei intransigențe rigide, la 16 iunie a apărut în prim plan Giovanni Maria Mastai Ferretti, cunoscut pentru spiritul său moderat.

Născut la Senigallia, lângă Ancona, la 13 mai 1792, dintr-o familie care făcea parte din mica nobilime de provincie, Mastai Ferretti studiase la colegiul Scolopi din Volterra, dar se întorsese după aceea acasă din cauza unor tulburări nervoase de natură epileptică de care s-a vindecat definitiv abia pe la vârsta de treizeci de ani. Încă din 1814 venise la Roma la unchiul său, care era monsenior[157]; cinci ani mai târziu, era consacrat ca preot și i se încredințase direcția orfelinatului roman de la „Tata Giovanni".

Din 1823 până în 1825 a fost consilier al legatului pontifical; la întoarcere a fost ales să conducă azilul roman de pe lângă biserica S. Michele. Înalta sa capacitate apostolică făcu să fie numit arhiepiscop de Spoleto și, apoi, la Imola; în 1840, Grigore al XVI-lea îl numea cardinal. La 21 iunie era consacrat papă în bazilica Sf. Petru și-și lua numele de Pius al IX-lea.

Trecutul său era elocvent în primul rând pentru profunda dăruire religioasă, dublată de o intensă evlavie, fără o angajare politică fățișă; găzduirea oferită la Spoleto lui Charles Louis Napoleon făcea parte din spiritul său de caritate, și nu provenea dintr-un substrat politic. Și totuși, înspăimântătoarea criză în care se afla Statul pontifical l-a determinat pe Pius al IX-lea ca, fără voia sa, să pășească pe calea reformelor; totul a început cu o banală măsură administrativă, luată și de alți papi la începutul pontificatului lor, și anume, amnistia acordată deținuților politici, la 16 iulie.

A fost o explozie de entuziasm și, după cum scrie Candeloro, „îndată ce afișele cu decretul de amnistie au apărut pe străzile Romei, grupuri de cetățeni au început să se îndrepte către Quirinale pentru a-i exprima lui Pius al IX-lea recunoștința mulțimii. La nouă seara, o imensă masă de oameni umplea până la refuz piața, agitând mii de torțe... În zilele următoare, demonstrațiile au fost reluate cu și mai mare intensitate... Astfel, între iluminații și defilări cu torțe, cortegii și demonstrații, imnuri și aclamații se năștea mitul lui Pius al IX-lea, ca papă eliberator și

Pius al IX-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

reformist... Dar serbările și uralele, care nu păreau că s-ar termina nu mai exprimau, pe măsură ce zilele se scurgeau, doar satisfacția pentru ceea ce făcuse papa, ci, mai ales, pentru dorința ca el să treacă rapid la realizarea mult așteptatelor reforme".

Au venit, astfel, aceste reforme, modeste, „obținute mai mult prin presiunea străzii decât elaborate undeva la vârful puterii, puse în aplicare cu încetineală și cu mii de reveniri care nu se refereau la problemele de fond", precizează Martina. În această aplicare la ralenti și fără prea mare entuziasm a reformelor, Belli avea dreptate:

> De bun e foarte bun; dar ce-i mult strică;
> Și așa, între ciocan și nicovală,
> Se lasă convins cu binișorul
> Să facă mai târziu ce-avea de gând.

A apărut o libertate limitată a presei, un consiliu de miniștri, un fel de Sfat al Statului (Consulta di Stato), fără putere legislativă, până când, la 14 martie 1848, prin schimbarea radicală a situației din Italia, Pius al IX-lea a acceptat adoptarea constituției. Era „ultima încercare de a salva puterea temporală, transformând-o într-un stat constituțional", după cum observă Martina, amintind că măsura a fost salutată de Mamiani „ca benefică și necesară, pentru că îl elibera pe pontif de toate responsabilitățile politice și îi permitea să trăiască «în pacea senină a dogmelor... (unde)

se roagă, binecuvântează și iartă»". Nu era însă o constituție cu adevărat reformatoare, era un compromis; în realitate, Pius al IX-lea nu avea nici o intenție să transforme radical Statul pontifical . El nu făcuse decât să se lase purtat pe valul emulației patriotice a momentului: o frază ambiguă spusă la 10 februarie („Dumnezeule mare, binecuvântează Italia!") și permisiunea acordată voluntarilor și unor trupe regulate de a pleca spre nord și a se uni cu armata piemonteză împotriva Austriei, duseseră fără prea mare greutate la apariția echivocului.

În 29 aprilie însă echivocul este clarificat: Pius al IX-lea rostește o alocuțiune în care își exprimă în termeni categorici refuzul de a participa la război; locțiitorul „Celui care aduce pacea" îmbrățișează „toate popoarele... cu egală iubire părintească". Mitul liberalismului papal se năruie și apare automat acela al papei trădător: Pius al IX-lea încearcă să domolească reacția străzii, cooptându-l în guvern pe Terenzio Mamiani, dar apare la suprafață un conflict de fond. Papa nu vrea să fie doar un simplu figurant, se simte declasat în postura de suveran constituțional; despre noul guvern prezidat de Fabbri nu sunt multe de spus. Vine rândul lui Pellegrino Rossi, care sfârșește asasinat la 15 noiembrie; revoluția începe o dată cu noul guvern prezidat de monseniorul Muzzarelli. Pius al IX-lea însă face concesii doar pentru a trage de timp și a-și pregăti fuga; în seara de 24 noiembrie, îmbrăcat ca un simplu preot, fuge din Roma și se refugiază la Gaeta. Ferdinand al II-lea îl adăpostește și-i oferă protecție.

Din 9 februarie 1849, Roma trăiește visul unei noi republici, decretând sfârșitul puterii temporale a papilor. Așa cum se știe, ea nu va dura mai mult de cinci luni; triumvirii Mazzini, Saffi și Armellini, Garibaldi cu soția sa, Anita, și apoi Mameli și Manara trăiesc zile de glorie într-o Romă laică. La 3 iulie, francezii, sub comanda generalului Oudinot, iau în stăpânire orașul; de la Gaeta, la 12 septembrie, papa acordă câteva amnistii înainte de a se întoarce, dar abrogă constituția. Este ajutat în acțiunea de restaurație de cardinalul Antonelli, numit subsecretar de stat; la 12 aprilie, se va întoarce la Roma. Nu este, desigur, primit cu entuziasm de populație, dar atmosfera este de respect demn.

Istoria Italiei merge înainte, și Pius al IX-lea este sortit să rămână în urmă, asistând neputincios la pierderea drepturilor ecleziastice, mai întâi în regatul Sardiniei, apoi pe tot teritoriul italian; evenimentele se precipită între anii 1850 și 1860, și se mai calmează până în 1870. De la legile Siccardi, din aprilie 1850, adoptate de guvernul piemontez al lui D'Azeglio, cu pierderea dreptului de jurisprudență ecleziastică și de

azil, la cele din mai 1855 ale lui Cavour, referitoare la suprimarea Ordinelor religioase care nu prevedeau predicarea şi la confiscarea bunurilor, avem de-a face cu faza iniţială a conceptului „Biserică liberă în stat liber", pe care Pius al IX-lea nu-l va accepta niciodată.

Sfântul Scaun îi excomunică pe piemontezi. Antonelli, avansat secretar de stat, începând din 1851, este hotărât să salveze autoritatea absolută a papei şi-şi va menţine această poziţie până la moarte, în 1876: „Din moment ce ne este dat să pierim, mai bine dispărem aşa cum suntem, cu marile idealuri şi cu toate aspectele măreţiei noastre de altădată" va continua el să repete întru apărarea politicii sale. Şi Pius al IX-lea îl va urma, rezervându-şi o autonomie decizională absolută în problemele strict religioase.

Urmează, astfel, alipirea la Piemont a regiunilor rebele Emilia şi Romagna, şi papa va răspunde la 24 martie printr-o a doua excomunicare a guvernului piemontez; apoi, armata lui Vittorio Emanuele al II-lea trece frontierele Statului Bisericii, îi înfrânge la Castelfidardo pe puţinii voluntari pontificali, conduşi de Lamoricière, şi plebiscitele din 4-5 noiembrie 1860 consfinţesc anexiunea ulterioară a regiunilor Marche şi Umbria la ceea ce, acum, este regatul Italiei, proclamat oficial la 17 martie 1861. La 27 martie, Parlamentul alege Roma drept capitală a Italiei şi, două zile mai târziu, apare şi a treia excomunicare, de data aceasta a guvernului italian.

Biserica nu mai avea nici o posibilitate de apărare şi rămâne fără efect intervenţia lui Cavour care încerca să-l convingă pe Pius al IX-lea că independenţa Bisericii putea fi obţinută în modul cel mai sigur şi mai eficace prin separarea onestă dintre cele două puteri, civilă şi religioasă: „Sfinte Părinte... renunţaţi, şi noi vă vom oferi acea libertate pe care o cereţi în zadar de trei secole de la marile puteri catolice... Ceea ce voi n-aţi putut obţine niciodată... noi vă oferim în totalitate; suntem pregătiţi să proclamăm în Italia acest important principiu: Biserică liberă într-un stat liber". Dar, „cum ar fi putut şeful suprem al catolicismului să accepte, în cadrul micului său stat, egalitatea dintre culte şi multe alte aspecte ale civilizaţiei moderne?", se întreabă, pe bună dreptate, Franco Molinari. Pius al IX-lea „a fost, în esenţă, un *homo religiosus*" în a cărui optică „sub pontificatul său se păstrează liniile de forţă care pot conduce la o credinţă profundă, la un puternic simţ al supranaturalului, la primatul spiritului asupra politicului".

În acest fel se explică doctrina Imaculatei Concepţii, proclamată la 8 decembrie 1854, şi ridicarea în piaţa Spaniei a coloanei din marmură de

Carrara deasupra căreia, de la 8 decembrie 1856, se înalță statuia Madonei. Se explică, de asemenea, și mai pregnant publicarea concomitentă în 1864, tot la 8 decembrie, o dată dragă lui Pius al IX-lea, a enciclicei *Quanta cura* și a faimosului *Sillabus*, de condamnare a tuturor doctrinelor anticatolice ale acelor vremuri, a panteismului, naturalismului și raționalismului, de la socialism și comunism la liberalism. Totul în spiritul reafirmării originii divine a Bisericii ca stat și cu precizarea definitivă a imposibilității unei reconcilieri a pontifului roman „cu progresul, cu liberalismul, cu societatea modernă".

Aceasta este cheia care explică definiția dată de Zizola unui „pontificat apocaliptic, fără nuanțe și distincții, gata să condamne erorile, incapabil să găsească în *Manifestul* lui Marx altceva decât destrămare și anarhie, fără nici o analiză a problemelor sociale, ba, mai mult, sceptic în privința posibilității de realizare a unei egalități economice și sociale, promotor al unei sărăcii lucii în numele Împărăției Cerului".

Încununarea tuturor acestor caracteristici este primul conciliu de la Vatican, al douăzecelea ecumenic din istoria Bisericii, care s-a deschis la 8 decembrie 1869; pe lângă condamnarea gândirii moderne în toate formele ei raționaliste, el a proclamat autenticitatea doctrinei catolice, ca rod al Revelației și al Credinței, și a definit primatul și infailibilitatea papei. Asupra acestui din urmă punct au fost multe dezbateri; definirea primatului jurisdicției papale asupra întregii Biserici a fost realizată abia la 18 iulie 1870 prin stabilirea *ex cathedra* a doctrinelor asupra credinței și moralei. În orice caz, fraza atribuită papei, în una dintre ultimele ședințe, „Tradiția sunt eu!", prin care voia să-și sublinieze în mod ferm autoritatea și independența asupra episcopatului, este simptomatică pentru starea de încordare în care adunarea își dăduse, în cele din urmă, aprobarea.

Pasquino nu și-a pus frâu limbii nici de această dată și a comentat astfel decizia Vaticanului:

> Conciliul s-a adunat,
> episcopii au hotărât,
> că doi sunt cei infailibili:
> Moscatelli și Pius al IX-lea.

Dar, pentru a înțelege ironia „pasquinatei", după cum explică Sergio Delli, „trebuie să se știe că, la Viterbo, funcționa o fabrică de chibrituri a unui oarecare Moscatelli, și pe cutiuță era tipărit cu litere mari:

«chibriturile Moscatelli sunt de neînlocuit»". Și mai mușcătoare este „pasquinata" telegrafică

I.N.R.I.
Eu Nu Recunosc Infailibilitatea[158]

Și mai devastatoare este „pasquinata" găsită la 17 septembrie în bazilica Sf. Petru:

Sfinte Părinte binecuvântat,
ar exista pe lume un om sărac
care-ar vrea să vă dea în dar
umbrela asta. Nu-i prea bună,
dar altceva mai bun nu am.
O să-mi spuneți: „La ce-mi trebuie?".
Tună în nimbul vostru, Sfinte Bătrân;
și dacă vine vreo furtună?[159]

De fapt, la trei zile după aceea, a intervenit breșa de la Porta Pia[160]; la 20 octombrie, conciliul era întrerupt pe o perioadă neprecizată.

În acel moment, probabil că, pentru Pius al IX-lea, evenimentul nu mai însemna o dramă, „nu l-a neliniștit și nici nu l-a adus în stare de disperare", după cum spunea Molinari, care consideră „de domeniul legendei" cele relatate de Giulio Andreotti într-o carte de-a sa, adică faptul că papa ar fi petrecut noaptea fatidică de 20 septembrie „compunând șarade și cuvinte de spirit. Dar, dacă informația nu este adevărată, este bine inventată. Rămâi mirat de optimismul de fond și credința providențială care l-au susținut pe chinuitul papă chiar și în perioadele cele mai sumbre ale pontificatului său".

Aceasta dacă Pius al IX-lea ar fi putut cumva să găsească o evadare din starea de asediu în care trăia împreună cu micul său stat, rezolvând șarade și căutând să inventeze vorbe de duh. Împotriva campaniei lui Garibaldi, din octombrie/noiembrie 1867, avea ca apărare așa-numitele puști militare *chassepot*[161]; pentru vila Gori și pentru frații Cairoli era suficient Antonelli cu puținii soldați pontificali care-i mai rămăseseră; împotriva unor alte eventuale lovituri de forță, Napoleon al III-lea era o garanție cu corpul său expediționar perfect echipat. Papa avea obligațiile sale religioase, este drept, și chiar în 1867 celebrase, printr-un jubileu extraordinar, al XVIII-lea centenar al martiriului suferit de prinții apostolilor, Petru și Pavel, în fața a peste 10 000 de pelerini veniți la

Roma, deși vremurile erau tulburi. „Omul credinței" de nezdruncinat primea omagii și dovezi de pioșenie; după cum a observat Molinari, în definitiv aceasta este caracteristica și măreția unui papă care, pe cât de miop este pe plan istorico-politic, pe atât de profund se dovedește în aparențele supranaturale ale aventurii umane.

Dar, tocmai în numele acestei măreții religioase, la 24 noiembrie 1868, au urcat totuși, pe eșafod, ultimii condamnați la moarte de regimul temporal, Monti și Tognetti, după un refuz sec al lui Pius al IX-lea de a-i grația, cu toate că Vittorio Emanuele al II-lea intervenise în favoarea lor. Și Pasquino spunea despre decapitarea celor doi patrioți:

> Floarea credinței, cum mai plânge
> Dacă, în marea lui grijă, preotul n-o udă
> Cu lacrimi și cu sânge!

Pe lângă șarade și martiri religioși, în tot acest timp, Pius al IX-lea găsise timpul de a se ocupa și de lucrări edilitare care vor constitui ultima moștenire lăsată Romei pe acest plan al papalității; bazilica S. Paolo renovată, gara Termini și apeductul Pio-Marcio, cu o fântână la capătul lui; această fântână, formată dintr-un simplu bazin rotund la nivelul solului, a fost inaugurată cu doar zece zile înainte de breșa de la Porta Pia, se afla pe locul ocupat în prezent de monumentul soldaților căzuți la Dogali, și abia în 1885 guvernul italian a luat măsura de a o muta în piața Esedra, fiind adăugate ulterior și „impudicele naiade".

S-a ajuns astfel și la sfârșitul Romei papale. La 1 noiembrie 1870, Pius al IX-lea pronunța încă o excomunicare asupra celor răspunzători de pierderea orașului „său", și în anul următor, la 16 mai, respingea prin enciclica *Ubi nos* legea documentelor necesare unor garanții, refuzând orice fel de subvenție și bazându-se doar pe sprijinul credincioșilor exprimat prin „Obolul pentru Sf. Petru". Apărea atunci în terminologia Sfântului Tribunal bisericesc expresia *„Non Expedit"* pentru participarea catolicilor la alegerile politice; nu era recunoscută existența regatului Italiei, iar excomunicarea a fost repetată. A fost proclamat jubileul din 1875, dar n-a mai avut loc deschiderea ușii sfinte în cele patru biserici ale Romei, care de-acum nu mai era papală; a fost un An Sfânt cu ușile închise și totuși s-a înregistrat un oarecare aflux de pelerini. Era o formă de protest.

„Protestele au continuat și în anii următori", după spusele lui Martina, „mai ales în discursurile ținute la Vatican în fața pelerinilor, pline de

amărăciune și de previziuni pesimiste asupra viitorului noii Italii, toate acestea demonstrând incapacitatea unui pontif de a înțelege semnificația istorică a evenimentelor cărora le căzuse victimă, el fiind încrezător în miracolele Providenței care, într-un fel sau altul, vor asigura triumful final al Bisericii".

Evident, faptele nu i-au confirmat așteptările; ultima amărăciune i-a parvenit din Germania lui Bismarck, prin *Kulturkampf*. În „bătălia pentru civilizație" împotriva prejudecăților și superstițiilor, Biserica Catolică a fost dobărâtă de o serie de legi adoptate între 1873 și 1875 care nu i-au mai permis controlul asupra învățământului, au introdus obligativitatea căsătoriilor civile, au stabilit desființarea congregațiilor religioase și alungarea iezuiților. În 1876 murea cardinalul Antonelli; noul secretar de stat, cardinalul Simeoni, nu va aduce nimic demn de consemnat în prestația sa administrativă. Bătrânul papă, deși destul de lucid, înțelegea că Biserica ar fi trebuit să se adapteze; nu putea veni, desigur, de la el schimbarea de direcție. Aștepta schimbarea gărzii: „Totul s-a schimbat în jurul meu, sistemul și politica mea și-au trăit traiul, dar eu sunt prea bătrân pentru a schimba orientarea; va fi misiunea succesorului meu".

Pius al IX-lea a murit la Vatican, la 7 februarie 1878; corpul său, depus provizoriu în biserica Vaticanului, a fost înmormântat definitiv în bazilica S. Lorenzo fuori le Mura. Transportarea osemintelor a suferit însă o gravă ofensă din partea anticlericalilor, în majoritatea lor masoni, care organizaseră o demonstrație în încercarea de a zvârli în Tibru ceea ce ei numeau „hoitul" lui Pius al IX-lea. Transportul s-a făcut noaptea târziu, la 1 iulie 1881, și poliția nu a asigurat o protecție suficientă cortegiului, în special în zona podului Sant'Angelo; pe tot traseul până la Verano a plouat cu insulte și cu pietre asupra ecleziaștilor și laicilor catolici strânși în jurul catafalcului. Corpul a putut fi, până la urmă, înmormântat într-un sarcofag din piatră simplă, conform ultimei dorințe a pontifului, fără nici un monument funerar, ci având doar săpate cuvintele: *Ossa et cineres Pii Papae IX.*

256. Leon al XIII-lea (1878-1903)

În situația generală a Europei de la sfârșitul secolului al XIX-lea, un conclav nu mai stârnea interesul cancelariilor europene la fel ca în urmă cu ani sau secole; Italia era o națiune europeană, Biserica de la Roma nu

Leon al XIII-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

mai exista ca stat şi de aici provenea un interes scăzut din partea marilor puteri în influenţarea alegerii unui papă. În definitiv, exercitarea dreptului de *veto* pierduse mult din importanţa pe care o avusese cândva; mai multe naţiuni s-au străduit, în schimb, să obţină de la guvernul italian garanţii asupra deplinei libertăţi şi siguranţe a desfăşurării conclavului care s-a deschis la Roma, la 18 februarie 1878. Într-adevăr, ministrul de interne, Francesco Crispi, i-a asigurat paza, luând măsuri ca piaţa Sf. Petru şi zonele învecinate să fie blocate cu „forţele armate" necesare; nu au existat incidente.

La conclav s-a înregistrat participarea a 60 dintre cei 64 de cardinali care intrau în componenţa Sfântului Colegiu, dar a durat foarte puţin, doar 36 de ore. La al treilea tur de scrutin, la 20 februarie 1878, a fost ales cardinalul Gioacchino Pecci; el fusese preferat cardinalului Bilio care trecea drept autor al lui *Sillabus*, în timp ce alesul „fusese într-o opoziţie făţişă pe vremea pontificatului lui Pius al IX-lea", după cum aminteşte Giancarlo Zizola. „În toţi acei ani trăise în exil, la Perugia, unde, de altfel, se formase un mic Vatican, frecventat de intelectuali şi artişti, unde concepea scrisori pastorale care erau total contrare enciclicelor papei Mastai, pentru că aborda într-o manieră pozitivă cele mai importante probleme ale secolului"; el era, poate, acel succesor pe care însuşi Pius al IX-lea şi-l dorea din momentul în care înţelesese că un om ca el era străin de lumea contemporană.

Vincenzo Gioacchino Pecci se născuse la Carpineto Romano, lângă Anagni, la 2 martie 1810, într-o veche familie nobilă; studiase la iezuiți și, apoi, la Academia nobililor ecleziaști. Consacrat preot în 1837, fusese legat pontifical la Benevento și Perugia, plecând, după aceea, nunțiu apostolic la Bruxelles; arhiepiscop la Damietta și, în final, la Perugia, fusese numit cardinal în 1857. A fost consacrat papă în bazilica Sf. Petru, la 3 martie 1878, luându-și numele de Leon al XIII-lea; în loc să binecuvânteze populația de la balconul exterior care dă spre piață, a făcut aceasta de la cel care dădea în bazilică. Era, deja, un început de polemică.

De fapt, în primii zece ani ai pontificatului său, Leon al XIII-lea nu s-a îndepărtat, în ce privește raportul cu Italia, de linia de conduită a lui Pius al IX-lea; catolicii trebuiau să rămână credincioși lui *Non expedit*, în refuzul de a participa la viața publică. „Nici aleși, nici alegători", este formula aflată la baza acestei cruciade care urmărea să înfățișeze lumii întregi situația Sfântului Scaun „prizonier" al unui stat italian anticlerical.

La două luni după alegerea sa, prin enciclica *Imperscrutabili*, Leon exprima din nou refuzul de a accepta pierderea puterii temporale: blocada spre Italia era totală. Agresiunea din 13 iulie 1881 asupra cortegiului funebru care transporta de la Sf. Petru la S. Lorenzo rămășițele pământești ale lui Pius al IX-lea era o dovadă palpabilă a „războiului rece". Leon al XIII-lea îi scrie împăratului Austriei, Franz Joseph, manifestându-și dorința de a se stabili în afara Italiei; se teme că, dacă va rămâne la Roma sub asuprirea unui guvern care nu știe să-i propună altceva decât legea garanțiilor pentru credite, starea de captivitate în care trăiește lumea catolică nu va dispărea. Orice speranță va fi însă zadarnică; în anul următor va apărea Tripla Alianță și Austria se va alia cu Italia; proiectele de fugă eșuează și Leon rămâne baricadat în Vatican.

Este în această poziție și refuzul a tot ceea ce provoca anticlericalismul, este opoziția față de naturalism și socialism; propunerea de rezolvare a conflictului este reîntoarcerea la viața conformă cu virtuțile creștine. Într-un stat opresiv, până și cel sărac își va găsi alinare în simplitatea rânduielilor religioase; nimic mai mult decât rugăciune și resemnare. Este un program elementar care nu iese în întâmpinarea expectației intelectualilor catolici care așteptau cu îngrijorare alegerea sa; savantul pontif le satisface așteptările doar prin deschiderea pentru cercetători a arhivelor secrete ale Vaticanului. Este însă destul de puțin.

Dar, unde o fi cardinalul „exilat" la Perugia, anti-Pius al IX-lea, „papă al viitorului" lăudat de Ruggero Bonghi ca primul pontif roman fără suveranitate teritorială și care va străluci prin marea sa putere spirituală? Nu a afirmat el însuși, la doar câteva ore de la alegere: „Vreau să fac o politică la nivel înalt"? Nu este posibil să fi renegat totul și să se fi închis în dosul unei cortine de fier.

Și, de fapt, pe neașteptate, în 1887, începe dezghețul, iar Leon al XIII-lea se regăsește pe sine; în alocuțiunea din 27 mai își dorește o nouă conciliere între Italia și Sfântul Scaun, a cărei realizare era posibilă dacă se creau condițiile „în care pontiful roman să nu fie supus puterii oricui și să se poată bucura de o libertate deplină și adevărată". Pare că ar fi deschiderea spre posibilitățile de tratative abandonate cândva. Într-un discurs ținut la Napoli, Crispi îi răspunde că dorea să perfecționeze statul italian; asociază „cele trei mari nume", Dumnezeu, patria și regele, plănuind un fel de armistițiu „al lui Dumnezeu".

Este viziunea idilică a abatelui benedictin de la Montecassino, părintele Tosti, care, în broșura intitulată profetic *Concilierea*, prevede o apropiată pace religioasă: „Vom vedea lectica papală purtată de brațele a treizeci de milioane de italieni". Dar iluzia a durat puțin; în 1888, primarul Romei, ducele Leopoldo Torlonia, se adresează oficial cardinalului vicar pentru a-i transmite papei felicitări cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de preoție; în ziua următoare este înlocuit. Guvernul italian nu aprobă un asemenea gest. Pe de altă parte, lucrarea de susținere a concilierii, publicată ca anonimă de către episcopul de Cremona, Bonomelli, *Roma, Italia și realitatea situației*, este pusă la Index; în ziua de Paști din anul 1889, în catedrala din orașul său, Bonomelli declară public că el era autorul și-i cere iertare papei.

Anul 1889 este, efectiv, anul crizei; la 9 iunie, după cum își amintește Armando Ravaglioli, la Roma, „în piața denumită Campo dei Fiori, unde fusese ars pe rug Giordano Bruno, a fost inaugurată statuia martirului, operă a lui Ettore Ferrari, în aclamațiile tuturor celor care cultivau «libertatea de gândire»". Urletele programatice „Moarte lui Leon al XIII-lea!" și „Moarte Sfântului Duh!" se înmulțesc în piețele italiene cele mai cunoscute și portretul papei este spânzurat.

Ceva nu se potrivește în nerăbdarea împăciuitoristă a catolicilor italieni care, la Padova, înființează, prin Giuseppe Toniolo, „Uniunea catolică italiană pentru studii sociale"; în rest, anticlericalismul apare net și de nepătruns. De data aceasta însă papa Pecci nu se descurajează și, în acțiunea sa decisă, este susținut de secretarul de stat, cardinalul

Rampolla; diplomația de la Vatican, aflată în criză în Italia, caută o soluție în exterior și Europa devine terenul de acțiune în vederea unei schimbări înnoitoare. Înainte de toate, prin Germania; făcându-se uitat conflictul din trecut cu Bismarck, se caută un compromis și, prin vizita lui Wilhelm al II-lea la Vatican, în 12 octombrie 1888, se încheie oficial bătălia iscată de *Kulturkampf*. Marile națiuni din toată lumea vor da o înaltă prețuire talentului diplomatic al Bisericii de la Roma care, în două ocazii, va deveni arbitră în două conflicte internaționale majore între Spania și Germania pentru Insulele Caroline, între Spania și Statele Unite pentru Cuba.

Nici intelectualii catolici nu dezarmează; în provinciile Bergamo, Brescia, Verona, Vicenza și Padova se adună semnături pentru o petiție de „pacificare" între părți. Apar 26 de ziare catolice în vederea unui dialog cu presa laică. Leon al XIII-lea nu se lasă mai prejos; cu însuflețirea care se face acum simțită pe tărâmul cultural, istoric și teologic, el își propune chiar să dea Bisericii o nouă unitate organizatorică și formativă, tocmai pentru a-i reda capacitatea de a se extinde și o autoritate care să nu se limiteze doar la Italia, ci să ajungă în întreaga lume.

La 15 mai 1891, apare *Rerum Novarum* cu propuneri sociale care chemau oamenii din conducerea țării să respecte legea morală a dreptății, evitând lupta de clasă, prin ajutorarea concretă a celor fără avere, a săracilor și un dialog de colaborare între patroni și muncitori. Era prima luare de poziție a Bisericii Catolice în fața problemelor din lumea muncitorească; enciclica urmărea pe de o parte să lovească în liberalii anticlericali care dominau politica statelor europene, pe de altă parte să scoată masele de muncitori de sub influența crescândă a socialismului. Dar, chiar dacă enciclica a avut o rezonanță uriașă, ea apărea târziu, bătea la o ușă deja deschisă; socialismul pusese stăpânire pe mase și, în plus, papa Pecci vorbea ca un aristocrat ce era.

Așa cum a observat Carlo Falconi, limitele enciclicei apăreau în consecință mai reduse decât niciodată, într-o manieră în care „capitalismul" nu era nici măcar denumit și, cu atât mai puțin, condamnat.

În realitate, idealul din care se inspira scrierea, după cum a arătat Guido Gerosa, „nu era social și nici măcar evanghelic: era corporativismul comunelor medievale de orientare guelfă. Pentru a stinge marea vâlvătaie a socialismului, Leon al XIII-lea nu dispunea de ceva mai bun decât întoarcerea la corporațiile medievale"; aceasta în ciuda faptului că era „un papă care nu se opunea dreptului la grevă, un papă care nu se

opunea creării unui sindicat catolic, fiind un semnal al vremurilor; ne aflăm deja în secolul XX".

Într-adevăr, se va contura imediat țelul acelui mare om politic care promitea să fie Leon al XIII-lea: puterea papală, doborâtă de loviturile de tun de la Porta Pia, va renaște prin organizarea maselor politice creștine. Oricât de dure și discutabile, apar ca potrivite acestei situații cuvintele lui Emile Zola, pentru care acest papă „este mai mult un intelectual decât un sentimental, de un orgoliu fără măsură, având încă din tinerețe ambiția supremă, dovedind peste tot și în toate o voință singulară, ajungând la tronul pontifical: să domnească, să domnească oricum, să domnească precum un stăpân absolut, atotputernic!" Și noul program politic pentru a putea domni începe să prindă contur prin numeroasele inițiative ale intelectualilor catolici.

În 1892, primul semnal vine de la Genova de la un congres național al cercetătorilor catolici care studiau problemele sociale; Giuseppe Toniolo fondează „Revista internațională de științe sociale" și scopul este acela de „a adapta, cu rigoare științifică și în spirit catolic, ceea ce au făcut Marx, Engels, Loria". La ființă F.U.C.I.[162] și se constituie Acțiunea Congreselor și a Comitetelor catolice; în 1898, Romolo Murri fondează la Roma o altă revistă, *Cultura socială*, în care misiunea catolică de a ridica nivelul claselor sărace devine program politic. Cât din el se va realiza concret, o va spune istoria secolului care era pe cale să înceapă; este posibil ca gândirea socială a catolicilor din acești ani să aibă „o valoare pur academică", cum a observat Antonio Gramsci, „element ideologic asemănător opiaceelor, urmărind să mențină anumite stări sufletești de așteptare pasivă, de tip religios, dar nu ca element direct activ al vieții politice și istorice". Este un fapt constatat că Partidul Popular, adică Democrația creștină sau oricum se va numi, există deja în embrion în programele lui Murri: în 1899 tinerii „democrat-creștini" elaborează la Torino modul în care va acționa politic întreaga mișcare.

În acest climat în care entuziasmul catolic în jurul papei se reîăcea, Leon al XIII-lea a putut să proclame din nou, pentru anul 1900, un jubileu care nu se mai celebrase de 75 de ani, excepție făcând acela cu „ușile închise" al lui Pius al IX-lea; un poet socialist ca Giovanni Pascoli exaltă, în volumul *Ode și Imnuri*, Ușa sfântă. Dar, în această laudă neobișnuită adusă de un laic, răzbate la suprafață îndoiala asupra rolului pe care papa și Biserica îl mai pot avea în noul secol:

Omule, care cu glas stins
şopteşti, lumea te aude,
erou palid, păzitor
al înaltului altar dumnezeiesc;

mai lasă-ţi puţin lucrarea,
oh, nemuritor obosit!
desfă-ţi odăjdiile cele albe,
blând serv al lui Dumnezeu:

mai visezi încă la Uşa sfântă!
Mai vor, încă, tristele turme
de credincioşi să mai treacă prin ea.

Oh, întâiul dintre noi, cei născuţi,
pur printre pânzele cele mai pure,
pietrele pe care tu le pui în zid
cu mâna ta plăpândă şi şovăitoare

la micul mormânt, par
să-i închidă acolo pe fraţii tăi,
pe toţi; şi cu trei sigilii parcă a-nchis
întreaga specie umană.
Doar Moartea cea în alb veşmânt
închide astfel toate uşile
şi nu le mai deschide-n veci!

Oh! mâinile îţi tremură.
Unde te vei mai afla, când
un secol nou, în rugăciune,
va da de-o parte întreita piatră.

Un contrajubileu, organizat de masonerie la 20 septembrie, este semnul concret al unei ciocniri ideologice între lumea anticlericală şi cea catolică, în faţa căreia îndoiala lui Pascoli devine legitimă. Neobişnuita manifestare prevede vizita în cele patru biserici laice: Panteonul, unde fusese înmormântat Vittorio Emanuele al II-lea; colina Gianicolo, unde fusese înălţat monumentul lui Garibaldi; poarta Pia, simbol al prăbuşirii puterii temporale pontificale; Capitoliul, cu monumentul lui Cola di Rienzo, pretins părinte spiritual al unei Rome laice şi anticlericale.

Este un episod dintre multele petrecute în acea vreme, poate mai şocant, fiind în mod voit lipsit de respect şi demitizant, şi Pasquino, la

sfârșitul Anului Sfânt, va lăsa scris pe soclul statuii sale un *volemose bene*[163], care este ca apa turnată peste foc:

> Să facem pace, Sfinte Părinte,
> ce-a fost, a fost... să ne dăm mâna
> și Domnului să ne rugăm fierbinte!

Papa Pecci se arată însă din nou șovăitor; în enciclica *Graves de communi re*, din 1901, recunoaște mișcarea democrat-creștină, dar îi limitează raza de acțiune. În plus, atrage atenția că însuși termenul „de democrație creștină nu sună bine pentru mulți dintre cei cu scaun la cap, pentru că văd în spatele lui ceva ambiguu și periculos. Se tem de el nu doar dintr-un singur motiv: aceasta deoarece ei cred că ar fi un paravan pentru un țel politic prin care poporul să fie adus la putere prin actuala formă de guvernare fără a se mai căuta alte soluții". Este, prin urmare, un îndemn la rămânerea în stadiul de „corporativism".

Franța îl dezamăgește: acolo se înregistrează o reîntoarcere la văpaia anticlericalismului și, în atmosfera tensionată dintre Biserică și stat, care amintește de vremea lui Napoleon, se conturează falimentul spiritului universal de creștinizare socială. Italia îl dezamăgește și ea. În 1902, noul premier, Zanardelli, încearcă să introducă divorțul; papa intervine cu disperare, nu organizează nici o cruciadă, dar reușește să împiedice atentatul la sacralitatea căsătoriei.

Sub anumite aspecte, Leon al XIII-lea pare totuși din ce în ce mai dezorientat în fața creșterii mișcării catolice și, în ultima perioadă, pare că ar vrea s-o frâneze; este un moment de meditație pur politică. În ambiția sa de a reda papalității suprema funcție temporală, introducându-se în contextul problemelor economice și sociale ale Statului italian, nu mai are încredere în inteligența catolică; apare din acel moment o ruptură între cei care rămân pe treptele ierarhiei și independenții care se vor orienta spre modernism.

Dispare entuziasmul lui Leon al XIII-lea și, totodată, se sfârșește și viața, la 20 iulie 1903: înmormântat provizoriu în Vatican, va fi mutat definitiv într-un mausoleu grandios, operă a lui Giulio Padolini, în bazilica S. Giovanni in Laterano.

257. Sf. Pius al X-lea (1903-1914)

Favoritul conclavului care s-a deschis la 1 august 1903 pentru alegerea succesorului lui Leon al XIII-lea era secretarul său de stat, cardinalul Rampolla, tocmai pentru a reprezenta o continuare a liniei politice pe care o inaugurase pontiful autor al enciclicei *Rerum novarum*. Rampolla se situa în frunte după primele două tururi de scrutin, fără însă a îndeplini *quorum*-ul; apariția unui veto în privința lui din partea împăratului Franz Joseph, prin intermediul episcopului de Cracovia, cardinalul Kniaz Puzyna, a stârnit o deosebită mirare. Și la al treilea tur de scrutin, Rampolla și-a menținut întâietatea și, cum s-ar zice, veto-ul avusese un efect contrar; dar Rampolla nu va întruni majoritatea, pentru că mai mult de o treime din participanții la conclav îi erau adversari.

Înalții prelați se prefăceau că susțin în continuare candidatura, agreată de împărat, a cardinalului Gotti, dar, de fapt, intenția de vot se îndrepta către patriarhul Veneției, Giuseppe Sarto, care avea faima unui om profund religios. În acest moment „este posibil să fi existat o tentativă de intimidare, pe calea otrăvirii", notează Giancarlo Zizola, și se știe că „mulți cardinali s-au simțit rău în timpul ultimei nopți, așa încât, a doua zi de dimineață, au fost prezentate cincizeci de rețete la farmacie»".

Oricum, cardinalul Sarto venise de la Veneția la Roma fără nici măcar să se gândească la eventualitatea alegerii sale; unui cardinal francez care nu-l cunoștea prea bine și îi prezisese că nu va putea deveni niciodată papă deoarece „nu știa limba franceză", îi răspunsese: „Slavă Domnului, și-apoi, mi-am cumpărat bilet dus-întors!"

Un răspuns asemănător se pare că ar fi dat, cu câteva decenii mai târziu, și Angelo Roncalli, și el patriarh al Veneției, devenit și el papă. Era un lucru indiferent pentru Giuseppe Sarto care, văzând cum îi cresc șansele de a fi ales, îi rugase fierbinte pe cardinali: „Pentru numele lui Dumnezeu, uitați de mine, nu am calitățile necesare pentru a fi papă". A fost ales însă la al șaptelea tur de scutin, la 4 august și, după ce a izbucnit în plâns, a răspuns: „Accept, așa cum aș accepta să port o cruce".

Se născuse la Riese, lângă Treviso, la 5 iunie 1835, într-o familie numeroasă și săracă; tatăl era portar la primărie, mama era cusătoreasă la domiciliu. Încă de copil manifestase un spirit creștin franciscan, demonstrat când, la vârsta de unsprezece ani, s-a dus pentru a-și face studiile de la Riese la Castelfranco pe jos și desculț, cu ghetele la spinare până la intrarea în școală, pentru a nu le uza. A reușit să intre la seminarul din Treviso doar pe baza calităților sale deosebite la

Sf. Pius al X-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

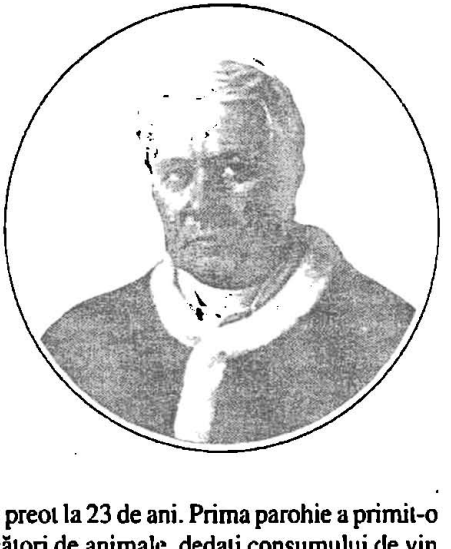

învățătură și a fost hirotonit preot la 23 de ani. Prima parohie a primit-o la Tombolo, un sat de crescători de animale, dedați consumului de vin și înjurăturilor, în majoritate analfabeți: voiau să învețe să scrie și să citească. A acceptat să înceapă cu ei „cursuri serale și, ca plată, nu le-a cerut decât să nu mai înjure". În parohia de la Treviso, unde s-a mutat din 1875, și-a păstrat vechea sutană neagră, refuzând s-o poarte pe cea din mătase cu bordură roșie care i s-ar fi cuvenit conform unui decret al diocezei venețiene; nu dorea nici un însemn special de demnitate sau de bogăție. Tot astfel s-a comportat și când a fost ales episcop de Mantova. Foștii săi enoriași spuneau:

> A venit cu hainele găurite,
> și a plecat fără cămașă.

Și era adevărat; dădea săracilor totul, chiar și hainele. Pe măsură ce avansa în cariera ecleziastică, creștea și spiritul său de caritate și umilință; numit cardinal în 1893 și ales patriarh al Veneției, și-a trimis ceasul de aur la Muntele de Pietate și a renunțat la pelerina cea nouă de cardinal. Se va mulțumi cu cea rămasă de la predecesorul său, cârpită cu grijă de surorile sale.

Giuseppe Sarto se prezentase cu aceste referințe la conclav și, în virtutea lor, a fost ales; a fost consacrat papă în bazilica Sf. Petru și și-a luat numele de Pius al X-lea. Își va păstra și ca papă obiceiurile de

„preot de țară"; vorbind despre sine însuși, va renunța la pluralul „maiestății", așa cum va face și Ioan al XXIII-lea, ca și la obiceiul aplauzelor din Sf. Petru în onoarea pontifului. A explicat că nu era „drept să fie aplaudat servitorul în casa stăpânului". Nu voia să mănânce singur și va avea întotdeauna la masă un oaspete care să-i țină companie. Tot astfel, fără gardă elvețiană la ușă în timp ce dormea; acel sărman soldat avea și el dreptul la orele de somn în timpul nopții.

Nu știa ce era acela nepotism; fratele său, Angelo, a rămas un simplu funcționar de poștă într-o suburbie a Mantovei și n-a beneficiat niciodată de vreo avansare. Cele trei surori, nemăritate, au venit să trăiască la Roma, dar într-un apartament modest; când comisia heraldică l-a întrebat ce titlu de noblețe ar fi dorit pentru ele, contese sau prințese, el a cerut ca ele să se numească pur și simplu „surori ale papei". Mai făcea și glume în acest sens; unui domn care venise cu rugămintea fierbinte de a-l numi cardinal pe un prieten al său, i-a răspuns: „Ați greșit adresa, nu sunt pălărier, sunt doar un Croitor[164]". El însuși povestea că, în cursul unei audiențe, unei bătrânici care îl privea în culmea fericirii și-l întrebase, bâlbâindu-se: „Sanctitatea Voastră, ce mai faceți, Sanctitatea Voastră?", îi răspunsese: „Fii binecuvântată, ce vrei să fac? și eu, ca papa!"

Și, efectiv, a știut ce să facă acest preot de țară, precum un papă, în ciuda umilinței și simplității sale, pentru că în mod necesar, după cum a declarat el însuși, trebuia să se ocupe de politică. Hotărât lucru, în politică, Pius a fost un conservator; se arătase a fi astfel încă de pe când era patriarh al Veneției, opunându-se acțiunii de reformă socială a „democraților creștini" și susținând, în schimb, alianțele dintre liberalii moderați și credincioșii enoriași. „Catolicii liberali sunt lupi travestiți în miei", decretase el și, adresându-se preoților venețieni, le spusese: „Vi se va spune că sunteți susținători ai papei, clericali, retrograzi, intransigenți. Să fiți mândri de aceasta!"

Oaia neagră era modernismul care își dorea o atitudine „indulgentă" în domeniul tradiției și al supunerii, pentru o împăcare între știință și credință cu o libertate de conștiință a catolicului în opțiunea politică. Pius al X-lea reacționează cu violență și fermitate, ajutat de secretarul de stat, Merry del Val: ordonă lichidarea „Societății Congreselor", dar, în același timp, limitează acțiunea enciclicei *Non expedit* pentru a da posibilitatea unor alianțe discrete între catolicii moderați și cei liberali din care va apărea, în 1913, pactul Gentiloni.

Totul a început chiar prin condamnarea modernismului în enciclica *Pascendi*, din 1907, care tulburase spiritele în rândul elementelor

progresiste ale culturii catolice; un scriitor ca Fogazzaro s-a supus în mare grabă, dar preotul Ernesto Buonaiuti, autor al unor scrieri care polemizau fățiș cu ideile din enciclică, și-a pierdut dreptul de a profesa. De fapt, în decretul *Sacrorum Antistitum*, din 1910, papa i-a obligat pe preoți, ca, sub jurământ, să refuze adeziunea la orice formă de gândire modernistă; au fost binecuvântate, în schimb, acele organizații pe care le dorise însuși Pius al X-lea, ca Uniunea populară, Uniunea economico-socială și Uniunea electorală, al cărei președinte era Gentiloni. Acestor organizații le-a fost încredințată, ca într-un fel de „cruciadă", sarcina de a controla voturile „catolice", smulse din acel moment „democraților creștini", unor persoane ca Murri, suspendat de la cele sfinte, sau ca Sturzo.

Papa Sarto, „în fața primejdiei reprezentate de socialism", care, după părerea sa, nu voia să admită ca fiind „în conformitate cu ordinea stabilită de Dumnezeu faptul că în societate există principi și supuși, patroni și proletari, bogați și săraci, învățați și analfabeți", alesese răul cel mai mic, acela al unei alianțe tacite clerico-moderate. Condamnarea globală a modernișilor și a progresiștilor în general a fost în mod clar reflexul unor poziții integraliste de tip medieval, prin care era înlăturat și „socialismul corporativist" al lui Leon al XIII-lea; mai rău a fost că, prin metodele inchizitoriale și prin persecuțiile folosite în aplicarea acestei condamnări, au fost reduse la tăcere o mulțime de voci autentic catolice, de la care s-a inspirat, în schimb, viitoarea Democrație creștină, adică Partidul Popular.

În plus, angajarea politică a lui Pius al X-lea a fost una doar pe plan regional, caracterizat prin această luptă specific italienească la care a participat, atrăgându-și numeroase vendete personale; în contextul internațional, unde Leon al XIII-lea câștigase multe, el și-a creat în jur un gol, relațiile diplomatice cu alte state fiind reduse la minimum. Un exemplu dintre multele care ar putea fi date îl poate constitui Franța; în optica sa antiistorică și retrogradă, era dispusă să accepte o întoarcere a monarhiștilor, menținând un raport constant cu oamenii din *Action française*[165]. Fusese denunțat concordatul din 1801, datorită unei rupturi fățișe cu republica franceză și, în 1905, se ajunsese la separarea statului de Biserică; era imaginea clară a falimentului doctrinei sale integraliste.

„Din integralismul doctrinar al lui Giuseppe Sarto provine cel operativ, în conducerea Bisericii, în care", după cum menționează Cesare Marchi, „a reorganizat structurile în sens autoritar, centralist, a interzis preoților să meargă la teatru, sub pedeapsa suspendării *ipso facto*, recomandându-le, de asemenea, să nu se aboneze la ziare neconforme cu linia ecleziastică. A

reformat muzica liturgică, muzica sacră, scoțând din biserică fanfarele, tobele, pianele, instrumente prea profane, fiind admise doar cântările în limba latină, fără femei în *schola cantorum*". Catehismul din 1912, cu întrebări și răspunsuri de memorat ca pregătire pentru „prima comuniune", aflat în vigoare până la Conciliul al II-lea de la Vatican, era tocmai simbolul programului său de „restaurație" întru Cristos pentru fiecare creștin, anunțat încă de la prima enciclică *Instaurare Omnia în Christo*. În mod logic, în această acțiune a fost implicat clerul, pe care l-a dorit mai cult; în vederea realizării unei perfecționări culturale a acestuia, trebuie amintite fundațiile „Institutul Biblic Pontifical" și revizuirea *Vulgatei*.

Oricum, este lăudabilă preocuparea lui Pius al X-lea de a anula definitiv orice manipulare a papalității de către puterile laice; constituția *Commisum nobis* din 1904 abolea posibilitatea oricărui stat de a opune un veto în cadrul unui conclav, declarând fără echivoc ca ilegal orice amestec al puterii civile în alegerea papei. Cardinalii care se vor manifesta ca purtători de cuvânt al dreptului de exclusivitate în favoarea unui guvern vor fi pedepsiți cu excomunicarea de către pontiful nou-ales.

Biserica l-a sanctificat pe Pius al X-lea și în această canonizare este cuprinsă toată bunătatea și blândețea sa, dar și intransigența și intoleranța în domeniul religios și ecleziastic, adică tot ceea ce Loisy a definit ca „un adevărat pandemoniu al fanatismului și al prostiei". În acest sens, mi se pare edificator faptul că acest papă a declarat ca intangibile drepturile asupra proprietății personale și, în același timp, i-a îndemnat la răbdare și resemnare pe cei săraci, cărora nu li se cuvine nimic, conform dreptății, din bunurile celui bogat: aici se află, evident, stabilite limitele cele mai largi ale unei sfințenii cerești care se reflectă în lauda adusă unei nedreptăți pământești, trecând, de asemenea, peste *Rerum novarum*.

În fond, pe aceeași linie se situează și reacția sa la prevestirile primului război mondial; n-a găsit decât cuvinte de compasiune și nu de condamnare. Conform unuia dintre biografii săi, „n-a ridicat un glas puternic, de profet, asupra lumii aflate deja în furtună, ci s-a întins pe altar ca victima în vederea sacrificiului ritual"; era martiriul sfințeniei sale. Ambasadorului austriac care îi cerea să binecuvânteze trupele austro-ungare înaintea invadării Belgiei neutre, i-a răspuns pe bună dreptate: „Eu binecuvântez pacea". Era ca un testament care-i va impune succesorului său, Benedict al XV-lea, să facă din aceste cuvinte un simbol pentru pontificatul său.

Pius al X-lea a murit la Roma, la 20 august 1914 și a fost înmormântat cu modestie în Grotele Vaticanului.

258. Benedict al XV-lea (1914-1922)

În conclavul care a început la 1 septembrie 1914 pentru alegerea succesorului lui Pius al X-lea erau prezenți 57 de cardinali din cei 65 care făceau parte din Sfântul Colegiu și au fost necesare zece tururi de scrutin în trei zile pentru a se ajunge la o concluzie; practic, alegerea trebuia făcută între politica progresistă a lui Leon al XIII-lea și cea de renunțare a papei Sarto. În pofida sancțiunilor cu care amenința legea decretată de acesta din urmă, după cum notează Zizola, „influențele politice și ingerințele naționaliste ale unor grupuri de cardinali nu făceau nici măcar de această dată din conclav un sobor mistic". A existat o notă detaliată a ministrului de externe austriac către ambasadorul său la Vatican, dar, în orice caz, instrucțiunile, dacă au ajuns totuși la cardinalii din grupul austro-ungar, nu au avut efect. Dorința generală era de a se ajunge cât mai repede la o concluzie, dat fiind climatul de război deja prezent; astfel, la 3 septembrie, a fost ales, spre mirarea minorității, cardinalul Giacomo della Chiesa.

Dacă ar mai fi trăit, Belli ar fi avut ceva rău de spus, așa cum o făcuse despre Pius al VIII-lea care i se păruse atât de neputincios; della Chiesa era un bărbat mărunțel și în Curie era poreclit „micuțul". Mai avea și o scolioză pronunțată, o figură palidă și suptă. Votându-l, unii s-au gândit, poate, că nu va rezista mult, că va fi un alt pontificat de tranziție, dar au trebuit să-și schimbe părerea; la doar câteva ore după alegere s-a demonstrat stăpân pe situație, dând indicații programatice precise și numind, la puține zile după aceea, ca secretar de stat pe cardinalul Ferrata, filofrancez. S-a arătat sigur pe el, în ciuda prezenței fizice fragile, și un cardinal s-a minunat cu voce tare: „Ia te uită, avem un papă deja «profesionist», nu unul «începător»!"

Giacomo della Chiesa se născuse la Genova, la 21 noiembrie 1854, într-o familie de rang nobil foarte înalt; tatăl, marchiz, descindea din Berengarius al II-lea și Calixt al II-lea; mama era din familia Migliorati și printre strămoșii săi se număra Inocențiu al VII-lea. Studiase în orașul natal până în 1875, când și-a luat licența în drept, transferându-se la colegiul Capranica din Roma pentru a face studii de teologie. A fost numit preot în 1878, dar a continuat să urmeze cursurile de specializare la Academia nobililor ecleziaști din Roma. Monseniorul Mariano Rampolla del Tindaro l-a luat ca secretar al său și aceasta a însemnat pentru el o școală înaltă de diplomație. A primit, în sfârșit, și însărcinări deosebite, printre care multe la Viena și, pentru merite diplomatice, a

Benedict al XV-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

fost, începând din 1901, subsecretar de stat și, în același timp, profesor de diplomație la academia unde fusese student. Pius al X-lea i-a blocat însă cariera, trimițându-l, în 1907, arhiepiscop la Bologna; a fost un fel de „exil" pentru „micuț". Având un talent înnăscut pentru jocurile politice, ar fi putut încurca linia retrogradă a „sfântului" papă. Totuși, înainte de a muri, acesta nu a putut să nu-l numească, în sfârșit, cardinal; era pe 25 mai 1914. După ceva mai mult de trei luni, era deja papă.

A fost încoronat la 6 septembrie 1914, dar a dorit ca întreaga ceremonie de consacrare să se desfășoare în Capela Sixtină, nu în bazilica Sf. Petru, și aceasta a fost o noutate; totul s-a făcut fără solemnitate, o mică recepție cu câțiva cardinali și cu o parte dintre ambasadori și o gustare frugală. Și odăjdiile erau modeste și a fost o problemă pentru croitor, nevoit să scurteze pentru „micuț" chiar și pe cel mai mic dintre veșmintele pregătite, în număr de trei, apelând în ultima clipă la ace cu gămălie. Și-a luat numele de Benedict al XV-lea.

Programul său era acela de a reda Bisericii de la Roma acea credibilitate pe care Pius al X-lea o anulase, desigur, pe plan politic și diplomatic; terenul prielnic pentru reabilitare a fost, pentru Benedict al XV-lea, primul război mondial. Și-a asumat într-o manieră sinucigașă rolul unui profet dezarmat printre marile puteri și a fost mare tocmai pentru că, până la urmă, a rămas neascultat și acoperit de insulte.

Astfel, încă de la primul mesaj, din 8 septembrie 1914, a vorbit despre „flagelul mâniei lui Dumnezeu"; s-a repetat la 28 iulie 1915,

anul în care Italia intra în acel război pe care el îl numea „îngrozitorul măcel care dezonorează Europa", iar în apelul de Crăciun adresat întregii lumi în acel an, revenea numindu-l „prilej pentru spitale și osuare". De asemenea, la 4 martie 1916, vorbea despre „sinuciderea Europei civile" și, la 31 iulie, despre „cea mai sumbră tragedie a urii și a demenței umane".

Culmea a atins-o prin nota din 1 august 1917, în care Benedict s-a declarat neutru „într-o perfectă imparțialitate față de toți beligeranții, așa cum se cuvine să fie acela care este un Părinte al tuturor și-i iubește pe toți ca pe fiii săi", cerându-le marilor puteri „să înceteze această luptă îngrozitoare care, pe zi ce trece, apare ca un măcel inutil".

Au apărut și insultele; de la iredentiștii care au supranumit ca „albă" și aflată sub semnul inerției acea pace proclamată de papă acuzându-l chiar și de lașitate, la francezii care considerau că acel apel era făcut sub influența Imperiilor centrale și, prin gura lui Clemenceau, au ajuns să vorbească despre *papa boche*, adică papă „neamț", poreclă peiorativă dată soldaților nemți.

Greșeau, nu-l înțelegeau și era logic: Biserica, niciodată până atunci imparțială în vreun război, fiind câteodată chiar participantă, mai mult sau mai puțin, la asemenea evenimente sângeroase, proclama acum, cu cincizeci de ani înaintea lui Ioan al XXIII-lea, conceptul *pacem în terris*. Este, deci, de înțeles consternarea națiunilor, chiar și a Curiei, așa cum se va întâmpla, de altfel, și pe vremea papei Roncalli. Sub acest aspect, este indiscutabil faptul că Benedict al XV-lea este un precursor al lui Ioan al XXIII-lea, în contextul unei Biserici care s-a arătat preocupată, în cele două momente cruciale, mai mult de soarta oamenilor decât de ea însăși, ca un centru de putere. În orice caz, după mesaje au urmat acțiuni concrete de ajutorare; într-adevăr, în urma intervenției sale, în 1915, mulți dintre deținuții civili s-au putut întoarce la casele lor și, în anul următor, deținuții italieni bolnavi de tuberculoză și-au putut revedea patria. Înființase la Vatican „Operațiunea Prizonierii", rezolvând circa 700 000 de cereri de informații și 40 000 de repatrieri, facilitând, pe cât era posibil, comunicarea dintre soldații de pe front și familiile acestora din țară.

Prin episcopate și nunțiaturi, a fost prezent peste tot unde războiul distrugea direct sau indirect; a trimis ajutoare în bani țăranilor ruși, victime ale foametei din primii ani ai revoluției bolșevice, și țăranilor chinezi afectați de gravele calamități din 1921. În acțiunea de ajutorare a împărțit din resurse personale, după mărturiile secretarului său,

cardinalul Gasparri, mai mult de optzeci de milioane de lire italiene. Declarase că „este de datoria fiecărui om să alerge acolo unde un alt om moare" și a făcut el însuși aceasta în spiritul adevăratei caritați creștine care nu trebuie să țină cont de culoarea pielii, trecând peste orice tip de ideologie pentru a ilustra sensul cel mai înălțător al Evangheliei într-un *miserere super turbam*.

Desigur, nu putea să nu se ocupe și de problema participării catolicilor la viața politică italiană; a abordat-o încercând să asigure o mai mare autonomie diferitelor curente printr-un dialog concret care să salvgardeze, în sfârșit, o anumită unitate a mișcării în sine. Și în acest moment, i s-a părut logic să abroge interdicția *Non expedit*, la 12 noiembrie 1919; a acceptat, fără a-l binecuvânta, dar și fără a se dezice de el, Partidul Popular fondat de don Sturzo, recomandând totuși să se facă o distincție netă între Acțiunea Catolică, înființată la dorința sa ca o misiune pur evenghelică, și acțiunile catolicilor în domeniile economic și politic. Era acesta semnul unor intenții lucide care, de fapt, au ieșit la iveală în numeroase inițiative ca înființarea Congregației Seminariilor și Studiilor, promulgarea Codului de drept canonic și aprobarea înființării, în 1920, a universității catolice Sacro Cuore din Milano.

Benedict al XV-lea a murit la 22 ianuarie la Roma, răpus în doar patru zile de o pneumonie. A fost înmormântat în Grotele Vaticanului, în fața mormântului lui Pius al X-lea și, mai târziu, i-a fost ridicat un monument funerar, operă a lui Canonica, în capela Intrării în biserică a Fecioarei Maria (Capella della Presentazione), din bazilica Sf. Petru.

259. Pius al XI-lea (1922-1939)

Le-au fost necesare 14 tururi de scrutin și patru zile de conclav celor 53 de cardinali reuniți în Capela Sixtină, începând din 2 februarie 1922, pentru a-l alege pe succesorul lui Benedict al XV-lea; „fumul negru"[166] a apărut de mai multe ori în fața mulțimii nerăbdătoare din piața Sf. Petru, după cum se alternau în interior cele două candidaturi. Mai întâi, francezul Merry del Val, secretar de stat al lui Pius al X-lea, și, apoi, cardinalul Maffi, arhiepiscopul de Pisa; următorii fuseseră cardinalii La Fontaine și Gasparri. În cele din urmă, alegerea lui Achille Ratti, arhiepiscop de Milano, la 6 februarie, a însemnat un compromis între tabăra progresistă și cea conservatoare.

Pius al XI-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Cel ales a dorit să-și ia numele de Pius al XI-lea și a făcut imediat un gest care nu mai avusese loc din vremea spargerii zidului de lângă Porta Pia: s-a arătat mulțimii de la balconul exterior al bazilicii și a acordat binecuvântarea *urbi et orbi*[167]. Mulțimea l-a aclamat cu strigătele: "Trăiască Pius al XI-lea! Trăiască Italia!". Era semnul clar al unor timpuri noi; papa se adresa direct Italiei, fără jumătăți de termeni pentru a rezolva o dată pentru totdeauna „problema romană". A fost consacrat la 12 februarie, în bazilica Sf. Petru.

Achille Ratti se născuse la Desio, lângă Milano, la 31 mai 1857, într-o familie mic-burgheză; tatăl era directorul unei filaturi. La zece ani intrase la seminar la Seveso, distingându-se prin seriozitatea sa precoce; arhiepiscopul de Milano îl remarcase în timpul unei vizite pastorale și i se păruse a fi „un tânăr bătrân". La 22 de ani era numit preot, dar era foarte interesat de studiile de istorie, în special civilă și ecleziastică a Lombardiei; a publicat pe această temă numeroase scrieri și în 1888 a devenit cercetător la Biblioteca Ambroziană. Părea sortit unei vieți printre cărți, pentru că, în 1907, devenise bibliotecar-șef al bibliotecii și nu era chip să se mai intereseze de altceva. Doar alpinismul îl mai distrăgea de la „truda cărților"; era hobby-ul său. Realizase cu succes escaladarea muntelui Rosa, petrecând o noapte pe o stâncă la 3600 de metri deasupra unei prăpăstii; escaladase de asemenea Mont Blanc și Cervino.

Apoi, în 1911, apar rangurile superioare; Pius al XI-lea a dorit ca el să vină la Roma la Biblioteca Vaticanului și, în acest fel, părăsește

Milano. Nu va rămâne printre cărți; Benedict al XV-lea își dă seama de calitățile sale pentru diplomație și îl trimite ca nunțiu apostolic în Polonia, Lituania și Silezia; în 1921 devine cardinal și, în această calitate, se întoarce la Milano ca arhiepiscop. În acest oraș, îi este suficient un an pentru a-și da seama de evoluția vieții politice în atmosfera tulbure din acea vreme, cu un guvern incapabil să controleze situația.

Într-un mesaj destinat locuitorilor din dioceza sa, el declară că „papa este cea mai mare onoare a Italiei" și, în situația haotică în care trăia populația, este greu de imaginat ce „prestigiu și câte avantaje ar putea avea țara noastră de pe urma prezenței lui, atunci când ar fi tratat cu respectul cuvenit lui ca suveran internațional și supranațional". Este convins că papa ar trebui, practic, să reintre în posesia puterii sale temporale; după alegerea sa, se va strădui să realizeze acest program.

Anul 1922 este anul „marșului asupra Romei"; se pare că așa-numitele cămăși negre au avut ordine precise în privința respectării clerului în timpul înaintării lor spre capitală; era prevăzută și o manifestație în favoarea papei, în piața Sf. Petru. În *L'Osservatore Romano (Observatorul roman)* din 29 octombrie al acelui an, se putea citi: „Se anunță că distinsul domn Mussolini intenționează să coopereze într-o colaborare guvernamentală... persoane din toate categoriile, dedicate intereselor poporului". Dacă nu este un elogiu, rămâne „o atitudine de optimism prudent față de regimul fascist", după cum a scris Giacomo Martina; Pius al XI-lea știa foarte bine cu cine avea de-a face, dar, ca un mare diplomat, își juca bine și cu autoritate cartea.

Mussolini le-a întins o mână catolicilor, recunoscând importanța religiei creștine în istoria și viața italiană și se arată dispus la concesii față de Biserică; noul papă este înclinat spre soluții luate la vârf mai degrabă decât spre negocieri democratice. O duce bine „Uniunea națională" a unor catolici ca Mattei-Gentile și Carapelle, dar nu și Partidul Popular al lui don Sturzo, care părăsește Italia și pleacă în exil la Londra. Preoților le este interzisă înscrierea în oricare partid. O duce bine, mai ales, Acțiunea Catolică, reorganizată pe baza celor patru tronsoane: tineri, bărbați, tinere fete și femei, pătrunzând în toate parohiile; și, după cum observă Tramontin, „această rețea capilară va trebui să contribuie la răspândirea măreției lui Cristos în întreaga țară".

Este calea pe care se realizează, pentru a fi de acord cu Carlo Falconi, prin proclamarea sărbătorii lui Cristos - rege în 1925, neo-temporalismul Bisericii în Italia, consfințit prin faimoasele Tratate de la Lateran, din 11 februarie 1929, formate dintr-un tratat politic, o convenție financiară

și un concordat. Sfântul Scaun se regăsește pe el însuși; este, din punct de vedere teritorial, Cetatea Vaticanului, dar, în substanță, este reconstrucția unei teocrații extinse treptat în toată lumea, cu papa Ratti gata să se folosească de orice oportunitate pentru a intra în legătură cu toate statele, indiferent de caracteristicile regimului lor politic și plasând din nou bastioanele catolice în școli și partide care să consolideze neo-temporalismul Sfântului Scaun în lume.

Era o politică a omniprezenței printr-o serie de concordate; de la acela cu Letonia, din 1922, la cel cu România și cu Lituania, din 1927, cu Germania și Austria, din 1933, cu Iugoslavia, în 1937, și Polonia, în 1939. Toate aceste concordate aveau, desigur, o motivație religioasă prin care Pius al XI-lea realizează o capodoperă de înaltă școală diplomatică în vederea unei „restaurații" mai ample. O dată cu țelul pe deplin spiritual de a conduce din nou întreaga umanitate către principiile creștine emanate dinspre tronul lui Petru, se realiza în mod inexorabil reafirmarea unei suveranități pământești a papalității, prin concesii și privilegii care conferă o siguranță economică instituțiilor ecleziastice.

Marele politician iese în evidență în două momente; în faza inițială a contactării și penetrării unor „alianțe nedorite" cum erau acelea ale dictatorilor Dolfuss, Horthy, Salazar, Hitler, Franco și, desigur, Mussolini, și într-o a doua fază, după ce scopul fusese îndeplinit, când papa apare gata să condamne, puternic datorită prestigiului său recâștigat, sau, cel puțin, să-și exprime nemulțumirea ca un șef de stat, recunoscut ca atare de toată lumea.

În 1931, la 5 iulie, apare enciclica în limba italiană *Nu avem nevoie (Non abbiamo bisogno)* îndreptată împotriva doctrinei și practicii fasciste și în apărarea Acțiunii Catolice, amenințată de organizațiile bazate pe ideologia fascistă, pe care papa Ratti nu ezită să o înfiereze ca „idolatrie păgână a statalismului".

În *Al patruzecilea an (Quadragesimo anno)*, din 15 mai, el recunoscuse „necesitatea stringentă de a rezista, făcând un front unic, asaltului hoardelor din partidele subversive", justificând astfel renunțarea la sindicatele catolice și aprobând organizarea corporativă într-un fel de fuziune clerico-fascistă.

Urmează, în 1937, enciclica în limba germană *Mit Brennender Sorge* care, pornind de la un protest împotriva pagubelor provocate persoanelor private și bunurilor ecleziastice din Germania, devine o adevărată condamnare a păgânismului hitlerist. Ea denunță „violările concordatului, miile de forme în care libertatea religioasă organizată era împiedicată,

divinizarea ducând până la idolatrie a rasei și a sângelui, infamele campanii de scandal împotriva clerului, lupta dusă împotriva școlii catolice, înăbușirea libertății presei". Pius al XI-lea ar fi vrut să rupă relațiile diplomatice, rechemându-și nunțiul de la Berlin, dar a fost temperat de secretarul de Stat Eugenio Pacelli, viitorul papă Pius al XII-lea.

Tot în 1937, papa Ratti a condamnat într-o altă enciclică, intitulată *Divini Redemptoris*, comunismul; în acest mod, el refuza categoric orice fel de dictatură care ar bloca libertatea religioasă a catolicilor.

În fond, din întreaga politică de concordate a lui Pius al XI-lea cu puterile totalitare a rezultat o „confruntare", ajutat în mod deosebit de secretari de stat extrem de bine pregătiți, cum erau cardinalii Gasparri și Pacelli, care i-a urmat celui dintâi în 1930; a știut să pedaleze pe principiile fundamentale ale Bisericii, fiind gata să treacă la o aspră condamnare atunci când drepturile catolicilor ar fi fost îngrădite. Pericolul consta, desigur, în apariția unui compromis, capcană în care el nu a căzut niciodată însă, cel puțin în îndeplinirea funcțiilor sale de șef al Bisericii de la Roma.

Acesta a fost, în linii mari, papa Ratti, șef al unei puteri religioase pe care reușise s-o reconstruiască în întreaga lume, prin înființarea a 128 de arhiepiscopii și 113 centre misionare, într-o rețea deasă răspândită pe toate cele cinci continente, el devenind datorită acestor realizări istorice „un papă al misiunilor religioase". Remarcabilă în acest domeniu a fost înființarea la Roma, în 1927, a „Ligii misionare a studenților" și crearea „clerului indigen" cuprinzând primii preoți și episcopi de culoare.

Din figura „păstorului" mai face parte și includerea în calendarul religios a 33 de sfinți, printre care și don Bosco, ca și a 500 de persoane canonizate sub titulatura de preafericiți și, mai ales celebrarea a nu mai puțin de trei jubilee; cel din 1925 era proclamat în mod normal și a fost un An Sfânt care a ieșit în evidență prin pelerinajele organizate de diferite categorii sociale. Au fost pelerinaje ale feroviarilor, metalurgiștilor și ale studenților, aflate oarecum sub semnul corporativismului; au sosit însă și suverane europene, ca regina Olga a Greciei cu fiicele sale, cele două principese ale Belgiei și arhiducesa de Habsburg. În acel an a survenit și atentatul asupra lui Mussolini, cu care Pius al XI-lea mai avea încă „de lucru" pentru a obține ceea ce își pusese în gând prin „Pactele de la Lateran". Desigur, nu putea să nu numească drept „criminal" acel atentat și afirma în acest sens: „chiar și numai gândul la această faptă ne mai întristează încă, după cum, atunci când ea a eșuat, ne-am bucurat și i-am mulțumit lui Dumnezeu pentru aceasta". Celelalte două

jubilee au fost extraordinare; în 1929 pentru aniversarea a cincizeci de ani de preoție ai papei și în 1933 pentru al XIX-lea centenar al Învierii lui Cristos.

Ca om era afabil și cu simțul umorului, la fel ca mulți dintre predecesorii săi, dar folosea, în plus față de aceștia, un ton confidențial și familiar, în special în întâlnirile cu mulțimile. A fost, de asemenea, primul papă care a avut în serviciul său o femeie, Teodolinda Banfi, aceasta fiindu-i cameristă timp de mai bine de patruzeci de ani; când i s-a atras atenția că nici un pontif nu permisese vreodată ca o femeie să lucreze în Vatican, a răspuns simplu: „Asta o să însemne că eu voi fi primul".

În februarie 1939 se împlinea un deceniu de la „împăcarea" Sfântului Scaun cu Italia, era a XVII-a aniversare a încoronării sale și a 60 de ani de preoție; toate acestea într-un moment mai grav decât oricând pentru Europa. Pius al XI-lea i-a convocat la Roma pentru 11-12 februarie pe toți episcopii italieni pentru o reuniune în cadrul căreia trebuia să țină un discurs la care lucra de câteva luni; își propunea să denunțe în acest fel violarea „Pactelor de la Lateran" de către guvernul italian, persecuțiile rasiale din Germania și pregătirile germane pentru război. Acel discurs, din care nu vor fi publicate decât câteva fragmente și abia în 1959 de către Ioan al XXIII-lea, nu va fi ținut niciodată; moartea, survenită în seara de 10 februarie 1939, nu i-a mai permis aceasta.

A fost un atac de cord; într-un memoriu atribuit cardinalului Tisserant și publicat în 1972 de „Paris Match" și „Panorama" se afirmă însă că Pius al XI-lea fusese asasinat din ordinul lui Mussolini, care se temea să nu fie excomunicat. Autor al crimei ar fi fost profesorul Francesco Petacci, tatăl Clarei, printr-o injecție cu otravă; cardinalul Confalonieri, secretar particular al papei, a afirmat că „totul este o născocire". Întâmplarea a trecut în istorie sub numele de „romanul polițist al lui Tisserant"; misterul se menține și astăzi.

În fond însă toată viața lui Pius al XI-lea este o „enigmă", după cum a spus Carlo Falconi, în jocul său de-a puterea cu regimurile dictatoriale ale vremii, față de care știa când să scrâșnească din dinți, când să surâdă, când să tacă. Acesta este însă chipul omului politic și Pius al XI-lea a fost astfel, chiar dacă, uneori, enigmatic; probabil, după cum consideră Franco Molinari, nu a fost, încă, scrisă o biografie convingătoare din punct de vedere istoric a acestui papă. Poate că toate misterele vor fi dezvăluite atunci când vor putea fi consultate documentele de la Vatican, etichetate încă *strict secret*.

Până atunci, nu ne va putea, desigur, ține loc de clarificare în această privință sarcofagul splendid care adăpostește osemintele sale în Grotele Vaticanului.

260. Pius al XII-lea (1939-1958)

Conclavul care a început în seara de 1 martie 1939 a fost cel mai rapid din ultima vreme; motivul care a dus la o asemenea grabă era, fără îndoială, declanșarea iminentă a celui de-al doilea război mondial. Scrutinul a început în data de 2 și, în aceeași zi, a apărut „fumul alb"; către orele 18 a apărut în balconul de la Sf. Petru noul papă, cardinalul Eugenio Pacelli. Își luase numele de Pius al XII-lea.

Se născuse la Roma, la 2 martie 1876, într-o familie care aparținea aristocrației papale; după studiile la liceul Visconti din Roma și-a luat licența în teologie la Universitatea Gregoriană. La 23 de ani era numit preot și, după doi ani, devenea stagiar la Secretariatul de Stat, fiind apreciat de cardinalul Gasparri pentru colaborarea la redactarea noului cod canonic. Și-a îndeplinit toate atribuțiile, reușind să nu fie contaminat nici de reformismul religios, dar nici de zelul ortodox, dând dovadă de o deosebită prudență în comportamentul diplomatic.

În 1917 apare rezultatul acestei strădanii neîntrerupte; este numit nunțiu apostolic la München și, după trei ani, la Berlin, unde desfășoară o activitate diplomatică intensă, care a dus la încheierea concordatelor cu Bavaria și cu Prusia. Sunt ani care au o influență determinantă în apariția acelui atașament aproape visceral al monseniorului Pacelli de atunci față de Germania; îl impresionaseră puternic, desigur, seriozitatea, dăruirea pentru știință, probitatea morală și eficiența în organizare a poporului german. La München apare, pe lângă această slăbiciune pentru Germania, și aversiunea față de marxism; în orașul de orientare comunistă, München, Eugenio Pacelli a avut o experiență dramatică, relatată de Franco Molinari: „O bandă delirantă de soldați roșii i-a pus revolverul la tâmplă"; a scăpat cu greutate, dar un asemenea episod face parte dintre acelea care lasă urme.

În 1929 este numit cardinal și, în anul următor, îl înlocuiește pe Gasparri la Secretariatul de Stat; face dese călătorii ca legat pontifical. Merge în Argentina, la Lourdes, la Paris, în Statele Unite și la Budapesta. Devine o personalitate la nivel internațional; aceasta i-a înlesnit alegerea pentru tronul lui Petru.

Pius al XII-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Pius al XII-lea era succesorul unui papă dispărut în timp ce se pregătea să denunțe cu fermitate delictele de violență din Italia și din Europa, lără a ține cont de nimeni și nimic; el nu va proceda la fel, cuprins întotdeauna de teama de a nu face ca lucrurile să devină și mai grave decât erau. Va refuza să condamne explicit ceva, în maniera „neutralității" lui Benedict al XV-lea și își va declara „imparțialitatea": „Neutralitatea ar putea fi înțeleasă în sensul unei pasivități care nu se potrivește unui șef suprem al Bisericii care asistă la atâtea evenimente", îi va explica într-o scrisoare arhiepiscopului de Milano, cardinalul Faulhaber, la 31 ianuarie 1943. „Imparțialitatea înseamnă, din punctul nostru de vedere, judecarea lucrurilor în spiritul adevărului și al dreptății". Ceva însă nu prea mergea în privința aplicării „imparțialității".

La 2 martie 1939, ziua alegerii sale, într-un mesaj radiofonic adresat lumii, cheamă națiunile lumii să facă pace; la 12 martie este consacrat la Sf. Petru și, după trei zile, nemții intră în Praga. La 1 aprilie, trimite o telegramă cu binecuvântarea sa pentru generalul Franco; la 7 aprilie, în vinerea mare, avioanele italiene bombardează Tirana și Albania este ocupată. În ziua de Paști, în sfârșit, Pius al XII-lea vorbește: este „o alocuțiune, de altfel prevăzută înainte de a se întâmpla toate acestea", scrie catolicul Emmanuel Mounier în „Voltigeur" din 5 mai.„În termeni foarte generali cheamă popoarele să instaureze pacea. În termeni mai precișI, condamnă violările angajamentelor asumate. Lumea, surprinsă dureros, nu aude din gura sa nici un cuvânt care să se refere la această

Vinere Mare de sânge". La 16 aprilie, uitând de Guernica și de miile de cadavre, expediază un mesaj de felicitare Spaniei, gest care, în plus, după cum scria cu amărăciune Mounier, „avea darul să ne neliniștească și mai mult. Nu mai era vorba despre tăcere, ci despre afirmații. Sanctitatea Voastră felicita «acea parte sănătoasă a poporului spaniol» pentru că intrase în război «cu scopul de a apăra idealul credinței și al civilizației creștine»; lăuda «preanobilele sentimente creștine de care au dat dovadă cu prisosință șeful statului și numeroșii săi colaboratori credincioși»; considera că procedeul folosit pentru a smulge Spania din mâinile forțelor distrugătoare este «cea mai înaltă dovadă» că ne putem baza pe supremația religiei și a spiritului". Aceasta nu mai era „imparțialitate"; se oferea o justificare a unui război, dar un război nu este niciodată drept.

Apoi, războiul lovește restul Europei; la 23 august, Hitler și Stalin parafează tratatul de prietenie prin care urmau să împartă între ei Polonia. O zi mai târziu, ambasadorul francez la Sfântul Scaun, François Charles-Roux, merge la papă și-l imploră „să denunțe preventiv o asemenea agresiune împotriva unui stat catolic, în speranța de a o împiedica", semnalează istoricul Anthony Rhodes, iar „papa a preferat să nu pronunțe acea condamnare, considerând că, astfel, i-ar fi încurajat pe agresori. Mai mult, în aceeași seară, s-a decis să vorbească la radio de la Castel Gandolfo, ordonând ca discursul său să fie tradus în limbile de cea mai largă circulație." Acesta a fost cel din urmă apel al său în favoarea păcii, apel conținând una dintre cele mai faimoase fraze ale sale: „Nimic nu s-a pierdut prin pace. Totul poate fi pierdut prin război", expresie sugerată de monseniorul Montini, viitorul papă Paul al VI-lea, pe vremea aceea interimar la Afacerile externe în Secretariatul de Stat.

La 20 octombrie 1939 apare enciclica *Summi Pontificatus* cu condamnarea invaziei ruso-germane în Polonia; era stigmatizată „idolatrizarea dictatorială a statalismului", dar este de neînțeles de ce, după cum notează Franco Molinari, nu ar fi fost nevoie să se dea și nume, înțelegând astfel cu toții că era vizat Hitler, iar astăzi se știe că era vorba și despre Stalin. Acum și de aici începe așa-numita tăcere a lui Pius al XII-lea. După cum se poate citi în ediția specială a ziarului *L'Osservatore Romano*, din 13 decembrie 1981, sub semnătura lui Michele Maccarrone, „este adevărat că Pius al XII-lea, acuzat de a fi «un papă diplomat», nu a recurs la «marea diplomație». Nu a făcut un apel la părțile beligerante pentru încetarea războiului, cum făcuse Benedict al XV-lea în august 1917, n-a organizat cruciade, n-a pronunțat excomunicări, n-a proclamat acea solemnă, răsunătoare «denunțare»,

cu înşiruirea crimelor şi criminalilor nazişti, aşa cum cere Hochhuth în piesa *Vicarul*".

Poate fi apărat oricât de mult, amintindu-se intervenţia în favoarea popoarelor ocupate, salvarea evreilor şi a deţinuţilor din lagărele de concentrare, prin intermediul reprezentanţilor din diferite ţări; de asemenea, după cum adaugă Molinari, faptul că „Nenni, ascuns în Lateran, se numea don Emiliani, capii ateismului comunist arătau ca nişte monseniori burtoşi, iar evreii umblau îmbrăcaţi în sutane preoţeşti lungi până la pământ"; în sfârşit, prezenţa sa la biserica S. Lorenzo fuori le Mura printre ruinele provocate de bombardament, fără a lua în seamă pericolul. Nu este de-ajuns. Toate acestea făceau parte din îndatoririle apostolice ale vicarului lui Cristos, supranumit, de altfel, un nou *Defensor Urbis* de către romanii înlăcrimaţi.

Este logic să ne gândim că „foarte sensibilul Pius al XII-lea suferea în adâncul sufletului pentru tragismul situaţiei... între «discreţia sau tăcerea prudentă sau, mai mult, între atitudinea făţişă şi acţiunea în forţă»"; nu vrem câtuşi de puţin să afirmăm că ar fi fost vorba despre dezinteres faţă evenimentele dramatice în curs. Doar că nu este pe deplin lămuritoare declaraţia dată ambasadorului italian Alfieri în privinţa atrocităţilor săvârşite de nazişti în Polonia, după cum îi relatase, la 11 mai 1940, consulul italian fugit din Varşovia:

„Ar trebui să folosim cuvinte de foc împotriva unor asemenea lucruri şi nu ne opreşte de la aceasta decât credinţa că dacă am vorbi, am face ca soarta acestor nefericiţi să devină şi mai grea".

Era însă deja „mai grea", după cum o vor confirma veştile tragice din Cehoslovacia, unde tinerele evreice erau deportate în Germania pentru a fi închise în case de toleranţă. Evenimentele se vor precipita, „cuvintele de foc" nu vor mai fi spuse pentru că papa continua să creadă că ele ar putea face mai rău; şi nu mi se pare că „lipsa unei declaraţii spectaculoase şi răsunătoare din partea lui Pius al XII-lea şi-ar găsi o explicaţie convingătoare într-o motivaţie umanitară şi realistă", aşa cum mai susţine Molinari.

Probabil că un protest spectaculos împotriva lui Hitler nu ar fi obţinut nimic, dar, după cum afirmă Hochhuth în legătură cu *Vicarul* său, „în orice caz, papa ar fi trebuit să încerce"; să se ofere pe el însuşi, la limită, ca ţap ispăşitor. Unde erau mândrele principii anunţate în primele zile de pontificat? „Va trebui să luptăm; nu-mi este frică", le spusese el cardinalilor episcopi din Germania convocaţi la Vatican. Repetase aceste afirmaţii în 1940, comunicându-i lui Mussolini, care

se săturase până peste cap de apelurile papale pentru pace, că „nu se temea să meargă și într-un lagăr de concentrare". Și ar fi trebuit să meargă din proprie inițiativă, înfruntând martirajul și nu să declare, din contra, când anumite presimțiri se adeveriseră la începutul anului 1944: „Ca să mă mișc de aici nu va fi suficient să mi se ceară s-o fac, ci va trebui să fiu pus în lanțuri. Nici aceasta n-ar fi de ajuns; chiar și în lanțuri, va trebui să fiu târât cu forța".

În sfârșit! Despre represaliile germane de la Roma care au dus la măcelul de la Fosse Ardeatine[168], Pius al XII-lea nu știa, la început, nimic, dar cardinalul Nasalli Rocca, pe atunci camerierul și capelanul său care aflase de cele întâmplate în noaptea de 24 spre 25 martie, i-a relatat totul papei care a murmurat: "Nu este posibil; nu pot să cred așa ceva". Și a acționat: „s-a stabilit că Pius al XII-lea l-a trimis pe preotul salvatorian Pancrazio Pfeiffer, care răspundea de relațiile dintre ocupanți și Vatican", după cum amintește Giulio Andreotti, „să ceară clemență din partea acelui comando. Răspunsul a fost că Hitler nu putea fi contactat și că se făcuse deja o concesie prin faptul că se înmulțise doar cu zece și nu cu o sută numărul victimelor represaliilor".

Aceea ar fi fost însă ocazia care i se oferea pentru un martiriu ce ar fi scăldat papalitatea în lumina sfințeniei la fel ca în vremurile începuturilor ei; lumea ar fi văzut, ar fi înțeles profunda semnificație a sacrificiului său. Cine nu credea până atunci, ar fi putut descoperi sau regăsi credința, după cum spunea un laic ca Dino Buzzati, cuvintele acestuia fiind reproduse în introducerea la această serie de biografii: „Dacă nu s-a întâmplat așa ceva, este un semn că apăruse oportunismul, problema de bază a «supraviețuirii». Și anumite căderi ale spiritului se plătesc".

Între timp, războiul se apropia de sfârșit; Biserica înregistra însă victime din rândurile sale. Printre aceste victime se număra preotul polonez Maximilian Kolbe care, în lagărul nazist de la Auschwitz, își oferea propria viață pentru a o salva pe aceea a unui cap de familie; Ioan Paul al II-lea îl va sanctifica. În Germania, teologul iezuit Alfred Delp, arestat în iulie 1944, după faimosul atentat asupra lui Hitler, era spânzurat la Plotzensee, la 2 februarie 1945, într-un martiriu față de care de la Roma n-a sosit nici un protest. Cuvintele acelui martir sună ca o condamnare a papei Pacelli: „O istorie adevărată a Bisericii va trebui să cuprindă capitole amare despre contribuția Bisericilor la apariția omului-masă, a colectivismului, a puterii dictatoriale".

Nu a fost, probabil, „lașitate" în comportarea lui Pius al XII-lea, dar a fost, în orice caz, o dorință de „a supraviețui" cu ochii închiși într-un

pontificat care a fost din ce în ce mai mult caracterizat prin autocrație. Murind, în august 1944, secretarul de stat, cardinalul Maglione, papa nu a vrut să numească un succesor al acestuia, preferând să conducă el singur Biserica. Îi declarase secretarului adjunct, Tardini: „Nu vreau colaboratori, ci doar funcționari care să execute".

Și s-a închis în sine: problema perioadei de după război nu mai era Germania nazistă, ci țările din Europa de est, intrate pe orbita Uniunii Sovietice printr-un regim comunist. Problema consta în persecuția pe care, indiscutabil, Biserica o îndura în spatele cortinei; Pius al XII-lea o numea „Biserica tăcerii". O dovedesc procesele intentate arhiepiscopului de Zagreb, Stepinac, și primatului Ungariei, Mindszenty; de asemenea anii de închisoare ai arhiepiscopului de Praga, Beran, și ai cardinalului polonez Wyszinsky.

Probabil că un dialog concret cu regimurile comuniste pentru a ajuta „Biserica tăcerii" ar fi fost la fel de inutil ca și acela cu Hitler. Dar, dacă împotriva nazismului și fascismului nu s-a pronunțat o excomunicare, împotriva marxismului, da. Anticomunismul lui Pius al XII-lea, manifestat încă din timpul războiului, a devenit mai consistent în 1949 printr-un decret al Sfântului Oficiu care-i excomunica pe marxiști și pe cei care *scienter et libere* ar fi aderat sau ar fi colaborat cu Partidul comunist; papa a cerut ca acest decret să fie afișat în toate parohiile.

Lua sfârșit războiul propriu-zis, dar se declanșa un „război rece" început de papa Pacelli prin închistările dogmatice care și-au găsit cel mai larg ecou în celebrarea jubileului din 1950, an în care a fost proclamată și dogma Înălțării Maicii Domnului. „Apărarea Bisericii împotriva noilor atacuri ale dușmanilor ei și asigurarea posibilității de a avea acces la adevărata credință pentru cei rătăciți, necredincioși și fără Dumnezeu" era unul dintre scopurile acelui An Sfânt; acesta a fost un triumf personal și a beneficiat de o organizare impecabilă. La deschiderea Ușii Sfinte erau prezente cele mai ilustre personalități ale noului stat italian, ale republicii apărute de puțin timp și datorită căreia se va crea noua alianță clericală.

De fapt, râvna religioasă caracteristică pentru ultimii opt ani ai pontificatului lui Pius al XII-lea, prin numeroasele canonizări, printre care cea a lui Pius al X-lea, în 1954, care a fost și An al Fecioarei Maria, s-a orientat, practic, în direcția unei cruciade antimarxiste prin exaltarea „supremației religiei și a spiritului". Angajarea religioasă devine politică, legându-se, înainte de toate, de scheme vechi și perimate, în cadrul cărora nu este loc pentru grupuri laice reformiste cuprinzând personalități

ca La Pira sau Dossetti. Papa îi evită, nu are încredere în ei; în ultimă instanță, acordă mai mare credit surorii Paschalina Lehnert „pentru al cărei loc de încredere în preajma Sfântului Părinte s-au călcat mulți pe picioare", după cum relatează Giulio Andreotti.

Una dintre puținele persoane pe care Pius al XII-lea putea conta orbește este părintele Riccardo Lombardi, poreclit „microfonul lui Dumnezeu" pentru marea sa măiestrie de predicator; apare „Mișcarea pentru o lume mai bună", ca bază pentru o acțiune de reconciliere între popoare la nivel ecumenic. Practic, este „Cruciada bunătății" împotriva „barbariei roșii"; un ajutor prețios îl dă Luigi Gedda. Se înregistrează o mare creștere a importanței Acțiunii catolice, care își reia activitatea pe o rază mai largă și sunt înființate „Comitetele civice", un instrument al consensului catolic în privința Democrației creștine. Apar și unele înnoiri în cadrul liturghiei, expuse în formă oficială în enciclica *Mediator Dei* și conforme cu unele tendințe spre „modernitate"; erau totuși doar intuiții trecătoare. Se schimbau vechile reguli ale postului înainte de împărtășanie, se permitea oficierea vecerniei, slujbele din Săptămâna Mare reveneau la forma lor inițială. Toate acestea puteau însemna preludiul unei înnoiri totale; în opinia lui Giacomo Martina, „o analiză completă și amănunțită ar demonstra că, din 1940 până în 1958, se pregătea, printr-un complex de factori, unii favorizați, alții respinși de Pius al XII-lea, o reînnoire care se va manifesta mai târziu, în timpul și după conciliu". Publicarea recentă a unor documente dovedește, într-adevăr, interesul papei Pacelli pentru o adunare conciliară, astfel încât s-a vorbit despre el ca precursor al celui de-al II-lea conciliu de la Vatican. Franco Molinari este chiar convins de aceasta: „Proiectul unui conciliu nu-i aparține lui Ioan, ci lui Pacelli". Fapt este că „deschiderea conciliului care inaugura calea spre un viitor al unor mai largi evoluții" n-a mai avut loc, și a predominat o mentalitate de fond statică. Au plătit din această cauză personalități de avangardă ca Mazzolari și Maritain; Montini, monsenior încă, partizan al unui dialog mai larg cu lumea contemporană, a fost „exilat" la Milano, ca arhiepiscop.

Pius al XII-lea a fost trădat, probabil, de spiritul său autarhic și de compromisul politic la care a ajuns, metehne de care Ioan al XXIII-lea a fost scutit și, în acest sens, rolul de „*pastor angelicus*", pe care i-l profețise Malachia și îl promovaseră susținătorii săi într-un context pur mistic, nu are nici o bază concretă. Oricât de dure ar părea, sunt, de fapt, semnificative cuvintele pe care poetul Pier Paolo Pasolini le va atribui acestui papă într-o poezie a sa, pentru că stig-

matizează într-un mod lucid imaginea pontifului fetiș și faraonic, așa cum, în ultimă analiză, s-a dovedit a fi:

> Sunt un Papă politic, și de aceea enigmatic.
> Milostenia din mine este îngropată în comportamentul meu.
> A devenit, poate, doar o șoaptă, chiar și plângăreață
> (melopeea din fiecare rugăciune a Noastră).
> Mă apăr. Este de datoria mea, ca Papă. Sunt un monolit.
> Biserica și Burghezia au devenit una prin comportament.
> Dogma nu poate avea o altă fațetă decât: Acțiunea.
> și Acțiunea, pentru un burghez, nu este același lucru cu Comportamentul?

Ultimii săi ani de viață n-au fost, în definitiv, liniștiți, „și nici nu-l onorează zvonurile despre minuni și vedenii pe care el le-ar fi avut, aproape de optzeci de ani, în timpul unei boli grave", după cum amintește Mario Pancera, „și pe care indivizi interesați le-au popularizat în scop pur comercial, beneficiind de buna sa credință".

Și l-au făcut să moară de două ori: se afla la Castel Gandolfo din vara acelui an 1958 și își prelungise șederea acolo pentru că era bolnav. La 8 octombrie, era muribund și cineva a închis "imprudent" un oblon de la fereastra camerei sale; gestul a fost interpretat ca un „semnal" și, la Roma, ziarele au scos ediții speciale care anunțau moartea sa. Nu se dăduse nici un comunicat oficial și agențiile de presă au anunțat după un timp: „Papa este încă în viață. A fost o știre eronată". Între timp, medicul personal Riccardo Galeazzi Lisi îl fotografia pe Pius al XII-lea care agoniza, fotografii care vor face înconjurul lumii; scandalul se va încheia cu un proces.

Pius al XII-lea a murit cu adevărat, după nouă ore de agonie, în noaptea de 9 octombrie, în urma unui atac cerebral. În după-amiaza zilei de 10, corpul său a fost dus într-un cortegiu solemn în bazilica Sf. Petru, unde a fost depus pe un catafalc enorm. Timp de patru zile credincioșii i-au adus ultimul omagiu; medicul-șef pontifical luase măsura de a învelі cadavrul în celofan pentru a evita descompunerea sa, dar mirosul din jurul catafalcului devenise insuportabil.

În noaptea de 13 spre 14, după ce ușile bazilicii au fost închise, medicii au terminat laborioasa operațiune a îmbălsămării și cadavrul a fost înmormântat pentru o vreme în bazilica S. Giovanni și, apoi, definitiv, închis în Grotele Vaticanului; un monument din bronz, operă a sculptorului Francesco Messina, îi va fi înălțat peste puțin timp în bazilica Sf. Petru.

261. Ioan al XXIII-lea (1958-1963)

Peste verdictul conclavului care a început la Roma, la 25 octombrie, plutea o incertitudine absolută; cei 51 de cardinali care au participat la el erau, teoretic, împărțiți în cele două tabere obișnuite, tradiționalistă și progresistă, dar, chiar și după moarte, Pius al XII-lea acționa indirect prin personalitatea sa asupra acelui conclav, datorită unor caracteristici precise pe care le dăduse papalității. Diferitele candidaturi erau supuse unor condiții dintre cele mai diverse și, în cadrul Sfântului Colegiu, nu exista curajul de a lua o poziție precisă într-o anumită direcție. Nume ca Ruffini și Siri, al francezului Tisserant, al rusului Agagianian, al americanului Spellman reveneau cel mai des în previziuni și ziarele prezentau caracterizarea fiecăruia dintre cardinalii vizați, apreciind voturile pro și contra pentru fiecare dintre aceste personalități, dar nimeni nu îndrăznea să facă un pronostic.

Se prevedea un conclav îndelungat, datorită acestui climat de nesiguranță în care, pentru prima dată, păreau că se implică și Sfântul Colegiu și opinia publică; în schimb, conclavul s-a încheiat după trei zile, în urma a unsprezece tururi de scrutin. În seara zilei de 28 septembrie 1958 apare în balconul de binecuvântare noul papă, poate cel mai puțin scontat dintre candidați, patriarhul Veneției, Angelo Giuseppe Roncalli, „un bătrân cu o înfățișare înfloritoare, gras, mare și cu o figură senină și blândă", după cum își amintește Carlo Masina. Și este adevărat că noi toți, printre care mă aflam și eu, un tânăr de douăzeci de ani, adunați în piața Sf. Petru „am fost imediat cuceriți de acea figură plină de bunătate, încadrată de două urechi enorme". De asemenea, m-a izbit alegerea numelui, Ioan al XXIII-lea care aparținuse cândva unui antipapă; probabil că nu era o alegere întâmplătoare, sugera ceva care era deja „contra" și, în orice caz, o ruptură față de atâția Pius, Benedict și Grigore. Cine era însă noul papă? Ziarele au dat cu întârziere informații asupra lui, tocmai pentru că fuseseră luate prin surprindere. În orice caz, era în vârstă. Mulți au spus imediat că, în conclav, cardinalii se deciseseră destul de repede pentru un pontificat „de tranziție"; așa va fi, pentru că a păstorit doar cinci ani, dar cu o activitate atât de revoluționară, din fericire, încât a transformat ireversibil Biserica.

Se născuse la Brusicco di Sotto il Monte, lângă Bergamo, la 25 noiembrie 1881, într-o familie de țărani, fiind al patrulea dintre cei 13 copii. Începuse să învețe în particular cu un preot paroh dintr-un sat

Ioan al XXIII-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

vecin, până când, la fel ca toți copiii supradotați și cu origine modestă, reușise să ajungă, când avea doar 11 ani, la seminarul diocezei Bergamo. N-a existat nici un dubiu asupra vocației sale; la 17 ani urcă treptele inferioare și, doi ani mai târziu, datorită unei burse de studii, sosește la Roma, la seminarul Apollinare, unde își ia licența în teologie. Numit preot în 1904, după un an, episcopul de Bergamo, monseniorul Radini Tedeschi, îl cheamă în locurile natale și îl angajează ca secretar al său; va rămâne aici timp de zece ani, dar călătorește în suita lui prin diferite țări europene. Episcopul îi dă libertatea de a predica și de a preda la seminar și la „Casa poporului"; tânărul prelat se angajează într-o serie de inițiative sociale și religioase în sprijinul săracilor. În 1909, ajunge să participe la o subscripție în favoarea muncitorilor aflați în grevă; la Roma cineva insinuează că unele atitudini ale sale aduc a modernism. Începe războiul și Roncalli participă la el ca sergent sanitar și apoi, locotenent-capelan; cunoaște nemijlocit acea lume „transformată în spital și osuar", asistă la „inutilul măcel", păstrează ca pe un lucru de mare preț mesajele de pace ale lui Benedict al XV-lea, întemeiază „Casa soldatului", ocupându-se de căutarea unor informații despre cei dipăruți. Visează încă de pe atunci, pe urmele papei della Chiesa, la o *pacem în terris*. Demobilizat, își dă „adeziunea morală" Partidului Popular, dar Benedict al XV-lea dorește ca el să vină la Roma; aflase, evident, de identitatea de vederi dintre ei. Îl numește șeful congregației Propaganda Fide.

Apoi, sub Pius al XI-lea, începe din nou să călătorească în calitate de inspector papal: între 1925 și 1934 se află în Bulgaria, teritoriu al ortodocșilor atât de neîncrezători în Roma, și totuși reușește să fie primit cu dragoste acolo. Încearcă să realizeze o legătură între catolici și credincioșii din Biserica ortodoxă pentru că „în adâncul sufletului, el credea într-o unitate religioasă finală", după cum observă Richard Cushing, și reușește în misiunea care-i fusese încredințată: relațiile dintre Vatican și Bulgaria sunt rezultatul acțiunii sale. Pius al XI-lea îl trimite ca delegat apostolic în Turcia și Grecia; dar și aici, în două țări aflate la mare depărtare de Roma, Roncalli reușește din nou. Va cunoaște în profunzime mentalitatea turcilor, va intra în grațiile primului-ministru Atatürk, îl va convinge de faptul că dragostea de patrie a creștinilor este la fel ca aceea a musulmanilor; hotărăște ca epistola[69] și Evanghelia să fie citite în limba turcă. Reușește ca bazilica Sfânta Sofia să fie declarată monument istoric, păstrându-și aspectul de sanctuar.

Începe și al doilea război mondial; Roncalli rămâne în Turcia. Țara se află în centrul intrigilor și al spionajului internațional; aflat în permanent contact cu Vaticanul, reușește să ajute numeroși refugiați evrei să scape de naziști și să-și găsească adăpost în Palestina. Într-o noapte semnează certificate de botez false pentru un număr de copii evrei; este una dintre faptele cele mai însemnate din activitatea sa diplomatică în numele lui Cristos. Din ianuarie 1945 până în ianuarie 1953 este nunțiu apostolic la Paris; există preoți-muncitori, dar Roncalli nu-i înțelege. Este unul dintre „păcatele" sale, pentru a folosi un termen preferat al lui Franco Molinari, un punct negativ în mitizarea progresismului său prin care se tinde spre corectarea marelui volum de anecdotică panegirică pusă în circulație pe seama papei Roncalli. Totuși, la Paris învață să-i iubească pe Abbé Pierre și pe Maritain, acesta din urmă fiind însă rău tratat de Pius al XII-lea.

În 1953 este numit cardinal și devine patriarh al Veneției; aici, tendințele sale înaintate pe plan social se manifestă mai amplu. Nu ezită să le trimită un salut de bun venit socialiștilor care, în 1957, își țin congresul în acest oraș, dar în același timp îi invită pe „credincioși să se roage pentru ca aceia ce credeau în «stingerea cerurilor» să nu se gândească la construirea unui edificiu social care să facă abstracție de Evanghelie", după cum amintește Cushing. Soarta sa, totuși, în acest moment este stabilită; când părăsește Veneția pentru a participa la funeraliile lui Pius al XII-lea și la conclav, promite că se va întoarce în cel mult cincisprezece zile. Sunt promisiuni marinărești, adică de *pastor*

et nauta, conform profeției lui Malachia; nu și le va ține, așa cum nu le-a ținut, cu cincizeci de ani în urmă, nici Pius al X-lea. În a nouăsprezecea zi de absență este ales papă.

Acea primă impresie de simpatie pe care noi, locuitorii Romei, am avut-o când ne binecuvânta de la balcon, cu aerul acela „cumsecade" nu era lipsită de temei și are dreptate Masina atunci când spune că „papa Ioan a continuat, încă din primele zile, să placă tuturor în special datorită înfățișării și extraordinarei sale jovialități. Când îl priveai, te înveseleai; mai mult, masivitatea sa inspira încredere; așa cum se întâmpla deja cu un alt țăran ajuns foarte sus, acea specie de papă ateu al conducerii de la Moscova, Hrușciov, care topise înghețul stalinist". Entuziasmul meu tineresc îi așeza unul lângă celălalt în naiva lor „improvizație". Și, apoi, discursul ținut în ziua încoronării, la 4 noiembrie (ei bine, da, „cu vechiul ritual care readucea printre noi fastul renascentist", un alt „păcat" al său, după cum remarcă Franco Molinari) ne vorbea cu cuvinte pe care nu le mai auzisem vreodată rostite de un papă: în el nu i-am mai văzut pe „omul de Stat, diplomatul, savantul". „Noul papă, trecând prin multe întâmplări în viață, este ca fiul lui Iacob care, întâlnindu-se cu frații săi de suferință omenească, îi face să simtă duioșia din sufletul său și izbucnind în plâns spune: «Sunt eu... fratele vostru Iosif»" a spus el în ziua aceea și a insistat asupra dorinței de a realiza „acea splendidă imagine a Bunului Păstor". Și a realizat-o pe deplin.

Nu voi parcurge aici toate etapele raportului său continuu cu oamenii, dar câteva momente sunt suficiente pentru a ilustra spiritul acestui papă pentru care don Mazzolari, din exilul de la Bozzolo, de unde papa Roncalli îl va rechema, la doar câteva zile după alegere, simțea că poate afirma: „Avem un *papă în carne și oase* și, pentru aceasta, toată lumea răsuflă ușurată. Paternitatea nu este un sentiment gratuit: cu atât mai mult este adevărat că Fiul Omului este Dumnezeu încarnat".

Și Ioan al XXIII-lea dovedește curând aceasta, mergând de primul său Crăciun ca papă în vizită la bolnavii din spitalele romane Sf. Spirit și Copilul Iisus; în ziua următoare se află printre deținuții de la Regina Coeli. În special acea intrare într-o pușcărie, ca în cele mai vechi timpuri ale papalității, este evenimentul care marchează profund sensul noului pontificat. „Așadar, iată-ne aici; am venit, m-ați văzut. M-am uitat țintă în ochii voștri, inima mea este alături de inima voastră", astfel se adresează în acea zi unor persoane considerate marginalizate de societate și, pentru a se apropia și mai mult de oamenii aceia, povestește că, într-o zi, și o rudă de-a sa, cine știe pentru ce pungășie, ajunsese în închisoare. Așadar,

și el, papa, deși indirect, este „unul de-al lor". Din ziua aceea, pentru noi, locuitorii Romei, Ioan al XXIII-lea devenise „papa cel bun"; a fost și în continuare așa, plecând de mai mult de o sută de ori din Vatican pentru a face câte o vizită, în special prin cartierele mărginașe, cu tradiționala „tichie" papală pe cap, repetând peste tot: „Înainte de toate, vin la voi ca un om care vrea să fie, simplu, fratele vostru, amabil, popular, înțelegător". Așa și era primit.

În afară de zâmbete, papa Ioan știa că nu mai avea mult de trăit, așa că, încă de la 25 ianuarie 1959, le anunța cardinalilor adunați în biserica S. Paolo cele trei decizii ale sale: problemele diocezei romane vor fi analizate în cadrul unui sinod, cât de curând posibil va avea loc un conciliu ecumenic și, în plus o reformă a dreptului canonic. Este inutil să descriem mirarea cardinalilor; ceea ce trebuia să fie doar un pontificat de tranziție, în practică era un adevărat cutremur. „Biserica este o grădină care trebuie cultivată și nu un muzeu de antichități", a fost răspunsul său și va cere ajutorul tuturor celor care făceau parte din ea, redând dreptul la cuvânt episcopilor care, prin decizia conciliului I de la Vatican, fuseseră reduși la rolul de simpli figuranți. Pentru că „șeful Bisericii este Cristos și nu papa" și, mai mult, „Biserica este a tuturor, dar mai ales a săracilor". Scopul cel mai important este să se creeze calea către unitatea creștinilor, dar „îndemnul este în direcția realizării unei comunități creștine care-i așază în centrul ei pe cei asupriți, pe marginali, pe cei lipsiți de putere", după cum a subliniat Giancarlo Zizola, rezultatul fiind „mult mai mult decât o schimbare de clase sociale. Este un salt cultural". Se va putea observa aceasta și în reforma anunțată „motu proprio" *Summi Pontifici electio*, din septembrie 1962, care „consideră alegerea ca un fapt ecleziastic și nu politic, și prevede ca toți cardinalii să fie episcopi aparținând unei Biserici".

Ioan al XXIII-lea nu se conduce în toate aceste măsuri după un program precis; este adevărat că se lăsa „purtat de Dumnezeu ca atunci când era copil și era dus la slujbă sau la târgul din sat pe umeri de tatăl pământesc", cum spune Franco Molinari, într-o imagine plină de prospețime și de nevinovăție a acestui papă. „Dar tocmai în dezarmanta sinceritate prin care recunoaște în fața lui Dumnezeu povara propriilor sale limite stă fascinația exercitată de un om adevărat. În această lume plină de ficțiuni și de ipocrizii el a impresionat, probabil, întreaga omenire prin curajul de a fi el însuși." În această „cotitură" neelaborată anterior, va fi ajutat de cardinalul Domenico Tardini, secretar de stat, și de monseniorul Loris Capovilla, ca secretar particular, în timp ce un bătrân

iezuit, cardinalul Agostino Bea, va străbate lumea ducând în țări catolice sau nu, salutul de pace al lui Ioan al XXIII-lea.

Însăși faimoasa enciclică din 15 iulie 1961, *Mater et Magistra*, nu este adresată doar Bisericii, ci tuturor oamenilor de bună-credință, făcând să le parvină un mesaj de dreptate și de pace în toată lumea. În „naivitatea" sa, el se adresează tuturor, chiar și dacă este vorba despre cei pe care îi numește „pungași", dar nu pentru a-i recupera, ci, mai ales, pentru a le mărturisi intenția de a face binele, răbdarea sa evanghelică, încărcătura sa umană.

Refuză orice prudență „politică"; caută să aibă relații și cu China lui Mao și-l primește cu afecțiune într-o audiență privată pe ziaristul sovietic Adjubei, ginerele lui Hrușciov, împreună cu soția. După cum amintește Giulio Andreotti, „Ioan al XXIII-lea credea cu tărie că Uniunea Sovietică, datorită celor douăzeci de milioane de morți din al doilea război mondial, nu putea decât să dorească pacea. A spus aceasta, printre alții, și vicepreședintelui american Johnson, îndemnându-l să militeze pentru destinderea relațiilor cu Rusia".

A mai fost și problema Cubei, și papa i-a trimis lui Hrușciov un mesaj, eficace tocmai prin caracterul său non-politic care se încheia astfel: „Dacă veți avea curajul de a chema înapoi navele purtătoare de rachete vă veți dovedi dragostea pentru aproape nu numai în fața poporului dumneavoastră, ci în fața întregii familii umane. Veți intra în istorie ca unul dintre pionierii unei revoluții a valorilor, bazată pe iubire. Puteți susține că nu sunteți un credincios, dar religia nu este doar o sumă de precepte, ci angajarea într-o acțiune în numele iubirii pentru întreaga omenire, sentiment care, când este autentic, se unește cu iubirea dată de Dumnezeu și, din acest motiv, chiar dacă nu se pronunță termenul respectiv, se subînțelege că omul este credincios". Hrușciov a dat navelor ordinul de a se întoarce și, pe data de 15 decembrie 1962, i-a trimis papei următorul mesaj: „Sanctității Sale Papa Ioan al XXIII-lea. Cu ocazia sfintelor sărbători ale Crăciunului vă rog să primiți felicitările unui om care vă dorește sănătate și forța pentru a continua permanenta dumneavoastră luptă pentru pace, fericire și bunăstare".

Dar papa nu se simțea bine; la 11 octombrie, în acel an inaugurase conciliul al II-lea ecumenic al Vaticanului cu speranța secretă de a-l încheia rapid. Delegații la adunare, proveniți din diocezele din toată lumea, erau în număr de peste 2500. Erau prezenți 35 de observatori și oaspeți necatolici, ca și ecleziaști care reprezentau 17 grupări protestante și ortodoxe; într-o ședință specială, le-a declarat participanților că arde

de „dorința de a lucra și de a suferi pentru a trăi momentul în care se va împlini pentru toată lumea rugăciunea lui Isus de la Cina cea de taină: *Ut unum sint*". Problemele erau însă uriașe; el însuși a acceptat ca lucrările pregătitoare ale conciliului, pe care spera să le poată încheia, să fie reluate și amplificate; la 8 decembrie, a decis să închidă prima sesiune în care, practic, se discutase doar despre „viață liturgică, raporturi sociale și relații ale Bisericii cu lumea modernă". Aceste teme vor fi prezente totuși și la redeschiderea lucrărilor: „Strălucitorul debut al conciliului a fost prima introducere a marii opere pe care o întreprindem", va declara satisfăcut în discursul de închidere. Dar cancerul deja îi rodea corpul și Ioan al XXIII-lea înțelege că nu el va fi acela care va redeschide lucrările adunării; „papa cel bun" primește în 1963 și premiul Balzan pentru pace și aceasta dă naștere unei mici polemici. Apare ca inutil să se acorde acea recunoaștere unui papă, dar dacă avem în vedere îndelungata istorie anterioară a papalității, reacția pare gratuită. Pe de altă parte, apar și criticile față de „papa cel bun" care poate că nu le asculta nici măcar în lunga agonie; este poreclit „bolșevicul Sfântului Duh", iar titlul faimoasei enciclice *Pacem în terris*, promulgată la 9 aprilie, va fi stâlcit în *Falcem în terris*[170], pentru că este considerat vinovat pentru succesul electoral al PCI în alegerile din acel an, 1963. Un cardinal italian va ajunge să spună atunci când papa murea: „Ne vor trebui cincizeci de ani ca să dregem ce a stricat el în Biserică în cei cinci ani ai pontificatului său".

Este clar că tumoarea de la stomac nu era vindecabilă; dar papa Ioan nu vrea ca oamenii să sufere sub fereastra lui și apare pentru a-i liniști, spunând o minciună: „Sănătatea revine, ba, mai mult, a revenit deja!" Și noi, în piață, ne-am prins în jocul bătrânului cu moartea; îl aplaudăm printre lacrimi de emoție. El se retrage și găsește cuvintele potrivite pentru a-i liniști și pe medici: „Nu vă faceți griji pentru mine. Valizele sunt deja făcute și sunt gata de plecare".

Moare la 3 iunie 1963; va fi înmormântat în Grotele Vaticanului.

Un panou creat de Manzù l-a imortalizat pe ușa de la Sf. Petru.

262. Paul al VI-lea (1963-1978)

Avusese loc un cutremur în cadrul Bisericii de la Roma prin papa Roncalli și a-i găsi un succesor va fi un lucru dificil. „Linia lui Ioan" nu putea, desigur, să fie ignorată, cu un conciliu ecumenic aflat la jumătatea lui, dar, pe de altă parte, tabăra conservatoare a cardinalilor nu voia să

cedeze la progresul dus până la capăt și, cu atât mai puțin, la improvizație; dorea să fie ales un pontif mai prevăzător și mai metodic, capabil, în fond, să „lege și să dezlege", adică să se descurce. *Pedro, adelante, con juicio*, ar fi trebuit să fie motto-ul său, urmaș al lui Ferrer al lui Manzoni. Și un astfel de papă a fost descoperit în persoana lui Giovanni Battista Montini, arhiepiscop de Milano; a fost ales la al patrulea tur de scrutin, din 21 iunie 1963, și și-a luat numele de Paul al VI-lea, în onoarea „apostolului mulțimilor". Voia să arate în acest fel că intenționa să meargă pe o cale nouă și să conceapă o nouă și mai amplă programare a credinței, în dialogul cu „oamenii de bună-credință"; „linia lui Ioan" va fi, deci, într-un fel, continuată.

Giovanni Battista Montini se născuse la 26 septembrie 1897, la Concesio, lângă Brescia, într-o familie burgheză; tatăl fusese deputat în parlament timp de trei legislaturi și unul dintre promotorii Mișcării sociale catolice. Studiase la iezuiți și, intrând la douăzeci de ani în seminariu, la douăzeci și trei de ani era deja preot; mutându-se la Roma, frecventase cursurile Universității Gregoriene, dar în 1932 monseniorul Pizzardo, adjunct la Secretariatul de Stat, îl trimisese la Varșovia ca asistent la nunțiatura apostolică. Întors la Roma în anul următor, și-a luat licența în drept canonic, intrând imediat după aceea în Secretariatul de Stat ca „angajat" și, apoi, ca „titular"; dar, în primul rând, și-a desfășurat activitatea la FUCI. Ca asistent spiritual al acestei organizații universitare catolice, i-a cunoscut atunci pe cei care vor deveni șefii Democrației creștine, ca Scelba, Fanfani, Moro și Gonella; s-a ferit de orice colaborare cu federația universitară fascistă și și-a manifestat în diferite ocazii aversiunea personală față de regim, fie și într-o manieră foarte diplomatică.

Iar diplomația și-a putut-o perfecționa, fără îndoială, în cadrul Secretariatului de Stat care, începând din 1933, s-a folosit din plin de el, mai întâi ca „adjunct" pentru Afacerile ecleziastice și, mai apoi, ca subsecretar, alături de monseniorul Tardini; au fost două decenii de colaborare activă cu papa Pacelli, acesta considerându-l mâna sa dreaptă în perioada imediat următoare războiului. Și totuși, spiritul său progresist nu era bine văzut la Vatican, deși Pius al XII-lea continua să-l elogieze; de fapt, n-a ajuns nici măcar la rangul de cardinal, deoarece papa precizase că atât Montini, cât și Tardini ar fi cerut „să poată fi scutiți de o atât de înaltă distincție". Dar, pentru Montini, a venit numirea ca arhiepiscop de Milano, în noiembrie 1954; un „exil"? S-a vorbit în primul rând de un conflict între cei doi subsecretari, dar, indiscutabil, monseniorul

Paul al VI-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

Montini ar fi dorit să ducă și mai departe reformele liturgice pe care papa Pacelli le începuse, de aici ar fi putut proveni noua numire. Și ca arhiepiscop, Montini a îndeplinit misiuni importante în America și în Africa, dovedindu-și acea deschidere modernă către lume care va fi prezentă și cu prilejul călătoriilor sale ca pontif. După moartea lui Pius al XII-lea a fost numit și el cardinal, în decembrie 1958; papa Roncalli îl cunoștea bine, îi împărtășea ideile și când a anunțat, în 1959, conciliul ecumenic, cardinalul Montini s-a implicat substanțial în organizarea conciliului al II-lea de la Vatican. Ioan al XXIII-lea a văzut în el un consilier deosebit, dar cardinalul începuse să-și arate încă de atunci care vor fi „limitele" opticii sale în privința conciliului. Cu puțin timp înainte de a pleca la Roma pentru a participa la acea adunare ecumenică, ceruse suprimarea în dioceza sa a ziarului bilunar *Adesso (Acum)*, fondat de Mazzolari; acuzația era de „criticare fără limite a conducerii ierarhice" datorită unei concepții revoluționare despre autonomia laicilor. La zece ani după aceea, se va comporta la fel față de ACLI[171] ale lui Gabaglio, pentru orientarea lor socialistă. În cardinal se putea intui deja viitorul papă.

Atitudinea sa poate fi dedusă încă de la discursul ținut cu prilejul încoronării pontificale, la 30 iunie 1963, în care s-ar părea că dorește să-i liniștească pe conservatori: „Vom apăra Sfânta Biserică de greșelile de doctrină și de moravuri". Reformismul controlat iese în evidență pe întreaga durată a conciliului pe care l-a redeschis la 29 septembrie în același an; îl prezidează având grijă ca elanul progresist să rămână cuprins

în cadrul unui proiect mai moderat. Conservatorii se află în minoritate, dar reușesc să se facă ascultați de el și să limiteze câmpul de acțiune al măsurilor pe care le cere majoritatea; de exemplu, la al treilea punct din structura *De ecclesia*, Paul al VI-lea diminuează importanța episcopilor în cadrul colegiilor, atrăgând atenția asupra faptului că ele se află sub conducerea pontifului. De asemenea, asupra problemelor fierbinți, cum ar fi celibatul preoțesc sau controlul nașterilor, își arogă până la urmă dreptul conferit prin autoritatea tronului de a-și spune părerea, lipsindu-i pe episcopi de posibilitatea de a le discuta pentru că „nu este câtuși de puțin oportună o dezbatere publică".

Sau atunci când, din proprie inițiativă, desființează „Indexul cărților prohibite" și Sfântul Oficiu, dar îl înlocuiește cu „Congregația pentru doctrina credinței" care, în fond, își va menține un caracter dacă nu „inchizitorial", în orice caz de control; și, în sfârșit, pentru a ieși în întâmpinarea majorității, înființează Sinodul episcopilor, dar are grijă să sublinieze că acest organism nu va avea decât o funcțiune exclusiv consultativă. Este o reformă pe jumătate ceea ce Paul al VI-lea a trecut prin conciliu, pentru că se opunea oricărei inițiative care ar fi putut știrbi tradiția dogmatică și primatul pontifical.

Cu toate acestea, când, după trei sesiuni, conciliul al II-lea de la Vatican a fost declarat oficial închis, la 8 decembrie 1965, fără discuție că bazele unei înnoiri fuseseră puse. Nu reformele liturgice sunt acelea care dau această nouă imagine, prin oficierea slujbei în limba națională, limitarea cultului Fecioarei fără atâtea manifestări colaterale, uneori exagerate, cu statui și altare „suplimentare" care deseori dispăreau din Biserică, reducând ritualul doar la altarul principal. Se afirmă preponderent conceptul de universalitate a Bisericii ca „popor al lui Dumnezeu" în drumul său de-a lungul istoriei și se dă sens unei misiuni care se concretizează prin promovarea păcii în comunitatea popoarelor, printr-o formă activă de dialog, inclusiv cu protestanții și ortodocșii, cu religiile necreștine, cu ateii, cu marxiștii, pentru a fi cu adevărat o *Lumen gentium*.

Este programul pe care Paul al VI-lea îl pune în aplicare încă înainte ca lucrările conciliului să se fi sfârșit, după cum îl expusese teoretic în prima enciclică, din 9 august 1964, *Ecclesiam Suam*; un dialog cu creștinii separați și cu necreștinii, deci, prin înființarea unor congregații speciale cu rolul de a se ocupa de problemele care-l frământă pe omul contemporan. Și, în același an, își începe călătoriile; este în Palestina, îl îmbrățișează simbolic pe patriarhul Constantinopolului,

Atenagoras, în India la Congresul euharistic din Bombay, de unde lansează un apel către marile puteri pentru încetarea cursei înarmărilor și folosirea resurselor pentru ajutorarea populației din Lumea a Treia, lovită de tragedia foametei. Va reafirma aceasta cu curaj în numele păcii, în septembrie 1965, la New York, în fața delegaților ONU; pentru prima dată în istorie este recunoscută neutralitatea vicarului lui Cristos pe plan internațional. Ceea ce trebuie să fie cu adevărat unica „politică" a Sfântului Scaun, redescoperită de Benedict al XV-lea, dar nerespectată apoi, din nou propusă într-o manieră simplă de Ioan al XXIII-lea, pare să-și fi aflat în Paul al VI-lea un purtător de cuvânt plin de fermitate și siguranță; Biserica renunță la pretenții regale și devine „pelerină pe globul pământesc" pentru a crea legături noi între popoarele de la Apus și de la Răsărit.

Sub semnul acestei credibilități redobândite de papalitate după mai multe secole, apar îndemnurile la pace în Vietnam și mesajele de Anul Nou 1966 la Hanoi, Saigon, Moscova și Beijing; de la discuția privată a papei Roncalli cu ginerele lui Hrușciov, convorbirile cu țările comuniste s-au amplificat tocmai pentru că „Paul al VI-lea a mers mai departe, împlinind în viața cotidiană ideile din intuiția profetică pe care papa Roncalli o proclamase pretutindeni, inconștient și venind, parcă, din supranatural", după cum a observat Franco Molinari. Este un merit pe care trebuie i-l recunoaștem papei Montini în această perioadă și care este atestat de tot ce s-a petrecut între 1966 și 1967. Pe plan bisericesc, în interiorul diocezei Romei, are loc reforma Curiei, iar pe plan extern continuă dialogul ecumenic, papa primindu-l pe șeful Bisericii anglicane, arhiepiscopul de Canterbury; pe plan „politic", călătoria efectuată în Turcia, în cursul căreia au fost restituite steagurile capturate în bătălia de la Lepanto, și vizita la Roma a președintelui sovietic Podgornîi, semn al unei apropieri concrete dintre Vatican și țările din Europa de est. Din 1970 Gromîko îl va întâlni cu regularitate pe papă cu prilejul fiecărei călătorii, și monseniorul Casaroli, secretar al Ministerului Afacerilor Externe, va face adevărate minuni diplomatice, începând o perioadă de contacte frecvente între Vatican și Uniunea Sovietică, într-un climat de „dezgheț". În orice caz, anul 1967 este punctul de vârf al papalității sub pontificatul lui Paul al VI-lea prin enciclica *Populorum progressio* care, prin conținutul său social, angajează Biserica mai mult decât niciodată; este o condamnare a puterii care asuprește, dar este și o „teologie a eliberării", pentru că îi încurajează pe oameni să reacționeze în numele lui Dumnezeu la oprimare. Enciclica devine un punct de referință pentru mulți catolici din America Latină

aliați cu forțele marxiste într-o revoluție împotriva dictaturilor. În Brazilia, ea va fi pusă în aplicare de Helder Camara, „arhiepiscopul roșu", cum se povestește că l-ar fi numit Paul al VI-lea cu ocazia unei întrevederi la Vatican. „Iată-l pe papa al nostru, «comunist»", pare să fi fost răspunsul prelatului brazilian. Este o anecdotă pe care o reproduce José Gonzales într-o faimoasă carte a sa; autentică sau nu, reflectă o anumită mentalitate pe care o stimulase enciclica papală.

Vin și anii contestării și autoritatea lui Paul al VI-lea este surprinsă de aceasta, dacă nu chiar zguduită; simte că trebuie să mai atenueze ceea ce a spus. Este necesar să fie clarificate „limitele" între care enciclica sa trebuie înțeleasă și face aceasta cu ocazia unei călătorii la Bogotà, în august 1968: „Vom continua să denunțăm nedreptățile sociale", spune el țăranilor columbieni, dar le transmite episcopilor latino-americani că arma denunțării și a opoziției trebuie să fie caritatea și nu violența. Ar putea fi adevărată afirmația lui Franco Molinari cum că trebuia „să știi să citești atât rândurile, cât și printre rânduri, să nu abordezi textele pontificale cu chei false (de exemplu, cele politice și cele marxiste care te fac să vezi lupta de clasă până și în cadrul conclavului)"; evident, mesajul a fost răstălmăcit, nu existase „familiaritatea unei reflecții îndelungate". Poate fi chiar de înțeles, pentru că, în spatele lui Paul al VI-lea, în ciuda puternicei sale personalități, se afla întotdeauna papa Roncalli „poznaș și răutăcios", după cum îl definește Molinari, și atunci oamenii erau de-acum obișnuiți să vadă „mai departe" și, poate, chiar, să viseze la o evadare în viitor.

A venit și valul de reflux, dezamăgirea: de la *Humanae vitae* care, răsturnând concluziile favorabile controlului nașterilor venite din partea unei comisii alese de însuși papa, se opune folosirii mijloacelor contraceptive, la *Sacerdotalis Coelibatus* care reamintește obligația celibatului preoțesc; de la dezavuarea catehismului olandez, la reafirmarea primatului papei în cadrul Congresului mondial al Bisericilor, de la Geneva din 1969, printr-o declarație care diminuează enorm eficiența lucrărilor unei comisii mixte catolico-anglicane pentru o apropiere teologică dintre cele două Biserici. Sunt atitudini ale unui papă care își redescoperă absolutismul; a lansat mesaje ecumenice, dar, în fond, le-a folosit pentru a-și consolida „castelul" zguduit de „cutremurul" predecesorului său. Folosește întotdeauna tiara și lectica; pluralul majestății sună rece din nou pe buzele sale.

Și totuși, călătoriile lui Paul al VI-lea se țin lanț într-un ritm constant, dând totuși acum, mai mult decât niciodată, imaginea unui „papă

turist". Nu mai trezește în jurul său același entuziasm de altădată: în 1970, la Cagliari, câțiva tineri aruncă în el cu pietre, la Manila, un pictor sud-american, Benjamin Mendoza, atentează la viața lui. Nu este decât un dezechilibrat mintal; va sta doar câțiva ani în închisoare pentru că Vaticanul nu se constituie parte civilă. Este adevărat că „Montini a dat o lecție lumii când, cu discreție, l-a iertat pe neghiobul autor al atentatului de la Manilla", cum subliniază Franco Molinari; este adevărat că „iertarea nu moare. Civilizația iubirii continuă să existe" și că „în anii săi de pontificat nu a emis nici o excomunicare, nici împotriva dromaderilor din dreapta tradiționalistă (Lefebvre), nici împotriva mânjilor nărăvași din stânga aflată în plin marș (Franzoni). A evitat schismele". Toate acestea sunt adevărate, dar n-aș spune că „toate celelalte sunt bulendre de îngrămădit într-o debara a bârfelor".

Ce-ar fi de spus despre amestecul său în lucrările comisiei parlamentare care trebuia să examineze legea asupra divorțului și să decidă dacă ea era sau nu constituțională? „Atribuindu-și un drept de neconceput, el a spus că o pretinsă autoritate adoptase un principiu de o legitimitate dubioasă", amintea Vittorio Gorresio într-un articol scris la puține zile după moartea pontifului și observa pe bună dreptate: „N-ar fi trebuit să-și permită așa ceva. Una este, într-adevăr, ca păstorul Bisericii să predice și să se declare împotriva divorțului și să dezaprobe adoptarea acestei legi; altceva, foarte diferit, este să se lanseze în contestarea legitimității dezbaterilor unui organ al statului". Și, după cum se știe, această atitudine a dus la o divizare în sânul clerului și printre laicii catolici; sprijinind fățiș referendumul anti-divorț cerut de Gabrio Lombardi, Paul al VI-lea a încălcat principiul separării statului de Biserică, în încercarea de a-i împiedica pe credincioși să se comporte ca niște cetățeni liberi.

Ce să mai spunem despre jubileul din 1975, proclamat împotriva voinței sale de același papă, într-o lume care se îndepărta din ce în ce mai mult de Biserică, așa cum el însuși observa în celebrul discurs din 11 septembrie 1974, prin „binecuvântarea expediată poștal"? Era suficient să completezi un formular și să-l trimiți la cel care aduna ofrandele la Vatican, episcopul paroh de la Termini Imerese, Antonio Travia, și binecuvântarea apostolică îți sosea acasă cu poștașul, pentru numai 2 000 de lire; desigur, dacă doreai s-o primești pe hârtie pergament de orez, prețul urca la 30 000. Era o escrocherie „sfântă" care pângărea destul de grav raza de lumină pe fondul căreia se putea vedea porumbelul cu o ramură de măslin în cioc, în afișul acelui An Sfânt.

Ceva nu este în regulă în personalitatea acestui papă „fragil și puternic" în același timp, cum s-ar spune „Hamlet de peste Tibru", dar, pe de altă parte, este adevărat și că este prea aproape de vremurile noastre pentru ca să putem vorbi despre el cu calm, departe de orice polemică.

Personal, consider că persoana sa este pusă într-o lumină evanghelică datorită modului în care a cunoscut dramele epocii noastre, fiind gata să se implice în ele ca martir sau să le trăiască într-o legătură directă cu divinitatea și cu conștiința. Așa s-a întâmplat când, cu ocazia deturnării unui avion al companiei Lufthansa la Mogadiscio de către un grup de teroriști germani, el s-a oferit ca ostatic, iar în timpul evenimentelor legate de răpirea și asasinarea lui Moro, a scris, la 21 aprilie 1978, o scrisoare „oamenilor din Brigăzile Roșii", îngenunchind în fața lor și implorându-i zadarnic. Mai sunt însă și raze de lumină care nu mai impresionau masele, în nihilismul cu care apreciau validitatea unor anumite gesturi și a unor anumite cuvinte.

La 13 mai 1978, în bazilica S. Giovanni in Laterano, cu ocazia serviciului funebru pentru Moro, a avut de spus: Doamne, ascultă-ne... în această zi cu un soare care inevitabil apune... Doamne, ascultă-ne". Păreau cuvintele unui profet, o presimțire a propriei morți. A murit la Castel Gandolfo, la numai trei luni după aceea, la 6 august, în urma unui edem pulmonar. A fost înmormântat în cripta bazilicii Vaticanului.

263. Ioan Paul I (1978)

În seara de 25 august 1978 au intrat în conclav 115 cardinali, dintre care doar 27 erau italieni; o minoritate care acredita părerea că papa, foarte probabil, nu va fi un italian. Se formaseră trei curente predominante: tradiționalist, progresist și de centru, adică montinian, cu o orientare în general înspre candidaturi care totuși cu mare greutate ar fi atins majoritatea necesară alegerii. Era de așteptat o repliere asupra unei „candidaturi comune" care, până la urmă, a prevalat încă de la al treilea tur de scrutin din 26 august: astfel, după numai douăzeci și șase de ore, noul papă era ales în persoana patriarhului Veneției, Albino Luciani.

Mulțimea aflată în piața Sf. Petru și telespectatorii care urmăreau evenimentul pe rețeaua mondoviziunii nu erau siguri de încheierea cu succes a votării; fumul care ieșea de pe coșul Capelei Sixtine la orele 18,24 nu era de un alb curat. Ceva ciudat trebuie să fi făcut cardinalul „fochist" și această incertitudine a durat timp de o oră, după care toate

îndoielile au fost risipite când s-au deschis ferestrele balconului și primul cardinal diacon a anunțat: Albino Luciani se va numi, primul în istorie cu două nume, Ioan Paul I.

Era, de pe acum, un lucru original, despre care nu era necesar să se aștepte explicația dată de noul ales, a doua zi la amiază, în prima sa binecuvântare duminicală: ca simbol, acest nume dublu însemna că el intenționa să „continue opera lui Paul al VI-lea, pe calea deja indicată în consensul general de sufletul mare al lui Ioan al XXIII-lea". În acea împrejurare, lăsând la o parte pluralul majestății, le-a ținut credincioșilor un discurs scurt și simplu în care voia să precizeze fără falsă modestie: „Eu nu dispun nici de *sapientia cordis* a papei Ioan, nici de pregătirea și cultura papei Paul, totuși mă aflu în locul lor și trebuie să caut să slujesc Biserica. Sper că mă veți ajuta cu rugile voastre". Era o manieră sinceră de a cuceri mulțimea care a aplaudat simplitatea și tonul destins al cuvântării sale. „Era nevoie și de un papă care să zâmbească", spuneau unii. Alții: „Parcă ne-am fi întors pe vremea papei Roncalli". Alții, informați deja asupra lui, încercau să facă legături: „Tatăl, socialist, așa cum mama lui Pertini era din cadrul Bisericii; o să se împace bine".

Albino Luciani se născuse la Canale d'Agordo, lângă Belluno, la 17 octombrie 1912. Tatăl său era, într-adevăr, un socialist, anticlerical înfocat, muncitor emigrat în America Latină pentru a-și căuta de lucru, după care s-a întors și s-a stabilit la Murano; mama, în schimb, era foarte credincioasă și îi educase creștinește pe cei patru copii. Albino intrase la 11 ani în seminarul din Feltre și, apoi, trecând în cel din Belluno, la 23 de ani este numit preot. Mutându-se la Roma , își luase licența în teologie la Universitatea Gregoriană, cu o teză asupra lui Rosmini; se întorsese, apoi, în locurile natale devenind capelan la Canale, apoi la Agordo și, în sfârșit, a predat diferite discipline la seminarul din Belluno. A desfășurat o activitate liniștită în dioceza sa, ca vicecancelar și adjunct al vicarului, fiind interesat în primul rând de slujba catehistică și concentrând rodul predării în cărticica *Cateheza pas cu pas*; era semnul unei culturi sănătoase, țărănești, și papa Roncalli l-a remarcat, numindu-l episcop la Vittorio Veneto, în 1958.

Pe atunci, a trebuit să facă față unui alt gen de probleme, ca scandalul în care erau implicați doi preoți acuzați de escrocherie și de semnarea unor cecuri fără acoperire; era un tradiționalist și conciliul al II-lea de la Vatican îl traumatizase. A trebuit să-și revizuiască bagajul de cunoștințe, perfecționându-se în materie de libertate și de conștiință religioasă; Paul al VI-lea a apreciat o intervenție a sa asupra „maternității responsabile"

Ioan Paul I
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

și l-a numit patriarh al Veneției în 1969. Aici s-a arătat ostil dialogului cu marxiștii, dar nu a reacționat de la amvon când comuniștii au intrat în administrația orașului din lagună; prefera să țină discursuri simple, un fel de fabule, și în același stil scria articole pentru *Il Messaggero di S.Antonio* sub formă de scrisori adresate unor personaje istorice, biblice, literare sau chiar inventate, scrieri pe care le-a adunat mai târziu într-un volumaș intitulat *Illustrissimi*. Asupra acestei cărți, de valoare culturală modestă, s-au aruncat, după ce el a fost ales papă, colosii editoriali mondiali, în special englezi și americani, pentru a-și asigura drepturile de publicare; mai târziu, *boom*-ul acestor cereri s-a stins inevitabil, o dată cu moartea subită a autorului.

Într-adevăr, pontificatul său a fost foarte scurt, de numai 33 de zile. Timp în care a fost consacrat, la 3 septembrie, în bazilica Sf. Petru într-o ceremonie redusă la esențial, fără tiară, tron și lectică, doar cu oficierea liturghiei pe un altar alb, și s-a instalat la S. Giovanni in Laterano, la 23 septembrie, ca episcop al Romei. În rest, intenționa să reconfirme pe toți titularii din dicasterele[172] Vaticanului, începând cu secretarul de stat Jean Villot, tocmai pentru a continua în liniile sale generale reformismul prudent al lui Paul al VI-lea. În acest timp, la audiențele pe care le acorda, începând din 6 septembrie, în acele puține zile de miercuri pe care le mai avea de trăit, era o mare afluență de credincioși așa cum nu se mai văzuse de mult în sala Nervi; în cele patru audiențe pe care a mai apucat să le țină, s-a dezvăluit pe sine însuși, cu anecdote și cu replici

nevinovate, dar și imprudente, datorate „culturii sale fragmentare", după spusele lui Ignazio Majore. Nu era nici o strategie oratorică în comparația sufletului cu un automobil, în a spune că Dumnezeu este ca o mămică sau în citatele din Pinocchio; mai degrabă, „toate acestea erau indicii ale unui papă care se comporta ca un muncitor din fabrică, ca un țăran din Abruzzo", a observat Alfonso di Nola. Erau însă semnale pozitive aceste prevestiri, sortite să rămână unice; poate că Ioan Paul I, dacă ar fi trăit mai mult, nu ar fi dat satisfacție dorințelor marilor săi electori ca Benelli și Felici, convinși că găsiseră un papă „influențabil de către Curie, în cerințele acesteia foarte mundane, foarte politizate". Ar fi putut „să devină ceea ce ar trebui să fie un papă, un om ca toți ceilalți, gata oricând, chiar și în odăjdiile sale albe, să părăsească Vaticanul și să meargă să locuiască la Merulano sau în oricare alt cartier al Romei, într-un apartament de trei camere". Aceste cuvinte ale lui di Nola fac să reînvie imaginea la care visa, cu ani în urmă, Pier Paolo Pasolini, a unui papă care să meargă „să locuiască, îmbrăcat în clergyman[173] împreună cu colaboratorii săi, în vreun subsol din Tormarancio sau din Tuscolano".

Curia începuse să bombăne, simțindu-se în încurcătură, și Ioan Paul I i-a redat libertatea, fără multă tevatură, la fel de simplu cum acceptase înalta demnitate. Era bolnav; el însuși, în ultima audiență, din 26 septembrie, dedicată bolnavilor, povestea că fusese internat de opt ori în spital și suferise patru intervenții chirurgicale. A fost găsit mort, cu cartea *Imitațiile lui Cristos* în mână, în dimineața zilei de 29; medicii au constatat că murise încă din seara precedentă, 28 septembrie, de la orele 23, din cauza unui infarct. A fost înmormântat în cripta bazilicii Sf. Petru. Unele ziare au publicat o serie de presupuneri, sortite să rămână fără temei, asupra unei morți prin otrăvire; mai târziu, vor apărea și două cărți, *Adevărul asupra morții lui Ioan Paul I*, de Jean-Jacques Thierry și *În Numele lui Dumnezeu*, de Daniel Yallop, care prezentau moartea lui Ioan Paul I ca un asasinat, rod al unui complot din interiorul Vaticanului.

264. Ioan Paul al II-lea (1978 -)

La șaisprezece zile după moartea neașteptată a papei Luciani, la 14 octombrie 1978, 114 cardinali au revenit în conclav. Italienii erau tot în minoritate și s-au orientat spre candidaturile lui Siri și Benelli. N-au ajuns la un acord; atitudinea lor aducea certitudinea că viitorul papă nu

Ioan Paul al II-lea
(Rev. Fabbrica di S.Pietro)

va fi italian. Probabil că, de data aceasta, n-a dat rezultate diplomația pe care Benelli, cu o lună și jumătate în urmă, o pusese în serviciul lui Luciani; prezentându-și propria candidatură, și-a anulat atu-urile. Din această cauză, a devenit imediat plauzibilă candidatura unui cardinal neitalian și anume cea a lui Wojtyla, înaintată de cardinalii germani; prelatul polonez nu era cunoscut de toți electorii. Se spune că un guatemalez, cardinalul Casariego, ar fi întrebat cine ar putea fi acel cardinal care se numea „sticlă"[174] sau cam așa ceva; când au aflat despre cine era vorba, mare parte din membrii colegiului au susținut acea candidatură. Este posibil să fi ieșit la iveală, cu această ocazie, legătura anterioară dintre cardinalul polonez și Opus Dei, prezentă indirect în conclav prin unii membri ai săi, legați de acea asociație spaniolă, considerată încă drept o „evlavioasă uniune", dar deja o puternică organizație ecleziastică politico-financiară. În acest fel, voturile lui Wojtyla au depășit imediat *quorum*-ul. Fusese nevoie de numai trei zile și de opt tururi de scrutin pentru alegerea unui papă care se arăta a fi tânăr și plin de sănătate, garanție pentru un pontificat îndelungat; poate că și acest amănunt a determinat votul în favoarea sa. Sigur că alegerea unui papă „neitalian" nu a constituit o problemă pentru cardinali și, cu atât mai puțin, pentru cel ales.

Când a ieșit în balconul din Piața Sf. Petru, mulțimea a rămas, fără îndoială, surprinsă și dezorientată în acea seară de 16 octombrie, la anunțarea nu numai a numelui, aproape necunoscut, dar și aflând că nu

era italian; după 455 de ani, de la olandezul Adrian al VI-lea, nici un papă „străin" nu fusese episcop al Romei. Au fost câteva clipe de tăcere, apoi un murmur care s-a transformat treptat în primele aplauze pentru Ioan Paul al II-lea, cum hotărâse să se numească acel cardinal despre care lumea încă nu știa din ce țară vine și care stătea cu mâinile împreunate ca pentru rugăciune, copleșit de emoție; au fost ca niște aplauze de încurajare. Când liniștea s-a așternut peste piață, s-a prezentat ca „venind de departe", vorbind o limbă italiană corectă, cu rugămintea de a fi corectat dacă greșea un cuvânt; acea manieră de a se prezenta a smuls atunci un ropot de aplauze de entuziasm din partea oamenilor. Că era „fiu al Poloniei" o vor afla mai târziu, dar l-au recunoscut ca „roman" în ziua consacrării sale, la 22 octombrie, după cum el însuși ținea să precizeze că devenise.

Copilăria și tinerețea lui Karol Wojtyla, născut la Wadowice, lângă Cracovia, la 18 mai 1920, dintr-un subofițer de carieră care visa să devină scriitor, și dintr-o mamă casnică de care a rămas orfan la numai nouă ani, ne vorbește despre o profundă educație creștină, petrecută între studiul în liceul episcopal, pasiunea pentru sport, pe care va continua s-o cultive, și cea pentru serbările școlare. Prietenii îl numeau Lolus. După terminarea liceului în 1938, se înscrie la facultatea de litere din Cracovia, dar datorită invaziei fasciste trebuie să-și găsească de lucru dacă nu voia să ajungă într-un lagăr de muncă în Germania; reușește să lucreze într-o carieră de piatră și, astfel, a putut continua să studieze, chiar dacă pe ascuns. Își găsește apoi un loc de muncă la întreprinderea chimică Solvay, dar în acei ani de război îi mor tatăl și un frate; singura consolare îi rămân studiul și pasiunea pentru teatru. Nesocotind camuflajul și raziile trupelor SS, pune în scenă împreună cu câțiva colegi diferite spectacole, într-un „Teatru rapsodic" amenajat în casă; Karol este actor și partenera sa este, deseori, o fată de optsprezece ani, Regina Reinsenfeld, care, după patruzeci de ani, va veni la Roma ca să-l salute ca papă. Colegii îi dau acum un alt diminutiv, Lolek; rămâne cu ei până în 1943, când se hotărăște să intre la seminar.

La trei ani după aceea, este numit preot într-o Polonie care nu mai este ocupată de naziști, fiind eliberată de sovietici; poate veni la Roma pentru a-și completa studiile la universitatea *Angelicum*. Călătorește din însărcinarea superiorilor săi în multe țări europene, studiază mai multe limbi, până când se întoarce la Cracovia ca preot paroh la biserica Sf. Florian; nu mai este Lolus, nici măcar Lolek; acum este numit cu dragoste „unchiul" de băieții din parohie și, împreună cu ei, organizează excursii,

în special în munți. Devine un bun schior, dar îi place să coboare și cu canoea pe râurile de munte. Între timp, avansează în ierarhia ecleziastică; în 1953 este profesor la seminarul din Cracovia, apoi la universitatea catolică din Lublin, până când, la numai 38 de ani este numit ajutor de episcop la Cracovia și, apoi, arhiepiscop. Este preferatul lui Wyszinsky și colaborează activ la conciliul al II-lea de la Vatican; în 1967, Paul al VI-lea îl numește cardinal paroh la S. Cesario in Palatino.

Între timp, deși se dedică activităților ecleziastice, nu le neglijează nici pe cele artistice. Scrie poezii și o piesă în trei acte, *Prăvălia aurarului*; vine deseori în Italia, printre altele pentru a predica în postul mare la Vatican, și își face timp și pentru sport.

Este văzut înotând în mare și schiind pe zăpezile de la Terminillo. Sunt informații care devin cunoscute după ce Karol Wojtyla devine Ioan Paul al II-lea. Este papa-poet cu cele două culegeri care vor fi traduse în limba italiană sub titlurile *Piatră de lumină* și *Gustul pâinii*; este papa-sportiv, care pune să i se construiască o piscină la Castel Gandolfo, prevăzută și cu trambulină pentru sărituri; este papa-artist, care poate că ar fi jucat cu plăcere în filmul dedicat vieții sale, realizat de Krzysztof Zanussi, destinat să facă înconjurul lumii. Toate acestea creează „personajul" unui „seducător al mulțimilor" așa cum se arată a fi, în ultimă analiză, după o caracterizare făcută de Diego Fabbri.

Aceasta este trăsătura caracteristică a lui Ioan Paul al II-lea, cheia de boltă a personalității sale; este ceea ce reușește să-l facă să treacă peste evenimentele care s-au petrecut în primii 14 ani ai pontificatului său și care sunt, în bună parte, cunoscute de noi toți. De la călătoriile întreprinse, după spusele lui, „pentru a vesti Evanghelia... pentru a-i îmbărbăta pe frații noștri întru credință... pentru a consolida Biserica... pentru a veni în întâmpinarea omului", la atentatul suferit la 13 mai 1981, cu toată încâlceala intrigilor de spionaj din spatele acestuia; de la evenimentele din IOR[175], legate de falimentul Băncii Ambroziene, la evenimentele din Polonia sa și din Europa răsăriteană, care i-au atras critici pentru caracterul politic „polonez" al unui pontificat caracterizat ca puternic reacționar.

Este un papă care, evident, se află în centrul multor polemici, deseori amintind de cele care l-au dus pe Paul al VI-lea la o izolare hamletiană, dar în fața cărora firea sa pare că s-a menținut netulburată. Netulburat a rămas chiar și în cadrul Bisericii, în fața acuzațiilor aduse de cardinalul Pellegrino de tendințe anticonciliare și a lamentațiilor iezuiților pentru reproșurile făcute Ordinului lor în primăvara lui 1980. Ioan Paul al

II-lea a impus rigoarea disciplinei tocmai pentru a corecta confuziile postconciliare. A reușit, astfel, să rezolve cazul arhiepiscopului conservator Lefebvre, un fel de antipapă, mort în 1991; a îmblânzit Biserica olandeză și a reorganizat-o pe cea ucraineană, prin numirea, în 1983, a primului cardinal din Uniunea Sovietică, înainte chiar de căderea regimului comunist, acolo unde a avut bune rezultate fostul secretar de stat, cardinalul Casaroli, prin Ostpolitik a sa.

De asemenea, în Italia, în timpul campaniei pentru referendumul asupra avortului, acuzat de a se fi amestecat în violarea concordatului dintre statul italian și Sfântul Scaun, el a respins toate acuzațiile considerând că trebuia să intervină de fiecare dată când valorile fundamentale, umane și spirituale ar fi fost amenințate. Astfel, în sensul cel mai larg al noțiunii, s-a pronunțat pentru apărarea unei concepții creștine asupra sexualității și familiei, într-o manieră categorică: „Căsătoria este indisolubilă și irevocabilă; raportul sexual în afara căsătoriei este imoral; comportamentul homosexual este, din punct de vedere moral, lipsit de onestitate; și trebuie să se reafirme dreptul la viață, inclusiv cea a copiilor nou-născuți".

„Concluzia, în orice caz surprinzătoare, este că, deși Ioan Paul vrea sa meargă împotriva curentului în societate și în privința multor tendințe existente în Biserica postconciliară", după cum a observat Desmond O'Grady, „pontificatul său a fost mai puțin controversat decât acela al lui Paul al VI-lea". De fapt, indiscutabil, el apare extrem de hotărât, nu este un Hamlet; dar această menținere fermă pe propriile poziții, precum și faptul că nu ajunge la o înțelegere sau măcar la o confruntare, nu se știe până când va putea fi de folos Bisericii înseși. Doar viitorul ne va putea lămuri printr-o completare a conduitei pontificale a lui Ioan Paul al II-lea.

Ceea ce dorim să subliniem este că Ioan Paul al II-lea, prin participarea, prin autoritatea sa personală, la viața cotidiană a oamenilor, are de partea sa mulțimile care-l aplaudă: „rămâne însă să ne întrebăm dacă o asemenea manieră de a-și îndeplini misiunea, care condiționează instituția", după cum a notat Benny Lai, „servește realmente în a transforma în consens simpla prezență a maselor în jurul lui Wojtyla". Și, exact aici, intră în joc „personajul" Ioan Paul al II-lea care a schimbat cu adevărat figura papei, depășind atât simplitatea naivă a papei Luciani, cât și bunătatea vijelioasă a papei Roncalli. Dacă te apropii de el, vezi, înainte de pontif, omul, cel care aceleași obiceiuri ca și tine, ca atunci când salută mulțimea, încheindu-și discursul astfel: „Seara este dată

pentru a dormi, mergeți, deci, să dormiți" sau: „Este ora prânzului. Poftă bună".

Distanțele nu mai contează: din acest punct de vedere, Polonia însăși, care rămâne, desigur, un punct de referință de neînlăturat al activității sale, trebuie văzută în contra luminii. Nu este „patria" personală, este reflexul tuturor patriilor, după cum încearcă să ne explice papa însuși într-o poezie scrisă în 1979:

> Când mă gândesc la „patrie" -- mă exprim pe mine însumi, pe urma rădăcinilor mele,
> este vocea inimii, frontiera secretă care de la mine se întinde spre ceilalți,
> pentru a-i îmbrățișa pe toți, până la trecutul cel mai îndepărtat al fiecăruia:
> de aici răsar... când mă gândesc la „patrie"– parcă închizând în mine o comoară.
> Mă-ntreb cum să fac s-o sporesc, cum să lărgesc spațiul pe care ea îl umple.

Cel puțin, așa pare. Și ar putea s-o confirme călătoriile sale, inspirate de o deschidere universală a catolicismului, cu o atenție aparte pentru țările din Lumea a Treia, pentru Africa, pentru America Latină. Cineva ar putea să se întrebe dacă nu motivațiile politice sunt acelea care-l îndeamnă și totuși cu siguranță, prestigiul își are și el importanța lui. Este un impuls spre înainte imprimat propriei sale persoane, o scoatere în evidență a lui însuși, mai înainte de semnificația apostolică a cuvintelor. Și nu este prea clar dacă oamenii, în lume, văd în el purtătorul de cuvânt evanghelic sau șeful unui stat. În orice caz, aspectul politic pare să fie preponderent, în rolul jucat de diferitele Biserici, asupra slujirii Sf. Petru.

La început, distanțele își pierdeau mai mult din importanță în aceste călătorii și în raporturile cu credincioșii. Imaginea pe care pontiful polonez o oferea despre sine era mai internațională, regăsindu-l, în unele comportamente, pe om și un mod tipic al său de a deveni familiar; ca acela, de exemplu, de a folosi genul de pălărie a aceluia pe care urmează să-l întâlnească. Pălăria de munte când vorbea cu „penele negre"[176], „sombrero"-ul printre mexicanii din Puebla și chiar podoaba din pene multicolore a războinicilor Masai printre kenyenii din Nairobi. Și, mai mult, se lăsa pradă unor gesturi de puști: cânta împreună cu tinerii care veneau să-l viziteze la Castel Gandolfo, acompaniindu-se cu ghitara, și se prindea în horă cu ei în jurul focului de tabără. Și, în sfârșit, încălca protocolul: lua copiii în brațe, îi ridica înspre cer, îi săruta, îi trântea la locul lor în brațele părinților; binecuvânta el în persoană nunta fiicei unui măturător de stradă.

Comportări care au început să lipsească sau, oricum, mai rare o dată cu trecerea anilor, până la intervenția chirurgicală din iulie 1992 pentru

o tumoare „benignă". Care i-a remodelat, indiscutabil, fizicul, dacă nu și spiritul apostolic, mereu angajat pe toate planurile.

Roma, în orice caz, și Italia au devenit teritoriu de misiune religioasă pentru Ioan Paul al II-lea, care depune o activitate episcopală temeinică, acolo unde capitala Italiei devine pe trei sferturi capitala Lumii a Treia. Și papa continuă să facă vizite prin parohii ca și Paul al VI-lea, mai insistent chiar decât el, conștient că „un secularism devastator", cum a observat fostul vicar Poletti, „afectează orașul". Roma are nevoie de o nouă evanghelizare, în care distanțele să fie anulate și pe plan religios, într-o îmbrățișare ecumenică la care să participe și evreii: la 8 februarie 1981, papa primește la biserica S. Carlo ai Catinari o delegație a Sinagogii din Roma condusă de rabinul-șef Elias Toàff. Wojtyla își amintește de măcelărirea evreilor din Cracovia, Toàff de „durerosul trecut al umilințelor îndurate în ghetou". Este un eveniment definit ca având o importanță istorică pe care Antonello Trombadori, ultimul poet de factura lui Belli, îl evocă într-un sonet intitulat *Râsul lui Elias*:

După ce ți s-a citit predica în latinește
Ai înțeles ce ți-a făcut Wojtyla?
Ca Papă drept și cu mintea ascuțită
N-a făcut deloc la San Carlo o joacă.

A spus: „Mergeți în ghetou la Rabin,
Spuneți-i că peste puțin ajungem în 2000
Și că s-a terminat cu vremea lui Cain,
Ca să ne întâlnească nu trebuie să mai stea la coadă!

Nu se mai văzuse vreodată așa ceva la Catinari!
Toàff a intrat cu pălăria pe cap și cu perciuni,
Râzând în mijlocul demnitarilor săi.

„Așa se face istoria, din evenimente de-astea!"
A spus un preot. Și, din groapă, se aude și Belli:
„Ce face cel care râde? Își arată colții!"

Și, apoi, vizita de răspuns. La 13 aprilie 1986, pentru prima dată un papă intră în sinagoga din Roma: îi numește pe evrei „frații noștri mai mari". Apare însă pe neașteptate o fisură: Wojtyla, în timpul unei audiențe acordate, miercurea, credincioșilor, în sala aglomerată ca întotdeauna, în august 1989, îi face „necredincioși" pe evrei, ca trădători ai alianței cu Dumnezeu. Și, foarte ciudat, la puțin timp după aceea, apar polemici

asupra mănăstirii carmelitelor din Auschwitz, iar Vaticanul nu vrea să respecte o înțelegere privitoare la mutarea surorilor din lagărul de concentrare nazist; abia în aprilie 1993, papa cere ca mănăstirea să fie părăsită. Nu este însă o decizie luată cu seninătate. Problema lui Ioan-Paul al II-lea este că, încă o dată, la mijloc se află Polonia „sa" și evreii revin în contextul vechilor concepții teologice.

Concepții care par că nu vor să dispară dacă, în 1992, noul vicar al Romei, cardinalul Ruini, nu se arată binevoitor cu evreii; este repusă pe tapet vinovăția lor în răstignirea lui Cristos. În fine, aici este multă ambiguitate.

O dată cu refacerea unei puteri ecleziastice capabile să se strecoare în urzeala de relații a finanțelor internaționale, apare și o papalitate cu o componentă politică puternică, mergând pe o cale dură către o societate internațională plină de nevoi spirituale, cu poziții care, în ultimii ani, par să readucă Biserica de la Roma în situația de a face un mare salt înapoi față de pozițiile conciliului al II-lea de la Vatican. Și, în această operă de restaurație iese în evidență marea importanță a asociației Opus Dei, devenită în 1982 o „demnitate privată", practic, având autonomie juridică și liber acces la toate funcțiile importante din Biserica de la Roma. Nu este o întâmplare faptul că întemeietorul ei, José Maria Escrivá de Balaguer, este beatificat după un conflict fulger asupra „eroismului virtuții", în timp ce papa Ioan al XXIII-lea aștepta de douăzeci de ani, în „parfumul sfințeniei". Pentru mulți oameni, beatificarea, la 17 mai 1992, a monseniorului fondator al Opus Dei, dorită cu ardoare de papă, este o confirmare a afinității ideologice dintre Ioan Paul al II-lea și așa-numita „Caracatiță a lui Dumnezeu", motiv pentru care Pasquino a parodiat rugăciunea *Agnus Dei* astfel:

> Opus Dei, care-ai luat
> bani de la toată lumea,
> fă-ne din ei și nouă parte.

Printre altele, din 1984, directorul oficiului de presă de la Vatican, purtătorul de cuvânt al papei în relația cu mass-media, este un spaniol de la Opus Dei, Joaquin Navarro Valls. Evident, nu este singurul reprezentant al „demnității private" care acționează alături de papă. Această organizație ecleziastico-politică, mai ales, a devenit salvarea finanțelor Vaticanului: datorită ei, a fost eliminat tot ceea ce ar fi putut, în vreun fel, să împiedice IOR, adică banca Vaticanului, care a avut

unele necazuri în 1982 și în 1989 prin crahul Băncii Ambroziene și moartea lui Roberto Calvi. Au fost discreditați funcționari ca monseniorii Donato De Bonis și Paul Marcinkus, dovedindu-se incapabili să gestioneze banii care, din păcate, rămân „un instrument în serviciul Bisericii", așa cum însuși Marcinkus avea să spună. Aer nou și bani curați; în special în gestionarea acelui 8 la mie din Irpef[177], o noutate absolută în finanțele Vaticanului.

În sfârșit, în mai 1993, cu ocazia călătoriei sale în Sicilia, Ioan Paul al II-lea are, pe neașteptate o imagine nouă: ia o poziție fermă împotriva mafiei. Este o anatemă care pare, dintr-o dată, că ar reabilita o politică reacționară pe linia misiunii apostolice, recurgând la termenii angajării sociale a Bisericii de la Roma. Ar putea însemna o schimbare de orientare.

Toate acestea rămân în spatele lui Ioan Paul al II-lea care se definește totuși ca o personalitate de mare prestigiu a anilor noștri, foarte adesea pe baza sprijinului efemer al mass-media, unde întotdeauna domnește ambiguitatea, lipsa de sinceritate, dacă nu chiar interese materiale.

Pentru că el cântă, înregistrează discuri și casete, este un textier pentru cântece; face pe ziaristul cu fragmente de predici publicate în toată lumea; este personaj de film și de benzi desenate. Imaginea sa pe piață este prețioasă și aceasta nu face parte din spiritul evanghelic al unui mesaj creștin. În acest sens, sunt semnificative criticile care i s-au adus întotdeauna pentru un anumit comportament de superstar; scriitorul australian, laureat al premiului Nobel, Patrick White, a scos în evidență „teatralismul" său și a întrebat în glumă dacă Ioan Paul al II-lea are „lustragii în elicopterul său". Aș spune însă că masa de oameni este aceea care dorește să-l vadă așa și s-ar putea, cu timpul, să se ajungă la un „cult al personalității". Este inutil să ne-o ascundem; și papa Wojtyla s-a complăcut în această imagine, și-a însușit-o la perfecție. Nu înseamnă însă că, în atemporalitatea sa, el să știe să regăsească în sine micuța dimensiune pe care o are anonimul de la ușa de alături. Este un fapt deosebit că-l putem asculta și la telefon: este suficient să se formăm numărul 00.6110.411.613 și vocea înregistrată a lui Ioan Paul II-lea pătrunde în casă prin intermediul receptorului. Minuni ale tehnicii. Într-o zi însă s-ar putea întâmpla să sune la ușă chiar el în persoană.

NOTE

[1] Edictul de la Milano, din anul 313, prin care Constantin și Licinius au acordat creștinismului libertatea de cult.

[2] Concordatul sau Concilierea din 11.02.1929, între Sfântul Scaun și statul italian, prin care a luat naștere Statul Cetății Vaticanului și s-a stabilit un regim de colaborare între cele două state; un nou concordat între cele două state a fost semnat la 18.02.1984.

[3] Ghifa în ebraică înseamnă piatră.

[4] Giuseppe Gioacchino Belli – poet roman (1791-1863), unul dintre cei mai mari poeți dialectali italieni, autor a peste 2000 de sonete.

[5] Ebioniți – sectă iudeo-creștină răspândită în Siria, Palestina, Transiordania și Egipt, în secolele I-IV; respectau strict legea mozaică, îl considerau pe Isus Cristos un profet și pe Sf. Pavel un apostat; numele înseamnă probabil *sărmanii*.

[6] Amfiteatrul lui Flavius – cunoscut astăzi sub numele de Colosseum.

[7] Joc de cuvinte intraductibil: în limba italiană *agone* – arenă; *in agone* – în arenă; *inagone* – ironic *nu mai este arenă*; *inagone – Navona*: piața respectivă a fost, de fapt, denumită ironic și *salonul italian al Europei*, pentru viața mondenă intensă de aici.

[8] Este vorba despre columna triumfală ridicată de împăratul Marcus Aurelius, numită uneori, impropriu, coloana antonină.

[9] Catehumen – persoană care, dorind să devină creștină, se pregătește în vederea primirii botezului.

[10] Nicolaiți – eretici despre care se vorbește în Apocalipsă, la Tiatira, Efes și Pergam; numele sectei provine de la acuzația de impudicitate care le-a fost adusă, în Evul Mediu, acesta fiind numele adversarilor celibatului preoțesc.

[11] Calidarium – în termele romane antice, cameră pentru băi cu apă fierbinte sau de aburi; un fel de saună de azi.

[12] Trastevere – zonă a Romei de pe malul drept al Tibrului.

[13] Heliogabal – Varius Avitus Bassianus, împărat roman, 218-222, originar din Emesa – Siria; a încercat să impună la Roma cultul Soarelui, ca religie universală.

[14] Vettius Agorius Pretextatus – om politic roman, exponent al sincretismului mistic din perioada imperială târzie, a apărat cu înverșunare păgânismul împotriva creștinismului; devenind în 367 prefect al Romei, ar fi spus „Făceți-mă episcop al Romei și mă voi converti la creștinism".

[15] Apostazie – renegarea publică a unei credințe religioase.

[16] Mila romană – măsură de distanță de 1000 de pași, echivalentă cu circa 1480 m.

[17] Ofertoriu – moment al slujbei religioase în care, după citirea Evangheliei, preotul îi închină lui Dumnezeu pâinea și vinul; în ofertoriu se includ cântarea și rugăciunea ofrandei.

[18] Tribun – în vechea Romă, funcționari dintre cei mai importanți în administrația civilă (tribunii plebei) și militară.

[19] Arian – termen care îi desemnează pe adepții lui Arius, preot de origine libiană care a pus bazele unei erezii condamnate de conciliul ecumenic de la Niceea (325),

prin care se nega divinitatea lui Cristos; în cazul lui Constantin este vorba de episcopul Eusebius din Nicomedia.

[20] Chalkis – oraș important în Grecia, port la Marea Egee.

[21] Pasquinate – pamflete, epigrame satirice, satire politice anonime, în proză sau în versuri, în limba italiană sau în latină, câteodată sub formă de epigrame sau de dialog.

[22] Monahism – mod de viață religioasă și ascetică, prin care „singuraticul" se retrage din mijlocul oamenilor obișnuiți și se dedică rugăciunilor către Dumnezeu; monahul poate fi eremitic, dacă adeptul trăiește ca sihastru sau cenobitic, dacă trăiește într-o mănăstire, adică într-o comunitate de călugări care acceptă cu toții aceleași reguli. Monahismul nu aparține exclusiv creștinismului, el fiind prezent și în budism, taoism etc.

[23] Cipollino – marmură, uneori de Carrara, cu vine subțiri și concentrice sau cu structură foioasă.

[24] Livră – unitate de masă, folosită în epoci și țări diferite; în Roma antică era egală cu 327,45 gr.

[25] Tabernacol – uneori dulăpior sau cutie de argint, alteori un fel de chioșc de dimensiuni relativ mari, cu coloane sau fără, bogat ornamentat, în interiorul unei biserici și în care se păstrează de obicei cele mai prețioase obiecte de cult.

[26] Ante litteram sau „avant la lettre" – este calificată astfel o manifestare istorică sau culturală cu caracteristici proprii unui fenomen istoric care va avea loc ulterior.

[27] Nunțiatură – reprezentanță a Sfântului Scaun în diferite țări, prin care se stabilesc relații, asemănătoare cu cele diplomatice, între bisericile din întreaga lume; un fel de ambasadă.

[28] Platina – Bartolomeo Scacchi, numit Platina, după denumirea localității în care s-a născut, 1421-1481; umanist, membru al Academiei din Roma; după publicarea operei sale, *Liber de vita Christi de omnium pontificatum*, a fost numit director al bibliotecii de la Vatican; N.B. nu trebuie publicat cu un alt Platina, autorul cărții publicate în 1715 la Veneția, *Viețile papilor*, din care au fost reproduse în volumul de față portretele papilor.

[29] Faunus – divinitate romană de la numele cărcia derivă cel al totalității speciilor de animale dintr-o regiune sau dintr-o epocă geologică.

[30] Lupercalii – serbări populare în cinstea lui Pan, care, în credința populară, apăra turmele de lupi.

[31] Februalii – sărbători cu ocazia cărora se aduceau ofrande morților și zeului Februus, purificatorul sufletului omenesc.

[32] Candelora sau Intrarea în Biserica – procesiune prin care se binecuvântează lumânările aprinse ale credincioșilor.

[33] Franciscan – călugăr sau călugăriță care fac parte dintr-unul din ordinele fondate de Francisc de Assisi, a cărui concepție ascetică, bazată pe idealul sărăciei, se îmbină cu candoarea și cu dragostea pentru oameni și pentru toate viețuitoarele. Francisc de Assisi a scris și versuri pătrunse de sentimentul fraternității universale: „Cântecul fratelui Soare".

[34] Actualul Salonic.

[35] Atrium – spațiu deschis, înconjurat sau nu de coloane, la intrarea unei bazilici.

[36] Cantharus – vas bogat ornamenant, cu apă sfințită, în care preotul catolic își purifica din când în când degetele în timpul slujbei.

[37] Boetius sau Boethius – om de stat și filozof roman; influențat de Platon, Aristotel și de stoici, ale căror idei a încercat să le îmbine cu principiile creștinismului, în volumul *Mângâierile filosofiei*.

[38] Simonie – în dreptul canonic, delict constând în vinderea sau cumpărarea, chiar și doar ca intenție, a lucrurilor sfinte sau aparținând vieții spirituale.

[39] *Longa manus* – persoană sau organizație care acționează în secret în folosul unei persoane puternice sau al unei puteri.

[40] Apocrisar – trimis al papei, ambasador pontifical pe lângă împăratul Bizanțului.

[41] Ortodox –(gr.) „conform cu credința cea dreaptă", care respectă doctrina și cultul unei anumite Biserici; erau ortodoxe atât Biserica Catolică romană cât și alte comunități creștine, care s-au despărțit de ea prin schisma orientală din 1054. De atunci acestora din urmă, li se atribuie numele de Biserica Ortodoxă; contrar heterodoxie, ceea ce este contrar credinței mărturisite.

[42] Blitz – (germ.) acțiune fulgeratoare.

[43] Calculoză – afecțiune caracterizată prin prezența unuia sau a mai multor calculi, pietre, într-un organ cavitar ca bila sau rinichii. Sinonim: litiază.

[44] Sacristie – încăpere în bisericile catolice în care se păstrează obiectele de cult și veșmintele preoțești.

[45] Annona urbis – zona orașului în care se colectau grânele provenite din provincii pentru a fi distribuite treptat populației.

[46] Ripa graeca – cartier locuit de greci, situat pe o porțiune mai joasă, a Tibrului.

[47] Exarh – guvernator bizantin din Italia și Africa de Nord.

[48] Taumaturg – persoana care, după unele concepții religioase, ar avea puterea să facă minuni.

[49] Tuscia – partea de nord a actualei regiuni Lazio, având ca orașe principale Viterbo și Civitavecchi.

[50] Rostri – tribuna din Forul roman pe care urcau oratorii pentru a vorbi mulțimii; numele vine de la pintenul, *rostrum*, care se afla la prova corăbiilor de război pentru a lovi dușmanul.

[51] Hegira (cuvânt arab) – „ieșire, fugă", data strămutării lui Mahomed de la Mecca la Medina, considerată ca începutul erei musulmane, 16 iulie 622.

[52] Ipostas – în creștinism, fiecare dintre persoanele Sfintei Treimi – Tatăl, Fiul și Sfântul Duh – având o esență comună, dar atribute personale distincte.

[53] Ecthesis – (gr.) „explicație, expunere".

[54] Absidă – nișă semicirculară sau poligonală care închide nava unei bazilici romane; încăpere semicirculară sau poligonală destinată altarului în bisericile creștine.

[55] Cardinal – prelat care ocupă cea mai înaltă funcție în ierarhia Bisericii Catolice, după aceea de papă; face parte din consiliul papal și participă la alegerea unui nou papă; sunt îmbrăcați într-un veșmânt specific, roșu-purpuriu, de unde vine și numele culorii: roșu-cardinal.

[56] Miliție, miliții – armată nepermanentă sau de rezervă, un fel de Gardă Națională din epoca modernă.

[57] Canossa – referire la victoria simbolică, în confruntarea dintre papalitate și Imperiul romano-german („ceartă pentru învestitură") a papei Grigore al VII-lea asupra împăratului Henric al IV-lea; după o penitență de trei zile, în ianuarie 1077, acestuia i-a fost ridicată excomunicarea.

[58] Pogonatul – „bărbosul".

[59] Pentapolis – (gr.) unire a cinci orașe, așa numitul pentapolis *bizantin* era format la origine din cinci orașe sedii de episcopate; Rimini, Pesaro, Fanno, Senigallia și Ancona.

[60] Frisoni – locuitorii Frisiei, regiune istorică în vestul Europei de-a lungul coastei de sud-est a Mării Nordului, între râurile Meuse și Weser.

[61] Putere, autoritate (lat.).

[62] Pair – titlu nobiliar în unele țări europene; numele vine de la privilegiul de a putea fi judecați doar de egalii lor; cf., fr. *pair*, egal, asemănător.

[63] Tonsură – ceremonie, astăzi abolită, prin care se tăia rotund părul sau doar o șuviță din el celor care intrau într-un ordin ecleziastic, în semn de renunțare la lume; tunsoare circulară, mai mult sau mai puțin extinsă, a părului și raderea calotei rămase libere, în semn de apartenență la un rang ecleziastic.

[64] Marcă – teritoriu de frontieră (din germ. *mark*) , aflat sub jurisdicția unui marchiz (din germ. *markgraf*).

[65] Ardea – veche așezare în Latium, capitală a rutulilor, aliați ai Romei; era legată de Roma prin Via Ardeatina.

[66] Abație – mănăstire catolică locuită de călugări sau de canonici, condusă de un abate și depinzând de un episcop sau direct de papă.

[67] Protoscrinar – un fel de intendent, administrator de bunuri ecleziastice.

[68] Lector – aici, cititor al textelor sfinte în cadrul slujbelor religioase.

[69] Filipică – discurs violent, acuzator rostit împotriva cuiva; la origine, a denumit discursurile oratorului atenian Demostene îndreptate împotriva regelui Filip al II-lea al Macedoniei; termenul a fost preluat de Cicero, care și-a intitulat astfel discursurile împotriva lui Antoniu.

[70] Capețienii sau Capetingii – dinastie regală a Franței întemeiată de Hugo Capet; în linie directă au domnit între 987 și 1328, iar în linie colaterală, cu întreruperi, până în 1848.

[71] Gnoză, gnozie – (gr. *gnosis*) cunoaștere; cunoaștere elementară, la nivelul percepției.

[72] Tiară – pălărie, acoperământ pentru cap, rigidă, de obicei ascuțită, purtată de preoții și regii din Orientul antic; tiara papală este împodobită cu trei coroane suprapuse, având o cruce în vârf și este purtată de pontif ca simbol al puterii în anumite ceremonii solemne.

[73] Diptic – aici, registru în care erau trecuți toți binefăcătorii unei biserici, mănăstiri etc.

[74] Valvasori – vasali de rangul al doilea, adică vasali ai altor vasali.

[75] Missus – (lat.) trimis imperial, inspector.

[76] Patarini – adepți ai mișcării religioase și sociale care se opunea înaltului cler simoniac și supus imperiului, apărută la Milano în a doua jumătate a secolului al XI-lea în straturile cele mai sărace ale populației; numele provine de la *pataria*, târgul de vechituri, talciocul din oraș.

[77] Canossa – localitate în nordul Italiei, azi Ciano d'Enza.

[78] Tiberina – mică insulă aflată pe Tibru, nu departe de Vatican, loc de refugiu și de meditație pentru pontifi.

[79] Concordat – tratat dintre papă și statele având, în totalitate sau în parte, populație catolică, privind disciplina și organizarea ecleziastică; conducătorul statului numește arhiepiscopii și episcopii cărora papa le acordă învestitura canonică; papa renunță la orice drept de vânzare a bunurilor ecleziastice, iar, în schimb, statul se angajează să le ofere leafă episcopilor și parohilor.

[80] Cârjă episcopală – baston lung cu mâner transversal, în cultul ortodox, sau curbat, în cel catolic, decorat cu aplicații de metal prețios, servind ca însemn al marilor ierarhi.

[81] Inelul episcopal - replică de valoare ierarhică mai redusă a așa-numitului *inel al Pescarului* purtat de papă și servind și ca sigiliu, având ca ornament imaginea lui Petru pescuind în barcă; inelul fiecărui papă este distrus la moartea acestuia, iar pentru succesor se confecționează unul nou.

[82] Malachia – 1. profet evreu care a trăit pe la anul 450 î. H.; profeția sa conține un reproș adresat preoților pentru neglijența lor în celebrarea serviciului divin, prevestirea unei judecăți divine și apariția unui nou sacrificiu divin; 2. arhiepiscop primat al Irlandei, unde a introdus reforma cisterciană; îi este atribuită o profeție în care, cu un scurt motto în limba latină, sunt caracterizați 11 viitori papi începând cu Celestin al II-lea și ajungând până la sfârșitul lumii.

[83] Comunarzi – termen peiorativ folosit pentru susținătorii Comunei, formă de organizare social-politică din Evul Mediu care oferea orașului o autonomie administrativă pe baza unei carte de la seniorul său, care-i oferea drepturile unei persoane juridice.

[84] Suburra – cartier popular și rău famat din Roma antică, situat între colinele Celio și Esquilin; p. ext., cartierul cel mai rău famat dintr-un oraș.

[85] Pontida – oraș din Lombardia, la 16 km de Bergamo, unde, în mănăstirea benedictină, la 7 aprilie 1167, delegații Comunelor din Cremona, Bergamo, Mantova, Brescia și Ferrara au semnat faimosul *jurământ*, formând împotriva lui Frederic Barbarossa o ligă, numită mai târziu *Liga lombardă*.

[86] Carroccio – car cu patru roți, tras de cai sau de boi, în jurul căruia se adunau în luptă milițiile orășenești ale Comunelor italiene; avea fixat pe el stegul cu stema orașului, clopotul numit *martinella*, și, deseori, un altar.

[87] Clarendon – castel regal din Wiltshire, unde la 30-31 ianuarie 1164 s-a ținut *parlamentul* de la C. , cerut de Henric al II-lea Plantagenet, care a stabilit, cu toată opoziția arhiepiscopului Thomas Becket, limitarea libertăților Bisericii engleze, neacceptate apoi de papa Alexandru al II-lea.

[88] Oratio... – (lat.) rugăciune pentru alegerea pontifului.

[89] Capitoliu – aici, fig. , administrația municipală a Romei; aluzie la cunoscuta colină a Romei, cu piața creată de Michelangelo, unde se află, printre alte instituții, și sediul Primăriei Romei.

[90] Podestà – șef al justiției și al armatei în Comunele-republici italiene.

[91] Transsubstanțiere – expresie oficială, începând din secolul al XIII-lea, exprimând calea pe care se realizează prezența reală a Corpului și a Sângelui lui Isus Cristos în cadrul împărtășaniei, prin transformarea întregii substanțe a pâinii în Corp și a întregii substanțe a vinului în Sângele lui Isus Cristos, rămânând neschimbată numai aparența de pâine și de vin.

[92] Gioacchino da Fiore (c. 1130-1202), călugăr și teolog, abate cistercian; a susținut că domnia Sfântului Duh va urma celei a Fiului care, la rândul ei, a urmat celei a Tatălui.
[93] Actualmente Cassino în regiunea Lazio, provincia Frosinone.
[94] Ordinul Predicatorilor – Frații Predicatori, dominicani, ordin religios al călugărilor cerșetori întemeiat de Sf. Dominic în 1206 și aprobat de Honorius al III-lea în 1216; din OP au făcut parte printre alții: Sf. Toma de Aquino, Sf. Caterina de Siena, Beato Angelico, G. Savonarola, T. Campanella.
[95] Astăzi această funcție este de „călugăr cenzor al presei", la Vatican.
[96] Regula – codul de comportare, regulamentul stabilit de întemeietorul ordinului respectiv.
[97] Enciclică – în Biserica Catolică, scrisoare a papei către Bisericile, clerul și credincioșii din toate țările sau dintr-o anumită țară, conținând o problemă de doctrină sau de actualitate.
[98] Stigmatele Sf. Francisc – 1. stigmat med.: semn, amprentă, rană provocate în mod specific de o boală sau de o alterare patologică; religie: plăgi deschise la mâini, picioare, frunte și coaste suferite de Cristos în timpul Patimilor; în semnificația modernă, asemenea plăgi care apar la persoane cu o viață mistică intensă; 2. stigmatele Sf. Francisc: semnele primite de sfânt la Verna, în porțiunea toscană a Munților Apenini, unde a trăit în lungi perioade de rugăciune.
[99] Uncie – măsură de greutate folosită înainte de adoptarea sistemului metric decimal, având în Italia valori între 26 și 30 de gr.
[100] Corpus Domini – sărbătoare euharistică celebrată în joia de după Sf. Treime, adică la 60 de zile după Paști; Urban al IV-lea a înființat această sărbătoare în amintirea minunii de la Bolsena, din 1263, când un preot care nu credea în transsubstanțiere a văzut picături de sânge care ieșeau din anafură; catedrala de la Orvieto a fost construită special pentru ca, la 12 iunie 1264, să fie depusă acolo pânza albă cu urmele de sânge provenite de la anafură.
[101] Certozin (cartusian) – ordin religios întemeiat de Sf. Bruno în 1084 la mânăstirea Chartreuse; membrii acestui ordin duceau o viață ascetică, solitară, care favoriza retragerea într-o interiorizare aproape totală.
[102] I. O. R. – Fundația pentru Religie, instituție actuală pentru procurarea de fonduri necesare Bisericii.
[103] Podestà – șef al justiției și al armatei din orașele-comună italiene.
[104] Capitano del popolo – magistrat care tutela interesele poporului timp de un an în orașele-comună italiene.
[105] Prior – în Florența și în alte Comune italiene, fiecare dintre cei șase magistrați care formau *signoria*, ca organ colectiv de conducere, împreună cu podestà și cu judecătorul orășenesc, așa-numitul gonfalonier al justiției.
[106] Cortés – în regatele feudale din Spania și Portugalia, organe reprezentative pe stări sociale; aceasta a fost și denumirea parlamentelor în Spania și în Portugalia, până în 1911.
[107] Ignazio Silone – pseudonimul lui Secondo Tranquilli, scriitor și om politic italian (1900-1978); „Aventura unui sărman creștin", 1968.
[108] „Privind văzut-am bine... umbra cui/fugi, de las, de marea slujbă dată".

[109] Trinacria – vechiul nume al Siciliei.

[110] Veronica – bucată de pânză păstrată din 1292 în bazilica Sf. Petru și care poartă imprimată pe ea imaginea chipului lui Hristos; numele propriu pare să provină prin etimologie populară din *vera icona* – imagine adevărată, transformat apoi în numele femeii despre care se crede că i-ar fi șters sudoarea de pe față lui Isus când acesta era dus la locul de supliciu.

[111] Stările, sau Statele Generale – nume dat vechiului parlament feudal în Franța, de la cele trei *stări* sau clase sociale care erau reprezentate: clerul, nobilimea și burghezia sau a treia stare; S.G. au fost convocate pentru prima dată în 1302 de Filip cel Frumos.

[112] Fraticelli – (ital.) diminutiv de la „frate" în sens religios; deci, călugăraș.

[113] ...Egidiană – Albornoz era supranumit și „cardinalul Egidio".

[114] Bula de Aur – legea fundamentală a Sfântului Imperiu roman prin care se acorda celor șapte prinți germani, numiți din această cauză *electori*, dreptul exclusiv de a-l alege pe împărat.

[115] Flagelanți – secta de fanatici religioși apărută, în 1260, în Italia, ai cărei membri, sub pretextul ispășirii păcatelor lumii, se biciuiau în public; desființată în 1417, în urma conciliului de la Konstanz.

[116] Burgrav – (germ.) în Evul Mediu, în statele germane, conducătorul unui oraș, *burg*.

[117] Condotier – în statele italiene, conducător de detașamente mercenare care se angaja în serviciul orașelor, al principilor sau al papei.

[118] Gonfalonier – purtătorul steagului, *gonfalon*, sau al insignelor unui stat, unui oraș, unei instituții laice sau clericale; constituia o funcție în organul conducător al unor republici italiene, în Evul Mediu.

[119] Pasquino – apelativ prin care era desemnată la Roma o statuie mutilată din marmură din perioada elenistică așezată la colțul palatului Braschi; s-ar putea ca numele să aibă legătură cu cel al unui om din popor, cunoscut în Roma secolului al XVI-lea pentru ironia sa mușcătoare; din timpul papei Leon al X-lea (1513-1521) și până în 1870, mai ales în timpul conclavului din 1522, pe postamentul statuii erau lipite *pasquinate*, ca interlocutori imaginari ai lui P. erau alte statui romane, mutilate sau nu, numite de către popor Marforio, Madama Lucrezia și abatele Luigi.

[120] Pius Aeneas – (lat.) eroul Eneidei lui Vergiliu, pe care poetul îl concepe ca „Enea cel milos" față de rude, patrie și zei.

[121] Tiară – acoperământ pentru cap împodobit cu trei coroane suprapuse și cu o cruce în vârf, purtat de papă, ca simbol al puterii, la anumite ceremonii.

[122] Dataria – serviciu administrativ în Statul papal care, din dările încasate, acordă anumite beneficii.

[123] Agone – un fel de stadion pentru întreceri de atletism; Testaccio – colină pe malul stâng al Tibrului, în apropiere de poarta S. Paolo, formată din sfărâmăturile de amfore, *testa*, în lb. latină, care erau aduse cu corăbiile la Roma și se spărgeau accidental.

[124] Auto da fé sau autodafe – 1. ardere pe rug a celor condamnați de Inchiziție pentru erezie; înainte de fi supuși la supliciul focului, ereticii condamnați erau îndemnați solemn să facă „acte de credință" pentru a merita salvarea într-o altă lume; 2. ardere publică a operelor socotite indezirabile în timpul Inchiziției, fascismului etc.

[125] Aluzie la *Principele*, tratat politic, apărut în 1513, al lui Niccolò Machiavelli care vorbește despre modul în care un principe, modelul fiind chiar Cesare Borgia, trebuie să guverneze și să-și apere statul; în acest tratat apare cunoscuta maximă *„Scopul scuză mijloacele"* oricât de condamnabile ar fi acestea.

[126] Joc de cuvinte în original, intraductibil: „dio non è trino, ma quattrino"; trino – trinitate, treime; quattrino – bănuț, pară, monedă măruntă, figurat, un sfert din valoarea unei monede.

[127] Sau, în Italia, *Ognissanti*, la 1 noiembrie.

[128] Încoronare pe Capitoliu – colina Capitoliului este cea mai mică dintre cele șapte ale Romei; în vârful ei se înălța templul lui Jupiter; urcarea pe Capitoliu era solemnitatea triumfală rezervată comandanților; prin extensie, poeții considerați cei mai buni primeau pe Capitoliu coroana de lauri ca semn al valorii lor.

[129] Teatini – congregație fondată de Gaetano da Thiene și Gian Pietro Caraffa, la Roma, în 1524.

[130] Somasci – congregație fondată de Sf. Girolamo Emiliani în parohia San Basilio din Veneția și numită astfel după centrul din Somasca, Bergamo; călugării se dedică îngrijirii orfanilor și educației tinerilor săraci.

[131] Barnabiți – congregația clericilor Sf. Pavel fondată de Sf. Antonio Maria Zaccaria și Bartolomeo Ferrari, pentru instruirea clerului și a poporului; a avut ca prim sediu biserica Sf. Barnaba din Milano.

[132] Capucini – ramură a Ordinului franciscan apărută după reforma lui Matteo da Bascio din Montefiascone; sunt ramura cea mai apropiată de spiritul și de litera Regulei Sf. Francisc.

[133] Fascie – mănunchi de nuiele legat cu o curea în jurul unei securi purtat de lictorii care însoțeau pe unii dictatori sau consuli, simbolizând atributul puterii; reprezentarea grafică a fasciilor a fost preluată ca emblemă de fascismul italian.

[134] Motu proprio – (lat.) din proprie voință, prin decret semnat de el.

[135] Comuniune – împărtășania sau cuminecarea cu sfintele taine în cadrul euharistiei; în religia catolică, prima comuniune are loc în perioada preadolescenței credincioșilor.

[136] Angelico – îngeresc, la fel ca îngerii.

[137] Pios – în limba italiană, numele Pius derivă de la adjectivul *pio* care înseamnă pios, evlavios.

[138] Bravi – în secolele XVI-XVII, în Italia, bandiți care se refugiau pe lângă un potentat, formând un fel de mică armată care-l slujea.

[139] Alodiu – proprietate funciară liberă de orice sarcini servile sau vasalice.

[140] Acel braț... Como, don Rodrigo, Innominato, adică Nenumitul – locuri și personaje din celebrul roman al lui Alessandro Manzoni, *Logodnicii*.

[141] Cheile Sf. Petru.

[142] Quietism – concepție etico-religioasă inițiată în 1675 de teologul spaniol Miguel de Molinos și condamnată de Biserică; preconizează contemplația mistică și neagă importanța practicilor rituale și a faptelor bune în vederea mântuirii.

[143] De vin – joc de cuvinte: „om de vin" – „om divin".

[144] din Commedia dell'Arte.

[145] Arcadia – regiune istorică în Grecia intrată în poezia elenistică și latină ca spațiu al unei vieți bucolice, idilice; academie literară care a preluat acest nume, apărută ca reacție la gustul artistic al secolului al XVII-lea, bazat pe retorism, ornamentație excesivă, reprezentat în Italia de curentul marinist.

[146] Copți – nume dat, după creștinare, populației indigene a Egiptului; azi, este cea mai importantă comunitate creștină din interiorul lumii islamice.

[147] Passioniștii – de fapt, acesta este numele membrilor Congregației clericilor desculți ai Preasfintei Cruci și a Pătimirii Domnului Nostru Isus Cristos, având scopul declarat de a predica nemijlocit în rândul poporului.

[148] Redentoriștii – membrii Congregației Preasfântului Mântuitor care avea scopul de a predica la sate.

[149] Munte – un fel de datorie publică, de împrumut pentru redresarea unei situații dificile a populației.

[150] Boreas – în mitologia greacă, personificarea vântului de nord; este fiul unui titan și al zeiței zorilor, Eos.

[151] Pios – în lb.italiană numele papei este Pio, adică evlavios, pios; în original: „un Pio perdé la sede".

[152] Părinte – joc de cuvinte datorat sensului dublu al cuvântului „padre" = părinte (preot), părinte (tată).

[153] Paolo – monedă de argint în valoare de circa cincizeci de centime.

[154] Risorgimento – mișcarea pentru independență și unificarea țării (c.1820-1870), organizată în jurul Regatului Piemontului, care a culminat cu unirea și independența țării.

[155] Aiglon – eroul dramei lui Edmond Rostand; duce de Reichstedt, adolescent avid de glorie, dar incapabil să scape de sub influența lui Metternich.

[156] Camaldolez – Ordin religios apărut în secolul al XI-lea, în provincia Arezzo, cu preocupări pe plan urbanistic, în sensul că a creat un tip de locuințe care dădeau posibilitate călugărilor să trăiască într-o izolare completă.

[157] Monsenior – titlu de onoare acordat patriarhilor, episcopilor, prelaților din familia papei, aceștia din urmă beneficiind de el doar în timpul vieții pontifului.

[158] În limba italiană „Io non riconosco Infallibilità".

[159] Joc de cuvinte intraductibil, în lb. ital., „temporale" însemnând „furtună", dar și „temporal", aici se face aluzie la puterea temporală a papei.

[160] Poarta Pia – una dintre porțile Romei, construită în 1559 de Michelangelo din ordinul lui Pius al VI-lea; printr-o breșă făcută în apropierea ei, la 20 septembrie 1870, trupele italiene au intrat în Roma.

[161] Chassepot – denumire de la armurierul Chassepot care a inventat pușca de calibru 11 prevăzută cu percutor și cu încărcător.

[162] F.U.C.I. – Federația Universitară Catolică Italiană.

[163] Volemose bene – în dialect roman familiar, invitație la o împăcare doar formală și exterioară, echivalentă cu *să arătăm lumii că ne iubim.*

[164] Pălărier ... Croitor – joc de cuvinte: unul dintre însemnele titlului de cardinal este o pălărie de o formă specială, iar numele Sarto înseamnă „croitor".

[165] Action française – Acțiunea franceză, partid francez de extremă dreaptă, monarhist, clerical, antisemit, condamnat de Vatican în 1926 și dizolvat în 1935.

[166] Fumul negru / alb – norișor de fum care iese pe un cos al palatului de la Vatican, aflat deasupra Capelei Sixtine, în timpul conclavului; el este negru dacă alegerea a eșuat din cauză că nu a întrunit majoritatea cerută sau alb dacă noul pontif a fost ales; fumul provine de la arderea buletinelor folosite la votare, la care se adaugă, dacă alegerea nu s-a făcut, ierburi sau paie care colorează fumul în negru.

[167] Urbi et orbi – Romei și întregii lumi.

[168] Fosse Ardeatine – carieră de piatră abandonată din Roma, de pe Via Ardeatina, o ramificație din Via Appia antica, unde, la 24 martie 1944, germanii au masacrat ca represalii 335 de deținuți politici și evrei.

[169] Epistola – moment al mesei, slujba catolică, în care preotul citește, înainte de Evanghelie, pasaje din Epistolele Apostolilor.

[170] Pacem in terris – Pace pe pământ; Falcem in terris – Secera pe pământ, ca aluzie la secera de pe emblema comuniștilor.

[171] ACLI – Asociațiile Creștine ale Muncitorilor.

[172] Dicastere – echivalentul ministerelor în cadrul Curiei papale.

[173] Clergyman – costum preoțesc format din haina și pantaloni negri sau gri-închis, cu plastron negru și cu guler alb, folosit, în general, în afara bisericii.

[174] Sticlă – în limba italiană „bottiglia"; joc de cuvinte datorat asemănării cu numele polonez al viitorului papă.

[175] IOR – Institutul Operelor Religioase.

[176] Penele negre – soldații din trupele de vânători de munte.

[177] Irpef – Impozitul pe venitul persoanelor fizice.

Apendice

Lista cronologică a papilor și a antipapilor

Aceasta listă a fost alcătuită pe baza *Anuarului pontifical*; din cele două date menționate pentru începutul unui pontificat, prima se referă la data alegerii, a doua la consacrare. Numele antipapilor sunt în cursiv, între paranteze, și nu sunt precedate de număr curent.

1. SF. PETRU, Simon din Betsaida (Galileea). A primit de la Isus Cristos în anul 30 puterea pontificală pe care urma s-o transmită succesorilor săi; a trăit mai întâi în Antiohia, apoi, după cum ne informează Cronograful din 354, timp de 25 de ani la Roma, unde a și murit ca martir.
2. SF. LINUS, din Volterra (Tuscia), 67-76
3. SF. ANACLETUS, din Roma, 76-88
4. SF. CLEMENT I, din Roma, 88-97
5. SF. EVARISTUS, din Bethleem (Iudeea), 97-105
6. SF. ALEXANDRU I, din Roma, 105-115
7. SF. SIXTUS I, din Roma, 115-125
8. SF. TELESFORUS, din Terranuova (Calabria), 125-136
9. SF. HYGINUS, din Atena, 136-140
10. SF. PIUS I, din Aquileia, 140-155
11. SF. ANICETUS, din Siria, 155-166
12. SF. SOTERUS, din Fondi, 166-175
13. SF. ELEUTERIUS, din Nicopole (Epir), 175-189
14. SF. VICTOR I, din Africa, 189-199
15. SF. ZEPHYRINUS, din Roma, 199-217
16. SF. CALIXT I, din Roma, 217-222
    (*Sf. Hyppolitus*, din Roma, 217-235)
17. SF. URBAN I, din Roma, 222-230
18. SF. PONTIANUS, din Roma, 21.VII.230-237
19. SF. ANTERUS, din Grecia, 21.XI.235-3.I.236
20. SF. FABIAN, din Roma, 10.I.236-20.I.250
21. SF. CORNELIU, din Roma, III.251-VI.253
    (*Novatian*, din Roma, 251).
22. SF. LUCIUS, din Roma, 25.VI.253-5.III.254
23. SF. ȘTEFAN I, din Roma, 12.V.254-2.VIII.257
24. SF. SIXTUS al II-lea (Xystus), din Grecia, 30.VIII.257-6.VIII.258
25. SF. DIONYSIUS 22.VII.259-26.XII.268

26. SF. FELIX I, din Roma, 5.I.269-30.XII.274
27. SF. EUTYCHIANUS, din Luni (Etruria), 4.I.275-7.XII.283
28. SF. CAIUS, din Dalmaţia, 17.XII.283-22.IV.296
29. SF. MARCELLINUS, din Roma, 30.VI.296-25.X.304
30. SF. MARCELLUS I, din Roma, 27.V.308-16.I.309
31. SF. EUSEBIUS, din Grecia, 18.IV.309-17.VIII.309
32. SF. MILTIADES (Melchiades), din Africa, 2.VII.311-11.I.314
33. SF. SILVESTRU I, din Roma, 31.I.314-31.XII.335
34. SF. MARCUS, din Roma, 18.I.336-7.X.336
35. SF. IULIU I, din Roma, 6.II.337-12.IV.352
36. SF. LIBERIUS, din Roma, 17.IV.352-24.IX.366
(*Felix al II-lea*, din Roma, 355-22.XI.365)
37. SF. DAMASUS I, din Spania, IX.366-11.XII.384
(*Ursinus*, 366-367)
38. SF. SIRICIUS, din Roma, 15 sau 22 sau 29.XII.384-26.XI.399
39. SF. ANASTASIUS I, din Roma, 27.XI.399-19.XII.401
40. SF. INOCENŢIU I, din Albano, 22.XII.401-12.III.417
41. SF. ZOSIMUS, din Grecia, 18.III.417-26.XII.418
42. SF. BONIFACIU I, din Roma, 28 sau 29.XII.418-4.IX.422
(*Eulalius*, 27 sau 29.XII.418-419)
43. SF. CELESTIN I, din Campania, 10.IX.422-27.VII.432
44. SF. SIXTUS al III-lea, din Roma, 31.VII.432-19.VIII.440
45. SF. LEON I CEL MARE, din Volterra (Tuscia), 29.IX.440-10.XI.461
46. SF. HILARUS, din Sardinia, 19.XI.461-29.II.468
47. SF. SIMPLICIUS, din Tivoli, 3.III.468-10.III.483
48. SF. FELIX al II-lea (al III-lea), din Roma, 13.III.483-1.III.492
49. SF. GELASIUS I, din Africa, 1.III.492-21.XI.496
50. ANASTASIUS al II-lea, din Roma, 24.XI.496-19.XI.498
51. SF. SYMACHUS, din Sardinia, 22.XI.498-19.VII.514
(*Laurentius*, 498 şi 501-505)
52. SF. HORMISDAS, din Frosinone, 20.VII.514-6.VIII.523
53. SF. IOAN I, din Tuscia, 13.VIII.523-18.V.526
54. SF. FELIX al IV-lea, din Sannio, 12.VII.526-22.IX.530
55. BONIFACIU al II-lea, din Roma, 22.IX.530-17.X.532
(*Dioscur*, din Alexandria, 22.IX.530-14.X.530)
56. IOAN al II-lea (Mercurius), din Roma, 2.I.533-8.V.535
57. SF. AGAPET I, din Roma, 13.V.535-22.IV.536
58. SF. SILVERIUS, din Campania, 1.VI.536-11.XI.537
59. VIGILIUS, din Roma, 29.III.537-7.VI.555
60. PELAGIUS I, din Roma, 16.IV.556-4.III.561
61. IOAN al III-lea, din Roma, 17.VII.561-13.VII.574
62. BENEDICT I, din Roma, 2.VI.575-30.VIII.579
63. PELAGIUS al II-lea, din Roma, 26.XI.579-7.II.590
64. SF. GRIGORE I CEL MARE, din Roma, 3.IX.590-12.III.604

65. SABINIAN, din Blera (Viterbo), 13.IX.604-22.II.606
66. BONIFACIU al III-lea, din Roma, 19.II.607-12.XI.607
67. SF. BONIFACIU al IV-lea, din Marsica, 25.VIII.608-8.V.615
68. SF. ADEODATUS I, din Roma, 19.X.615-8.XI.618
69. BONIFACIU al V-lea, din Napoli, 23.XII.619-25.X.625
70. HONORIUS I, din Campania, 27.X.625-12.X.638
71. SEVERINUS, din Roma, 28.V.640-2.VIII.640
72. IOAN al IV-lea, din Dalmaţia, 24.XII.640-12.X.642
73. TEODOR I, din Grecia, 24.XI.642-14.V.649
74. SF. MARTIN I, din Todi, VII.649-16.IX.655
75. SF. EUGEN I, din Roma, 10.VIII.654-2.VI.657
76. SF. VITALIANUS, din Segni, 30.VII.657-27.I.672
77. ADEODATUS al II-lea, din Roma, 11.IV.672-17.VI.676
78. DONUS, din Roma, 2.XI.676-11.IV.678
79. SF. AGATON, din Palermo, 27.VI.678-10.I.681
80. SF. LEON al II-lea, din Sicilia, 17.VIII.682-3.VII.683
81. SF. BENEDICT al II-lea, din Roma, 26.VI.684-8.V.685
82. IOAN al V-lea, din Antiohia, 23.VII.685-2.VIII.686
83. CONON, ?, 21.X.686-21.IX.687
84. SF.SERGIU I, din Palermo, 15.XII.687-8.IX.701
    (*Teodor*, 687)
    (*Pascal*, 687)
85. IOAN al VI-lea, din Grecia, 30.X.701-11.I.705
86. IOAN al VII-lea, din Grecia, 1.III.705-18.X.707
87. SISINNIUS, din Siria, 15.I.708-4.II.708
88. CONSTANTIN, din Siria, 25.III.708-19.IV.715
89. SF. GRIGORE al II-lea, din Roma, 19.V.715-11.II.731
90. SF. GRIGORE al III-lea, din Siria, 18.III.731-28.XI.741
91. SF. ZAHARIA, din S.Severina (Calabria), 10.XII.741-22.III.752
92. ŞTEFAN al II-lea, din Roma, 26.III.752-26.IV.757
93. SF. PAUL I, din Roma, 29.V.757-28.VI.767
94. ŞTEFAN al III-lea, din Sicilia, 1,7.VIII.768-24.I.772
    (*Constantin*, din Nepi, 28.VI.sau 5.VII.767-769)
    (*Filip*, 31.VII.768)
95. ADRIAN I, din Roma, 1.9.II. 772-25.XII.795
96. SF. LEON al III-lea, din Roma, 26,27.XII.795-12.VI.816
97. ŞTEFAN al IV-lea, din Roma, 22.VI.816-24.I.817
98. SF. PASCAL I, din Roma, 25.I.817-11.II.824
99. EUGEN al II-lea, din Roma, II sau V.824-VIII.827
100. VALENTIN, din Roma, VIII.827-IX.827
101. GRIGORE al IV-lea, din Roma, 827-I.844
102. SERGIU al II-lea, din Roma, I.844-27.I.847
    (*Ioan*, I.844)
103. SF. LEON al IV-lea, din Roma, 10.IV.847-17.VII.855

104. BENEDICT al III-lea, din Roma, 29.IX.855-17.IV.858
(*Anastasius*, VIII.855-IX.855)
105. SF. NICOLAE I CEL MARE, din Roma, 24.IV.858-13.XI.867
106. ADRIAN al II-lea, din Roma, 14.XII.867-14.XII.872
107. IOAN al VIII-lea, din Roma, 14.XII.872-16.XII.882
108. MARINUS I, din Gallese, 16.XII.882-15.V.884
109. SF. ADRIAN al III-lea, din Roma, 17.V.884-IX.885
110. ȘTEFAN al V-lea, din Roma, IX.885-14.IX.891
111. FORMOSUS, din Roma, 6.X.891-4.IV.896
112. BONIFACIU al VI-lea, din Roma, IV.896
113. ȘTEFAN al VI-lea, din Roma, 896-VIII.897
114. ROMANUS, din Gallese, VIII.897-XI.897
115. TEODOR al II-lea, din Roma, XII.897
116. IOAN al IX-lea, din Tivoli, I.898-I.900
117. BENEDICT al IV-lea, din Roma, I,II.900-VII.903
118. LEON al V-lea, din Ardea, VII.903-IX.903
(*Cristofor*, din Roma, VII sau IX.903-I.904)
119. SERGIU al III-lea, din Roma, 29.I.904-14.IV.911
120. ANASTASIUS al III-lea, din Roma, IV.911-VI.913
121. LANDO, din Sabina, VII.913-II.914
122. IOAN al X-lea, din Tossignano (Imola), III.914-V.928
123. LEON al VI-lea, din Roma, V.928-XII.928
124. ȘTEFAN al VII-lea, din Roma, XII.928-II.931
125. IOAN al XI-lea, din Roma, II,III.931-XII.935
126. LEON al VII-lea, din Roma, 3.I.936-13.VII.939
127. ȘTEFAN al VIII-lea, din Roma, 14.VII.939-X.942
128. MARINUS al II-lea, din Roma, 30.X.942-V.946
129. AGAPET al II-lea, din Roma, 10.V.946-XII.955
130. IOAN al XII-lea, Octavian, din familia conților de Tuscolo, din Roma, 16.XII.955-14.V.964
131. LEON al VIII-lea, din Roma, 4,6.XII.963-1.III.965
132. BENEDICT al V-lea, din Roma, 22.V.964-4.VII.965
133. IOAN al XIII-lea, din Roma, 1.X.965-6.IX.972
134. BENEDICT al VI-lea, din Roma, 19.I.973-VI.974
(*Bonifaciu al VII-lea*, Francone din Roma, VI-VII.974 și VIII.984-VII.985)
135. BENEDICT al VII-lea, din Roma, X.974-10.VII.983
136. IOAN al XIV-lea, Petru, din Pavia, XII.983-20.VIII.984
137. IOAN al XV-lea, din Roma, VIII.985-III.996
138. GRIGORE al V-lea, Bruno duce de Carintia, Saxonia, 3.V.996-18.II.999
(*Ioan al XVI-lea*, Giovanni Filagato, din Rossano Calabro, IV.997-II.998)
139. SILVESTRU al II-lea, Gerbert, din Belliac (Auvergne), 2.IV.999-12.V.1003)
140. IOAN al XVII-lea, Siccone Sicconi, din Roma, VI.1003-XII.1003
141. IOAN al XVIII-lea, Fasano, din Roma, I.1004-VII.1009
142. SERGIU al IV-lea, Petru, din Roma, 31.VII.1009-12.V.1012

143. BENEDICT al VIII-lea, Theophilactus (Teofilatto) din familia conților de Tuscolo, 18.V.1012-9.IV.1024
(*Grigore*, din Roma, 1012)
144. IOAN al XIX-lea, Romanus din familia conților de Tuscolo, IV,V.1024-1032
145. BENEDICT al IX-lea, Theophilactus din familia conților de Tuscolo, 1032-1044
146. SILVESTRU al III-lea, Giovanni, din Roma, 20.I.1045-10.II.1045
147. BENEDICT al IX-lea (a doua oară), 10.IV.1045-1.V.1045
148. GRIGORE al VI-lea, Giovanni Graziano, din Roma, 5.V.1045-20.XII.1046
149. CLEMENT al II-lea, Suitgerius de Morsleben și Honburg, din Saxonia, 24,25.XII.1046-9.X.1047
150. BENEDICT al IX-lea (a treia oară), 8.XI.1047-17.VII.1048
151. DAMASUS al II-lea, Poppo, din Bavaria, 17.VII.1048-9.VIII.1048
152. SF.LEON al IX-lea, Bruno, conte de Egisheim-Dagsburg, din Alsacia, 12.II.1049-19.IV.1054
153. VICTOR al II-lea, Gebhardt, conte de Dollnstein-Hirschberg, din Germania, 16.IV.1055-28.VII.1057
154. ȘTEFAN al IX-lea, Frederic duce de Lorena, din Lorena, 3.VIII.1057-29.III.1058
155. NICOLAE al II-lea, Gerard, din Chevron (Savoia), 18.IV.1058, 24.I.1059-27.VII.1061
(*Benedict al X-lea*, Ioan, din Roma, 5.IV.1058-24.X.1059)
156. ALEXANDRU al II-lea, Anselmo, din Baggio (Milano), 1.X.1061-21.IV.1073
(*Honorius*, Cadalus, prov.Verona, 28.X.1061-1072)
157. SF. GRIGORE al VII-lea, Hildebrand de Soana (Tuscia), 22.IV, 30.VI.1073-25.V.1085
(*Clement al III-lea*, Guiberto, din Parma, 25.VI.1080, 24.III.1084-8.IX.1100)
158. VICTOR al III-lea, Desiderius, din Benevento, 24.V.1086-16.IX.1087
159. URBAN al II-lea, Eudes de Lagery, din Châtillon-sur-Marne (Franța), 12.III.1088-29.VII.1099
160. PASCAL al II-lea, Raniero, din Blera (Viterbo), 13,14.VIII.1099-21.I.1118
(*Teodoric*, episcop la S. Rufina, 1100-1102)
(*Alberto*, episcop de Sabina, 1102)
(*Silvestru al IV-lea*, Maginulf, din Roma, 18.XI.1105-1111)
161. GELASIUS al II-lea, Giovanni Caetani, din Gaeta, 24.I, 10.III.1118-28.I.1119
(*Grigore al VIII-lea*, Maurice Bourdin, din Franța, 8.III.1118-1121)
162. CALIXT al II-lea, Guy, din Burgundia, 2,9.II.1119-13.XII.1124
163. HONORIUS al II-lea, Lamberto, din Fiagnano (Imola), 15,21.XII.1124-13.II.1130
(*Celestin al II-lea*, Tebaldo Boccadipecora, din Roma, XII.1124)
164. INOCENȚIU al II-lea, Gregorio Papareschi, din Roma, 14,23.II.1130-24.IX.1143
(*Anacletus al II-lea*, Pietro Pierleoni, din Roma, 14,23.II.1130-25.I.1138)
(*Victor al IV-lea*, Gregorius, ?, III.1138-29.IV.1138)
165. CELESTIN al II-lea, Guido, din Città di Castello, 26.IX, 3.XII.1143-8.III.1144

166. LUCIUS al II-lea, Gerardo Caccianemici, din Bologna, 12.III.1144-15.II.1145
167. EUGEN al III-lea, poate din fam. Paganelli de Montemagno, din Pisa, 15.18.II.1145-8.VII.1153
168. ANASTASIUS al IV-lea, Corrado, din Roma, 12.VII.1153-3.XII.1154
169. ADRIAN al IV-lea, Nicholas Breakspear, din Langley (Anglia), 4,5.XII.1154-1.IX.1159
170. ALEXANDRU al III-lea, Rolando Bandinelli, din Siena, 7,20.IX.1159-30.VIII.1181
(*Victor al IV-lea* sau *al V-lea*, Ottaviano Monticelli, din Tivoli, 7.IX, 4.X.1159-20.IV.1164)
(*Pascal al III-lea*, Guido, din Crema, 22,26.IV.1164-20.IX.1168)
(*Calixt al III-lea*, Giovanni, abate la Strumi, Arezzo, IX.1168-29.VIII.1178)
(*Inocențiu al III-lea*, Lando, din Sezze, 29.IX.1179-1180)
171. LUCIUS al III-lea, Ubaldo Allucingoli, din Lucca, 1,6.IX.1181-25.XI.1185
172. URBAN al III-lea, Uberto Crivelli, din Milano, 25.XI, 1.XII.1185-20.X.1187
173. GRIGORE al VIII-lea, Alberto de Morra, din Benevento, 21,25.X.1187-17.XII.1187
174. CLEMENT al III-lea, Paolo Scolari, din Roma, 19,20.XII.1187-III.1191
175. CELESTIN al III-lea, Giacinto Bobone, din Roma, 30.III, 14.IV.1191-8.I.1198
176. INOCENȚIU al III-lea, Lotario di Segni, din Gavignano (Roma), 8.I,22.II.1198-16.VII.1216
177. HONORIUS al III-lea, Cencio Savelli, din Roma, 18, 24.VII.1216-18.III.1227
178. GRIGORE al IX-lea, Ugolino di Segni, din Anagni, 19,21.III.1227-22.VIII.1241
179. CELESTIN al IV-lea, Goffredo Castiglioni, din Milano, 25,28.X.1241-10.XI.1241
180. INOCENȚIU al IV-lea, Sinibaldo Fieschi, din Genova, 25, 28.VI.1243-7.XII.1254
181. ALEXANDRU al IV-lea, Conti di Segni, din Jenne (Anagni), 12,20.XII.1254-25.V.1261
182. URBAN al IV-lea, Jacques Pantaléon, din Troyes (Franța), 20.VIII, 4.IX.1261-2.X.1264
183. CLEMENT al IV-lea, Guy Foulques, din St.Gilles (Nîmes, Franța), 5, 15.II.1265-29.XI.1268
184. GRIGORE al X-lea, Tebaldo Visconti, din Piacenza, 1.IX.1271, 27.III.1272-10.I.1276
185. INOCENȚIU al V-lea, Pierre de Tarantaise, din Savoia, 21.I.,22.II.1276-22.VI.1276
186. ADRIAN al V-lea, Ottobono Fieschi, din Genova, 11.VII.1276-18.VIII.1276.
187. IOAN al XXI-lea, Pedro Julião, supranumit Petrus Hispanus, din Lisabona, 15,20.IX.1276-20.V.1277
188. NICOLAE al III-lea, Giovanni Gaetano Orsini, din Roma, 25.XI,26.XII.1277-22.VIII.1280
189. MARTIN al IV-lea, Simon de Brion, (Franța), 22.II, 23.III.1281-28.III.1285
190. HONORIUS al IV-lea, Jacopo Savelli, din Roma, 2.IV, 20.V.1285-3.IV.1287
191. NICOLAE al IV-lea, Girolamo Masci, din Lisciano (Ascoli Piceno), 22.II.1288-4.IV.1292

192. SF. CELESTIN al V-lea, Pietro Angeleri, din Isernia, 5.VII, 29.VIII.1294-13.XII.1294
193. BONIFACIU al VIII-lea, Benedetto Caetani, din Anagni, 24.XII.1294, 23.I.1295-11.X.1303
194. BENEDICT al XI-lea, Niccolò Boccassini, din Treviso, 22,27.X.1303-7.VII.1304
195. CLEMENT al V-lea, Bertrand de Got, din Villandraut (Gironde-Franța), 5.VII, 14.XI.1305-20.IV.1314
196. IOAN al XXII-lea, Jacques-Arnaud d'Euse, din Cahors (Franța), 7.VIII, 25.IX.1316-4.XII.1334
(*Nicolae al V-lea*, Pietro Rainalducci, din Corvaro, Rieti, 12,22.V.1328-25.VIII.1330)
197. BENEDICT al XII-lea, Jacques Fournier, din Savardin (Foix-Franța), 20.XII.1334, 8.I.1335-25.IV.1342
198. CLEMENT al VI-lea, Pierre Roger, din Malmont (Franța), 7,19.V.1342-6.XII.1352
199. INOCENȚIU al VI-lea, Etienne Aubert, din Mont-Beyssac (Franța), 18,30.XII.1352-12.IX.1362
200. URBAN al V-lea, Guillaume de Grimoard, din Grisac (Auvergne-Franța), 28.X., 6.XI.1362-19.XII.1370
201. GRIGORE al XI-lea, Pierre Roger de Beaufort, din Rosier-d'Egleton (Franța), 30.XII.1370,5.I.1371-27.III.1378
202. URBAN al VI-lea, Bartolomeo Prignano, din Napoli, 8,18.IV.1378-15.X.1389
(*Clement al VII-lea*, Robert, conte de Genevois, din Franța, 20.IX, 31.X.1378-16.IX.1394)
203. BONIFACIU al IX-lea, Pietro Tomacelli, din Napoli, 2,9.XI.1389-1.X.1404
204. INOCENȚIU al VII-lea, Cosimo Migliorati, din Sulmona, 17.X, 11.XI.1404-6.XI.1406
205. GRIGORE al XII-lea, Angelo Correr, din Veneția, 30.XI, 19.XII.1406-4.VII.1415
(*Benedict al XIII-lea*, Pedro de Luna, din Aragon, 28.IX,11.X.1394-23.V.1423)
(*Alexandru al V-lea*, Pietro Filargis, din Creta, 26.VI, 7.VII.1409-3.V.1410)
(*Ioan al XXIII-lea*, Baldassarre Cossa, din Napoli, 17, 25.V.1410-29.V.1415)
206. MARTIN al V-lea, Oddone Colonna, din Genazzano (Roma), 11,21.XI.1417-20.II.1431
207. EUGEN al IV-lea, Gabriele Condulmer, din Veneția, 3,11.III.1431-23.II.1447
(*Felix al V-lea*, Amedeo al VIII-lea, duce de Savoia, din Savoia, 5.XI.1439, 24.VII.1440-7.IV.1449)
208. NICOLAE al V-lea, Tommaso Parentucelli, din Sarzana, 6, 19.III.1447-24.III.1455
209. CALIXT al III-lea, Alonso de Borja, din Játiva (Valencia), 8,20.IV.1455-6.VIII.1458
210. PIUS al II-lea, Enea Silvio Piccolomini, din Corsignano (Siena), 19.VIII, 3.IX.1458-15.VIII.1464
211. PAUL al II-lea, Pietro Barbo, din Veneția, 30.VIII, 16.IX.1464-26.VII.1471
212. SIXTUS al IV-lea, Francesco della Rovere, din Celle Ligure (Savona), 9,25.VIII.1471-12.VIII.1484
213. INOCENȚIU al VIII-lea, Giovanni Battista Cibo, din Genova, 29.VIII, 12.IX.1484-25.VII.1492

214. ALEXANDRU al VI-lea, Rodrigo de Borja, din Játiva (Valencia), 11,26.VIII.1492-18.VIII.1503
215. PIUS al III-lea, Francesco Todeschini Piccolomini, din Siena, 22.IX, 1,8.X.1503-18.X.1503
216. IULIU al II-lea, Giuliano della Rovere, din Albisola (Savona), 31.X, 26.XI.1503-22.II.1513
217. LEON al X-lea, Giovanni de'Medici, din Florența, 9, 19.III.1513-1.XII.1521
218. ADRIAN al VI-lea, Adriaan Florensz, din Utrecht, 9.I, 31.VIII.1522-14.IX.1523
219. CLEMENT al VII-lea, Giulio de'Medici, din Florența, 19,26.XI.1523-25.IX.1534
220. PAUL al III-lea, Alessandro Farnese, din Canino (Viterbo), 12.X, 3.XI.1534-10.XI.1549
221. IULIU al III-lea, Giovanni Maria Ciocchi del Monte, din Roma, 8, 22.II.1550-23.III.1555
222. MARCELLUS al II-lea, Marcello Cervini, din Montepulciano (Siena), 9, 10.IV.1555-1.V.1555
223. PAUL al IV-lea, Gian Pietro Carafa, din S.Angelo della Scala (Avellino), 23, 26.V.1555-18.VIII.1559
224. PIUS al IV-lea, Giovan Angelo de'Medici, din Milano, 25.XII.1559, 6.I.1560-9.XII.1565
225. SF. PIUS al V-lea, Michele Ghislieri, din Bosco Marengo (Alexxandria), 7, 17.I.1566-1.V.1572
226. GRIGORE al XIII-lea, Ugo Boncompagni, din Bologna, 13, 25.V.1572-10.IV.1585
227. SIXTUS al V-lea, Felice Peretti, din Grottammare (Ascoli Piceno), 24.IV,1.V.1585-27.VIII.1590
228. URBAN al VII-lea, Giovanni Battista Castagna, din Roma, 15.IX.1590-27.IX.1590
229. GRIGORE al XIV-lea, Niccolò Sfondrati, din Somma Lombardo (Cremona), 5,8.XII.1590-16.X.1591
230. INOCENȚIU al IX-lea, Giovanni Antonio Facchinetti, din Bologna, 29.X, 3.XI.1591-30.XII.1591
231. CLEMENT al VIII-lea, Ippolito Aldobrandini, din Fano, 30.I, 9.II.1592-3.III.1605
232. LEON al XI-lea, Alessandro de'Medici, din Florența, 1,10.IV.1605-27.IV.1605
233. PAUL al V-lea, Camillo Borghese, din Roma, 16,29.V.1605-28.I.1621
234. GRIGORE al XV-lea, Alessandro Ludovisi, din Bologna, 9,14.II.1621-8.VII.1623
235. URBAN al VIII-lea, Maffeo Barberini, din Florența, 6.VIII, 29.IX.1623-29.VII.1644
236. INOCENȚIU al X-lea, Giovanni Battista Pamphili, din Roma, 15.IX,4,X.1644-7.I.1655
237. ALEXANDRU al VII-lea, Fabio Chigi, din Siena, 7, 18.IV.1655-22.V.1667
238. CLEMENT al IX-lea, Giulio Rospigliosi, din Pistoia, 20, 26.VI.1667-9.XII.1669
239. CLEMENT al X-lea, Emilio Altieri, din Roma, 29.IV, 11.V.1670-22.VII.1676
240. INOCENȚIU al XI-lea, Benedetto Odescalchi, din Como, 21.IX, 4.X.1676-12.VIII.1689
241. ALEXANDRU al VIII-lea, Pietro Ottoboni, din Veneția, 6, 16.X.1689-1.II.1691

242. INOCENȚIU al XII-lea, Antonio Pignatelli, din Spinazzola, (Bari), 12,15.VII.1691-27.IX.1700
243. CLEMENT al XI-lea, Giovanni Francesco Albani, din Urbino, 23, 30.XI., 8.XII.1700-19.III.1721
244. INOCENȚIU al XIII-lea, Michelangelo Conti, din Poli (Palestrina), 8, 18.V.1721-7.V.1724
245. BENEDICT al XIII-lea, Pier Francesco Orsini, din Gravina (Bari), 29.V, 4.VI.1724-21.II.1730
246. CLEMENT al XII-lea, Lorenzo Corsini, din Florența, 12, 16.VII.1730-6.II.1740
247. BENEDICT al XIV-lea, Prospero Lambertini, din Bologna, 17,22.VIII.1740-3.V.1758
248. CLEMENT al XIII-lea, Carlo Rezzonico, din Veneția, 6, 16.VII.1758-2.II.1769
249. CLEMENT al XIV-lea, Gian Vincenzo Antonio Ganganelli, din S.Arcangelo (Rimini), 19, 28.V, 4.VI.1769-22.IX.1774
250. PIUS al VI-lea, Giovanni Angelo Braschi, din Cesena, 15,22.II.1775-29.VIII.1799
251. PIUS al VII-lea, Barnaba Chiaramonti, din Cesena, 14,21.III.1800-20.VIII.1823.
252. LEON al XII-lea, Annibale Sermattei della Genga, din Genga (Ancona), 28.IX, 5.X.1823-10.II.1829
253. PIUS al VIII-lea, Francesco Saverio Castiglioni, din Cingoli (Macerata), 31.III, 5.IV.1829-30.XI.1830
254. GRIGORE al XVI-lea, Bartolomeo Mauro Cappellari, din Belluno, 2,6.II.1831-1.VI.1846
255. PIUS al IX-lea, Giovanni Maria Mastai Ferretti, din Senigallia (Ancona), 16, 21.VI.1846-7.II.1878
256. LEON al XIII-lea, Gioacchino Pecci, din Carpineto (Anagni), 20.II, 3.III.1878-20.VII.1903
257. SF. PIUS al X-lea, Giuseppe Sarto, din Riese (Treviso), 4, 9.VIII.1903-20.VIII.1914
258. BENEDICT al XV-lea, Giacomo della Chiesa, din Genova, 3, 6.IX..1914-22.I.1922
259. PIUS al XI-lea, Achille Ratti, din Desio (Milano), 6, 12.II.1922-10.II.1939
260. PIUS al XII-lea, Eugenio Pacelli, din Roma, 2, 12.III.1939-9.X.1958
261. IOAN al XXIII-lea, Angelo Giuseppe Roncalli, din Brusicco di Sotto il Monte (Bergamo),28.X, 4.XI.1958-3.VI.1963
262. PAUL al VI-lea, Giovanni Battista Montini, din Concesio (Brescia), 21.VI, 30.VI.1963-6.VIII.1978
263. IOAN PAUL I, Albino Luciani, din Forno di Canale d'Agordo (Belluno), 26.VIII, 3.IX.1978-28.IX.1978
264. IOAN PAUL al II-lea, Karol Wojtyla, din Wadovice (Cracovia), 16.X, 22.X.1978

Observații asupra listei și diferite „curiozități"

Asupra cronologiei și numărului pontifilor de la Roma persistă multe dubii datorate surselor istorice contradictorii și unor chestiuni controversate, cum ar fi cea a papilor aleși dar neîncoronați din cauza morții lor subite, a papilor care au păstorit de mai multe ori, precum și problema legitimității sau nu a unora dintre ei.

Conform *Anuarului pontifical*, până acum câțiva ani, numărul pontifilor, inclusiv cel actual, ar fi fost de 265; de fapt era considerat papă și un anume Ștefan ales în 752, între Zaharia și Ștefan al II-lea. Deoarece, însă, el a murit la trei zile după alegere, desigur fără a fi fost consacrat, a fost scos de pe listă și numărul papilor a rămas fixat la 264. Persistă, totuși, o inconsecvență, pentru că și alți papi au murit fără a fi fost încoronați, și totuși fac parte din listă.

Alte incertitudini provin de la antipapi, adică de acei papi care au uzurpat demnitatea și tronul de la Roma unor papi pe parcursul pontificatului acestora și care în multe cazuri au fost considerați ca fiind aleși regulamentar din punct de vedere canonic. Biserica recunoaște doar 37 de antipapi, după cum rezultă din lista prezentată; în realitate, însă, au fost 39. Nu intrau în acest număr Clement al VIII-lea (1423-1429) și Benedict al XIV-lea (1425-1430). În chestiunea antipapilor se mai mențin și alte dubii. Leon al VIII-lea (al 131-lea din listă) ar trebui să fie considerat antipapă până la moartea lui Ioan al XII-lea (al 130-lea din listă) și, de asemenea Benedict al V-lea (al 132-lea) până la moartea lui Leon al VIII-lea.

Deosebit de spinoasă este situația provocată de tripla alegere a lui Benedict al IX-lea: de fapt, ar trebui considerați ca antipapi Silvestru al III-lea (al 146-lea din listă) și Damasus al II-lea (al 151-lea), dacă demiterile sale din 1044 și 1048 sunt apreciate ca nelegale.

În rândul papilor care au urcat pe tronul lui Petru sunt, de asemenea, de semnalat unele „curiozități".

Durata pontificatelor

Cele mai scurte șase pontificate au fost, în ordine:
1. Urban al VII-lea: 13 zile
2. Bonifaciu al VI-lea: 15 zile
3. Celestin al IV-lea: 17 zile
4. Teodor al II-lea: 20 de zile
5. Sisinnius: 21 de zile
6. Silvestru al III-lea: 22 de zile

Cele mai lungi șase pontificate au fost, în ordine:
1 Sf. Petru: 37 de ani
2 Pius al IX-lea: 32 de ani
3 Leon al XIII-lea: 25 de ani
4 Pius al VI-lea: 24 de ani
5 Pius al VII-lea: 23 de ani
6 Alexandru al III-lea: 22 de ani

Papii care au abdicat

Papii care au renunțat la tronul pontifical au fost în număr de cinci:
1 Clement I în 97
2 Pontianus în 235
3 Benedict al IX-lea în 1045
4 Celestin al V-lea în 1294
5 Grigore al XII-lea în 1415

Papii demiși

Papii care au fost demiși din diferite motive au fost în număr de nouă:
1 Silverius în 537
2 Martin I în 654
3 Romanus în 897
4 Leon al V-lea în 903
5 Ioan al XII-lea în 963
6 Benedict al V-lea în 963
7 Leon al VIII-lea în 964
8 Silvestru al III-lea în 1046
9 Benedict al IX-lea în 1044 și în 1048

Papa care a păstorit de mai multe ori

A fost Benedict al IX-lea; ales în 1032, a fost demis în 1044; a urcat din nou pe tron în 1045, abdicând în același an; s-a aflat pentru a treia oară pe tron în 1047 și a fost definitiv demis un an mai târziu. Practic, numele său apare de trei ori în numărătoarea papilor, astfel încât numărul calculat numai în funcție de nume ar fi, de fapt 262 și nu 264.

Papii care au luat numele unor antipapi

Zece au fost papii care, îndată după ce au fost aleși, și-au luat numele pe care-l aveau antipapii precedenți lor, aceasta pentru a atrage atenția într-o manieră incontestabilă asupra legitimității alegerii:
1 Honorius al II-lea (1124-1130): a luat numele antipapei Honorius al II-lea (1061-1072)
2 Celestin al II-lea (1143-1144): a luat numele antipapei Celestin al II-lea (1124)
3 Grigore al VIII-lea (1187): a luat numele antipapei Grigore al VIII-lea (1118-1121)
4 Clement al III-lea (1187-1191): a luat numele antipapei Clement al III-lea (1080-1100)
5 Inocențiu al III-lea (1198-1216): a luat numele antipapei Inocențiu al III-lea (1179-1180)
6 Nicolae al V-lea (1447-1455): a luat numele antipapei Nicolae al V-lea (1328-1330)
7 Calixt al III-lea (1455-1458): a luat numele antipapei Calixt al III-lea (1168-1178)

8 Clement al VII-lea (1523-1534): a luat numele antipapei Clement al VII-lea (1378-1394)
9 Benedict al XIII-lea (1724-1730): a luat numele antipapei Benedict al XIII-lea (1394-1423)
10 Ioan al XXIII-lea (1958-1963): a luat numele antipapei Ioan al XXIII-lea (1410-1415)

Nu trebuie uitat nici că papa Clement al VIII-lea (1592-1605) a luat numele unui Clement al VIII-lea (1423-1429) care nu este recunoscut oficial de Biserică nici măcar ca antipapă; acelasi lucru este valabil și în cazul lui Benedict al XIV-lea (1740-1758) care a luat numele unui Benedict al XIV-lea (1425-1430) de asemenea nerecunoscut, nici ca antipapă, de Biserică.

Nume inexistente în seria de papi

Din seria de pontifi care poartă același nume, nu fac parte următorii opt papi; dintre ei, primii cinci erau antipapi:
1 Grigore al XVI-lea, antipapă (997-998)
2 Felix al II-lea, antipapă (355-365)
3 Bonifaciu al VII-lea, antipapă (974 și 984-985)
4 Benedict al X-lea, antipapă (1058-1059)
5 Alexandru al V-lea, antipapă (1409-1415)
6 Ioan al XX-lea: practic, nici n-a existat vreodată și s-a sărit de la Ioan al XIX-lea la Ioan al XXI-lea.
7-8 Martin al II-lea și Martin al III-lea, practic nici n-au existat; de fapt, au fost confundați cu acest nume Marinus I și Marinus al II-lea, motiv pentru care, de la Martin I s-a trecut direct la Martin al IV-lea.

Familiile care au dat cei mai mulți papi

Șaisprezece au fost familiile care și-au văzut câte un reprezentant al lor urcând pe tronul pontifical:

Conți de Tuscolo (5):	Ioan al XII-lea
	Benedict al VII-lea
	Benedict al VIII-lea
	Ioan al XIX-lea
	Benedict al IX-lea (papă de trei ori)
Conți de Segni (4):	Inocențiu al III-lea
	Grigore al IX-lea
	Alexandru al IV-lea
	Inocențiu al XIII-lea
Savelli din Roma (3):	Grigore al II-lea
	Honorius al III-lea
	Honorius al IV-lea
Orsini din Roma (3):	Celestin al III-lea

	Nicolae al III-lea
	Benedict al XIII-lea
Medici din Florența (3):	Leon al X-lea
	Clement al VII-lea
	Leon al XI-lea
Anici din Roma (2):	Felix al III-lea
	Grigore I cel Mare
Caetani din Gaeta (2):	Gelasius al II-lea
	Bonifaciu al VIII-lea
Borgia din Játiva (2):	Calixt al III-lea
	Alexandru al VI-lea
Colonna din Roma (2):	Adrian I
	Martin al V-lea
Castiglioni din Milano (2):	Celestin al IV-lea
	Pius al VIII-lea
della Rovere din Savona (2):	Sixtus al IV-lea
	Iuliu al II-lea
Fieschi, conți de Lavagna (2):	Inocențiu al IV-lea
	Adrian al V-lea
Piccolomini din Siena (2):	Pius al II-lea
	Pius al III-lea
Roger de Beaufort (2):	Clement al VI-lea
	Grigore al XI-lea

Nu se cunoaște numele familiei romane căreia îi aparțin cei doi papi frați Ștefan al II-lea și Paul I și al familiei din Frosinone care a dat ca papă un tată și un fiu: Hormisdas și Silverius.

Schimbarea numelui

În momentul alegerii sale, noul pontif, printr-o tradiție devenită de-acum milenară, trebuie să-și schimbe numele primit la botez. Sf. Petru, ca prim papă, a fost, de fapt, și primul care a făcut această schimbare, fiind obligat de însuși Isus, și nu s-a mai numit Simon; după el, însă, fiecare papă și-a păstrat propriul nume de botez până în anul 532, prin Ioan al II-lea care se numea Mercurius sau Mercurialis, aceste nume apărând ca prea păgâne. Și-au schimbat numele, apoi, probabil, și Ioan al III-lea în 561, care se pare că se numea anterior Catelinus, și, de asemenea, tot așa a făcut și succesorul său din 575, Benedict I, al cărui nume de botez era, poate, Bonosius. În privința acestor doi papi, însă, informațiile asupra numelor nu sunt sigure.

Al doilea care și-a schimbat, sigur, numele a fost, în anul 955, Ioan al XII-lea, care se numea Octavian, un alt nume păgân și împărătesc. După alți cinci papi care și-au păstrat numele inițial, o altă schimbare, poate cea mai semnificativă, a avut loc în anul 983: *„Johannes qui est Petrus"*; și a fost Ioan al XIV-lea. De atunci, numele lui Petru a rămas *tabù*, iar schimbarea a devenit un obicei care n-a mai fost abandonat. Renunțarea

la numele de la „prima" naștere urmărește să scoată în evidență importanța unei „a doua" nașteri la care s-a ajuns prin alegerea supremă cu semnificație profund mistică. Neobișnuit este faptul că, în unele cazuri, nu noul pontif a fost cel care să-și aleagă numele, ci acesta i-a fost dat de cardinalul prim-diacon, ca un adevărat „naș", așa cum s-a întâmplat la alegerea cardinalului Cencio Savelli și a primului papă de la Avignon.

Numărul acestor nume nu trece de șaptezeci și, dintre ele, mai puțin de jumătate au fost repetate; numele care se alternează mai frecvent în ultimele secole sunt cele de Clement, Inocențiu, Pius și Benedict. În orice caz, motivele care duc la alegerea unuia sau a altuia dintre ele sunt foarte variate și, de cele mai multe ori, imposibil de aflat.

De exemplu, analizând motivele unor alegeri, voi aminti că Enea Silvio Piccolomini a fost, se pare, tentat să-și ia numele de Pius al II-lea influențat de emistihul lui Vergiliu „*Sum pius Aeneas*", adică „Sunt Aeneas cel milos". Alexandru al VI-lea, în schimb, ar fi vrut să-l imite pe marele cuceritor macedonean; Giuliano della Rovere, Iuliu al II-lea, pe dictatorul Caius Iulius Caesar. Numeroși au fost și aceia care, în semn de recunoștință pentru pontifii predecesori, datorită cărora ei deveniseră cardinali, au adoptat chiar numele acestora.

Profeția lui Malachia

Malachia, călugăr cistercian, devenit episcop și primat al Irlandei, trăitor între 1094 și 1148, este autorul lucrării *De summis pontificibus*, în care este profețită pentru un anumit an, prin deducție ar fi 2026, sfârșitul Romei și al lumii, după ce, pe tronul pontifical, va urca ultimul papă, purtând numele de Petru al II-lea. Acesta va fi al 112-lea pontif de pe o listă care începe cu Celestin al II-lea și în care numele fiecărui papă este indicat simbolic printr-un motto în limba latină.

Această profeție, pe cât de mult discutată, pe atât de temută, nu a fost întotdeauna precisă în oferirea unui raport clar între motto-ul respectiv și papa care este ales.

Privitor la pontifii cei mai apropiați de vremurile noastre, iată care sunt simbolurile în latinește și posibilele lor semnificații:

101. Pius al IX-lea – *Crux de cruce*: însemnând frământările din cadrul Bisericii în contextul formării Statului italian.
102. Leon al XIII-lea – *Lumen coeli*: trebuie menționat că, pe stema papei Pecci, apare o cometă cu o formă șerpuitoare.
103. Pius al X-lea – *Ignis ardens*: simbolizând sufletul arzând de credință al acestui papă „sfânt".
104. Benedict al XV-lea – *Religio depopulata*: având în vedere că, sub pontificatul său, a avut loc primul război mondial în care au murit milioane de catolici.
105. Pius al XI-lea – *Fides intrepida*: reprezentând credința în luptă cu regimurile totalitare.
106. Pius al XII-lea – *Pastor angelicus*: după opinia multora, „păstorul" prin excelență, cu un comportament „îngeresc".
107. Ioan al XXIII-lea – *Pastor et nauta*: pentru că a fost patriarhul Veneției și a călătorit mult.
108. Paul al VI-lea – *Flos florum*: pentru că pe stema lui se aflau trei flori.

109. Ioan-Paul I – *De medietate lunae*: însemnând durata scurtă a pontificatului său de mai puțin de o lună, conform fazelor astrului.

110. Ioan-Paul al II-lea – *De labore solis*: după unii, ar fi în legătură cu neobosita activitate pe care o desfășoară.

Actualului pontif ar trebui să-i urmeze unul care s-ar numi *Gloria olivae* (111) ca simbol al unei atât de mult dorite păci universale: după care va urma catastrofa prezisă în motto-ul al 112-lea: *„In persecutione extrema Sanctae Romanae Ecclesiae sedebit Petrus Romanus qui pascet oves in multis tribulationibus, quibus transactis septicolis diruentur et Iudex tremendus iudicabit populum suum. Amen".*

Bibliografie

AA. VV. I papi, Novara, 1974.

AA. VV, «Paolo VI, la sua vita, la sua difficile missione», *Epoca*, 10 august 1978 (conține articole de V. GORRESIO, D.O. 'GRADDY e M. BELLACCI).

AA.VV., *Fatti e figure del Lazio meridionale*, Roma 1978.

AA.VV., *Storia della Chiesa* (a cura di H. Jedin), Milano 1975-80.

AA.VV., *Il papa, I mille giorni di Wojtyla*. Milano 1981 (conține articole de D. FABBRI, B. LAI, D.O'GRADY,. G. PAMPALONI, B. SORGE și G. ZIZOLA).

AA.VV., *L'Osservatore Romano*, 1861-1981, număr unic, 13 decembrie 1981.

AA.VV., *100 punti caldi della Storia della Chiesa*, Roma 1982.

AA.VV., *Sisto IV e Giulio II mecenati e promotori di cultura*, Savona 1985.

AA.VV., *I papi del XX secolo*, Torino 1990.

AA.VV., *Pio il e la cultura del suo tempo*, Milano 1991.

AA.VV., *Giovanni Paolo II*, Milano, 1992-93.

AA.VV., *Mondo Vaticano*, Città del Vaticano, 1995.

ADEMOLLO G., *Alessandro VI, Giulio II e Leone X nel Carnevale di Roma*, Florența 1866.

AGNELLO ANASTASO L., *Istoria degli antipapi*, Napoli 1754.

AGNELLO DI RAVENNA, in *Rerul Italicarum Scriptores* di L.A. MURATORI, Bologna 1924.

ALIGHIERI D., *Epistolae*, Oxford 1920.

ALIGHIERI D., *Rime*, Florența 1956.

ALIGHIERI D., *La Divina Commedia* (a cura di N. SAPEGNO), Florența 1959.

AMMIANUS MARCELLINUS, *Rerum gestarum*, Londra 1939.

«Annales Fundenses», in *Monumenta Germaniae Historica*, I, Hannover 1826.

ANDREOTTI G., *La sciarada di papa Mastai*, Milano 1967.

ANDREOTTI G., *Pranzo di magro per il cardinale*, Milano 1978.

ANDREOTTI, G., *A ogni morte di papa*, Milano 1980.

Annuario Pontificio, Città del Vaticano 1995.

ARETINO P., *Sonetti lussuriosi e pasquinate*, Roma 1980.

ARIAS J., *L'enigma Wojtyla*, Milano 1986.

AUDISIO G., *Storia religiosa e civile dei Papi*, Roma 1864-65.

BACCHIEGA M., *Silvestro II papa mago*, Foggia 1981.

BARBAINI P., *Celestino v ancoreta e papa*, Milano 1936.

BARGELLINI P., *Mille santi del giorno*, Milano-Florența 1980.

BARONIO C., *Annales Eclesiastici*, Lucca 1744.

BATIFFOL P., *Saint Grégoire le Grand*, Paris 1928.

BEDA, *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum*, Oxford 1896.
BEGNINI U., *Storia sociale della Chiesa*, Milano 1906.
BELLARMINO R., *Opera*, Venetia 1731.
BELLI G.G., *Tutti sonetti romaneschi* (a cura di B. CAGLIA), Roma 1980.
BENOIT F., *Avignon au double visage*, Paris 1940.
BERGÈRE M., *Quattro papi e un giornalista*, Roma 1974.
BERNAREGGIA A., *I papi*, Milano 1940.
BERNI F., *Rime, poesie latine e lettere*, Florenta 1885.
BERTI D., *Giordano Bruno da Nola*, Torino 1889.
BERTHELET G., *L'elezione del papa. Storia e documenti*, Roma 1891.
BERTOLDI S., *A futura memoria*, Milano 1981.
BERTOLINI O., «La fine del pontificato di papa Silverio», in *Arch R. Soc. Rom. Storia patria*, 47, 1924.
BIANCHI GIOVINIA A., *Storia dei papi*, Milano 1864.
BOCCACCIO G., «De claris mulieribus», in *Tutte le opere*, Milano 1967.
BONANNO C., *L'età medievale nella critica storica*, Padova 1973.
BRAIVE M.F., *Avignon*, Paris 1949.
BREZZI P., *Fonti e studi di storia della Chiesa*, Milano 1962.
CALLOVINI C., *I papi e la Chiesa Romana odierna*, Roma 1980.
CANDELORO G., *Storia dell'Italia moderna*, voll. I/IX, Milano 1956/81.
CAPELLO G., *Gregorio I e il suo pontificato*, Saluzzo 1905.
CARAVALE M.-CARACCIOLO A., *Lo Stato pontificio da Martino V a Pio IX*, Torino 1978.
CASARIEGO A., *Los papas pecadores*, Madrid 1992.
CATERINA DA SIENA, *Lettere*, Siena 1913-30.
CENCIARINI A.C.-GIACCAGLIA M., *Rocche e castelli del Lazio*, Roma 1982.
CESAREO G.A., *Pasquino e pasquinate nella Roma di Leone X*, Roma 1938.
CHACON A., *Vitae et res gestae Pontificum Romanorum et cardinalium*, Roma 1677.
CHÉLINI J., *La vie quotidienne au Vatican sous Jean-Paul II*, Paris 1985.
CHIABRERA, G., *Rime*, Milano 1808.
CORNWELL J., *Un ladro nella notte. La morte di papa Giovanni Paolo I*, Napoli 1990.
Corpus Christianorum, Paris 1844-64.
CRUCITTI E., *Roma pagana e cristiana. Le persecuzioni*, Roma 1978.
CUSHING R., *Mi avete amato*, Roma 1976.
D'AZEGLIO M., *I miei ricordi*, Torino 1949.
DELAHAYE K., *Ecclesia mater chez les pères des trois premiers siècles*, Paris 1964.
DELL'ARCO M., *Pasquino statua parlante*, Roma 1967.
DELLI S., *La strade di Roma*, Roma 1975.
DELLI S., *I ponti di Roma*, Roma 1977.
DELLI S., *Le strade del Vaticano*, Roma 1982.

DEL RE N., *La Curia capitolina*, Roma 1993.
D'ERME V., *La palude dei Papi*, Roma 1982.
DE ROSSI G.B., *Roma sotterranea*, Roma 1861-77.
DE STEFANO A., *Civiltà medievale*. Palermo 1937.
DI FRESCO A., *Misteri e segreti dell'anno santo*, Milano 1974.
D'ONOFRIO C., *Roma val bene un abiura*. Roma 1976.
D'ONOFRIO C., *La papessa Giovanna*, Roma 1979.
DOTTI U., *Galilei*, Milano 1971.
DRUDI G., *Beatrice e C.*, Torino 1979.
DUBOIS P., *Supplication du peuple de France au roi contre Boniface*, Paris 1655.
DUCHESNE H., *Histoire ancienne de l'église*, Paris 1906-10.
DUCHESNE H.-QUENTIN H., *Le Liber Pontificalis*, Paris 1886-1925.
DUPRÉ THESEIDER E., *Roma dal Comune di popolo alla Signoria pontificia*, Bologna 1952.
DUPRÉ THESEIDER E., *i PAPI DI Avignone e la questione romana*, Firenze 1939.
DURELL L., *La papessa Giovanna*, Milano 1979.
EGINHARDUS, «Vita Caroli», in *Monumenta Germaniae Historica*, II, Hannover 1829.
Enciclopedia catolica, Città del Vaticano 1947.
Enciclopedia del papato, Catania 1961.
Epistolae pontificum romanorum ineditae, Lipsia 1885.
EUSEBIUS DIN CESAREA, *Historia eclesiastica*, Leipzig 1932.
FABRETTI N., *I vescovi di Roma*, Cinisello Balsamo 1986.
FALCO G., *La Santa Romana Repubblica*, Milano 1959.
FALCONI C., *I papi del XX secolo*, Milano 1967.
FALCONI C., *Storia dei papi e del papato*, vol. 4, Milano 1966-72.
FALCONI C., *I papi sul divano*, Milano 1975.
FEDELE C.-GALLENGA M., *Strade, corrieri e poste dei papi dal Medioevo al 1870*, Modena 1988.
FERRARA O., *Il papa Borgia*, Novara 1969.
FERRER BENIMELI J.A.-CAPRILE G., *Massoneria e Chiesa cattolica*, Roma 1982.
FLOROARD DIN REIMS, *Oeuvres*, Reims 1857.
FUHRMANN H., *Storia dei papi*, Bari 1992.
GATTO TROCCHI C., *Leggende e racconti popolari di Roma*, Roma 1982.
GERVASO R., *I Borgia*, Milano 1976.
GIANNONE P., *Il Triregno*, Bari 1940.
GIORDANI I., *Le encicliche sociali dei papi*, Roma 1956.
GIORDANI P., *Opere*, Milano 1854-63.
IOAN DIN SALISBURY, *Policratraticus*, Oxford 1909.
GIOVANNI XXIII, *Il giornale dell'anima* (a cura di I.F. CAPOVILLA), Roma 1964.

GIOVANNI XXIII, *Letere ai familiari* (a cura di I.F. CAPOVILLA), Roma 1968.
GIOVANNI PAOLO I, *Lo spazio di un sorriso, I venti discorsi del suo pontificato*, Roma 1978.
GIOVIO B., *Vita Leonis X*, Basilea 1578.
GIOVIO B., *Vita Hadriani VI*, Basilea 1578.
GIUNTELLA V.E., *Roma nel Settecento*, Bologna 1971.
GLIGORA F.-CATANZARO B., *Storia dei papi*, padova 1989.
GNOLI D., *La Roma di Leon X*, Milano 1938.
GONZALES J., *Helder Camara*, Roma 1970.
GORRESIO V., *Il papa e il diavolo*, Milano 1973.
GRAF A., *Attraverso il '500*, Torino 1888.
GRAMSCI A., *Quaderni del carcere*, Torino 1966.
GRANT M., *Storia di Roma antica*, Roma 1981.
GREGORIUS MAGNUS, *Epistolae*, Hannover 1887-89.
GREGORIO MAGNO, *Dialogi*, Roma 1924.
GREGORIUS DIN TOURS, *Historia francorum*, Hannover 1883.
GREGOROVIUS F., *Storia di Roma nel medioevo*, Roma 1972.
GRISAR H., *Analecta Romana*, Roma 1899.
GRISAR H., *San Gregorio Magno*, Roma 1902.
GRISAR H., *Roma alla fine del Mondo antico*, Roma 1930.
GUALDI, *Vita di Donna Olimpia Maidalchini*, Cosmopoli 1666.
GUARDUCCI M., *La tomba di Pietro*, Roma 1984.
GUERRAZZI F.D., *Beatrice Cenci*, Milano 1869.
WILHELM (WILLIAM) DIN MALMESBURY, *Gesta Regum*, Pordenone 1992.
GUILLEMAN B., *La Cour pontificale d'Avignon*, Paris 1962.
GUITTON J., *Paolo VI segreto*, Roma 1981.
HASLER A.B., *Come il papa divenne infallibile*, Torino 1982.
HAYWARD F., *Histoire des papes*, Paris 1929.
HEFELE CH.-LECLERCQ H., *Histoire des Conciles*, Paris 1911.
HERGENROTHER G., *Storia universale della Chiesa*, Florenţa 1908.
HOCHHUTH R., *Il Vicario*, Milano 1964.
HOCK C.F., *Gerberto o sia Silvestro il papa ed il suo secolo*, Milano 1864.
JACOPONE DA TODI, *Laudi* (a cura di S. CARMELLA), Bari 1930
JANNATTONI L., *Roma fine Ottocento*, Roma 1979.
JEDIN H., *Girolamo Seripando*, Würzburg 1937.
JEDIN H., *Breve storia dei Concili*, Roma 1960.
JOURNET C., *Il primato di Pietro nel pensiero cristiano contemporaneo*, Bologna 1965.
KELLY J., *Grande dizionario dei papi*, Casal Monferrato 1989.
KNOWLES M.D., *Nouvelle histoire de l'Eglise*, Paris 1968.
KRATHEIMER R., *Roma. Profilo di una città (312-1308)*, Roma 1981.

LAI B., *I segreti del Vaticano da Pio XII a papa Wojtyla*, Bari 1984.
LECLERCQ H., *Liber Diurnus romanorum pontificum*, Paris 1930.
LEONE M., «Dietro quel sorriso», *Panorama*, 3 ottobrie 1978.
LEPELLEY C., *L'impero romano e il cristianesimo*, Milano 1970.
LIUTPRAND, «Antapodosis», in *Monumenta Germaniae Historica*, III, Hannover 1826.
LIUTPRAND, *De rebus gestis Ottonis imperatoris*, Ibidem, Hannover 1826.
LUCIANI A., *Illustrissimi*, Padova 1976.
MANODORI A., *Anfiteatri, circhi e stadi di Roma*, Roma 1982.
MANZONI A., *I promesi sposi* (a cura di L. RUSSO), Florența 1956.
MARCHETTO A., *Episcopato e primato pontificio nelle Decretali pseudo-isidoriane*, Roma 1971.
MARCORA C., *Storia dei papi*, Milano 1966-72.
MARTINA G., *Pio IX* (2 vol.), Roma 1974 e 1986.
MARTINA G., *La Chiesa in Italia negli ultimi trent'anni*, Roma 1977.
Martirologio romano, Città del Vaticano 1955.
MARUCCHI O., *Il primato di papa Damaso nella storia della sua famiglia*, Roma 1905.
MASSON G., *Cortigiane italiane del Rinascimento*, Roma 1981.
MASTRIGLI F., *Il portone di bronzo*, Roma 1928.
MELLONI A., *Innocenzo IV*, Genova 1990.
MELZI C., *L'insegnamento sociale di Leone XII, Pio XI, Pio XII*, Milano 1961.
MOLINARI F., *I misteri del Vaticano*, Milano 1862.
MOLINARI F., *I peccati di papa Giovanni*, Torino 1975.
MOLINARI F., *I nuovi tabu della storia della chiesa*, Torino 1979.
MOLLAT G., *Les papes d'Avignon*, Paris 1930.
MONTAIGNE M. DE., *Journal de voyage en Italie*, Paris 1946.
MONTANARI F., *Il cardinale Lambertini*, Milano 1943.
MONTESQUIEU, *Viaggio in Italia*, Bari 1971.
MORAVIA A., *Beatrice Cenci*, Milano 1958.
MORGHEN R., *Medioevo cristiano*, Bari 1962.
MOSCATI S., *Nuove passeggiate romane*, Roma 1980.
NICHOLS P., *Le divisioni del papa*, Milano 1981.
PALERMO F.S., *Monsignore Illustrissimo*, Roma 1980.
PANI ROSSI E., *Le centosettantuna ribellioni dei studditi pontifici dall '896 al 1869*, Florența 1860.
PAULUS DIACONUS, *Vita di Gregorio Magno*, Paris 1675.
PAULUS DIACONUS, *Storia dei Longobardi*, Milano, 1970.
PAULUS OROSIUS, *Historiae adversus paganos*, Viena, 1882.
PAPARELLI G., *E.S. Piccolomini (Pio II)*, Bari 1950.
PARAVICINI BAGLIANI A., *Il corpo del papa*, Torino 1994.
PASCHINI P. - MONACHINI V., *I papi nella storia*, Roma 1961.
PASCOLI G., *Poesie*, Milano 1939.

PASOLINI P.P., *Trasumanar e organizzar*, Milano 1971.
PASTOR L. VON, *Storia dei papi dalla fine del Medio Evo*, Roma 1910-34.
PECCHIA P., *Roma nel Cinquecento*, Bologna 1948.
PETRAI G., *I dieci Pii*, Roma 1903.
PETRARCA F., *Senilium rerum libri*, Basilea 1581.
PETRARCA F., *Rerum familiarium libri*, Florența 1933-1942.
PETRARCA F., *Rerum memorandarum liber*, Florența 1943.
PETRARCA F., *Rime*, Milano-Napoli 1951.
PETRARCA F., *Prose*, Milano-Napoli 1955.
PEZZELLA S., *Cosa ha veramente detto Giovanni XXIII*, Roma 1972.
PICCOLOMINI E.S., *Opera inedita*, Roma 1883.
PICCOLOMINI E.S., *I Commentari*, Siena 1972-76.
PINTONELLO A., *I Papi*, Roma 1980.
PLATINA, *Le vite dei pontefici*, Vezezia 1715 (Parte prima: dal Salvatore Nostro a Paolo II; parte seconda: da Sisto IV al presente pontefice Clemente XI, descritte da Honofrio Panvinio et altri autori piu moderni).
PLINIUS CEL TÂNĂR, *Lettere ai familiari*, Rizoli 1961.
PLINIUS CEL TÂNĂR, *Carteggio con Traiano e Panegirico di Traiano*, Rizoli 1963.
PLUMPE J., *Mater Ecclesia*, Washington 1943.
PROCOPIUS, *Storia segreta*, Roma 1972.
PROCOPIUS, *La guerra gotica*, Roma 1974.
PRODI P., *Il sovrano pontefice*, Bologna 1982.
PSEUDO ISIDORO, *Decretales Pseudo-Isidorianae* (ed. H. HINSCHIUS), Lipsia 1863.
QUERCIOLI M., *Le mura e le porte di Roma*, Roma 1982.
RAHNER H., *Chiesa e strutura politica nel cristianesimo primitivo*, Milano, 1970.
RANKE L. VON, *Storia dei papi*, Florența 1968.
RAVAGLIOLIA A., *Roma ieri e oggi*, Roma 1982.
REGIONE DI PRUM, «Chronicon», in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover 1890.
RENDINA C., *Il Vaticano. Storia e segreti*, Roma 1986.
RENDINA C., *Pasquino statua parlante*, Roma 1991.
RENDINA C., *La papessa Giovanna*, Roma 1994.
RENDINA C., *Il papa. Sacro e profano*, Roma 1995.
RENDINA C., *Il Vaticano. Storia e tesori*, Udine 1995.
RICHARDS J., *Il console di Dio*, Florența 1984.
RHODES A., *Il Vaticano e le dittature 1922-1945*, Milano 1975.
RIQUIER DIN REIMS, *Historia*, Roma 1826.
RIZZATI M.L., «Avignone, rifugio dei Papi». *Storia illustrata*, august 1968.
ROMANO G., *L'origine del potere civile e della signoria territoriale dei papi*, Pavia 1905.

ROSSETTI B., *La Roma di Bartolomeo Pinelli* Roma 1981.
ROUX A., *Le pape Gélase I*, Paris 1880.
SABA A.-CASTIGLIONI C., *Storia dei papi*, Torino 1939.
SADE D.-F. DE, *Histoire de Juliette ou les prosperités du vice*, Paris 1966.
SAFFI A., *Storia di Roma dal 9 giugno 1846 al 9 febbraio 1849*, Florența 1893.
SALLUSTIO SALVEMINI C.G., *Il potere temporale del papa*, Roma 1992.
SARAZANI F., *La Roma di Sisto V*, Roma 1979.
SARPI P., *Storia del Concilio Tridentino*, Bari 1935.
SAVIO F., *La questione di papa Liberio*, Roma 1907.
SAVIO F., *Il papa Zosimo*, Roma 1908.
SCHNEIDER B., *Pio XII*, Roma 1966.
SEPPELT F.X.-SCHWAIGER G., *Storia dei papi*, Roma 1962-64.
SGARBOSSA M.-GIOVANNINI L., *Il santo del giorno*, Roma 1978.
SILENZI F., *Pasquino, cinquecento pasquinate*, Milano 1932.
SILONE I., *L'aventura d'un povero cristiano*, Milano, 1968.
SILVANI L., *Storia degli antipapi*, Milano 1971.
SIMONETTI M., *La letteratura cristiana antica greca e latina*, Firenze 1969.
SPADOLINI G., *Il papato socialista*, Milano 1982.
STACCIOLI R.A., *Roma entro le mura*, Roma 1979.
STEFANESCHI J., «Opus metricum», in *Monumenta Coelestiniana*, Paderborn 1921.
STENDHAL, *Correspondance*, Paris 1937.
STENDHAL, *Cronache italiane*, Torino 1959.
STENDHAL, *Passeggiate romane*, Bari 1973.
STEVENSON J., *La civiltà delle catacombe*, Roma 1979.
TAGLIOLINI A., *I Giardini di Roma*, Roma 1980.
TEODORET DIN CIR, *Storia ecclesiastica*, Berlin 1954.
TEOFANES, *Cronografia*, Lipsia 1885.
TESTINI P., *Le catacombe e gli antichi cimiteri cristiani in Roma*, Bologna 1966.
THIERRY J.J., *La vraie mort de Jean-Paul I*, Paris 1984.
TRAMONTIN S., *Profilo di storia della Chiesa italiana dall'Unità ad oggi*, Torino 1980.
TREZZINI C., *La legislazione canonica di papa S. Gelasio I*, Locarno 1911.
TROMBADORI A., *Sonetti romaneschi*, Roma 1988.
ULLMANN W., *Il papato nel Medioevo*, Bari 1975.
VALENTINI N.-BACCHIANI M., *Il papa buono che sorrideva*, Milano 1978.
VILLANI G., M. e F., *Cronache*, Florența 1823-26.
VILLARI R., *Storia medievale*, Bari 1978.
WEST M.L., *Nei panni di Pietro*, Milano 1964.
WOJTYLA K., *Il sapore del pane*, Città del Vaticano 1979.
YALLOP D., *In nome di Dio*, Napoli 1985.
ZACCAGNINI C., *Le ville di Roma*, Roma 1976.

ZEPPEGNO L., *I rioni di Roma*, Roma 1978.
ZEPPEGNO L.-MATTONELLI R., *Le chiese di Roma*, Roma 1975.
ZIZOLA G., *L'utopia di papa Giovanni*, Roma 1976.
ZIZOLA G., *Quale papa?*, Roma 1977.
ZIZOLA G., *Nel basso dei cieli*, Milano 1985.
ZIZOLA G., *La restaurazione di papa Woytyla*, Bari, 1985.
ZIZOLA G., *Il conclave*, Roma 1993.
ZOLA E., *Rome*, Paris 1896.

Cuprins

Cuvânt înainte 5
Introducere 7
1. Sf. Petru (30-67) 13
2. Sf. Linus (67-76) 20
3. Sf. Anacletus (76-88) 23
4. Sf. Clement I (88-97) 24
5. Sf. Evaristus (97-105) 27
6. Sf. Alexandru I (105-115) 28
7. Sf. Sixtus I (115-125) 30
8. Sf. Telesforus (125-136) 32
9. Sf. Hyginus (136-140) 33
10. Sf. Pius I (140-155) 34
11. Sf. Anicetus (155-166) 36
12. Sf. Soterus (166-176) 38
13. Sf. Eleuterius (175-189) 41
14. Sf. Victor I (189-199) 44
15. Sf. Zephyrinus (199-217) 46
16. Sf. Calixt I (217-222) 48
17. Sf. Urban I (222-230) 51
18. Sf. Pontianus (230-235) 53
19. Sf. Anterus (235-236) 54
20. Sf. Fabian (236-250) 54
21. Sf. Cornelius (251-253) 57
22. Sf. Lucius I (253-254) 59
23. Sf. Ștefan I (254-257) 60
24. Sf. Sixtus al II-lea (257-258) 62
25. Sf. Dionysius (259-268) 63
26. Sf. Felix I (269-274) 65
27. Sf. Eutychianus (275-283) 66
28. Sf. Caius (283-296) 67
29. Sf. Marcellinus (296-304) 68
30. Sf. Marcellus I (308-309) 70
31. Sf. Eusebius (309) 71
32. Sf. Miltiades (311-314) 72
33. Sf. Silvestru I (314-335) 73
34. Sf. Marcus (336) 79
35. Sf. Iuliu I (337-352) 80
36. Sf. Liberius (352-366) 82
37. Sf. Damasus (366-384) 87
38. Sf. Siricius (384-399) 91

39. Sf. Anastasius I (399-401) 94
40. Sf. Inocențiu I (401-417) 95
41. Sf. Zosimus (417-418) 98
42. Sf. Bonifaciu I (418-422) 100
43. Sf. Celestin I (422-432) 102
44. Sf. Sixtus al III-lea (432-440) 104
45. Sf. Leon I cel Mare (440-461) 106
46. Sf. Hilarus (461-468) 112
47. Sf. Simplicius (468-483) 115
48. Sf. Felix al III-lea (483-492) 118
49. Sf. Gelasius (492-496) 120
50. Sf. Anastasius al II-lea (496-498) 123
51. Sf. Symachus (498-514) 125
52. Sf. Hormisdas (514-523) 129
53. Sf. Ioan I (523-526) 131
54. Sf. Felix al IV-lea (526-530) 133
55. Bonifaciu al II-lea (530-532) 135
56. Ioan al II-lea (533-535) 136
57. Sf. Agapet I (535-536) 138
58. Sf. Silverius I (536-537) 140
59. Vigilius (537-555) 142
60. Pelagius I (556-561) 147
61. Ioan al III-lea (561-574) 151
62. Benedict I (575-579) 153
63. Pelagius al II-lea (579-590) 153
64. Sf. Grigore I cel Mare (590-604) 155
65. Sabinian (604-606) 164
66. Bonifaciu al III-lea (607) 166
67. Sf. Bonifaciu al IV-lea (608-615) 167
68. Sf. Adeodatus I (615-618) 170
69. Bonifaciu al V-lea (619-625) 171
70. Honorius I (625-638) 172
71. Severinus (640) 176
72. Ioan al IV-lea (640-642) 177
73. Teodor I (642-649) 179
74. Sf. Martin I (649-655) 180
75. Sf. Eugen (654-657) 185
76. Sfântul Vitalianus (657-672) 187
77. Adeodatus al II-lea (672-676) 189
78. Donus (676-678) 190
79. Sf. Agaton (678-681) 191
80. Sf. Leon al II-lea (682-683) 193
81. Sf. Benedict al II-lea (684-685) 194

82. Ioan al V-lea (685-686) 195
83. Conon (686-687) 197
84. Sf. Sergiu I (687-701) 198
85. Ioan al VI-lea (701-705) 202
86. Ioan al VII-lea (705-707) 203
87. Sisinnius (708) 204
88. Constantin (708-715) 205
89. Sf. Grigore al II-lea (715-731) 208
90. Sf. Grigore al III-lea (731-741) 215
91. Sf. Zaharia (741-752) 218
92. Ștefan al II-lea (752-757) 221
93. Sf. Paul I (757-767) 228
94. Ștefan al III-lea (768-772) 230
95. Adrian I (772-795) 235
96. Sf. Leon al III-lea (795-816) 245
97. Ștefan al IV-lea (816-817) 253
98. Sf. Pascal I (817-824) 255
99. Eugen al II-lea (824-827) 260
100. Valentin (827) 263
101. Grigore al IV-lea (827-844) 264
102. Sergiu al II-lea (844-847) 267
103. Sf. Leon al IV-lea (847-855) 270
104. Benedict al III-lea (855-858) 276
105. Sf. Nicolae I cel Mare (858-867) 278
106. Adrian al II-lea (867-872) 286
107. Ioan al VIII-lea (872-882) 290
108. Marinus I (882-884) 296
109. Sf. Adrian al III-lea (884-885) 297
110. Ștefan al V-lea (885-891) 299
111. Formosus (891-896) 301
112. Bonifaciu al VI-lea (896) 304
113. Ștefan al VI-lea (896-897) 305
114. Romanus (897) 308
115. Teodor al II-lea (897) 309
116. Ioan al IX-lea (898-900) 309
117. Benedict al IV-lea (900-903) 312
118. Leon al V-lea (903) 313
119. Sergiu al III-lea (904-911) 313
120. Anastasius al III-lea (911-913) 316
121. Lando (913-914) 317
122. Ioan al X-lea (914-928) 318
123. Leon al VI-lea (928) 322
124. Ștefan al VII-lea (928-931) 323

125. Ioan al XI-lea (931-935) ... 324
126. Leon al VII-lea (936-939) ... 326
127. Ștefan al VIII-lea (939-942) ... 328
128. Marinus al II-lea (942-946) ... 328
129. Agapet al II-lea (946-955) ... 329
130. Ioan al XII-lea (955-964) ... 331
131. Leon al VIII-lea (963-965) ... 335
132. Benedict al V-lea (964-965) ... 338
133. Ioan al XIII-lea (965-972) ... 340
134. Benedict al VI-lea (973-974) ... 343
135. Benedict al VII-lea (974-983) ... 345
136. Ioan al XIV-lea (983-984) ... 347
137. Ioan al XV-lea (985-986) ... 348
138. Grigore al V-lea (996-999) ... 351
139. Silvestru al II-lea (999-1003) ... 355
140. Ioan al XVII-lea (1003) ... 360
141. Ioan al XVIII-lea (1004-1009) ... 361
142. Sergiu al IV-lea (1009-1012) ... 362
143. Benedict al VIII-lea (1012-1024) ... 363
144. Ioan al XIX-lea (1024-1032) ... 365
145. Benedict al IX-lea (1032-1044) ... 367
146. Silvestru al III-lea (1045) ... 371
147. Benedict al IX-lea (1045) ... 372
148. Grigore al VI-lea (1045-1046) ... 372
149. Clement al II-lea (1046-1047) ... 374
150. Benedict al IX-lea (1047-1048) ... 375
151. Damasus al II-lea (1048) ... 376
152. Sf. Leon al IX-lea (1049-1054) ... 377
153. Victor al II-lea (1055-1057) ... 381
154. Ștefan al IX-lea (1057-1058) ... 383
155. Nicolae al II-lea (1059-1061) ... 384
156. Alexandru al II-lea (1061-1073) ... 389
157. Sf. Grigore al VII-lea (1073-1085) ... 392
158. Victor al III-lea (1086-1087) ... 400
159. Urban al II-lea (1088-1099) ... 402
160. Pascal al II-lea (1099-1118) ... 407
161. Gelasius al II-lea (1118-1119) ... 412
162. Calixt al II-lea (1119-1124) ... 413
163. Honorius al II-lea (1124-1130) ... 416
164. Inocențiu al II-lea (1130-1143) ... 418
165. Celestin al II-lea (1143-1144) ... 423
166. Lucius al II-lea (1144-1145) ... 424
167. Eugen al III-lea (1145-1153) ... 425

168. Anastasius al IV-lea (1153-1154) 428
169. Adrian al IV-lea (1154-1159) 429
170. Alexandru al III-lea (1159-1181) 433
171. Lucius al III-lea (1181-1185) 440
172. Urban al III-lea (1185-1187) 442
173. Grigore al VIII-lea (1187) 444
174. Clement al III-lea (1187-1191) 445
175. Celestin al III-lea (1191-1198) 447
176. Inocențiu al III-lea (1198-1216) 450
177. Honorius al III-lea (1216-1227) 459
178. Grigore al IX-lea (1227-1241) 464
179. Celestin al IV-lea (1241) 469
180. Inocențiu al IV-lea (1243-1254) 471
181. Alexandru al IV-lea (1254-1261) 477
182. Urban al IV-lea (1261-1264) 479
183. Clement al IV-lea (1265-1268) 482
184. Grigore al X-lea (1271-1276) 488
185. Inocențiu al V-lea (1276) 492
186. Adrian al V-lea (1276) 493
187. Ioan al XXI-lea (1276-1277) 495
188. Nicolae al III-lea (1277-1280) 497
189. Martin al IV-lea (1281-1285) 501
190. Honorius al IV-lea (1285-1287) 505
191. Nicolae al IV-lea (1288-1292) 506
192. Sf. Celestin al V-lea (1294) 510
193. Bonifaciu al VIII-lea (1294-1303) 515
194. Benedict al XI-lea (1303-1304) 524
195. Clement al V-lea (1305-1314) 527
196. Ioan al XXII-lea (1316-1334) 532
197. Benedict al XII-lea (1334-1342) 538
198. Clement al VI-lea (1342-1352) 540
199. Inocențiu al VI-lea (1352-1362) 544
200. Urban al V-lea (1362-1370) 547
201. Grigore al XI-lea (1370-1378) 552
202. Urban al VI-lea (1378-1389) 556
203. Bonifaciu al IX-lea (1389-1404) 560
204. Inocențiu al VII-lea (1404-1406) 564
205. Grigore al XII-lea (1406-1415) 567
206. Martin al V-lea (1417-1431) 574
207. Eugen al IV-lea (1431-1447) 579
208. Nicolae al V-lea (1447-1455) 585
209. Calixt al III-lea (1455-1458) 589
210. Pius al II-lea (1458-1464) 592

211. Paul al II-lea (1464-1471) 598
212. Sixtus al IV-lea (1471-1484) 602
213. Inocenţiu al VIII-lea (1484-1492) 608
214. Alexandru al VI-lea (1492-1503) 612
215. Pius al III-lea (1503) 620
216. Iuliu al II-lea (1503-1513) 622
217. Leon al X-lea (1513-1521) 626
218. Adrian al VI-lea (1522-1523) 633
219. Clement al VII-lea (1523-1534) 638
220. Paul al III-lea (1534-1549) 643
221. Iuliu al III-lea (1550-1555) 649
222. Marcellus al II-lea (1555) 653
223. Paul al IV-lea (1555-1559) 654
224. Pius al IV-lea (1559-1565) 660
225. Sf. Pius al V-lea (1566-1572) 666
226. Grigore al XIII-lea (1572-1585) 671
227. Sixtus al V-lea (1585-1590) 675
228. Urban al VII-lea (1590) 681
229. Grigore al XIV-lea (1590-1591) 682
230. Inocenţiu al IX-lea (1591) 683
231. Clement al VIII-lea (1592-1605) 684
232. Leon al XI-lea (1605) 689
233. Paul al V-lea (1605-1621) 690
234. Grigore al XV-lea (1621-1623) 695
235. Urban al VIII-lea (1623-1644) 697
236. Inocenţiu al X-lea (1644-1655) 704
237. Alexandru al VII-lea (1655-1667) 710
238. Clement al IX-lea (1667-1669) 716
239. Clement al X-lea (1670-1676) 720
240. Inocenţiu al XI-lea (1676-1689) 722
241. Alexandru al VIII-lea (1689-1691) 728
242. Inocenţiu al XII-lea (1691-1700) 731
243. Clement al XI-lea (1700-1721) 735
244. Inocenţiu al XIII-lea (1721-1724) 739
245. Benedict al XIII-lea (1724-1730) 741
246. Clement al XII-lea (1730-1740) 745
247. Benedict al XIV-lea (1740-1758) 749
248. Clement al XIII-lea (1758-1769) 756
249. Clement al XIV-lea (1769-1774) 759
250. Pius al VI-lea (1775-1799) 764
251. Pius al VII-lea (1800-1823) 770
252. Leon al XII-lea (1823-1829) 776
253. Pius al VIII-lea (1829-1830) 781

254. Grigore al XVI-lea (1831-1846) 783
255. Pius al IX-lea (1846-1878) 790
256. Leon al XIII-lea (1878-1903) 798
257. Sf. Pius al X-lea (1903-1914) 806
258. Benedict al XV-lea (1914-1922) 811
259. Pius al XI-lea (1922-1939) 814
260. Pius al XII-lea (1939-1958) 820
261. Ioan al XXIII-lea (1958-1963) 828
262. Paul al VI-lea (1963-1978) 834
263. Ioan Paul I (1978) 841
264. Ioan Paul al II-lea (1978) 844
Note 853
Apendice 863
Bibliografie 878

Prin intermediul biografiilor a 264 de pontifi romani, de la Sf. Petru la Ioan Paul al II-lea, cartea de faţă prezintă istoria acelei „puteri" emblematice care este papalitatea, în dublul său aspect, temporal şi spiritual. Noul mod de a-l privi pe „vicarul lui Cristos", incluzând aspectul uman, părăseşte în parte privirea *ex cathedra* şi redimensionează mitul Sfântului părinte ca personaj. Aceste profiluri pun în evidenţă fundalul istoric, legăturile, de atâtea ori conflictuale, cu împăraţii romano-germani, importanţa conciliilor, dar nu sunt lipsite de aspecte umane, uneori pitoreşti, de multe ori în legătură cu legenda.

Papii. Istorie şi secrete, carte deopotrivă riguroasă şi dezinvoltă, se adresează atât specialiştilor (istorici, teologi), cât şi publicului larg, doritor să cunoască una dintre paginile cele mai interesante ale istoriei umanităţii.

Claudio Rendina (n. 1938), istoric, critic de artă, scriitor şi jurnalist, este autorul multor volume privitoare la „cetatea cetăţilor", Roma. Cărţile sale abordează istoria milenară, legendele, tezaurele artistice, personalităţile care au făcut celebru acest oraş. Interesat deopotrivă de istoria raporturilor de forţă în spaţiul italic, Rendina şi-a îndreptat atenţia spre trecutul focarelor de putere ale Italiei medievale şi renascentiste.

Opere principale: *Dogii. Istorie şi secrete* (1984), *Condotierii* (1985), *Vaticanul* (1986), *Palatele Romei* (3 vol., 1992-1993), *Papesa Ioana* (1994), *Papa. Sacru şi profan* (1995), *Ghid insolit al misterelor, secretelor, legendelor şi curiozităţilor din bisericile Romei* (2000).

Europa FM

În aceeaşi serie:

- Dogii Veneţiei. Istorie şi secrete (Claudio Rendina)
- Împăraţii romani (Michael Grant)

www.all.ro

ISBN 973-571-410-8
9 789735 714109